

VIER BOECKEN,
Van de
Verscheyden Bedeelinge Der
VERBONDEN GODTS
MET DE
MENSCHEN,

In het Latijn Beschreven door

HERMANNUS WITS,

In zijn Leven Hoogleeraar der H. Godtgeleerd-
heid in de Hooge Schoole te LEIDEN.

In het Nederduytsch overgeset

DOOR

MARTINUS van HARLINGEN,

In zyn leven Predikant te HOORN.

Vierde Druck, met de laatste Latijnsche vergeleken, Vermeedert
en Van zeer veele drukfouten gesuiverd.

TAMSTERDAM,

By ANTONI SCHOONENBURG, 1736.

71101 3 1111

607.

11101 3 1111

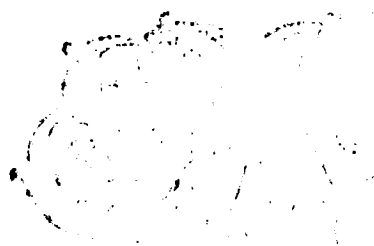
11101 3 1111
11101 3 1111
11101 3 1111

11101 3 1111

11101 3 1111
11101 3 1111
11101 3 1111

11101

11101 3 1111
11101 3 1111
11101 3 1111

11101 3 1111
11101 3 1111

V R E D E R A E T

*Aan de seer Eeerwaardige , Vermaarde ,
Wijdberoemde Professooren der Hey-
lige Godtgeleertheydt , in de Hooge
Schoolen van het Vereenighde Neder-
landt , en Herderen der Gereformeerde
Gemeeynten , Getrouwe Voorstanders van
het Geloove dat eenmaal den Heyligen
overgelevert is.*

Y beleven nu die tijden, in welke onder
den last der Boecken de Werelt bykans
beswijkt , seeckerlick de Gemeeynte
sucht : die het nimmer beter gehadt
heeft, dan toense te vreden zynde met
haar heylige eenvoudighydt van te ge-
loven en te lieven, aen de mondt des Heeren alleen
hing, en de suyvere Waerheyt enckelick uit die schrif-
ten schepte , welke David wyzer hebben gemaakt als
alle zijne Leeraeren, en den Mensche Godts volmaect
konnen maecken, tot alle goet werck volmaectelick
toegerust. Maer oock die tijden beleven wy nu, in wel-

V R E D E R A E T.

ke het seer swaerdoenlick is met schrijven te behagen. Want overal komt sig ter goeder Liedén Oogen opdringen of soo grooten overvloedt der waerer geleertheydt, of ydele waen van wetenschap, en soo hartneckigen vasthoudinge van eenmael aengegrepené *onderstellingen* of onbewesene leergronden, soo scherpen drift tot partij-schappen, soo afgunstigen oordeel over den arbeydt van anderen, dat die gene, die met zyn schriften, of aen die leckertanden, of aen die, welcke sich aen meer als eené party met goeder trouwe hebben verbonden, meynt voldoeninge te sullen geven, sijn verstandt te veel schijnt toe te schryven, en van den inborst der eeuwe onkundig te zyn. En nademael het eerste gantsch geen plaats by my hebben kan, die ik mijner geringheyt wel bewust ben, en het andere niet en kan verborgen zyn voor yemandt die eenigzins in 't licht, en onder de Menschen verkeert heeft; soo dunckt my dat ick in alle manieren reeckenschap hebbe te geven, waerom ick nu wederom voor den dag kome, en wat de toelegh, wat het doelwit van dit werck zy, het welck ick aen de Kercken van het Vaderlandt opdrage. Maer aen wie zoude ick deese reeckenschap liever geven als aen U lieden, *Eerwaerde en seer Vermaerde Mannen*? Den welcken deese forge raeckt, die de allerbequaemste zijt om over deese dingen te oordeelen, en aen welcken ick voornaemelick, naest Godt en mijn Conscientie, mijne poogingen soecke smaekkelick te maecken. Dit belijde ick voor alle dingen oprechtiglick, dat geen ongeneeslicke schryf-siekte, geen onsinige soeckinge van een ydele eer, geen spijtige nijd of wangunstig Bloedt, geen vertoejelycke begeerte om de sweeren of wonden der Kercke wijder te maecken, geen haetelicke lust om ymandts naem te bekladden, of

recht-

V R E D E R A E T.

rechtsinnigheyt een schandvleck aen te wrijven, of gevoelen te verdraejen, eyndelick geen eerloofse genegentheyt om twisten te zaejen, te vermeerderen, te doen duuren, dese penne in mijn handt gegeven heeft. Want gelijkerwijs my tot allen desen geen oorfaeck gegeven en is, alsoo sal my oock de geheele toetsel deses werks, maer ter loops doorkeetcken zijnde, van dese misdaden vryspreecken. Maer het smerte my waerlick aen het herte, dat de gemoederen der vroomen beroert wierden; of door onbedachtsaeme stellingen van sommige, en ongewoone uytleggingen der Schrifture; of door achterdenkingen van andere, welcke ick niet en weet, of de Voorlichtigheyt hun ingeblasen heeft, seecker niet altijd de Liefde. En nademael de Leere van het Genaede-verbondt, in het welcke den sondigen mensche de manier van de herstellinge der vriendschap met Godt getoont wordt, en de verscheydene bedeeelingen van dat verbondt, een ongelukkige Twist-Appel in ons Nederlandt geworden zijn; soo dat schier alle hedensdaeghsche disputen hier toegebracht konnen werden, indien men daer uitsondert de nieuwe Leer-order om de Prophetien te verklaeren, en de stellingen der onlangs-opgekome Philosophie, die door geen goeden raedt in de Godtgeleertheyt ingedrongen zijn, soo hebbe ick geoordeelt dat ik voornamelick dese stoffe hadde uyt te kiezen. Maer die ick alsoo soude aennemen te verhandelen, dat de Waerheyt, die tot noch toe in de Gemeinte is geleert en gelooft, in haer geheelheyt ongekreukt soude verblijven, en in de verweeringe van dezelve niets spijtiglick, niets bitterlick, niets tegen de wetten der Liefde soude gedaen worden. Dese reeden heeft my bewogen, dat ick niet en soude blijven hangen in bloote disputen, welcke

* 3

gemeen-

V R E D E R A E T.

meenlick schrael, en indien se niet met eenige scherpi-
 heyt, gelijk als met sout, besprengt worden, van alle
 bevalligheyt en aengenaemheyt ontbloomt zyn. Maer ick
 hebbe de saeck van de grondt op willen beginnen; en
 deselve, soo veel in mijn vermogen was, ordentlick en
 klaerlick uitvoeren, aen duisterachtige Schriftuur-plaet-
 sen doorgaens licht toebrenghende, de kracht der spreek-
 wijzen des Heyligen Geelts sorgvuldighlick ondersoec-
 kende, en alles tot de oeffeninge van Geloof en Godsalig-
 heyt, en Godts verheerlickinge in Christo richtende, op
 dat onse uytlegginge te vetter en te sappiger soude zyn.
 En gelyckerwijs ons niets nuttiger en soeter als dese
 Leer-oeffeninge geweest is, alsoo oertuygt niets kragt-
 iger en sekerder de gemoederen, als een klaere en vreed-
 saeme openbaringe der waerheyt aen de consciencie:
 welcke met een bedaerde tredt voortgaende, met klaere
 en erkende waerheden beginnende, en haer stellingen
 door een geduurige saemenketeningh aen malkanderen
 schaeckelende, allengskens tot verborgener saecken
 leydt, en dwingt deselve niet min toe te stemmen, als die,
 welcke op het eerste aensien toestemminge verkrijgen;
 ondertusschen door een verborgene kracht daedigheyt
 in de innigheden der zielen inglijdende, en deselve in de
 beschouwinge van Godts wonderbaere Deugden met
 een verbaetheyt vastmaeckende. Noghtans was het
 noodsaeckelijck somtydts tot de verscheydenheden van
 gevoelens ter zijden uyt te treden. Alwaer ick te doen
 hebbe gehad, of met openbaere wederpartijders der
 Gereformeerde Gemeynthe; voornamelijck de *Socinia-
 nen*, en der selver Metgesellen de *Remonstranten*, die de
 Leere van Godts verbonden door stoutte verdigtselen
 hebben verkracht; of met eenige *Broeders*, die eenige
 Grond-

V R E D E R A E T.

Grondstellingen hebben opgevat, welcke van de aengenomene en bekende soo wat afloopen, en deselve bykans de gantsche Godtgeleertheit door verspreyden. Dat ick wederzijds opreghtelick en sedighlick gehandelt hebbe, sal sels de nijdt, gelijk ik meyne, niet durven ontkennen. Den staet des verschils hebbe ik na waerheyt opgesteld, niemant yet op sijn rekening geset, het welcke hy voor het sijne niet en soude moeten erkennen: en met die bewijsredenen hebbe ik gestreden die eerst mijn conscientie hebben overwonnen; welcke ick meynde, dat indien se door sich selven niet bondigh zijn, geenige kracht sullen bekomen uyt de drift en hevigheyt van den schrijver. Insonderheyt hebbe ick geoordeelt voorsigtighlick te moeten voortgaen, als ik na het gevoelen der *Broederen* onderzoek soude doen; waer toe ick noyt met dat opset gekomen ben, op dat ick eenig min geschaeft woordt, of een hardachtige spreekwijs, of een eenigfins rouwe stelling soude opvroeten, om daer den tandt in te mogen slaen. Dat mogen die geene doen die *Gregorius Nazianzenus* genoemd heeft *συνοφάντας τῶν ὁμιλητῶν*, dat is, *woorden-verdraeijers en Kibbelaers*; ick hebbe geoordeelt beter te sullen doen, indien ick overwoeg hoe verre alle Regtsinnige over-een quaemen, en hoe onbequaeme manieren van spreekken door naukeuriger elders versagt wierden; en daer eyndelick bleef stilstaen, alwaer waerlick verscheydenheyt van gevoelens is: welcke ik soude durven beloven dat minder soude schijnen, en van minder gewichte, indien de vervremdinge der gemoederen minder waere. Noghtans gae ick met geen stilswijgen voorby, of ongesoute spreekwijzen, of vremde uytleggingen, of ongerijmde stellingen. Het gebeurt

ook

V R E D E R A E T.

oock dat ick hier en daer het gevaer van sommigen ontdecke, doch sonder faemrovinge van den Leeraar, sonder een flinckſche genegentheyt. Want ik belijde, dat ick het met die geene houde, welke meynen dat de Fondamenten van de Leere der Verbonden ſoo gelukkighlick eertijds in de Gemeynthe geleert zijn, dat wy de nieuwe Grondt-ſtellingen niet van nooden hebben: in welke ik die bondigheyt, of die nuttigheyt niet en hebbe kunnen vinden, dat men ſoo ſeer ſoude moeten wercken om die als ſchragen onder de Godtgeleertheyt te ſetten. Van ſoo grooten gewichte is die aanmerckinge niet aengaende die *Driederley Bedeeſinge des Genade-verbonds*, waer van de *eerſte* ſoude zijn onder de *Beloſteniſſe*, in welke *lontere genade* en *vryheyt* ſoude plaets gehadt hebben, ſonder jock of laſt der beſchuldigende wet: de *andere* onder de *Wet*, alwaer begonnen ſoude hebben het *Oude Teſtament*, de *Geloovigen* ſelve onderwerpende aan de *Heerſchappye der Engelen*, en aan de *vreeſe des doodts* al haer leven lang, en eyndelick aan den *vloeck*, niet gevende ondertuſſchen aan de *Vaderen* de *waere en verblijvende Goederen*: de *derde* onder het *Euangelium*, wanneer de *Godſalige* van de *Heerſchappye der Engelen*, en van de *vreeſe des tijdelijken doodts*, en van den *vloeck* dien oock de *naukeurige onderhoudinge der Ceremonien medebraght*, hebben beginnen *vry* te zijn, en de *waere en verblijvende Goederen*, de *Befrijdeniſſe des Hertzen*, de *inſchryvinge der Wet* in het *Gemoedt*, de *Volle en waere Vergevinge der ſonden*, den *Geest der aenneminge tot Kinderen*, en diergelijke *eerſt* hebben genoten. Deſe aanmerckinge, ſeg ick, ſchijnt my van ſoo grooten gewichte niet te zijn, dat ſe met

V R E D E R A E T.

met soo veel Academische lessen, met soo veel Kerckelicke Predication, met soo veel Boeckskens, soo in de Latijnsche, als Moederlicke Tael, geschreven, heeft moeten ingeprent worden; even-als of daer in de geheele kraght en pit der gantsche Godgeleerde Wijsheit bestont. Want dat dese dingen met een ongewoone klank de Ooren verveelen, op wat wijs sy oock souden mogen worden uytgelegd; en op loutere verkeerde verklaringen gegrondt zijn, en niet sonder eenige verdraeijinge der Schriften kunnen beweert worden, hebben wy in het werck selve getoont. Noch ruym soo gevaerlick hebbe ick geoordeelt te zijn die Meesterlicke stellingen van een andersins seer Geleert Man, in welke hy ontkent dat met *Adam* een *Werk-verbondt* opgerecht is, en nauclicks toestaat dat onder den naem van *dood* die hem, indien hy sondighde, gedreyght is, de *Lighaemelicke doodt* begrepen wordt, en loochent dat aen den selven *Adam* onder voorwaerde van een volmaekte gehoorsaemheyt beloofd is een *Geestelicke* en *Hemelsche Geluk-saligheyt*, hoedaenig een wy nu door Christum bekomen, en de *Lydingen Christi in Strijds-oeffeninge* en *Rijterlike* door een nieugesmede onderscheydinge verdelende, staende wil houden, dat de *laetste alleen*, of het welke om dat seggen te versachten daer somtijds bygedaen wort, *voornaemelik*, Voldoende zijn: daer van uytfluytende de benautheden welke hy in den Hof geleden heeft, en de veroordeeling die hy in de vierschaer, soo des Joodschen raedts als des Roomschen Stadthouders verdraegen heeft, en de striemen waer mede sijn Lighaem doorwondet is, en de vasthegtinge aen het vervloekte Kruys, en eyndelick de doodt selfs. Over dese saeken hebbe ik vryelick en opregtelick mijn oordeel

V R E D E R A E T.

Afione 18.

Hiflor. Lib.
3.

deel gefegt : gelijckerwijls het betaemt een Voorftander der rechtsinnigheyt , en een Tegenftander der nieuwegefintheyt , met welcken eernaem het Sefde Algemeene Concilie , binnen Constantinopel vergadert , den Keyfer Constantijn de Vierde vereerde , en welcke van de lieden onfer ordre niet vreemd moet zyn. Ook hebbe ik dikwils die dingen geteekent die van minder belang waren , en nochtans een uitlegginge der SchrifTURE die ik niet bondigh en vond , of een min naukeurige bevattting fcheenen te behelfen. Want defe findelikheyt en is geenfins onnut. *Anphilochius* immers wordt daarom van *Bafilius* geprefen , om dat hy oordeelde dat men geen woordt , dat in faeken van Godt ergens eenig gebruyk hadde , sonder neerftigh onderfoek moest voorbygaan. Maer alles sonder fcherpigheit , sonder laftering : niet op dat ik de Schryfvers der faeken soude bestraffen , maer op dat ik de Leergierige soude onderrichten : gelyk my geheugt dat *Polybius* ergens gefchreven heeft. En ik hoope niet dat het Geleerde en Edelmoedige Mannen , den welcken ik gaerne het felve recht over myne bedenkingen toefla , fal mishagen , indien ik van die gene , welker lof ik niet en kan bereyken , by welker veelvuldige geleertheit ik myne fchriften niet vergelyke , welker verftandt ik beminne , in welker mondt ik vermaek neeme , over welker deugden ik my verwondere , nochtans dat niet aenneem waer in fy van een ander verftandt zyn , na die vryheyt tot welke ons de Heere geroepen heeft : op dat ik bykans defelve woorden nu gebruike ; met welke eertijds *Augustinus* betuygde fijn verfchil van *Cyprianus*. Voornamelik als fy fullen hebben gefien , dat ik andere dingen , die van haar of vernuftiglik uitgevonden ,

V R E D E R A E T.

vonden, of uyt de binnenste vertrekken der oorspronkelijke Taelen gelukkiglik voortgebracht, of uit de overblijffelen van de onbekende oudtheit geleerdelik opgefogt, of verftandiglik bevestigd, of klaarlik uytgelegd zijn, gaern aengenomen, en niet sonder haer uytnemende lof den Leefer aengepresen hebbe. Ook sullen sy bevin- den, dat ik die dingen, die ik meynde van haar wel gezegt te zijn, maar van andere wat onbescheydentlik overgehaalt te wesen, vrymoediglik somtydts verdedige, en van het opgedrukte brandtmerk van ongerymtheit en nieuwigheyt suyvere, en dat soo dikwils en soo sorgvuldiglik, dat veele buyten twijfel sullen meynen dat ik daer in al te ver gegaen hebbe. Nochtans kan ik van mijn gemoedt voor als noch niet verwerven, dat ik over dese vrypostige oprechtigheyt berouw soude hebben. Want hoe soude die gene anders kunnen doen, die in geen partytschap ingewikkelt, noch aen geen Menschelike naem ten slaeve geworden is, en noch sijne noch anderer Hertstogten opvolgende, alleen aen de Waerheyt den eedt gedaen heeft; en niet en vraegt *van wien* yet gesegt wordt, maer *watter* gesegt wordt? Die de vrede van Jerusalem bemint, wil liever dat de verschillen bygelegd als vermenigtvuldigt zijn: en sal met blijdschap vernemen dat die dingen onschaedelik zijn, of ook nuttig, die van andere uyt nydt tot een stoffe van twistinge gemaect worden. Met regt mishaeft wel allen verstandigen die dertelheyt der vernuften die ten hedigen dage in swangh gaet, welke die dingen, die wysselik zyn gevonden, en al- tijdt hebben behaeft, ligtveerdiglik omstoot en eerst aengetaft hebbende de Leerstukken der Waerheyt, daer op hovaerdiglik doorbreekt tot een stoute, doch dik-

V R E D E R A E T.

wils belagchelijke uytlegginge der verborgene voorseggingen, ook die dingen onder het getal der voorseggingen bespottelik trekkende, welke niet dan leerstukken van het gemeene gelove of heyligheydt behelsen: door welke Leer-ordre de Gemeine Saek en onse heylige Studie niet weynigh onteert worden. En het is waerlik niet te verwonderen, indien de al te voorbaerige yver van sommige die dertelheyd, gelijke verdient, of misschien wat vinniger, komt af te roffen. Maer nochtans isser maet in de saeken te houden: en ik kan ook de driften van die gene niet prijzen, die alse van onse verschillen redeneeren, niet alleen by tien, maer by honderden de verschil-stukken op-tellen, met een al te groote felheydt somtijds woedende selfs tegen onnossele dingen. Of dese manier van disputeren tot bevordering der heylsaeme Wijsheyd, en opbouwinge der Zielen seer dienstig zy, sal ik nu niet seggen; dit weet ick, datmen soo doende oorzaak van blijdschap geeft aen de vyanden der Gemeyntheit, die stilswijgende in haer boesem sullen verheught zijn, om dat wy niet weyniger, en, indien se geschat worden na de heethoofdigheyd der twistende partyen, niet veel ligter verschillen onder malanderen hebben als met haer. En ook waerlik niet stilswijgende. Want sy en sullen noit ophouden, zy en houden niet op ons dese schande voor te werpen: welke, ô smert! ligtelicker kunnen geseyt als wederlegt worden. Ohoe veel beter en heyliger soude het zyn, alle arbeydt en forghvuldigheyt te besteeden aen het verminderen, byleggen, en, soo het geschieden konde, wegnemen der verschillen! Brenght daer toe, *Eerwaerde en seer Vermaerde Mannen*, uwe raedtslagen en naertigheden te saemen. Dit verwagten van U lieden alle
Godt-

V R E D E R A E T.

Godtsalige, welcke suchten over de verbreeckinge Josephs; desgelijcks de Gemeyn ten, die U lieder forge zyn toebetrouwt; ja Jesus selve de Koning van Waerheydt en van Vreede te saemen; Dit bidden se, smeekense, versoecken se van U lieden. Indien 'er dan eenige vertroosting is in Christo, indien 'er eenige troost is der liefde, indien 'er eenige gemeynschap is des Geests, indien 'er eenige innerlicke bewegingen en ontfermingen zijn, zoo vervult mijne, vervult aller Heyligen, vervult des Heeren Jesu blijdschap, dat gy mooght eens gesint zijn, deselve liefde hebbende, van een gemoedt en van een gevoelen zijnde. Genoeg heeft men sich toegegeven in kijvagien, aghterklappingen; genoeg in Broederlicke oorlogen, die ik voor seker houde dat van geen Zege-praelingen gevolgt sullen worden; genoeg in inwendige verdeeltheden, waer door wy malkanderen verteeren; genoeg en meer als genoeg in het opvolgen van eygen driften. De party schappen, lust tot factien, naemen van scheuringen, moesten in eeuwigheydt van hier wijken. Met een spongie moesten uytgewischt worden de Twistige, Scherpagtige, Bittere Schriften, welcker blaespypen *de vueren van vlamspuwende verschillen wederom levendigh maecken en vernieuwen.* Indien men ja over deese verschil-stucken yet wes moet schrijven, soo laet ons alle verkeerde bewegingen verre doen vertrecken, als zynde hinder-paelen van die geene die ondersoecken, en beletzels van die gene die oordeelen: laet ons met redenen stryden, niet met scheldwoorden. De suivere stroomen der Godtgeleertheydt, die alleen uyt de spring-ader der Heylige schrifture af te leyden zyn, moeten met geen slijk van oude, of van nieuwe Philosophie bevuyt worden.

*Honorius
in Episto-
la ad Ser-
gium, qua
exiat A-
ctio 3.
Synodi Oec-
umen. 5.*

V R E D E R A E T.

Dat men sich onthoude van harde en ongebruyckelicke spreek-wijzen, van rouwe en lichtvaerdige stellingen, *1 Tim. 6. 4. uyt welcke komt nijd, twist, lasteringen, quade nadencingen.* Dat de Heylige Boecken der beyde Testamenten wel van alle, maer met een Heylige schroom en beevinge gehandelt worden. Niemant neem behaegen in sijn nieuwe uytleggingen, of verdigtselen, om die oorsaeck, om dat hy meynt datse onlanghs eerst gevonden en den voorigen Leeraeren onbekent zijn. Indien iemand meynt dat hy wat beters en bondigers gevonden heeft als de aengenomene dingen, laet die dat sediglick te berde brengen, sonder kleynagtinge der Broederen, sonder vermetelheydt van het staende te houden en te bepaelen, onderwerpende sijn gedaghten aen de toets der Geleerden, en aen het oordeel der Gemeynthe, niet terstont die dingen den Volcke instampende tot verdeeling der gemoederen, die niet opdringende aen de onvoorsigtige jeugt, welke onbequaem is om over soo groote saecken te oordeelen. Niemant moet oock dat gene dat met de beteeckenisse der woorden, en met de spreekwijs der Schrifture, en met de Regelmaete des Geloofs, en met de omstandigheden van den text over-een-komt, alleen om sijn nieuwigheydt verwerpen. Niet qualick seght *Cajetanus*, daerom van onsen *Chamierus* gepreessen: *Indien 'er somtijds voorkomt een nieuwe sin die met den text over een-stemt, hoewelse van den stroom der Heylige Leeraeren vreemd is, dat sich de Leeser schicke om een bescheyden Richter te zijn.* En wederom. Niemant versoeje een Nieuwen sin der Heilige Schrifture, daerom datse van de oude Leeraeren verschilt; want Godt heeft de uytlegginge der Heylige Schrifture aen de meyningen der oude Leeraeren niet gebonden.

*Initio
Comm.
in Gen. Pan-
strat. Cath.
Lb. 16.
C. 11.*

V R E D E R A E T.

bonden. Dat men oock de verborgentheden der Propheetien onderfoecke: maer eerbiediglick, sonder draeijinge der Woorden Godts, sonder schendinge van die staet-kettingh, waer mede Godt ons menschjes van het beschouwen sijner verborgentheden, die naulix anders als door de uytkomst sig verklaren, afgeweert heeft, op dat de onderzoeker der Majesteit niet verplettert worde van de heerlickheyt. Niemandt verbindt de Vrije Conscientien der Gelovigen door de aensienelickheyt van eenige menschelicke Naam; maar gelijckerwijs eertijds *Clemens Romanus* gebodt, *men haele de sin der Waerheyt uyt de Schriften selve*: men sta, men valle, in het stuck van Godtsdienst, op haer uyt spraek alleen: men beslegte uyt haer alle verschillen, *altijdt in 't midden leggende de Heylige en Onbesmette Evangelien onses Heeren Christi*, het welcke in de Godvrugtige Concilien der Ouden plaght te geschieden. Dat niemandt noghtans onder dit voorwendfel de formulieren van eenigheyt, welcke uyt Godts Woordt genomen, en met de Schrifture over eendraegende, banden van Kerckelicke eenigheyt, kenteken van Rechtsinnigheyt, sluyt-boomen tegen ketterien, dwangh-tralien van dertele verstanden zijn, moedtwillichlick wederstreve; even-als offe overblijffelen van den Babylonischen tooren waren, waer mede de menschen door een menschelick, en niet-goet-te-keuren raedslot, soudent gedrongen worden om in den Godsdienst het selve te gevoelen en te spreken. Dat niemandt sich uyt de Nieuwer Leeraeren eenigen Leydsman stelle wiens voorgeschrevene lessen alle te saemen hy als Hemelsche Godspraeken soude aennemen, en verdedigen, in welken ons quansuys herbooren soude zijn *de Leeraer en Leyd starre der geheele Wereldt*, gelijck de Oude *Basilus*

Concil.
Chalced.
Act. 1. 4.
Sexto
Cum. Act.

V R E D E R A E T.

filius roemden: en by wiens grootheydt alle anderen soo weynig souden mogen halen dat men deselve als kinderen en dwergen soude uytjouwen: Die nochtans selve mislichien soude betuyght hebben, *dat hy voor geen Vinder van een nieuwe Leer-ordre in de Godtgeleertheit, en alsoo voor geen Hoofd van een Sette wilde gehouden worden.* Niemandt in tegendeel hebbe van den selve soo groten af-keer, even-als-of'er van hem niets dat waer en goedt, en nuttig is tot verstandt der Schrifture, soude kunnen voortkomen. Want in niemandt heeft Godt een Godtvrugtig gemoedt gegeven om de Schriften dag en nacht te overdencken, aen welcken hy met eenen niet en soude openbaeren de schatten van sijn suyvere wijsheyt: Laet ons de goederen van onsen Hemelschen Vader in een yegelik hoogagten, en roemen, over deselve met de Gemeynthe ons verblijden, en die elck voor ons hoeft tot ons heyl gebruyken. Men moet niemant die sijn rechtsinnig gevoelen doorgaens met duydelicke woorden verklaert, als een groote misdaet toerekenen, of een oneffen woord, of hardagtige spreekwijs, die hem buyten opset ontvallen zijn: Want *in de syllaben schuyt geen vergift: niet in het geluyt, maer in de sin is de Waerheyt gelegen: niet in de klanck des lichts, maer in de kracht der betekende saecken is de Godtsaligheyt.* Daer nochtans moeten wy ons toe setten, dat we alle soo naukeuriglik spreken als 't mogelijk is, en dat we die dingen die of van onse Vrienden, of van ons selve onvoorsigtiglik gesegt zijn, niet en verdedigen, en niet quaelick nemen datse van andere berispt worden; maer dat wijse liever laeten vaeren, doorhalen, verbeteren, dewijle de edelmoedigheyt sulks raedt, de Waerheyd sulks gebiedt, de Liefde sulks afvordert. en alle goede het selve prijsen: het welke en eertijds, en in deese

*Hieronym.
Epist. 57.
Nazianze.
Basii. contr.
Eunom. 2.*

V R E D E R A E T.

deefe eeuwē, grootē Mannen, niet sonder haer grooten lof, gedaan hebben. Men teeckene niemandt der Broederen met een brandt-merck van Ketterye, om dat geene dat men gelooft uyt sijn woorden te volgen, als hy dat gevolg niet toestaet, en dat gene datter volght verfoeyt. Laet elx bondige Geleertheyt, en tot Christelicke Heyligheyt geschickte zeden, en vreedsaeme inborst, en wel naerstige, maer oock oproer en geraes mijdende ampts-betragtinge, hem meer gunste baeren, als een menigmaal onverstandige hitte van een opsiedenden yver, en onbesuyftheidt van een twist-gierigh gemoedt, waar door, hoe seer men oock de saecke Godts soude mogen voorwenden, gemeenlik eygen eer en voordeel gesogt word. Men moet den geleerden eenige vryigheit toestaan in het uytleggen van Schriftuur-plaetsen, in het uytkiezen van bewijsreedenen voor de gemeene waerheydt, in het gebruyck van spreek-wijzen en uytdruckingen, in het beslegten van vraegstucken daermen behoudens de grondt-waerheyd ja en neen op kan seggen, (want in deese duysternisse der menschelicke verstanden heeft men niet te verwachten datse alle in alles het selve spreekken en gevoelen) maer een Vryigheidt die binnen de paelen van Zedigheidt, Voorfigtigheidt, en Liefde, beslooten zy, op datse in geen dertelheydt en veraerde, en ons Zion in geen Babel verandere. Dit zijn mijn Begeerten, Wenschen, Raedtgevingen, Welcke ik, *Eerwaerde en seer Vermaerde Mannen*, U lieder Voorfigtigheidt, Getrouwigheidt en Godtsaligheidt voordrage: **ge-
lijk ick U lieden, en Uwen Heyligen Arbeydt be-
veele**

V R E D E R A E T.

voete der genaede des Grooten Goëts ende onses Salighmaeckers Jesu Christi; die U lieden volmaecke tot allen goeden wercke, op dat gy sijnen wille moogt doen, werckende in U het gene voor hem welbehaeglick is; en salige U lieden eyndelick, nadat gy den goeden strijdt des Geloofs gelukkiglick sult hebben volstreden, met de onverwelickelike Kroone der Heerlickheyt. Alsoo wenscht,

EERWAERDE ENDE
SEER VERMAERDE
MANNEN,

U lieder Mede-arbeyder en
Mededienaar in den Heere,

H. W I T S.

De vertaalter aen den Goedgunstigen Leser.

Vel mocht Paulus seggen, dat wy alle, in dese staet van onvolmaecktheit, maar ten dele kennen, en ten dele profeteren. Wes-halven ook elk, die sijn harte op de Hemelsche wijsheit geset heeft, en daer na meer als na verbor-gen schatten graeft, in een bescheidener, netter, en uytgestreckter kennisse der selve, onder Godts segen, sat toenemen: en dan gewillig, ja met blijdschap, en danckbaarheid aen Godt, verbeteren het geen hy te vo-ren soo wel niet gevat en had. Dit heeft de schryver deses wercks aen sijn self ondervonden. De geduurige overdenckinge der Heyliger Schriften, het dagelix le-sen van voortreffelicke Godsgeleerden, en andere leer-oeffeningen, waer toe hy amptshalven verbonden is, hebben hem aenleydinge gegeven om sommige dingen dieper in te sien, duidelicker te verklaren, en som-wylen met sinrycker, somwylen oock met sachter uit-druckinge voor te stellen, als voor heen geschiet was. Dit heeft hy de werelt doen blycken in de derde La-tijnsche druck van dit boeck, die in den jare 1694 is uitgekomen. Waer in hy sommige dingen verbetert, eenige uytvoeriglicker verhandelt, ettelicke oock tegen de berispsers verdedigt heeft, allesins de waerheyt in vrede betrachtende. Met die laetste Latijnsche druk is dese Nederduytsche oversettinge vergeleken; en na de selve verandert en verbetert, oock in verscheyde plaet-sen, ten aensien van de spreekwijzen, opgehelderd, versachtet, en verstaenlicker gemaect, en uyt hoofde van allen desen is dese druck merckelick te verkieesen boven de eerste. Dit dacht ick, Goedwillige Lezer, dat u niet ondienstig was te weeten. Vaer wel, en lees met oordeel tot uw voordeel.

De Drukker aan den Godvruchtigen Lezer.

DE tweede druk van dit boek al voor eenigen tyd uitverkogt zynde zoo hebbe al lang gewenscht gehad dit boek voor de derde maal te mogen drukken , ten einde myn Landsgenoten eenigen tyd van dit Godtvruchtige en wel doorwrochte werk ontryfd zynde het zelve tot haar genoegen weder mochten bekoomen: maar eer ik dit werk ter drukpers overgave, zoo vond ik goed, om het exemplaar waar na het stond gedrukt te worden eerst na te lezen, om de mislagen, die soo in den Text als in de aangehaalde Schriftuurplaatzen mogten ingesloopen zyn, uyt dezen druk te weeren; 'k Heb ook bevonden, dat deze myne moeyte niet te vergeefs is geweest, alzoo in de tweede druk niet alleen veele letter-fauten, verkeerde Kapittels voor de aangehaalde Schiftuurplaatsen gezet, maar gantsche regels en woorden gevonden heb, die, of niet op zyn behoorlyke plaats, of zoo gezet stonden, datze byna onverstaanbaar waaren; dat zomtyds den zin geheel, en te met voor een gedeelte verduysterde: om uit veele maar een staaltje te toonen, dat het geene ik hier zegge waarheyd is, zoo ziet eens na in de tweede druk pag. 603. 604. 607. 608. daar zult gy gantsche regels vinden die op de eene pagina in plaats van de andere gezet zyn. De Opdragt voor de tweede druk door den Autheur Zalt. aan de Vrouw van Roosendaal &c. gedaan, oordeelde voor deze derde druk te voegen (als aan den Lezer geen nuttigheid gevende) onnodig: dit voor af te zeggen dagte ik myn pligt te zyn: voorts wensche dat dit Godvruchtige en wel doorwrochte werk den Lezer mag strekken tot dat einde waar toe de Schryver het geschreven heeft. Vaar wel.

VAN

VAN DE
B E D E E L I N G E
D E R
V E R B O N D E N G O D S.
E E R S T E B O E C K.

E E R S T E H O O F T S T U C K.
Van de Verbonden Gods in 't gemeen.

I. **D**ie geene die handelen sal van de gelegentheit der Verbonden Gods waer door den mensche op gewisse en Gode en het redeliche schap sel betameliche voorzwaarden de ewige saligheyt toegesegt woijt / moet voor al besorgen dat hy supberlich en heylighlick de hemeliche Godspraakken behandle / ende niets lichtverdighlick / niets wijt eppen dylt / daer onder men ge / 't welk hy niet ten hoogsten verfechtet Die geene die handelen sal van de gelegentheit der Verbonden Gods waer door den mensche op gewisse en Gode en het redeliche schap sel betameliche voorzwaarden de ewige saligheyt toegesegt woijt / moet voor al besorgen dat hy supberlich en heylighlick de hemeliche Godspraakken behandle / ende niets lichtverdighlick / niets wijt eppen dylt / daer onder men ge / 't welk hy niet ten hoogsten verfechtet

begrepen te wesen in die boecken / die ons de tafelen deser verbonden leveren. Want indien Zaleucus de twisfigierige wetleggers sijner Wetten deese voorzwaarde voorschreef / datse beyde met stroppen om den hals de sin des Wetgevers verklaeren souden voor den Raed van hondert mannen; ende dat die geene van haer, die geoordeelt soude worden de sin van de wet verkeerdelick te verdraegen, in tegenwoordigheyt van die hondert mannen met de strop sijn leven soude eyndigen, na het getuygenisse van die Staatkundige Polybius, in het sevende Hoofstuck van het Twaelfde Boek sijner geschiedenissen: indien

Indien de Joden ende de Samaritanen, in Egypten ober den Tempel
 twissende / onder dit beding gedwongen zyn by den Koning en sijn
 Hofelingen haer saech te bepleeten / dat de sprekers van die party,
 welcke quam onder te liggen, met de doot souden gestraft worden,
 gelijk Josephus schryft in sijn Joodsche Outheden. xii. Boeck. viii.
 Hoofstuck. Secker grooter gevaer / ende schryckeliker ondergang
 hangt dien ober het hooft / die doot ren ligtvaerdige verdraeginge de
 verborghtheden der Goddelicke verbonden verkeert: dewijle de
 Heere segt; Soo wie een van dese minste geboden sal ontbonden, ende
 de mensche alsoo sal geleert hebben, die sal de minste genaemt wor-
 den in 't Koninkrijke der Hemelen, Matth. 5: 19. Daerom beginne
 ick dit werck niet sonder een heylige schryck / biddende Godt / dat ick
 alle eensijdigheyt afgeleert hebbe / my gebraege als een leersaem
 leerling der heyliger Schryften / ende mijne Broederen mededeeler in
 sedigheyt. 't geene ick meyne daer upt geleert te hebben: of misschien
 deese mijnen arbeidt mogt dienen tot verminderinge der oneenighe-
 den / ende tot ophelderinge der waerheyt / die ons dierbaerder moet
 wesen als eenige sake ter werelt.

Oorspronk
 van het
 woort

ברית

ברית

II. Om datmen doot de woorden / voornamelijk dier taalen in
 welke het Gode gelyft sijn verborghtheden den menschen te
 openbaeren / gelukkiglyk geraecht tot kennisse der saecken; sal het de
 pijn waert zyn / dat wy de kragt van het Hebreesche woord *Berith*,
 ende van het Grieksche woord *διαθήκη* nauwkeuriglyk ondersoeken.
 Eerst is de oorspronck, ende dan de dubbelsinnigheyt van het Hebreu-
 sche woord aen te wysen. Aengaende het eerste komen de geleerde
 niet ober een. Sommige haelen het van het woort-woordt bara,
 waer van daen komt het werck-woordt beera, 't welck beteckent
 doorsnijden, om dat verthoudt de Verbonden / gelijk wy terstont seg-
 gen sullen / doot een sijdinge van dieren gewoonlyk plagten beve-
 stigt te worden. Het soude oock van het selve woort-woordt in een
 heel andere beteckenis konnen oorspronckelich zyn. Want ge-
 lykewijls barā eegentlick beteckent scheppen, alsoo beteckent het
 (by wege van gelykenisse) ordinieren, 't welck de Grieken noemen
καταρτίζω: waer doot het geschied is dat de Gelycke Joden het
 woort *katzein*, eegentlick scheppen beteckene / in deselve betec-
 kenisse gebuyske hebben. Immers in desen sin noemt Petrus de
 magt / die van menschen ende tot menschelike saecken gestelt is /
καταρτίζω υμεις; een menschelike Scheppinge, dat is / ordeninge
 1 Petr. 3: 13. 't Welck wy meenen geleerdelyk aengemerckt te zyn
 van den doorzigtigen De Groot, in sijn Aenteekeningen ober het
 opschryft des Nieuwen Testaments. Andere willen liever dat het
 sijnen oorspronck heeft van het woort *barah*, 't welck onder andere
 beteckende verkiezen. Want in een Verbondt / voornamelijk van
 vrientschap / is een verkiezinge van personen, tusschen welke / van
 saccken,

saecten, over welcke/ ende van voorwaerden, op welcke/ een beridag aangegaen word. En dit is geen onbequaame aenmerkinge.

III. Doch in meer als eene betrekkenisse word het woord Berith ^{Dubbelsin-} in de Heb. Schryfture genomen. Altemits word het oneygentlick, al- ^{nigheyt van} temits eygentlick, gebuycht. Oneygentlick beteekent het deese ^{het selve} naevolgende dingen. Voor eerst; een onveranderlike instelling, over ^{woordt.} wat sarch het selve oock soude mogen zijn. In desen sin verhaelt God sijn Verbondt van den dag ende sijn Verbond van den nacht Jer. 33:20. Dat is/ die vaste instellinge van de geduprige wisselbeurtighcyt van de dag en de nacht/ welck Cap. 31:36. een oiderling genoemt word (in 't Hebreeusch pr.) dat is/ een afgelynde of bepaalde instellinge, daer niets moer wordt bygedaen/ nog afgenomen. In deese betrekkenisse wordt ingesloten de beduydenisse van een Testament, of uytterste ende onherroepelike wille. Op hoedanigen wyse God seide/ Num. 18:19. Alle het offeren der heyliche dingen hebb' ick u gegeven, en uwen soonen, en uwen dogteren met u, tot eene eeuwige insettinge: 't sal een eeuwig sout-verbond zijn. Welcke aenmerkinge nuttig is om volkomener te verstaen de natuere van het Snaede-verbondt/ dat ons d'Apostel voorsiet onder de gelykenisse van een Testament, welckers uytvoeringe hangt aan de doot van den Testament-maeker/ Heb. 9:15, 16, 17. Tot welke gedagte soo het Hebreeusche Berith als het Gelyckelike ^{diabyn} ons han leyden. Ten tweeden, beduyt het oock een gewisse en bestendige belofte, of schoon die niet wederzijdich en is. Exod. 34:10. Siet, ick maecke een Verbondt, voor u gansche volck sal ick wonderen doen. Jer. 59:21. Dit is myn verbondt met haer, mijn geest sal van haar niet wijcken. Ten derden, beteekent het oock een gebodt; ende een verbondt maecken is gebieden. Jer. 34:13, 14. Ick hebbe een verbondt gemaect met uwe Vadersen, seggende: Ten eynde van seven jaeren sult gy laeten gaen, een yegelijk sijnen broeder. Hier uyt blykt in hoedanigen sin de Tien Geboden genoemt konnen wordten Gods Verbond. Maer eygentlick beteekent het een onderlinge overeenkomste over eenige saeck. Soodaenig een Verbondt is 'er geweest tusschen Abraham en Mamre met Escol en Aner, welke genoemt wordten Abrahams Bondtgenoten Gen. 14:13. Desgelyc tusschen Isaac en Abimelech, Gen. 26:28, 29. Als mede tusschen Jonathan en David, 1 Sam. 18:2. Van soodaenigen slag is oock het Verbondt tusschen God ende den mensche/ van 't welck wy nu sullen handelen.

IV. Het Gelyckelike woord ^{diabyn} is niet min van beelerley De betee-
beteekenisse. 't Welck/ soo in het eenboudige als in het veelboudige kenissen
getal gestelt zynde/ siet dichtwyls een Testament beteekent: gelycker- van het
wijs Budaeus uyt Isocrates, Eschines, Demosthenes ende andere aen- woordt
wyft/ in Commentariis Linguae Graecae. En in soodaenigen sin word ^{diabyn}
het van den Apostel gebuycht. Heb. 9:15. Altemits beteekent het oock

ook een Wet die tot een regel des levens gegeven is. Want de nabolgers van Orpheus en van Pythagoras, noemden de levens-regelen aan hare leerlingen voorgescreven *διδάγματα*, gelijk De Groot aenteekent. Menigmaal betrekend het oock een belofte ende verdrag: waerom het van Hesychius uytgelegd wordt als een *συμβασις*, beswooren bondgenootschap. Een van dese beteekenissen is 'er / die ons in het vervolg des werchs niet en sal te passe komen.

Een verbondt maken wordt by de Hebreëen genoemd een verbondt snijden, en heeft sulcx tijnen naem van het doorsnyden der beesten.

V. Een verbondt maacken noemen de Hebreeën een verbondt snyden (*קָרַח*), gelijckertwijls oock de Grieken en Latijnen seggen / *serire*, *icere*, *pericere foedus*, dat is / een verbondt slaen. 't Welck buyten twijffel sijn oorspronck heeft van het oude gebruik van beesten te slagten tot bevestiging van Verbonden. Van welck oud gebruik wy voetschappen sien / Gen. 15: 9, 10. Het sy het selve toen alder eerst van Godt geboden is / het sy het selve van de gewoonte der volchieren ontleend is. Naeduchlick is 't geene Polybius van de Cynathensen verhaelt: In sijn vierde Boeck, pag. 398. *Ἐπὶ τῶν σφαιρίων τῶν ἀρκῶν καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἰδιώταις ἀλλήλοις*. Over geslagte offerhanden doen sy malkanderen den eedt van getrouwicheyt. Welcke spreek-wijs seer ober een komt met die / welke Godt gebuycht Ps. 50: 5. *קָרַח* *קָרַח* *קָרַח*.

Die myn verbond maecken met offerhande. 't Welck uyt het Hebreeus van wooydt tot wooydt in gedzongen Heerlandsch soude konnen vertaelt worden; Die mijn verbondt snijden ober offerhande. Sy plagten oock tusschen de verdeelde stucken van de doosneden offerhanden dooz te gaen / Jer. 34: 18. Die meer van dit gebruik wil weten / die soecke het by *Grotius over Matth. 26: 28.* en *Bochartus in Hierozoico, Lib. 2. cap. 33. pag. 325.* *Onweni Theolog. Lib. 3. cap. 1. p. 156.* Het is oock gebruikelich geweest / dat de obteekomsten en verdrag-maekingen met het houden van stateliche gastmalen werden bevestigd. Waer van ons voorgebeelden in de Schysfrure voorkomen. Alsoo wort gesegt van Isaac, dat hy met Abimelech een verbondt gemaakt hebbeende een maeltijt bereydt / en met hem en de sijne gegeten heeft. Gen. 26: 30. Desgelijx heeft Jacob sijn soone gedaen / na dat hy een verbondt met Laban gemaakt hadde. Gen. 31: 54. Van gelijken gastmael / by gelegentheyt van een verbondt-maeking ge houden / wordt meldinge gemacht. 2 Sam. 3: 20. Alwaer verhaelt wort het gastmaal het welke David den Abner en desselfs metgesellen aangeregt heeft / welke waeren gekomen om met hem uyt naeme des volks een verbondt te maecken. Dat het selve by den Hebreeën oock gebruikelich geweest is / toont de seer geleerde *Stuckius in Antiquitatibus Convivialibus Lib. 1. Cap. 40.*

Debeteekeninge van deese gewoonten.

VI. Deese gewoonten waeren niet sonder bedupdenisse. De doorsnijdinge der beesten beteekende / dat die gene / die sig aen mepneedt en verbondtzeuch schuldigh maachte / alsoo dooz de wraecke Godds soude in stucken gesneden worden. Hier op siet 't geen de Heere segt

segt Jer. 34: 18, 19, 20. Ick sal de mannen overgeven, die mijn ver- *illis legibus*
bond hebben overgetreden, die niet bevestigd en hebben de woorden *populus Ro-*
des verbonds, dat sy voor mijn aengesigte gemaect hadden; met het *manus*
kalf, dat sy in twee hadden gehouwen, en waeren tusschen sijne *prior non*
stukken doorgaen. Ick salse overgeven in de hand haeren vyanden, *deficit: si*
en haere doode lighaemen sullen den gevogelte des hemels tot spyte *prior dese-*
zijn. Vergelycht hier mede 1 Sam. 11: 7. Een ondt formuller der *ceris, publi-*
Bloeden/ die de Verbondmaecker uitsprach over den verbondzee- *co consilio,*
ker/ is te vinden by Livius in sijn eerste Boek. Het Roomsche volck *dolo malo,*
sal't eerste niet zijn om van dit verdrag afte wijcken: soo het eerst komt *tu illo die,*
af te wijcken, niet goet vinden van de Staet, door sinot bedrog, soo *Jupiter, po-*
staetgy, ô Jupiter, op dien dag het Roomsche volck alsoo gelijk als ik *pulum Ro-*
heden dit swijn sal slaen: en slaet het soo veel meerder als gy mag- *manum sic*
tiger en verinogender zijt. Als de bondgenoten door het midden der *ferio, ut ego*
doorsneden deelen henen gingen, soo wierdt beteekent darsē in een *hunc por-*
seer nauwe bandt van Godsdiens en eedswaeringe waeren ingeslo- *cum hodie*
ten/ en nu tot een lighaemt'saemengegroeid/ gelijk Vatablus aenge- *feriam;*
teekent heeft over Gen. 15: 10. De maeltijden, die op den tijd der *tantoque*
verbondmaeckinge gehouden werden/ waeren teekenen van op- *magis feri-*
rechte en duersaeme vriendschap. *to, quanto*
magis potes
pollesque.

VII. Als Godt in de plegtelicheden sijner verbonden met de *Deese be-*
menschen gewildt heeft darsē deese of diergelycke gewoonte souden *teekenisse*
gebruycken/ soo was haer betekenisse veel ruymmer. Die genaē *is seer*
die over het offer met Godt een verbondt maachten/ onderwerpen *breedt ge-*
sig niet alleen de straffe/ indien sy godlooslich van Godt af wijckende *weest,*
sijn Verbondt versmaadden; maer Godt betreffende oock daerboog/ *wanneer*
dat alle de vastigheyt van het genaede-verbondt in Christi slagtinge *Godt in*
gegrondt was/ en dat Christi lighaem en ziel eens van malkanderen *sijn ver-*
souden woorden gescheurt. In hem zijn alle beloften Gods ja en Amen *bonden*
2 Cor. 1: 20. Sijn bloedt is het bloedt des verbonds. Matth. 26: 28. *met de*
op een veel uitiemender wijze/ als dat waer mede Moses soo den *menschen*
Altaer als het Volck besprengde. Exod. 24: 8. Die heylige maeltij- *gewildt*
den waer mede de bondgenoten boog het aengesigte van den Herre *heeft datse*
onthaelt werden/ insonderheyt die maeltijt die de Herre Jesus on- *deese uyt-*
der den Nieuwen Testamente ingestelt heeft/ versegelen op het aller- *terlickhe-*
krachtigste die innige gem. pnschap tusschen Christus en de Gelovige. *den sou-*
den ge-
bruycken.

VIII. Geleerde mannen zijn'er die upt dese Ceremonien haeken *Wat een*
de verklaeringe hier spreck-wijs/ welke staet Num. 18: 19. en *sout-ver-*
2 Chron. 13: 5. van een sout-verbondt, dat is/ van een verbond van *bond zy.*
vriendschap/ 't welck bestendigh ende gedurigh is. 't Welck al- *Wat een*
soo schijnt genoemt te zijn, om dat sout in de offerhanden plagt ge- *sout-ver-*
bruyckt te worden, als of hy seyde, een verbondt gemaect, met al *bond zy.*
die selve Ceremonien die in een verbondtmaeckinge plagten gebruykt *te worden:*
segt de seer beroemde Rivet in Gen. Exerc. 136. Ten sy

top willen dat hier eer gesien word op de vaste bestendicheit van het sout / 't welck de verrottinge en verdervinge afkerdt / en alsoo de dingen duersaem maecht / en eeniger mate als vereenwicht. Hierom wordt Loths huysgezoutve geloofd in een sout plaet verandert te zijn: niet soo seer / gelijk Augustinus aenteekent / om ons gelijk als een Sausse te wesen, maer om alsoo te staen tot een bestendig geduurig gedenckteeken van Gods oordeel. Want niet alle sout is de smeltninge onderworpen. Plinius verhaalt dat de Arabiers sommige muuren van klompen soutg maecten / en met waeter souderen. Nat. Histor. Lib. 31. Cap. 7.

Beschryvinge van Gods verbondt met den mensche.

I X. Dese dingen in 't gemeen aengaende de woorden vooz af gesepdt hebbende; soo laet ons nu de saecke selfs / enden aert van Gods verbondt met den mensche ondersoecken. 't Welck ick aldus beschrybe; Het verbondt Gods met den mensche is een onderhandelinghe tusschen Godt en den mensche, aengaende de wyse om de volkomene gelucksaligheit te bekomen, met byvoeginge van een bedreyginge des eeuwigen verderfs waer mede te straffen is de veragter van de gelucksaligheyt welcke op die wyse aangeboden wort.

Waer in drie dingen aen te merken zyn.

X. Gods verbondt behelst in het geheel dze dingen: 1. Een belofte van volkomene gelucksaligheyt in het eeuwige leven. 2. Een aanwysinge en voorschrit van de voorwaerde, dooz welckers betrachttinge de mensch het regt der gelucksaligheyt verkrijgen soude. 3. Een aenkundinge van straffe aen die geene die de voozgescheyene voozwaerde niet voltrecken. Alle dese dingen sien op den gansen / en geheelen mensche / gelijk hy upt Ziele en Lighaem bestaat. Aen beyde deelen belooft Godt de gelucksaligheyt / beyder hepligheyt beterscht hy / aen beyde dreygt hy het verderf. Ende daerom maecht hy dat verbondt / op dat Godt in den geheelen mensche heerlijck woode.

Een verbondt met den mensche te maecten is Gode betamelijck.

XI. Soodanig een verbondt / met het redelijche schepsel / 't welck na sijn beelde geschapen is / te maecten / is een sake die Gode ganssch betamelijck is. Want immers betaamt het Gode dat hy een het verstandige schepsel sig selven voozstelle als een Voorbeeld van hepligheyt / na welckers gelijkenisse het schepsel sig selven en al sijne handelingen heeft te satsoeneten / naeuweurlijck betwaetende en alrijt werchsaem maechende die oorspronckelijke gerechtigheyt / waer mede het van sijnen aenhang af begaest is. Onmogelijck is het oock dat Gode de menschen niet en soude verbinden om hem als het hoogste goet te minnen / te dienen / te soecken; en het is onbegrijpelijck / hoe dat Godt / willende van den mensche bemint en gesogt worden / niet en soude willen gebonden worden van den mensche / die hem bemint / en soecht / en vooz het hoogste goet houdt / en na hem als soodaenig eeniglijck haecht / hongert / en doxt. Wie soude kunnen dencken dat het Gode soude voegen tot den menschen te seggen / ick wil boven alle dingen van u gesocht worden: maer op deese voorwaerde dat

dat gy my noyt sult vinden. Ick wil dat gy my met een honger en dorst boven alle dingen na uw' bitterste vermogen begeeren sult; maer onder dat beding, dat gy noit met my versadigt sult worden. **Niet minder boz-** det Gods rechtvaardigheyt / dat de mensch / soo hy de gelucksaligheyt / op seer billijke boozwaerden hem aengeboden / bestaet te verworpen / niet veroringe van die gestraft wordt / ende daer en-boden het alder- strengste misnoegen van de veragte Godheyt tegen sig verwerke. **Maer** nipt het blycht / dat men nipt aenmercking van Gods volmaechtheiden kan besnypen / dat hy den mensche een seckere Wet boozgeschieden heeft / ende dat wel als een voorwaerde onder welcke de gelucksaligheyt te bekomen zy / die in de genietinge Gods bestaet / ende dat hy die wet versetreckt heeft met bedreyginge van den vloeck tegen den wederstaenigen. **In** welke dingen de gantsche gelegentheyt van een verbondt bestaet / gelyck wy terstont die gront gelegt hebben. **Maer** hier ha sal 'er plaats zyn om van stuck tot stuck breder te spreken.

XII. Tot soo verre is het verbondt Gods alleen-sydig, **namentlyck** Sal dit aen de syde Gods. Twee-sydig wordt het / als de mensch sig aen het sel- twee-sydig de verbondt met toestemminge onderwerpt / omhelsende het goet van zyn soot Godt, beloofd en wederom belovende een nette onderhoubinge van moet de de beterschte voorwaerde, en bekennende in gebal van schendinge van mensch sig dien / schuldig te zyn om de gedreyde vloeck te draegen. **Dit** noemt an het sel- de Schijfste over te gaen in het verbondt des Heeren. **Deut.** 29: 12. te komen in den vloek ende in den eedt. **Lehem.** 13: 29. **In** dese ver- stemminge bondt des werlinge Paulus noemt het een onderwerpinge der bolyden- onderwer- nisse. **1 Cor.** 9: 12.) stelt sig de Conscientie tot een getuyge / dat den- episch Gods rechtvaardig is / en dat dese wyse om tot de genietinge Gods te geraecken Gode betamelich is / ende dat men niet anders tot de belofstnisse kan komen. **Dacrom** worden de quaeden / die Gode den overtreders des verbonds gedrengt heeft / gendeint / vloecken des verbonds. **Deut.** 29: 21. **Aen** welke de bondt genoot sig van selfs onderwerpt. **Het** gevolg van deese verbonds-eedt in den geenen die in het verbondt niet en blyft / wordt genoemt de wreacke des verbonds. **Lev.** 26: 25. **Een** exempel of formulier van deese toestemmende onderwerpinge hebben wy **Ps.** 27: 8. **Alwaer** de Hebruesche woorden dese vertaellingeliden; mijn herte seyd voor u, of in plaats van u: soekt mijn aengesigte. Ick sal u aengesigte, o Heere, soecken. **Alwaer** de episch Gods / van Gods wegen doot de conscientie als een dienaereste gebaen / van een gelovige Ziele / met een gewillige ende toestemmende onderwerpinge beantwoort wordt.

XIII. Dese toestemmende onderwerping heeft de mensch op de booz- Die dese stellinge van het verbondt niet kunnen wepgeren. **1.** **Nipt** kragt van de toestem- **Het** / die hem ganschelijch verbindt om alle dat geene niet nedrigheyt mende on- **te** omhelsen / 't welch van Godt boozgesteld wordt. **Gode** nu alles derwerping- **son-** **dact** niet kan ontgaen.

onderworpen te zijn is het redelijke schepsel soo eygen / dat het tot het wesen van het selve behoort. 2. Om de alderhoogste uytmuntendheyt van God / wien de oppermagt toekomt om van sijne goederen te schikken na sijn welgevallen / onder foodanigh een voorwaerde als het hem gelijkt; ende niet enen den mensche te beveelen / dat hy onder de booggeschreybene voorwaerde strebe na de aangebodene goederen. Wantom dat verbondt; dewijl het plaers heeft tusschen die / die inliander sere ongelijk zijn de natuer van die verbonden aentrecht / welke de Grieken *προσάρματα*, *αὐτὸν οὐκ ἔχουσιν τὸν ἐκ τῶν ἰσχυμάτων*. Geboden of verbonden of bevelen noemen. Siet de Groot de *jure belli & pacis Lib. 2. Cap. 15. §. 5.* Hier komt het van daen / dat Paulus dat seggen van Moyses / liet het bloed des verbonds 't welck de Heere met u lieden gemaakt heeft, Exod. 24: 8. overset / dit is het bloedt des verbonds, 't welck de Heere u lieden heeft geboden, Heb. 9: 20. Het staet aen den mensche niet / Gods verbond / of te omhelsen / of te verwerpen / na sijn welgevallen. Het is den mensche geboden dat hy het selve omhelse / strevende na de beloften / dooz den weg in het verbond aengewesen. De beloofde goederen niet te begeeren / is Godts goetheyt versaecken. De geboden te verwerpen / is te versaecken Godts uytmuntendheyt en heyligheyt. De straffe-dreyyende bevestiging niet te onderschijven / is te verfaecken Gods rechtveerdigheyt. Wantom segt Paulus van het verbondt Godes / dat het hy sojme van een Wet gestelt is / Heb. 8: 6. waer dooz de mensche verbonden wordt tot een toestemmende onderwerpinge. 3. Volgt dit npt die liefde / die de mensch sig selven van natiere schuldig is / en waar dooz hy gedzeven wordt tot het hoogste goet / 't welck op geen andere wijse te bekomen is als dooz betrachttinge der voorwaerde van Godt booggeschreyben. 4. Sels de confidentie des menschen getupgt onwederspreckelijck / dat in dit verbondt / ten opsigte van alle sijne deelen / de hoogste bilijckheyt is. Want wat kan 'er niet gedagte bilijckter begrepen worden / als dat de mensch / Godt houdende dooz het hoogste goet / in hem sich soecht te verlustigen / en sich verblijde over de aanbiedinge van dit goet? Dat hy de Wet / welke is een updzuchtinge en afmaelinge van de Goddelijke heyligheyt / met toegenegentheyt aenneeme tot een rigt hioer van sijn natuer en handelingen? Dat hy eyndelijck / soo het gebeurt dat hy dit belooft de goed verwaerloos en de Wet schend / als dan sijn schuldig hooft buigge onder Gods regtvaerdige wraecke? Npt welke dingen volgt / dat het aen des menschen heur niet heeft gehangen Gods verbond te versmaeden.

Godt verkrijgt door dit verbond geen nieuw regt; maer den mensche, die de voorwaarden des verbonds onderhout, wordt enig regt geboren.

XIV. Godt bekamt dooz dit verbond geen nieuw regt op den mensche: 't welck soo wy de saek regt willen wegen niet wordt gegrondt / noch gegrondt kan worden / in enige welbaet Godes / of misdaet des menschen / gelijk Arminius beweerd / noch in enige saek bupren Godt: maer welkers boognaem / of enige grondslag is Gods hoogste

se Majesteit en uytmuntetheit. Om dat God Salig, en booz sigselven tot alle gelucksaligheyt op de uytneemste wijsse genoegsaem is/ soo is hy oock de alleen magtige Heere, gelijck Paulus deese dingen t'samen voert 1 Tim. 6: 15. Godts magt en regt ober de schepelen kan niet vooztkoomen of aengtorjen upt eenig ding buiten God. Dit moet geoozdeelt worden onbetamelijck te zyn aen Gods Eersheyt en onafhangelijckheyt. Waer van wy t'erfsondt overbloediger sullen handelen. Alleenlijck toont God in dit verbond/ wat regt hy op den mensche heeft. Waer de mensch sig selven dat verbond met toestemminge onderwerpende/ ende de voozwaerde volbzengende/ verkrijgt/ die voozwaerde volbzagt sijnde/ eenig recht om te eyschen het geene van God beloost is. Want God heeft sich selven dooz sijne beloften mildadelijck aen den mensche tot een schuldernaer gemaekt. Of/om Gode betamelijcker te spzeeken/ Godt heeft aen sig selven/ aen sijn goetheyt/ regtveerdigheyt en waetheyt dat schuldig willen sijn/ dat hy sijne beloften volbzengen soude. Ende hy heeft aenden mensche sijn bondgenoot zijnde/ ende in den verbonde volstandig blivende/ toegestaen het recht om van God te verwachten ende te eyschen/ dat God sijne Goetheyt/ regtveerdigheyt ende Waeraghtigheyt/ dooz volbzenginge sijner beloften/ genoeg doe. Ende de mensche alsoo niet toestemminge sich den Verbonde onderwerpende doet Godt seggen, dat hy hem tot eenen Godt sal zijn, Deut. 26: 17. Dat is/ hem word bypheytt gegeven/ om in God als in sijn God te roemen/ ende van God te verwagten/ dat hy aen den mensche/ die sijn bondgenoot is/ wordt het geene hy aen sich selfs is/ te weten/ een springader van volmaechte gelucksaligheyt.

XV. Wy vinden twee Verbonden Godes met den mensche in de Het ver-
Schijfsuere: het Verbond der Wercken, 't welck anders der Nature, bondt is
of des Wets genoemt word; en het Verbondt der Genade. Alsoo tweeder-
leert ons d'Apstel Paulus onderschepden/Rom. 3:27. Alwaer hy ver- ley, der
meldt de Wet der Wercken, ende de Wet des Geloofs: verstaende Wercken
dooz de Wet der Wercken die leere/ welke de weg toont/ waer langs/ ende der
dooz middel van de wetcken/ de saligheyt bekomen word: ende dooz de Genade.
Wet des Geloofs die leere/ welke de weg toont/ waer langs de salig-
heyt bekomen word dooz middel des geloofs. Het Formulier van het
Werck-verbondt is/ de mensche, die dese dingen doet, sal door de sel-
ve leven. Rom. 10: 5. Het Formulier van het Genade-verbondt is/ een
ygelijck, die in hem geloof, en sal niet beschaemt worden, ter selbige
plaetse op het 11. vers. Dese verbonden komen hier in overeen. 1. Dat
in beyde deselve verbondt-maekkende leden zyn/ Godt ende de
mensche. 2. Dat in beyde deselve belofte des eenwiggen levens
is/ bestaende in de onmiddelijcke genietinge Godes. 3. Dat in
beyde is deselve voorwaerde, te weten een volmaakte gehoozsaem-
heyt van de voozgeschrevene Wet. Want het betaemt Gode niet den
mensche toegang te geven tot sijne gelucksalige gemeenschap/ als dooz
de

de wegh van onbesmette heyligheyt. 4. Dat in beyde het selve oogmerck is / namentlyck de heerlychheyt van Gods alderheyligste goetheyt. Maer in deese dingen verschillense. 1. De onderlinge opsigt van Godt ende den mensche is een ander in het Werck-verbondt, een ander in het Genade-verbondt. In het eerste handelt God als een Opperste Wergeever en Hoogste Goedheyt, genegen zynde om sijn gelucksaligheyt aen het Rechtschapen schepsel mede te deelen. In het laetste handelt Godt als op het Hoogste Barmhertigh zynde / seggende den uitverkoornen sondaer het eeuwige leven toe op soodanigen wyse als met sijn Wijsheyt ende Gerechtveerdigheyt overeenkomt. 2. Ja in het Werk-verbondt is geen Middelaer geweest. Het Genade-verbond heeft tot een Middelaer, Christum. 3. In het Werk-verbond wierd de voorszwaarde van volmaechte gehooftaemheyt geëyscht als te volbrengen van den mensche en Bondgenoot selfs. In het Genade-verbondt word deselve voorszwaarde voorgestelt als te volbrengen of volbragt van den Middelaer. Ende hier in is geleege het voornaemste ende wesenlykste onderscheid der verbonden / dat in het laetste een ander persoon tot Borge gestelt word in plaetse van de eerste Bondt-genoet. 4. In het Werk-verbondt word de mensche aengemerkt als werckende, en de loon als te geven na schuldte, ende wordt bygevolg niet uytgeslooten des menschen Roem, waer mede hy als een getrouw knecht soude mogen roemen sijn plicht getrouwelyck volvoert te hebben / en mogen eyschen den loon die aen't werk beloofd is. In het Genade-verbondt worden de bondgenooten / de menschen / zynde in sich selven Godloos / aengemerkt als gelovende: het eeuwige leven / als een verdienste des Middelaers, den mensche geschonken uyt genade; welke allen roem uitsluyt / behalven die waer mede de gelovige sondaer roemt in God / als in een Barmhertige Saligmaker. 5. In het Werk-verbondt word pettweeg van den menschen geëyscht als een voorwaerde, welke volbragt zynde regt geeft tot de beloning. Het Genade-verbond, dooz soo veel het ons aengaat / bestaat uyt loutere beloftenissen Godes, waer in ons de Middelaer / het leven dooz hem te bekomen / het gelove waer dooz wy des Middelaers en sijnner welbaten deelagtig worden gemaect / en de volherdinge in dat geloove / ja eyndelyck de gausche saligheyt / en alle dingen tot deselve noodsaeckelyck / volstrektelyck worden toegeeft. 6. Het bysondere eynde van het Werk-verbondt is geweest een betoninge van Gods Heyligheyt, Goetheyt, Regtveerdigheyt, uytblinkende in een seer nauwkeurige Wet, in een seer mildadige belofte, in een wedervergeldinge van loon, te geven aen die gene die hem van herten soeken. Het bysondere eynde van het Genade-verbondt is de prys der heerlikheyt sijner Genade, Eph. 2: 6. en de openbaeringe van sijn onnaspeurlycke en veelvuldige wysheyt: welke deugden Godes met een overheldere glans uytblinken in het schencken van den Middelaer / dooz welchen den Sondaer een overvloet van Saligheyt word toegebragt / sonder

der eenige kreuking van de eere der Goddelijke Heyligheyt / flegt-
veerdigheyt / ende waeragtigheyt. Hier by komt de betooninge van
Gods Algenoegzaamheit, waer door hy niet alleen den mensche,
maer / 't welck wonderlijcher is / ook den Sondaer, tot een Godt
kan worden en oock woꝝdt. Alle dingen sullen in het volgende vol-
komener / en duidelijcher uytgezeꝝpt woꝝden.

TWEEDE HOOFT-STUCK.

Van de Bondtgenooten in het Werck- verbondt.

I. Het ons van de aenmerckinge van het Werck-verbond Het Werck-
verbondt .
wordt be-
schreven. een aenvang maecten. Welck anders woꝝdt genoemd het verbondt des Wets, der Wercken en der Nature. Om dat het in de Wet voorscheꝝven woꝝd / de Wercken als een voorswaerde voꝝdert / en op de Nature gebouwt en met deselve even oudt is. Dit Verbondt / is een Onderhandelinge tus-
schen Godt ende Adam, geschapen na Gods beeld, als Hooft en Vorst
van het gantsche menschelijck geslagte, waer in God hem beloofde het
Leven en Eeuwighe geluksaligheyt, indien hy op het aldervolmaekste al-
le sijne geboden gehoorsaemde, met byvoeginge van bedreyginge des
doods, indien hy selfs in het alderminste sondigde; en dese voorwaerde
niet naquam. Hier toe dienen twee sin-spreuken / die naderhandt in
de herhaelinge van de Wet ingestampst sijn / Lev. 18: 5. en Dent. 27:26.

II. Om dit beter te verstaen / moeten hier dese vier dingen ont- Vier dingen
bont woꝝden. 1. De onderhandelende Personen. 2. De Voorwaer-
daer in waer-
de in het Verbondt voorgeschreven. 3. De Beloften. 4. De Dreyginge. te nemen.

III. De onderhandelende Personen sijn hier God en Adam. God / De over-
als de opperste Heere, met de hoogste magt voorscheꝝpende 't geen hy een-ko-
oꝝpdeelt billijk te sijn: als op het hoogste Goet, belovende sijne ge-
menichschap / in welke de saligheyt is aen de geene die hem gehoorsament / Personen
en sijn wille doet: als op het hoogste Regtveerdig; aen den wederspanni- sijn Godt
ende Adam.
gen de doot dreygende. Adam heeft gehad een dubbels betrecking.
1. Als Mensch. 2. Als Hooft en Vorst van het menschelijck geslagt. In
de eerste betrecking is hy geweest een redelijck schepsel / staende onder
Gods magt en Wet / flegtschaepen / na Gods breidte gemaect / en-
de met genoegsaeme kragten om alle gerechtigheyt Gods te veruullen
toegerust. Alle dese dingen woꝝden in den mensch voꝝt-gefelt om
te sijn een bequaem onderwerp / met het welke Godt een verbondt
kan maecten.

Welcke
van Godt
regt gescha-
pen is.

IV. De mensche derhalven versch komende upt de handt van sijnen Schepper hadde een verstand bestraelt met de glans van een Goddelijck licht / en verciert met een seer blinckende Wijsheydt, waer mede hy niet alleen seer kundig was van den aert der geschapene dingen / maer ook in de beschouwing van de opperste ende ongeschapene waerheyt sich verlustigde / hebbende de oogen sijnes verstands geduyrtelijck gekeert na de volmaechtheden van sijnen Godt / upt welckert aenmercking hy niet een seer schrandere redenikavelinge besloot / wat hem ende sijnen Godt betaemde. Hier hy quam een seer supbere heylichheydt der wille, waer mede hy in Godt als in de opperste waerheyt ruste; hem als een ontsaglycke Majesteit vereerde; als het opperste ende het enige goet beminde; ende om Gods wille lief en waerdit had / al wat sijn verstant / van God onderwesen / hem leerde Gode aengenaem / gelijk / ende een uytgedrukte betekenisfe sijner volmaechtheden te zijn / ende dienstig te wesen om een innige en onmiddelijcke vereening met hem te bekomen; voorts in de gemeenschap van sijnen Godt welcke nu plaets hadt sich verlustigde / na een verder gemeenschap al hygende verlangde / derwaerts door de schepselen als langs soo veel ladders sich ophief / ende eyndelijck preeg de sineteloose heyligheyt Godes als sijn aldervolmaechst opper-vooybeeldt / na het welck hy sig selven ende sijn handelinghe om het alderuetsste met alle kragt poogde te schicken. Dat is / gelijk Elihu nadrukkelijck gesegt heeft / een welbehaegen hebben aen Godt; of met Godt te willen, gelijk de Hebreysche wooyden ook konnen werden vertaelt / Job. 34: 9. Mer deese ging vergeselschapt een seer geschikte gematigheyt van het gantsche Lighaem, welckers leden alle / als wapenen der gerechtigheyt, sich vaerdig en greeft selden op de wenck van de heylige wille. Want het betaemde Godt niet het redelijcke schepsel anders als tot sijn eere te scheppen. Welcke in alle de andere wercken Godes uytchijnende / van het redelijcke schepsel niet konde gekent noch geroemt worden / ten sy het wijs ende heylig waere geweest. Soo het selve van dit licht ontbloot / van deese gave misdeelt waere geweest / wat soude het anders geweest zijn als een on-eere van sijnen schepper ende seer onbequaem tot sijn eynde? Alle deese dingen heeft de wijste der koningen niet een seer kragtige eenvoudigheyt beknoptelijck uytgedrukt Predich. 7: 29. Alleenlijck, siet, dit hebbe ick gevonden dat Godt den mensche rechte gemaect heeft.

Oock van
de verbor-
gentheyt
der Drie-
eenheyt is
hy in dien
staet niet
onwetende

V. 't Een ick terstont geredeneert hebbe van des eersten menschen Wysheyt, ooydel ick soo verre uytgerecht te moeten worden / dat hem selfs de verborgentheyt van de Drie-eenheyt in den staet der onnooselheyt niet en is onbekent geweest. Want dat doet seer veel tot de volmaechtheyt van des menschen verstant dat hy kennisse heeft van die dingen die hy van God moet weten ende geloven. Mer regt kan getwijfeld

felde worden / of die geene niet ganschelijck een onbekenden Godt dient / ja of hy oock den waeren Godt dient / die hem niet en kende en dient als bestaende in drie Personen. Die sig Godt anders verbeeldt in sijn gedagten / verbeeldt sig selven Godt niet / maer een verdigtsel en afgodt van sijn herenen. Die bewijsreden schijnt Epiphanius in 't roog gehad te hebben / als hy van Adam aldus schrijft: Hy was geen afgoden dienaer, want hy kende Godt den Vader, en den Soon, en den Heyligen Geest. Want hy was een Propheet, en In Panario wille dat de Vader tot den Soone gesegt hadde, Laet ons menschen p. 9. maecken.

V I. Welcke woorden daar-en-boven een nieuwe bewijs-reden ver- Als welke schaffen. Want nademael Godt in het werck der scheppinge sich sel- niet on- ven als drie-eenig getoont heeft: de Vader door den Sone de werelt ge- kundig ge- machet heeft; Heb. 1: 2. de Heylige-Geest, al swevende de wateren weest is gekloest heeft/en de gantsche Drie-eenheyt tot 's menschen scheppin- van sijnen ge met een onderlinge aenporinge sig opgemaakt heeft; soo is schepper, het niet gelooflijk dat de Drie-eenheyt den eerste mensche onbe- die sich in kent geweest is / of wy moesten stellen dat hy sijnen Schepper / die het werck der schep- pinge als waerlijck oock de Soone en Heylige Geest was / niet gekendt heeft. pinge als dree-eenig meer. Soecker het is niet sonder nadruk dat de Schijfure / waanneer sprekt van de Schepper des menschen / diewijls gebuycht een meer. voudig getal. By voorgebeeldt Jes. 54: 5. staet in het Hebreeusch soodanig een spreekwijs / die bequaamlijck kan worden vertaelt: uwe maeckers sijn uwe mannen. Ps. 149: 2. wordt volgens de kragt der Hebreeusche tale gesegt: dat Israël sich verblyde in sijne maeckers. Ja de Schijfure gebiedt den mensche daer op te letten / ende sulx sijn verstandt in te prenten Predik. 12: 1. Daer de groot-text na de letter aldus luyd / gedenckt aen die geene die u geschaepen hebben. Een mis- daedt is het / als de mensch dit niet en doet; ende niet en segt / Waer is Godt mijn Maeckers? want soo staet 'er eygentlijck Job 35: 10. Welcke spreek-wijzen gevaerlijck souden schijnen te sijn / indien sy haer opstigt niet en hadden op de Drieheyt der Personen. Ongerijnd is het / dat Adam dat geene van sijnen Schepper niet soude hebben ge- weten / 't welke God mi qualijck neemt soo Adams nakomelingen het nu niet aen en mercken. Ende dat soo veel te meer / om dat Godt den mensche ten dien eynde geschapen heeft / op dat hy aen hem in den nieu- we werelt soude hebben een verthondiger van den schepper en van sij- ne deugden. Ja ongetwijfelt streckt het tot Gods eer / dat hy niet al- leen de deugden Gods / maer oock hoe deselve inde onderschepdene Personen der Godtheyt / en in der selver wijze en order van werken / sig voorgebaen hebben / in het bysonder heeft mogen roemen. Seer wel heeft Basilus van Seleucien hier over geredeneert / in sijn tweede Predikatie. Letter degen, seft hy / op dit woord, LAET ONS MAAC- KEN. Want dit woord in 't meerder getal gestelt zynde, geeft al we- derom

derom te verstaen de personen der Godheit, en leydt ons na de Drie-eenheit. En derhalven is de kennisse der selve even oud als de Schep-pinge. En het moet niemand vreem duncken, dat sy oock daar na werde ingescherpt: dewyle sy tot die dingen behoord, waer van in de eerste Scheppinge al is gewag gemaect.

Ende door Openbaeringe veel dingen ge-leert heeft die de na-tuere door sig selven niet bekend maackt.

VII. Ick behen / dat Adam, alleen upt de bespiegeling van de na-tuere / sonder Openbaeringe / die verborghentheyt niet en heeft konnen kennen. Maer oock dat houde ick voor seker / dat Godt sommige dingen den mensche oock in die staet geopenbaert heeft / die de Natuere door sig selven niet bekendt maecte. Want waer upt wist hy het gebod aengaende den boom der kennisse / waer uit de betekennisse van den boom des levens / als upt de Goddelijke aanspraak? Waer upt sodanig een scheppinge van sijn wijf / dat hyse sepde vleesch van sijnen vleesche en de been van sijne beenen te zijn / als upt de Goddelijke Openbaeringe? Mademaect dan Godt meer dingen / ende die van soo groot een ge-wighe niet waeren / aen den mensch geopenbaert heeft / waarom sou-den wy geloven dat Godt dan voor hem die heeft verborghen gehouden / welkers kennisse uytmerckliken diende tot 's menschen volmaektheit / ende tot Godes lof? 't Is derhalven een misgreep in een Geleerde

Amyraldus. Man / welke staende soekt te houden dat de kennisse van de Drie-een-heyte te boven ging het geluck van Adams staet, welke louter natuer-lijk was. Want die was soo louter natuerlijk niet / als of hy niet en sou-de hebben geweten byten dat geene 't welk alleen de aenmerkinge van de Natuere kan ingeven. Het tegendeel hebben wy nu betoont. Ende dit moet men oordelen aen dien staet natuerlich geweest te zijn / dat de mensche siegtschapen zijnde / sijnes Gods gemeensaemen ommevang genietende / die dingen upt sijnen mond leerde / waer door hy bequaem gemaect wierdt om sijnen Schepper te loven. De geleerde Zan-chius merckt aen / dat seer veel Oudvaders in dat geboelen geweest zijn / dat Adam, dewyle hy sodanig een / en soo groot een vriend Gods voor den val geweest is / God in een lighamelliche gedaente eenige reysen gesien heeft / en gehoor heeft tot hem sprekende. Ende hy doet 't en hy / Dese is altyd geweest de Sone Gods. En een wepnig daer na: Christus dan is die Jehova, die Adam gebragt ende gestelt heeft in het Paradys, en hem aengesproken heeft. Also hebben de Oude geloofd dat de Sone Gods oock toen sig aen Adam geopenbaert / en met hem spraek gehouden heeft.

Oock be-hoort de Huyshou-dinge van de Drie Persoonen niet tot den staet der genaede alleen.

VIII. Ock dat schijnt wat te stout geseft te weesen; dat de Huyshou-dinge welke plaets heeft tusschen de Drie Persoonen, also insonderheyt werksaem is, in de beschickinge van de saligheyt des mensche-licken geslachts, dat de kennisse van dien niet en heeft konnen behooren tot den staet der onnoselheyt, in welcke Saligheyt of verlossinge niet te passe en quam. Want Moses gewaegt van de Huyshoudinge der Goddelijke Personen in de scheppinge selfs / ende het Evangelium ver-

- klac-

klaerende de wonderbaertliche *Wpghoudinge* / *booz* soo veelse wercksaem is in de beschicking van de saligheyt des menschelicken geslachts / verheft met eenen onse gedagten tot deselve *Wpghoudinge* / *booz* soo veelse sig in de eerste scheppinge des werelts geopenbaert heeft. Indien het ons nu dienstig ende soet is te dencken / dat de Soone Gods onse Saligmaecker / het begin der scheppinge Gods is, *Apoc.* 3: 14. door welken Throon en heerschappyen geschaepen zyn, sienelicke en on-sienelicke dingen, op dat hy in allen de eerste soude zyn *Coloss.* 1: 16. 18. de booznaemste in de wercken soo der nature als der genade; ende dat de *Wpplige Geest* die nu een nieuwe werelt der genade in onse herten bouwt / in den beginne over de wateren geweest / ende deselve van soo veel edele schepselen swanger gemaecht heeft / ende alsoo op te klimmen om de selve *Wpghoudinge* in de wercken der nature ende der scheppinge aen te mercken / die nu in het werck der Saligheyt ende der genade geopenbaert is: wie soude den siechtshaepene Adam misgunnen de selve kennisse van den dyle-eenigen Godt / hoewel hy niet en heeft geweten wat pder Persoon in sijn ordie soude verrigten om de sondaeren te saligen? Doegt hier hy / dat hoewel in dien staet van Adam geen plaets is geweest *booz* de Verlossinge, datter nogtans plaets geweest is *booz* de Saligheyt en het Eeuwige leven: welchers waerteecken toen was de Boom des Levens / die het beelde van de Soone Gods droeg. Siet *Apoc.* 2: 7. Want in hem was het leven, *Joh.* 1: 4. Welcke waerteecken vergeefs soude geweest zijn / indien de beteeckenisse van dien aen Adam onbekendt was geweest.

IX. In dese siechtshapenheyt des menschen bestond booznaemelijk In dese dat Beeld Gods, 't welck de Schryftuere soo diuwils vermeldt: ende *Regtscha-* 't welck *Paulus* updruckelick stelt in Kennisse, *Coloss.* 1: 10. in *Regt-* veerdigheyt en Heyligheyt der waerheyt, *Eph.* 4: 24. In welke plaetsen des men- hy het beeld Gods / het welck in ons *booz* den Geest der genade ver- schen be- nieuwt word / alsoo beschryft / dat hy te gelijk te kennen geeft dat het dat stont voor- selve is na 't welck de mensch alder eerst is geschaepen. Ende het beeld namelick Gods kan ook niet dan dit / en dan wederom wat anders zijn. Want Gods beelt. nademaal het niet mogelijk is / dat God soude nalaten *Wys* en *Wpplig* ende in die sijne *Wys*sheyt en *Wppligheyt* een *booz* beeld van het rede- liche schepsel te zijn; soo volgt dat het *wijse* ende *heplige* schepsel in die hoedanigheden een vygedrukt beeld Gods is. Ende het kan gantschelick niet geschieden / dat Godt niet en soude bekennen / dat de gelijkenisse / waer mede men na hem gelijckt / bestaat in dese *Regts-* schapenheyt van den ganschen mensche / of dat hy soude erkennen een dwaes ende verkeert schepsel hem gelijck te zijn; 't welck een openbaere verloocheninge sijner deugden wesen soude. *Wys*slik is het van een seer geleerd man aangemerkt / dat *oortzins* de Heyligheyt der waarheyt, niet alleen gesteldt word tegen de Geveynsheyt, of tegen een Ceremoniele of Voorbeeldige reynheyt: maer oock beteeckend een Hey-

Heylige ende uyt Gods liefde hooft komende Beyvering der waarheyt. Want het Ghelechte woort *verus*, waer van daen komt het woort terstond overgeset doot Heyligheyt / beteeckend in de Schijfsteuere yverig of naersig in het goede ende tot het goede. Heyligheyt der waarheit beteeckent verhalven soodanigen bepbering / vlyt / of naersigheyt om Godt te behaegen als over een komt met de waarheyt die in hem bekent / en om hem geleest wort.

Waer van de Regtveerdigheyt by Paulus vermeld niet moet uytgesloten worden.

X. Daar ik en sie geen reden waerom deselve geleerde man wil / dat de Regtveerdigheyt van Paulus vermeldt / Eph. 4: 24. een eygen gifte van het verbond der genade is / welke wy in Christus bekomen / en Adam niet gehad heeft. Verstaende doot de Regtveerdigheyt het regt tot het eeuwige leven / 't welck Adam bupten tegenspraech niet gehad heeft / so lange hy de loopbane van sijne beproevinge nog niet ten eynde toe hadde afgelopen. Tegen welke stelling ich de volgende aenmerkingen in bedenckinge geve. 1. Het is niet noodsaekelick dat wy doot Regtveerdigheyt het regt tot het eeuwige leven verstaen. Want dickwils beteeckende dat woort de deugt, en een bestendig opset om een ygelick het sijne te geven. Gelyck Eph. 5: 9. Alwaer d' Apostel van de Heyligmaeckinge handelende schijft / de vrugt des Geests is in alle goedigheyt, en Regtveerdigheyt, en waarheyt. De geleerde Man selfs heeft dit gestelt / welke elders alsoo spreekt; Regtveerdigheyt is eerst een Regtmatigheyt der wercken, of des gemoeds of der leden: en een over-een-komste der selve met het Regtmatig oordeel: namelick om eensdeels ligtelick verdoemenisse en bestraffinge te ontvlieden, en andersdeels lof weg te dragen. Also Tit. 3: 5. Wercken in Regtveerdigheyt. En daar van daen beteeckend de benaminge van Regtveerdig / eenen die onberispelick / of pijselick leeft. Nademael derhalven dit woort elders soodanigen Regtmatigheyt beteeckend / waarom ook niet hier? Dooz namlck dewijle het bupten verschil is / dat soodanig een Regtveerdigheyt tot het Beeld Gods in Adam behoort heeft. 2. Men moet dat niet dzingen dat de Regtveerdigheyt hier met de Heyligheyt gevoegt woort / en dese twee derhalven soo onderschepden worden / dat de Heyligheyt een inklevende goede hoedanigheyt / maar de Regtveerdigheyt het regt tot het leven beteeckend. Want men kan antwoorden. A. Dat het den 12. Geest niet ongewoon is een en de selve saek met twee saemgeknoopte woorden uyt te drucken. Men moet aenmerken segt Ursinus, op de achtende byage des Catechismi, dat Regtveerdigheyt en Heyligheyt in ons voor den val deselve saeke geweest zyn, namelick een ons inklevende gelijkformigheyt met Godt en de Vet. De heer Coccejus selfs is hier niet vreemd van / aldus schrijvende over den 15. Ps. §. 11. Regtveerdigheyt, als men op de wet der wercken siet, beduid in een seer ruime beteeckenisse, al wat eerlick, al wat waeragtig, al wat Heylig is. B. Indien wy toegeven dat de Regtveerdigheyt van de Heyligheyt moet onderschepden

wort.

woorden/ soo volgt nogtans niet datse op die wijze te onderschepden
sijn. Verschepden getuygenissen staen in de Schriftuere/ in welke
soodaenig een onderschepdt geen plaats kan hebben. Als Luc. 1: 47.
75. Hem dienen in Heyligheyt en Gerechtigheyt voor hem. En 1 Thes.
2: 10. Gy zijt getuygen, en Godt, hoe heyliglijk, en regtveerdig-
lick, en onberspelick wy u, die gelovet, geweest zijn. Alwaer de
Regtveerdigheyt niet anders kan beteekenen als een deugt des ge-
moeds en des selfs oeffening/ hoewelste by de Heyligheyt geboeget
wordt. C. Indien wy dese twee ganschelick willen onderschepden/
dat kan veelsins geschieden. 1. Alsoo dat wy de Heyligheyt tot
Godt betrecken/ en de Regtveerdigheyt tot de menschen. Dus
seggt Philo in sijn Boeck van Abraham: *ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἀλλοτρίωσις
τῆς τοῦ ἀβραάμους ἀρετῆς*. De Heyligheyt siet op Godt, maer de
Regtveerdigheyt op de menschen. En de Keeser Marcus Antonius
seggt van Socrates, dat hy Regtveerdig was in menschelicke en Heylig
in Goddelicke saeken. 2. Indien wy seggen dat beyde die woorden de
deugt in 't algemeen beteekenen (want oock de Regtveerdigheyt wort
van den dienste Gods gesept/ Luc. 1: 75. En de Heyligheyt tot de men-
schen betrocken. Maximus Tyrius segt van den selfen Socrates, *differt.*
26. dat hy was Godvruchtig ontrent God, en Heylig ontrent de men-
schen), maer in verschepdenen opsigte/ soo ist/ dat de Heyligheyt
kan beteekenen de deugt vooz soo veel die is een liefde en een uytdru-
kinge van Gods suyerheit, gelijckewijs Plato het woort Heilig ver-
klaert dooz Godt lievende: en dat de Regtveerdigheyt kan beteeke-
nen de selve deugt/ dog vooz soo veel sy is een gelijkformigheyt met
haer voorschriit, en een geloozsaemheyt der geboden Godes. Het is
recht (of regtveerdig) Godetegerhoorsaemen, Act. 4: 19. 3. Wy kon-
nen seggen met Urinus, op de segde Waze: In den text van Paulus
en in den Catechismus konnen Regtveerdigheyt en Heiligheit of
voor het selve genomen worden of onderscheiden, dat de Regtveer-
digheit verstaen worde van de inwendige en uytwendige handelingen,
over-een-komende met het regtmaticlick oordeelende verstand, en
met de Wet Gods: en de Heiligheit verstaen worde van de hoedaen-
igheden. Inboegen dat 'er niets is 't welck ons dwinge de Regtveer-
digheit hier te verklaeren van het regt ten leven. Ja veelte dingen
sijn 'er/ die ons het tegendeel raeden. Want 1. Het beeld Godes/
't welck oock dooz de wedergeboorte in ons herstelt word/ bestaat in
soodanige inklevende hoedanigheden des gemoeds/ welke een uyt-
druksel sijn van Gods volmaektheden: maer het recht ten leven is een
loutere betrecking. 2. Het beeld Godes is gelegen in eenige saecke die
in den mensche selfs dooz de scheppinge/ of eerste/ of nieuwe boozge-
bragt word. Het regt ten leven stemt alleen op de Regtveerdigheit
en op de verdienste Christi/ welke ganschelick buyten ons sijn/
Philip. 3: 9. Niet hebbende mijne regtveerdigheit. 3. d' Apostel han-

deft in de plaetse / die wy vooz handen hebben / niet van de Regtveerdigmaeckinge, daer men gewag moeste maechen van dit regt / maer van de Heiligmaeckinge en de regel-maete van dien / daer het niet te pas komt van dat regt te spreken. 4. Die dese nikuwe verclaeringe van de Regtveerdigheid dingen / weder spreken sonder regtbredige oorzaech den Catechismus over de sesde Vraag / en wederstaen niet minder kragt den Socinianen, dyvende dat het beeld Gods na 't welcke wy in Christus wedergebooren worden het selve niet en is met het geene daer Adam na is gescheepen. Welcke dwaeling nogtans dese Geleerde Mannen met ons versoejen. Dese aenmerkingen hebben soo veel kragt op ons gemoert / dat wy het bepliger oordeelen de Rechtveerdigheyt hier te verklaren als een inklevende daeg die een gedeelte maecte van het beeld Gods na 't welcke Adam gescheepen is.

Gods beelt
behelst bin-
nen sijn ge-
heelen om-
treck meer
dingen.

XI. Inden wy nogtans den geheelen omtreck van Gods beelt willen begripen / soo sullen wy seggen dat het selve bestaet in deese drie deelen. 1. Het stelt vooz upt als iets dat nootsakelijck bereyscht wordt in sijn onderwerp de geestelicke en onsterfelicke natuere van de Ziele, en de kragt van verstaen en willen. 2. Het bestaet Eygentlick en voornamelick in de begaeftheden van de Ziele / Wysheit, Regtveerdigheid en Heilichheit. 3. By Wyse van gevolg in de Onsterfelijkheid en Heerschappye over de schepselen. Waer van het eerste / gelijk yemands aerdighlyc gesegt heeft / als een kostelick tafereel is geweest / waer op het beeld Gods hande geschildert worden: het tweede / het beeld en de gelijkenisse van de Goddelichheyt selfs: het derde / de glans van die blinkende Schilderpe / en gelijk als straelen / die niet alleen de ziele / maer den ganschen mensch / en het lighaem selfs / verhelderden / en hem tot een Heer en Woest / en gelijk als tot een onsterfelicken Wyend en metgeselle van den Eeuwigen Godt maechten.

Van welcke
dingen
Plato al ge-
dagten
maecte.

XII. Het merendeel van allen deese had Plato al gesien / of immers gehoord: die de gelucksaligheit des menschen stelt in de gelijckheit des selven met God: en die gelijckheyt wederom / in Heilichheit en Rechtveerdigheid met Wijsheit. 't Sal niet onaengenaem aen den Leser sijn / dat ick Platoos eppen woorden / weerdig om met goud gescheven te worden / hier niet incht ter nederfette. Dus spreekt hy dan: Het kan niet wel anders wesen, of het quade, moet dese onse sterfelicke natuere, en dese benedenste plaetse, omringen en aenhangen. Daerom moetmen sich vercloeken om van hier tot een beter staeten plaetse op het spoedigsteheen te vluchten. Die vlugt bestaet in de gelijckheit met God, soo veel moogelick is. De gelijckheit nu met God is Regtveerdig en Heylig te wesen met Wijsheit. *Siet Lipsii Manud. ad Stoicam Philo. Lib. II. Diss. XII.*

Om dit
beeld, ge-
lijck hy
schuldigh was,

XIII. Dit sijn beelde / als een seer voortreffelcke hemels schat / en als te bewaeten, was de mensche met genoegsame kragten toegerust.

als een onderpand van een groter goed / indien het supberlick en heylighlick bewaerdt wierdt / hadt Godt aen den mensche te bewaren gegeven / den welken hy ten dien eynde van de scheppinge af met genoegsaeme kragten hadde toegerust / soo dat hy geen hebbelicke of inklebende genaede daerenboven van node hadde. Alleenlick wierdt dat verpicht dat Godt met een geduytighen inbloet sijner voorsienighet die kragten bewaerde / en tot alle bysondere upwerckingen opweckte. Want in geen staet kan het schepsel zijn / of begrepen worden iets te wercken / sonder afhanginge van God. Selfs ook in de Engelen heeft dit plaets / na datse nu in haere heylige gelucksaligheyt al bevestigt zijn.

XIV. En op dese wijsse is Adam Gods Bondgenoot geweest / Oock is hy soo veel hy een mensch was / na Gods beelbt geschaepen / en om aengehet selve te bewaeren met genoegsaeme kragten toegerust. Hier volgt merckt gemeyn en andere betrekking / onder welck hy aen te merken is geweest als als het Hooft en Begin des Menschelicken geslachts, so wel ten aensien het hooft van het Verbondt, als van de Natuur. In voegen dat God tot Adam van het geseyt heeft / gelijk eertijds tot de Israëlieten / Deut. 29: 14, 15. En mensche-lick geslagt, merck oock met den eenen, die hier heden by ons niet en is. De gansche geschiedenis van den eersten mensche bewijst dit / dat hy niet gehouden is voer een bysonder persoon / maar dat de geheele mensche-lick natuere in hem aengemerckt geweest is. Want niet alleen tot de Eerst-geformeerde menschen is geseyt / Weest vrugbaer en vermenigvuldigt: voer kragt van welck woort de voostelinge van het mensche-lick geslagt nog duert. Oock is dat van Adam alleen ulet waer / Het en is niet goet dat de mensche alleen zy. En niet alleen op hem siet die huwelickse Wet / Daerom sal de man sijnen Vader en sijne Moeder verlaeten, en sijnen Wyve aenkleven, en sy sullen tot een vleesch zijn. 't Welck Christus aendringt Matth. 19: 5. Desgelijks raechte hem alleen die straffe niet / welcke God aen hem soo hy quam te sondigen geduypt heeft / Gy sult den Doodt sterven, maar de Dood is tot alle menschen doorgedaen, na de aenmerckinge des Apostels Rom. 5: 12. Welcke dingen alle roepen dat Adam sijt aen te merken is als het Hooft van alle.

XV. Hier toe dient die duydelicke tegen-stelling van den Eersten Waer toe en den Tweeden Adam, welke Paulus wijsloepig upwerckt / Rom. 5: 15. en volgende. Want gelijk de tweeden Adam in't Genade-verbondt tegenstelt de persoon van alle de upverkoopte draegt / soo verre datse gete-linge van kende worden selfs gedaen en geleden te hebben / 't geme hy haerentwee en in haer plaets gedaen en geleden heeft: alsoo heeft oock en den de eerste Adam gedaen den persoon van alle die up sijn stam Tweeden Adam. me souden worden geboren.

't Welck
men gelooven
moet
rechtveerdiglick
al-
foo van
Godt ge-
felt te zyn.

XVI. Of dit met recht alsoo van God in gestelt is / moet niet betwist worden. Want so menigmael als 'er maer blijk van God's werck is / soo en komt het ons niet toe aen God's regt te twijfelen / of daer op alle nieuwswijzig ondersoek te doen / veel min dat af te meten na het voorszijst van het regt dat onder ons mensche's gebruikelik is. Dat dooz-oordel moet men altijd vooz Godt hebben; Gy zyt Regtveerdig in a spreken, endereyn in u rigten. Ps. 51: 6. Waerlick hy en kent de Opperste Majesteit Gods niet ter deeg / noch des selfs alderfuyverste / ende met sig selven in alles seer over-een-komende Weylighet / die God's handelingen sijn oordeel en reden-havelingen onderwerpt / en Godt in recht betrecht als of hy misdeedt tegen de billichheit / en oopt mensche rechtveerdige reden van klagte gaf. Sulck's soude geen aertsch Vader in sijn soon / geen koninck in sijn onderdaen / geen Heer in sijn knecht verdaegen. Ende soudent wy wozympies ons soo veel vermeten ontrent den Rigter van de gantsche weereelt? Soo dickwyls het moztende vleesch durft tegensnateren / de wegen des Heeren zyn niet regt: eben soo dickwyls moettmen het selve toedutwen / Ja maer uwe wegen zyn niet regt, Ezech. 18: 25.

Ja deese
regtveerdigheyt
kan aen de
Gonscien-
tie geopen-
baerd worden.

XVII. Nogtans is het doozgaens met ons also gelegen / dat wy met meerder bedaertheit rusten in de oordeelen Gods / wannet wy de redenen van de selve niet ons verstand komen na oogen. Laet ons derhalven sien of wy ook hier niet komen betoonen de billichheit van het Goddelicke regt. Wat verhindert ons de saeke aldus op te nemen? Indien Adam sijent ende onsent wege in de voozwaarden van het Verbondt was blijven staen; indien hy het loop-perck sijner beproevingen ende geloopten hebbende in het goede was bevestigt geweest / en wy sijne nakomelingen in hem: indien wy versadigt zijnde van de leckerijen des lieben levens in het Paradijs / te gelijk met hem tot de vzeugde des Hemels waeren opgenomen / niemand soude geklaegt hebben dat hy in het hooft van het menschelelike geslagte waere getrekkend geweest: een ygelik soude de Wijsheit en de Goetheit Gods geprezen hebben / in niemant soude selfs de alderminste na-denckning van onrechtveerdigheyt wyt dien hoofde opgekomen zyn / dat Godt nalaetende de beproevinge van alle menschen hooft vooz hooft in enen mensche de proef van alle heeft willen nemen. 't Geene in soodanigen upthomst rechtveerdig soude geweest zyn / hoe kan dat dooz een srydigen upthomst onrechtveerdig worden? Want de regtveerdigheyt en de onrechtveerdigheyt der handelingen is niet af te meten by de upthomst.

XVIII. Daer-en-boven / is 'er nu ymant van alle menschen die in sijn gemoedt soude konnen geloven / dat hy in de selve omstandigheden niet Adam gestelt zijnde / sijn saecken beter soude beschickt hebben? Adam ontbrazt het niet aen Wijsheit / noch aen Weylighet noch aentrecht na waere geluksaligheyt / nog aen afkeer van de elenden die God den sondigenden aengekondigt hadde / nog eyndelick aen perweg van alle

alles waer mede ymand soude vertrouwen sig van de sonde te konnen wagten: en nochtan heeft hy sig dooz de listigheyt van den vlepender verleyder laeten bedriegen. Ende gy / onbeschepbene bekinnbelaer van de weg uwer Herren / waent gy dat gy uwe wyse wille beter soude gebruyckt hebben? Ja in tegendeel alle uwe handelingen roepen / dat gy het bedryf van den eersten Vader / daer gy onrechtverdiglick over klaegt / goetkeurt / een groot beljaegen in het selve neemt / en altydt in naevolginge treckt. Want nademaal gy de geboden Bodes overtreedt / nademaal ghy de wille van den hoogsten Godt agter uwe begerlichheyt stelt / nademaal gy de aerdsche dingen boven de hemelsche / de tegenwoozdige boven de toekomende verheft / nademaal gy u na u eygen hooft een weg / maer die afwijcht / gaet soecken tot de gelucksaligheyt / maer die de rechte niet en is: is dat niet evensoo veel als of gy soo dickwils de verbodene boom quaeint aantasten? Wat beschuldigt gy derhalven Godt / dat hy het werck bekozt heeft / alle in eenen insluypende: als wel wetende dat het niet alle in het ysonder even-eens gegaen soude hebben?

DERDE HOOF-STUCK.

Van de Wet des Werck-verbonds.

I. **D**at hier aen toe van overeenkomende partyen. Laet Wat din- ons nu besien de voorwaerde in het Verbondt voorge- gen in de schryven. Alwaer voorge-erst aen te merken is de Wet voorwaer- des Verbonds, daer na de onderhoudinge van die Wet. de des Ver- De Wet des Verbonds is tweederley. 1. De Wet der bonds aen Nature die Adam ingeschaepen is. 2. De Bysondere Proef-Wet; te merken van de Boom der kennisse des Goets en des Quaets. zijn.

II. De Wet der natuere is een regel-mate van Goet en Quaet, in De Wet de Conscientie des menschen van de scheppinge af van Godtingeschreven, en daarom den mensche met Goddelijcke agtbaerheyt verbin- dende. Watter soodanigen Wet den mensche ingebooren, en gelijk als ingeschapen is geweest / blijktt uyt de overblijfselen / welke / zijn- de gelyck als oude pupinhopen van een eertijts heerlijck gebouw / in de natuurlijcke menschen als noch overig zijn; namelijk uyt die gemene kenfaeden, waer dooz ook de Heydenen selfs het rechtverdighe van het onrechtverdighe onderkennen / en waer doozse sig selven een Wet sijn, en betonen het werk der Wet geschreven in haere herten, haere Conscientie mede getuygende, Rom. 2: 14. 15. Waer uit afgenomen word / dat alle de dingen volkomen geweest sijn in den mensche als hy nu na Gods beult versck geschaepen was.

De Con-
scientie,
die dese
Wet voor-
speld, staat
in de plaats
van Godt.

In *Philebo.*

De *Legibus*:
Libro. 2.

De Wet is
geen ken-
nisse van
goet en
quaet.

Daer is ye-
mandt, die
was in haer
kragt de
Liefde tot
God, die
geen Wet
behoeft.
Daer was
(alfoo ver-
klaert sich
elders de
selve Schrij-
ver/) een
staet van
Vriend-
schap en
Liefde,
hoedanig
de natuur-
like staat
van een
foon is
ten op-
figte van
de Vader,
dien hy van
natuure
beminde.
Maar als
de liefde
ge-
schonden
wordt, dan
komt eerst
het gebod
in, ende de
liefde die te
vo-
ren vrywil-
lig was ('t
welck met
des selfs
natuure
meest over-
eenkomt,
want de
liefde is
nauwliks
liefde, ten
zyse vry-
willig is)
valt onder
het gebod,
wort ver-
andert in
een Wet,
die met
dreyginge
ende dwang
in te scher-
pen is, wel-
cke streng-
heyt van
dwang ey-
gentlick
een Wet
maeckt.

Wiens ge-
voelen
overwo-
gen wort

III. Al wat de conscientie des menschen hem boozschijft eerlijck of oneerlijck te zijn / dat schijft sy hem booz up den naeme Godes / welkers plaats sy in den mensche bekleed / en welkers bevelen sy als een roever-
tronwt pant bewaert. Dat / meyn ick / heeft David gewild Ps. 27: 8. voor u, dat is / uweit wegen / seyt myn herte, of mijn Conscientie. Welcke Conscientie daerom oock van de Heydenen Godt genoemt is; gelijck onder haer een Grieks Dichter te hemmen geeft in een vers / waer van dit de sin is: In alle menschen is 't Gewisse tot een God. Plato noemt de reden een God die in ons woond. En dit is de reden waerom wy oordeelen dat de hoogste regel in de Wet der natuure niet en is de overeenkomst of Ilydigheit met de Redelicke Natuure, maar de geopenbaerde Goddelicke Wysheit, of het Patroon van Goed ende Quaet / 't welk God in de Conscientie gegraveert heeft. Het is een treffelijck seggen van Aristoteles, of wie het oock anders zy die ons het Boek van de Werelt heeft nagelaten: God is ons een Wet, die aen alle syden tot evangelijscheit helt, onverbeterlik, onveranderlik. Hier mede stemt Cicero over een; De Waere en de Voornaeme Wet, bequaem om te gebieden, en te verbieden, is de rechte reden van den hoogsten God.

IV. Niet seer net schijnt sy gesproken te hebben / die geseggt heeft / wy noemen hier de Wet een kennisse van Goeden Quaet, verbindende om te wercken 't geene goed is, ende te schuwen het geene quaet is. Want de Wet is eygentlick geen kennisse / maar een Boozwerp van die kennisse / en dat geene dat gehend wort. Elk een seyd dat dese Wet den mensche naturlijck bekend geweest is; maar ongerpundelijck soude ymand seggen dat de kennisse hem naturlijck bekend was. De kennisse is een daed van ons / die na de regel des Wets moet geschiedt worden. De Wet is een regel-mate van Godt boozgeschieden; een regel van alle onse daeden.

V. Noch verders wijcht sy van de methode af / die het dus heeft opgevat. Voor den val is eygentlick geen Wet geweest: Want toen was in haer kragt de Liefde tot God, die geen Wet behoeft. Daer was (alfoo verklaert sich elders de selve Schrijver/) een staet van Vriendschap en Liefde, hoedanig de natuurlike staat van een foon is ten opfigte van de Vader, dien hy van natuure beminde. Maar als de liefde geschonden word, dan komt eerst het gebod in, ende de liefde die te voren vrywillig was ('t welck met des selfs natuure meest overeenkomt, want de liefde is nauwliks liefde, ten zyse vrywillig is) valt onder het gebod, wort verandert in een Wet, die met dreyginge ende dwang in te scherpen is, welke strengheyt van dwang eygentlick een Wet maeckt.

VI. Welcke Ebedeneringe niet schijnt te zijn het werck van een aendaghtig en opmerckend gemoed. Want 1. De strengheyt van dwang machet eygentlick geen Wet / maar de verbindende kragt van het bevel of boozschijft / boozthomende soo van de Magt des Wet-gevers, als van

van de billikheyt der voorgeschrevene saeke, dewelcke hier gegrondt
 wordt in de alderheyligste Nature Gods / voor soo veel de selve den
 mensche navolgelijk is. De Apostel Iacobus predicht ons van een
 volmaecte Wet, die der Vryheyt is. Jac. 1: 25. 2. Het is oock niet
 ongerijmt te seggen / dat de Natuurlike staet van een Soon ten opsigte
 van de Vader door Wetten geregeert wordt. Seercker / Plato segt dat
 de eerste menschen de seden en de Vaderlike Wetten gevolgt hebben, *Lib. 3. de*
 pijpende die spijelic van Homerus; Een ygelick schryft sijne kinde- *Legibus.*
 ren Wetten voor. 3. Het is geensins sijnidig / dat men setweg doet van
 Nature en dat men setweg doet volgene een Wet. Philo de Jooden *De Migra-*
 klarende dat bekende spreekwoordt der Werelt-wijzen / Men moet le- *tione.*
 ven gelijk met de Natuur over-een-komt: segt sulckis te geschieden /
 wanneer de Ziele God volgt, gedagtig zijnde sijner geboden. Desgelijc
 Chrysippus, geprefen van Laertius, segt die gene ober- en- komende *Lib. 7. in*
 wi met de Nature te leven / die niet van die dingen doet die door de Ge- *Zenone.*
 meene Wet plegen verboden te worden. Dese Gemeene Wet nu is
 de gesonde reden. Hierocles, in sijne upteggingen ober de guide-
 ne beetsen van Pythagoras, heeft hier van verhevenen gesproken als
 men van een heyden te verwagten had. Het is, segt hy / een en de
 selve sake de Gesonde Reden te gehoorsamen, en Gode. Want de
 redelike nature, gelukkiglick betraelt zijnde met haer eygen licht,
 wil van selven het geene de Goddelicke wet gebiedt. Want een ziele
 die na God geschickt is, is oock eens-gesint met God: en opsiende na
 dat heldere daer, doet sy het geene sy doet. 4. Men kan oock niet
 seggen / dat na dat de liefde geschonden is / of 't welck op een int-
 komt / na de sonde / de Wet eerst plaets gegrepen hebbe: dewijle de
 sonde selfs is een onwetigheyt, en een overtredinge van de gegevene
 Wet. 5. Ook wordt door het gebodt de liefde niet min vrywillig
 gemaecht. Want de Wet gebiedt een allenthalven volkomene / en
 opgevolg een seer vrywillige liefde / die door geen dienstbaere vrees
 van bejeginge afgeperst is / 1 Joh. 4: 18. En hy voldoet de saeck
 niet die daer segt / nauwelx is de liefde voor liefde te houden ten zy
 die vrywillig zy; men moeste seggen: Geenins is de liefde liefde, soo
 sy niet vrywillig is. Want de liefde is een seer sorte verrenning van ou-
 se wille met de geliefde saecke / welcke niet anders als vrywillig
 kan versommen worden. Indien dan door de Wet daer boden in-
 komende / de liefde on-vrywillig en gedwongen gemaecht word /
 soo word de gantsche natuur van de liefde te niet gedaen / en een seer
 here Goddelicke Wet gesteldt die de liefde de doodsteek geeft. 6. Eyn-
 delick de Wet der Nature selfs is niet geweest sonder bedreyginge en
 dat van de Eeuwige Doodt. Ich sal dit beslupten met de seer nette *Ex Homilia*
 woorden van Chrysostomus: God van den beginne den mensche for- *12. ad po-*
 merende heeft hem een natuurlike Weringe geven. En wat is dog die *pulum An-*
 natuurlike Wet? Hy heeft ons een Conscientie gesatsoeneert, en ge- *tiocenum.*
 maakt

maekt dat wy de kennisse van goet en van quaedt, door ons eygen onderwys hebben.

De eerste ingeschapene Wet is in selfstandigheyt van de saecke de selve met de Tien Geboden.

VII. **Doer moet men aenmercken / dat dese eerste ingeschapene Wet, in selfstandigheyt der saecke / de selve is met die geene die in de Tien Geboden uytgedrukt is: als welke d'Apostel noemt het Gebod dat ten Leven was, Rom. 7: 10. dat is die Wet door wiens onderhoudinghe het leven eertijds heeft konnen bekomen worden. En seker de Tien Geboden bevatten die bevelen / welke een mensche doende door de selve sal leven, Lev. 18: 5. Nog die bevelen zijn huyten twissel de Wet die aen Adam voorgesteld is / en op welke het Werck verbondt gebouwt geweest is. Doegt hier by / het seggen des Apostels / dat die Wet die als nog een regel-maete van onse handelingen is / en welkers Regt in ons moet worden verbuilt / door het vleesch, dat is door de sonde / kragteloos gemaekt is / en dat het aen de selve onmogelijk is geworpen ons ten leven te brengen / Rom. 8: 3, 4. Verhalven door de sonde is de selve Wet in kragt geweest / en heeft / soose behoorlick wierd onderhouden / vermogen gehad om levendig te maecten. Hier by komt / dat Godt in de tweede scheppinge de selve Wet in het herte inschrijft / dien hy der ziele in de eerste scheppinge ingegraveert hadde. Want wat is de wedergeboorte als een herstellinge van het selve beeldt Gods / na't welck de mensch eerst geschaepen was? Epidelick de Wet der Nature heeft niet anders konnen zijn als een Gebod van gelijckformigheyt met Godt en van volmaecte liefde: dog het selve is in de Tien Geboden.**

Ende wort selfs uyt de Nature Gods en des menschen opgehaeld.

VIII. **Dese Wet word uyt Godt en menschen Nature selfs met een seer gewis gevolg opgehaelt. 't Welck ick alsoo verclare en bewijse. Ick stelle voor uyt / als door sig selven en ter eerster aenhooringe bekendt en klaer / dat den Allerbesten en Grootsten Godt toekomt een hoogst en onbekuittelick regt over alle sijne schepselen; en op eenige sonderlinge wijze over de rebetliche schepselen. Dat regt word eerst en oorspronckelicker wijze gegrondt / niet in de scheppinge / nog in enig verdag met het schepsel aengegaen / nog in de sonde van het schepsel / gelijck sommige niet al te net de sake dus bevatten: maer in de Eerstheyt, Hoogstheyt, en Uytsteekendheyt Gods / welke sijne wesentlike eighenschappen zijn / en in Godt zijn / al waeren daer geen schepselen huyten God / schoon sy nu van ons worden begrepen met eenig opsigt tot de schepselen. Uyt dese Majesteit der Goddelicke Nature gaet Jeremias de schuldige pligt van het schepsel halen: Om dat niemant u gelijck is, ô Heere, soo zijt gy groot, en groot is uwen naem in mogentheyt. Wie soude u niet vreesen, gy Konink der Heydenen, Want het komt u toe, Jer. 10: 6, 7. Want indien Godt de Eerste, de Hoogste de Uytsteekenste is / soo volgt noodsaekelick dat alle schepselen allesins van dien Eersten / Hoogsten / Uytsteekensten Godt afhangen / in haer zijn, in haer konnen, in haer wercken. Dat be-
hooft**

hooft tot het wesen van de schepselen welke sonder openbaere smijdigheyt geensins konnen worden begrepen anders als ganschelijk afhangende. Dog hoe'er meer trappen van wesenheit in eenig schepsel zijn / hoe'er ook meer trappen van afhangendheit van het Hoogste Wesen in het selve zijn te stellen. In het Redeliche schepsel is behalven die wesenheit, die het met alle andere schepselen gemeen heeft / een sekerere volmaachter trap van wesenheit, namelijk de Redelikeheit. Gelyk het derhalven vooz soo veel het een Wesen is / van Godt als van het Hoogste Wesen af hangt / alsoo oock / vooz soo veel het Redelik is / hangt het van God af als van de Hoogste Reden: verplichtet zijnde om die wyl te duncken en na de selve sig te schikken. En gelykerwijs God / soo lange hy wil dat eenig schepsel sal zijn / noodsaekelik wil dat het selve afhangende zy van syn kragtadige Voorsienigheyt (of anders soude hy syn Eersigheyt verloochenen / en overblijven op het schepsel) alsoo oock indien hy wil dat eenig schepsel Redelik zy / soo wil hy noodsaekelik dat het selve afhangende zy van syn Redelike Voorzienigheyt; of anders soude hy sich niet gedragen als de Hoogste Reden, na welckers voozbeeldt en voorschijft alle afhangende reden sig moet schikken. En alsoo soude het redeliche schepsel sig selven de Hoogste Reden / dat is / in der daed Godt zijn. 't Welck sich selven om verre sloot.

I X. De Geestdrijvers zijn derhalven hier byten-spoorig / als zy dryven / dat het top-punt van de menscheliche pleyghheit daer in gelegen is / dat hy sonder Wet, of aen de Wet niet gehouden zy: daer toe verkerende het seggen van den Apostel / 1 Tim. 1:9. Dat den Regtveerdigen de Wet niet en is geset, maer den ongeregtigen en den halsterrigen; of gelyck eygentlick in 't Gelyc staet / den wetteloos en die sich niet onderwerpen. Want seker die plaetse verbyzecht onse stellingen niet / waer mede wy bewesen hebben dat de menscheliche natuere sonder de Wet Godes niet en kan zijn; maer verskerct deselve op het alderhoogste. Want nademael de Godloose menschen hier worden beschreven als wetteloose / die gelyck als sonder Wet willen leven / en als niet-onder-worpen, die sig niet willen onderwerpen: soo volgt dat de erkenntisse van de Goddeliche Wet / en de onderwerpinge van verstand en wille onder de selve / een merckteeken is van Regtveerdige en Regtsinnige. In de Wet Godes zijn na de sonde twee dingen aen te merken. 1. De Regelmate en bestueringe tot onderwerpinge. 2. De kragt om door schrik en vrees te toomen en te bedwingen, en om eyndelick Regtveerdiglick te veroordeelen. Als dan d' Apostel leert dat den Regtveerdigen de Wet niet en is geset / verstaet hy dat niet van het eerste en voornaeme werck des Wets / 't welck aen de selve wesentlick is / maer van dat andere toevallige / 't welck dooz en na de sonde ingehornen is / en waer van de Regtveerdige dooz Christus verlost zijn.

X. En

Ja uyt de Nature Gods en des menschen volgt, dat soodaenigen Wet moest voorgeschreven worden, die niet alleen een bestuerster waere van de menschelike Handelingen, maer oock van de menschelike Nature.

Spitsvindiger als bondiger heeft ymant geseggt, dat de Regtveerdigheid der Nature en de Oorspronckelike van de Wet wel goet gekeurt wordt, maer niet geboden.

De eerste en algemeenste geboden van dese

Wet worden niet in Gods onverschillig goet-vinden, maer in sijn alderheyligste Nature gegrondt.

X. En dat volgt niet alleen uyt de Nature Godes en des menschen / dat in het gemeen eenige Wet den mensche van God moest voorgeschreven worden / maer oock soodaenig een Wet, die een Regelmaecte en bestuerster zy soo wel van de menschelike Nature, booz so veel sy rebdelich is / als van de menschelike Handelingen. Want nademael Godt selfs in sijn Nature op de aldersupberste wijze Heylig is / en die Heylighheit in sijn Wercken betoont; soo vloeyt hier uyt / dat den mensche / die na de gelijckenisse van de Goddelicke Heylighheit gesatsoeneert moet worden / een Wet worde voorgeschreven / welcke niet alleen een Regtveerdigheid der wercken, maer oock een Heylighheit der Nature bydert / soo dat de Regtveerdigheid der wercken niet anders zy als een uitdrukkinge van die Heylighheit die binnen in het harte gelegen is. Secker d'Apostel noemt de Godtvuchtighheit en Heylighheit / dien hy ons aenprijst / en dien de Wet ontwijfelich belast / het beeldt Gods, Coloss. 3: 10. Nog een beeldt moet het satsoen van sijn voorbeeld vertoonen. Daerom dewijle Godt van Nature Heylig is / soo volgt daer uyt dat oock de menschen soodaenig moeten zijn.

XI. Daer is iemand die geschreven heeft: Dat de Wet den Persoon alleenlick verbindt tot een dadelicke Regtveerdigheid, dog niet de Nature selfs tot een inwendige Regmatighheit: en by gevolg dat de Oorspronckelicke Regtveerdigheid van de Wet wel word goetgekeurt, maer niet geboden: en in tegendeel, dat de Oorspronckelicke onregtveerdigheid van de Wet der Nature wel wordt veroordeelt, maer niet verboden. Nog in desen schijnt meer seherpsinnighheit als bondighheit te zijn. Want de Wet heurt niets goed / 't welck sy niet en gebiedt. Niets veroordeeltse / 't welcke niet en verbiedt. De Wet is een Leere van goet en quaet. 't Geen sy leerd quaet te zijn / dat verbiedt sy / 't Geen goet / dat gebiedt sy. En daerom wordtse niet reden genoemt de Wet der Nature, niet alleen om dat sy booz de Nature bekendt sijn / maer oock om datse een Regelmaecte van de Nature selfs is.

XII. Dit moet men epidelick van de Wet der Nature aemmerken / dat / ten minsten haere eerste en algemeenste geboden niet in Godts louter en onverschillig goetvinden, maer in Gods alderheyligste Nature selve gezond sijn. Want indien het daerom noodsaekelich is dat God den mensche een Wet geve / om dat hy d'eerste Heylighheit is; soo ist niet min noodsaekelich / dat hy een Wet geve die een uytheelinge zy van die eerste en Opperste Heylighheit. Soo dat het ondschept / tusschen goet en quaet / niet uyt eenige ordinantie der Goddelicke wille / die geen andere reden heeft als Gods welgevallen: maer uyt de alderheyligste Nature Godes selfs te haelen is. 't Welck ik alsoo bewijse.

XIII.

XIII. Laet ons nemen den ganschen inhoudt van de Eerste tafel, Het vloeit Gy sult liefhebben den Heere uwen God van ganser harte, &c. **In** uyt de Na- dien dat in een enkel Boetbinden van de Goddelijke wille / en niet ture Gods, in de Nature Gods selfs geseggt wordt gegrondet te zijn / soo sal men den men- met eenen mogen seggen / dat God ons van de nood/sachtelichheyt om sche te ge- sijne Godtheit te beminnen soude hebben konnen ontsaen. 't Welck bieden dat gansch onmogelijk is: gelijk hier uyt blijcke. Het is Gode Natuur- hy hem lich het Hoogste Goet te zijn. Al wie reuig begriip van de Godtheit lief hebbe. maecht/begrijpse onder de gedachte van de opperste Goedheyt. Het is het Hoogste goet natuurlijk / op het Hoogste beuinnelich te zijn. Het is de Beden en de Wil natuurlijk / dat sy sonder te misdoen niet konnen nalaten te beuinnen / 't welck haer als de hoogstelief de waerdig boorge- stelt word. Indien dan permant segt dat de nood/sachtelichheyt om Godt te beuinnen van de Nature Gods selfs niet en vloeyt / die segt dese self-strijdige dingen: God is van Nature het Hoogste Goet / en nog- tang van Nature niet op het Hoogste te beuinnen. Of dese self-strij- dige dingen: Godt is de Hoogste liefde waerdig: en nochtans kan het geschieden / dat die geene niets Gode onwaerdig doer // die hem niet en lieft. Welcke dingen uytduyckelich selfs-strijdig zijn.

XIV. Ik ga voort. Indien dat gebod van God lief te hebben-**Veel min** niet in de nature Gods / maer in sijn louter goet binden gecont word / kan hy sooude hy den mensch hebben konnen gebieden dat hy God moest hem. gebie- haren. Want die geene / die het regt van gebieden heeft in dingen wel- den dat hy ke van Nature middelmatic zijn / heeft ook het regt van te verbe- God haete. dien / ende het tegendeel te gebieden. Wilt nu / dat God den haet tegen sig seluen kan gebieden / behalven dat het schickelich om seggen is / wel- keldt een openbaete self-strijdigheyt in; 't welck een ydelich sal spre- ken / soo maer de woorden bequamelich ontknoopt woorden. Godt / het Hoogste Goet / petweg dat met de hoogste liefde te agtervolgen is / zijn eben-veel-geldende woorden; ten minsten het laetse verstaet het booggaende. Haeten is petweg niet booz het hoogste goet / ja booz geen goet te houden / ende alsoo niet geen liefde te agtervolgen / maer daer geheel afkeerig van te zijn. Soude het dan niet openlich sin-en selfstrij- dig zijn / inden permandt sig verbeide dat Gode albus tot sijn schepfel sprack: Ik ben wel metter daedt het Hoogste Goet / maer ik wil dat gy my selfs booz geen goed houd. Ik ben wel de hoogste liefde waerdig / maer ik wil dat gy my oordeelt den haet waerdig te zijn. Die hier geen self-strijdigheyt siet / is gewisselijch blind.

XV. Woeder / indien 'er eenige zijn die anders geboeten / deselve **Wordt be-** wilde ik wel gepraegt hebben / of het niet van Nature goet zy / ook toont dat sonder eenige booggaende type bepraeting van de Goddelijke Wille / het van dat men Gode als hy petweg gebicht gehoortamer. Seggense ja / soo Nature hebben wy 't geen wy hoogen. Seggen sy neen / sooupraage ik ver- goet is der Gode yet- wes gebiedende te gehoorsaemen.

der / waer van daen dan is die verbindtenisse om te gehoorfaemen? **S**p
 konnen niet antwoorden / van het gebodt. Want de vrange is / wat wy
 verbind om dat gebod te gehoorfaemen. Hier moetmen noodfackelick
 horen tot die hoogste Majesteit en agtbaerheyt van Godt / den wel-
 ken gehoorfaemheyt te wegeren van Nature ongeoorloft is. Weder-
 om / indien 't van Nature niet goet is Gode te gehoorfaemen / soo
 volgt dat Godt kan gebieden dat permant hem geen gehoorfaemheyt
 bewijse: het welk niet alleen een beuselagtig / maer ook een selfstrijdig
 seggen is. Want gebieden is permandt verbinden tot gehoorfaemheit.
 Te seggen gehoorfaemt niet, is de bandt der verbindtenisse los maecken.
 Derhalven zijn het selfstrijdige dingen / ik gebiede, ende / gehoor-
 faemt my niet.

Uyt de
 liefde Godes
 vloeyt
 noodfack-
 kelicke de
 liefde des
 naestens,
 ende daer-
 om wordt
 het Gebod
 van dien
 ook ge-
 grondt in
 de Nature
 Godes.

Indien de
 geheele
 Wet was
 gelegen in
 een louter
 goetduncken
 van de
 Godheyt,
 soo soude
 de selve
 sonder
 eenige
 verande-
 ringe der
 menschen,
 alleenlick
 door het
 verande-
 ren van de
 Wet van Godloose Godsalige maeken.

XVI. 't Geen wy van de liefde Gods, die den inhoud van de Eerste
 tafel des Wets is / hebben bewesen / dat die van Nature goetd is; het
 selve kan / uyt deselve grondt / van den inhoud van de tweede tafel /
 dat is / van de liefde des naestens / ook betoont worden. Want het
 kan niet geschieden of die geene die Godt lief heeft / sal ook sijn beeldt
 lief hebben / waer in hy overbloediglick uytgedrukte teekenen van
 Goddelichheyt / en geen kleyn affschijnfel van heerlichheyt siet. We-
 derom / die Godt lief heeft / die sal dooz kragt van die liefde rensteltick
 wenschen / willen / tragten / en soo veel in hem is besorgen / dat de
 naesten ook alsoo zo onder Godt / in Godt / tot Godt / gelijk hy sel-
 ve is / en dat alle sijn goederen ter eeren Godes worden bewaert.
**De gelijck / die Godt lief heeft / sal sijn beste doen dat God op allerlepe-
 wijse worderbaer en heerlick betoont worde: en nademael hy sooda-
 nig op het alderoverbloedigste betoont worde in de heyligmaekinghe en
 saligmaekinghe van de menschen / 2 Thess. 1: 10. soo sal hy die
 God lief heeft niet alle kragt daer toe arbeiden dat sijnen naesten tot
 heyligheyt en gelucksaligheyt bevoordt worde: Eynelick / die
 God opregtelick lief heeft / die voldoet sig noopt in de liefde en verheer-
 lickinghe Godes / merkt in hem soo veel uytneemendheyt / siet sijnen
 naem soo doozlugtig en boven alle lof soo verheven te zijn / dat hy alle
 menschen ja alle schepselen tot sijn medegesellen soekt te hebben / in het
 lieben en roemen van de onepndige volmaektheden Godes. Dit is
 immers de alderuwerste ende heyligste liefde des naestens / dat te
 zoeken dat Godt in hem verheerlicht worde / en dat hy zo tot heer-
 lichheyt Godes. Hier uyt blijkt dat de liefde des naestens dooz een on-
 afschepdelicke knoop niet de liefde Godes t'faemen geboegt is. Indien
 derhalven uyt de Nature Godes vloeyt ons te gebieden dat wy hem
 lief hebben / gelijk wy terstondt bewesen hebben / soo sal uyt de selve
 Nature Godes ook vloeyen ons te gebieden de liefde tot den naesten.**

XVII. Eynelick indien wy begripen dat alle heyligheyt gegrond
 is in een onverschillig goetduncken Godes / soo sal volgen dit onge-
 rijmdste

ijfmdste van alle ongerpmtheden / dat Godt onse Wetgebert van God-
loose en boogaerdige / bleu nu de Wet tot verdoemenisse gesteld is / hep-
lige ende regtveerdige kan maecten / dooz het tegen-deel te gebieden /
sonder eenige wedergeboorte of vernieuwinge van den inwendigen
mensche.

XVIII. Dese dingen soo zijnde / soo is het wonder dat het secker Of alle
geleerd man gelust heeft te seggen: Van Gods wille hangen niet alleen Goetheidt
de saecken selfs: maer ook de wyse, waarheyt, ordre, Wer, goet- eenes ding
heyt van alle ding, en geen goetheyt van het voorwerp kan dese van Gods
bewegen of voorgaen. Waerlich het is gewis / dat niets blypen God wille hangt.
eenige maet of regel aen Gods wille stellen kan: want dat stipt tegen
sijne Eerstheyt. Jets nogtans kan en moet begrepen worden bloesen-
de iupt Godt selfs en sijne inwendige volmaektheden / 'r welk vooz
het bedijf van de Goddelicke wille gesteldt worde / en niet daarom
goedt zy om dat het gewilt is / maer van God gewilt om dat het goet
is / by voozbeeldt / de sie de tot God als tot het hoogste goed. En
aberegt schicken sy de saken / die Gods heyligheyt alleenlich daer
in stellen / dat sijne handelingen juist met sijn wille over-een-ko-
men. Welke wille (seggen sy) een regel is van alle Heyligheid, en by-
gevolg oock van de Goddelicke. In tegendeel Gods Natuerliche by-
ligheyt moet begrepen worden gelijck als eerder als sijn wille / en is
liever een regel waer na de wille sij te schicken hebbe. Want die Heyli-
gheyt Godes is de aldermetste supberheyt van de Goddelicke volmaekt-
heden / volgens welke sy / gelijck het met het aldervolmaekste wesen
over-een-komt / alst wil ende wercht. Dooz dit geboelen word weg-
genomen alle onderschept tusschen de geboden die men sedelicke en
stellige noemt / ende wederom opgegraven het oude vzeemd-gevoelen
van Archelaus. Dat het geene regtveerdig en schandig is, niet door de
Nature, maer door de Wet bekend wort. Waer mede Arisippus over-
een-komt, en die Theodorus dien men de Atheist noemt. Niets kander
bedagt worden dat pestilentialer zy als dit gevoelen, en kragtiger om
alle grond van Godsdienst weg te nemen, en de reden van Gods Regt-
veerdigheyt en de noodwendigheit van de Saligmaeker te vernietigen,
en oyt te roeyen de Godsaligheyt, segt de seer geleerde Coccejus,
Summa Theol. Cap. 24. §. 6.

XIX. Ende alsoo hebben wy dize dingen bewesen van de wet der Wederha-
Nature / daer het Werck-verbond op gebouwt is. 1. Dat het iupt linge van
de Nature Godes ende des menschen bloeidt / dat sy den mensche het geene
secker Wet doorschijve. 2. En bysonderlich soodaenig een Wet / geset is.
die niet alleen een regel en rigtsnoet van onse handelingen / maer oock
van onse Natuur zy. 3. Welchers geboden / ten minsten de alderge-
meenste / in de Nature Gods selfs gegrondt zyn. Laet ons nu be-
sien de andere Wet / te weten de Proef-Wet.

XX. Dese wet staet Gen. 2: 16. 17. Ende de Heere God gebodt Waerom

de Boom
der ken-
nisse des
goeds en
des quaeds
alsoo ge-
noemt
wordt?

den mensche, seggende: Van allen boom des Hofs sult gy vryelik eten: maer van den boom der kennisse des goeds ende des quaeds, daer van en sult gy niet eten: want ten dage, als gy daer van eet, sult gy den doode sterven. Van dese boom zijn voornamelijk dze dingen aen te teekenen. Ten eersten. Dat het niet gansch strecker is of het alleen een boom in getal geweest is/ dewijle het heeft hornen geschieden/ dat een geheele sooyte van boom- gewas den mensche verboden waere. 't Welk wy daer na van den boom des levens ook sullen aentekenen. Ten tweeden. Dat de reden van die bemaeninge tweeboudig schijnt geweest te zijn. 1. Ten opsigte Gods, die dooz dien boom heeft willen beproeven/ ende alsoo weten/ of de mensch goed soude blijven/ volherdende in de gehoorsamenheyt/ dan of hy quaedt soude worden. In hoedaenigen sin hy gesegt word Hiskias versogt te hebben om te weten al wat in sijn herte was, 2 Chron. 32: 31, 32. 2. Ten opsigte des menschen, om dat hy upt liefde Gods dese Proef- Wet gehoorsamende/ hornen soude tot genieting van dat gelukzalig- maekende goed/ 't welch noyt volkomelijk als dooz het genieten gekendt word: daer- en- tegen indien hy ongehoorsamen was/ dooz onderbindinge soude hemmen in wat afgrondt van quaeden hy sig neder geworpen hadt.

Waerom
Godt den
mensche
het gebruyk
desselvs ver-
boden
heeft?

XXI. Ten derden, is aen te merken waer toe soodanig een gebodt Gods strecke. Daer dooz is de mensch onderwesen. 1. Dat God een Heer van alle dingen is/ en dat het den mensch niet geoorloft is selfs een boombrugt te begeren als met Gods goetvinden. In alles van/ van het meeste tot het minste/ moet de mond des Heeren taed gebraegt worden/ wat hy van ons ontrent het selve wil of niet wil gedaen hebben. 2. Dat het waere goed des menschen alleen in God gelegen is/ en dat men niets moet begeren als onder hem en in oorde tot hem. Soo dat hy het alleen is/ om welken alle andere dingen den mensche goed en begeerlich moeten schijnen. 3. Dat de mensch ook gaern de andersing aldergenoegeelichste/ en begeerlichste saecken moet missen/ indien 't Godt soo gebiedt: en dat men moet oordeelen/ dat verre meer goeds in de gehoorsamenheyt van het Goddelicke bevel gelegen is/ als in de genietinge van die seer genoegeeliche saeke. 4. Dat de mensch noch niet gekomen was tot het hoogste top- punt der gelucksaligheyt/ maer dat hy noch een grooter goet te verwagten hadde/ na dat hy de loop der gehoorsamenheyt voltrocken soude hebben. Dit wierd bevestigd dooz het verbodt van die lustige boom/ wiens brugt seer begeerlich was/ soo dat het selve verbodt beweeg eenige onvolmaechtheyt van dien staet/ als in welcke den mensch de etinge en het gebruyck van eenig goetd verboden was. Vergelijckt 't geene gesegt sal worden Hoofst. 6. §. 19.

De onder-
houdinge
deser Wet-
ten bestaet in

XXII. Tot hier toe van de Wetten des Verbonds, soo die der Na-
ture,

een seer volmaecte gehoorsamenheyt.

ture, als die ter beproevinge gegeven is. Volgt nu dat wy / volgens het geene wy / §. 1. opgesteld hebben / van de onderhoudinge deser Wet-ten handelen. **Dat wordt dan geëyscht een volmaeckte gehoorzaam- heyt van alle bevelen Godes / volgens het voorschijft /** Die de selve sal doen, sal door de selve leven, Heb. 18: 5. **En nademaal het le- ten ook beloofd was op de onderhoudinge van de Proef-Wet raken- de den Boom der kennisse / die blypen twijfel een insettinge was / soo blykt hier wylt (om daer van in het voorspoken perweg te vermaanen) dat de Geboden diemen Morele en Sedelicke noemt door dese beschij- vinge niet en konnen onderschepden worden / van die / diemen positive, Welcke stellinge, en insettingen noemt; als of op die alleenich dese belofte eerst stelt paste / die de selve sal doen, sal door de selve leven, op dese niet. een bewa-**

XXIII. Dese gehoorzaamheyt sijde. 1. Een seer nette bewaringe van de Oorspronckelike Heyligheyt, in welcke de mensch geschapen was. Want / 't geen wy te vooren ook tot een grondt gelegd hebben / **Godt bereyscht in sijn Wet door alle dingen dat men de volkomenheyt en regtschaepenhert der Natuere koestere en bewaere als des menschen eerste pligt wylt de ontfangene weldaet vloeyende. 2. Moet men uit dat beginfel / gront / en wylt goede daeden en werken voortbrengen.** Liefde wylt een reyn herte en goede conscientie, 1 Tim. 1: 5. Ten derden moet 'er hy sijn / een baerdige waerheyt en gerechtigheyt om alles te doen dat God soude mogen goetbinden / den mensche te openbaren als een welbehagen en instellinge van sijn wille. Soo dat hy op alles moet seggen / spreekt Heere, Uwe knecht hoort.

XXIV. Driederley volmaecktheyt word 'er bereyscht. 1. Een vol- maecktheyt der deelen, soo wel ten opsigte van het onderwerp, sulx dat de gehele mensch / na ziele en lighaem / en alle byder lighaem / sig selven ten dienste Godes besteede. 1 Theff. 5: 23. (want dat macht dat de mensch oprecht is / waarmede de uitwendige mensch met den in- wendigen / de daeden met de gedachten / de tong en de handen met het herte over-een-komen) Ps. 34: 4.) als ook ten opsigte van het voorwerp, sulx dat alle de geboden van de Wet en een pder van de sel- ve onderhouden worden / sonder eenige sonde van bedijf of naela- tighert / Gal. 3: 10. Jac. 2: 10. 2. Een volmaecktheyt der trappen, die in het oordeel over de gehoorzaamheyt alle versagting / toegebing en oogluccing wylt / maer strengelich afspijcht gehoorzaamheyt van ganscher Herte, ganscher Zielen, ganschen Verstande, Matth. 22: 37. met alle inspanninge van kragten, Deut. 6: 5. Gy hebt geboden uwe bevelen seer te bewaeren Ps. 119: 4. 3. Een volmaecktheyt van volher- ding. Sonder eenige onderlaetinge of nalattinge van gehoorzaam- heyt / welke Godt in strengheyt afspijcht Ezech. 18: 24. Verklaaren- de dat de voortgaende regtveerdigheyt niet gedacht sal worden / indien de regtveerdige van sijn regtveerdigheyt af wijcht / 't welck in Adam geschiedt is. Nadrukkelich is het 't geen Deut. 27: 26. gesegt wordt / dat

dat hy vervloekt is/ die de woorden der Wet niet en sal bevestigen, of niet doen staen / dat is/ niet standvastiglick onderhouden.

De volkomene ge-
hoorsaem-
heyt geeft
regt tot
den Loon.

XXV. Soodaenig een volliomene onderhoudinge van de Wetten des Verbonds/ tot die tijd toe die Godt ter beproevinge voorgestelde hadde/ soude den mensche het regt tot de belooninge gegeven hebben. Niet/ om een inwendige even-weerdigheyt van het werk met den loon/ gelijk de grasse onder de Papisen onsmigglick willen betweten; maer uyt kracht van het verdrag Godes/ hoedaenig een verdrag het Gode betaemde met den mensche in te gaen. En vooz dat die gehoorzaamheyt voltrocken was/ heeft de mensche/ selfs in den staet der oprechtigheyt/ geen recht tot het leven gehad. Alleenlick was hy in een staet om het regt te verkrijgen. 't Welck hy dan eerst verkeren soude hebben als hy konde seggen/ ik hebbe de voozwaarden van het Verbondt volbragt/ ik hebbe volmaectelick en standvastiglick gedaen het gene geboden was/ nu eysch ik en verwacht ik/ mijn Godt/ dat gy my niet de beloofde gelucksaligheyt kzoont.

Het is een
verkeerde
stellinge
der Papi-
sten, dat
Adam, als
een aenge-
nomen soone
Gode,
van de
scheppinge
af regt ge-
had heeft
tot de erf-
fenisse.

XXVI. Soo dat het wederom een ongerijnde stellinge des Pauls is/ dat Adam, soo als hy uyt de handen van sinen Schepper voortquam/ gelijk als een aengenomen soone Gode/ regt gehad heeft tot de boven Natuurlicke gelucksaligheyt/ als tot een Waderlicke erffenisse/ welcke na 't getuppenisse van Bellarminus den aengenomen soone Gode, door het regt van aenneminghe, voor alle goede werken toequam. Maer dit is een verkeerde redekabelinge. Want het regt der aenneminghe behoort tot het Genade-verbondt in den Heere Jesu. De aennemingetot kinderen door Jesum Christum, Eph. 1:5. Daer-en-boven/ indien dit gevoelen plaats had/ soo konden de goede werken niet vereyscht worden als een voozwaerde om het regt des Eeuwigen lebens te verkrijgen: maer strecken alleenlick daer toe/ dat hy van het regt van sijn soonschap niet en soude verballen: waer dooz de gansche gelegentheyt van het Werk-verbondt/ en de gansche Regtveerdigheyt die uyt de Wet is/ wordt weggenomen. Epndelick was isser ongerijnder/ als dat die blinde Aepdsglieden der blinde hier soo beuselen van de genaede der aenneminghe/ die in het Werk-verbondt het regt om de hemelsche erffenisse te bekomen aen Adam soude gegeven hebben; daer sy in tegendeel vooz de verdiensten der werken onder het Genade-verbondt plepten? Alwaer men dat eerst moft seggen en te pas quam om te seggen/ den aengenomen soone Gode komt de erffenisse toe/ vooz alle goede werken/ uyt het regt van aenneminghe.

De Justifi.
Lib. 5. Cap.
17.

VIERDE HOOF-STUCK.

Van de Beloften des Werck-verbonds.

I. **D**ese dingen gesegt hebbende van de Voorwaerde des Werck-verbonds / soo laet ons nu onderzoeken de Beloften des selfs. Alwaer wy in den eersten met de Socinianen te handelen hebben / als die hier alle beloften hardnechtiglick ontkennen. Want alsoo segt Volkelius *De Vera Religione Lib. 2. Cap. 8.* dat aen de menschen van den eersten eeuw naulix, ja niet naulix, eenige algemeene belofte gedaen is: maer dat haer eer dreygingen en vreesen toen voorgesteld zijn geweest. Want wy sien niet dat Godt aen Adam, indien hy sig van de vrugt van die Boom onthield, eenige loon van gehoorzaamheyt beloofte, maer dat hy het verderf aenkondigt, soo hy het gebod niet en gehoorlaemt. *Gen. 2: 17.* Van dese sijne stellinge geeft hy dese reden. Verder de oorsaek waerom Godt in die tyt heeft willen gehoorlaemt worden, sonder bykans eenige generale beloning voor te stellen, schynt dese te sijn, om dat hy terstond in den beginne des Werelds aen allen heeft willen toonen, dat hy aen niemant yetwes schuldich was, maer een seer absoluut Heer van alle dingen.

II. Waer tegen wy dese volgende dingen in bedenken geven. I. **S**elfs de Natuerlike Conscientie leert den mensche dat Godt niet te ver-geefs wil gediend worden / en dat de onderhoudinge sijner geboden niet booz niet gedaen of onbeloont sal blijben. De Heydenen hebben dat wel gesien. Laet ons Epictetus hooren. Dese redeneert hy Arrianus aldus: indien der geen Goden zijn, hoe sal het oogmerk van de mensch zijn de Goden te volgen? Dog indien sy'er sijn, maer voor niemant sorgen, hoe sal ook dat sluiten? Maar indien sy'er en zijn, en voor de menschen sorgen, dog de menschen geen beloning van haer te vermagten hebben, en ook ik niet, hoe sal oock dat schicken? Laet ons Seneca hier byvoegen: Godt seyt hy soeckt geen dienaers. Waerom niet? Hy dient selfs het menschelick geslagt: overal en by alle is hy tegenwoordig. Nooit sal men genoeg gevordert hebben ten zy men God soodanig met het verstand begrypt als men moet, te weten soodaenig een, die alles verleent, die weldaden om niet geeft. Wat oorsaek hebben de Goden om wel te doen? De Nature. De eerste dienst der Goden is te geloven datter Goden zijn: daar na, haer te geven haer Majesteit, haer te geven haer Goetheyt, sonder welke geen Majesteit is. Te weten dat sy de geene zijn die aen het roer van de Wereld sitten, die alle dingen met haer kragt besturen, die het menschelick geslagt beschermen, zyn-

De Soci-
nianen ont-
kennen dat
aen den
mensche in
den staet
der opreg-
tigheit be-
loften ge-
daen zijn.

Geheel an-
ders als de
Nature
leert.

*Dissert.
Lib. I. Cap.
12.*

Epistola. 95.

de ondertusschen besorgt voor elk in 't bysonder. Desgelijx word onder de artpkelen van het Joodsche geloof gesteld / als een saek die door de Nature bekendt is / dat by Godt niet min beloninge als straffe is: volgens dat genueene seggen / Godt onthout geen schepfel sijn loon. De dienst Gods stelt voor uyt als een gewisse saek die het geloven van loon dat daer op volgen sal / want die tot Godt komt moet geloven dat hy is en een beloner is der geener die hem soeken. Heb. 11: 6.

Ende de
Schrifture:
Ja de eyge-
ne hypo-
thesen en
onderstel-
lingen der
Tegen-
partyen.

111. 2. Verder dit Beloof is niet alleen een sekerere inbeeldinge des gemoeds / uyt redenkaveling en aenmerckinge van Gods Goetheyt voortkomende; maer sal het waerlich gelooft henen / soo moet het steunen op Gods woort en belofte. Het gelove is uyt het gehoor, en het gehoor door het woort Gods. Rom. 10: 17. 3. Hier toe diende de Boom des Levens, die sy bekennen eenig waertecken, hoewel duyfler, van het eeuwige leven geweest te zyn. Dog dat waer- teyken aen Adam voorgeest soude van geene nuttigheyt geweest zijn / indien het van hem niet en was verstaen / nog aengemerckt als een Sacrament van de belofte die Godt aen hem gedaen hadde. Het soude ook maer een pdel bedrijf geweest zijn dat de mensch van den toegank en ctinge des Booms na den val afgeweerdte wierdt: ten zy Godt daer mede hadde willen te kennen geven dat hy nu van de belofte de saek was verballen / ende hy gevolg onwaardig geworden het Waer- teyken en Sacrament te gebruiken. 4. Indien 'er geen belofte was / soo leef den hy sonder hope. Want de hope die niet en beschaemt is op beloften gebouwt. Dog dat is een merkteyken van de dzevige en beklageliche elende der gener die sonder God in de Wereld zijn / datse geen hope hebben. Eph. 2: 15. 5. God stelt het Cain voor als een saek / die van ober lang / ja door de Nature / veel meer door een vaderlik onderwys bekendt was / iser niet indien gy wel doet aenneminge of verhooginge? Gen. 4: 7. Doch die spreucke is die eerst na den val begonnen / of bekendt geworden / waer te zijn? 6. De bedreynginge selfs byengt een belofte met sig. Als welke bewijst een wegneeminge van het goede / welker besit andersins soude gebleven zijn. Alsood dat daer uyt op het aldersekerste besloten wordt / dat de mensch niet te vreesen hadt dat hy van dat goet soude berooft worden / indien hy sich aen geene soude schuldig maakte. 7. Door dese stelling der wederpartijders wordt / volgens haere epgene voorgelegde gronden / alle Godsdienst van den certien mensch weggenomen. Nademael / gelijk onse Legenpartie in het begin van dit Hoofstuck schijft / De Belofte van belooningen der goede werken aen de Godsdienst seer nauw t'laemgevoegt is. 8. De oorsak van dese stelling dien hy bybyengt / is pdel. Want blijkt het na soo veel en soo milde beloften des eeuwigen lebens / die Godt aen ons in Christo gegeven heeft / nu minder dat Godt aen niemant pet schuldig en een seer absoluut Heer van alle dingen is? Of vermindert die Souveraine Godt door sijn genadige beloften eenigins sijn alder-

der absoluutste heerschappye? Of moeten in alle tijden niet weten dat Godt aen niemandt yet schuldig is? Hoe komt het dan dat hy sich niet altijd op even gelijke wijze van beloften onthouden heeft?

IV. Dit staet dan vast / dat dit Verbond niet sonder beloften is be- Godt nu
vestigt geweest. Laet ons nu onderzoeken hoedanige beloften Godt heeft aan
aen Adam gedaen heeft. Wy geloven dat Godt aen Adam beloofd heeft Adam be-
het eeuwige leven, dat is / een seer volmaekte genietinge sijns selfs, looft het leven.
welke na 't voltrecken van den loop der gehoozsaemheyt / eeuwiglick eeuwige
sonde dueren. Tot dit gelobe zijn wy bewogen dooz dese bewijs-
redenen.

V. 1. d' Apostel leert dat Godt dooz sijnen Soone gesonden in den Welk be-
vlesche dat geene gedaen heeft / dat de Wet onmogelick was te doen / wefen
dewyle sy door het vleesch kragteloos was, Rom. 8: 3. Doch het is word uyt
seekert dat Christus den sijnen verkregeen heeft het regt ten eeuwigen Rom. 8: 3.
leven / 't welke sy te sijnert tijt in den hemel leven sullen. Dit nu segt
d' Apostel de Wet onmogelick te zijn / niet dooz haer selven / of om dat
sy soodaenige beloften niet heeft / maer om dat sy door het vleesch, dat is
dooz de sonde / kragteloos is geworden. Indien dat de sonde niet en
was tusschen in gekomen / soo soude de Wet de menschen gelept heb-
ben tot dat eeuwige leven / 't welk Christus den sijnen beloofd en geeft.
Dit dunkt mi een onvertwifelich bewijs te zijn.

VI. 2. Het is by alle buyten verschil dat Paulus in de Brieven aen den En uyt de
Romeinen en Galaten, daer hy disputeert over de Regtveerdig- dispuuten
maeckinge, dooz deselve verstaet een toewysinge des eeuwigen levens. Pauli over
Doch doozgaens is hy besig om te bewijzen / dat de sondige mensch niet de Regt-
en kan geregtveerdigt worden / dat is / het regt van het eeuwige leven veerdig-
sich aenmatigen / uyt de werken der Wet: noopt met dese bewijs- maeckinge.
reden / om dat de Wet geen beloften des eeuwigen levens heeft gehad /
maer om dat de mensch dooz de Wet tot erkentnisse van sonde en be-
kentnisse der verdiende verdoemenisse gelept word / Rom. 3: 19, 20.
Wet welke bewijs-reden hy uytvoeriglick besig is / daer hy anders
gemackelick en kostelick het gantsche dispuut sonde hebben konnen en-
digen; seggende: men moet dooz het gelobe in Christus het regt des
eeuwigen levens soeken: gy steunt te vergeefs op eenige Wet / hoe-
wel gy de selve ook op de aldervolmaekste wijze quaemt te onderhou-
den; als welke ganschelick geen beloften heeft des eeuwigen levens.
In tegendeel leert d' Apostel / dat het gebod in sich selven aengemerkt
ten leven was, Rom. 7: 10. dat is / soodaenig dooz welkers onder-
houdinge het leven eertijts konde bekomen worden. Welk leven indien
sy als noch aen den sondaer konde geven / soo soude waerlick de Regt-
veerdigheyt uyt de Wet zyn, Gal. 3: 21. dat is / het regt tot die selve
Saligheyt die nu komt uyt den gelobe in Christus. Want daer wierd
disputeert over de erfenisse des eeuwigen levens te bekomen / of die
nu was uyt de Wet / dan of sy was uyt de beloften des Evangeliums:

berg 18. en hy bekend dat sy uyt de Wet soude sijn / indien de Wet konde levendig maecten. Dit nu heeft de Wet konnen doen / dewijle sy is een gebodt dat ten leven was, Rom. 7: 10. En wanneer heeft sy dit konnen doen? In den staet der opregtigheyt: eer sy door het vleesch kragteloos was geweest. Derhalven soude sy Adam, indien hy in gehoorsamenheyt volhardt hadde / gebzagt hebben tot die selve erffenisse / welke nu / niet den geenien die werkt / maer den geenien die geloofd / in Christus verleent word. En ook dit bewijs / soo ik niet en seple / is klaar en helder vooz een ygelich die 'er op let.

Gelijck ook
uyt de on-
derscheidin-
ge der Wet-
tische Regt-
veerdigheyt
van de
Euangelis-
che.

VII. 3. Het is bysonderlik aenmerckens waardig hoe d' Apostel de Regtveerdigheyt die uyt de Wet is van de Euangelische onderschept. Van de eerste spreekt d' Apostel aldus / Rom. 10: 5. Moses beschrijft de Regtveerdigheyt die uyt de Wet is, dat de mensch die dese dingen doet sal door de selve leven. Van de andere schrijft hy in deser boege / Rom. 1: 17. Maer de Regtveerdige sal uyt den gelove leven. Ter weder-sijde is de selve belofte des lebens / met de selve woozden voorge-stelt. Want d' Apostel geeft ons noch tael noch teken / dat een ander le-ven in het Wettsche / een ander in het Euangelische Formulier beloofd word. 't Welk soo 't waer was / ten minsten eens moest aengewezen geweest sijn; want dat soo zijnde / soo was de geheele saech uitgelept. Want te vergeefs soude permant in de Wet soecken het eeuwige leven / dat nimmermeer in de Wet was beloofd. Edog d' Apostel siet het on-derschept niet in de belofte de saech / maer geheel in de voozwaerde om de belofte de saech te behomen / als hy alsoo spreekt / Gal. 3: 11, 12. Dat niemant door de Wet gerechtveerdigt word voor God, is openbaer: want de Regtveerdige sal uyt den gelove leven. Dog de Wet is niet uyt den gelove: maer de mensche die dese dingen doet, sal door de selve leven. Dat selve leven dan is dooz de Wet den werkenden mensche be-looft / 't geen de mensch nu ontfangt uyt den gelove in Christusum. Maer aen wat werkenden mensch is het selve also belooft? Aen den sondaer eerst? Niet aen den regtschaepenen? Niet toen / als in waerheyt konde gesegt worden / gy / indien gy voortgaet wel te doen / sult na dit Formulier een erfgenaem deses lebens sijn? 't Welk tot geen mensch als tot den regtschaepenen Adam heeft konnen gesegt worden. Niet toen / als metter daed de belofte plaets hadde? Want na de soude is het niet soo seer een belofte / als wel een aenkhondinge van toorn / en een af-kondinge van den bloeck / stellende die voozwaerde ten leven vooz / die nu ganschelich onmogelich is. Ik beslupte derhalven dat Adam in het Werk-verbond het selve eeuwige leven / te behomen dooz de Recht-veerdigheyt die uyt de Wet is / beloofd is geweest / 't welk nu de gelo-ve dooz Christusum verkrijgen. En niemant werpe my hier tegen / dat alle dese bewijs-redenen niet uyt de geschiedenisse van den Regt-schapen mensch / maer uyt de redenkavelinge Pauli gehaelt sijn. Want het is even-veel / waer van daen de bewijs-redenen genomen worden /

soo

soo sp maer hebben een betoninge der waerhept aen de conscientie: welke ik hier meyne klaerblijckelick te zijn. Ontwiffelick zijn aen Adam meer dingen bekend geweest / als van Moses in dat hoort-vergryp verhaeld worden. En het schijnt niet sonder verborghenthept te wesen / dat Moses de meeste dingen van dat Verbond spaersaemlicker verhandelt / en alleenlick als in een schaduwte doodverf / om te be-teekenen des selfs verdwyninge.

VIII. 4. Ik sal hier noch een ander aenmerkinge byvoegen. Het Eyndelick was ganschelick betamelick / dat God doo? het verbond wat groo- uyt de Na- turs en wat beters aen Adam beloofde / wanneer hy de loop sijner ge- ture van hoozsaemhept soude voltrocken hebben / als dat gene dat hy nu alrede het Ver- bondt. besat. Want wat soude dat voor een Verbond zijn / aen den mensch / die de hoozwaerden van het Verbond gehoozsaemde en sozgebuidlick en stantvastiglick onderhield / geen anderen loon toe te seggen / als een bestendig besit van die goederen die hy nu metter daed genoot / en- de het byemid soude zijn soo God se aen de mensch van hem geschapen niet gegeven had. Adam nu hadde in den Paradijs alle dat geene dat tot een Natuurlick en dierlick geluck / gelijk men sprekent met een opsigt op het leven daer in men eenige dingen met andere dieren ge- meen heeft / konde bedagt worden. Verhalben hing hem over het hooft een grooter en een hoger goed / in welkers genietinge hy seer klaerlick soude sien / dat de onderhoudinge van Gods geboden groten loon heeft. Mt. 19: 10. Niemand werpe my hier de Engelen tegen / seggende dat behalven de volherdinge van dien geluckigen staet in welke sy gescha- pen zijn / haer niets van Godt beloofd is. Want hier moet men ont- houden de waerschuwinge Pauli Coloss. 2: 18. Men moet niet intreden in 't gene wy niet gelien hebben. Wie sal ons die verborghene dingen van de Engelen ontbontwen? Ja soo het geoorloft is het waerschyuelicke op te volgen / soo dunkt het my de waerhept seer gelijk te zijn / dat den Engelen een hoger trap van geluckisalighept gegeven is / na datse in de waerhept zijn bevestigt geweest / en wat upnemender als dat geene waer in sy eerstelick zijn geschapen : gelijckertwijls de blijfchap van de Engelen gegroeft is als sy de denghden Godes in het doorzigt- ge werck der verlossinge blinkende aenschouwt hebben / en inde vol- rypdinge der Eeuwte de Geluckisalighept van alle upverhoozie soo En- gelen als menschen dan eerst aldervolmaeckst sal worden / wanneer het gansche lighaem Christi heerlick sal te voorzichin komen / en Godt in alle sijne heylige verheerlickt en wonderbaer sal zijn.

IX. Het blijft als noch twiffelagtig / of het leven dat den stantvast- Of dit le- gen Adam belooft is / was te leven in het Paradijs, of in den Hemel. ven in den Het laetste schijnt ons het waerschyuelickste te zijn. 1. Om dat het Pa- Hemel radijs in de Schrifture wordt voorgefelt als een voorbreid van den heeft moe- Hemel, en selfs de Hemel genoemt het Paradijs, Luc. 23: 43. doo? soo- ten geleest daenig een leen-spreek / als tusschen een Sacrament en de saecle die worden?

door het Sacrament beteekent wordt gebuyckelick is. Dat nu het Paradijs eerst die betreckinge van een Sacrament bekomen heeft / na dat de mensch daer uyt was geworpen / geloof ich niet dat iemand oopt bewijfen sal. 2. Het is gevoeglick dat de mensch tot de volkomenste gelucksaligheyt overgebragt zijnde / aldaer sijn verblijf hebbe daer Godt de sraelen van sijn heerliche Majesteit op het alderdooyluchtigste ver-toont: 't welk hy buyten twijffel in den Hemel doet / daer hy sijn thoon heeft / Jes. 66: 1. 3. Nademaal het aerdsche Paradijs toegerrust is gewest met alle leckernyen en vermaeckelichheden die tot dit dierliche leven behooren / welker gebuyck in die volmaeckste en onmiddelijke genietinge Godes geen plaats heeft; en dat alle die toefsel uyt den Hemel ganschelick uptgesloten is; soo moet de Hemel een deel betamelicker woonplaats vooy den verheerlichten mensch geagt worden / als het aerdsche Parady. Ondertusschen willen wy niet ontken-nen dat de gelucksaligheyt niet en hangt aen de plaats. En datter nauwelix in de h. Schryfture verwegt staet / 't welk dese saek onwedersprekelick en sekerelick bewijst. Verhalven moet men hier ober met groote hevigheyt van gemoederen niet twisfen.

Of dese be-
lofte vloeyt
uyt Godts
louter goet
dunken en
vryheyt,
dan offe
vloeyt uyt
de beta-
melickhe-
den van de
Goddelicke
Nature?

Voor uyt
wordt ge-
stelt dat
Godt aen
sijn schep-
sel niets
schuldigh is.

Destig is
de reken-
kaveling
van Du-
randus.

X. Dit staet dan vast; God heeft aen Adam het eeuwige leven be-looft. Hier kan en pleg gebragt te worden / waer van daen dese be-lofte vloeyt / offe vloeyt uyt de loutere vryheyt van de Goddelicke wille, soo dat Godt niet en soude gedaen hebben yet dat hem onbetaemelick is / indien hy den mensch niets foodaenighs beloofte en hadde: dan of het uyt de Goddelicke Nature selfs, en uyt des selfs betamelicheden volgt / dat hy op die wijse met den mensch een verdrag maecte? Ik ooydrel dat men hier seet eerbiedig en gematigt moet handelen: en 't geene ik meyne dat ik van mijn Godt weet / of niet sonder reden vermoede / sal ik niet vreesen en beven vooystellen. Gheef / o Godt / dat mijn redenering heylig en uwe Majesteit betamende zy.

XI. En eerselick siel ik dat als een bekende saecke vooyt: God is aen sijn schepfel niets schuldigh. Vooy geen regt / vooy geen Wet is hy gehouden het selve te beloonen. Want het geheele schepfel is sig selven / en al wat in en aen het selve is / aen Gode schuldigh / soo daer-om / om dat hy het selve geschaepen heeft / als ook om dat hy is van een alderhooyste en een onepindige upmuntendheyt. Doch daer soo groot een ongelyckheyt is / daer is geen gemeen regt / om welckers wil die geene die in waerdigheyt verhevenier is soude verbonden sijn om beloning te geven.

XII. Wy behaegt hier seet de redenkavelinge van Durandus, welcke Bellarminus niet heeft konnen om verre stooten. Dat geene dat wy zijn, en dat wy hebben, het zy het goede daeden zijn, het zy goede hebbelickheden, het zy het gebruyck daer van, het is geheel in ons uyt de Goddelicke mildadigheyt, die het om niet geeft, en bewaert. En om dat niemant uyt een genadigegifte verbonden word om meer te ge-
ven,

ven, maer de ontfangen eer verbonden word aen den gever, so ist dat Godt door de goede hebbelickheden, en goede daeden, of goede gebruycken, van God aen ons gegeven, aen ons niet verbonden word uyt eenige schuld van Regtveerdigheyt, om yet meer te geven, soo dat hy niets gevende onrechtveerdig soude zijn, maer wy liever aen Godt verbonden zijn.

XIII. Al wat derhalven aen het schepsel van Godt beloofd is / dat moet men geheel aen de onepndige goetheyt Godes danck weten. Schoon is het seggen van Augustinus: God is ons een schuldnaer geworden, niet iet ontfangende, maer belovende 't geen hem goed dogt. Want door sijn mildheyt heeft hy ook sich selven verwaerdigt tot een schuldnaer te maecken. Dewijle in dese Goetheyt Gode natuurlijk is / niet min als de Hepligheyt en Regtveerdigheyt; en het Gode eben soo seer betamend is volgens sijn Goetheyt te handelen met het reytgeschap en heplige schepsel / als volgens sijn Rechtveerdigheyt met het sondige schepsel: so meyne ik dat uyt dese aenmerckinge van de Goddelicke Goetheyt de volgende dingen klaerblijckelijc genoeg konnen uyt-gelaeft worden.

Al wat aen het schepsel beloofd is, moetmen de Goetheyt Gods dank weten.
Sermone.
16. De verbis Apostoli.

XIV. Dat het de Goddelicke Goetheyt, ja ik durv 'er schier by doen / ook de Goddelicke Rechtveerdigheyt, onbetamelich is / een onschuldig schepsel aen hellische pynen over te geven. Welk vyerind geboelen niet alleen sommige van de School-geleerden / maer ook 't welk ik wenschte anders te zijn / een groot Godgeleerde van onse tijde met wepnig navolgeren / ondernomen heeft te beweerden. Verre zy het van ons dat wy volgens de palen van het recht dat den mensche gestelt is / of volgens de bedriegliche redenkavelingen van ons bekrampen verstand / de ruymte magt Godes over sijn schepselen eenigling souden bepalen en omschrijven. Maer ook verre zy het van ons hem yet toe te schrijven 't welk sijn onepndige Goetheyt en alderfinstverste Rechtveerdigheyt onwaerdig is. Seer wel heeft Elihu dese dingen t'saemgevoert / Job. 37: 22. 23. By God is een vreeselicke Majelleyt. Den Almagtigen, dien en konnen wy niet uytvinden, hy is groot van kraegt: dog door gerigte, en groote gerechticheyt en verdruct hy niet. Want indien God het onschuldig schepsel alsoo pijnigde / soo soude hy toonen dat hem de hepligheyt van het schepsel niet en behaegt / om dat hy het selve alsoo niet alleen soude afweeren van sijn grimeynschap / maer ook aen sijn vanden te verscheuten overgeven. Als Godt de godloose verdoet / soo maekt hy daer mede openbaer / dat hy in de Godloosheyt geen lust heeft, volgens de spreekwijs der Schrift: Ps. 5: 5. ja dat hyse haet. Indien hy dan op deselve wijze de Godsalige pijnigde / soo soude hy daer mede betuppen / dat hy geen lust heeft in de Godsaligheyt / ja dat hy deselve hatende is. 't Welk niemant als Godglasterlick van Godt kan denken. En wat zijn doch de hellsche straffen? Zijnse niet een berovinge van Gods liefde? sijnse niet

Het is Gods Goetheyt en Rechtveerdigheyt onbetamelich is, een onschuldig schepsel aen eeuwige pynen over te geven.

niet een geboelen van Gods haet? zynse niet een woymder consciencie? zynse niet een wanhoop van Gods gunste wederom te bekomen? Hoe kan men soodanige dingen sonder een openbaere Contradictie of sinstrijdigheyt / in het onschuldige schepsel / selfs niet sijn verstant begrijpen? Ik beken dat het my een schrick aenjoeg / als ik sag / dat de schandere Twissius, om dat vzeemdr geboelen booz te staen / lieber heeft willen beweeren / dat het beter is eenwiglick elendig te zyn / en niet helsehe straffen gepijnigt te woorden; als enkelich niet te zyn: en dat hy / als hy sich de autoriteyt van de Saligmacher Christus boozwierp / dupdelick van Judas seggende: Het waere hem goet, soo die menschen niet geboren en hadde geweest, Matth. 26:24. niet geschroomt heeft te antwoorden / dat veele dingen in de heylige letteren verbloemdelick en by wyse van vergrotinge selegt worden. Ja dat seer veele dingen daer gevoegt zyn na 't gemeengevoelen, ook na 't menschelick oordeel, hoewel het komt te dwaelen, 't welk hy op dit seggen Christi toepast. Waer toe wordt ook niet selfs een seer boozsichtige weggerickt / als hy sijn eppen beschouwvingen te veel toegeeft? Ich meyne dat de Dichter Sophocles wijser als den seer scherpflunigen Twissius gesproken heeft wanneer hy sepe: 't is beter niet te zyn als elendiglick te leven. En Aeschylus in *Ixione*: Τὸ μὴ γὰρ εἶναι κρίσσας, ἢ τὸ ζῆν κακῶς. Τὸ μὴ γινώσκειν ὃ ἐστὶν ἢ περὶναι κρίσσας κακῶς, πρόσοντα.

Lib. 1. de
elect. Part.
11. Sect. 4.
pag. 178.
179.

't Is waerlick grooter heyl gebooren nooyt te zyn.
Als altijs jammerlick te sitten in de pijn.

Ad Eugen.
De confide-
rat. Lib. 5.

Serm. 35.

Het be-
taemt Go-
de, dat hy
sich selven
aen het
heylige
schepsel
te genieten
geve.
Als het
welcke
hy niet en
kan nalaten

Seer wel segt Bernardus: het is ongetwyffeld dat het diegeene erger sullen hebben, die alsoo sullen zyn; als diegeene, die ganschelik niet en sullen zyn. Want (gelijk de selve predikt ober 't Hooge-Liet) de ziele in die staet gestelt zijnde, verliest wel gelucksalig te zyn, dog verliest niet het zyn: uyt de welke oorsaek sy altyt gedwongen word om te lyden een doot sonder doot, en een beswycken sonder beswyken, en een eynde sonder eynde.

X V. 2. Uyt deselve Goedheyt Gods volgt noodsaekelick / dat Godt aen het onschuldige en heylige schepsel / soo lange het is / en soodaenig is / na de gelegentheyt van dien staet sig selve mededeple ende te genieten geve / en het selve niet en seer tedere liefde en gunste agtervolge. Want het heylige schepsel is Gods beeld. Dog Godt bemint sig selven op het alderkragtigste / als sijnde het hoogste goet / 't welk hy niet en soude zyn / zoo hy sig selven boven alle dingen niet en beminde. Waer uyt dan volgt / dat hy ook beminne sijn beeld / waer in hy sig selven / en 't geene in hem het alderbeminnelickst is / sijn heyligheyt / na 't leven uytgedrukt heeft. Met wat schijn van betamelickheyt

te beminnen.

ſcheypt ſoude hy anders den anderen ſchepſelen gebieden datſe de heplige ſchepſelen beminnen ſouden / indien hy ſelve niet en oordeelt datſe beminnelick waeren? Of indien hy de ſelve oordeelt ſoodaenig te zyn / hoe kan het geſchieden / dat hyſe ook ſelfs niet en beminne?

XVI. Voorders / Godt beminnt niet te vergeefs. Het is het werck van den beminnde den geenen die beminnt woijt wel te willen. En wel te doen / ſoo hy doen kan 't geen hy wil. Nog in Gods wel willendhep beſtaet het leven en de ſalighepdt van de ziele. En nademaal hem niets kan verhinderen den geenen / dien hy wel wil / met der daed wel te doen; ſoo volgt / dat het heplige ſchepſel / 't welck hy van wegen de goedhepdt ſijner Nature noodſaekelick beminnt / de vzugten en uytwercking van die Goddelicke liefde ook geniete.

Het is het werck van den beminnaer wel te doen aen die geene die beminnt worde.

XVII. Daer-en-boven is 't het werck van de liefde / een vereeniging en een mededeplinge ſijns ſelfs met het geliefde te ſoecken. Hy beminnt waerlick niet / die ſig ſelven aen den geenen / dien hy beminnt / niet en ſoecht mede te deelen. Nog een pder deelt ſig ſelven mede gelijck hy is. Bewijſe Godt dan ongetwijfelt geluckſalig is / ſoo maecht hy tot een deelgenoot ſijner geluckſalighep het ſchepſel / 't welck hy beminnt / en der gemeenſchap met hem weerdig agt. Hy maecht het ſelve geluckſalig / ſey ik / na de gelegenthepdt van dien ſtaet waer in hy wil dat het ſelve zij. Alle deſe dingen volgen uyt die liefde / want mede wy getoont hebben dat Godt uyt kragt van ſijn onepndige goedhepdt het rechtſchapen en heplige ſchepſel noodſaekelick beminnt.

En ſich aen den ſelven mede te deelen.

XVIII. Het ſelve kan ook / ſoo ik niet en ſeple / op een andere wyſe onwederspreckelick in deſer voege bewezen worden. Het kort begrip van Gods geboden is: Hebt my lief boven alles. Dat is / houd my voer het hoogſte en eenige goed. Hongert na my. Dozt na my. Stelt in my het voerſte en het agterſte van uwe geluckſalighepdt. Soecht my boven alle dingen. Ende niets buytten my / dan voer ſoo veel het tot my gerigt woijt. Hoe kan nu begrepen worden / dat Godt dit tot de ziele ſegge / en de ziele dit haer aenbevolen werck hepliglick beſtertigen / en neerſtiglick uytvoere / en dat ſy nogtans nimmermeer Godt geniete? Is het die Alderhepligſte en Aldergoedſte Godt beraemende / tot ſijn heplig ſchepſel (want van ſoodaenig een ſchepſel ſprecken wy nu) te ſeggen / houd my voer u hoogſte goed: maer wret dat ik dit voer u niet en ben / nog immermeer ſal zyn. Verlangt na my / maer op deſe voerwaerde dat gy nimmermeer u wenſt te be-komen hebt. Hongert na my en dozt na my / maer ſtelt u dat voer dat die honger en dozt nimmer ſal verſadigt worden / gelijck de Digtters verſteten van Tantalus. Soecht my voer alle dingen / maer te vergeefs / als die noopt ſal gebonden worden. Hy kent Godt niet / die meent dat ſoodaenige redenningen Gode waerdig en betaemende zyn.

Ook geen goeden dorſt trek , begeerte te verwecken , dien hy niet en ſtille en verſadige.

XIX. Epndelick indien dit uyt de Nature van Gods goethep ſelfs betaemender als te maecten , dat het ſchepſel , hoe het heyliger is , ook dies te elendiger zij :

Niets is niet Gode on-

niet en volgt / dat hy sig aen het heylige scepſel / na de gelegent-
hepd van dien ſtaet / te genieten geve; ſoo kan het niet tegenſtaande
Gods goedhepd geſchieden / dat hoe het ſcepſel heyliger iſ / het dies
te elendiger zy. 't Welk ik aldus bewijſe. Hoe perſtant heyliger iſ /
hoe hy ook niet grooter inſpanninge van alle kragten God beëmt.
Hoe hy meer beëmt / hoe hy ook meer verlangt / hongert / doſt.
Hoe de honger en de doſt grooter iſ / hoe ook de ſinerte overdraeg-
licher iſ / ten zy die honger en doſt vande 't welk de ſelbe verſadige.
Indien derhalven deze doſt in den hoogſten trap geſelt word / zoo zal
de ontbeertinge van een zoo kragteliſch begeerde ſaek een heliche ſinerte
veroorſaeken. Waer upt afgenomen word / dat God van ſijn goed-
hepd niet en kan verwerven / dat hy het heylige ſcepſel de gemeen-
ſchap niet hem zoude wepgeren. Zoo wy dat niet toeflaen / zal volgen
dat het / niet tegenſtaande Gods goedhepd / kan geſchieden / dat
de grootſte heyligheyt de grootſte elende van het ſcepſel zy.

De Belofte
des Ver-
bonds be-
grypt
grooter
geluckſa-
ligheyt als
die, waer
in Adam is
geſchaepen.

XX. Dit iſ hier wederom in te ſcherpen (waer van wy §. 3. eenig
vermaen gedaen hebben) dat deſe gemeenſchap Gods / van welke
wy ſpreken / en dien de Goedhepd van den Grooten Godt vordert
dat hy aen het heylige ſcepſel geve / nog niet en iſ de beloofde ſaek-
ke des Verbonds: welke eerſt te geven iſ / na 't vervullen van de
voorwaerde. Want dat en iſ niet onder de beloofde ſaeken van het
verbond te tellen / 't welk Godt aen het ſcepſel nu geeft / voor dat
het de voorwaerden des verbonds volbragt heeft. Wat anders en
hetre wat grooters beloofte hy / na dat de ſtandbaſtigheyt der gehoos-
ſaemhepd genoegſaem beproeft zal zyn. Waer toe het ſcepſel eenig
regt verkrijgt / niet enkelich om dat het heylig iſ (want ſoodaernig
iſ het upt de hand van den Schepper te voorschijn gekomen) maer om
dat het nu hy die heyligheyt gevoegt heeft eene na Gods wil genoeg-
ſaem beproef de ſtandbaſtigheyt. De beloften dan des Verbonds behel-
ſen grooter dingen als deſe eenigſtuffe gemeenſchap en genieting
Godes / daer Adam, als hy nog was in den ſtaet der beproebinge / toen
ter tijt al deel aen hadde. Een verhevenet trap van geluck / beſtaande
in een volkomene en onmiddelige genietinge Gods / en in een louter
geſtelike ſtaet / die eeuwigliſch ſoude geduert hebben / iſ hem voos-
geſelt geweest / welke de Schryfture met de benaeminge van het
eewigwe leven gewoon iſ te beteekenen.

Of de be-
lofte van
het eeuwi-
ge leven
uyt Gods
natuurlic-
ke goed-
heyt, dan
offe liever
uyt ſijn vrywillige mildadigheit voortvloekt; ſulcks is niet ligt te bepalen.

XXI. En dat iſ epgentliſch 't geen gevraegt word / of de belofte
des eeuwigen lebens / 't welk de menſch na de volenbdigde loop der
gehoosſaemhepd ſoude bekomen hebben / upt Gods natuerliche goed-
hepd bloet / dan of ſe voorkomt upt ſijn vrywillig en mildadig welbe-
haegen? In welke vraege ik niet en weet of het niet wel aldervepſigſt
zy ſijn vonnis te ſtaeken / tot dat wy Godt van aengeſigte tot aenge-
ſigte ſiende / alle ſijne deugden dooz een overbloedige ondervindinge be-
ter

ter sullen kennen / en klaerder bemerken wat met de selve over-een-
komt. Want aan de eene sijde schijnt het my al te vernietelich en slou-
telich gesegt te sijn / indien permaant sijf hoofdiglich beweert / dat het
Gode en sijne deugden niet en soude betaemt hebben op soodanig een
wijse met de menschen verdrag te maecten: Ick sal u, indien gy myne
geboden onderhoud, met goedgunstighen en seer heuglijke liefde om-
helsen, niet alleen vry bewaeren van alle moeijelicheyt, maer ook met
allen overvloed van goederen, en daer-en-boven met de mededeylin-
ge myns selfs, gelukkigsalig maeken: tot dat ik, na dat ghy uwe post ge-
trouwelijk sult hebben waergenomen, en met een genoegsaeme en
seer groote vergeldinge sult beloont zyn, eyndelik tot u segge: keert nu
weder tot het niet, waer uyt gy geschaepen zyt, en ik wil dat gy dit laet-
ste gebod met een niet min volvaerdig gemoed gehoorsaemt als de an-
dere, op dat gy den ganschen lof van gehoorsaemheyd niet en verliest
door dese laetste ongehoorsaemheyd. Wat reden heeft het scheepsel om
over soodaenig een verdrag te klaegen? Ja waerom soude het daer
over niet verblijd sijn? Nademael het veel wenscheliker is eenige
eentwen in wesen geweest te sijn / en heylig en selucksalig geweest
te sijn / als nimmermeer in wesen te sijn geweest.

XXII. Men de andere sijde voldoe ik my nanlijc in 't ontsinopen van
eenige zwarigheden. Want nademael (gelijk top te boren hebben be-
wesen) Godt door sijn natuurlijke goedheyt het heylige scheepsel / als
zijnde sijn lewendig beeld / met een seer buerige Kefde agtervolgt / hoe
soude hy van die sijne goedheyt konnen verwerben / dat hy dat beeld
soude verdoen / en sijn werck verbercken? Is 't Gode goedt dat hy
verwerpt den arbeyd syner handen? Job 10: 3. Indien het goed is /
en tot Gods heerlichheyt streckt / gemaect te hebben een scheepsel /
dat hem verheerlicht: sal het dan goed sijn en tot Gods heerlich-
heyt strecken het scheepsel / dat hem verheerlicht / te vernietigen? en
alsoo metter daed te seggen / verheerliche my niet meer in eentwig-
heyt? Daer-en-boven. Nademael Godt selve in de ziele geschaepen
heeft een seer sterke begeerte na de eentwigheyt / en haer te gelijck
geboden heeft / dat sy na hem soude streben als haer eentwig goedt:
sal het Gode betamende sijn / dat soodaenig een begeerte / die hy gebo-
den en vermeld heeft / niet voldoen / maer te leu gekelt wordet? Wijders.
Wy hebben gesegt / dat het contradictoir en niet sijn selven sijnidig is /
indien permaant versiert dat God met dese woorden de heylige ziele an-
sprekt: hongert na my, maer met dit beding dat gy my niet en geniet.
In dien oogenblich nogtans / in welke het heylige scheepsel na ons
begriep soude vernietigt worden / soude het uyt kragt van het Goddeli-
ke bevel na Gode hongeren en dorsten / sonder hoop van hem in
eentwigheyt wederom te genieten. Een 3^e permaant soude willen stel-
len / dat God eyndelik tot de ziele soude seggen / verlangt niet meer

En swaer
te ontken-
nen.

na my, maer beruft in dese betoninge van myn opperste heerschappye, waer mede ik u gebiede weder tot niet te keeren. Dog hoe het soude kunnen geschieden / dat het heylige schepsel niet verbonden soude zyn Godt voor sijn hoogste goed te houden / en bygevolg te hylgen na desselfs genietinge / behen ik niet te kunnen begrijpen.

Uytroepinge tot Godt.

XXIII. O Heere Iehova, hoe weinig ist dat wy elendige menschengen van uwe Hoogste Majesteit / en van uwe onbegrijpelijke deugden weten! Hoe wepnig gelijken onse gedagten / die wy van u hebben / na de onmetelike heyd van uw' wesen / eygenschappen / en regt over de schepselen! Wie der sterffelike menschen soude sig aenmatigen dat te bepalen en te omschryven / daer gy niet en zijt voorgegaen? Dat weten wy / Heere / dat gy aen niemant yet schuldig zijt / datter niemant is die tot u soude kunnen seggen / wat doet gy / en waerom doet gy alsoo? Dat gy ook heylig zijt en onepndiglick Goed / en daerom een lief hebber en een belooner van heyligheyt. Och of de betruustheyt van onse onwetendheyt aengaende het overige / in onse herten ontfak een onuytspreckelick verlangen na dat gelucksalig maekende gesigte / waer mede wy kennende gelijk wy gekend zyn / in den afgrondt van uwe onepndigheyt die dingen sullen sien / die wy nu niet geen gedagten kunnen opvolgen!

VYFDE HOOF-STUCK.

Van de Straf-dreyginge des Werckverbonds.

Kort begrip van de Strafdreyginge.

I. Overig dat wy aemmerken de Bedreyginge der Straffe. Die heeft Godt met dese woorden uytgedrukt / Gen. 2: 17. Tendage, als gy daer van eet, te weten van den boom der kennisse des goeds en des quaeds / gy sult den doot iveren.

Dat wordt overvloediger verklaert.

II. Verscheyden dingen zyn hier onderschepdentlick aen te merken. 1. Dat dit altemale / 't welck Godt hier dreygt / een gebolg en een straffe van de sonde is / en den mensch niet en soude treffen / ten zy hy wederspannig en ongehoorsaem wierdt: en dat derhalven Socinus met de sijne seer verkeerdelick / de doot in dese bedreyginge uytgedrukt / niet soo seer een gebolg van de sonde / als wel van de Nature maecht. De woorden Gods zyn klaerblykende aen een peder conscientie / en tonen / dat de doot voort komt van het eten des verboden booms. 2. Dat de sonde hier uytgedrukt een schendinge is / niet van de Natuurlicke, maer van de Proef-Wet, die den mensche tot

tot beproevinge van volmaechte gehoorsamenheyt was gegeven. Daer upt hy ligtelick heeft konnen gsmeten / indien de overtredinge van een gebodt / welkers gansche goetheyd bestaet in het loutere goetvinden Godes / alsoo te wyceken was; wat straffe dan niet sonde verdienen de overtredinge van die Wet / welke een uytdrukkinge is van Godes alderheyligste Nature? 3. Dat dit ganschelick Godes regt en regtveerdigste wille is / dat tusschen de sonde / en de straffe niet dese woorzen aengewesen / een vaste t'samenknoping is. Dat geest ook te hien-nen die verdubbellinge: stervende sult gy lieren, dat is / waerlick / seckerlick / en gewisselick sult gy sterben. In voegen dat het den son-daer niet mogelijk is de dood te ontgaan / ten is misschien (waer van nu nog geen tijd is te spreken) een bequaeme boeg in sijn plaerse die ondergaet. 4. Dat de woorzen der bedreyginge algemeen sijn / en dat daerom onder het woord van doodt hier moet verstaen worden / al wat de Schryfture doopt en ergens met die naem beteekent. Want wie soude dat over sig durven nemen / dat hy de uytbreydinge der Goddelicke dreyngementen / als eenig regt daer toe hebbende / soude bestaen te be-klimpen en erget te maecten? Ja dat meer is / niet alleen sijn de woor-zen algemeen / maer ook verdubbelt / op dat wy ter dege souben weten datse in haer volle kragt van beteekenen / en in alle nadruk moeten opgenomen worden. 5. Datse alsoo tot Adam gesproken sijn / datse ook waer sijn in sijne nakomelingen: 't welck een secker henteekeninge is / dat Adam de persoon van alle sijne nakomelingen ge-bragen en vertoont heeft. 6. Dat ten selve dage op welke de sonde soude begaen sijn / dat quaed den mensche soude overkomen. 't Welck de regtveerdigheyd vereyscht / en de upthoofst bewijst heeft. Want op het selve oogenblick / op welke de mensch gefondicht heeft / is hy des doods schuldig geworden / en heeft terstont na de sonde geboort de beginselen van de dood / soo lighaemelike als geestelike. Dinsda-nig een verklaeringe is veel eenvoudiger als die van de Joodsche Schryfteleerden: welke haeren Jacchiades verhaelt / over Dan. 7: 25. daer hy alsoo spreekt: Duysent jaren zyn een tijd, en een dag voor den Heyligen Gelegenden God, gelijk gesegt word, Ps. 90: 4. duysent ja-ren zyn in uwe oogen, als een dag van gilleren. En onse wysen geluksa-liger gedagtenisse hebben gesegt, dat die uitspraeck Gen. 3: 17. ten dage, als gy daer van eet, sult gy den dood sterven, te verstaen is van den dag van den Heyligen Gelegenden: en dat daerom den eersten mensche sijn dag niet vervult heeft (niet gekomen is tot het duysendste jaer) dewyle aen dien dag t'seventig jaeren ontbroocken hebben. Daer dit is verre gehaelt en rijpcht na de Joodsche grillen.

III. Het sal verre dienstiger sijn / dat wy niet een naukeuriger on-dersoeck naspeuren / wat dat geene is dat hier onder den naeme van Doodt voortkomt. En eerstelick sal het wel het eenvoudigste sijn / dat

Onder de naam van Doodt

§ 3

wordt

eerstelick verstaen de dood des lighaems.

Wp dooz dat woord verstaen die quaedaerdige gesteltenisse des lichaems / waer dooz de ziele tot het vertrek upt het nu onbequame lichaem gedruven worde; waer dooz de ongelukkig gelijck de goederen des lichaems / en vuzigten der sonde / en rampsalige hope des sondaers / te gelijck woorden weggenomen. Dit geeft de Heere te kennen / Gen. 3: 19. Tot dat gy tot d'aerde wederkeert, dewyle gy daer uyt genomen zyt: want gy zyt stof, en gy sult tot stof wederkeeren. Dat is / into lichaem dat upt de aerde gesoymeert is / sal wederkeeren tot sijn beginselen / en weder aerde worden: 't welck het upt sijn nature kan worden / dewijle het upt de aerde genomen is. Dog dat het metter daedt sal aerde worden / komt daer van daen / dat gy nu stof zijt / verduiven dooz aerdsche begeerlichkeiten / en een slaede gemaecht van het lichaem dat tot de sonde is overhellenide / en upt het stof genomen. En welken sin Abraham belijdt dat hy stof en asche is, Gen. 18: 27. dat is / een sondaer en sterffelick. En David segt / Ps. 103: 14. Hy weet wat mackfel, of gedigtel dat wy zyn, 't welck genoemt wordt Ps. 114. een boos gedigtel, Gen. 8: 21. welke plaets Kimchi bequamelick met dese wil vergeleken hebben / gedagtig zynde dat wy stoffe zyn, dat is / aen de aerde gehegt / en tot de aerdsche goederen verkeerdelick geneegen. Upt dien hoofde verheft de Propheet de barmhertigheyt Gods / om dat hy die oeffent jegens ondeugende / in welke hy nietz vindt dat sijne liefde waardig is. En klaerlick wordt dooz het stof het lichaem der sonde beteechent / Jes. 65: 25. Alwaer van de slange, dat is / de Duyvel, die nu dooz het Koninkrijcke des Messie overwonnen is / gesegt wordt / stof sal sijne spyle zyn, dat is / hy sal alleenlick het vleesch en vleeschelicke menschen verslinden. Dewijle dan Godt na de sonde / en om de sonde / Adam tot de dood des lichaems verwesen heeft / soo isser niet aen te twisselen of hy heeft in de bedrøpplinge ook dese doot verstaen. Een 3^e dat wp souden durven seggen; dat Godt den sondaer meer quaeden opgelegt en aengedaen heeft / als hy hem vooz de sonde aengekondigt hadde.

Wondere
vervorming
van het
vonnis der
verdoemenisse
in een
Euangelische
belofte.

nnp

IV. Wat kan de dertelheyt van het menschelike verstandt niet wonderz versieren? Een geleert man isser / die upt de boben verklaerde woorden van Moses een uytstreckende belofte weert op te maechen / ja een veel klaerder en troost-rijcker als die / welke propheteert van het saet der vuzowe. Een eynde en ophoudinge van arbeidt en moesten meynt hy dat hier beteechent wordt: soo dat de sin soude zijn / tot dat gy wederom uwen toevlugt neemt tot dese aerde, het Paradyt den staet der gelucksalige zielen / upt welke gy gevangen weggevoert zyt: want het Hebreeusche woord lykkachta in de Nederlandsche O-berfettinge vertaelt / gy zijt genomen, te weten upt de aerde / set hy over / gy zijt gevankelick weggevoert, om dat het quansups by Salomo en Jeremias ergens in dien sin voorkomt. En op geen andere plaets of grondslag meynt hy te rusten het gevoelen der Joden / aengaende de

de versamelinghe der godbruytge zielen in het Paradys. Maer dit is een loutre speelinghe en dertelheyt des verstands. Ons behaegen gesonde en gematigde dingen / die de conscientie voldoen. Laet ons wederkeeren tot het onse.

V. Dat de Socinianiën / welker gewoonte is de Schrifture te ver-
dazein / dese waerhepdt weder spreken / en de doot des lighaems
vooz geen straffe der sonde erkennen / en is soo byster nicuwt niet: haer
gronden verespichen dat. Want dit ontkennende meppen sy gemache-
lick te kommen antwoozden op de bewijsreden / die wy vooz de erfsonde
haelen uyt de doot der jonge kinderen / en vooz de voldoeninge van
de Heere Christus / uyt sijnen doot. En nadernael sy de waere
Godhepdt Christi godlooselick ontkennen / soo stellen se dit vooz het
voorzestellicke blyh van sijn versierde Godheyt / dat hy de eerste ver-
kondiger en geber van de onsterfelickeheyt is geweest. Welker laste-
ringen van andere in het lange en bondiglick wederlegt zijn. Maer ik
wilde wel datter onder de onse niet permandt gebonden en wierde / die
ontkent dat vooz de doot Gen. 2: 17. verkondigt / de doot des lig-
haems verstaen moet wozen: en die meent dat hy al verl toe geeft /
als hy dus schryft: soo eenige uit dese plaetse een veelvuldige soorte
des doods, nemelick de eeuwige, geestelicke, lighaemelicke, en de doot
der verdruckingen soecken te bewysen, soo mag ik wel lyden dat-
se met haere bewysredenen tegen de wederpartyders strijden; indien se
maer haer konnen ontwringen 't geen sy willen. Dese dingen zijn van
geen seer goede aloop. Waerom souden wy den wederpartyders son-
der noodsaecke soo veel toegeven? Wat lof is daer in gelegen / dat we
bewijsredenen vooz de waerhepdt / geluchiglick verdedigt / selve gaen
verbreken? Die Geleerde Man bekend / dat de doot een straffe van
de sonde is: en dat dit uytduchelick bewesen wozt uyt het bonnis
over Adam uytgesproochen / Gen. 3: 19. Wat reden isst / waerom
wy niet en souden geloven dat deselve doot in de voorgaende aenkon-
diging den mensche voozgesteld is? zijn de woorden niet algemeen? zijn-
se niet verdubbeld / om in voller kracht van berekenisse verstaen te
wozen? Wozt niet de doot des lighaems niet de selve spreck-wijs
uytgedruht? 1 Konink. 2: 27. alwaer Salomo tot Simeï segt / gy sul-
den doot sterven? Alinkt het geluyd selfs van de woorden alsoo niet /
dat het den mensch de doot des lighaems in den sin doet komen / ten
zy hy met voozwozden oversulpt dooz de doot hier niet en wil ver-
staen / 't geen allen in den sin komt / alster van de doot gesproochen
wozt? Komt het ook niet Gods goetheyt en rechtveerdigheyt over-
een / dooz het verdoemende slot bonnis den sondigen mensche pet op te
leggen / 't welk hy vooz de sonde niet gedrept heeft / op dat de mensch
misschien sig daer mede niet en mogt verdedigen / dat hy het niet ge-
weten heeft / dat Godt de sonde soo qualick soude nemen / en soo
scherpdelick wrecken? En als die Geleerde Man wil / dat hier de
eeuwige

Iemandt
ontkent
ten onreg-
ten dat de
doot des
lighaems
in dese be-
dreyginge
wordt in-
gesloten.

eerstige dootd verstaen word / sluyp die de dootd des lighaems niet in sig: Word die / sonder dat dese boozga / den mensche aengedaen? Waerom wordden op die wijse uadenchlingen geboed en argwaen vermerbert / daer men belaeft! genoeg van heeft? Och of wy alle boosfichtelich spraken met vzeese en beven! Die Geleerde Man / hoop-lik / sal 't niet qualich nemen / indien ik hem hier te gemoot voere de boozfichtige waerschuwing van den Hoog-geleerden Coccejus, die hy in gelijcken geval boozstelt over Gen. 3. 9. 190. De onse willen, segt hy / dat wy sterck er bewysreden tegen de Joden sullen gebruyken. En wat aengaet die waerschuwinge, die is goetd: namelijk wanneer wy te doen hebben met ongelovigen, so moetmen dwingende bewysredenen bybrengen; op dat wy ons niet bloot en stellen voor de belachinge der ongelovigen, en haer versterken in dwaeling. Wat nogtans belangde inftampinge van dien regel, het is niet veylig nog voorsigtig, die ligtelik en dickwils te stellen tegen de bewysreden der Kerken-leeraers. Want soo dat geschied met wederlegginge van deselve, *P. B.* soo begeren wy ons aen de sijde der wederpartyders, en wapenen haer, en leeren haer knibbelen. Maer soo het niet en geschied met wederlegginge, en dat die waerschuwinge blootelik ingestampd word, so geschiet waerlik en den bewyser en den hoorder ongelijck, en ons oordeel schynt als een reden bygebragt te worden. Laet dan een yegelik op het bondigste dat hy kan sijn bewysredenen instellen: soo yemant openbaerlick de Schrifture misbruykt, laet hy broederlik bestraft worden met aenwysinge van sijn mislag: wat belangt het overige, laet een ander over de bewysredenen der gelovige oordeelen, en men lache die so niet uyt.

De dootd
beteekend
oock de
elenden
deses le-
vens.

Vl. Ten tweeden, word hier dooz de dootd verstaen / de langdurige en moejeliche arbejd / overbloedige smerte / en langwoelige elende deses levens / waer dooz het leven als levenloos is / en welke ongeluckige boozlopers sijn van de dootd die sekerlick daer op volgen sal. Tot dese dingen word de mensch verwesen / Gen. 3: 16, 17, 18, 19. Welk geheele snotbooms rust op de boozgaende bedrugging. Doodaenige elenden selbe Pharao selbe booz onder de naem van dootd, Exod. 10: 17. en David noemt sijne smerten en benaetheden banden des dootds Ps. 116: 3. waer mede de dootd de menschen komt binden en boeien / om haer in sijn dupstere gevangenisse weg te slepen. Alsoo spreekt oock Paulus, 2 Cor. 11: 23. In dooden menigmael. En 2 Cor. 4: 11. Wy worden in den dootd overgegeven. En ter selver plaetse / vers. 12. De dootd werckt in ons. Gelyckerwijs niet blootelick te leven / maer wel te vaeren het rechte leven is; alsoo is het een dootd dit leven niet ten epnde te brengen in een ogenblich / maer dooz langdurige verwoagtinge / en vzeese / en booz-geboelen van de gewisse dootd te gaen quipen / onkundig van het upt-epnde des levens / te voren bepaelt van Gode. Verstandighlyk segt Picus Mirandula: Want wy beginnen, so gy 't mischien niet en weet, dan te sterven, als wy eerst beginnen te leven,

De Ende
vns.

en

en de doot wordt met het leven uytgereckt, en dan houden wy eerst op te sterven, als wy van het lighaem deses doods, door de doot des vleeschcs, onthonden worden.

VII. Ten derden, betreffend de doot / de geestelike doot, of de Maer voor-
 afschepingde der ziele van God. *Werdiglick heeft Isidorus Pelusiota de- namelick de*
 selve beschyben: De doot van de onsterfelicke ziele is een vertrek des *afscheydin-*
 Heyligen Geestes van haer. Dit is het / 't geen d' Apostel segt / *Eph. 4:* ge der ziele
 18. Vervremt van het leven Gods, *voorzoo veel hy is een verliggende / van Godt.*
 hepligende / veruzolickende Godt. Want het leven van de ziele is wijs *Lib. 3.*
 te zijn / en in een heplige liefde te genieten de blydschap van een goede *Epist. 232.*
 conscientie. De doot van de ziele is dwaes te zijn / en doot de begeer-
 lichheid van Godt af te wijcken / en van de quellingen der quade
 conscientie gepijnigt te worden. Hierom segt d' Apostel dat wy doot
 zijn in misdaden en sonden, *Eph. 2: 1.*

VIII. Het lust my dese doot volkomener te verklaren / niet met Welcke
 mijn woorden / maer met die / daer ik van mag seggen dat ik geen geestelike
 kragtiger als de selve konde upbinden. Daer is beweginge in een le- doot vol-
 vendig lighaem: ook isser een in een doot lighaem. Maer een le- komener
 vendig lighaem word beweegt / als het geboed word / als het sijn verclaert
 sinnen gebuycht / en uzolick is / en met lust sijn werk doet. Maer word.
 een doot lighaem word beweegt doot verrottinge / soo dat het ver-
 buochen word / en hzielt van ongedierte. Alsoo isser in de ziele / die
 geestelick leeft / een beweginge; alsse gepijst en geboed en gemest
 word met de leckerlijen Godes / alsse veruzolick word in Godt en
 in de waere wijsheyt / alsse doot het gewigt van haere liefde gebre-
 ven word tot / en vastgemaecht word aen dat greene / dat de ziele kan
 onderschraegen en ruste doen binden. Maer een doode ziele voelt niet:
 dat is / verstaet de waerheyt niet / liefde de rechtvaardigheyt niet /
 vergaet in den stanch der begeerlicheden / hzielt van wyle en ver-
 foejelike gedagten / redenhabellingen / en gemoeds bewegingen. De
 menschen derhalven die verzeind zijn van dat geestelike leven /
 't welk is in het ligt der wijsheyt / en in de wercksaemheyt der
 liefde / welke sich 't goede verlustigt / zijn levendige lijken. 1 Tim.
 5: 6. Een wedawe die haere wellust volgt, is levende gestorven. En
 daerom worden sy geestelicker wofse in de Schizfure genoemt dooden.

IX. Nadrukkelich en sin-rijck is het Hebreeusche woort Nabal, Uytleggin-
 't welk de Schizfure op soodanige menschen gaet toepassen. Want ge van het
 1. Betreckend het een dwaes, eenen die in sijn verstand en gemoede Hebreeu-
 verdooven is / eenen die ledig is van geestelike wijsheyt; welkers sche woord
 begin is de vrees des Heeren. Synen naeme is Nabal, en dwaesheyt Nabal.
 is by hem, seide de wijsse Abigail van haeren man / 1 Sam. 25: 15.
 Dus word Nabal, dat is / dwaes / gestelt tegen Wijs, Deut. 32: 6.
 Gy dwaes (in 't Hebreeus Nabal) en onwijs volk. 2. Betreckent het
 een ondeugenden. Een ondeugend volk heeft uwen Name gelastert,

Ps. 74: 18. alwaer in de grond-text ook het woordt Nabal gebonden word. 3. Epndelick beteehend het eenen dooden, eenen verwelkerende. Want het wortel-woord / daer Nabal van daen komt / is Nabeel, en beduyd verwelckeren, versterven. De bloeme verwelkert, **Ief. 40: 7.** daer hebt gy in het Hebreeus booz verwelkert het woord Nabeel. En Nebeelach, dat van het selve wortel-woord afkomstig is / beteehend een lijck / een dootd lichaem. En wordt soo genomen / **Ief. 26: 19.** myn doot lichaem sal opstaen. Welke dingen by malkanderen genomen zijnde beteehenen een mensche / die ontbloot is van de wijsheyt Gods / met schelmstukken overdeekt / van het leven Gods verstecken / en die epndelick te houden is booz eenen die verwelckert en verwoymt is als een doot lichaem. In welke dingen de geestelike doot gelegen is.

De geestelike doot is sonde en ook straffe.

X. Dese is alsoo sonde en een natuerlijk gevolg van de eerste sonde / datse te gelijk tot een straffe van de sonde aengekondigt zy. Want booz soo veel sy den mensche maecht veragtelick / ganschelick onbequaem tot die werken die alleen den mensche weerdig zijn / den beesten ja den Duyvel gelijk / Gode / die alleen geluchtsalig is / ongelijck / en by gevolg op het hoogste elendig; soo isse ook de hoogste straffe van de sonde.

Op dese volgt de eeuwige doot.

XI. Ten vierden, wordt hier epndelick de eeuwige doot beteehent. Waer van in dit leven de eerste beginselen zijn / schizicken en benaant-heden van de quaede conscientie / verlaetinge der ziele in een ontbering van alle vertroostinghe Gods / en het gevoelen van Gods toorn / waer onder de elendige ziele beswijkt. Hier op sal volgen een overbringinge der ziele in de plaetse der pijnen / **Luc. 16: 23, 24, 25.** Alwaer sal zijn een verberginge van Gods aengesigte / een dervinge van sijne heerlickheyt, een seer scherp en eeuwigdurend gevoelen van Gods toorn / gevoegt met een verbaerliche wanhoop / **Apoc. 14: 11.** Epndelick sal daer by komen / na de voleynding der eeuwen / een opwekinge des lichaems ter eeuwige straffen / **Act. 24: 15.**

Het gevoelen der Remonstranten.

Ap. p. 57.

XII. En hier loopt wederom tegen de waarheyaen / de Godgeleerthep der Socinianen, welkers navolgers de Remonstranten zijn; beweetende / Dat met die woorden, Gy sult den dootd sterven, of ergens met andere woorden, aen Adam niet en is verkondigt de eeuwige doot in den sin die by de Euangelische aengenomen is, so datse namelijk soude behelsen de eeuwige doot des lichaems en der ziele, gevoegt met gevoelen van de straffe: maer alleenlik regts-weegs de lighaemelicke doot, of ontbindinge van ziele en lichaem, welke voorgaen alle die quaeden die tot de dootd bereyden: en op welke daer na soude volgen een straffe van schaede, dat is een berovinge van het aenschouwen Gods, of van genade en heerlickheyt. Een andere van die gesintheit / die in de Fransche Tael de leere van Amyraldus en Testardus ondersocht heeft / beweert insgelijck dat in de Wet geen gewag is van een

een helſche ſtraffe des geboelens; maer dat die den Evangelio eppen iſ/ en alleenlich den onhepſigen betagters van dien verkondigt woſt. **Wſ. 59. en 114.** Hoewel hy elders die geene daer hy doet/ die het ligt van de reden verſmooren, of in ongerechtigheyd t'onderhouden: om te vryer de begeerlikheden des vleefches te konnen voldoen. Van de andere oordeelt hy datter een middel-ſtaet te ſtellen is, van het Koninckrijcke der Hemelen en de verdoemeniſſe teh eeuwigen vuere on-derſcheyden, waer in ſy ſouden ontfangen worden: hoedaenig miſſchlen ſoude zyn/ datſe in het ſtof, waer toe ſy ſullen wederkeeren, eeuwiglick ſouden blyven; ſonder ooyt daer uyt opgewekt te worden.

Curcellaus; Differt. de Neceſſ. Cognit. Chriſti. 5. 5.
De ſtraffe der ſchae-
de in de
overbly-
vende zie-
le is noot-
ſakelick
met de
ſtraffe des
gevoelens
vergeſel-
ſchapt.

XIII. Deſe dingen zyn louter vergiſt. Want of ſy willen dat de ziele des ſondars upgeroept/ verdelgt/ en epudellich vernietigt ſal wo-
den/ gelijkewijſ ſommige der Joden/ en Maimonides ſelfs by Abar-
benel in Mal. 4. de eeuwige dood daer in ſtellen/ dat de ziele ſal wor-
den nytgeroeyt, en vergaen, en niet overblyven, van welcke Epi-
cureiſterye en Sadduceiſterye de Sociniane ſig belijden niet byzinde
te zyn. Of ſy ſeggen dingen/ die ſeer ongerijmt en niet ſich ſel-
ven ſtrijden zyn/ en alle kragt der Schrifture ontfemwen.
Want het kan geenſins begrepen worden/ dat de ziele des menſchen
over blyft/ van Gods geluſſaligmaechende aenſchoutwinge uptge-
ſloten iſ; berooft van het geboel van Gods genade en heerlickheyt/
en dat de herobinge van dat hoogſte goet deſelbe niet ſchijnelich
ſoude pijnigen: te meer/ om dat de conſcientie onophoudelich
berwijſt/ dat de ziele door haer eppen dwaegheyt ſig dit quaed veroorz-
ſaecht heeft/ en de ſelbe deult met een pſelicke wanhoop van in eeu-
wigheyt eenige blijſchap te bekomen. Ende nademael Godt den
menſche van de aenſchoutwinge ſijner aengeſigts/ daer verſadinge der
byzende iſ/ om de ſonde niet en weert ſonidet een ſeer regtveerdigen
toorn/ ſonidet een hepkge verontwaerdinge/ en byandenden pber tegen
de ſonde en ſondart/ ſoo kan de herobinge van dit hoogſte goet/ upt
Gods toorn doortkomende/ niet als met een geboel van Gods toorn en
verbloechinge t'ſaemgeboegt zyn. Deſe dingen volgen ſelfs upt de na-
ture van de ziele/ en zyn waardig om wat meerder opgeheldert te
worden.

XIV. De ziele des menſchen iſ gemaecht/ om Godt/ die de hoog-
ſte waarheyt en van ſig ſelven de waarheyt iſ/ niet het verſtand is hardt en
als ſoodaenig te beſchouwen; en om den ſelven/ als die geene die het vervaer-
hoogſte goet en van ſich ſelven goed iſ/ niet het hert en alle roegene-
ghedheyt te ſoecken; en als dan leeft ſy eerſt waerlich/ als ſy in de
beſchoutwinge van die waarheyt/ en in de genietinge van die goed-
heyt ſich verluſtigt. Maar wanneerſe door een regtveerdig bonnig-
stodes/ dien ſy dragt heeft/ van die ſoete beſchoutwinge der waer-
heyt/ en genoeglike genietinge der goedheyt uptgeſloten iſ/ dan
moet ſy eerſt bekenmen dat ſy doodt iſ. En ſoo genoechlich als het iſ

Want het
is hardt en
vervaer-
lick van de
genietinge
des hoog-
ſten goods
uytgeſlo-
ten te zyn.

een goet / dat op het hoogste begeerlich en begeert is / te genieten; soo djoebig en hardt is het / daer van berooft te worden. En nademaek de ziele / die een grefteliche selfstandighepd is / verstaende en willende / sonder werchsaemhepd van die vermogens niet en kan zijn / soo is het noodsaechelich datse sich keeme elendig te zijn / dooz berovinge van het hoogste goet; en datse haer elendighepd verstaende / de ontbeeringe van dat goet / om 't welk te begeeren sp gemaekt is / seer bitterlich betreure. Een ziel te versieren die noch verstaet / nog wil / is te versieren een ziel / die geen ziel is. Eben als of permant een lighaem begreep / dat geen uytbrepding heeft. Wederom een ziele te versieren / die haer elende verstaet / en niet en gevoelt / is tegen de nature soo der ziele als der elende. Het staet derhalven vast dat een straffe van schaede in de menscheliche ziele sonder een straffe van gevoel / een ongetymdt en niet sich selven strijdende versierfel is.

XV. Wozdet nademaek de ziele niet en kan onkundig zijn dat God onepidelich goet is / en dat het tot de nature van goet behoort / mededeelbaer te zijn; soo besluyt sp daer uyt voozsecher / dat in haer perweg moet gebonden worden / 't geen tegen God strijdig is op een uytsteekende wijze / en van God seer gehaet wordt / en om welckers wille hy / die onepidelich goet is / sig aen sijn schepfel niet mededeelt / en dat oberstul die niet mededeplinge sijns selfs een seer klaer-blijckend tecken / en een djoebig gevolg van Gods toorn is / als die den mensche berooft van de genietinge van dat goet / waer dooz alleen hy gelucksalig soude gemaekt worden. En op die wijze is in die straffe van schaede een scherp geboelen van Gods toorn. Waer mede geen pijn des lighaems dooz een Materieel buet kan vergeleken worden.

XVI. Daer en boven betoyle de ziele sich bewust is / datse dooz haer sonden sig selven dese elende veroorzaekt heeft / soo word sp ontsiecken tegen sich selven / beschuldigt / haer / doozwond sig selve / is een beul tegen sig selven / en word met die geestel-zweep deertlicher geslaegen / als eenig misdadige van de alderwoedste beul. Hier by komt dat sp / dewijle alle hoop van een geluckige herstellinge haer afgesneden is / dooz een schizikeliche wanhoop gebeurt word / en gebrongen alsoo eeuwiglich elendig te zijn. Alle dese dingen hangen met sulcken vasten linoop aen malkanderen / datse sig aen een peder conscientie / soo 'er maect een neerstige opmerckinge bphomt / openbaer maechen.

XVII. De selve dingen leert de Schizifture dupdelich / daerse van Eeuwige pyninge, Matth. 25: 46. en van pynen, Luc. 16: 23. en van een plaetse der pyninge, in 't selve cap. vers. 28 en van een niet sterwenden worm, en onuytblusselick vuer, Marc. 9: 44. en van diergelsche dingen gewag maect: welke al te kragtig zijn / dan datse alleen van een straffe der schaede / sonder een straffe des geboelens / sonden konnen verstaen worden.

XVIII. En

't Welck
uyt den
haet en
toorn Gods
voortko-
mende,
niet en kan
sonder ge-
voel van
dien haet
en toorn
zyn.

Hier by
komt het
pynigende
verwyte
der con-
scientie.

De Schrif-
ture maect
ook ge-
weg van
eeuwige
pynen.

XVIII. En het is ongerpmt te seggen dat dese straffe alleenlich Die alle den verragters des Euangeliums gedreigd is/ dewijle Paulus ge- onboet- tupt/ dat Christus sal komen met vlammen vuer wrecke doende vaerdige niet alleen over de geene die den Euangelio ongehoorsaem zijn, maer ganschelick ook over de geene die Godt niet en kennen, 2. Thess. 1: 8. die Godt te verwag- ook upt de werken der scheppinge niet en hebben willen leeren kennen/ ten staen. en die niet goetgevonden hebben Godt in erkenenisse te houden, Rom. 1: 28. Dat soodaenige ganschelick niet te verontschuldigen zyn voor Godt, en dat het derhalven geen wonder moet schijnen, soo hy haer t'eenigen tijde in de straffe van het eeuwige vuer sal werpen, heeft de kragt der waerheyt Curcellæus gedwongen te schrijven/ ter aenge- togener plaetse. En seker de Wederpartypders sullen niet seggen/ dat den Sodomiten en den Gomorriten, en den nabuerigen steden/ het Euangelium verkondigt is. Van dese nogtans schrijft Judas, vers. 7. datse tot een exempel voorgestelt zijn, draegende de straffe des ewigen vuers. Welke woorden alsoo niet te verstaen zijn/ datse alleenlik son- den sien op dat vuer waer mede de steden selve zijn verbrand/ maer sy moeten ook uptgestreht worden tot de hellsche vlammen/ waer mede de onkupsche inwoonders der selve ook als nog gepijnigt worden. Men moet die dingen onderscheyden die de nature van de sache selve leert dat onderscheyden zijn. Wan de inwoonders, niet van de steden, is te verstaen/ datse in hoererye zyn uigelsort, en ander vleesch zyn na- gegaeen. Wan beyde is het waer datse met vuer verbrand zijn. Met vuer seg ik/ dat ten opsigte der steden, eenigins eeuwig, kan gesegt wor- den/ vooz soo veelse soo versonden zijn/ datse nooyt zijn herstelt/ en ook niet hebben konnen herstelt worden. Maer waerlick eeuwig is het ten opsigte der inwoonders/ die dooz dese wraecke Gods niet en zijn vernietigt; maer als nog/ wanneer d' Apostel dit schreef/ de straffe van dat vuur droegen/ gewoopen zijnde in eenwige smarte en pijn. Want den hoerers is haer deel in den pool die van vuer en sulpher brandt, Apoc. 21: 8. Dus zijn de steden selve een vertoonlinge en een afbeeldinge van het eeuwige vuer/ maer deselve godloose inwoonders draegen de straffe van het eeuwige vuer/ en alsoo zijn se beyde vooz- gestelt tot een exempel, waer dooz ons geleert word wat den hoerers te verwagten sy.

XIX. Hier toe dient ook 't geen Christus dupdelick leert/ Matt. 25: 41. dat die alle/ die geplacst sullen sijn aen sijne slincherhandt/ en sy sullen geen erfgenaemen des ewigen levens verclaert sullen worden/ dooz worden een rechtverdighe iustyspreeck sullen worden verwesen tot het eeuwige verwesen vuer, dat den Duyvel en sijne Engelen bereydt is: en dat vers. 46. in het laet- verclaert word dooz eeuwige pynen. Het wijst verre van de waer- ste gerigte, heyt af/ 't geen Curcellæus, in de geseyde dissertatie. §. 6. geschreven welck alge- heeft: dat by Matthæum niet en word beschreven het gansch algemey- meyn is. ne oordeel, van alle die'er ooyt geweest zyn, maer alleenlik der gee- ner

ner die de Christelicke Godsdienst hebben beleden, waer van sommige sich weerdiglick den Euangelio gedraegen hebben, dog andere onweerdiglick. Dit moeten wy ons geensins laten wijs maken. Hoe? Sal dat oordeel niet algemeyn zyn / dat de Heere uytbreyd tot alle de volckeren? Matth. 25: 32. tot alle geslagten der aerde? Matth. 24: 30. in't welk de siegter Christus van alle oogen sal worden gesien, na't seggen van Johannes? Apoc. 1: 7. in't welk d'aerdbodem sal worden geoordeelt, na de predikingen van Paulus? Act. 17: 31. in't welck de zee, en de doot, en de helle de dooden, diefe hebben, ten oordeel sullen stellen en te boozschijn brengen? Apoc. 20: 13. in't welck verbult sal worden de boozsegginge / welcke Godt met eenen eedt bevestigt heeft / seggende / voor my sal alle knien buygen; en alle tonge sal Godt beliden? Rom. 14: 11. in't welck de mannen van Ninive en de Koninginne van het Zuyden, sullen opstaen en de godloose Jooden veroordeelen? Matth. 12: 41, 42. en den Tyries en den Sidoniers en den Sodomiten haer bescheyden deel van pijnen sal worden toegewesen? Matth. 11: 22, 24. in't welk ook dien dienst-knecht, die de wille sijnes Heeren niet en heeft geweten, en gedaen heeft dingen die slagen weerdig zijn, sijn marce van straffen en slaegen sal worden toegeweten? Luc. 12: 48. in't welk eyndelick die geene die sonder Wet gesondigt hebben, sonder Wet sullen veroordeelt worden? Rom. 2: 12. Alle dese dingen te restringeren en in te binden tot die geene alleen / dien het Euangelium verkondigt is / is het werk van een mensche die niet de Schysure de spot dijft. Dog God sal sig niet laeten bespotten.

Hoewel
Curcellæus
dit ontken-
de.

XX. Indien Curcellæus misschien mogt seggen / dat hy niet en onthient datter een algemeyn oordeel sal zyn / maer dat het selve niet bescheyden wordt / Matth. 25. nante in die plaetsen / in welke de menschen / die geoordeelt sullen worden / in twee hoopen worden verdeelt: gelijk Joh. 5: 28, 29. 2 Theff. 1: 6. Ec. Soo antwoorde ik / 1. dat de Schysure niet als van een oordeel / dat ten laersten dage sal worden gehouden / gewag maect / en dat ons nergens geleert wordt / dat voór die geene / dien het Euangelium niet en is verkondigt / een ander bierschaer sal worden gespannen / als voór die geene dien het is verkondigt. Van het toekomende oordeel in het getal van een predikte Paulus, Act. 24: 25. en desgelijc / Heb. 6: 2. van het eeuwige oordeel. 2. Selfs de aengetrockene getupgenisse hebben by sig teekenen van algemeenheyd. Want / Joh. 5: 28. word gesest / dat alle die in de graven zyn, sullen hooren de stemme des Soons des Menschen. En v. 29. word die algemeenheyd verdeelt / niet in die geene die het Euangelium / dat haer verkondigt is / of niet den gelobe aengenomen hebben / of moedwilliglic verwoopen hebben: maer in die geene die gedaen hebben het goede of het quade: sonder eenige meldinge des Euangeliums. En 2 Theff. 1: 1. sal de straffe des ewigen verderfs / volgens d'uytspreck des siegters / niet alleen dien aengedaen worden / die

die den Evangelio ongehoorsaem zijn geweest, maer ook haer die God niet en hebben gekend, namelijk **God den Schepper** / tot welckers kennisse en dienst alleen de Nature den menschen soude konnen henen leyden, soo sy door haere boosheyd het licht des selfs niet en versmoorden, gelyckertwys Curcellæus dat selve verclaert. 3. En de verberlingen van de menschen / die te oordeelen zijn / in twee hoopen / is ook niet wat bysonderg / maer is gemeyn aen allen gerigte en oordeel dat over een meenigte van malkanderen ongelijcke menschen gehouden word. Want sy zijn of te veroordeelen / of by te spreken. Een middel-staet kient de Schysure niet.

XXI. Het eenigedat niet eenigen schijn van Curcellæus bygebragt word / is dit / dat Christus den geenen die van sijn wille niet en hebben geweten / niet en soude konnen verwijten / Ik ben hongerig geweest &c. weering van sijn gevoelens soeckt in de woorden des Christi. Maer wy antwoorden. 1. Dat die dingen / die hier van Christus worden aengetrocken / niet volkomelick beschrijven de gansche regtsvoorderinge van het Oordeel / maer alleenlick by voorbeeldt worden bygebragt. Want wie twijfelt daer aen / of daer sullen in dat oordeel meer dingen te overwegen zijn / ook ontrent die geene dien het Evangelium verkondigt is / als dese daden van Iesde jegens de onderdruchte godsaltigen? 2. Dat alle handelingen, die alle menschen sullen gedaen hebben / in dat oordeel sullen worden ondersogt / leert de Schysure / Eccl. 12: 14. 2 Cor. 5: 10. Rom. 2: 6. &c. selfs tot de woorden toe / Matth. 12: 37. soo ydele is 36. als harde, Iud. 14, 15. ja tot de verborgene dingen des herten toe, Rom. 2: 15, 16. en 1 Cor. 4: 5. 3. Het komt ons niet toe te bepaelen / wat de Sieger niet regt den geenen / die verdoemt sullen worden / soude konnen verwijten. Zimmers dit blijkt dat haer soodaenige dingen sullen worden verweeten / die sy niet een groote verbaestheyd sullen hooten. En naedmael alle de geene / die verdoemt sullen worden / veel trecken en bewijzen hebben gegeven van haer onsfagtsminig / onbarmhertig / en onweldadig herte / wie onser soude Christus verhanderen en verbieden dese woorden niet alsoo te verclaeren / gelijk als of sy hadden doen blijcken en betoont / datse Christus alle barmhertigheyd / indien hy tot haer waere gekomen / souden hebben gewepert? 4. Opdelick toegefaen sijnde / dat Christus aen alle godlosen dat niet en sal verwijten / nogtranc volgt daer uyt niet dat sy in dat oordeel niet en sullen komen; om datter veelte andere dingen overschieten / waeroni sy sullen worden veroordeelt / en van welcke de Schysure elderts geruygt datse ook in dit oordeel sullen ondersogt worden / hoewel Christus in dit hoort begryp daer geen medinge van maecht. Niets isser 't welk ons verbindt om te geloben / dat alle die dingen die tot dit oordeel behooren uyt dese eenige plaetse te leeren zijn. Men moet hier mede vergelijcken andere getuygenissen der Schysure / waer in van de selve stoffe gehandelt word.

XXII.

De Straffing
ge der son-
de wordt
gegrond in
de Nature
Gods selve,
en in de
natuurlike
deugden
Gods.

XXII. **I**s oberig dat wy ondersorcken / waer upt dese aenkondin-
ge van Straffe haeren oorspronck neemt / en upt wat grond de selve op
te haelen is: of sy bloeit upt het eenige en loutere goetvinden van Gods
wille, dan of sy voortkomt upt Gods natuurlike en onveranderlike
regtveerdigheyt, welke het niet en betaemde de saek anders te schikken.
Wy sullen nu niet verhaelen het geene de bestrijders der Socinianen van
de wyzerkende rechtveerdigheyt / als van een wesentlike eigenschap
Gods / en van des selfs noodsaachelichheyt ten opsigte van de oeffe-
ning en dadelike straffing / wanneer de sonde daer is / overvloedigh
en geluchtiglych disputeren. Eerstelick; sal ick alleenlick eenige be-
wijsredenen voorstellen / waer mede ick meyne dit generaele klaerblij-
kelick bewisen te konnen worden / dat het selfs in de nature en in het
onveranderlike regt Godes geground is / dat hy de sonde niet onge-
straft laet blyven: Ten tweden; sal ick bysonderlicker ondersorck
doen over de eenwigheyt der straffe.

Soo lief is
Gode sijn
Majesteit,
dat hy niet
en kan ge-
dogen dat
de selve
gequest
worde son-
der straffe.

XXIII. Dooz eerst dan / laet ons bespiegelen Gods onepindige
Majesteit, en sijn alderhoogste uytmuntendheyt boven alle dingen:
welke soo doozlugtig is datse de redelike schepselen / die bequaemheyt
hebben om de selve te kennen / tot haer gehoosamenheyt en dienst ver-
plicht / gelijck wy Hoofst. 3. §. 8. bewisen hebben. In voegen dat soo
dikwils sy tegen die gehoosamenheyt het alderminste misdoen / sy
sich terfont schuldig maechen aen quetsinge van de Goddelike Ma-
jesteit / en bygevolg om het naelaeten der gehoosamenheyt verbon-
den worden tot de verdiende straffe. Want die geene die sondigt, gelijck
Thomas wel geseght heeft / die verbyrecht voor soo veel in hem is, Godt
en sijne eygenschappen, niet passende op die Majesteit van Godt /
onder welke alle schepselen moeten staen / even daerom dat Godt
Godt is / en sy schepselen sijn. Het kan nu niet anders wesen of Godt
moet sich selven / en sijn Majesteit en heerlichheyt / seer teberck
en hertelick beminnen. Maer 't geen hy alsoo bemint / desselfs beledi-
ging en quetsing kan hy niet ongewoochen laeten blyven. Daerom
noemt hy sich selve in 't Hebreeusch Eel Kanna, dat is / een yverig Godt,
en dat segt hy sijnen naem te sijn / Exod. 34: 14. Doch het Hebreeu-
sche woord *קנא*, 't welck gemeenlick dooz yver wojd overgeset / be-
teekendt een wraek-nemende verdediging van een seer beminde saek.
En voornamelick pvert Godt dooz sijnen Naeme, dat is / om den
menschen soodaenig bekendt te worden als hy is. Ezech. 39: 25. Ik sal
yveren over mynen Heiligen Naem. In welken naem ook dat wojd
begrepen: Die geenins onschuldig en houdt. Exod. 34: 7.

Veel min
kan hy de
selve ver-
saeken:
't welcke hy
soude schynen te doen,

XXIV. Doch een ander betwif kan men haelen upt die Majesteit
Gods / en dat op dese wyse. Onmogelick is het dat Godt sig selven
soude verlochenen. 2 Tim. 1: 13. Dat is / hy kan sijne deugden niet
ontbepnen / of dat doen / waer mede hy soude getuygen / dat hy die
geene
soude schynen te doen, indien hy geen straffe oeffende over syne gequeste Majesteit.

geene niet en is / die hy is / en dat hy de deugden / die goddelich zijn / niet en heeft. En dat daerom om dat hy is het voorname patroon en model van het verstandige scepel; welken toekomt aen het scepel in sijn wercken te toonen sijn natuur / betaelmelichheyt / regt / uytvaamtendheyt. Derhalven soude hy sich selven verloochenen / inden hy sijn Majesteit ontveynge / veel meer indien hy konde verdraegen dat hy van den mensch betagt wierdt / 't welck in alle sonde geschiedt. Want die geene die sondigt / draegt sich alsoo onder Gods oogen / als of 'er geen Godt en was / dien hy gehoorsaemen moeste; ja als of hy selve Godt was / die na sijn welbehaegen / sonder gehouden te zijn aen pemaent teekenschap te geven / mogt handelen niet sich selven / niet sijn goederen / en niet andere dingen in welke hy sondigt / seggende / Wie is Heere over my? Ps. 12: 5. 't Welk waerlich is de Majesteit van den grootsten Godt te bestrijden. Doch hoe soude Godt dat ongesraft boozhyt kunnen gaen? Ten zy wy dromen / dat Godt kan lyden dat pemaent sich aenslele als of hy Gods gelijcke ware: 't welck een openbaere verloochening van Gods Eertheit / Majesteit / en Hoogheyt soude zijn. Van toont Godt den sondaren sijn heerlichheyt / als hy de veragters van sijn Godheyt straft. Alsoo sweert hy / Num. 14: 21. dat de ganse aerde met de heerlichheyt des Heeren soude vervult worden, als hy in de woestijne die geene soude verdelgen die niet geloofd en hadden / na datse Gods heerlichheyt en teekenen hadden gesien. Gods heerlichheyt betreckendt daer een openbaer-maeking van sijnen pber tegen de versnaders / zijnde hy die geene die sich niet en laet bespotten. Gelijckerwijs hy van sijne heerlichheyt niet en kan nalaten te soeken / alio kan hy den schender van sijne Majesteit niet ongesraft lachten henen gaen.

XXV. Ten tweeden. Niet min klaerblijckelich kanmen dit gaen haelen uyt Gods Heyligheyt, en dat op meer als eene wijs.

XXVI. A. De Heylighheyt Godes brengh mede dat God den sonder niet en kan toesaen gemeynschap met hem te hebben / en met hem vereenigt te worden / sonder voldoeninge sijnre regtveerdighheyt. Want wat mededeel heeft de gerechtigheyt met de ongerechtigheyt? meynschap 2 Cor. 6: 14. die geene die aenraecht 't geene onreyn is, kan geen gemeynschap met Godt hebben. vers. 17. Die geene dien Godt niet sich betreenigt / den selve doet hy sich aenkleven, als een gordel: op dat hy Gode zy tot eenen naem, en tot lof, en tot heerlichheyt, Jer. 31: 11. Doch indien hy den sonder sich alsoo deed aenkleven / sonder voorgaende voldoeninge / waer door de straffschuld der sonde word weggenomen / soo soude nu de Heylighheyt selfs omgozt / bekleedt / en verciert zijn met de sonde. 't Welk sich selven om verre stoot. Het is wel waer dat God alle dese dingen het sondige Israel aengeboden heeft; maer dat is geschied uyt kragt van het Genade-verbondt / 't welk de verschuldigde en woorsackeliche voldoeninge boozhyt-stelt. En men moet

Oock de Heyligheyt Gods vereyscht strafte.

Als welke den sonder geen gemeynschap met Godt kan toestaen.

moet niet meynen / dat dese vereeniging / die Gode met sulcke heerliche woorde beschijft / in haer nadruk en geestelike beterekenisse een andere geschiedt is / als een die geene / die inwendige bondgenoten waren. Vergelijk hier mede / Deut. 26: 19. Indien gy aenhoude / dat het Gods hepligheyt wel onbetamelik is / gemenschap van vriendschap met den sondaer te oeffenen / soo lange hy soodaentig blijft / maer dat hem niets verhindert doot sijne godheyt de sonde weg te nemen / en op die wijze den greenen / die te vooren een sondaer gewest is / tot sijn gemenschap toe te laeten: Soo antwoordt hi / dat het met Gods hepligheyt niet over een komt / dat hy / de volderinge aen een sijde gesteldt zijnde / met die werksaemheyt van de grootste lief de / waer doot den sondaer soude worden gehepligt / den selven soude voorhoemen. Want indien het begin van soodaentig een gemenschap Godes met den sondaer sijne hepligheyt niet onbetamelik is / waerom sal de voortgang van sulck een gemenschap Gode onbetamelik zijn? Het is hier dat het Gods hepligheyt niet wel en voegt vriendschap te houden met den sondaer so lange hy soodaentig blijft. Nog voor sijn hepligmaking is hy niet als een sondaer / ja dat meer is / sonde selfs. En geen grooter vriendschap kan den mensch worden bewezen als die / waer doot hy gehepligt wordt. Derhalven komt het met Gods hepligheyt niet over een / dat hy sonder volderinge / met soo groot een goist den sondaer / die alle haer op een uptonende wijze waardig is / sonde voorhoemen. Indien gy verdet aenhoude / dat het ter oosfarchie van Gods hepligheyt wel niet en kan geschieden / dat hy den sondaer sonder volderinge / omhelse met een liefde van welgevallen, maer dat hem niets en belet den sondaer lief te hebben met een lief de van toegenegetheyt, die hem alsoo verboyne en verandere dat hy een bequaem voortwerp worde van de lief de van welgevallen: Soo antwoorde hi / dat sulcx te vergeefs en sonder reden gesegt wordt: Want die uptoneringen van de lief de van toegenegetheyt waer doot wy worden wedergeboren / worden ons in de Schrifture voorgestelt als gevolgen van de doottocht en volderinge Christi / en van onse versoeninge met Gode. 1 Cor. 3: 4. 5. 1 Cor. 6: 11. 1 Petr. 1: 3. Het gelove / sonder welcke het onmogelijk is Gode te behaegen / wordt den uptonerhoornen gegeven door de rechtveerdigheyt onses Gods en Saligmaeckers Jesu Christi, 2 Petr. 1: 1. Welck / hoe gy 't ooh soud mogen uptonen / ten minsten doot blijcken / dat de gevinge des geloofs geground is in Christo / en in sijn voldering. Indien van de volderinge Christi voort uptonerpecht wterde / op dat de sondaer met dese uptoneringen van de lief de van toegenegetheyt gesaligt wterde: soo word te vergeefs beweert / dat het Gods hepligheyt paste dese lief de gescheken sonder volderinge den sondaer te geven. Verder / dien Godt de vereeniging met sich selven niet kan geven / den selve kan hy niet ongestraft laten blijven. Om dat hi de niet-vereeniging met Godt de grootste

Amor complacencia.

Amor benevolentia.

sie straffe gelegen is. Dit is die doot / dien de Wet den sondaer dreijt /
gelijck wip terstont getoond hebben.

XXVII. B. De Heylighejdt Gods is soo reyn dat hy het quaed en Nogte den
de quellinge niet en kan aenschouwen, Hab. 1: 14. dat is / vooz sijne sondaer
oogen niet verdragen. Derhalven kan hy over den sondaer het ligt sijnes voor de
aengesichts niet verheffen, Ps. 4: 7. Waer in de salighejdt der menschen oogen ver-
bestaet. Doch de berovinge van de salighejdt is de hoogste straffe. Als draegen.
David sijnen soone Absolom, hoewel bphang met hem versoent zijnde /
noch niet en verwaerdigde toegank te geven tot sijn tegenwoordighejt /
soo scheen dat Absolom onverdjaeglicker te wesen als eenige doot /
2 Sam. 14: 32. Soo dat het niet anders en kan zijn of in een nature /
die haer eiende verstaet / moet de straffe der schaede vergeselschap
gaen met de straffe van gevoelen.

XXVIII. C. Wt de Heylighejdt Gods vloeyt een dodelicke haet Nogte na-
der soude. Het is het werck van de Heylighejdt niet minder de godloos- laten den
heyde te haeten, als gerechtigheyt lief te hebben, Ps. 45: 8. De soude is selven te
Gods ziele een grouwel, Job. 6: 16. Sijne ziele / dat is / sijn wesen haeten.
en wesenlike Heylighejdt selve. En niet alleen de soude, maer ook
de sondaer. Al wie sulcks doedt, is den Heere uwen Godt een grou-
wel, ja al wie onrecht doet, Deut. 25: 16. Den welken hy derhalven
geen deel kan geven aen sijne gonste / maer verre van sich en van sijne
liebelingen weg doet / en den welken hy de straffe / het gevolg van
sijn haet / noodfaterlick toefend. Volgens de redenavelinge van Salo-
mon, Job. 16: 5. Al die hoog is van herten, is den Heere een grou-
wel. Wat volgt daer wt? Hy en sal niet onschuldig zijn: niet onge-
straft doorgaen. Op den selven voet rebeneert David, Ps. 5: 5, 6, 7. Gy
en zijt geen God, die lust heeft aen godloosheyd. Gy haet de soude / en
om de selve ook den sondaer. Gy haet alle werckers der ongerechtig-
heyde. Wat is de vrugt van desen haet? Een bittere vrugt in der daedt.
Gy sult de leugen-spreekers verdoen. Alsoo volgt wt Gods Heylig-
hejdt haet tegen de soude en den sondaer. En wt dien haet volgt
straffe.

XXIX. D. Wipten twijffel strijdt het regel-recht tegen de Heylig- Veel min
hejdt Gods den sondaer gelijck te worden. Want inademael sijn beelde hem gelijck
in een allenthatighe Heylighejdt bestaet / soo is het self-strijdig dat sijn worden.
gelijckenisse soude bestaen in de soude. Doch indien Godt de soude niet
soude willen straffen / soo soude hy den sondaer gelijck zijn. Dat leert
hy ons selve Ps. 50: 21. Waar hy tot den sondaer willende seggen / gy
hebt gemenyt dat ik uwe soude niet wil straffen / dat alsoo wtgedicht /
Gy meent, dat ik t'eenemael ben gelijck gy. Waer / sege hy / ik sal
het tegendeel toonen. En hoe sal dat geschieden? Ik sal u straffen. En
alsoo metter daedt betoonen / dat ik u niet gelijck ben. Waer wt ik
besluit / dat de soude niet te willen straffen / is den sondaer ten hoog-
sten gelijck te zijn. In tegendeel / de soude te sijnert tijt te straffen / is

fig betoonen den fondaer ongelijck te zijn. Verhalven / indien God den fondaer niet en straft / soo sal hy hem gelijck zijn / en sich selven verlooehen. Want / dewijle Godt het voorgebeeldt van den mensch is / en de mensch daer na gemaakt is / op dat Godt in hem soude worden verheerlicht / en alle dingen / die Godt gemaakt heeft / hier toe dienen / op dat de mensch in de selve soude kennen hoedaenig Godt is : indien Godt nergens in toonde / dat de sonde den mensche verooft van de gemeenschap Gods en van sijn koninkrijk / ja den fondaer verwaerdigde met de eeuwige gelucksaligheyt / welke onwaardig gehouden te worden / de grootste straffe is ; sekeret soo soude Godt betuygen dat hy niet waardig was geliefte te worden / gefogt te worden / verheerlicht te worden / en dat de sonde een saecle was niet onwaardig dat de mensch sig daer in verlustigde. Soo onmogelich het derhalven is dat Godt den fondaer ganschelich gelijck worde ; soo onmogelich is het ook dat hy de sonde soude willen ongestraft laten blijven.

God word
geheylt
als hy straffe
vordert.

XXX. E. Hier van ist dat Godt segt dat hy geheylt word als hy straffe vordert / Lev. 10: 3. Over welcke plaats selfs Crellius, *De Vera Relig. Lib. 1. Cap. 28.* dese dingen aenteekent. 't Welk sommige geleerde mannen verklaren (en selve onderschijft hy dese verklaringe) / 't sal blijcken dat ik Heylig ben : als of Godt seyde, ik sal straffe over dese oeffenen. De selve man bekent in het selve cap. dat nog de Heyligheyt, noch de Majesteit Gods liiden konnen, dat sijne geboden sonder straffe geschonden worden. Dus komt de kragt van de waarheyt upt het herte van de wederpartijders / tegen haer eygen wille / upt te breecken. En seet klaerblijckelich is dese beteeckenisse van dit woort / Ezech. 38: 16. Alwaer de straffe van den Gog met dese woorden voorsigt word ; op dat de Heydenen my kennen als ik aen u voor haere oogen sal geheylt worden, namelijk dooz uwe straffe. Doch klaarder Jes. 5: 16. Godt die Heylige sal geheylt worden door gerechtigheyt, doende den fondaeren die straffen aen / die in de voorgaende verffen verhoondt zijn / en den uptverhoonden niet vergevende als om de gerechtigheyt van Christus / in wiens lijd en doot hy sijn alderfuerste heyligheyt en haet tegen de sonde vooz de gansche werelt / ja selfs vooz de helle / heeft bewesen. Het is derhalven niet min noodsaeckelich dat Godt over de sonden straffe oeffene / als het noodsaeckelich is dat hy heylig zy / op dat hy niet en schijne sijne heyligheyt te verlooehen. 't Welk ik sal besuyten met de woorden van Josua, cap. 24: 19. De Heere is een Heylig Godt. Wat dan meer ? Een yverig God. En wat volgt daer upt ? Hyen sal uwe overtredinge nog uwe sonden niet vergeven. Aldus volgt upt de heyligheyt / pber : upt den pber / straffe.

De wreec-
kende Regt-
veerdigheyt

XXXI. Tenderden, Het selve kan ook opgehaelt en bewesen worden
den
Gods vereyscht ook straffe.

den uyt die deugt Godes / die wreckende rechtveerdigheyt plagt genoemt te worden. Want dat het een werk van die deugt is straffe over de sonden te oeffenen / leert de heylige Schryfture hondertmaal: en onbeschaemdelich spotten de ketteren / wanneer sy soo meesterlich seggen / dat dit niet soo seer een werck is van Godes Regtveerdigheyt, als wel van toorn en verbolgentheydt. Verkeerdelich scheyden sy van malshanderen de dingen die t'saemgevoegt worden van den Apostel / welke spreken van den dag des toorn, en des regtveerdigen oordeels van Godt, Rom. 2: 5. En wat is Godes toorn anders / als een vae-dige genegentheyt van Godes wille / om dat geene te doen / 't welk de haet der sonde / en de regtveerdigheyt tegen den sondaer / en het aenp en gelegentheyt des oppersten klegters betrefst en? Ontelbare dingen ga ik voor by / welke doorgaens boozhomen. Dit staet hier eerder te bewijzen / daer het hier op aen komt. 1. Dat dese eygenschap Gode natuurlich is / niet minder als sijn Oneyndigheyt / Heyligheyt / Allmagtigheyt. 2. Dat Godt uyt kragt van de selve de sonde niet en kan ongestraft laten blijven.

XX XII. Het eerste bewijse ik alsoo. Onder welckers tegendeel Dese is Gode na-tuurlick. Godt te begrijpen een self-strijdig begriyp bevatting is / sulcks moet niet gebragt nog betrokken worden tot Godes indifferente en onver-schillige wil, maer tot Godes natuur en wesen. Maer het is self-strijdig Godt te begrijpen onder het tegendeel van regtveerdig / dat is / als onrechtveerdig / Job. 34: 10. Doch het is niet self-strijdig / in-dien ik Godt begriyp onder het tegendeel van die dingen / die van Godes wyse wille afhangen. By voorbeeld / het is van Godes wyse wille voorgekomen / dat hy Israel eertijts uytverkooren heeft tot sijn rypgendom. Indien ik derhalven Godt begriype als die geene die noopt de Godt Israels geweest is / soo begriyp ik wel perweg dat on-waer is / maer niets dat niet eenige seckere self-strijdigheyt de na-ture Godes verbyrecht. Want Godt soude hebben konnen zijn / en geen Godt Israels zijn / maer / indien 't hem alsoo geluft hadt / een Godt van de Egyptenaeren, of van de Chaldeen. Maer die Godt noemt / en hem niet eenen onrechtveerdig noemt / die segt self-strijdi-ge dingen. Het eerste begriyp immers / datmen van Godt heeft / is dat hy volmaectelich en oneyndiglych goet is. Tot dese goetheyt behoort de regtveerdigheyt / gevende aen een pgelick het sijne / door een geuegliche loop-vergeldinge / voornamelich in die geene / die ge-lick hy allet redeliche schepselen Heer is / alsoo ook niet en kan na-laeten der selver klegter te zijn. Wie derhalven eenen onrechtveerdigen / of eenen niet-regtveerdigen noemt / die ontkent dat die geene Godt is / dien hy soo noemt / of daer hy sulcks van segt.

XX XIII. Het andere bewijse ik aldus. 't Een Gods regt is / dat En de son-betrefst Godes Regtveerdigheyt dat het geschiede. Want het is de begaen

3

noodt zynde, soo brengt sy mede noodsaeckelichheyt van straffe.

nooßaechtelich dat Godt ſich ſelven regt doe/ die om eygentlich te ſpreken aen niemant perweg ſchuldig iſ als aen ſich ſelven. Gelyckertwijſ dat het regt der Wet iſ / Rom. 8: 3. 't geen de Wet eſſcht/ en 't geen ſonder onregtveerdigheyt de Wet niet en kan gewepgert worden: alſoo iſ het regt Gods, 't geen Godt eſſcht/ en 't geen hy ſich ſelven niet en kan wepgeren / ten zy hy tegen ſich ſelven onregtveerdig wil zyn. Doch het regt Gods iſ, dat de geene die quade dingen doen des doods weerdig zyn, Rom. 1: 32. Verhalven iſ tuſſchen de ſonde en de verdienſte des doods een vaſte verknogting/ niet alken ijt kragt van Gods wille / maer ook ijt kragt van Gods Regtveerdigheyt. Verder/ dewijle het oordeel Gods alijt na waerheydt iſ, Rom. 2: 2. ſoo paſt het dat hy die geene/ die des doods waardig iſ/ ook verklaere des doods waardig te zyn/ en des levens onwaardig/ en dat hy hem by geholg berooſderle/ ten zy 't voldoeninge tuſſchen come. Anders te doen ſoude onwaardig zyn. d'Apofiel geeft dit te kennen / Rom. 3: 25, 26. lerende dat Godt Chriſtum voorgelſt heeft tot een verſoeninge door het geloove in ſijnen bloede tot een betoninge van ſijne Regtveerdigheyt, op dat hy regtveerdig zy, en rechtveerdigende den geenen, die uyt den gelove Jeſu iſ. Met welke woorden d'Apofiel aenwijſt/ indien Godt den godloofen regtveerdigde/ en hem toeganch gaf ter geluckſaligheyt ſonder de volboeninge door Chriſti bloed/ dat hy niet regtveerdig ſoude zyn/ ten minſten dat ſijn Regtveerdigheyt niet en ſoude worden betoont.

Hierom **X X X I V.** Inſonderheyt iſ gedenckwaardig 't geen Godt by Je-
wordt Gods remias ſegt/ Cap. 5: 9. ſoude ik over die dingen gene beſoekin-
ziele geſeg: ge doen, ſpreekt de Heere? ſoude myne ziele haer niet wreecken aen
wraecke te fulck een volck, als dit iſ? De ſin iſ / ſal ik Jehova zyn/ en my ſel-
nemen. ven niet verloochenen/ indien ik die dingen verdraege in mijn volck?
ja ſoo eenig volck ſoodaenig iſ / ſal ik het ſelve niet ſtraffen? Onmo-
gelich iſ dat ik dit niet en ſoude doen/ ja ſelfs onmogelich ijt kragt
van mijn ziele, dat iſ / van mijn weſentlike Heyligheyt/ en Goet-
heyt. Soude ik een ziele, dat iſ / een Goddelike en regtveerdige Na-
ture hebben/ en ſoude ik om de ſonden geen ſtraffe voderen/ geen
wraecke oeffenen? Want Gods Ziele betreckend Gods Alderheylig-
ſte nature, of 't welck het ſelve iſ / Gods weſendlike Heyligheyt,
Gelyckertwijſ klaerlich blijkt ijt bergelickinge van Amos. 4: 2.
met Amos 6: 8. in de eerſte plaetſ wordt geſegt/ de Heere heeft ge-
ſwooren by ſijne Heyligheyt: in de tweede plaetſ ſtaet van wooydt tot
wooydt/ de Heere heeft geſwooren by ſijne Ziele, gelyck de Hebreeu-
ſche text mede brengh.

Hoe het
ſelve een
vreemdt
werck Gods zy.

XXXV. Crellius geeft maer pdele wooyden ijt / *De Vera Relig. Lib.*
1. Cap. 28. wannert hy beuſelt dat het ſtraffen een werck iſ / dat Gode
vzeem

vreemd en onepigen is / als of barmhertighejde oeffenen een werck
waere dat Gode eppen is / maer straffen eppischen een werck dat vreemd
is van Godt. Daer toe verduyden *Ief. 28: 21.* 't Welck hy overset /
op dat hy sijn werck doe, sijn werck is vreemd: op dat hy sijn werck *Ut facias*
werke, sijn werk is vreemd van hem. Dat gewisselich dooz dat vreemde *opus suum,*
de en onepigen werck te verstaen is de waerheide tegen de wederspan- *alienum*
nige Goden word niet onthoud. Maer in een geheel andere sin word *opus ejus: ut*
het een vreemd werck genaemt als dese verduyden der *Schijfure* wil: *operatur*
Vreemd was het / om dat het gauschelich ongemeen en ongewoon *opus suum,*
was. Want het soude zijn een groote verdruckinge, hoedaenig niet *peregrinum*
en was geweest van het begin der werelt tot die tyt toe, *Matth. 24: 21.*
Desgelijc / om dat het een pegelich vreemd mochte schijnen / dat Gode
foodaenig een quaet bracht over het volck / daer hy een verbond me-
de gemaect had / en aen 't welck hy soo veel verdaden verwoesen hadt:
hoedaenig hy selfs over sijn vanden / die vreemd waeren van sijn
verbond / niet en hadt gedaen; en waer hy nauwelijc soude worden ver-
grieken / 't geen hy hadde gewoont op den Berg Parazim tegen de Phi-
listijnen, *2 Sam. 5: 21.* en in het dal Gibeons, *Ios. 10: 10.* Desgelijc /
om dat sulc een ongewoone straffe Godes / een pegelich tot verbaest-
hejde soude brengen (gelijcwerwijs vreemde en wytheemsehe dingen al-
kermest plagten te bewegen) / en dat hi dier voegen datse daer in
Godes werck souden aemmercken. Ten Tirus selve waeren der Jo-
den elenden tot een ontfettinge / en de muren en de torens van Jeru-
salem aenschoudt hebbende / behende hy / dat foodaenig een stadt sonder
Gode niet en heeft konnen ingenomen worden. Desgelijc om dat het
den Israëlitzen vreemd dooz quam: die op dat de Romeynen hare stadt
niet en souden hornen te verdoen / sich selven aen dat schelmsich te-
gen den Heere Jesum / hebberschuldig gemaect / 't welck de oorsach
van haere verwoesting geweest is. Het was derheiden vreemd / niet
van Godt (dat heeft de text niet) maer in sich selve en den menschen.
Of soo wy willen seggen / dat het ja vreemd by Godt geweest is soo
sal dat hi dien sin zijn / om dat Godt geen vernaeck neemt in het ver-
derf sijner schepselen, dooz soo veel het een verderf, en dooz soo veel
het een verderf sijner schepselen is / maer meer (hi spreckt na den
mensche) geneegen is tot wercken van goetheit en barmhertighejde.
't Welck / soo verre is het van daer / dat het den heiter soude helpen /
dat het in tegendeel ons een meent een bondig bewijs verschafft / 't
welck ist aldus opstelle.

XXXVI. Ten vierden. Het is seker / dat het quaede der Straffe /
dooz soo veel het foodaenig is / in sich selven niet degeerlich is; selfs
Gode niet / als het welcke niet verduyden van sijn eppen werck
t' saemgevoegt is. Is 't u goet, dat gy verdruct? dat gy verwerpt den
arbeidt uwer handen? *Iob. 10: 3.* Ja met een onderduyden
eerd

Welke be-
ruygt dat
hy troost
bekomt uyt
de straffe
der godloo-
sen.

reeds bevestigt Godt dat hy geen lust heeft in den doot des godloosen, Ezech. 33: 11. Het is derhalven wat anders 't welck sulchs begeretlick maecht / en ook soo verre begeretlick dat Godt verklaert dat hy daer in gelijk als van vreugde opspringt, en dat hy daer uyt bekomt een grooten troost, welke alleen gelijk als genoeg is om te stillen de droefhep en vervolgendhep / die door de sonde verweert is. Niets kragtigers kan 'er bedagt worden als de spreekwijzen der Schryfture in dese stoffe / waer van ik sommige sal voer oogen stellen. Hosea 10: 10. 't Is in mynen lust dat ik se sal binden. Am. 5: 9. Die sich verquikt door verwoeslinge over eenen sterken. Deut. 28: 63. De Heere sal sich over u verblyden, u verdoende. Jes. 1: 24. Ik sal my troosten van mijne wederpartyders, Ik sal my wreken van myne vyanden. Siet daer / Godt verlangt de sondaren te straffen. Als hy verwoeslinge over haer uytstort / soo verquicht hy sich; en dat niet flauwelick alleen / maer hy verblijdt sich en verblijt sich: en dat niet sonder een blijdschap / die genoeg is om de smerte / door de sonden veroorsaecht / te versagten / en Godt alsoo te troosten. Wat is het doch 't welck dit quaedt of elende des schepsels soo begeretlick maecht aan den Schepper? Wat anders / als dat Godt door het toefenden van straffe de eer van sijn Eerstheyt, Heyligheyt, en Regtveerdigheyt bewaert en verdedigt / tot welkers verdupstering de sonden strecken. Want de gansche nuttigheyt der straffen moet (geslyck Crellius selve sprekent) gesien hebben op Godt. Doch geene nuttigheyt kan men bedencken hier tot Godt te komen / als dat hy sich verblijdt in de verklaringe van sijn heerlichheyt / upblinckende in dat oordeel / welkers regtveerdigheyt de gelucksalige Engelen met toerupchinge erkennen / Apoc. 11: 17. en 16: 5, 6. Ja selve de verdoemde / hoewel ongaerne / en knarssetandende / gedwongen worden te erkennen. Onmogelick ist nu / dat Godt die sijne upnemende heerlichheyt niet met allen sonde achten / daer hy soo voer pvert. Soo nootsaekelick het derhalven is / dat Godt liever wil het verderf van sijn ondeugend schepsel / als het verderf van sijn eegen heerlichheyt / soo nootsaekelick is het ook / dat hy straffe oeffene over het ondeugend schepsel. Godt bemint sijne schepselen wel; maer veel meer bemint hy sich selven / en hy moet sich selven meer beminnen. Tegen die liefde tot sich selven soude hy doen / in dien hy de heerlichheyt / dien het sondigende schepsel door een heploose schemis hem ontsolen heeft / van het selve niet weder en eyschte / door het selve te straffen.

XXXVII. Ten vyfden, redenhabelen wy eyndelick up het geboelen der Partpen self. Socinus bekendt / *de Servato: Part. 1. Cap. 1.* dat dit uit de Goddelicke Nature volgt, en daerom ook met de regtmatigheyt en billikeit over-een-komt, den onbekeerlicken geen vergevinge toe te staen. Desgelijck Crellius, *De Vera Relig. Lib. 1. Cap. 23.* Dat het Gode

Dat de Goddelicke nature de hartnackige moet straffen, bekennen de wederpartyders selve.

Gode onbetamelik is de schelmitucken der hardneekige ongestraft te laten doorgaen. Laet ons dese alre een wepnig wijsven. Het is Gode onbetamelik, seggen sy de hardneekige niet te straffen; ja het vloeyt uyt *Natura de Nature Gods*, haer geen vergevinge toe te staen. *Divine debitum est.* Waerom doch? Is het om dat sy hardneekig en stijfsinnig zijn? Doch de stijfsinnigheyt wordt om sich selven niet gestraft / want in het goede isse standvastigheyt / en lof waerdig. Waerom is het nootsaekelick dat de sonde gestraft worde om sich selven / de stijfsinnigheyt alleenlick om de sonde. By soo verre het nootsaekelick is / de sonde te straffen om sich selven, soo sal het nootsaekelick zijn / dat overal daer de sonde gevonden wordt daer daer gestraft worde. Hier by komt / dat alle menschen / na dat sy eens hebben gefondigt / hartneekelick in de sonde volherden / ten sijse dooz Gods boozkomende genaede worden vermurwt. Maer hoe sal haer dese genaede gebeuten sonder tusschenkomende voldoeninge / indien de Goddelicke Nature schuldigh is haer geen vergevinge te verlenen?

XXXVIII. Opneemen desgelijc aen 't geen Crellius segt in het selve Capittel: Na het selve regt, waer na wy Gode gehoorsaemheyt schuldigh zijn, zijn wy hem ook straffen schuldigh, so wy nagelaeten hebben de schuldige gehoorsaemheyt en dienst. Want de straffe komt gelijk als in plaets van de nagelaten pligt, en moet, soose maer kan, de selve betaelt seiten. Nog buypen twijffel is men Gode dooz een natuurlick recht gehoozsaemheyt schuldigh / en het soude een selfstrijdige saech zijn / indien Godt de selve van de rebelijke nature niet afespreke. Wyelick seg ik: Godt die nalaten kan van het rebelijke schepfel gehoozsaemheyt af te eyschen / en is geen Godt. Het welke desgelijc / uyt de waeragtige onderstelling en wel gelegde grond van Crellius, van de straffe moet geseft worden. Ik weet dat Crellius bepde het regt / soo ter gehoozsaemheyt / als ter straffe / gaet grontvesten op Gods Heerschappye; daerse liever moeten gegrontvest worden op Gods natuurlicke Majesteit en uytmuntendheyt, welke ook de grondslag is van de heerschappye Gods. Maer dese magt van heerschappye wordt hy gedwongen te bekennen Gode soo natuurlick te zijn / dat hy de selve niet en kan afstaen; ja dat niet kan worden verstaen dat hy Godt is, sonder dese magt: nademael hy om dese magt, en kragt, waer uyt dese magt voort komt, Godt genoemt wordt. Het blijft derhalven vast / dat de straffe dreygende Bevestiging des Verbonds gegrondt is in Gods Uytmuntendste, Heyligste, en Regtveerdigste nature, en niet in het louter goetducken van Gods vrye wille.

XXXIX. Hier soude verder kommen ondersogt worden / of de ewigheyt der straffe uyt dit natuurlicke regt Gods moet gehaelt worden; ofte / 't welk op een en het selve upthoimt / of de straffe / die na de rechtveerdigheyt geproportioneert en ge-evenmatigt is met pder sonde *Of de ewigheyt der straffe uyt Gods natuurlick regt kan gehaelt worden.*

De/ nootfaeckelick moet eeuwig wesen volgens Gods' natuurelck regt; sulx dat het tegendeel te befluyten Gode onbetamelick/ en daerom onmogelick soude zijn. Een vzaegstuck dat swaer is om te beantwoorden/ daerom te meer/ om dat het schijnt boven den mensche te zijn/ aengaende dit absolute en volstrechte recht Godes in bysondere dingen eenige determinatie en bepalinge te maechen/ of daer obert te vormissen hoe verre het selve sich uytstreckt. Godt is meerder dan een mensche, hy en antwoordt niet van alle sijne daeden, Job. 33: 12, 13. Laet ons nogtans sien of niet uyt aenmerckinge van Godes deugden kan besloten en vernomen worden/ wat hier Gode-betamende zy.

De sonde hebbende by sig een quaetheyt, die op haere wyse oneyndig is, verdient oock een straffe; die op hare wyse oneyndig is.

XL. Ik stelle nu voor uyt dat in de sonde/ die tegen de oneyndige Majesteit Godes begaen wordt/ een quaetheyt is/ die op haere wyse oneyndig is, en daerom oock een verdienste van straffe die op haer wyse of eenigling oneyndig zy. Ik segge dat in de sonde is een quaetheyt/ die op haere wyse oneyndig is. Want absolutelick kanse niet oneyndig geseft worden. Soo gy siet op de daedt/ waer in de sondelicheyt is/ soo ist dat van het eyndige schepfel niet en kan voortkomen een daed die in sijn eygen wesen oneyndig is. Soo gy siet op de onregeltheyt en gebrek van sedeliche goetheyt in die daedt; soo is die een ontbeering van een eyndige regelmatigheyt/ hoedaenig eenie het schepfel kan passen. Soo gy eyndelick siet op het gansche t'saemgestel/ dat is/ op de sondige daedt/ waer in de daedt en de sondelicheyt t'samenkomen; soo en is oock alsoo des selfs quaetheyt niet absolutelick oneyndig. Want alle sondige daeden zijn niet even-gelijck/ maer seer ongelijck; welcke niet ongelijck of liever niet on-eengelijck souden konnen sijn/ indien sy oneyndig waeren. Oneyndig nogtans is de quaetheyt der sonde op hare wyse: 1. Objectivelick, dat is/ ten opsigte van het voorziet/ om dat sy begaen wordt tegen een oneyndig goet. 2. Extensivelick, dat is/ ten opsichte van de uytbreyding/ en ten aensien van de duersaemheyt/ om dat de smette der sonde in eeuwigheyt duert/ ten syse uytgeschuybert worde door het bloedt Christi. Daerom in de sonde is een verdienste van straffe/ die niet absolutelick oneyndig is/ soo veel aengaet de luypanninge en heftigheyt der pijnen. 1. Om dat soodaenig een straffe absolutelick onmogelick is. Want een eyndig schepfel kan geen oneyndige pijnen lijden. 2. Om dat volgen soude/ dat Godt sijne rechtveerdigheyt nimmermeer soude konnen vol doen door den godloosen na waerde te straffen; nademaelfe dese straffe niet liden konnen. Doch het is ongerijmt/ dat de sonden niet recht eenige straffe souden verdienen/ die Godt nimmermeer en soude konnen aendorn. 3. Om dat volgen soude/ dat alle sonden een even-gelijcke straffe waerdig zijn/ of datse alle metter daedt even seer gestraft worden. Welcke ongerijmt is/ en tegen Matth. 11: 22. 24. Reden des gevolgs is/ om dat tusschen oneyndige dingen geen on-eengelicheyt is/

is / of zijn kan. In de sonde nogtans is een verdienste van straffe / die op haer wyse onepndig is / ja onepndig op de selve wyse / op welke de quaedtlychheid van de sonden onepndig is. Dat is 1. Objectivelick, of ten opsigte van het voorwerp / soo dat de straffe den mensche berooft van de gemeynschap van een onepndig goet; 't Welck Godt is. 2. Extensivelick, dat is / ten opsigte van de uytbreiding / soo dat de straffe in eenwigheid komt te dueren. En tot soo verre toe mercke ik dese verdienste van eeuwige straffe nu alleenlyck aan / dat ik beslypte / dat Godt tegen de billichheid en regtvaardigheid niet en inigdoet / als hy met eeuwige pijnen soo van ziele als van ligchaem de sonden der menschen straft. 't Welck de uythomst leert / gelijk wy boven §. 17. bewesen hebben.

XL I. Maer of die eenwigheid noodsaechelick moet zijn / in een Maer of straffe van gevoelen; dan of Gods regtvaardigheid kan voldaan worden de regt- den door een eeuwige straffe van schaede, in de vernietiging van het veerdigheyt sondige schepsel / sulchs weet ik niet of bepaelt kan worden. Dat Gods nood- dwicht nu al heel waerschyndelick en matiglyck gesegt te konnen wor- saeckelick den: indien het Gode bejaegt het sondige schepsel eenwiglyck in zijn vordert een wesen te bewaeren / dat het noodsaechelick is (soo 'er geen vol- eeuwige doordinge tusschen komt) dat Godt het selve eenwiglyck straffe: niet (straffe van alleen met een straffe van schaede / maer ook met een straffe van geboe- gevoelen; len. Reden is / om dat niet alleen de straffe-schuld van de sonde altyt blijft; maer ook de snette / waer mede de sonde eens begaen zijnde de ziele besoecht / en welck in eenwigheid niet en kan uytgespuwt worden als door het bloedt Christi. Doch het is onmogelick / gelijk wy. §. 22, 23, 24. bewesen hebben / dat Godt den mensche met de sonde besoecht / soude toelaeten tot sijne gemeynschap. Verder kan het niet anders wesen / of het redellicke schepsel van de gemeynschap der goetste Godes uytgestoten zijnde / moet dese granschap Godes met de groot- ste finerte gevoelen. De bewustheid van het hoogste goet doogge- bragt en vernuft te hebben / doorgewondt en wickelt de elendige niet seer scherpe sweep-slagen. 't Welck boven ook / §. 13. en vervolgens van ons uytvoertelick getoont is.

XLII. Maer of het noodsaechelick is / dat Godt het sondige schep- Dan of de sel eenwiglyck in wesen bewaere / sulchs weten ik niet te weten. Sou- selve kan de het niet een onepndige straffe op sijne wyse konnen geagt worden / voldaan den mensche die van nature na de eenwigheid staet soo het Gode luste / worden over te geben aen een geheele vernietiging / waer uyt hy noopt ten le- door ver- ven sonde konnen wederleeren? Ik weet dat Godt in de sache an- nieuwig- ders geschick heeft / en dat seer regtvaardiglyck. Maer daer wordt van den gevraegt: of Godt over een hornstighlyck sijne regtvaardigheid op de sondaer, se wyse niet en sonde hebben konnen disponeeren: indien gy / & men- sulx blyckt sche / sondigt / soo sal ik u toe begeerte tot de eeuwige gelucksaligheyt niet seec- en gelucksalige eenwigheid te leue stellen / en u in tegendeel aen een een- ker.

wige vernietiging overgeven. Het zy hier geoorloft ten minsten sijn oordeel op te schooten.

SE SDE HOOFT-STUCK.

Van de Sacramenten des Werckverbonds.

De nuttig-
heden der
Sacramen-
ten.

I. **D** alle Bedeelinghe sijn 'er verbonden / heeft het den goeden en grooten Godt behaegt met eenige verplighe Waer-teyckenen de sekerhejdt sijner beloften te verstercken / en te gelijk sijn bondgenoot den mensch van sijn pligt te vermaenen; aen welke waer-teyckenen het kerckelich gebzucht van over lange den naem van Sacramenten gegeven heeft. Met een voozdestig en seer wijs belepdt heeft Godt dit alsoo ingestelt: Want 1. Wordt alsoo den mensche naukeuriger te bedenken gegeven het geene Godt aengaende sijn verbondt bekend gemaecht heeft. Wanneer hy niet alleen eenmael en andermael dooz een hemelsche stemme aengaende Gods wille onderwesen is; maer dikwils / en bphang dagelijc / vooz sijn oogen siet die dingen / die hem van Godt tot panden van soo groote saecken verleen zyn. Die dingen die men met de oogen neerfelich besiet / plagten meer dooz te dzingen tot het inwendige van de siele / en kilaerder denckbeelden van sich selven na te laten / als diemen alleenlich met de ooren hoozt. 2. De waertepcken en dienen ook om geloof waerdighejd te verstercken. Want hoewel 'er niets geloof waerdiger kan gedagt worden als Gods woort / alffer Godt nogtans segeltecken en van sijn ongetwijfelde beloften bydoet / soo sielt hy een dubbelde vastighejd vooz ons gelobe. Also verklaert hy overvloediger den erfgenen der belofte de onveranderlikhejt sijnes raeds, opdat wy door twee onveranderlickedingen, in welke het onmogelick is dat Godt liegen soude, een stercke vertrooulinghe soude hebben, Heb. 6: 17, 18. 3. Volgens die instellinghe soo ist / dat de heplige mensch / met het gesigt / geboel / en smaack der heplige waertepcken en / een sekerhe voozsmack bekort van die eeuwige goederen / en sich gewent die te beschouwen onder de waertepcken en / en van te vooren te proeven die goederen / tot welker volle en onmiddelicke genietinge / sonder waertepcken en / hy eens sal worden toegelaten. 4. De mensch heeft epndelich in de selve een gedrupte indagtigmaecking van sijn pligt: en alffe hem reys op reys de goethejt van sijnem Schepper te overdencken en te proeven geven / soo verberschen sy hem de geheugenis van die seer nautwe

nauwe verbintenisse / waer mede hy aen Godt / sijn bondgenoot / verknoght is. En alsoo zynse te gelijk in plaats van een toom / waer mede hy wederhouden wordt van het quade / en te gelijk een spoor waer door hy opgewekt worde om vlytighlyc de welbegonnen loopbaene van heylighyde ten eynde te lopen.

II. Soodaenige waertepkenen heeft God ook onder het werck-verbondt den mensche gegeven; van welke / op dat aen dese verhandelinge niets ontbreke / nu te spreken staet. Dese / soo ik niet en misse / zyn in 't geheel vier gewest / die ik in dese ordre optelle. 1. Het Paradys. 2. De Boom des Levens. 3. De Boom der kennisse des goeds en des quaeds. 4. De Sabbath. Van welke alle in het bysonder nu alsoo te handelen is / dat ik onderschepdentlick altyt sal toonen / 1. Wat goeds sy den mensche hebben voorbeteekent en versegelt, ten opsighte van Godt. 2. Van wat pligt en verbintenisse sy den mensche vermaent hebben.

III. Maer dese waertschuwinge moeten wy hier noodsaekelick boozelaeten gaen: dat het ganschelick vzeemdt is van dese verhandelling / en hier niet te passe komt / die betekenissen van het Paradys / of van den Boom des Levens / of van den Sabbath / voort te stellen / welke behooren tot het Euangelium, en tot de genade Christi / en tot de heerlickheyde / gelijk alse van den Middelaar en den Geest der genade den uytverhoornen gegeven word. Daar in ik andersing groote waken sie seplen: welke de nature van dese Sacramenten sullende verklaren / sulke dingen te onpasse daer onder mengen die van een gansch ander verbondt zyn. Niets moeten hier bybrengen / of het moet behooren tot het Werk-verbond / en de beloften van dat verbond / en de pligten van den mensch onder dat verbondt: welke dingen alle van het genade-verbondt seer te onderschepden zyn. Niets moet hier gesegt worden van Christus / niets van het rechtveerdigende gelove in hem / niets van de ruste van onse werken als onreyn / niets van de ruste na de elenden des levens. Alle die dingen behooren tot een ander verbond. Ik ontkenne wel niet / dat de onnaspeurlike wijsheyt Gods dese waertepkenen alsoo ingeselt heeft / dat der selver geheuginge na den val / den mensche vele dingen heeft kommen leeren / die tot het genade verbondt en des selfs Middelaar behooren. Alsoo merken wy / volgens het onderwijg van Paulus / in den eersten Adam een voorbeeldt van den tweeden; in Eva, die uyt de ribbe van den slapenden Adam onsiglyk geformeert is / een voorbeeldt van de Gemeente, die uyt den gestorven Christus gelijk als gemaakt is; in het eerste huwelick een groote verborgentheyt, welk siet op Christum en de Gemeente. Dese dingen nochtans zyn in den staet der nature onbekendt geweest aen Adam / die om de selve niet en heeft gedagt. En zyn ook niet te verhaelen / daermen spreekt van de Sacramenten des Werkverbonds. Ik in het gemeen boozelaet geseydt hebbende / laet ons weder

Sacrament in het bysonder met alle mogelijke naerftigheyt ondersoeken / beginnende van het Parady.

Beschryvinge van het Parady.

IV. Het is verre van ons voorgenomen opset / dat top van de plaats en plaats beschrijvinge des Paradijs een wijdbloeyig onderzoek son-den doen. Het is genoeg voór deser tijdt / dat het een hof is geweest / en een seer vermaekelike boomgaert / van Godt selve tegen het oosten geplant / in Eden, een seer vrugtbare landstreek / en vol van allerhande lechternijen / gelegen soo het schijnt / ontrent Haran, een hoopstade van Arabien, nevens de plaetse daer de Euphrates en de Tigris sich onder mallkanderen vermengen / niet verre van Mesopotamien. Welke bewaert wierdt van vier rivieren / die met veel bogten en draijingen die vermaekelike boomgaert bespoerden. In welke de mensch / zijnde buipten het Paradijs uyt de aerde geformiert / als een nieuwe bewoener van Godt gebragt is / sullende eens reckenschap geven van sijn bouwmanfchapen bewaeringe. In welke nietg onthzak dat tot een gansch eerliik vermaek deses levens behoorde : daer Godt sich dike-wils aen den mensche openbaerde / en hem gemeensaemliik toegank gaf tot sijn over-soet geselschap. Moes verhaelt ook van het goudt en van de kostelike gescenten / die in die landstreek seer goed en seer overvloedig waeren. Wat is nu de beteekenis, en verborgene beduydinge van alle dese dingen geweest ?

De seer vermaekelike vrugtbaretheydt van het Parady beteckende de saliger genoeglikheden van den hemel.

V. Eerstliik in het gemeen, soo ist dat de vermaekelikeheyt van dese plaetse / waer door den mensch ogenblik op ogenblik de goeder-tierenheyt van den goeden Godt te binnen wierdt gebragt / en ook selfs toen met alle sinnen te genieten gegeven / hem versckerde / dat hy voór sich noch een veel heerliker woonplaats te verwagten hadt ; al-waar hy niet door de schepselen / en in de selve / gelijk nu / sijnen Godt soude genieten / maer sich onmiddellik in sijnen Schepper ver-lustigen / en niet sijn beeldt versadigt worden. Want indien Godt hem soo groote dingen nu schonk / daer hy nog op de weg was / en de loopbaene der voorgeselde beproevinge noch niet ten eynde gelopen hadt : wat konde hy sich / ja wat moest hy sich van die onepndige mil-badigheyt niet beloven / na dat hy sijn post eerliik waergenomen hebbende / sich selven soude hebben verkreget het recht om tot sijnen Be-loner te komen / met bymoedigheyt om den voorgeselden grooten loon te eyschen ? Als hy hem Godt in desen overbloedt / daer geen ding tot dit dierlike leven behoorende onthzak / niet geduyrtliik toe / hoe sal ik u eens stellen onder de soonen, soo gy maer stantvastigliik mijne stemme gehoorsamt ? Indien 'er soo veel soetigheys is in dese geschapene verksiens inghet goedheyt / waer in gy nu met sulik een ver-maek moogt swemmen ; wat sal niet zijn in u selve / die onuytputtelike fonteyn / en overvloedige springader ? Kijkt op / o mensche / langs de ladder der schepselen / tot my den Schepper / en proeft uyt dese eerstelingen / by wijse van voorsmaek / wat ik voór u bereydt heb-be

be tegen die tijt / als ik selve u seer grooten loon sal zijn. En seeket / soo wy ons Adam niet voorstellen als onbetruftig / en ledig van Goddelijk ligt; soo moet hy soodaenige dingen gedagt hebben.

V I. Dat dooz het Paradijs / de plaetse der volmaecte gelucksalighe. Hierom heyt beteekent geweest is / leert de Schysiure / wannere den Hemel, wordte de de woonplaetse der gelucksaligen / het Paradijs noemt / Luc. 23: 24. Hemel het 2 Cor. 12: 4. Dooz een spreekwijs die den H. Grest gebuuckelich is / Paradijs waer mede de naemen van het teelen en de betreckende saecke / van het voorbeeld en het tegenbeeld, onder malikanderen worden herwisselt. De Joden selve hebben dit gesien / den welken gewoonlik is / de plaets van het volmaecte geluck / Eden en den Hof van Eden te noemen. En nietz isser dickwilder in haere wenschingen / als sijne ruste, dat is de plaetse sijner ruste / zy Eden. Hier by komt een overaerdige gelijckvoornigheyt / tusschen het Paradijs en den Hemel, die nu nadrukkeliker en bysonderlicker aen te wijzen is.

V II. 1. Het Paradijs was een hof van Godt selve geplant / om te zijn een woonplaetse van den mensche die na Gods beelde geformiert was. De hemel is een plaets van den selven Godt geschaepen en voorberept tot een eeuwighe woonstede des menschen / na dat hy by sijne deugden staetvastigheyt soude hebben geboegt / en alsoo het volle beeld Gods in sich selven soude hebben / daer selve de onveranderlikheyt der wepligheyt niet aen en soude ontbreken. Gelijckerwijs dan de mensche de handt / en seer mildadige goedheyt van sijn Godt in dese aerdsche woonsterde / moeste erkennen; alsoo soude hy de selve nog veel openbaertliker onderbinden in het hemelsche hup van sijn hemelsche Vader. 2. Het Paradijs overtrof met sijn vermaeckelichheyt seer verre alle andere gedeelten van de aerde / zijnde geplant in Eden, een plaets van allerhande vermaeck. Waerom de vermaeckelike landstrecken van de gansche werelt gesegt worden te zijn als den Hof Godes, Gen. 12: 10. En Ezechiel propheetende van de toekomende seer overvloedige vrugtbareheyt van het landt / segt dat het te voeren verwoeste landt soude zijn als een hof van Eden, Ezech. 36: 35. En wat isser heerliker als die belofte van Jesaias cap. 51: 3. De Heere sal Zion troosten, hy sal troosten alle haere woeste plaetsen, en hy sal haere woestijne maeken als Eden, en haere wildernisse als den hof des Heeren: vreugt en blydschap sal daer in gevonden worden, danksegginge en een stemme des gesangs. Wt welke woorden klaer is / dat den mensche in den Paradijs / self in desen staet / nietz ontbroochen heeft tot een volkomen vermaeck. Maer veel min sal in den hemel pet ontbreken tot een seer overvloedig en in alle deelen volkomen geluck behorende. Wiens vermaeckelichheyt desen aerdschen hof veel verder overtreft / als de hemel selve hooge is boven de aerde. Want het Paradijs hadde ook dingen die de onvolmaectheyt van het selve betingden en aenwisen / hoedaenig een onvolmaectheyt was gelegen in het

dierliche leven: welke dingen alle van den hemel sullen uytgesloten zijn/ alwaert is verclaringe der vreugden, Ps. 16: 11. 3. In het Paradijs waeren seer supbere stroomen, die den hof/ oberal daer het nodig was/ bespyeelden en vrugtbaer maecten. In den hemel is een suuyvere riviere van het water des levens, klaer als crystal, voortkomende uyt den Throon Gods. Met welke omfpyaech beteeckent worden de gaben des Heyligen Geestes/ waer mede de geluksalige tot volkoemene blijdschap dioncken sullen gemaecht worden. 4. Moyses maecht ook gewag van het goudt, en van Bedola, en de steen Sardonix, welke in die landstreek wierden gebonden/ Gen. 2: 11, 12. In den hemel sullen zijn geesteliche schatten/ met welke geen goudt/ noch Topaz, nog eenige kosteliche gesteenten die de gausche werelt heeft/ zijn te vergelijcken. 5. In het Paradijs waeren boomen soo vooz het gesigt, als vooz het gebruyck. In den hemel sullen genaede- giften zijn/ vermaekelick om te sien, en nuttig om te gebruycken. Voornamelijk waeren daer twee boomen/ der Kennisse, en des Levens. Maer in het Hemelsche Koninkryk/ is een waere en een volkoemene kennisse, en dat leven, 't welk soodaenig is in volle kragt. 6. De eerste mensch op de aerde geschaepen zijnde/ wierdt in het Paradijs/ als in een beter plaets/ overgeboert. Want dat/ meyn ik/ geven die woorden van Moyses te kennen/ Gen. 2: 8. en hy stelde aldaer den mensche, dien hy geformeert hadde. Vergelijkt Gen. 3: 23. daer hy na de sonde gesegt wordt versonden te zijn uyt den hof van Eden, om den aerdbodem te bouwen, daer hy uyt genomen was. Alsoo sonde de mensch uyt den natuurlicken en dierlicken staet/ in welke hy geschaepen was/ tot een gausch boven natuurlicken en hemelschen overgeboert worden. Maer van hem die gewenschte overboerting van de aerde in het Paradijs eenigh vermaen deed: 't welk Zanchius ook aangemerkt heeft op Gen. 2: 15. en Musculus desgljck. 7. In het Paradijs was geen plaets vooz den mensche die niet sonde besmet was: hoedaenig een in desen hof niet blijven en konde. In den Hemel sal niet inkomen yet dat ontreyngt, Apoc. 21: 27. Die is Gods Heylige en heerlicke woning, Jhes. 63: 25. 8. In het Paradijs genoot de mensch Gods gemeensame geselschap: en in dien sin konde ook het Paradijs Gods hof genoemt worden/ vooz soo veel Godt daer woonde/ sich vermaekende in het werk sijner handen/ en voornamelijk in den mensche selve/ met wien hy gemeensamelijk ommeeling tot groot genoegen van den mensche/ en niet sonder vermaek van Godt selfs. Maer in den hemel/ in de woonplaets sijner Majesteit/ sal Godt alrijt by den mensche zijn/ en sig selven aen hem te sien en te smaeken geven/ op de gemeensame wijs.

VIII. Gelijkertwijs alle dese dingen den mensche wierden betse-
gelt/ alsoo vermaende de behandelinge van dit onderpand den mensche
Paradys leerden den mensche verlangen na volmaeckter goederen.

De onvol-
maeckthe-
den van het

aan-

aengaende meer als eene pligt. En ten eersten leerde hy hier uyt: dat hy sijn goetd en geluk niet en moest soecken in eenig aerdsch ding/ welk selfs dan/ als het aller volmaechtst schijnt te sijn/ van sijn egeen onvolmaetheiden getuigenisse geeft: gelijckertwijls dit dierlicke leven in het Paradijs/ dat geduypriglik met syjs/ dank en wisselbeurten van slaepen en waechen was te onderhouden. Dooz welk middel ge- leerd wierdt te verlangen na een grooter goetd/ na Gods onmiddellike genieting: in welkers soeckinge de boozmatne Heylighejdt van den mensch op dese benedensse werelt bestaet. Want dat is Godt boven alles te beminnen/ dat men hijge na de innigste genepnschap met God.

IX. Ten tweeden. Nademaal dit Paradijs den mensche te behou- De bewae-
wen en te bewaeren was gegeven; soo vermaende de Heere den men- ringe en
sche daer mede/ dat hy geen vermaek heeft in een lupe ledighejdt/ bouwinge
maer in een neerstige werksaemhejdt. Hy wilde dat de mensch sijn van den
arbejdt en sozge soude aenwenden/ om het weg te doen/ en daer in de selven ver-
goethejdt en boozsienighejdt van sijnen Schepper geduypriglik te onder- hoodt luy-
binden. Selve de Engelen heeft hy niet gewilt dat ledig souden sijn/ hejdt.
welke hy gemaect heeft tot gedienstige Werken. Alsoo heeft hy ook
den mensche opgelegd de sozge om het Paradijs te bebouwen en te be-
waeren/ ten eynde hy in Gods werken wat mogte te doen hebben:
even als of een soone van een koninck eenige bedieninge wierdt opge-
legt/ om uyt overbloedt van wellusten/ van eere/ en van rijckdom/
niet luy te worden. Dus moest hy sich niet met sijn Godt/ die enkele
werksaemhejdt is/ gelijcksoymig maeken/ en werken in dat selve
werk van Gods handen/ tot dat hy eeruolghick met hem soude
sabbatizeeren en rusten.

X. Ten derden. Verder sag dat ook op hem. Want. 1. Nademaal En hadt
het Paradijs een onderpand was van den hemel/ soo vermaende hem verborge-
de bewariinge van het Paradijs dat hy den hemel altyt in sijn verstant ner betec-
en ziele moest hebben. 2. De arbejdt en bebouwinge van het Paradijs kenissen.
leerde hem/ dat hy niet anders als werkende, en Gode aengena-
me dingen doende/ in de hemelsche wooningen konde ophlimmen.
3. Wierd hy ook onderrejt/ dat hy sijn gemoed/ berieft als een Pa-
radijs Godes/ Gode tot een hof van vermaekelichejdt soude booz-
stellen; en dat hy die boomen der deugden/ die Godt in hem ge-
plant hadde/ soude toonen blyghaer te sijn in booztreffike blyghen/
dat is Goddblyghige werken/ boozthornende uyt goede hebberliche-
den: op dat alsoo de Heere in desen sijnen hof soude konnen komen en
eten sijne edele vrugten. Cant. 4: 16. 4. Wierd hem getoont/ dat hy
sijn gemoed/ dien hof Godes/ booz alle dingen sozgebildiglik soude
bewaeren/ op dat niet eenige beesten van quade begeertlikheden daer
mogten insoeken om aldaer alles te bederven. En als Godt hem
sejde/ bewaert desen mijnen hof; moest hy niet denken dat Godt met
renen sejde; Bewaert u herte boven al dat te bewaeren is? Job. 4: 23.

5. De bewarlinge van het Paradys leerde hem een zorgvuldige be-
 sommeringe / om niets tgen den Heere te doen / op dat hy niet mis-
 schien / als een quæt hof-lie pagter uyt den hof uytgeworpen sijnde /
 daer in mogte sien een djoebig waer-tepchen van sijn ierslupinge uyt
 den hemel. Alle dese dingen / moeten oozdeelen / dat de mensch /
 niet vreugde en blijdschap in het Paradys ingevoerd zijnde / aen God
 belooft heeft / en dat hy sich selven niet sijn intreed in den Paradys /
 als met een edt / tot dese dingen verbonden heeft.

Of de
 Boom des
 Levens een
 eenige in
 getal ge-
 weest zy,
 dan of die
 geweest zy
 een gehee-
 le soorte?

XI. Volgt nu de aenmerckinge van den Boom des levens, waer van
 de geleerde ondersoek doen / of hy een eenige in getal, dan of hy een ge-
 heele soorte geweest zy. Daer zijn 'er / welke meynen dat het eerste
 gevoelen een voor-oordeel is, dat wel gemeyn is / maer niet gegrond
 op eenige waerschiynelike reden. En sy geven vooz / meer over een
 te komen met Gods goedheyt / dat hy het gesigte van soo schoonen en
 nutten Boom in seer veel deelen en hoecken van den lusthof den gelief-
 den inwoonder heeft doen voozkomen. Ook brengen sy by de segent: ge
 Gods / Gen. 1: 11, 12. waer niebe hy allen boomen gegeven heeft de
 kragt om sich te vermenigvuldigen. Maer vooznamenlik dringen sy
 aen / Apoc. 22: 2. daer Johannes den Boom des Levens plaest aen
 beyde de syden van de riviere, 't welcke vergelijcken met Ezech. 47:
 12. Andere in tegendeel meynen dat het niet waerschiynelike is / dat
 het een geheele soorte geweest zy: ten eersten om datter niet bygedaen
 word het teeken van Algemeenheyt / Alle, gelijk te vooren / soo dik-
 wils Moses meer bysondere saeken of soorten van saeken heeft wilsen
 betekenen; ten anderen om dat hy gesegt word in het midden van den
 hof geplaatst geweest te zijn / soo dat de andere boomen op een ty rond-
 om de selve souden gestaen hebben. Op de plaets bygebracht uyt het
 Boeck der Openbaeringe en uyt Ezechiel antwoorzen sy / dat Jo-
 hannes ook niet als in het eenboudige getal spreekt / en hier in Apoc.
 22. en dat van eenre boom bequaemlik heeft konnen gesegt worden / dat
 hy stont in 't midden van de straete en op d'eene en d'ander syde van
 de riviere, om dat de riviere midden door de straete loopt / en om dat die
 eenige boom beyde de syden of oebeyde der riviere met sijne wortelen
 en tacken besaet / op datter geen gebrek zy noch aen dese noch aen
 d'andere sijnde van de riviere. Uyt het voorbeeld beslupenfe ook dat het
 maer een eenige boom heeft moeten zijn / om dat Christus maer een is.
 En Ezechiel heeft 'er meer gesien op den oever dair de becke der strij-
 dende Kerke / om dat hoewel ene Christus dese levendig maekt / hy
 nochtang door vele middelen dit leven werkt en den uytverhoornen
 mededeelt. Dese dingen worden aldus aen wederzijde bediscuteert.
 Jnden penant mijn gevoelen begeert te weten / dit is het: ik ooz-
 deel dat geene van beyde bewijsredenen sekerlik bewijsen; maer om
 de aenmerckinge van het voozheit / soud ik meer hellen tot het ge-
 meen gevoelen.

XII. Of

XIII. De Boom des Levens heeft betrekken den Soone Gods, niet Hy heeft
 booz; foo veel hy Christus is/en Middelaer (want dat behoort tot een an- beteekent
 der verbond) maer booz; foo veel hy in alle tepe staet het leven der men- den Soone
 schen/ en de spijrit-ader van alle gelukkig leven is. ☉! hoewel is Gods, als
 het van een geleert man geseft: het voegde Gode van den beginne, den de sprinck-
 geenen, dien hy lief heeft, en om wiens heerlickheyt hy alles gedaen der ader van al
 heeft en doet, ja den welken by alles toont wat hy doet, op dat by het selve het waere
 dergelijx doe, Job. 5: 19, 20. door een waertheycken aen den mensche te
 toonen als de Werk-meester des levens, op dat hy hem ook toen voor
 soodanig enen mogt erkennen, en op dat daer na Adam en sijne kin-
 deren, wanneer hy als sijn Saligmaker en Genees-meester soude
 geopenbaert worden, hem wederom mogten kennen als zijnde in den
 beginne selfs door een waertheycken aangewezen. Gelykerwys het ge-
 schiet is, dat die geene, die Mofi, de Propheten, en den Euangelio
 geloven, ook erkennen, dat in den beginne het leven niet en is geweest

als in hem, om welkers heerlikheyt, in de saecke der saligheyt te be-
toonen, de aerde gegront is. Daerom wordt Christus genoot de
boom des levens, Apoc. 22: 2. 't Welck hy nu wel is dooz sijn verdien-
ste en kragtadigheyt, dooz soo veel hy Middelaer is / maer nogtans
altijd soude geweest zijn / dooz soo veel hy is de Soone Gods, van het
selve wesen met den Vader. Want gelijkerwijs de mensch dooz hem is
geschaepen / en het dierlicke leven heeft bekomen / alsoo soude hy dooz
hem ook hebben moeten verandert worden / en bequaem gemaect
tot de saligheyt van het hemelsche leven. Ja hy en soude het leven van
den sonder niet hebben konnen worden / als Middelaer, ten zy hy
ook waere geweest het leven van den Heyligen mensche dooz soo
veel hy is de selfs levende Godt en het leven dat van sich selfen is.

*Ἄυτοζών,
καὶ αὐτοζών.*

Des selfs
vrugten dan
beteeken-
den de lec-
kernyen
van Gods
liefde.

XIV. De vruchten van dien boom / zijnde alle maenden versck /
beteekenden de leckeruyen van Gods liefde / waer mede de geluck-
salige mensch te sijner tijt soude geboed worden / welke nimmermeer
tot walginge zijn / maer alrijt gelijck als met een soete nieuwigheyt sig
aengenaem maecten. In desen sin wordt de wijsheyt genoemt / een
boom des levens den geen den dieft aengrypen, Job. 3: 18. Om dat de
betragtinge en oefening van de waere wijsheyt met een onuytspree-
kelike soetigheyt de gemoederen streelt.

De pligten
des men-
schen on-
trent desen
boom.

XV. Verder de pligt van den mensch was. 1. Desen boom aendag-
telich aen te merken / als begeerlick voor 't gesigt, Gen. 2: 9. en in
de selve te beschoutwen de deugden van de Soone Gods / wiens al-
derliefste aenschouwinge des menschen gelucksaligheyt te sijner tijt sou-
de voltoopen. 2. Dooz het gebruik en etinge deses booms sijn genep-
schap met den Soone Gods te betuygen / en hem te erkennen als de
Wech-meester van het gewenschte leven: dat hy / hoewel regtschae-
pen zijnde / niet in sich selfen / maer in Godt / als in een mildadige
belooner / moeste soecken. 3. Moest hy tot nabloeging van Gods Soon /
en in genepuschap met den selfen / een Boom des Levens worden aen
sijn Vrouw en Nakomelingen / gebende haer niet als Heilige beve-
len en voorbeelden / als zijnde een spruyte van Gods hof / deelagtig
des Goddelicken levens / en bevoederende het leven van den naesten.
De vrucht des rechtveerdigen is een boom des levens. Job. 11: 30.

Of de
Boom der
kennisse
een Sacra-
ment ge-
weest is?
Hoofst. 3.
§. 20, 21.

XVI. Behalven den Boom des Levens, maakt Moyses nog gewag
van eenen anderen Boom / die genoot is de Boom der kennisse des
Goeds en des Quaeds; van welker benaeminge en gebruik wy nu
begonnen hebben te spreken. Het is ongetwijfeld dat dese boom is
gewest tot beproevinge van den mensche: maer of hy ook zy geweest
een Waerteycken des Verbonds, sulks word ontfogt. Ik beken-
ne dat ik geen reden sie / waerom dat soude moeten ontkent worden.
Want hier horen wy mishandelen alle de dingen / die verpicht wo-
den om een Waerteycken des Verbonds te stellen. Wy hebben een uy-
terlick en een sigtbaer teecken van Godt ingeselt: wy hebben de be-
teec-

teeckende saecke, met een schoone over-een-komste: wy hebben **re-
delijk** een vermaeninge des menschen aengaende sijn pligt; welke **dit-
gen** alle de nature van een heylig Waerteycken opmaaken.

XVII. Het uytwendige Teecken, is geweest seckerre Boom in 't Het uyt-
midden des hofs, goedt tot spyse, een lust voor de oogen, begeerlik wendige
om verstandig te maaken, Gen. 3: 36. Het gebruyck van dit teeken teeken en
was tweederley. 1. Op dat het aendagtiglick niet oogen en verstand des selfs
van den mensche soude aengesien worden / en dat de mensch nietstighlick gebruyck.
soude overwegen de verborzene betekenisse van desen boom. En diert
epude was hy soo schoon en begeerlick / en geplacert in het midden van
den hof / daer de mensch seer dikwils verkeerde. 2. Op dat de mensch
met een heylige gehoorzaamheyt sig selven van het eten des selfs soude
onthouwen, erkennende alsoo Gods absolute heerschappye over hem /
en een andere ewige-verwachende / in welke niets / dat waerlick
begeerlick is / hem soude verboden zijn.

XVIII. De Beteckende Saecke was des gelyc tweederley / een ver- De betec-
segeling soe van de belofte, als van de bedreyginge des Verbonds. kende sae-
Want als hy genoemd wordt de boom der kennisse des goeds, soe word ke.
beteekent dat de mensch / indien hy upt liefde dit proef-gebodt gehoor-
saemde / soude komen tot kennisse / geboeling / en genieting van
dat goet dat hy upnemendheyt goet is / en welkers volle kennisse
men niet en heeft als doot geboeling en genieting. En aen de andere
zijde als hy genoemd wordt de boom der kennisse des quaeds, soe word
beteekent / dat de mensch / indien hy ongehoorsaem werd beboir-
den / soude worden gestraft met het grootste ongeluck / welkers
quaedheyt en elende hy dan eerst soude kennen / als hy die sou-
de onderbinden. En dit bekennen die geene selve / die anders
niet en willen dat dese boom genoemd wordt een Waerteycken des
Verbonds.

XIX. De vermaeninge van den pligt, is hier upnemende geweest. Van wat
Want dese boom heeft geleert. 1. Dat de mensch het hoogste goet wel piigt hy den
heeft moeten bespiegelen en begeerten; maar dat hy tot het selve niet mensch
en heeft moeten soecken te geraecken als op die wijze / en doot die weg / vermaent
die van Godt was voorgeschreven / en dat men hier sijn eygen reden- heeft.
kavelingen niet en moet toegeven / hoe schoon schijnende sy ook souden
mogen voorkomen. 2. Dat des menschen goet niet en is te stellen / in
saecten die de sinen des lighaems vermacken en toelachen. En dat
het heel anders is niet het waere saligmaeckende goet / 't welk de ziele
kan versadigen / en doot sig selven genoeg is tot voltrekkinge van de ge-
lucksaligheyt. 3. Dat God is een seer absolut Heer van den mensche /
en sijne wille alleen / in de Wet upgedruckt / de opperste regel en
rigtsnoet is van alle de begeerten van de ziele / en van alle de beweghe-
gen des lighaems. 4. Dat men tot het leven / welk het waere goet
is / niet en komt / als doot een volmaecte gehoorzaamheyt. 5. Dat

Het gevoelen van Zanchius wordt ondersogt.

ook de regtschaepen mensch met een heylige bebring voor sijnen Godt heeft moeten verheeren / om in geen quaat te vervallen. Doegt hier by 't geen wy boven aengeteekent hebben Hoofst. 3. §. 21.

XX. De naukeurige en diepgrondige Godgeleerde Zanchius, hebbende de historie van dese boomen verklaert / stelt de verborgene beteekenisse met dese woorden voor. *De Creat. Hom. Lib. 1. Cap. 1. §. 8.* Doch dese twee boomen, die in het midden van het Paradys waren, en digt by malkanderen, zyn seer openbaere voorbeelden geweest van de Wet en het Euangelium, of Christus. De Wet leert wat goet, of wat quaed zy: Christus is het waere en het eeuwige leven. Beyde in het midden van het Paradys, om dat de Wet en Christus in 't midden van de Gemeynthe, altijd den kinderen Adams zijn voort te stellen. De eene by de andere, om dat de Wet leyde na Christum. Ik kan niet seggen hoe eerbiediglyk ik van die groote Godgeleerde gevoele / wiens verklaringen ik seer verre verheffe boven vele nieuwe verdrigstellen / waer door de verstanden der studenten nu herwaerts / dan derwaerts worden geslingert. Maer hoewel dese dingen scherpsinniglyk konnen schijnen gesegt te zijn / nochtan zynse niet bondig. Want onder het Werk-verbond hadde Adam niet / en het was ook niet noodsaekelich dat hy hadde eenige Sacramenten die op Christum / op het Euangelium / en op de genaede saegen. Dit eenige is overig / waer mede konnen verschoont worden dese en diergelyke dingen / welke dikwyls / by de allergeleertste ook / voorszaken / soo wy seggen / al ist datse van den begyne den regtschapen mensch ten dien eynde niet en zijn voorgeselt / op datse hem de genaede Christi souden beteekenen / datse nochtan van Godt sekerlyk alsoo geordineert / sijn geweest / dat de mensch met sijne gedagten tot de selve te ruggetredende / na den val daer in heeft konnen merken / een sekerre afschaduwinge en donkere schilderpe dier dingen / welke Godt nu met nieuwe beloften geopenbaert heeft.

De bewyzen der gener, die ontkennen dat de boom der kennis een Sacrament geweest is.

XXI. Andere geleerde mannen heeft het niet gelust den Boom der kennis onder de Sacramenten des Werk-verbonds te tellen: die in dit gevoelen voornamelyk door dese redenen gebragt zijn. 1. Om dat alle de Sacramenten tot gebruyk gegeven zijn; doch het gebruyck van die boom is den mensch verboden. 2. Om dat de Sacramenten teekenen zijn van segeningen, diense versegelen den grenen die se wettiglyk gebruyken: maer dese boom heeft geen segeninge versegelt / soo penant de selve gebruykte / doch des selfs gebruyck heeft liever den vloech veroorzaekt. Maer dese bewyzen zijn van soo grooten belang niet / dat wy daerom van het gemeen gevoelen souden moeten afwijcken. En / soo upt de waerheyt van de saecke / als upt de eygen gronden van die geleerde mannen / komt ons een gemakeliche antwoorde voor / op beyde die bewyzen.

XXII. Het

XXII. Het is wel waar / dat alle Sacramenten gegeven zijn tot ge-
 bruyck / maer het is ook seker / dat het uytwendig gebuyck van
 alle Sacramenten niet en is een en het selve. Niet alle zynse aen de
 mont en aen de sinack gegeven. Daer zijn Sacramenten / welker
 gebuyck bestaet in de beschouwinge van het teken / en in de over-
 dencking van de betreffende saken. De geleerde mannen beweerden dat
 de Regenboog niet alleen een Sacrament is van het algemeene ver-
 bond niet de gansche aerde aengegaen / maer ook van het Genade-
 verbond in Christo / en meenen dat de vertwen van de Regenboog,
 rood / vuertig / en groen / beteekenen / dat dooz het bloed geschied een
 vermenginge van heylighejdt en barmhertighejdt. Nochtans kan
 men geen ander Sacramenteel gebuyck van den Regenboog bedene-
 ken als de beschouwinge. Desgelijx plaetfen sy de kopere slange on-
 der de Sacramenten des Ouden Testaments / welkers gebuyck al-
 leenlik in de aenschouwinge bestont. Ja dat meer is van den boom
 des Levens selve oozderlen sy / dat des selfs gebuyck soo wel als van
 andere boomen voor den mensche niet open gesaen heeft / nadernael
 den overwinnende alleen gegeven is te eten van den boom des Levens,
 Apoc. 2:7. Weshalven het niet seker is, seggense, dat Adam ook
 voor den val de selve aengeraeckt heeft. Ja veel eer blijkt het te-
 gendeel. En nochtans seggense dat de selve is geweest het allereerste
 en oudste sinnebeeld van Gods Soon, en van het Leven door hem te be-
 sitten. Hier is sijn derhalven 't welk verhindert / dat de Boom der
 kennisse ook een waerteycken van het Verbond genoemd worde / hoe-
 wel hy alleenlik om aen te schouwen, en niet om te eten aen den
 mensche voorgestelt is.

Het ge-
 bruyck van
 sommige
 Sacramen-
 ten bestaet
 in beschou-
 wing.

XXIII. Ik ga verder / en segge / dat het geen ongerijmthepdt
 is / indien yemant foodaenig een Sacrament stelt, welkers gebuyck
 in een heylige onthoudinge bestaet. De geleerde mannen moeten ook
 van dese gedagte niet vzeemd zyn / soose dingen willen spreken die
 niet haere eygene gronden over een komen. De Sondaer loedt, seggense
 waer in Noach bewaert is, worden wy gedwongen te stellen onder de
 voorbeelden. Doch het gebuyck der wateren / ten opsigte van Noach,
 bestont daer in / datse hem niet de sijne niet en raechten ten verderve
 en niet doozdrongen in de Arke / daer hy in was besloten: gelijck ook
 de wateren van de roode zee het selve op de selve wijze aen Israël betee-
 kenden. Ja dat meer is / de geleerde mannen seggen / 't welk niet
 sonder reden wonder schijnt te zyn / dat het eerste Sacrament van het
 Genade-verbond is de uytwerpinge van Adam uyt den Paradyse, en
 het sluiten van den toegang tot den Boom des levens; of / gelijck het pe-
 mant gelust heeft te spreken / Het eerste Sacrament is geweest de Boom
 des Levens, welke hoewel hy eerst gesien heeft op het Werk-verbond,
 en de uytfluytinge van de selve geweest is een straffe van den gevallen
 mensche; niet te min is die uytfluytinge selve te gelijk geweest een tee-
 ken

Het is niet,
 ongerymt
 dat het ge-
 bruyck van
 eenig Sacra-
 ment in een
 heilige ont-
 houdinge
 bestaet.

ken van Gods genaede en goetheyt. Hier wil ik de geleerde mannen gebieden hebben / datse my verklaeren / waer in het Sacramentele gebruik van den Boom des Levens onder het Genaede-verbond bestaen heeft / na dat de mensch uit het Paradijs was uytgeworpen / en die boom niet langer voor sijn oogen was. Hier en is geen ander gebruik als een onthouding en Mystique of geheim-beduidende ontbrekinge. En op dese wijze meenen wy dat de eerste tegenwerpinge beantwoordt is.

Het is niet vreemd van de nature der Sacramenten, de dood te versegelen aen die geene, die se niet behoorlick gebruycken.

XXIV. Laet ons nu het andere bewijs besien. Dat de Sacramenten de dood en de verdoemenisse versegelen / als permant de selve niet behoorlick nog oydentelick gebruikt / strijdt geenfins met der selver nature. Want nademaal het Verbond Gods met den mensche niet alleen door beloften, maer ook door eenige eygen bedreygingen bevestigd is / en de Sacramenten segelen sijn van het gansche verbond / soo versegelen sy ook de bedreygingen des Verbonds aen de heploose onthepligers des selfs. De mensch de Sacramenten gebruikende / komt in den eedt en den vloek, en verbindt sig tot de straffe / soo hy tot trouwloosheyt komt te vervallen. Ik swijge van de Sacramenten des Werck-verbonds / selfs de Sacramenten van het Genaede-verbond sijn den godloosen en den geboepsden / die in het brood en de wijn des Agtinaels sich selven eeten en dymcken het oordeel / een reucke des doods ten doode, 1 Cor. 11: 27. 29. Waer beneven is het niet waer dat de boom der kennisse alleen de doodt soude versegelt hebben: hy heeft ook versegelt het leven en het goede. Want hy was een boom der kennisse niet alleen des quaeds maer ook des goeds. Dat beweeren de Geleerde mannen selve met ons / als sy schryven / dat Adam door dese beproevinge, soo hy gehoorsaemde, soude gekomen sijn tot de kennisse en het gevoel van sijn goet, tot het welcke hy geroepen en door een natuurlick begeerte getrocken wierd, namelick tot het eeuwige leven en een volmaecte gelucksaligheydt. Waer uit wy beslupten / dat dese redenkavelingen geenfins bewijzen / dat de boom der kennisse niet en soude mogen getek worden onder de Sacramenten van het Werck-verbondt.

SEVENDE HOOFT-STUCK.

Van de Eerste Sabbath.

I. **H**et vierde Sacrament van het Werck-verbondt hebben wy gesegt te zijn den Eersten Sabbath. Het sal niet ganschelich blyven reden zijn / dattu van de selve wat breedter handelen / en aen des selfs bespiegeling een geheel hooft-stuck besteden. De Geschiednisse des selfs beschryft Moyses / Gen. 2: 2, 3. met dese woorden: Als nu God op den sevensten dag volbragt hadde sijn werk, dat hy gemaect hadde, heeft hy gerust op den sevensten dag van al sijn werk, dat hy gemaect hadde. En Godt heeft den sevenenden dag gesegent, en dien geheyligt: omdat hy op den selven gerust heeft van al sijn werk, 't welke God geschaepen hadde, om te volmaecken, Op dat dese woorden volkomener worden verstaen / en op dat wy upt de selve ons oogmerck voldoen / soo sullen wy onderscheppendelick dese drie dingen verhandelen. 1. Sullen wy ondersoeken / of die dingen / die hier van de heyliging en de segening des sevenenden dags verhaelt worden / moeten toegesagt worden op dien eersten dag, die onmiddellich op Gods seg werk-dagen gevolgt is / en die de eerste na de voltrekkinge van Gods werken aengelygt heeft; dan of het noodsaekelich zy dat men sijn toeblygt neemt tot een voorverhael, waer dooz dese dingen souden geoordeelt worden gesegt te zijn van die dag / op welke het Maana / veel eeruven daer na / gegeven is in de woestijne. 2. Sullen wy de natuur van dien eersten Sabbath verstaen. 3. Sullen wy aenwijzen wat in dien Sabbath Sacramenteel geweest zy.

II. Dat oer het eerste lange onder de Godtgeleerden gekracht is / en dat het verschil noch onbeslegt hangt / is kenbaarder dan dat het behoeft gesegt te worden. En het lust my niet wederom te verhandelen dingen die vooz desen gesegt zijn. Dat allen sal ik seggen / dat misschien de verschillende partpen ligtelick niet misshanderten souden oer-een-komen / soo men maer eens was / wat dooz de segening en heyliging des sevenenden dags / daer Moyses van gewaegt / verstaen wordt. Waer van wy terstont sullen moeten spreken. Maer indien wy in het gemeen stellen / dat Godt op den sevenenden dag opgehouden heeft van sijn Werck / dat is / dat hy niet alleen opgehouden heeft nieuwe soozten van schepselen te maeken / maer ook gerust, en sich behaegt heeft in sijn nu voltrocken werck / voozamelick in den mensch die na sijn beeldt was geschaepen / en met die kragten toegerust / waer mede hy de deugden Gods in sijne werken uytblinckende magtig was te erkennen en te roemen: En dat hy dese sijne ruste den mensch

I

vooz-

voorgeſtelt heeft tot een voorbeeldt, om hem te leeren in geen ding te bernſten als in Godt / na welken hy was geſchaept; in geen ding ſich te behaegen als in de verheerlickinge Gods / welke het eynde van ſijn ſchepping iſ: verder / dat hy deſen dag / van welken wy ſprecken / geheyligt heeft, gebiedende dat hy van den menſche tot dat heylige werck ſoude worden beſteet / met byvoeginge van belofte, dat die geheele tijt / die van den menſch alſoo beſteet word / hem ſeer gelegent ſoude zyn: indien wy maer / ſeg ik / in het gemen dit alſoo ſtellen / gelijk alle deſe dingen van een ſeer openbaere waarheyde zyn / ſoo word ons goede hoope gegeven / dat ons van alle beſchepene oorzuelers ligtelick ſal worden toegelaten / dat wy de eenbondigheyt van de letter volgen / en deſe geſchiedeniffe van Moſes verklareren / als een verhael van een ſaecke die geſchiedt iſ op die tijt / welkerſ beſchryvinge de heylige Propheet onder handen heeft.

Het gevoclen van Coccejus en Burmannus, aengaende het Voorverhael.

III. Ik verblijde my dat de ſeer vermaerde Coccejus ons hier toeleent; wiens woorden deſe zyn. *In Gen. 2. §. 6.* Dit vers (te weten het 3.) meynen ſommige getelt te zyn door een voorverhael Maer het iſ gansch niet waerſchynelick, dat Moſes de ſegening en de heyliging in geenerley wiſe ſoude uitgesproocken hebben van de Sabbat der ſcheppinge, maer alleen van den Joodſche Sabbat Maer ganchelick worden text geweld aengedaen, indien 'er verſtaen word een andere dag, dien God geſegent heeft, en dien hy geheyligt heeft, een andere in welke hy van ſijn werk geruſt heeft. En de ſeer welſprekende Burmannus, hoewel hy genegen iſ tot het voorverhael / bekent nochtan dat de woorden van Moſes kunnen verſtaen worden van dien geduerigen Sabbat, die van den menſche geroemt en geheyligt moette worden op den ſevenden dag na de ſcheppinge, welke allereerſt de werken Gods volmaectt heeft geſien, en ſeer geluckſalig de wereld verſchenen iſ, waerom hy inſonderheyt geſegt word van Godt geſegent te zyn: en vorder op alle dagen in alle eeuwigheyt. *Synopf. Theol. Lib. 2. Cap. 5. §. 11.* Siet den ſelven / *de Oeconomia ſoederum Dei* § 208, 209. Deſe dingen zyn ons tot ſoo verre genoeg / als die lieber willen dat de ſtergſinnige onder malkanderen eendragtig zyn / dan dat de een met den anderen twiſte. En waerlick dat moet men toelaten; indien wy bequaemelick ſullen verklareren / hoe die Sabbat een Sacrament van het Werck-verbond geweest iſ.

De voor-naemſte onder de Hebreëen zyn tegens het Voorverhael.

IV. Ook de voornaemſte onder de Hebreëen, welker aenſien anders die geene die hier tegen ons zyn plegen te gebruiken om ons te beſtrijden / worden bevonden met ons te gevoelen. Want ſy vzaegen in den Talmud, Waerom de menſch geſchaept zy op den avond van den Sabbat, en onder die redenen / dieſe tot antwoordt bybrengen / iſ deſe de laetſte / op dat hy terſtont ſoude intreden in het gebodt. De ſeer beroemde man / Ludovicus de Dieu, deſe dingen verhaelende over Gen. 1: 27. doet tot verklaringe daer by; want nademaal terſtont op de

de scheppinge des menschen de Sabbath gevolgt is, soo is hy terstont getreden in het gebodt om den Sabbath te heyligen. Baal Hatturim voegt / na verscheyden verklarungen deser plaetse / ook dese daer onder / op die uure op welke God de werelt geschaepen heeft, heeft hy de Sabbath, en de werelt gefegent. Iarchi verhaelt mede dit geboelen / hoewel hy selve daer van afwijkt: Wat soude de werelt geweest zijn sonder ruste als de Sabbath quam soo quam de ruste, en alsoo is eyndelick het werk volbragt en voltrocken. Waer mede aengewesen wordt dat de inselinge van den Sabbath met de volbraginge van Gods werken t'saemgeboegt geweest is. Daer zijn 'er ook onder de Hebreëen, welke willen dat de 92. Psalm / wiens titel is / een Psalm, op den Sabbath-dag, van Adam t'saemgesteld is. Want de Chaldeeuschen Uitlegger verklaert het aldus / een Gesang en Liedt 't welk de eerste mensch gesproken heeft op den dag des Sabbaths. En R. Levi in *Berechit Rabba Sect. 22 op beteynde*: Desen Psalm heeft de eerste mensch gesprooken, en van sijn tijt af isse vergeeten geweest; dog Moses is gekomen en heeftse vernieuwt. Welke dingen ik ten dien eynde bybrengte / op dat blijcke datse al te stout spreken die daer beweren dat hy sich kant tegen het eendragtig geboelen van de oude Hebreëen, soo wie staende wil houden dat het gebodt van den Sabbath den eersten mensche opgelegd is. Wie hier meer van begeert / sie Selden. *De jure Natur. Et. Lib. III. Cap. XIII.*

V. Dese dingen tot een gront voozupt-gesfelt zijnde / soo is bozer De nature te ondersoeken / waer in de natuur van den eersten Sabbath bestaat. Hier van den ober is wederom verscheydenheyt van geboelen. Ik wil eens een eersten ppoebe nemen of men niet soodaenige stellingen kan opmaken in wel Sabbath te te hopen is dat de reetstinnige / die de vzerde lief hebben / sullen kon- wordt ver- ngen overeenstemmen. klaert.

VI. Eerstelick moetmen onderschept maecken tusschen de ruste Gods, en de ruste des menschen, die hem van Godt is geboden / en Men moet dooz Gods voozbeert aenbevolen: gelijkerwijs ook Paulus onderschept / Heb. 4: 10. De mensche heeft selve van sijne werken gerust, maecken gelijck Godt van de sijne. tusschen de

VII. De ruste Gods was niet alleen daer in gelegen / dat hy van ruste Go- het werk der nieuwe scheppinge opgehouden heeft, maer ook dat hy soerelick gerust heeft, en sich selven vermaect heeft in de betoninge menschen.

sijner deugden en volmaectheden / die op een wptnemende wijze wpt- bloncken in sijn volbragte werken / na dat hy de benedenste werelt ook hadde voozien met een vooztrefflich inwoonder / welke een neerslig beschouwter van de deugden sijnes Scheppers zijnde / ook een ver- De ruste hondsiger en pzijsen van de selve wesen sonde / en in welke hy selve geen niet al- sileyn affschijnsel sag van sijne heerlijkheyt. Daerom wordt 'er gesegt een op- houdwin- ge, maer ook een

Exod. 31: 17. Godt heeft op den sevenden dag gerust en hem verquikt; ook een

niet genoegen in sijn werck.

niet als van werken moede zijnde/ maer als verblijdt zijnde in het soo gelukkiglich voltrocken werck/ waer in hy sag het gerne dat sijn arbejd waardig was.

God heeft den sevendagen dag geheyligt; soo met sijn daedt, als met sijn Gebodt.

VIII. Godt op den sevendagen dag rustende heeft hem geheyligt, soo met sijn Daedt, als met sijn Gebod. Met sijn Daedt, nademaet hy den nieuwigeschaepen mensch tot beschouwinge sijner werken te voorschijn bringende/ sich selven en sijne deugden aen hem geopenbaert heeft/ op dat hy van den mensche mogt worden beërint/ en op dat die hem mogte danken/ roemen/ en verheerlijcken. En seker om dat Godt op den sevendagen dag van andere werken rustende/ sich tot die saeck alleen verledigt heeft/ soo moet hy geagt worden den selven op een upnemende wijze geheyligt te hebben. Vergelijc met sijn Gebodt heeft hy dien dag geheyligt/ den mensche beërende/ dat hy hem soude beëdent verheerlijcking van sijnen Schepper. Heyligen (gelijkerwijs Martyr, ook van andere geprefen/ wel segt) is yetwes afsonderen tot den dienst Gods, gelijk het hier genomen wordt. En seer wel ist van Calvinus gesegt/ God heeft gewild dat sijn voorbeeld onsen geduurige regel soude zijn. Hier mede komt over een Rabbenu Nissim, hy Abarbenel in sijn verklaeringe over de Wet fol. 41. Col. 3. Dit is de heyliginge van de Sabbat, dat het verstant der menschen met geen weeldsche, maer alleen met heylige dingen besig zy.

Tweefins heeft hy dien dag ook gesegent; soo ten opsigte van den mensche.

IX. Dat Godt den sevendagen dag gesegent heeft kan ook tweefins verstaen worden: Eerstelick dat hy hem verlaert heeft gesegent en gelukkigsalig te zijn/ als een dag in welke hy sich op een sonderlinge wijze verquicht en verheugt heeft/ siende alle dingen alsoo gestelt/ datse niet alleen hem/ maer ook den Engelen/ en den mensche/ een seer heldere vertooninge sijner volmaectheden souden zijn. Dat is het geene David singt/ Ps. 104: 31. De heerlickheyt des Heeren zy tot inder eeuwigheyt: de Heere verblyd sich in sijne werken. Alsoo heeft God op die dag sich selven gelijk als vervolkt/ en hy gevolg den selven gesegent. Want gelijkerwijs een dag te vervloecken, is den selven te verwenschen/ en een afkeer van de selve te hebben/ als van een ongeluckige/ rampspoedige/ kattjbighe/ elendige/ Job. 3: 1. Jer. 20: 14. alsoo is/ upt kragt van tegenstellinge/ een dag te segenen, sich in eenige dag als een genorgliche en geluckige te verblijden. En seker wat dag is geluckiger en blijder geweest als die/ welke noch niet besmet zijnde met enige sonde van Engelen/ gelijk gelooflick is/ ofte van menschen/ gesien heeft dat de werken Gods volmaect waeren? hoedaenig een dag van die tijt af/ na de sonde seker/ niet en is verscheenen. Ten anderen, behoort dat ook tot de segeninge van desen dag/ dat Godt den mensche/ heyliglich navolgende het voorbeeld van sijn ruste/ seer heerliche segeningen toegesegd heeft/ ja in dese ruste gegeven heeft een onderpand van een seer gelucksalige ruste in de hemelen: waer van wy ter sond byder sulken handelen. Aerdiglick hebben gesegt

de

de oude **Terraeren** der Hebreëen, dat de Segening van den Sabbath en de Heyliging van den selven tot de onderhouwders van dien wederkeert; op dat sy gesegent en geheyligt zijn.

X. De ruste den mensche hier geboden en aenbevolen / behest boor- De ruste
namelikh dese dingen: in het gemeen dat de mensch den ganschē tijt sij- den men-
nēs levēng sich ganschelich onthoude van alle quaed, als waer door hy sche gebo-
sich selven en sijner Godt moette aendoet: gelijk de **Heere** klaegt / den behest.
Jes 43: 22. Gy hebt u tegen my vermoeit, **O Israël**; en **vers. 24.** Gy 1. Een ont-
hebt my vermoeit met uwe ongerechtigheden. **Met** quaed te doen son- houdinge
digt menscheelikh tegen de ruste Gods: die sich niet en kan vermaaken van alle
in den sondaer / van welken en van welkers werck hy segt / **Jes. 1:** quaedt
14. sy zijn my tot eenen last, ik ben moede geworden die te draegen. werck.
Bysonderlicher licht dat ook op den mensche / nademael hy het laetste 2. Een be-
werckstuch van Godt is / en het laetste van alle schepselen upt de hant rustinge in
van sijnen **Schepper** voortgekommen / dat hy sich outrent de schepselen Godt al-
soo niet en vermoeje / als of hy daer in sijn goet en geluk sogt / maer leen.
dat hy liebet met een heylige edelmoedighheit ophlimme tot den **Schepper** selfs / en dat hy in geen ding beruste als in de genietinge van de
onepndige **Goedheyt** / in de uytbruykinge van de aldersuiverste **Heyligheyt** / in de verwagtinge van een seer volmaecte ruste / en van de
huygste verening met sijn Godt. Dit nu is een waere en een geestelike ruste / die althit van den mensch te oeffenen / te bedencken / en te soecken is.

XI. **Wor**der / nademael de mensch in den staet der oprechticheyt 3. Een af-
ook plegeliche en starelliche pligten van godtsaligheyt hadde te be- latinge van
tragen met sijn vrouwe en kinderen / dien hy in gebeden / in danchseg- alle werck,
ghen / in gesangen moette voozgaen; soo was het noodsaetelich dat t welck
hy op die tijt / hebbende alle andere werken en bezorgingen van din- verhinde-
gen / die tot onderhoudinge van het natuerliche leven behooren / ter sijde ren soude
geset / en de sijne geboden te rusten / met een byp lighaem sich encke- de betrag-
lich tot dese saeck verledigde. **Ik** hope niet datter pemaent der **Broede-** tinge van
ren sal zijn die my dit sal onthouwen. **Secker** de seer vermaerde **Coc-** van de pligten
cejus staet dat gerdelikh toe. **Wien** woorden dese zijn. **Sum. Theol. Cap.** saligheyt
21. §. 10. Dat de mensch, en sulx soo dickwils als geschieden kan, sig ten tyde als
tot den dienst Gods verledige (dat is, dat hy na laetende de dingende de selve
tot het lighaem des selfs gemack behooren, alleen beig is in het werk plegtelick
van een gemoed, dat in Godt sich verlustigt, en hem verheerlikt, en waeren te
sijnen lof roemt.) is in sich selve regtveerdig, en behoort tot de volko- verrigten.
mentheyt van Gods beeld: gelijck ook, dat hy dat doe in een vergade-
ring, of tot gemeene blydschap of tot gemeene slijting.

XII. **Da** dat de mensch gefondigt hadt / moest de oberdenkinge Een gevolg
van de ruste Gods / en van de **Heyliging** des sevendē dags / hem van dese
dienen dingen in

den sondaer is, dat hy na Gods voorbeeld op yeder sevendē dag sich geheel sette tot het waernemen van den Godsdienst.

denen tot opweckinge van sijn traegheit in den dienst Gods / op dat hy yder sevende dag daer aen soude besteden / laetende onderrusschen alle andere werken stil staen. Maer het sal beter zijn dit vooz te stellen met de woorden van Calvinus. God derhalven heeft eerst gerust, daer na heeft hy dese ruste gesegent, op datse onder de menschen alle eeuwen door soude heylig zijn; of yder sevende dag heeft hy der ruste toege-eigent, op dat sijn voorbeeld een geduurige regel wesen soude. Gelykhe uytzuellingen heeft Martyr. Hier uyt worden de menschen vermaent, indien haer van de gemeynte geboden word op eenigen dag in de week sich te verledigen tot den dienst Gods, dat sulks niet ganschelik een menschelik verdigtel is, noch alleenlick behoort tot de Mosaische Wet, maer ook hier uyt sijn beginsel heeft, en strekt tot navolginge Godes. Alle dese aenmerckingen zijn ook geprefen van den Heer Coccejus selve / wiens prijs-waerdige woorden ik uyt het tekstont aengetogene capittel. §. 12. hier ook sal byvoegen. Een gevolg van dese dingen in den sondaer is . . . dat, indien de swackheyt des vleeschs hem omringt, en hy gedwongen wordt verhinderinge te hebben, dat hy ten minsten op yder sevende dag sich selven *recolligere*, en aen bettergedagten overgeve, en alsdan gaern, om dat gedeelte van den dienst Gods dat sonder verlediging niet en kan worden geoeffent, van den arbeid sijner handen, en van het soecken, bereyden, versamelen der aerdrugten, sich onthoude. Wonder is het / dat dese beroemde uytlegger der Schyften dien het behaegt heeft op dughanig ren maniere te spreken / een mishagen gehad heeft in de aerdtige aenmerckinge van Chrysostomus, die hy self heeft aengetreckent over Heb. 4. §. 13. Dat Godt hier uit, by weege van voorstel, als in een raetsel, geleerd heeft, dat men alle weeken eenen ganschen dag moet wegleggen en affonderen tot besigheyt in het geestelicke. Indien wy alle in dese stellingen / die de nature van den eersten Sabbat niet ongelukkiglick verklaeren / over-een-komen / gelyck ik hoope / sob mey ik dat ter een groot werk afgedaen is / en de weg gebaent om te doen rusten die ongeluckige krackelen over den Sabbat in de Tien Geboden / waer in de Academien en Gemeynten van Neerlandt / nu eenige jaeren herwaerts / geschuddet zijn.

Die Sabbat heeft een geheyme beduydinge gehad.

XIII. De nature van den eersten Sabbat aldus verklaert zijnde / soo is overig dat wy de geestelicke en de geheyme beduydinge des selfs naboyschen / waer uyt licht sal zijn te besluypen / dat wy den selven niet te vergeefs een Sacrament genoemd hebben / ofte 't welk het selve is / een heylig teeken en segel (want waerom souden wy twisfen over een woort / dat in de Schyfture niet en is te vinden / soo wy maer de saek hebben?) van de beloften der saligheyt van Godt aen Adam gedaen. Dat de Sabbat eenige geheyme beteekenisse gehad heeft / en gesien heeft op de eeuwige en gelucksalige ruste / leert Paulus Heb. 4: 4. 10. En niet regt word sulchs van den Apostel vooz vast gestelt / als

als een saek die den Hebreëen bekend was / en by haere leeraeren byten verschil. Het was een gemeen spreekwoordt / 't welck de vermaerde Buxtorfius aen trecht in *Florilegio Hebraeo* p. 299. De Sabbath is niet gegeven dan op dat hy soude zijn een voorbeeld van de toekomstende eeuwe. Daer mede over een komst 't geen staet in *Zohar in Gen. Fol. 5. cap. 5.* Wat is de dag des Sabbaths? Een voorbeeld van het land der levenden, welk is de toekomstende eeuwe, de eeuwe der zielen, de eeuwe der vertrooslingen. Dese dingen worden in het gemeen niet onbequaemelijk gesegt / maer de over een komsten van den Sabbath en van de eeuwige ruste sult gy niet ligtelick ergens in het bysonder aengewesen vinden. Souden wy quaelick op desen voert voortgaen / indien wy onderscheydt maekende tusschen de ruste Gods, de ruste des menschen, en den sevenden dag op welke sy beyde gerust hebben / de geshepene beteeckenissen van peder onderscheydentlick boozstellen?

XIV. De ruste Gods van het werck der scheppinge, is een voorbeeld der ruste gewest van een veel heerlicher ruste Gods van het werck der verheerlickinge des ganschen Heel als / dat is / der gansche werelt. Na dat Godt de eerste werelt alsoo geschaepen had / dat hy den mensche die noch moest worden beproeft / tot een seer bequaeme wooning / en tot een opnemende schouwburg van de deugden sijnes Scheppers streckte; soo heeft hy sich in dat sijn werck behaegt / en soetelick berust. Want hy hadde de werelt alle die volmaechtheden gegeven / die tot het volmaecken van die staet vereyscht wierden. Maer hy hadde voorgenomen het Heel al eens volmaeckter te maeken: en na het verbranden der elementen / een nieuwen hemel / en een nieuwe aerde / gelijk als upt de affchen van de oude werelt wederom te verwerken: welke nieuwe werelt met een onveranderlickheyt sijner gelucksalighheyt beschonken zijnde / een veel heerlicher woning van sijne verheerlickte schepselen soude zijn / en waer in hy gelijk als in het laetste meester stuck van sijn deugden / in eeuwigheyt op het aller soetelickste soude berusten. En vorder / nademaal Godt na sijn onepidige wijsheyt alle sijne handeligen met een seer wijsse t'samenknoopung alsoo voegt / dat de voorige wercken een sekerere opsigte hebben tot de volgende: Desgelijx nademaal die ruste Gods na de scheppinge min volkomen is geweest als die andere / op welke geen arbeydt sal volgen / na dat Godt de laetste handt aen sijne werken, sal hebben gelegt; soo is het gedoeghlic die eerste ruste Gods als een voorbeeld en voorspel van de andere / die volmaeckter is / aen te mercken. Daer en boven / nademaal het den mensche tot een seer groot goet streckt / dat het gansche Heel al alsoo verheerlicht wordet / en hy selve in het Heel al / soo dat Godt in hem / als die nu de laetste volmaecktheit behomen heeft / ganschelick berustet / soo wordet hy gesegt in te gaen in de ruste Gods.

XV. Op

De ruste
des men-
schen be-
teekent
sijn geluk-
sajge ruste
in den
hemel, en
in Gods
onmidde-
licke ge-
meynchap.

Dat de ruste
te so Gods
als des men-
schen ge-
vallen is
op den se-
venden dag,
beteekent
dat de ge-
lucksalige
ruste niet
en is te
verwagten
als na de
voleyndin-
ge van de
weecke de-
ser eeuw.

Dese gee-
stelicke be-
duydingen
worden
volkomen-
ner ver-
klaert en
overvloei-
diger beve-
stigt.

X V. Op dese ruste Gods na de scheppinge volgde onmiddellijk de ruste des menschen. Want na dat hy den mensche op den segden dag baupten het Paradijs gemaect heeft (gelijck upt de eenvoudighen van de Moosaische Historie schijnt besloten te moeten worden /) soo heeft hy hem op den sevenden dag in het Paradijs ingetoght / en settede hem, of gelijck andere meynen dat het overgeset moet worden / heeft hem doen rusten, in den hof Eden, Gen. 2: 15. Was dat niet voor Adam een seer heuglick waertepcken / van dat hy eens den loop sijner arbeidt op aerde geeyndigt hebbende / van de aerde soude worden overgeboert in een plaetse veel vermaeckelicker als het Paradijs / en tot een veel genoeglicker ruste als hy in het Paradijs genoot? En als hy op seerliere tijden / midtewijl den bouw des Paradijses onderlatende / sich selven geheel / met een gemoedt / dat in Godt sich verlustigde / aen den heyligen dienst Godes overgaf; was hem dat niet een seer heuch onderpant en boozsmaeck van die tijt / op welke hy van alle sozge desegdierelicken leveng vry zijnde / sich selven onmiddellijk soude vermaecken in de innigste gemeynschap Godes / vermengt onder de tepen der Engelen / doende der Engelen wercken?

X V I. Dat dese ruste soo Gods / als des menschen op den sevenden dag, na seg werk-dagen / gevallen is; soude dat niet beteekenen / dat de ruste der heerlijkheidt Gods dan eerst te verwagten is / na dat de wercke van dese eeuw sal verstrecken zijn? en dat de mensche niet en soude ingaen in de ruste / als na dat het werk sijner beproebinge soude geeyndigt zijn / en Godt upt den hemel het selve ondersoekende / het selve in alle deelen en allenthalven volkomen soude hebben bevonnen? Is hier ook te verworpen de geleerde aenmerking van Petrus Martyr, dat dese sevende dag noch morgen noch avond gesegt word te hebben, om dat den waeren kinderen Gods dese ruste geduurig is?

X V I I. Het is wel waer / dat door tusschen komste van Adams sonde / en door de breuk van 't Werk-verbondt / de gansche gedaente der saecken verandert is; maer nochtans alle dese dingen waeren soodaenig / datse aen Adam, ook in den staet der opregtigheidt / door den Sabbat hebben konnen beteekent en versegelt worden / en metter daedt ook betrekent en versegelt zijn. Want dupdelik leert d'Apostel / dat de ruste Gods van sijne werken van de grondlegginge der wereld af, een geestelicke beteekenisse gehabt heeft / Heb. 4: 3. 't Welck gestelt zijnde soo is het onsen pligt een bequaeme over-een-komste van het teeken met de beteekende saecke upt te vinden en na te voyschen / en hoe wy meerder over-een-komst tusschen bepde sien / hoe wy ook de wijse goedheyt Godes / op soo veel manieren sich boozdoende / klaerder bemercken. Het kan niet anders zijn of het moet strecken tot lof van den konstaet Godt / dat wy veele en upnemende gelijkenissen en over-een-komsten met de beteekende en uptgeschilderde saecke in de schildertje van hem aen ons verleent / verkhondigen en roemen.

3h

Ik ontken wel niet dat Paulus / daer hy van de betrekkenisse van den Sabbath handelt / tot die ruste ons leydt / die den gelovigen dooz den arbedyt Chyristi bereydt is. Maer daer uyt kan geenfins besloten worden / dat eerst na de sonde / uyt kragt van het Genaede-verbondt / de Sabbath Gods haer geesteliche betrekkenisse gekregen hebbe / van welke sy te vooren reënemael ontbloomt was. Want ten opsigte van het wesen der saeche is de heerliche ruste / die in het Werk-verbond beloofd / en nu dooz het Genaede-verbondt te bekomen is / een en de selve ruste / bestaende in een geluksalige betrustinge des herten in Godt. Gelykerwijs die dooz den Sabbath aen den tegtschaepen mensche versgelt is / onder het Werk-verbond; alsoo wordse ook dooz den Sabbath / nochtang niet een andere betrekking / en andere omstandigheden / onder het Genaede-verbond versgelt. Want nademaal Godt / wetende dat de mensch in het eerste verbondt niet en soude staende blijven / van alle eeuwigheyt een geheel ander vervolg der saeken beslooten hadde te beginnen / en de uytverhoorne dooz een nieuwt Verbond der genaede tot een vzedige ruste ober te voeren; soo heeft hy die dingen / die den val voorgegaen zijn / dooz een onnaspeurliche wijsheyt alsoo geschickt / dat de mensch de selve na den val niet verlightede oogen des geloofs aenschouwende / noch grooter verborgentheden in de selve heeft mogen aenmerken / siende op Chyristum en op de heerlichheyt dooz hem te bekomen. Van welke te spreken tot dese plaetse niet en behoort. Indien pemant een geleerde ontbouwng deset verborgentheden begeert / die ga tot de Sermoenen van Meftrelat ober het vierde Capittel van den Brief tot den Hebreën.

XV III. Ook heeft dese Sabbath gehad een aanmaninge tot verscheyden pligten die van den mensche te betragten waeren / welke wederom op te haelen overtollig is / dewijl wyse boven s. 10. 11. aangewesen hebben.

XIX. Ik soude nu de handt van dit tafereel konnen afstrecken / ten waer ik dooz een seer geleerd Man wat wierd opgehouden. Wiens bedenkingen ober den eersten Sabbath / verre afwijckende van het gemeene gevoelen / wy boozgenomen hebben / behoudens sijn goede gestellinge des ste / vreedfamelik te ondersoecken. Hy stelt derhalven / dat Adam op den eygen dag sijner scheppinge / van den Dupbel verleydt zijnde / de ganfche werelt niet sijn aen een beklagelick verderf dienft haer gemaakt heeft: doch dat Godt op den sevenden-dag / alle dingen die van den Dupbel en van den mensche alsoo geschonden waeren / dooz de genadige belofte des Messias herstelt heeft: na welke herstellinge des werelts hy op dien selven dag soude gerust hebben: welke ruste van de herstellinge der werelt / eygen aen den sevenden dag / de grondslag van den Sabbath soude zijn. Namelik op den sesden dag zijn volbragt de werken sijner scheppinge soo volmaekt / verust soetelick in de selve:

Ma

'r welk

't welk is de ruste des sesden dags. Maar op den selven dag heeft de Satan het verderf ingevoert / verlaetende den hemel / van welker ghep heft hy een gedekte woeg / 't welk hy / hebbende veel Engelen aen sijn sijde gekregen / dooz een groot getal vernindert / en die wooninge dooz soo veel woest gemaekt heeft : en maeckende op aerde dooz een Godglaeterliche leugen / dat de mensch / die voest der aerdsche heerschaften / hem onderdanig / Gode wederspannig / en van het leven ontfet geworden is / welk gewest is het verderf der aerde. En alsoo zijn de hemel ende aerde / die seer schoon van Gode op den segden dag waeren volbragt / op den selven schandighit van den Satan en den mensch geschonden. Hier dooz is Gode op den sevendden dag een nieuwen arbeidt geboren : op dat hy die dingen / die alsoo waeren geschonden en verdozven / soude herstellen / en van nieuw volmaecken. 't Welk hy gedaen heeft op den sevendden dag / beheut gemaekt hebbede dooz het Euangelium den Middelaer / die Gode en menschen te saemen is / den welken hy in dese belofte dooz gestelt heeft als een overvumaer over den Satan den verderver van het heel-al / ja als een hersteller van alle dingen ; soo van de aerde / waer van hy een begin der herstellinge gemaekt heeft / dooz het verlossen der upverkoopnen uyt het gansen menscheliche geslachte / van de dienstbaerheyt der verderffnisse / als ook van den hemel / dooz het overboeren van de selve upverkoopnen in de hemelsche woonstede / ten eynde die dooz de bevooning van nieuwe inwoonders wederom woude verbult : geslijt hy alsoo de herstellinge sal voltrecken. Welke voltreckinge Moyses aenwijst vers. 2. En Godt heeft op den sevensten dag volbragt sijn werk , dat hy gemaekt hadde. Welke voltreckinge of volmaeckinge der herstellinge , beteekent vers. 3. dooz het woerd om te volmaecken , van de volbrenginge der scheppinge , waer van op het eerste vers gesproken wordet / ganscheliks te onderscheyden is. En als nu Godt alle dese dingen bereikt hadde / hebbende sijnen Soone den menschen gegeven tot een Middelaer en Verlosser / soo heeft hy in dit laetste werk gerust / dewijle dese is de Man sijns welbehaegens , Jes. 42: 1. En dese ruste soude epudelt zijn de grondslag van de instellinge des Sabbats. Dese instellinge bestaet uyt een tweevoudige daed : de eerste is een daedt van Segening , waer mede Godt dien selven dag heeft gesegent / met het hoopragt van een seer groote weldaed / op dat hy soude zijn de eygendag des Messie , die op den selven geopenbaert is dooz het Euangelium. Want dat is de ere van den Sabbat / dat hy is een verlossing om den Heyligen des Heeren die te eeren is , Jes. 58: 13. De andere is een daedt van Heyliging , waer mede hy hem heeft afgesondert tot een teeken en gedagtenisse van die weldaed / dat hy dooz en om de geëerden des Heeren , de upverkoopnen wil hepligen. Dit is het kortbegrip van dit geboelen. Maar laet ons nu sien of het bondig sy / en ipe de Schryfture kan bewesen worden.

XX. De

XX. De geheele grondslag van dit geboelen is: dat Adam op dien selven dag, op welken hy geschaepen is, is gevallen. Welk de Schysure nergens segt. Ik weet wel datter onder de Joodsche Leeraeren zijn / die stoutelik / na haer gewoonte / dat alsoo bepaelen en als of sy een nette kennisse hadden van alle de nuten Gods / volmondelik seggen dat de mensch op de derde ure van den dag geschaepen is / op de elfde ure gevallen is / op de twaalfde ure uit het Paradijs gedreven is. Maar dese stoutighepd is ten hoogsten strafbaer. De Geleerde Man reekent het sich tot eere / dat hy wijs is alleen upt de Goddeliche Schysure / en dat ten rechte. Want soo betaemt het een rechtschaepen Godgeleerde. Maar wat Schysure bepaelt pet aengaende den dag van de eerste sonde? Paulus hebben wy hier pet anders als giffingen / die maer louter stuyf-sant zijn: waer op soo groot een gebouw te stigten niet en schijnt te zijn het Werk van een boozigtig konstenaer.

XXI. Ja vele dingen zijn 'er die ons bewegen om liever te geloben dat de sonde des menschen op den segden dag niet en is voorgevallen. Want na dat Godt op dien dag de beesten geschaepen had; na dat hy Adam upt den sijn der aerde gefoormeert had; na dat hy hem een Wet gegeven hadt aengaende den boom der kennisse des goeds en des quaeds; na dat hy de beesten booz hem gesiekt had in het Paradijs op dat hy na 't ondersoek van peders nature / eli met sijn geboegliche naem soude noemen: welk hy ook naukenrichtig verrigt heeft / gelijk seer geleerdelik van den Grooten Bochartus getoont is: Hierozoi. Lib. 1. Cap. 9. na dat Adam onderbonden hadde dat onder de selve geene en was die tegen over hem soude konnen zijn / tot het gebuyk en gemak des huweliks; na dat Godt Adam met een diepe slaep hadde oversiept / doen eerst heeft hy Moeder Eva upt Adams ribbe gebout. Alle dese dingen zijn van die nature niet / datse / gelijk sommige werken van de andere daegen / in een seer korte punt des tids / en gelijk als in een ogenblik hebben konnen verrigt worden; maar sy zijn op malkanderen in onderschepdene tusschen-stonden gevolgt / soo dat ook verschepdene daeden van Adam selve daer tusschen-gekomen zijn. Ja daer zijn Godgeleerden van geen kleppen naem / die betweeren dat alle dese dingen op eenen dag niet en zijn geschied / en de scheppinge van Eva brengen tot een anderen dag van de volgende werke. Welk geschil wy het onse niet en maeken. Na alle dese dingen was de Werelt noch ongeschonden / en supber van alle / immers menscheleke misdaed. En God sijn werken beschouwende / en sijnen dag besluypende / kende alle dingen booz goed en seer schoon. Tot noch toe was hem niet geboren een meulwe arbeyp / waer door de nu gevallene werelt soude worden herseelt / en welke niet minder en is als de arbeyp der scheppinge. Doch wat schijn van waerheyp is daer in / dat Adam in die wepnig oberige uren / soo 'er maer een uurtje nog overig was /

sich selven van Eva, die soo terstont was geschaepen/ heeft afgesondert/ sijn seer geliefde huyshoutwe open gestelt vooz de lagenleggende Slaar-ge/ en dat sy beyde/ die soo versch upt de hand van den Schepper voortquaemen/ haere ooren soo schielick aen den bedrager hebben geleent? Een zy permant met voozoordeelen vooz het regengestelde ge-voelen ingenomen waere/ wat oosfaeck soude hy hebben/ om de sonde van Adam, niet tegenstaende soo veel waerschiynelikheden/ met soo een al te voozbarigen haest te verzoegen? Bewijle dan die gansche grondslag seer swak is/ hoe is het mogelijk dat daer op yet sekerz en boudigz soude gebouwt worden?

De vol-
brenginge,
die Gen. 2:
2. verhaelt
wordt, is
geen her-
stellinge
van de we-
reld door
de belofte
des Messie.

XXII. Laet ons nu het gebouw selve naeder belijken/ of het t'saeringeboegt sy niet genoegsaemie stercke banden en houwbasten. De seer Gelerde Man meent dat hy siet een nieuwen arbejd des se-venden dags, en een nieuwe ruste op dien arbejdt volgende/ welk de grondslag zy van den Sabbat. De arbejd soude sijn/ de belofte des Messie, waer dooz de werelt/ zijnde dooz de sonde schandelick verdoz-ven/ soude worden herstelt. Van desen arbejd soude Mozes handelen Gen 2: 2. En Godt heeft op dien sevenden dag volbragt sijn werk, dat hy gemaect hadde. De ruste soude sijn/ de berustinge in die belofte en in den belofden Messias. Maer laet het ons geoorloft sijn de vol-gende aenmerkingen te stellen tegen dit gevoelen. 1. Indien Godt op den sevenden dag soo groot een werk verrigt heeft/ hoedaenig is de weder opregtinge des werelts upt den val/ een werk 't welk/ soo 't niet meerder is/ seker niet minder is als de scheppinge van het Heel-al upt niet/ een werk 't welk hy verrigt hebbende wederom heeft moe-ten rusten: soo is waerlik de sevende dag Gode niet min een werk-dag geweest/ en niet meer een Sabbat of dag van Ruste, als eenige andere der voozgaende daegen: Want op peder dag heeft Godt/ sijn werk verrigt hebbende/ soo lange gerust/ en in dat werk berust. 2. Het selve woord/ waer meede Mozes op het eerste vers de volbrin-ginge des werelts uptgedrukt hadde/ woord van hem op het tweede vers wederom gebuykt. De volbringinge nu op het eerste vers be-teekent/ volgens de bekentenisse van de geleerde Man/ de volbrin-ginge der scheppinge; wat dwingt ons aen het selve woordt/ in de sel-ve t'samenbindinge van versen/ sonder datter eenig teken van on-derschejdt voozkomt/ sulcke verschejdene beteekenissen toe te digten? 3. Tot noch toe heeft Mozes de alderminste tael of teken niet verhaelt van de val der eerstgeschaepene menschen: wat gelijkt het derhalven na de waarheyt/ dat hy op sulcken afgebooken wijse de herstellin-ges der werelt upt den val soude verhaelen/ en dat met de sel-ve woorden/ die hy tot noch toe gebuykt heeft/ en wederhand gebuyken sal/ om het eerste gebouw der scheppinge te verklaren? Wat gebied ons/ ja wie laet ons toe/ dat wy de nettigheyt van Mozes oorde/ en de klaerheyt der woorden/ met sulcken versierden wan-
oide

oordje en twijfelagtigheyt / souden veroeren? 4. Men soude konnen twijffelen of het ook wel geseggt woꝝdt / dat dooꝝ de belofte des Messie alle dingen volmaect en volbragt zijn; dewijle Godt / indien wy den oꝝaede van Moſes vertellinge volgen / na dese belofte / de werelt niet den vloech geſlagen heeft: en d'Apſtel als nog van de werelt ſegt / dat het ſchepſel der ydelheyt onderworpen zy, en ſugt onder de dienſtbaerheyt der verderffeniſſe, Rom. 8: 20, 21. Het iſ wel waer / dat de belofte van den Meſſias, welke niet ydel konde zijn / een grondſlag geweſt iſ van de vertrooſtinge der Vaders; maer dat dooꝝ die belofte / gelijke terſtont na den val geſchiedt iſ / alle dingen volmaect zijn / leert de Schryfture nergens. Maer veel eer weſt dese belofte die perſoon aen / die eerſt in de lopende eeuwen / en dooꝝ verſcheyde daeden van meer als een ampt / de waere volmaeckinge ſoude uytwercken.

XXIII. De Gelcerde Man houwe aen. Dat dese twee volbrengingen De rede-
gen tot geen een mogen gemaccht woꝝden / beteyſchen en raeden de vol-
gende redenen. 1. Sal hier zijn een Tautologie, dat iſ / een reden geleerde
waer in een en het ſelve eenige reysen twiſſelagtiglyk geſeggt woꝝdt; Man, waer
ſoo niet een Battologie, dat iſ / een ydel verhael van woꝝden / welk mede hy
niet te verſchonen is in ſoo een koꝝt ontwerp: en of het eerſte verſ /
of het begin van het tweede ſal overtollig zijn. 2. De volbrenginge dat de vol-
g. 2. woꝝdt gebonden aen den ſevenden dag dooꝝ een dubbel den artikel brenginge
geſchiedt ook de ruſte / 't welk den taekundigen bekend iſ. En Godt en maec-
heeft volbragt op dien ſelven ſevenden dag (יָמֵי שְׁבִיעִי) ſijn werk dat kinge des
hy gemaccht heeft, en Godt heeft geruſt op dien ſelven ſevenden dag der aerden.
(יָמֵי שְׁבִיעִי) van al ſijn werk dat hy gemaccht heeft. By ſoo verre het Gen. 2: 2, 3,
eerſte Hebreuſche woꝝdt וַיִּשְׁכַּח aldus overgeſet woꝝdt hy had- 4. te ver-
de volbragt, ſoo ſal ook het tweede woꝝdt וַיִּשְׁכַּח vajiſchbooth alſoo ſtaen zyn
overgeſet moeten woꝝden hy hadde geruſt, 't welk nochtan niet en paſt. van de her-
Ja dat meer iſ nademaal in de andere dagen de betreckenſſe van den ſtellinge
meer als voꝝleden en tijt verwoꝝpen woꝝdt / op dat de werken van door de
den volgenden dag niet en souden overgebragt woꝝden op den voꝝ- belofte van
gaenden dag tegen de waerheyt der Hiſtorie / ſoo iſ ook die betee- den Meſſias.
keniſſe hier op den ſevenden dag niet toe te laeten. 3. Verſcheydene
of onderſcheydene volbrenginge, waer van de laetſte zy des ſevenden
dags / woꝝden aengeweten dooꝝ het derde verſ / wanneer het de oꝝ-
ſaech van de ruſte openbaert: En Godt heeft den ſevenden dach ge-
ſegent en dien geheyligt, omdat hy op den ſelven geruſt heeft van al ſijn
werk 't welk Godt GESCHAPEN HEEFT' (in 't Hebreuſ
וַיִּשְׁכַּח) om TE DOEN (in 't Hebreuſ וַיַּעַשׂ). Met twee woꝝden
beſchryft daer Moſes twee handelingen / וַיַּבְרָא Bará beteeckent ſcheppen en
וַיִּבְרַךְ Gnafá beteeckent vergieren, fray-maecten. Dese woꝝden zijn

dikwils van de selve kragt. Maer alse t'saemgeboegt worden / dan zijnse te onderscheyden: 't welk niet min by de Christelike als by de Joodsche inleggers bekend zy. (alsoo is het gelegen met Jes. 43: 7. alwaer noch een ander woordt bygeboegt zy / namelijk 't Jatzar, dat is / forméren. Het woordt bará of scheppen beteekent daer de scheppinge van de ziele: doch Jatzar, of forméren beduydt daer de forméring des lichaems: en Gnafà beduydt daer de vernieuwinge door de genade.) Dog dese twee handelinge worden daer alsoo beschreven / dat de doening onmiddellik gegaen heeft voor de ruste / en een werk geweest is van den sevenden dag; en de scheppinge geweest is een werk van de voorgegaende ses daegen. 4. Hier toe dient ook de recapitulatie of wederhalinge die op het 4de vers die terstondt genoemde onderscheydinge herhaelt en bevestigt. Dit zyn de geboorten des hemels en der aerde, als sy geschaepen zijn; ten dage als de Heere Godt de aerde en den hemel maecte. Hy verhaelt daer soo de oorsprongen van de eerste ses dagen / op welke door de scheppinge voortgebragt zijn de hoogsten hemel met sijn hepen / en daer na de aerde met de haere: als ook het geene geschiet is op het begin van eenen dag / te weten den sevenden / welke is een dag van maeking, op welke Godt gemaect heeft, verciert en frap gemaect heeft / met een omgekeerde orde / eerst de aerde / daer na den hemel. Tot hier toe de rebenen van de Geleerde Man.

XXIV. Maer dese dingen zijn soodanig niet / dat wy de selve konnen toestemmen. Op de rebenen sullen wy niet orde antwoorden. Op de eerste, wil ik dien man en broeder ernstlik gebeden hebben / dat hy een wepnig eerbiedeliker van de stijl des Heyligen Geestes gevoele en spreekte / en dat hy die eenvoudige herhalinge van een en de selve saecke / ook in een kleyn hoort begryp niet en beschuldige van een onverschoonbare Tautologie, soo niet Batalogie. Het betaemt ons niet die nedrige leerlingen van den Groot Godd zijn / sulke strenge beddels en berisping te zijn van die allerwijste taele en gansch onbestrafliche stijl van onsen aenbiddelicken Meester. Het geschiedt seer dickwils in de Heilige Schrifture / dat de selve saeck / na dat wepnig dingen tusschen beyden gesegt zijn / byhangt met de selve woorden / meer als eenmael herhaelt word. Dat selve tweede Capittel van Genesis, daer wy nu van handelen / stelt ons verscheiden voorbeelden hier van ter handt. De grondslag van de heyliging des sevenden dags / namelijk de ruste Godd op dien dag / word byhangt met de selve woorden voorgesteld op het tweede en derde Vers. De geleerde Man selve noemt het vierde Vers een herhalinge, welke herhaelt het geene te vooren gesegt was. En wat is het geheele Capittel / anders als een wijdoopiger verklaringe van de Scheppinge des menschen / die wy wel filacterlik / maer beknoptelick / in het eerste Capittel verhaelt vinden?

Men moet eerbiedig-lick spreken van de styl des Heyligen Geestes, sonder beschuldiging van Tautologie, dat is, dubbelspreuck, ofte van ydel woorden-verhael, al ist dat in een kleyn kort begryp het selve twemaelen of driemaelen gesegt wordt.

blinden? Sullen wy daarom seggen/ dat of een gedeelte van het eerste Capittel/ of het tweede door een groot gebreke/ overtollig is? Of sullen wy Godt durven beschuldigen van een onverontschuldijgke Tautologie of Bartologie, dat is/ dat hy klapagtiglyck een dingh tweemaal segt of sonder oorsaeck woorden vermeentgelydigt? Is het niet heftiger te beven door syn woorden/ en hem liever te bedanken/ dat hy om onse traegheyt de selve dingen/ of met de selve/ of met op malhanderen gestapelde en op den selven sin uphonnende woorden/ tweemaal en of drie maalen goet gebonden heeft door te stellen? Soo wil ik liever doen/ en ik en twijffel niet of ik sal wel doen.

X X V. Op de tweede reden segge ik dese dingen. 1. Dat de woorden Moyses in dien sin konnen worden genomen/ dat Godt het werk van den seghden dag/ en alsoo van den gantschen segdagschen tijdt volbragt heeft/ gelijk als op dat selve oogenblik/ na welkers verloop de sevende dag begon. Alsoo verklaeren de Oude Hebreëen, en na dese Rabbi Salomo, dese spreekwijze/ willende dat daer mede aangewesen wordt dat Godt op dat selve oogenblik/ op welk de Sabbath ingegaen is/ syn werk volbragt heeft/ want dat Godt allen de oogenblikken en puncten des tijds bekennt zijn/ anders als den mensche. 2. Ook is niet ongerijmt de aenmerckinge van Aben Ezra, dat de volbrenginge van het werk, het werk niet en is, maar soo veel geld als een ophoudinge van te werken/ en dat alsoo de Text sig selven verklaert/ en hy heeft volbragt, dat is/ en hy heeft gerult, syn werk volbragt hebbende heeft hy niet meer gewerkt. 3. Maer het is niet nodig dat wy daer toe komen. Seer wel leert Druhus in syn opsettingen over dese plaetse/ dat wy upt de eygen Nature van de Hebreuschsche tale niet en kunnen bepalen/ of het woort het welk gebruikt wordt/ moet vertaelt worden/ hy maekt of hy heeft gemaekt, of hy hadde gemaekt, (want dat alles seggen de Hebreëen op eene wijze) maar dat sulx moet asgenomen werden upt de sake selfs en hare omstandigheden. Laet het Hebreuschsche werk-woort hier dan dus uptgelegd en overgeset worden/ en hy hadde volbragt, gelijkwijls onse Landslieden ook gedaen hebben/ en de gantsche swarigheyt sal toegenomen zijn. De geleerde Man houdt aen/ indien dat toegesien wordt/ dat dan ook dat volgende woort hy heeft gerult, moet overgeset worden hy hadde gerult. Maer dat volgt niet. Want men moet aenmercken de verschepdene gelegentheyt van de sache en van de omstandigheden. De geleerde Man wil staende houden dat het woort van volbrenging in een anderen sin op het eerste/ en in een anderen sin op het tweede Verg gebruikt wordt; en sal het ons niet geoorloft zijn een woort van den voorgesegden tijdt/ t welck upt den aert van de tale onbepaelt is/ na den eych van de sache verschepdentlick te bepalen? Dat allenlick doe ik 'er by. Indien Moyses

Of en hoe de volbrenginge aen den sevendden dag geboden word?

Moses dat hadt willen seggen / 't welk wy meenen dat hy gesegt heeft / en Godt hadde op den sevenden dag volbragt, &c. en hy heeft gerust, &c. of hy niet andere / of niet bequaemere woorden na den aert van de taele desen sin soude hebben konnen uptduicken? Indien de geleerde Man dese Duytsche woorden in het Hebreeus soude moeten stellen / hy soude de woorden formeeren op de selve wijze / als Moses die gescreven heeft.

Van de betekenis-
se van het
woord
Gnaśa :
waer mede
Gen. 2: 3.
niet word
beteeckent
een hervor-
minge of
vernieu-
winge door
genaede.

XXVI. Tegen de derde reden stelle ik de nabolgende dingen.
1. Het woord Gnaśa is seer generael / en beteekent ietwē op ernst-
gerley wijze maecken: het zy dat wel / het zy qualick gemaecht wor-
de. Dit blijkt uyt de volgende plaetsen / altoer het Hebreusche
woord Gnaśa, door maecken of doen overgeset word. Van het droe-
vige quaet word gesegt Amos. 4: 13. die den dageraet duysternisse
maekt. En van het schandige quaet word gesegt Mich. 2: 1. in 't licht
van den morgenstont doen sy dat. Meer voorbeelden sullen terstond by-
gebracht worden. Waer uyt blijkt dat de geleerde Man de kragt van
dit woord al te nauw neemt / als hy het selve uplegt voor verciere
fraeymaecken. Doornamelick indien hy dat pzetifich verstaen wil
hebben van een vernieuwinge door genaede. 2. Het selve woord Gna-
śa word dikwils gesegt van het werk der ses dagen. Gelyk Gen. 1:
31. En Godt sag al wat hy gemaekt hadde. En Exod. 20: 11. in ses
dagen heeft de Heere den Hemel en de Aerde gemaekt. Waerom
ook Ezech. 46: 1. de ses werk-dagen of doen-dagen (in 't Hebreus
שֵׁשֶׁת יָמִים) genoemt worden in tegenstellinge tegen den dag des Sab-
bats. Golt ontkent de geleerde Man niet dat de Hebreusche woorden
Gnaśa en barā dikwils van de selve kragt en betekenis sijn. Waer-
om niet desgelijc hier? Wat noodsaekelicheyt dwingt ons / ja
wat waerschiyneliche reden raedt ons / dat wy de maekingē ne-
men voor het werk van den sevenden dag, de Scheppinge voor het
werk van de voorgaende ses dagen? 3. Als hy aenhout en segt dat dese
woorden wanneer se 'saengeboegt worden onderschepdene betee-
kenissen hebben / en dat sulck niet min by de Christenen, als by
de Joodsche upleggers bekend is / soo spreekt hy wat milder en
breeder als de saecke is. Ik hebbe voorwaer onder verschepdene
upleggers / die ik nagesien hebbe / soo Joden als Christenen, in-
stant gevonden / die de betekenis van die woorden alsoo on-
derschepd gelyk de geleerde Man. Siet Fagius over Gen. 1: 1. *Manasse
Ben Israel. De Creatione Problemat. Coccejus Disput. Select. p. 70. §. 72.*
Hier kan van den taekundigen gehooft worden de geleerde de Dieu,
die dese tegenwoordige plaets verklarende overbloediglyck toont / dat
het Hebreusche woord מְנַחֵם lagnafooth komende van Gnaśa en
beteekenende om te maken, om te doen, al maekende, al doende
in de reden bykans overtollig is / wanneer het geboegt is by een
werk-woord dat gelijcken daert inslupt; en dat sulck in de He-
breusche

begruisfe tael gemeen is en dickwils boozkomt. Die een kenner is van de tael kan hier op nasien Rigter. 13: 19. 1 Koning. 14: 9. 2 Koning. 21: 6. 2 Chron. 20: 35. Ps. 126: 2. Ps. 126: 2. Ps. 126: 2. Ps. 126: 2. Hier van konde nog moeste de geleerde Man na sijn bedrevenheyt in het Hebreeus, niet onkundig zijn. 4. De onderscheppinge der woorden jatzár, gnásá, bará, welke Jesaias gebuykt cap. 43: 7. soo dat jatzár soude beteecken de forméring des lichaems, gnásá de vernieuwinge door de genaede, en bará de scheppinge van de ziel; moest soo blootelich sonder eenig bewijs van de geleerde Man met een meesterlich gesag aen een ander niet in de hand gesteecken worden: secker in de Schysure is sy niet gegrond. Want A. het woord bará beteechent sointjts een vernieuwinge door de genaede, gelijk Ps. 51: 12. Schept my een reyn herte; alwaer in de gront text het woord bará te lesen is. B. het woord jatzár wordt sointjts gesegt van de ziele. Zach. 12: 1. Die des menschen geest in sijn binnenste formeert. en Ps. 33: 15. Hy formeert harer aller herten, in welke beyde plaetsen het woord jatzár te vinden is. Al-te met beteechent het ook een vernieuwinge door de genaede: gelijk Jer. 43: 21. het volk dat ik my geformeert hebbe, sullen mynen lof vertellen. Alwaer in het Hebreeus het woord jatzár boozkomt. C. Het woord gnásá wordt meer als een van de eerste forméring des menschen gebuykt. Gelijk Gen. 1: 26. Laet ons menschen maecken: en 2: 18. ik sal hem gene hulpe maecken, die als tegen hem overzy. Ook Jer. 38: 16. die ons dese ziele gemaect heeft; segt Konink Zedekias tot Jeremias / op niets minder als op de vernieuwinge door de genaede denkende. In welke plaetsen vooz maecken in den Hebreeuschen text gebonden word het woord gnásá. Dewijle dan alle dese woorden alsoo door malkanderen gebuykt worden in de heylige Schysure moet men van den geenen die de selve soo meesterlich onderschept / niet oordeelen dat hy sijn verstand al te veel toegerest? Indien 't permant luste de ordze van de seer Vermaerde Man om te keeren / en met een meesterlich gesag alsoo vooz-te spellen / bará beteechent hier de vernieuwinge door de genaede, gelijk Ps. 51: 12. jatzár, de voortbrenginge van de ziele, gelijk Zach. 12: 1. gnásá, de forméring des lichaems, Gelijk Gen. 2: 18. wat soude de geleerde Man daer tegen konnen? Maar dese dingen zijn van wepnig bondigheyt. 't Schijnt eenboudigst te wesen / dat men in de aengetogene plaets van Jesaias alle die woorden versta van de herscheppinge en genadige verbeteringe. Eenins is hier ook onnut een opstapeling van woorden / om aen te wijsen de uytnemende grootheyt van Gods kragt / en de kragtadigheyt sijner werckinge in de heyligmaeking der uytverkoopte. Gelijk luydende is de plaets Eph. 2: 10. want wy zyn sijn MAEKSEL, GESCHAEPEN in Christo Jesu tot goede wercken, welke God VOORBEREYDT heeft, op dat wy

in de selve souden wandelen. Waer uyt blijkt dat de geleerde Man in die plaets van Hesalas geen onderhand vind. 1. Indien 't ons gantschelijk lust de woorden bará en gnáá te onderscheyden / soo schijnt ons niet gevoeglijcher te zijn als de verklaringe van Nachmanides. Welens woorden uyt het Hebreus in de Nederlandtsche Tale gebzagt zijnde desen sin uyt leveren / Hy heeft gerult van al sijn werk, dat hy GESCHAPEN heeft (in 't Hebreus staet bará) yetwes uyt niets voortbrengende, Om daer uyt TE MAECKEN (in 't Hebreus lagna'sonih) alle de wercken, die in de ses dagen verhaelt zyn: en siec hy segt dat hy gerult heeft van de SCHEPPINGE, en van de MAECKINGE; van de SCHEPPINGE waer mede hy geschapen heeft op den eersten dag, en van de MAECKINGE die op de andere dagen verrigt is.

Veel min kan die vernieuwinge uyt het vierde vers gehaelt worden.

XXVII. De vierde reden komt met de voorgaende op een uyt / behalven dat sy nog meer sinackit na de Joodsche grollen. 1. Een wonderbaere verklarung is het / dat dooz de geboorten des Hemels en der Aerde, niet alleen der selver eerste Scheppinge soude verstaen worden / maar ook de herstellinge van beyde dooz de belofte des Messie. Want het is een vyeemd seggen / dat dooz de sonde der Engelen het verderf gebzagt is in den Hemel der Hemelen / de Thoon van Gods Majesteit. En indien dooz der Engelen sonde het verderf in den Hemel gebzagt is / soo is de Hemel dooz de uytwerpinge van de quade Engelen / waer mede haer Godt in de Helle gestooten heeft / van dat verderf gerynigt. Ook is de Hemel op nieuwts niet geboren dooz de belofte van den Messias op den segden dag geschied / dewijle die den Hemel geen veranderinge aengebzagt heeft / maar alleenlijc voorsegt dat mer het verloop van veele jaren allengskens eenige sieken der uytverhoopenen in die heilige en gelukfalle woonskede souden ontfangen worden. 2. Wat aengaet de opzje / waer mede de Hemel gestelt woord agter de Werde / het is bekent dat de Schysure niet althit op deselve opzje alle dingen verhaelt; en dat uyt de enkele opzje van het verhael / welke aan het goetdrucken van den spreeket hangt / geen bewysen konnen gesontertt worden. Ondertusschen is niet te verwerten de aenmerkinge van Junius. Met een omgekeerde orde worden de aerde en de hemel genoemt, om dat de maekinge der aerde gegaen heeft voor de maekingedes hemels: want de aerde is op den derden dag der scheppinge, de hemel op den vierden volmaeckt. 3. Een opbaergetwelt woord den text aengedaen / indien de maekinge van aerde en hemel verstaen woord van de genadige vernieuwinge van beyde / dooz de belofte des Messie op den sevenden dag geschiedt: om dat Moyses handelt van die maekinge der aerde en des hemels / die gegaen heeft dooz de scheppinge van strupcken en krapden / gelijk blykt uyt de t'saenienknoping van het derde vers met het vierde. Want soo luyden de woorden. Dit zijn de geboorten des hemels en der aerde als

sy

sy geschaepē wierden: ten dage als de Heere Godt de aerde en den hemel maekte: En allen struyck des velts, eer hy in der aerde was, en alle 't krayd des velts, &c. Of/ gelijk de seer geleerde de Dieu toont dat het seer bequaemelick anders kan worden overgeset/ op welken dach Godt den hemel en de aerde maekte wasser noch geen struyck des velts, &c. Soo dat dese maechinge van aerde en hemel gegaen heeft selfs booz/ de scheppinge des menschen/ veel meer booz sijn val/ en herstellinge upt den val. En dit vers dient ganschelick om het versierde onderscheydt van die Geleerde Man om verre stooten.

XXVIII. En alsoo hebben wy getoont dat in de woorden van Moyses niet gebonden wordt die arbeydt Gods waer mede hy op den se- De ruste Gods van vonden dag alles upt den val opperegt heeft. Ook kan daer niet meer het werck der Ver- der gebonden worden de ruste van dat werck der herstellinge/ welke nieuwinge rust een grondslag van den Sabbath soude sijn. Want 1. Het is onge- op den se- rijmt te seggen/ dat Godt/ hebbende belofte gedaen van den Messias, vonden dag in rust van het werck der genadige berenewinginge des ganschen We- des werelts relts/ nademaal die belofte een boozsegginge was van arbeydt/ van is een ver- schot op schot/ en yndelick van de doot Christi/ booz welke saec- digtsel, en hanten laetien die reformatie of berenewinginge was te veruorven en wordt nerg- te volbringen. 2. Hoe kan seggt worden dat Godt terstont na die en in de gedaene belofte van al sijn werck gerust heeft/ dewijle hy onmiddellck Schrifture na de seide oordeelen heeft uytgesproken en groeffent over Adam, E- als een va, en de aerde die booz haere misdaed verbloecht is; en haer ten grondslag Paradijsse heeft uytgejaegt? Werk werck! soo 't geoorloft is mensche- van den liker wisse alsoo van Godt te spzecken/ vergelijkt hier mede/ Jes. Sabbat ge- 28: 21.) Gode meer arbeydts gegeven heeft als de scheppinge van de legt. gansche Werelt. En alsoo wordt in plaets van een Sabbath, dien Moyses beschrijft/ dese dag Gode gemaect tot een seer grooten werck- dag. dag. 3. Het is ongetwijffelt dat de dag des Sabbats na de verkhondig- ging van ging van het eerste Euangelium den Messias heylig geweest is/ en tot hier eere hier eere niet een heylige opspzichtiginge des gemeds/ van de heyligen moest worden moest worden gebiert; en ik sal 'er niet seer tegen sijn indien 't de Geleerde Man de Geleerde Man behaegt de plaets/ Jes. 58: 13. alsoo ober te se- ten dat de Sabbath ten dat de Sabbath genoemt worde een verlossinge om den Heyligen des Heeren, des Heeren, die verheerlijkt is: maer daer upt kan niet geen schijn wor- den besloten den besloten dat de belofte van den Messias de grondslag van den eer- sten Sabbath sten Sabbath is geweest; nademaal die betteckinge eerst na den val by den Sabbath den Sabbath gekomen is/ gelijk ook by andere saecken. 4. De Schrifture Schrifture legt niet duydeltike woorden tot een grondslag van den Sabbath de ruste de ruste Gods van het werck der eerste scheppinge die in ses daegen ses daegen voortragt is. In ses daegen heeft de Heere den hemel, en de aerde de aerde gemaect, de Zee, en alles wat daer in is, en hy rusteten sevendē dage: sevenden dage: daerom segende de Heere den Sabbath-dag en heyligde den seiven. Exod. 20: 11. Nademaal dan dese dingen klaar gemorg

genoeg zijn / soo blyckt het / indien ik niet en seple / dat de gemee-
ne en Koninklike weg veel beplijger is als die nienwe en oneffene /
dien de Geleerde Man / wiens gevoelen wy nu ondersogt hebben /
heeft willen betreden. En van dese dingen sal tot hier aen toe ge-
noeg gesegt zijn.

ACHTSTE HOOFT-STUCK.

Van de Schendinge des Werk-verbonds aen 's menschen zijde.

In de eerste I.
sonde van
de eerstge-
schapene
menschen
is geweest
een schen-
dinge des
ganichen
Verbonds.

Ma dat de Schysiture niet leert / hoe lange dat Ver-
bondt / alsoo bevestigt en versterkt zijnde / geduert
heeft / soo zijn wy te vreden daer van onkundig te blij-
ven. En wy konnen van ons gemoed niet verwerven
dat wy met een reukeloose waen die tijdt souden be-
palen / die waerlich verborogen is. Dat is openbaer /
dat de mensch dooz een heplooß bestaen / van de bzugt des booms / die
hem was verboden / komende te eten sich selven schuldig gemaecht
heeft aen de schendinge des Verbonds. En geensins kan vooz licht
gehouden worden die sonde (die van den Apostel genoemt woort een
misdaed, een ongehoorsaemheyt, en een overtredinge. Rom. 5.)
om datse soude konnen schijnen begaen te zijn ontrent een saeck van
niet seer groote waerde. Want soo veel te schandiger is de overtre-
dinge des Verbonds / hoe veel te slegter dat geene is waer van Gode
den mensch geboden hadt sich te onthouden / die daer vooz de belofte
des Verbonds veragt heeft. 't Welk kan opgeheldert worden met
Esau onheplijghet / die soo veel te grooter was / hoe veel te gerin-
ger was die spijse / waer vooz hy verkocht heeft het recht van sijn
erst-geboorte / Heb. 12: 17. In die sonde is geweest / gelijk dooz-
gaens van de Godgeleerden aengemercht woort / een secker op-
stapeling van vele misdaeden. Tot ons vooznamen nu dient inson-
derheyt / dat wy toonen hoe daer in geweest is een schendinge van het
gansche Verbondt. Want niet alleen was die Boom, 't welk wy te
vooren bewesen hebben / een Sacrament des Verbonds, welcke mis-
bzupht zijnde men oordeelen moest dat het gansche Verbond een trak-
geleden heeft: niet alleen was het gebodt ontrent dien boom een ge-
bodt van beproevinge der gansche gehoozsaemheyt; maer ook al wat
in het Verbond begrepen wierd is dooz dese overtredinge geschonden.
De Wet des Verbonds is betreden / als de mensch gelijk als een mee-
ster van sijn saecken / en een sigter van sijn eygen geluk / in weerwil
van

van den Heere / dingen die de sijne niet en waeren aengeraecht heeft / en het joch der gehoozsaemheyt dien hy Gode schuldig was afgeschudde. De Belofte des Verbonds is van hem minder geagt als een haest-vergaende wellust / en ydele belofte van den vleschepder. En die schijnelijke doodt dien de Auktheit des Verbonds den overtredet gedreijt hadde, quam sijn gemoedt soo vreeslich niet vooz / of hy durfde daer tegen aen-gaen. En alsoo heeft Adam het Verbond overtreden, Hof. 6:7.

11. Welcke misdaedt / hoewel Eva daer in de eerste geweest is / Waerom nochtans op Adams reeckeninge van de Schysiture plagt gestelt te worden. Dat door eenen mensche de sonde in de werelt is gekomen, daedt op leert Paulus Rom. 5: 12. welken hy vers 14 verklaert Adam geweest Adams te zijn. Want Adam is geweest het hooft des Verbonds / met welken / reekening- ook eer Eva geschaepen was Godt schijnt gehandelt te hebben. Adam ge plaecht is geweest de Stam-boom van het gansche menschelich geslagt / ook van Eva selve die upt sijn ribbe gemaecht is. En het is geen gebuygh van een vrouwe het geslagte te rekenen. Ook wierd het Verbond niet gehouden ganschelich gebzoochen te zijn / als na dat Adam by de misdaedt van sijn vrouwe de sijne gevoegt hadde. Toen betrok eerst de Schepper / hebbende de persoon van Regter aengedaen / vooz het recht dat onberaden paer menschen / dat nu te voren in sijn conscientie was veroordeelt. Nochtans moeten niet menen dat dese erffentle der sonde soo vloeyt van Vader Adam, dat Moeder Eva van dese smette wozde berontschuldigt. Want nademaal sy beyde dooz het huywelik tot een vleesch geworzen zijn / soo moeten sy in soo ver vooz een mensche gehouden worden. Ja dat meer is Adam is het hooft en Stam-boom van het menschelich geslagte niet / ten zy te gelijk niet sijn vrouwe aengemerckt zijnde. Hier toe dient 't geene Malachias segt cap. 2: 15. dat Godt, soeckende een saet Godes, eenen gemaekt heeft. Een paer / twee tot een vleesch.

111. Die geene die den mensch tot desen afval verlocht heeft / is hy. De bedrieten twijffel geweest een boose geest / die van de rasernijen sijner quaede conscientie gequekt zijnde / den mensche aen Godt / en Godt aen den mensche misgunde / soeckende een ongeluchige troost sijner rampsa- heyt in een medemacher sijner elende. Dese / om den mensch dooz een hevloose aenradinge en gespryk te listiger te bekruppen / heeft sich bekleedt met de slange / de listigste van alle dieren / en toen den mensche niet min aengenaem als andere gehoozsaemende beesten. De groote Molinæus gijt dat dese slange aensienlik is geweest van gedaente / hebbende vurige oogen / goudene schubben / hier en daer gespren- kelst met klaere en schijnende teekenen / en epudelich foodaenig en die de oogen van Eva na sich soude hebben getrokken : en die te vooren meer als eens aen Eva verscheenen zijnde / sig met vleyende woorzen in haere genuegentheyt soude hebben ingewickelt / waerom sy hem te lig-

Disput. 3.
de Angelis
§. 44.

ter soude hebben geloofd / hebbende nu vooz heeren gescregen een goet gebooren van sijne toegeneigentheit t'haertwaerts: die ten laetsten soodaenig een soude geweest zijn / dat op hem alleen / niet op de geheele soorte / moet toegepast worden 't geen Moses van de atglifsigheyt der slange segt. By welke giffinge ook dese geboort wordt / dat Eva inigschien / (na harre ervoudigheyt) niet geweten heeft / of aen eenige andere dieren behalven den mensche het gebryck der smaecte van God was gegeven, Laurentius Ramirez (aengetrocken van Bochartus, *Hierozoici Lib. 1. Cap. 4. p. 30.*) treed noch een stap verder / en verdigt / dat Eva plagt te spelen met de slange / en daer mede haer borsem / en hals / en armen te vercleren; en dat daerom de halscleraeden (die de Giecken noemen opheis, een woort dat ook slangen beterekent) heden gemaecht worden na de gelijcknisse der slangen.

Pentecostarchi sui
Cap. 1.
Ophiis.

Wacrom hy door de slange gesproocken heeft.

I V. Maer dit zijn apocryphe en ongegronde dingen. Wy moeten sulck een behaegen in ons selven niet hebben / dat wy soodaenige versetselen buyten de Schryffture souden verdigten. Of dit de eerste verschijsinge / dan of het eenige verschijsinge van de sprekende slange geweest is / soude ik niet geen verclertheit seggen / noch ook hartnechtelich onthemen. Maer dat van sechtere upnemende slange / soo konstiglick geschildert en gemaecht / en nu aen Eva gewent / als waerschyjnelych verhaelt wordt / is te houden vooz een soete spellinge van een nieuwigierig verstand. De arglistigheyt van de slangen is oer al soo bekend / dat sy by seer veel volkeren als sinnebeelden van voorsichtigheit voozgestelt zijn. Veel dingen wyt allerlepe Schryvers oer dit stuk heeft Bochartus by malckanderen gehaelt. *Hierozoici. Lib. 1. Cap. 4.* Hier komt te pas dat seggen des Salignaechers / Matth. 10: 16. Zyt voorsichtig gelijck de slangen. Het is ook een ongelijck / en smaetheyt die Moeder Eva aengedaen wordt / haer te vertonen soo ervoudig / ende soo weynig van de onvernustige schepselen verschillende / datse tusschen onvernustige dieren en den mensche geen onderschept heeft weten te maecken / ende niet geweten heeft dat het gebryck van de spzaeck allentlick den redelicken schepselen was gegeven. Sulck een domme ervoudigheyt komt niet oer een met den gelucksaligen staet der eerstgeschapene menschen / noch ook met het beeld Gods / dat in Eva mede soo upnemendlick upblonk. Het is veel ervoudiger te geloben dat de Wyfel sich dit werckruyp aengenooten heeft / om sich te ligter als een voorsichtige geest den mensche aen te prijsen; vooznamelick alser dat als een mirakel / ten minsten als een wonder byquam / dat een slange menschelike woorden sprak / waer in eenige soorte van waerschyjnelykheyt was / dat eenige Geest in die dier sich onthielt / en ook daer toe van Godt op een extraordinaire wijs was gesonden om den mensch volkomener te onderwysen van den wille Godes / om wiens woorden gelove te doen hebben ook selve dit mirakel / soo men het soo noemen mag / schen te dienen.

V. Nade-

V. **Maer** dat dese verfoeckinge des Drijbels soo veel is als een boosheit van alle volgende verfoeckingen: soo meynen wy niet onwaarschijnlijk te zijn dat de Satan alle sijn arglistigheyt gebruik heeft / en sich selven gelijk hy gewoon is / verandert in een Engel des lichts / die quansups by Eva quain als een uytneemend leeraer van een waarhejdt / die seer gewigtig was / en noch niet genoeg verstaen. **Maerom** hy sich terstont niet openlick kiant tegen het gebod Gods / maer eerfelick het als een twijfelagtige saech boosstelt / of Adam de sin van Gods verbodt wel ter dege verstaen heeft; of hy't aen Eva getrouwelick overgelevert heeft; of sy selve ook niet bedrogen is in de uytlegginge van het selve; of ten minsten dat gebod na de letter genomen niet soo werplich waarschijnelickhejds en hebbe / dat het overtollig sy te denken op een geestelicker en verborger sin. **En** alsoo leert hy redenabelingen / en murmureringen ontrent de woorden Gods; dingen die loutere pesten des geloofs sijn.

De order der verfoeckinge is geweest dese,
1. Leert hy twyflen over de sin van het gebod.

VI. **Dart** op maecht hy los en verdraept de bedreynginge die by het gebod gevoert is. Gy lieden en sult den doot niet sterven, segt hy: **Godt** heeft dooy de doot dat niet willen verstaen / dat gy na uwe eendoudighejdt vermoedt. Soude aen soo genoeglick en / aen soo soeten doorn de doot hangen? **Of** verbeelt gy u selven dat Godt soo nydig is / dat hy u lieden / die sijne gunstgenooten en vrienden sijt / het eeten van soo leetere doorn / onder straffe van een harde doot soude verbieden? Sulchs komt niet over-een met sijn oneyndige goetheyt / die gy soo overbloediglick onderbindt; noch met de gedaente van de schoone doorn / noch met de bevallichheyt van sijn vrucht. **Dartom** onder dit woordt schijnt noodsakelick wat anders / dat gy lieden niet en verstaet. **En** alsoo giet hy by droppelen de onbooslechtige vrouwe in de hertorpe die allereerst in de werelt gehooft is / datter een sonde is / die de doode niet en verdient / of / 't welck het selve / datter is een veniale of vergevelicke sonde. Dese heeft-hertorpe worde heden als noch in de stoomsche kercke verdedigt van de valsche Propheet des Antichristes / die hoornen heeft des Lams hoornen gelijk, en spreekt als de draek, Apoc. 13:11. **En** niet is de Satan als noch meer gewoon te doen als de menschen op hoop van strafeloochheyt tot de sonde aen te voeren.

2. Maecht hy los de bedreynginge.

VII. **Hy** boegt 'er by een belofte van een groeter goet / uwe oogen sullen genepen worden: en gy sult als Godt wesen, kennende het goed en het quaet. **Hy** selt dooy uyt / 't geen waer en heyligh was / dat 's menschen kint stricke tot eenig volmaekter goet. **Dat** nu siet hy daer in / dat de mensch Godt soude gelijk sijn / gelijk ook de Heilige Johannes: wy weten dat wy hem sullen gelijk wesen. 1 Joh. 3:2. **Warder** dese gelijchheyt segt hy 't saeingevoert te sijn wat een openinge der oogen en inet meerder heyt van kennisse. **Och** dat wijst niet af van de leerstukken der Schrifture / welcke ons de saligheyt becijghet als hier in bestaende dat wy Godt sullen sien, gelijk hy is, en dat

3. Voegt hy 'er by een belofte van een groeter goet.

dat wy sullen kennen gelijk ook wy gekent zijn. En tot soo verre soude de Satan konnen schijnen niet qualik gesproochen te hebben / mengende in sijn bedzieleren veel dingen die waer zijn en sich selven by de conscientie aengenaem maccken / ten eynde hy geluckeliker onder de schijn van een waer Leeraer mocht bedzielen. Waer hier in was het bedrog verborghen. 1. Dat hy leerde / niet te verwagten den tijt van Godt voorgesiet / maer niet een onberadene voozbarighet de de loofde gelucksalighet te verhaesten. Waertlick de mensch kan de volmaechtheit niet al te seer vernemen / niet al te seer begeeren / soo hy dat maer doet door voozbepdinge en aendagtige verwagtinge / in heylige lijdsaemheyt / en in onderwerpinge van sijn wille onder de wilte Godes / willende selfs niet een oogenblich het welbehagen Godes voozkomen. 2. Dat hy een verkerde weg na het gewenschte eynde toont / even als-of de eetinge van dien boom een natuerlik / of 't welck waerschiyneliker is / een sedelick middel waere tot de be loofde gelucksalighet : en even-als-of Godt dat ingestelt hadde als een noodsaeckelick verpeschte saccke / sonder welcke sy tot een nauwer gemeenschap Godes en volmaechter wijsheyt niet en souden konnen komen / noch eyndelick in die staet geraecken in welcke sy / het quaede soo wel als het goede kennende / geen bedzielerpe meer onderhevig souden zijn. En dat hy hier toe de benaeminge van den boom verdraept heeft / is waerschiynelick. Dit zijn loutere gupchelpen des Satans.

Hy roept
Godt tot
een getuy-
ge.

VIII. Eyndelick beroept sich dese vermomde Leeraer op de wetenschap van Godt selve; Godt weet. De meeste uitleggers / soo Joden als Christenen / soo oude als nieuwe verklaren dese woorden alsoo / als of de Satan Godt beschuldigde van openbare quadaerdighet en nijdighet / als die dese boom soude hebben verboden om niet gedwongen te worden den mensche in het geselschap sijner heerlichheyt in te laeten. En secker geen lastering is soo schizickelick daer sich de Satan over soude schaemen. Dit nochtang moeten hier besien / of niet soo vuylen lastering / soo bot voorgesiet / den mensche die noch geen quaedt van Godt en gevoelde / eer een schizick soude aengejaegt hebben / als sig selven aengenaem gemaakt onder eenige schijn van geloofschheyt. Want hoe? Is het gelooflick dat den mensch / die niet geck was / heeft konnen wijs gemaakt worden / dat de wijsheyt en gelickheyt met Godt aen den boom hing : soo dat de mensch / in weerwil en tegen danck van Godt / door de eetinge van den selven / die soude konnen verkrijgen? Ten anderen dat Godt / dien de mensch heel wel kende als de Allerbeste en Allergrootste / nijdig soude zijn / 't welck is een klaerblijckelick bewijs van boogheyt en swachheyt. Eyndelick dat soo grooten kragt in de boom is geweest / dat Godt den mensch / als hy die geproeft hadde / niet en soude konnen dooden. Want alle dese dingen hebben geloof moeten worden van die geene / die soude willen gelo-

geloben / dat Godt upt nijdigheyt dien boom verboden hadde. Het schijnt niet de arglistigheyt van den Satan niet over-een-te-komen / dat hy raedzaam soude geoordeelt hebben / den mensche vooz te stellen dese dingen die soo ongetijnt zijn / en soo strijdbig niet de gemeene kenssaeden en ingeboozne kennisse Gods. Is het niet gevoegliker / dat wy dat woozdt opnemen gelijk als een formulier van eedswertinge? In welken sin ook Paulus gesegt heeft 2 Cor. 11:11. Godt weet het. In voege dat de meernedige bedrieger Godt soude genoemt hebben als een getuyge van sijn reden.

IX. Waer zijn 'er die meynen dat Adam niet en is bedrogen; soo dat hy namelijk geloof soude hebben die dingen die de slange de vrowwe wijsghemaakt hadde; maer liever dat hy upt lief de tot de vrowwe gevallen is / wiens gemoedt hy niet en wilde bedroeven: soo dat hy / hoewel kundig zijnde van Gods gebodt / en niet geraecht door Satans bedrog / nochtans om haer in dien staet niet te verlaeten / de vrowwe die hem van haer aengeboden wierdt / gesmaecht heeft / gelovende mischien / dat hy dese sijne genegentheyt onttrent sijn bruydt / die hem van Godt was gegeven / soo hier eenige sonde in soude mogen zijn / ligtelik soude verontschuldigen. Waer toe sy aentrecken de woorden des Apostels. 1 Tim. 2: 14. Adam en is niet verleydt geworden: maer de vrowwe verleyd zynde is in overtredinge geweest. Waer dese dingen leyden ons af van de eenvoudigheyt der woorden Gods. De sin des Apostels is open en klaer / dat de vrowwe geen heerschappye moet gebruiken over den man / om twee redenen die hy aendringt. 1. Om dat Adam eerst geschaepen is / als het hooft / en daer na Eva tot sijn behulp. 2. Om dat de vrowwe lighter kan bedrogen worden / als welke eerst verleydt zijnde / aen de man een oorsaecke van verledinge geweest is. Die desgelijc gelijk sy verleyd is / maer niet eerst; en door haer. Want niets isser in de Heplige Schryfture gebruicliker / als dat perweg absolutelik schijnt ontkent te worden / 't welk men nochtans moet verstaen in eenigen opzicht ontkent te wesen. Tot een voorbeeld kan dienen / Joh. 6: 27. en Phillip. 2: 4. En het kan niet begrepen worden / hoe dat Adam gelovende hem van God verboden te zijn 't geen hy derdt / gelovende dat hy dat doende van het belooft de geluk soude verseecken worden / ja in een gewisse doot storten (want dat heeft hy moeten weten en geloben / indien hy van het bedrog des Satans vry en ongeschonden is gebleven) alleenlik om de vrowwe te behaegen / sich tot een medegesel van de misdaet soude gemaakt hebben? Secker indien hy geloof heeft dat hy de overtredinge van Gods gebodt / de versmaedinge van de belooft de geluksaligheyt / en de reukeloofse wegwervinghe sijns selfs in het gebaet van de eeuwige doot / alleenlik niet sijn genegentheyt tot sijn vrowwe soude konnen verontschuldigen; soo heeft hy niet min / indien niet meer / gedwaelt als de vrowwe / en is soo wel als sy bedrogen. Geenssins kan oock upt sijn ant-

Of Adam niet bedrogen zy geweest, maer alleenlik gevallen uyt liefde tot sijn vrowwe?

antwoorden aen Godt / waer mede hy niet op de leugen van de slange / maer op de vrouwe / die Godt hem gegeven hadde de schult legt / be-
woesen worden / dat de man niet soo seer door een dwaeling in het ver-
standt verleydt is / als dat hy van sijn genegentheyt overmeestert zyn-
de / in de sonde gevallen is. Want dat is de gansche oorde van de krag-
ten der siele te ontfien en in wan-oorde brengen : dewijle alle dwaeling
in de genegentheyt eenige dwaeling in het verstandt / ten minsten ten
opfigte van des selfs laetste oordeel / booz-wt stelt. Waerlik dit was
een dwaeling / ja een seer groote dwaeling / te geloven / dat hy sijn
genegentheyt ontkent sijn vrouwe meer moest toegeven / als luyfieren
na Gods gebode. En ook dit was een wtfteekende dwaeling / te
menen / dat het is een werk van liefde / als men sich een medegesel
maecht in de sonde : daer het een werk van liefde is / de sondigende
te bestraffen / en soo veel mogelijk is met Godt wederom te bezye-
digen. 't Welk Adam sekerlik soude gedaen hebben / indien 'er geen
dwaeling hy hem was geweest. Daer heuen gy u keert / noodsaekelick
moet men bekennen dat hy bedrogen geweest is. Wat alleen schijnt
Adam met sijn verbediging gewilt te hebben / dat sijn liebe vrouwe / die
dingen diese van de slange geleert hadde / met een waerschyjnelicke re-
den hem ook hadde wijsgemaecht / en dat hy de eerste in die sonde niet
en was geweest / en dat hy niet ligtelik eenige dwaeling of bedrog
van die geene vermoedt hadde die hem van Godt tot een behulp was
gegeven.

Adams val
is van eeu-
wigheydt
voorge-
kent.

X. Wat ontrent desen val der eersiggeschaepene menschen Godt met
sijn boozsienigheyt besig geweest is / kan niet getwijfelt worden. Dit
blijkt / datse van eeuwigheyt voorgekent geweest is / 't welk niemant
kan ontkennen / als die met een heeloose stoutheyt Gode sijn alweten-
heyt gaet ontnemen. Ja nademael de gansche Bederlinge van onse
saligheyt / welke Godt in sijn eeuwig besluit afgemaelt en ontwoopen
heeft / en een boozhenen-begrepene reeks van seer groote wercken /
de sonde des menschen booz-wt-stelt / soo heeft die niet konnen geschie-
den sonder de boozsieninge Godes. En dat is soo veel te klaerder / om
dat / na 't getuygenisse Petri / Christus voorgekent is voor de grond-
legginge des werelts, en bysonderlik als een lam wiens bloedt sonde
worden vergoten / 1 Petr. 1: 19, 20. Welk onbetwijfelich bewijs
Socinus niet en heeft weten te ontgaen / als met te verdigten / dat
Christus wel na dat de menschen gesondigt hadden, gekomen is om
haer sonden uyt te wischen, maer dat hy evenwel soude gekomen
zyn, hoewel de menschen niet en hadden gesondigt. Waer dat verdig-
sel / behalven dat het onschijftmatig ja tegen de schijft is / komt hier
niet te passe. Want de reeks en t'saemenhang van Petri woorden laet
niet toe dat men de selve anders verklaert als van de boozhemisse Chri-
sti gelijk als eenes lams, dat geslagt soude worden en sijn bloed son-
de vergieten / tot een prijs van verlossinge. Van welke voorbepaelde
raedt

raedt en voorkennisse Gods, na welke Christus den onrechtberdig-
gen overgelevert is / hy desgelijks spreekt Hand. 2: 23. Nademaal
van Christus van eeuwigheyt voorgekent geweest is / als sullende ge-
slagt worden om de sonden der menschen / soo is het noodsaekelijk
dat ook de sonde des menschen voorgekent geweest is.

XI. En indien sy voorgekent is, soo is sy ook voorverordineert: En voor-
gelijckertwijls hy Gods voorbepaelen raed en voorkennisse, in de ter-
stont aengetogene plaetse / t'saemgevoegt heeft. Doch kan de voor-
kennisse van toekomende dingen in Godt niet begrepen worden / als
vloeyende op sijn beslupt ontrent die toekomende dingen.

XII. Hier upt bloeyt vorder met een baerblijvend gebolg / dat het En daer-
niet anders heeft kunnen geschieden, of de mensche soude vallen: en om onseyl-
dat van wegen de onseylbaerheyt van Gods voorwetenschap, en baerlik toe-
noodsaekelikeit, geslanten in de Scholen spreekt / des gevolgs. komende.
Want Gods volmaektheit laet niet toe / dat enig beslupt Gods pde-
ze; of van de upkomst niet beantwoort worde. Het komt Jehova toe te
seggen; Mijn raedt sal bestaen, Jes. 46: 10. Syn raadslagen van verre
sijn waerheyt en vastigheyt, of een seer vaste waerheyt / Jes. 25: 1. De
vastigheyt sijner raedslagen heeft Godt selve met eenen eed beves-
tigt om de onveranderlikheyt sijnes raeds Heb. 6: 15. te sekerder upt
te duchten. De Heere der heerschaeren heeft gesworen, seggende: In-
dien niet, gelijk ik gedagt hebbe, het alsoo geschiede, en gelijk ik
beraedslaegt hebbe, het bestaen sal. Jes. 14: 24.

XIII. De onseylbaerheyt van de upkomst / ten opsigte van 's men- Welck
schen soude / kan ook op een andere wijze betwefen worden / soo wy maer ook uyt de
letten op die onderschickinge, waer mede alle schepselen in het werken kragtadig-
van Godt af hangen. Want het kan niet geschieden dat Godt met sijn heyt van
almachtige medewerkinge of voorgeboringe om te werken in eenig Gods me-
schepsel inbloese / en dat het selve ondertusschen die werkinge sonde dewerkinge
opshoyten Desgelijx kan het niet geschieden / dat Godt niet inbloesen, besloten
de in de sedelicheit goetheyt van die natuerlike werkinge / het schepsel wordt.
sonder dien inbloed die sedelicker wijze goede werkinge soude doen.
Dit volgt upt de nature Gods en der schepselen: nademaal hy sijne
schepselen niet te vergeefs kan aendryven om te werken: en dese
van Godt aengedryven zijnde niet en kunnen nalaten te werken. Dese
dingen als een grond voorgekent zijnde / gelijcke voorgekent een gelijck
die 'er op let klaerblijckende zijn / soo kan het niet geschieden dat de
mensche sich soude onthouden van te redenkabelen / van te willen / van
te eeten / als Godt met sijn almachtige medewerking in hem komt
in te bloeien om hem te bewegen tot redenkabelen / tot willen / tot ee-
ten. Alsoo weinig kan het ook geschieden / dat de mensche heplighen reden-
kabele / heplighen wil / heplighen eete / wanneer Godt ophouwt tot
die heplighheyt der werkinge met sijn almachtige medewerking in te
bloeien. Verhalven gestelt zijnde dat Godt ingebloeyt heeft tot de na-
tuur-

tuurlijke wercking van redenkabelen / van willen / van eeten / gelijck hy heeft ingebloeyt / en dat hy niet en heeft ingebloeyt tot de sedeliche goedhepdt van die werckingen / gelijck hy tot de selve niet en heeft ingebloeyt ; soo heeft het niet anders konnen upvallen / als dat de mensch op die tijt soude wercken / en werckende qualich soude wercken. Welcke dingen alle niet alleen ontrent de eerste sonde des menschen / maer ook ontrent alle andere waer zijn : Nademael dese dingen van een klaerblijckende waerheyt sijn / soo sie ik niet waarom wy niet onbeschoondelich het selve souden seggen / voornamelijk dewijlse strecken tot Gods eer / en tot betoninge van sijn upmuntendheyt / en der schepelen af hanginge van hem / soo in het werken als in het weesen. Indien de Pelagianizerende wederpartijders dese dingen willen verbaeren / sy sullen dat doen tot haer eygen onheyl : En dat moet ook hy ons van soo grooten gewigte niet zijn / dat wy / haer ten gevalle / souden ontbeffen en verlijgen die dingen die waer zijn.

Een overvloedige betooninge van dese waerheyt.

XIV. Nochtans sal het sijn nuttighepdt hebben datwe in dese bedenckinge wat blijven hangen / op dat de rigeur en strengheyt van dit gevoelen / soo 'er soodaenig pets in sreecht / dooz een klaere betoninge van de waerheyt ganschelich weggenomen worde. 't Welck wy van die dingen die de klaerste en blyckelichste sijn beginnende / iniet een geduerige reeks van upt malanderen upspruytende en voortvloeyende bewijsredenen / alsoo meynen te volboeten / dat wy selfs den wederpartijders tegen haer wilt de toestemminge sullen asperffen.

Alle tweede oorsaken hangen af in het wercken, van een eerste oorsaeck.

XV. En eerstelich meyn ik dat my ligtelich sal worden toegestaan / datter alleenlich een eerste oorsaeck is ; en dat alle andere / soo in weesen / als in wercken / alsoo van die eerste af hangen / datse sonder die noch sijn / noch werken konnen. Dat predikt Paulus tot den Atheniensen / Act. 17: 28. In hem leven wy, en bewegen ons, en zyn wy. Selfs de allermagtigste Monarch van de werelt / hoedanig ten tyde van Iesajas de Assyrier was / kan sich niet meer bewegen sonder Godt / als een byle sonder eene die daer mede houwt / of een sage sonder die de selve trekt. Jes. 10: 15.

't Welck ook de reden goetkent.

XVI. De reden stemt de Schysfure toe. Want indien 'er eenige oorsaeck was behalven Godt / die onafhangentlick van hem soude konnen wercken / soo soude volgen datter meer eerste beginselen sijn / gelijkerwijs wel redenkabelt Thomas Aquinas, in *secundo sentent. distinct. 37. quaest. 2. Art. 2.* Welckers redenkabeling / om datse bondig is / en insonderheyt tot onse saecke dient / ik my niet sal laeten verveelen mer sijn eygen woorden hier by te schryven. Dat behoort, segt hy / tot het weesen van het eerste beginsel, dat het kan werken sonder hulp van een voorgaende of eerder werker, en sonder invloed des selfs. Daerom indien de menschelicke wille eenige werkinge soude konnen voortbrengen, waer van God de werkmeester niet en soude zyn, soo soude de menschelicke wille het weesen hebben van het eerste beginsel.

XVII. Dese

XVII. Dese knoop soekt men los te maecten, seggende, dat de Waer op wille, hoewelse door sich selven een werkinge kan voortbrengen son- te vergeefs der invloed van een eerder wercker, nochtans van sich selven niet en uytvlugt heeft het wesen, maer van een ander, 't welck ook vereyscht wordt ge- maect. tot het wesen van het eerste beginsel. Maer dit schijnt niet te sluyten, dat yetwes, 't welk van sich selven niet en heeft het wesen, van sich selven soude kunnen werken, nademael het ook door sich selven niet en kan in sijn wesen voldueren, dat van sich selven niet en is. Want alle werck-kragt komt voort van het wesen, en de werking van de werk-kragt. Daerom, wiens wesen is van een ander, diens werk-kragt en wercking moet ook van een ander zijn. En daer-en-boven, hoewel door dese antwoord soude worden vermydet, datse niet en soude zyn *het eerste wesen*, nochtans soude niet kunnen worden vermydet, of sy soude zyn *een eerste wercker*, indien haere wercking niet en wierdt ge-bragt tot eenig eerder wercker gelijk als tot een oorfaeck. Tot soo verre redeneert Thomas.

XVIII. Godt boegt sich ook niet alleen met sijn medewercking by Godt vloet de werckingen der tweede oorfaecken / als sy wercken; maer sy vloet niet alleen ook in de oorfaecken selven in / op dat sy wercken. Om dat de aen- in de wer- bang der werckingen / indien niet meer / secker niet min van Godt kingen der afhangt als de voortgang. Welck gevoelen niet ongeluchtiglyc upt- oorfaecken, gebuycht wordt in de Roomsche Catechismus, die volgens het besluyt maer ook in de oor- van het Concilie van Trenten, door oorde van Pius de Vyfde gebuyt faecken sel- is; welckers woorden dese sijn. *Parte prima, de primo Symboli Ar- ve op dat ticulo, num. 22.* Godt bewaert en regeert niet alleen met sijn voor- sy werken. sienigheyt alle de dingen, die 'er zijn: maer ook de dingen die be- weegt worden en yetwes wercken, dryft hy door een inwendige kragt soo aen tot beweeging en tot wercking, dat hy hoewel hy de uyt- werckendheyt van de tweede oorfaecken niet en verhindert, nochtans voorkomt, dewijle sijne verborgene kragt tot alle dingen en een yeder der selven sich uytstrekt, en gelijckerwijs de wyse Man getuygt *alle dingen van het eene eynde tot het ander eynde toe kragtelick aenraecht, en soetelick schickt.* Waerom van den Apostel geseyt is, als hy by den Atheniensen Godt verkondigde, dien sy niet kennende dienden: *Hy en is niet verre van een ygelich van ons, want in hem leven wy, be- weegen ons, en zyn wy.*

XIX. Woeder / gelijk de tweede oorfaeck niet kan wercken / ten Die in- zp opgewerkt / en te voeren tot het wercken beweegt zijnde / door de vloedt ge- boozkomende en boozbepalenden invloed van de eerste oorfaeck: alsoo stelt sijnde, is ook die invloed van de eerste oorfaeck soo kragtig / dat die geselt soo kan het zijnde / de tweede oorfaeck uet en kan nalaten te wercken. Want te niet anders berdigten eenige indifferente of onverschillige medewerckinge Godes / zyn of het die eerst door de medewercking van de tweede oorfaecken souden bepaelt schepfel woorden / is Gode onbetamende: als of een slaaf beweegde de geene die moet wer- ken.

hem opheft, als of een stok ophiefde gene die geen houdt en is. *Jes. 10: 15.* Want soo kunnen de woorden *Jesaja* bequamenlik vertaelt worden. En de sin is / dat niet als seer ongerijndelich aen het wercktuug wordt toegescreven de opheffinge en draginge van dat geene dat uit sulchen segten stoffe niet en is als een hout / maer van een upnemen der nature namelik een Groot. Met welke verbloemde spreekwijze aangewesen wordt de ongerijmtheit van dat gevoelen / 't welke stelt dat Godt in sijne werkinge van het schepfel bepaelt wordt.

't Welck
uyt de vol-
maektheit
Gods ver-
klaert
wordt.

XX. Mer toe dient ook dat bewijs van *Didacus Alvares, de Auxiliis Divinae Gratiae Lib. 3. Dissut. 21. pag. 263.* De manier om mede te wercken door een wille die in sich selven onverschillig is om dit of dat gewrogt of het tegendeel van dien voort te brengen, is seer onvolmaeckt, dewyl sy in haer kragtadigheyt hangt aen de mede-werking van de tweede oorsaek, en alle afhangendheyt inbrengt in de saek die afhangt eenige onvolmaektheit, en minderheyt ten opsigte van dat geene daer de selve van afhangt: derhalven kan soodanige maniere om mede te wercken Gode niet worden toegescreven, of voegen aen sijn wille, die oneindig is, en een allervolmaekteste oorsaek.

En het te-
gendeel
met ver-
scheydene
ongerymt-
heden be-
swaert.

XXI. Daer-en-boven is / en blijft over dese onoplosseliche swaerigheyt: indien de tweede oorsaek bepaelt Gods medewerkinge die door sich selven noch tot het eene noch tot het andere neygt / maer onverschillig soude zijn / soo false in die werkinge of daed van bepalinge onafhangende van Godt zijn; en alsoo de eerste oorsaek. En soose in eene daed onafhangentlick van Godt kan wercken / waerom ook niet in de andere? indien in den aenbang van de daed / waerom ook niet in de voortgang? dewijle het een grooter saek is van niet wercken tot wercken over te gaen / als een aengebangeden daed te continueren, en te vervolgen.

Alle dese
dingen zyn
waer in on-
deugende
en sondige
daeden,
voor soo
veel sy da-
den zyn.

XXII. Bemerkt nu dese dingen van een algemeene waerheyt zijn / soo hebben sy ook plaets in die bypwillige daeden der redeliche schepselen / in welke een sedeliche quaedheyt hangt: dat namelik de schepselen tot die daeden worden voortbepaelt door een kragtadige beweginge Gottes / voort soo veel sy daeden zijn, na haer Natuurlick wesen. Merdig segt Thomas, in de *terfont aengetogene plaetse*. Nademael de daed der sonde eenige wesen is, niet gelijk de *beneemingen* en de *berovingen* wesens genoemd worden; maer ook gelijk de saecken die in haer rang geschikt worden, wesens zyn, waerom ook de daden in haer rang geordineert worden: soo soude volgen by soo verre de daden der sonde van God niet en zyn; dat eenig wesen, een wesendheit hebbende; van God niet en soude zyn: en alsoo soude God niet zyn een algemeene oorsaek van alle wesens. 't Welk is tegen de volmaektheit van het eerste wesen.

Tot welcke,
als soodaenige, de

XXIII. En niet alleen is het dat Godt der menschen wille opwekt

de menschelicke wille ook kragtadiglick voorbepaelt wordt.

an

en voorsz. bepaelt tot ondeugende daeden / voorsz. soo veel sp. daeden zijn; maer hy werkte ook soo op / dat het niet en kan geschieden of sp. werken ook alsoo opgetwekt zijnde. Want indien / die invloedt Gods gestelt zijnde / het soude konnen geschieden dat een geschaepene wille niet en werkte / soo soudent dese twee ongerijmtheden volgen. 1. Dat de menschelike wille de voorsz. eeningheyt Gods kan te leut stellen / en kragtadigheyt of geven aen den invloedt Gods / of sulcks de selve onthouden. 2. Dat in het schepsel eenig bedrijf kan zijn / ja een bedrijf van soo grooten vermogen waer dooz de invloedt Gods wederstaen woort / 't welk nogtans van Godt niet en soude afhangen. Want ik meyne niet datse sullen seggen dat Godt mede werkt tot voorsz. bezinginge van soodaenig een daedt / waer dooz sijn invloedt wederstaen woort. De middelmatige of onverschillige mede-wercking / die bepaelt soude worden dooz de vyse wille der schepselen / hebben wy boven wederlegt.

XXIV. Ik ga voorsz. Des menschen vyse wille opgetwekt tot daeden / na haer natuurlick wesen / kan aen de selve niet geven een sedelike of geestelike goetheyt, ten zp dat Gods voorsz. eeningheyt in bloeit en medewerkt tot die goetheyt. Dit blijft upt de voorsz. de dingen. Want nademaal de sedelike goedheyt een verhevenere en volmaeckter trap van wesenheyt is als alleen een natuurlike wesenheyt, ende de mensch in de natuurlike wesenheyt sijner daeden van Godt afhangt; soo is het noodsaechelick / dat hy veel meer van Godt afhangt / in het voorsz. bezingen van een sedelike goedheyt sijner handelingen en daeden; soo dat de eere daer van tot Godt / als tot de eerste oorsaeck moet komen.

XXV. Indien alle dese waerheden / die alsoo bewesen zijn / 't saem-gevoegt worden / soo sullen sp. dat besluut opleveren / 't welk wy boven §. 13. ter neder geset hebben. Want indien alle schepselen in het werken van Godt afhangen; indien hy niet alleen met haer werkt / als sp. werken / maer haer ook tot het werken opwekt; indien die opweckinge soo kragtig is / dat die gestelt zijnde het effect niet kan nalaten te volgen; indien Godt met de selve kragtadigheyt invloedt in de son- dige handelingen / voorsz. soo veelse handelingen zijn; indien het schepsel aen sijn handelingen de schuldige sedelike goedheyt niet en kan geven: soo volgt onseplbaertlich / dat Adam, als Godt hem tot verstaen / tot willen / tot eten beweegde / niet en heeft konnen nalaten te verstaen / te willen / te eten; en dat als Godt niet gaf de sedelike goetheyt van die handelingen of daeden / hy niet en heeft konnen wel verstaen en wel willen. En dit was het geene 't welk moest bewesen worden.

XXVI. Nogtans volgt hier upt niet dat de mensch verbonden ge- weest is tot het geene dat absoluut onmogelick was: want dese onsepl- baerheyt en noodsaechelicheyt / die wy bewesen hebben / is alleenlich

geweest dat de mensch verbonden geweest is tot het geene dat absoluut onmogelick was.

geweeft een noodzakelijcheyt van gevolg, en van uytkomst: Godt heeft den mensche die kragten gegeven / waer mede hy de besoekinghe soude hebben konnen te boven komen; alsoo nochtan dat dit vermogen soodanig geweest zy / als het schepsel past / welk wel genoegsaem zijnde in sijn soorte en rang tot de dadelijke werckinge niet en kan uytgaen / sonder de medewerckinge Godes. Wie soude ontkennen dat in den mensche is een vermogen om sich van de eene plaats na de andere te bewegen / en dat dit vermogen in sijn rang soo genoegsaem is / dat ter in den mensche selfs geen ander of meerder kragt vereyscht wordt? Maer wie soude ook beweren / te konnen geschieden dat de mensch dooz dat vermogen om sich van de eene plaats na de andere te bewegen metter daed sich bewegen soude onafhankelijk van Godt / als van de eerste oorzaak / of hy soude betonen dat hy Godes Eersheyt ende des menschen onderworpenheyt niet en kende? Desgelijx seggen wy / dat Godt den mensche genoegsaeme kragten om alle gerechtigheyt te verbullen verleent heeft / in voegen dat hy daer-en-boven geen andere hebbelickhedige of inklebende genade / gelijk men spreekt / van node hadde / soo nochtan / dat dit gansche vermogen niet als afhangenutlik van den Schepper / en des selfs inbloeit soude werken. 't Welk wy ook boven cap. 2. §. 13. aengeroert hebben.

Of dat hy gedwongen is geweest om te sondigen.

XXVII. Deel min moet gesegt worden dat de mensch dooz de bovenverhaelde daeden der voozkenigheyt Godes tot de sonde gedwongen is geweest. Want hy heeft niet oordeel ende wille gesondigt / aen welcke de vyphed / voozsoo veel die tegen de dwang gesiet wordt / soo eegen en soo wesendlik is / datse noch oordeel noch wille soudens zijn / indien sy niet vry waeren. Hier hy komt / dat / als wy stellen dat Godt te vooren veroordeelt / ende onseplbaerlik voorgeheten heeft dat de mensche vrywilliglick soude sondigen / dat hy sondigende niet anders als vrywilliglick heeft konnen sondigen: anders soude de uytkomst / Godes voorgevoordening ende voorzetschap niet beantwoorden. Ende soo verre is het daer van daen / dat dooz Godes besluyt des menschen vyphed in het werken soude beledigt worden / dat in tegendeel die vyphed geen sekerder grondslag heeft als dat onseplbaere besluyt Godes.

En minst van allen, dat Godt een werk-meester is van de sonde.

XXVIII. Godt te stellen tot een werk-meester van de sonde / is sulken duplen lasteringe / dat het niet sonder schiz in het gemoet van eenig Christen mensch kan komen. Het is wel waer / dat Godt den mensche veranderlik goet geschaepen heeft / sijn sonde onseplbaerlick voorgeheten heeft / de toelatinge van die sonde voorgevoordent heeft; den mensche genoegsaeme kragten tot vliedinge van de sonde gegeven heeft / maer die sonder sijn inbloeit niet en soudens werken / dat hy in de werk-kragten van den mensch ingebloeit heeft tot natuurlijke werckingen / niet inbloeijende met eenen in de sedelike goedheyt dier werckingen. Alle dese dingen leeren wy upt de uytkomst. Doch het is niet

niet min waer / dat Godt geen werckmeester van de sonde is / nochte in eenigerley wyse kan worden. En hoewel het dooz ons bes waerlik / ja onmogelik waere / dese waarheden niet malkanderen over een te brengen; nochtans moet om het geene dat duyster is niet onthend worden het geene dat openbaer is. Wepde dese waarheden belijden top heyliglick / om darfe waarheden zjin / ende Gode betamen / ende de eenie de andere niet kan om verre stoten; hoewel top in dese blindheyt en onkunde Godes niet en konnen doozien hoe alle dese waarheden minnelick niet malkanderen over een stemmen. Dit is de eenige swaertigheyt niet / welckers oplossinge die geene die matiglick van Goddelicke dinggen handelt sal spaeren dooz de toekomende ewe.

XXIX. Dit is secker / dat dooz dese toelatinge der sonde / Gode Door de gelegentheyt gebooren is om te betonen sijne veelvoudige deugden. toelatinge der sonde Een uptnemende plaets over dese sake staet te lesen by Clemens *Strom. Lib. 1.* welke het my niet sal verveelen hier in te lasseten. Dit is een is Gode gegroot werk van Gods voorsienigheyt, niet toe te laeten darde boosheit; legentheyt die uyt een vrywilligen afval ontstaet, onnut blyve, of niet als schade- geboren om lick zy. Want dat en is niet alleen een werck van Gods wysheit en sijne veeldeugt en vermogen, wel te doen: (als het welcke, op dat ik alsoo voundige sprecke, Gods nature is, gelijk het is de nature van het vuur te ver- deugden te warmen, en de nature van het licht te lichten), maer dit noch meer, door die dingen die qualick van eenige bedagt zyn tot een goet en een eerlick eynde te komen; en nutiglick die dingen te gebruycken die quaedt schynen te zyn.

XXX. Dit is eyndelick noch aen te mercken: dat / dewijle Adam Als Adam in dit verbondt als het hooft van het menschelick geslagte gesfaen viel, zyn heeft / by vallende alle sijne nakomelingen met hem gevallen zjin / en alle sijne getreckett worden Gods verbondt geschonden te hebben. d' Apostel nakomelingen leert dit duydlick / Rom. 5: 12. Door eenen mensche is de sonde in gen in hem de werelt gekomen, en door de sonde de doot, en alsoo is de doot gevallen tot alle menschen doorgegaen, in welcken alle gesondigt hebben (in de Grond-text / *in quo peccatus est unusquisque*.)

XXXI. Op dat de meyninge des Apostels te duydlicher blijcke / Rom. 5: 12. zjn dese dingen waer te nemen. 1. Het is klaer genoeg / ten zj pemaent wordt vermet dooz doozdeelen ingenomen zj / dat d' Apostel / als hy segt datse alle klaert. gesondigt hebben, van een daedt van sondigen / of van een dadelicke sonde spreekt. Selve het wooydt sondigen beteeckent een daedt. Wat anders is sondigen, wat anders is sondig zyn. 2. Als hy beweert datse alle gesondigt hebben / soo beghijpt hy onder die algemeenheyt ook die geene / die geen eygene en personeele dadelicke sonden hebben / en die / gelijk hy selve segt / niet en hebben gesondigt in gelijkheyt van Adams overtredinge, v. 14. Dese derhalven zjn ook schuldig / gelijk uyt haere doot blijkt / aen eenige dadelicke sonde. Dewijle nu die niet en is haer eygene en personeele sonde / soo moet het Adams sonde zjn / welcke

ἰφ' ὃ πάντες
ἡμάρτον.

welke haer dooz Gods rechtvaardig oordeel woꝛdt toegereken. 3. In die wooꝛden; in welcken alle gefondigt hebben, Gheeft hy reden van die stellinge / die hy te vooren gemaekt hadde / dat door de sonde van eenen mensche de doot tot alle doorgaen is. Dit moet / wil hy seggen geen wonder schijnen: want sy hebben alle gefondigt. Wꝛ soo verre dit verstaen soude moeten woꝛden van eenige personeele sonde van alle hooft voꝛ hooft / het wꝛ dadelicke het wꝛ hebelickhedige, soo soude 't geen wijsse redenikavelinge zijn / en den Apostel waardig; maer een loutere speelinge. Want sy soude betoſſen dat dooz eene sonde van eenen, alle dood-schuldig zijn gewoꝛden / om datse alle hooft voꝛ hooft / behalven die eene en eerste sonde, peder haer personeele sonden hebben. 't Welk gang niet sluyt. 4. Het oogmerk van den Apostel is op te helderen de leere der rechtvaardigmackinge / die hy te vooren geleert hadde. Welchers kout-begrijp daer in bestaat: Dat Christus wꝛ kragt van het Genade-verbond alle gerechtigheyt voꝛ de uytberkoopinge bontgenoten volbragt heeft / soo dat die gehooꝛsaemheyt Christi op haere rekening gestrekt woꝛdt / en sy om de selve van de strafschuld en heerschappye der sonde niet min ontslagen woꝛden als geschieden soude indien sy selve in eppen persoon alle dat geene hadden gedaen en geleden / dat Christus gedaen en geleden heeft. In dese saech leert hy dat Adam geweest is een boozbeeldt van Christus / dat namliek hy wijsse van tegenstellinge voꝛ een gelijckend exemplaar te houden is. Derhalven moet Adams sonde wꝛ kragt van het Werk-verbondt alsoo gebragt woꝛden op de rekening sijner nakomelingen / die in het selve verbondt met hem begrepen waeren / dat sy om de verdienste van die sonde geboren woꝛden sonder oꝛsonnelicke gerechtigheyt en schuldig aen allerlei doot / niet min dan indien sy / in haer eppen persoon dat geene hadden gedaen / dat Adam gedaen heeft. Soo d' Apostel dat niet geleert en heeft / sekeret soo spreekt hy slegs in de lucht.

Wat de
Griekische
woor-
dekens
ἰφ' ὃ
overgeset
IN WEL-
KE, hier
betecke-
nen en
gelden.
2 Cor. 5:4.
ἰφ' ὃ ἡ ὁμο-
γενία ἡμῶν

XXXII. De laetste wooꝛden van dit berg luydende in de Griekische tael: ἰφ' ὃ πάντες ἡμάρτον, woꝛden verscheidentlick van de Godgeleerden verklaert / om dat de Griekische maniere van spreken verscheptene beteeckenissen toelaet. De boozname verklaeringen sijn dyle. 1. Sommige settense ober voor soo veel, of / daerom dat sy alle gefondigt hebben. Want dat de Griekische wooꝛden die kragt dikwils hebben is bekent / en alsoo schijnen sy genomen te woꝛden 2 Cor. 5:4. hoewel Beza in sijn Latijnsche oversettinge de saech op die plaetse anders bat. 2. Andere mercken aen dat die wooꝛden konnen verklaert woꝛden / met welcken, dat is / welke sondigende, alle gefondigt hebben. Want het Griekische wooꝛden ἰφ' hier obergeset dooz het Neerlandische wooꝛden in, beteeckent in gelijken t'saemenvoeginge

ταί, eo quod volumus exhi Pro ἰφ' ὃ Frobenius excudit ἐπειδὴ

ge van woorden de tijt op welke hetwē geschiet is. Dus neemt het Apostel Heb. 9: 15. *ἐν τῇ πρώτῃ διαθήκῃ*, het eerste verbondt nog duurende. En dan soude de sin zijn / dat / als Adam sondigde / *Sic Grati* alle gereekent zijn gefondigt te hebben. 3. Augustinus, en de meeste *dicimus*. Begtsinnige / hebben dese woorden verklaert / in welken. En dat *ἐν ἡμῶν* het woordēken *ἐν* of de woordēkens *ἐν* *ἡμῶν* mogen verklaert wor- den / kan den taekundigen blijcken upt Matth. 14: 8 Rom. 5: 14. *τὴν γένεσιν*, Marc. 2: 4. en Luc. 5: 25. En niet alleen in de Heylige Schysfure worden dese Gyleckſche woordēkens gebruyckt in dese beteeckenis *me puto hoc factum est*, maer ook by Aristoteles, gelijk Erasmus, die hier tegenstreeft / soude *ἐν χρόνῳ*, hebben konnen leeren upt Budæus, in *Commentariis Lingua Græcæ* p. 506. Wy oordealen geene van dese verklaringen ongerijmt te zijn / dewijſe bphangt op het selve upkomen. De laetste nochtang / om datse seer kragtig is / en met het oogmerk des Apostels seer over-een-komt / kiesē wy vooz de andere. Want het is een quade gewoonte in de verklaringe der Schysfure daer toe te arbeypden / datse niet allen seer woepnig schijnt te seggen. Daer niets in de weg is / zijn de woorden te nemen in haer volle kragt van beteeckenē.

XXXIII. Te hijster wijkt Grotius van de weg af / waameer hy over De uytleg- dese plaetse / die wy vooz handen hebben / soodaentigen uptlegginge van maecht. By den Hebreē is dickwils gebruyckelick die verbloemde Grotius. spreekwijs, volgens welke sy sonde noemen voor straffe, en *sondigen* voor straffe lyden: waerom ook, als die verbloemde spreekwys ver- der treedt, en het eene voor het andere genomen word, die geene gesegt worden te *sondigen*, die eenig *quædā*, ook *sonder misdaedt*, draegen, gelijk Gen. 31: 36. en Job 6: 14. alwaer *won* beteeckende *sondigen* over- geset word door het Griekſche woord *δοκίμαζω*, dat is, *ongeluckig zyn*. *Ἐφ' ᾧ* is hier door welcken, gelijk het woordēken *ἐν* in sulken samenvoeginge genomen wort, Luc. 5: 5. Handel. 2: 3-16. 1 Cor. 8: 11. Heb. 9: 17. Chrysostomus segt ter deser plaetse, *ἐν τῷ χρόνῳ καὶ οἱ μὴ φωνήσαντες ἀπὸ τῶ ἐξου, γινώσκοντες καὶ ἐν τῷ χρόνῳ βίβον*. Hy gevallen zynde, soō zyn ook die geene, die van de boom niet hebben gegeten; door hem sterffelick gemaecte. Tot hier aen toe Grotius.

XXXIV. De doozlugtige Man schijnt met sijn gedagten van hups Die weder- geweest te zijn / als hy dese dingen schreef; soō byemde zijns alle. 1. legt. word. Hoetwel wy bekennen / dat de sonde altemets onepgentlik de straffe van de sonde beteechent / uogtang ontkennen wy in de Schysfure gebruy- kelick te zijn / dat die geene gesegt wordt te *sondigen*, die / ook sonder misdaedt, straffe lydt. Grotius segt meesterlick dat dit dickwils ge- schiedt / maer hy bewijst het niet / en kan het niet bewijſen met eenig exempel; 't welk waerlik een stout en een reuckeloos werck is. Crel- *Sondigen* lius bestrijdende sijn boeck van de voldereninge Chysfi / byengt by *beteekent* het seggen van Bathseba tot David, Ik en myn Soone Salomo sullen niet straffe *son-* dragen, sonder een opficht tot de sonde.

sondaers zyn, 1 Koning. 1: 21. dat is / segt hy / wy sullen als sondaers gehandelt, of verdaen worden. Maer wat anders is een sondaer te zyn, of ook sonde te zyn, wat anders sondigen. Het eerste woord ook van Christus segeft / 2 Cor. 5: 21. het tweede nimmermeer. Daer-en-boven een sondaer te zyn, beteekent in die aengetogen plaetse niet straffe dragen, sonder eenig opsigt tot de misdaedt / maer schuldig gehouden worden aen de misdaedt van gestaen te hebben na het Koninkrijcke / en aen gequiste Majesteit / en als soodaentig gestraft worden. De getuigenisse van Grotio bygebragt / zijn soo vreedt / dat ik ganschelick geloofde dat hye niet eens heeft ingesien. Want in het Hebreus woord niet gebonden het woord *עון* dat is / sondigen, mochte in de Griekische oversettinge het woord *δυσπραγγία*, dat is / ongelukkig zyn, en de omstandigheden laeten ook niet toe / dat het geene daer van sonde of dwaeling staet / uytgelegt worde van de straffe. Grotius moet wat anders in sijn hooft gehad hebben / of hier moet een druck-faut zijn. 2. Hoewel wy toefonden / 't welk wy nochtang geenfing doen / dat sondigen altemets soo veel is als straffe lijden / nochtang kan het hier dat selve niet beteekenen / om dat d' Apostel hier gebueriglik de doot / als een straffe van de sonde / als van een verdienfste oorzaeck / onderscheydt / door de sonde is de doot. Hier by komt / dat door dese verklaringe van Grotius, de redeneringe des Apostels / wiens wijsheyt wy boven getoont hebben / in een ongesoute herhalinge van het selve verandert word. Want wat is dat te seggen / alsoo is de doot tot alle doorgaen, door welcken alle sterven? 3. Grotius gebuykt al sijn oordeel niet / sullende bewysen dat de Griekische woordkens *ἵνα* & *ὅτι* betrekenen door welcken. Dit kan secker niet bewesen worden uyt Luc. 5: 5. noch uyt Heb. 9: 17. De taekundige sal hier van konnen oordeelen. Maer wat meer oordeel byngt hy by / Handel. 3: 16. en niet ongeboeglick ter saecke 1 Cor. 8: 11. Maer hy soude hebben konnen toonen / dat de woorden aldus ook konnen uytgelegt worden / aen welken het gestaen heeft datse alle hebben gesondigt; en dese verklaringe van die spreekwijfs soude ik Grotio ligtelick toestaen / soo 'er niet wat anders achter schulde. 4. Men kan niet verlaeren hoe het met Gods rechtvaardighheyt over-en komt / dat de straffe sonder de misdaedt gekomen is op Adams nakomelingen. Wandiglick en uytmenndelick heeft Prosper gredenhabelt tegen Collator Cap. 20. Ten zy mischien gesegt worde, dat tot Adams nakomelingen de straffe overgegaen is, niet de misdaedt, 't welk in alle manieren valschelick gesegt word. Want het is al te godloos, dit te gevoelen van Gods rechtvaardigheit, dat hy die geene met de schuldige sonde hebben willen verdoemen die vry zyn van overtredinge. De misdaedt blykt derhalven, daer de straffe niet verborgen is, en de deelgenootschap aen de sonde wordt bewesen uyt de gemeynschap aen de straffe: soo dat het geene tot des

D' Apostel
onderscheydt hier
de sonde
van de
straffe.

Dicimus
enim
ἵνα *ἵνα* *ἵνα*
per me stat.
Ita Scho-
liafles
ἵνα *ἵνα* *ἵνα*
ἵνα *ἵνα* *ἵνα*

De straffe
kan sonder
de misdaedt
niet recht-
veerdiglick
op de nako-
melingen overgebracht worden.

des menschen elende behoort niet toe te schryven is aen de instellinge des Scheppers, maer aen de wedervergeldinge des Regters. **Juden**se dan alle door Adam onderhevig zijn geworden aen de straffe / soo is noodzakelijk datse ook alle in Adam hebben gefondigt. 5. **Qualik** word hier toe getrocken het gevoelen van Chrysostomus, als of hy door Het gevoel van de deede dat allen de gemeenschap des doods van Adam quam; son- voelen van der de gemeenschap der misdædt. Want in de selve predica- Chrysostomus- tie / waer uyt dese woorden aengetrocken worden / spreekt hy aldus: Als een Jood tot u segt, hoe is door de kragt van een Christus de werelt gesaligt? soo kondt gy seggen, hoe is ook door eenen ongehoorsamen Adam de werelt verdoemt? **Al**waer men moet waarnemen 1. dat hy door uyt stelt / dat de elenden der menschen voortkomen van Godt als van een Regter / die niet rechtvaardighk kan verdoemen als om de sonde. 2. Dat hy de verdoeminge des werelts om Adams ongehoorzaamheyt vergelykt met de saliginge des werelts door de gehoorzaamheyt Christi. Doch dese wordt den gelovigen toegereekent als of se de haere was. Verhalven wordt ook Adams sonde op gelijken wyse aen alle toegereekent. Gelyckertwys ook Nazianzenus, aengetrocken van Voslius *Histor. Pelag. Lib. 2. Part. 1. p. 163.* de swackheyt van den eersten **Da-** der / seyde de sijne te zijn. O myne swackheyt! Want ik houde de swackheyt van den eersten vader voor de myne.

XXXV. **Maer** dese dingen versien wy alleen van de eerste sonde **Alleenlik** de Adams. Want sy kintgen onse toestemminge niet / die dit breevde geboe- eerste sonde len leeren / dat ook de andere misdæden Adams ons worden toegeree- van Adam kent: dewijle Paulus van dese stoffe handelende *Rom. 5.* doorgaens wordt sijne van de misdædt in 't enchele getal of in het getal van eene / ja duide- nakomelin- lik *h. 18.* van eene misdædt gewag maecht / door welke de straffschult- gen toege- tot alle gekomen is. **En** de reden is openbaer. Want het werck-ver- reekent. bondt eens gebroochen zijnde / soo hieldt Adam op / het hooft des verbonds te zijn / en de sonden die hy daer na sondigde / sondigde hy door sich selven / niet door sijne nakomelingen: dan door soo veel het Gode behaert de sonden van de voorouders altemet te wyreken in soonen en neven. **Maer** in Adam nu niet sonderlings heeft blypen andere menschen. Dese dingen sullen genoeg sijn aengaende de schen- dinge van het verbondt Godes door den mensche.

NEGENDE HOOFT-STUCK.

Van de Afſchaffinge des Werck-verbonds aen Gods zijde.

Inhoudt
van het
hoofſtſtuk.

Veele din-
gen zyn in
dit ver-
bondt van
een eeu-
wige waer-
heyt.

Nadat wy / ſoo veel genoeg iſ / geſpoochen hebben
van de ſchendinge des Werck-verbonds dooz 's men-
ſchen ſonde; ſoo laet ons nuſten of / en hoe verre / het
iſ vernietigt / of afgeſchaft van Godt ſelve.

II. En ter eerſter plaetſe houden wy dit dooz ſeer-
ker / dat in dit verbondt veele dingen zyn van een onbe-
weegliche en eeuwige waerheyt: die wy in deſe oordje ſtellen. 1. De
geboden des Verbonds, uytgenomen dat eene gebodt van beproevinge,
verbinden / in allerley ſtaet / alle menſchen en een peder tot een vol-
maechte betragtinge van haeren pligt. 2. Het eeuwige leven, in het
Verbondt beloofte, kan dooz geen andere voorwaerde worden beko-
men / als dooz voorwaerde van een volmaechte en ganſch volkome-
ne gehoorſaemheyt. 3. Geen ongehoorſaemheyt ontkomt de waerhe
Gods / en alſtijt iſ de ſtraffe van de ſonde de doodt. Welke ſtellingen
nochtan den borre niet upſlupten / die in 's menſchen plaetſ het borg-
ſchap bekleede / beralende de ſtraffe / en de voorwaerde volbringen-
de. Maer het iſ noch geen tijt om van hem te ſpreken. Van elk
deſer dingen ſullen wy op oordje handelen.

De ſondaer
word nog
verbonden
tot gehoor-
ſaemheydt.

III. Voorwaer het iſ een ſeer ſchadelicke dwaling dat de menſche die
een ſondaer iſ / en een ſchuldnaer van de ſtraffe / niet meer verbonden
wordt ter gehoorſaemheyt. Want dooz geeuig quaedt ſtuk des men-
ſchen kan Godt verballen van ſijn regt / van ſijn uytmemendheyt of
hoogheyt. Doch dit brenge het regt Gods / dit brenge de hoogheyt
Gods mede / dat de menſch / en alle rebdelik ſchepſel / Gode alleſins
onderwoopen worde / dooz ſoo veel het onderwoopen kan worden. Voer-
der het rebdelicke ſchepſel / hoedaenig de ſondige menſch iſ / en kan
niet alleen aen Gods Natuurlicke Voorſienigheyt onderwoopen wor-
den / maer ook aen ſijn Sedelicke Voorſienigheyt, niet alleen aen ſijn
Wreekende Rechtveerdigheyt, maer ook aen ſijn Wertgevende Magt;
en dewijle het hem kan onderwoopen worden ten opſichte van de ver-
binteniffe ter gehoorſaemheyt / ſoo moet het ook onderwoopen worden:
nademaal alle mogelicke onderwerpinge tot het weſen des ſchepſels
behoort.

Anderſins
ſoude hy
niet meer konnen ſondigen.

IV. Indien de ſondaer / die te ſtraffen iſ / niet ſtont onder de Wet /
ſoo

foo soude hy niet meer konnen sondigen : en alsoo soude hy door
rene sonde sich selven byp gemaekt hebben van het gebaer van berder te
sondigen. Want alwaer geen Wet verbint / daer is geen overtredinge/
geen sonde / die van Johannes beschreuen woordt door onwettigheyt ,
1 Joh. 3: 4. Doch daer kan niet ongerijmder gedacht worden / als dat
de mensch door de sonde sich selven verhtegen heeft een onmogelich-
heyt van te sondigen.

V. Wonder nu't dese grondslag fouden alle fondaers eben-groote fondaers zijn / en een eben-groote straffe fonde allen ober 't hooft hangen. Ende alle 't Welk strijd tegen de gefonde reden / en de gausche Schiffture / welke fondaers soo dikwils inftampt de on-eben-geljkheyt der fouden en der strafte fondaers fen.

V I. Maar is het de plaets / Gal. 5: 3. welke bevestigt dat selfs
door de verkondiging van het Euangelische Verbond / de verbond-
breekers / die bapten Christusum sijn / niet worden bevestigd van die ver-
bintenisse des Wets / welke een volmaachte gehoorsaemhepd boz-
dert / maar schuldenaers zijn de geheele Wet te doen.

VII. **Ja ook in de menschelike vierschaer wordt een verdrag van** Gal. 5: 3.
straffe gehouden voor een opgevoegt verdrag / wat opdoende by het Ende ver-
voorzame verdrag / en opgevolg geoordeelt de vorige verbintenisse niet heldert uyt
af te schaffen / maer te vermeerderen. Wel min kan in de Goddelike het burger-
vietschaer / de verbintenisse tot de straffe / ontstaan uit de schendinge licken regt.
des Verbonds / te niete maecten de eerste en voornaeme verbintenisse:
des Wets / waer mede het verbondt bevestigt is geweest.

VIII. Seer quaelick leert derhalven Arminius (*in epistolis praefationum viorum* p. 173.) dat Godt/ na dat den mensche uyt den staet der oprechtigheyt was verballen/ en schuldig gewornden aen de straffe/ van den mensche geen gehoozsaemheyt gevozdert heeft uyt kragt van seker recht/ van het welke hy niet soude konnen verstercken worden. Doozinaemelik strydt hy met dese bewyztreden. 1. Om dat de mensch/ als hy is in den staet der sonde/ geen bondgenoot Godd is: en alsoo tusschen Godt en den mensche geen verdrag is/ waer in hy gehoozsaemhepdt vozdert: want met wat beloninge/ en met wat straffe sal hy de Wet bevestigen/ dewijle de mensch om de nu bedreyene ongehoorzsaemhepdt van de belooninge verballen is en schuldig is straffe te lijden? 2. Nademael Godt om de sonde de mensche ontnomen heeft/ kragten en vermogen om de Wet te volbrengen/ soo heeft hy doen daer dooz te kennen gegeven/ dat hy de onberhoudinge der wet van den mensch niet meer en eyschte/ ten zy sijn kragten vernienwt waren/ ja ook niet regt niet en heeft konnen eyschen. Indien yemant segt/ kan van het schepfel van het regt des Scheppers ontslaegen worden/ soo dat het niet en is gehouden hem gehoozsaem te zyn? hy antwoort/ ja sekerlik/ indien het schepfel verbloecht is/ en de Schepper het selve onwaardig acht om het gehoozsaemheyt af te eyschen; want

dit is de grootste straffe / het schepsel dat gesondigt heeft alsoo onder de sonde te beslupen / dat hy niet en wil van het selve langer gehoorsaemt zijn. Want dat is een teekken van een onbesoemlicker toorn; te weten in die saet. 3. De Wet selve die te betragten is geweest / is soodaenig / dat het de selve niet en betaemt betragt te worden van den sondaer / die blyten de genae de Gods gestelt is. Hem word geboden Godt te houden voer sijn Godt; hem te beklinnen / te vereeren / te ontfien / op hem sijn vertrouwen te stellen / sijn naem eerbiedighlyc te gebruiken &c. Is het waerschyjnelyk dat soodaenig een gehoorsaemheyt geepficht word van die geene die onder den vloek Gods is? Tot hier en toe Arminius; wiens bewysredenen waerdig zijn nederstighlyc ondersogt te worden.

Het is onwaer dat alle verbinde nisse voortkomt uyt het Verbondt.

IX. Laet ons van de eerste beginnen. In dese bewysredenen stelt Arminius veel dingen voer vast en voer uyt / die wy hem niet toestaen: Dat alle verbinde nisse des menschen uyt het Verbondt voortkomt; dat de Wet niet en verbindt van voer soo veelse met belooninge en met straffe bevestigt word: dat Godt geen grooter straffe kan dypgen / na dat de mensch eens aen de straffeschuldig geworden is; indien wy alle dese dingen ontkennen / gelijk wy se ontkennen / ja indien wy bewyssen datse valsch zijn / soo sal 'er geen schijn van kragt in dese bewysreden overig blyben. De verbinde nisse des menschen tot gehoorsaemheyt word niet eerstlick en voornamelyk gegronde in het Verbondt, maer in Gods seer uytsteekende Eertheit, Majesteit, Heylighet, onder welke te staen / welke te ontfien / na welkers voerbeeld sich te schikken / het redelick schepsel / selfs daerom om dat het een redelick schepsel is / ganschelick schuldig is. Godt en soude niet absolutelick de Eerste zijn / indien 'er eenig redelick schepsel was 't welk niet en soude verbonden wesen de regel-maete sijner handelingen van hem te haelen / en alsoo in het regeren sijner handelingen niet beneden God soude sijn. Godt soude de hoogste Majesteit niet zijn / indien 'er eenig redelick schepsel was / niet verbonden om die te erkennen / te eeren / te ontfien / en sich selven met alle ootmoedighet aen die te onderwerpen. Godt soude de volmaekte Heylighet niet zijn / indien 'er eenig redelick schepsel was / niet verbonden tot erkentnisse van die Heylighet die haere nabolginge met allen waerdig is. Nademaal Godt soodaenig is / soo kan hy niet willen dat hy voer soodaenig niet en wordte gehouden. Hy kan van het schepsel voer soodaenig niet worden gehouden / of het schepsel moet met eenen ook beklinnen / dat het ter gehoorsaemheyt van dat Eerste, Hoogmachtigste, Heyligste Wesen of Godheyt verbonden is. 't Welk wy boven Hoofst. 3. § 8. overvloediger hebben verklaert en bewesen. Wordt is dit ook niet waer / dat de Wet niet en verbindt als om de aenkundiginge van belooninge of straffe. De voornamelyc verbinde nisse des Wets komt voer

En dat de Wet niet en verbindt als om de bevestiging van belooning of straffe.

booyt van de Achtebaerhejdt des Wetgebers; by welke hier noch komt een Heplige billichhejdt van alle de geboden. Schoon dat Godt zijn Wet niet en hadde bevestigt met eenige belooning of straffe/ wy souden niet te min verbonden zijn geweest ten gehoorsaemhejt. Wet moet niet alleen een liefde tot ons selven zijn/ waer dooy wy aengedreben worden om belooninge te bekomen/ en straffe te ontvlieden/ die ons Gode gehoorsaem maecht. Het ontsach booy Godt/ en de liefde tot zijn Heplighejdt moet hier de eerste plaets hebben. Eyndelick is ook dat valsche/ datter geen verder straffe overig blijft/ na dat de mensch eens het verbondt verbzoochen hebbende aen de straffe schuldig is geworden: want in de verdoemenisse zijn trappen. En indien het waer was/ soo soude het niet wegnemen de verblijtenisse tot gehoorsaemhejt. Het soude een moordenaer/ die veroordeelt is om leevendig verbrandt/ of om getabzaecht te worden/ of om de verbaerlichste doot te lijden die van een mensch hebacht kan worden/ niet geoorloft zijn een nieuwe mooyt te pleegen. Want/ gelijk wy seggt hebben/ de verblijtenisse komt noch eerst/ noch voornamelijk booyt upt de booystellinge van straffe/ maer upt de achtebaerhejdt des Wetgebers.

Eh dat den verbondt-breecken den mensche geen verder straffe kan aengedaen worden.

X. Op de tweede bewysreden antwoorde ik. 1. De mensch selve is niet alleen een Verdienstige, maer ook een Natuurlijke oorsach van zijn onmacht/ die hy sig dooyt zijn eygen quaed doen op den hals gehaelt heeft: gelijk indien een dertel en een ondeugent knecht de keerse uptgeblust hadde/ by welke hy de saecken van zijn Heer moest waernehmen of dooyte veel te drincken sich selven alwillens onbequaem gemaecht hadde tot den dienst van zijn meester. Dooz welken handel die Heer geensing verbaelt van zijn recht/ om den knecht alle schuldige diensten af te bozderen/ en om de nalatinge van de selve den deugniet te straffen. 2. Hoewel God als een rechtveerdig regter den mensche de kragten om de Wet te volbringen ontnomen hadde/ nochtans mag men niet seggen dat hy daerom niet en wil, of niet recht niet en kan, de onderhoudeninge des selfs van den mensche eyschen. Hy kan dat niet recht/ om dat geen misdaet des menschen/ rechtveerdiglijk van Godt gestraft/ Gods recht op den mensche kan verminderen: andersing soude het in des menschen macht zijn Gods recht of ruymter of nauwer te maken; 't welk strijdt tegen de onderaenderliche volmaethejt en gelucksalighejdt Gods. Hy wil het ook om wisse te deuen; waer van dese een is/ op dat de sondege mensch daer dooy overtuigt worde van zijn reddelose elende/ siende dat van hem rechtveerdiglijk die dingen worden gebodert/ welker onderhoudeninge hy sich selven onmogelijk gemaecht heeft. En nademael hy niet min onwillig is/ als onmagtig Godte gehoorsaemen/ soo is hy soo veel te meer onverschuldiglijk/ als hem de schuld des Wets klaerder wordt ingestampt. 3. Het is een ongerijmt nige schepfel niet op tot een straffe, dat hy van het selve gehoorsaemhejt wil eyschen.

Oock van den magteloozen mensch kan Godt niet recht gehoorsaemheyt af vorderen.

Godt legt dit het seg- weerspan-

seggen / dat Gods dit tot een hoogste straffe het weerspamige schepfel oplegt / dat hy van het selve geen gehoorzaamheyt soude willen eyschen. Het is wel waer / dat het schepfel dit niet houden vooz een goede van sijn geluck / dat aen het selve de erte gelacten wordt om Godde te gehoorzaamen. En het is een straffe van het schepfel / indien het dooz Gods rechtveerdig oordeel darr toe word verweien / dat het nimmermeer doe het geene het selve betaemt / en wode aengenaem is. Maer wat anders is 't dat God van het selve geen gehoorzaamheyt wil eyschen. Indien Godt geen gehoorzaamheyt eyscht / soo is het schepfel geen gehoorzaamheyt schuldig. Indien het geen gehoorzaamheyt schuldig is / soo doet het niet qualik als het niet en gehoorzaamt : indien het niet gehoorzaamende niet qualich doet / soo kan dat aen het selve niet verstrecken vooz de hoogste straffe. En alsoo set Arminius selve het hakmes in sijn wijngaerden. Wel soude hy gesegt hebben / indien hy gesegt hadde / het is vooz het schepfel een seer sware straffe / dat het dooz Gods rechtveerdig oordeel veroordeelt is om niet te volbrengen die gehoorzaamheyt / welcke Godt rechtveerdiglick en heptiglick van het selve voordert. 4. Indien wy ten subtylsten met dien stouten Disputant willen handelen / wy sullen seggen / datter geen contradictie en self-strijdige stellinge in steecht als hy Godt verdygt alsoo tot het schepfel te spreken / ik wil niet dat gy my gehoorzaamheyt bewysst. Want die van gehoorzaamheyt sprecht / vooz-onder-stelt niet alleen eenig recht volgers welk hy gehoorzaamheyt soude konnen afvoorden / maer vooz-onder-stelt ook geen gebodt / dat gehoorzaamheyt afvoordert / en datmen gehoorzaamen moet. Die niet recht soodaenigen gebodt geeft / die wil datmen hem gehoorzaamheyt bewysse. Indien hy een ander gebodt geeft / welckers inhoudt zy / ik wil niet dat gy my gehoorzaamt / soo spreekt hy sich selven tegen : ja weder spreekt de nature van een gebodt / welke bestaat in de verbintenisse tot gehoorzaamheyt. 5. Het is het ongerymste van alle ongerymheden / dat het schepfel dooz sijn sonde bekort ontslagung van het recht des Schepers / sulx dat het niet meer gehouden zy den selven te gehoorzaamen. Indien dat waer is / soo heeft de eerste Bedrager met waerheyt gesegt / dat de menschen de verbodene vrucht etende als Godt souden zyn. Die ontslagen is van het recht des Scheppers / is onder niemants recht / is sijn eppen voogt / is eyndelick Godt. Want dat is God te zyn / sijn eppen voogt te zyn. Hoe verwarmten sijn selve!

Sonder een self-strydigheit in 't spreken te begaen kan men niet verdigten dat Godt tot het schepfel segt, ik wil niet dat gy my gehoorzaamt.

Ongerymt is het dat het schepfel door de sonde ontslagen wordt van het recht des Scheppers.

Niet isser in de Wet Gods of de fondaer wordt daer toe verbonden om het selve geschicktelick en op ordre te doen.

Xl. De derde bewijsreden is niet min beuselagtig. Want 1. De inhoudt van de Wet is Godt lief te hebben van gansch her herte / van gansch ziele / uyt alle kragten / en den naesten als sich selven. Gelyckertwijls dat billick is in sich selven / alsoo kan het ook niet anders als billick aen allen menschen van Godt voorgestelt worden / nademaect daer in selve de consciencie van de allergodloofste Gode sal toestemmen.

Wat

Wat / is het niet seker dat Godt het hoogste goetd is? **Opgevolg op**
 het hoogste beminnelich? kan hy willen dat permant van de menschen
 hem niet en houde vooz het hoogste goetd / dat is vooz soodaenig als hy
 is / en hoedaenig hy niet en kan nalaten te zijn? **Is** hy niet de hoogste
 Majesteit? kan hy nalaten te willen / dat hy als soodaenig met de ne-
 digste eerbiedigheyt ge-eert worde? 2. Arminius houdt aen / de Wet Oock ge-
 gebiedt oock op Godt te vertrouwen. Seer wel / segge ik / want biedt de
 wat is waerachtiger / wat betamelich / als dat de mensch / oock een Wet dat de
 sondaer / verbonden worde dat hy Godt op sijn getuigenisse gelove sondaer op
 dat hy hem dese eere geve dat hy alleen kan rechtveerdigen den godloo- Godt ver-
 sen / en niet alleen kan maer oock wil? dat hy hem / oock als hy trouwe.
 vertoont is / soecke? dat hy dorste en hongere na sijn gerechtigh-
 heyd / dat hy wil en soecke te zijn tot sijn eere / namelijk dat God
 in hem verheerlijct en wonderbaer worde dooz sijn genaedige recht-
 veerdigmaeckinge en heerlickmaeckinge? dat hy de sekerere salig-
 heyd van Godt aengewesen niet en versupine? En den Saligmae-
 ker niet en versmaede / noch hem bespotte? Wat is op God vertrou-
 wen. En sal eenig Godtbychtig mensch twijfelen / of het al waer-
 schynnelich is / ja of het niet allen waerachtig is / dat de mensch / die
 tot noch toe onder de bloech Gods is gestelt geweest / daer toe worde
 verbonden? 3. Hy sal aenhouden / dat hy / als hy spreekt van het ver- En den sel-
 trouwen op Godt te stellen / daer dooz verstaet die volle versekertheit ven voor
 des gemoeds waer mede permant God vooz sijn God houdt / en dat sijn Godt
 ten minsten oock dit in de Wet geboden word. Men moet hier onder- houde.
 schepdenelich handelen. Als de Wet gebied God vooz onsen God te
 houden / en dit in dien sin word verstaen / dat wy hem souden hou-
 den vooz onsen Schepper / Onderhouder / Weigever en Opperste
 Heere / soo beveeld sy dat aen alle menschen volstrekelich en eben-
 seer. Maer indien dit soo word verstaen / dat wy hem souden houden
 vooz ons saligmaeckende goed / dan ist dat sy dit aen niemant beveelt
 als op die oorde die Gods geopenbaerde wille voozschijft. Die oorde is Maer op
 dese / of dat de mensch de saligheyd Gods behome dooz een seer vol- een be-
 maekte gehoozsaemheyd van hem volbzagt / op hoedaenigen wijsse de hoorlicke
 selve aen den regtschape Adam voozgestelt wierdt / 't welk nu den ordre.
 sondaer onmogelich is: of dat de sondige mensch sich bekeere / en
 dooz het gelobe met Christo vereenige / daer-en-boven dat hy sich selve
 ondersoecht of hy in den gelobe en in Christo is / en dat hy dit be-
 bonden hebbende dan eerst in God als in sijn saligmaeckende goed roe-
 me en sich verheuge / welke weg nu voozgestelt word in den Evan-
 gelio. Dog de Wet gebied alle waarhepd van God geopenbaert / of
 te openbaeren / met gelobe te omhelsen / en gelijck die waarhepd be-
 tamende is te wandelen. Maer nimmermeer heeft de Wet geboden dat
 een onboetvaardig sondaer / God vooz den God sijner salighepd
 houde. Ja de Wet / gelijcke aen Adam gegeven is geweest / heeft
 geboden

geboden het tegendeel te geloben. En alsoo meyn ik tegen de spitsvondige subtiliteyten van Arminius bewesen te hebben / dat dit van een onbetrandterlik recht is / dat de mensch / ook een sondaer en daarom strafschuldig zijnde / onder de Wet der gehoorsaemheyt zp.

Niet alleen tot gehoor- **XII.** Men moet nog verder gaen / en toonen dat de mensch / saemheyt, maer oock tot vol- ook na de schendinge des Verbonds / niet alleen tot gehoorsaemheyt / maer oock tot een volmaecte betragting van sijn plicht verbonden blijft. Dit heeft Paulus gesegt van die geene die buyten het Genade- verbondt zijn Gal. 5: 3. datse schuldenaers zyn de geheele Wet te doen. Het kan ook niet anders wesen: Want de Wet des Verbonds is ten opsigte van de natuurlieke geboden onbetrandterlik / bewijse is een updruckinge van Gods beelt / welk niet min onbetrandterlik is als Godt selve. Want indien een beelt / welk seer gelijckende was / veranderd word / en nochtans sijn Principael gelijck blyft / soo is het noodsaeckelik dat ook het Principael verandert worde. Doch de Wet des Verbonds vereyschte buyten twijfel een volmaecte gehoorsaemheyt.

't Welk uit **XIII.** Voer / indien wy ons verbeelden eenige verslappinge en de nature logmaeckinge van de Wet na de sonde / soo sal men moeten be- Gods selve grijpen dat Godt den sondigen mensche in deser voege aensprecht: verklaert **Dooy** desen hebbe ick geboden dat gy my soud houden **vooy** de en uytge- hoogste Waerheydt, **vooy** het hoogste Goedt, **vooy** uw hoogste haelt wordt. Heere, en dat gy opgevolg alle myne woorden met een seer vast gelove soudet toe-stemmen / my van ganschen gemoede en met alle uwe kragten beminnen / en geen ding **vooy** aengenaemer houden als my te behaegen / alle het uwe tot mijnen dienst besteden / altyt en in alles van mijn mondt en wenck afhangen / en dat gy nimmermeer perweg soudet ondernemen dat met mijn wille niet over-eenkomt. Maer nu / na dat gy u selven eens hebt durven ongehoorsaert stellen / soo sal ik na desen daer mede vergenoegt zijn dat gy my wel **vooy** de Waerheydt houdt / maer niet **vooy** de onseylbaere; **vooy** het Goedt, maer niet **vooy** het opperste; **vooy** een Heere, maer niet **vooy** de hoogste: en ik sta u toe aen sommige mijner woorden te twijffelen / andere dingen buyten en boven my te beminnen / in een andere saeck als in mijne gunste u geluck te stellen / eyndelik alsoo van my in sommige dingen af te hangen dat gy andere dingen oock doet na u eygen goetduncken. Welke dingen ongerijmt en Gode onwaardig zijnde / gelijckse zijn; soo is het oock ongerijmt en Gode onwaardig perweg van sijn Wet te laeten vallen en los te maeken. Nog indien dese generaele geloof-spreucken van een onbeweeglike waerheyt blyven / nademael Godt het hoogste Goedt is, soo moet hy altyt en van alle bemint worden van ganschen gemoede; nademael hy is de opperste Heere, soo is het niemant ooyt onder eenig voorwendfel geoorloft yerwes te doen dan na sijn voorschrift: soo ist dat in de selve **dooy** een klaert

laet geboolg een aller volmaechste betragting van alle pligt ingesloten wordt.

XIV. Wederom / een pligt volmaecktelick te betrachten is / bup- Daer-en-
ten alle tegenspraak / beter als die maer eenigins te betragten. Doch boven ook,
alle goedheyt van een plicht is in de over-een-komste met den regel om dat het
en richtsnoet van den pligt gelegen. Verhalven moetter eenige regel beter is vol-
gel zijn gebiedende die volmaechtheit die een grooter trap van gort- maecktelick
heyt is. Indien 'er soodaenige regel van Godt voorgescreven is / die de plicht te
verbint waerlick alle menschen om sich met dien gelijksomig te betrachten,
maecken. als eenig-
sins.

XV De conscientie van een mensch / die op sich selven acht geeft / Selve de
moet alle dese dingen toestemmen. Om welke saech op te helderen natuurlijke
in hier op sal schryven twee upnemende sin-spreuken / eene van Epi- conscientie
cterus, en de andere van Keyser Julianus. Waer van de eerste *Differ-* leert dese
taet. Lib. 2. Cap. 11. alsoo spreekt: Als wy een regel gevonden hebben dingen.
laet ons die sonder eenige overtredinge gebruyken, sonder de selve ook
niet een vinger uytsteekende. De andere *Orat. 1.* aldus: Het is een
oude Wet, van die geene gegeven die allereerst de Philosophie den
menschen geleert heeft, welcke alsoo luid: dat alle menschen, na deugt
en eerbaerheyt siende, in woorden, in werken, in geselschappen, in alle
handelingen deses levens, soo kleyne, als grooter, moeten trachten vast
te houden aen het geene dat eerlick is. Verhalven de wet van het oude
Verbondt blijft / verbindende ganschelick alle menschen tot een vol-
maechte betragtinge van haer plicht.

XVI. Het tweede 't welk top §. 2. gesegt hebben on veranderlick Het eeuwi-
te zijn in het Werk-verbondt / was dit / dat het eeuwige leven niet ge leven
en kan bekomen worden op een andere voorwaerde als van volmaek- kan niet
te gehoorsaemheydt. 't Welck hier uyt on verwichelich bewesen wordt / bekomen
om dat uyt kragt van dese geloof-spreuk Christus moest worden on- worden als
der de Wet Gal. 4:4. en alle gerechticheyt vervullen, en dat ten dien om een
ende op dat het recht der Wet soude worden vervult, Rom. 8:4. volmaekte
Doch indien dit recht niet hoog-heplich en onkreuchbaer waere / gehoors-
soo soude niet noodsaechelick geweest zijn dat Christus sig selven saemheyt.
den verbonde des Wets om het eeuwige leven vooz de sijne te verdie-
nen onderwerp. Dit staet dan ook vast / datter moet zijn een ver-
dienst van volmaekte gehoorsaemheyt / waer op het recht ten eeu-
wigen leven gebouwt worde. En het is even-veel of dese volmaekte
gehoorsaemheyt van den mensche selve volbracht worde of van sijn
vooz.

XVII. Het derde, 't welk top als een saech van een onbetweeg- De stellinge
liche waerheyt voorgeselt hebben / siet op de Bedreyginge van straffe, van straffe
vooz welkers on veranderlicke en onverbupgelicke rechtveerdighd top is ook on-
met soo veel bewijsredenen gestreden hebben / Hoofst. 5: §. 18. en verander-
in 't verboolg / dat het niet nodig is hier perweg op te voegen. lick.

Nogtans
isler eenige
affchaffin-
ge van het
werck-ver-
bondt.

XVIII. Nademaal dese drie dingen / de Wet, de Belofte, de Be-
dreyginge, de gansche Natuur van het Verbondt / gelijk het van
Godt voorgeftelt wordt / upmaecht / soo schijnt daer upt te volgen/
indien die drie altydt op vaste hooren staen / dat de mensch wel aen sijn
zijde het verbondt heeft geschonden / maer dat aen Gods zijde geen af-
schaffinge des Verbonds geschiedt is. Maar de saecke wel overwogen
zijnde / soo isler ook eenige affchaffinge aen Gods zijde te erkennen.
Onverwyschelijk wordt die besloten upt de in-de-plaets-stellinge
van het Nieuwe Verbondt der genaede. Want soo heeft ons de
Apostel leren redenkabelen / Heb. 8: 13. Als hy segt, Een nieuw,
soo heeft hy het eerle oudt gemaect. Want hoewel de affchaffin-
ge van het Oude niet noodsaekelick seydte een in-de-plaets-stellinge
ge van het Nieuwe: nochtang de in-de-plaets-stellinge van het
Nieuwe bringt onsepsbaertlick mede een affchaffinge van het Oude.
Het is wel waer dat d'Apostel op die plaetse niet pterfclck spreckt
van het Werk-verbondt / maer van de Oude Bedeelinge des Ge-
naede-verbonds / welke hy segt oudt gemaect te zyn. Op noch-
tang steunen ten rechte op sijn redenkavelinge / die wp ook op dese
stoffe kommen en moeten toepassen: te weten dat alle in-de-plaets-
stellinge van een Nieuw Verbondt vooz upt sielt een affchaffinge van
het Oude.

Welke daer
in beslaet,
dat door
des selfs
kracht nu
niemant
kan salig
worden.

XIX. Die Goddelicke Affchaffinge is daer in gelegen / dat Godt
verklaert heeft dat geen mensch upt kracht van dit verbond vrede met
hem kan hebben / of het eeuwige leven bekomen: soo dat hy dese upt-
spreek doet / datse alle van de belofte des verbonds / en van de hoo-
pe om die belofte de saecke volgens dat verbond te genieten / vervallen
zijn. Dit is het geene d'Apostel segt: datter nu geen Wergegeven is die
magtig soude zyn levendig te maecten, soo dat de regtveerdigheyt upt
de Wet soude zyn, Gal. 3: 21. Hier toe behoort het onmogelicke der
Wer, 't welk Paulus inscherpt / Rom. 8: 3.

Het Werk-
verbondt
is soo afge-
schaff dat
het niet en
kan ver-
nieuwt
worden.

XX. En dit Verbond is alsoo afgeschaff dat het geenfins kan ver-
nieuwt worden. Want soo wp verbichten dat God tot den mensche
segt / indien gp na desen mijne Wet volmaectelick onderjoudt / soo
sult gp dooz dat selve u verkrijgen het rechte ten eeuwigen leven; soo
sal hy daer dooz dat selve Werk-verbond niet vernieuwen: want de
sonde word nu vooz-upt-gefelt in de werelt gekomen te zyn / welke
strijdt tegen de volmaektheit der gehoozsaemheyt / die het Werk-
verbond vozderet. Op een andere wijze soude Godt hier dan met den
mensche handelen / soo dat hy quptscheldinge van de voozgaende sonde
verlenende / sonde voozschyden een voozwaerde van een min volmaek-
te gehoozsaemheyt / als die was die hy in het Werk-verbond bedong /
't welk alle sonde uptnuptende ook niet wist van quptscheldinge der
sonde. Na dat meer is soodaenigen onderhandelinge is soo verre af
van een vernieuwinge des Werk-verbonds / dat de selve liever een
open-

openbaere omkeeringe van het Werk-verbond soude zijn. Want een gedeelte van dat Verbondt is gelegen in de vast stellinge der straffe / waer inmede Godt aen den sondaer de doot gecrept heeft / welke hy sonder schuldige voldoeninge vergevende tegen sijn Verbondt en waarheyt selve soude misdoen.

XXI. De Wet derhalven blyft, vooz soo veel sy is een regelmacer van onse pligt, maar is vooz soo veel afgeschafft datse geen formulier des Verbonds is, en niet kan beschreuen de plaets van een voorwaerde dooz welkers betragtinge de mensche selve sich het regt tot den loon soude konnen verkrijgen. In welke sin d' Apostel segt / dat wy onder de Wet niet en zyn, Rom. 6: 14. naimelick als voozschijvende een voorwaerde des levens. Daer blyft wel een onverbjerckeliche knoop tusschen de volmaecte gerechtigheyt ende het eeuwige leven; soo dat dit sonder dat niet soude konnen worden bekomen: maer na dat de mensche van de gerechtigheyt verballende de hoope van de loon quyt was geworden / soo heeft het Godt by gestaen of den sondaer te straffen na sijn verdienste / of hem een boze te geven / die in sijn plaetse alle gerechtigheyt soude verballen.

XXII. Daer zijn Geleerde Mannen die behalven dese vernietiging van het Werk-verbondt / welke is ten opsigte van de mogelikeit om levendig te maeken en te rechtverdrigen / noch andere vier trappen van vernieting en affchaffinge in dese ozde optellen. 1. Ten opsigte van de verdoeminge, dooz Christum, in de belofte voozgeschelt / en dooz den geloofte aengenomen. 2. Ten opsigte van de schrik of uytwerkinge van de vrees des doots en der dienstaerheyt / dooz de verkondinge van het Nieuwe Verbond, de versoeninge van de sonde geschiedt zijnde. Welke geschiedt zijnde / die geene die verlost zijn / sijn onder de Wet van den Verlosser. Soo dat de selve Wet in den Verlosser te niet gedaen als een Wet der sonde / een Wet des Verlossers worde / en de rechtverdrighheyt toewijse aen die geene die de sijne zijn. 3. Ten opsigte van de ltryd met de sonde, dooz de doot des lichaems. 4. Ten opsigte van alle gewrochten, dooz de opstandinge nyt den dooden.

XXIII. Daer het sy ons geoorloft onseredenen vooz te stellen / om welke wy tot nog toe getwijffelt hebben / of dese dingen nauwkeurig genoeg sijn begrepen / en in ozde geselt. 1. Alle dingen die hier verhaelt worden behooren tot het Gnaede-verbondt: Wog het Gnaede-verbondt maekt de affchaffinge van het Werk-verbondt niet / maer stelt die vooz upt: want vooz het Gnaede-verbondt en soude geen plaets hebben konnen sijn / ten sy het Werk-verbondt in soodanigen sin als mi gesegt is / waer afgeschafft geweest. 2. Het Gnaede-verbondt is geen vernietinge van het Werk-verbondt / maer een bevestiging van het selve / vooz soo veel de Middelaer alle de voozwaarden van

De Wet is afgeschafft niet voor soo veel sy is een regel van ons leven, maer voor soo veel sy voorschryft de voorwaerde des eeuwigen levens volgens het Werk-verbondt te bekomen, Het gevoelen van een Geleert Man aengaende andere manieren, op welke het Werk-verbondt wordt vernietigt.

Onse aenmerkingen daer omtrent.

van het Verbondt verbuult heeft / soo dat volgens het Werk verbondt / het welke van den Middelaer voldaan is / alle de gelovigen gerechtveerdigt worden en gesaligt. Dat wil d'Apostel / Rom. 3: 31. Doen wy dan de Wet te niete door het gelove? Dat zy verre: maer wy bevestigen de Wet En wederom Rom. 8: 3. Op dat het recht der Wet in ons soude worden vervult. 't Welck beteeckent (soo verklaert de Geleerde Man / wiens gevoelen wy ondersoeken / dese plaetse) dat volkomelick op ons overgedraegen wordt het geene de Wet, om der rechtveerdighejds wille, toewijst; en dat oversulx volmaectelick het onse word, 't geene de loon der Wet verdient. 3. Selve de Wet des Verbonds / die te vooeren den sondigen mensch aen de sonde toewijst / de staet des menschen nu verandert zijnde dooz sijne vereeniging met den Borge Christus / sonder eenigerhande vernietinge / afschaffinge / veranderinge haerres selfs / ontslaet nu den mensche van de strafsult en van de heerschappije der sonde / en wijst den mensche toe de hepligmaeckinge en de heetlickmaeckinge / die hy veel trappen te bevoordenen zijn tot die volmaechthejdt / welke hy in de opstandinge uyt den dooden sal bekomen; dooz dien de wet nu genootsaekt wordt aen de rechtveerdigmaeckinge van het Genade-verbondt getuigenisse te geven. Dit is het dat de Geleerde Man niet ongequamelick segt met die woorden / die wy terstondt bygebracht hebben: soo dat deselve Wet, in den Verlosser vernietigt, als een Wet der sonde, een Wet des Saligmaeckers worde, en de rechtveerdighejdt aen die geene toesegge die de sijne zyn. 't Welck hy byedelick en geleedlick verklaert heeft over Rom. 8: 2. hozzelick / de selve Wet die den Regtschapenen mensche was een Gebodt ten leven, en den Sondigen mensche een Wet der sonde hem overgevendende aen de heerschappije en de strafsult der sonde / woijt in den Verlosser wederom een wet des Geestes des levens, getuigende datse dooz den Verlosser voldaan is / en den mensche / die dooz het gelove een met den Verlosser geworden is / alle de vrugten der rechtveerdighejdt toewijssende tot rechtveerdigmaecking / tot hepligmaecking / tot heetlickmaecking. Alle verandering is in de staet van den mensche, geene in de Wet des Verbonds / volgens welke de mensch / in wat staet het ook is / geoozdeelt wordt. Welke dingen de Geleerde Man selve schijnt aangemerkt te hebben: als hy (*Summ. Theolog. Cap. 31. §. 1.*) in deser maniere segt. 't Welk wy nochtans alsoo seggen, dat we willen verstaen hebben, dat in de selve wet gegrondt word dese viervoudige vernietinge en wegneminge van het verbondt der werken, die ons ten goeden is; niet dat door de kragt der wet door sig selve alleen dat heeft konnen geschieden, maer dat eyndelik de tusschenkomst van den Borge en van de Verlosser dat de Wet mogelick gemaect heeft. Dat neme ik aen / dat die dingen / die hy een vernietinge van het verbondt der werken noemt / in de Wet der werken gegrondt zijn. Maer ik geve den leser te bedencken

ken / of het niet een selfstijdig seggen zy dat de vernietinge en de wegneminge van de Wet in de Wet selve gegrondt woꝝdt : en of het niet een wonderlich seggen zy; dat de tusschenkomste van den Borge en van den Verlosser dit de Wet mogelick gemaekt heeft, dat sy namelijk haer eppen vernietinge en wegneminge soude uptwercken? Alst welcken allen ik beslupte / dat van dese dingen beter gehandelt woꝝdt onder den Titel van de Vruchten en gewrochten des Genade-verbonds, als onder den Titel van de Vernietinge des Werk-verbonds. 't Welk in gernerlep maniere woꝝdt vernietigt / als booz soe beel / dat het den mensche onmogelick gewoꝝden is dooz sijn eppen kragten het leven te bekomen.

V A N D E
B E D E E L I N G E
D E R
V E R B O N D E N G O D S.
T W E E D E B O E C K.

E E R S T E H O O F T S T U C K.

Inleydinge tot de verhandeling van
het Genaede-verbondt.

Het Werk-
verbondt
geschonden
zynde, is
de mensch
geworden
een slave
van sich
selven, van
de sonde,
en van de
Duyvel.

Et Werck-verbondt alsoo geschonden
zijnde dooz de sonde des menschen, en
afgeschafft dooz het rechtvaardig oordeel
Gods, soo is de elendige mensch gewor-
pen in een diepen afgrondt des verderfs/
daer vooz hem niet en was ijt te komen.
Terwijl hy sig selven/ lupsterende na de
aenradinge des Duyvels/ en sijn eppen
redenhabelingen toegebende/ dooz een seer
onrechtveerdigen roof Gode heeft onttroc-
ken, en sijns selfs heeft willen zijn/ versmadende een wettige on-
derdaenighepdt onder Godt/ (gelijck die verquistige soon/ Luc. 15:
12.) soo heeft hy sig selven ook aen den Duyvel verkogt en ten slave
gemaekt. Alle dese dingen waeren wel seer onrechtveerdig. Want de
mensch hadde dat regt niet/ dat hy sich selven mogt verkopen; nogte
de

de Duyvel, dat hy het **geene** des Heeren was mogte aenvaerden. **God** nogtans / aenmerkende dat de mensch met dese reukeloosheit en onrechtvaardigheyt na verdienste gestraft wierdt / heeft alle dese dingen / doo een rechtvaardig oordeel / tot straffe van den mensche / doo kragtigh gehouden. Den mensche heeft hy overgegeven aen sich selven, als aen eenen seer armen ende dwaesen Heere; ende aen de sonde, als aen een woerden Tyran / die hem geduriglik aendrijft tot alle ondeugende dingen. Gelijk het haer niet en heeft goetd gedagt God in erkentnisse te houden, heeft haer God overgegeven in een verkeerden sin, om te doen dingen die niet en betaemen, Rom. 1: 28. Desgelyx heeft hy haer overgegeven tot oneerlicke bewegingen. H. 26. op datse alsoode vergeldinge, die daertoe behoorde, in haer selven ontsingen. H. 27. Eyndelik heeft hy haer overgegeven aen den Duyvel tot slaven / gevangen onder hem tot sijnen wille, 2 Tim. 2: 26. Alles volgens dese billike wet: Van wien yemandt overwonnen is, dien is hy ook tot een dienstknecht gemaect, 2 Pet 2: 19.

II. Hier hy komt ook dat de mensch / na dat hy opgehouden heeft En is son- een bondgenoot Gods te zijn / sonder Godt, sonder hope in de werelt der Godt, geweest is / Eph. 2: 18. Want het was onmogelijk voor den mensche sonder ho- eenige Gode-betainende manier te bedencken / waer doo hy / behou- pe in de dens Gods Waerheydt, Rechtvoerdigheyt, en Heyligheydt, met werelt ge- Godt soude verfoent worden en wederom in genade komen. Recht- weest. veerdig was ook de Wet der sonde / den mensche ten slaeve overge- vende aen de sonde om over hem te heerschen en hem te verdoemen / en hem aen den Duyvel als aen een beul toewijfende. In hoedanigen sin van de vank des Duyvels, als van de vank eenes Magtigen, ofte eener sterke, Matth. 12: 29. gesproken wordt; maer ook als van de gevangene eenes rechtveerdigen, Jes. 49: 24. want hy hadde het geweld des doods, Heb. 2: 14. En dat door de Wet, 1 Cor. 15: 56. De magt der sonde is der Wet. En de mensche konde desgelyx geen middel upvinden / waer doo de veroorzakende sonde / en dat volgens de billike wet / rechtveerdiglik van Godt soude worden veroorz- deelt.

III. Het heeft Gode nochtans behaegt / na den rijkdom van sijn Die schen- onnaspeutliche wijsheyt / dese schendinge van het Werk-verbondt te gebuyken als een occasie en aenlepdinge tot wonderbaere werken. tans van Opgeregt hebbende een nieuw Verbondt der Genade, waer in hy de het Werk- onwaerdeerliche schatten van sijn algenoegeaemheyt veel klaerder verbondt soude openen / als geschied soude zijn indien alle dingen den mensche heeft Godt boosspoedlyklic waeren geluckt / volgens het eerste verbondt. Dit gebruykt getoont hebbende / 't welck ongelooftich en onbegrijpelic scheen / dat als een be- de Waerachtige, Rechtveerdige, Heylige Godt / onverminderd / ja quame oc- met veel heerlicher luster van die aanbiddeliche deugden / een Godt casie tot en baere wer- ken, opgerecht hebbende het genade-verbondt.

en de saligheydt van den sondaer kan worden. Gebonden hebben de een wonderbaere tempering van sijn strenge weerekende rechtvaardigheyt / ende te gelijk goedertierene barmhertigheyt / soo dat de eene de andere niet en vermindert. Dooz welcker deugden soo doozluchtige oeffeninge onder het Werck-verbondt geen plaets soude geweest zijn.

't Welck
soo wel als
eenig ding
een seer
aendagtige
aenmerck-
kinge waer-
dig is.

IV. Indien dan petz een seer aendagtige aenmerckinge weerdig geoordeelt moet worden / soo is sekerlick dit het Genaede-verbondt / welckers verhandelinge wy nu aenbaugen. Hier woort een weg getoont tot een beter Paradijs als het aerdsche / en tot een sekerder en veel vaster geluck als dat daer Adam wyl gevallen is. Hier schijnt den verloorenen menschen nieuwe hope toe / welke soo veel aengenaemer moet zijn als sy onberwagter voozkomt. Hier worden voozwaarden aengeboden / aen welke de eeuwige saligheyt vastgeknoopt is; voozwaarden niet van ons wederom te volbyen / 't welck de moedt soude doen verlooren geben / maer van hem die wyl het leven niet en soude schepden / vooz en al eer hy waerlick gesegt soude hebben / het is volbragt. Hier blincken met een seer helderen glans de verwondering-verweckende deugden van onsen Godt / Wysheydt, Almagtigheydt, Waerheydt, Rechtveerdigheydt, Heyligheydt, Goedheydt, Menschenliefde, Barmhertigheydt, en wie soude die alle met woorden konnen optellen? nimmermeer zijns op heerlicher schouwplaetse ter bespiegeling voozgesteld. Een pder dan die sijn saligheyt lief heeft / een pder die sig in de bespiegeling van de deugden Gods begeert te vermaecken / moet herwaerts komen / en sig aen een heylige overdenckinge van het Genaede-verbondt geheel overgeven.

Beichryvin-
ge van het
Genaede-
verbondt.

V. Het Genaede-verbondt is een onderhandelinge tusschen Godt en den uytverkoornen sondaer, waer in Godt verklaert sijn vrywillig behaegen aengaende de eeuwige saligheyt, en alle dingen die daer toe behooren, te geven aen de bondtgenoten om niet, door, en om den Middelaer Christus: ende de mensch door een oprecht gelove dat welbehaegen toefleint.

TWEE.

TWEDE HOOF-STUCK.

Van het Verdrag tusschen God de Vader en de Soon.

I. **D**at de nature van het Genaede-verbondt grond- In het Ge-
ger verslaen worde / soo zijn voornamelijk twee dingen naede-ver-
onderschepdentlik aen te merken. 1. Het verdrag bondt is
't welk is tusschen Godt de Vader en den Middelaer een twee-
Christus. 2. De Testamentaire beschickinge, waer derley
mede Godt den uytverkoornen de eeuwige saligheydt, over-een-
en alle dingen die daer toe behooren / met een onveranderlick ver- komste.
bondt toeseft. Eerder is de over-een-komste van Godt met den 1. tusschen
Middelaer: laeter van God met de uytverkoornen. Dese stelt die de Vader
voorz uyt / en word in de selve gegrond. en de Soon.

II. Als ik spreek van het verdrag des Vaders en des Soons, soo 2. Tusschen
versta ik daer dooz / de wille des Vaders gevende den Soon tot een God en de
Hooft en Verlosser der uytverkoorne / en de wille des Soons sich selven uytver-
voorz haer stellende tot een Borge: in welke dingen het wesen is van een koorne.
verdrag en overeenkomste. De Schijfture vertoont ons den Vader, in Het ver-
de bedeeling van onse saligheyt / als eyschende de gehoorzaamheydt drag des
des Soons tot der doot toe / en daer voorz hem belovende die naem vo- Vaders met
den alle naem / dat hy het hooft der uytverkoorne sal sijn in heerlik- de Soon
heyt: ende den Soon, als sich selven aanbiedende om de wille des wort ver-
Vaders te doen / berustende in die belofte / en eyndelick aen sijn klaert.
de ook eyschende het Koninckrijcke en de heerlickheydt die hem be-
looft is. Als wy dese dingen van stuk tot stuk uyt de Schijfture klaer-
lik sullen hebben betoont / soo sal onder geen voorzwendinge konnen
worden ontkent / datter tusschen Vader en Soon een verdrag is / het
welk is de grondslag van onse saligheyt. Maer laet ons onderschep-
dentlik handelen. 1. Sodanige Schijfture plaetsen bybrengende /
welke wel in het gemeen / maer niet te min dijn delik van dat verdrag
spreeken. 2. Alle de bysondere dingen / die dat verdrag opmaek-
ken / nauweuriger uytpluysende. 3. Het selve uyt de nature der
Sacramenten / die Christus ook gebuyt heeft / onwederleggelick
bewijsende.

III. Christus selve leert dit verdrag met uytgedrukte woorden: En bewe-
Luc. 22: 29. Ik verordine u het Koninkrijk, gelijkterwys mijn Va- sen uyt
der my dat verordineert heeft, of anders konnen de woorden ook soo Luc. 22: 29.
worden vertaelt: Ik bespreeke u by Testament het Koninkrijk ge-
lyker-

lijckertwijls mijn Vader by Testament my dat besprouken heeft. Alwaer de Heere Iesus segt dat hy uyt kragt van eenige verbondts-beschicking het Koninkryke bekomt / gelijk wy het selve bekomen uyt kragt van een verbondt.

Uyt Heb.
7: 22.

IV. Doet hier by / Heb. 7: 22. Alwaer hy wordt genoemt een Borge van een beter Verbondt, of Testament. Een Borge in des Testaments wordt hy genoemt / niet daerom boozmanlielc om dat hy voor Godt en des selfs beloften sig selven als borge vooz ons sterck maect / of om dat hy voor ons als borge beloofst dat wy sullen gehoorfaem zyn, gelijkertwijls Moyses als een Borge tusschen Godt en Israel tusschen tradt. Exod. 19: 3-8. Hoe veel Christus grooter is geweest als Moyses / op soo veel opnemender wijze is hy ook Borge geweest. Sijn bozgtogt beslaet daer in / dat hy op sich genomen heeft te volbrengen die voorwaerde, sonder welke / behoudens Gods rechtveerdighepdt / de genaede Gods en sijne beloften tot ons niet en konden komen: en welke volbracht zijnde deselve immers tot de kinderen des verbondts komen souden. Ten 3^{en} wy dan het bozgschap van Christus willen vernietigen / en den Socinianen die snodeste verdrappers der Schrifture eenen dienst doen / soo is het noodsaekelc dat wy eenig verbondt begriypen / welkers voorwaarden Christus op sich genomen heeft / als Borge by den Vader / belovende dat hy die vooz ons soude volbrengen; en welke volbragt hebbende hy vooz den Vader ons als Borge honde beloben / dat de genaede en de heerlichhepdt ons onseplbaerlielc soude gegeven worden.

Uyt Gal.
3: 17.

V. Wyder Paulus verhaelt / Gal. 3: 17. van een Verbondt of Testament dat te voren van Godt bevestigt is op Christum. Alwaer de onderhandelende personen worden aangewesen; van de eene sijde Godt, van de andere Christus: en een over-een-komste tusschen beyde bekrachtigt. En op dat niemant meyne dat Christus hier alleen in aenmerkinge komt / vooz soo veel hy is uytvoerder des Testaments ons van Gode gemaect / soo segt d' Apostel tweemaal / niet / dat Christus ons beloofst is, of / dat door Christum ons beloofst is de salighepdt, hoewel ook dat waer is / maer dat tot Christus selve de beloftenissen gesproken zyn, G. 16. dat Christus dat saed is / dien hy het beloofst hadde, of / aen welcken belofte gedaen was, te weten aengaende de erffenisje der werelt en het Koninkryke der genaede en der heerlichhepdt. Klaerlielc wordt derhalven hier aangewesen een Verbondt of eenig Testament, waer dooz aen Christus van God perweg beloofst is. En ik sie niet wat hier tegen gesegt soude konnen worden / ten 3^{en} dat pinant dooz Christum versta het hooft te gelijk met sijn geestelick lichaem, 't welc / met Christo vereent zijnde / te gelijk met Christo dat eene saed is tot het welke de beloften gesproken zijn. Welke dingen wy gaern toestemmen / soo maer ook dat vastgehouden worde / dat Christus / die het hooft is / en by uyt-

uynnemendhejdt het saed Abrahams, van dese belostenissen geensins moet uytgestoren worden: voornamelijk dewijle de belostenissen aen sijn geestelijt lighaem gedaen / ook aen hem moeten gehoorde worden gedaen te sijn: nademaal hy ook selve gaven ontfangt in de menschen, Psalm. 68: 19.

VI. Hier moeten ook niet overgeslagen worden die plaatsen in welke een dupdelijke meldinghe word gemaakt van de Borgtocht Christi. Uyt Ps. 119: 122. Jes. 43: 14. Jer. 30: 21. Gelijk / Ps. 119: 122. weest borge voor uwen knecht ten goede, dat is / neemt hem als borge in uwe bescherminge / op dat het hem wel ga. Vergelijkt / Jes. 38: 14. Ik worde onderdruct, weest gy mijn borge, of zijt gy my tot een borge en beschermmer. Ende datter niemandt is behalven Christus / die alsoo borge soude konnen worden / leert Godt selve / Jer. 30: 21. Wie is hy die met sijn herte borge worde, of die sijn hert met sijn borgschap te vrede gestelt heeft / om tot my te genaecten, om de sonde te versoenen? Mer welcke woorden ook aengewesen word / wat die borgtocht of borgwerding / van David en Hiskia versocht / is vervattende: namelijk een verklaringhe van de wille om tot Godt te naderen / om de versoeninghe der sonde uyt te wercken.

VII. Epudelijk kan hier toe gebracht worden / het gerne staet Zachar. 6: 13. De Raedt des Vredes is tusschen die Beyde, te weten tusschen den Man wiens naem is Spruyte, en tusschen Jehova: want hier komt geen ander paer voor. Het sal niet vreemdt sijn tot ons oogmerk dat wy met een korte ontkinopinghe en uytbreydinghe aen de se plaetse eenig licht leenen. In dit vers en in het voorgaende komt voor een voortreffelijke Propheetie van de Messias, wiens persoon, ampten, heerlickheyt, de Propheet wel kostelijc / maer nochtans nadrukkelijc beschrijft / epudelijc daer onder voegende de oorsaeck van alle dese dingen / waerom de Messias sig selven soodaenigen persoon te sijn getoont heeft / soodaenige ampten uytgevoert heeft / soodaenigen heerlickheyt bekomen heeft; te weten die Raedt die 'er is tusschen hem en de Vader, van welke raedt een vucht is / ten opsigte van ons / de Vrede. Van de Persoon des Messie segt hy / dat hy is een Man, dat is / een waer mensche, (in 't Hebzeus *וְאִישׁ*) vergelijcht / Hos. 2: 9. Ja uynnemende onder de menschen / een man van Gods rechterhandt daerom genoemt Ps. 80: 18. Om dat van Christus hier niet wordt gehandelt in de verachtelichejdt sijner elende / maer in de uynwiltendhejdt sijner heerlichejdt. Sijn naem is Spruyte, als zijnde een nieuwe stamme van een nieuw geslagt / of van Gods kinderen na de belofte en de wedergeboorte; de tweede Adam. Ja een Spruyte, die van onder sig selve sal spruyten (gelijc de Hebzeeschen text medebreijgt) / die door geen saetlinge / noch plantinge van een menscheliche handt sal voortkomen of voortgeplant worden / maer uit een Maget door eegen kragt sijner Godhejdt sal gebooren worden.

Uyt Ps. 119: 122. Jes. 43: 14. Jer. 30: 21.

Uyt Zach. 6: 13. Welke plaets door een korte uytbreydinghe ontvouwt wordt.

Non bly vel *quae voces miserabilem notant, sed vocatur, id est, vir dextra.*

den. Zijn Ampt is des Heeren Tempel te bouwen; dat is / de Gemeente der uytverkooznen / welke is een huys Gods, 1 Tim. 3: 15. dat Christus heeft toebereydt, Heb. 3: 4. ende gebouwt, Matth. 16: 18. leggende de grondslag in zijn kruyce / en gevende zijn bloed tot cement. Doch om dat niet eenen adem tweemaal gesegt woijt / hy sal den Tempel des Heeren bouwen, sookan in bedenckinge komen / of behalven de bouwinge der Gemeente, welk is het geestelicke lighaem Christi, niet beteekeut woijt de opweckinge van Christi natuurlicke lighaem, welk ook een bouwinge van een Tempel genoemt woijt / Joh. 2: 19. 21. Dat gedaen hebbende sal hy Majesteit ontfangen, een naem boven alle naem / en sal sitten op den Throon Gods, om het Konincklicke en het Priesterlicke ampt in heerlickheijt uyt te voeren. Het is niet wonder dat een Koning, maer seer wonder dat een Priester op een Throon sit. Heel anders pleeg het te wesen met de Priesters des Ouden Testaments. Die alle dagen stonden, de selve offerhanden diuwils offerende: om dat haer arbeijt irachteloos was / en sy de sonden-schuld nimmer konden wegneimen. Heb. 10: 11. Maer Christus / na dat hy de eene offerhande sijnes lichaems eenmael geoffert / en alsoo een eenwige versoeninge te wege gebajgt hadde / is in eeuwighet geseten aen de rechterhand des Vaders; en sal niet weder opstaen tot offeringe van een ander offer. Heb. 1: 3. en 9: 12. 14. Dat doet hy nu maer / 't geen hy sittende doen kan: namelick dat hy vooz de sijne bidt. Rom. 8: 34. Waer komen alle dese dingen van daen / en welk is d'oorzpronck van soo groote saecken? De Raedt des Vredes, welke is tusschen desen Man wiens naem is Spruyte, en tusschen Jehova, wiens Tempel hy sal bouwen / en in wiens throon hy sal sitten / Apoc. 3: 11. Wat is nu vozder dese Raedt, als een onderlinge wil des Vaders en des Soons, die wy gesegt hebben dat de nature van een verdzag heeft? Welcke een Raedt genoemt woijt / soo om het vrywillige en misde welbehaegen van beyde; als om die groote wijsheid die daer in uytblijkt. En een raedt des Vredes, niet tusschen Godt en Christum / tusschen welke geen vbandschap is geweest; maer des vzedes / die den sondigen mensche soude beselt worden met Godt.

Deze ver-
klaeringe
wordt ver-
ded:gt.

VIII. Twee dingen schijnen hier tegen ingebajgt te kommen worden / daer kostelick op is te antwoozden. 1. Dat dooz dese beide niet moeten verstaen worden de Vader en de Soon, maer de Jooden en de Heidenen. 2. Dat hier geshandelt woijt niet van een raedt die een begin en een oorfaeck deser dingen soude zijn / waer van men soude moeten spreken in den voorledenen of tegenwoordigen tijt: maer van een raedt die een vrucht is van Christi voozbiddinge / waer van de Propheet spreekt in den toekomenden tijt. Op het eerste antwoozde ik: dat die verklaeringe meesterlick woijt voozgeschreven / niet betwefen. In de voozgaende verssen van dit Capittel is geen onderschepden gewag

twag gemaakt van Jooden en Heydenen. Ende het is ons niet geoorloft perweg in den text in te slaan. 't Geen van andere woordt bygebracht van den Priester en den Koning, of van het Priesterlike en Konincklike ampt, of van de Jerusalemsche en Babylonische Joden, is gebzongen. Onse uitlegginge, segt de Geleerde de Dieu, die hier in ons gevoelen is / schijnt eenvoudig en seer klaer te zijn. Ook en is sp niet nieuw / dewijle Hieronymus Inggelijx verhaelt dat dit lie van den Vader en de Soon verstaen is. Op het tweede. Datter niets is 't welk ons dwingt alsoo te geloben / dewijle de woorden volgens onse ontknopinge en verklaeringe een seer bequamen sin uytleveren / en dit verdrag nauwelix met sinrijker woordt kan uytgedrukt worden / als van een onderlinge raedt tusschen den Vader en den Soon. 't Geen 'er bygedaen woordt aengaende het onderscheyd des tijts is van geen gewigte; want dat de tijden der werk-woorden by den Hebrëen dichtwilg worden verwisselt / en de toekomende voor de tegenwoordige gestelt wort / is niemant die maer een weynig geleertheit heeft onbekent. De taalkundige kan hier over nasien / Ps. 17:3. Het greene daer wel overgeset woordt / Gy hebt my getoetst, gy en vind niets; is van woordt tot woordt uyt het Hebzeuws / gy hebt my getoetst, gy en sult niets vinden. Gelijcke verwisselingen van tijt komen eenige reysen voor in den selven Psalm. Daer-en-boven dan woordt in de Schysfure gesegt perweg te geschieden, als openbaerlick verklaert woordt dat het geschiedt is: hoedanige exempelen doorgaens voorkomen. Siet Handel. 2: 26. Bequamelick sullen wy dan de woorden alsoo verklaeren / de Raedt des Vredes is tusschen die beyde. Of soo gy ganschelick op den toekomenden tijt blijft staen / soo sal dit de sin zijn; In de verhoginge Chysii / en in de vzeede van hem uyt den hemel gegeven / sal openbaer zijn de uytvoeringe van desen raedt. Maer het is niet nodig dat wy daer toekomen. Want indien wy dien raedt uytleggen / van het verdrag datter is tusschen Chysium als Godt mensch als hy de menscheliche nature aennemende het bozgschap heeft beginnen te bedienen / en de Vader; soo heeft de Propheet daer van konnen en moeten spreken in den toekomenden tijt. Ende dat doet hy op een nette oorde: doo de gewozten tot de oorsak ophlimmende. In deser maniere: Chysius de mensch gewordene Godt sal bouwen den geestelicken Tempel des Heeren / en sal tot een heerlicken loon van dat ampt ontfangen Majesteit / en sitten op den thoon des Heeren. En dat moet niet wonder schijnen. Want Chysius sich selven met het menscheliche vleesch bekleedende / sal met een vast verdrag / op welck onse vzeede steunt / den Vader belovende dat hy alsoo sal doen: en de Vader sal wederom hem beloven / dat hy die hebben alsoo sal vergelden. In deser maniere vloepen alle dingen. Vergelijckt hier mede het geene wy onder vzeeder sullen seggen. Hoofst.

Als Christus den Vader zijn enen Godt noemt, ^{soo} geeft hy een Verdrag te kennen.

I. K. Hier toe dient ook / dat Christus eenige reysen in de Psalmen / en elders / Godt den Vader zijn Godt noemt. Hieronder andere Ps. 22: 3. en 45: 8. Jes. 49: 4. 5. en Joh. 20: 17. 't Welk een formulier van een verbond is. In desen sin belooft de Jacob / dat Iehova hem tot eenen Godt soude zijn, Gen. 28: 21. dat is dat hy sijn gantsche leven alsoo soude schicken als een bouwmoot Gods betaemt. Dergelyc Israhel Jos. 24: 18. Wy sullen den Heere dienen, want hy is onse God: het welk sy seiden in een plechtige vernieuwinge des verbonds. **E**nen eens belooft Godt in het verbondt dat hy de Godt van sijn bondgenoot sal zijn, dat is / dat hy de rykdom van sijn algemoegsaemheyt sal betoonen tot saligheyt van den selven. Jer. 31: 33. Dit ist verbondt dat ik met den huise Israëls maecten sal ... ik sal hem tot eenen Godt zijn. Sels de kragt van het woordt geeft dit te kennen. Want het woord Eloah vertaelt door Godt, en oorspronckelich van het werkwoord Alá (אלה) dat is / sweeren, besweeren, betreucht die gene dien het toekomt ons met een eedt te verbinden tot sijne liefde en getrouwe gehoorzaamheyt / en den welken wy met een eedt alle gehoorzaamheyt moeten toe seggen / en die wederom belooft dat hy aen sijn getrouwe dienst-knecht sal algemoegsaem sijn ter saligheyt. Wie dan behdt dat Godt is sijn Eloah, die segt met eenen dat hy wt kragt van het verbond Gods knecht is. Want dese dingen een onderlingen opzicht tot malkanderen hebben. Gelyck Ps. 86: 2. Verloft uwen knecht, gy mijn Elohim, dat is / mijn Godt. Op hoedaenigen wyse de Vader doorgaens Christum noemt sijn knecht. Jes. 49: 5, 6. Daer-en-boven soedaenig een behdt / dat hy eeniglik hangt aen de belofte en het getuigenisse van dat verbondt. In welke dingen de geheele natuur van een verbond gelegen is. Nademaer dan Christus Godt den Vader sijn Godt noemt / en de Vader wederom Christum sijn knecht, soo wyssen sy beyde daer mede aen datter een verdrag is tusschen beyden oer gehoorzaamheyt en besoninge.

Tien yder van de deelen des Verbonds wordt uyt de Schrif-ture bewezen.

X. Maer laet ons nu bysonderlicher handelen / en alle de deelen van dit verbond uytplussen / op dat niet alleen blycke datter eenig verbond sy tusschen Christum en de Vader / maer ook wat / en hoedaenig dat verbond sy. De over-een-komende partyen sijn / aen de ene syde de Vader, den welken Christus noemt Heere, Ps. 16: 2. Aen de andere syde de Soon, den welken de Vader noemt sijn knecht, Jes. 53: 11. De wet des Verbonds word van den Vader voorgestelt Joh. 10: 18. Dit gebod hebbe ick van mijnen Vader ontfangen. En 12: 49. De Vader, die my gesonden heeft, heeft my een gebod gegeven. Op die wet word een belofte van den Vader gedaen. Jes. 53: 10, 11, 12. Als sijne ziele haer tot een schult-offer gestelt sal hebben, soo sal hy saet sien, &c. en Jes. 49: 6, 7, 8. 't Is te geringe, dat gy my een knecht soudt zijn, om opterichten de stammen Jacobs, &c. Die wet volbragt zijnde, word den Soone toegewesen het regt om den loon

loon te eyschen. Ps. 2:8. Eyscht van my, en ick sal de Heydenen geven tot u erfdeel: en de einden der aerden tot uwe besittinge. **¶** Tot hier toe de voorstelling des Verbonds van de sijde des Vaders. **¶** De Aenneminge van de sijde des Soons is in dese dingen gelegen: dat hy sich selven gaen aen de wet des verbonds onderworpen heeft. Ps. 40:7, 8, 9. Gy hebt my de oorendoorboort: dat is / op hebt my met mijn wil u tot een knecht ge-egent / hebbende belofte gedaen van beloning. Doe seyde ik, siet ik come. Ik hebbe lust, o mijn Godt, om u welbehagen te doen: ende uwe wet is in 't midden mijns ingewands. **¶** Siet desgelijc / Joh. 14:31. Ende niet alleen heeft de Soon dat op sich genomen, maer ook metter daed volbracht, geworden zijnde uyt een vrouwe, geworden onder de wet: Gal. 4:4. Joh. 15:10. Ik hebbe bewaert de geboden mijns Vaders, en blyve in sijne liefde. **¶** En Joh. 8:29. Ik doe altijd dat hem behaeglick is. En hy en is uyt het leven niet gescheiden als na dat hy in waerheyt geseggt hadde / dat het volbragt was, Joh. 19:30. In de loopbaene deser geboortelijcheydt heeft de Soone sig getroot met de getrouwigheyt des Vaders in het uytboeren sijner beloften. Ik seyde, gewisselick mijn recht is by den Heere, en mijn werckloon is by mijnen Godt, Jes. 49:4. En als hy nu niet bettere was van het eynde sijner loopbaene / heeft hy met een groote barmhertichgheden en vertrooven des herten den loon / die hem beloofd was / ge-eyscht. Joh. 17:4, 5. Ik hebbe u verheerlijckt op der aerden: Ik hebbe voleindigt het werck, dat gy my gegeven hebt om te doen. En nu verheerlijckt my gy Vader by u selven, met de heerlickheydt, die ik by u hadde eerde werck was. **¶** Wat han dog tot een volmacht satsoen van een verbondt betrefft worden / 't welck hier niet en is?

XI. **¶** Eendelick konnen alle dese dingen oock hier dooz bevestigt worden / om dat Christus de Sacramenten gebruykt heeft: niet alleen Christus oock leenulick ten opsigte van het materiele, en uytwendige elementen en Sacrament-handelingen in die insettinge voorkomende / dooz soo veel sy van ten geboden waren geboden, en der selver onderhoudinge een deugdelick gebruyckt werck was: maer oock ten opsigte van het formele, en eygen toe-sterkinge sen en satsoen der Sacramenten / dooz soo veel sy waren teekenen van het en segelen des verbonds; dooz welck gebruyck Godt de Vader den van het den Soon versegeldt de belofte des Verbonds, nopende de rechtver-Verbondt. diging en vryspraeck van sonden, niet die de Soon in eigen persoon dooz bedryf of dooz nalatige begaen hadde (want soodanige zijn 'er geen geweest / 2 Cor. 5:21. 1 Petr. 3:18.) maer die hy dooz een uytwillig borgschap als sijn eygene op sich genomen hadt, en van welke hy als borg gerechthevredigt is in den geest. 1 Tim. 3:16. en aengaende het eenwige leven aen hem en aen de sijne te verdoen: en in welck gebruyck Godt de Soon sich belijdt een schuldenaer te zijn om alle gerechtigheydt te vervullen: gelyckertijds dese dingen gelyc-

delick aengemercht en verklaert zijn van de seer vermaerde mannen / *Voetius Disput. De fide Christi, ejusque Sacramentorum usu. Disput. Tom. 2. p. 160.* en *Eugenius de subjectione Christi ad legem Divinam Cap. 10. 6. 11.* Maer laet ons de sarch met een voorbeeldt opheideren. In den Doop Christi is aen wedersijde een klare versgellinge des Verbonds geweest. Christus verklaerde / dat het zijn plicht was alle gerechticheydt te vervullen. Hier toe verbondt hy sich selven in den Doop / seggende tot Johannes die hem wepgerde te doopen / Laet nu af, want aldus betaemt het ons alle gerechticheydt te vervullen. *Matth. 3: 15.* De Vader verklaerde dat hy zijn borgschap aennam. In u hebbe ik mijn welbehaegen. *Luc 3: 22.* En vermaende hem van de erffenisse: Gy zijt mijn Soone. En versgelde alles met het waerteycken van den nederdaelenden Hepligen Geest.

Tot bewys van dit Verbondt wordt van een Geleert Man bygebracht *Pf. 16: 2.* XII. Nademaal dese dingen klaerblijckende zijn / en verbattende een betoninge der waarheyt aen de conscientie / soo en is het niet van noode dat men andere Schijftuur-plaetsen herwaerts trecke in welcke van dese sake niet schijnt gehandelt te worden. Daer zijn'er die hier toe by brengen het 2de vers van den 1^{den}. *Pf. 't Welck sy aldus vertaelen:* Gy hebt tot den Heere geseydt, Gy zijt de Heere, Mijn Goedt is niet op U. Even als of in die woorden begrepen wierdt een aenspraecke van God de Vader tot den Soon / waer van de sin zy / *Ik epsche van u niets meer / waer mede my voldoen worde / op dat mijn genaede bewesen worde.* Want alsoo byzegt seker Geleerde *Wan* verklaerder-wijse die woorden upt: *Gy hebt tot den Heere geseydt, &c.* Gy, Soone des menschen, hebt erkent, dat Jehova de Heere zy, en hebt alseen knegt hem gehoorsaemheid toegeseggt. Gy hebt met lief hebben en gehoorsaemen tot de dood toe (tot welke gy u aanbiedt) my verklaert de Heere te zijn, en my vereert met een volmaecte gehoorsaemheid. Wat aengaet de verwerving van de vrugt, *Mijn Goedt*, dat is, mijn genaede, en de goederen die daer van afhangen, *zijn niet op u*, dat is, gy zijt een volmaecte en volkomene Saligmaecker. 't Geen op u was, of tot het welcke gy door borgtocht wierd verbonden, om te volbrengen, waer door mijn goedt soude komen tot de menschen, dat is van u volbragt. Ik sta af. Ik ben voldaan. Ik ontslae u van de verbintenis. Dus beteekent het Hebreuysche woorden *hy* (vertaelt dooz op) doorgaens soo in de schriften der Hebrëen als in Gods woordt een schuldte verplichting.

Maer niet wel te pas.

XIII. Maer dese dingen schijnen my hardt te zijn / en niet gemakkelijk te bloejen. Want 1. Niets isser dat ons doet denken / als om dat wy soo denken willen / dat in die woorden begrepen wordt een aenspraecke van Godt de Vader tot den Soon, dewijle die gansche Psalm geen gedaente heeft van een samenspraeck, maer een persoon vertoont / die met een verknogte redening spreekt / welke den Heere Iesum te zijn Piscator met gewichtige bewijsredenen vast maecht. De Geleerde

Wan

Maan selve spreekt alsoo: Dese redenering kap waerlik den Soone toegeschreven worden als sich selven aanspreekende. *Verhalven / segge ik / aan het gewisselijk zijn / dat dese redenering niet en begrijpt een goedkeuringe des Vaders berustende in de gehoorzaamheyt des Soons.* Want indien de Soone aanspreekt sijne ziele / welke tot den Heere segt / Gy sijt de Heere: ende mijn goed is niet op u, soo heeft seker de Soone dat gesproken tot den Vader, niet de Vader tot den Soon. 2. Ik beken dat die woorden die de Soon spreekt tot de Vader of de Vader tot de Soon soo grooten nadruk hebben / datse in die nadruk van niemand en tot niemand konnen gesegt worden / om de uptnemendhepd die boven andere in de Soon is / *Heb. 1: 4.* Maer dat de goedkeuringe van de volmaekte gehoorzaamhepd des Soons / en de berustinge des Vaders in de selve / met sulche magete woorden wordt uytgedrukt / Gy hebt geseydt, Gy zyt de Heere, weet ik niet of men permant ligtelick sal wijsmaecken. Ik betuige een pegelick / die verstant heeft in de goede kennisse des Heeren, gelijk van de Leviten gesegt wordt 2 *Paral. 30: 22.* of dese woorden der Schrifture foodaemig zijn / dat niets bequamer ende wyser soude konnen bedagt worden om dien sin te kennen te geven, 't welk de Geleerde Maan elders verespcht / eer dat hy wil dat het gemoet in den aangewesenen sin beruste / *Sam. Theol. Cap. 3. §. 30.* 3. Het is wel waer dat het woorden by hy de Hebzzen somtijds een schult-verplichting beteekend. De Geleerde de Dieu heeft dit oyt langen tijdt oyt de Schrifsten der Hebreën en Arabiers bewesen over *Gen. 16: 5.* Maer die betekenisse schijnt niet te passen op dese plaetse. Want Christus was Gode niet schuldig de goedheyd Gods, dat is de genaede en de goederen die daer aen hangen. Ook was hy de Genae de Gods epgentlick niet schuldig aen de gelovige. Maer uyt kragt van het verbond was hy gehoorzaamheit schuldig aen Gode: welke volbzagt zijnde / Godt aen Christus, en aen die geene die Christi zyn, schuldig is de loon die in het verdrag beloofd is / ende die Christo na schuldte gegeven word. Op de beteekenisse van schuldte-verplichting soude konnen gedrongen worden / indien 'er gesegt was / mijn Wet, of de voldoeninge van mijn rechtveerdigheydt, of het diertgelijks / is niet meer op u. Maer om dese woorden / *Mijne Goedheyd is niet op u, alsoo te verklaeren /* Gy zijt mijne goedheydt niet meer schuldig, en die woorden dan wederom dese sin geven / gy hebt alle dingen gedaen waer toe gy yaert verbonden, op dat mijne goedheydt tot de menschen soude komen; daer toe is een wonderlike daerlinge van noden. En met reden twijffel ik / of het permant in de sin soude konnen konnen / dat dese verklaringe de eenvoudige en volkomenste, en met de ordre der redenering bek over-eenkommende is, eindelijk sodanig dat die geene, die deselve met de woorden der Schrifture vergelijckt, niet en soude konnen versinnen hoe die saek wyser soude hebben moeten uitgesproken worden, en dat hy in

de selve ligt, waerheydt, en een onuitsprekelicke wijsheydt gewaer-
worde. Want na dese regels sielt sich de seer Geleerde. Aan booz de
Schrifture te verstaen. *Sum. Theol. Cap. 6. §. 38.*

De eigene
sin deser
plaetse
wordt uit-
gehaelt.

XIV. 4. Upr de woorden van den Psalm hant een andere sin gehaelt
woorden/ die geenling hard noch gebzongen is/ maer een Gode be-
taamende wijsheyt begript/ in deser maniere. De Heere Iesus met
heylige overdenkingen besig zijnde/ spreekt sijn siele/ dat is/ sig
selven aen. En hy verhaelt dat hy in sijne overdenkinge tot Jehova
den Vader gesegt heeft/ Gy zijt de Heere, Booz u selven/ dooz u sel-
ven/ tot alle gelucksaligheyt op de uptnemendste wijze genoegsaem.
Daerom woijt u dooz dit gansche werck mijner onderwerpinge/ en
dooz mijn gansche gehoorsaemheyt geen nieuwe of groater gelucksa-
ligheyt toegedoeft/ en gy hout ook dooz mijne voldoeninge niet
verrijcht worden. Mijne Goedtheydt raecht niet tot u. Gy geulet
daer van geen boozdeel. De gansche vrugt van mijn voldoeninge komt
tot de godsallige en uwe uytverkoopzine. Vergelijkt/ Job. 22: 2. en
35: 7. Over de eerste plaets is aerdig de uytlegginge van Nachmanides,
komende in manier van spreken met onsen text insonderheyt oer een.
Hy leert alsser goetd gedaen wordt, dat het voor Godt geen goed is.
Alle dese dingen behelsen een heylsaeme waerheyt/ en leeren ons aen-
gaende de algenoegsaemheyt Gods, tot de welke van elders geen
goetd kan bykomen/ en aengaende de vrugt van de voldoeninge des
Herren afstromende op de godsallige; en passen seer wel op de wooz-
den en den geduerigen inhoudt van den ganschen Psalm. Want het
woozdeken *Gnal* (נָל) is in de Schriftuer meermaelen van de selve be-
teekenissen met het woozdeken *el* (עַל) dat is/ tot. Een plaets of
twee/ die my in het overdenken van dese saaken booghomen/ hou-
nen van den Taelkundigen na gesien worden by *Mich. Cap. 4: 1.*
vergeleeken met *Jes. Cap. 2: 2.* Het gerne in de eerste plaetse is
Gnal, dat is in de tweede plaetse *El*. Vergelijkt 2 Chron. 30: 1. en
insonderheyt 1 Sam. 1: 10. en Ps. 18: 42. alwaer het woozdeken
Gnal moet verstaet worden dooz/ tot. Somtijts beteekent het even
het selve met het woozdeken *Gnad* (נָד) dat is/ tot aen. Doozverlden
zijn booz den Taelkundigen te vinden 2 Chron. 32: 5. Jer. 4: 18.
Madamael van dit woozdeken van een seer wijsd gebruik is/ soo
dwinge ons geen reden/ om het selve in te binden tot de betekenisse
van schuld verplichting, welke op dese plaetse niet en past. Beter
is 't dat wy booz de waerheyt met bondiger bewijs-redenen stijden.

En verde-
digt tegen
de Heer
van der
Waeyen.

XV. Dit en woijt ten dien eynde niet geseyt/ als of ik de eere van
een Vermaert uytlegger/ waer aen ik my self beklings verplicht er-
kenne/ te hoijt wilde doen: maer om dat my niets soeter en is/ als
de sin des Brees in de Schyften na te speuren. Terwille ik daer
me beschik ben/ han 't niet wel anders wesen of ik moet somtijlende
ver-

verklaringe van andere- en toefte-lyngem; ook van de soodanige danc
 ik veel eerbiedt vooz hebbe. Het geloove en wil niet gedwongen zijn;
 en geen mensch / hoe groot hy zy / word ongelijk gebaen / als men-
 diglich van hem verschilt. Of ik in desen tegen de zedighejdt mis-
 daen hebbe / siel ik aen het oordeel des beschejden lekers. En ik
 mag lijden dat die sichter zy tusschen mi en de Heer Van der Waeyen,
 of ik hier mede sulck een hagelbuy van harde woorden verdient
 hebbe / alster te vonden zijn / in sijn *Sum. Theol. Christ. Lib. 1. Cap.*
iv. §. 267. & seq. Hy beklægt sich fere dat ik de verklaringe van de
 Heer Coccejus gekopt hebbe hart te zijn / en gedrongen, en dat de
 woorden des Psalms als met taelen halse daer toe getrocken worden.
 Ik bekenne / dus had ik in mijn eenboudighejt gescheven: (en ik
 dacht niet / dat daer reing scheld-woord / of injurie in sijn. Maer/
 dewijl ik weet dat niemant dooz scherpighejt van woorden over-re-
 dent wordt; op dat 'er geen schijn self van scherpighejt overbleve / heb
 ik het in dese dreck verandert / en versachtet. De smaet-redenen
 mijnes berispers houd ik hem ten goede: gelijk het een Christen be-
 taemt. Het komt hem niet toe / over mijn hart te oordeelen. Dat is
 Gods werck: die onser beyder Herten Meester is. Soo veel de sake
 self aengaet / ik bidde den leser dat hy sijne redenkabelingen met de
 mijne vergelijcke: en soo hy bevind dat de mijne boudig wederkejt zijn /
 ich ben te vreden; de waarhejt triumpherte. Tot noch toe dunckt
 mi anders. De gezame en eenboudige verklaring is mi aenballi-
 ger gewonden / na dat ik gesien hebbe in wat omwogen mijn beris-
 per sich bedraeyt blind om de sijne goet te maken. De rest en sal ik
 niet al te nauwkeurig verpluifen. Elich heeft sijn aerdt / en sijn ey-
 gen maniere van schijven. 't Comt ik niet goed-kennen kan / wil
 ik dullen. Maer hier van genoeg. Ik heet weder tot mijn on-
 derwerp.

XVI. Nademaal de leere van het verdrag des Vaders en des Soons, Seer voort-
 soo duidelich en soo duydlich in de Schysiture geleert word / soo treflike
 wordet het onrechtvaardigh als een wende en onlangs opgethoude Godt-ge-
 bondt overgeschold. Hoewel ik 'er wipige vinder die dese stoffe verwoe-
 riglich verhandelt hebben / nochtans sie ik / dat fere voortreflike en hebben
 nauwkeurige Godgeleerden altemet van dit Verbondt gewag ge-
 maecht hebben. Ik swijge nu van Arminius, die verstandelich van gemaect
 dat Verdrag-redeneert / in de Oratie die hy gedaen heeft als hy de weer- van dit
 dighejdt dan Doctor bequaem / ijt welkie de schandere Amelius som Verdrag
 mige dingen by brenge en prijft in *Rescript. ad Grævinchovium Cap. 1.* den Vader
 Amelius selve / in *Anti-Synodibus, De Morte Christi Cap. 1. §. 5.* toont en den
 de ongerijmthejt van sekerre distinctie der Hemonstranten hier ijt / Soen: in-
 dat dooz de selue het verbondt met Christo gemaect (hy sal faet sien, voege dat
 en het welbehagen des Heeren sal door hem gelukkiglik voortgaen) het als een
 sijn nieuwe en

sonderlinge vondt niet moet doorgestreeken worden.

zijn bondighepdt en sekerhepdt benomen woꝝdt. Gomarus handelende
 van de doop *Chyſti* over *Matth. 3: 13.* ſegt dat die aen Chriſto geweest
 is een beteeckenisse en een verſegeling van het Verbondt met Godt;
 dat nemelick Godt was ſijn Godt en gever van de Salighepdt; en
 hy verbonden om hemeen geduurige dankbaerhepdt van gehoorsaem-
 hepdt te bewiſen. *Weggelijc* over / *Luc. 2: 21.* van de beſnypdenisse
Chyſti / ſegt hy / dat die geweest is een beteeckenisse en een verſe-
 geling van het verbondt met Godt. Welck verbondt daer in beſtont,
 eensdeels dat God de God van Chriſtus ſoude zijn, volgens die genera-
 le belofte, die oock aen hem (als aen het ſaet van Abraham, *Gal. 3: 16.*)
 gedaen is, *Gen. 17: 7.* en volgens die byſondere ſpreucke van hem,
Pſ. 45: 8. en *Heb. 1: 9.* En aen de andere zide dat Chriſtus tot het ge-
 hoorsaemen van Gods wille verbonden ſoude zijn. *Joh. 6: 38.* *Matt. 5:*
17. Siet den ſelven *Diſp. de Merito Chriſti. §. 1.* De geleerde Cloppen-
 burgius *Diſp. 3. De ſedere Dei,* heeft deſe ſtoffe niet alleenlich aenge-
 raecht / maer in het bꝛeede en nauwkeuriglick verhandelt. De ſeer
 vermaerde Voetius *Diſput. 1. 2. p. 266.* Chriſtus is voor ons aen een
 byſondere wet nopende de betaeling van onſe ſchuld door evenmati-
 ge ſtraffen onderworpen geweest, als onſen Middelaer en Borge, vol-
 gens het verbondt gemaect met den Vader. *Deſ ſelfs Amptgenoot en*
Diſcipl *Elſenius, van de onderwerpinge Chriſti aen de wet, Cap. 10. §. 2.*
 De verſegeling van de belofte des Goddelicken Verbonds hoeft
 waerlik oock plaets gehad in Chriſto, volgens de plaets *Ieſ. 53: 10, 11.*
Doctor *Ouwen, een beroemt Engels Godſgeleerde / ſpreekt in het bꝛe-*
de hier van; in ſijn voortreffeliche uitlegginge van den bꝛief tot den He-
bꝛeen. In het tweede ſtuck: de vierde oefſeninge. p. 49. Ja oock de
Paepſche Leeraeren is deſe leere niet onbekent geweest. *Tirinus* maect
 over *Ieſ. 53: 11.* ſoodanigen uitlegginge dat hy leert dat de propheet
 daer verklaert de verbonden tuſſchen Godt de Vader en Chriſtum in
 welke ſy beyde verdragen zijn. Waer mede als beloningen voor Chri-
 ſti lyden en dood vaſt geſtelt worden verloffing, rechtveerdiging, en
 verheerlicking van alle menſchen, die Chriſto getrouwelick ſouden
 aenhangen. Waer upt blijkt datmen deſe gedachten van het Verdrag
 des Vaders en des Soons niet en moet teekenen met de ſehand-naam
 van ſingulariteyt.

DERDE HOOFT-STUCK.

De nature van het Verdrag tusschen de
Vader en de Soon wordt breder
verklaert.

I. **N**ademaal het verdrag des Vaders en des Soons de Vier-
grondslag is van onse gantsche saligheyt / soo sal het gen wor-
niet sonder nut zijn hier de voer een wepnig tijds vast den voor-
te setten / en al overdenckende verder te ondersoeken : gestelt, die
1. Waer van het begin van dit verdrag gehaelt moet breeder in
worden / en in wat stonden van tijdt het epudelick dit Hooft-
volbragt zy. 2. Wat de Wet des verbonds begrijpt / en hoe verre stuck te
en waer toe zy den Soone verbint. 3. Of de Soon dat verdrag heeft kon- verclaeren
nen afwyzen, of sich van het selve ontrecken, en daer uyt schepden. zyn.

4. Hoedanigen en hoe grooten loon den Soone belooft zy / te bekomen
uyt kragt van het verdrag.

II. Ik merke aen gelijk als drie stonden van dit verdrag. Het
begin daer van is te soeken in den eeuwigen raedt van de Aenwiddelic- Het begin
ke Wyse eenheyt : waer in de Soone Gods van den Vader, met goet- van dit
kenninge van den Heyligen Geest, tot Saligmacker van het mensche- verdrag is
lich geslagt gestelt is / op die voorwaerde / dat hy in de volheyt des tijts in den eeu-
sonde worden uyt een vrouwe en onder de wet / 't welck de Soone wigen raet
belooft heeft te sullen doen. Hier op siet Petrus als hy segt dat Christus der Drie-
voorgekent is voor de grondlegginge der werelt, 1 Petr. 1: 20. Ook eenheyt.
dient hier toe het geene de Opperste Wysheyt van sich selven getuygt /
Prov. 8: 23. Ick ben van eeuwigheyt af gesalft geweest, dat is / voor-
mijne en des Vaders wille / welke een is / verordineert om het Widd-
delaet-ampyt in der tijdt te volbringen. Paulus des gelijx leert / dat
wy in Christo uytervercoren zijn voor de grondlegginge der werelt,
Eph. 1: 4. Wy gevolg is Christus selve van eeuwigheyt gesteld tot
een Hooft der gener die salig sullen worden / en deselve zyn hem ge-
geven, Joh. 17: 6. om voor haer de saligheyt te verdienen / en in
haer heerlick en wonderbaer te worden. Uyt dese stellinge en ver-
ordneringe heeft de Soon van eeuwigheyt gehadt een bysondere be-
trekkinge tot die gene die salig sullen worden. Waerom het boeck des
Levens met een bysondere toe-egginge het Lam word toegescheven /
Apoc. 13: 8. als begrijpende een beschijvinge des erfdeels en eegen-
doms

doms van eeuwigheyt den Lamme toegewesen. Hier van daen is het ook gekomen dat Godt doo: sijn wonderbaere wijsheyt veel dingen alsoo geschickt heeft in den staet van den rechtscheppen mensche / dat der selver aendagtige overdenckinge na den val / en bergelijckinge met die dingen die toen geopenbaert waeren / den mensch heeft konnen vermaenen vanden raedt Gods: gelijk wy boven Hoofst. 6. §. 3. hebben getoont.

De twee-
de stondt
in de
voor-
spraeck die
teistondt
na den val
begonnen
is.

III. De tweede stondt van desen raedt stelle ik in die voorspraeck Chyrist / waer mede hy terstondt na 's menschen val sich selven Gode / die doo: de sonde nu was vertooynt / aengeboden heeft om die dingen metter daedt te verrigten die hy van eeuwigheyt beloofst hadde: seggende / gy hebt my deselve gegeven / ik sal voo: haer voldoen; en alsoo uytwerckende dat het wooydt der genaede haer dooygestelt wierdt / en het Genaede verbondt met haer opgerecht. Dus is Chyristus merter daedt Middelaer, gestelt en foodaenig verklaert, terstondt na den val: en heeft / de bozgtocht aengevaertt hebbende / veel dingen beginnen te doen, die tot de ampten van Middelaer behooren. Als Propheet en uytlegger van Gods wille heeft hy toen ter tijd doo: sijn Geest geopenbaert / en doo: sijne dienaeren verkondigt die dingen die tot de saligheyt der uytverhooyne dienen / Ies. 48: 16. 1 Petr. 1: 11. en 3: 19. In hy is somtijts onder den naem van een Engel verschenen / onderwijssende desijne van Gods raed. Als Koning heeft hy de Genepite vergadert / en sich een volck geformeert / waer in hy doo: sijn wooydt en Geest sijn Koninkrijcke hadde. Want het is de Soone Gods geweest die tot Israëel seide / Gy sult my een Priesterlick Koninkrijcke zijn, Exod. 19: 6. en die met een meer als Koninkliche slac sijn wet verkondigt heeft op Sina / Act. 7: 38. en dien Iesajas sag als een Konink sittende op den thron, Ies. 6. vergeleeken met Joh. 12: 31. Als Priester hadde hy op sich genomen de sonden der uytverhooyne te versoenen, doo: de offerhande sijnes lichaems 't welk hem in de volheyt des tijts soude toebereydt worden. Doo: welkers kragt / nademael hy een Vooze was van goede trouwe / hy ook een voorsprecker geweest is voo: de uytverhooyne / en gewilt heeft datse ter saligheyt sonden aengenomen worden / seggende / Verloft hem, dat hy in 't verderf niet neder en daele, ick hebbe verloeninge gevonden, Job 33: 24. Want wat Gesante of Engel komt het toe alsoo te spyken / als den Engel des Verbonds, die toen ter tijt een Engel wierdt genoemt / eer hy quam in den bleesche / om dat hy die dingen verrigtte / welke aen dese toekomende sendinge hingen? Dese is een uyt duysent, de Leysdman van het heyliger der Engelen dat een yder gelovige betoert / dragende de banier boven tien duysent, Cant. 5: 10. Alsoo wooydt ook de Archangel Michaël (dog wie is die anders als onse Here Iesus Chyristus?) Dan. 10: 13. genoemt een van de eerste vorsten, dat is / uytneemende onder de eerste: als welke is die groote Vorst, Dan. 12: 1.

Dien

Dien komt het toe den mensche sijn recht te verkondigen; soo het recht Godes als des menschen. Diens is de versoeninge: den welcken God voorgesekt heeft tot een versoeninge, Rom. 3: 25. Vergelijcht ook Zach. 1: 12, 13.

IV. De derde stont van dit verdrag is in de aenneminge van de menschelike nature, als hy sich de ooren heeft laeten doorboren, vergelijkt Ps. 40: 7. met Heb. 10: 5. dat is sich selven tot een bypwillige knecht Gode greppent heeft / uyt liefde tot sijnen Heere / den Vader / en tot sijne vrouwe / de Gemeente / en tot sijne geestelike kinderen (want een soodanige bypwillige knechten wierden de ooren doorboort / Exod. 21: 5, 6.) sich der wet onderwerpende, Gal. 4: 4. 't Welk hy op den achtsten dag na sijn geboorte plegtelick met sijn besnydenisse genuygt heeft / waer mede hy sich selven een schuldenaer gemaect heeft om de geheele wet te doen, Gal. 5: 3.

V. De Wet aen de Middelaer voorgeselt / kan twersing aengemerkt worden: 1. Als een regelmaete der nature en des pligtes. 2. Als een voorwaerde van het verbondt. De Middelaer selve kan d'leus aengemerkt worden. 1. Als Godt. 2. Als mensche. 3. Als Middelaer, die Godt en Mensch te samen is. Dese dingen moeten onderschepdentlick met malhauderen worden vergeleken.

VI. De Soon als Godt persifelik aengemerkt / is aen geen wet, aen geen hoger persoon / onderworpen geweest / of heeft ook niet onderworpen konnen worden: Want sulx strijdt tegen de ware Godtheit / die wy doornyt stellen dat de Soon met den Vader deselve heeft / als die geen roof geacht heeft Gode even-gelijk te zijn. Aan de Godtheit voegt geen onderwerpinge / maer een allerhoogste uytmuntendheyt, en anders kan deselve niet begrepen worden. Ten dien opsichte is hy Koninck der Koningen, en Heere der Heeren, 1 Tim. 6: 15. Een Godt is, is Christen is 't (dus spracken eertijts de Roomsche Kopers) die ge-woest, dat des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geestes Godtheit eene is in een evangelijcke Majesteit: doch die tegen dit gesegde leert is een Ketter. Cod. Lib. 1. Tit. 1.

VII. Hier tegen strijdt niet dat de Soon van eeuwigheydt borge geworden is, 'voor de menschen / en daer uyt seckerere bysondere betrekkinge ontfangen heeft tot de menschen die salig sullen worden. Want dat borgschap / dewijle het niet en is als een heerliche daedt van de Goddelike wille des Soons / dat doende 't welk niemant als Godt kan doen / brengt tot soo verre geen onderwerpinge in: alleenich seft het dit / dat het eens sal geschieden dat die Goddelike persoon / aengenomen hebbende het vleesch / in de gestalte van een dienstknecht verschijnen sal. En dooz dese belofte van gehoozsaemheyt / in de menschelike nature / te sijner tijt / te volbrengen / heeft de Soon, als Godt, sig selven niet meer onderwerpen aen den Vader, als de Vader sig onderwerpen heeft aen den Soone tot schuld-verplijtinge van soen / hem

belovende het recht om den loon te eyschen. Alle dese dingen moet men Gode betamendlych begripen.

VIII. Ook moet dit niet aengedrongen worden / dat de Soon ook voor de mensch-werdinge genoemd wordt een Engel, Gen. 28: 16. Exod. 23: 20. Want daer mede wordt niet beteekent eenige mindereyde des Soons / voer die tijdt die tot de menschwerdinge voorgeseyt was: maer alleenlyk een vertoninge van verschijninge / de verschijningen der Engelen gelijk zijnde / voerbeduydende de sendinge in de werelt die naderhandt soude geschieden.

IX. Als menlicke is hy bukten wijsfel de Sedeliche Wet onderwoopen geweest / voer soo veel zy is een regemaete van de menschelike nature en handelingen. Want het is self-strijdig / gelijk wy te vooren bewesen hebben / dat een rebdelich schepsel / hoedaenig is de menschelike nature Christus / sonder Wet soude zijn. En op dese wyse is hy voer de Wet verbonden geweest: 1. Om de Heylighet sijner nature, die hem van het begin der ontfangenisse was ingesloot / onbesmet te bewaren: 2. Om de selve met leven en alle handelingen op het aller-netsuyt te duycken / van ganser herte / van ganser ziele / en alle kragten: 3. Om in deselve tot aen het eynde van sijn loopbaen / voer geen versoekinghen beswijckende / standvastiglyck te volherden.

X. En nademaal Christus niet alleen een mensch, en inwoonder van de gemeene werelt, maer ook een Israëlyt, dat is / een lit van de Gemeente des Ouden Testaments, en een burger van de Joodsche Republieck geweest is / soo is hy mede onderwoopen geweest aen de Ceremoniele en de Burgerlijke Wetten, die toen uyt de instellinghe Godes noch haer kragt hadden. Uyt kragt van dese wetten heeft Christus de Sacramenten des Ouden Testaments gebruykt, de seelten onderhouden / tot den Tempel opgegaen / en sich als een gehoorzaam onderdaen onder een Wettige Overheyt gedaegen. Ter gehoorzaamheyt van de Ceremoniele wetten heeft hy sich gehepligt voer de Besnydenisse. De gehoorzaamheyt der Burgerlicke wetten heeft hy beleeden / soo sommige gelooven / met het betalen van de didrachmen Matth. 17: 24, 25.

XI. Hier tegen soude konnen ingezagt worden / ten opsigte van de Ceremoniele pligten / dat Christus sich selven bejijdt meerder dan de Tempel te zijn / Matth. 12: 6. en een Heere van den Sabbath, Q. 8. ten opsigte van de Burgerlicke pligten / dat hy uyt dien gronde / om dat hy de Soone Godes was / dit beslyt opmaecte dat hy vry was van het betalen der didrachmen, Matth. 17: 26, 27. Maar d'oplossinge is te haelen uyt de verschepene bereckinge van Christus. Secker als Godt en Gods Soon, is hy Heer van de Wet, de Weggever selve / die ten aensien van de Goddelike nature magt heeft gehad om te dispenser en vryheyt te geven van sulke geboden / welke waren van een veranderlich itellig recht. En indien hy selve / mensch gewoorden zijnde /

Noch ook de naem van Engel voer de menschwerdinge den Soon toegepast. Als mensch is hy de Sedeliche Wet onderwoopen geweest.

Als een Israëlyt is hy onderwoopen geweest aen de Ceremoniele en aen de Burgerlicke Wet.

Tegen welke onderwerpinge niet en stryden de plaetsen Matth. 12: 6, 8. en 17: 26, 27.

zijnde / dat wisse aendzigen / dat hy was de Soone Gods, en onder dien naem sich draegen als Gode even-gelyk zijnde, soo konden ten dien opzichte nog tempel-voogden, noch Kent-meesters des Kersers van hem / als van eenen minderen / petwoes afepschen. Maer het heeft Christo niet behaegt dat sijn regt ipe te voeren; liever heeft hy sich willen draegen als een knecht der gener die heerschen / Jes. 49: 7.

XII. Als Middelaer en Borge is hy daer en boden op een andere wisse onder de wet: en dat tweefing. 1. Woor soe verl sy gebiedt Als Middelaer is de voorwaerde van een volmaecte gehoorsaemheyt / onder welke hy by twee. met de sijne deelagtig soude worden aen de gelucksalighheyt. 2. Woor soe sins onder veel zy verbindt tot de schuldige straffe van de sonde der ipeverhoopen / de wet. die hy op sich genomen hadde.

XIII. Wat aengaet het eerste. Indien het den Soone Gods behaegt had in den vleesche te verschijnen / niet onder de hoedanigheden van Borg, noodfackelich soude hy een heptig mensch geweest zijn / en gelychsoynig der wet Gods / welke aen de menschelike nature is gegeven. Want een peder mensch / woor soe veel hy een mensch is / is gehouden Gode onderworpen te zijn tot alle rechtveerdighheyt en heyligheyt / waer van het voorgebeelde en ontwerp in de wet Gods worde begrepen. Maer door een personele verbondmaeckinge des Middelaers is hy die volstrechte onderwerpinge der nature / die in ewighheyt nimmermeer sal ge-eyndigt worden / noch gekommen een andere verbintenisse tot onderwerpinge / bepaelt binnen de loofbaene van sechtere tijt / die d'Apofstel noemt de dagen van Christi vleech, Heb. 5: 7. wanneer Christus de wet gehoorsaemende / niet was in een staet om de gelucksalighheyt te besitten / maer te verdienen. Merckende de wet aen / niet alleen als een regel-mate des levens, maer ook als voorschryvende de voorwaerde van de te verkrigene gelucksalighheyt. Want geen ding verhinderde / indien de versorginge van onse saligheyt aen een zijde gestelt wordte / dat hy alrijt van het begin sijner ontfangenisse af / heerlikheyt en gelucksalighheyt soude besitten. Terwyle hy de Soon was / soo was hy daer door erfgenaem van alles. Maer het is geweest een wetich van een bywillige verbond-maeckinge / dat daer hy rijck was. 2 Cor. 8: 9. en van den beginne sijner aengenomene menscheit sich konde dragen als Gode even-gelyk zijnde / hy om onsent wille arm geworden is. En dat dese onderwerpinge onder de wet als gebiedende de voorwaerde der gelucksalighheyt, te onderschepden is van de andere volstrekte / onder de wet als een regel mate van heyligheyt, blyckt hier ipe / om dat Christus de eerste nu afgelegd heeft / dog dese blyft en blyden sal in ewighheyt.

XIV. Woor is de nuttigheyt van dese onderscheydinge, om op te lossen dit vragstuck, hoe Christi dadelicke gehoorsaemheyt, gelyk hy om wille op sig genomen hebbende, soo wordt met recht sijne dadelicke gehoorsaemheyt ons togeteckent.

se genoeant woijt/ ons kan toegereekent worden, dewyle hy die voor sig selven, als mensch, schuldig geweest is. **Maer** besolven dat hy om onsent wille mensch geworden is/ soo was hy daerom/ om dat hy mensch was/ niet onder de noodsaerlichheyt om het eeuwige leven te verdienen volgens het **Idetische Verbondt**. **Wipten** het aengenomen borgschap aengemercht zijnde/ als mensche/ konde hy sich selven by houden van alle bejoeftigheyt/ en alle noodsaerlichheyt om te verdienen; ende alsoo/ in ende door de menschelike nature/ van den eersten oogenblik des menschwerdinge/ heerlick oeffnen alle magt in hemel en op aerde; want dat vloeyt uyt de bereeninge der menscheyt met de persone des **Soons Gods**. **Maer** dat hy sich selven der wet onderworpen heeft als voorschrijvende de voorwaerde der geluchsaligheyt/ dat komt enckelich uyt sijn vrywillige verbondmaeking, aengegaen om onsent wille. **Welch** met alle recht ons kan en niet toegereekent worden. Dese dingenschijnt de schrandere Gomarus ook in het nog gehad te hebben/ als hy over Philip. 2: 9. dusdaenige verklaringe geeft. Om ons heeft hy voor een tijt sijne heerlicheyt gederit, die hy rechtveerdighck konde genieten, en heeft sich tot de vervloekten doot des kruyces vernedert; daer hy deseive, soo gy sijn verdienste en vermogen aenmerkt, soude hebben kunnen ontgaen.

Ten tweeden, is hy onder de wet geweest als verbindende tot straffe.

XV. Hier beneben is de **Soone Gods** uyt kragt van bedrag onderworpen geweest aen den vloek des wets, een vloek geworden zijnde voor ons, Gal. 3: 13. **Want** dewijl de wet van den sonderer ook straffe eyschte/ en **Christus** door sijn borgschap sig verbondt om het nauwe recht der wet te vervullen/ soo was het noodsaerlichck dat hy quam in de gelijckheyt des sondigen vleesch, op dat de sonde veroordeelt soude worden in het vleesch. Rom. 8: 3. **Welke** gelijckheyt des sondigen vleesch daer in bestaat/ dat **Christus** van sijn geboorte af bescapden elenden/ soo na lighaem/ als na ziel/ onderworpen zijnde/ enckelich mit die doot/ in welke seet overvloeyde teekenen van allerhande vloek sich vertoonden/ de loopbaene van een rampspoedig leven ge-eyndigt heeft. **Want** het was rechtvaardigh dat de sonderer alsoo leefde ende stierf. Van dese elenden/ en van soodanigen doot/ konde **Christus**/ enckelich als een rechtveerdig mensche aengemercht/ wey sijn. **Maer** na dat hy door een vrywillig borgschap sich selven eens aen de wet voor ons heeft onderworpen/ soo was hy oock gehouden dit strafrecht der wet te voldoen/ welke den sonderer de doot gedroeygt heeft. **Alle** dese dingen/ dewijlse voortkomen uyt het borgschap van het **Middelaer-ampt**/ behooren tot **Christum** als **Middelaer**.

Of in den Middelaer **Christus**

XVI. Nog nademaen **Christo**/ als **Middelaer**, een bereening van de Goddelicke nature en van de menschelike voortkomt/ soo is overtig beyde de naturen sig eenighius aen de wet hebben onderworpen?

overig dat dese swaerigheyt opgelost worde / of: beyde de naturen sig eenigfins aen de Wet hebben onderworpen. ~~Alles~~ verbiedt dit te be-
toeren van de menschelicke, gelijk wy nu veel maelen getoont hebben.
Van de Goddelicke schijnt dit ganschelick onthent te moeten worden /
wrt die dingen die wy boven §. 6. bekrachtigt hebben. Maer dewijle
de menschelicke nature sonder de Goddelicke den Middelaer niet geheel
opmaekt / soo schijnt de Middelaer / als soodanig / de onderwer-
pinge onder de wet niet beloofd te hebben / ten zo ook sijn Goddelicke
nature in het deelgenootschap van dese onderwerpinge getrocken
worde.

Hoewel
de Godde-
licke natu-
re des

XVII. Om welke swaerigheyt op te lossen / naukeurigh moeten
onderschepden worden / beyde de naturen afsonderlick aengemerckt /
en de persoon van de Mensch-geworden Godt uyt beyde naturen
vereenicht brinnende. Ieder van beyde naturen heeft moeten werken
gelijck met haer en haere eysenschappen over een hoimt. De Godde-
licke nature, gelijk zo personelick bestaat in den Soone / niet hebben
de waerlick en dadelick onderworpen konnen worden / heeft wt kragt
van het veldjag dat gedaent / datse alle haere heerlichheyt in de aenge-
nomen gestalte van een dienstknegt niet heeft geoeffent nog getoont, en
niet en heeft belet / dat die nature die met haer personelick vereenicht
was een waere dienstbaerheyt onder de wet gebiedt heeft / soo ten aen-
sien van de belofte des loons / als ten aensien van de bejegeninge der
straffe. 't Welk wel niet en is geweest een dadelicke verloochening van
de Goddelicke uytminnenheyt / maer een verberginge van de selve in
die bedeelinge des tijts.

Soons sig
eygentlick
niet en
heeft on-
derwor-
pen, nog-
tans heeft
se haere
Majesteit
onder de
aengeno-
men ge-
stalte van
een dienst-
knegt ver-
borgen.

XVIII. De menschelicke nature is dadelick en eygentlick de wet
onderworpen geweest: ja uyt de Personeele Vereeniging is daer en bo-
ven nog een seehere bysondere verbintenis gekomen op de menschelicke
nature Christus / aengemerckt in betrekkinge tot het borgschap voer ons
als sijne broederen te beschermen. Waer dewijle alle menschen gehouden
zijn Godt alsoo te beminnen / datse sijne heerlichheyt / die in de recht-
vaardigmaking en heyligmaking van den sonder voornamelijk
uytblincht / voer alle dingen soeken; en den evennaesten alsoo te
leven / datse haeren broeder uyt de sonde en de ellende begeren te
verlossen / alwaer het met haer eygen gebaer / indien het konde
geschieden; dog geen bloot mensche kan dat selve doen / soo is de
mensche Christus / die te gelijk waerachtig Godt is / en daerom
door sijn gehoorsaemheyt en lijden / dese heerlichheyt Gods / en
de saligheyt sijner broederen kan bevoederen / even door dat selve ver-
bonden geweest om alle die dingen te verrigten en te ondergaen / waer
in sig dese kragtige liefde tot Godt en tot den even-naesten soude
vertoon. Nademaal hy alleen onder alle dat heeft konnen doen / soo
is hy het ook alleen uyt alle geweest die het moeste uytwerken.
't Welk andere moesten willen onder voorwaerde, gelijk wy van

Aen de
mensch-
licke natu-
re is niet
alleen ey-
gen een
natuurlicke
onderwer-
ping, maer
tot de sel-
ve is daer-
en - boven
nog geko-
men een
iekerere
bysondere
onderwer-
ping uyt de
personeele
vereeni-
ging.

dese Iesde een spyzanchelsten in Mozes / Exod. 32: 32. en in Paulus / Rom. 9: 3. dat moeste Christus willen voltrecktelijck, om dat hy/derwijle hy Godt en mensch te saemen was / dat gelukkiglick konde verrijten / en upvoeren.

Aen de
Persoon,
sijnde God
ende
Mensch, is
in 'tg-
meen toe
te schry-
ven de be-
treckinge
van een
minder tot
een meer-
der door
een ver-
drag.
Of Chri-
stus als
Middelael
minder zy
dan de
Vader?

XIX. Men den Persoon, die Godt en Mensch is / is in 't gemeen toe te schryven de betreckinge van een mindertot een meerder / mit kracht van verdrag / ten eynde alsoo / soo doo; doen / als doo; lijden / die din- gen sonden worden verrigt / na de gelegenthejdt van yder nature / die tot onser saligmakinge vereyscht werden: soo dat selve de gehooz- saemhejdt en het lijden / niet alleen aen de menschelike nature zijn toe te eygenen / maer waerlik als Godt-menschelike werken te hou- den zijn. Indien zy dat niet en waeren / soo soude in deselve niet zijn een prijs van een onepnighe waardighejt / en zy en sonden niet genoeg- saem zijn tot onser verlossinge. Hierom wordt die geene die in de ge- staltenisse Gods is gesegt sich selven vernieticht te hebben, en gehoor- saem geworden te zijn tot den doodt, Philipp. 2: 6, 7, 8. en de Heere der heerlichhejt gekruycigt, 1 Cor. 2: 8.

XX. Hier plagt ondersogt te worden / of Christus, als Middelaer, minder zy dan de Vader, en onder den selven staet? Daer dit ver- schijl schijnt ligtelick onder de regtsinnige opgelegd te konnen worden. Indien de Middelaer in den staet der vernederinge, en in de gestalte van een dienstknegt aengemerckt wordt / soo is hy waerlick minder als de Vader, en onderschijckt aen den selven. Hier alleen van sijne menschelike nature / maer van sijn persoon in die staet / heeft hy sel- ve gesegt / Joh. 14: 28. De Vader is meerder dan ick. Ja selve de bedieninge van het Middelaerschap in sig selve moet gehouden worden een seckere Oeconomische minderhejt mede te brengen; als sullende afgelegd worden / wanneer alle dingen sullen voleyndigt zijn / en Godt selve sal zijn alles en in allen / 1 Cor. 15: 28. In dier voege nochtans dat der bozgschap en middelaer-amp / en de toebrengin- ge van den gevallen mensch tot Godt / en tot genaede / en tot heer- lichhejt / niet alleenlick niet en zy beieden de upmtuntendhejt van de Godhejdt / maer dat ook dese eere van het Middelaerschap aen niemant der schepselen mededeelbaer zy. Het is de heerlichhejt van Ichova te zijn de Rechtveerdighejdt Israels. Dese eere geeft hy niet aen die geruede geen Godt is. De Middelaer beteekent niet een lon- ter dienstknegt Gods / maer ook den Grooten Godt en Saligmaec- ker; die als de eerste ende voornamste oorsaeck van de saligmaekende genaede / zijnde den Vader even-gelijck / in sich selven upwerckt onse versoeninge niet God / doo; onderwerpinge ende gehoozsaemhejt der menschelike nature / sonder welke de Soone die altoos den Vader even gelijck blijft / de dienstbaerhejt niet en konde ondergaen / nog den Vader gehoozsaemen.

XXI. Het

XXI. Het derde welkers ondersoek wy beloofd hebben / was dit: Niets ver-
Of de Soon dat verdrag heeft kunnen afwysen, ofte sig selven daer van bondt den
ontrecken? Op welke vrage wederom onderscheptendlick te ant- Soon voor
woorden is. 1. Indien de Soon aangemerkt wordt als Godt, 300 is soo veel hy
dat verdrag geweest een seer vrywillige goetbindinge en welbehagen. God is, tot
Geen noodsaekelichheit was 'er / of kond 'er zijn / die den Soone dit borg-
Gods / als sodaenig, tot dit borgschap verbond. Hier is een louter schap,
welbehagen, een onverschuldigde en gansch in die menschen liefde, waer van
een geheel supbere genaede. 2. Indien hy aangemerkt wordt als hy sig als
mensche, soo heeft hy wel bypellick en van selve / niet gebuwongen niet en
zijn de / het borgschap bekleedt / maer heeft nogtans sonder sonde / daer heeft kon-
hy niet allen seer vyeemt van geweest is / sig van dit borgschap niet nen ont-
kommen ontrecken. 't Welk wy alsoo betwijfelen. trecken.

XXII. 1. De menscheliche nature Christi / 't welk wy dichtsijls Christus is
gesegt hebben / heeft niet konnen zijn sonder wet. De wet waer onder geweest
wy natuurlijk staet / is de Koninklike Wet der liefde. Welke wel niet onder de
directelick gelijck sy aen den regtschapen mensch gegeven is / maer hy wet der
gevolge nogtans en in sekere omstandigheden / dat gebodt begriypt 't Liefde,
welk Johannes inschryft / 1 Joh. 3: 16. dat iemandt het leven stelle welke by
voor de broederen. Ik segge dat de Wet der Liefde / gelijcke den gevolge
rechtschapen mensche voorgestelt is / dat gebodt direct niet begriypt: dit gebodt
om dat de doot niet sodaenigen staet niet over-een-komt / en de vol- begriypt,
maecte gehoofsamenheit / welke in het geheel doot lief de volbragt dat iemand
wordt / van alle noodsaekelichheit om te sterben den mensche bezijdt / sijn leven
volgens de belofte / die dese dingen doet, sal door deselve leven. Waer- stelle voor
om hebben wy boven gesegt / indien Christus als een Heylig mensche de broede-
in sig selve aangemerckt wierd / buyten oplicht tot Gods besluyt, en ren.
het borgschap des Soons voer de elendige Broederen / dat hy van de
noodsaekelichheid om te sterben en te lijden / doot sijn volmaecte
heylighheit / soude vry geweest zijn. Wy gevolge nogtans be-
griypt de wet der liefde het gebodt om voer de broederen te sterben / de
sake gestelt zijnde in de bereypte omstandigheden. Want de Wet ge-
biedt dat wy Godt boven alles, den naesten als ons selven lief hebben.
Wozder die Godt boven alles lief heeft, die verheugt sig niet alleen in
God sijn Schepper, Weldoender, Heere, Voorbeeld: soek niet alleen te
doen alle dingen die hem aengenaem zijn: maer tragt ook alle dingen
die Godes zijn te schikken en voert te setten tot sijner eere. En de-
wyle hy de eere Gods boven sijn eigen voordeelen moet lief hebben / 300
moet hy ook bereyd zijn alle dingen te ondergaen / waer voer de eere
Gods allermest soude konnen verbygedet worden. En gestelt zijnde
dat sodaenigen elendige broeders heeft / die hy doot sijn doot alsoo
upt de elende kan verlossen / dat Godt op een upnemende wijse in de
selve blijcke heerlick te zijn / 300 gebiedt de liefde tot de Broederen, te
gelijck niet de Liefde tot Godt, dat hy niet en weygere de doot voer

de selve te fingeren; insonderheyt indien hy selve / eyndelick een overwinnaer van de doopt geworpen zijnde / een heerlijken loon daer van sal wegdraegen. Nademaal dan Christus als mensch / noodsalich heft moeten onder de wet der Liefde zijn / en niemandt sonder die liefde een heylig mensche wesen kan / hoedaenig hy huyten twijfel heeft moeten zijn / soo volgt / dat hy / de saccken soo staende / sig selven niet en heeft kunnen ontrecken van het verdrag om voor de menschen te voldoen: om dat de wet der liefde by gebolge / en in zijn omstandigheden soodaenigen verblutenisse behest.

Indien de mensche-
like natu-
re Christi
sig selven
van dit
verdrag
soude heb-
ben kon-
nen on-
trecken,
soo soude
sy het eeu-
wige borg-
schap des
Soons
hebben
kunnen
vrydelen.

XXIII. 2. De Soone Gods hadde van eenwigheyt als borge beloofd dat hy dit verdrag / aennemende de menschelike nature / en in de selve gehooftaemende / soude voldoen gelijkertwijls wy boven §. 2. hebben geleert. Indien de menschelike nature personelick met hem vereenigt zijnde sig van het verdrag soude hebben kunnen ontrecken en daer wt scheiden / zoo soude het ook hebben kunnen geschieden / dat de Soone Gods selve de beloofde trouwe soude breeken. Nog insoodanigen gevalle soude Christus of geen waertagtig Godt geweest zijn / niet konnende liegen; of geen almachtig Godt geweest zijn / als die / wilende van eenwigheyt die last op sich nemen / de menschelike nature in der tijt niet en soude hebben kunnen buigen om dat geene wt te voeren / waarom sy van den beginne was aengenomen. En ik sie niet, wat op dit bewijs soude kunnen grantwoorpt worden / ten wy iemandt mischien besta te seggen / dat het met de nature der vyphet sichde dat de wille alsoo van een hoger oorsach gebogen worde / en dat in soodaenigen gevalle de menschelike nature / wepgerende dat verdrag gestand te doen / van de eere der personele vereeniging berooft soude moeten worden / en een andere in haer plaetse aengenomen. Maer behalven dat dit de onschepdelicheyt der personele vereeniging / die aen wederzijde toegesien worde / om verre stoot / zoo ist dat deselve swaerigheyt in de op nieuw aengenomen nature wederom voorkomt / als aen welcke een ewangelische vyphet toe te schrijven is.

En het
besluit,
belofte, en
eetd Gods
te niete
maecken.

XXIV. 3. Godt heeft met een ewig en onherroepelick besluit vast gestelt / blooft, geswooren, de erfennisse der segeningen in Christus / Heb. 6: 13--18. Luc. 1: 73. Nog gestelt zijnde dat Christus sig van dit verdrag heeft kunnen ontrecken / zoo heeft het ook kunnen geschieden / dat Gods besluit ydel wierdt gemaekt / sijne beloften quamen te bedriegen, en Gods eedt misleyde, en alsoo de gantsche raed Gods aengaende de Bedeeeling onser saligheyt / zoo dikwils in de Prophetische schriften ingescherpt / vugteloos wtviel. Welke gedachte Gods lasterlijk is. Het heeft ook geen kleim dat men ons hier op te gemoet voere / gelijk iemand doet / dat Godt sonder eenige betackinge van prijs de schuld der sonde heeft kunnen vergeven / en wt eenige

eenige duysent wegen een wrg bedenken om het menscheliche geslagt te verlossen / indien het dooz dese weg niet en hadde willen gelucken. Want / behalven dat daer mede seet veel woort / 't welck van ons soo licht niet is toe te staan / soo doet het tot de tegenwoordige saken niet. Want niet allern heeft Godt de saligheyt in het gemeen sijne uproverhoornen verordineert / beloofd / geswooren ; maer de saligheyt dooz Christus en sijne gehoorsamen te bekomen : wels beslegt / belofte / eedt / op geen andere wijs heeft konnen voldaren worden. Ik wijsge nu hoe onbetamelich het Gode is / hem tot andere besluyten te dzingen / na dat de eerste geen gewenschten upslag hebben bekomen. 't Welck de kanchet is van de Remonstrantische Godgeleertheit.

XXV. 4. Laet ons stellen dat Christi menscheliche nature sig van dit verdrag heeft kunnen ontrecken / zoo heeft het ten minsten niet konnen geschieden sonder schyckeliche sonde , na dat die eeuwige woortverordineeringe Gods / de eeuwige wille des Soons / belofte / en eedswaeringe aen deselve bekent zijn gemaeckt. Aegen alle dese dingen sig moedwilligh aen te stellen / en alsoo de erte Gods / en de saligheyt der uproverhoornen beneden eenig eegen gemak te aeten / soude een sonde zijn schyckelicher als de sonde van den Eersten Adam selve. En alsoo souden wy dooz dese grond-stellinge / die wy bestrijden / gebagt worden tot de schyckeliche Godslasteringen van sommige Schoolgeleerden / welke beweeten / dat Christus heeft kunnen sondigen en by gevolg verdoemt worden. Welke dingen diepen des Satans zijn / daer alle Christenen den bloek over moeten spreken.

't Welk niet kan ondernomen worden sonder schrickelyke sonde.

XXVI. Hier up sien wy wat te gevoelen is van de leersucken der Remonstranten, die si in haer Apologie Cap. 17. p. 187. b. alsoo woortvoelen der stellen. De gehoorsamen Christi is van een ander slag geweest als onse Remonstranten. gehoorsamen is : daer in nogtans over-een-komende datse vrygevoelt is. Christus heeft de wille sijns Vaders gehoorsamt, niet, gelijk wy de Goddelicke Wet gehoorsamen, onder bedryginge van de eeuwige dood indien wy niet en gehoorsamen : Dat zy verre : Maer gelijk een Gefante sijnen Konink, of een Soon sijnen Vader gesegt word gehoorsamt te zijn, wanneer de Konink of de Vader hem een eerlicke bedieninge opdraegt, op dat hy die uytvoere, daer by doende een belofte van eenige heerlicke beloninge, soo hy die vryelick en hem ten gevalle wil ondergaan. Die op dese wys gehoorsamt, dat is, dese bedieninge van selfs op sich neemt, die waerlick, gehoorsamt eygentlick en vryelick, niet dat hy eygentlick soude sondigen, indien hy deselve niet aenvaerde, ofte aenveert hebbende behouden 's Vaders goede gunste wederom afteyde, veel minder dat hy een eeuwige straffe soude verdienen, indien hy deselve niet onderging, of sig selven van des selfs last op te nemen ofte te dragen verontschuldigde, gelijkerwijs het gantsch seker is, dat wy straffe verdienen als wy Godt en sijne wet niet en ge-

hoorsaemen. Want geen dreyginge van foodanige straffe is aen Christus gedaen: maer dat hy deselve heeft kunnen nalaeten te aenvaerden, of, als hyse aengevaert heeft, sig van desselfs last ontrecken, en alsoo de beloofde loon niet genieten, of daer van vervallen.

Desselfs
wederleg-
ginge.
De vryheyt
bestaet
niet in een
onver-
schillig-
heyt.

De genade
van den
zig selven
vernietig-
genden
Christus
moet onder-
scheyden wor-
den van de
gehoor-
saemheyd
des vernietig-
den.

En de verbintenisse
tot Heylig-
heyt van
de aenne-
minge des
Middel-
laer-
ampts.

De ge-
hoorsaem-
heyt Chri-
sti en de
onse ver-
schillen niet wesentlick.

XXVII. In welke reden-boeringe niet wyruiger mislaegen zijn als regelen. Wy sullen dese boozmaerne nu aentrekenen. 1. De eerste misgreep der Aemonstranten / waer upt de andere dwalingen voortspuyten / is dese / dat de byzheyt van de wille bestaet in een onverschilligheyt / dat pernant kan gehoorzaemen of niet gehoorzaemen: daer zy te stellen is in een ongedwongen gewilligheyt des gemords. Ten zy pernant een van byzde dese dingen wil seggen / dat de Heylige Engelen en de Geesten der volmaekte rechtverdrigen / ja den verhoogden Christus selve / de wille Gods konnen nalatente doen / ofte de selve niet byzelijk dorn. 2. Den persoon des Soons Gods / en de Genade waer mede hy sig selven vernietigt heeft om op sig te nemen de gehoorzaamheyt in de aen te nemene menschelicken nature / onderscheyden sy niet van sijn menschelicke nature, en de gehoorsaemheyt van den nu vernietigden Christus. De genade van den Soone Gods is soo byz geweest dat hy heeft konnen niet willen die vernietiging waer mede hy op sig genomen heeft de verbintenisse tot gehoorzaamheyt. Een reden isser waerom dese vernietiging van de Aenbiddelicke Wyse-eenigheyt / by gebolg ook van den Soone besloten is / als alleen het allerbyzste welbehagen der Goddelicke wille. Nogtans dat byzse besuypt getielc zijnde / soo heeft de menschelicke nature / zijnde ten dien eynde van het Woordt aengenomen / de Bedieninge die Christo was opgelegt / en van het Woordt selven nu op sig genomen / niet konnen van de hant wiffen / of sig daer van ontrecken sonder sonde / en misdaedt van ongehoorzaamheyt. 3. Sy bedencken niet ter deeg dat de menschelicke nature Christi niet een onveranderlicke noodsaekelickheyt verbonden geweest is tot de Heyligheyt van Gods beelt: Dademael zy de gansche gehoorzaamheyt Christi vergelijcken met de aenvaeringe van enige Bediening, die een Koning sijn Afgesant of een Vader sijn Soon opdract. Nog gelyckertwijls een Afgesant als onderdaen, en een Soon als soodaenig, selfs dooz het regt der nature, aen sijnen Koning en aen sijnen Vader gehoorsaemheit schuldigh zijn / die te onderscheyden is van de vrye aenvaeringe van dese eerlicke bediening: alsoo is ook de menschelicke nature Christi gehoorzaamheyt aen Gode schuldigh geweest / en is als nog schuldigh / om te behouden de gelyckvozmigheyt met Gods heyligheyt / welke verbintenisse te onderscheyden is van de aenvaeringe des Middelaerampst. 4. Verkeerdelick stellen zy daer in het wesentlicke onderscheyt tusschen de gehoorsaemheydt Christi en de onse, dat wy gehoorzaemen onder dreyginge van de eeuwige dood, Christus niet. Want die dreyginge behoort eygentlick niet tot de gehoorzaamheyt /

hept / die ons ook niet moet afgeperst worden door hysse beyde straf-
fe / maar van selfs moet voortkomen uyt ontsag van Gods gebodt /
en liefde tot weplichgeyt. Onse gehoozsaemheyt sal niet minder ge-
hoozsaemheyt zijn in de hemelen / als de bezegginge van de eeuwig-
ge dootd geen plaats meer sal hebben. Doegt hier by / dat deselve
wet die ons gestelt is / aen Christus ook geweest is een regeltmaecte van
sijn leven en handelingen. Die wet nu is met bezegginge van de eeu-
wigge dootd bevestigt / welcke Christus heeft moeten geloven dat recht-
beerdig en waeragtig was / daer toe dienende op dat de conscientie
soude onderricht worden van den haet Godes / waer in de by de
sonde haet / en op dat ook sy tot den haet van de sonde en van de
ongerechtigheyt soude ontflecken worden. En tot soo verre heeft ook
Christus / na dat hy sig selven voor ons vernietigt hadde / onder
bezegginge / en toestemminge van de bezegginge als rechtbeerdig / de
wet gehoozsaemt / en selve die bezegginge der Wet werke in Christus
het gevoelen van Gods toorn als hy voor ons leed. 5. Ongerijmdelick
versieren sy / dat Christus met 's Vaders goede gunste de bedieninge die
hem was opgedragen heeft konnen niet aenvaerden / of aengvaert
hebbende wederom afleggen / als of permant seide / dat eenig soon met
de goede gunste van een vroom Vader / den Vader leugenagtig en
meepneidig konde maecten. Want Godt de Vader hadde beloofd / en
met eede bevestigt / dat hy ons de saligheyt door den Soone soude be-
stellen. 6. Niet min ongerijmt is het / dat zy verdigten / dat uyt de niet
aenbaerdinge of aflegginge van die Bedieninge geen andere ongeboeg-
lichheyt soude volgen / als dese eene dat Christus dan de beloofde loon
niet soude genieten / of daer van vervallen : Dewijle selve de saligheyt
van alle de uytverhoozse / en 't welk het allergrootste is / de ganse
glorie Gods uyt dien hoofde ter neder valt. Ik wilde ook wel onder-
wesen zijn van wat belooninge Christus / volgens die grondstellinge /
soude vervallen zijn ; of hy soude vervallen zijn van de ere der perso-
nele vereeniging ; of van de eeuwigge saligheyt selve / en gemeen-
schap aen Gods liefde en heerlichheyt ; of van die verhevene heer-
lichheyt waer in de hy nu boven de andere schepselen uytminnt : desge-
lijx of het niet Gods lasterlick zy te seggen / dat of de personele vereen-
iging wordt gescheurt ; of dat eenige natuur die met den Soone
Godes personeelick is vereenigt van de eeuwigge saligheyt misdeelt
is ; of / indien zy geluksalig zy / niet en hebbe een uytnemende naem
boven de andere schepselen : desgelijx of het verlies van soo grooten ge-
luck in een verstandige nature sonder een eeuwig gevoelen van de al-
dervinnigste smerte soude konnen zijn : eyndelick of het niet veel beter
zy en Gode en sijnen Christus meer betaemende / dat men geloof / dat
Christus de Bedieninge hem van den Vader opgelegd / niet en heeft
konnen niet aenbaerden / of sig daer van ontrecken / als in dese onge-
rijmheden sich in te dwikelen.

Christus heeft met 's Vaders goede gunste de aengeno- men Bedieninge niet kon- nen afleg- gen.
Want uyt de afleg- ginge van deselve soude seer veel on- ge- voeglick- heden voortko- men.

Van den loon door kragt van dit verdrag te bekomen.

De loon der menschelicken nature.

Aen de Godheydt heeft wel geen nieuwe heerlijkheyt konnen toegevoegt worden, maer de heerlijkheit van de Godheyt vertoont sig op een doorlugtiger wyle als te voren.

De loon van de gansche persoon.

XXVIII. Het bleefde / 't welk oberig is / aengaende den Loon uyt kragt des verdrags van den Soone te bekomen, sullen wy aldus ontbinden / dat wy voor eerst ondersoeken hoedaenigen loon den Soone beloofd is: ten anderen, hoedaenigen betreckinge de gehoortheymheyt des Soons tot dien loon hebbe.

XXIX. De loon aen den Soone beloofd / is de hoogste heerlijkheyt. **Joh. 17: 1.** Vader verheerlickt uwen Soone, op dat ook uw' Soon u verheerlicke. Dese heerlijkheyt nu kan aengemerkt worden / onderscheydentlick in de Menschheyt, in de Godheyt, in de geheele persoon. **1.** In de menschheyt merke ik aen dese drie trappen van heerlijkheyt. **1.** Datse te gelijk met de uytverhooyne haere medegenoten, **Ps. 45: 8.** en haere mede-erfgenamen, **Rom. 8: 17.** in de volkomene genietinge Godes gelukkig is. **2.** Dat sy boven alle schepselen uytmunt / om de eere der personelle vereeniging. **3.** Dat de heerlijkheyt der Godheyt in haer glinstert / met een veel helderder glans / als in de dagen haeres vleesches: soo dat de mensche Christus niet en kan aenschouwt worden / of het blijkt dat hy is de heerliche Soone Godes / en dat sijn heerlijkheyt is als de heerlijkheyt des eerniggebooren van den Vader, **Joh. 1: 14.**

XXX. De Godheyt des Soons / heeft eygentlick geen aemwas van heerlijkheyt konnen ontfangen / gelijcke eygentlick niet heeft konnen vernedert worden. Maer gelijckerwijs de vernederinge Christus ten opsigte van de Godheyt daer in gelegen is / datse onder de aengenomen gestalte van een dienstknecht / gelijck als met een boozhangsel de luyfster van haere heerlijkheyt bedekt heeft; alsoo bestaat de verheerlicking van de Godheyt daer in / dat al de luyfster van de heerliche Majesteit Godes sig selven op een doozlugtige wijze booz doet en vertoont. En dit was het dat Christus begeerde / **Joh. 17: 5.** En nu verheerlickt my, gy Vader, by u selven, met de heerlijkheyt die ick by u hadde eer de werelt was.

XXXI. De geheele Persoon des Middelaers bekomt dien loon. **1.** Dat God hem uyttermacten heeft verhoogt, en eenen naem gegeven boven alle naem, **Phillip. 2: 9.** Boven alle Overheyt en magt en kragt, en allen naem die genaemt word niet alleen in dese eeuw, maer oock in de toekomstende, **Eph. 1: 21.** **2.** Dat de geheele Gemeente hem gegeven wordt tot een erfdeel / volgens **Ps. 2: 8.** en **Jes. 53: 10.** en dat hy alsoo aen de Gemeente gegeven wordt tot een Hoofd boven alle dingen, **Eph. 1: 22.** en dat hem gegeven wordt alle magt in Hemel en op Aerde, **Matth. 28: 18.** om alle dingen tot nut van sijn Gemeente te beflueren. **3.** Dat hy om die seer nauwe vereeniging der Gemeente / als sijnes geestelicken ligbaems / met hem / alle die gaven selve ontfangt / die om sijn verdienste den uytverkoopen worden verleent. Want de Gemeente met Christo vereenigt zijnde / het ligbaem te gelijk met het Hoofd / wordt Christus genoemt / **1 Cor. 12: 12.** En alsoo

alsoo luden na de letter de woorden van Ps. 68: 19. Gy hebt gaven ontfangen in de menschen: gelijk dit ook de Seventig Overtsetters hebben vertaelt. Waer voord' Apostel / Eph. 4: 8. niet woordt met woord vertalende / maer den sin aenwysende / gesegt heeft / Hy heeft den menschen gaven gegeven. Want gelijkerwijs Christus gereekent woordt de selve te ontfangen als zj aen sijne leden worden gegeven / alsoo ist dat hy die aen sijne leden geeft / welke hy vanden Vader heeft ontfangen. Act. 2: 23. Hy dan door de rechterhand Gods verhoogt zijnde, en de belofte des Heyligen Geestes ontfangen hebbende van de Vader, heeft dit uytgeschort dat gy nu liet en hoort.

XXXII. De gehoorsaemheyt Christi heeft tot dese belooningen niet alleen de betreckinge van een voorgaende tot een volgende, maer van een verdienste tot den loon: soo dat de gehoorsaemheyt Christi een oorfaeck, en een nu volbragte voorwaerde zj / uyt welkers kragt hy regt heeft tot dese belooningen. Dit leeren uytgedruckte plaetsen der Schrifture. Ps. 45: 8. Gy hebt gerechtigheyt lief gehad, godloosheit verdient hebt gy gehaet (met dese woorden woordt de gehoorsaemheyt Christi beschreven): DAEROM heeft u, o Godt, uwe Godt gesalk met olier der vreugde boven uwe medegenoten. Dese woorden behelsen de belooninge / en beteekenen de blijde intrede van Christus in het Koninkrijck der heerlike vromicheyt. De opsicht der gehoorsaemheyt tot de beloning woordt aangewesen met het woord DAEROM, welk niet slegts een voorgaende saech betreekt / maer een oorfaeck. Des gelijc Jes. 53: 12. DAEROM sal ick hem een deel geven onder veele, en met de magtige sal hy roofdeylcn, OM DAT hy sijne ziele uytgeschort heeft in den doot. Alwaer die woordkens Daerom en om dat uytgedruckelick te kennen geven die verwisseling van rechtveerdigheyt / waer door de bewesene gehoorsaemheyt de schuldigeloon toe gebracht woordt. Philipp. 2: 8, 9. Hy is gehoorsamen geworden tot den doot, ja den doot des kruyces. DAEROM heeft hem ook God uyttermacen verhoogt. En Heb. 12: 2. VOOR de vreugde die hem voorgeselt was heeft hy het kruyce verdraegen. Alwaer een duydelicke verwisseling van gehoorsaemheyt en van loon is.

XXXIII. En de saecke selve spreekt: Want dewijle hier een verdrag is tusschen den Vader en den Soon / Indien de ziele des Soons saecke sig sal geselt hebben tot een schuld-offer soo sal hy saect sien. Jes. 53: 10. soo ist dat de Soon de voorwaerde volbragt hebbende sich selven het regt verkreget heeft tot den loon / en alsoo heeft hy een verdienste uyt kragt van 't verdrag. Ja dewijle dese gehoorsaemheyt niet en is een gehoorsaemheyt van een bloot mensche / maer van Christus / die Godt-een mensche / en een onepndig persoon is / soo is zj ook van een onepndige waardigheyt / zj heeft hy geboel een iustie even-matigheyt met de grootste heerlikheyt die met haer over-een-komt / en is tot soo verre een verdienste na waardigheyt, gelijk men segt / hoedaenige in geen bloot schepsel kan plaetse hebben.

XXXIV.

Op de
voornamen
tegenwer-
pingen
wordt
kortelick
geant-
woort.

XXXIV. De plaetse der Schijfure die de vernederinge Christi
voorzstellen als iets voorgaende tot de volgende heerlijkheit / stryden te-
gen dese leere niet. Want alle oorsack is een voorgaende, hoewel alle
voorgaende geen oorsack is. Soo verre is het daer van daen dat de
verdienste Christi voor sich selven soude benadeelen de verdienste voor
ons, dat in tegendeel dese twee onafscheidelick t'saemgevoegt zijn.
Want indien hy voor sich selven verdient heeft dat hy soude zijn het
hoofd der uytverkoopte in heerlijkheit / en gaven in de selve ontfangen
sonde / zoo heeft hy waerlik te gelyk voor den uytverkoopten verdient /
dat zy souden worden verheerlicht / en verrijcht worden met gaven die
het geestelike lighaem Christi boegen. Ook wordt dooz dese leere de
voorztreklichheit van Christi lief de t'ongwaert niet vermindert / indien
hy in sijne nedrigheit ook gesien heeft op sijner verhoginge. Want
hy sonde heerlijk zijn zoo veel hem aengaet / sonder dese weg van doot
en de straffe der helle. Daer-en-boven heeft hy ook op zijn heerlich-
heit gesien als op een beginsel en een oorsack van de onse / en wel-
kers gehele vruyt op ons soude afstromen. Doch het is de hoogste
liefde dat hy sonder ons niet en heeft willen heerlijk zijn. Men moet
ook niet al te seer dzingen het Gyleckische woort *χαρίσμαι*
't welk d'Apostel gebuypt / Philip. 2: 9. als of de beloningen die
daer gemeldt zijn uyt een allenthalvige genade om niet aen Christo ge-
geven souden zijn / sonder eenige opzicht op de gehoozsaemheit als op
een oorsack van het recht tot die beloningen. Want Paulus bevestigt
daer uytduchelich / dat de selve Christo gegeven zijn om de gehooz-
saemheit. Ook het woort *charizesthai* betekent altyt niet een al-
lenthalvige genade. Hesy chius, die voozdestige Meester der Gyleck-
sche tael / verklaert het dooz aengenaeme dingen te doen. Nog die
dingen worden ook aengenaem genoemd die men aen penant schuldigh
is. Waerom het selve / dat hier ten opzichte van Christus geheten
wordt *charisma* (*χαρίσμα*) een genadegefte of aengenaeme gifte, ge-
noemt wordt een werkloon die hem dooz een rechtvaardig oordeel toe-
gewesen is / Jes. 49: 4. Gewisselick mijn recht is by den Heere, en
mijn Werkloon is by mijnen Godt. Soo dat dit de eenboudige sin
van Pauli plaetse is: om dat Christus sich selven den Vader met
sulcken gewilligen gehoozsaemheit onderwozpen heeft / daerom heeft
de Vader ook aen Christo daer in aengenaeme dingen gedaen / dat
hy hem een naem gegeven heeft boven allen naem.

τὸ δῶν
καρὶσμα.
Grati
dicunt
διδῶν καὶ
μισμῶν
αὐτῶν.

VIERDE HOOFD-STUCK.

Van den Persoon des Borgs.

I. **N**at wop de nature van het verdrag tusschen de Vader en de Soon met eenige nauwkeurigheid uytgelegt hebben / soo past het dat wop vanden Borgc selve / die hier sonderling te passe komt / met geen minder opmerckinge handelen ; en dat wop eerstelick den persoon des Borgs aentmercken / en die dingen die om hem dese gesteltenisse te geven verepscht woerden : daer na die voldoeninge, die hy dooz sijn borgschap op sich genomen heeft / welkers waerheyt, noodsaeckelicheyt, gewroten, uytbreydinge wop onderschepdentlick upt de Heplige Schijfature sullen ophaelen.

II. Tot den persoon des Borgs, die het borgschap voor ons soude konnen bekleeden / woerden dese vier dingen verepscht. 1. Dat hy een waer mensche zp / bestaende upt een menscheliche ziele / en upt een menschelick lighaem. 2. Dat hy een rechtveerdig en heylig mensche zp / sonder eenige smette van sonde. 3. Dat hy een waer en eeuwig Godt zp. 4. Dat hy dit alles zp in Eenheyt des persoons. Van elck onderschepdentlick.

III. Dat onsen Borze een Waer mensche moet zijn / leert Paulus meer als eens / Heb. 2: 10, 11, 16, 17. Het betaemde, het behoorde / het was Gode waardig / dat die geene die heyligt, en die geene die geheyligt worden, alle uyt een zijn, upt een menschelick saedt / soo datse malkanderen broeders souden konnen noemen. En in alles moeste hy den Broederen gelijk worden, in dien hy haeren Goel, loeser, verlosser, soude zijn. Want waerlick hy neemt de Engelen niet aen, maer hy neemt het saedt Abrahams aen.

IV. Dese aenneminge schijnt my niet te betrekken een aenneminge van de menschelicke natuur tot de eenheyt des persoons / maer een aenneminge der uytverkoorne om haer te lossen. Want 1. Het woorden want geeft te kennen dat d' Apostel dese bewijsreden gebzucht / om dat geene te bewijzen 't welk hy boven G. 14. van de deelagtigheyt des vleesches en des bloeds gesegt hadde / en 't welk hy G. 17. dooz het deslupende woortd waerom daer upt afhaelt. Doh een bewijsreden is van het besluyt te onderschepden / en in de wijse sluptreden des Apostels word een en het selve niet tweemaal gesegt. 2. Nademael de aenneminge van de menschelicke nature nu lange was geschiedt eer d' Apostel dese dingen schreef / soo soude hy daer van niet spreken in

den tegenwoordigen tijt / gelijkertwijls hy hier doet / maer in den boozedenen / gelijkertwijls hy Ɔ. 14. gedaen heeft. 3. Gelijkertwijls het een harde spreekwijls soude zijn / de Soone Gods heeft den mensche aengenomen , als wy dat alleen wilden te hemen geven / de Soone Gods heeft de menschelicke nature aengenomen , op de selve wijze soude ook dese spreekwijls / de Soone Gods heeft de Engelen aengenomen om te beteekenen / dat de Soone Gods de Engelische nature aengenomen heeft, desgelijx hardt konnen schijnen te zijn. 4. Het Griekische woordt *epilambánetai* (*ἐπιλαμβάνεται*) overgeset booz aennemen , geldt soo veel na de stijl der Schijfure als pemaend by de handt grijpen en alsoo beziiden. Dins gebuyscht het Mattheus / cap. 14: 31. En Jesus terstont de handt uytsteekende greep hem aen. In 't Grieksch is *ἐπιλάβετο αὐτόν*, 't welk is overgeset in 't Nederlandsch greep hem aen. En dese beteekenisse past seer wel op de t'samenkloppinge van den text. Want in het voorgeaende vers hadde d'Apostel gesegt dat Christus van de vrees des doods verlost heeft de geene die door al haer levender dienstbaerheyt onderworpen waeren , sinnespelende / gelijk het schijnt / op de Egyptische dienstbaerheyt. Dog Godt woordt ons in de Schijfure vertoont / als met uytgestreken hande sijn volk aen te grijpen en uyt Egypten te voeren. Jer. 31: 32. Ten dage als ick haere handt aengreep om haer uyt Egypten-landt uyt te voeren. Het welke d'Apostel in de Griekische taale seggende booz het woordt ick greep haere handt aen het selve woordt gebuyscht / waer van wy nu sprekken ; Heb. 8: 6. Ook by de Dieretische Schijfures beduydt *epilambánetai* petwes als het sijne eygenen , en gelijk als te seggen dese dingen zijn myne. Alsoo gebuyscht het Plato in 't XII. Boek van de wetten , hier mede komt ober een het Hebzeusche woordt *Gaal*. Dese dingen maecten dat ik liever wil geloben dat in die woorden des Apostels / waer van wy de regten sin nabozschen / een bewijsreden vervat woordt booz de menschwerdinge Christi / als dat in de selve de menschwerdinge selve beteecken soude woorden.

De Borg heeft mensch moeten zyn, op dat hy de wet voor ons soude konnen voldoen.

V. Woeder kan niet onbetwidelicke redenen getoont woorden / dat onsen Bozge heeft moeten mensch woorden. Laet ons hier een weynig tijts de sinnen inspannen ter overdenckling van dese saecke / of top trisfchien de waerheyt upt de grondt selve verinogten op te hacien. Het Verbondt des Wetts met den eersten mensche gemaecht steunt op de nature Gods : ten miksten wat aengaet de geboden des Verbonds / en de bedeygingen daer aen vast gehegt : Soo dat het selfs strijdig is dat die geboden der natuerlike wet den mensche niet en souden woorden boozgestelt / of dat de mensch na dat de geboden geschonden zijn / soude salig woorden sonder veldoeninge ; 't welk ik nu als een grondt booz uytstelt / als zijnde te vooren bewesen / en sikkende in het verbolg woeder bewesen woorden. Ik ga boozt : Die veldoeninge kan geen an-

dere

derc zijn als een volbrjenginge van de selve geboden / en een lijdinge van deselve straffe die Godt den sondaer gedsepyt heeft. Om dat wyt vooz henen gelegde gronden seker is / dat het Gode niet en betaemt den mensche het leven te geven / als om de gehoofsaemhepdt der selver geboden / en dat de waerhept en de regtveerdighepdt Gods niet kan volbaen wesen / als na het aendoen van de straffe die den sondaer verdient heeft. Ik voorge daer by. Geen ander schepsel als een mensche kan die geboden volbrjengen die den mensche gegeven zijn. 't Welk blijkt. 1. Om dat de wet / die den mensche natuurljk is / voordert / dat hy Godt lief hebbe met geheel de ziele / en dat hy hem diene met geheel het lighaem / dewijle die bepde Godes zijn. Dit kan niemant doen als die wyt ziele en lighaem bestaet / dat is / een mensche. 2. Deselve wet voordert liefde tot den naesten ; dog onse naesten is niemant / als een mensch die wyt het selve bloedt gespyoten is. Waer toe dient die naeduckeliche aenspraeche Gods tot Israël : Jes. 58 : 7. Verbergt u niet voor u vleesch. Alsoo heeft ook onsen Borge ons moeten hoesteren / geljk een pegelick sijn vleesch doet ; en by gevolg hebben wy moeten sijn van sijnen vleesche en van sijne beenen ; Eph. 5 : 29, 30. 3. Voordert sy ook dat wy het leven stellen vooz de lyoederen ; 't welk wy boden betoont hebben in de Koninklijke wet der liefde by upnemendhepdt verbattet te worden. Dat kan wederom niemant doen als een mensche. Want wie anders is onse lyoeder ? Heb. 2 : 11. of wie anders soude vooz ons het leven stellen ? Niet meer kan een ander schepsel als een mensche het selve lijden ondergaen : hoedaenige sijn honger / doofst / vermoepthept / doodt. Het was Gode betaemende den sondigenden mensch soodaenige dingen tedreppen. Op dat het lighaem dat sig gestelt heeft tot een werkrupg van de sonde ook sijn straffe boete. Dog na dat Godt gedrepyt heeft / soo lijdt sijn waerhepdt niet / dat die dingen / of den Sondaer / of den Borge / niet aengedaen worden. Niets belet dat de waerdighept van den ljdenden vergelde de dueringe der straffe. Maer de waerhept Gods lijdt niet dat de sooyte der straffe verandert worde. Daarom is onsen Borge des vleeschs en des bloeds deelagtig geworden , op dat hy door den doodt te niet doen sonde den geenen die het geweldt des doods heeft , Heb. 2 : 14. Alle dese dingen te geljk genomen betwijfen onwedersprekelick / dat onse borge een mensch heeft moeten sijn : op dat hy de wet vooz ons soude konnen voldoen.

Vl. Dit heeft d' Apostel gewilt als hy die twee dingen met een on- De selve
verbrekelicke knoop t'saemenboegt / Gal. 4 : 4. geworden wyt een waerheydt
vrouwe , en geworden onder de wet. Want hy greeft te hemmen dat wordt ge-
het voozname en het naeste oogmerk en epnde van Christi mensch- toont wyt
werdinge geweest is / op dat hy in de menschelicke nature soude kon- Gal. 4 : 4.
nen onderwoopen worden aen die wet aen dewelke sy onderhevig is :
en op dat Godt alsoo met hem het selve accoozdt soude konnen vernieu-
wen /

wen / volgens het selve regt / het welke hy eertijts met den eersten mensche gemaect hadde : dog dit soude niet enige andere geschapene nature een selfs- strijdigheyt inslupen.

Het selve
vordert de
wet des
huweliks.

VII. Hier by komt ook dese aemmerking. Onse Borge moet van foodaenigen natuur zijn / dat wy met hem komen vereenigt worden tot een lighaem. Want dat is nootsackelich / op dat de voldoeninge van eenen zy gelijk als offe waere van allen / en op dat de Geest des heyligen en gelucksaligen levens van hem / als van het hooft / tot ons / als tot sijne leden / afvloeye : en op dat hy alsoo zy een behouder sijnes lighaems, Eph. 5: 23. Dese geestelike vereeniging noemt de Schrifture diuwils een huwelick. Dog de onkreuchbaere wet des huwelicks is / dat de gehulude personen zijn van de selve nature. Die twee sullen tot een vleesch zijn, Gen. 2: 24. In welke woorden Paulus ons leert / dat schuilt de verborgendheyt van het geestelich huwelick der Gemeente met Christus / Eph. 5: 31, 32.

De Borge
heeft
moeten
zyn een
heylig
meniche

VIII. De tweede hoedanigheyt in den Borge nootsackelich / hebben wy gesegt dese te zijn / dat hy moet zijn een regtveerdig en een heylig mensche : in alies wel den broederen gelijk, dog sonder soude, Heb. 4: 15. Welke heyligheyt daer in bestaat / dat hy van den eersten oogenblich sijner ontfangenisse sonder eenige schuldte en finette van eegen sonde zy / en in tegendeel met de oorspronckelike regtmattigheyt van Gods beelt toegerust : dat hy voort geduerende den ganschen loop sijnes levens van alle misdaedte sig vry behoude / en alle gerechtigheyt met alle kragten vervulle : en dat hy epindelich in die repnheyt tot den eynde toe stantvastiglick volherde / niet beswijchen- de / onder eenige versoekinghe.

't Welk
met ver-
scheiden
redenen
bewesen
wordt.

IX. En dit is ook klaar upt het vooz henen-gestelde. Want nademael onse Borge ons moet salig maecten volgens het eerste accoord des Verbonds / waer in volmaecte heyligheyt den mensche wierdt afgeboordert / soo heeft hy ook volkomenlick heylig moeten zijn. En dewijle de poorte des hemeis dooz de sonde gesloten is / soo konde sy ook niet als dooz heyligheyt wederom geopent worden. Dit wordt van d' Apostel aengedrongen / Rom. 5: 19. Gelijck door de ongehoorsaemheyt van eenen mensche veelte sondaers zijn gestelt geworden, also sullen ook door de gehoorsaemheyt van eenen veelte tot regtveerdige gesteldt worden. Dog die gehoorzaamheyt sluyt alle sonde upt. En op wat wijze dog soude een sondaer vooz andere voldoen / die vooz sich selven niet en kan voldoen / nademael hy om eene sonde alles schuldich is ? Want wie is 'er (upt de sondige menschen) die voor sijn herte borge worde, om tot my te genaecken ? segt de Heere. Jer. 30: 31. Of wie kan onse Priester zijn / die gemeensaemlick vooz ons tot Godte nabere / en hem een aengenaeme offerhande / en kragtige gebeden op-offere / als die selve van alle misdaedte repn zy ? Soodanig een Hoegepriester betaemt ons, die daer zy heylig, onnosel, onbesmet van de son-

sondaeren afgescheyden, Heb. 7: 29. Die kan epndelich sig selven offeren als een onbestrafflick en onbevleekt lam, 1 Pet. 1: 19. wiens opofferinge Gode zy tot een welriekenden reuck, Eph. 5: 2. Nog permant anders / die sich Gode niet en kan onbestrafflick offeren, kan de conscientie reynigen van doode werken, Heb. 9: 14. Dit wierdt eertijts berekent dooz de wettische repynghypt des Hoogepriesters / sonder welke de heylige dingen te behandelen een misdaedt was met de dood te boeten: en dooz een repyn bee / sonder enig gebreck. En dewyl het bekent is dat Godt de sondaers niet en verhoort, Joh. 9: 31. welker gebeden hem een grouwel zijn, Prov. 28: 9. wie kan een algemeene voorspreeker van alle by den Vader zijn / als die by uytneemendheyt de Regtveerdige is? 1 Joh. 2: 2. Hoe soude epndelich die gene die selve onreyn is / de Verreynite hommen heyligen, en de selve hem heerlick voorstellen, hebbende noch vlek noch rimpel, noch yet der gelijcke, maer op dat sy soude heylig zijn en onberispelick, Eph. 5: 26, 27. In de oorsaeck kan niet minder zijn als in het gewoogte. Dewyle alle dese dingen van den Borge hebben moeten gedaen worden / soo blyckt dat het noodsaeckelich was dat hy een heylig mensche waer.

X. Hier nu blinckt uyt de aenbideliche wijsheyt van onsen Godt. De Borge niet alleen heeft onse Borge een mensch moeten zijn / maer oock uyt de menschen, een Soone des menschen. Want inden sijn menschelike nature uyt niet ofte uyt de aerde geschaepen waere / soo soude hy wel een waeragtig mensch zijn / maer niet onse naelle, noch onse Broeder. Op dat hy dit waere / soo moest hy / gelijk andere kinderen des vleesch en des bloeds deelagtig worden, Heb. 2: 14. en uyt een vrouwe geboren worden / Gal. 4: 4. Maer de supbere heyligheyt van den Borge scheen daer tegen te stryden / dat hy uyt Adams nakomelingen / die alle met de erfsmette van hem besoeckelt zijn / soude geboren worden. Want wie sal eenen reynen geven uyt den onreynen? Job. 14: 4. Maer ons hier de onnaspeurliche wijsheyt Gods aenbidden. Hy heeft gewilt dat de Borge uyt een vrouwe / dog Maer zijnde / soude geboren worden. Want dat was / soo niet wat anders / ten minsten een kenteken van deser twee dingen: 1. Dat de Borge niet was uyt het Verbond Adams / als niet zijnde geboren volgens de wet der nature / en dat hy by gevolg niet was onder de toereckeninge van Adams sonde. 2. dat hy oock selfs niet en heeft konnen aengemerkt worden / als zijn de in Adam / wanneer Adam sondigde. Nademaal hy niet geboren is uyt kragt van dat woogte / waer mede Godt het huwelich dooz den val gesegent heeft: Weest vruchtbaer en vermenigvuldigt. Maer uyt kragt der belofte van het saet der vrouwe / die op den val gevolgt is. En alsoo is hy geschaepen als een nieuwen Adam / in tegenstellinge tegen den eersten. Want de Heere heeft wat nieuws op der aerden geschaepen, De vrouwe sal den man omvangen. Jer. 31: 22. Dat schijnt

op die wijze verstaen te moeten worden / gelijk de woorden in de grootste nadruk verstaen konnen worden. Invoege dat een Vrouwe, die niet anders is als een vrouwe, en niets byzondelicks hebbe als de sere / om vange, niet door omhelsing / maer door ontfangenisse / (want daer wordt verstaen een omvanging / die een werk van God alleen is / en niet een gewillige werkinge des menschen) een Manneken, of een van het mannelijk geslacht. Een voortreffelicker sere wordt daer door beteehent. Gelijk Openb. 12: 5. sy baerde een mannelicke soone. Dat is eyndelick een nieuwe saeck, en een gansch Goddelijke scheppinge. Hier aen hangt de segeninge des lands / en de verquiching van de vermoepde ziele / die in het volgende belooft worden.

Of de Geboorte uyt een Maget door sig selve geve de vryheyd van de sonde, dan of sy alleenlick hebbe de kracht van een ken-teeken?

Clapenburg. Exercit. de Sanctificata origina carnis Christi.

Cocceji. Sum. Theol. Cap. 38: 11.

XI. Hier soude konnen ondersoght worden / of de wonderlike geboorte uyt een Maget door sich selven uytwercht de byspheyt der menschelike nature Christi van de sonde / en dit uyt de natuur der saecke gehaelt moet worden; dan of sy alleenlick hebbe de kracht van een ken-teeken dat van Godt verordineert is? Ik sal de woorden van twee groote Mannen / die niet op de selve wijze dese dingen bevaeten / den leser voorzaegen / op datse hem een stofse sijn van netter overdenkinge. Een geleert man isser die alsoo spreekt: Dog die miraculeuse geboorte uyt een Maget heeft tot de heyligheyt der ontfangenisse en geboorte Christi geen anderen opsiget als van EEN VAN GODT VOORVERORDINEERT MERKTEEKEN, waer door hy afgefondert is geweest van de sondaeren. Want geensins soude dat wonderwerk door sig selven alleen, dat de baer moeder van een maget vrugtbaer gemackt is, hebben konnen uytwerken de vrydom des vleeschelike Christi van de erffenisse der sonde. Want van de mannelicke sere alleen, of van het mannelicke saet, is de voortplanting der oorspronckelike sonde niet, en ook d'Apostel heeft soo eenen mensche Adam sonder Eva niet verstaen, Rom. 5. 't Welk hier sommiger EERSTE MISVERSTANT IS. Een ander verklaert de saek in deser voege. Uyt een Maget heeft een onbesmette konnen geboren worden. Om dat het geene dat in het lighaem van den sondaer is, dewyle het is een schepfel Gods, op geen andere wijze onder den vloek, en besmet is, dan voor soo veel het is een deel van den sondaer, alshye te straffen is, of een werckruyg van te sondigen, of een middel van de gewoonlike voortplanting der nature, op dat yetwes gebooren worde het voort-telende gelijk. Derhalven heeft in het lighaem van een Maget dat geene konnen sijn, dat niet onder den vloek was: gelijkerwijs het sweet, en andere dingen die uyt het menschelike lighaem uytgeworpen worden, niet en sijn onder den vloek of straffschuld, nogte een middel om de straffschuld over te brengen, maer een gedeelte sijn van die stofse, die God geschaepen heeft, en ganschelik niet meer tot den mensche behoren. Misschien heeft de selve geleerde man sich elders klaarder met dese woorden uytgedrukt:

Die

Die niet uyt Vader en Moeder, maer uyt een Maget gebooreh is, is On- Cap. 34:
der de straffschuld en de verdoemenis niet geweest. Want van de moc- 12.
der heeft hy dat alleenlik ontfangen, dat van Godt voorbereydt was,
op dat de Soone Gods daer uyt soude nemen de stoffe om een Tempel
voor sig te bouwen. Want hoewel dat geene dat des sondaers is, om den
sondaer, wiens het is, onder de selve verdoemenis is, onder welke de
sondaer is: nogtans dat alsoo in de substantie des sondaers word begre-
pen, dat het niet moet zijn een deel van sijn substantie, maer van Godt
voorbereyd tot een extraordinaire voorttellinge, alleen om de gemeyn-
schap des vleeschcs tusschen den Verlosser en die geene diete verlossen
zijn, dat is niet onder de verdoemenis. En daerom wordt het ten rechte
geleget GEHEILIGT te zijn, dat is van de gemeene VERDOEME-
NIS DER KINDEREN ADAMS VRYBEHOUDEN TE ZYN.
Want GEHEILIGT kan in dat geval niet beteecken GESUL-
VERT, ofte van onreynheydt bevrydt: gelijckrwyshet beteeckent,
wanneer het van andere kinderen Adams geleget wordt. Wat in beyde
deze geboelens het eenbondigste / wat het bondigste zy / laet ik den ver-
standigen leser oordeelen. De woorden van beyde scheenen my waer-
dig te zijn / dat ikse hier byvoegde.

XII. Tenederden, woort ook dat in onsen Borze beterscht / dat hy
een Waer en eeuwigh Godt zy. Ick helpe u, spreekte Jehova, en u
Verlosser is de Heylige Israëls, Jes. 41: 14. Ick, Ick ben Jehova, en
daeren is geen Heyland behalven my, Jes. 43: 11. De saligmachtinge
is soodaenig een werk niet / waer van in waerheyt sonde konnen ge-
leget worden: een die geen Jehova is heeft dit alles gewrogt, Deut. 32:
27. Het komt den Waeren Saligmaeker toe dat geene van sig seiden
te getuppen dat Jesajas gepropheteert heeft Cap. 45: 24. Alleenlik in
Jehova (heeft tot my geleget, ofte van my geleget, namelijk de Vader /
die van Christo getuygt Joh. 8: 18.) zijn gerechtigheden en stercke: tot
hem sal men komen. En de redenen sijn klaar.

De Borge
heeft een
Waer God
moeten
zyn.

XIII. Niemandt anders als Godt kan ons herstellen in de waere
vrijheyt. Indien wy begrijpen / dat eenig scheepsel ons verlost en
bevrijdt / soo souden wy een epgendom van dat scheepsel worden. Want
die ons bevrijdt / hoopt ons tot sijn epgendom en lijf-eygene. 1 Cor 6:
19, 20. Nog het is openbaerlick een sin- en self-strijdige saek / dat
niemandt bevrijdt en byp is / en te gelijck het epgendom en dienstheyt
van enig scheepsel. De waere vrijheyt bestaet in een onderwerpinge
onder Godt alleen / soo dat alle dingen onse sijn / wy Godes en sijner
Christi / 1 Cor. 3: 22, 23. Adam was voozden balonder niemandt
gebielt als Godes. Indien wy door bevrijding uyt den val geseit
wierden onder de heerschapppe van enig scheepsel / dat soude geen
bevrijdinge sijn / maer een veranderinge van dienstbaerheyt. Dae-
rom segt de Herre / indien de Soone u sal vry gemackt hebben, soo sult
gy waerlick vry zijn, Joh. 8: 36.

Want nie-
mant be-
halven
Godt kan
ons her-
stellen in
de waere
vrijheyt.

XIV. Nic-

Of het
eeuwige
leven ge-
ven.

XIV. Niemand kan oock behalven Godt ons het eeuwige leven geven : welke bestaet in een naauwe verreniginge met Godt / ja daer in dat Godt ons erfgoedt / besit / epgendom / en deel in eeuwigheit 27, Ps. 73: 26. Dog aen wat schepsel kan dat gegeven worden / dat het Godt aen niemant schencke? Niemand kan Godt geven als Godt : hy sig selve. Daerom worden dese dingen t'saemgevoegdt / de Waeragtige Godt, en het eeuwige leven, 1 Joh. 5: 20.

Of tot
kinderen
Godes
maeken.

XV. Niemand anders kan ons magt geven kinderen Godste worden; 't welk nogtans het werck is van den Worze / Joh. 1: 12. Want wie sal ons den Geest Gods geven / dooz welke wy worden wedergebooren tot kinderen Gods / soo dat al het gellagte in de hemelen en op aerde uyt hem genaemt wordt, Eph. 3: 15. als Godt? Wie sal ons de grootte en dierbaere beloften geven / door welke wy der Goddelicker natuure deelagtig worden, 2 Petr. 1: 4. als Godt? Wie sal ons hy Testament de hemelsche erffenisse toelaggen / als Godt selve / die alleen een Heere des hemels is? Wie sal ons met dien Geest begaven / die alsoo des Vaders is / dat hy oock de sijne 3p / door welcken wy roepen Abba Vader, Gal. 4: 6. en die met onsen geest ons getuygenisse geve van toekomende erffenisse / Rom. 8: 16, 17. als Godt selve?

Of die
eere heb-
ben dat
wy in hem
a's in den
Saligmae-
ker roe-
men.

XVI. Epndelich dat de mensch in niemant als in sijn Saligmaeker roemt / en den selve de eere geeft van een nieuwe scheppinge / aen den selven sich na sijn goedduncken en tot sijn epgendom overgeeft / tot hem segt gy zijt de Heere van mijn ziele / dat is grooter eer als in een bloot schepsel soude konnen vallen. In Jehova sullen gecroeyverdigt worden en sig beroemen het gansche saet Israëls, Jes. 45: 25. Myneu geest verheugt hem in God mijnen Saligmaeker, Luc. 1: 47. Dien wy erkennen dooz onsen Saligmaeker / den selven erkennen wy te gelijk dooz onse Rigter, onse Wetgever, onse Koninck, Jes. 33: 22. 't welk aen een ziele die sig heplighk verblijdt niemant kan zijn als Godt. De Heere roegert; de aerde verheuge haer, dat veele cylanden sig verblyden, Ps. 97: 1.

Of het
noodsaek-
kelik ge-
weest zy
dat de
Soon juyft
Borg
wierd, kan
van ons
naulix be-
paelt wor-
den.

XVII. Het blykt dan dat niemant Worze heeft kommen worden als die Waere Godts was: maer is het iuyft noodsaekelich getweest / dat de Soone Gods, en tweede persoon der Drie-eenhepdt dit was? Hier is niet te wijzen de ligtveerdigheyt van de Schoolgeleerden / die de handelingen Godes na de meer roede van haer verstant al te stoutelich afmeten. Geen sekerder reden van dat raed-beslupt / volgens welk de Soon dit bozgschap op sig genomen heeft / kan 'er gegeven worden / als het Heplige welbehagen van de aenbiddeleke Drie-eenhepdt. Het is nogtans een werck van onsen plicht / Gods wijshepdt en goedheyt in dat raedbeslupt aen te merken en te verkondigen / na dat het selve ons bekent gemaect is.

XVIII. Is

XVIII. Is het niet wisselich van Godt bestelt / dat de mensch soude worden vernieuwt / en gelijk als herschapen door den selven / in dat dooz welken hy was geschaepen? en dat die gerne die daer is het raedbesluit personeele Woord Gods / 't welk het licht geroepen heeft uyt de dupe- sternisse / en waer dooz alle dingen gemaecht zijn / Joh. 1:3. soude Drie-een- worden een verkondiger van het woordt des Euangeliums, waer dooz heydt God schijnt in de herten der uytverkoopne / en de nieuwe schepselen die blyckt de nog niet en zijn so kragtighlyc worden geroepen / en dooz de roepinge hoogste Wysheyd, worden toegebracht als of sy waeren? Daer-en-boven / dewijle alleu en Goet- lich in de aenneming tot kinderen, is het niet geboeglyc geweest / dat heyt. de Soone Gods wierd een soone des menschen / op dat wy dooz hem / dat recht van kindschap bekomen hebbende / sijne broeders en erfge- naemen souden worden gemaecht? Doegt hier by / dat alleen de Soone wordt genoemd het beeldt des Vaders, Coloss. 1:15. Heb. 1:3. en hy uytnemendheyt van den Vader gelijc, Matth. 3:17. Coloss. 1:13. Nademael dan de mensche het beeldt Gods / dat hy in de eerste scheppinge hadde ontfangen / dooz de sonde seer schandighlyc hadde ge- schonden / en daerom seer rechtveerdighlyc in Gods haer was ver- ballen / was het Godt niet betamelich dat het selve dooz Gods We- sendliche beeldt / in het aengenomen vleesch / wierdt vernieuwt / op dat op die wijs ons de toegang wederom wierdt geprent tot des Va- ders liefde en genade? Eynelich heeft de menschen-liefde en gene- gentheyt Gods des Vaders dooz een doozlugtigen kentecken ontkon- nen worden betoont / als dooz sijnen eenig gebooren Soone aen ons / en vooz ons te geven / op dat wy in hem souden aenschouwen de heer- lichheyt des Vaders? Hier hemen leydt ons de Heere Iesus self / Joh. 3:16.

XIX. De laatste hoedaenighheyt / die in den Booge bereyscht wierdt / Eynelich is dese / dat hy zo Godt en mensche te gelijk in eenheyt des persoons, heeft de Een Middelaer Gods en der menschen, 1 Tim. 3:5. Want dewijle Borg moe- ten sijn hy mensch moet zijn / dewijle hy des gelijc Godt moet zijn / dewijle hy Godt-en- eynelich een moet zijn / soo is het noodsaekelijc dat hy het beyde Mensch. in eenheyt des persoons zo / Godt in den vleesche geopenbaerd, 1 Tim. 3:16. Het woord dat vleesch geworden is, Joh. 1:14. Also uyt den sacde Davids na den vleesche, dat hy te gelijk zo de Soone Gods in kragt, Rom. 1:3,4. 't Welk verder in deser voege getoont wordt.

XX. Indien hy enckelich Godt is / soo kan hy niet onderwoopen Op dat sijn worden / niet gehoorsaemen / niet lijden. Indien hy enckelich men- voldoe- sche is / soo is sijn gehoorsaemheyt / onderwerpinge / lijdinge van ninge van soo grooten waerdighheyt niet dat sy genoegsaem zo om de uytverkoop- een onein- ne te verlossen. Ja een bloot schepsel is de vervulling der gerechtig- dige weer- digheyt heyt vooz sich selve alsoo schuldigh / dat die aen andere niet en kan soude zyn..

toe gerekent en gegeven worden: en indien een bloot mensche / wel volmaectelick heylig / maect uogtans een bloot mensche zijnde / volgens de wet der lief de sich selven aen de doot door sijnen broeder overgaf / soo soude hy door sijne gerechticheydt wel loon bekomen; maer door den doot-schuldigen mensche soude hy of niets / of / inden pet / ten hoogsten straf vlyghet alleen / verdienen. Daerom dan moest onse Borge mensche zijn / op dat hy soude konnen onderworpen worden / gehoorsaemen / en lijden. Daerom moest hy te gelijk Godt zijn / op dat de onderwerplinge / gehoorsaemheyt / lijdinge van die God-mensche-licke persoon, om sijn onepndige waardicheyt aen andere soude konnen worden toegerekent / en genoegsaem soude zijn om alle / die sy toegerekent wordt / salig te maken.

Ende op dat hy den last van Gods toorn soude konnen draegen en wegdraegen. 't Welck de borge door sijn eygen kragt heeft moeten doen.

X XI. Hier by komt dat een bloot schepfel de last van Gods toorn alsoo niet en soude konnen verdraegen / dat het de selve soude wegdraegen / en de selve te boven gekomen zijnde wederom opstaen. Wie kent de stercke uwes toorns; en uwe verbolgentheydt na dat gy te vreezen zijt? Jes. 40: 11. Hier Mat. 1: 6. Daerom moest onse borge wat meer zijn als een mensche / op dat hy door de onepndige kragt sijnner Godtheyt de aengenomen menschelike nature soude onderscheuen / en de selve bekrachten om de verbolgentheyt Gods te verdraegen / en allerhande doot te boven te komen.

X XII. Ik wil niet verzwijgen dat tegen dese reden kan worden ingebragt; dat Godt een menschelike nature / die niet hem persoenlick niet en is veretenigt / door sijn Goddelicke kragt alsoo kan onderscheuen / datse bequaem is om alle stercken te draegen en te overwinnen. Dit soude ik waerlick niet durben ontfierinen. Maer sulck soude in dese saecke niet genoeg zijn. Om dat / volgens die onderschellinge niet soo seer onse borge / als wel Godt door onse borge / de vpannen soude verstaen. Maer het is noodsaeclick dat onse borge door eygen kragt sulck doe / op dat sijn eygen arm hem heyl beschikke, Jes. 63: 5. en daerom moest hy selve wesen de Magtige Jacobs, Jes. 60: 16. en sterke Godt, Jes. 9: 6. selve stercker dan een sterke, Luc. 11: 21, 22. selve het leven hebbende in hem selven, Joh. 5: 16. en magt hebbende het selve wederom te nemen, Joh. 10: 18. Waer toe verrijcht wordt een uyнемende grootheyt van kragt, Eph. 1: 19, 20. en waer door permant bewesen wordt Gods Soone in kragt te zijn, Rom. 1: 4.

Uyt welke Verborgheden de Goddelickheyt van het Christendom blykt.

X XIII. Dit zijn de gedugte verborgheden van onse Godsdiens / die van de tyden der eeuwen verzwegen zijn geweest, maer nu geopenbaert zijn, en door der Prophetische Schriften, na het bevel des eeuwigden Gods, tot gehoorsaemheyt des geloofs, onder alle de Heydenen bekennt gemaect, Rom. 16: 25, 26. Hier uyt blyckt haerlick de goddelicheyt van het Christendom. Wat gawighheyt van menschen of

of van Engelen soude soo verborgene / soo verhevene / soo seer alle begrijp van alle schepselen te boven gaende dingen hebben kunnen bedenken? Wat een aenbiddelicke Wijsheit / Gerechtvaardigheit / Heilighheid / Waerheid / Goedheid / menschen-liefde Godes openbaart sich in het vinden / geven / voltrecken van dit middel onser saligheit? Hoe vzedelick berust de conscientie / die met het pach van haere sonden beladen is / in soodaenigen borge / in soodaenigen borgschap? Hier eerst merckende soo een maniere van onse versoeninge / als Gode betamende en hoog den mensche seker is. Die soude dese dingen in het licht des Gheestes bespiegelen / niet ontvengen in den lof van de Heilighste / Gerechtvaardigste / Waerachtigste / Beste en Grootste Godt? O diepte des Rijckdom van Gods Wijsheydt en kennisse! O verborgentheden in welke de Engelen begeerig zijn in te sien! Eere zy den Vader, die soodaenigen borge ons heeft verweckt, toegestaan, gegeven! Eere zy den Soon, die sich met het menschelicke vleesch bekleedende, het borgschap voor ons soo gewilliglick, soo geduldlick, soo stantvattiglick waergenomen heeft! Eere zy den Heyligen Geest, die aan ons is een bekendmarcker, getuyge, onderpand van soo grooten gelucksaligheyt! Welkoom Christus, En tot Jesu, Waerachtig en Eeuwigh Godt, Waerachtig en Heylig Mensche, Beyde te gelijk, behouwdens de eygenschappen van beyde naturen, in Eenheydt des persoons. U erkennen wy, U dienen wy, tot U nemen wy onsen toevlugt, aan Uwe voeten vallen wy neder, nyt Uwe handt alleen verwagten wy de saligheyt. Gy zijt de eenige Saligmaecker. Uw' eygendom willen wy zijn, en sijn het door uwe genade, en sullen het blijven in ewigheyt. U kenne, U erkenne, U aenbidde met ons, en door U worde alsoo behouden de gansche werelt uwer nytverkoorne. Dit is desomman van ons gelove, van onse hope, van onse wensich. Amen.

Uytroeping tot Godt.

En tot Jesu.

VYFDE HOOF-STUCK.

Van het Borgschap en Voldoeninge

Christi.

Christus
wordt bor-
gege-
noemt,
niet soo
seer om
dat hy
borgege-
worden is
by ons
voor God;
als om dat
hy borge
geworden
is by Godt
voor ons.

Nadat wy van den Persoon des borgs / soo veel de
geleghetheyt van dit ons werck verespicht / gespyooc-
ken hebben / soo vorderen hier de tijt en de plaetse
dat wy nu wat nauwkeuriger handelen van de Vol-
doeninge, dien hy / borge wordende / op sig genomen
heeft. Een Borge nu des Verbonds / of Testaments,
wordt hy genoemd / Heb. 7: 22. niet alleen / noch voornamelijk / om
dat hy onsborge geworden is / nyt naem van Godt / en alsoo beloost
heeft te sullen verwillen de beloften in dat Testament begrepen / indien
wy sijne bevelen gehoorsaem zijn / gelijkertwijls Corcellius volgende
zijn Meester Socinus, t'onrecht staende houdt : maer om dat hy by God
voor ons borge geworden is ; en beloost heeft alle die voorszwaarden vooz
ons te sullen volbrengen / na welker volbringinge de eeffenste vol-
gens Testament tot ons soude komen. De herpsaemeycht van dit
borgschap hegerde den Koning wighlas / als hy daer / Jer. 38: 14. Ik
worde onderdrückt, weest gy mijn borge. En als Godt selve de
eerre van dit borgschap alleen aen sijnen Soone sal epgenen / soo dunkt
hy sich selven alsoo upt / Jer. 30: 21. Wie is hy die voor sijn herteborge
worde, omtot my te genaecken, spreekende Heere? Dat is / wie an-
ders onder de menschen / ja wie der schepselen / soude als borge
durben beloven / te sullen volbrengen alle die dingen / die volbragt
moeten worden van de Plester die recht sal hebben om vooz sig selven /
en vooz de sijne / tot my te naderen? Alsoo heeft dan onse Borge vooz
ons aen Gode borge-belofte gedaen. Waer toe soude ook soodaenige
borge dienen die alleenlick upt Gods naem by ons borge-belofte soude
doen? Indien Christus een bloot mensche is / hoedaenigen Christum
sp ons versieren / hoe soude die borge-belofte Christi ons meer konnen
versfecheren van de waerheyt der Goddelike beloftenissen / als geschie-
den soude wanneer wy die upt de mont van Godt selve quamen te hoo-
ren? Was het niet eerst noodsaeckelick / dat Godt / die niet liegen
kan / by ons borge was vooz den mensche Christus / dat hy waeragtig
soude zijn in alle sijne woorden / vooz en al eer wy met een onbekom-
mert gelobe daer in souden konnen berusten? Is het geen hoer en
geen bepliger werck / te steunen op den eedt van Godt dieniet liegen
kan, waer mede hy de ouveranderlikheydt sijnes raeds den erfgenen

der beloſteniſſe overvloediglick heeft bevestigt, Heb. 6: 17. als op de woorden wel van een warragtig / maer nochtan van een bloot menſche? En wat opnemendſ ſoude hier dog Chriſtus hebben / want om hy allen met de benaeminghe van borghe ſoude vereert worden / in dien hy niet anders gedaen en had als dat hy dooz de prediking van de ſaligmarchende leere / die hy met ſijn martelaerſchap heeft bevestigt / de beloſten der genade als ongetwyffelbe beloſten heeft verkhondigt: nademaal ook andere Propheten en Apoſtelen Chriſti het ſelve gedaen hebben / niet ſchymende de allerſmettelichſte dooden te lijden / op dat ſy met haer bloedt de waerheyt der beloſten Gods / die ſy verkhondigt hadden / ſouden verſegelen? Wat is Chriſtum en ſijn borgſchap te vernietigen / ſoo het dat niet en is?

II. Chriſtus wordt derhalven onſe borghe genoemt / om dat hy by Wat Chriſt-wijſe van borgſchap aen Godt vooz ons voldoeninge beloofte heeft. ſi Voldoe- ninge 27.
Welke voldoeninge wederom niet en is te verſtaen in een Sociniaen- ſchen ſin / als of ſy alleenlik daer in beſtont / dat Chriſtus de begeerte Gods op het allervolmaekſte verbult heeft / en alle die dingen die hem om onſer ſalighepts wille van Godt waeren opgelegt volkomelick uytgevoert heeft / en alſoo Gode op het allervolſte voldaan / en dat vooz ons / dat is / om onſent wille, en tot ons grootſte / en alrijt duerende goedt, geſchickterwijs Crellius, als hy ons het allernaefſte homt / deſe goede woorden wil ſchijnen te geven. Maar ſy is hier in gelegen / dat Chriſtus in onſe plaerſe en in onſe beurt / ſoo niet doen als met lijdenden / ſoo aen Wetgeverlicke, als Loongevende en Wrack-vorderende rechtverdigheyde Gods voldaan heeft / op het allervolmaekſte verbullende het gansche regt der Wet, 't welk de wet anders van ons af vozderde tot bypdom van ſtraffe / en regt des eeuwigen lebens. Indien Chriſtus dat gedaen heeft / gelijk wy terſtont ſullen betoenen dat hy heeft gedaen / ſoo iſſer niets dat ons kan verhinderen te ſeggen dat hy vooz ons heeft voldaan in de allervolſte beteekeniſſe van het wooydt. Want waerom ſouden wy ſoo bequaem een wooydt / of het ſchoon in deſe ſtoffe van de Schryfture niet wooydt gebzuucht / ſinadiglik verworpen / indien wy de ſaecke / die dooz het wooydt beteehent wooydt / konnen bewiſen?

III. De borg-beloſte deſer voldoeninge binden wy / Pf. 40: 7, 8, 9. Ps. 40: 7, 8, 9. Gy en hebt geen lult gehadt aen ſlagt-offer en ſpijs-offer, gy hebt my de ooren doorboort: brand-offer nog ſond-offer en hebt gy niet ge-eyscht. Doe ſeyd ick, Siet ick kome: in de rolle des boeks is van my geſchreven. Ick hebbe lult, O mijn Godt, om u welbehaegen te doen: en uwe wet is in 't midden mijns ingewands. Merkt hier aen. 1. Het verdrag tuffchen de Heere Chriſtum en den Vader / uyt welkerſy kragt Chriſtus den Vader ſijnen Godt noemt. 2. Dat Chriſtus bypwilliglick en van ſelfs dat verdrag met den Vader ingegaen heeft / dewijle hy ſig ver-

geijicht op een knecht dien de ooren doorgboort werden / op dat hy een be-
willige dienftbaerheyt soude dienen onder den heer dien hy lief hadde.
3. Dat Christus uyt kragt van dat verdrag sig gefelt heeft om de woel-
behagende wille van zijnen God te doen. 4. Dat die wille uytgedrukt
is in de woet / dien Christus in zijn ingewanden heeft / dien hy hertelikh
lief / en van gantscher herte sal onderhouden. 5. Dat die woet niet
alleen een volmaechte gerechtigheyt bezit om te bekomen het recht een
ewighen leven / maer ook een betaeninge van de straffe die de sondaers
fchuldig is. Want dat wierdt berekent door de slag-offeren / spijjs-of-
feren / brand-offeren / en fond-offeren. Want als de sondaer versien
of vragten / die hem tot spijse gegeven waeren / Gode opofferde / en
die geijcht als in zijn plaetse in de vlammen liet verteren / soo bekende
hy daer mede dat hy de allerfchielichste doot / en de eenigste vlam-
men van de helle / om zijne sonden / waardig was. 6. Dat die uytwe-
dige ceremonien der offerhanden / sonder opzicht tot de beteckende
saerke / Gode minnemer hebben behaegt / en de conscientie niet
en hebben konnen reynigen van doode wercken : dat daerom Christus
sig selven op-geoffert heeft / om die wille Gods te volbringen / door
welcken wy geheylt zijn. Heb. 10. 10. eensdels door verbuilinge
van alle gerechtigheyt die in de woet voorgeschreven is / anderdels
door op sich te nemen de straf-schuld van onse sonden / op dat hy voor
deselve als een offerhande van verfontinge soude betaelen. Wie
dese dingen worden in het borgschap van Christus / door David be-
schreven / verbattet.

Christus
heeft soo-
daenigen
borgschap
sonder een-
ig onge-
lijck op sig
konnen
nemen.

I V. Christus heeft soodaenigen borgschap sonder enig ongelijck
op sig konnen nemen. 1. Om dat hy selve was een heer van zijn le-
ven / 't welk hy volgens zijn regt over het selve / voor andere kan ver-
panden. Joh. 10. 18. Ick hebbe magt het selve af te leggen. 2. Om dat
hy dat geene dat hy als borger belooft kan volbringen : dragende een
straffe na waarde van de sonden / verbuilinge alle geortigheyt / in bep-
de bewijfende een gehoorzaamheyt van soo grooten waardigheyt / daer-
om dat hy een God-menschelich persoon is / dat sy meer dan een gel-
dig sy / en gewigtiger als de gehoorzaamheyt van alle de uytverhoor-
ne. 3. Om dat hy op die wijs een gansch upnemende en een onbegrij-
pelike lief de toont / soo ontrent Gods eer / als ontrent de saligheyt der
mensen. 4. Ook heeft zijn menschelike nature niet te klaagen / de-
wile aen het scepel geen grooter erre kan geschieden / als dat het per-
sonelich niet een Goddelich persoon vereenigt wordt / en de selve die-
ne tot volmaechtinge van het grootste werk / 't welk van de gansche
rep der upverloornen Engelen met verbaesheyt in ewighheyt ge-
prezen wordt ; voornamelich als het verkeert is / dat het na de al-
tergrooiste / doch niet lang-duerende smerten / zijnde een weynig min-
der gewoeden dan de Engelen / een naem sal bekomen boven alle
naem.

V. Het

V. Het is ook Gode den Vader waardig geweest dit borgſchap ſij- Welcke te
nes Soons ſoo te beſtellen / als aen te nemen : om dat in des ſelfs uyt- beſtellen
doeringe is een verlaeringe van de Wacragtighcyt Gods / die dat en aen te
alles juſtelick vervult dat hy in ſijn wet der regtveerdigheyt heeft be- nemen
looft / en aen de ſonde gedreugt ; en van de Goedheyt Gods / die Gode den
den ſondigen en elendigen menſche / gegeven en aengenomen heb- Vader
bende een bequaeme Widdelaet / met ſig ſelven verſoent ; en van de waardig
rechtveerdighcyt Gods / die den ſchuldigen ſonder genorgſaeme geweest is.
voldoeninge niet onſchuldig en houdt / ja die veel beter voldoeninge
ontfangt als oopt van den menſche ſelve ſonde konnen volbragt
worden / ter oorſacke van Chyiſti uytnemender gehoorſaemheyt / en
waardiger ſtraffe / Rom. 3: 25. en van de Heylighcyt Gods / die
den menſche niet toelaet tot ſijn gelukſalige gemeynſchap / ten ze ge-
regtveerdigt zijnde door het bloedt / en geheyligt door den Geest van
Chyiſtus ; eyndelick van de Algenoeſaemheyt Gods / die / 't welck
byhang ongelooſſich ſcheen / ſonder eenige verminderinge ſijner drug-
den / de Godt en de ſaligheyt van den ſondaer op die wiſſe gewor-
den is. Mer van is het / dat de Heere Jeſus beſijdt dat hy in de uytvoer-
inge van ſijn borgſchap den Naem, dat is / de volmaecktheden Gods /
geopenbaert heeft , Joh. 17: 6. en byſonderlick verlaert deſe drug-
den die wy verhaelt hebben / Pf. 40: 11. Uwe Gerechtigheyt bedeck ick
niet in 't midden mijns herten , uwe Getrouwigheyt en uwe heyl ſpreek
ik uyt , uwe Weldadigheyt en uwe Waerheyden verheele ick niet in de
grootte Gemeynre. Nademaal verhalven niets dat Gode waardiger
is / kan bedagt worden / als de glorie van ſijn Goddelicke volmaecktheden
op de heerlickſte wiſſe te openbaeren / en deſe volmaecktheden
nietgeng in dooflugtiger bliken als in de voldoeninge Chyiſti /
ſoo is het ganſchelick Gode betamende geweest een borgſchap van
ſoodaenigen behoeninge te beſorgen en aen te nemen.

VI. Ook is door de aernicinge van ſoodaenigen borgſchap niet Daer in en
geſchiedt eenige aſſchaffinge , of verminderinge , of tegenſprekinge , of is geen af-
verwielinge van de wet Gods / maer allenlick een uytlegginge na ſch. ſinge ,
billickheyt : om dat aen de wet / gelijck sy lag / maer beſcheydenlick of vermin-
verlaert zijnde / van den verloſſer die met ons ſiet naenwt ſaemenge deringe
voert is / door betackinge van het ſchuldige loſſekt / op het allerbol- van de
kommenſte voldaen is. Wacrom d' Apſtel ſegt dat door Chyiſtum het wet , maer
recht der wet vervult is , Rom. 8: 4. Het onbequaemlick ſal de ge- een uyt-
heele ſaek in deſer boege begrepen worden. De wet leert dat den toe- legginge
gang tot het ewige leven door hemant open is als wy oorſacke van na beſchei-
een volmaecte en in alles volkomene gerechtigheyt ; desgelijck dat denheyt.
alle ſondaer ſal betaelen de ſtraffe des doods welkers heerschappye
reuswig is. Ondertuſſchen is twiſſelagtig / en in de wet niet verlaert /
of die volmaecte gerechtigheyt noodſaekelick door den perſoon ſelve
die te ſaligen is moet volbragt worden / dan of eenborge hem toege-
laet.

laeten worden / die de selve in sijne plaetse volbringe. **Wederom** is twiſſelagtig / of het noodſaekelick zy / dat de ſondaer in eppen perſoon de ſchuldige ſtraffe betaale / dan of hy die ook kan betalen in den perſoone des vorſſ. **Op**ndelick is twiſſelagtig / of die geene die ſtraffe betalen ſal onepindiglick / ten opſichte van duerſaemhepdt / moet betalen ; dan of hy ook kan betalen / indien die heerſchappye des doods vernietigt wordt / door een genoegſaeme waerdighepdt van de ſtraf- dzagende perſoon / en alſoo de doot tot overwinninge verſonden worden. Het hoogſte regt, op het ſtrengſte genomen / gelyck de woorden ten eerſten aenſien ſchijnen mede te brengen / ſoude de eerſte dingen voorderen. **Maer** de Billickheyt / die na de beſchryffinge van Ariſtoteles, *Lib. 5. Eth. Cap. 10.* is een verbeteringe van de wet ter plaetſe daerſe om hare algemeynheyt gebreckelick is, laet de tweede dingen toe / als de ſelve kommen worden behouden ; gelyckertwiſſ metter daer gehandelt is / en gehandelt wordt in Chriſtus en in de Chriſtenen. Alſoo wordt derhalven verbeterd 't geene aen de wet / om haer algemeenhepdt ontbrak : niet wat aengaet het oogmerck van den Wetgever Godt / welk ganschelick onveranderlik is / en altyt ſeer volmaecht : maer wat aengaet het uptgedachte formulier der woorden : op de ſelve wiſſe byhang als of men toefſtant / dat een Vader voor ſijn Soon / en in de plaetſe van ſilver-geldt met goudt / een even-gelycke boete betaalde. Sulcks ſoude een uytlekkinge van de wet zyn na billickheyt.

Het is niet
onrecht-
veerdig
dat Chri-
ſtus voor
ons ge-
ſtraft
wordt.

VII. **Mer** was ook niet onrechtveerdig dat Chriſtus voor ons geſtraft wierdt : dewijle ſelve Socinus en Crellius beklennen / dat het niet onrechtveerdig was dat de alleronſchuldigſte Chriſtus van Godt met de ſwaerſte pijnen en met de doot ſelve geſlaegen wierdt / 't welk ook upt de upthoofſt blyckt. Want Godt heeft upt regt van ſijn heerſchappye alle die verdrukkingen op Chriſtus konnen leggen ; voornamelick daer hy komende de kragtige bewilliging van de Heere Jeſus / die magt hadt over ſijn leven. De gantsche ſwaerigheyt is in de natuur van ſtraffe, en of Godt Chriſto konde opleggen ſoodaenigen verdrukkinge die de natuur van ſtraffe hadt. **Maer** nademael Chriſtus onſe misdaeden en ongelycken die van ons der Goddelicke Majesteit waeren aengedaen met de allerbijſte bypwillighepdt van ſijn wille op ſich genomen heeft / en ſich tot boſſe voor de ſelve aengeboden heeft / ſoo heeft Godt als de opperſte Heerſcher rechtveerdiglick van Chriſto de ſtraffe konnen afeſſchen / en metter daedt afeſſcht. En alſoo is de kaltjdinge, of ſtraffe, onſer byede / die exemplaere ſtraffe Chriſti / waer in Godt als in een ſeer klaer exemplaar getoont heeft met wat een brandende haet hy de ſonde vervolgt / maer welke ons ſtraf-byphepdt en byede torbringt / op hem geweest, *Jes. 53: 5.* Want dat wordt beteekent door het Hebreeuſche woord *Mofar* aldaer van Jeſajas gebuycht / te weten een exemplaere ſtraffe, waer in Gods toorn tegen de ſonde getoont wordt / en welke bequaem is om andere van

de

de ſonde af te ſchijcken. Aldus wordt dit woordt genomen / Jer. 30: 14. de kaſtijdinge eens wreden. en Prov. 7: 22. De tugtinge van een dwars. En Ezech. 5: 15. de ſmacdheydt een hoon ſal een onderwijs (*Mouſar*) en ontſettinge zijn.

VIII. Maar voozwaer wy ſchrijven ons al te veel toe / ſoo wy ons durben aenmatigen de billichheyt van het Goddelicke Recht met de elſe van onſe reden af te meten. Als wy de ſaek ſien blijken / ſoo moeten wy alſeyt klieſen de ſijde van Godt tegen de opweilinge van onſe ſotte reden. Wy gaet in arbeeydt om een ſchijckelij gedrogt van een oimoe- nliche ketterye en onheplige laerdunchendheyt te baeren / die: ('t welk Socinus doet:) niet en ſchpoornit te ſchrijven: Ik ſoude hoewel ſulks niet eenmael, maer dikwils in de heylige Schrifture geſchreven ſtont, noch- tans daerom niet geloven dat het met de ſaek alſoo ganſchelijk was gelegen. Het komt onſe ſedighheyt toe in deſer maniere te ſpreken: Ich ſoude ſelfs / alhoewel mijne reden / die ik wete datſe blind / ſot / en Godt tegenſprekende is / dupſentmael daer tegen riep; nochtang daerom dat geyne dat ik maer eens in de heplige ſchryften geſchreven binde / niet durben in twiſſel trecken: ofte vooz eenige geſogte verklar- ringe / eenen anderen ſin / die niet mijn reden meer over-een-komt / in de woorden der Schrifture inbrengen. Als wy dan uyt de Godde- liche Schrifture bewezen hebben dat de Heere Chriſtus aen de recht- veerdigheyt Gods voldoen heeft / ſoo moeten wy ook getreken wor- den/bewezen te hebben dat daer in niets onrechtveerdigs is gelegen: vol- gens de geloof ſpreuck / die de nature leert / dat alle de wegen Gods zijn waerheyt en rechtveerdigheyt.

IX. Dat Chriſtus alle gerechtighet verbult heeft / ſal geen Chriſten in twiſſel trecken. Sulchs getuygde van hem de ſchaete der Joden / Marc. 7: 37. Hy heeft alies wel gedaen. Dit heeft hy na waerheyt / geſijck alle dingen / van ſig ſelven getuygt: Ick docaltijt, dat den va- der behaglick is, Joh. 8: 29. Hierom daegt hy bymoeediglick ſijne byanden uyt / *ſer ſel ver plaetſe*, H. 46. Wie van u overtuigt my van ſon- de? Ja ſeyt tot ſijn Vader ſelve / Pf. 69: 9. O Godt, gy weet van mijne dwacheydt: en mijne ſchulden en zijn voor u niet verborgen. Want ik ſtele vooz uyt dat deſe Psalm een reden-boortinge van de Hee- re Chriſtus begriypt / 't welk blijft uyt de menigvuldige aentreckinge van verſchepdene ſijner deeltjes in den Nieuwen Teſtamente: en in deſe woorden meyne ik te zijn een klagende betuyginge des Heeren Jeſu by den Vader over ſijn onſchuld / waer van Theodorus in *Catena* geen onbequaeme verklaeringe gegeven heeft. Gy weet het of ick iets tegen haer misdaen hebbe: gy zijt my daer in oen getuyge, dat ik niets gedaen hebbe. Ich agte nochtang dat de ſin in deſer maniere voller wordt voozgeſtelt: het is waer / mijn Godt / dat ik de ſtraf ſchulde op my genomen hebbe / en dat ik een vloek ben geworden; maar gy kent alle de ſtraf ſchulden; tot de minſte misdaden toe vooz welke

Welk ook uyt de uytkomſt blyckt.

Dat Chri- ſtus alle gerechtig- heyt ver- vult heeft is buyten twyfel.

ik sal betaelen; en dat onder die alle niet een mijn eygen misdaet is / waer mede ik al recht soude hebben geschonden / soe dat ik soude wedergeuen / het geene ik gerooft soude hebben. Men welke klagen de betuyginge de Vader getuygenisse geeft / als hy Christus noemt sijn knecht de rechtvaardige, Jes. 53: 11. En hem geregtvaardigt heeft in den Geest, 1 Tim. 3: 16. verklaerende / dat hy vooz soe veel hy mensch is / onschuldig is aan alle die misdaden die hem te laste gelegd sijn / en dat hy in tegendeel den Vader met een volmaecte gehooftsaemheyt ge-eert heeft: en dat hy als Middelaer de bedieninge die hem op-gelegh was soe neersiglick heeft waergenomen / dat hy daer in niets heeft na-gelaten.

Dit blyckt oock, dat dit tot onsen goede geschiedt is.

X. Dit is oock blyken verschil / dat dese heylige gehooftsaemheyt Christus tot onsen goede is. Als waer in wy hebben / 1. Een bevellinging van de hemeliche leere: de werken van sijn seer volkomene heyligheyt / niet min als de miraculeuse wercken die hy gedaen heeft / betonende dat hy als een verkondiger der Goddelicke waerheyt van den hemel was gesonden. 2. Een levendige wet, en een volmaect voorbeeld van heyligheyt die Gode en Gods kinderen voegde: waer van wy een geschilderde afmalinge hadden in de geschreyven wet / maer die met een levendig gelaet en natuerlike zwiet in Christus en in sijne handelingen sich vertoonende / bequaem is om een peder mensch / die deselve in den Geest bespiegelt / tot haer liefde te verweken. Dat namerlick ontbrach den mensche / een onbesmette geelicheit van Gods heyligheyt in yemant haerer broederen te sien: 't welk sy eyndelick in Christus hebben bekomen / die ons een exempel nagelaeten heeft op dat wy sijne voetslappen souden navolgen, 1 Petr. 2: 21. 3. Een aenwysing van de weg, waer door men ten hemel gaet; dewijle Christus niet alleen met sijn woorden / maer oock met sijn werken leerde / dat niemant sonder heyligmaeckinge Godt sal sien, Heb. 12: 14.

Men moet vorder geloven dat dit geschiedt is in onse plaetse.

XI. Maer men moet verder gaen / en stellen dat die gehooftsaemheyt Christus van hem in onse plaetse volbragt is / op dat ons dooz de selve soude verkregen worden het recht tot het eeuwige leven. De wet / welke Godt wil dat geheel en ongekruikt sy / geeft niemant ingang ter heerlichheyt / als wyt oorsaecke van een volkomene gehooftsaemheyt. Niemant hadde dese gehooftsaemheyt in eygen persoon. Maer Christus heeftse ghadaet / en schenckte den sijnen. Dit is het dat de Apostel leert / Rom. 5: 16. dat de genade-gifte Jesu Christi uyt veelc misdaeden tot een oorsaecke der rechtvaardigheyt is. Dat is / hoewel ons die werken ontbreken / om welke ons een loon na schuldte soude toekomen / ja hoewel wy met seer veel sonden de eeuwige verdoemenisse verclent hebben / nogtans is het rechtweg 't welk niet alleen genog is om veelc misdaeden te niet te doen / maer 't welk daer-enboven een verdienste en een oorsaecke der rechtvaardigheyt is: na-

me-

melk de gehoorzaamheyt van eenen mensche : en die wordt de onse door een genadige giste. Nog klaert der §. 19. Gelijk door de ongehoorzaamheyt van dien eenen mensche veele tot sondacs gestelt zijn geworden , alsoo sullen oock , door de gehoorzaamheyt van eenen , veele tot rechtveerdige gestelt worden. Die Eerste cene mensche is Adam: de stam-boom en het verbonds hooft van het gantsche mensche-lik geslagte. Door sijne ongehoorzaamheyt is de gantsche menigte der menschen die tot hem behooren in de straf-schuld van den vloek ingewickelt : en dewijle hy droeg den persoon van alle / soo worden alle gerekent dat geene qualik gedaen te hebben / dat hy qualik gedaen heeft. Die Andere cene mensch is Christus / die in en met Adam niet en heeft gesondigt / en over welken de heerschappye der sonde en des doods niet gekomen is / en die waardig is om te zijn een heer / en een hooft / en een nieuwe Adam / een oorspronk en een springader der erffnisse die op de Broederen soude komen. Wp dien is een gehoorzaamheyt : namelijk van de gantsche wet Gods / die hem gebiedt een volmaecte liefde ontrent de vater van sijn Vader / en ontrent de saligheyt sijner broederen. Door die gehoorzaamheyt wordt de gantsche menigte der gener die tot hem behooren tot rechtveerdige gestelt , dat is gerekent het recht tot het eeuwige leven te hebben / niet min dan als of een pder van haer in eygen persoon de gehoorzaamheyt volbragt hadde.

XII. En het en moet geen wonder schijnen dat die gehoorzaamheyt Christi genoeg is voor alle om haer het recht des eeuwigen levens te verkrijgen ; voornamelijk dewijle hy selve oock als mensch gehoorzaamheyt voor sich selve schuldig geweest is. Want men moet hier aenmerken de waerdigheyt van de gehoorzaamende persoon , welke alsoo mensch zijnde / dat hy te gelych oock rechtwys en onepedig Godt is / veel voortreffeliker is als alle de uytwerkhoojne / te gelych genomen en met malhandten ; en daarom wordt sijne gehoorzaamheyt niet recht van soo grooten gedrigheyt gehouden / dat de selve aen alle tot het recht des gelucksaligen levens kan toegerkent worden. En hoetwel de Godtheyt / in afrekening van de menscheyt / niet en heeft gehoorzaamt / die geene nochtans die gehoorzaamt heeft is Godt ; en alsoo geeft de Godtheyt des persoon sere veel tot de waerdigheyt der gehoorzaamheyt. Het is wel waer / dat hy als mensche voor sich selven die gehoorzaamheyt oock schuldig geweest is ; maer om dat hy om onsent wille mensche geworden is ; soo heeft hy oock in onse plaetse die gehoorzaamheyt volbragt. Hier hy komt dat hy als mensche niet nood-sacckelick geweest is onder de wet voor soo veel hy voorschijft een voorwaerde van gelucksaligheyt ; nademael hy / de aenmerkinge van het borgschap dat hy voor ons aengebaert heeft ter sijden gestelt sijnde / om de vereeniging der menscheyt niet de Godtheyt / van den aenbeginne sijn menschweringe af alle gelucksaligheyt heeft kommen ge-

Die gehoorzaamheyt Christi is genoeg om alle uytverkoorne te verlossen : en dat om de waerdigheyt des persoons.

Geensins strydt hier tegen dat hy als mensche deselve voor sich selven oock schuldig geweest is.

nieten / gelycherwijs wy boven Hoofst. 3. §. 13, 14. breedter gelent hebben.

Geensins ook volgt hier uit dat wy van de noodsaeckelickheit om te gehoorfamen vry zyn.

XIII. Werkeerdelich soude ook hier upt besloten worden / inden Christus vooz ons gehoozsaemhepdt bewesen heeft / dat wy dan van alle noodsaeckelichheit om te gehoozsaemen vry zyn; om dat van de voozname schuldenaer niet han afge-epscht worden / 't geen de bozge in sijn plaetse volbzagt heeft. Want onse gehoozsaemhepdt han aengemerkte worden / of vooz soo veel sp is een pligt van het redelike scheptel in omdye tot sijnen Oppersten Heere / of vooz soo veel sp is een voorwaerde om het recht des ewigen lebens te verkrijgen. In den laetsten opsigte heeft Christus deselve vooz ons volbzagt / en wordt daerom de selve onder die betreckinge van ons niet afgevoert / en han ook niet afgevoert worden / als of wy om het gebzick van een volmaecte gehoozsaemhepdt van het ewige leven souden konnen uptgesloten worden. Maer in den eersten opsigte zyn wy in alle manieren gehoozsaemhepdt schuldich / welkers verbutenisse vooz dese weldaet Christus eer wordte vermeerdert / als verminderd. Want wat isser betamender / als dat wy onse danckbaerhepdt alsoo betonen / ende niet soo seer met woorden als wel met werken verclaeren / dat wy hem vooz een Heere erkennen / die ons sig tot een epgendom berckregen heeft? epudelik dat wy als aengenomen hinderen niet en wepgeten gehoozsaemhepdt te betopsen aen dien hemelschen Vader / den welken de natuurlike en eenwoesige Zoon soo volbaerdiglich gehoozsaemt heeft?

Christus heeft ook de Wrack-vorderende rechtveerdigheyt Gods voldaan, met Lyden.

XIV. Maer daer-en-boven heeft Christus volbaen Gods wrack-vorderende rechtveerdigheyt, niet alleen tot onsen goede, maer ook in onse plaetse, ondergaende de verbaertlichste lydingen soo in ziele als in lighaem / en van welcke hy / selve die uptstaende / ons alsoo heeft verlost / dat sp in Gods granschapen bloek / gelyk als een epgentlick genoemde straffe van onse sonde / ons niet en konnen toegesonden worden. Soopetwes in onse Godgeleerthepdt nauwkeutiglick is betwefsen / en tegen de uptblugten der Socinianen bondiglick van Doozingtlinge mannen in Gods Kerke verbedigt / soo is het waerlick dit hoofstuck. Ik wil hier geen gedaen werk doen / en versoeke den leser dat hy upt Grotius, Junius, Turretinus, Hoorn-beeck, Essenius, en gelycke helben / bewysredenen harle: op welke de wederpartijders te vergeess antwoorden sullen soeken.

ZESDE HOOFT-STUCK.

Welcke Lijdingen Christi Voldoende
zijn.

Mer dit is te beklagen / dat in dese jaeren een alreus
geschil begonnen is onder de Rechtsinnige / welke
Lijdingen Christi gereckent moeten worden vol-
doende geweest te zijn in onse plaetse. Want
daer is yemant die geen Lijdingen Christi cygent-
lick vooz voldoende aensiet / als die alleen welcke
hy in dedrie uuren van de verdonkeringe der sonne gedraegen en upt-
gestaen heeft / als hy was aenden kruyce en eer hy de geest gaf: upt-
suptende upt het getal der voldoende lijdinge / die benauwteden
Christi die hy in den hof van den olyf-berg geleden heeft / die nacht in
welke hy gebangen is / en het bloedt het welke hy vergoten heeft
eer hy gekruycigt wierdt , en als hy gekruycigt wierdt , en na dat hy
aen den kruyce gestorven is. Noch en had Christus niet beginnen te
volboen / na sijn seggen / doe hy de vpanden met een woordt ter aer-
de dede vallen / doe hy Malcus genas / doe hy den moordenaar het
Paradijs beloofde. Daer geschiedde nog geen versoeninge / doe de
Engel quam om hem te verstercken. Ja hy keert meesterlick dat
Christus de lighamelicke dood niet uptgestaen heeft als onsen borge en
in onse plaetse / en dat die over sulx niet en behoort tot de voldoende
die hy aen Gods rechtveerdigheyt volbragt heeft / overmits nu vol-
komenlick aen Godt voldaren was als hy stierf. Op dat nogtans alle
dese dingen niet en schijnen Christo te vergeefs overgekomen te zijn /
soo stelt de geleerde man dat die dingen geschiedt zijn om te voldoen de
Goddelicke Waerheydt , welke voozegt hadde dat het alsoo soude
geschieden / en om de voorbeduydingen der voorbeelden , die onder
den Ouden Testamente plaetse hadden / te volbrengen. Maekende
betder onderscheydt tusschen overtuynende en vergeldende straffen ;
tusschen Lydingen van Krijgs-oeffeninge en van Gerichte ; segt hy
Vergeldende straffen en Rikerlike Lydingen die te zijn / die Christus
uptgestaen heeft geduurende de drie uuren verduyfsteringe / de andere
noemt hy alleenlick Overtuynende en van Krijgs-oeffeninge , daer toe
ook dienende / op dat Christus soude leeren een barmhertig Ho-
prietser te zijn.

Daer is
yemant
welcke
dryft , dat
alleenlick
die lydin-
gen Christi
voldoende
zyn die hy
gedraegen
heeft ge-
duyrende
de drie
uuren van
de verdui-
fsteringe
der sonne

*Pœna con-
vincentes
& compen-
santes ;
Passiones
bellicæ &
judiciaria.*

De Grondt
van dit ge-
voelen
wordt in 't
brede ver-
klaert.

II. Maer het sal best wesen dat ik het gevoelen van dese geleerde man uit sijn eigen gronden vertoone / gelijk hy my daer toe de weg gewesen heeft / in een bries die niet als na de eerste entwerpe druck van dit werck tot mijnner heimisse gehoren is. Dus dat hy het op: 1. Als Godt op de sonde des menschen de dood bzeigde / verstondt hy die doodt / die de eerste menschen gestorven zijn op dien eigen dag als sy gefondigt hebben / die Christus de borje voor de sijne en in hare plaetse op sich genomen heeft / en die alle verdoemde sullen moeten lijden / welke geen borje en hebben / en die voor sich selven sullen moeten betalen. Die doodt nu is de doodt des gantschen mensches; in ziel en lichaem te saemen vereenigt. En bestaat niet alleen in het derven van het gevoel der Goddelicker gunste / en gemeenschap / en vriendelich genot : maer is ook bergeselschapt met sulcke pijnen als Gods toorn en almacht een mensche kan toebrengen. **II.** Dese doodt hebben de eerste menschen uptgesaen dadelik na de sonde. Want aen de windt des selven daegs / soo als die ter-avondt nengde / hoorden sy de stemme Gods door den hof wandelende. Dit en was niet de stemme van een beschiden reden / hoedaenige Adam pleeg te hooren / en die hy daer na niet verl genoegen verstaen heeft : maer soodanige als gehoozt is op Sinai; Exod. 19: 16, 17. en beschreben wordt Ps. 29: en 77: 18, 19. Een stemme van donderen en van bliemen / bliken uptleerende van Gods magt en toorn / daer geen sondig seljpsel tegens op mag: voor welke Adam en sijn broerwe sig verkieken hebben in de dikste ruytste van den Boogaert: even als de verdoemelingen sullen wenschen te doen. Ap. 6: 15. **III.** Als de eerste menschen dese doodt geleden hebben / is dus verre der Waerheyt Gods voldoen / maer noch niet der Gerechtverdigheyt Gods / welke een volle en genoegsame vergoedinge eyschte. Hier nu quam tusschen beiden de lankmoedigheyt Gods / die upt kragt van het Middelaers-verbondt tusschen den Vader en den Soone / die doot van den mensche af-nam / en uptstelde tot den dag des toorns en des laetsten oordeels. **IV.** Verder / dese selve doodt van den gantschen mensche / in ziel en lichaem te saemen / heeft Christus de borje in de volheyt des tijds ondergaen / wannert hy aen den kripce hangende van Godt verlaten wierdt / en te gelijcke onderbondt Gods bittere toorn / dien het behaegde hem te verbijfelen terwijl hy de betalinge van hem eyschte: welke verbijfelinghe hem geen menschen hebben aengedaen / maer Godt onmiddellik / die hem doe met verdrukkinge en met benauwtheyt strafte. Verdrukkinge nu en benauwtheyt is de straffe der verdoemde. Jes. 53: 5, 8. **V.** De menschen en konden de winnigheyt dier straffe niet vermercken / dewyl de dicke duysternissen / die voor Christus met eenen de uperste duysternissen waren / hem verchoolen voor aller menschen oogen: Dese doodt dan heeft hy uptgesaen / doe hy nog een geheel mensche was / voor de schep-

ſchepdinge van ziel en lichaem / tot dat der Goddelijke gerechtigheyn
 voldoen was : die daer blycken van gaf doe sy de dryfterniſſe dreef
 opklaren / op dat het ſchepſel Chriſto weert verſchijninge moecht toes
 brengen / tegen welke het verſtoort was ſoo lang Godt ſijn wrede
 aen hem oeffende : en doe sy Chriſtus weert verzoeplichte dooz het ge
 voelen van ſijns Vaders liefde / ſoo dat hy hem weder met denaem
 van Vader aenſpreken / en ſijn Geest in 's Vaders handen bevelen
 mochte. V. 1. Dese doodr dan heeft Chriſtus eygentlick geboort en
 gedragenaen het kruys / doe hy riep / waerom hebt gy my verlaten?
 Maer hy wiesde daer voor / en ſagse aenkommen in het hofken : en hy
 is 'er van verlost geweest doe hy ſeyde / Het is volbragt. VII. Tot
 dese doodr alleen is de Middelaer Chriſtus dooz ſijn boogtocht verbou
 den geweest / niet tot de geestelike / die in sondelicheyt beſtaet /
 noch tot de lichamelike. Van de lichamelike doodr en was nog
 niet eens geſproken / als Chriſtus eerst dooz het Euangelium wierd
 bekentgemaecht / Gen. 3: 15. Het eerste dat wy daer van vinden is
 H. 19. En derhalven heeft Chriſtus daer toe niet konnen verhouden
 worden voor een ander. Waer toe nu ſijn lichamelike doodr ge
 dient hebbe / leert Paulus / Heb. 10: 20. Wanneer het bloedt des of
 fers voor de sonde gekoptet was / ſoo was de verſoeninge gedaen.
 Maer op dat die Gode vertoont mogte worden / bragt de Priester die
 de verſoeninge gedaen hadde het bloedt in het Heilige der Heiligen ;
 en het booghangſel / 't welck de ſchepdinge beduyt de dooz de sonde
 veroorzaecht is / moſt dan wijcken en plaetſe maerken. Soo ook /
 als Chriſtus ſijn doodr voleyndigt / en de angst en rooyn genoege ge
 dragen / en alſoo een eenwige verloffinge te wege gebracht hadde /
 het welk hy te verſtaen gaf dooz dien uproep / het is volbragt ; ſoo
 heeft hy ſijn bloedt / dat is ſijn ziele / moeten inbrengen in het he
 melsche hepligdom. De booghang / die sulx beſette / was ſijn men
 ſchelike nature / welke op ſig genomen hebbende de sonden der up
 verkooye / hem van Godt af hieldt : maer na de voldoeninge heeft /
 hy dat booghang geſcheurt / dooz de ſchepdinge van ziel en lichaem /
 en alſoo lang een ruymte weg ſijn ziel tot Godt gebragt. En aldus
 behoort de lichamelike doodr Chriſt tot de voldoeninge / niet onse
 te verdienen ('t welk alleen geſchieden kan dooz de doodr die de gehe
 le menſch in ziel en lichaem ſamen lijdt) maer onse te repreſentieren
 en te verzoonen. Tot dus verre geef ik u de gedachten van dese ge
 leerde man op : ten meſten deele met ſijn eugen woorden. Wie kan
 loochenen dat dese dingen ſchander wtgebonden / en ſcherpsinnig in
 het verbandt gebracht zijn? Maer offe wel ſoo bondig en vaſt als taer
 en ongewoon zijn / meen ik dat alle lief hebbers der waerheyt vry ſtaet
 om zedighli te onderſoeken.

III. Ik heb dese ſaake in de gemeenſchap der Gereformeerde
 Kerke aldus geleert. 1. Dat de doodr die Godt op de sonde des men
 ſchen

schen gedrept heeft in haer algemeenschap verbat alle die elende die upt de rechtvaardige tooyn Godt op de sondegeboelt is / dien de sondige mensche sijn gansche leven lang onderwoopen blijft / en welkers voornaemste gewichte gelegen is in het missen der Goddelijcher gunste / en in een overschietp geboel der vloek / die Godt / wanneer hy wil / den sondaer treffen doet. II. Dat Christus de bozgetoogt door sijn uytverkoozne aenemende / op sig neemt al die vloek die om der sonden wille op den mensche lag; waer upt geboelt is / dat hy / ter voldoeninge van de opgenomen schult / in de aengenomene menscheliche nature een leven vol van kommer en swarigheyt gelept heeft / gelijk het leven eenes sondigen mensches pleeg te wesen. III. Belij als Godt veel laankmoedigheyt gebuyt ontrent de sondaers / en de bitterheden deses levens niet een inmengsel van geduldigheyt tempert / tot dat de dag sijns tooyns en der vergeldinge van sijn rechtvaardig oordeel gekomen is / wanneer al de swaertte sijnes vloeks op den doemeling sal aendringen; dat ook alsoo Christus / in de gestalte van een dienstknecht zijnde / niet altijd de pynelike der opgenomen sonden soo geboelt heeft / of hy heeft sig altemet niet een lieflickie verposinge van genade mogen verquicken / tot dat de ure quam en de magt der dijsnerisse / wanneer hy ten gericht geroepen het alderbitterste moest uytstaen. IV. Belij die doot die in scheidinge van ziel en lichaem bestaet / den sondigen mensche als een groutwaesam gewrocht van de Goddelijke granschap wordt aengedaen: dat ook alsoo Christus die selve doot ondergaen is / om ook in desen deele der Goddelijker rechtvaardigheyt genoeg te doen / en al de vloek des doots van de uytverkoozne weg te nemen. V. Eendelick / gelijk alle die elenden te saemen genomen de schuld der sonde zijn / dat ook alsoo Christus / die als bozge alle schult der uytverkooznen op sich heeft genomen / door alle de elenden die hy sijn gansche leven onderwoopen is geweest der Goddelijke rechtvaardigheyt voldan heeft: sulx dat alle dese gelijckelick aengemeckt / het geheele rantsoen uytmaeken dat door onse sonden moest betaelt worden. Dit is / soo ik niet en seple / het gemeen geboelen der Gereformeerde Kerke: uytgedrukt Dage 37. van de Heydelbergche Catechismus. Nammentlik dat al het lijden Christi / 't welk hy in ziel en lichaem / al de tijdt sijns levens / van den aenbeginne af tot aen den bitteren doot des kruyces / geleden heeft / uytmaekt de eenige en volkomene voldoeninge Jesu Christi: hoewel outwijffelich het lijden van sijn laetste levens-dag veel swaerder is geweest als het voorgaende / en het ziele lijden swaerder als dat van het lichaem. Evengelick als de gansche heplige gehoorsaemheyt Jesu Christi ons ter verdienste wordt toegereken / hoewel hy die aldermeest geoeffent heeft / doe hy sijn Vader gehoorsaemt heeft tot aen de doot / ja de doot des kruyces: en dat die meer bestaen heeft in een

byp.

hywilfige ondertoerpinge der ziele / als in eenige beweginge van de leden des lichaems op het gebiedt der heyliger ziele. Welke dingen wy upt de schriften niet dit bewijs vast maerken.

IV. 1. De Schryfture handelende van de voldoeninge Christi ; De Schryfture schryft de selve toe aen de lydingen Christi in het gemeen : gelijck Ief. 53: 4. Waerlick hy heeft onse krankheden op sig genomen , en onse smerten die heeft hy gedragen : dat is alle straffen en elenden / die wy dooz onse sonden verdient hadden / heeft hy gedragen. En dat niet alleen tot onsen goede / maer ook in onse plaetse. Want 5. hy is om onse overtedingen verwondet , om onse ongerechtigheden is hy verbryfelt , soo dat in de selve geweest is de verdienende oorsaeck van Christi smerten en krankheden / als welke de Heere op hem heeft doen aenloopen. 6. en om welke hy verdruckt is , alsoen aller ongerechtigheydt van Godt / als van een rigter en wrecker / ge-eyfcht wierdt. 7. Dese dingen die soo in het gemeen van de verdrukkingen / smerten / krankheden Christi gesegt woynen tot de lydingen van dize uren in te binden / is een werck van een verstandt dat sig selven te veel toegeeft.

V. Doet hier by dat d' Apostel leert / Heb. 2: 10. dat het Gode betaemden den Oversten Leydsman onser saligheydt door lydingen te volmaecken (τελειῶσαι), ofte te heyligen. Soo dat alle die lydingen / die Christus gedaegen heeft (en wie souder eenige uytsonderen daer d' Apostel soo algemeen sprekent ?) / daer toe werden vereyscht op dat Christus ons een volmaecte saligmaecker / en een heylige en Gode aengenaeme offerhande waere. Want dat beteekent hier de volmaeckinge of heyliginge Christi / zijnde een verrigtinge van alle dingen tot welke hy sig dooz bozgeschap verbonden hadt / en insonderheyt van die dingen die vereyscht werden om sijn Priestertliche versoeninge behoorlick te volmaecken. En tot dese volmaeckinge treckt d' Apostel in het gemeen de lydingen Christi. Waerom Chrysostomus wel beslupt : De lydingen dan zijn een volmaeckinge en een oorsaeck der saligheydt. Ja de heylige Schryver siet hier op alle die lydingen / uyt welke Christus gehoorsaemheydt geleert heeft : Want door de selve volmaectt (ofte geheyligt) zijnde is hy die geene die hem gehoorsaem zijn een oorsaeck der eeuwige saligheydt geworden , Heb. 5: 8, 9. Doo hy heeft gehoorsaemheyt geleert niet alleen uyt sijn dyle uirige lydingen / maer uyt alle in het geheel / uyt welke hy heeft gemerckt en ondervonden hoe verre sig die gehoorsaemheyt uytstreckt / aen welke hy sig gewilliglik onderwoopen hadt : ja uyt sijn boozgaende lydingen heeft hy insonderheyt gehoorsaemheyt geleert / dooz welke hy gelijck als dooz d' eerste beginselen geoeffent wierdt om de uytterste pijnen te ondergaen. En alsoo wordt de oorsaeck van onse saligheyt toegeschreven aen alle de lydingen Christi / die hy in de dagen sijneg vleescheg gedaegen heeft.

Aa

VI. De-

1 Pet. 2: 11. V I. Petrus spreekt desgelyc / 1 Petr. 2: 21. Christus heeft voor ons geleden. Lijden betekent daer in verdachtinge zyn. Want daer wordt gehandelt van alle die lijdingen / in welke Christus ons een exempel van lydsamheide nagelaten heeft. Dese lijdingen segt hy voor ons, dat is / soe in onse plaats als tot onsen goede uytgastelen te zyn. Want het Oeleliche woordeken byer (ωιερ) overgeset voor, betekent die doorgaeng. Gelyckertwys by Euripides en Demosthenes de Caetkundige zal worden binden / dat die woordskens ωιερ overgeset voor, betekent een in-de-plaats stellinge des enen voer den anderen. En dat Petrus die wil / worde daer niet verwesen dat hy Cap. 3: 18. segt dat Christus geleden heeft voor de sonden, te wesen als een verfoeninge voor onse sonden, 1 Joh. 4: 10. Der lijden van dat Christus in onse plaats geleden heeft / is een voldoeninge lijden.

Euripides
in Aleeje,
μη θυμω
ωιερ τω δ'
ανδρος υδ'
εγω προ ου
Demosthe-
nes in
Corona,
ερωτησεν τε-
της, πολλοι
δ' εγω τωδ'
ωιερ ου
πειστω.
Rom. 8: 3.

V II. Symolich bewijst de gelychheyt des sondigen vleesches, bescreuen in den cruchden en vragten stant van Christus / door het gelyche leuen van Christus hy uytgestreckt heeft / en hy de selve voor de sonde op sig genomen heeft / soe verre dat Godt darom de sonde heeft veroordeelt, en verhaert dat sy geen regt op de gelovige heeft / nog tot verdoeminge / nog tot heerschappe / Rom. 8: 3. soe is openbaer dat de Schryfure de voldoeninge Christi een sijn gelyche bemederunge beschrijft: en dat die geme he geleide der Schryfure den wt en behou, die de selve inbinder tot de lijdingen allen van ons waren.

V III. 2. Dat een Christus doode, so een sijn lighamelicke doode, denagte van voldoeninge oekant / heet de Schryfure soe dadelich / dat in verwondert van dat sulche van perment kan ontrent worden. Men segt Jesaies Cap. 53: 10. als sijne ziele haer tot een schuld-otter gelyc is hebben: 'welck Christus selve noemt / Maerch. 20: 28. sijn ziele te geuen tot een macten voor veel. en Joh. 10: 15. Ick stelde mijne ziele voor de schapen. Dageziele te geuen, is te steruen van doode des lighams / welke doot de opstandinge gequidige maect. Want soe verhaert het Christus / vers 17. Ick legge mijn ziele af, op dat ick de selve wederom neme. En Johannes Cap. 19: 30. heilighaemliche doode Christus beschrijvende / stelt de selve alsoe voor / by gaf den groet. Welcke bewijst den stercken kienmenfel / als men aenmerkt dat in dese spreclauise een openbare sinpellinge is op die wonderlike genoegeboeninge die geschiede door het doode des offerdons / 'welck soe van het ligham geschepten werd dat 'er dedoodt en volgde. Het bloet nu wordt gegeven door de ziele. Soe moet dan de waerachtige voldoeninge gescheit zyn door de schepdinge der ziele Christi van het ligham / op datter een bequaeme overeenkominge zy tusschen het voozkracht en het tegenbreid.

Heb. 10:
20.

IX. Doetter by 't geen Paulus schrijft / Heb. 10: 20. dat Christus

Aug ons ingewyct heeft eenen verschen en levendigen weg tot het hemelsche Heyligdom, door het voorhangsel, dat is, sijn vleesch. Na-melick het vleesch Christi was het voorhangsel / dat ons den ingang totsoot. Want soo lange Christi vleesch nog geheel was / was het een bewijs dat de sonde nog niet was te niete gedaen / nog de bloetse weggenomen. Dat voorhangsel / dat is / het vleesch Christi / moest gebrooken worden. 't Welck geschiedt is / als de geest van het lighaem is verrocken. Want toen heeft het lighaem opgehouden een samen-siel van wercktruggen te zijn / en is geworden een t'saemgepachte hoop van stoffige deelen / sullende tot stof wederkeerren ten 3p des selfs opstandinge verhaelt wierdt. En alsoo is ons een dierse weg ingewijet / dat is / een volkomene bypheyt verkregeu / en een volkomne regt tot het hemelsche Heyligdom. 't Welck beteekent en versegelt is door die scheuringe van het voorhangsel in den Tempel / die doen op der tijde van Christi doot geschiedt is / Matth. 27: 51. Hierom wordt Christi lighaem gesegt voor ons gebrooken te zijn / 1 Cor. 11: 24. 't Is hier wel van die gelede man aengemercht / dat door het bloet-spieten van het offerdier de versoeninge geschiet / welke daer na verdoont moest worden door het inspieten van het gespoete bloet in het Heilige der Heiligen. Maer ik wenschte dat hy niet een sig selfs te binnen bragte / dat de doot Christi waer door sijn lighaem gebrooken / en sijn ziele daer van geschepden is / over een-komt met de spijtinge des bloets ; gelijk het inspieten van sijn ziele in den Heemel / om aldaer de gedane versoeninge Gode te verdoen / over een-komt met het inspieten des bloets in het Heilige dom.

X. En wat isser klaerder als die plaets van Petrus / 1 Pet. 3: Coloss. 1: 28. Christus heeft eenmael voor de sonden geleden, gedoot zijnde in het vleesch, dat is / in het lighaem. Waer de doot des lichaems boozgesiet wordt als een gederte van die lijdingen / die Christus booz de sonden gebrooken heeft. Doegt hier by Coloss. 1: 21, 22. Hy heeft u verloent in het lighaem sijnes vleeschs door den doot. Rom. 5: 10. Wy zijn niet Godt versocht door den doot sijns Soons. Heb. 2: 14. Door den doot heeft hy te niete gedaen den geenen die het geweldt des doodshadde. Heb. 9: 15. Op dat de doot daer tusschen gekomen zijde, tot versoeninge der overtredingen die onder het eerste Testament waren, de geene die geroepen zijn de belofsenisse der ewiger erve ontfangen souden. En wat doot noemt hier Paulus? Die selve die tusschen beyde moest komen tot bevestiginge van het Testament / vers 16, 18. welke waerlich de doot des lichaems is. Rom. 8: 34. Wie is 't die verdoemt? Christus is 't die gestorven is. Welcke plaetsen alle alsoo te verklaren / dat wy niet en willen dat door de doot verstaen wort / 't gern de doot des menschen in alle raken

beteekent / namelijk de afscheydinge der ziele van het lighaem / is hardt en gedrongen.

XI. 3. Nog bysonderliker / leeren Jesajas / Cap. 53: 5. en Petrus / 1 Petr. 2: 24. dat wy aen de geestelinge Christus / als aen een gedeelte van sijne lijdingen / onse genesinge moeten toeschrijven / als hy seggen dat door sijne striemen ons genesinge is geworden. Want dooz die wyde geestelinge / wart dooz het gehele lighaem van de Heere Jesus / gelijk als met rene striem te schande geslaegen zijnde / deerliken blaenw daer uyt sag / heeft hy ons verdient dat wy van de bupstlaegen des Satans / en van de roeden der Goddelike vervolgenthepd wv souden zijn. En daer-en-boven als wy bespiegelen de lijdingen Christus / en onder de selve die wyerde geesteling / waer dooz de Heere Jesus een schouwspel geworden is aen menschen en Engelen / soo verstaen wy welke zy de heplighepd Gods / wat men Gode schuldig is ten eynde de sonden worden vergeven / wat de sondaer te lijden heeft om Gode en sijn heplighepd te voldoen / wat een schizchelike saeck de sonde zy / en hoe keer wy aen Christo / die soo groote dingen vooz ons geleden heeft / verplicht sijn. En dit is de genesinge van de sonde / soo wy Gods toorn vzeesen / sijne heplighepd vernemen / en Christus wederom lieven. En aldus blyckt / hoewel wy seggen dat wy dooz de striemen Christus genesen sijn als dooz een exempel / dat dit nochtang blyft dat in Christus geestelinge is een betoninge van Gods rechtverdigheyt / op dat wy de selve souden kennen / en de selve kenende met behooyliche toegenegenthepd / na Gods gelijknisse sonden hervormt worden. In dese striemen is een exemplaire straffe die ons de vrede aenbrengt; gelijkertwijls wy de kracht van dat woordt onlangs getoont hebben.

Niets
vreemder
isser als
van de
voldoe-
ninge
Christi uyt
te sluyten
de lydingen in
Getsemane.

XII. 4. Niets byerinder kan 'er schijnen als van de lijdingen Christus; die hy uytnemendheyt voldoende sijn / uyt te sluyten die droefheyt en ontroertheyt en groote beangstheyt / en vreece / en verbaestheyt / droefhepd des gemoeds tot der doot toe / die doppelten van bloedig swet / en de daer uyt vooztgekommene gebeden en smeekelingen met traenen en stercke roeping / welke dingen alle de heplige Geest soo wijdelopig ons beschrijft. Dese groote verbaesthepd en angst / is niet alleen uyt medelijden der ziele met het lighaem / niet alleen uyt schizk van de naekende doot ontsaen. Het was wat anders dat de ziele Christus duchte. Want hy droeg alle de sonden niet van een mensch / maer van alle de upverhoorne: hy sag de verbaerliche rigtersstoel Gods / daer hy nu onmiddellik vooz gestelt wierdt; om te betaalen 't geene hy niet gerooft en hadde: hy sag dien Rigter met een begriypelike waechse gewapent / de wet de blicksamen van verbloetelingen schieten / de Duppel en magt der dypsternisse met alle de poorten der helle naederen / epudellik die onverbiddelike en strenge Rechtverdighepd / aen welke tot den laetsten penning toe voldaan moest

moest worden: hy sag het aengesigte van sijn liebe Vader hem mit liet toelichten met eenige straelen van gunste; maer in tegenderl afgrijsselich gloeiende van een schrikkelike hitte des toorns tegen de sonden van het menschelike geslagte / die hy te verfoeren op sig genomen hadde. En waer henen hy sig keerde / nog in hemel / nog op aerde / openbaerde sig eenige hope van verligtinge / als na dat hy kloekelich en stantvastiglick den strijd soude volstreken hebben. Dit / dit sijn de dingen die Christo vrees en schrik hebben aengejaegt; die hem klagen / sugtingen / traenen hebben afgeperst. Indien dese dingen geen verfoenende en voldoende lijdingen voer onse sonden sijn / wat oorsaeck sullen wy seggen / waerom de andere lijdingen Christi in de dize tijden der duysternisse voer voldoende moeten gehouden worden?

XIII. Hy gevoelt seker al te gering van deselve / welke leert dat dese schycken en angsten in vergelijkinge hy de allerwaerste smerten / die Christus aen het kruyce selve geleden heeft / alleenlick als een boosstaech te agten sijn. Nog de Schryfture / die dese dingen met sulck een toefiel van woorden aenwijst / nog onse Uitleggers op Heb. 5: 7. spreken alsoo / hoe wel hemant haer woorden hier na toe draeyt: En men soude al seer beswaerlick konnen aenwijsen / wat Christi ziele aen den kruyce geleden heeft / 't welck dese schycken soo verre te boven gaen soude. Toen heeft hy geklaegt over sijn smerte / in sweeg hy niet; toen heeft hy den vloech die wy waerdig waeren gedragen / nu besweer hy schier onder deselve; toen heeft het hem gesmeret van den Vader verlaeten te sijn / nu wederd hy op het ontmoeten van den dynkebeeliet der bitterste toornighede bykans moedeloos; ja soodarnige kenteekenen van verbaestheyde deden sig hier op / dat men nauwelijc grooter aen den kruyce sijn waarnemen. Op dat geene dat van den vertroostenden Engel gelesen wordt / sullen wy terstondt antwoorden. Dat moet waerlick een afgrijsselich quact geweest sijn / op welckers ontmoetinge de kloefmoedighede en de stantvastighede selve heeft begommen verbaest / seer beangst / aen alle kanten bedroeft te worden tot der doode toe / gebeden en smeekingen / tot den genen die hem uyt den doode konde verlossen / met sterke roepingen en traenen op te offeren / met soo grooten bemaetheyde te worstelen dat aen hem een versterkenden Engel moest verschijnen / en het sweet uyt het lichaem sijpe / gelijk als druppelen bloedg nedervallende op de aerde. 't Welck soo groot een roeringe van geesten ende bloede in het lichaem aenwijst / dat een voorbeeld van yet even gelijck in andere geschiedenissen nauwelijc / of niet nauwelijc / voorkomt. Wagten wy ons derhalven dat wy niet geen al te ligtveerdige bymoedighede bepaelen wat lijdingen Christi swaarder als andere / en hoe veel swaarder sp als andere van sijn lijdingen geweest sijn. Laet ons liever aen die alle haer waerdighede toeschyven: en de voldoende kracht van alle erheuen. Dat komt met Christi erende de eenvoudighede van ons geloue meer overeen.

Eyndelick
dewyle
Christus
alle lydin-
gen als
borge ge-
draegen
heeft, soo
is het
noodsaec-
kelik datse
alle vol-
doende
zya.

Het lyden
dat Chri-
stus gele-
den heeft
als borge,
wordt on-
derichey-
den van
het geene
hy geleden
heeft als
verlosser.

XIV. *Eynelick heeft de Here Christus alle die lijdingen gedraegen of als borge / of op eenige andere wijze. Indien als borge / so hebben wy het geene wy beoogen. Want hy heeft als borge dat belooft / dat hy niet alleen tot onsen goede / maer ook in onse plaetse aen Gods rechtveerdigheyt soude voldoen / boetende de straffe van onse sonden / welker straf-schuld hy op sig genomen hadde. Dit is tusschen de seggtu- nige bupken geschil: en dat sal ook de geleerde man / wiens gevoe- len wy integen gaen / niet ontkennen. Indien wy het borgechap ter syde stellen / soo kan Christus niet anders aangemerkt worden als ge- lijck een onschuldige en volmachtelick heylig. Nog dat een onschul- dige als soodanig gestraft worde / en gestraft worde tot vergietinge van bloet toe / tot die onuytspreeckelike sinerten der siele toe / eyndelick tot de doot toe / schijnt niet Gods rechtveerdigheyt niet seer over een te komen. Of indien het Gode inmermeer behaegt had een onschuldig schepel aen sulche harde straffen te onderwerpen / om te toonen sijn onbetwistbaer regt over alle / soo en is het niet waerschijs- nelick / dat hy een exempel van dat opperste regt heeft willen geven in sijn geliefden Soone alleen / die het regt des Vaders seer wel erkende. Daer-en-hoven wat nuttigheyt hadden die lijdingen Christi / indien sy niet gedraegen zijn in onse plaetse? Wenden sy daer toe / op dat hy door deselve sijn leere soude bevettigen? of op dat hy een exempel van lijd- saemheydt soude geven / en ons de weg toonen langs welke wy door de engten mogten siten na de ruymten? of op dat hy op die wijs een harmherig Hoogepriester geworden zijnde den versochten vaerdiglick soude te hulpe komen? of op dat hy de waerheydt der voorseggingen, en de beteeckenisse der voorbeelden soude voldoen? Nog niet isst onder alle dese dingen 't welk de Gods lasteraet Socinus met sijne na- volgeren niet gemackelick sal toestaen. En indien wy hier stil staen / soo stellen wy op die lijdingen Christi geen waerdiger prijs / als dese smooftse verheerders van onse religie / en van de hoop en troost der gelovige doen.*

XV. *Maer onsen geleerden heet slaet een heel ander weg in / welker aenmerkingen / die ons later ter handt gekomen zijn / een nader overweginge verdienen. Doe de sondige menschen / seft hy / na Gods bedeygtinge / des doods schuldig geworden was tot voldoeninge der Goddeliker rechtveerdigheyt / Gen. 2: 17. en in die slaet gebajgt was door de Duyvel, die de mensche overwonnen hadde / en alsoo sijn meester was geworden, 2 Pet. 2: 19. Sulx dat de mensche nu voortaan onder sijn magt / en als in sijn gebanchenisse / leefde: soo was het van nooden tot verlossinge en herstellinge des menschen / die door hem selve niet konden uytgewercht worden / dat een ander voor hem de verdende doot onderging en te boven quam / dat ook een ander hem van de magt des Duyvels bevrydde, en met geweld en ooz- lons kragt verlosse. Tot het eerste wordt verespcht een Borge, die voor de schuldige mensche instaeude / getwillig en gedultig draege de regt-*

rechtvaardige straffe / hem van de adterrechtvaardighe rechts tot
 zijn genoegen opgelept. Tot het ander wort verpicht een magtige
 Verlosser, om een deel elendige slaven te ontricken uit de magt van
 een onrechtvaardige Tyran / die zijn heerschappye niet gewelt of be-
 doog gekregen heeft / en die sig tegens den goeden en nietgoeden
 verlosser niet alle poze schrap set. Zepde dese dingen hadt Godt
 door zijnen Zoon beschoren; die hy door een eenwige verbondt tot
 het Wedelaraampt verhoren heeft / en in zijn woort geopenbaert /
 dat hy een strijdbaar overwinnac der Serpents / en een verlosser van
 sommige menschen wesen soude / Gen. 3: 15. dat hy ook te gelycke
 soude zyn / een borge en offerhande in plaats des sondaers; 't welk ver-
 reont waerdt door de vellen den mensch van Godt tot sleedinge gege-
 ven. Soe is dan het lijden Christi van tweederhande slag; het
 ene Richdick, het welcke hy geleden heeft als borge, van Gode
 hem opgelept om eens anders schulden / waer door hy beloofd heeft
 in te staen / en hier door is de verloeninge te weeg gebracht. Het
 ander lyden is Oorlogshyden, het welck hy uytgesiaen heeft als Ver-
 lossen, endat hem van zijn vyanden / de Satan en zijn instrumenten /
 t'onrecht is aangedaen / om dat hy sijne vygehooge te salighen
 lyden wilde. Zepde soot van lyden behoort tot Christi volmakinge
 en heyliginge.

XVI. Ik bekennē dat in deseredenerringe alle dingen geleert zyn; Maer dese
 kende ook verschillen en bondig / die ik niet bey wyl en men gelyc onder-
 scheidende
 onthelpe. Want het is seker dat Christus niet alleen onse borge, en is niet
 maer ook onse verlosser is; maer dit komt alleen in die versohf te
 passe / of / nadat Christus eenmaef / door een Rechterlick lyden als
 borge, der Goddelike rechtvaardighyge voldaan heeft / dan nog en
 ander lyden overblijft / waer mede hy als verlosser den Satan over-
 wintert / en sijn vygehooge in den hemel brengen moet. Wy horen
 het dus voer: gelyck al het lyden dat een mensche overloemt spruyt
 uyt de verdienste sijner sonden / sonder onbescheide of het onmiddellik
 tekenen van Gode / of door middel van den Satan en sijne instru-
 menten. Jer. 2: 15, 16, 17. alsoe is ook al Christus lijden hem overge-
 komen wegens de verdienste onser sonden. Erwannet hy door de
 selve der Goddelike rechtvaardighyge voldaan heeft / soe heeft hy
 niet een verdienste dat de sijnē niet alleen van der doot Gods / maer
 ook van de Tyrannische overheerschinge des Satans bevrijdt son-
 den zyn. Om haer nu die wydheit te doen kennen / en is het gem-
 nieuw lyden van nooden / maer alere sijn magt en kracht. Daer-
 toe is genog; d'uyghen der stercke Gods, de Moeyge Jacobs, ster-
 ker als dien stercken. Job. 41: 6. en Gen. 46. Luc. 3: 21. Ik beken
 dat Christus tegens de Dignitē der wydschen hadt: endat sulx sonder
 lyden niet kon afdoopten. Maer ook dat quam uyt de verdienste on-
 ser sonden. Want / nadien Godt door een rechtvaardig oordel de
 men-

mensche aen de tyrannye des Dupvels hadt overgegeven / van welke hy sig hadt laten overwinnen: soo moeste ook Christus / als 's menschen boze / de quellinge des Dupvels onderwerpen zijn / om ook in dit stuk der Goddeliker rechtveerdigheyt genoeg te doen. En de Dupvel / nog sijne instrumenten en souden nopt eenige magt gehad hebben om Christus te quellen / soo hy niet / beladen met onse sonden / van Godt / als van een rechtveerdig Richter / ten doelwit harer mishandelingen gestelt ware. Maer hier van sulen wy flug nog meer moeten seggen.

Hier word
uytgelegd
het Onder-
scheydt
tusschen
Vergel-
dende en
Overtuy-
gende
straffen.

XVII. En soo komen wy met ter tijdt ter proeve en toets van die distinctien / waer mede dese Geleerde Heer sijn gebooren soecht te verklaren en goedt te maken. Alwaer eerst te ondersoeken voorszomt het onderscheydt / tusschen Vergeldende en Overtuygende straffen, tusschen Richterlike en Krijgs-oeffenende Lydingen. Van welke onderscheydingen / soo ik regt agter de sacch ben / dit de sijn is. Een Vergeldende straffe is die / waer dooz aen Gods regtveerdigheyt voldaan wordt / van welke wordt gehandelt / Rom. 2: 5, 6, 8, 9. en welke genoemt wordt de toekomende toorn, Matth. 3: 17. 1 Thess. 1: 10. Een Overtuygende straffe is, die alleenlich daerom toegesonden wordt / ten eynde de mensche dooz de selve van sonde soude overtuygt worden / soo nogtans dat dooz des selfs djaeging de regtveerdigheyt Gods niet voldaan worde / nogte de strafschult weggenomen / maer overig blijve om verder geboetet te worden. Soodaentige straffen noemt de Schryfture bestraffingen der grimmigheyt, Ezech. 5: 15. en 15: 17. Van dese wordt gehandelt / Ps. 50: 21. Ik sal u bestraffen, en sal 't ordentelick voor uwe oogen icelen. Richterlike Lydingen worden die genoemt / die van Godt als van een strenge rigter worden toegesonden / tot vergeldinge aen sijn regtveerdigheyt / en in welke toorn is: en alsoo sijn sy her selve met vergeldende straffen. Krijgs-oeffenige Lydingen sijn / waer mede de Satan tegen Christum en die geene die Christi sijn komt te stryden / hem tersont van sijn gebooyte af dooz Herodes vervolgende / daer na in de woestijne versoekende / en dooz de rasende dienaeren sijner boosheyt hem op verschepten wijsen met lasteringen en quade stucken mishandelende / volgens het seggen Godes / Gen. 3: 15. Ik sal vyandichap setten, &c. In welke ten opsigte van Christus geen toorn Gods geweest is. Maer dat is er een sacche geweest van genaede en van heerlickheydt, gelijk wanneer permandt lijdt om der gerechtigheys wille / 1 Petr. 4: 14.

Een kasty-
dinge van
een goed-
gunstig
Vader ver-
schilt veel van een straffe van een Streng Rigter.

XVIII. Tegen welke stellingen top dese dingen inbrengen. Het is ongetwijfelt datmen moet onderscheydt maerken tusschen dzoevige quaden waer mede Godt sijn upberkoozne leydt tot kennisse en geboelen harer sonden / en welke uyt Gods liefde voorszomten / en

Vader-

Vaderlicke kastydingen genoemt worden / Heb. 12: 6. en tusschen droevige quaeden waer mede de Godloosen gequelt worden / die onder den toorn en den bloek Gods zijn. Maer dat wy souden stellen dat onder de straffen der Godloosen sommige alleenlik overtuigende zijn / en andere ook vergeldende , sulx gebiedt ons de Schryfture niet / en sulx raedt de reden niet.

XI X. De Schryfture maecht wel gewag van den toekomenden Maer alle toorn , die sonder twijffel vergeldende is / maer meldt ook dichtsijls straffen der den tegenwoordigen toorn en bloek. Ps. 56: 8. en 69: 25. vergelijckt Godloosen oock 1 Theff. 2: 16. Joh. 3: 36. De toorn Gods blyft op hem. Waerom de die sy in sondaers nog niet wedergebooren zijnde / kinderen des toorns ge- dit leven draegen , noemt worden / Eph. 2: 3. niet alleen om de straf- schuld van den toekomende toorn / maer ook om den toorn en bloek Gods die dadelick zyn vergeldende. op haer ligt / soo lange sy niet en zijn overgebaert in het koninkrijcke des Soons van Gods liefde. Want de toorn Gods wordt geopenbaert van den hemel over alle godloosheyt en ongerechtigheit der menschen , Rom. 1: 18. Dewijle nu dese toorn Gods tegen de godloose seer verschepden is / van die waer mede hy gesegt wordt somtijts te blaekken tegen de souden sijner kinderen / soo isser geen oorzach waerom sprin soude gehouden worden een vergeldende straffe te zijn / aengesien sy is een begin van den eeuwigen bloek / van welcke sy / niet in wesen / maer in trappen verschijdt.

XX. Hier by komt dat die tegenwoordige toorn een richterlicke En worden in de straffe is / den Godloosen dooz een rechteverdrige uytzpraak opgelegd. den in de Een hardnechtige ongelovige is alreede veroordeelt , Joh. 3: 18. Godt Schryfture in dit leven van de Godloosen straffen vozderende / oeffent gerichten in genoemt toornen , en grimmigheyt. Ezech. 5: 15. Gelijkertwijls hy in Egypten Gerigten geoeffent heeft groter gerichten , Exod. 6: 5. en 7: 4. Op dat aen allen en Oordeelen. blijcke datter een Godt is , die op der aerden richtet , Ps. 58: 12. Dog waerom soude die straffe / die richterlick is / niet gereckent worden vergeldende te zijn ?

XXI. Wyders worden ook die straffen der Godloosen / welke de In de o Schryfture noemt bestraffingen , somtijts alsoo beschreven / datte niet vertuygde als vooz vergeldende straffen konnen gehouden worden. Want wat is gen der een vergeldende straffe anders / als een wraeke die de vertoornde Godt Godloosen is neemt van sijne vermaeders / om sijn haet tegen deselve openbaer te toorn en maecken ? Dat alles nu is in die overtuygingen / die de Heere den vergeldinge. Philistijnen dreygt / Ezech. 25: 17. Ik sal groter wrake met grimmige straffingen (of bestraffingen of overtuygingen , gelijk het grondwoord nincin kan overgeset worden) onder hen doen , en sy sullen weten dat ick de Heere ben , als ick mijne wraccke aen hem gedaen sal hebben.

XXII. De vergeldende straffen zijn ook niet minn overtuigende. Vergel-
23b dende
Straffen zyn ook overtuigende.

Wie soude ontkennen dat het is een vergeldende straffe / als Godt de Godloose in sijn grinnighepdt verteert? Dit nu overtuypt haer op het allerhoogste van haer straf-schuld. Jes. 59: 14. Versteelt in grinnighepdt, verteertse, datler niet en zijn; en laetse weten dat Godt heerscher is in Jacob, tot aen de eynden der aerden. En waerlik niet kan de godloose meer overtuypen van de groothepdt haerer sonden / als een seer swaerte straffe / en in welke een seer klaerblijckende betoninge van Gods haet is / hoedaenig is een vergeldende straffe. Het reden wordt dan dat onderschept verwoopen / het welck geen grondslag heeft in de Schijsture / en welckers leden / tegen de regelen van de Nedenhoust / in malhanderen komen te vallen.

Louter
overtuy-
gende
straffen
hebben in
Christo
geen plaats
gchadt.

XXIII. Verder hoewel wy dit onderschept in het gemeen toestonden / hoe soude het gepast worden op de lijdingen Christi? Hier beken ich dat ich de meeninge van dien Hoog geleerden Herr niet versta. Waer toe streckt dit onderschept van overtuygende en van vergeldende straffen? Is het daer toe / op dat / gelijk als de straffen der Godloosen in dit leven slegs overtuygende zijn; maer de vergeldende straffe haer ertst treffen sal in den dag des toornen en des rechtverdiengen oordeels: dat ook alsoo dat lijden Christi 't welck hy in de gansche tijdt sijns levens heeft uytgesaen sijn overeenkomste hebbe met de overtuygende straffen; en het lijden van de drie-urige dypsternisse met de vergeldende straffe? Waer wat noodsaechelichepdt berepichte sulche overtuygende straffen? Dewijle de Heere Jesus de straf-schuld der sonden die hy op sich genomen hadde begelick erkende / en van selfs beleedt / en alle dingen seer gaern volbragt / waer mede hy die straf-schuld soude uytwoischen? Of dienden sy misschien daer toe / op dat de gelovige op het aenschouwen der lijdingen Christi van haere sonden souden worden overtuypt? Waer dat kan niet kragtiger geschieden als wanneer sy de selve aenmercken als verdient door haere sonden / en voer de selve besontelike doende. Dewijle dan geene straffen Christi louter overtuygende konnen genoemt worden / soo blijft overig datse alle vergeldende of voldoende zijn: 't welck wy beweerden.

Alle de
Lydingen
zyn ge-
weest Rig-
terlicke.

XXIV. Niet min vreemd is het datmen onderschept maeckt tuschen Richterlicke Lydingen en Strijds-oeffeninge. Want geen lydingen hebben op Christum aengelopen / als volgens het slotbonnis van den Richter Godt. Als Christus verdrukt wierd, doe wierdt onser aller ongerechtigheyt ge-eyscht, Jes. 53: 7. Doch dit is een eyfich van een Richter. Als de Satan met sijn hellsche benden Christum bestreedt / doen was de macht der dypsternisse, Luc. 22: 53. door een vast slotbonnis aen den Wof der dypsternisse van Godt toegesien om Christum te quellen. En Christus sig selven tot die woestel-stijdt bereyde: de hadde dat slotbonnis / ofte / gelijk hy selve spreekt / 't gebodt Gods / voor oogen / Job. 14: 31.

XXV. Wat

XXV. Wat is dat woordt Gods selve / waer upt de oorspronck der Strijds-oeffenende Lijdingen gehaelt wordt / anders als een slot-
 bonnis van den Rijger Godt / tegen de slange die dooz Christum was
 te verbeereken / en tegen Christum / die na sijn menscheliche nature /
 waer mede hy de aerde betradt / dooz de slange moest worden gequelt
 en gedoodt? Ich soude wel willen weten / of dat geene dat van de ver-
 moeslinge der verkenen voorslegt wordt / oock niet en behelst die lij-
 ding Christ / welke Rijgerlicke zijn. Indien niet / soo wordt in het
 Eerste Euangelium niet verklaert de wijze van de saligheyt te verkrif-
 gen dooz de voldoeninge des Middelaers: en soo wordt ons alsoo ge-
 boden te geloben / dat de woorden minn beteekenen als sy beteekenen
 konnen / en als het billich is dat sy beteekenen / bp soo verre sy / ge-
 lijchse doen / een duystere hoofdsomme begrijpen van die dingen die te
 geloben zijn. Indien ja / gelijk billich is / de voldoende lijdingen
 Christ in die onderwijfinge gesket wordten begrepen te zijn; soo wordt
 die nieuwe onderscheppinge qualick daer op gebouwt.

XXVI. Laet ons een wipnigken op dese meditatie blijven staen. De Duyvel
 Dat de Dupbel magt heeft om de godloose menschen te quellen / eer
 hy haer na de eeuwige doot henen sleept / dat heeft hy upt het recht-
 beerdige slotbonnis van den Rijger Godt / welck Petrus uptgedrukt
 heeft 2 Petr. 2: 19. Onder die magt waerom oock de upverhoopie /
 vooz soo veel sy sondaers zijn. Daerom worden sy wel geroemt de
 vang des Tyrans / maer oock eenes rechtveordigen / Jes. 49: 25. vol-
 gens het slotbonnis van den oppersten Rijger / die zegt op haer hadde.
 In haer lieder plaetse quam de boyge Jesus / die oversulks upt kraegt
 van het selve slotbonnis aen de quellingen des Dupbels heeft moeten
 onderworpen zijn. En in dier voege zijn alle lijdingen / die hem van
 den Dupbel aengedaen zijn / op het alleruygentlicke Rijgerlicke ge-
 weest.

XXVII. Geenling strijdt tegen dese waerheyt / dat de Kampin- Waer te-
 gen met den Dupbel Christo tot lof gedient hebben / en tot heerlichheyt gen niet en
 strecken / als welke hy om Gods rechtveerdigheyt / en tot Gods strydt dat
 heerlichheyt gedraegen heeft. Want alle de lijdingen Christ / oock die de Kam-
 geene die wy volgens dese nieuwe onderstellinge Rijgerlicke sullen noe- pingen
 men / soo men siet op de oorsaeck en upthomst / zijn Christo seer heer- met den
 lick geweest. Moet heeft hy sijne lief de tot Godt en de menschen heer- Duyvel
 licher getoont / noopt treflicher werck gedaen / 't welck alle reyen der Christo tot
 Engelen met grooter toefupchinge aenschouwt hebben / en Godt de lof dien-
 Vader selve vooz aengenaemer gehouden heeft / als wanneer hy aen den den.
 knippe hangende met de schijck van de eeuwige doot kloechelick
 gewoosfelt heeft. Maer indien in dese soorte van lijdinge dat quaed aen-
 gemerkt wordt / 't welck tegen de nature die na haer gemack begeertig
 is komt te strijden; soo was waerlich in die quellingen des Dupbels
 de toorn van Godt tegen de sonde die Christus op sig genomen heeft.

De Riger-
licke Straf-
fen zijn
oock
Strijds-
oeffenin-
gen.

XXVIII. Wat isst ook in de weg / waerom die lijdingen die uyt dese onderstellinge Rigerlick zijn / niet en souden mogen genoemt worden Strijds-oeffenige? Want wie soude onthemen dat Christus aen den kruyce hangende / gelijk als handt aen handt / met de kuyssbeiden van de helle / en met de schrik van de eruwige dood gewoestelt heeft? Waerlick Paulus getuygt dat Christus toen de Overheden en de Machten uygetogen hebbende, die in 't openbaer ten toon gestelt heeft, en door het kruyce over haer getriompheet, Collos. 2: 15. Alwaer nu soo edelen triumphe en overwinninge is / wie sal onthemen dat daer een strijd voorgegaen heeft? Uyt alle dese dingen besluyten wy dat de onderscheydinge der straffen in Overtuigende ende Vergeldende, en der Lydingen in Strijds-oeffenige ende Rigerlicke, is onschriitmatig, ende onredelick.

Bewysre-
denen
voor het
tegenge-
felde ge-
voelen, ge-
nomen.

1. Uyt de
Schrifture.

XXIX. Laet ons nu komen tot de bewijsredenen van het tegengefelde gevoelen / soo veel wy 'er hebben kunnen te weten komen. Sommige der selve zijn generale tegen alle andere lijdingen Christi / andere speciaelder tegen sommige gedeelten der lijdingen Christi. De generale zijn gehaelt ten deele uyt de Schrifture, ten deele uyt de Apollolische Geloofs-artickelen, ten deele uyt de Catechismus.

XXX. Uyt de Schrifture redenabelt men alsoo. 1. Dat de ongerechtigheyt deses lands op eenen dag weggenomen is / leert Zacharias Cap. 3. v. 9. En Paulus segt eenige reysen dat de eenige offerhande Christi / die eenmael aen het kruys volbracht is, dat soen-offer is / waer mede alle de uytverhooyne volmaecht worden / Heb. 9: 28. en 10: 10, 12, 14. Verhalven zijn de voorgaende lijdingen Christi niet voldoende geweest. 2. Hier by komt dat Christus vanden beginne des levens geen Priester is geweest / die een soen-offer heeft kunnen op-offeren / en ook geen offer, dat geoffert heeft kunnen worden. Geen Priester, om dat het hem niet geoorloft geweest is Priester te zijn voór het dertigste jaer des ouderdoms. Geen offer, want een lam heeft dat niet kunnen zijn voór den sevenden dag. Doch de waarheyt der voorbeelden moet zijn in Christo. 3. Hier by komt dat Christus den gansen tijt sijnes levens / uytgesondert wepnig uuten / geweest is in de gunste Gods / Luc. 2: 52. Hy nam toe in genaede by Godt. Is verklaricht Gods geliefden Soon. Matth. 3: 17. Is verheerlickt op den berg / Matth. 17: 2. Verheugde sich in den geest, Luc. 10: 21. Doch op welken tijt hy geweest is in de gunste Gods / en verblijdt / op den selven heeft hy den roem Gods niet gezeegen.

2. Uyt het
Geloofs-
teeken der
Apollelen.

XXXI. Uyt de Artyckelen des Christelicken Geloofs word aengemerckt / dat wy belijdenisse doende onses geloofs / aengaende de voldoende lijdingen Christi / niet blootelick seggen dat hy geleden heeft / maer dat hy geleden heeft onder Pontius Pilatus, welke woorden niet zijn van misshanderten te scheuren / maer t'saemen te voegen: op dat wy souden leeren dat alleenlick die lijdingen Christi voldoende zijn, die hy onder Pilatus geleden heeft.

XXXII.

XXXII. Upt de Catechismus worden bygebracht / *Wrag. 31. 67. 3. Uyt de* 70. 75. 80. alwaer de verwerpinge van onse saligheyt betroffen *Catechif-* wordt tot de eenige offerhande Christi, die eenmael aen het Kruycege- *mus.* schiedt is. Op dat geene nu / dat in tegendeel bygebracht wordt upt *Wrag. 37.* alwaer gesegt wordt / dat hy DEN GANSCHEN TYT SYNS LEVENS, op der aerden, maer insonderheyt aen het einde sijns levens, den toorn Gods tegen de sonde des ganschen menschelicken geslachts aen lyf en ziele gedragen heeft: wordt geantwoord dat den toorn Gods te draegen daer niet en beteekent / den toorn Gods te gevoelen, maer verbonden te zijn om die te draegen. Welcke uytlegginge verheldert en bewesen wordt upt *Wrag. 84.* alwaer den Ongelovigen en den Gevepnsden verkondigt word dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenisse op hen liggen, soo lange als sy haer niet en bekeeren: 't welck niet en kan verstaen worden van een vergelden der straffe / ten zy wy willen dat de godloofse op aerde lijvende de rechte verdrigheyt Gods voldoen / 't welck ongerijmt is. Blijft dan overig dat wy dit verklaeren van de straffschuld des toorns Gods / en der eeuwige verdoemenisse. Gelyckewijs de Heere in den selven sin predicht / *Joh. 3: 36.* Dieden Soone ongehoorsaem is, de toorn Gods blyft op hem, dat is / de straf-schuld des toorns.

XXXIII. Op welke bewijsredenen wy sediglick in deser maniere antwoorden. Op de eerste. Alle de lydingen Christi op malckande- *sijn de son-* ren genomen zijnde / moeten gehouden worden voer een eenig volko- *den uytge-* men werk van het Pleesteramt aengebaert van den Heere tot verfoe- *wisch,* ninge van onse sonden / het welcke doen eerst ten vollen volpindigt is / *op* als Christus aen den kruyce stervende sig selven den Vader tot een *welcke de* welteckende reuck op-geoffert heeft. Doen is de laetste penning *laetste* betaelt. 't Welck geschiedt zijnde soo heeft Godt verklaert dat aen hem *penning* ten vollen voldaan was / en op die dag de sonde van het gansche *betaelt is.* landt uytgewischt / en upt sijn schuld boeck uptgedaen. Waer upt niet en kan befloten worden / dat de voorgaende lydingen Christi niet en zijn voldoende geweest; maer alleenlick dat doen de voldoeninge voltrocken is; van welke voltreckinge dit de byzt wag / dat op dien De verfoe- selven dag de sonden van alle de uprverhoorne zijn uptgewischt. En dit *ninge der* is de meyninge des Heeren by Zachariam. 't Geveem Paulus aen *sonden* gaende de eenige offerhande, waer mede wy volmaecht zijn / eenige *wordt aen* reysen herhaelt / dat heeft den selven sin. Namelick / om dat de lydin- *het kruyce* gen Christi aen den kruyce hangende seer swaer / en de voltreckinge *Christi* van alle de andere zijn geweest / soo ist dat de Schryfure daerom doo- *toege-* gaens de versoeninge onser sonden aen het kruyce Christi toeschijft; als *schreven;* sonder welke de voorgaende Lydingen alle niet en sonden genoegsaem *om dat het* geweest zijn. Gelyckewijs de betaeling van den laetsten penning de *selve is ge-* voldoeninge voltrekt: waer op onmiddelick volgt de scheuringe van de *weest het* schuldbylde / en de gebinge van quitanctie. *eynde van* *sijn lydin-* *gen.*

Christus is
van den
beginne
sijns levens
Priester
geweest.

XXXIV. Op de tweede. *Dele dingen worden hier genomen die geenſins zijn toe te ſtaen.* 1. *Het iſ niet waer / dat Chriſtus van het begin ſijns levens geen Prieſter geweest iſ.* Want van het begin ſijns levens iſ hy geweest de Chriſtus, dat iſ de gefalf de des Heeren / niet min tot het Prieſterlicke ampt als tot de andere. En dewijle hy in de wiſege liggende als Koning van de Wiſſen gegroet iſ; dewijle hy twaelf jaeren oudt zijnde in het midden der leeraeren ſig ſelven getoont heeft een Propheet te zijn / wie ſoude hem de eer van Prieſter gaen ontnemen? En dewijle het geweest iſ / het werck der Prieſteren te ſtaen in het huys des Heeren, *Wf. 134: 1.* waſſer niet een ſeekere betuygginge van het Prieſterampt / in die verantwoordinge tot ſijn ouders / Eu wiſtet gy niet, dat ick moet zijn in de dingen mijns Vaders? *Luc. 2: 49.* Ja voor ſijn menſch-worthinge heeft hy al eenige voor-oeffeninge van het Prieſterampt vertoont in de voorſpraak voor de Gemeente *Zach. 1: 12, 13.* Wy belijden wel dat Chriſtus op het dertigſte jaer van ſijn ouderdom openbaerliſ in ſijn Middelaerampt ingehuldt iſ / maer daer upt mag men niet meer beſlupten / dat Chriſtus voor die tijt geen Prieſter iſ geweest; als men mag beſlupten dat hy voor die tijt geen Middelaer geweest iſ.

Cloppen-
burg ge-
preſen.

XXXV. Ich kan niet nalaten hier onder te voegen de ſeer bondige redenboeringe van den Vermaerden Cloppenburg, upt het *Disput over het Byſondere leven Chriſti* §. 15, 16. Het konde niet zijn dat van Chriſtus, die ſig hijner ſalvinge van kindsheyt af bewuſt was (gelijck blijckt uyt *Luc. 2: 49.*) in de daegclike oeffeninge van Godſaligheyt, en Gode ſchuldige gehooraemheyt, bewelen in de dagen des vleesches, niet en wierden opgecoſſert gebeden en ſmeekingen voor de ſaligheyt der Gemeente, welkers Koning en Saligmaker hy was geboren: vergelijkt *Luc. 2: 11.* met *Heb. 5: 7.* En niets verhindert de woorden des Apoſtels tot alle de dagen des vleesches Chriſti, en alle lydingen van ſijn kindsheyt af, uyt te rekenen: als uyt welke hy gehooraemheyt geleert heeft. Daerom Chriſtus, die van ſijn kindsheyt af met God wandeide; heeft in alle manieren geduuriglick ſig beſig gehouden in de Eerſte Beginſelen van het Middelaerampt, waer mede hy met een van dag tot dag volherdende, de gehooraemheit vervult heeft het werk (dat de Vader hem gegeven hadt tot verloffing der Gemeente) volkomelick te voleyndende door het ſlot der gehooraemheit, in de opofferinge ſijns ſelfs, als hy daer toe dooreen openbaere beroeping ſoude uytgeleiten overgegeven worden. *Joh. 17: 4. Act. 2: 23.*

Christus is
van den
beginne
des levens
een offer-
hande ge-
weest.

XXXVI. Het iſ ook niet waer / dat Chriſtus van den beginne des levens geen offerhande geweest iſ. Want hoewel de volepdinge der opofferinge aen den kruyce en in de dood geſchiedt 3p / nochtans iſ hy te vooren ook geweest dat lam Gods dat de ſonde der werelt wegneemt, *Joh. 1: 29.* Onſer aller ongerechtigheden zijn op hem gelegd: en nergens anders iſ het van daen gekomen / dat hy gedjaegen heeft de

ge

gestalte van een diensknegt / en de gelijchhepdt des sondigen bleesches / en dat hy voor ons arm geworpen is / daer hy rijk was / en eyndelich van sijn kindshepdt af aen smerten / elenden en vervolgingen onderworpen geweest is. Alle die elenden sijn daer van daen gekomen / dat hy als Priester en Offerhande te gelijk / op sig genomen hadt onse sonden / die eyndelich dooz sijn doot gansch fouden te niere gedaen worden.

XXXVII. 3. Het bewijs van dit Wyreinde Gestel / wyl de voorbeelden des O. T. gehaelt / is op vele wijsen kreupel. Want 1. Die grondslag of onderstellinge is niet vast / dat alle omstandigheden der voorbeelden op de selve wijze in het tegenbeeld moeten gebonden worden. Anders soude volgen / dat Christus een jaer naer ouder zijnde heeft moeten geslagt worden / volgens het voorbeeld van het Paaschlam. 2. Onbedagtelich wordt ook gestelt / dat het niemant geoorloft geweest is het Priesteramp te bedienen / voor het dertigste jaer des ouderdoms. Hier van staet geen bevel in de Schrifture. De Leviten warden wel volgens de Jaer-Wet voor het vyf en twintigste jaer niet toegelaeten tot de eerste beginselen van haere bedieningen. Num. 8: 24. en niet voor het dertigste jaer tot de volle oeffeninge van haer ampt. Num. 4: 3. Maer nergens vinde ick , by de Joodische Meesters segt Seldenus , van de Successien tot het Priesterchap der Hebreën. Lib. 2. Cap. 4. dat de jaeren der Leviten als Leviten , de wettigen ouderdom der Priesteren hebben aengewesen. 't Welckick met groote verwonderinge sie , dat Groote Mannen , ook terwyle sy andere scherpelick doorstrijcken , toegelaen hebben. Het is een stantvastige overleveringe der Hebreën / dat een Priester berjaen is tot de bedieninge in het dertienste jaer des Ouderdoms / hoewel hy niet en was gehouden om de beurten met de andere waer te nemen voor het twintigste jaer. En Josephus verhaelt van Aristobulus , dat hy een Jongelinc van seventien jaeren zijnde , volgens de Wet , tot den altaer opklom , om de heylige dingen te bedienen. Het is wonder dat dese Hooggeleerde Heer hier niet op gedagt en heeft ; daer het hem / na sijn bedreyventhepdt in de Joodsche outheden niet onbekent kon sijn. 3. Indien dit bewijs gedrongen moet worden / soo soude daer wt konnen worden besloten / dat Christus na den seveden dag van sijn geboorte een Offerhande heeft kunnen sijn / en dat hy terstont van het dertigste jaer af Priester geweest is / het welcke is tegen de onderstellinge van het gevoelen dat wy bestrijden.

XXXVIII. Op de Derde. 1. Men vzaegt niet / of Christus den toom Gods den ganschentst sijn leuens alsoo gedaegen heeft / dat hy onder tusschen dooz geen vertroosting / dooz geen blijdschap van den Geest / die hem verzoelichte / vergaet zy ? Dat sal niemant seggen. Daer dat vzaegtmien / of alle die lijdingen Christi / die hy ten eenigen tijde

Het tegen-
deel wordt
niet bewee-
sen uyt de
Voorbeel-
den.

In welken
sin Chri-
stus den
ganschent
tyt des le-
uens den

toom Gods gedraegen heeft,

Welcke hy heeft konnen draegen, en te gelyck Gods geliefden Soone zyn.

Geensins is ons teggen, dat Christo, terwyle hy voldoet, eenige versagtinge wordt gegeven.

In de Artickelen des Ge-loofs wort niet ont-kent dat alle de ly-dingen Christi voldoende sijn.

Kragt en geweldt wordt den Catechismus aengedaen,

gedraegen heeft / en die gansche gedaente van een dienstknecht die hy aengenomen heeft / tot het volkomen werck van sijn boldoeninge behooren? Het welcke dooz de blijdschap / die somtijts tusschen-in Israe-de / niet kan om verre gestoten worden. 2. Gods geliefden Soone te zijn, en te gelyck Gods toorn te draegen, sijn sulche strijdende dingen niet of sy konnen te saemen bestaen. Want booz soo veel hy Soon was / booz soo veel hy Heplig was / booz soo veel hy den Vader in alles gehoorzaemde / is hy altijd de geliefde geweest / en wel voornamelijk als hy gehoorzaam was tot den doot des kruyses toe: want dat heeft den Vader soo behaegt dat hy hem daerom uptermaeten verhoogt heeft / Philipp. 2: 9. hoewel hy / booz soo veel hy beladen was met onse sonden / geboelt heeft den toorn Gods / welke onsteeken was niet tegen hem / maer tegen onse sonden / die hy op sig genomen hadde. Die twijfelt dat Christus ook hangende aen den kruys / in Gods hoogst liefe en gunste geweest is / booz soo veel hy de Soone was; hoewel hy ten selven tijde een bloech was om onse sonden? 3. Het is nog niet bewesen / dat het niet en mogte geschieden / dat Christo / terwile hy booz onse sonden voldeedt / eenige versagtinge dooz de somtijds tusschen-inschijnende straelen van vertroostinghe verleent werd / waer dooz hy aengemoedigt soude worden om den strydt kloeckelich te volstriden. En het is ook niet gelooflick / dat het gevoelen van Gods toorn selfs aen het kruys Christi altyt eben groot is geweest: of dat hy niet sulche groote benauidheden is gebucht / wanneer hy den moordeniaer het paradijs beloofde / of wanneer hy met sijn moeder en Johannes vriendelick sprack / als doen hy klaegde van Godt verlaten te sijn. Men besie die minnelike aanspraakhe Gods des Vaders tot Christus / als hy was veragt, en een grouwel voor het volck, en een knecht der geener die heerschen, Jes. 49: 7.

XXXIX. Het geene upt de Artickelen des Geloofs bygebracht worden / verdient nauwelix antwoordt. Want als Christus gesegt wordt onder Pontius Pilatus geleden te hebben, soo wordt niet minder aengewesen / als een onderscheydt der boldoende lijdingen Christi van die / welke soodaenig niet en sijn: een verdigtsel dat ik meyne noopt pe-mant in den sin gekomen te sijn. Maer eenboudiglick wordt aengewesen de tijt op welcke Christus sijn lijden volbragt heeft / en de Aetheur dooz welken hy ten kruysce veroordeelt is. Ook sal de voorsaaender van dit vzeemde gevoelen niet seggen dat alle de lijdingen die Christus ten tyde Pilati, ja door ordre van Pilatus, geleden heeft / voldoende geweest sijn / nademael de geesselingen / en 't geen Christus in het slichthups geleden heeft / en de veroordeeling / en de kruyscinge selve / en de doot / daer van upt te slupten sijn / indien de boldoeninge tot de dupschermisfen van dze uren ingebonden moet worden.

XL. Het is ongetwijfelt dat den Catechismus kragt en geweldt aen-

aengebaen wordt: welke in geen andere sin de verwerpinge van onse salighejdt tot de eenige opofferinge Christi brenghet / als Paulus / volgens meyninge wy boven hebben luytgelegt. Dat de woorden van **Maec 37.** blypen haer oog-merk worden verdraeyt / blyft hier uyt: 1. Om dat het een antwoordt is op dese vraege / Wat verslaet gy by dat woordcken, Geleden? Nog dat geleden betrekent geen bloote opneminghe van de straf-schuld / maer een lijdinge van elenden. 2. Indien Gods toorn te draegen daer niet en betrekent deselve te gevoelen / maer alleenlyck de straf-schuld van de selve op sig te nemen / soo soude volgen / dat Christus ook in het uiterste des levens den toorn Gods niet gevoelt heeft. Want de Catechismus segt dat in den selven sin van den ganschentijt van Christi leven / en van het eynde des selfs. 3. Gewoontlyc uytlegget van de Catechismus is Ursinus, schryvende; Onder den naem van Lyden worden verstaen alle swackheden, elenden; smerten, pynen der ziele en des lichaems; aen welke Christus om onsent wille onderworpen geweest is van den beginnesijter geboorte tot den laetsten adem des levens toe, &c. **De vergette** word dooz dese verdraeyinge een verwe gesogt uyt **Maec 84.** en uyt **Joh. 3: 36.** Want niet alleen de straf-schuld van Gods toorn is op de ongelovigen en huychelaren liggende; maer sy zijn waertlick in den staet van toorn en van vloek; en die vloek / die sy draegen / is een beginfel en een deel van die straffen / die sy in eenwighejdt draegen sulen.

X L I. De Bysonderste bewijsredenen en uytblyngen siet of op de Bysonderdoodt Christi / of op de benauwtheden in den hof, of zyn genot der bewysmen van het begin en het eynde van de Eclipsis der sonne; welke redenen. ick alsoo sal verklaeren datse te gelyck wederlegt worden.

X L II. Indien permant segt / dat de Schryfture / als sy onse verlossinge aen de doodt Christi toeschryft / dooz die doodt verstaet die binnige smerten van de ewighe doodt / welke Christus in lichaem en in ziele te samen vereenigt zijnde / gedraegen heeft / als hy klaegde van Godt verlaeten te zyn; soo antwoord ick / dat de selve wel geen sing uyt den omtrech des doods uyt te sluyten zyn / maer dat ooh in de selve de doodt Christi alsoo niet moet worden besloten / dat de doodt des lichaems / welke betrekent een scheidinge der ziele van het lichaam / daer van uytgesondert woide. Want Petrus spreekt wydelick van de doodt des vleesches, **1 Pet. 3: 18.** en daer en boven de gantche Schryfture schryft het randvent de aen die doodt uyt welke Christus dooz opweckinge vertesen is / en Paulus eyndelick siele de opofferinge van het offer in die doodt Christi / welckers gelyck den menschen eenmaal te lyden geset is / **Heb. 9: 27.** en welke een offerlijchaems hande is **1 Th. 5.** en dooz de slagtinge van de wettliche offerbesten afgeschaduwt is. En drele plaetsen zyn boven van ons bygebragt / welke sonder opendael geweldt alsoo niet konnen worden verklaert

Cc

dat

dat uyt den ontreck van de doot de doot des lighams uytgesloten
wordt.

In wat sin
Christus
geleest
heeft, het
is volbragt.

X L I I I. Indien gy aenhoudt / maer Christus hadde te maeken
geleest / dat het volbragt was. **Soo** antwoorde ick: Dat dit verstaen
moet worden van de verhyngnisse van alle die dingen die hem in het
leven te lijden en te doen waren / soodatter niets overig was als al-
les met een Goddyngelike doot te besluyten. Ganschelick gelijck
Paulus seide / 2 Tim. 4: 7. Ick hebbe den loop ge-eyndigt. En
Christus selve / Joh. 17: ick hebbe volcyndigt het werck, dat gy my
gegeven hebt om te doen. Maer uyt men ongerijndelick soude
besluyten / dat Christus sulchs seggende niet meer te doen ofte te
lijden soude gehad hebben: nademael dit noch obrig was dat
hy doot sijn laetste lijdhigen volmaecte wierdt. De klaere sin is:
dat Christus in het waarnemen van sijn ampt volmaectelick vol-
bragt hadde die dingen die hem tot hier aen toe te volbringen
waeren.

De stille
doot Chri-
sti is niet
geweest
sonder
vloeck.

X L I V. Indien gy aendringt: Maer hy is een sagte en stille doot
gestorven / waer van de smerten des ewigen doots / als die mit wa-
ren uytgestaen / schijnen afgewrest te zijn. **Soo** antwoorde ick dat hy
wel een stille doot is gestorven / voer so veel het gelove Christi / zyn
de nu een overwinnaresse van alle betsoeckingen / dit wist dat het de
grootste smerten was te behen gekomen / en versterckt was van de
opstaedinge / en beloofde belooninge / maer dat hy nogtans een ver-
vloeckte doot is gestorven / die uyt Gods toorn tegende sijn de doot-
quade / en welckers vloech doot de hangling aen het hout / die in
de doot en na de doot noch duurde / voorgebeeldelick afgeschadumt
is geweest: Want soo lange Christus aen het hout gehangen heeft
soo is hy tusschen twissel voer so veel onder den vloech geweest / vol-
gens Gal. 3: 13. Maer welke sprucke beteckent wordet: dat dese
straffe niet gehouden worden voer een indaghtmaechinge van de
sijn schuld en den vloech Gods.

Uyt de
doot der
gelovige
kan niet
besloten
worden
dat de
doot
Christi
niet en is
voldoende
geweest.

X L V. Maer / segt gy / de gelovige moesten nog sterben / der-
halven heeft Christus niet die sijn doot voer haer niet voldaan. Ick
legge daer op / dat de kinderen die gecatechiseert worden op dese tegens-
werpinge hebben geleert te antwoorden uyt de 42de Frage van de
Heydelbergische Catechismus. Voer Christi doot heeft de doot opge-
houden te zijn het geene sy te hooren was / te weten een straffe van den
verzoonden sijner en een deure van de tweede doot; en is ge-
worden een ruide van de soude / en een weg ten ewigen leven;
en sal daer na sijn laetste daeg ganschelick te niete gedaen wor-
den. En indien gy soo voortgaet te bruysseden / soo sal ick uyt
u ondersellinge ligtelick bewijzen / dat selfs die smerte Christi /
als hy klaegde van Gods verlaeten te zijn / voer ons niet voldoen-
de geweest is; nademaal de geloovige ook selve dikwils over-
geeste-

geestelike betaeltinge klaegen. Zion segt, de Heere heeft my verlaeten, Jes. 49: 14. Alwaer het selve Hebreeusche woordt is 't welck de Heere Jesus gebruikte / Ps. 22: 2. En Zion segt dat in waarshepdt / ten opsigte van het geboden der genade / en den inbloedt van geestelike vertroostinge. Het onderschept tusschen de betaeltinge waer mede Christus van den Vader verlaeten is / en waer mede de gelovigen betaeten worden / bestaet daer in / dat in die is geweest de toorn en de vloech Gods / en een eygentlike straffe; welcke dingen in dese niet en sijn / gelijck sy ook af sijn van de doot der gelovigen.

XLVI. 't Een tegen ons bewijs / genomen van de benauwtheden Christi in Gethsemane / voorgegeven wordt / dat de selve daerom niet en sijn voldoende geweest / om dat doen hy Christus geweest is een Engel die hem versterkte; dewijle een goede Engel dit niet en soude hebben konnen doen sulder een seer swaere sonde tegen Godt / inden Christus op die sijt niet te voldoen besich waer geweest / voornamelijk aengesien Christus die perffe alleen heeft moeten treden / en vooslegt was dat hy als hy voldeedt van alle troost verstercken soude sijn / Ps. 69: 21. Daer en is geen medelyden, vertroosters en hebbe ick niet gevonden: dat is beelsins sonder gevolg. Want 1. Die Engel heeft de perffe niet te gelijck niet den Heere Jesu getreden: en op hem is niet overgedraegen een gedeelte van de lydingen Christi / en hy en heeft ook niet door eenige krachtadige inbloedt Christus hulpe beweken in het klaegen van die last. Op geen andere wyse heeft hy Christus versterkt als uytstelck / hem voorsellende den heerlickheit uptgaug van den aengevangen strijd / en dergelijcke dingen die daer toe dienden. 2. Merck isser in de weg waerom Christo / als hy besig is niet te voldoen / ondertusschen niet equige vertroostinge betaeltick worde / voornamelijk inden sulck daer toe strecke op dat hy bewaert worde om meer / en waerlick geen lichtere dingen te lyden. De woorden van Psalm 69. sijn soo algemeenlick niet te nemen / datse allefins alle vertroostinge en medeliden upstijpten: wane die groote menigte des volcks en der vrouwen hadde medeliden niet hem / Luc. 23: 27. medeliden niet hem hadde de schaere der aenschouwers staende op haere borsten D. 48. en de gheshe de Johannes / en insonderhepdt sijn godvruchtige Moeder / wiens ziele doch niet een swaert doorstecken wierd, Luc. 2: 35. 3. En men kan niet inbringen / dat Godt de Vader dien Engel sendende / noch niet aengeriomen hadde de strenge persoon van een agter / of dat hy de selve toem afgelegd heeft; niet meer als men soude konnen inbringen dat de gemoeden van Christus vanden tot mededogenhepdt gebbgen sijn / als sy Simon van Cyrenen het kruyce opleyden / op dat hy het agter Christum droege. Want het beyde geschiede ten dien eynde / op dat Christus

De versterkinge des Engels verhindert niet dat de lydingen in den hof voldoen de geweest sijn.

onder dese smerten niet en mogt bewijchen en alsoo de volgrubron-
gaen. 4. Betet sullen wy hier wt besluyten de ongelooflike swaerte
van Christi benauwgheden / dooz welcke die kloekmoedige Leertu
wt de stamme Juda alsoo is gedrukt / dat hy schier onder de selve
scheen te bewijchen / ten zy hem enigling de moedert vernedert was
geworden. 5. Ook kan geenling met eenige schijn dese Engel van
misdaet beschuldigt worden / om dat hy Christus / vooz ons vol-
doende / versterckt heeft ; dewijle hy dooz deese vertroostinghe noch
Christo / dieu alleen de lof der voldoeninghe in het geheel gelaeten
woydt / sijn eer heeft gaen ontnemen ; indg Gods besluyt wederstaen
heeft / tot welchers kloekmoedige uytoeringhe hy Christum aenpoz-
de / noch onse salighejdt in de weg geweest is / tot welchers regt dooz
een stantvastig lijden te verkriggen / hy den Heere aenmoedigde.

De Eclipsis
of Verdui-
steringe
van de son-
ne doet tot
de tegen-
woordige
saek niet.

XLVII. Wt het begin en eynde van de Eclipsis der sonne in de lij-
dingen Christi het begin en het eynde der voldoeninghe Christi te besluy-
ten / smact na de beuselingen der Joodsche Cavaliken , en sluut
noch op eenige grondt der Schrifture / noch op eenige bondige reden.
Dit soude aen een pegelich blycken dien 't mogte lusten wt den Eclipsis
op dit satsoen bewijs te haelen. Ich wil niet ontkennen dat in die
verdupsteringe een verbeeldinge geweest is van die dicke dupster-
nissen waer mede de verdrukte ziele van de Heere Jesus doen gepert
is / sonder enig straeltje van toeflickerende vertroosting / als die hem
sijn onbesweerchen gelove / rustende op de onkreukbaere beloften des
Vaders / en niet onseker zijnde van de toekomende beloninghe / in
het bevende gemoed quamen wazengen. Maer de vzaege is niet / of
Christus doern in het voldoen besig geweest zy ? dat geloven wy
alle : Doch de vzaege is / of hy allenlich op die tijt daer in besig zy
geweest ?

Dit nieu-
we gevoe-
len streckt
niet , nog
tot eere
van Chri-
stus , nog
tot troost
of opweck-
kinge der
gelovigen.

XLVIII. Om ten laetsen een eynde van dit dispuut te maeken /
soo betuyge ich alle die gerne die de erre van de Heere Jesus / die de ver-
troostinghe van een verdrukte ziele / die de vrede der Gemeente van
herten beuolmen / of dese inbuidinge der voldoeninghe Christi tot de
lijdingen van die uuren alleen / kan strecken tot eenig goet of nut-
tighejdt ? Waerom soudien wy de vbanden van onsen lieven Heere
soo veel toestaen / datwe selve sonden ontsnuwen soo veel bewijsre-
denen vooz die voorname leersuck onses geloofs / daer de wederpar-
tijders niet op hebben konnen antwoorden ? Waerom soudien wy
een goddychtige ziele / die in alle de lijdingen haeres saligmacerers /
als die voldoende zijn vooz onse sonden / soo soetelich rust / desen
troost misgunnen ? Waerom nemen wy weg / of ten minsten ver-
minderen wy soo veel en soo kragtige blycken van de onmeteliche
liesse Christi tot ons / en spooren om ons tot schuldige wederlies-
se op te wecken ? Bevoel ich niet heerlicher van Christi liesse / wech
ich mijn liesse niet kragtiger tot hem op / als ich gelove dat hy alle
din-

dingen in het geheel / die hy geleden heeft / geleden heeft in mijn plaetse / als alleenlick sommige dingen besloren binnen den omtreck van drie uren ?

XLIX. Het 3p my geoordloft dit eene daer hy te doen. 't Is my leet dat die geleerde Heer soo berdzietelick dese verhandellinge heeft opgenomen : gelijk het sijne Vrienden gelust heeft sulx wereltkundig te maaken / dooz het uytgeven van eenige sijner byleven na sijn doot. Maer ick hebbe Godt en mijne eegene conscientie tot getuppen / dat ick tot dit verschiil gekomen ben / upt geen ander beginfel als lief de der waerheyt / die upt de Heplige Schriften eeniglick te halen en te verbedigen is. En ick en wete niet wat hier in te berispen 3p : of het moeste wesen de byghheyt / die ick my laet voorszaken dat ick soo wel als een ander hebbe om ook mijne bedenckingen te uppen. Maer indien ick mis hebbe ; o hoe lief souwt my sijn dat my sulx getoont werde ! Hoe volverdigh sal ick werken om het te bekennen en te verbeteren ! Och of wy doozgaens ons selfs wat minder behaegden ! Des te aengenaemer souden wy aen God sijn. Altijdt heb ick dien geleerden Heer in grooter waarde gehouden / onangesien ick wel hebbe gemerckt / dat hy na dese verklaringe van verschillende gedachten siet ongesint op my gewerft is. Maer ick heb geoordeelt / dat ick daer dooz niet belet moest worden om mijn profijt te doen met sijn geleerde schriften ; en sulx / daer het pas gaf / openlick te betuppen. Het welcke hoe dickwijls en hoe hartelick van my gedaen 3p / upt mijn andere schriften blycken mag.

Besluit.

ZEVENDE HOOF-STUCK.

Van de Vruchten der Voldoeninge.

- I. **D**e vrucht der Voldoeninge Christ is tweederley ; Christus de eerste siet op Christum, de andere op de uytverkeeringe. Voorlick selven heeft Christus dooz sijn vol-doeninge dat berwoeden / dat hy als Middelaer regt hebbe tot alle de uytverkeeringe : 't welck hem de Vader garm en na verdienste geeft / Ps. 2: 8. Eyscht van my, en ick sal de Heydenen geven tot ucrsdeel, en de eynden der aerde tot uwe besittinge. Dit is het werkloon Christi by sijnen Godt, dat hy niet alleen een knecht gewest is om op te richten de stammen Jacobs, en om weder te brengen de bewaerde in Israël, maer dat hy oock gegeven is ten lichte der Heydenen, om Godsheyl te zijn, totaen het eynde der aerde, Jes. 49: 4.9. Seckerlick volghens de belofte / Jes. 53: 10. Als sijne ziele haer tot een schuld-offer gestelt sal hebben,

Welk regt
hy niet en
wil nala-
tente ge-
bruyken.

Den Uyt-
verkoor-
nen heeft
hy ver-
worven
vryhey-
t van alle
clenden,
en regt tot
het eeuwi-
ge leven.

sal hy laet sien. En alsoo zijn wy getooyden sijn erfdeel, Eph. 1: 11; eygen volck, Tit. 2: 14. verkreten volck, 1 Pet. 2: 9.

II. Woorders kan het niet geschieden dat hy sijn regt niet soude vol-
ten gebruyken / 't welck hy sig soo bier verkreten heeft. Als na den
bepaelden raed der vooveroordieninge Gods / de tijt der genadige be-
soekinghe van een pder der uytverkooynen gekomen is / soo eygent hy
haer voov sig selven niet der daedt en niet een uytgestrechten arm.
Waarom soude hy dat niet doen? Nademaal hy niet de selbupgende
en hertveranderende kragt sijns Grestes dat kan uytwercken. Is
het geloofich dat hy die gerne / daer hy regt toe heeft / slaeden vanden
Dipvel sal laeten zijn en blyven? Is het Christus betaemende / dat
hy niet der daet niet en soude verheerlicht worden in de Hepligmar-
kinge en gelucksaligmaekinghe der gener om welcke hy soo grooten
sinaedhepdr ondergaen heeft? of dat hy permant van die gerne soude lae-
ten verlooren gaen / die hy niet sijn kostelich bloedt sich gekoght heeft
tot een eygendom? Christus selve heeft ons alsoo kerar verdenkabelen:
Joh. 10: 16. Ick hebbe noch andere schapen, die van desen stal niet
en zijn: dese moet ick oock toebrengen: en sy sullen mijne stemme ho-
ren. Om dat die schapen hem wequaamen en hy regt tot deselve hadt /
daerom moest hy de selve sij niet der daet eygenen / en tot sijn stal
bryngen. Het regt Christi haerook niet pdel zijn of sonder besittinge:
voornamlich dewijle aen Christus / hebbende de voldoeninge vol-
bragt / niet een bloot regt / maer oock een besittinge volgens dat recht /
van den Wader beloofd is: gelijkewijs de boven bygebragte plactfen
bewysen.

III. De Heere Jesus heeft doopsijn voldoeninge voor den uytver-
koornen verwoyden vryheydt van alle elende, en het regt tot het eeu-
wige leven, aen haer toe te passen in de kragtige roepinghe / Wederge-
booyte / Hepligmaekinghe / Bewaeringhe / Heerlichmaekinghe. Dit
leert de Schrifture. Matth. 26: 28. Dat is mijn bloedt, het bloedt
des Nieuwen Testaments, het welck voor veele vergoten wordt, tot
vergevinge der sonden. Gal. 3: 4. Hy heeft sich selvegegeven voor
ons sonden, op dat hy ons trecken soude uyt dese tegenwoordige
boose werelt, na den wille onses Gods en Vaders. Tit. 2: 14. Hy heeft
hem selven voor onsgegeven, op dat hy ons soude verlossen van alle
ongerechtigheyt, en hem selven een eygen volck soude reynigen, we-
rig in goede werken. Eph. 5: 25, 26, 27. Christus heeft de Gemeyn-
te liefgehad, en heeft hem selven voor haer overgegeven: op dat hys
heyiligen soude .. op dat hys hem selven soude heerlik voorstellen, &c.
Worstelst dit is een getrouw woordt, en aler aenneminghe waerdig: dat
Christus Jesus in de werelt gekomen is om de sonderen salig te maec-
ken, 1 Tim. 1: 15. Inwelcke plaetse / en veele diergelijcke / die 't
niet nodig is hier op nialhanderen te slapen / klaerlich aengewesen
wordt / dat het gewoght der voldoeninge Christi niet en is een bloote
mo-

mogelijkheid van de vergevinge onser sonden en van onser versoeninge met Godt, maect een dadelicke vergevinge en versoeninge, een vernietiging van de heerschappye der sonde / en eyndelick de saligheyt selve / van welke dingen de uprechooyne niet en können misderit bliiven / ten 3p Christus gehouden worde te vergeefs vooz haer aen den Vader voldaan te hebben. Ganschelick moeten wy daer op uyt zyn / dat wy nergens de kragt van de woorden des Heyligen Geestes ontfantken / als terminst in die plaetsen en spreekwijzen der Schrifture / in welke de saecke van onse saligheyt geleert wort: en dat wy de waerdye van de voldoeninge onses Heeren niet en verminderen.

I V. Dese waarheyt blycht ook uyt die plaetsen der Schrifture / Daerom in welke de voldoeninge Christi een Rantsoeninge (in 't Grieks *ἀπολύτρωσις*) genoemd wort / zijnde geschiedt door betaelinge van randsoen, of prys van vrykopinge in plaets van een ander upgerechte. Want het naeste gewoogt van vyphopinge en betaelinge van randsoen of losgeldt / is de vyphopde van den gevangenen / niet een bloote mogelijkheid van vyldom. Het is de gewoonte niet / en het komt niet regt niet overeen / dat het na de betaelde prijs als nog onseker blyft / of de gevangene sal ontslaegen worden / of niet. Een waer werlosser of standsoenerder verwerft dat aen den elendigen wederom vyphopde gegeven worde / overal daer goede trouwe / en accoordt gelden. Welckien soude permant een prijs können uploben en daer over akkorderen / hoewel onseker zijnde van de upkomst; maer dat permant den prijs betaelt / sonder dat hy te gelijk vooz vast houde het geene in het beding gescht wort / verbiedt niet alleen de voorsichtigheyt maer ook de sechtverdigheyt. De Schrifture selve beschrijft de verlossinge of vyphopinge alsoo / datse verklaert dat desselvs naeste gewoogt is de dadelicke vergebinge der sonden en onse vyphopde Rom. 3: 24. Wy worden om niet gerechtverdigd, uyt sijne genaede, door de verlossingedie in Christo Jesu is. Eph. 1: 7. In welcken wy hebben de verlossinge door sijn bloedt; de vergevinge der misdaden, na den rijkdom sijner genaede. en Coloss. 1: 14. desgelijx. Ook Heb. 9: 12. Door sijn eygen bloedt heeft hy een eeuwige verlossinge te wege gebracht: dat is / welckers brucht is een eeuwige vyldom en saligheyt.

V. Van gelijcke kragt sijn die spreekwijzen / waer mede de uprechooyne gescht worden gekogt te zyn, door bloedt verkregen te zyn, lovige door onderwerpinge Christi onder de Wet verlost te zyn; gelijk 1 Cor. 6: 20. Gy zijt die regekogt. Hand. 20: 28. Om de Gemeynthe Gods te geslegt geweyden, die hy verkregen heeft door sijn eygen bloedt. Gal. 4: 4. s. kogi te. Geworden onder de wet, op dat hy die geene die onder de wet waeren zyn van verlossen soude, of vrykopen soude. Nog het is van een ongetwijfelde regt / dat het geene dat permant gekogt heeft / daerom dat hy het gekogt heeft / de prijs betaelt zijnde / niet alleen het sijn soude können worden /

Daerom wordt de Voldoeninge Christi genoemd een Rantsoeninge.

En de gehooznen gescht worden gekogt te zyn, door bloedt verkregen te zyn, lovige door onderwerpinge Christi onder de Wet verlost te zyn; gelijk 1 Cor. 6: 20. Gy zijt die regekogt. Hand. 20: 28. Om de Gemeynthe Gods te geslegt geweyden, die hy verkregen heeft door sijn eygen bloedt. Gal. 4: 4. s. kogi te. Geworden onder de wet, op dat hy die geene die onder de wet waeren zyn van verlossen soude, of vrykopen soude. Nog het is van een ongetwijfelde regt / dat het geene dat permant gekogt heeft / daerom dat hy het gekogt heeft / de prijs betaelt zijnde / niet alleen het sijn soude können worden /

den / maer het sijne niet der daedt is. Woer daer in bestaet onse byp-
hepdt en salighepdt / dat wy niet meer onses selfs / nochte der sonde /
nochte des Duyvels / maer Christi sijn. Waer upt klaerlick blyck
dat het gewoogt der voldoeninge Christi niet en is een bloote mogelijk-
hepdt van onse salighepdt / maer de salighepdt selve.

Het regt
tot alle de
goederen
van het
Testa-
ment der
genaede is
all. n uyt-
verkoor-
nen te ge-
lyck ver-
worven
door de
doodt
Christi.

V I. Het regt tot alle de goederen van het Testament der genaede is
allen uytverkoornen te gelijck dooz de doodt van Christus verwor-
ven / soo verre dat Godt behoudens sijn waerheyt en rechtveerdig-
heyt / behoudens het verbondt dat hy met den Soone genaecht heeft /
niet en soude konnen permant der uytverkoornen overgeven aen de ver-
doemenisse / of uytsluyten van de gemeenschap der salighepdt: ja dat
Godt in tegendeel verklaert heeft / dat / overmits nu van de Soone
voldoeninge is te wege gebracht en van hem aengenomen / den uyt-
verkoornen niets of te lijden of te doen overig blyft / waer mede sy vooz
sig selven bypheynt van straffe / of regt ten eeuwigen leven souden ver-
krijgen; maer dat dit allenlick overig is / datse elck in haer ordie
en tijt / het regt dat haer dooz Christus verworven is / ende besittin-
ge volgens dat regt / genieten. En dit is het dat d'Apostel segt /
2 Cor. 5: 19. Godt was in Christo de werelt met hem selven verlooe-
nende, haere sonden haer niet toerecknende. Dat is / als Godt
aennaim de offerhande sijnes Soons sig selven in de doodt overgebende
vooz de sijne / soo heeft hy op de selve tijt in genaede wederom aenge-
nomen / niet alleen de bewaerde van Israël / maer ook alle volckeren
en geslagten der aerde / die anders in het booselagen / en vooz Godt
verdoemelick waeren / verklaerende dat hem vooz haere sonden vol-
doeninge was gedaen / en dat die haer niet meer konden worden toe-
gereekent tot verdoemenisse / of uytsluytinge van sijn saligmaecken-
de genaede.

Zach. 3: 9.
wordt ver-
klaert.

V II. Hier toe dient ook Zach. 3: 9. Want siet, aengaende dien
steen, welcken ick gelcydt hebbe voor het aengesigte van Josua: op
dien eenen steen sullen seven oogen wesen: siet ick sal sijn graveersel
graveren, spreckt de Heere der Heerschaeren; en ick sal de ongerechtig-
heyt deses lands op eenen dag wegnemen. Dese Steen is buyten alle
twijffel Jesus Christus / gelijck Dan. 2: 34. Ps. 118: 22. op welcken
de Gemeente gebouwt wordt / op welcken sy gegrontvest wordt / van
welcken sy ondersleunt wordt. Voorgeselt is dese aen Josua en de
Priesteren sijne medegesellen / op dat de Bouwmeesters dien sou-
den leggen tot een fondament des geloofs / en sich selven niet de an-
dere gelovige daer op souden bouwen. Dese steen is alleenlick een.
Want niemant kan een ander fundament leggen dan 't geene gelegd is,
het welcke is Jesus Christus, 1 Cor. 3: 11. Op dien steen sijn seven oog-
gen, of van Godt de Vader, met voorszorge den selven beschermende / met
vermaech den selven aenschouwende / of van de Algemeene Kerck,
dooz het geloove t'allen tijde daer op stende. Sijn graveerselen
van

ban Gode gegrabeert beteekenen die klare en wisse kentekenen upt welke hy heeft konnen en moeten onderkent worden / als van den Wader tot een Saligmaecker gegeven / waer onder geweest zijn de lijdingen dooz welke hy heeft moeten volmaecht worden. Dese dingen geschiedt zijnde / op dat alsoo alle de teekenen van den Messias in hem waeren / soo belooft Godt dat hy de sonde van dat ganiche landt (hy wijst als met de vinger op de gansche aerde) soude wegdoen op eenen dag, te gelijk en eenmael / op den laetsten dag van het Iyden Chyrist. Alsoo wordt ons geleert dat dooz de voldoeninge Chyrist allen uptverkoorne in 't algemeen te gelijk en eenmael verkrege[n] is vyddom van de sonde / en die dingen die dit vyddom volgen.

VIII. Dit is altoos seker en gewis dat aen niemant der uptverkoorne waerlik saligmaeckende weldaeden verleent worden / vooz daen hebben al eer hy kragtighlich geroepen / en dooz waeren geloue dadelich met Chyristo verenigt zy : maer dit verhindert niet / dat het regt tot uytverkoorne te sijner tijt te gebruiken en te genieten / vooz alle de uptverkoorne te gelijk dooz de voldoeninge Chyrist niet verkrege[n] zoude oock voor de kragtige roeping verseyde voorregten boven de verwoorpene. Ja vooz de dadeliche bekeeringe / en het besit der saligmaeckende weldaeden / worden sy upt kragt van het regt haer dooz Chyristum verworpen / met geen geringe vooz-regten boven de verworpenen beschonken. Hoordaenige zijn. 1. Dat sy / de voldoeninge dooz Chyristum volbzagt zijnde / in een staet zijn van versoeninge en rechtveerdigmaeckinge aen de zijde Gods / vooz soo veel die dooz Chyristus voldoen is. Gelijch wy gesien hebben upt 2 Coz. 5: 16. 2. Dat Godt haer lief heeft met een bysondere liefde van toegenegentheyt, volgens het besluit der verliesinge; welke liefde van toegenegentheyt ter gesser tijt op een liefde van welbekagen seckerlik sal upkomen. Want gelijcherwijs het upt een liefde van toegenegentheyt voortgekomen is / dat Chyristus aen haer gegeven is tot een Saligmaecker / alsoo sal de voldoeninge volbzacht zijnde dan upt een liefde van toegenegentheyt voortkomen / dat Godt haer alsoo sal versoeneren / dat hy in haer als in een bequaem voozwerp van de liefde des welbehaegens betaemelik kan berusten. Soude hier toe niet konnen gebzagt worden 't geen de Heere segt / Jer 31: 3. Ick hebbe u lief gehad met een eeuwige liefde, daerom hebbe ik u getrocken met goedertierentheydt. 3. Een gewoogt van dese liefde is / dat aen haer gegeven worden de middelen der saligheyt / de verhoedinge des Evangeliums / &c. hier hy komende eenige inwendige verlichtinge en aenpikellinge ten goede / hoewel dese verlichting noch niet saligmaeckend is; en dat met dit oogmerck / op dat sy te sijner tijt dooz dese middelen kragtighlich souden worden bekeert. 4. Hier upt volgt vozer / dat Godt haer / onder de middelen der saligheyt levende / behoedt vooz de sonde in den Hepligen Geest; waer van niemandt bekeert wordt. 5. Epndelich wordt haer verleent de Geest /

Geest / welke die middelste kragtig macht tot een dadelicken een
doopmerckende wedergeboorte / en haer doop instorting des geloofs /
tot genietinge van de waerlich saligmackerende weldaeden / niet Chy-
sto vereenigt.

Het ge-
voelen van
Arminius.

I X. Welcke dingen soo zijnde / soo han lichtelick worden besloten
wat van de gedachten van Arminius en van sijne naevolgeren ontrent
dit leet-poinct te oordeelen zy. Arminius stelt sijne gedagten (*in Exa-
mine Praedestin. Perkins. p. 75. 76.*) alsoo voor. Laet ons by dit alles
tot een besluyt voegen de eigene, en de onmiddelicke uytwercking van
de dood en het lyden Christi. . . . Dese nu is, niet een dadelicke wegne-
minge der sonden van dese of van die, niet een dadelike vergevinge der
sonden, niet de rechtveerdigmackinge, niet de dadelike verlossinge van
dese of van die, welke sonder het gelove en den geest Christi aen nie-
mant geschieden: maer de versoeninge Gods, de verwervinge van ver-
gevinge, van rechtveerdigmackinge, en van verlossinge by Godt: waer
door uytgewrogt is dat Godt nikan, dewyle sijne rechtvaerdigheyt,
die voldaan is, het niet en belet, aen de sondige menschen de sonden
vergeven, en den geest der genaede schenken: tot welke gewroeten den
sondaren mede te deelen hy van te voeren wel was genegen uyt harm-
hertigheyt (want uyt die heeft hy Christum aen de werelt tot een Salig-
macker gegeven) maer door de rechtveerdigheit wierdt hy van der sel-
viger dingen dadelicke voortbrenginge wederhouden. Ondertusschen
blyft Godt sijn volkomen regt behouden om die goederen. . . . aen die
goede dien 't hem goetdunkt, en onder die voorwaarden die hy sal wil-
len voorschryven, mede te deelen. . . . En integendeel, indien wy soo-
danige concepten van de Middelaer hadden, als gy, Perkins, schijnt te
hebben, dat soo de sonden van alle de uytverkoornen met der daedt van
haer weggenomen en op Christus overgebracht zijn; die de straffe voor
haer geleden hebbende: haer met der daedt van de straffen verlost soude
hebben; als ook dat de gehoorsaemheyt van hem ge-eyscht is, die de-
selve volbragt heeft, en het eeuwige leven door die volbrenginge niet
voor sich selven, maer voor haer verdient soude hebben; niet anders
dan of wy selve desen Middelaer in onser plaetse gestelt hadden, en
door den selven Gode onse schulden betaelt hadden: soo moecten
men eenen stellen, dat volgens de strengheyt van Gods rechtveerdig-
heyt en van de wet, den uytverkoornen toekomt vryheyt van straffen
en het eeuwige leven, en dat sy die goederen van Godt kunnen eischen
uyt regt van betalinge en kopinge, sonder dat Godt met eenig regt van
haer soude kunnen eyschen het gelove in Christum, en de bekeeringe
tot hem. Mer hoe groote ongerymtheden dit gevoelen beswangert is, is
niet ligt te seggen. Ik sal het wederleggen alleen met een bewysreden,
doch die seer kragtig is, genomen uyt de Apostolische Schriften. De
gerechtigheyt van Christo volbragt is de onse niet; voor soo veel zy vol-
bragt is, maer voor soo veel sy door het gelove ons toegereekent is, soo
dat

dat het gelove selve gefegt wordt ons tot rechtveerdigheyt toegereekent te worden, Rom. 4: 5. Tot hier aen toe Arminius, wiens eegen woorden wy bykans uptgedrukt hebben / alleenlich die overstaende die tot de tegenwoordige stoffe niet en dienen. Gelycke dingen hebben sijne nabolgers in de *Synodale Schriften*, daer hy voegende / dat de verwervinge soodanig is / daer se uit de nature van de saeck soude kunnen geheel ongeschonden blyven, en in alle leden volkomen bestaen, schoon-genomen datter geene waeren aen welcke wierdt toegepast, of die de vrugt daer van genoten.

X. In dese redenvoeringe zijn beelddingen / die noch niet de nauwkeurighcyt der Schoolgeleerden, nog niet andere gevoelens der Remonstranten, nog niet de Schriftuurlicke waarheyd wel over-een-komen: 't welck wy nu op orde gaen toonen. 1. Arminius spreekt niet nauwkeuriglick als hy segt / de eegene uytwerkinge van de doodt en van het lijden Christi is niet de dadelicke vergevinge van sonden / nog rechtveerdigmaekinge / nog dadelicke verlossinge van dese en van die / &c. maar de verwervinge van vergevinge, van rechtveerdigmaekinge / van verlossinge by Godt. Want de leden van dese onderscheydinge worden niet wel tegen malkanderen gestelt. Tegen de dadelicke vergevinge, tegen de dadelicke rechtveerdigmaekinge / wordt niet overgestelt de verwervinge van vergevinge, en van rechtveerdigmaekinge / maar de mogelicke vergevinge, de mogelicke rechtveerdigmaekinge. En soo soude Arminius hebben moeten spreken / in dien hy niet en oprichtelick hadde willen spreken. 2. Ook dat wordt niet nauwkeuriglick gefegt / het gewrogt van het lijden des doods Christi is de verwervinge van vergevinge en van rechtveerdigmakinge. Men hadde moeten seggen / is de vergevinge en de rechtveerdigmaekinge deselve / hoedanig die ook sy. Want Arminius selve heeft ons geleert soo niet te spreken p. 72. Men kan onderscheydt macken tusschen de daed waer mede de versoeninge verworven word, en het gewrogt selve van die daed, welck is de versoeninge. De daed die de versoeninge verwerft is de opofferinge van Christus aen den kruycegeschiet. Het gewrogt is de versoeninge. Alsoo heeft men ook hier moeten seggen: De verwoerdende daed in de doodt en in de lijdingen Christi is de bywillige en uit de liefde Godes en der menschen hoopthomende opneminge van allerhande lijdingen. Het gewrogt is vergevinge / rechtveerdigmaekinge. De verwoerdende daed is de voldoeninge Christi; het gewrogt is de byspeldt van de schuld. Soo sprack Arminius als hy soo verre nog niet tot enger was dooptgebaren. *Disput. Privae*. 35. §. 7. De gewrogten van het Priesteramt; zijn versoeninge met Godt; verwervinge van een eeuwige verlossinge, vergevinge van sonden, de geest der genade, en het eeuwige leven. 3. Des gelyc heeft dat geen bedruame sin / ten minsten wordt het niet bequaemelich gefegt / door Christi lijdingen is uytgewrogt dat Godt de sonden

kan vergeven : als of eenig nietwo/grootcr / en rupmet vermogen Gods een gewrogt waere van de lijdingen Chyfti. Het vermogen Gods is onepndig / welke geensins kan vermeerderd worden. Wijders dat geene / dat van niemant verworpen wordt / heeft te dooren in sijn vermogen moeten zijn. Better hebben de Remonstranten de gevoelenis haeres gemoedts voorgeftelt in de Synodale Schritten , met dese woorzen / het gewrogt van de Versoeninge is de verwervinge van de Goddelicke genade , dat is , een herstellinge in soodaenigen staet , &c. soo dat als een gewrogt van de voldoeninge Chyfti gestelt wordt een veranderinge van staet in ons / niet een vermeerderinge van vermogen in Godt.

Nog met andere gevoelens der Remonstranten overeen komt.

XI. Daer-en-boven accordeert Arminius in dese redenboeringe noch niet sich selven , nog met de sijne. Niet met sich selven. Want alle dese dingen strecken daer toe / dat de epgene en onmiddelicke uytwerckinge van de dootd Chyfti allreulich is een mogelicheydt van de verginginge der sonden ; en nochtraus beweert hy / dat de epgene uytwerckinge van de dootd Chyfti is de versoeninge met Godt / en de verwervinginge van verginginge / van rechtverdigmaechinginge &c. Maar hoe accorderen die dingen / nademael de mogelicheydt van de verginginge der sonden bestaen kan niet en geburige vbandtschap tusschen Godt en de menschen ? Wat is dat vooz een versoeninge / die niet en verhindeert dat de vbandtschap eeuwigh kan blijven ? Wat verwervinginge van verginginge is dat / welke niet en belet of het kan geschieden dat de sonden nimmermeer vergeven worden ? Niet beter komt hier Arminius overeen met de leer-gronden van de sijne. Die uytduchelick ontkennen / dat Godt / van wegen sijn wreckende rechtverdigheyt / de sonden niet en kan vergeven sonder voozgaende voldoeninge. Ich verswijge nu het dispuut van Vorstius over dese stoffe tegen Sibrandus Lubbertus : alsoo belijden de Remonstranten uyt gemeenen name in de Apologie p. 46. 6. met dupdelicke woorzen. Te stellen dat de wreckende rechtverdigheyt Gods Gode soo wesentlick is , dat Godt door kragt des selfs verbonden , en genoodsaectt wordt om de sonden te straffen , is seer beuselagtig en Gode onbetamclick.

Maer verdydelt de gansche vrugt van het lyden Chyfti.

XII. Hier uyt kan vozder niet een seer klaar gevolg gehaelt worden / dat de dootd en de lijdingen Chyfti ganschclik te vergerffch en bychterloos en krachteloos zijn. 't Welck ich alsoo betoone. Indien in Godt / ook vooz en buyten de voldoeninge Chyfti / vermogen is om de sonden te vergeven / niet tegenstaende sijn wreckende rechtverdigheyt / soo is Chyftus te vergerffch gestorven / op dat soodanig een vermogen in Godt soude zijn. Nog dit seggen / bevestigen / dylende Remonstranten , dat Godt sonder voldoeninge / en sonder kreuchinginge van sijn wesentlicke rechtverdigheyt / de sonden ongestraft kan laeten slippen en alsoo vergeven ; het tegendeel daer van roepen sy seer beuselagtig te zijn. Verhalven heeft Chyftus dooz sijn dootd niet met allen

allen berwoyben. Want het gerne hy gefegt wordt doot / ſijn doot berwoyben te hebben / dat waſſer ook al ſonder ſtine doot. Godt ſoude ons hebben konnen ſalig maeken ſonder de voldoeninge Chriſti: maer hy heeft dat niet willen doen, ſegt Corvinus in *Cenſura Anatom. Molinæi*. p. 436.

XIII. Epndelick komt deſe ſtellinge van Arminius niet ober een met En ſtryde de Schyſtuurlicke waerheyt. 1. Want nergens leert de Schyſture / tegen de dat de vucht van de doot Chriſti is een mogellikeyt van vergevin. Schyſture. ge der ſonden: ook wordt ten dien eynde niet een plaats der Schyſture van Arminius bygebracht. Dog van de wyg der doots Chriſti / ſonder de Schyſture te ſpreken / is tegen de Godgeleertheyt. 2. Ja het tegendeel leert de Schyſture gelijk wy 9. 3. 4. 5. in het byede getoont hebben. 3. Woer het is byemdt van alle reden / dat de eygene uytwerckinge van Chriſti volkomene voldoening is / dat Godt den gevangenen by ſoude konnen laeten henen gaen / ſoo nochtang dat die gevangene ook altyt in het gevangenhuyt en een ſchuldnaer ſoude konnen blijen. Doe ongerijnt is het / dat Godt voldoen is doot ſijns Soons / doot de ſonden van yemant / en dat volkomelick / die nochtang / niet tegenſtaende deſe volkomene voldoeninge Chriſti / in het eenwige buur weg te wiſſen ſoude zyn / om daer ſelve te voldoen: doot die ſelve ſonden voer welcke Chriſtus volkomelick voldoen heeft? 4. Soodaenig een bloote mogellikeyt van vergevinge / welcke uyt de nature van de ſaech / op dadelickheyt nimmermeer kan upkomen / ſtoot om verre dat onberanderliche verdrag datter is tuſſchen den Vader en den Soon / welckers koer begrijp Arminius in de *Oratie van het Prieſterſchap Chriſti*. p. 14. wel uytgedrukt heeft. Godt heeft van Chriſtus ge-eyſcht dat hy ſijne ziele ſoude ſtellen tot een offerhande voor de ſonde, dat hy ſijn yleech ſoudegeven voor het leven der werelt, dat hy den prys der verloſinge ſoude betaalen voor de ſonde, en de gevangeniſſe des menſchelicken geſlags. Hy heeft beloofd, ſoo hy dat deedt, dat hy ſoude ſien een langlevendt ſaet, dat hy ſoude zyn een eenwig Prieſter, Aengenomen heeft de Prieſter onſe conditie, &c. Op deſe onſepbaere beſofte ſteunende / heeft ſich Chriſtus gewillig in de doot overgegeven. Waer volgens deſe ſtellinge van Arminius en van de Remonſtranten ſoude het konnen geſchieden / dat Chriſtus de prys niet betaelt hebbende / geen ſaet ſoude ſien / en koninc ſoude zyn ſonder eenig koninckryck der genaede / Vader der eenwigheyt ſonder kinderen / Wyddegom ſonder wyde / en hooft ſonder lighaem. Welke ſeer onbetamelicke dingen zyn.

XIV. Met dze bewijſredenen ſtrijdt ondertuſſchen Arminius voer ſijn gevoelen. Waer van dat het eerſte is. Godt blyft ſijn regt geheel niet geſchieden houden om die goederen aen die geene dien 't hem goetdunckt, en op dat Godt niet en ge- die voorwaerden die hy ſai willen voorchryven, mede te deelen. Waer niet en ge- upt ve genac-

D D 3

de en heerlickheyt aen die geene voor welcke Chriſtus geſtorven is.

upt volgt dat Christus niet en heeft verdient dat die goederen aen pemaunt metter daerdt sonden medegegeelt worden. Want daer heuen strecken dese woorden van Arminius. Ich antwoorde. 1. Dat wy ontkennen dat het Gode toestaet / die goederen / welke Christus heeft verdient / niet mede te deelen aen die gene vooz / welke Christus gestorven is. Het stont Gode toe te besluypen vooz / welke Christus soude steruen: maer dit besluyp eenmael gemaecht zijnde / soo staet het Gode niet toe / de genaede en de heyltichhejdt die vooz de doot Christi verwozven is / niet te geuen aen die gene vooz / welke Christus is gestoruen. 2. Als Arminius segt / dat Godt sijn regt geheel hadde om die goederen mede te deelen op die voozwaarden die hy sal willen voorszijuen / supponerende en voozupsteliende dat de volboeringe deser voozwaarden / namelick van gelobe en van bekeeringe / of de genaede tot volboeringe van de selue noodsaeckelick / niet en is vandie goederen die Christus met sijn lijden vooz ons verdient heeft / soo is hy wederom gantich mis. Want dat was ook in het verdrag van de Vader en de Soon / volgens het welke Christus sig in de doot overgegeuen heeft / begrepen / dat alle de volwassene vooz den weg des geloofs en der bekeeringe tot de heylsaeme genietinge der andere goederen sonden komen; en geen andere voozwaarden komen volgens het verdrag nu gestelt worden. Daer en-hoeu is dat ook besooten / dat de Vader den Geest der genaede tot gelobe en bekeeringe / volgens de verdienste Christi / den gemeen vooz / welke Christus gestoruen is / soude geuen. Gelickertwijls wy een weynig te vooren gesien hebben dat Arminius onder de gewogten van Christi Priesterschap rechtsinniglijk selue den Geest der genaede. Want dewijle Godt ons met alle geestelicke segeninge segent in Christo, Eph. 1: 3. dat is / vooz en om de verdiensten Christi / en de gebinge des geloofs een van de vooztreffelickste segeningen is / Phil. 1: 29. soo wordet waerlick het selue ons ook verleent om de verdiensten Christi. 3. Ook dat wordet niet gesegt met de Schrifture / dat het gelobe en de Bekeeringe voozwaarden sijn die betrefst worden vooz en al eer eenige gewogten van Christi doot aen pemaunt worden medegegeelt. Secker sy worden niet voozupt-betrefst vooz onse wedergeboorte / en lebendigmaeckinge upt den doot der sonde / en vooz en al eer wy upt dese doot enuwe getrocken worden / welke dingen onder de gewogten van Christi doot gestelt worden van Paulus / Eph. 2: 5. en Gal. 1: 4. Men segge derhaluen / indien men wil dat dese dingen voozwaarden sijn die voozupt-betrefst worden om de vertroosting / die vooz de doot Christions verwozven is / aen onse conscientien toe te passen. Alsoo nochtang dat upt de verdienste Christi af bloeje de genaede die kragtighen overbloediglick werchsaem is om die voozwaarden te volboeren.

Oock het geloue en de bekeeringe werden gegeven uyt verdienste Christi.

Het is den uyverkoorne

X V. De tweede bewijstreden van Arminius is dese. Indien de dadelicke geoorloft de saligmakende goederen van God te eischen mit regt van de betalinge Christi.

licke vergevinge der sonden, &c. een uitwerkinge van de doodi Christi is, soo moet men te gelijk stellen, dat volgens de strengheyt van Gods rechtveerdigheyt en van de Wet den uytverkoorene toebehoort en vryheyt van de straffen, en het eeuwige leven, en dat sy die goederen van Godt kunnen eyschen, uyt recht van betaalinge en kopinge: sonder dat Godt met enig recht soude kunnen eyschen het gelove in Christum en de bekeeringe tot hem. **Wp antwoorzen 1.** In alle manieren stellen wy dit: dat de wedergeboorne mensch met vertrouwen kan toe treden tot den thoon der genade/ en van Godt die goederen eyschen / uyt regt van de betaalinge en de kopinge Christi. Want waerom souden wy van Godt niet durven eyschen / dat hy ons dat geene doe / 't welch hy aen sijn Soon en aen des selfs verdiensten heeft willen schuldigh zijn? Dit is de vyrmoechtigheyt van ons geloove de kroone der rechtveerdigheyt te verwagten van Godt/ ten opsigte van onse onwaerdigheyt/ wel als van een barmhertigen en genadigen geber / maer ten opsigte van Christi verdiensten als van een rechtveerdigen Regter; 2 Tim. 4:8. 2. **Hatellich doet 'er Arminius** hy / sonder dat Godt met enig regt van ons soude kunnen eyschen het gelove in Christum en de bekeeringe tot hem. Want het is onmogelyk / dat dese dingen niet volvoert souden worden van die geene / die tot Godt nadert om de selve te eyschen. Want hoe kan het geschieden / dat permant die dingen van Godt eyscht in den name van Christi / sonder gelove op Godt en op Christus / sonder bekeeringe tot den Vader en den Soon? 3. **Laet ons tondelich spreken.** **Gefiele** zijnde de voldoeninge van Christus / en het verbondt der genade en het **Nieuwe Testament** alsoo bevestigt zijnde / soo kan Godt niet geen regt den uytverkoornen af voerden het gelove en de bekeering / als voorwaarden van het genade verbondt / indien sin in welke Arminius en de Remonstranten willen / nemelick / 1. **Dooz** soo veelse van ons souden moeten worden volbragt / sonder dat de genade de selve in ons wercht op een boven natuuelike en fragtdadige en onverwinnelike wijze, 2. **Dooz** soo veelse dooz een genaedige dispositie en schickinge Godes souden komen in plaets van een volmaechte onderhoudinge der wet / hoedaenig een het **Wetich-verbondt** verespichte. Want soo stelt Arminius dese dingen / dat in de plaets van een volhomen gehoorszamenheyt / welcke het wetich-verbondt voederde / onder het Genade verbondt komde de daet des Geloofs / die na Godes genadige schattinge ons soude toegereken worden tot rechtveerdigheyt / dat is tot een oorzach van 't regt om het eeuwige leven te eyschen. Sulke voozwaarden / hoedanig die ook mogten verlicht worden / op welke gebouwt woort het regt tot het eeuwige leven / het zy na rechtveerdigheyt / het zy na een genaedige waerderinge Godes / laet de nature van het Genade-verbondt niet toe. En tot soo verre beslypt Arminius wel / indien de **Middelstaet** alsoo booz ons voldoen heeft / als of

Godt vordert niet van de uytverkoorene gelove en bekeeringe, als voorwaarden van het Genade-verbondt in den Arminianischen sin.

of wy selve doo; hem Gode onse schulden betaelt hadden / soo kan van ons met regt geen voozwaerde afge-epscht worden / die in eenigerhande manier de plaets van betaellinge soude bekleden. De gantsche eer van ons regt tot het eeuwige leven moet ongeschonden blijven vooz onsen Heere / en aen sijn eenige verdienste toegeschreven worden: en tot geen van onse daden onder eenig voozwendel overgebracht.

De Regt-
veerdig-
heyt Chri-
sti is de on-
se voor soo
veelse
voor ons
volbragt
is.

X VI. Is nog overig een bewijsreden / die Arminius inepit seer kragtig te zijn. De Regtveerdigheyt, segt hy, van Christo volbragt, is de onse niet, voor soo veelse volbragt is, maer voor soo veelse door het gelove onstogereekent is. **I**k antwoorde. 1. Wat besluyt Arminius daar uyt? Besluyt hy dat behalven de voldoeninge Chyristi het gelove ook noodsaeckelich is ter saligheyt? Wat dan verder? Verhalven heeft Chyristus vooz ons niet verkregen de dadelicke vergevinge der sonden. Dat gevolg woort ontkent. Want het gelove woort niet aengemercht als verwervende / maer als de verworvene vergevinge toepassende. En dewijle het vooz-uyt-geselde voozwerp van het saligmaeckende Gelove is de dadelicke vergevinge nu dooz Chyristum verworven / soo moet de selve waertlick een eppen gewoogt sijn van de doodt Chyristi. 2. Die Regtveerdigheyt Chyristi / gelijckse Chyristi is / vooz soo veelse van hem volbragt is / alsoo is sy de onse, vooz soo veelse voor ons volbragt is; en daerom vooz het gelove de onse, als zijnde ons een verdienstige oosaeck van de genaede die kragtig is om het gelove in ons voozt te brengen. Sp is / segge ick / de onse, ten opsigte van het regt, om datse / volgeis het besluyt des Vaders / en het vooznemen des Soons / vooz ons volbragt is: hoewel sy de onse nog niet en is in besittinge, ten opsigte van de erkennisse en het gevoelen van soo grooten weldaet die ons bewesen is. Want dese erkennisse komt dooz het gelove voozt / en spruyt uyt het gelove. Behent is de onderscheppinge tusschen de regtveerdigmaecking aen de zyde Gods en aen de zyde des menschen. Aen de zyde Gods is sy dat slot-bonnig Godes / waer mede hy belijdt dat aen hem dooz Chyristum vol-daen is / en waer mede hy uytspreekt dat alle de upverkoopenen vry zijn van de straf-schuld en de verbintenisse om te betaelen: en dese gaet selfs vooz haer gelove. Aen de zyde des menschen is sy een erkennisse en een gevoelen van dat seer aengenaeme slotbunnig / 't welck dooz den Hepligen Geest aen het herte geopenbaert is / en van een pderder upverkoopenen met vertrouwen aengenomen. De ene gaet vooz het gelove / ten minsten ten opsigte van die generale artijkel die wy terfont voozgesteld hebben; de andere volgt. En alsoo hebben wy de kragt en waerdye van Chyristi voldoeninge tegen de beknibbelingen van Arminius verdedigt.

ACHT.

ACHTSTE HOOF-STUCK.

Van de Noodfaeckelickheydt der Vol- doeninge Christi.

I. **N**at wy de waerdye van de voldoeninge onses Heeren Jesu Christi / tot sijner eere / en vertroostinghe der uytverkoopen / uyt de Schizisme verclaert hebben / soo sal het niet ontydig zijn dat wy van de noodfaeckelickheydt van dese voldoeninge handelen: dewijle ons hier ook na toe leyden die dingen die wy boven / §. 11. uyt de Apologie der Remonstranten hebben bygebragt. Alwaer het ons niet en lust de staet des verschils alsoo te formieren / gelijk ick sie dat van een andersins groot Doorgetter gedaen is / of Godt door sijn volstrekte Almagtigheyt de sonden sonder eenige voldoeninge niet en kan vergeven. Want wy disputeren niet gaern over Gods volstrekte Almagtigheyt. Daer-en-boven schijnt de aenmerkinge van Gods absolute Almagtigheyt niet te passen op dit verschil-poinct. Want de verklaringe en de beslegtinge van dit verschil-poinct is niet te haelen uyt de eegenschap van Gods Magt, maer van Gods Heylighcyt, Rechtveerdigheyt en diergelijke. Sommige aenmerkende alleen de Magt Godes / seggen van hem alle dingen: niet overpeynende dat Godt niets kan doen dan rechtveerdiglick / heyliglick / waertagtiglick / wijsellick / stantvastiglick / en epndelick alsoo gelijk alle sijne dencken waerdig sijn. Seer wel heeft de Regtsgeleerde Papinianus ff. Lib. 28. 7. Leg. 15. van een goetd man gesegd: welcke daeden de godsaligheyt, agtinge, onse erbaerheydt beledigen, en, op dat ick in het gemeen sprecke, tegen de goede seden geschieden, daer moeten van geloven dat wy die oock niet en kunnen doen. Het selve moet waerlick veel meer van Godt gesegd worden / dat het geene geen getuygenis is van Gods volmachtheden / of het geene eenige deugt van Godt / of de glorie van Godt verduystert / dat sulchs geen werck van Godt kan zijn. Verhalven dunct het ons niet te passe te komen / als van Gods Allerheyligste regt gehandelt wort / datmen dan niet Gods absolute magt voor den dag home. Over sulchs willen wy het verschil-poinct liever in deser voege formieren: of het uyt het loutere en onverschillige goetvinden van Gods wille voortgekomen is, dat Godt gewilt heeft, dat hem door Christum voldoeninge soude geschieden, voor en aleer hy de sondaren wederom aennam in genaede, dan of de natuurlicke Heylighcyt, Regtveerdigheyt, en diergelijcke wesentlicke deugden Gods welcke hy

Staet des verschils.

E e

niet

niet en kan verlochenen, voldoeninge ge-cyscht hebben? Dit laetse oordelen wy waertagtiger en bepligter te zijn.

I I. In het voorgeaende boeck *Hoofst. 5. §. 19.* en de volgende hebben wy in het byde bewesen / dat het in de nature selve en in het onder-anderliche regt van Godt gegrondt is / dat hy de sonde niet ongestraft laet blijven. 't Welk als een grondslag onder dese onse stellinge kan gelegd worden. Nu sullen wy daer byvoegen andere bewijsredenen die de voldoeninge Christus selve nader raaken.

Het is niet gelooflick dat Godt om vermaeck, sonder eenige noodsaeckelickheit, sijnen seer geliefden Soone aen sulcke schrickelike smerten onderworpen heeft.

III. En ten eersten redenhabelen wy fragtiglick uyt de uytkomst, en van agteren. Want hoe is het waerschyjnlick / dat Godt sijnen geliefden Soone / in welken hy al sijn welbehagen hadt / sonder noodsaeckelichheyt / tot een vloech vooz ons gemaakt heeft? Laet ons een wepnig tijts met dese meditatie ons besig houden. De onmetelike wijsheyt Gods heeft upgebonden een wonderbaere betrenyng der menschelike Nature met een der Goddelicke Personen: op dat Godt soude konnen gesegt worden selve te gehoozsaemen / te lijden / te sterben / en eyndelick te voldoen. Dese Persoon is geweest heylig / onnosel / onbesmet / de Maan van Gods welbehagen / de eeniggeboren Soon / de teer geliefde des Vaders. Dese heeft de Vader ten doele gestelt en onderwoypen aen de smoodste versmaedheden/aen de schynckelike lijdingen / en aen een vervlochte doodt / op dat deselve de plaets son-den bekleeden van een loogeld of van een randsoen / waer mede de son-daeren souden bygehogt worden. Van lange tijden af heeft hy met verschepden omwegen dese lijdingen beslegt / en de selve daer en boven voozbeduydt dooz den ganschen toefel der offerhanden / die hy dooz Moyses geboden heeft. Hy heeft toegelaeten dat de werelt na soo veel schelmstuken soude worden besmet met een Godsmoozdt (van welckers aenschouwinge de sonne selve haere stralen te rugge trock) zijnde waerlick een afsgriffelike gruwel daerdt / en in welckers schulde de gansche natie der Goden ingewickelt is. Schijnt dese gantsche saek ('t welck met eerbiedigheyt gebaegt moet zijn) niet te rieken na een ydele vertoning / indien Godt niet een eenige blaes onse sonden gelijk als een wolke soude hebben konnen verduyven? Strijdt het niet met de Goedtheyt / Wijsheyt / Beplighheyt Gods / sonder eenige noodsaeckelichheyt / en (op dat ick soo spreekte) om bernaechts wille / op dese wijze te handelen? Waerom heeft hy soo grooten en belemmerden omweg gebuycht om daer toe te komen/daer hy toe getraeken hose dooz een regte en een kortere weg?

't Welk hy niet gedaen heeft om te tonen sijn oneyndig regt. Ver een yder schepsel.

IV. Soo my permant te gemoete voert dat sulcks van Godt geschiedt is / om openbaer te maeken sijn onepudig regt dat hy heeft over het schepsel / soodaenig / dat hy ook een onschuldige seer swaere smerte soude konnen aendoen; dien antwoorde ik aldus. Indien het Gode behaegt sig dat recht toe teeygenen / soo is het nogtans seker dat

dat hy het selve nauwelix / ja nog niet nauwelix / oopt gebuypt heeft. **I**ndien hy het selve regt eeniger tijt gebuypt heeft / dat is geschiedt in veel ligter en sagter dingen / als die van onsen Heere Christo geleden zijn. **I**ndien hy epndelick om dat regt te roonen somtijts sulcke swarte sinetren toefondt / nochtans soude hy sig onthouden van sijn seer geliefdeen eenige Zoon / in welken hy soo klaer betuygt heeft een welbehaegen te hebben.

V. **T**e drijven dat dese geheele saech door Godts andersins onverschillig goetvinden alsoo bestelt is / op dat de heylsaeme leere Christi door dit exemplare martelaerschap soude bevestigt worden / is de reden / en de Schijfure en de erbarenthepdt tegen te spreken. **W**ant Godt hadde vele andere dingen / veel ligter dingen / waer mede hy de leere der salighejdt konde bevestigen / als met soo schijckelicken lijden sijns gelief den Zoons. **D**aer-en-boven leert ons de Schijfure dat daer op gesien hebben de miraculen Christi / geboegt hy de prediking / die seer kragtig was / en door een duydelicke openbaeringe der waerhejdt sich als Goddelick vertoonde / door welke dingen hy sijn selven aennemelick maecte hy den discipelen van **J**ohannes / **M**at. 11: 5. en ook hy de gantsche schare / **L**uc. 7: 19. en **J**oh. 6: 14. **E**pndelick soo uyt de Schijfure als uyt de ondervindinge besluypen wy / dat het kruyce Christi den Jooden een ergernisse is geweest, den Grieken een dwaesheydt. **1** Cor. 1: 23.

Nochte alleenlik ten dien eynde, op dat daer door gelijk als door een martelaerschap de leere Christi soude bevestigt worden.

V I. **M**en moet ook niet stellen / dat het noodfaeckelick geweest is dat ons door soo een wercksaeme weg / ja door 't exempel van den Soone Gods / geleerd wierdt dat wy door veel lijden moeten ingaen in het koninkrijcke der hemelen. **G**enoegsaemelick / indien hier niets anders onder verbozgen was geweest / souden wy daer van hebben konnen onderwesen worden door de exempelen van andere martelaeren. **D**aer-en-boven isser nauwelix een uyt duyfenden / die salig worden / den welcken / den vloech Gods aen een spde geset zijnde / op den weg der salighejdt / soo veel schijckelicke dingen / sulcke bitterheden ontmoeten / als Christo bejgent zijn. **W**aerom hebben wy alle door het exempel van Gods Zoon dieg aengaende moeten worden onderwesen / dat de poorte des hemels niet anders open stont als door die verdrukkingen? **E**en zy wy seggen dat aen Gods rechtveerdighejdt door de lijdingen Christi voldaan is / en aen deselve niet anders en heeft konnen voldaan worden / soo schijnt 'er geen andere rechtveerdige / heylige / wijse / en Gode betamende reden van deselve aangewesen te konnen worden. **S**eecket myn geheugt niet dat ik die van niemand gehooft hebbe.

Nochte alleenlik, op dat ons geert wiert dat men door verdrukkingen moet streven na de heerlikejdt.

V II. **I**ndien perant segt / dat de voldoeninge niet noodfaeckelick is geweest om de rechtveerdighejdt Gods / maer nochtans van Godt

Men moet oock niet stellen dat ge-
Godt ge-

Ge 2

wild heeft dat aen hem door den Soon voldoeninge soude geschieden om te betonen sijn magt en wil om de sonden te straffen sonder noodfaeckelickheydt.

geepscht is om eenige andere volmaecktheydt Gods / namelijk op dat hy soude verklaren sijn magt en wil om te straffen de sonde / welke hy ook kan ongestraft laten: soo antwoorde ik dat soodanig een magt en wil nauwelijc een volmaecktheydt Gods kan genaemt worden: nademaal Christus liever een volmaecktheydt Gods noemt / Gods barmhertigheyt / verdacgfaemheyt en mildadigheyt ontrent de menschen / ook ontrent de onrechtveerdige / Matth 5: 45, 48 Die waerlich seer loflick sal zijn / indien Godt na sijn behaegen de sonden kan ongestraft laten / en tegen dese niet straffinge de allerhepligste nature Gods niet en strijdt / noch ook de Wet die dese nature verklaert. Ja dat meer is indien Godt met sijn grootst lof de sonden kan ongestraft laten / soo soude ondersogt konnen worden / of hy die niet lof kan straffen: om dat hy als dan soude schijnen sonder reden den sondaer te verdriicken / en qualick te handelen het werck sijner handen. Doch het welke sonder reden geschiedt / dat kan in Godt niet loflick zijn.

Oock moet men derwaerts sijnen toevlugt niet nemen dat men segge, dat Gode de reden van dese sijnen handel bekendt zyn geweest hoewel sy ons onbekent zyn.

V III. Misschien sal permant meppen dat het bepligst is sig niet in te dzingen in de afgronden van de onnaspeurlicke wijsheyt en onepndige magt Gods / en te seggen / dat het Gode om wijs en gorde / hoewel hem alleen bekende redenen / wel behaegt heeft / dat wy niet anders als door de volderinge van sijn Soon souden verlost worden: maer dat hy ons nochtans door een geheel andere weg tot de saligheyt heeft konnen leiden / ja niet een woort of wenck verlossen. En seker alsoo heeft eertijts de groote Augustinus gesprooken / *de Agone Christiano*. Godt konde alles indien hy gewilt hadde. Doch hy heeft niet gewilt: en dat om een rechtveerdige oorsaeck; hoe welse voor ons onbekendt en onbegrypelijk is; maer alwaer het dat hy anders deedt, het soude nochtans even seer uwe dwaesheyt mishagen. En wederom *de Trinitate Lib. 13. Cap. 10*. Laet ons beweerden dat dese manier: op welke Godt door den Middelaer Gods en der menschen, de mensche Jesus Christus, ons verwaerdigt te verlossen, goet en met Gods waerdigheyt overcenkomende is; maer laet ons oock tonen, dat het aen geen andere mogelike manier Gode ontbrooken heeft, onder welkers magt alle dingen even seer liggen; doch datter geen andere bequaemer manier om onse elenden te geneesen gewect is, noch ook heet behooren te zijn. Wy behaegt waerlich seer die eerbaere sedigheyt / dat wy van de redenen en oogmercken der handelingen Gods niet ligdveerdiglich durven vonnissen; nogte van de wegen Gods onbedagtsammelich oordeelen / om dat in deselve padweg voortkomt waer van onse onwetendheyt de reden niet en kan verklaren / ja 't welck onse laetdunkende dwaesheyt met de reden schijnt te strijden. Maer als de reden van Gods handelingen alsoo van ons kan gehent en aengewesen worden / dat in de selve de glorie van Gods aenbidelike rechtveerdigheyt / Wijsheyt / Hepligheyt / en Goedheyt / met een seer heider ligt

ligt uytblinckt; soo is het niet langer sedighheyt / maer berouwsteringe van Gods deugden / die niet te willen erkennen. En alsoo is het hier niet de sack gelegen. De reden waerom Godt / willende de uytverkooping sondaeren saelig maecten / dat gewilt heeft te geschieden dooz de voldoeninge van sijn Zoon / is dese / om dat hy in sijn Wijsheyt gesien heeft dat aen sijn heyligheyt en natuurlijke rechtveerdigheyt op geen andere wijze heeft voldoeninge kunnen geschieden. Endit seggende / sprecken wy niet tot naedeel van de macht Gods; die bukten twijffel niet anders kan wercken als met sijn heyligheyt en rechtveerdigheyt over-een komt: maer wy verkondigen niet verwonderinge sijne Wijsheyt / die / 't welck allen gejachpene verstanden onmogelick scheent te zijn / een middel uytgevonden heeft / waer dooz sijn rechtveerdigheyt soude voldoen worden / en de sondaer heylighelick gesaligt. Doch op dat dese dingen klaerder en te gelijk vaster zijn / wel aen laet ons verder aendagtelick overwegen wat de Schijfure ons leert van de aendrijvende oorsaecken het oogmerck waer uyt / en waer toe ons Christus gegeven is.

IX. De heylige Schrijvers stampen ons dikkwils in / dat het uyt een onuytspreckeliche liefde tot het menscheelike geslagt voortgekomen is / dat Godt sin eygen soone niet gespaert heeft / maer den selven aen ons gegeven / en voor ons in de doot overgegeven / Joh. 3. 16. Rom. 5. 8. 1 Joh. 4. 10. Doch indien wy op een andere wijze hebben kunnen gesaligt worden als dooz het lijden van Gods Zoon, soo blinkt de liefde Gods soo uytnemendelick niet in de gevinge van dit middel. Want het is wel een groote liefde / en die geensing en is uyt te sprecken / dat / terwijl de rechtveerdigheyt de menschen strengelick ter straffe voerde / nogtans de menschen liefde en het voornemen om de saligheyt te geven de overhandt bekomen heeft / gebonden hebbende tot die saecke in de schatten der wijsheyt een wonderbaer temperament der rechtveerdigheyt met barmhertigheyt / en dat foodaemig / dat sonder overleveringe van Gods leet geliefden Sone tot yselicke pijnen voor ons te ondergaen geen plaets konde gehad hebben. Maer indien de rechtveerdigheyt geensing in de weg is geweest / indien op veelte andere manieren onse saligheyt heeft kunnen gevoordert worden / ja met een eenig woordt of wenck / wat soo grooten uytnemendheyt van liefde isser gewest in de gevinge des Zoons? Het soude wel waerelick een werck van een seer gedenckwaerdige barmhertigheyt zijn / dat hy ons de sonde soude hebben vergeven. Maer indien het niet noodsaeckelick was dat hy dat deedt dooz tusschenkomst van de doot sijns Zoons / indien hy even soo bequaemelick op een andere wijs / indien hy dooz korter weg / indien hy met een wenck / gelijk sommige seggen / onse sonden soude hebben kunnen wegnemen / waerom wordte dat als een bewijs van sulcken onbegrijpelicken liefde van Christo en sijne Apostelen aengedrongen.

Indien de gevinge Christi tot onse saligheyt niet noodsaeckelick is geweest, soo blinkt daer in niet uyt soo een uytne-mendheyt der Goddelicke liefde.

Ook sal in
Christi
bloedt niet
zyn een
betoninge
van de
regtveerdigheyt
Gods.

X. Van het eynde of oogmerk der voldoeninge Christi leert de Apostel / dat het selve is een betoninge van Gods regtveerdigheyt, Rom. 3: 25. Welken Godt voorgestelt heeft tot een versoeninge door het gelove in synen bloede, TOT EEN BETOONINGE VAN SYN REGTVEERDIGHEYDT. Godt heeft sijne Soone voorgestelt, soe aen sig selven, hebbende in hem een welbehagen / Jes. 42: 1. in syn ewigen raedt hem verordnende tot een Middelaar / en den geenen die alsoo verordnert is beschonwende / als aen ons, stellende hem in het openbaer / en plaetsende op den thoon der genade / en der heerlijkheyt / in het gesigt van alle. En hy heeft hem voorgestelt tot een versoeninge, alwaer d'Apostel sinisprekt op het deksel dat op de arke des Verbonds gelegd was / en genoemd wierdt in het Hebreeusch caporeth, in het Grieks hilasterion, dat is / versoendecksel. Beteekenende dat gene / dooz het welcke Godt den menschen versoent wordt / waer in hy woont en berust / en waer wt hy genadige antwoorden geeft. Derder de Versoeninge is geen versoeninge / als in het bloedt, dat ons door het gelove moet toegepast worden. Dat is / Christus heeft ons niet den Vader niet versoent als dooz lijden. In den tabernakel was een versoendecksel in het bloedt van den bok; dat is / dat met het bloedt des bochs besprengh wierdt. Hier gelt niet als het bloedt van die geene / die tot een versoeninge voorgestelt is. Waer toe dienen alle dese dingen? tot een betoninge van Gods regtveerdigheyt, door de vergevinge (in 't Grieks staet het woord *parefi.*) der sonden die te voren geschiedt zijn onder de verdraegsaenheyt Gods. De sonden der voorgaende tijden hadt Godt voorgegeen in de gelovige / niet gestraft / niet tegenstaende de selve / de gelovigen getorpen om de hemelsche erffenisse te besitten. Doch getoont moeste worden dat sulchs van Godt geschiedt was sonder eenige quetsinge van syn regtveerdigheyt. Derder was het openbaer / dat Gods rechtveerdigheyt niet en was voldaan / nog dooz de boetvaardigheyt der Gelovigen / noch dooz den voorgebeelden toetsel der offerhanden / noch dooz het bloedt dat aen het goudene versoendecksel gesprengt was. Berhalven was overig / dat de verklaringe van Gods regtveerdigheyt geschiede in de versoeninge en het bloedt van Christus / waer dooz getoont wierdt dat Godt / volgens den eynd van syn rechtveerdigheyt / niemands sonden ongestraft laet blijven. Doch indien Godt buypen quetsinge van syn rechtveerdigheyt / om niet met allen / sonder eenige voldoeninge / de sonden kan vergeven; soe schijnt die ganschen handel geweest te zijn een pdele en Gode geensing betamende vertooninge / als die sonder eenige noodsaekelichheyt sich selven soe verbaerlich soude hebben willen toonen in de schikfeliche doot van den geliefsten Soone. Nademael nu dese dingen afgrijfselk zijn om te denken / soe wordt wt dese redenvoeringe Pauli opgemaect / dat het niet en heeft konnen geschieden / dat Godt de sonde niet en straffe / ten zy hy t'eniger tijt Christus dooz-

doorzfelde tot een verfoeninge / ende alfoo sijne rechtveerdighejdt be-
toonde: reden / om dat de niet straffinge der sonde sonder verfoeninge
soude zijn een verlocheninge van Gods Rechtveerdighejdt. Want de
niet betoninge der rechtveerdighejdt is een verlocheninge des selfs:
voornamelijk in dat groote werck van onse salighejdt. Want alfoo
spracckt Godt selve / Jes. 56: 1. Mijn heyl is nu by om te komen, en
mijne gerechticheyt om geopenbaert te worden.

X I. Misschien sal iemand seggen dat dooz Gods rechtveerdighejdt D or wel-
hier wordt beteekent / geelijck elders / de waerachtighejdt en stant- ke hier
vastighejdt in het volbzegen der beloften: soo dat d' Apostel dit allen- niet ver-
lijck gewilt soude hebben / dat Godt daerom sijnen Soone tot een ver- staen wot
foeninge voorgestelt heeft / op dat hy de voozseggingen en de beloften Gods
soude voldoen / en alfoo betonen dat hy was rechtveerdig, dat is / Waerach-
waerachtig. Maer hier wordt een geheel andere saeck verhandelt. De tighjdt.
rechtveerdighejdt Gods beteekent hier de rechtematighejdt / waer
mede Godt / volgens sijn Wet / dooz het aendoen van verdiende smer-
ten / de verdienste der sonde / en den haet tegen de sonde openbaer
maecht / en dat het hem niet en betaemt met den sondaer genuepn-
schap te hebben / sonder te openbaeren de schendinge van sijn heerlich-
hejdt. En dat dese alhier verstaen wordt / blyckt / om dat d' Apo-
stel besich is met te verklaren / hoe Godt sonder quetsinge sijn
rechtveerdighejdt / te voren de sondaeren verdraegen heeft / en
de sonden voozbygegaen heeft: en hy toont seer desig dat de rechtveer-
dighejdt Gods haren eysch gehregen heeft in de verfoeninge van
het vloedt Christi / die ter behoorzker tijt geschiedt en openbaer ge-
worden is. Want hy wijst aen dat het dooz kragt van de selve geschiedt
is / dat den gelobigen van de voozgaende tijden de sonden vergeven zijn.
Welcke swaertichejdt niet weggenomen wordt dooz die uytlegginge /
die ick terstont verhaelt hebbe. Alle de woorden strecken daer toe / dat
blijcke dat Godt rechtveerdigh handelt / als hy den sondaer rechtveer-
digt om de verdienste Christi.

X II. Gedenc kwaerdig is ook het geene den Apostel dupdelich ge- Indien de
segt en dickwils herhaelt heeft / dat de Wettische offerhanden de sonde
strafschulde der sonde nimmermeer hebben konnen wegnemen. heeft kon-
Eheb. 10: 1. 4. 11. Doch dat soo ligt sonder tusschen komste van enig nen weg-
soen offer heeft konnen weggenomen worden / waerom heeft dat niet genomen
konnen verfoent worden dooz de doodt der Wettische offerhanden? worden
dit is met allen seer aen te mercken / dat / als den Apostel sulks ont- sonder co-
kent / hy op de nature van de saecke selve het ooge heeft / welke niet ge- nig soen-
segt wordt dat niet te konnen doen / om dat het Gode anders behaegt offer,
heeft; maer om dat de sonde soo grooten saeck is / dat des selfs vleche waerom
niet gem bloedt van bocken of stieren kan uytgewasschen worden: het heeft zy
welcke d' Apostel vooz vast stelt als perweg dat hem toegestaan wordt ook niet
en weggeno-

men worden door de wettische offerhanden?

en van nature bekent is. Ende secker de Gemenste van het Oude Testament hadde beleiden / dat haere sonden niet konden worden versoent noch dooz eenig bloedt van kalveren of van rammelen / al wierden se tot eenige dupsenden vernienigbuidigt / noch dooz eenige opofferinge van ossen / al wierden se gelijk als met dupsenden van beecken wiptegoten / ja selfs niet dooz de doot van haere eeniggeboozne soonen / Mich. 6: 6, 7.

En hoe
kleint het
besluit des
Apostels
besluitende
de
noodfae-
kelichheit
der eenige
offerhande
Christi uyt
de onmagt
der Wettis-
sche offer-
handen?

XIII. Ooki mag niet boozhy gegaen worden het besluit van den Apostel / waer mede hy uyt de onmagt der Wettische offerhanden besluit de noodfaelichheid van de eenige offerhande Christi. Want na dat hy gesegt hadde / dat het onmogelick was dat het bloedt van stieren en bocken de sonden wegneme; soo doet hy daer by: Daerom komende in de werelt segt hy, &c. voegende daer agter / Hy neemt het eerste weg, te weten de opofferinge van beeften / om het tweede te stellen, namelijk de opofferinge van Christi lichaem. Doch dit besluit sonde geen kracht hebben / indien 'er eenig derde soude konnen syn / waer mede onse sonden worden versoent / of indien 'er geen versoeninge van node waer. Maer nu redenabelt den Apostel alsoo / dat hy boozuytsiet als een saecke die van de Joden toegestaen wierdt / dat sonder bequaeme versoeninge de sonden niet konnen vergeven worden; welke versoeninge niet zijnde in de Wettische offerhande / soo is dat een overig / dat sy gesogt worde in de offerhande Christi / sonder welke de smette der sonde in eeuwigheid onuitwischelick blijft. De vastigheid van dit besluit des Apostels vloeyt uyt de nature Gods en der saecke; want indien de noodfaelichheid der offerhande Christi gehacht moet worden uyt het vrye en onverschillige welbehagen van Gods wille / soo soude d' Apostel te vergeefs soodaenige gevolgen maeken. Alleenlick was maer hy te brengen dat welbehaegen Godes.

Entrec-
kende uyt
de onmagt
der wet de
noodfae-
kelichheit
der Regt-
veerdig-
maeckinge
door Chri-
stum.

XIV. Op gelijken wyse redeneert deselve Apostel / Rom. 3: 19, 20, 21. &c. Dit legt hy tot een grondslag dat de gansche werelt booz Godt verdoemelick is. Waer uyt hy besluit / dat niemant uyt de wercken der wet geregtveerdigt kan worden. En hier uyt besluit hy verder / dat wy niet anders konnen geregtveerdigt worden als dooz het bloedt Christi. Secker niet een onvaste bewijsreden / indien Godt uyt barmhertigheidt alleen / met een wenck / de sonden kan wegnemen / en den sondaer het leven toewijzen. Want de Joden sonden daer op dit antwoordt gereedt gehadt hebben / datter een andere en een veel korter weg was ter rechtveerdigmaeckinge in Gods oneyndige barmhertigheidt / en seet byje magt / sonder de versmaetheidt des Messie. Men moet hier ook niet loopen / op dat ich daer wederom vermaen van doe / tot de byswillige schikkinge van Gods wille / als of die alleen een oorsaeck waere van dese noodfaelichheidt. Want indien d' Apostel die boozuyt stelt / soo was 'er geen redenbelinge meer van noden. Hy hadde sijn oogmerck / soo hy maer alleen die bes-
schickin-

schietlinge bekenit maecte. Indien hyse niet booz-upt-stelt / soo klenit het bewijs niet. 't Welck verre moet zijn.

X V. Ook dunct ons hier niet overgeslagen te moeten worden dat seggen des Apostels / waer mede hy den geenen die tegen den Heyligen Geest gefondigt hebben / alle hope der salighepdt affnijdt / met dat bewijs / om datse / de versoeninge Christi van haer verworpen zijnde / geen slag-offer voor de sonden meer over hebben, Heb. 10: 26. Daer hy wil geen hope van vergevinge oberig te zijn / aldaer segt hy geen slag-offer meer oberig te wesen. Nemende dit booz een ongetwijfelde waerhepdt / dat de op-offeringe van een slag-offer noodsaeckelich gaet vooz de vergevinge. Indien dat alsoo niet en was / waarom soude een mensch / dien een slag-offer ontbreect / sonder voldoeninge / van Gods onepndige barmhertighepdt geen vergevinge mogen hopen?

X V I. Het selver faecke dient het geene d'Apostel segt / Heb. 6: 6. Heb. 6: 6. dat het onmogelick is die wederom te vernieuwen tot bekeerlinge, als welke haer selven den Soone Gods wederom kroycigen en openlik te schande maken. Welcke laeste woorden niet op de selve wijze van de Godgeleerden verclaert worden. Doch bupten twiffel begripen sy een reden waarom die geene van alle hope der salighepdt zijn upgesloten / die sich de kruypinge Christi onnut gemaeckt hebben. Als sonder welcke het onmogelijck is de salighepdt te bekomen. De geleerde Man / Moses Amiraldu, verclaert het alsoo / in een Disput over de sonde tegen den Heyligen Geest: namlck om dat dese verlaeters geen gemeenschap meer en hebben met de nu volbragte offerhande / bewijse sy deselve hebben verworpen / soo moeten sy / indien sy salig willen worden / een andere offerhande soecken. En om dat van niemant / als van Christus alleen / een waertlick versoenende offerhande heeft konnen volbragt worden / soa is het noodsaeckelich / indien sy salig willen worden / dat sy Christum wederom overgeven om gekruypigt te worden / en hem ter versmaedhepdt overleveren. Doch sulck te doen is ongroofoft / en kan ook van Gods niet verkrege worden / Rom. 6: 9, 10. Welcke verclaeringe toegestaen wordende / soa kan daer upt ons gevoelen kragtigh besloten worden: om datter sulcken absolute noodtsaekelichhepdt van Christi voldoeninge gesubponeert woijt / dat indien die / welcke hy nu volbragt heeft / onnut ge worden sy / een andere op een nieu van hem volbragt soude moeten worden / vooz en aleet den sondaer hope van vergevinge soude toeschijnen.

X V I I. Wordt streckt dit gevoelen tot verhebering van de heerlickhepdt der vooztreffelcke deugden Gods. Het piijft ons aen sijn Heyligheyt, volgens welcke hy geen sijn den sondaer kan gelijk worden / ofse hem sonder schuldige voldoeninge aennemen tot sijn gemeenschap en bewonen door sijn Geest. Het verheft de Regrveerdigheyt Gods / welcke met een onverbiddelcke strenghept straffe der sonde wordert.

¶ f

¶

Het bewaert ongebreucht Gods Majesteit, welke / voor haer ver-
pberende / niet en kan ongestraft laeten blijven de versmaedinge / want
mede sy dooz de sonde versmaedt is. Het verheerlijckt Gods onafpeur-
like Wijsheyt, welke / het geene voor allen geschapene versma-
den niet te vinden onmogelijk was / een heylsaam temperament van
rechtvaardigheyt en Barmhertigheyt heeft uptgehouden / behou-
dend de eere van die heyde. Eyndelick het maecht groot de onwaer-
derlike menschen-liebe onses Heren / die / eijffer geen ander mid-
del onser saligheyt was / sinen eegenen Soone niet gespaert heeft /
maer den selven voor ons overgegeven. Doch wie soude dat gebodelen
dat de glorie Gods alsoo verheldert / niet niet heyde de armen ont-
helsen?

En dient
tot bevor-
deringe
der Godfa-
ligheyt.

XVIII. Niet min dient het ook tot bevoorderinge der godsaligheyt.
Het leert ons beven voor de Majesteit van den Alverhoogen Godt /
die / daerom dat hy Godt is / den schuldigen niet onschuldig kan hou-
den. Het vermaerdert den afkeer vande sonde / daer wy tot ons heyl
van geloven datse vol is van so groeten afschepelicheyt / datse niet an-
ders en heeft konnen afgewassen worden / als dooz het bloet van een
heilige en waarlich Goddelicke offerhande. Het streit ons voor de
onbepette heyligheyt Gods / op dat wy na desselfs voorbeeld de
sonde niet en dondeliche haat vervolgen / en op dat wy ons van alle
gemeenschap der sonde supert bewaeren. Het ontfercht eyndelick
onse herten niet een schuldige verdorste / op dat wy ons ganc ten
dienste overgeven an Godt / die niet leuere genade sijn. Soen voor
ons heeft overgelevert inde doot / sonde welcke overlevende wy si
een wighheyt elendig sonde gebleven sijn. En aldus begrijpt ons ge-
voelen een leere der waerheyt die na de godsaligheyt is.

Ja neemt
niets weg
van eenige
volmaecht-
heden
Gods.

XIX. Ja het streckt ook niet tot verminderinge van eenige vol-
maechtheden Gods. Niet tot verminderinge van Gods volstrechte
maet. Want dat God blyven onroffsel sich seiven en sijn beugden niet
en kan verloochenen / nog niet sijn daeden getuigen dat de sonde tegen
hem niet en is / noch sig seiven alsoo daegen als of hy vermaecht hadt
in de sonde / den sondaer toestaende genwyschap met hem te hebben.
Niet tot verminderinge van Gods allerwijste wille. Want Godt wil
niets of kan niet willen als tot sijn glorie, welke vordert dat blycke
dat hy den sondaer seer ongelich is. Niet tot verminderinge van de
vryheyt der werckingen Gods welke men noemt na buyten. Want
hoewel Godt dooz geen noodsaeckelicheyt sijnere nature aengedre-
ven waerdeom na buyten te wercken / inden alle die werckingen te ge-
lijck aengemerckt worden / nogtans eene werckinge na buyten gestelt
zynde / soo is het noodsaeckelich dat 'er veele andere volgen. Wy voor-
beeldt / het is Godt by gewest de werelt niet te scheppen. Nog-
tans de scheppinge gestelt zynde en dooz de selve de existencie des we-
relts / soo is het noodsaeckelich dat Godt die werelt / en dat op soo
daem-

daenigen wijsse als met sijn rechtveerdigheyt / heyligheyt / wijsheyt overeenkomt. Alsoo ook hier / het stondt Gode by de sonde toe te laeten / nochtans de sonde gesiet zijnde / soo verperscht Gods wesentlike rechtveerdigheyt dat deselve gestraft worde. Het stont Gode by sommighe sondaeren salig te maechen nochtans gesiet zijnde dat hy dat wil / soo is het noodfaeckelich datter een geboorgelike voldoeninge tusschen-kome. En dat alles komt voort uit de onveranderelickheyt der volmaecktheiden Godes / welke hy in geene van sijn werckingen kan verlochenen. Niet tot verminderinge van de wijsse raedt Godes in het matigen der straffen / ten aensien van tijt / trap / en personen. Want wy willen niet dat Godt van nature alsoo strafte / gelijckertwijls het vuur brandt (hoewel hy sich ook by het vuur in desen deele vergelijckt / Jes. 27: 4. en Deut. 4: 24.) maer alsoo dat sijn goede natuur een oorsach zy om de selve te betonen op de allerwijste maniere. Doch alsoo verperscht Gods nature de betoninge der rechtveerdigheyt / datse ook toelaat een betoninge der goedertierenheydt, dewijle die seer rijck en overbloedig is. Niet ook tot verminderinge van de Goedheydt Godes / als of hy dooz de selve den sondaer / sonder voldoeninge / beheringe sonde konnen geven / en hem alsoo in genaede aengien. Want de bekeninge van den Gheest dat weder geboort is een plicht van de grootste Liefde: dog dat Godt den sondaer die nog geen berouw heeft / sonder aenmerckinge van voldoeninge / niet so grooten liefde belegen / betaemt sijn, andere deugden met / gelijck wy nu veelmaelen getoont hebben. Het betaemt Godt niet sijnen Gheest te laeten by / of te geven aen die geene diemex himspor. Het betaemt hem niet bekeninge te geven dooz den selven Gheest, sonder een tusschen-komende offerhande des Priesters / waer dooz de sonde versont worde.

XX. Dewijle derhalven de Nature / en de Werckingen Godes / Besluit. en de redenavelingen der heylige Schryvers de noodfaeckelickheyt der voldoeninge leeren: dewijle dooz des heren de uytneemende deugden Godes op een seer uptnemende wijsse worden verheeldert / en aen het licht gebracht: dewijle des selfs regtmattige bewattinge in sonderheyt strekt tot bevoorderinge van de Godsalighheyt: dewijle dooz deselve geene van Godes volmaecktheiden eenigling wordt vermindert; soo beslupten wy dat het allerbeplijst is in de selve matiglick te veruften.

XXI. Men moet nochtans waerneemen als wy van de noodfaeckelickheyt der voldoeninge in het gemeen spreken / dat is van sondaeringen straffe der sonde / in welke de sijtverderige en de heylige Godt Gerechtveerdigt en Gehepligt worde / dat wy niets bepaelen van de tijt / der trap / en de bysondere wijsse der straffen. Dat veelvuldige verschooninge / versagtingen ten minsten een vergoedinge dooz een even-geldigheyt / hier plaats hebben gehad / en bygevolg regtveerdiglick hebben konnen hebben / betoont de geschiedenisse van het leven en van de doot Christi overbloediglick. En wie soude

En des selfs beoorlickte bepaeling.

beweeren / of / indien hy 't soude durven beweeren / wie soude klaerlyck
 konnen bewyzen / dat het onmogelyck is geweest / dat Christus vop-
 niger lijdingen in getal / korter in duersaemheyt / min hevig in
 grootheydt / na de deelen des lichaems / vermogens der siele / ogen-
 blicken en deelen des levens op aerde volbragt / als boeg beloofde /
 en op sich nam / en alsoo voldeedt ? Ook hier moet plaets hebben
 dat seggen van Paulus / Rom. 12: 3. Dat men niet wys en zy boven
 het geene men behoort wys te zyn : maer dat men wys sy tot matig-
 heydt.

NEGENDE HOOFT-STUK.

Voor welcke Christus borge geworden zy
 en voldaan hebbe.

Christus
 heeft niet
 voldaan
 als voor
 die geene
 die salig
 worden.

I. **W**ouden geen bondige kennisse hebben van alle din-
 gen / die wy / tot eere van de Heere Christus / en
 tot onse vertroosting / van sijn borgschap en vol-
 doeninge behooren te weten / ten zy dit ook blycke
 wie sy zyn voor welke hy volgens sijn borgschap vol-
 daen heeft. De oplossing van dit verhsil is wel seer gewigtig /
 maer schijnt niet seer swaerdoenelich te zyn / soo men maet op de na-
 tuur des Borgschaps en der voldoeninge Christi / welke wy voor-
 henen upt de Schryfture hebben verklaert / bewesen / en verde-
 digt / wel agt geest. Want dewijle Christus door sijn borgschap op sig
 genomen heeft / alle de schuld der gener / voer welke hy borge ge-
 worden is / als de sijne / met een genoegsaem lijden / upt te wischen ;
 en sulchs door sijn voldoeninge op het volkomenste volbragt heeft /
 niet min dan of sy sondaers selve alle straffen / die sy door de sonden
 waardig waeren / gedraegen / en alle gerechticheit volbragt had-
 den : soo volgt dat hy voer die alle, en die alleen, borge geworden is en
 voldaan heeft / die metter daedt van haere sonden salig gemaecht
 worden. Dit leert een haerlyckeliche reden. Want Christus is geen
 borge geworden / en heeft niet voldaan als voer die geene welker per-
 soon hy vertoont heeft. 't Welck Arminius selve tegen Perkinsius p. 72.
 bekent. Woer dat yemant van die geene welker persoon Christus
 gedraegen heeft / en voer welke hy upt recht van een volmaechten
 borge voldaan heeft / selve gedwongen worde voer de selve schulde met
 de eeuwige doot te volboen / sulchs komt gansch niet over-een met
 Gods goede trouwe en rechtveerdicheit. Ook schijnt het ons geensins

te

te konnen geschieden dat permant van herte beweert dat Christus vooz alle menschen en een peber van deselve gestoven is / ten 3d dat hy vooz henen oitsenuwt hebbe die spreekwijs voor yemant te lterven, waer inde beterechent wordt een stellinge van permant in de plaets van een ander / gelijk wy onlangt tegen de Socinianen bewesen hebben. Maer het is de pñne waert / dat wy het waere gevoelen / in eenige stellingen begrepen / klaarlick voozstellen.

II. Dus staet het daer mede. 1. Dat de gehoozsaemhepdt en het lijden Christi in sich selven aengemerckt / om de onepndige waerdighepdt des persoons / van die waerdye zijn / datse niet alleen souden hebben konnen genoeg zijn om alle menschen hooft vooz hooft / maer daer en boven noch veele duysenden te verlossen / indien het Gode en Christus behaegt hadde / dat hy vooz deselve bozge wierdt en voldeedt.

III. 2. Dat Christus als mensche, aen de Wet der liefde onderwozen / alle menschen als sijn naesten heylighlick vernint heeft / haer van herte toegenezen is geweest / met het verderf der gener die verloren gaen ernstelick deernis gehadt heeft; welke hy nogtans als Godt wiste dat verworpen waeren / en vooz welke hy als Middelaer geen bozge belofte gedaen hadt. Soo nogtans dat hy dese toegenegenthepdt der menschepdt in de Wet / welke vooz Christus en vooz ons deselve is / voozgeschreben / aen de ordinerlinge Godes onderwozen heeft / en bepaelt aen de voozwaerde van Godes beslupte wille / bewijfende alsoo de heyligheyt van sijn wille in het verheerlicken van Godes raedt / en in een schuldige onderwerpinge. Dit blyckt uyt de traenen van Christus / waer mede hy als mensch de onheplen van de godloose stadt beweert heeft / welke de Propheten ten deele hadde gedoodt: en ten deele met versmaerdheden en bespottinge onteert: ja welke gelijck als het eenige slagthuis der Propheten in de gansche werelt was: en welke sich epndelick met haer rampsalige nakomelingschap dooz een allergruwelickste moozdt / en een schrickelicke vloekwenschen uyttersten verberve verpanden soude. Luc. 19: 41.

IV. 3. Dat hy gelegenthepdt van het bozgeschap / en van de voldoeninge Christi / ook de verworpingen veele goederen ontfangen. Want dit moeten sp aen de doot Christi danck weten / dat het Euangelium allen Creaturen gepredikt wordt / dat die grobe afgoderpe uyt vele deelen des werelts weggenomen is / dat de hooggaende Godloosheyt dooz het onderwijs van Godes wooydt veelsins beteugelt wordt / datse veele en alreimers voortrefliche / hoewel geen saligmaeckende gaven des heyligen Geestes bekomen / datse door de kennisse des Heeren en Saligmakers Jesu Christi de besmettingen der werelt ontvloden zyn, 2 Petr. 2: 20. en wie soude alles in hope konnen optellen? Welcke dingen haer niet by toeval alleen / buuten het opfer van Godt en van Christus / maer volgens Godes raad-beslupt gebeuren. Niet wel na

De gehoozsaemheyt Christi soude, hebben konnen genoeg zyn om alle menschen salig te maken, indien het Gode alsoo behaegt hadde.

Christus als mensche is ook die geene toegenegenthepdt geweest, voor welke hy als Middelaer geen borg-belofte gedaen heeft.

By gelegentheyt van de voldoeninge Christi ontfangen ook de verworpingen veele goederen.

Sy is van
soo groote
waardig-
heyt, dat
alle men-
schen son-
der uyt-
sonderin-
ge, tot hem
komende,
de salig-
heyt in
hem sou-
den kon-
nen v.n-
den.

Maer vol-
gens de
wille des
Vaders
heeft hy
niet vol-
daen als
voor alle
de uytver-
kooine en
voor die
alleen.

Wordt be-
wisen dat
Christus
voor de al-
gemeen-
heyt der
Uytver-
kooine
voldaen
heeft, uyt
2 Cor. 5: 15.
Heb. 2: 9.

den raedt en het boornemen om haer volgens testamenten salig te maeken: maer volgens den raedt van te betonen sijne lanckmoedigheyt ontrent de varen des toorns / dat is / die verloren sullen gaen / wonende in het midden van de geene die salig sullen worden. Want ten opsigte van Gods opset geschiedt niets bygeval. Alle dingen geschieden volgens sijn bepaelden raedt.

V. 4. Dat de gehooftsaemheyt en de lijdingen Christi van soo grooten waerdye sijn / dat alle menschen sonder uytsonderinge tot hem komende / een volmaechte saligheyt in hem souden kunnen vinden: en dat Godt gewilt heeft dat dese waerheyt sonder onderschept aen de geene die salig sullen worden / en aen de geene die verloren sullen gaen voorgestelt soude worden / met bevel van soo grooten saligheyt niet te versuimen / maer sich selven te bekeeren tot Christum in een waere verbijfeling des herten: en met een seer oprechte verklaringe, dat alle die tot hem komen de saligheyt in hem sullen vinden / Joh. 6: 40.

VI. 5. Dat ondertusschen Christus volgens de wille des Vaders / en sijn eygen boornemen / boor geen andere booge gewoeden is / voldaan heeft / en in eenigerhande maniere gestorven is als alleenlick boor alle de geene die de Vader hem gegeven heeft / en welcke metter daedt salig worden. Dit is die waerheyt waer over het beriscl is / en die wy nu uyt de Heylige Schryfture hoortelick / dog bondiglick gaen bewijfen.

VII. Dat Christus boor alle de Uytverkooine te saemen voldaan heeft / leert de Schryfture / want eerste getuygt dat hy voor alle gestorven is, en dat alle dingen door hem versont zyn, gelijk 2 Cor. 5: 15. Heb. 2: 9. Colloff. 1: 20. 't Welck niet konnende verslaen worden van alle menschen hoort boor / noodsaekelick te verslaen is van alle de uytverkooine / en van een pder der selve. Doch dat het niet en kan verslaen worden van alle menschen hoort boor / bewijs ik alsoo uyt de bygebragte plaetsen. Die alle voor welke Christus gesegt wordt gestorven te sijn / 2 Cor. 5: 15. sijn alleen die geene die oock zyn gestorven, te weten na den ouden mensche / die sy door kragt van Christi kruptinge gekrupt hebben / Rom. 6: 6. En die niet haer selven maer Christo leven, ja Christo die boor haer opgeweckt is. Dog dese dingen sijn foodaenig datse niet als op de uytverkooenen passen. Een andere sijn haer selven / de werelt / en de sonde gestorven. Een andere leven Christo. Enbelick wordt volgens de gronden der Remonstranten de kragt van Christi opstandinge alleen tot de gelobte ingebonden. Desgelijx die geene alle voor welke Christus door de genade Gods de doot gesegt wordt gesmaect te hebben, Heb. 2: 9. sijn de kinderen die tot de heerlijkheyt geleydt sijn / of geleydt sullen worden / welker Saligheys Overste Leydsman Christus is / welke Geheyligt worden, die hy sijne Broederen noemt, die Godt aen hem gegeven

ven heeft, *1. 10, 11, 13.* Welke dingen wederom soodaanig zijn / dat se alleen den upverkoopmen / niet den verwoepelingen boegen. Eent-
reus alle die dingen die Gode geslegt worden versocht te zyn, vrede ge-
maect zynde door het bloed Christi, Coloss. 1: 20. Konnen niet verder Coloss. 1:
upgerecht worden als tot de upverkoorenen. De saecke selve bewijst 20.
het. Want de versoeninge en de bezedinge met Godt zijn den up-
verkoorene gelovigen egeu. Rom. 5: 1. In tegendeel de verwoepel-
ingen zijn Gods geduurige vpauden / op welke de toorn Gods blyft,
Joh. 3: 36. Doo die dingen die op de aerde zyn, worden verstaen de ge-
lovige die als noch in de werelt wonen / gelijckerwijs doo die dingen
die in de hemelen zyn verstaen worden / niet de Engelen / maer de ge-
lycksalige menschen / die de vrugten der versoeninge en der bzedema-
kinge Christi ten vollen genieten.

VIII. Hier by komt de doozluchtige plaets 1 Tim. 2: 4. 6. Godt wil 1 Tim. 2:
dat alle menschen salig worden, en tot kennisse der waarheyt komen: 4. 6.
Christus heeft hem selven gegeven tot een rantsoen voor allen. Al-
waer doo alle niet alle menschen hoeft doo hoeft / maer de upverkoo-
renen van allerley volck en staet / verstaen moeten worden: 't welck
sich onwederleggelick in deser voege bewijse. 1. Doo welke Christus
sich selven gegeven heeft tot een rantsoen, die worden metter daet van
de heerschappye des Duyvels verlost / in vryheyt gestelt / konnen
noopt in een eeuwigh gevangenhuyt gewoopen worden / om wederom
te voldoen doo die selve schulden / doo welke Christus den laetsten
penning betaelt heeft. Dit moet men in alle manieren seggen / ten zy
men wil dat Christus te vergeefs betaelt hebbe. Doch niet alle hoeft
doo hoeft zijn van de heerschappye des Duyvels verlost. Wele zijn
en blijven Kinderen der ongehoorsaemheydt in welke de onreyn
Geest werckt Eph. 2: 2. en welke onder den strick des Duyvels een-
wiglick gevangen gehouden worden tot sijnen wille: en selve gedwon-
gen sullen worden doo hare schulde te voldoen. Derhalven heeft Chri-
stus sich selven doo hare daet gegeven tot een rantsoen. 2. Paulus
spricht van die alle welcke Middelaer Christus is. Doch hy is Mid-
delaer soo door op-offeringe van sijn lighaem en bloed / als door krag-
tigh voorbiddinge. Welck tweede deel des Middelaerschapz hier gemi-
sing kan upgesloten worden / dewijl het gehandelt wordt van onse ge-
beden / welcke volmaechte voorbreit wy hebben in de gebeden Christi.
Doo der / de voorbiddinge Christi / volgens de bekentenis der Re-
monstranten, is niet doo alle menschen hoeft doo hoeft. Derhalven
is Christus aller menschen hoeft doo hoeft volmaechte Middelaer
niet. 3. Hetz wordt gespoorken van alle die geene welke Godt wil dat
salig worden, en tot kennisse der waarheyt komen. Doch dat wil hy
niet van alle menschen hoeft doo hoeft: om dat hy wil dat de niet ge-
lovende verdoemt worden / Joh. 3: 36. En die kennisse / dat is / ge-
kenntnisse der waarheyt / ofte het gelove, is niet aller 2 Thess. 3: 2.
maer

maer der uytverkoorene, **Alt. 1: 1. Ja Godt wil niet dat het selve aller**
3p. Hy verhart dien hy wil, **Rom 9: 18.** **Wozder Gode** roete digten een-
 nig onvolkome willen, een onsecker willen, dat de gewilde saec-
 ke niet en bekoomt / **is Gods Majestept onbetamelich / Ps. 115: 3.**
En hier te verslaen een bloote wille des bevels, gebedende dat een
 pegelich sijn saligheyt uytwercke met vrese en met beben / en dat hy
 niet alle neersigheyt de kennisse der waerheyt soecke; ofte een
 wille van welbehagen goedkeurende dat geene dat volgrins het bevel
 geschiede / **is te maget en te schjael:** ook willen dat die geene niet /
 daer wy nu mede disputeren. **4.** Hier wordt gehandelt van alle die ge-
 ne vooz welke wy moeten bidden. Maer men moet niet bidden vooz
 alle menschen hoeft vooz hoeft: seker niet vooz die geene die verdoemt
 zijn: niet vooz de saligheyt van alle die nu leven gesamenlick geno-
 men zijnde / om dat wy dat niet en kunnen doen uyt den gelobe / nae-
 mael wy seker zijn dat vele van de selve verdoemt sullen worden:
 eyndelick niet vooz die geene die sondigen een sonde tot de doot,
1 Joh. 5: 16. **Ten** laetsten is het openbaer en bupen tegenspraak dat
 dese woorden ten dien eynde van den Apostel bygebragt worden / op
 dat se strecken vooz een betwergreden tot de geboden die hy verperscht / en
 die hy wil tonen dat niet te vergeefs sullen zijn. Doch indien de wo-
 den des Apostels dat alleenlick beteekenden / dat Christus vooz sijn
 vadoeninge verworpen heeft / dat Godt met alle menschen hoeft vooz
 hoeft soude kunnen wederom treden in vriendschap / hoewel het uyt de
 natuut van die verwervinge soude kunnen geschieden dat niemant
 metter daedt salig wlerdt, soo zijne sonder gevolg: om dat uyt de doot /
 die alleenlick een mogelicheyt van saligmaeking soude verworpen
 hebben / en uyt een kragteloose begeerte van der menschen saligheyt /
 geen verhooringe van soodaenige gebeden volgt / noch ook een hope
 van verhooringe die niet en beschaemt. Bijst derhalven overig dat wy
 seggen dat Christus vooz alle de uytverhoorenen van allerley volck en
 gelegentheyt sich selven overgegeven heeft tot een prijs van bypho-
 pinge / en dat Godt wil dat die alle salig worden; dat het bygevolg on-
 sen pligt is dat wy met onse gebeden desen raedt Gods dienen; en
 dewijle wy de uytverhoorenen van de verworpingen niet weten te
 onderscheyden dat wy vooz alle sonder onderscheydt bidden / **Gode** dat
 overlatende dat hy selve onderscheyde wie de sijne zijn; voornamelick
 nadenmaal wy versekert zijn dat wy niet te vergeefs vooz die geene
 sullen bidden / welke Godt wil dat salig worden / en vooz welke
 Christus sich selven overgegeven heeft.

En uyt die
 plaetsen
 daer hy
 sich selven
 gesegt

wordt voor de werelt overgegeven te hebben.

IX. De selve waerheyt schetpt de Schrijfture in / alse segt dat
 Christus sijn vleesch gegeven heeft voor het leven der werelt, **Joh.**
6: 51. Dathy is een verloeninge, niet alleen voor onse sonden, maer
 oock voor de sonden der geheele werelt, **1 Joh. 2: 2.** Dat Godt in
 Christo

Christo de werelt met hem selven versoent heeft, 2 Cor. 5: 19. Dat Christus het lam Gods is dat de sonden der werelt weg neemt, Joh. 1: 29. En in meer diergelycke plaetsen. Alwaer dooz het wooydt wereldt de algemeenheden / niet van alle menschen hoeft vooz hoeft / maer der uytverhoorene / bequamelick kan en moet verstaen worden. Het welcke wy met de volgende bewijsredenen vast maecten.

X. Het is openbaer dat in de Schysure altemet die dingen geseggt worden van de werelt die niet als op de uytverhoorenen en de gelovigen sluypen. Alsoo bidt Christus / Joh. 17: 21. Op dat de werelt gelove dat gy my gelonden hebt. En Joh. 23. Op dat de werelt bekenne dat gy my hebt gelonden. Dog dese dingen behooren tot die pylesterlike vooz-biddinge Christi / van welke wy seckerder als secker konnen besluyten datse nooyt verworpen wordt, segt Arminius in de *Oratie van het Priesterchap Christi*, en van welke het getuig is datse niet en geschiet vooz de werelt der verworpingen gelyckertwys Christus dit duydelyk bevestigt Joh. 9. en die geene daer wy mede te doen hebben / bekennen. Het is dan noodsaeckelick dat wy dooz de werelt hier verstaen de werelt der uytverhoorenen, gelovende in Christum / en hem dooz den gelove kennende / wy kragt van Christi vooz-biddinge / en dooz den dienst / en het heylige en heerliche voozbeert der gelovigen.

Want Christus bidt oock voor de werelt.

XI. Woerder veel getuygenissen welke niet alleen van de verworpinge / maer oock van de toegepaste saligheyt spreken / eygenen die aen de werelt toe. Alsoo predikt Christus / Joh. 3: 17. Want Godt en heeft synen Soone niet gelonden op dat hy de werelt veroordeelen soude, maer op dat de werelt door hem soude behouden worden. Dog dit is het oogmerk van Godt synen Soone sendende / niet op dat alle menschen hoeft vooz hoeft salig worden / maer op dat een ygelick die in hem geloof niet en verderve, maer het eeuwige leven hebbe, gelyckertwys Christus selve sig selven in de voozgaende verssen verclaert. Vergelyk Joh. 6: 32. Het broodt Gods is hy die uyt den Hemel nederdaelt, en die de werelt het leven geeft. Dog Christus geeft het leven niet als aen de uytverhoorene / aen de schaepen / niet aen de bocken / Joh. 10: 27, 28. Even eens sien wy dat Christus in het verbolg van de boven aengetrockene predicatie het woort werelt inbindt tot die geene / die de Vader hem gegeven heeft, die den Soone aenschouwen en in hem geloven, Joh. 39, 40.

De saligheyt wort de werelt toegepast.

XII. Aldus beteekenen oock Vader der gelovigen, en Erfgenaem der werelt, het selve in de belofte die aen Abraham gedaen is / Rom. 4: 11, 12, 13. Een Vader der gelovigen is Abraham. 1. Als een voozbeert des geloofs. 2. Als een voozbeert der segeninge of rechtveerdigmaekinghe dooz den gelove. 3. Om Christum die uyt hem geboren is / dooz wiens geest de uytverhoorene worden wedergeboren. Waerom Christus te gelyk met syn gheselick lichaem het saedt Abrahams ge-

Abraham wordt in den selven sin genoemd een Vader der gelovigen, en een Erfgenaem der werelt.

G g

noemt wordt / Gal. 3: 16. Een Erfgenaam der werelt is hy / dat is van alle geslagten der aerde / welke in hem / als in een voorbeeld des geloofs en der segeninge / en in sijn saect Christus / als in de fonteyn van alle segeninge / gesegent worden. Want dat is die werelt dien Christus tot een erfvenisse ontfangt / ook Abraham / ja alle de gelovige hoort voor hoort die sijn saect zijn / in Christus : dat is / die een eygendom wordt van Christus / en met welke Abraham en een vader der gelovigen gemeenschap hebben / sich verheugende in de goederen die haer verleent worden / 1 Cor. 3: 21, 22. Want dat maekt die nauwe vereening / en oprechte liefde / dat een vader blijde is / en Godt verheerlicht om die goederen die den naesten geschonken worden / even als ofse aen hem selve geschonken waeren. En alsoo hebben wy betwisen dat de werelt in de Schrifture beteekent de algemeenheydt der gelovigen, ofte der uyverkoorenen.

De Algemeenheydt der uyverkoorenen wordet de werelt genoemd.
1. Om de veelheydt.
Horajot
Cap. 3. In Gemara.
2. Om datse voor de roeping een gedeelte zyn van de onreynen werelt.
3. Maer na de roeping een beter gedeelte der werelt.

XIII. Wy doen 'er by dat alsoo de Heylige Geest wel te pas spreekt / en om gewigtige redenen. Want. 1. Betrekkent het woort Werelt doorgaens in het gemeene gebruik van spreken een groote menigte van allerhande menschen. Alsoo seiden de Phariseen onder malkanderen / Siet gy wel dat gy niet en vordert? Siet de werelt gaet hem na. Joh. 12: 11. Gelyckelc spreekwijls staet 'er in den Joodsche Talmud. Als Rabbi Simeon, de Soone van Gamaliel inquam (namelick in de Synagoge) stont de gansche werelt voor hem op; dat is / soo veel 'er in de Synagoge tegenwoordig waeren. Waerom soude dan die seer groote en bphaus onreynige menigte der uyverkoorenen / die grootteschaere die niet getelt kan worden, Apoc. 7: 9. met de benaeminge van Werelt niet aerdiglich konnen genoemd worden? 2. De uyverhoorene gelovigen in sig selven aengemerckt / en voor deliragtige roepinge, zijn een gedeelte van de werelt die in het booselicht, 1 Joh. 5: 19. Sy hebben eertijds in misdaden en in sonden gewandelt, gelyck het leven deser werelt is, Eph. 2: 2. En voor soo veel behooren sy tot die werelt, die voor Godt verdoemelick is. Rom. 3: 19. Die nu streckt tot opheldering van de heerlichhejdt der liefde Gods en Christi / en tot verdederinge der gelovigen / dat / daer sy een gedeelte zijn van de boose werelt / Christus haer tot een Verlosser gegeven is. 3. De uyverhoorene gelovigen / na de kragtige roepinge / en met de genade Gods die haer verliert / aengemerckt zijnde / zijn / hoewel een kleyn deel / nochtan een beter gedeelte van de werelt / en het clemaat van de onreynen werelt : De Heylige en de Heerliche die op der aerden zijn, Ps. 6: 13. Het Heylige saect, dat het steunsel der aerde is. Jes. 6: 13. En gelyck de Joden genegen sijn te spreken / de pylaeren der werelt. Dog wat is gebruikelicker / wat geboeglicher / als dat onder de benaeminge van het geheel betrekent worde het beter deel / gelyck altemers het grooter deel? Het is dan niet sonder nadruk / en het geeft nuttige leeringen / als wy hooren dat de algemeenheydt der uyverkoorene

ge-

gelovigen beteekent wordt met de benaeminge van de wereld.

XIV. Laet ons nu dese dingen toepassen op die plaetsen die wy boven §. 1. bygebracht hebben. Christus segt wel / Joh. 6: 51. dat hy sijn vleesch geeft voor het leven der werelt, handelende daer van de Verwerving, maer in het selve Capittel §. 33. vande Toepassing spreekt hy / segt hy dat hy der werelt het leven geeft: en alsoo verklaert hy wat hy sprekende van de verlossinge dooz de werelt wil verstaen hebben. Doch het is buyten verschil dat de toepassing der verlossinge niet verder wordt uytgebreyd als tot de gelovigen.

Word ver-
klaert
1 Joh. 6:
51.

XV. Als Johannes schryft / 1 Joh. 2: 2. dat Christus een versoeninge is niet alleen voor onse sonden, maar ook voor de sonden der geheeler werelt: soo leert hy ons met die woorden / wie die geene sijn die sich met de voorbiddinge Christi / en met de verlossinge dooz de selve berouwen / konnen troosten. Doch dit konnen alleen de uytverhoorenen gelovigen; deser / niet der verwoydingen voorspraec is hy by den Vader. Den desen / niet den verwoydingen / heeft Godt hem voorgeselt tot een versoeninge door het gelove in sijnen bloede, Rom. 3: 25. Dooz dese vertroosting behoort niet alleen tot de uytverhoorenen uyt het Joodsche volk / hoedaenig een Johannes was / maer ook tot de uytverhoorenen uyt de Heydenen; die Paulus duydelyk met den naem van werelt noemt / Rom. 11: 12, 15. Sijnde dit een benaeminge welke seer gebuyckelich is by de Hebreeusche Leeraeren / die de Heydenen noemen de volckeren des werelts. En niet alleen was dese heylsaeme waerheyt den gelovigen die toen leefden, en aen welke Johannes als aen sijne hinderkens toen schreef tot vertroosting; maer ook aen die geene die in de andere werelt geleefd hadden dooz de fontbloedt / die geleefd hadden onder het Moosaische Tugtheesterschap / welker sonden niet anders als dooz het bloet Christi versoent sijn / en eyndelich aen die gelovigen / die / van de tijt Johannis / uyt allerhande natien tot Christum soliden toegebracht worden / tot het eynde der werelt toe: welke seer groote schaere met recht genoemt wordt met den naem van de geheeler werelt. Het is waerlich seker / dat dooz de geheeler werelt niet en wordt beteekent de algemeenheyt van alle menschen hoofft voor hoofft: want Johannes onderschept duydelyk sijn selven / en die geene aen welke hy schryft / van de gansche werelt / konnende nochtans de selve van de algemeenheyt der menschen niet uytsonderen.

1 Joh. 2: 2.

XVI. Als Paulus segt / 2 Cor. 5: 19. dat Godt was in Christo de werelt met hem selven versoende / soo voegt hy 'er terfont by / dat sulx geschiedt / haer de sonden niet toerekenende. Soo dat hy leert dat de versoeninge en de niet toerekening der sonden sich eben wydt uytstrecken. Dog het laetste komt den uytverhoorenen en den gelovigen / en in welker herte geen bedrog en is / alleen toe. Want David segt datse welgeluksalig sijn die Godt de sonden niet toe en reekent, Ps. 32:

1 Cor 5:
19.

1, 2. Rom. 4: 6, 8. Derhalven wordt dooz de werelt beteekent de werelt der uytverhoorenen.

Joh. 1: 29.

VVII. Joh. 1: 29. Wordt Christus genoemd het Lam Gods dat de sonden der werelt wegneemt. Dog hy neemt die weg / dooz die op sig te nemen / gelijkewijs die bock op welke de ongerechtigheyt der hinderen Israels gelegd wierdt; dooz te voldoen dooz de selve als vooz de sijne; en dooz deselve af te nemen van de sijne / ten opsigte van de strafschuld / dooz de rechtveerdigmaecking / en ten opsigte van de heerschappye en finette / dooz de heyligmarching: vergelijkt 1 Petr. 2: 24. Welcke dingen alsoo de verwerplinge der saligheyt beteekenen / datse te gelijk de toepassing insupten / en over sulch niet bukten de werelt der uytverhoorene gelovigen konnen uytgerecht worden. Welgeluck salig is hy wiens overtredinge weggenomen is. Ps. 32: 2.

Het treflik
getuyge-
nisse van
Prosper.

XVIII. En aldus hebben wy getoont / als de Schysfure spreekt van de Werelt der verloste / datse wel eenige algemeynheyt beteekent / maer alleen een algemeynheyt der uytverhoorenen. 't Welck Prosper niet uytgedrukt heeft / *De Vocat. Gent. Lib. 1. Cap. 3.* of in een andere ducht / *Cap. 9.* In de uytverhoorenen en voorgekende, en van alle algemeynheyt afgesonderden, wordt geoordeelt een seekere bysondere algemeynheyt te zijn, soo dat uit de gansche werelt een gansche werelt verloft, en uit alle menschen, alle menschen schynen vrygekogt te wesen.

De Schrif-
ture trekt
de kragt
van de
doodt
Christi in
tot seekere
men-
schen.

XIX. Laet ons nu bysonderder bewijzen, dat Christus boldaen heeft dooz de uytverhoorenen alleen. Hier toe dienen die plaatsen der Schysfure / waer mede de doodt Christi ingetrocken wordt tot sijne schaepen, tot sijn Gemeynthe, tot sijn volck, ja tot sijn eygen volck, Joh. 10: 15. Act. 20: 28. Eph. 5: 25. Tit. 2: 14. Waer uyt wy aldus redenhabelen: 't Geene de Schysfure tot eenige seekere soorte van menschen inbindt / niet openbaere uytstuptinge van andere / dat komt ons niet toe tot alle menschen te gelijk uyt te bryden: maer in de bygebragte plaatsen bindt de Schysfure de doodt Christi in tot een seker geslagt of soorte van menschen / in voege dat andere openlich worden uytgesloten. Derhalven moogen wy se niet tot alle absolutelich uytbryden. De waarheyt van de eerste Doozstellinge blijkt uyt de woorden selve. De waarheyt van de Tweede uyt de bygebragte plaatsen. In welck verklarlinge dese twee dingen te toonen zijn: 1. Dat daer gesproocken wordt van de verwerplinge der saligheyt / welke is een daedt van Christus / en niet alleen van de genietinge / welke is een daedt van ons. 2. Dat de doodt Christi alsoo tot die geene die daer beschreven worden wordt ingebonden, dat andere daer van worden uytgesloten. De Remonstranten ontkennen het beyde: en op geen andere wijs kan de kracht van dit bewijs gezoocken worden.

't Welck
niet allen
van de genietinge,

XX. Wat aengaet het eerste / dat hier gehandelt wordt van de verwer-
wer-

werbinger der saligheyt / bewijse ick aldus. 1. De spreekwoorden / die de Heilige Geest in de bygebragte plaatsen gebuypt / sijn ziele voor eenige te stellen, eenigere verkrijgen, sig selven voor yemant te geven, byenigen met sich een voldoeninge / een verwerbinger / een verkrijginge. En anders spreekt de Schryfture niet / als 'er gesprooken wordt van de verwerbinger: gelijk dat buyten verschil is. 2. In de bygebragte plaatsen wordt sclaerlick beschreven dat gerne dat Christus gedaen heeft / soo buyten ons / als sonder ons: doch de dadelicke genietinge / van welcke de Remonstranten willen dat dese plaatsen verstaen konnen worden / is een daedt van ons. Welcke twee dingen in nature en in tijt veel verschillen. In nature: want het ene heeft de gelijkenisse van een middel dat tot perwerg veroorzakeert is / het andere heeft de gelijkenisse van het uiterste eynde / of liever van dat gebuypt / tot welck dat middel is veroorzakeert. In tijt: want die voorsellingen hebben een volkomene waerheyt gehad van dat ogenblich af / op welcke Christus sijn leven afleid: maer de dadelicke genietinge wordt in alle de uytverhoorenen by vervolgh van brede eeuwen / en by verloop van tijt voltrocken. 3. De Remonstranten selve byenigen uyt de Schryfture by gelijke spreekwijzen van te slerven voor yemant / van yemant te kopen, &c. wanneer sy bysijven dat de verwerbinger van de genade Gods tot andere als tot uytverhoorenen uytgebydt wort / met wat satsoen onthemen sy dan dat hier van de verwerbinger gehandelt wordt? 4. Sy selve toonen dat sy op dit haer seggen sig niet en verlaeten / als sy daer na seggen dat de bygebragte plaatsen tot de gelobigen alleen niet en konnen betrocken worden / en beweeren dat door de Gemeynthe de uytverhoorenen alleen niet verstaen en worden / en dat Christus voor die alleen sich selven niet overgegeven heeft: derhalven / segge ick / kan dat verkrijgen en sich selven voor yemant overgeven, hier niet verstaen worden van de dadelicke genietinge / welcke alleen den gelobigen gebeurt. 5. Epndelick de Remonstranten antwoorden met dese uytvlugt niet anders / als dat geen dat in verschil is: want wy beweeren en sullen terstont met seer bondige redenen bewijzen / dat de toepassinghe van de saligmaeckende genade van een ebengelijck uytgebydinge is met de verwerbinger; en belijden dat hier niet gehandelt wordt van soodaenigen verwerbinger / die haer volle gewoigt soude hebben / hoewel sy aen niemant toegepast wkerdt. Want soodaenigen verwerbinger oordeelen wy dat onredematig en onchristmatig, ja Christo gansch onbetamelick is.

X XI. Het tweede aengaende de uytspuysinghe van andere / als van Schaeppen, Gemeynthe, Eygen volck, een onderscheyden meldinghe gemacht wordt / maect ic aldus gort / dat ick eerst toone / dat onder de naem van Schaeppen, Gemeynthe, Eygen volck, alle menschen hooft voor hooft niet verstaen worden; daer na / dat dat gene dat hier aen

Niet alle
zinsc
schaepen
Christi.

Schapen, Gemeynre, Eygen volck toege-eygent wordt / booytbloeyt iyt die upnemende liefde Chyrist / welke hy de andere menschen niet toe en draegt. Het eerste heeft geen groote swaarghepdt. Want Chyristus segt tot sommige wydruckelich / Joh. 10: 36. Gy en zyt niet van mijne schapen. En daer-en boven wordt het gansche geslagt der menschen verdeelt in Schapen en Boeken, waer van dese bupen twiiffel verwoepelingen; die bupen tegenspraech upverhoorenen en erfgenamen des ewigen levens zijn / Matth. 25: 33.

Niet alle
behooren-
se tot de
Gemeyn-
te.

XXI. De Parten sullen oock niet seggen datse alle tot de Gemeynre behooren. Dit seggen sy / datter gesprooken wordt van de sichtbaere Gemeynre / daer oock andere als upverhoorenen in zijn. Maer. 1. 't Is ons genoeg / dat niet alle hoeft voer hoeft konnen verstaen worden. 2. Het geene van de sichtbaere Kerck seggt wordt / is somtijts soodaenig / dat het alleen van de upverhoorenen in de selve verstaen moet worden: gelijk wanneer van de sichtbaere Gemeynre der Ephesiens geschreven wordt Eph. 1: 4. Hy heeft u uytverkooren in hem: en dergelijc 1 Thess. 1: 4. Dat dat gene oock soodaenig is 't welck in de bygebrachte plaetsen van de Gemeynre seggt wordt / sullen wy terfont leeren.

Of tot het
volck Gods.

XXII. Epidelich datse alle niet en konnen gestelt worden onder het volck Gods / verklaert God selve / als het tot sommige roept Lo-Ammi, dat is / gy sijt mijn volck niet. Hof. 2: 22. En verkerdelich bevatten het die geene die van ons verschillen / wanneer sy voer het volck de Joden willen verstaen hebben / onder welke oock verwoepelingen waeren. Want dat in de geestelike voerrecht niet alle die iyt Israël zijn voer Israël zijn te houden / en alsoo oock niet voer het volck / hebben wy iyt het onderwijs van Paulus geleert. Rom. 11: 1, 2.

De dingen
die Chri-
stus voor
de uytver-
koorenen
gedaen
heeft,
vloejen
uyt die
uytlee-
kende
Liefde,
waer me-
de hy haer
alleen be-
mint.

XXIV. Maer het is niet genoeg getoont te hebben / dat onder de naem van Schapen / Gemeynre / Volck / alle menschen hoeft voer hoeft geenfing begrepen worden: want van sommige soude hy seckere gelegenthepdt per wes konnen seggt worden / 't welck haer wel toequam / maer haer niet alleen. En de vaege is niet / of Chyristus voer de upverhoorenen gestoven sy / maer of hy voer die alleen gestoven is: 't welck de Parten ontkennen iyt die plaetsen / daer het deelken alleen niet bygedaen wordt / besloten te konnen worden. Het is dan oberig te bewijfen / dat dese dingen in dier maniere den upverhoorenen worden toege-eygent / dat andere uytgestoten worden. 't Welck ick alsoo bewijfe. Alle de bygebrachte plaetsen strecken daer toe / datse uytzeiden de upnemende liefde Chyrist / tot sijne schapen / voer welke hy sijn ziele stelt / tot de Gemeynre die hy met sijn eygen bloed vercregen heeft / tot sijn volck voer het welke hy sich overgegen heeft. Maer indien de Schapen / de Gemeynre / het volck Chyrist in dit werck niet upnemend hebben boven alle de andere menschen / wat waersche-
like

lieke reden kan 'er bygebracht worden / waerom die onbegrijpelijke liefde van Christus / die sijn ziele stelt / sijn bloed vergiet / en sich selven overgeeft / aen haer bysonderlich toegeseyden worden?

XXV. Verheerdelich stellen de Parteyen tegen dese redekabeling de roem van Paulus / die als hy Gal. 2: 20. schrijft dat Christus vooz hem overgegeven is / andere van het derlgenuodschap van deselve liefde niet uytstijpt. Want Paulus spreekt daer niet van eenige liefde Gods / waer mede Godt hem uytneemendich boven andere / die even-dierbaer gelove met hem hebben bekomen / soude bemint hebben ; en hy merckt sich selven niet aen als Paulus , maer als een uytverkoorene en een gelovige : dewijle hy sich selven daer by crempel / als een voorbeeld van alle de gelovige voorszelt : en soo verre is het daer van daen / dat daer uyt besloten soude konnen worden / dat dat gene / dat Paulus van sich selven segt / hem eygen soude zijn / dat eer het tegendeel daer uyt ganschelich besloten moet worden. Dese aenhoudinge sluyt derhalven niet.

Verkeerdlik word hier tegen gdelit Gal. 2: 20.

XXVI. Maer laet ons plaets vooz plaets insien. Als Christus predickt dat hy sijn leven stelt voor sijne schaepen , soo besluyt hy daer uyt dat hyse moet toebrengen , op dat sy sijne stemmen hooren , en op dat sy worden een kudde en een herder , en op dat hy eyndelick haer het eeuwige leven geve , Joh. 10: 15, 16, 28. Doch het is seker / dat dese laetste saecken op de uytverhoorens gelovige alleen passen ; derhalven oock dat eerste waer uyt de andere getrokken worden. Want het en soude geen goet besluyt zijn / si stelle mijn leven vooz mijne schapen : derhalven moet ich deselve toebrengen / op dat sy mijne stemme hooren &c. indien hy sijn leven stelt vooz sommige welcke hy niet toebrengt / &c.

Voor die schaepen alleen stelt Christus sijn ziele , oien hy het eeuwige leven geeft.

XXVII. Als Paulus gesegt hadde / dat Christus Godt sijn Gemeinte met sijn eigen bloedt verkregen heeft , Act. 20: 28. soo verklaert hy in den brieven aen den Ephesiërs / Cap. 5: 25. uytduckeliker / wat hy dooz de Gemeinte / welcke Christus lief gehadt heeft / en vooz welcke hy sich selven heeft overgegeven / verstaen wil hebben / namelijk de bruydt Christi / welcke hy eeniglick met een egte liefde lief heeft / en welcke hy heyligt en sich selven heerlich voorszelt. Doch die liefde Christi / waer dooz het geschiedt is dat hy sich selven heeft overgegeven / en de heyliging en de verheerlicking der Gemeinte / welcke vruchten van die overgevinge zijn / behooren tot de uytverhoorens gelovigen alleen. Derhalven oock die overgevinge selve / welcke een gevolg is van die liefde / en een oorsaecke van de heyliging en verheerlicking der Gemeinte. Dozder dat die egte of huweliksche liefde Christi / waer dooz hy de Gemeinte als sijn bruydt met sijn eygen bloedt verkregen heeft / tot haer voozwerp heeft / alleen de algemeyne vergadering der uytverhoorenen / kan oock hier uyt / op dat ich andere dingen vooz by gae / bewesen worden / om dat Paulus deselve hier

De Gemeinte die Christus verkregen heeft is alleen sijn bruydt , voor welcke hy sich selven uyt een egte liefde overgeven heeft.

voorzest als een voorzest der huwelckse liefde van de man tot sijn vrouw. Doch dese moet buyten twijffel niet verder als tot de vrowe uytgerecht worden.

Voor welke Christus sig selven overgegeven heeft, de selve reynigt hy hem oock, &c.

Tit. 2: 11. wordt verklaert.

XXVIII. Eyndelik als Paulus sijnen Titus in gedagte brengt / dat Christus sig selven voor ons overgegeven heeft, op dat hy ons soude verlossen van alle ongerechtigheydt, en hem selven een eygen volck soude reynigen yverig in goede werken: Eft. 2: 14. soo leert hy klaerlik / welke de vrucht van Christi overgelyng is: te weten verlossing van ongerechtigheydt / en reyniging van een eygen volck / &c. die dan van ongerechtigheydt niet worden verlost / niet worden gereynigt / niet worden een eygen volck. Ic. deselve konnen niet toemmen dat Christus sich selven voor haer overgegeven heeft.

XXIX. *t Geen de Apostel in het selve Cap. 6. 11. schryft dat de Saligmaeckende genade Gods alle menschen verscheenen is, ons onderwysende dat wy matiglik, &c. sonden leven, helpt de Daptien niet / nog strydt niet tegen de waarheydt die wy berdedigt hebben. Want. 1. De verkondiging des Euangeliums / waer in de saligmaeckende genade Gods aengeboden wordt / en welke door die spreekwys alhier beteekent wordt / was tot alle menschen hooft voor hooft / ten tijde Pauli / nog niet gekomen; ja zelfs niet tot een pder volck. 2. Die verkondiging des Euangeliums raecht de ooren van meer menschen / als der gener die Christus met sijn saligmaeckende liefde bemint: nademaal het een uytwendig middel is / waer door de uytverhoorenien uyt pder volck tot de gemeenschap Christi gebragt worden. Waerom het aen een pder volck verkondigt moet worden / op dat de uytverhoorenien in dat volck het selve hooren. 3. Men moet letten op het oogmerk van den Apostel. Dog dit is de dienstknechten te vermaenen tot alle Gods saligheydt / op datse met haeren heyligen wandel de leere Christi in allen mogten verciere. Van dese saech geeft hy reden / om dat de saligmaeckende genade Christi verscheenen is / soo den Herren als den dienstknechten / ons onderwysende / Ic. Eben-alsof hy seide / menschen van allerlei slag moeten oordeelen dat dit haer te behertigen staet: datse het Euangelium belijvende / de leere des Euangeliums met heylige seden verciere: want wat de leere selve aengaet / sy is sulcken klaere / sulcken duydlike / sulcken kragtige leermeesters van allerhande vroomheydt / dat sulcks niemandt / als die willens doof is / kan onbekent sijn: dit dan staet alle die gene die deselve belijden / soo herren als knechten te betrachten / datse met haer onregelmatig leven die allerneste regel niet tot onreute sijn. Dit is de volle sin deser woorden; waer uyt een pegelick blycht datse ganschelik niet en dienen om de algemeyne kragt van Christi doot te bewijzen.

XXX. In-

XXX. Indien top de saech selve van de grond ophalen / soo sul-
len top seer klaerlich sien / dat het oogmerk van Christus niet en is ge-
weest / dat hy voor alle menschen gesamenlik genomen soude voldoen.
Hy heeft seker niet voldaan als voor de geene voor welke hy borje ge-
worden is. Dog hy heeft als borje beloofd / dat hy de wille sijns Vaders
soude doen, Ps. 40: 9. *Wor der dese wille des Vaders is / niet dat hy*
alle menschen hoeft voor hoeft soude salig maken / maer die geene die
hem gegeven zijn / dat is / die geene die uyt pder volch uytverhooren
zijn en niet het geloeve begaest fullen worden. Want soo segt de Heere:
Jes. 49: 6. *'t is te geringe dat gy my een knecht soudet zijn om op te reg-*
ten de stammen Jacobs, en om weder te brengen de bewaerde in Israël ;
ik hebbe u oock gegeven ten ligte de Heydenen, om mijn heyl te zijn tot
nu het einde der aerde. En noch klaerder Christus selve / Joh. 6: 39.
Die is de wille des Vaders die my gesonden heeft, dat al wat hy my
gegeven heeft ick daer uyt niet en verliese. Doch sy zijn niet alle aan
Christo gegeven / maer die geene allenlic die tot hem komen, vers 37.
Al wat myn Vader geeft sal tot my komen. *Woor dese dan alleen is*
Christus na de wille des Vaders borje geworden. Dese misdaeden
heeft hy op sich genomen / dese heeft hy op sijn borst gebraegen als hy
sich selven den Vader op-offerde / dese eyscht hy tot sijn eysendom uyt
verdiensse volgens verdrag / dese eysent hy sich als de sijne / dese sal
hy epindelick den Vader eens heylig en heerlich voorstellen / seggen-
de / *ick en de kinderen die my Godt gegeven heeft, Heb. 2:*
13. Alle dese dingen volgen van selfs uyt de nature van het verdrag
tusschen Godt de Vader en de Soon / dat top boven uytgelegd
hebben.

Het is nog
Gods, nog
Christi
wille ge-
weest dat
hy voor
alle hoeft
voor hoeft
soude borg
worden,
en byge-
voeg oock
niet dat hy
voor de
selve vol-
doen sou-
de.

XXXI. En verder konnen se opgeheldert en betwefen worden uyt
het voorbeeldige Priesterschap van Aaron. Op de plegtelicken dag der
versoeninge slagtede de hogepriester een van die twee Bocken / op wel-
ke de sonden van gansch Israël gelegd waren / en sondt den anderent
weg na de woestijne. Alle dingen zijn hier voorbeeldig gewest. De
Hogepriester, het slagtoffer, de weggesondene Bock, alles betee-
kende Christum. Waer wie werden voorbeeldiglich betrechten door
Israël? Secker niet alle menschen. Want wat is byzonder als dat
Israel was een voorbeeld der Elaviten en de Egyptenaeren / en
van die gehele werelt waer uyt het uytverhooren / en waer van het
op-soo veel erhande wijse onderscheyden is? Derhalven is overig dat
het geweest is een voorbeeld der uytverhoorene / die wacte Israëltien
zijn / Joden in het verborgen en in den Geest. Ende de Apostel be-
trekent niet den naam van verkiesinge, Rom. 11: 7. Want daer in
bestondt de gelegentheid van het voorbeeld / dat het Israëlitische volk
niet reingen uytwendigen toefel uytverhooren / verloft / en op sijn
wijse Heyligen Priesterlick was. Derhalven voor bediende het die ge-
ne die waerlick en eygeutlick uytverhooren / verloft / en Gods tot een Ko-
ning

Het selve
wordt ge-
toont uyt
het voor-
beeldige
Priester-
schap van
Aaron.

ninglick Priesterdom toegeheylt sijn: 't welck Petrus niet duystre-
lick getuygt / 1 Pet. 2: 5. Welcherwijls dan de Hoogepriester eerstijts
niet voor de Egyptenaeren of Canaaniten, maer voor het voorbeeldige
Israël alleen een soen-offer offerde / alsoo heeft onse Hoogepriester na
de oordeelinge Melchizedeks sich selven eenmaal opgeoffert / niet voor
de hoopeloose verworpingen / maer voor het geestelicke Israël, dat
is / de waare upverhoorene.

En uyt de
onafschey-
delicke ge-
wrochten
van de vol-
doeninge
Christi.

XXXII. De selve waerheyt sal sich seer klarlick opdoen / inden
woy op enige onafscheydelicke gewrochten der voldoeninge Christi agt
geven. Het soude te lang sijn die alle te verhaelen: laet ons eenige van de
voornaemste bespiegelen. Die met Godt versocht zyn, als sy vyanden
waeren, door den doot tijns Soons, die sullen versuelt zijnde behou-
den worden door sijn leven, Rom. 5: 10. Voor welke Godt/sijn eppen
Soone niet spaerende / den selven in de doot overgegeven heeft / acn
die schenckt hy oock met hem alle dingen; Rom. 8: 23. Voor welke
Christus gestorven is / die mogen klarckwoedighlick seggen: wie sal
beschuldige indringen tegen de uytverkorene Gods? Godt is 't die
rechtverdig maekt. Wie is 't die verdoemt? in 't selve Cap. vers 33, 34.
Die Christus verlost heeft van den vloek des wets / die blieden niet
onder den vloek. Maer tot die komt de segeninge Abrahams, Gal. 3:
13, 14. Doch het is niet van alle menschen hoeft voor hoeft / maer
van de upverhoorene gelovige alleen waer / dat sy behouden worden
voor het leven Christi / dat Godt haer met Christo alle dingen schenckt /
dat niemant tegen haer beschuldigen kan indringen / dat de segeninge
Abrahams tot haer kom. Verhaelen sijn sy oock alleen die geme van
welcke de booggaande dingen warlick konnen gesegt worden.

De vol-
doeninge
is voor de
geene die
verlooren
gaen gan-
sichelick
onnut.

XXXIII. Hier by komt dat dese berispte voldoeninge voor de ver-
woepelingen en de geene die verlooren gaen / ganschelick te vergeefs
en onnut is. Want voor wien is sy voerblick? Secker niet voor
Godt / die door ghem bedacht van niemant gelucksalighet kan worden ge-
maect. Hier voor Christus selve / die haer alimmermeer tot sijn e-
gendaem ontfangt / gelijk hy se oock niet en eyscht; noch niet haer als
met een eppen besittinge verrijcht wordt / hoewel hy verrijcht wordt
haer diere gheghe te hebben. Hier voor de gelovige / die in Godt en
in Christo niet haer lot te vreden sijnde / en volkomelick voor Chri-
stum verlost / een allefing volmaecte gelucksalighet geneten. En-
ghelick niet voor de geene die verlooren gaen / die selve voor haere sonden
tot den laetsten penning toe gedwongen worden te voldoen. Dog te
seggen dat Christi voldoeninge te vergeefs is / is ongerijmt en niet ver-
te van lastering. Seer wel seide eerstijts Kenigius, Bisshop van de
kercke van Lions, wanneer hy spreckjaerlick over dit verschijpsmet
redeneerde. Het bloet Christi is een groote prijs: foodaenig een prijs
kan niet ten eenigen deele ydel en vergeefs zyn, maer liever vervult
met de windt en opscheping van die waeren, voor welke sy gegeven
is. Den ste Forbes. Instruct. Histor. Lib. 8. Cap. 16.

XXXIV.

XXXIV. En men moet hier desen uytblyng niet maachen / dat de Indien
 verworpen daerom geen vlygt ontfangen upt de voldoeninge Christi / Christus
 om dat tot die saecke noodsaeckelich is de boozwaerde van gelove en voor de
 van volherdinge / welcke de verworpen niet en betragten. Want booz selve vol-
 eerst is het niet waer / dat het gelove en volherdinge in het selve daen had-
 boozbetrepschte boozwaerden sijn / booz en al eer pemant eenige vlygt de, soo
 der voldoeninge Christi kan genieten. Want de wedergeboorte selve soude hy
 en de kragtige roepinge / welcke gaet booz het dadelich gelove ; de voor de
 regtbeerdigmakinge / de aenmeninge tot kinderen / de heyligmakinge / hebben
 welcke gaen booz / de epdeliche volherdinge in het gelove / sijn onder verdient
 de voortreffelichste vlygten van Christi voldoeninge. Ten anderen woort het gelove
 upt het gezeck van gelove en volherdinge in de geene die verlooren en de vol-
 gaen / seer kragtigh bewesen dat het bloet des nieuwen verbonds herdinge.
 booz haer niet vergoten is. Want daer mede heeft Christus booz de
 sijne verdient een ewighe dnerigheyt van een nieuwen leven in gelove
 en in liefde. Bewijle hy is de Middelaer van dat betere verbondt ; en
 het welcke in betere beloftenissen bevestigt is , Heb. 8: 6. Doch die
 beloftenissen sijn de heyligmaechinge / vers 10. Ik sal mijne wetten in
 haer verstandt geven ; en de geduerigheyt des selfs / Ick sal haer tot
 een Godt sijn, en sy sulken my tot een volck sijn. Want in het nieuwe
 verbondt pemands Godt te sijn / is een geduerige Salignmaecker te
 sijn tot Salignheyt / gelicheit wijs afgenomen woert upt Mat. 22:
 32. 'r Welck oock toont de tegensteckinge van het oude / Heb. 8: 3, 9.
 Dese beloften / bewijse den uytverhoorenen upt kragt van Christi voi-
 doeninge genaediglick en metter daet geschoncken worden / soudent
 waertlick oock aen de andere geschoncken worden / indien Christus booz
 haer niet min voldaan hadde.

XXXV. Ja de voldoeninge Christi soude niet alleen onnut sijn De voi-
 booz de verworpenen / maer oock Gode en sijnen Christus seer on- doeninge
 betamelich. Onbetamelich is het Gods Wyligheyt / Goedheyt / voor de
 Regtveerdigheyt van sijnen hoogst geliefden Soone voldoeninge af te verworpe-
 epfchen en te ontfangen booz die gene die hy aen den Soone niet gege- ne is Gode
 ven heeft nog geven wil / en die hy besloten heeft in een ewighe ge- en Christo
 vangenis te werpen / op datse selve na verdienste haer schelms- onbetame-
 ken straffe lijden. Onbetamelich is het Christo sijn bloet tot een prijs lick.
 van vyphopinge booz die gerne te geven / die hy niet en soecht tot sijn
 eygendom te hebben. Indien wy de waerheyt onbeschoymdelick
 willen seggen / soo is oock dat eenighs het bloet des Nieuwen Testa-
 ments onreyn agten, waer door of Christus / of het Nieuwe Testa-
 ment selve geheylicht is.

XXXVI. Soude mi overig sijn / dat wy de bewijsteden van de an-
 ders gevoelde wederleiden : maer dat is soo bondig / soo overvloedig
 van seer geleerde mannen gedaen / dat wy nauwliet welc daer kommen
 byvoegen. Men sie insonderheyt de seer nette verhandelinghe van

Gomarus over dit Hoofstuck der leere welke ingeboegt is in sijn ver-
klaeringen over den Send-brief aen den Galaten.

THIENDE HOOFT-STUK.

Hoe Christus de Sacramenten gebruyckt heeft.

Het ver-
bondt tus-
schen den
Vader en
Christum
is soo met
eedswee-
ringe, als
met eenige
Waerteec-
kenen be-
vestigt.

I. **D**at hier aen toe hebben wy overbloediglych verhandelt die dingen / die in het verdrag / dat tusschen Christum en den Vader is / begrepen worden. En wy souden kunnen gehouden worden dese verhandelingen ten eynde gebracht te hebben / ten wy overig was / dat wy 'er yet wes by deden van de Sacramenten, waer mede dat verdrag bevestigt is. De Apostel heeft aengemerckt dat Christus niet sonder eedsweeringe Plestet en boege van een beter Testament gestelt is / Heb. 7: 20, 21. Het welke / gelyck het betoonde de vastigheyt des verbonds / en de onveranderlickheydt van Gods raedt, alsoo oock streckte tot volle verscherthepdt van den Middelaer Christus. Wyder heeft het Gode behaegt dat dit verbondt met eenige waerteekenen bevestigt wierdt / en dat wel met die selve waerteekenen / waer mede het genaede-verbondt / onder verscheydene Bedeeelingen / aen den gelobigen versegelt is. Woorhenen hebben wy over dit stuck eenige dingen als vooyproeffen te neder gestelt / die nu nautokeuriger te verhandelen staen.

Christus is
deelagtig
gewees
aen de Be-
snydenisse
aen het
Pascha, aen
den Doop,
oock aen
het Avont-
mael.
Want vol-
gens de ge-
woonten
der Joo-
den, welke

II. Het blijkt dat de Heere Jesus op den agtsten dag na sijn geboorte besneden is / Luc. 2: 21. en dat hy het Pascha met sijne discipelen gehouden heeft / Luc. 22: 8. 11. en dat hy van Johannes gedoopt is / Matth. 3: 23. Dat hy oock aen het heylige Avontmael deelagtig gewest is / vertellen de Euangelisten wel niet met dypdelicke woorden; maer verhaelen nochtans die dingen / waer upt wy oordelen met mer als waerschijnelicke bewijzen sulks betwaerheyt te kunnen worden.

III. 1. Het is secker dat de Heere in de insellinge en in het gebruyck des heyligen Avontmaels de meeste manieren van doen ont-
leert heeft van het Pascha der Joden. Sulchs hebben de geleerdste mannen / Josephus Scaliger, Ludovicus Capellus, en het volkomenst van alle Buxtorfius in een bysonder Tractaet, klaerder als het middag-
ligt getoont. Alsoo heeft de Heere het byoodt en den dynckbrecker on-
der-

den, welke
ten, voor

Christus nagevolgt heeft, was het die geene die aensacten niet geoorloft te ce-
en alcer de broodbrecker geproeft hadde.

derfchepdentlick genomen / en beyde onderschepdentlick gefegent / en onder sijne discipelen verdeelt : na de Joodsche gewoonte. Wordt was het by de Joden gebruikelich / dat de Vader des huyfgesings eerst van het gesegende broodt at. Want soo segt Maimonides in *Hilcot Berachot*, cap. 7. Den aenslitteren is het niet geoorloft te eten of yetwes te sinaccken, voor en al eer de breecker gelmaeckt heeft. Het was ook niet geoorloft in statelicke en plegtelicke maeltijden / dat iemand van de gasten upt den breecher dyonck / als na dat de Vader des huyfgesings die voor henin geppoeft hadde. De vermaerde Buxtorfius brengh upt den Talmud by een uptgedruckte plaetse / daer geseyt wordt / dat het een seer goet en een seer voortreffelik gebodt is, dat die geene die heyligt, of segent, eerst proeve, en dat daer na alle de aenslitters proeven, yder een dronck. Siet het genoemde tractaet §. 76. Alsoo heeft Christus gedaen in het Avondmael van het Pascha / Luc. 22: 15, 17. Waerom oock niet in dit nieuwe Geseftelike Avondmael?

V. 2. Kragtiger sal dese aenmerckinge binden / indien wy bepepsen dat Christus de selve spreekwijz die hy gebruykt heeft in den dyinkerker van het Pascha / ick sal niet miet drincken van de vrucht des Wijn-stocks, tot dat het Koninckrijcke Gods sal gekomen zijn, na het verhael van Lucas Cap. 22: 18. oock gebruykt heeft van den dyinkerker des Heyligen Avondmaels / nae de beschryvinge van Matth. Cap. 26: 29. Waer upt wy beslupten dat Christus toen oock met sijn discipelen gedroncken heeft.

V. 3. Hier by komt datter geen reden kan gegeven worden / waerom Christus min aen het Avondmael als aen den Doop deelagrig soude hebben willen worden / en niet beyde de Sacramenten des Nieuwen Testaments in sijn persoon gehepligt soude hebben.

Vl. 4. Ja oock de onderlinge Gemeynschap van Christus en van de Christenen / en het deelgenootschap van een innigste gemeynsaemheyt / die door dese geestelike maeltijt onder anderen buyten twiiffel versegelt wordt / en die de Heere selve onder de gelijkenisse van een onderling Avondmael heeft voorgestelt / Openb. 3: 20. Ik sal Avondmael sijn. met hem houden en hy met my, schijnen sulchs te bereytsen.

Vll. 5. Alsoo hebben oock de Oudvaders geboelt. *Hieronym. in Epist. ad Helebiam Quest. 2.* Moles heeft ons het waere broodt niet gegeven, maer de Heere Jesus: zijnde selve gast en gastmael: selve etende, en de geene die gegeten wordt. *Augustin. Lib. 21. de Doctrina Christiana, Cap. 3.* En hy het Sacrament van sijn lighaem en bloetd voor-afgeproeft hebbende, heeft butceekent het geene hy gewilt heeft. *Christ. Homil. 83. in Matth.* Hy heeft 'er selve oock van gedroncken, op dat sy sijne woorden gehoort hebbende niet en souden seggen, waerom dan drincken wy bloet en eten wy vleesch?... Op dat dan sulks niet en soude gebeuren, soo heeft hy selve eerst dat gedaen, &c.

Dat Christus upt den drinkbeeker des Avondmaels gedroncken heeft, wordt te kennen gegeven Matth. 26: 29.

En hy en heeft niet min aen het Avondmaal, als aen den Doop deelagrig moeten sijn.

Om dat de onderlinge vereeniging van Christus en de gelovigen sulks oock vereyft.

De agtbaerheydt der Vaders.

beloſten / ſoo van den Vader gedaen aen Chriſtus / als van Chriſtus aen den Vader.

X. Wordt de beloſten gedaen aen Chriſtus ſijn alle niet van deſelbe ſlag geweest. Sommige zijn aen hem gedaen als aen een particulier menſche / die heylig was gebooren / geregtvaardigt / en geſaligt ſoude worden / indien hy den loop van de begonnen heyligheyt ſtandvastiglych voltroock. Want Chriſtus is een ſcheffel geweest / en byzonderlick een heylig ſcheffel ; doch in het 1. Boeck. 4. Hoofstuck. §. 12. en in het vervolg hebben wy in het blyede getoont / dat geluckſaligheyt aen een heylig ſcheffel / het welk ſijn heyligheyt onbeſmet bewaert / toe te wiſſen / ſoo ober-een-komt met Gods goedtheyt / dat het nauwelij anders ja niet anders kan geſchieden. Deſe beloſten nu zijn Weetiſch , en behooren tot het werck-verbondt. Andere beloſten zijn aen hem gedaen als aen een Borge en Middelaer waer mede hem toegesegt wierdt dat ſijn perſoon als Middelaer / en dat ſijn ampt en Middelaers werck , Gode aengenaem ſoude zijn en wel gelucken. En dat daer op een twerbondig gewoogt ſerker ſoude volgen / een voor hem ; zijnde een ſer uptnemmende becheerlicking / en een ander voor de uytverkoorene , die hem in reſſen waeren / nattelick der uytverkoorenen ſaligheyt. En deſe zijn eegentlick de beloſten van dit verbondt daer wy van handelen / die wy voorthenen afgeteeckent hebben / in het 3. Hoofst. van dit 2^d Boeck. §. 29. en volgende.

XI. Men ſoude nu kunnen vraghen / of deſe tweederhande beloſten / De eerſte door de gewoone Sacramenten des Ouden en des Nieuwen Teſtaments / welcke Chriſtus gebruyckt heeft / aen hem verſegelt zijn. Op welcke vrage wy niets ligtvaardiglych durven bepaelen. 't Seem ons het waerſchjnellſte dunkt te ſijn / ſullen wy eenvoudighlych voorſtellen. Niet iſter wel in de weg / Waerom Chriſtus / als een heylig menſche / en die alſoo te ſaligen was / in het gelobe van deſe beloſte door eenige gewiſſe Sacramenten niet en ſoude kommen beveſtigt worden. Dit blyſkt uit de Sacramenten van het Werck-verbondt aen Adam door den val gegeven. Waer dat ſoodanige Sacramenten ten dien eynde aen Chriſto gegeven zijn / blyſkt uit de Schryfure niet. Wordt dat de gewoonlycke Sacramenten / dewelcke Chriſtus gebruyckt heeft / hebben gedient om te beveſtigen een Weetiſche beloſte / en die tot het Werck-verbondt behoorde / durven wy niet ſeggen. De reden is / om datſe zijn Sacramenten van het Genaede-verbondt. En het ſchijnt niet te voegen / dat door de Sacramenten van het Genaede-verbondt de beloſten van het Werck-verbondt verſegelt worden.

XII. Wy kommen waerli niet lochenen datter een groote verſcheydenheyt is in eenige omſtandigheden van de beteeckenisse der Sacramenten / door ſoo veele van Chriſto zijn gebruyckt / en door ſoo veele van de gelovige gebruykt worden. Want den deſen verſegelenſe cramenten beteeckent , wat anders wordt den gelovigen beteeckent.

Aen Chriſtus zijn beloſten gedaen , of voor ſoo veel hy menſch is.

De eerſte beloſten / dewijle ſy Weetiſch zijn , ſchijnen Chriſto door de Sacramenten van het Genaede-verbondt niet verſegelt te zijn.

Wat anders is aen Chriſtus door de Sacramenten

lenſe wedergeboorte / doodinge van den ouden / en lebendigmaeking van den nieuwen menſche / vergevinge van ſonden : welke dingen in Chriſto / de Heilige Gods / geen plaets gehad hebben / nochte ook komende gehad hebben / op die wiſſe ook aen hem niet en hebben kunnen verſegelt worden. Anders heeft oock Chriſtus door de Sacramenten ſich verbonden tot gehoorſaamhepdt / anders de geloovige. Chriſtus heeft beloofte een volmaakte gehoorſaamhepdt / ſonder enig gebreck / en heeft ſich verbonden om den vloek Gods te draegen / en dat tendien eynde / op dat hy de rechtvaardigheyt Gods ſoude voldoen. De gelovige beloven in het gebryck der Sacramenten wel een opregte gehoorſaamhepdt / maer nogtans niet een ten allen opſigte volmaakte gehoorſaamhepdt (want ſulchs belovende ſoo ſouden ſy opſettelikh liegen) / en ſy verbinden ſich niet om den vloek te draegen / en beloven oock niets / waer mede der rechtvaardighepdt Gods door haer voldoen ſoude worden. Soo dat niet alle deſclve dingen / of ten minſten niet op de ſelve wiſſe / aen Chriſto door de Sacramenten verſegelt zijn / die aen den gelovigen door de ſelve verſegelt worden.

Het ge-
voelen van
Gomarus
en van
Voetius.

XIII. We ſeer nauwkeurige Godtgeleerde Gomarus deſe dingen overwegende heeft ſeekere Generale betreckeniffe der Sacramenten geſtelt / welke hy beweert dat in Chriſtus plaets gehad heeft. Deſe nu is / na ſijn beſchryvinge / een betceekening en verſegeling van het verbondt met God, en van Gemeynſchap der Gemeente ; dat namelick Godt ſijn Godt ſal zijn en een gever van ſaligheyt : doch dat hy verbonden ſal zijn om aen hem een geduerige danckbaerheyt van gehoorſaamheyt te bewiſſen ; en tot de gemeynſchap der Gemeente toegevoegt. Over Matth. 3: 14. Welcke dingen wel niet onbequaamelick geſegt worden / en brypen twiſſel door de Sacramenten van Chriſto gebryukt betreckend zijn : maer ſchijnen nochtans de gantsche betreckende ſaek van de Sacramenten niet upt te drucken ; nademaal het eygen / naerſte en voornaemeynde / en ſatſoen van die Sacramenten in het byſonder is de verſegeling van het nieuwe verbondt. En hier komt te pas 't geene gemeenlik in de ſchoolen geſegt wordt / de laetſte behalinge geeft de gedaente : gelijckerwijs de Grootte Voetius ſcherpſinniglik aangemerkt heeft / *Diſput. Tom. 2. p. 161.*

De Sacra-
menten
hebben
Chriſto
verſegelt
de beloften
die aen

XIV. Wy ſtellen dan dat de beloften / die aen Chriſtus als Middelaer gedaen zijn , door de Sacramenten aen hem allernaefſt verſegelt zijn. Deſelve zijn van Chriſtus wel bekomen upt kragt van ſijn verdienſten / of op dat wy niet Paulo ſprecken / om dat hy het regt der wet vervult heeft : in ſich ſelven nochtans en in opſicht tot de gelovige / zijne beloften van het Genade-verbondt / waer mede hem als aen den Middelaer gedaen zijn.

mede Christus toegesegt word / dat hy in heerschaphet de Heere en het
hoofd der geloovige zal zijn / en dat zy dooz zijne voldoeninge verloft /
dooz zijne verdiensten gerechtvaardigt / en epndelph alsoo met hem vol-
maaktelph gelukzaligt zullen worden / dat hy met en in haar als in zijn
heerschaph epndom zich eeuwigelph zal verblijden.

XV. In deze beloften word ingesloten de rechtvaardigmaakinge
des Heeren Jesu: van welke de Heere zelf segt / Jes. 50: 8. Hy is
na by die my geregtvaardigt, vers 9. Wie is 't die my zal verdoemen?
En Paulus / 1 Tim. 3: 16. hy is geregtvaardigt in den Geest. Welke
rechtvaardigmaakinge niet alleenlph daar in besiaat / dat hy verklaart
is onschuldig aan die misdaden / waar over hy valscheelph is beschul-
digt en veroordeelt van de menschen; en dat de Vader hem heeft ver-
klaart heylig en rechtvaardig / en zijn gonste waardig te zijn om de
volmaakte Heerschaphet zijner natuure en handelingen, maar ook dat
hy verklaart is als Middelaar alle dingen verricht te hebben die
hem tot betaalinge der schulden / welke hy op zich genomen hadden te
verrichten waaren opgeleght. Soo dat hy die te voozen was ver-
scheenen in de gelykenisse des sondigen vleesches, Rom. 8: 3. nu zal wo-
zen gezien zonder sonde van de geene die hem verwagten tot Saligheyt,
Heb. 9: 28.

XVI. Ik zoude nochtang niet durven seggen met een Godgeleer-
de / die anders seer bondig is / dat Christus versegelt is geweest de ver-
gevinge der sonden die hy als bozge op zich genomen hadde. Want
nergens spreekt alsoo de Schijfthuure. Daar en boven is ook de ver-
gevinge der sonden een nalaattinge ofte een wegneminge der straffe
die dooz de sonden verdient is. Welke Christus niet kan toegesche-
ven worden / als die de straffen die wy verdient hadden gedraagen
heeft / en seer volkomelph Gods rechtvaardigheyt voldaan heeft.
Dus worden onse sonden vergeven om de voldoeninge Christi. Dat
we sonden seggen dat Christus de sonden vergeven syn / gebied
noch Schijfthuure noch reden.

XVII. Maar nochtang in over een kominge met die heyde kan
men seggen / dat Christus belooft en dooz de Sacramenten versegelt
is de wedergeboorte der uptverhoorne / en de vergavinge haarer
sonden / en de Heerschaphet en de Heerschaphet der zelf-
en epndelph alle die weldaaden die upt kracht van het Beuadever-
bond aan haar geschonken zullen worden. Want dewijle upt kracht
van een Godgeheime vereening / gegrond in het beslupt Gods
Christus en de uptverhooren een geestelph lichaam syn / soo is het
dat Christus die gaven welke den uptverhoorenen verleent worden
in haar outsaugt: gelyk wy eenige reysen upt Ps. 68: 19. aangeve-
sen hebben.

XVIII. Kan hier toe ook niet gebracht worden / 't geene Paulus
schijft / Eph. 1: 23. dat de Gemeente is de vervulling des genen word ver-
die klaart.

dic alles in allen vervult? een verbuilinge / te weten / die niet alleen van Chyisto te verbuilen is / maar die ook op haare wyse Chyistum vervult / welke zonder zijn volkomen lichaam zelve niet en schijnt volkomen te zyn. Zoo dat de beloften / die den upberhoorenen gedaan zijn / gerekent worden door soo veel ook aan Chyistus gedaan / en door de Sacramenten aan Chyistus versegelt te zyn.

Wat Chyistus in de Sacramenten belooft heeft.

XI X. Doch aan de andere zyde heeft Chyistus in het gebryph der Sacramenten den Vader belooft / dat hy alle dingen waar toe hy zich volgens verdrag verbonden hadde getrouwelyk en stantvastiglyk zoude uptboeren. Want in het gebryph der Sacramenten is gelyk als een zekerre vernieuwinge van het verbond / en een herhaalde solemnisatie, op dat ik alsoo spreek. Chyistus heeft dan in die daad openbaarlyk door God en de Gemeente betuygt: dat hy in geenen deele zijn plicht versupmen zoude.

Welke hy niet sonder een seer wyse reden gebruykt heeft: op dat hy alsoo soude worden versterkt in het geven van de beloften des Vaders.

XX. Michien zoude iemant denken / waar toe diende deze onderlinge versegeling der beloften door de Sacramenten: want het geloove van Chyistus was niet aangedaan met eenige sondige swakhelyk / die soodanige versterkinge van noden hadde; en de Vader twijfelde geenzins aan de goede trouwe van den Soon die borre was geworden. Maar men kan daar op lichtelyk antwoorden. 1. De instellinge / en het gebryph der Sacramenten presupponeert upt de natuure van de zaak geen sonde of eenige swakhelyk des geloofs. Dit blykt upt de Sacramenten ingeselt door den val. Nochtans moeten zy daarom niet geoordeelt worden te vergeefs ingeselt geweest te zyn. Want dat zoude strekken tot berongelphing van de wysheyt van den insteller God. 2. Hoewel het geloove Chyisti onbesmet was / nochtans was het menscheelyk / en afhangeende van den inbloed / onderhouding / versterkinge der Godheyt / welke de middelen van haar daar toe geordineert plegende te gebryphen / soo is 't de plicht van den menschelike Chyistus geweest desen raad van de Godheyt te dienen / en de bequaame middelen tot dat eynde leydende sozguvulbiglyk waar te verrien. Onder deze middelen zyn de Sacramenten. 3. Iemant / geloove ik / sal ontkennen dat Chyistus door ootmoedige gebeden / door een Godbychtige overdenkinge van Gods Woord / door een aandachtige aumerkinge van Gods wegen ontrent hem en andere geloovige / door een beschouwinge van Gods deugden / en door de gehele oefeninge van den ingeselden Godsdiens / zyn geloove heeft onderhouden / opgetwekt / versterkt. Want gelykherwijs deze dingen van de plicht van een Godbychtig mensche niet konnen afgeschepden worden / alsoo zyn se doornaamelyk dienstig om het geloove te onderhouden / op te wekken / te versterken. Waarom zouden wy dan niet gelooven dat se in Chyisto dat geene gedaan hebben / dat se in haare natuure bequaam zyn te doen? En indien Chyisti geloove door die middelen onderhouden

den is / waarom ook niet dooz de Sacramenten? 4. Ja 300 dikh-
 wilts als hem een meer als gemeen bittere versoeckinge / of sware ver-
 druckinge quam op den hals vallen / 300 is hy dooz ongewoone midde-
 len versterckt in het gelobe der beloften; hoedaanige waaren de ver-
 schyninge aan de Jozdaan / en de nederdalinge des Heyligen Geestes /
 Matth. 3: 16. 17. De dienst der Engelen / Matth. 4: 11. De heerlic-
 ke veranderinge op den Heyligen berg / Matth. 17: 1 &c. De stemme
 gehooert uyt den hemel / Joh. 12: 28. En de Engel die hem in den
 strijd versterchte / Luc. 22: 43. Waar uyt ik beslupte / nademaal het
 welvoegende geweest is dat Christus dooz ongewoone middelen som-
 tijts versterckt wierdt in den gelobe / dat het over sulks geensing mis-
 voegende is te stellen dat de gewoone middelen der Sacramenten ten
 zelven eynde aangewent syn.

XXI. Deggelicks was het niet meer misvoegende dat Christus En sijn ge-
 syn beloften in het gebruyck der Sacramenten 300 plegtelyk herhaal- trouwig-
 de / hoewel de Vader van syn waartachtighejdt en getrouwighejdt op de heydt sou-
 uytnemendste wyse versterckt was. want 1. Die vrywillige en 300 de betuy-
 dikhilts herhaalde belydenisse Christi / waar mede hy beledt syn gen aan
 volvaardighjdt om alles te doen / strechte tot heerlijckhejdt des Va- den Vader.
 ders. 2. Dooz dese herhalinge der verbintenisse is de pder van Christus
 selve / hoewel se nimmermeer op een sondige wyse verslapt / noch eens
 opgeweckt en ontfreken. 3. Het is zeer dienstig geweest dooz de ge-
 loninge / die ooggetuygen geweest syn van syn handelingen / of van el-
 ders daar van geweten hebben / die betuyginge van Christi bereyd-
 willighejdt aandagtelijk aan te merken. Want alzo werden sy ver-
 sterckt in het gelobe Christi / en tot gelycke bereydwillichhejdt van
 pder opgetocht: Waar uyt wy besluyten van het gebruyck der Sacra-
 menten dooz Christus geensing ydel en te vergeefs geweest is.

XXII. Deese dingen in het gemeen van de Sacramenten die Chri- Wat de
 stus gebruyckt heeft hy wyse van vooreden verhandelt hebbende / 300 Besnyde-
 laat ons de zelve elch in het bysonder kortelyk bespiegelen. In den eer- nisse Chri-
 sten komt ons hier vooz syn Besnydenisse, welke Lucas te kennen sto betee-
 geest / Luc. 2: 21. Dooz deese wierdt Christo betreeken en versegel. kent heeft.
 1. Dat hy van den Vader erkent wierdt vooz het belooft de saad Aba-
 ham / in het welke alle geslagten der werelt zouden gesegent worden.
 2. Dat syn doode en affsnijdinge uyt het laudt der levendigen / Jhes. 53:
 8. zoude syn de behoudinge en het leven van syn geheele geestelike
 lichaam / gelyckertwys de affsnijdinge van de voozbuidt in de Joo-
 den strechte tot behoudinge van de geheele persoon. Want die de selve
 versupnden / dien stont te vreesen de uytroefinge uyt haaren volcke /
 Gen. 17: 14. 3. Dat van hem tot de 300 zoude nedervloeren een be-
 snijdenisse die sonder handen geschiedt, bestaande in de uytterclinge
 van het lichaam der zonden des vleesches / te beginnen in de wederge-
 booz.

voorte / te bebozderen door de Weplygmaackinge / en te voltrec-
ken in de Heerlikmaackinge zoo des Lichaams als der Ziele / Col.
2: 11.

Wat Chri-
stus in de
felve be-
looft heeft.

XXIII. Wederom in de besnydenisse beloofde Christus: 1. In
het gemeen / dat hy alle Gerechtigheyt zoude volbrengen / vergelykt
Gal. 5: 3. In de werelt komende derde hy sich niet dese openbare be-
tuyglinge al zoo hooren / siet ik come, ik hebbe lust om u welbehagen
te doen, o Godt, Ps. 43: 8, 9. 2. Byspouderliker dat hy gereedt en
vaardig was om syn bloedt te vergieten / en dat hy den te ondergaan
waar mede de Kerktyverdigheyt Gods volbaan moest worden. Want
hy begon syn leven van suertien en bloedstorting / die ten achtsten dage
geschiede. 3. Allerbysonderst / dat hy bleefsch van onsen vleesche ge-
worden zynde / Eph. 5: 30. sich zelven gaarn ter bestemder tijt in de
doodt zoude overgeven / en aanbieden om upt den lande der levenden
afgesneden te worden / op dat hy al zoo waare de behouder van syn
geestelikh lichaam / in 't zelve Cap. vers 23.

De betee-
kenisse des
Doops,

XXIV. Hier aan grenst de aanmerckinge van den Doop Christi.
In welcke 1. De Vader beleden heeft / dat hy den Heere Jesum voor
syn zoon erkende / wiens persoon en ampten hy voor zeer aange-
naam hield. 2. Dat Jesus niet de gaven des Weplygen Geestes zou-
de worden verbult / zoo dat niet alleen hy zelve tot uytvoertinge synes
ampts niet de zelve op de allergeuoegsaamste wyse zoude boozsien syn /
maar dat ook de geloovige die upt syn volhepd overvloedigh zoudent
konnen scheppen. Dit wierdt beteecken zoo door het water des doops /
Ezech. 36: 25, 27. als door het Waarteycken van de nederdaalende
dybbe. 3. Dat Christus te zynet tyt door een heerlike opstandinge upt
de waateren der verdrukkingen zoude opkomen / en het hooft om hoo-
ge heffen / Ps. 110: 7. en 40: 3. gelyckertwys hy gedoopt zynde upt
het water opgeklimmen is. 4. Aan de andere zyde heeft Jesus bele-
den / dat hy geensins in gebreke zoude blyven van sich zelven over
te geven aan de beeken van de helle en daar in gedompeld te
worden / nochtans niet vasten geloove en hoope van daar te sullen upt
komen.

En van het
Pascha.

XXV. In het Pascha wierdt den Heere Jesu beteeckenit. 1. Dat
hy van den Vader erkent wierdt voor een onbeirasselik en een onbe-
vleekt Lam, en afgeschepden van de sondaaren. 2. Dat door syn
bloedt door den gelovige seckerlik verwozven zoude worden bypheypt
van den slaanden Engel / gelyckertwys door het bloed van het Paaslam
de Israeëlieten in Egypten waaren bezydt. Aan de andere zyde be-
leedt Jesus / dat hy gaarn allerhande bittere pijnen zoude
ondergaan voor de geene die de synen waaren / 't welk door de bit-
tere krepden van het Pascha wierdt afgeschadut / en dat hy
syn bloedt zoude vergieten / en geslacht / en gebaaden worden in
het

het buur van Gods verbolgentheit tegen onse sonden / en dat hy een
delph sig selven geheel aan ons te koste soude hangen / gelykhetwys het
Paaslam geheel moest verteert worden.

XXVI. Hier kan ik niet voorbygaan 't geen de vermaarde Daar in is
Buxtorfius in het gepresen Tractaat. §. 54. waargenomen heeft / een aardige
dat de kruysinge Christi / en de doot aan het kruys / seer
aardig voorgeliebt geweest is, door de slachtinge van het Paas-
lam. Het fatsoen van des slachtinge wordt beschreven in den
Talmud, Tractatu de Paschate Cap. 5. in Mischna, met dese woo-
den. Op wat wyse, hangense op 'en villense het Lam dat ge-
slagt moet worden? Yfere naagels of spykers waaren in de muuren
en in de pylaaren geslagen, aan welke spykers zy het Lam op-
hingen en de huydt afrokken. Soo iemant aan de selve geen plaats
hadt (om de veelheyt der geene die slagteden) soo hadden zy dunne
en gladde stokjes, daar hy 'er een van nam en leyder het op
zyn en zynes medegesels schouder, en hing het alsoo op, en trok
het de huydt af. Waar mede overeenkomt het grene Bochartus aan-
geteekent heeft / in Hierozoico, Lib. 2. Cap. 5. uyt Maimonides
Lib. de Paschate, Cap. 8. Sect. 10. Als zy het Paaslam braden, soo
doortrygen zy het selve van het midden van de mound af tot aan de schaa-
melheyt toe met een houten spit, en daar vuur onder gewor-
ben hebbende hangen zy het op in het midden van een oven. Als
zy dan het selve bidden / soo draapden zy het niet om aan een spe-
ren spit / gelyk wy gewoon zyn / maar het selve met een houten
spit doorregen hebbende hingen zy het op / het welke eenigling
den aan den kruys hangende Christum vertoonde. Doornamelph / in-
dien dese woorden van Justinas waar zyn / in Dialogo cum Tryphone
Judeo. Want het gebrade Lam, geratloeneert in een gestalte die
een kruys gelyk is, wordt geroopt aan het vuur. Want van de
benedenite deelen tot aan het hooft wordt een spit gedrongen en
gesteeken, en wederom een ander by de schouderbladen heen,
daar de handen van het Lam aan worden gehangen, dat is / de
voorst boeten. Maar waarom souden wy in desen deele hem
niet geloven / dewyle hy niet alleen een heylig man is geweest /
maar ook seer ervaren in de Joodsche saaken / als zynde te
Sichem geboren uyt een Samaritaansche Vader? Nademaal dan het
Pascha sulken kragtigen verbeetenisse gehad heeft van de kruys-
ging / soo is 't dat Christus het Pascha gebruykende gehoorsaam-
heyt tot den kruys toe belooft heeft.

XXVII. Hier van verschilt niet veel de beteekenisse des heyligen
Abondrmaals. Waar door Christo versigelt wierdt. 1. Dat
hy den uytverhoorene een seer soete spise en drank soude zyn tot
het geestelike en het reutwige leven. 2. Dat de kragt van zyn
ver-

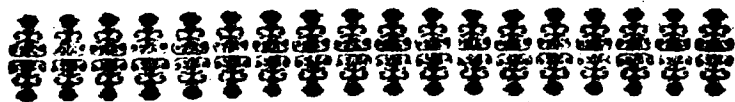
De betee-
kenisse van
het Avont-
maal.

verdiensten soude worden geroemt van de geloovige tot dat hy wederhome ten oordeel. 3. Dat hy te gelyk met de gelovige soude genieten een heilich maalkyt die nimmermeer geepndigt soude worden. Maar Christus beloofde de byeenhalinge van zyn Lighaam / en de vergietinge van zyn bloedt. En alsoo is in alle en in een yder der Sacramenten die Christus gebzuykt heeft / een plechtige herhaalinge en versegeling geweest van het verbondt dat tusschen hem en den Vader gemaakt was.

Eynde van het Tweede Boek.

VAN

VAN DE
B E D E E L I N G E
DER
VERBONDEN GODS.
DERDE BOEK.
EERSTE HOOFT-STUK.

Van het Verbondt Gods met de
uytverkorene.

- I. **D**e boozhenen ontwoyene ordze der verhande-
linge heeft ons tot zo verre gebragt / dat wy nu saacken die
van het Genade-verbondt Gods met de uyt- te verhan-
verkoorene moeten handelen / het welke ge- delen syn.
bontwt is op het Verdzag tusschen den Vader
en den Soon. Welkers nature wy eerst in het
gemeen, daer na bysonderlicker sullen uytpley-
sen. En dat sullen wy doen op dese ordze / dat
wy eerst spreken van de Verbondmaackende Parteyen; dat wy daar na
ondersoek doen ovet de beloften des verbonds; dat wy dan verder na-
speuren / of / en wat / en tot hoe verre petwoes van den uytverkooren
wordt afgebojert / 't welck in dit verbond de plaats zoude bekleeden
van een Conditie; en dat wy eyndelick overwegen of dit verbondt zyne
bysondere Dreygementen heeft.

II. De

Godt biedt
het Genaade
de verbond
den uyt-
verkoore-
nen aan,
voor soo
veel hy de
algenoege-
samen is.

11. De Verbontmaakende Partyen zyn aan de eene zyde Godt, aan de andere zyde de Uytverkoorene. En Godt komt hier in aanmerkinge. 1. Als de algenoegezaamste tot alle Gelukkigheyt / niet alleen vooz sich zelve / en niet alleen vooz het rechtschapen schepsel / maar ook vooz den sondigen mensche. Dit heeft hy Abrahams in de verneemwinge des Verbonds ingescherpt / als hy sich met nadrukke-lijke woorden noemde El Schaddai, Gen. 17: 1. El beteekent een stercke, en zomtijds ook een sterkte, gelyck den taalkundigen blyckt / Prov. 3: 27. Het beteekent dan den geenen die met 300 grooten kracht voozsen is / dat hy magtig is meer als overvloedigh te doen boven alles dat wy bidden of denken kunnen, Eph. 3: 20. Sonder welke wy niets / en dooz welchen wy alles kunnen. Schaddai beteekent eenen genoegsaamen, het zy dat het t'saamen-gestelt is upt de Hebreeusche woorden Sche, en Dai, welke beduyden eenen die genoegsaam is: het zy dat wy syn oorspronk haalen van het woorden Schad, of Schod het welke 300 weeten bors als woeltheyt beteekent. Welcke dingen t'saamgevoegt zynde / 300 sullen wy seggen dat Godt 300 stercken en 300 genoegsaam is / dat hy zelve geeneg dings behoefte is / en alle dingen upt syn bors het syn / en het leven / en het bewegen trecken / welke bozst ontrocken zynde alle dingen tot een woeltheyd wederom vervallen. Als zoodaenig eenen verklaart hy sich in het Genaade-Verbondt aan den uytverkoorene / tot welker heyl hy die allersterckste algenoegezaamheyt besit. Daarom is den Patriarchen die naam / als een fonteyne der segeninge / dikwils voorge-gevaagen / Gen. 28: 3. 35: 11. 43: 13. 2. Als op het hoogste Barin-herdig, en Genaadigh, genegen zynde om sich zelve aan het zondige schepsel mede te deelen / Exod. 34: 6. 7. 3. En met eenen als op het hoogste Rechtveerdig / geen vyendschap maakende met den sondaar als behoudens syn heyligheyt / en na dat syn rechtveerdigheyt volcomelik voldaan is. Want den schuldigen sal hy geenens onschul-dig houden, ter zelve plaats. 4. Epndelik als op het hoogste Wys uytgebonden hebbende een wonderlike vermenginge van syn Warm-herdigheyt en Rechtveerdigheyt / waar dooz geen van die beyde eenig-sins gekrencht wordt. Want op dese wyse wordt den Overheden en den magten in den hemel, door de Gemeente bekennt de veelvuldige Wysheyt Gods, Eph. 3: 10.

De men-
schen ko-
men hier
in aanmer-
kinge, als
sondaars.
Maar uyt
verkoorene.

11. Maar de menschen komen hier in aanmerkinge. 1. Als Son-
daars, zynde elendig / in sich zelve verlooren / en niet konnende
noch dooz haare eygen krachten / noch dooz eenige geschaapene kracht in
haar geheel herstelt worden; en epndelyk niets hebbende / waarom zy
Gode zonden aangenaam syn. Ezech. 16: 1-6. Tit. 3: 3, 4. 2. Als
van Godt na syn allerhoogste vryheyt tot genaade en heerlikheyt
uytverkooren, en alzoo tot erfgenaamen des levens ja des ewigen
levens aangeschreven / uptmakende dat kleyn Kudeken, aan het
welcke

welke des Vaders welbehagen is het Koninkryke te geven, Luc. 12: 32. 3. Als die geene voor welke Christus borge geworden is, of vol-
daan heeft. Want dat moet aangemerkt worden als noodsaakelyk /
voor en al eer het Gode betaamt / van zyn genade met den sondigen
mensche te spreken.

En voor
welke
Christus
borge ge-
worden is.

IV. Ook is aanmerkinge waardig de Hupshoudinge der Dyle
Persoonen in dit werk van het Genaade verbond. De Vader word
hier voorgesteld als desselfs voornaame Werkmeeester / die in Christo de
werelt met hem zelven versoent heeft, 2 Cor. 5: 19. en de uytverko-
rene tot zyne Erfgenaamen / en mede Erfgenaamen Christi aangefchre-
ven heeft / Rom. 8: 17. De Soone niet alleen als de Middelaar, en
uytvoerder des Verbonds / maar ook als de Testamentmaker zel-
ve / die het Testament der genade met zyn dood bevestigt heeft /
Luc. 22: 29. Heb. 9: 16. En uytdeeler der weldaaden. Ik geve haar
het Eeuwigelieven, Joh. 10: 28. De Heylige Geest als die geene die
de uytverkoorene tot Christum brengt / en in Christo tot het bezit van
de goederen des Verbonds / en die haar genoeiden inboesemt de
weldadigheden Davids die getrouwe zyn, en een segel en een onder-
pand is der volkomene geluksaligheyt / 1 Cor. 12: 3. en 2: 12. Eph.
1: 13. 14.

De Huys-
houdinge
der Drie-
eenheyt in
het Gena-
de ver-
bond.

V. Voer als wy dit Verbond tot de Uytverkoorene inbinden / soo
is het openbaar dat wy van de inwendige verborgene / en geestelike
gemeenschap des verbonds spreken. Want in dat verbond word be-
looft de saligheyt / en alle dingen die met de saligheyt gevoegt zyn, en een
onfeysbare t'samenknoopinge hebben; welke niemant als den uyt-
verkoorenen alleen gegeven worden. Anders indien aangemerkt word
de uytwendige Bedeelinge des Verbonds / in de gemeenschap des
woords en der Sacramenten, in de belydenisse des waaren geloofs /
in het deelgenootschap aan vele gaven / welke / al is het dat se uytne-
mende en voortreflyk zyn / nochtan geen gewochten zyn van den
Heyligmaakenden Geest / nochte een onderpand van de geluksaligheyt
die volgen zal; sookan men niet ontkennen dat vele ten dien opzichte
Verborgenen zyn / welker naamen nochtan in het Testament
Gods niet en worden gebonden.

De Ge-
meynschap
des ver-
bonds is of
inwendig
of uytwen-
dig.

VI. En alsoo hebben wy van de belofte des verbonds perweg be-
ginnen aan te roeten / welke in het gemeen konnen ingesloten worden
in de benaaminge van Genaade en van Heerlykheyt, gelykterwys
van den Psalmist geschied / Ps. 84: 12. De Heere geeve Genaade en
Eere: welke van de Godgeleerden gemeenlyk alsoo worden onder-
scheyden / dat de Genaade tot dit / de heerlykheyt tot het toekomende
leven betrokken word; hoewel ook de Genaade van dit leven heer-
lyk / en de heerlykheyt van het toekomende leven genade zy. An-
ders zullen wy niet onbequaamelyk seggen / dat in het Genaade ver-
bond beloofd word de saligheyt zelve / en alle middelen die tot de Sa-
lig-

De belof-
ten van dit
Verbond
zyn Gena-
de en
Heerlyk-
heyt.

ligheyt leydten / welke de Heere kostelyk begrepen heeft / Jer. 31: 33. Want dit is het verbond, dat ik na die daagen met den huyle Israels maaken zal, spreekt de Heere: ik zal myne wet in haar binnenste geven, en zal die in haar herte schryven: en ik zal hen tot eenen Godt zyn, en zy zullen my tot een volk zyn. En wederom / Cap. 32: 38. 39. 40. Jazy zullen my tot een volk zyn: en ik zal hen tot eenen Godt zyn. En ik zal hen eenreley herte en eenreley weg geven, om my te vrezen alle de daagen: hen ten goede mitsgaders haare kinderen nahan. En ik zal een eeuwig verbond met hen maaken, dat ik van achter hen niet zal afkeeren, op dat ik hen wel doe: en ik zal myne vrees in haar herte geven, dat ze niet van my af en wyken.

Welke anders be-
looft wor-
den in dit
Verbond,
als se be-
looft zyn
in het
Werk-
verbond.

VII. Hier is waar te nemen een aanmerkelijch onderschept tusschen de beloften van het Werk-verbond en van dit Genaade-verbond. Aan wederzijde wordt beloofd het zelve Eeuwige leven / het welke niet als een kan zyn / bestaande in de Gemeenschap en de genietinge Gods; maar het wordt nochtans anders in dit / en anders in dat verbond beloofd. In het Werk-verbond beloofde God aan den mensche het leven / onder vooywaarde van een volmaakte gehooyzaamheyt / welke gehooyzaamheyt hy niet en beloofde dat hy zelve in den mensche zoude werken. In het Genaade-verbond beloofd hy het Eeuwige leven / alsoo dat hy te gelych beloofd te geven het geloove / de bekeerlinge / en de volherdinge in Weylighheit / zonder welke dingen het leven niet en kan bekomen worden / en welke dingen gestelt zynde het gewisselijch bekomen wordt. En hi dien zyn kan ook gestelt worden / dat dit Verbond / waar van Jesus aldelaat is / beter is en in betere beloftenissen bevestigt is / Heb. 8: 6. vooysoo veel het niet en wordt opgeschoyt aan een onsekerre vooywaarde / maar gegront zynde in het borgschap en in de daadelpke voldoeninge des Heeren Christus / sekerlijch de Saligheyt toefegt aan den gelovende / en niet min sekerlijch het geloove beloofd aan den uytverhooyenen.

Het Genaade ver-
bond heeft
ten opzichte
van ons
geen ey-
gentlyk
soo ge-
noemde
voorwaar-
den.

Want een Voorwaarde is een daad welke volbragt zynde regt geeft tot den loon.

VIII. Ontrent de Voorwaarden van het Genaade-verbond verklaaren zich de God-geleerden niet op de zelve wijze. Wy houden het niet die geene die meynen / dat / om naauwkeurigh te spreken / het Genaade-verbond ten opzichte van ons geen eegentlijch genoemde vooywaarden heeft; welk gevoelen wy aldus verklaaren en bevestigen.

IX. Een Voorwaarde, eegentlijch genoemt in de zaak van Verbonden / is soodaanigen daad, welke volbragt zynde den mensche regt geeft tot belooninge. Dat nu soodaanigen vooywaarde in het Genaade-verbond van ons niet kan worden gepscht / is klaar en blykende: om dat het recht tot het leven niet gegront wordt / nochte gegront kan worden / in eenige onse daad / maar alleen in de Rechtverdigheyt van on-

onsen Heere; die het Regt der wet volkoomenlyk booz onsz verbuult heb-
bende / soo en kan met geen recht van ons perweg afgevoerdert worden /
het welke wy tot verlichting van het recht / dat ons nu op de volko-
menste wyse bereydt is / zouden volbrachten. En hier in stemmen alle
Rechtszinnige lichtelyk met malshanderen over een.

X. Daar en boven stelt d'Apostel het Genaade-verbond meer als
eeng booz / ouder den naamen van een Testament, het welke is een on-
betanderlyk voornemen Gods / aangern boozwaarde hangende; en
gelyk als een uytterste wille / om de eeuwige erffenisse den uytver-
hoorenen te geven: welke steunende op de onbetanderlykheyt van
Gods raad / en bevestigt zynde dooz de duod van den Testament-
maaker / gelyk het niet en kan geschieden dat se om verre gewoopen
wozd dooz eenige ongeloofigheyt der uytverhoorenen / alsoo ook haar
vastigheyt niet en bekomt van eenig geloobe des menschen: nademaal
God in dat zelve Testament niet min onbetanderlyk over het geloobe /
als over de Saligheyt gedisponeert heeft.

Het Ge-
naade ver-
bond is
een Testa-
ment.

XI. Naarwoensiglyk heeft dit aangemerkt de Vermaarde Clop-
penburg, die eerstps een eere van de Frielsche Academie geweest is /
wiens woorden uyt *Disput. 3. de Fœderibus, Thesi 29.* ik hier gaam
tusschen in voege. De andere Dispositie des Verbonds (welke op ons
ziet) is Testamentsar, waar door tot ons afvloeyt uyt de volkomene
verdienste van den borge Christus de genaade, door welke wy Salig-
worden. Want wy worden gerekent Gods Bondgenooten te zyn
door het Genaade-verbond, niet dat by het verbond, het welke met den
borge Christus door vernieuwing van het Oude verdrag bevestigt is, een
diergelyken verdrag by gedaan is; waar in God met ons zoude contrac-
teren; maar dat 'er geschied een genaadige roeping tot de erffenisse der
beloften, welker Testament Christus in zyn dood bevestigt heeft, en
waar van hy nu Middelaar in den Hemel is; namelyk van de volkomene
verloeninge met God en het eeuwige leven. Junius des gelyks in *Thesib.*
Disput. 25. § 29. De voorwaarden door den Engel des Verbonds ver-
vult zynde, soo wierd door en om den zelve Christus de Algemeene
Kerke, zonder eenige voorwaarde gestelt tot Erfgenaam van het eeu-
wige leven.

Cloppen-
burg ge-
prelen.

XII. Hier beneben / als God het Formulier van het Genaade-ver-
bond voorslelt / soo zyn de woorden die tot die saake behooren loutere
beloften / gelyk wy terstont uyt Jer. 31. en 32. gezien hebben. Waar-
om ook onse Leeraaren / die na descherpsinnige grepen der Socininen
en Remonstranten seer voozsichtig hebben leeren spreken / met recht ter-
neder stellen: dat het Evangelium striktelyk genomen zynde uyt lou-
tere beloften van Genaade en van Heerlykheyt bestaat.

Het Evan-
gelium
striktelyk
genomen
bestaat uyt
loutere be-
loften.

XIII. En indien alle de beloften van het Genaade-verbond geheer-
lyk en in het algemeen met malshanderen woorden genomen / soo kan

Al wat als
een voor-
ste- waarde

kan worden versonnen, word in de algemeenheyt der beloften ingesloten.

niemant zelfs met gedachten eenige voorwaarde der zelfverberispingen. Want al wat men begripen zoude de plaats van een voorwaarde te verbullen / dat word in de algemeenheit der beloften ingesloten. Indien God alleenlijk het eeuwige leven beloofde / soo sonder geen schijn ontbreken om te seggen / dat bekeeringe / geloof / en diergelijke dingen / voorwaarden van dit verbond zijn. Maar dewijle God het beghin / ende den voortgang / en de onafgebroken volhertinge / en eyndelph de voltrekkinge van het nieuwe leven / gelijk als met eenen adem belooft / soo blijft in deze algemeenheit der beloften niets overig / 't welk zoude konnen gehouden worden voor een voorwaarde van het gansche verbond. Wy nu handelen hier van een voorwaarde des Verbonds / niet van eenige zaak in den mensche die de daadelpke genietinge van de volmaakte gelukzaligheit moet voortgaan.

Niemant
nogtans
komt tot
de salig-
heit als
door de
weg des
Geloofs
ende der
Heylig-
heit.

XIV. Ondertusschen is het seker dat God de saake seer wisselph en hepligh alfoo gestelt heeft / dat niemant tot de saligheit komen zoude als door den weg des geloofs en der hepligheit / en dat hy zijne beloften alfoo geschikt heeft / dat aan niemant een verdet en een volmaakter goed zoude gegeven worden / als aan die gene die nu aan de voortgaande beloften was deelachtig geworden. Maar upt dit beslyt opgemaakt word / dat niemant zich zelven met een onbedriegelph hoop der gelukzaligheit kan vertroosten / die zich tot de oeffeninge van geloof en van Godsaligheit niet en heeft overgegeven. En om dat de Schriftuure dikwils inscherpt dat het niet en kan geschieden dat iemand zonder geloof Gode behaagt / zonder hepligmaakinge God ziet / soo is het dat sommige daar door bewogen zijn om het geloof en een nieuw leven voorwaarden des Verbonds te noemen / daar zy om nauwkeurigph en na den aart van dit verbond te spreken / aan Gods zijde uitoefeningen zijn van voortiger beloftenissen / en een onderpant van een toekomende goed; en aan de zijde van den mensche een betrachtighe van die plichten / welke gaan moeten voor de volkomene volmaaktheit van de ziele die in God zich verlustigt. Of indien wy immers deze dingen voorwaarden des Verbonds willen noemen; zoo zijn se niet voorwaarden des verbonds, als wel der verkeertheit dat wy staan in het Verbond Gods / en dat hy onse God is. En ik twijfel niet of de geleerde Godgeleerden hebben dit zelve willen seggen / hoewel se alle zich zelven niet eben gelukzaligh hebben verklaart.

Welke din-
gen noch-
tans niet
soo seer
voorwaar-
den des
Verbonds
zyn, als
wel der
verkeert-
heit van
de Bont-
genoten.

Cloppen-
burg we-
derom ge-
presen.

XV. Laat onse Cloppenburg hier wederom gehooft worden / tot wiens nette stellinge in desen deele ik niets hebbe by te voegen / *Disput.* 4. de *Fæder. Thef.* 26. 27. De voorwaarde van het Nieuwe Verbond, die door de Wet, voor soo veel het Nieuwe Verbond komt te dienen geboden zyn, als zig te Bekeeren, te Gelooven, en de oeffeninge der liefdetot God en den naasten, nemen grenzing weg deze Evangelische voortdaginge der Genade des Nieuwen Verbonds, welke de Testamentaire schenkinge ter oorsake van de dood geschiedende komt

komt te bereyſchen: Want die voorzwaarden des Nieuwen Verbonds zyn in dier voegen in het Teſtament begrepen / dat wel de onbekeert-lyphe / ongelovige / en godloofe van de erffeniſſe der beloſten worden uytgeſloten; maar dat nochtanſ de bedeeſinge en ſchenkinge der zaligheyt grenſing opgeſchoyt blyve: of het recht tot de beloſteniſſe der erffeniſſe te ſoeken zy door ons werk / waar inede wy de Wergever gehoorſaamheyt bewyſen. ... Wat dan? De voorzwaarden van een Nieuwe Gehoorſaamheyt zyn in het Teſtament des Nieuwen Verbonds / en dat wel onder een wettiche vertoninge, begrepen / tot een Regelmaate van Beproevinge onſes ſelfs, en van ſchuldige dankbaartheydt / op dat wy ſonder waare merkteekenen der kinderen Gods in ons geſien te hebben ons niet lichtveerdighly de erffeniſſe belo-ven: ſoo nogtans dat ook onder een andere vertoning de bekeeringe ſel-ve in de doodinge der ſonde / en in de betragtinge van goede werken be-looſt werde / als een gabe Godes / die hy ſelve in ons ſal werken / ten eynde wy uyt dat teeken en bewyſ / na dat wy waarlych ons hebben bekeert en geloof / volkomelych ſouden mogen hopen op die genaade die ons toegebragt wordt in de openbaaringe Jeſu Chriſti / 1 Petr. 1: 13. als die nu in ons ſelven hebben / met de nieuwe ſcheppinge van een nieuwo geestelych leven door den Geest Gods / het begonnene eeuwige leven. Tot hier aan toe hebben wy verhaalt de woorden van Cloppen-burg, wiens redenkavelinge ſoo net is datter niets naauwkeuriger en kan geſegt worden.

XVI. En men moet niet oordeelen / dat door dit geboelen het gan-ſche ſatſoen van een verbondt wordt weggenomen / het welke beſtaat in een beding en wederbeding. Want daar en is geen ongerpyntheyt in gelegen / indien wy ſtellen / dat die diſpoſitie van het Nieuwe Ver-bondt welke aan den borge gedaen is / de epgene geſtalte van een Ver-bondt heeft / betekeneſſende een dubbelzydig verdrag van onderlinge trouwe; doch dat de andere diſpoſitie die aan ons geſchiedt is meer het ſatſoen heeft van een Teſtament, en niet alleenzydig is. Hier tegen ſtrijdt niet het woordt berith (ברית), het welke wy in het 1. Boek ons meer 1. Hoofſt. §. 3. getoont hebben van veelerhande betekeniſſe te zyn / een Teſta-ent dat het diſtynctlyſ betekent een bepaalinge, een verordincringe, of een ſeckere beloeſte, hoewel zy niet wederzpydſch zy.

XVII. Hier by komt / dat Godt op een wonderlyphe wyſe ſich na Het is Gods onſe zwakhейt voegende / zyne Genaadige beloſten alſoo voorgeſtelt / goetheyt gelyk een beloſte aan bondgenooten plagt voorgeſtelt te worden: om te dat hy den te oonen dat hy dat gerne / dat hy beloſt / van hem niet anders gelyche menſche en verwagt wil hebben / dan als of het was een beloſte van vergel-zyne belof-tinge / en uyt een verbondt en verdrag voortquam / en / of het recht ten by wy- van die gerne die des ſelfs volhanginge komt te epiſchen / onherroe-ſe van een pelych waare. Het welke wel een wonderbaarlyphe goetheyt des Verbondt voorgelt heft. Heeren is / maar ons niet en moet dienen voor een bewyſtreden / om daer

daar uyt eygentlyk genoemde voorwaarden des Genade-verbonds te besluyten.

Door de
wet bedien-
nende het
Genade-
verbond
wordt de
belofte
dubbel-
zydig.

XVIII. Maar het welke het voornaamste is / soo meuen wy dat dese makinge des Verbonds alsoo allerbest begrepen word. Het Genade-verbond / of het Euangelium strietlyk alsoo genoot / dewyle het bestaat in loutere beloften / schijft eygentlyk niets voor als een plicht / eyscht niets / beveelt niets; zelfs dat niet / Geloof / Vertrouwt / Hoopt op den Heere / en wat van diergelyke plichten meer is. Maar het verhaalt / boodschapt / en beteekent ons / wat God in Christo belooft / wat hy doen wil / en doen sal. Alle voorbeschrypinge van de plicht behoort tot de Wet / gelykterwyls na andere / 3et wel ingescherpt heeft de Erwaardige *Poetins Dypst. tom. 4 p. 24.* en vervolgens. En dat is allesing vast te houden / indien wy niet alle de Gereformeerden stantvastiglyk willen verdedigen de volmaaktheit van de wet / begriipende binnen haaren omtrek alle deugden / alle plichten van Wypligheyt. Maar de wet geboegt na 't Genade-verbond / en volgens het selve geschreven in het herte der uytverhoorenen / gebiedt alle die dingen die in het Euangelium worden voorgesteld met oprechten gelooven te omhelsen / en gelyck met die genade en heerlykheyt over-een komt het leven aan te stellen. Als Godt dan in het Genade-verbond den uytverhoorene zondaar belooft het geloof / de bekeeringe / en hy geboegt het eeuwige leven / soo ist dat de wet / welker verbintenisse nimmermeer kan los gemaakt worden / en welke sich tot alle plichten uytstrekt / den mensche verbindt om die waarheyt toe te stemmen / om die goede beloften hoogelyk te waarden / hertelyk te begeren / te zoeken / te omhelsen. Wozder nademaal de wonderlyke voorsienigheyt Gods de beloften in soodanigen ordze geschickt heeft / dat Geloof en Bekeeringe voorgaan / de zaligheyt volgt / soo woxt de mensch door de selve wet verbonden om dese ordinantie Gods goet te keuren / en te beminnen / en niet anders als volgens de selve sich de Zaligheyt te beloven. De mensche nu de beloften des Verbonds op die ordze op welke zy voorgesteld worden aannemende / verbindt sich selven door die aanneminge om de plichten / die in de voorlger beloften begrepen worden te betrachten / voor en al eer hy sich van de uytboeringe der verdere belofte kan verzeeken. En op dese wyse word het Verbond onderling en wederzpdg. Godt stelt in den Euangelio zyne beloften op een zekere ordze voor. De mensch word uyt kzych van de wet / voor soo veel die het Genade-verbond bedient / verbonden om die beloften op de selve ordze te omhelsen. Terwylt het geloof dit doet / verbindt sich de geloovige te gelyck tot de betrachttinge van een nieuw leven / voor en al eer hy sich het Geluckzalige leven belooft: En in dezer voege is het een dubbelzpdig verdrag.

XIX.

XIX. Hier moet my niet tegengeworpen worden / dat in het Nieuwe Verbondt het leven niet min beloofd wordt aan den geenen die geloof en sich bekeert / als het zelve in het Oude verbondt beloofd wordt aan den geenen die werkt; ten eynde daar uyt belooten worde / dat gelove en bekeeringe mi op de selve wyse voozwaarden van het Genaade verbondt zyn / op welke de volmaakte gehoozsaamheyt een voozwaarde was van het Werk-verbondt. Want niet terstondt / als het leven beloofd wordt aan die geene die perweg doet / wordt verfaan een eygentlik genoemde voozwaarde / welke een oozsaak is om den loon te eyschen. Godt wil alleenlik tonen / langs wat weg men moet streven / niet tot het recht / maar tot de besittinge van het geluksalige leven. Het gelooove stelt hy vooz / als een werktuyg / waar mede wy den Heere Christus / en zyne Genaade en heerlikheyt aangrijpen. De goede werken / als getuigenissen des geloofs / en onser betreeninge met Christo.

Niet alle die daadt, aan welke het leven beloofd wordt is een eygentlik genoemde voorwaarde.

XX. Want men moet niet sonder aanmerckinge voozbyggaan / dat Het Gelove een gansch andere betreckinge heeft / ten opfichte van de goederen des Genaade-verbonds / als de andere werken van het nieuwe leven. Daar in komen zy wel overeen / datse beyde gesamenlik een weg zyn tot de beloofde geluksaligheyt; maar het gelove heeft pet eysching. Want dewyle het gelove is een toestemminge / die aan de Goddelicke waarheyt geschiedt / zoo beslupt het in sich een aanneminge van het goede dat in het Verbondt is voozgedragen / en maakt de belofte vast en onherroepelik. Siet myn Soon, segt Godt / en de saligheyt in hem. Ik biede hem een yegelik aan die na hem begeerig is, en geloof dat hy zyn saligheyt in hem sal vinden. Wie is begeerig na hem? Wie geloof dit? Ick, roept daar op de gelovige. Ik ben ingenomen met een groote begeerte na hem. Ik gelove dat myn saligheyt in hem weggelegd is. Ik neme hem die my alzoo aangeboden wordt aan. Het sy soo, segt de Heere. En op dese wyse wordt de belofte aangenomen / wordt de waarheyt Gods versegelt / wordt de schenkinge Christi / en der zaligheyt in hem / onherroepelik gemaakt. Waar uyt openbaar is / dat het gelooove een gansche andere betreeninge heeft in het Nieuwe Verbondt / als eertijds de werken gehad hebben in het Oude Verbondt. Hoe groot een onderscheyt 'er is tusschen geven en ontfangen, zoo groot een onderschept schijnt 'er te zyn tusschen de voozwaarde der werken en des geloofs: 't welck de vermaarde Hoornbeek geluckelick verklaart heeft *Socini. Consut. Tom.*

Het Gelove heeft een bysondere betreckinge.

XXI. Laat ons nu eyndelik onse gedagten overbrengen tot de Dreygemenen, of 'er eenige in dit Verbondt zyn. Men kan waarlik niet ontkennen / datter in de leere van Christus / en van de Apostelen zeer vele dreygemenen dickwils voozkomen / die haer bysonder opficht op andere hebben een opficht tot het Genaade verbondt.

Sommige dreygemenen zyn louter het Wettisch,

het Genaade-verbondt hebben / en die alzo niet zouden hebben voorgefelt konnen worden / indien 'er geen Genaade-verbondt waare. **Wp** voorgeelt / die in Christus niet en sal hebben geloofd, die den raadt Gods tegen zyn ziele sal hebben verworpen, die den Euangelio niet en sal hebben gehoorfaamt, die sal verdoemt worden. Welcke dreygemen ten schijnen onderschepden te moeten worden van die geheelik Wettsch ynn / hoedaanig dese is: Vervloekt is hy die niet en blyft in alles, &c. **Roctrans** indien wp de saak nauwkeuriglik willen insien / zoo heeft het Genaade-verbondt zyne bpsondere dreygemen niet. Alle dreygemen zyn wpt de Wet / welke Wet ten opsigte van alle haare deelen sich voegt en schijnt na het Genaade-verbondt.

Alle nog-
tans zynic
uyt de wet,
en behooren
ey-
gentlik
tot de sel-
ve.

XXII. 't Welk ik alzo verklaare. Geen dreygemen worden ergens gehooft / welke niet en konnen en moeten gehaalt worden wpt die bedreyginge / die buuten twijffel louter Wettsch is / Vervloekt is hy die niet en blyft in alles, &c. **In** dit algemeene dreygement worden de andere als bpsonderder ingesloten. **Wpder** / als in het Genaade-verbond die voornaame waarhept voorgefelt word / van de Salighept in Christo alleen te bekomen / zoo is het dat de Wet die den mensche gebiedt alle waarhept van Godt hem voorgefelt met vasten gelove te omhelsen / hem verbindt / om dese waarhept in het bpsonder te omhelsen / en te bevestigen de eere Gods die daer in uytblykt / en zyn salighept / die met de eere Gods t'saamgevoegt is. **Indien** wp ontkennen dat deese verbintnisse wpt de Wet komt te vloeyen / zoo sullen wp stellen / het welke de grootste ongertuytchept is / dat de Wet niet en gebiedt dat wp Godt voozwaarachtig houden: en datter een weplige liefde is tot Godt en tot ons / die in de Wet niet en word geboden. **Ja** ik ga voozt. Als de mensch volgens het voozschryft van de Wet de waarhept des Euangeliums met levenden gelove omhelt / dan belooft / niet de Wet / maar het Euangelium aan den mensche de Salighept. **Want** de Wet kent geen andere belofte / als die opgeschoyt en hangende is aan de voozwaarde van een volmaakte gehoozsaamhept. **Maar** indien het gebeurt dat de mensch de waarhept / die hem voorgefelt is veracht / en herdoeneuglik verwerpt / sondigende tegen de Wet / zoo haalt hy des zelfs vloek op sijnen halse / volgens de generale regel die nu eenige reysen ingescherpt is. **En** nademaal / het Euangelium voozuytgefelt zynde / leende dat de Salighept alleen wpt den gelove Christi voozvloeyt / de wet als dan gebiedt / dat alle die na de salighept begeertig zyn deselve alleen in den gelove Christi soeken; zoo kan het niet anders zyn of de wet moet den vloek oer die geene wptdonderen / die het Euangelium verwerpende / in Christus niet en geloven. **Gelyckerwijs** dan de ongelovighept en de verwerpinge des Euangeliums een sonde tegen de wet is / welke is de eenige en volmaakte regelmaate van alle deugden (een sonde tegen het Euangelium kan alleenlik ten opsigte van het voozwerp zo genoemd worden)

al-

alsou moet ook alle dreynginge van bloet en toorn tegen de ongeloovige en betrachters des Euangeliums / uyt de wet gejaalt en tot de wet gebacht worden / tot de wet / seg ik / dooz soo veel se nu het Genaade-verbond haaren dienst bewijst.

XXIII. In de Predikationen van de Propheeten / van Christus / en van de Apostelen / is een sekerre menginge van verscheydene leeringen / die wel niet een vaste knoop aan malanderen gehegt zijn / en waar van de eene seer bequaamelyk aan de andere ondergeschikt word ; maar die nochtan elk in het bysonder tot haare eerste oorspronngen gebracht moeten worden / soo dat de beloften der Genaade tot het Euangelium / alle de voorschryvingen van plichten / en dreyngementen tegen de quaadoenders / tot de wet gestelt moeten worden te behooren.

In de Predikationen van de Propheeten ; van Christus en de Apostelen ; is een menginge van wet en van Euangelium.

T W E E D E H O O F T S T U K .

Van de Eenheyt des Genaade-verbonds , ten opzichte van het wesen der saake.

I. **D**aar is seer veel aangelegen / dat wy het Genaade-verbond / het Genaade-verbond / gelijc het is in zijn Substantie en wesen als de vermen segt / of gelijc het ten opzichte van omstandigheden , ten den , onder verscheydene Bederlingen / verscheydent opzichte van lph. van God voorgesteld word / onderscheydentlyc de Substantie , een leeren aanmerken. Indien wy op de Substantie van het verbond zien / soo is het maar een enig verbond / ende men kan ook in eenigerley maniere geen ander zijn. Geen andere weg is / langs welke de Saligheyt op een wyze die Gode betaamelyk is den sondaar zoude geworden / behalven die welke in den Euangelio geopenbaart is. Daarom d' Apostel dertig geseggt heeft / dat 'er geen ander Euangelium is , Gal. 1: 7. En het Testament dat dooz Christus bloed bevestigd is / noemt hy Eeuwigh , Heb. 13: 20. om dat het dooz de tyden der eeuwen gemaakt / terstont na den val van den eersten mensche bekend gemaakt / dooz een geduurig onderwijs der ouden overgelevert is / en van Christus selve en de Apostelen overbloediger verklaart synde ook in alle eeuwigheyt zal dueren / en om dat wy kracht van het selve de geloovigen de erffnisse der Eeuwighe goederen zullen bekomen. Maar indien wy letten op de omstandigheden van het verbond / soo is het selve in verscheydene Bederlingen der eeuwen veelmaals op veelder- zigte van

heden , verscheydentlyc bedeeft.

ley wyze bedeeft / tot betoorninge van de veelvuldige Wysheyt Gods. Over welke saak wy in het volgende affoo sullen moeten handelen / dat wy eerstelyk die algemeene dingen verhandelen / die tot de Substantie des verbonds behooren / en in alle eeuwen plaats hebben gehad: daar na dat wy verklaaren de verschepdene Bedeeelingen, en die dingen die onder elke Bedeelinge op nieuw daar by gekomen zijn. 't Welk wy eerst in het gemeen zullen doen / en geiyk als in een kort ontwerp, in dit en in het volgende Hoofdstuk; sullende daar na allengskens tot byzonderder dingen overgaan.

In het Genaade verbond is eene saligheyt, eene Saligmaaker, een geloove.

II. Wy stellen dan volgens de Heilige Schryfturen / dat aan alle uytverhoorenen / in wat tyd zy ook mogen leven / 1. Een en het zelve eeuwige leven beloofd geweest is. 2. Een en de zelve werk-meester ende geber der Saligheyt Jesus voorgestelt is. 3. En dat zy dooz geen anderen weg aan hem verachtig hebben konnen worden als dooz een waar en levendig geloove in hem. Welke dyle dingen van ons betoefen zynde / soo sal niemand daar aan konnen twyffelen of wy hebben te gelph betoefen dat het Genaade verbond / wat de Substantie der saake aangaat / van ouds af alleenlyken geweest is. Want indien de Saligheyt de zelve zy / en de Werk-meester der Saligheyt de zelve / en de manier van gemeynschap met hem de zelve / soo sal waarlyk het Verbond zelve niet verschepden zyn.

Dat het eeuwige leven van ouds af den uytverkooren beloofd geweest is, blykt uyt Joh. 5: 39.

III. Dat het eeuwige leven van den beginne der tyden den uytverhoorenen beloofd geweest is / leeren de Heilige Schryften soo klaarlyk / dat het wonder is dat onder de menschen / welke den naam van Christenen dragen / zulke worden gevonden / die dat durven ontkennen. Bekeer de soodanige zyn veel blinder als de Jooden zelve: want van deze getuygt de Heere / Joh. 5: 39. Onderzoekt de Schriften, want gy magt in de zelve het eeuwige leven te hebben. En dat zy niet sijn overchte en by misverstand zulks gemeynt hebben / dat de beloften des eeuwigen levens / en de manier om de zelve te genieten / begrepen werden in de Schriften die zy hadden / bewijfen wy met seer luyachtige betuys reden. 1. Om dat de Heere Jesus haar niet alleen met het minste woord in dezen deele van geen dwaalinge beschuldigt / maar die reden gebuykt om het ondersoek der Schryfturen haar aan te wijzen. Doch het is seer verre en verreind van den grooten ernst des Heeren Jesu / en van de Goddelijke Waardigheyt der Schryfturen / de zelve aan te wijzen met onwaare bewijs reden / of uyt de verdaghten der Joden booz haar te zoeken eenige waardye en nuttigheyt. Ja dat meer is indien de Joden zich zelden valsche lyk wijs gemaakt hebben: dat in de Boeken van het Oude Testament beloften des eeuwigen levens begrepen worden / soo moeste dat vooordeel niet worden gebroed dooz eenige toegedinge des Heeren / 't welk haar verblinderde de boozreghheyt van zyn Leere / en de Goddelijcheyt van zyn persoon te erkennen. Maar het soude beter geweest zyn haar toe

te roepen: te vergerfſſen onderſoekt op de Schryften / op hoope van het eeuwige leven in de zelve te binden: **Let liever op my / en op myne Heere / die ik als de eerste verbonddiger des eeuwigen levens in de werelt gekomen ben.** Doch hoe byzemd deze dingen zyn van het oogmerk des Heeren Jezu / ziet een pegelph. 2. **Hier by komt / dat Paulus zyn hoope die op de wet / en de Propheten gegrond was / met de verwachtinge der Joden t'saamenvoegt /** Hand. 24: 14. 15. Ik geloove alles dat in de wet, en in de Propheten geschreven is. Hebbende hoope op God, welke deze ook zelve verwagten, dat'er een opstandinge der dooden wesen zal, beyde der regtveerdige en der onregtveerdige. **Hy getuigt dat de Joden een opstandinge der dooden verwachten.** Hy belyd dat hy ook zelve de zelve met haar geloofde en hoopte. En dat hy dat deed niet steunende op een pdele inbeeldinge / maar op de wet en op de Propheten / welken deze ook neerstijlph op haare wijsse laafen / en waar uyt zy te gelyk met hem deze verwachtinge geschept hadden. 3. **Soo verre is het daar van daan dat de Joden in desen deele verkeerdelijk gevoelt hebben / dat de Heere Jhesus in tegendeel in de Sadduceen beschuldigt als onkundig in de Schryften / om dat zy daar uyt het eeuwige leven en de opstandinge niet geleert hadden /** Marth. 22: 29.

IV. **Maar laat ons zelfs uyt de Boeken des Ouden Testaments** En Matth. 22: 31. 32. **de saake bewijſſen; en dat in navolginge des Heeren; welke op het 31. en 32. vers van het aangerokkene Capittel Matthei in deser boege sprekent.** Wat aangaar de opstandinge der dooden, en hebt gy niet gesien het geene van God tot u lieden gesproken is, die daar segt: Ik ben de God Abrahams, en de God Isaaks, en de God Jacobs? God en is niet een God der dooden, maar der levende. Welk besluyt zelfs de schaare soohlaar docht te zyn / dat zy verbaast getoest is over zyne leere / en den Sadduceen daar door de mond gestopt is / **h. 33. 34. En waarlyk indien de woorden Moſis van Christus bygebracht in een nette schaale worden getwogen / soo zal de klaarbyſpelſheyt van dit bewijs den aandachtigen lichteijk openbaar worden.**

V. **Want 1. De sprekelyk dat God aan yemant tot een God is,** Dat God in een nadruk en volle kracht van betekenissen genomen / **lykt het** aan yemant **eeuwige leven in.** Want als God de God word van een sondig mensche / **soo word hy aan hem het geene hy aan zich zelve is.** Doch wat God is, als het in **is hy aan en door zich zelve?** Wyten twiſſel een fonteyne van een eeuwige en volkomene gelukſaligheyt. Als God zich zelve aan den mensche uyt genade geeft; **soo geeft hy hem alle dingen.** Want hy is als het in **alle dingen.** Die mensche bind in God / een schild tegen alle quaad: nadruk **en een leet grooten loon, Gen. 15: 1. En wat zoude hy tot een volkomene gelukſaligheyt meer begeeren?** **Waarom d' Apostel deze twee** word, sluyt **dingen t'saamen voegt / dat God yemands God is, en dat hy hem** het eeuwige **een Stad bereyd heeft, Heb. 11: 16. En nademaal de genade-giften Gods / insonderheyt als hy zich zelve aan yemant geeft / onbe-** rouwe-

rouwelyk zyn / Rom. 11: 29. soo word hier upt ook de eeuwigheyt van deze gelukzaligheyt vast gemaakt.

Het Verbond Gods dat met den geheelen mensche gemaakt is, beloofst aan den geheelen mensche de saligheyt.

God noemt zig een God van de Patriarchen, als zy nu al lange gestorven waren.

God bevryden geen, wiens God hy is, van zyne vyanden, bygevolg ook van de dood.

Nademaal de Patriarchen ten opsigte van den staat deses levens niet uytnemends gehad hebben, soo

blyft overig dat deze belofte betrokken worde tot het toekomende leven. Nademaal God belooft dat hy om de Patriarchen andere zal weldoen, soo doet hy veel meer haar zelven wel.

V I. 2. Doet die Verbond is niet met de ziele alleen / maar met den mensche gemaakt; en God betrefsch niet alleen den dienst der ziele / maar ook de gebiensigheyt des lichaams / znde Verlosser van die beyde / op dat hy in beyde verheerlijkt worde / gelykterwys hy ook gewilt heeft dat het teken zyns verbonds in het lichaam zoude zyn. Gen. 17: 13. Zy gevolg als hy zich een God noemt van den geheelen mensche / soo beloofst hy niet alleen aan de ziele / maar ook aan het lichaam zyn saligheyt.

V II. 3. Deze dingen klemmen noch meer / indien wy daar op letten / dat die woorden waar upt de Heere zyn bewijs neemt / gesproken zyn aengaende de Patriarchen die nu lange gestorven waren / Gen. 3: 6. Doch betoefte God geen God en is van die genen die de zelve niet en zyn: soo wierd eerstelyk betrefsch / dat haare zielen overig waren / en de gelukzalige gemeenschap Godes genoten / en nademaal / gelyk wy terstont geselt hebben / haar lichaam ook in het Verbond begrepen is geweest / soo volgde dat het re zynet tyd upt het stof zoude worden opgewekt en met de ziele t'saamgevoegt tot gemeenschap aan de zelve gelukzaligheyt.

V III. 4. Dat God pemande God is betekent volgens het gezuyph der Schryftuure een betydinge van vanden. Vergelykt hier mede / Ps. 3: 7. 8. Doch de grootste en de laatste van onze vanden is de dood / 1 Cor. 15: 26. Betoefte dan God die geene welker God hy is upt de hand haarer vanden verlost / soo kan hy geen God van die genen zyn over welke de dood altyd meester blyft: maar het is noodsaakelyk dat die voer alle / welker God God is / de dood verston den worde tot overwinninge / op dat zy dat triumph-ied zingen / Waar, is o dood, uwe overwinninge!

I X. 5. Het is byten verschil / dat God petwes 't welk seer boozetrefsch is / en waar in deze vermaarde Patriarchen boven andere / die God niet en vreesden / zouden upmunten / aan haar beloofst heeft / als hy zich haaren God noemde. Doch zy hebben op Warde niets soo upnemends boven andere bekomen / 't welk de grootheid van deze belofte zoude evenaaren. Derle Godloofte hebben gelukkiger in het land Canaan / en elders geleefd. Blyft dan overig dat deze dingen hooger sagen en tot het eeuwige en hemelsche leven behoorden.

X. 6. Opdelph om wiens wille wy andere weldoen / dien doen wy veel meer zelfs wel / indien wy konnen en macht hebben. Doch Gode en ontbrekt geen macht. En hy segt dat hy de nakhomelingen zal weldoen / om Abraham, Isaak, en Jacobs wille. Veel meer dan doet hy haar zelven wel / en zal haar weldoen. Maar zy zouden geen wel-

daad

daad konnen ontfangen / indien zy niet en waren ; mochte de grootſte weldaad / indien zy althit bleven onder de heerschappye des doods. Verhalven volgt / datſe toen als dat geſegt wierd na de ziele in weſen geweest zyn / en datſe te zynet tyd ten leven zouden worden herſtelt / ten eynde Godt uptnemendlyk haren weldoender zoude konnen weſen. Alle deſe dingen worden gemalikelijck en ſonder vrel moeyten upt de woorden van Moſes getrokken.

XI. Volkelius doet vergerſſchen arbejd / *Lib. 3. Cap. 11.* wanners hy met deſe plaats in de engte geborngen zijnde / ſoodanige getuygeniſſen vereyſcht / die met naakte en ſeer klare woorden , gelyck wy in de *Schryftuure des Nieuwen Teſtaments* ſien / ons die weldaad belooſſen. En dat dit getuygenis / daar wy van handelen / gelyck onder ſoodanige te ſtellen is / beweert hy hier upt / om dat / voor en al eer Chriſtus dit verklaarde, niemant ooyt geweest is, die ſelfs ſoude durven vermoeden, dat ſoodanig yct daar in vervat word. Want het en is niet gelooslyk, dat de Phariſeen, zynde ſeer crvaaren in de wet Gods, en dikwils, gelyk het ſchynt, en zeer heftiglyk, met de Sadduccen over de opſtandinge der dooden twiſtende, deſe plaats met ſtilſwygen ſouden hebben voorbygegaan, indien zy gemerkt hadden dat daar in een getuygeniſſe van deſe zaak vervat wierd.

XII. Alle deſe dingen worden te vergerſſen geſegt. Want 1. De vraag is niet of de getuygeniſſen van het eeuwige leven in het Oude Teſtament niet zulke naakte en klare woorden uptgebruikt zyn als in den Nieuwen Teſtamente / 't welk niemant onſer betweert / als die bekennen dat deſe Bedrelingen in trappen van klaarhejd zeer veel verſchillen; maar of 'er ganschelyk eenige getuygeniſſen van het eeuwige leven in het Oude Teſtament ſtaan / 't welk deſe menſchen hardnekkelyk ontkennen. Want zoo ſegt de zelve Volkelius, in het begin van het ſelve Capittel. Het blykt dat die belofte (des ewighen levens) in dat Oude Verbond GEENSINS gedaan is. Wat onredelykhejd is dan dit / datſe van ons zulke naakte en klare getuygeniſſen epiſchen?

XIII. 2. Ook komt hy met Chriſtus niet ober een / wanneer hy de Phariſeen als crbarene in de wet Gods prijſt : want Chriſtus heeft haar doogſefireken als blinde en dwaſe leydslieden, *Matth. 23: 16. 17.* en beſchuldigt datſe den ſteutel der kenniſſe wechgenomen hebben / *Luc. 11: 52.* en Paulus getuygt van haar / dat'er een dekſel op haar herte ligt, zoo dat zy Moſen en het Oude Teſtament leſende niet en verſtaan. *2 Cor. 3: 14. 15.*

XIV. 3. En daar is ons niet veel aangelegen / op hordanigen wiſſe / en waar upt zy eertyds haare bewijsredenen voorgeſtelt hebben: indien maar blykt dat Chriſtus / 't welk de onbeſchaamthejd ſelve niet zal konnen ontkennen / bondighlyk geredenhevel heeft. Ook

De trou-
loosheyt
van Volke-
lius.

De vrage
is niet of
het ewi-
ge leven
eertyds ſoo
klaar be-
looft is als
nu, maar
of het ook
belooft is.

Ten onreg-
te worden
de Phari-
ſeen gepre-
ſen als ſeer
ervaren
in de wet
Gods.

Het blykt
niet, en
daar en is
ons niet

At 3

3ad

gen wat bewys-redenen zy eertyds gebruykt hebben.

zal de wederpartijders geminsg komen betwiffen / datse nimmermeer met het betwiff van dese plaate gestreden hebben. Want wie heeft ons alle de disputen van dese liden verhaalt?

De waarnemingen.

X V. 4. Wat van de Phariseen 3p / dat laten wy daar / het is 3e-
ker dat onder de Oude Jooden Philo het diergelychs in het ooge schijnt
gehad te hebben. Wiens woorden de Dooslichtige Grotius, wel-
kers naam by den wederpartijderen geminsg gehaat is / in 3pn Ver-
klaaringen over Matth. 22: 32. ten desen eynde bybrengt. Dat Godt
als eeuwig voorgesleek word, is even soo veelals of hy genoemt wierd
Genade bewyzende, niet altemets eens, en altemets wederom niet,
maar altyd en geduuriglyk. Onder die geene die nader aan ons entht
komen / heeft Aben Ezra het selve gesien / die over die woorden
Levit. 18: 4. Ik ben Jehovah we Godt, dese verklaringe doet / dat hy
zegt in de selve begrepen te zijn de belofte des levens in beyde de eeuwen.
En Menasse Ben-Israel gebruikcht het selve betwiff onses Meeren / de
resurrectione mortuorum. Lib. 1. Cap. 10.

De God-
vruchtige
Oude heb-
ben het
eeuw ge-
leven ver-
wagt.

X V. I. Wat han'et klaardert zijn / als dat getuygenisse waer mede
d' Apostel het geloof van Abraham berert / Heb. 11: 10. Hy ver-
wagte de Stadt die fondamenten heeft, wiens Bouw-meester Godt is.
Doende daar by van de andere Patriarchen: want die zulke dingen
seggen, betoonen klaarlyk dat zy een vaderland soeken, vers 14. en
16. maar nu zyn zy begeerig na een beter, dat is, na het hemelsche.
Wyt dese woorden maar te besluipen een bloote verwachtinge / en een
ydele inberding / die alleenlyk op gissingen rust, gelyk Smalcus
sprekt / is deselve te verdraegen / en ongelijck te doen die God-
vruchtige helden / ja Paulo tegen te spreken / die in dese zaake haer
geloof roemt. Doch het soude geen geloof / het welke steunt op
Gods woord / maar een misgelypelyke lichtveerdighheyt geweest 3pn /
zulke groote dingen sich selven te belooften zonder de belofte Gods.
Franzius gebruikcht hier een bestrige redenkavelinge waer mede hy gelyk
als by trappen ophijmt om dit te betwiffen / *Disput. 7. Tb. 55.* Hoe
zouden zy gehoopt hebben, indien zy niet geloofd hadden? Hoe zouden
zy geloofd hebben, van het welke zy niet gehooft hadden? Hoe zouden
zy gehooft hebben, indien haer niet en was gepredikt? Doch hoe zou-
den eenige haer gepredikt hebben, indien zy om zulks te prediken van
Godt niet en waren gezonden, en geen bevel hadden ontfangen om
zulks met verzeeking te prediken? Gelyk der Heydenen Apostel,
Rom. 10. in gelyke gelegentheyt reden kavelt.

Hier toe
dient de
voorsag-
ginge van
Jacob. Gen.
49: 18.

XVII. En op dat 3p niet boor en wenden dat wy onse betwiffen alleen-
lyk upt den Nieuwen Testamente ontleuen (hoewel niemant ons see-
kerder kan leeren aangaande de dingen die in het Oude Testament
begrepen zijn als Christus en de Apostelen) wel aan / laat ons enige
plaaften des Ouden Testaments overdenken / ende van de verdraep-
ingen der wederpartijders bebyden. Alwaar eerstelyk die swanen-
sang

sang van Jacob voortkomt / Gen. 49: 18. Op uwe Saligheydt wacht ik Heere. De stockonde Propheet was nu digt by de doot: en volginge des heyligen Geestes / soo ist dat hy / in het midden der woortleggingen / waarmede hy de saaken die zyn kinderen en naberen / volgens Gods befluyt / zouden overhoren / woortspelt in dese woorden uptbarft: welke zonder den Geest Gods niet en zyn woortgebracht / so dat wy deselve met Smalcus tot een pdele hureiding zouden brengen: en tot geen andere saligheyt / als tot die geesteliche en eeuwige konnen gertoecken worden.

XVIII. Laet hier wederom penant upt het Joodsche volk de nabolgers van Socinus beschaamt maacken: tegen welke wy aansstellen dese uitlegginge van den Jerusalemischen Targumist. Onse Vader Jacob heeft gesegt, myn Ziele verwacht niet de verlossinge Gideons, des Soons Joas, want die is alleenlik voor een uure: noch ook de verlossinge Simons, want die is een voorbygaande verlossinge: maar de verlossinge die gy gesproocken hebt dat in u woordt, of door u woordt u volck den Kinderen Israels sal gebeuren, die uwe verlossinge, segge ik, verwacht myne ziele. Is dat getuygenisse niet klaar genoeg om te bewijzen dat hy gehad heeft een seer gewisse overtreddinge en volle versekertheit van zyne zaligheyt?

XIX. Brensing is hier woort te gaan de dootlustige plaaffe van Job Pro-
Job, waar in hy zyn gelobe van zyn toekomende opstandinge met seer phetert
klaare woorden uitlegt / Cap. 19: 25, 26, 27. Waarik ik weer dat cap. 19: 25,
myn Verlosser leeft, en dat hy de laatste over het stof sal opstaan. En 26, 27. van
als sy na myn huyl dit doorknaegt zullen hebben, sal ik uyt myn vleesch de opstandinge en
Godt anschouwen: Den welken ik voor myn anschouwen sal, en het eeuwige leven.
myne oogen sien sullen, en niet een vreemde. Myn nieren verlangen seer in mynen schoot. Ontrent welke helpdenisse des geloofs ik dese
dingen aantreckene.

XX. 1. Pattet wat groots is 't welk Job hier verhandelt/bewijst ten
eersten de heylige pracht en Majesteit van de woorden selve / en ten au-
deren de voortreden die hy gebuykt; wenshende dat dese zyn woorden
opgeschreven wierden, en in een boek ingeschreven, en met een yce-
re griffie en loodt voor eeuwig in een rotte ghewoen. Met welke wens-
niet beter
metz beter over een quam als de helpdenisse van zyn gelophe in den
derstas / en de hoope van de geluksalige opstandinge.

XXI. 2. Job verdedigt zyn onwoselheyt tegen de beschuldigingen zyn-
ner vrienden / die hem hadden doorgescheeken als eenen verkeerden,
en als soodaanig reuen die Godt niet en kende Cap. 18: 21. Soo ver-
re ist er van daan / segt hy / dat ik soodaanig een soude zyn als gy ik-
den lasterlik segt dat ik ben / dat ik in tegendeel / vol zynde van de
hoope der rechtverdrigen / Godt en mynen Verlosser kenne / en
grootet goedereu van hem verwachtte als die binnen den onttrek van
dit leuen begrepen konnen worden. Welk waarkheit veel krachtiger
was

De uytleg-
ginge van
den Jeru-
salemischen
Targumist
over desel-
ve.

Job Pro-
phetert
cap. 19: 25,
26, 27. van
de opstan-
dinge en
het eeuwige
leven.

De pragt
van woor-
den toont
dat er van
een groote
saack ge-
handelt
wordt.

Niet beter
konde hy
syn onno-
selheyt ver-
dedigen als
met de be-
denisse
van de ho-
peder regt-
veerdigen.

was om de beschuldigingen zynet vrienden te wederleggen / als dat hy van eenig nieuw geluk deses levens gesprooken zoude hebben.

Hy was niet verseekert van syn herstellinge in deese eeuwe.

XXII. 3. Hy spreekt van zoodaanige zaaken daar hy van verseekert was / en die derhalven op een gewisse belofte Godes moesten steunen. Doch het blykt niet dat hem eenige beloften van herstellinge in zyn boortige welstandt / gedurende dik leven / gedaan is. En geen Generaale beloften zyn 'er waar upt sulks zoo zeeker kan bestoren worden. Ja dat meer is niet wepnige dingen zyn 'er / die ons doen gelooven / dat Job sulks niet verwacht heeft. Want hy wenscht dat het Gode beliefte zyne verwagginge, dat is / de doot te geven / en hem te verbryscen. Want, segt hy / wat is myne kragt, dat ik hopen soude? ofte welk is myn cynde, dat ik myn leven verlengen soude; Job. 6: 8. 9. 11.

Alle de woorden van den text, en yeder in het bysonder leyden ons tot de gencksalige opstandinge

XXIII. 4. Alle de woorden van den Text leyden ons tot de gelucksalige opstandinge / die den geloovigen in Christo sal geworpen. Hy spreekt van zyn Goel en Bloedvriend, die als een iusser der geloovigen / en als haaren nabestaande, upt recht van bloedverwantschap haar soude verlossen. Desen segt hy te leven, als die de Waaragige Godt, en het eeuwige leven is, i Joh. 5: 20. en die ons van zyn leven heeft leeren reden-hablen tot het onse. Joh. 14: 19. Ik leve, en gy sult leven. Die te zynet tijt wel zoude sterben / maar die niet tegenstaande die doot nochtans segt: Ik ben de geene die leest. En ik ben doot geweest, en siet ik ben levendig in alle eeuwigheyt. Apoc. 1: 18. En dit is het datter Job hy doet: Hy sal de laatste over het stof opstaan. Hy zal selve / na het overwinnen van zyne vpanden / betonen dat hy overgebleven en verwinnenaar is: of hy sal staan boven op het stof / zynde het hup des doods / als boven op een vpand die onder zyne voeten verslagen ligt. Gelyk staat i Cor. 15: 26. 27. De laatste vyandt, de doot, wordt te niete gedaan. Want hy heeft alle dingen lijnen voeten onderworpen. Deese opstandinge Christi merkt hy aan als een onderpant van de syne. En als met zyne huyl sijn lighaam, daar hy met sijn vinger op weest / van de woymen doorknaagt soude zyn: segt hy uyt syn vleesch Godt te sullen aanschouwen, namelijk dien grooten Godt en Saligmaacker Jesum, die als dan in heerlijkheyt groopenbaart sal worden. i Joh. 3: 2. den welken hy voor sig selven zoude aanschouwen / tot zyn saligheyt / en volmaakte blipschap. Gelyk als ook David song / Ps. 17: 15. Ik sal u aangelichte in gerechticheyt aanschouwen: ik sal verladigt worden met u beeldt, als ik sal opwaaken. Deese aanschouwinge is derhalven een andere als die daar hy van spreekt Cap. 42: 5. 6. die hem door smerte verbaast maakte en tot stofen asche nederboog. Ook en konde het niet geschieden of zoo vast een hoope van zoo groot een goet moest in hem verwecken een stercke begeerte om het selve te genieten. En dat is het datter bygedaan word / Myne nieren verlangen, in het heereuwig / vergaan / dat is / worden

berteert en verfmachten van verlangen. (Men kan hier mede vergeleken de beteekenis van het Hebzeusche woord *an* in Psal. 84: 3. 119: 81.) in mynen schoot. Gelyktyds ook de Apostel vyzande van begeerte om te kennen de kragt van Christi opstandinge, ofhy eenigzins mogte komen tot de wederopstandinge der dooden, Philipp. 3: 16. 21. Alle deze dingen komen seer net over een niet het oogmerk van Job, met de kracht en vooytstapheyt der woorden / met den inhoud der gansche Schryftuure / in zouden naauwlyks / ten 't 3p'er vooyzoorden in de weg waaren / ergens anders toe konnen getrokken worden.

XXIV. Wy besluypen dan met de woorden van Hieronymus tot Het getuy-Pammachios, aangaande de dwaalinge van Johannes van Jerusalem. genisse van Wat is 'er klaarder als deze Prophetie? Nicinam spreekt soo klaar na Hieronymus. Christus, als deze voor Christus, van de opstandinge.

XXV. Laat ons hier by voegen de Prophetie Daniels, Cap. 12: Dan. 12: 2. 2. En veele van die, die in het stof der Aarden slaapen, zullen ontword van waaken, deze ten eeuwigen leven, en geene tot verinaadheden, en deselve getot eeuwige afgrzyngen. *Ontrent welke plaats ik de volgende dinkzaligden aanmerke. 1. Dat de algemeene opstandinge van alle / ende onlukzaligden deze ook der rechtveerdigen ten eeuwigen leven / naauwlyks met handelt. klaarder woorden kan beschryven worden. Onder den Nieuwen Testamente gebuykt waarlyk de Heere Jesus / sprekende van de zelve verboygentyt / woorden van gelyken aarten natuure. Joh. 5: 28. 29. Ik vzaage een pder conscientie / luden Daniel vooggenomen heb van de opstandinge der dooden te prophetieren / of by de zelve met klaarder woorden zonde hebben konnen afschuberen.*

XXVI. 2. Hier tegen stryd niet dat Daniel segt / dat 'er veele wpt Door veele de geene die slapen zonden opgetwekt worden. Want op dat ik stof word be-ge / dat veele altemets soo veel geid als alle, gelyk te zien is / Rom. 5: teekent 15. vergel. met. 12. soo is het klaar / dat Daniel de algemeentheyt van een afdeede geene die in het stof der aarde slaapen in twee menigten verdeelt / bing in waar van de eene ten leven ende andere tot verinaadheden zullen op twee menigten staan.

XXVII. 3. Eenzyng kan deze heerlyke Prophetie alsoo worden Dese pro-verklaart / dat se niet anders zoude gerekent worden te betrekken / phetie kan als een tydelijke en een lichaamelijke verlossinge van de onderdyk niet ge-kinge van Antiochus. Want hoe yn sommige wpt de zelve verlost worden ten eeuwigen leven, nademaal die alle byten twijffel de dood wederom worden hebben moeten sieden? Sult op met Volkelius seggen / dat men dat tot de ver-van die gene verstaan moet / die aan de Goddelijke Wet stantvastiglyk lossinge waaren blyven hangen, en den welken deze verlossinge zoude strekken van Antiochus tot eeuwige heerlykheyt? Soo hebben wy dan / segge ik / in de Boeken des Ouden Testaments een klare belofte van het eeuwige leven. Het welke bewesen moest worden. Doch indien wy bekenen dat

Id in

dat

dat haer een eeuwige heerlijkheyt beloofd is / waarom ook niet de opstandinge der dooden / die de volkomene heerlijkheyt voorgaat?

Niet ontydiglyk vertrooft God de geene die van Antiochus onderdrukt zyn met de belofte van de gelukzalige opstandinge.

XXVIII. 4. Gemzing moet hier ook aangedrongen worden: dat deze dingen niet ober een komen met den tyd / van welke Daniel propheteert / namelijk de dwinglandpe van Antiochus, en de verlossinge wyt de zelve. Want soo wy toestaan / dat Daniel in de naast voorgaende woorden van Antiochus gesproken heeft / soo word noch tang daer wyt niet betwefen / dat hier niet en kan gesproken worden van de opstandinge der dooden. Want de Propheet zoude toonen / dat God / na dat hy zulken doozuchtigen proeve van zyn heerlyke macht zoude gegeven hebben / voorgeaan zoude in de heerlyke verlossingen zyns volks / tot dat alle dingen zouden gelymdigt worden in de gelukzalige opstandinge der dooden. Indien gy aanhoud: dat die dingen die hier voorgezegt worden te dier tyd zouden zyn / van welke tot hier aan toe gesproken was? Soo antwoorde ik: ten eersten, dat zulks in den Text niet en staat. Dit vers word wel t'saamgeknoot door het koppel-woorden en, met het voorgeaende / alwaar de woorden te dier tyd gevonden worden. Maar niets isser dikwylter in de Propheeten te zien / dat als dat twee saaken die op verscheydene tyden zullen geschieden alsoo worden t'saamgeboegt. Waar van wy Matth. 24. soodanige exempelen hebben / daar geen opblichet op kan gemaakt worden. Wpders is ook van seer geleerde Maamen aangemerkt dat het woorden en by de Hebreu altemet even soo veel geld als eyndelyk, of daar na. Ten tweeden / kan dit ook gezegt worden dat de Hebreuwfche woorden וְאַחֵרָא, overgeset te dier tyd. betekenen na die tyd. Gelykewijs Jos. 5: 5. וְאַחֵרָא beteekent na dat zy uitgetrokken waeren. En men moet ook niet meenen dat de beloften van de opstandinge niet en past op de tyden van Antiochus. Want dat het seker is dat de stantvastige betrachtens der Godsaligheyt zich zelven met die hoopes hebben getrooft in die schrikkelijke pijnen / gelykewijs te zien is wyt 2 Maaccab. 7: 9. + 11: 14. en Heb. 11: 33.

Niets verbied ons de voorgaande Prophetie van den Antichrist, of van de Keyseren die hem dienen te verstaan.

Ongegronde uytlegginge van een Geleerd Man.

XXIX. Maar niets verhindert ons die dingen / die Daniel op het eynde van het Capittel propheteert / te brengen tot den Antichrist des Nieuwen Testaments / of tot de Roomfche Kieften die den Antichrist dienen in de verdoeringe van de Verborgentheyt der Ongerechtigheyt / gelyk hier voorgesegde uitleggers doen. Welk gevoelen Conradus Gracrus in een bysonder Tractaat seer geleerdelyk uytgewoicht heeft. En alsoo zoude de opstandinge der dooden niet t'saamgeboegt worden met de verbyeekinge van den Antichrist / gelyk ook geschied Apoc: 20: 10. 13.

XXX. Dese dingen soo zynde / soo is het niet recht te verwonderen / dat

dat een andersins seer geleert Man/ en in de substantie van dit verschil rechtsinnig/ hebbende in het eerste vers konnen vinden de oozlogten der Engelsen met de Hollanders, der Deenen met de Sweeden, der Tartaren in Sina, en der Sinesen in Florida, der Portugeesen met de Spanjaards, en met andere vooz weynig jaaren geboert; in dit vers niet en heeft aangemerkt de algemeene opstandinge der rechtverdigten en der onrechtverdigten. En deze dingen moeten genoeg zyn om te bewysen/ dat onder het Oude Testament het eeuwige leven den geloovigen beloofd is.

XXXI. Op die dingen die vooz het tegendeel van de Onrechtsinnige woorden uitgebracht is naauwkeuriglyk van de onze geantwoord. Het hoort begrip komt hier op uit: Als d' Apostel de beloftenissen van het Nieuwe Testament beter noemt: Heb. 8: 6. soo ziet hy niet soo seer op Substantie van de belofte de saak/ als wel op de klaarheyt/ en ferkerheyt der beloftenisse: welke nu niet met eenige schaduwten van woorden en kerkgewoonten beswaagt is/ maar klaarlyk voorgestelt: niet opgeschort aan eenige onsekerde voozwaarde/ maar op het volkomenste bevestigt vooz het bloed des Testamntmakers. Deze antwoorde brengt den Apostel zelve ons in de gedachten/ vers 9. en 10.

XXXII. Als 'er gesegt word/ dat Christus de dood te niete ge- daan hebbende het leven en de onverderfelykheyt aan het licht gebragt heet door het Euangelium; 2 Tim. 1: 10, soo kan dat niet verstaan worden van de eerste belofte des ewigen levens/ ten zy het verstaand lust te seggen/ dat de zelve niet en is gescheit vooz de opstandinge Christi/ van welke hier gesproken word. Doch dat zal uernant seggen. Maar de eenboudige zin is/ dat de Heere Jhesus van den dooden opgewekt zynde/ aan de gansche werelt/ soo aan Joden als aan Heidenen/ den welken het Euangelium verkondigt is/ getoont heeft/ dat hy de waachtighe Antheur van het leven en van de onsterfelykheyt is. Want hy wylt den gabe gaande, soo is het licht van deze waarheyt seer wylt verspreyd/ ook onder die geene/ die te vooren saten in duysternisse en in de schaduw des doods.

XXXIII. Als de zelve Apostel leert dat onze saligheyt begonnen is verkondigt te worden door den Heere, Heb. 2: 3. soo is het klaar/ 3. dat hy spreekt van het Euangelium der verbuilinge en van den Messias de Antheur en oorsaake der saligheyt nu in den vleesche verschenen/ het welke de Heere eerst verkondigt heeft/ in opzigt tot de Apostelen, Evangelisten: en andere ordinare verkondigers der genaade/ die hem gevolgt zyn. Want wie zoude konnen ontkennen dat anders Zacharias de Vader van Johannes de Doper/ en Maria de Moeder des Heeren/ en de Engelen die de geboorte Christi hebben geboodschapt/ en den onden Simoen, en Johannes de Doper/ vooz den Heere verkondigers van de saligheyt gewest zyn? Den Apostel zelve verskert van de Vadersen/ dat haer ook het Euangelium verkondigt is, gelyk als ons, Heb. 4: 2.

Am 2

XXXIV.

In welke zin de beloften van het Nieuwe Testament beter zyn.

2 Timot 1: 10. word verklaart.

en Hebr. 2.

en Hebr.
9: 8.

XXXIV. Als 'er geschreeven wordt dat de eerste Tabernakelstand hebbende, de weg tot het Heyligdom noch niet openbaar gemaakt was; Heb. 9: 8. soo geeft d'Apostel wel te verslaan / dat de wijse om de saligheyt te bekomen eenigzins verborgen was / indien men een verghelykinge maakte met het slaarder licht des Evangeliums. Want roen was waarlyk de weg des levens met een grooten toetsel van siertgewoonten en van voorbeelden betoolt: welke nu verduwen zijn de / soo is 't dat wy niet ongedulten aangezichte de hemelsche en de Geestelike dingen bypelyk beschouwen mogen. Maar hier uyt volge geenzing / dat de oude geen kennisse van de Saligheyt gehad hebben. 't Welk daar uyt niet meer kan besloten worden / als dat wy niets weten van onsen herteliken staat: om dat Johannes segt dat het nog niet geopenbaart en is wat wy zyn zullen, 1 Joh. 3: 2. Bykans op gelijken manier moet men antwoorden op de andere dingen die van de wederpartijders bygebracht zijn. Want het is ons voornemen niet alles in het bysonder / dat van haar tegengeworpen wordt / te vervolgen tot den eynde toe.

Dat de
Oude ook
door Christum
zyn salig
ge-
worden,
word ge-
leert, Act.
15: 11.

καὶ οὐκ
μαρτυ-
ρήσεται,
ὅτι ἰσχυ-
ρὸν ἐστὶν.

XXXV. Laat ons nu komen tot het tweede, 't welk ons te bewyzen stont; dat mede in Christo, en door kracht van zijn borgschap / de oude de Saligheyt hebben bekomen / gelijk als ook wy. 't Welk Petrus bykans niet soo veel woorden verhandigde / Act. 15: 11. Maar wy gelooven door de Genade des Heeren Jesu Christi salig te worden, op zulke wyze als ook zy. Alwaer het woorden zy gebracht moet worden tot de Vaders / den welken een ondraaglyk jok van Ceremonien is opgelegd geweest: want dit wil de gelegentheyt van de Grieksche Letterkonst / en het vervolg van de reden / en de kracht van de Apostolische redenkaveling. Inmers het Grieksche woorden *καὶ οὐκ* overgeset ook zy woord soo bequaamelyk niet gebracht tot de Heydenen daar vers 7. van gesproken wordt / als tot de Vaders; gelphertwys dat den Taalkundigen openbaar is / dat deze woorden van een verscheyden geslacht zijn / en dat het woord overgeset heydenen met het woorden overgeset ook zy in geslacht niet over een komt. Wyders wat is dat voor een manier van verklaaren / dat men zich zulken grooten spiong gaat maaken / en uyt het zevende vers een woord haalt / waar op / na dat tusschen heyden soo veel dingen verhaalt zijn / in het elfde vers eerst een betrekking woorden zoude voegen / 't welk 'er noch niet op en past: dewyl men in het naast voorgegaande vers een woord vind / waar mede het betrekkinge woorden ook zy fere wel kan worden t'saamgevoegt? Opdelph indien de woorden alsoo t'saamgevoegt worden / soo zullen zy of geen of een smaadeloofse zin uyleveren. Want wat kracht van redenkavelen is dat / soo wy verdrachten dat d'Apostel selegt heeft: Den heydenen moet het jok der Ceremonien niet opgelegd worden / om dat wy Joden en Apostelen geloven dat wy salig zullen worden op zulken wyse als zy / alleen door de Genade des

des Heeren Jezu Chrijst? Want behalven dat het ongerijmt is / dat de Heydenen den Apostelen en den Joden tot een voorbeeld van saligwoordinge worden voorgesteld / daar het tegendeel schijnt te moeten geschieden; soo konde dat alleenlyk by die stellinge besloten worden / dat d'Apostelen en de Joden niet meer tot de besnijdenisse en andere kerkplichten verbonden worden / als de Heydenen. Maar dit was hier het verschil niet. Doch seer krachtig redenkabelt den Apostel by onze verklaringe: Op moet het jok der kerkgewoonten en Ceremonien den Discipelen / die by de Heydenen aangekomen zyn / niet opleggen / om dat selve die Waders den welken dat jok opgelegd geweest is de moeijelicheit van het selve wel hebben gevoelt / maar in het selve geen Saligheyt hebben gevonden. Nochtan zyn zy Salig geworden / niet door kracht van die Ceremonien, maar door de Genaade onses Heeren Jezu Chrijst. En door geen anderen weg moeten wy noch niemand van de menschen nutter Saligheyt zoeken te komen: derhalven praaten zynde praat die tot den Discipelen seggen: indien gy wilt salig worden / soo moet gy besneden worden / en de wet Moyses onderhouden. Om dan de saak te bekorten / soo leert d'Apostel hier drie dingen. 1. Dat de Waders zy Salig geworden. 2. Op zulke wyze, als wy salig worden. 3. Door de Genaade onses Heeren Jezu Chrijst. Te gelyk mer die redenkabelinge aantijfsende / dat de weg der saligheyt niet en kan wesen als een.

XXXVI. Hier toe dient ook die vermaarde plaats / Hebr. 13: 8. Hebr. 13: 8. Jhesus Christus is gisteren en heden de zelve en in der eeuwigheyt. In word verhet voorgaande vers hadde de Apostel haar vermaant / dat zy in een klaart. versche geheugenisse zouden bewaaren het woord dat haare voorgangeren haar gesproken hadden, en dat zy der zelve geloove zouden navelolgen. Nu geeft hy van die zyne vermaaninge deze reden / om dat Jhesus Christus en gisteren en heden en in der eeuwigheyt de zelve is: van alle Leeraaren der waarheyt ten allen tyden verhoondigt van allen geloof; van de geene die volgen zouden te gelooven / indien zy het geloof van haare Voorzouderen willen navelolgen. De zelve Leere dan moet men altyd vast houden / om dat Chrijstus / die altyd als de Rucheur der saligheyt voorgestelt en geloofd is niet verandert word. Nu de woordkens / gisteren, heden, en in der eeuwigheyt, betekenen alle de onderscheppen der tyden. En gisteren betekend hier niet perweg dat onlangs geweest is / gelyk wy plegen te seggen gisteren en eergisteren, maar alle den voorledenen tyd: gelykerwijs heden, dien tyd den Genaade onder den Nieuwen Testamente. Want die word by eenen hedigen dag vergeleken / ziet Cap. 3: 13. Soo lange als het heden genaamt word, en 4: 7. Wederom bepaalt hy eenen sekeren dag, heden door David seggende. Waar van 2 Cor. 6: 2. Siet nu is 't de wel aangenaame tyd, ziet nu is 't den dag der Saligheyt. Gelykerwijs dan Chrijstus heden onder den Nieuwen Testamente voor den eenigen oorzak

zaak der saligheyt erkent word / en vooz soodanig erkent zal worden in der eeuwigheyt / alsoo is hy ook gisteren onder den Ouden Testamente / welkers dag nu vooz hy gegaan is / de zelve geweest / en als soodanig een geleert en erkent.

en Hebr. 9: 15. XXXVII. Laat ons hier ook hy voegen het geene staat / Heb. 15. Daarom is hy de Middelaar des Nieuwen Testaments; op dat, de dood daar tusschen gekomen zynde tot versoeninge der overtredingen die onder het eerste Testament waaren, de geene die geroepen zyn de eeuwige crvc ontfangen zouden. Alwaar een openbaare verklaringe is / dat de dood Jesu Chrysti krachtig geweest is tot versoeninge der overtredingen die onder het Oude Testament waaren begaan. Want alsoo redenikabelt de Apostel. Hy stelt vooz wy dat de Vaders des Ouden Testaments niet tegenstaande haare sonden salig zyn geworden: 't welk zelfs Socinus niet de zyne niet zoude durven ontkennen. Woeder leert hy dat het bloed van Stieren en van Bokken / ja van alle Slachtofferen / de sonden waarlyk en vooz de vleschaare Godes niet en heeft konnen versoenen / noch de conscientien reynigen. Nadermaal nochtans zonder bloedstozinge geen vergeblyng geschied / gelykterwijs hy ter neder stelt vers 22. soo beslypt hy dat het noodsaakelyk geweest is / dat 'er tusschen quaaime de dood Chrysti / die hy wel zoude sterben tot inwypinge des Nieuwen Testaments / maar dooz welkers kracht ook zoude worden bekomen de versoeninge der vooriger sonden. Dit is de waare meyning van den Heyligen Schryver.

De verdraajinge van Grotius.

XXXVIII. En een schandige verdraajinge maakt Grotius / als hy om den Socinianen een aangenaamen dienst te doen over deze plaatse aldus schryft: Syn dood isser ten dien eynde tusschen gekomen, op dat de menschen zouden worden bevryt van die sonden, die in het genoemde volk Gods seer hooge de overhand hadden genomen. Soo / seker? Soude de versoeninge der overtredingen die onder het eerste Testament waaren dat betrekken / soodanigen daad van Chrystus waar vooz het geschieden zoude / dat de menschen die naderhand leefden / zich zouden wachten van diergelyke sonden / als eertids begaan waaren? God behoeft ons daar vooz dat wy de Schryftuure soo zouden verdraajen. Het woord ἀπολύτρωσις van Paulo in het bygebrachte vers gebuikt beteekent een versoeninge der sonden vooz een betaalde prijs. Die heeft Jesus betaalt vooz alle de sonden zynet upverhooren / op wat tyd ook zy geleest mogen hebben. En dooz kracht van die betaalinge / die ter bestemder tyd te geschieden sionde / hebben ook de geloovige onder het Oude Testament straf vryheyt bekomen.

Geen saligheyt isser als in Christo.

XXXIX. Woeder / detwyle het blykt dat de Oude Godsaligen zyn salig geworden / soo moeste te gelyk ook blyken dat zy zyn salig geworden dooz Chrystum. Want soo segt de Saligmaaker zelve / Joh. 14: 6. Niemand komt tot den Vader dan door my. En Petrus Act. 4:

12. De

12. De saligheyt en is in geen en anderen : want daer en is ook onder den hemel geen en anderen naam , die onder de menschen gegeven is , door welken wy moeten salig worden. Niets kan 'er klaarder zyn als dese woorden / die selfs met sonne-stralen schijnen geschreeven te zyn. Nochtans de lust van tegenwoordige vinding perweg / maar dat perweg is min dan niet.

XL. De wederpartijders maaken hier desen opblycht / dat dese plaatsen moeten verstaan worden van die gene die onder den Nieuwen Testamente leven / en dat daarom zoo Christus als Petrus in den tegenwoordigen tyd spreken / niet in den voorleden ; van ons / niet van de oude ; van de tyden op welke Christus verschenen is / niet van de oude eeuwen. *Traantwoorden.* 1. Dewijle de woorden van beide de teksten algemeen zyn / datse zonder oorzak en noodsaakelijkheid niet en moeten in een engen sin genomen worden : doch hier is geen noodsaakelijkheid. Want indien te vooren zonder Christus die saligheid zoo wel heeft konnen bekomen worden / als nu door Christus / hebben wy de komste Christi van noden gehad ? Of wat groot is het doch dat wy in Christo bekomen ? 2. Maar ook zyn 'er zeer bondige redenen / waaromse noch moeten noch konnen in sulken engen sin genomen worden. Om dat / die geweest zyn sonder Christo , geweest zyn vreemdelingen van de verbonden der beloften , geen hope hebbende , en sonder Godt in de werelt , *Eph.* 2: 12. 3. De haatlike overtocht over de woorden van den tegenwoordigen tyd is ydel. Om dat de woorden van dien tyd eben zeer tot alle tyden komen gebzacht worden. En wat spreekwijze ook gebzucht was geweest het zy betekende den toekomenden tyd / het zy den voorledenen / altyt sonder plaats geweest zyn voor diergelycke knibbellingen. Wyders kan 'er geen oorzak genoemd worden / waarom de toekomende tijt niet moet opgetoffen worden als de voorledene / indien men op dat woort van den tegenwoordigen tyd zoo blyft hangen. Wat is anders te muggesten tegen den Grooten Godt / en zyn verstant kinderlyk te misbryphen / zoo het dat niet en is ?

XLI. Eyndelk / 't welk wy belooft hebben te sullen bewijzen in de derde plaats / datter geen ander middel van gemeenschap met Christus is als het geloeve / blykt upt de seer bekende plaats van Habakuk , die zoo dikwils van den Apostel bygebracht is. Maar de rechtveerdigheit door syngelove leven , *Cap.* 2: 4. Waar upt Paulus onse rechtveerdigheitsmaaktinge / die wy onder den Nieuwen Testamente leven / door den geloeve dikwils bewijst. Voorts verhaalt ook Moyses van Abraham / Abraham geloofde Godt en het is hem tot rechtveerdigheyt gereckent , *Gen.* 15: 6. 't Welk ten selfen eynde van d'Apostel bygebragt wordt / *Rom.* 4: 3. Alsoo spreekt ook David den geen en gelukkig die op den Sonnebetrouw , *Psa.* 2: 12. En Jesaias raadt den sondaar aan / dat hy des Heeren sterckte aangrype , en al zoo vrede met hem maac-

't Welk soo
onder den
Ouden als
onder den
Nieuwen
Testamen-
te waar is.

Geen ge-
meynchap
isser met
Christo als
door het
geloove.

maacke, Jef. 27: 5. Doch wat is de sterchte des Heeren aangrppen / als in den Heere gelooven? En Paulus gaat epndelik met een lange reekhs van voorbeelden / die hy van de Oude Vaders genomen heeft dese algemeene waarhejdt bewijzen / dat het onmogelik is dat yemant sonder gelove Gode behaage, Heb. 11: 6.

Behalven
het gene-
rale gelove
in Godt
wordt ver-
eyicht het
gelove in
Christus.

XLII. De Weberpartijders gebruikten hier desen uytblich / dat in de opgebrachte plaatsen alleenlik gehandelt wordt van het generale gelove in Godt, niet van het speciale gelove in Christum. Wy ontkennen ook niet / dat / gelpcherwijs Christus toen duysenderd voor gestelt is geweest / alzo ook de gelovige een inu onderschepdene kennisse van hem gehad hebben ; datse nochtans eenige kennisse van hem hebben gehad / ja zoo groot een kennisse als na de gelegentheid van dien tpe genoeg was / beweten wy met groote sekerhejdt : dewijle de Heere ons daar in voor gaat / als hy segt / dat Abraham synen dag gesien heeft, en verblydt geweest is. Joh. 8: 36. desgelix Paulus, als hy van Moses getuygt / dat hy de vermaatheydt Christi meerderen ryckdom geagt heeft, dan de schatten in Egypten, Heb. 11: 26. en van de andere Vaders / datse de beloften van verre hebben gesien en omheft, vers 13. Gelyk mede Petrus, welke leert dat de Propheten ondersogt hebben op welcken ofte hoedaanigen tyt de Geest Christi, die in haar was, beduyde en te voren getuygde het lyden dat op Christum komen soude, en de heerlikheydt daar na volgende, 1 Petr. 1: 11. Nademaal nu dese dingen van de uytnemende mannen van dien tpe gesegt worden / so kunnen lichtelik besuipen / wat van de andere gelovigen / na proportie en even redentheid / te oordeelen zy. Want de Patriarchen en de Propheten zouden sich niet als byome menschen gequeten hebben / in dien zy een talent van zoo grooten waarde / het welke haar toevertrouwt was / uyt ijdicheit voor de andere gelovigen zouden hebben verborgen.

Het welke
Gal. 3: 23.
van de ou-
de niet en
wordt ont-
kend.

XLIII. Hier tegen strjdt niet het geene den Apostelschryft / Gal. 3: 23. Eer het gelove quam waeren wy onder de Wet in bewaaringe gestelt. Want niets beoogt d'Apostel aldaar minder / als dat het gelove in Christum voor Christus komste in den bleefche geen plaats zoude gehad hebben / aangesien hy in dat selve capittel het gelove Abrahams soo uytnemendlik geroemt heeft / en aan ons alleen tot een exempel voor gestelt vers 6. 7. 9. Maar door het geloove verstaen wy hier of het voorwerp des Geloofs, de leere van het Evangelium der verbullinge / gelyk Cap. 1: 23. en den Heere Jesus selve die in de werelt geloost is / 1 Timoth. 3: 16 of het gelove der verlossinge die nu metter daadt volbragt is, gelykterwijs het onderschepden wordt van de hope der Ouden / die gelyk als met uytgestreken halse de komste des Heeren te gemoetes saagen / verwagende de vertroosting Israels, Luc. 2: 25. En alzo hebben wy nu geroont / dat de Oude de selve beloften des ewigen levens met ons gehad hebben / beloften namelijk die te genen

ten waren door den selfden Christus / en door het selve gelofte in hem / en datse opgevolg met ons gehad hebben het selve Genade-verbondt.

DERDE HOOFD-STUCK.

Van de verscheyden Bedeelingen des Genade-verbonds.

I. Et heeft nochtans Gode behaagt het selve Genade-verbondt in verscheyden omloopen van tijden verscheydenlyck te bedelen. **Dat welke Bedeelingen wy in dit Hoofd-stuck eenig: ontwerp sullen vertoonen; op die methode en lez-wyze / dat wy ten eersten verbondiglyck opleggen / wat ons in dit stuck het eerste en met den ganschen inhoudt der Schryfture allermerst overeen-komende schijnt te sijn / naer na dat wy de aanmerkingen van andere geleerde mannen bymoediglyck / maer met eenen oock byzandtsamelyck / oortweggen.**

II. De verscheydenheydt van dese Bedeelingen wordt begrepen in twee voornamste Hoofd-stucken / die van den Apostel worden gescreven met de namen van het Oude en het Nieuwe Testament. **Maer aen te mercken is / dat wy door het Oude Testament gemins verstaen het Wettische Verbondt, van de saligheyt door onse wercken te verkrigen / het welke van het Genade-verbondt seer onderscheyden is. Maer het Oude Testament betreft ons / en Paulo het Genade-verbondt onder die bedelingen / welke door Christi komste in den vleesche plaats heeft gehad / en welke onder de swagren van eenige hoor-beelden / die de onvolmaechtheydt van die staet betrekenen / en opgevolg te sijner tijt souden te niete gedaen worden / eerstlijcs den Vaders wijsdijns booggestelt. Of / gelijck onse Calvinus dat seer wel uytgedrukt heeft. Instit. Lib. 2. Cap. 11. Sect. 4. Het Oude Testament des Heeren is geweest, 't welck met een schaduwagige en kragteloonle onderhoudinge van Ceremonien beswaelt zijnde overgelevert wierdt: en daarom is het voor eenen tijdt geweest, om dat het in onsekerheyt was, tot dat het op een vaste en een bestendige bevestiging rustede. Het Nieuwe Testament, is het selve Genade-verbondt onder een ander bedeling / gekomen in plaetse van de voorgaende / na dat het door het bloedt Christi geheylijgt en bevestigt is. Daarom Christus den duich-becker / dien hy in het Avondmaal sijnen Discipelen**

palen toespelende / den drinck-becker des Nieuwen Testaments udeint in zijnen bloede. Matth. 26: 28. Om te betrekken dat eerst het Nieuwe Testament zijn volmaechtheid hadde / als het wort het bloed des Testamentsmaakers / in de doot upgegoten / versgelt was.

Welcker
verschey-
denheydt
niet en is
in het we-
sen van de
beloofde
erfenisse.

III. Seer wel moeten waarnemen / dat de verscheydenheyde van dese Testamenten niet en is te stellen in het wesentlike van de beloofde erfenisse: als of de erfenisse van het land Ganaan den Ouden / maey de erfenisse des Hemels den Nieuwen Testamenten als eegen toe verschijven waere. Men kan niet drucken / dat min nauwkeurig is. De toefegginge van de hemelche erfenisse is apt het Testament der genade absolutelick aengeemercht zijnde / het welcke onder wat beedeelinghe het oock zo een en onberandert blijft. Waer de selve erfenisse oock de verscheydenheit behoegsel / in het Oude Testament onder geschieden / en in een selven Periode des selfs / onder het yande van het land Ganaan: en als sullende to sijn tijt verwoonen worden door de doot des Testamentsmaakers: dog in het Nieuwe Testament openlick / sonder een yande daerinnen eenigling dienstbaer aan soude moeten zyn / en als nu verwoonen door des Testamentsmaakers doot. De belofte van de gemene saligheyt die nu egeen is / het zijf eengeltzuden. Wadren gedaen zo / het zijf hoer aen was gedaen word: / behoort noch tot het Oude noch tot het Nieuwe Testament door soo veel sp soedaenig zyn: maer tot het Testament der genade absolutelick aengeemercht. De verscheydenheyde der Testamenten is in de verscheyden beedeelinghe en voorsellunge van de selve. Saligmaakende Genade / en in de verscheydenheyde van toevoegselen en omstandigheden. Al wat in die beedeelinghe voorgebiedig geweest is / en een onvolmaechtheid betreckende / en een ordenelike in sich hadde dat het looght nog niet betack was / dat behoort tot het Oude Testament. Al wat betreckent de met der daedt verborgte belofte / dat is aen den Nieuwen Testamente eegen. Sonder een schynelike anmerckinge van dese saech kan het niet geschieden dat top van de nature van beyde Testamenten een nette kennisse hebben.

Maer in de
wyse van
t beloven.

't Welck
wat duide-
licker ver-
klaert
wordt.

IV. Laet ons by dese overdenkinghe wat stille staen / of wy mis- schien iets mochten toetengen 't welck dienstig tot opheideringe der waerheyt zo. Die dingen moeten wel onderscheyden: het Testament der Genade, het Oude Testament, het Nieuwe Testament. Elck heeft sijn eegen erfenis. De erfenis van het Testament der Genade is de Eeuwige Saligheyt met al het geene daer toe behoort, door Jesus Christus: aen welcke alle geloovige van alle tijden ewigelijck recht en deel hebben. Het Oude en Nieuwe Testament, door soo veel sp verscheyden beedeelingen zyn van dat eene en selve Testament der genade, en dat in haren onmetelick bevangingen; begripen oock in

in ſich of ſtellen vooz npt die ſelbe Hemelſche erſchijſſe. **Dooz** vooz ſoo veel ſp van inſtanderten verſchillende zjn; ſoo hebben ſp ook elk haer verſcheyden erfeniſſe. **Die** verſcheydenheyt nu beſtaat opſonberlick in twee ſaecken: vooz eerst in de verſcheydene maniere van voortſtellinge, dieck meen in de voorgeaende afdeplinge niet genoegh verklaert te hebben: ten anderen in eenige omſtandigheden die by de Principale erfeniſſe geboegt zjn. **Die** zjn in den Ouden Teſtamente geweest / de Erfeniſſe van het land Canaan tot een onderpandt des Heineſ / met dienſbaarheyt onder de eerſte beginſelen der werelt / en uytlooytinge der Heydenen, en een ſchaerſer marc der geesteliche genade. **In** het Nieuwe Teſtament, de Erfeniſſe der Heydenen, met Vryheyt, en een meerder mate der Genade.

V. **Wp** beginnen de Bedeeſinge des Ouden Teſtaments terſtont Het Oude Teſtament via den val / en van de eerſte belofte der Genade / en eindigen beginnt terſtont na den val. die in Chriſto. **Selfs** de nature van de ſaech / en de Beſtyſſure / leeren ons ſoo te doen. **Npt** de nature van de ſaech redenhabelen wop aldus. Nademaal de gelovige teſtont naden val gehadt hebben het Teſtament der Genade / voorgeſtelt en beveſtigt met ſoodaenlige teekenen / welcke een bekeneniffe van de noch niet verſoende ſtrafſchuld in ſich behelſden / en welcke daerom t' eeniger tijt vooz de inwoezlinge van het Nieuwe Teſtament waeren afte ſchaffen / ſoo kan et geen oorſaech genoemt worden / waerom de belofte wiſſe alſoo voorgeſtelt en beveſtigt vooz het Oude Teſtament niet en ſoude worden gehouden. **Wp** bezingen tot het Oude Teſtament niet / de belofte wiſſe van het Saet der vrouwe dat de kop van de ſlange verſloofelen ſoude / en van de vbandſchap geſet tuſſchen beider ſaet: want deſe dingen behooren tot het Teſtament der genade abſolutelick aengemerckte. **Maer** de bygevoegde ſlagt-offeren / met welcke bloedt dit Teſtament beveſtigt geweest is / die ſlagt-offeren / ſegge ſek / hebben tot het Oude Teſtament behoort. **Het** dancht ons niet eenige ſen geerdſchindanien npt de Hiſtorie van Moſes ſet waerſchijnelick / dat Adam, terſtont na de verhoedinge van het Genade-verbondt / verſten ter offerhande geſlagt heeft / welcke vellen onder de toelaetinge Gods / hem met ſijn vrouwe tot kledinge geſtreckt hebben. **Welck** ſijn bekeneniffe gehadt heeft: gelijck te ſijner plaetſe ſal verklaert worden. **Het** is ſecker dat / Gen. 4: 2. en in het betvolg / nptduckelick ſaet een Hiſtorie van offerhaliden: welcke Hiſtorie, na t' geboden der Chidreekenaers / voorgevallen is ontrent Adams 12. jaer. **Wewijle** dan deſe offerhanden tot het Genade-verbondt behooren / en vooz beedbliglick verſegelen dat het bloedt des Meſſia eens ſoude worden vergoten / en te gelijck vermaenlige vreden van de noch niet verſoende ſtraf ſchuld / ſoo konnen ſp nergens anders toe als tot het Oude Teſtament gebragt worden. **Want** de kragt der woorden ſelbe betreeſcht dat / alwat ſoo by het Genade-verbondt geboegt is / en niet en kan ge-

bragt worden tot het Nieuwe Testament / het selve tot het Oude Testament betrokken worde. De kragt deser redenhabellinge soecht seker gelyckert man op dusdanig een manier te breeken: Adam, seydt hy / de Zonvloet, de Regenboogh; zijn voorbeelden geweest; en dat eer de voldoeninge dadelick volbragt was; en nogtans en behooren sy niet preciselyck tot het Oude Testament. Want dat is te gedacn met alle de schaduwen die daer toe behooren: daer nochtans de gemelte dingen ons noch ten hedigen dage voorbeelden van grooter en geestelicke saken zijn. Nog het is gemackelick hier op te antwoorden. De verlossinge der Israëlieten uyt Egypten / haer doorgangh door de Rode zee / haer wonderliche voedinge in de woestijne door Manna uyt den Hemel / en water uyt de rots / de val van Jericho / het uytroeyen der volcken uyt Canaan / de wegvoeringe der Joden na Babel / de wederbringinge uyt Babel / en veel andere dingen van die selven aerdt (want het soude lang vallen alles op te tellen) behooren immers tot de bederlinge des Ouden Testamentes. Maer de selve dingen strecken (altoos na het gevoelen van dese geleerde mannen) noch tegenwoordig aen de Christen Kercke tot voorbeelden van grootwichtige saken. Ja selfs de Stadt Jerusalem / selfs de Tempel met al sijn toefsel / hoewel se niet langer in wesen zijn / al soo werplich als Adam en de Zondvloet / moeten nochtans van ons Christenen aengemerckte worden als voorbeelden van een Hemelsche Stadt en van een Tempel sonder handen gemaect. Met een woort: de gantsche Ceremoniele wet van Moses / hoewel se ten opsichte van haere verbintenisse ter gehoorzaamheyt ganschelick afgeschafft is / geeft ons nochtans ten opsichte van haer leer een voorbeeldt van geestelicke saken.

Daer toe
behooren
alle de in-
settingen
Gods die
afgeschafft
worden.

V. I. Hier by komt een andere reden genomen uyt Paulo, die tot het Oude Testament bringt alle die insettingen Gods / die oudt gemaect worden en verouden, Heb. 8: 13. Doch het is secker / dat door de inboertinge des Nieuwen Testamentes niet alleen die insettingen afgeschafft worden / die allererst van Moses geboden zijn / maer oock die lange voor Moses hebben plaats gehad / gelyckertwijls offerhande en besnijdenisse. Welcke niet eegentlich daerom afgeschafft zijn / om datse van Moses met sijne andere instellingen als tot een lichaem zijn saemgeborgt; maer om dat se niet dese van de selve aerdt en natuur zijn / te weten schaduwen die wijcken moesten voor het lichaem. En dat zijn se / niet uyt kragt van Moses herhalinge / maer van haer eerste instellinge.

Paulus
schryft alle
den voor-
gaende tyt

Heb. 9: 15. aen het eerste Testament toe.

V. II. En wy spreken niet duyt den de Schrifture / als wy alle die tijt die op den val gevolgt is / tot de komste Christi toe / aen het Oude / ofte aen het eerste Testament toeschrijven. Want soo gaet ons d'Apo-
stel

fel booz / Heb. 9: 15. Daerom is hy de Middelaer des Nieuwen Testaments, op dat de doot daer tusschen gekomen zijnde, tot verfoeninge der overtredingen die onder HET EERSTE TESTAMENT waeren, de geene die geroepen zijn de belofenisse der eeuwiger erve ontfangen souden. Doch het is seker / dat booz de doot Christi versont zijn de overtredingen / niet alleen der gelovigen die onder de opvoedinge van Mozes geleert hebben / maar oock der alleroudste doozvaders / van de grondlegginge der werelt af / waer henert ons de redekavelinge des Apostels leydet / vers 26. Verhalven behoort het eerste Testament oock tot de eerste eeuw. En geen andere reden kan 'er gegeven worden / waerom den Apostelen bysonder gewaght van sekerere bepaelde omloop des tijts soude maerken / nademaal de kragt van Christi doot tot alle voorige geloovigen even-gelijckelich sich uytstreckt. Het welke oock van de Heer Coccejus seer wel is aengetmercht: die in sijn aenteekeningen over dese text aldus spreekt. Die sonden dan die 'er geweest, en niet vergeven zijn onder het eerste Testament; soo wel die sonden welke alle menschen gemeen hebben, doordien sy alle gesegt worden gesondigt te hebben als Adam sondigde, Rom. 5: 12. en alle andere sonden die op de kinderen lagen, als oock de sonden der geener die Christum verwagt hebben, hebben door de doot des Middelaers versont moeten worden, op dat bestendig soud gemaect worden het Testament dat de vergevinge der sonden en de erfenis gaeft.

VIII. Hier lust het ons wederom de uytvlugt van een geleert man te hooren / en te overwegen. Dewyle, seyd hy / van die tijdt af de sonde is toegereckent (want van de tijdt af is de wet geweest, en door de wet en instellinge van Mozes isser een verwijt der sonde gedaen, en een handschrift geescht, Heb. 10: 3. Gal. 2: 14.) daerom wort gesegt dat alle de voorgaende sonden, die bedreven zijn gedurende de ganse tijt der verdraglaemheyt, opeen sonderlinge wyse GEWEEST ZYN onder het Oude Testament. Niet om dat het Oude Testament geweest is van die tijdt af dat de sonde was, maar om dat die sonden die oock voor het Oude Testament bedreven zijn, doe worden gesegt GEWEEST TE ZYN, namelijk opeen sonderlinge wyse, wanneer sy toegerekent, in gedagtenisse gebragt, verweten wierden. En dit bragt geen kleyn gewigte toe om te vergooten de kragt van de doot Christi, dat men met nadruk aentekende, hoe niet alleen die sonden die niet toegerekent waren, doe 'er nog geen wet en was, maar oock die, die dikwils toegerekent en verweten waren, door de doot Christi nochtans soo zijn weggenomen dat sels geen gedachtenisse meer daer van overblyft.

IX. Dese dingen zijn soo sijn gesponnen (want om de geleerde man weder niet te begraven durf ich se niet verwardt en duystet noemen) dat leyt. Ichse niet ter dege en kan na oogen. Ich sal 'er eventwel mijn best toe doen.

doen. Hy sielt niet mi / en niet alle rechtsinnige voor vast / dat de kragt van de verlossinge Christus sich uytstreckt tot verlossinge van alle sonden aller uytverhoorne die van 's weerts aenbeginne geweest zijn. Daer op ondersoekt hy mi / waarom Paulus alle dese sonden noemt sonden die onder het eerste Testament geschiedt zijn. De reden daer van seyt hy niet dese te wesen / die wy menen / dat het Oude Testament van die tijdt af geweest is / datter sonde was die door Christus verlost soude worden; maer om dat alle de sonden die van den beginne des weerts bedreven zijn / gesegt worden op een sonderlinge wyse geweest te zijn onder de Huyshoudinge van Moyses, waer mede hy het Oude Testament begint. En waarom is het dogh dat die eerste en oudste sonden gesegt worden onder de Huyshoudinge van Moyses wet geweest te zijn. Het is / seyd hy / om datse toen zijn toegereken en verweten / en dat door Moyses wet een verhalinge der sonde geschiedt is. Uyt welke redenkavelinge ich die voor eerst opneeme / dat door de overtredinge die geschiedt zijn onder het eerste Testament verstaen worden alle voorgaende sonden der uytverhoornen die begaen zijn gedurende de gansche tijdt der verdraegsaemheyt. Maer uyt van selve volgt / dat de tijden der verdraegsaemheyt / dat is al die eeuwen die de komste des Messie zijn voorgegaen / en de tijden des eersten Testaments sich even-wijdt uytstrecken. Aen / seyd hy. Maer de Schrifture seyd / dat die eerste sonden / neeme die van Adam / van Enoch / van Noach / op een sonderlinge wyse geweest zijn / onder het Testament van Moyses. Daer op ich de bypicheyt neeme om te vraegen: Mijn Vreze / wat Schrifture seyd dat? en waer? Daer staet het in de Heylige bladeren / dat de sonden die voor het eerste Testament geschiedt zijn / gesegt of gerekent worden op een sonderlinge wyse doe geweest te zijn / als het Testament van Moyses wierdt ingevoert. Door mycken sulch een plaets in de geheele Heylige Schrifture niet / en ben belust dat men se mi toone. Alsoe in dese spreuke van Paulus / en is niet dat daer na gelijkt. En in wat sin sord men dogh seggen / dat desonden van de Vaders voor de sonderbloet geweest zijn onder Moyses Huyshoudinge? Om datse / seyd hy / doe toegereken en verweten zijn. Maer / wien zijn se doe toegereken? wien zijn se doe verweten? Immers niet den Vaders / die doe al lange in den gesode gestorven / en ten hemel opgenomen waren. En hoe zijn se toegereken / of verweten door de inwoerlinge van Moyses Testament? dewijle dat / soo veel jonger zijnde als haer doot en saligheyt / haer die treeds Goddruytiglick gestorven en gesaligt waren / niet seer aen en gaet / immers niet ten aensien van de strengheyt die Moyses Huyshoudinge eegen was. Ich sta toe / dat door Moyses wet de Israelliten overruypt zijn van haer sonden / en in de Israelliten het gansche menschelike geslachte veroordeelt is aen de sonde schuldig: maer

maer dat de sonden van de alderoudste geloobige / doe toegerekent / verweten , en op een sonderlinge wijze gecweelt zyn , dat leert noch de Schryfften noch de Geden.

X. Het verdient ook sijn opmerckinge / dat na de meeninge van dese geleerde Heer Paulus gewaggh gemaakt hebbe van Moyses Testament / om dat sulx tot vergroottinge van de kragt des doods Christi strecke. Als die daer in sonderling opblinct / dat se alle gedagtenisse ook dier sonden weghgenomen hebbe / die soo dikwijls door de wet toegereekent en verweten zyn. Wijn-nenthalven ik bekenne niet te konnen sien / wat dit ter saecke doe. Want dewijle het verhael en de gedagtenisse der sonden be- staet in de menighvuldige herbattinge dier offerhanden die de sonden niet en konden weghnemen / en dat slaggh van offerhan- den al in gebzyck is geweest eben na dat het Testament der ge- nade verkondigt is / soo zyn ook die sonden die ouder zyn als Moyses wet / door die offerhanden al verhaelt en verweten. In- dien nu door het invoeren van Moyses wet dat verwijt wat dick- wyliger en scherper geworden is ; soo is ook met die selve wet gekomen een veel overbloediger belofte / bereekeninge / versegelun- ge van de vergevinge der sonden die de Messias soub upwerc- ken. Want de selve instellingen die de sonden in gedagtenisse brach- ten / bereekenden en versegelden ook dat de sonden door den Mes- sias versoent souden worden. Indien het dan aan de eene zijde won- der-moethe schijnen dat de sonden door den Messias weghgenomen werden / die soo dikwijls in gedagtenisse gebracht en verweten wa- ren ; soo soud het weder min wonderlijk schijnen / dat die son- den vergeven werden welkers vergevinge soo dikwijls beloofd en versegelt was. Maer de Godvrugtige meditatie der Verlossinge die door Christus is te weeg gebracht / heeft sulcke subtielheiden niet van sionden. Het is ons genoegh met Paulus daer aen te gedencken / dat de kracht van de doode Christi / de Middelaet des Nieuwen Testa- mentes / soo groot is / dat hy daer door voor de geloobige van alle eeuwen verdient heeft de vergevinge der overtredingen / die door geen sieren noch hoeken bloedt versoent konden worden. Soo blijft dan de kragt van onse bewijsreden / die door al desen ont- hael te vergeefs bestreden wordt : De overtredingen die on- der het eerste Testament geschiedt zyn / zyn de sonden begaen van de eerste Ontheypde des weerts af : derhalven soo behoo- ren ook tot het eerste Testament de eerste eeuwen van de wee- relt.

XI. Maer in dese Verdeelinge des Ouden Testaments zyn onder- Het Oude
schepdenelk meer perioden of tijdt-ordens waer te nemen. Want Testament
Godt heeft veelmaels en op veelcrley wijze tot de Vaders gesproo- heeft ver-
ken / scheyden

Perioden : waer van de eerste begint van Adam.

ken / Heb. 1: 1. De Eerste Tijdt-oyder is van A D A M af tot Noach toe / en begrijpt de gansche tijt van de eerste werelt. In welcke alle dingen seer eenvoudig geweest zijn. Het Eerste Euangelium / van Godt voorgeselt / van de eerstgeschapene menschen met den gelove aengenomen / dooz een geduerig onderwijs den kinderen ingesluypt / dooz offerhanden / die in den gelove geoffert wierden / versgelt : de doodt van den rechtveerdigen en Gode dierbaeren Messias , die van sijn updige Woeders soude gedoodt worden / voorgebeeldt in de persoon van Abel die van Cain gedoodt is : sijne en te gelijk sijner gelovigen hemelvaert / voorgebeduydt in het voorgebeert van Henoch , die oock / na het getuygenisse van Judas , van sijn wederkomst tot het ooydeel met de tienduyfenden sijner heyligen gepropheteert heeft / Jude vers. 14. en eyndelich de afscheydinge der Soonen Gods van de soonen der menschen tot Gods onbeleckten dienst.

De Twee-
de van
Noach.

XII. De Tweede Tijdt-oyder begint van NOACH : in welken sijn Vader Lamech een secker voorgebeert van de Messias ineynde te sien / als hy seide ; Dese sal ons troosten over ons werck , en over de smerte onser handen , en daerom noemde hy zijnen name Noach , het welcke ruste beteekent / Gen. 5: 29. Dese man is geweest rechtveerdig en oprecht in sijne geslachten / en een Prediker der gerechtigheydt , 2 Petr. 2: 5. dooz hem heeft Christus gepredickt den Geesten die nu in de geuackenisse zijn , 1 Petr. 3: 19. En niet alleen is hy geweest een erigenaem der rechtveerdigheydt die na den geloue is , Heb. 11: 7. maer oock het Hoofst en Weeroprechter vande Nieuwe Werelt ; en alsoo een voortreflich voorgebeert des Messie. Hier op sag oock de Arke die van hem gebouwt is / de Offerhande van aengenaeme reuk die van hem aen Gode opgeoffert wierdt / het Genadige Verbondt Gods met de aerdbodem na die offerhande gemaecht / en dooz den regenboge versgelt / en meet diergelijcke dingen / die vol zijn van geesteliche beteekenissen / en ter bequamer tijt verklaert sullen worden. Dese tweede tijdt-oyder reecht tot Abraham toe.

De Derde
van Aba-
ham.

XIII. Hier op volgt de Derde van A B R A H A M af tot Moses toe. Men Abraham sijn waerlich seer groote en dierbaere beloften gedaen / nopende de vermenigvuldiging sijnes saets / de gebinge van het lande Canaan aen dat saet / de Messias die upt sijne leidenen soude voortkomen / de erfenisse der werelt / en diergelijcke. Het Genade-verbondt is met hem op een staelicke wijze vernieuwt : en met een nieuwt Sacrament der besnydenisse versgelt. En hy self is geselt tot een Vader van alle gelovigen / die soo upt sijne nakomelingen na den bleesche als upt de heydenen souden voortkomen / Rom. 4: 12. Men hem / als hy van het bestrijden en vervolgen sijner vyanden vermoeyt was / ontmoetede de Priester en Koninck Melchizedek , Koninck der Gerechtigheyt en des Dyebes / die hem heeft gesegent / en in sig selven / als in een voortreflich voorgebeert / den Messiam te sien gegeven

geven. Hier dooz is in Abraham de begeerte ontfiercken om den dag Christi nog klaarder te sien / den welken hy ooch gesien heeft / en hy is verblijdt geweest / Joh. 8: 56. Dese gunste van den Grootten Gode heeft volherdt in Abrahams Soone en Neve / Isaac en Jacob, aan welke hy sich dooz dicklewils herhaelde openbaeringen bekent gemaecht heeft / bevestigende aen haer de beloften die aen dien Grooten Patriarch gedaen waeren / en haer als Dozsten sijns Verbonds in de volgende eeuwen doozstellende. En alsoo zijn de oude beloften van het Genade-verbondt met een veelvuldige vermeerdering / en een overbloediger verklaringe verrijcht.

XIV. Maer een heel ander gestalte der saechen isser / onder de Vierde tijdt-oyder / dooz den dienst van MOSES ingevoerd. Het volck is uyt van Moset. Egypten / met een uytgestreckte hand / en verbaerliche wonder- teekenen / verloft. De Soone Gods heeft in de algemeene vergaderinge des ganschens Volchs / van den berg Sinai, en uyt het midden der Wonderen en Blicksen / dooz een Heerlich Wetgeven bewesen dat hy was de Koninck Israëls. De Tabernakel ende Arke des Verbonds met het versoendelsel / zijnde een Genaedige sitplaets van Godt / waeren wonderlich en konckelich gebouwt. Een onge- loofliche menigte van Ceremonien was by de oude eenvoudigheyt ge- boegt. Soo veel duysenden van menschen (het is wonder om te verha- len) werden met Mannen uyt den hemel / in de verbaerliche en doxte woestinen van Arabien, verrijt jaeren lang gevoedt / en gebzenkt met water uyt de roeze, dien Moses met zijn staf geslagen hadde. De Heydenen zijn verwoyten en met den ban geslagen. Israël is als Gods dierbaer eysendom / niet sonder veelvuldige neederlangen van vran- den / in de belofde erfenisse van Canaan ingevoerd; en wie soude konnen noemen en optellen alle de dingen / waer dooz dese Tijt-oy- der boven de andere uytneemende gemaecht is geweest / van welke dingen wy nu van stuk tot stuk niet en sullen sprecken, Heb. 9: 5.

XV. Nademaal alle de insettingen der vooriger eeuwen / dooz het be- Aan wiens stel van Moses herhaelt / en met seer veel byvoegselen vermeerdert / tydt, om en tot een secker satsoen van Godsdienst / en gelijk als tot een de uytne- t'saemengestel gebragt zijn; en het Verbondt plechtiglych met Israël mende vernieuwt is / soo aen den berg Sinai, als in het landt der Moabitien; soo verande- ringe van ist dat altemets in de Schryfure het Verbondt des Ouden Testa- saecken, al- ments aen Moses, en aen sijn dienst en tijden toegeschreven wordt / temets het Verbondt des Ouden Heb. 8: 9. uyt Jer. 31: 20. Niet dat toen eerst alle die dingen ingestelt des Ouden zijn / op welke het Oude Testament sieunde / of dat het selve geen sijnig Testa- tot vooriger tijden te betrekken is: want in beyde de tijden / soo in den tijt ments des Ouden booz Moses als in den tijdt na Moses, is geweest deselve Religie; en ver- toege- te deselve Ceremonien, gelijk offerhanden / onderscheppinge der rep- toege- ne bresen van de oncrepne / behsidenisse / en meer andere dingen: schreven Maer dat toen de Oude en de Nieuwe Ceremonien te gelijk bevestigt wordt.

zijn / en tot een secker en vast satsoen van Heplige Kerck pligten zijn gebragt / en dat die Tijdt-ordje met die stateliche vernieuwinge des Verbonds / en vele byvoegselen alsoo is verrijcht / dat hy alle de voorigaende gelijk als scheen te verslinden. Anders lesen wy oock dat dat geene gesegt wordt van Moses gegeven te zijn / dat lange voor Mo- ses geweest is. Moses heeft u lieden de besnydenisse gegeven (niet dat- seuyt Moses is, maer uyt de Vaderen) segt de Heere / Joh. 7. 22. Godt wordt oock gesegt in de woestijne aen Israël gegeven te hebben sijne insettinge de welcke een meniche doende door deselve sal leven, Ezech. 20: 11. Waer uyt men nochtang verkeerdelich soude beslupren / dat men den oorsprong van die insettingen allereerst van dien tijt soude moeten gaen haelen: nademaal het bekend is dat deselve den mensche zijn mede geboren / en van onds af / door het onderwijs van Gods Geest / allen gelovigen bekendt gemaecht. Dese Wofalsche Tijdt-or- der heeft geduert (hoewel onder de koningen David en Salomon, door de timmering van den prachtigen tempel / en de order-stellinge op de bedientug in de selve / een heerlich cleraadt tot den openbaeren dienst toegevoegt is) tot op den Heere Jesus, ende sijnen voorloper Johan- nes toe. Want soo wordt ons geleert / Joh 1: 17. De Wet is door Mosem gegeven: de Genade en de Waerheydt is door Jesum Christum geworden. En Luc. 16: 16. De Wet en de Propheten zijn tot op Johannem: van dier tijdt af wordt het Koninckrijcke Gods ver- kondigt.

Het tydt-
begin des
Nieuwen
Testa-
ments
wordt niet
op eene
wyse ge-
stelt.

XVI. In plaets van het berouderende Oude Testament is gekomen het Nieuwe; welkers aenhang en Tijdt-begin niet in een Artijkel des tijds van de Godtgeleerden gestelt wordt. Sommige marcken het be- gijn des Nieuwen Testaments van den dag der Geboorte Christi / streu- nende op het Apostolische getuigenisse / Gal. 4: 4 daer den Apostel segt dat de volheydt des Tijds gekomen is / als Godt sijnen soone gesonden heeft geworden uyt een vrouwe: waer by komt dat de Engelen op dien dag hebben verkondigt het Euangelium van den geopenbaerden Chri- stus / Luc. 2: 10, 11. Enige beginnen het Nieuwe Testament van het Jaer der Predikingen Christi: byzengende Marc. 1: 1. Alwaer de Euangelist het begin des Euangeliums schijnt te byngen op dat Jaer op het welcke Johannes en Christus hebben begonnen te prediken / het welcke klaarder geleert wordt in de plaetse terstont van ons byge- bragt uyt Luc. 16: 16. Andere stellen het begin van het Nieuwe Tes- tament in den ogenblik van de doot Christi: sulx beweertende met de Autoriteyt des Apostels welcke stelt / dat het Nieuwe Testament vast gemaakt is door de tusschenkomende doot van Christus de Tes- tamentmaecker / Heb. 9: 17. Sommige epndelich in het Pinckster- Feest, of in de uytstortinghe des Hepligen Geests over de Apostelen; waer mede het Nieuwe Testament gelijk als versegelt is / en desselfs Wet uytgegaen uyt Zion, Jes. 2: 3.

XVII. Marc

XVII. Maer alle dingen worden ligtelijk met malkanderen overeen-gebragt/indien wy aen die volgheden des tijds / in welke het Nieuwe Testament in de plaetse van het Oude gekomen is / enige breedte toeschrijven. Godt heeft het Nieuwe Testament wel beginnen op is rechten van de geboorte Christi af / op welken selven dag het Evangelium des geopenbaerden Christi den Werderen begonnen is verkondigt te worden; maer die beginselen zijn seer schrael geweest. Welke terstont daer aen klaerder zijn doozgebroochen dooz de Predikingen van Johannes, verkondigende dat het Koninkrijcke der hemelen na by was / Matth. 3: 2. En van Christus selve / seggende dat het nu was gekomen / en tegenwoordig was in het midden van het Joodsche volck / Luc. 17: 21. Nochtans heeft het Koninkrijcke der Hemelen terstont sijn hoogie niet gehad / maer allengskens dooztgaende heeft het kragten gekregen / tot dat Christus hebbende volbragt het werk dat hem de Vader gegeven hadde te doen / alle dingen dooz sijn doode vervult / en het Nieuwe Testament bekrachtigt heeft. Dooz welke doode Christi het Oude Testament soo veel het recht belangt afgeschast is. Maer eventwel noch grooter statelichheid is tot het Nieuwe gekomen / wanneer na de doode en opstandinge en de hemelvaert des Heeren / de Heylige Geest overbloediglych over de Apostelen uitgegooten zijnde / de Saligmaeckende Iters over den gansen bewoonden aerd boden verkondigt is / Godt boven dien mede getuigende dooz teekenen en wonderen / en menigkerlyc kragten / en bedelingen des Heyligen Geestes; soo nochtans dat de Gemeente des Nieuwen Testaments de volle bypheid niet en heeft gebuycht / als na dat het Israëlitische volck / dat aen sijne Ceremonien niet handen en tanden vast hield / van Godt was verwoyden / de Tempel verbrant / en het land met den Wangesiagen. Welken tijd van volle bypheid den Apostel selve in sijnen tijd noch gevoeldt heeft de tockomende werelt, Hebr. 2: 5.

De succes-
sie desselvs
in de plaets
van het
Oude
heeft eeni-
ge breedte.

XVIII. Het upt sien top dat de uptepuden van het allengskens verouderende Oude Testament / en de beginselen van het allengskens kragten behomende Nieuwe Testament / soo in malkanderen schieten dat se tot een tijt sijn t samen gegroeyt. Want gelijkerwijs als Christus gebooren wierde alsser een volcker eenwe aen het ligt gekomen is / en de wachtingen der Godsalige geboorte sijn over de waerheid van Gods Werbondt / welke nu dooz de upvoeringe der beloften bevestigt werd / alsoo heeft Christus met sijn besnydenisse / en andere daer op volgende Ceremonien, bleeden dat hy de Werten des Ouden Testaments was onderwoyden. En gelijkerwijs het Koninkrijcke der Hemelen / het saemenwelcke der bypheid is / verkondigt is van den Heere / Joh. 4: 21. 23. gegroeyt. also heeft hy ondertusschen den geteygden melaetschen bevel gegeven om de offerhanden te offeren die in de Wet van Moesen was geboden / Matth. 8: 4. Het welcke een klaerblyhend bewijs is dat het Oude Te-

De uyt-
cynden
van het
Oude Te-
stament en
de begin-
selen van
het Nieu-
we zyn tot
een tydt
saemen-
gewoeyt.

stament noch standt hadde. Ten opzichte van het recht is het selve ganschelijk afgeschafft / als in het sterben van Christus het oophangsel des Tempels gescheurt is / en het Hepligdom van het onlangs Heplige Wyf / 't welck was van een seer geheime Hepligheyt / voór allen open gestaan heeft: en het Nieuwe Testament met het bloet van den steruenden Christus onderteekent is. Onderruffchen is noch geduerende eenigen tijt / oock in de gedagten der Apostelen / de ingeberde Hepligheyt der Ceremonien gebleuen / tot dat Petrus door een hemelsch gesichte beter is ondertoesen. Act. 10. 11. &c. Eyndelick heeft de Gemeente met de onderhoudinge van dit nu verscheuende Ceremonien geworfeld / tot dat Jerusalem van de Romeynen ingenomen en verwoest zijnde / en de Tempel afgebrandt zijnde / met deselue alle overblijfselen des Ouden Testaments / die nu lange ter doot waeren verwoest / gheheel een eynde hebben genomen; en plaerse gemaecht voór het Nieuwe Testament / dat toen eerst in volle luyfster sijner vyphedt gebloncken heeft.

Het Nieuwe Testament heeft oock zyn Tydt-orders.

XIX. En hier zijn wederom verscheuden Tijdt-orders waer te nemen / die in de Prophetische Schryften / en voornamelijk in de Heplige Openbaeringe van Johannes / nauwkeuriglick afgeteekent zijn; welck sommige de gemeente nu heeft ondervonden / veruagende de andere in geloue en lijdsaemheyt. Tijdt-orders / segge ick / niet van eenigen Nieuwen dienst / die van Godt / na de verhoedinge des eeuwigen Euangeliums / sonder ingeset zyn / ofte ingeset worden: maer van verscheuene wisselbeurten in de Gemeente / en of van doerwiger of blijder sonden / in welcke de Waerheyt en Godsalligheyt verduckt ter neder gelegen heeft / en door vele veruolgingen veruoept en veruondt zijnde / sich seluen in woeste plaetsen veruorgen heeft / of als een overuinnacresse over haere vbanden gesgepaelt heeft / en op een doozluchtige thoon geplaeft zijnde / met de blinckende straelen van haer ligt de oogen van alle heeft doen schemeren. Van welcke dingen alle op haer plaets sal moeten gespuochen worden.

Andere stellen drie Bedeelingen of Huyshoudingen.

1. Onder de Belofte.
2. Onder de Wet.
3. Onder het Euangelium.

XX. Op dese wijze oordeelen wy dat de Bedeeling der Tijden bequaemlick genoech / en in over-een-komste met de Heplige Schryfture / van ons geteekent worden. Nochtan sommige seer Belerde Mannen zijn van andere gedagten. Den welcken / in plaets van de gewoonliche Tweeledige Afdeylinge, een Drieledige Afdeylinge meer behaegt heeft. Verhalben mercken sy de bedieninge van het Genade-verbondt aen. 1. Onder de Belofte, voór de wet / van welcke belofte sy beweeren datse is geweeft van louterer Genade en vyphedt / sonder eenig jock en last van de beschuldigende wet. 2. Onder de Wet, alwaer sy willen dat het Oude Testament begint. 3. Onder het Euangelium, alwaer begint het Nieuwe. Dese verscheudenheyt soude van sulcken gewigte niet zijn / dat wy ons daer veel aen gelegten

legen fouden laeten wesen / indien sy alleenlick in de oprerckeninge der tijden bestondt. Maar dewijl 'er een seer groot onderschept tusschen dese Huyshoudingen of bedeeelingen gestelt wordt / soo sal het niet ondienfig zijn dese gedagten aendagtelick te onderzoeken.

XXI. Het is wel waer en haerblijckende / dat de Vaders / die De Vaders
door de Moisaïsche wet geleest hebben / met een veel minder getoelgt voor Mo-
van insettingen gedrukt zijn / als de Israëlieten onder Moses en na ses hebben
Moses: maer dat sy fouden genoten hebben een volle bypheydt sonder geen volle
eenig jock en last van de beschuldigende wet / blyckt ons niet. Want vryheydt
om te swijgen van de wet der nature / die met haer aenhangselen genoten.
van vervloechingen / door een geduytig onderwijss overgelevert is / soo
hebben sy geboden gehadt van offerhanden / die haer wel niet verboden
aen seckere tijt of plaetse; maer nochtans gelasten te offeren/
(dat waerlick geen eppen-willige Godsdienst geweest is) en rep-
ne beesten van onteyne te onderscheypden. En ick en meyne niet dat
dit van de seer geleerde mannen sal ontkent worden. Ten minsten de
Wijdberoemde Coccejus berispt Grotius, welke segt dat Abels offer-
hande geschiedt is niet door eenig bevel van Godt, maer door de inge-
vinge van de reden; en hy houdt staende dat Abel in den gelobe niet
en heeft homien offeren / sonder het woordt Gods: en dat hy niet en
heeft geoffert uyt eygen wil en verstandt, maer te voren van Gods
Geest onderregt zijnde, en dat Adam buyten twyffel hem daer van on-
derwees, en een voorbeeld toonde. De selve man bewijst dit wijdbloepig /
Sum. de jød. §. 305. In Gen. 4. §. 14. 16. 20. En een ander van die
geene welker geboelen wy nu onderzoeken schrijft in deser voege: De
offerhanden der gelovige zijn buyten twyfel van een Goddelicke in-
stellinge geweest: het welke hy daer na met verscheypden bewijsredenen
betwefen hebbende / alsoo beslupt. Eyndelick indien God een onder-
scheyt van dieren, soo dat sommige reyn, sommige onreyn gehouden
wierden, ingestelt heeft, voor de sondtvloedt, 't welk om de offerhan-
den geschiedt is, soo heeft Godt buyten twyffel oock de offerhanden sel-
ve ingestelt. Nog in alle offerhanden / en in een pder der selve is geweest
een wedergedachtenisse, en / gelijk Athanasius spreekt / een verwytinge,
van de noch niet versoende sonden / en een Schijfvinge van een
Wandschijft / het welke den geenen die offerden eenigfins tegen was.
Want het jock en de verwoestinge der soude bestaat daer in alleen niet
dat de opofferinge der offerhanden aen seckere tijt en plaets gebon-
den geweest is / het welke onder Mose geschiedt is; maer in de op-
offeringe der offerhanden selve. Want als de mensch slagtede en ver-
brande de beesten die hem van Godt tot spijse gegeven waeren / soo ge-
tuygde hy daer mede / dat hy selve waardig was gedoodt te worden /
ja waardig door eeuwige wraeck-blammen te vergaen; en dat die
geene noch niet verscheuen was / die door een eenige opofferinge sijn
selfs / de sonden van alle de uytverhoorene waertih soude verzoenen: en

*Momma de
triplici
Oeconomia
Lib. 1. Cap.
3. §. 10.*

als hy opofferde soodaenige dieren / die dertel waeren / en ligte-
 lich van de hude af dwaelden / ten zy sy van den herder bewaert
 werden; soo wiert daer mede beteekent de straffschuld van onse son-
 de en de af dwaeling / volgens de aentmerkinge van hooggeleerde
 Mannen in Jer. 53:6.

Voor de
 wet zyn
 oock ge-
 weest Of-
 ferhanden
 voor de
 sonden.
Coccej. over
Gen. 5.
§. 17.

ibid. 20.

in Job. 1: 5.

in Job 42: 8.

XXII. Waerom het wonder is / dat de groote man / op de vrage of
 Abels Offerhande geweest zy een Soen-offer ofte een Dank-offer / ge-
 antwoort heeft: dat voor de tyden van Moses geen offerhanden voor
 de sonden van Godt zyn ingestelt geweest: welcker werk is de sonde
 te beschuldigen. Dat sulks sonder grondt gesegt is / blijkt hier npt.
 1. Om dat dan geen offerhanden booz Moses sonden ingestelt zyn / die
 boozbeelden souden wesen van de Soen-offerhande Christi. Want sal
 'er over-een-komste zyn tusschen het boozbeeld en het tegenbeeld /
 soo is het noodsaekelich geweest / dat die Offerhanden die de Soen-
 offerhande Christi affschaduwden / oock op haere wyse Versoemende
 geweest zyn: dat is / alsoo de sonde tot repniginge des vleeschs ver-
 soemende / dat se te gelijk de sonde beschuldigden / en toonden dat se
 niet genoegsaem waeren om die waerlick te versoenen / nademaal se
 menigmael hebben moeten herhaelt worden. En de geleerde man-
 nen twiiffelen niet / of de Offerhanden oock van de oudste Vaders zyn
 Sacramenten en boozbeelden geweest van de Offerhande Christi:
 dewijlse met dypdeliche woorden schijven: dat de Vaders voor Moses
 soodaenige offerhanden op-geoffert hebben; hoedaenige oock Moses;
 en dat se bequaem waeren de selve saecken te beteekenen. Het is oock
 seker dat Job; van welken gelooflich is dat hy booz / en van wel-
 ken gewis is / dat hy byten de Molaische Politie geleest heeft / brand-
 offren booz zyn soonen en vrienden op-geoffert heeft / tot versoeninge
 der sonden die sy bedyven hadden. Job. 1: 5. en 42: 8. 't Is nu het
 oogmerk van het brand offer / dat het aengenaem zy voor den genen
 die offert, om hem te versoenen. Lev. 1: 4. En met soodanige offerhan-
 den getuygden de gelovige van dien tyt (selfs volgens de aentmerkinge
 van de groote man) dat, gelijckerwys sy erkenden Gode voor de son-
 den voldoeninge schuldig te zyn, also van haer die nieren konde wor-
 den gegeven. Het welke was een aanklagte van straf-schuld en on-
 magt. Welcke de selve groote man niet en heeft konnen ontveynen /
 daer hy handelt van de brandt-offren die Job booz sijne vrienden booz
 Gods bevel op-geoffert heeft / en op dese woorden inthoemt. Want
 hoewel veele offerbeesten geslagen wierden, en een mensch hebbende
 een heeft geoffert wel onder de menschen, niet meer voor een sonder
 maer voor een regtverdigte gehouden wierdt, nochtans WIERDE
 DE CONSCIETIE VAN SONDE BESCHULDIGT,
 en daerom moesten de opofferingen sonder eynde vermenigvuldigt, en
 herhaelt worden. Vergelicht den selven ober Job 9: 28. En boozma-
 nelijck ober Job 7: 1. Job, septe hy daer / en klaegt niet over de
 dienst

diensbaerheyt, waer mede wy Gode gehoorsamen, maer over die diensbaerheyt die den Vadersen op den halse gelegen heeft, het welke is het sware jock der vrees, en van de schrick des wets, vergeselschap met een groote moeielickheyt van instellingen. Want hoewel Job voor Moïsis wet schynt geleest te hebben, en met sooveel Ceremonien als de Israëlitien niet en is beswaert geweest; soo was nochtans daerom, sijn staet niet beter. Verhalven is in de offerhanden / die Godt van ouds geboden heeft / geweest een verwojninge en een aenslagte der sonde; en by gebolg een jock / niet over-een-komende met sulcken bypheydt der Vadersen als de geleerde mannen sich verdigten.

XXIII. En wat sullen sy ons antwoorzen van de besnijdenisse? Is die oock niet een jock geweest / dewijlse sonder bloed niet en heeft konnen verrigt worden, en met de grootte smerte en schacnte vermengt geweest is. Is de selve niet geweest een beschuldiging van de sonde? dewijle een nieuw geboren kindt in het Verbond Gods niet en heeft konnen overgaen / ten sy eerst sijn bloed geplengt was. Waerom dat Sacrament in het geboorte-lit / om de erf-smet te beteecken / verrigt wierdt; en dooz het afsnyden van een stuckghen vleesch verklaert / dat de gehele mensch de doot waardig was. De geleerde mannen konnen haere epgene woorden kennen. En wat is ter klaerder uyt de Schryften des Nieuwen Testaments / als dat de besnijdenisse als een voornaem gedeelte van het seer moeielich jock / van de Apostelen aangemerkt is? Act. 15: 5. vergel. met vers 10. By welke nogtans niet en blycke eenige strengheyt dooz Moïses toegevoegt te sijn / dewijle aan Abraham eertijts onder bedrèginge van uytroeying aller eerstgeboden is. Waer uyt wy besluyten, dat de staet van de Oude Vadersen al te seer verheven woort / boven den staet van de Israëlitische Kercke / wanneer men beweert / dat sy in bypheydt hebben geleest / sonder beschuldiging der sonde / sonder jock: hoewel wy gaern toeslaen / dat de diensbaerheyt toegenomen heeft / en dat het jock swaerder geworden is onder de Politie van Moïses.

XXIV. De andere Tijdt-oyder schryven sy toe aen de wet, onder welke sy willen dat het Oude Testament een begunnen heeft het welke sy beschryven dat het is / een Wil en voorneemen Gods, waer mede hy besloten heeft aen sommige Kinderen Abrahams, als aen sijn volck te geven de erfenisse van het landt Canaan, als van sijn landt. En sy voegen 'er by / dat dit Testament een begin genomen heeft van den Uytrogt uyt Egypten, en van den berg Sinai. Welck de Hooggeleerde man niet en opspeling van bewijsreden alsoo forcht te be- weeren. De Schryfure seft / Jer. 31: 32. dat Godt het Oude Testament opgerecht heeft met de Vadersen / als hy haer uyt Egypten uytvoerde: dat is / dat hy haer geroepen heeft tot de erfenisse van het landt.

vers. ad 83. Qua §. 2. conf. Praef. in Epist. ad Ephes.

landt / als van een pandt &c. Desgelijcks segt Paulus, Gal. 4: 24. dat de twee Testamenten beteeckent worden door Agar en Sara, en dat het eerste is van den berg Sinai. De selve Paulus segt Heb. 9: 18. dat het eerste Testament niet sonder bloedt is ingewyet. Hy siet op de plaats / Exod. 24: 8. In het Grieks segt hy *ἡ καινότης*, welck woorde egentlick beteeckent het is vernieuwt. Verhalven toen is dat Testament nieuw geweest. Verhalven is toen dat Testament ingevoerd. Ja Deut. 5: 2. 3. wordt gesegt: Jehova onse Godt heeft een verbondt met ons gemaackt aan Horeb: met onse Vadersn heeft hy dit verbondt niet gemaackt. Hoe kan verstaen worden / dat dat geene gesegt wordt den Vadersn niet bekendt gemaect te zijn / het welcke sy gehad hebben?

Het Oude Testament bestaet niet alleen in de toeschikkinge van het landt Canaan.

XXV. De aenmerkingen die wy over dit stuck hebben / en die wy aen den geleerden te bedencken geven / sijn dese. 1. Sy schijnen het Oude Testament al te naeuw en te enge te omschrijven / die het alleenlick beschrijven door een toeschikkinge van het Lant Canaan tot een pant van den Hemel: gelijckerwijs wy 5. 9. getoont hebben. Secker is het / dat upt het Oude Testament de erfenisse des landts Canaan aen Israel gegeven is. Maer dese erfenisse begrijpt niet volcomelick de geheele nature van het Oude Testament / welcke Paulus Gal. 4. en Heb. 9. klaer genoeg leert / sonder eenige meldinge van het lant Canaan, dat bestaen heeft in een Voorbeeldige voorstellinge van de Hemelsche erfenisse / en alles behelst heeft 't welck een voorbeeldige dienstbaerheyt inbragt / en door de invoeringe van het Nieuwe Testament soude afgeschafft worden.

De belofte van het landt Canaan is niet eerst geschiedt aen den berg Sinai, maer 430. jaeren te voren.

XXVI. 2. Als de geleerde mannen seggen / dat het Oude Testament sijn aenhang neemt met de uptrogt upt Egypten, en den berg Sinai, en dat beschrijven als Gods wil of voornemen om het landt Canaan te geven / soo verstaense door die wil / ofte dat voornemen / niet een raedt of besluyt Gods / want dat is van ewighheyt; noch oock een upvoeringe van dat besluyt / welcke niet en is geschiedt aen den berg Sinai, dog veertig jaeren daer na / als sy onder het geleidt van Josua in het landt ingebragt sijn: maer sy verstaen een verklaringe van Gods raedstot door een onherroepeliche belofte. Doch dese verklaringe is niet eerst geschiedt aen den berg Sinai, maer lange te vooren / 430. jaeren voor de gevinge van de wet / en dat aen de Patriarch Abraham, Gen. 12. Uwen saede sal ick dit landt geven. En sulck is met stateliche teekenen bevestigt / en met het bloedt van offerdeesten versgelt / Gen. 15: 7.-- Maer upt wy dit besluyt opmaecken / indien het Oude Testament een verklaringe is van Gods wille om het landt Canaan te geven / dat het selve niet en is te beginnen van Moses; maer Abraham.

Jer. 31: 32. en Gal. 4:

XXVII. 3. Hier upt blyckt / wat geantwoordt moet worden op Jer. 14. wordt niet gehandelt van de eerste inskellinge des Ouden Testaments, maer van een statelicke bevestiginge des selven.

Jer. 31: 32. en Gal. 4: 24. naamelyk dat daar niet gehandelt word van de eerste instelling des Ouden Testaments / maar van een statelijke herhaalinge en bevestiginge des zelve / en van een vermeerderinge door vele nieuwe Ceremonien : 't welk wy §. 18. byeder getoont hebben. Want God selve heeft meer als eens / omtrent die tyd getuygt / dat hy alle die dingen deedt uyt kracht van zyn Verbond dat hy met Abraham gemaakt hadde / Exod. 2: 24. God gedagt aan zyn Verbond met Abraham, &c. en Cap. 6: 7. En ik zal u lieden brengen in dat land, daar over ik myn hand opgeheven hebbe, dat ik Abraham, Isaac, en Jacob geven zoude; en ik zal het u lieden geven tot een erfdeel. Verhalven blyft vast / dat het Testament van het Land Canaan te geven / toen niet allereerst is verkondigt / maar plechtelyk herhaalt / als God nu des zelve uytboeringe ter hand nam. En dat beoogen Jeremias en Paulus in de aangetogene plaatsen.

XXVIII. 4. 't Geen d'Apostel segt tot den Heb. 9: 18. dat het eerste Testament sonder bloed niet en is ingewyet, is seer algemeen / en kan uytgerekt worden tot de eerste Offerhanden / die door Gods bevel geslacht zyn. De Hooggeleerde Cloppenburg beweert in *Schola Sacrificiorum Problem.* 1. §. 3. uyt de zelve plaats Pauli, dat 'er tusschen de eerste belofte van het saai der Woutwe 't welk komen soude / en tusschen de eerste offerhande geen tusschen ruymte van tyd geweest is. Dit ons gevoelen, segt hy / verskerkt d'Apostel, leerende dat het Oude Verbond sonder bloed niet en is ingewyet, en dat zonder bloedstorting geen vergevinge en geschied. Want hier uyt volgt, of dat met die belofte van het toekomende Vrouwe-saad geen vernieuwinge van een Geestelyk Verbond Gods met den mensche geschied is, waar door hy vergevinge der sonden zoude hoopen en gelooven, of dat dezelve niet en is geschied zonder bloedstorting. d'Apostel byngt hy wyse van een voorbeeld wel hy / het geene verhaalt word geschied te zyn / Exod. 24. Maar daar uyt en volgt niet dat men geen voorzigtig voorbeeld van die waakeyrt kan geven: of dat die geene van de redden zoude afdwaa- len / die hy het beroog des Apostels soude voegen dat geene / dat van de beesten door Abraham geslacht gebonden word / Gen. 15.

XXIX. En het woord *ἱερουργία*, herkomstig van het Grieksche woord *καύω*, dat is nieuw, moet soo niet aangedrongen worden / als of daar uyt noodsaakelyk bewezen wierd / dat dit Testament / alsoo ingewet / toen ganschelyk / nieuw en versch geweest is. Want het woord *ἱερουργία* kan ook gebuykt worden van iets / 't welk wederom plechtelyk ingewet word / hoewel de saak selve lange te voren geweest is. Want alsoo gebuykt dit woord de Historie-Schryver der Machabeensche geschiedenissen van den Tempel die door Antiochus onthepligt was. 1. Boek Cap. 5. vers 1. Het Heyligdom is in-

De inwy-
inge van
het eerste
Testament
kan ge-
bragt wor-
den tot de
eerste Of-
ferhanden.

Uyt het
woord
ἱερουργία
kan niet
besloten
worden
dat het
Testament
toen gan-
schelyk
nieuw geweest is.

Wp

gewyrt (in het Grieksch vinden wy het zelve woord / *ἐγκαινισαι*) als te vooren. Antiochus nochtans hadde het Hepligdom niet afgebooken / soo dat 'er een ganschelyk nieuw soude hebben moeten gebouwt worden / maar hy hadde dat alleenlyk onthepligt / 't welk Judas Machabéus gereynigt heeft / Cap. 4: 43. en alsoo Gode toegehepligt. Hierom lesen wy van het Feest der vernieuwinge (*ἐγκαινία*) des tempels, Joh. 10: 22. Over welke plaats Grotius segt. *Εγκαινίον*, waar van daan komt de naam *ἐγκαινία* is by den Hebreëen het zelve met het woord *חנ* (*chanach*), het welke van allerhande inwyng, het zy een eerste, het zy een vernieuwde gebruykt word. En seker als d'Apostel seyd / Heb. 10: 20. dat Christus de weg na den Hemel ingewyrt heeft (in het Grieksch *ἐγκαινισεν*) soo heeft hy niets minder willen seggen / als dat 'er geen weg na den Hemel tot op die tyd toe geweest is.

Eyndelyk. XXX. Maar laat ons toestaan dat toen het Oude Testament versch en nieuw geweest is; laat ons toestaan dat dit betwefen kan worden upt het woord *ἐγκαινισαι*: laat ons toestaan dat d'Apostel sprekende van de stozinge des bloeds / waar mede het Testament ingewyrt is / op geen eerder tyd en ziet als die / die Exod. 24. beschreven word. Niets nochtans sal daar upt besloten konnen worden tot bewys van het vooz upt gestelde geboeren. Want waarlyk was toen het Oude Testament versch en nieuw / niet allezins / en in zyn geheele wesen; maar ten opzichte van die omstandigheden onder welke het aan Israël weder voozgesteld / beloovende het Land Canaan nu upt eerecht te bezitten tegelyk met een oplegginge van soo veel nieuwe Ceremonien. Men moet zich wachten van soo verkeerde redenhaveinge waar mede men een besluit maakt van het geene dat in eenigen opzigt gesegt word tot het geene dat enkellyk gesegt word. Dewyle deze dingen bly voortreffelyke Uptleggeren geleerdelyk aangemerkt zyn / wenschte ik wel dat het seker geleert Weer niet gelust en hadde met deze harde woorden daar tegen upt te baren / dat zy dooz soodaanig een verflaartinge deze plaats in spyt van den Heyligen Geest verdraagen. Is dit verschi van soo groot belang dat het sonder sulke blyscem woorden en donderslagen niet en kan verhandelt worden?

Het Verbond is den Vaders niet voorgedragen onder dat fatsoen onder welk het Israël voorgedragen is. XXXI. 5. Op Deut. 5: 2. 3. zyn vele dingen van de Uptleggers aangeteekent. Ons schynt niets reverbondiger en bondiger te zyn als dat geene dat de geleerde Nederlandsche Uptleggers aangemerkt hebben / welke oordeelen dit de zin te zyn: dat dit Verbond met de Vaders niet enig gemaakt op die wyse / alsoo het met alle zyne omstandigheden en particuliere wetten in forma (als men seyd) op den berg Sinai ofte Horeb aan Israël is geopenbaart. Want de substantie van de wet der zeden / en der Ceremonien hebben de geloofige Voovaders gehad / en daarna dooz des Heeren Genade haare Godsdienstigheid gericht. Welke uptlegginge voornamelyk met twee redenen versiekt word.

wozd. 1. Om dat het niet wat nieuws en is in de heylige Schryftuure / dat een saak gesegt wozd te boozen vers weegen te zyn / en toen geopenbaart wannert se klaarder en met een nieuwe betreedinge bekend gemaakt wozd. Alsoo schryft d'Apostel van de verborgentheyt des Euangeliums / Roin. 16: 25. 26. dat die van de tyden der eeuwen verswogen is geweest : maar nu geopenbaart is. Daar nochtang de zelve Apostel leert / dat het Euangelium te vooren verkondigt is aan Abraham , Gal. 3: 8. en aan de andere, Oude Vadersen / Heb. 4: 2. Het is dan verswogen geweest niet ganschelyk / maar inecnigen opzigt. Het is niet verkondigt op die wyze op welke het nu verkondigt wozd : gelykterwys d'Apostel zelve dit alsoo verklaart / Eph. 3: 5. Welke in andere eeuwen den Kinderen der menschen niet en is bekend gemaakt , GELYK SE NU is geopenbaart zyne Heylige Apostelen. Op de zelve wyse kan genomen wozen / het gerne God hier segt : dat hy dit Verbond niet gemaakt heeft met haare Vadersen name-lyk op die wyse / en op dat fatsoen / haar aansprekende upt het midden der Wonderen en der Bliksemen / haar gevende een wet des Verbonds die met zyn eppen hand was geschryven / met een byvoegsel van soo veel Ceremonien. 2. En niet alleen konnen de woorden Gods in desen zin verklaart wozen / maar moeten ook alsoo verklaart wozen. Want nademaal de Tien Geboden / die het voornaame gedeelte van de Geboden des Verbonds uitmaaken / ten opzichte van haare substantie ook aan den Ouden Vadersen / als aan Gods Bondgenoten / toe een rigtsnoet van dankbaarheid / en van een nieuw Leven gegeven zyn : en de hoften inhoud der zelve in die woorden begrepen is geweest / met welke God in de oprechtinge zyns Verbonds met Abraham den zelden eerspys aangefpooken heeft / Gen. 17: 1. Ik den God de Almagtige, wandelt voor myn aangezichte en zyt oprecht : soo en kan niet absolwelyk ontkend wozen dat dit Verbond / welkers eerste en voornaame wet de Tien Geboden zyn / ook met de Oude gemaakt is. Hier by komt dat alle de Ceremonien , gelyk wy nu dikwyls hebben vermaant / haaren oorspronk aan Sinai of Horeb niet schuldig zyn. Upt welken allen blykt / dat upt de bygebrachte plaatsen niet en kan betwefen wozen / dat het Oude Testament zyn eerste begin genomen heeft van den Upttocht upt Egypten of van den Berg Sinai, en dat het veel veyliger en met den gestadigen inhoud der Schryftuure meer over een komende is / te blyven by het gemeyne geboelen. Hoe grooten onderschept 'er nu zyn tusschen de Bedertinge van het Oude en het Nieuwe Testament en wat voordeelen deze geeft boven die / zullen wy te zynner tyd en plaats uptvoertiglyk verklaren.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Verkiezinge.

De goe-
den des
Genaade-
verbonds.

I.

Dat ons nu eerst handelen van die goederen / die tot het Genaade verbond in zich zelve volstrektelyk aangemerkt zynde behooren / en daarom aan allen Bondgenoten onder wat Bedeelinge zy ook leven gemeynt zyn. Welke wy in deze orde optellen. 1. De Verkiezinge. 2. De krachtadige roeping tot de gemeynschap Christi. 3. De wedergeboorte. 4. Het geloof. 5. De rechtvaardigmaakinge. 6. De Gerechticheit. 7. De aanneming tot kinderen. 8. De Geest der aanneming. 9. De Heyligmaakinge. 10. De bewaaringe. 11. De Heerlykmaakinge. De aandachtige bepepning van alle deze saaken kan niet anders zyn als heerlyk door God / en vermaakhelyk / nuttig / en heylzaam door ons. 11. Het begin en de eerste Springader van alle Genaade / is de Verkiezinge, soo van de Saligmaaker Christus als van die geene die Gesaligt zullen worden door Christum. Want Christus is ook van God upverhooren / en door een eeuwig en onveranderlyk beslypt aan ons tot een Saligmaaker gegeven. Daarom word hy gesegt voorgekent te zyn voor de grond-legginge der werelt, 1 Petr. 1: 10. En door het zelve beslypt zyn aan Christo gegeven die hy zoude saligmaaken / Joh. 17: 6. Die daarom gesegt worden / uyverkoren te zyn in Christus, Eph. 1: 4. Dat is / niet alleenlyk / door Christum als God, en die hygevolg de verkiefer is; maar ook in Christo als Middelaar, en daar toe upverhooren: die niet eene en de zelve daad alsoo aan haar gegeven is tot een Hoofd en een Heere / dat zy te gelyk aan hem gegeven zyn tot leden en tot een epgendom / te saligen door zyn verdienste en krachtadigheyt / en in de gemeynschap met hem. Daarom word het Boek der verkiezinge genoemt / het Boek des Levens des Lams, Apoc. 13: 8. Niet alleen om dat dit Leven door de kracht van het geslachte Lam te bekomen is; maar ook om dat het Lam in dit Boek de eerste zyde beslaat / het hoofd van de andere upverhoorene is / en de eerstgeborene onder veele Broederen en Erfgenaamen, Rom. 8: 29. 17. Maar van deze verkiezinge Christi des Middelaars hebben wy ook te booren gehandelt in het 2. Boek 3. Hoofdstuk §. 2. Nu moeten wy spreken van de Verkiezinge der geener die salig zullen worden.

De Ver-
kiezinge is
soo van
Christus
als van die
geene die
salig sullen
worden.

III. De

III. De zelve beschypben wy aldus : De Verkiezing is een eeuwige, vry, en onveranderlyk raadslot Godes van te openbaaren de heerlijkheid zynere genade in de eeuwige saligheyt van eenige seekere menschen. De meeste leden dezer beschypinge worden gebonden in de woorden des Apostels / Eph. 1: 4. 5. 6. Gelyk hy ons uytverkooren heeft in hem, voor de grondlegginge der werelt, op dat wy zouden heyligen onberispelyk zyn voor hem in de liefde: die onste vooren verordineert heeft tot aanneming tot Kinderen, door Iesum Christum in hem zelve, na het welbchaagen zyns willens, tot prys der heerlijkheyt zynere genade, door welke hy ons begenadigt heeft in den Geliciden.

Beschry-
vinge der
Verkie-
sing.

IV. Wy noemen de Verkiezing / een Raad of Raadslot Godes, Waarm door welk woord het zelve verstaan word dat men gemeenlyk een bes- de Verkie-
lupt noemt: Paulus noemt het in deze stoffe een voornemen, of voor- singe een
bestemminge Godes in 't Grieksch *propositio*. Grootte zyn schyn d' Raadslot
Apostel aan dit woord te hebben / het welke hy seer dikwyls gebuypt / genoemd
en het beteekent een gewis / vast / bondig beslupt Godes / van het word.
welke hy geen betouw kan hebben; en het welke van elders niet af-
hangt / maar alleen in het welbehagen Godes gegrond is. Welke
dingen alle te kennen worden gegeven / 2 Tim. 1: 9. Die ons heeft
salig gemaakt, en geroepen met een heylige roeping: niet na onze
werken, maar na zyn eygen voornemen en genade. Hier toe dient ook
Eph. 1: 11. Wy zyn te vooren verordineert na het voornemen des ge-
nen die alledingen werkt na den raad zyns willens. En elders spreekt
ook de zelve Apostel van het voornemen der verkiezing / Rom. 8: 2. 8.
Na zyn voornemen zyn zy geroepen. En Cap. 9: 11. Het voornemen
Godes dat na de verkiezing is. En alsoo onderschepden wy deze verkie-
zing die wy een inwendige en des raads noemen / van de verkiezing
die uytwendig en des daads is / en beteekent een dadelijke afsonderin-
ge der geloovigen van de ongeloovigen / door de krachtadige roeping.
In welken zin de Heere Iesus tot zyn Apostelen seide / Joh. 15: 19.
om dat ik u uyt de werelt hebbe uytverkooren, daarom haat u de werelt..
Och het eeuwige en het inwendige beslupt Godes konde geen oorzaak
van desen haat zyn / dan door soo veel het door de upthomst en dadelij-
ke afsonderinge der Apostelen upt de werelt zig zelve openbaar maake-
te. Hier toe schyn ook gebzacht te moeten worden / het geene d' Apo-
stel schryft / 1 Cor. 1: 26. 27. Gy ziet uwe ROEPINGE, Broe-
ders, dat gy niet veele wyzen zyt, &c. Maar het dwase der werelt
heeft God UYTVERKOOREN, op dat hy de wyse beschamen
zoude, &c. Alwaar hy de roeping en de verkiezing door de zelve
zaak schyn te nemen. En de verkiezing die inwendig en des daads
is / verschilt van de verkiezing die uytwendig en des raads is op geen
andere wyse / als dat deze is een bertooen en een upvoerlinge van die.

V. Woer is het klaar / dat wy hier niet en spreken van een verkie- Deze van

Wy 3

zingen welke wy

handelen is tot genade en tot heerlijkheyt.

zingen tot eenige waardigheyt het 3^e Burgerlyke, gelph / 1 Sam. 10: 24. het 3^e Kerkhelpe / gelph Joh. 6: 70. Doch ook van een berke- zinge tot de gemeynschap van het uytwendige verbond met God: op Iordaanigen wylse God het gansche Israëlitische volk verkooren hadde / Deut. 4: 37. Hy heeft uwe Vadersen liefgehad, en haar saet verkooren. Vergelph hier mede Deut. 7: 6. 9. Maar van die berke- zinge / welke is een uytreeninge / en een opschyppinge van de Erfge- namen der eeuwige saligheyt: of / gelph Paulus spreekt / 2 Theff. 2: 13. waar mede God dezynen van den begiinne verkooren heeft tot saligheyt, door Heyligmaakinge des Geestes, en geloove der waar- heyt.

God heeft
verschey-
de Boeken.

1. Een
Boek van
gemeene
Voorzie-
nigheyt.
2. Boeken
des Ge-
rigtes.

3. Een
Boek des
Levens;
of des Na-
tuurlyken
Levens.

VI. Hier toe behoort het Boek des Levens / daar de Schryftuure eenige reysen gewag van maakt: en het en zal niet ondienstig zyn dat wy hier ondersoeken wat daar dooz beteekent word. Dat God geen eygentlyk genoemt Boek heeft / is uyt zich zelven baarblykende. Maar gelphierwys de menschen die dingen die zy willen weten en in haar geheugenisse bewaaren / in een Boek schryven / alsoo beteekent het Boek Gods een reeks van personen en van saaken die Gode op de naauwkeurigste wyse bekent zyn. Woeder word 'er van verschep- den Boeken Gods in de Heylige Schryftuure gewag gemaakt. 1. Heeft God een Boek van gemeene Voorzienigheyt waar in de ge- boorte / het leven / de dood der menschen / en alle dingen die daar toe behooren opgetekent zyn / Ps. 139: 16. Alle dezendingen zyn in u Boek geschreven. 2. Syn 'er ook Boeken des Gerigtes, in welke de dingen, die alle menschen hoort voor / of wel of quaalyk gedaen hebben / beschreven zyn / en volgens welke zy zullen geoordeelt worden / Apoc. 20: 12. De dooden wierden geoordeelt uyt het geene in de Boeken ge- schreven was na haare werken. Deze Boeken worden bemest in het veelvoudige getal / als of aaneen peder mensche zyn eygen Boek was toegewesen / op dat / of de goede werken / of de quaade werken van den eenen niet gebjacht zouden worden op de reekeninge van den an- deren / ofte eenige verwerpinge daar uyt zoude ontstaan. Maar me- de de seer naauwkeurige / en de seer onderschepdene kennisse Godes aangewesen word. Anders om dat God met een gezicht en opslag van zyn verstand alle dingen weet / soo word van dit Boek gewag gemaakt in het eenvoudige getal / Mal. 3: 16. Daar is een Gedenk-boek voor zyn aangezichte geschreven. 3. Isser ook een Boek des Levens: en dat is wederom drierley. 1. Een Boek van dit natuurlyke leven, waar van Moses spreekt / Exod. 32: 32. Alwaar hy smeekende het aangezichte des Heeren / die gesegt hadde dat hy Israël zoude verdoen in de Woestyne / doch Moysen zelve maaken tot een groot volk / komt te bidden dat hy het volk behoude en tot de erfenis van het Land Canaan inleyde; zich zelven ondertusschen voor / en in plaats van het volk ter dood aanbiedende. Nu dan, indien gy haare sonden vergeven sult

sult, doch zoo niet, zoo delgt my nu uyt uw Boek, 't welk gy gescreven hebt. Als of hy seide ik neem niet aan de dooz gestelde aanbiedinge van my in het leven te behouden / en seer te vernieuwvuldigen na de uytroefinge Israëls. Ik wil liever selve dooz een ontpdige doodt omkomen / soo maar Israël in de woestijne niet verdelgt worde. 2. Een Boek van het Leven des Verbonds, en het Kerckelike Leven; bestaande in de gemeenschap met Gods volk. Het welcke is een register niet alleen van die geene die inwendiglik maar ook van die geene die uytwendiglik bondgenoten zyn. Waar van Ezech. 13: 9. Syen sullen in de vergaderinge mynes volcks niet zyn, en in het schrift van het huys Israëls niet geschreven worden. En Psal. 87: 9. De Heere salte rekenen in 't opschryven der volcken. Dese is aldaar geboren. 3. Een Boek des eeuwigen Levens. Waar van Jes. 4: 3. Dan. 12: 1. Phil. 4: 3. Luc. 10: 20. Apoc. 3: 5. 13: 8. 20: 12. 21: 27. Welk Boek beteeckent het Register der geene die tot het eeuwige leven verordineert zyn.

Of des Kerckeliken levens.

of des Eeuwigen levens.

VII. Woerder gelpkerwys het Boek Gods niet altyt eenen en deselve zaak beteeckent / alsoo is de inschryvinge in eenig Boek Gods niet altyt deselve. Eenige inschryvinge is een inbeeldinge, bestaande in een bezegelick oordeel over ons selven ofte over andere / wanneer wy al te licht vermoeden / ofte dat wy / ofte dat andere uytverhoren zyn: hoe daanig was der geene die riepen: Jer. 7: 4. des Heeren Tempel, des Heeren Tempel, des Heeren Tempel zyn deic. En van die van Sardis, die gesegt wierden te leven daarse in der daadt doodt waaren / Apoc. 3: 1. Een andere inschryvinge / die wel waar, maar menschelek is / is in het Boek des levens der Bondgenoten / zynde geschiedt of van den mensche selve, dooz de belydenisse des geloofs / gelyk als met zyn handt schryvende, ik ben des Heeren, Jes. 44: 5. of van de voorgangeren der Kercke, die zoodaanig eenen in het register der belyders inschryffen / en dooz een lit ten minsten van de uytwendige Kercke erkennen. Opndelick is een inschryvinge van Godt selve / zynde geschiedt dooz zyn eendwig en onderanderlik beslupt: waar van den Apostel segt / 2 Cor. 2: 19. De Heere kendt die geene die de zyne zyn. Welcker dingen aanmerkinge aan vele plaatsen der Schryfture licht geeft / en terfoudt ook ons te passe sal komen.

De Inschryvinge in het Boek des Levens is ook vericheyden.

VIII. Dese Verkiefinge tot heerlikhepdt / is niet eenig generaal beslupt Gods om salig te maachen alle gelovige / godsalige / en die in haar gelobe en godsalighepdt tot den zynde des levens volherden: maar een bysonder uytteekeninge van sekeren menschen in het bysonder / welke Godt tot erfgenaamen der salighept opgeschreven heeft. Het komt met Gods volmaakthept niet over een / hem toe te schryven generaal en onbepaalde besluyten / welke van de menschen een bepaling en ewige sekerhept zonden ontfangen. Op lesen wel van den bepaalden raadt Gods / Act. 2: 23. maar nimmermeer van een geue.

De Verkiefinge is een bysondere uytteekeninge van de erfgenaamen der saligheyt.

generaal en onbepaaldt besluyt. Daar-en-boven beschrijft de Schrifture nimmermeer de verkiezinge / als een bepalinge van een secker voorwaarde, door welke / en zonder welke niet / de salighejdt bekomen wordt. Nergens wordt gesegt dat het gelobe van Godt upverkozen is / ofte in het Boek des levens ingeschreven is / ofte het diergelyks / maar wel dat de menschen van Godt upverkozen zyn. Laat ons nemen Rom 8: 29. 30. Die hy te voren gekent heeft, die heeft hy ook te voren verordineert. Die hy te voren verordineert heeft, dese heeft hy ook geroepen, &c. In den text wordt niet gesegt / Hoedaanige, Soodaanige, zoo dat sulks tot een upkiezinge van eenige voorwaarde zoude konnen bygebracht worden: maar, die, het welke tot een voorwerp der daaden die daar opgetelt worden seckeren personen stelt.

Het woort
ορίζω
beteekent
een secker
persoon
aanwysen.

IX. Het woort *ορίζω* (overgeset voorverordineeren), het welke d'Apostel diuwilg in dese stoffe gebuykt / geeft dese waarheid niet duysterlijk te kennen. Want gelykhet woort *ορίζω* (horizein) beteekent een secker persoon aanwysen (Acl. 17: 31. door een man dien hy verordineert, of met name upgeteekent / en aangewesen heeft; alwaar het zelve Grieksche woort voorkomt / als mede Acl. 10: 42. Die van Godt verordineert, of uygeteekent, [*ορίζω*] tot een Regter. Gelyk ook Rom. 1: 4. Daar van Christus getuygt wordt dat hy bewesen is de Sone Gods te zyn; wordende het gemelde Grieksche woort daar overgeset bewesen, en beduydende dat Christus van Godt met name / en op een bysondere wyse door een openbaare betuyginge / verklaart is sulks te zyn) alsoo moet het woort *ορίζω* 't welk gemeenlijk vertaalt wordt voorverordineeren, van de erfgenaamen des eeuwigen levens gebuykt zynde / beteecken eenige seckeren personen gelyk als erfgenaamen in het eeuwige Testament inschrijven.

Der Discipelen namen waaren in de hemelen geschreven.

X. Dit is het dat Christus tot zyne discipelen zeyde / Luc. 10: 20. Verblydt u dat uwe naamen geschreven zyn in de Hemelen. Alwaar hy haar met naamen aanspreekt / en van haare verkiezinge versectert: en gebiedt sich zelve daarom te verblijden. 't Welk waarlijk veel meer is / dan indien hy in het gemeen gesegt hadde / Verblijdt u / om dat Godt door een eeuwlg besluyt vast geset heeft / dat hy alle gelovige sal betrippen met den hemel / alhoewel hy aan u lieden met name niet gedacht heeft. Op hoedanige wyse dese woorden volgens het geboeren der wederpartijders zouden verklaart moeten worden.

Gelyk
ook van
Clemens
en van
andere.

XI. Benoeg moet het zyn om dit verschil te eyndigen het gerne d'Apostel Philip 4: 3. van Clemens en andere zyn mede arbeijders met name getuygt; dat haare naamen geschreven waren in het Boeck des levens. 't Welk nauwelijks de onbeschaamtheit selve zoude durven djaanen tot een generaal besluyt van eenige voorwaarde. Want

1. Wat

1. **Wat anders** is de naam van een persoon, wat anders de voorwaarde van een saak. **Op** schryft in het register niet de naamen van eenige **Soldaat**en / die alleenlyk in het gemeen besluyt / dat hy niet als klooke **Naamen** tot den Oorlog sal verkiezen. 2. **De** voorwaarde der saligheyt is niet daerene. Van de naamen in het Boek des Levens ingeschreven spreekt de Schryfture altyd in het getal van beelen. Derhalven wat anders is een inschryvinge van naamen / wat anders een bepaalinge van eenige voorwaarde. 3. **Het** is seker / dat d'Apstel en de Schryfture / altyd / als zy seggen dat sommiger menschen naamen in het Boek des Levens ingeschreven zyn / de zelve daar dooz afschepden van andere die niet en zyn ingeschreven. Doch na het gevoelen der wederpartypders byngt de uytteekening van deze voorwaarde geen daadelyk onderschept mede tusschen menschen en menschen. Om dat / niet regenslaande dat besluyt van salig te maaken die gerne gelooven en Christus gehooftsaamen / het soude konnen geschieden / dat volgens haare gronden niemant geloofde / niemant gehooftsaamde / niemant salig wierd. 4. Alle deze dingen klemmen noch meer / indien men let op den oorspronk van deze ontleende spreekwys. **Het** is een gelphe-nisse genomen van een Register en Naamcedel der Geslagtteekeningen / voornaamelyk onder Gods volk; waer in de naamen van alle hooft vooz hooft die tot een ieder huysgezin behoorden ingeschreven waaren: en volgens welk Register / ten tyde van het Jubel-jaar / of anders / als de vaderlyke erffenisse aan eenig huysgezin wierd wedergegeven / een pegelyk of aangenomen of afgewesen wierd / na dat men bevond dat zynen naame daar stont of niet stont. Een voorbeeld van deze saak hebben wy / Ezr. 2: 61. 62. Als na de Babylonische gevangenisse de nakomelingen van Habaja en Roz en Barzillai haar inschryvinge niet en konden bewysen uyt de Geslagt-registers soo zyn zy van het Priesterschap geweert. **Op** gelyken wyse begyft het Boek des Levens de naamen der gener die tot het huysgezin Gods behooren: die daar niet in geschreeven is / wat hy ook vermoed of voozgeeft / zal van de erffenisse verstoten worden.

XII. **Om** te besluyten / soo wilde ik de wederpartypders gebaagt hebben / als d'Apstel segt / 2 Tim. 2: 19. De Heere kend die geene die de zyne zyn: en de Heere Jesus / Joh. 13: 18. Ik weet wie ik uytverkooren hebbe; of in die woorden Gode of Christus niet anders woord toegeschreven / als het geene de minste in Christische schoolen / namelyk dat die geene die geloben en Christus gehooftsaamen / een epgendoom van God en Christus zyn? Geeft die reden niet wat grooters te kennen / en wysse niet aan dat God een seer nette kennisse heeft van alle die gerne in welke hy als in zyn epgendoom zal worden verheerlykt? **Wy** nemen aan het gene de wederpartypders ons toestaant in *Compend. Socin. Cap. 6. §. 1.* Dat de onseylbaare voorwettenschap van alle toekomende dingen toegestaan zynde, niet kan wederlegt worden

het leerstuk van Calvinus aangaande de voorverordineeringe, van sommige met naame tot het leven, van andere tot de dood. Doch deze boozwetschap Gods heeft soo veel getuigen / als se Propheeten gemaakt heeft. Het blyft derhalven vast dat Gods verkiezinge is een uitteekeninge van eenige sekere menschen.

Deze uytteekening is geschied van eeuwigheyt.

XIII. Deze uytteekeninge is geschied van eeuwigheyt. Gelykterwijs alle raad-sagen Gods in het gemeen. Want hem zyn alle zyne werken van eeuwigheyt bekend, Ag. 15: 18. Doch hy werkt alle dingen na den raad zyns willens, Eph. 1: 11. En alle boozwetschap van toekomende dingen word gegrond in het besluit Gods: hy gevolg heeft hy van eeuwigheyt hy zich zelve vast gestelt al wat hy in der tyd uytvoert. Indien men dit van alle besluyten Gods moet gelooven / soo moet men het booznaamelyc vasthouden aangaande die uytneemende besluyt / waar mede God besluten heeft zyn heerlykheyt te openbaaren in den eeuwigen staat der menschen. Voegt hier by / het welke deze saake ten volken geloof moet doen hebben / dat wy uytverkooren zyn in Christo Jesu voor de grondlegginge der werelt, Eph. 1: 4.

De Sociniansche Ketterye.

XIV. En hier uyt blykt de hanker van de Sociniansche Ketterye / welke onderschept maakende tusschen de Prædestinatie (dat is / voorverordineeringe), welk se beschyppen te zyn een generaal besluyt Gods om alle die genesalig te maaken die Christo stant vastiglyc gehoorzaam / en tusschen de Verkiezinge, welke gaat over eenige bysondere personen; sonder bewys en op een meesterlyke wyse ter nederstellen dat die wel is geweest van eeuwigheyt / maar dat deze in der tyd geschied / wanneer nemant de boozwaarde in het generaal besluyt der Prædestinatie begrepen met 'er daad volbrengt. En daar in stellen zy de booztreflykheyt des Heeren Jesu en een gedeelte van zyn Godshypt / dat hy met naame van eeuwigheyt boozgekent is. Maar gelykterwijs Petrus schryft dat Christus voorgekent is voor de grondlegginge der werelt, 1 Petr. 1: 20. alsoo hebben wy Paulum met de zelve sprekwys terstont hooren getuigen / dat wy voor de grondlegginge der werelt zyn uytverkooren. Doch dat wy dit tot eenig generaal besluyt om de heyligen salig te maaken zouden draagen / zulks laat noch de saake toe / gelyk wy terstond getoont hebben / noch de woorden des Apostels welke niet en beschyppen een verkiezinge van heyligheyt / als van een boozwaarde tot het leven / maar een verkiezinge van eenige sekere menschen tot heyligheyt; die zy uyt kracht van die verkiezinge ten derlen nu hadden bekomen / en vozder volkomelyc bekomen souden.

Matth. 25: 34. word verklaart.

XV. Hier is uyt te leggen het geene de Saligmaaker verklaart dat hy in den dag des laasten Oordeels seggen zal / Matth. 25: 34. Be-erft dat Koninkryke, 't welk u bereyd is van de grondlegginge der werelt. Hy segt niet voor de grondlegginge der werelt, gelyk Eph. 1: 4. Indien wy dooz deze beteydinge verstaan het besluyt Gods zelve / soo moet men

men zeggen met brede uitleggers / dat deze spreekwijze van de grondlegginge der werelt van gelphe kracht en betekenis is met deze voor de grondlegginge der werelt: gelphe wijze van eeuwigheyt, Act. 15: 18. en voor de eeuwen, dat is / eer de werelt was, 1 Cor. 2: 7. het zelve zpn. Hier mede konnen vergeleken worden gelphe uytzettingen van de eeuwigheyt / Job. 8: 23. van eeuwigheyt, van den aanvang, van de outheden der aarde aan. Of indien wy deze dingen willen onderschepden / en die spreekwijze van de grondlegginge der werelt alsoo verklaren / dat se niet de eeuwigheyt / maar de eerste oudheyt des tids betekent; gelphe se alsoo genomen word / Luc. 11: 50. Het bloed van alle de Propheten vergoten van de grondlegginge der werelt af, dat is van de alleroudste gepasseerde oudheyt af / beginnende van het bloed Abels vers 51. en Heb. 4: 3.) soo zullen wy zeggen dat door de bereydinge van het Koninkryke / de scheppinge van den Hemel zelve / die een troon van heerlijkheyt is / verstaen word / en dat de uytverhoorne genoodigt worden om te bezitten de erfenisse van die woonplaats / welke in den beginne van de werelt nu geschaapen is / om haer een eeuwige wooninge te zpn. En wie zoude twiiffelen / of dat gene 't welk God in den beginne geschaapen heeft / om te zpn een geluksalige wooninge der uytverhoorenen / van eeuwigheyt tot dat eynde van hem bezondineert is?

XVI. Ook moet niet overgeslaagen worden de doozichtige plaats Desgelyks Apoc. 13: 8. Welker naamen niet en zyn gescreven in het Boek des Apoc. 13: Levens des Lams, dat geslagt is van de grondlegginge der werelt. 8. De laatste woorden van dit aangetrokken vers zpn alsoo geslykt / dat se bylesing met de voorgaande konnen t'saamgevoert worden. Want Eerstelyk konnen zy t'saamgevoert worden met de naast voorgaande woorden / in dien zin dat Christus gesegt word te zpn het Lam geslagt van de grondlegginge der werelt: dat is / of van alle eeuwigheyt / in het beslypt Gods, het welke een gewisse toekomendheyt der zaaken medebryngende / maakt dat de saaken die lange daar na geschieden zullen / als nu tegenwoordig zynde / konnen aangemerkt worden: of van de eerste oudheyt der werelt / niet alleen in de leden van zpn geestelyk lichaam / maar ook in de belofte Godes / in het voorbeeld der Offerhanden en bysonderlyk van Abel die van zijn nijdige Woeder doodgeslagen is / en eyndelyk in de krachtadigheyt van zpn dood zich uytstrekken tot de eerste menschen. Want indien de dood Christus in de volpindinge der werelt eenmaal geleden en ondergaan / haer kracht niet en hadde konnen uytstrekken tot de eerste menschen der werelt / soo hadde Christus dikwils moeten lyden van de grondlegginge der werelt af, Heb. 9: 26. Dierle dingen zyn van God gedaan voore en al eer Christus stierf / die betaamelijk niet en zouden hebben konnen gedaan worden / ten zy se gedaan waeren uyt inzicht van de dood Christi / die te zpn tpd sekerlyk zoude volgen / en ter opzichte van

die dingen woort hy gefegt geflacht te zyn van de grondlegginge der werelt. In de grondlegginge van de Warde zelbe is niet gefchied zonder inzicht van de dood Chrifti. Want nademaal het hoogfte eynde Godes / die den menfche fchierp / geweest is / de openbaringe van de heerlijkheit zynet genaade door Chriftum; soo trekt de grondlegginge der Warde / om de goeden tot een woonplaatfe te zyn / de natuure van een middel aan tot dat eynde. En het en zoude Gode niet gepast hebben de Warde te fcheppen tot een woonplaatfe van den fonnigen menfche / ten zy dat de zelve Warde te zynet tyd zoude gefuivert worden door het bloed van Chriftus / die zyne uytverhooyne heyligt en verheerlykt. Om alle deze redenen worden de flachtinge Chrifti / en de grondlegginge der werelt niet onbequaamelyk t'faamenboegt. Ten anderen konnen die woorden / van de grondlegginge der werelt gebzacht worden tot het voorzgaande zy zyn gefchreven. In dezen zin; welker naamen in het Boek des Levens van dat geflachte Lam niet en zyn gefchreven van de grondlegginge der werelt. 't Welk Junius, Piscator, Gomarus, en andere Gods geleerden van grooten naame / eenvoudiger oordeelen te zyn. Ziet een voorbeeld van geen ongefchikte t'samenftellinge der woorden zien wy Luc. 4:5. En men vind dat onfen Johannes zelbe deze woorden alfo t'faamenboegt / dat die / welke hier aangaande het geflachte Lam tuffchen geboegt zyn / gauschelyk overgeflaagen worden / Apoc. 17:8. Welker namen niet en zyn gefchreven in het Boek des Levens van de grondlegginge der werelt: En dan zoude deze fpreekwyfs de eeuwigheit van het Godelpke befluyt betekenen / gelykwyfs wy in het voorzgaande lit getoont hebben dat fe geboeglyk kan verklaart worden. Ten derden, en eyndelyk konnen de woorden alfo t'faamenboegt worden / dat daat mede aangewefen worden menfchen die van de grondlegginge der werelt geleest hebben / en welker naamen in het Boek des Levens niet en zyn ingefchreven. En dan zal de gebuyphelpke en allergemeenfte zin van die fpreekwyfs behouden worden / foo dat van de grondlegginge der werelt de eerfte oudheyt der werelt beteekent.

Als mede X V I I. Men moet ook onderfoeken na de rechte zin van de fpreek-
 2 Tim. 1:2. ke / welke staat 2 Tim. 1:9. en welke gemeenlyk voor de eeuwigheit der verkiezinge placht bygebzacht te worden. Hy heeft ons falig gemaakt na zyn eygen voornemen, en genaade die ons gegeven is in Chrifto Jefu voor de tyden der eeuwen. Twee dingen zyn hier voorzgaamelyk te onderfoeken. 1. Wat door de gevinge der genaade verftaan word. 2. Wat dit beteekent / voor de tyden der eeuwen. De faligmaakende genaade des Nieuwen Verbonds word gegeven aan die geene die falig zullen worden / 1. In het befluyt Gods. 2. In de belofte. 3. In de daadelpke verleening. Het befluyt Gods is de eerfte fpreekwade der genaade. De belofte is een openbaringe van het befluyt. De daadelpke verleeninge is een uytvoeringe van die bepde.
 Doch

Doch nademaal het niet en kan geschieden dat Gods beslupt wankele / of Gods belofte bedriegt / soo kan die geene aan welken van God perweg is toegelegd en beloofd / soo verskeiert zyn van de gebinge van dien / als of hy niet 'er daad nu besat. En om die sekerheyt van Gods beslupt en belofte / soo kan het bestotene of beloofde goed / als nu gegeven / aangemerkt worden. Doch 't is klaar dat de Apostel hier niet en spreekt van de daadelpke verleeninge. Verhalven moet het verstaan worden van een gebinge of in het beslupt / of in de belofte. Maar welke van beyde deze verklaaringen te kiezen zy / zulks hangt aan de zin van de volgende spreekwys voor de tyden der eeuwen, in 't Grieksch *πρὸ χρόνων αἰώνων*.

XVII. Biedoor de tyden der eeuwen een absolute eeuwigheyt verstaan / wederleggen zich zelven. Want dewyle Paulus hier verhaalt perweg geschied te zyn voor de tyden der eeuwen / soo zou men seer ongerpmdelfch vercieten dat perweg meer eeuwig was als de eeuwigheyt zelve. Beter is het dat wy door de tyden der eeuwen verstaan alle dien tyd die van de scheppinge der Werelt begonnen heeft (wanneer de eeuwen toebereyd zyn, Heb. 1: 3.) die sedert vozder gebloept heeft / en in alle eeuwigheyt zal bloeien / zonder eynde en ophoudinge. Doch wat is voor de tyden der eeuwen? Is het dat / 't welk gaat voor alle tyd / en alsoo eeuwig is? Soo gevoelen de meeste Godgeleerden / regel-recht hier uyt besluptende de eeuwigheyt van onze verkiezinge / en deze gebinge verklaarende van een gebinge in het beslupt. Doch tans moet men zien of wy deze verklaaringe hastelfch konnen verdedigen tegen de uytvluchten der geener die anders gevoelen. Seeker de seer schyandere Twissus zelve subtriliseert aldins / het is niet noodsaakelyk dat het geene dat geweest is voor de tyden der eeuwen, terstont geloofd worde geweest te zyn voor alle tyden der eeuwen; maar alleenlyk voor veele tyden der eeuwen, dat is, voor veele eeuwen, in *Vindictis Gratia Lib. 1. Part. 1. Digres. 2. Secti. 4 p. 64.* Maar om de waarheyt te seggen / die Hooggeleerde Man schyn / gelych diawl / alsoo ook nu / zyn spitsvindigheyt te veel toegegeven te hebben. Indien dese zyne verklaaringe plaats grijpt / soo en isser niets van het welke niet 'eeniger tyd zoude konnen gesegt worden / dat het geschied is voor de tyden der eeuwen, de reekeninge genomen zynde van de eeuwen die volgen. 't Welk is de kracht en uytneemendheyt van de spreekwys des Apostels met geweld ontfemtuwen. En ik wilde dat den Wederpartijders soo veel niet en was toegegeven. Dewyle de tyden der eeuwen beginnen van dien aanvang op welk de eeuwen toebereyd zyn, soo schijnt dat geene dat voor de tyden der eeuwen geschied is / ganschelyk geschied te zyn voor de scheppinge der werelt / en hy geboog van eeuwigheyt; ten zy 'er perweg in de weg is / 't welk ons gebied die spreekwys in een naauwer zin te verklaaren. En niemant kan twiffelen / of het gemelde seggen des Apostels betrekent

zulkſ / wanneer het in zyn volle nadruk genomen word. Waaron
zoude het dan niet in zyn volle nadruk verklaart worden / indien 'er
nietſ en iſ dat zulkſ verhindert ? Doch het geene hier geſegd word van
de gevinge der Genaade / verhindert deze verklaringe niet ; Want
om dat Gode alle dingen tegenwoordig zyn, en het ja zekerlyk zal ge-
ſchieden het geene God beſloten heeft te zullen geſchieden ; daarom
word God geſegd van eeuwigheyt gedaan te hebben, het geene ons te
zynet tyd openbaar word. *Gelphertwys de Eerwaardige Beza* over
Tit. 1:2. wel aangemerkt heeft. En dit zy geſegd voór die geene die
deze gevinge verſtaan van een gevinge in het beſluit / en die ſprekewys
voor de tyden der eeuwen alſoo verklaaren / dat ſe ſoo veel geid als van
eeuwigheyt.

In hoeda-
nigen zin
de belofte
des levens
gedaan zy
voor de tyd
der eeu-
wen.

XVIII. Andere Godgeleerden nochtan verklaaren het van een
gevinge in de belofte : vergelphende daar mede / *Tit. 1:2.* Tot de
hoope des eeuwigen levens, welke God, die niet liegen en kan, be-
looft heeft *περὶ χριστοῦ αἰωνίου*, dat iſ / voor de tyden der eeuwen. Hier
uyt zien wy, ſegt een *Wetmaart Uptlegger onſer eeuw* / dat de be-
lofte die gedaan is in den beginne der eeuwen, vooren al eer eenige eeu-
we waſten eynde geloopt, en alſoo, wanneer der noch geene eeuwe-
lyke tyd was, in den beginne der geſlagten, wanneer het tweede geſlagt
nog niet en was geroepen, *Ief. 41:4.* geſegd word gegeven te zyn voor
de tyden der eeuwen. Derhalven verſtaan wy hier niet alleen een ge-
vinge door het beſluit, of voornemen, maar ook een gevinge door de
beloſten, dat is, door de toefegginge. Welke ons iſ gegeven. Dat
is, het gewrogt van welke genaade ons toegeloft is door de belofte, die
bykans even oud als deze werelt is. Deze dingen zyn veel aannemeli-
pher als die / die wy terſtont uyt *Twiſſus* gehoozt hebben. *Berker*
uyt deze plaats aan *Titus* ſchrynt beſloten te konnen worden / dat voor
de tyden der eeuwen, niet altyd noch noodſaakelyk betrekent een ab-
ſolute eeuwigheyt. Want om dat den *Apoſtel* daar handelt van de
belofte / ſoo begrijpt hy niet alle eeuwen / om ons weg te voeren by
ten de ſchepplinge der werelt / gelph *Calvinus* zelve aannemekt ; maar
hy wyſt aan het begin van de eerſte eeuw / in welk aan den eerſten
voorzouderer terſtont na den val de belofte der Saligheyt gedaan
iſ / 't welk onze *Nederlandſche Uptleggers* ook goed gekeurt hebben.
Daar uyt blykt datſe niet geheel ongerpindelyk handelen / die deze ge-
vinge alſoo verklaaren / dat ſe de belofte der Genaade / die voór de
uypgang van eenige eeuw gedaan iſ / daar inſluit. Ende dan zou-
den in de redenering des *Apoſtels* deze drie dingen op oorde voorgeſtelt
worden / eerſtelik het voornemen Gods / het welke de fonteyne van
alle genaade iſ / daar na de belofte die van alle voorgeleene oudheyt ge-
ſchied iſ / welke hy met het woord van gevinge zoude uytduyken / en
de epindelyk de daadelphe verlceninge ende openbaaringe voór de voór-
luchtige toekomſte van den ſaligmaaker *Ieſus Chriſtus*. Ende in en

301

zoude het niet seet durven tegenspreken / indien permant het seggen des
~~Winnfeld~~ alzo verklaart.

XIX. Op wat wyse ~~op~~ het ook soude verklaaren / nochtans het Deze be-
 bewys vooz de eeuwigheyt der verkiezinge / in de bygebrachte plaatse / lofte stelt
 blijft in zyn kracht en gelding. Want indien ~~op~~ de gevinge verklaart / het eeuwi-
 van het besloft, en segt dat voor de tyden der eeuwen soo veel geld als ge voorne-
 van eeuwigheyt; soo zult ~~op~~ regel-recht besluitten. En ik meene dat men voor
 het bejde kan staande gehouden worden. Want waatlyk voor de ty-
 den der eeuwen in zyn nadruk van betrekken genomen zynde betekent
 zulks. Hier tegen kan geen sterke oppositie gemaakt worden uit **Tit.**
1: 2. Want hier is verschepdenheyt van reden: in de eene plaatse
 spreekt d' Apostel van het voornemen Gods / en van een gevinge vol-
 gens het voornemen; in de andere plaatse van belofte. Doch de sel-
 ve sprekwys moet dikwyls verschepdentlyk verklaart worden / na de
 verschepdenheyt der onderwerpen daar se van uytgesprooken word.
 Op voozbreit / als Petrus segt **Act. 15: 18.** Gode zyn alle zyne wer-
 ken *ἐν αἰῶνι* (van eeuwigheyt word het overgeset) bekend, soo be-
 reekent *ἐν αἰῶνι* blyven t'wysfel / van eeuwigheyt. Want indien hem
 alle werken bekend zyn geweest / soo is hem gewisselyk ook bekend
 geweest het werk der eerste scheppinge / vooz het welke niet en is ge-
 weest als de eeuwigheyt. Maar als de zelve zegt / **Act. 3: 21.** Die
 God gesproken heeft door den mont aller zynere heylige Propheten
 VAN alle EEUWE, in 't Grieksch *ἐν αἰῶνι*; soo verstaat hy
 dooz die woorden niet anders / als die aller oudste voozledenen tyd van
 welke dat 'er Propheten geweest zyn. Alsoo is 'er ook niets 't welk
 ons belet deze woorden voor de tyden der eeuwen anders te verklaaren/
2 Tim. 1: 9. anders **Tit. 1: 2.** Doegt hier by / dat hy beswaarlyk
 zoude konnen wederlegt worden / die in dien Bzief aan Tirus de belofte
 met den Eerwaardigen Beza zoude willen uitleggen van het eeuwige
 besloft om te belooven: hoewel het niet noodsaakelyk is daar toe te
 komen. Maar laat ons toestaan dat de Apostel dooz de gevinge der
 Benaade vooz de tyden der eeuwen / verstaat de belofte die in den be-
 ginne der eerste eeuw gedaen is; dewyle hy segt dat het voornemen
 Gods daar de fonteyn van is / soo moet dat voorneemen eerder geweest
 zyn. Doch niemant / denke ik / zal seggen dat het toen gemaakt is /
 als God den mensche schiep; derhalven moet het van eeuwigheyt zyn.
 Na het eeuwige voorneemen, dat hy gemaakt heeft in Christo Jesu on-
 zen Heere, **Eph. 3: 11.** Secker een eeuwig voorneemen moet het
 zyn / welkers gewoicht is / de genaade gegeven voor de tyden der
 eeuwen.

XX. Laat 'er ons noch een andere plaatse van Paulus bydoen / Uit
 welke wy meenen dat aan de eeuwigheyt der verkiezinge gerupgenisse **2 Thess. 2:**
 geest. Deze staat **2 Thess. 2: 13.** Wy zyn schuldig altyd God te dan- **13.** word
 ken de eeuwig-
 heyt der verkiezinge beweten.

ken over u, Broeders, die van den Heere bemint zyt, dat u God van den beginne verkooren heeft tot saligheyt. Deze verkiezinge / van welke d' Apostel handelt / onderschept hy van de roepinge dooz het Evangelium vers 14. Verhalven verstaan wy de zelve zeer bequaamelyk van de verkiezinge des raads en des beslups. Deze zegt hy te zyn van den beginne, dat is / van eeuwigheyt. Want dat kan die spreekwys betekenen / ende beteekent het ook dikwyls. 't Geene Johannes segt in den Evangelio / dat in den beginne was, Cap. 1:1. dat segt hy in den aanvang zyns eersten Blyfs geweest te zyn van den beginne. Doch in den beginne geweest te zyn beteekent geweest te zyn van eeuwigheyt. Want 't welk was in den beginne / in het welke alle dingen gemaakt zyn / dat moet noodsaakelyk van zich zelve / en van eeuwigheyt geweest zyn. Johannes nu spreekt van het begin der dingen die gemaakt zyn, om dat hy spreekt van de existentie, dat is / wesentheyt des geenen dooz welke de werelt gemaakt is / ja zelfs die werelt die hem niet erkent heeft vers 10. op dat niemant deze spottige uitblucht maake / dat hier gesproken word van de nieuw werelt der Genade. Doch uyt vergelykinge van de bygebrachte plaatsen blykt / dat in den beginne en van den beginne het zelve beteekenen. Klaarder hebben wy deze beteekenisse / Mich. 5: 1. Alwaar hy een tweevoudigen uitgang des Messia beschryft: een uyt Bethlehem, die na den bleef is / en de geboorte uyt de Mager Maria beteekent: een andere / die na den Geest is / en zyne eeuwige generatie aanwys / van welke hy segt. En wiens uitgangen zyn van ouds, van de dagen der eeuwigheyt. De Seventig Overtsetters hebben de Hebreusch woorden vertaalt met Grieksche woorden die in het Nederlandsch aldus luyden / En zyne uitgangen zyn van den beginne, van de daagen der eeuw. Wat is 'er klaarder / als dat van den beginne aldaar de eeuwigheyt beteekent? Ook kan ons de Soon van Sirach leeren Cap. 24: 10. in welken zyn de Grieksche Jooden deze spreekwys plegen te gebruiken / wanneer hy deze manieren van spreken als van eene en de zelve beteekenisse zynde t'saamenvoegt voor de werelt en van den beginne. Nademaal van den Apostel handelt van de verkiezinge des beslups / in onderscheppinge van de verkiezinge der uitboertinge, die dooz de roepinge geschied / en van den beginne de eeuwigheyt beteekent / soo beslupten wy daar uyt bequaamelyk de eeuwigheyt der verkiezinge.

T w i s s u s
wederom
geteekent.

- X X I. Hier stelt zich Twissus wederom tegen / die stoutelyk beweert / dat dit woord in de beteekenisse van eeuwigheyt nergens genomen word of voorkomt in de gantsche Schryftuure: ja hy meent dat het byten verschil gestelt moet worden / dat het zelve in de heylige Schryftuure nergens alsoo gebruikt word / of volgens de rechtmaatigere reden alsoo gebruikt kan worden. In de aangeooge plaats. p. 60. En de verkiezinge van welke hier gesproken word legt hy uyt
van

van eenige uytterlyke bekendmaakinge der eeuwighe verkiezinge / en meent dat d' Apostel ziet op die vermaarde belofte aan Adam gedaan na den val / van het saet der Vrouw dat de kop der Slang zoude vermozelen. Want in die plaats segt hy / word duydelyk aangewesen een merckelph onderschepd / dat God tusschen de uytverkorenen en de verwozpeligen geselt heeft: Ik zal vyandschap setten tusschen u, en tusschen deze Vrouwe, en tusschen uwen saade, en tusschen haaren saade &c. p. 63. Ik moet my verwonderen over de onversaagtheit van de Hooggeleerde Man. Het is wel waar dat van den beginne niet altyd in de Heplige Schijfthuure de eruwigheyt beteekent / gelyk Joh. 8: 44. en 1 Joh. 3: 8. daar het verklaart moet worden na den eysch der saake van welke daar gesprooken word. Maar het blykt uyt de boven bygebrachte plaatsen / dat het somtyds een andere zin kan hebben. En ik hoope niet / dat de Geleerde Man ons uyt de handen wil nemen die plaatsen met welke alle onse Leeraars voór de eruwigheyt des Woords tegen de Socinianen gelukkiglyk gescreven hebben. Liever wil ik gelooven dat hy op de bygebrachte plaatsen niet gelet heeft. Daar en boven wilde ik dat die Geleerde Man my leerde / waar de eerste belofte der Benaade in de Heplige Schijfthuure Verkiezinge genoemd word: 't welk ik meene dat hy nimmermeer zal konnen toonen. Het is niet geoorloft betekenissen te smeeden. Voórder hoe wel in die belofte eenige generaale aanwijzinge van het onderschept tusschen de uytverkorene en de verwozpeligen gelegen is; nochtan is het niet te gelooven dat d' Apostel ter deser plaatsedat in zyn gedachten gehad heeft / als die Gode daarom niet en dankt / om dat hy sommige menschen uytverkoren heeft / maar bysonderlyk om dat hy die Thessalonicensen heeft uytverkoren. Doch de verkiezinge der Thessalonicensen kan uyt die generaale verklaaringe Godes niet besloten worden; die haare waarheyt zoude gehad hebben / hoewel niemant van haar die toen ter tyd tot Thessalonica woonden uytverkoren waren. Wy besluiten dan dat de aangenomen verklaaringe der Godgeleerden seer wel gegrond is.

XXII. Een ander Geleerd Man isser / die leert dat deze plaats De uytleg- Pauli te nemen is van dat begin, in het welke God begonnen heeft de ginge van Heydenen te brengen tot de erffenisse der Saligheyt, onder welk een ander wyke de Thessalonicensen gelyk als de eerste geweest zyn, soo worden Geleerd zy gesegt oytverkoren te zyn, afgezonderd VAN DEN BEGIN- Man word NE. Of ook kan 'er verstaen worden het begin des Euangeliums, van onderloft. het welke Marc. 1: 1. Philip. 4: 15. of der Saligheyt, welkers verkondiginge geschied is door Jesum, Hebr. 2: 3. Hy heeft u oytverkoren van den beginne. Dat is van den beginne des verkondigden Euangeliums, en der geopenbaarde en verkondigde Saligheyt. Doch deze dingen boldoen ook niet. Want 1. hebben wy getoont dat Paulus hier handelt van de verkiezinge in het beslyt / niet in de uytvoeringe. 2. Het

is wel waar dat het woord van den beginne moet verklaart worden gelijk over een komt met het onderwerp aan welk het toegeschreven word; maar ik en achte niet / dat van den beginne absoluutelyk gestelt zijnde / het begin des verkondigden Evangeliums / veel min het begin van de erffenisse der Heidenen / ergens beteekent. De bygebrachte plaatsen bewijzen dit ook niet. 3. Het komt ook niet met de Historie niet over een / dat de Thessalonicensen geweest zijn de eerstelingen der Heidenen die tot de erffenisse der saligheyt zijn bygebracht / want die van Antiochien soo in Syrien als in Pisidien / en die van Apstren / en die van Berben / en de Philippensen hadden nu het Evangelium al aangenomen / en de Apostelen hadden nu den Jerusalemischen Broederen de bekeeringe der Heidenen al verhaalt / Act. 15: 4. voor en al eer Paulus tot Thessalonica het Evangelium verkondigde / gelijk uyt de Handelingen der Apostelen blijkt. En ik meyne niet dat die Geleerde Maan daar onkundig van geweest is: en dat hy daarom gesegt heeft / dat de Thessalonicensen gelyk als de eerste geweest zijn / welk woordje van verkleppen de kracht deser woorden van den beginne niet wepnig verzwakt. 4. Veel minder kan men seggen / dat de Thessalonicensen afgesondert zijn geweest van den beginne der verkondigde saligheyt door Jesum / welk begin Paulus stelt eerder te zijn als de bevestiging des Evangeliums gedaan door die geene die dat uyt den Heere Jesu gehooft hadden / dat is / als de Predikingen der Apostelen / Heb. 2: 3. Want het blijkt / dat de Heere Jesus een dienaar der Heidenen geweest is / en dat hy het Evangelium den Heidenen niet en heeft verkondigt. Niets schijnt derhalven eenvoudiger of bondiger te zijn als die verklarings die wy boven gegeven hebben.

De Verkiezinge Gods is seer vry.

XXIII. Van de eeuwigheyt der Verkiezinge soo veel genoeg is gesproken hebbende / soo laat ons nu de Vryheyt der selve beschouwen. Welke daar in bestaat / dat God / als een Absoluut Heer van alle zijne schepselen / uyt alle menschen soo veel uytverkoren heeft / en die geene uytverkoren heeft / hoe vele en welke het hem behaagt heeft te verkiezen; en dat in dier voegen / dat hy niets goets in eenig mensche voorzien heeft / het welke door de verkiezinge zoude gestelt worden / als een reden waarom hy liever desen / als dien / uytverkoren heeft. Dit blijkt 1. Om dat de Schryfture deze allerzijfste wille Gods byzengt als de hoogste reden der verkiezinge / Matth. 11: 26. Ja Vader; want alsoo is geweest het welbehaagen voor u, Luc. 12: 32. Het is uwes Vaders welbehaagen u lieden het Koninkryk te geven. Doornamelyk is d'Apostel wydloopig in het verdedigen van dese absolute macht Gods / Rom. 9. Alwaar hy onder andere vers 21. alsoo spreekt. Of en heeft de Pottebakker geen magt over het leem, om uyt den zelven klomp te maaken het eene vat ter eeren, ende het ander ter oncren? 2. Te gelyk neemt ook de Schryfture weg de voorgeaan- de aanneminge van eenig goed in den mensche / ende stelt daar tegen dit

dit allerbyjft en genaaidig welbehaagen **Gods** / Rom. 9: 11. Want En stelt als de Kinderen noch niet geboren en waaren, nogt yct goeds ofte niets goeds quaads gedaan hadden, op dat het voornemen Gods, dat na de verkie- in den zinge is, vast bleve, niet uyt de werken maar uyt den roependen, &c. mensche 2 Tim. 1: 9. Niet na de werken, maar na zyn eygen voornemen. 3. voor uyt. **Been geloof / of heyligheyt / of het weg dat waarlych goed is / kan in den mensche aangemerkt worden / 't welk uyt Gods Genade niet en is gegeven /** Philipp. 1: 29. U is uyt genaade gegeven in Christum te geloven, Eph. 2: 8. Het geloove is niet uyt u, het is Gods gave. Doch de verleeninge van deze genade kan nergens anders uyt voort- komen / als uyt de verkiezinge der Genade / en uyt de goedgunstige toegenegenheyt van Gods wille. 4. Duidelyk leert de **Schryf- Maer is re / dat wy tot geloofe / heyligheyt / en volherdinge in beyde / uytver- zelve de horen zijn / welke dingen gevolgen en vruchten der Verkiezinge zijnde / springader geen voorgaande voorwaarden der zelve kunnen wesen /** Eph. 1: 4. van yets Hy heeft ons uytverkoren, op dat wy zouden zyn heylig en onbespe- goet's. lyk, aanvangelyk op der **Earde / en volkomelyk in de Hemelen /** Joh. 15: 16. Ik hebbe u uytverkoren, en ik hebbe u geselect, op dat gy soudet vrugt dragen. **Ik hebbe u uytverkoren van eeuwigheyt / geroepen en gesceit ter voorbestemde tyd /** 2 Theff. 2: 13. God heeft u van den be- ginnne verkoren tot Saligheyt, in Heyligmaeking des Geests en geloo- ve der waarheyt. **De Verkiezinge is soo wel tot de middelen / als tot het eynde. Alle deze plaatsen / en meer diergelyke / zijn soo wyjdloo- piglyk en bondiglyk tegen der Remonstranten uytblichten van de onze verbodigt / dat hi hier ganschelyk niets hebbe by te doen.**

XXIV. Gelykerwijs deeze Raad Gods Wy is / alsoo is hy ook En is van eeuwigheyt onveranderlyk. Want 1. Vast de onveranderlyk- ook on- heyt op alle de beslupten Gods in het gemeen / Jes. 14: 27. De Heere verander- der Heerschaaren heeft het in zynen raad besloten, wie zal het dan bree- lyk. ken, en 46: 10. Myn raad zal bestaan, en ik zal al myn welbeha- gen doen, Rom. 9: 19. Wie heeft zynen wille wederstaan? **Wie Crellius op een meersterlyke wyse te seggen dat deze spreuken te verstaan zijn van Gods absolute beslupten / niet van de geconditioneerde, is te seggen dat te betwijfelen staat en in verschil is. Want wy ontkennen dat eenige beslupten Gods van een conditie afhangen. Indien de beslo- tene zaak aan een conditie hangt / soo is de conditie met eenen be- sloten. Eenig getwag / geen grondslag van de onderscheppinge van Crellius is 'er in de Texten. En de reden strijd 'er ook tegen. Want indien eenig beslupt Gods verandert wierd / dat zoude of daar uit voort- komen / om dat God de beslotene zaak niet en wilde uytwerken / of om dat hy se niet en konde uytwerken / of om dat zyn laater gedachten wyser waaren. Welke dingen alle tot Gods onreter strekken. Gy zult wederom seggen: God wil wel dat geschiede het geene hy besloten heeft / maar indien het schepfel dat ook wil / welkers bypheyte hy niet en wil**

gekreukt hebben. **Ih** antwoorde: **Ih** God dan soo klepn van kracht of van wijsheyt / dat hy met wijsheyt der tweede oorzaak / die hy zelve aan de zelve gegeven en gemaakt heeft / niet en zoude konnen alsoo medewerken / dat hy volvoorte het gene hy wil / behoudens en onbeledigt die wyheyt? **Wy** hebben een andere en een eerwaardiger God / dan dat wy zulks van zijn kracht en wijsheyt zouden geloven. **Selvs** de Poëten en de Philosophen der heydens / die eerlyker van haare Goden hebben gesproken / zouden den ketteren hier konnen beschaamen. Want soo spreekt Jupiter by Homerus:

Al wat myn hooft bestemt zal onherroepelyk blyven,
Nooyt feylen, maar gewis ten eynde toe beklyven.

--- οὐ γὰρ
ἐμὸν πάλιν
ἀγρεῖται εἰδ'
ἀπατηλόν,
οὐδ' αἰτελεῖ
τῶτον ὅτι καὶ
κίραλῃ κα-
ταύσσω.

En Maximus Tyrius, die derze woorden van Homerus by brengt *Differt. 9.* doet 'er van het zyne by *Dissertatione sequenti.* Verandert te worden en berouw te hebben is niet alleen Gode, maar ook een goed Man onbetamelyk. **En** hy redenkabelt byhang op de zelve wijsse als wy. 2. Byzonderlyke schijft de Schryfstuure aan Gods Werkezinge onveranderlijchheyt toe / Rom. 9: 11. Op dat het voornemen Gods, dat na de verkiczinge is, vast bleve, 2 Tim. 2: 19. Het vaste fundament Gods staat, hebbende dezen segel: De Heere kend de geene die de zyne zyn, Jes. 49: 15. Kan ook een Vrouwe haares saygelings vergeten, dat zy haar niet en ontferme over den Soone haares buyks? Of schoon deze vergaten, soo en zal ik dog uwer niet vergeten: Siet ik hebbe u in de beyde handpalmen gegraveert, Apoc. 3: 3. Ik en zal zynen naam geenzins uytdoen uyt het boek des levens, Jes. 4: 3. Het zal geschieden, dat de overgebleven in Zion, en de overgelaten in Jerusalem zal Heylig geheeten worden: een yegelyk die geschreven is ten leven te Jerusalem. **Maan**wylphs hebben de wederpartijders eenige upvluchten op soo dubdelijke plaatsen: behalven haare ongegronde onderscheppingen / van een niet-percmtoire en een percmtoire Werkezinge / en diergelyke die tegen de ere Gods en tegen de eenvoudighheyt der Schryfstuure strijden.

Word
uytge'egt
hoe ye-
mant uyt
het Boek
des levens
kan uytge-
wist wor-
den.

XXV. Doch wy moeten petwoes seggen op Ps. 69: 29. Alwaar de Heere Iesus den hertnekligen verachters zijner genaade / en zijn geswoozene bpanden den Jooden, toelenscht. Laat se uytgedelgt worden uyt het Boek des levens: en met de rechtverdighe niet aangeschreven worden. **Ma**n en mag men niet twijffelen / of deze quaadwenschinge des Heeren heeft haar effect bekomen. **Maar** uyt besloten woerd / dat sommige uyt het Boek des levens worden uytgedelgt. **Maar** wy hebben na veel dingen in dit Hoofstuk 6. en 7. bygebacht / die aan deze plaatsse geen klepn licht konnen geben. **Want** 1. **Plers** belet ons dooz het Boek des levens hier te verstaan / het Register der gener die op aarde dit natuurljke leven zyn levende. **Want** daarupt zijn /

zijn/ door Gods schijlkelyk oordeel/ de Godloose Joden uytgedelgt/ wanneer in haare laatste Oorlogen tegen de Romeynen veel duysenden van haar op een seer jammerlyke wyse doodgeflagen zijn: waar van *Lippius, de Constant, Lib. 2. Cap. 21.* de sainte berekent heeft tot op Twaalfmaal Honderd, en Veertig Duyzend welke in min als sefen geheele jaren gedood zijn. 2. Door het Boek des Levens zoude konnen verstaan worden het Boek der Bonogenoten Gods/ waar uyt de Joden zy uytgeschrypt/ wanneer zy openbaarlyk van Godt zy verfioten en verwoopen; entot haar gefegt is Lo-Kuchama, en Lo-Am-mi: volgens de Propheete *Iof. 1: 6. 9.* 't Welk gefchied is/ wanneer het Euangelium/ dat de Joden veracht hebben/ den Heydenen is ver-kondigt en begeerlyk van haar aangenomen: en de beklaglyke ober-blyffelen der Joden onder de Heydenen verftroopt zijn. 3. Indien wy het van het Boek der Verkiezinge verstaan/ foo kan men zeggen dat zy uyt dat Boek zijn uytgedelgt/ ten opzichte van die Infchryvinge waar mede zy zich zelve lichtveerdiglyk daar ingefchreven hadden, val-fchelyk roemende dat se Godes en Abrahams waarde en liebe kinderen waaren; en op dat deze roem niet 'er daad bevonden worde pdel ge-weest te zijn/ foo wenfcht haar fulks de Here Jefus regtveerdiglyk toe. 4. Indien ganschelyk deze uytdeelingte te verstaan is van de Infchry-vinge Gods zelfs in het Boek der verkiezinge; foo zeggen wy dat het is niet een privative of berobige; maar een negative of onthenuige uyt-deelingte en dat het laatste lie van dat vers een verklaringe van het eer-ste lit begrijpt. Invoege dat de uytdeelingte zy een verklaringe van de niet-infchryvinge. Dit heeft onder de Heerearen der Hebreen ook Kimchi aangemerkt. Welke fchryft: Het vers is tweevoudig, en fteit de zelve zin met veranderende woorden voor. En hy voegt 'er by LAATSE UYTGEDELGT WORDEN, beteekent, laat-se niet ingefchreven worden in het Boek des Levens. Uyt welke dingen/ blykt/ dat de wederpartypders uyt deze plaatse verkeerdelyk difputeren tegen de onderanderlykheyt der Goddelijke Verkiezinge.

XXVI. Gelykwijs deze by God vast is; alsoo kan ook een De uytver-geloovige een vaste kennisse daar van bekomen; en uyt onsepfbaare korenen kenteekenen weten dat hy uytverhoren is. Indien dat foo niet en wa-konnen re/ foo zoude Petrus den gelovigen te vergeefs vermaant hebben/ dat se van haare haare roepinge en verkiezinge zouden valt maaken, 2 Pet. 1: 10. Dat ge/ dat se door hlaare kenteekenen daar van in haar gemoed zouden verkiezin-ge verlee- zoeken verfeekt te wesen. Wel zoude ook geweest zijn die roem van kert zyn. Paulus, 1 Theff. 1: 4. Wy weten, geliefde broeders, uwe Verkiezin-ge van God. Want uyt welke kenteekenen Paulus dat konde weten van de Thessalonicenfen, uyt de zelve kenteekenen konden de Thessaloni-cenfen dat weten van zich zelven. Epudelyk zoude het niet konnen ge-fchieden dat de uytverhorenen door haare verkiezinge Gode danken in den gelooft/ indien zy daar van in haar gemoed niet en konden ver-

verzekert zyn. En nochtan danken zy God daar voor/ Eph. 1: 3. en in de volgende versen.

De orde
dezer ver-
teekeninge.

XXVII. Maar op wat wijze bekomen de Gelobten de verzekering van haare verkiezing? Wie is ten Hemel opgeklimmen? Wie heeft de Boeken der Goddelijke besluften en geheymenissen met een nieuwsgierig oog doorzeken? Wie heeft in het herte van God ingezien? Hier moet men wel niets reukelooselyk ondernemen. Maar het gene God van de Saligheyt der zyne van eeuwigheyt bedacht heeft/ dat openbaart hy haar in der tyd door onbedriegelyke tekenen. Twee Boeken heeft hy haar gegeven/ waar upt zy van haare inschryvinge in het Boek des levens/ soo veel genoeg is/ konnen hemnisse scrijven: naamelyk het Boek der Schriftuure, en het Boek der Conscientie. In het Boek der Schriftuure zyn naauwkeurigelyk afgemaakt de tekenen der Verkiezinge. In het Boek der Conscientie kan een pegelyk leven/ soo hy maar een behoorlyke naastigheyt tot soo grooten saake aanwend/ of die tekenen by hem worden gevonden. De Schriftuure leert dat tekenen der Verkiezinge zyn. 1. De krachtadige roeping door Gods woord en Geest/ Rom. 8: 30. 2. Het geloove in God en Christus/ 2 Theff. 2: 13. 3. De haat ende de schuwinge van het quaade/ 2 Timor. 2: 14. 4. Een oprechte en standvastige beherrigting van Heyligheyt/ Eph. 1: 4. Theff. 2: 13. Dat wel begrepen en verstaan zynde/ wat de krachtadige roeping zy/ wat het Gelooft in God en in Christus/ wat de schuwinge van het quaade/ wat de beherrigting van de waare Godzaligheyt zy/ soo is voorder de Conscientie te onderzoeken/ of die deze dingen in zich bevind; en gemerkt hebben dat de zaak zich soodaanig heeft/ soo kan een geloovige ziele van haare verkiezinge gerustigelyk verzekert zyn upt de ongetwijfelde tekenen van de zelve. Hier by komt ook dihtwilg/ dat God zyne uytverkorenen met zulke lieflykheden zyner zeer weldadige liefde omhelt/ dat se niet die geshelpke en onuytzeckelpe soetheiden/ die van aardsehe zielen noch gebat noch gesmaakt worden/ dronken gemaakt wordende/ niet min van haare verkiezinge verzekert zyn/ dan of zy haare naamen in Gods handen geschryven sagen. Deze dingen maaken dat se haar helsehe vyanden/ die te vergeefs tegen het geloove stryden/ toe roepen: Weet doch dat de Heere zig eenen gunstgenoot heeft afgesondert, Ps. 4: 4. Voornamelyk indien daar by komt/ 't welk dan niet en plagt te ontbreken/ des Geestes inwendige getuygenisse van de aanneming tot Kinderen/ waar van Rom. 8: 16. en 't welk in plaatse van een segel is/ Eph. 1: 13. Van welke saake daar na breedter zal worden gesproken.

Den gelo-
vigen aller

XXVIII. En daar is den gelobten aangelegen dat se na deze ver-
aan gelegen dat se na deze verkeertheit tragen.

verfeekthepth haarer verkiefinge trachten. Want 1. Het kan niet gefchieden datfe byzolk en blyde in den Heere leven / zoo lange zy van defe faache onkundig zyn. Niets belet haar geluchtygh in den Heere te ontflaapen / en midden dooz de doot in het eeuwige leven over te gaan / hoewel zy van haate verkiefinge niet en zyn verfeekert. Want onfe zalighepdt hangt niet aan die volle verfeekertheyd des geloofs / maar aan de bereening en gemeenfchap niet Chryfto / welke sonder die geheel en ongefchonden kan blyven. Maar het gebeurt niet dat een menich / die zyne zalighepdt / gelijk hy moet / behertigt en beforgt / in een onbekommerde blydfchap leeft / zoo lange hy aan zyne verkiefinge twyffelt. 2. En niet alleen ftrelt defe verfeekerthepdt tot onfen trooft / maar ook voornamelijk tot heerlikhepdt Gods. Dan eerst waardeeren wy behoorlijk de gelydommen van Gods liefde / en worden gedompelt in de onmeteliche zee van zyne Goethepdt / wanneer wy tot den eerften fpringader van alle genaade met herte en loffeggingen ons ophieven : en op het voetspoor van Paulus volgende roemen zyne grifte / waar mede hy ons uytverkooren heeft in Chryfto Jefu , tot prys der heerlikhepdt syner genaade , waar mede hy ons begenadigt heeft in dien geliefde, Eph. 1:6. 3. Ja defe verfeekerthepdt / daar wy van fpreeken / bevoordert ook de nautkeurige betrachtinge der godzalighepdt / en ontfteekt een brandenden poer in defelbe. Zoo verre is het daar van daan datfe een wyde poort booz godloofhepdt en vleefchelijke foggeloofhepdt zoude openen : het welke niemandt / of hy moeft onkundig van Gods rechtmatige wegen / en een doogaardig verheerdt van defelbe zyn / fal durven betweeten.

XXIX. Dit is de overdenkinge van een menfche die alzo Welcke de ten vollen verfeekert is, dit is zyn aanspraake tot zynen Godt: betragtinge gy Heere / van eeuwighepdt gedachten genomen om my / ge der goddie ik een zeer elendig menfche en min als niet ben / te vergeefte zalighepden? en zoude ik u niet wederom alrijt booz oogen hebben / niet in den boefem dzagen? my niet vermaachen in overdenkinge van u? kragtlyk bevoordert. niet uproepen / hoe kottelik zyn my, o Godt, uwe gedagten! Hoe machtig veel zyn haare fommen: Ps. 139: 17. Soude ich niet met een oprecht berouw aangedaan worden over die tyd / in welke ich zoo veel uren / dagen / wercken / maanden / jaaren doorgebracht hebbe / zonder dat my eenige heylige en minnelieke gedachte van u ingeballen is? Hebt gy my upt loutere liefde uptverhooren tot de zalighepdt? En zoude ik u niet wederom verkiefen tot myn Heere / tot myn Koning / tot myn Wyvedgom / tot het eygendom myner ziele / tot myn hoogfte of liever eenige welluft? Hebt gy my uptverhooren upt zoo veel andere / Die fch felven overgelaaten zynde het eeuwige verderf hebben te verwachten; En zoude ik niet alle kragt niet daar toe

toe arbeiden / dat ik boven andere in liefde / in uwten dienst / in alle plichten van Heplighejdt moge upmunten? Hebt gy my te vooren verozdieneert tot Heplighejdt / zoo liefli in sich zelven / zoo noodfaakelij vooz my / dat sonder de zelve geen zalighejdt verkiegen wordt? en soude ik in deselve niet wandelen? Soude ik niet u / altesupverste Waarhejds Leeraar / zoo verkeerdelik ondernemen te redenkabelen; dat ik het eynde van de middelen schepdende / het eynde my sozgelooftich zoude beloven / als daer toe voozverozdieneert zijnde; en dat ik de middelen zoude versupmen / tot welke ik niet minder voozverozdieneert ben? Is u vooznemen aangaande mijn salighejdt vast en onbeweglik? en zoude ik uit op uit verandert worden / nu aan u / nu aan de Satan mijnen dienst toefseggende; Soude ik niet liever met zulcken vasten vooznemen u aanhangen / dat ik liever drijsent dooden zoude willen steruen / als trouwlooslik van u afwijcken? Sal ik niet standvastig en onbeweglik en altyd overvloedig zyn in u werk, dewyle ik weet dat myn arbejdt niet ydel is in den Heere? 1 Cor. 15: 58. Sult gy my dooz uwten Geest verseecheren van uwe liefde / die alle verstant te boven gaat; En zoude ik niet ganschert herre / met ganschen gemoede / met alle mijne krachten u niet wederom bevinnen? Sult gy my verseecheren van mijne zalighejdt? en zoude ik deese hoope hebbende my seiven niet reynigen, gelyk gy reyn zyt? 1 Joh. 3: 3. Wie / die deser saaken kundig is / soude ontkennen / dat de Leere van de Verkiefinge / gelijke van ons verklaart is / aan een Godbzuchtige ziele een overvloedige stoffe van dese en diergelijcke overdenkingen verschaft? En wie zoude ontkennen dat in de oeffeninge van dese overdenkingen het pit van de Godsallighejdt en Heplighejdt gelegen is.

V Y F.

VYFDE HOOFTSTUCK.

Van de Roepinge.

I. **D**e naaste bygt der eenwige Verkiezinge / en de eerste daad Godes / waar doot de veroordeelde saligheyt den mensche toegepast word / is de kragtadige Roepinge. Van welke d' Apostel handelt / Rom. 8:30. Die hy te voren verordineert heeft, deze heeft hy ook geroepen. Deze Roepingen nu is een daad,

Beschryvinge van de Roepinge.

waar mede die geene die van God zyn Uytverkooren, en door Christum Vrygekogt, uyt den staat der zonde, tot de gemeynschap Gods in Christo, soo uytwendiglyk als inwendiglyk, soetelyk worden genodigt, en kragtadiglyk overgevoert.

II. De staat waar uyt zy worden geroepen / is de staat der zonde en der elende / waar in na de misdaad der eerste boozouderen alle menschen liggen; verduystert in het verstand, en vervremdt waar van het leven Gods, door de onwetendheyt die in haar is, door de verhardinge haares herten, Eph. 4: 18. want alsoo is het met ons gelegen / dat we in een diepeweghlyk van elende gedompelt zijnde / en alle bevattinge der waare gelukzaligheyt vergeten hebbende / en in het slyk der gebzeeken en pdelheden dezer eerwe zonder epnde en mate ons wentelende / en den Dupbel / van welken wy ons hebben laten overwinnen / tot slaaven gemaakt zynde / van de hepsame gemeynschap Godes en zijnes Christi ganschelyk zyn uytgesloten. Sy hebben alle gesondigt en derven de heerlykheyt Gods, Rom. 3: 23. Doch van deze duyternisse, der onwetendheyt / der sonde / der elende / roept ons God tot zyn wonderbaar licht, 1 Petr. 2: 9. en trekt ons uyt de tegenwoordige boose werelt, Gal. 1: 4. En nimmermeer moeten wy daar toe komen / dat wy onsen voorigen staat zouden vergeten. Gedenkt dat gy in die tijd waart zonder Christo, vervremd van het burgerschap Israëls, vremdelingen van de verbonden der belofen, geen hoope hebbende en zonder God in de werelt, Eph. 2: 12. De overdenkinge van deze zaake maakt / dat wy dieper doot God die ons roept vernedert worden / de rijkdommen van zyn heerlyke Gemaede dierder waardeeren / en meer opgewekt worden om te wandelen / gelyk het onze roepinge / en Gode die ons roept waardig is.

Het paalteeken van de staat der sonde en der elende.

Het paal-
teeken
waar toe,
is de ge-
meynſchap
met Chri-
ſto.

III. **De ſtaat waar toe wy worden geroepen / iſ Chriſtus / en de gemeynſchap met hem.** Want alſoo roept hy / *Ieſ. 45: 22.* Siet na my om, of wendet u na my toe, wordet behouden, alle gy eynden der Aarde. In deze gemeynſchap met Chriſto beſtaat dat geſte-
lyke en ſoetſte huweljk der uytberkoene ziele met den zelve / tot het welke hy met alle de aanlokkelykheden zynes Evangeliums haar nodigt / en waar van Salomon een ſeer edel Zynploſſiedt geſongen heeft. De opperle wysheydt heeft haar huys gebouwt — Sy heeft haar dienſtmaagden uytgeſonden: zy nodigt op de tinnen, en de hoogen der Stadt, — keeret u herwaarts — komet, etet van myn broodt, en drinket van den wyn, dien ik gemengt hebbe. *Job. 9: 1, 3, 4, 5.*

Waar uyt
vloeit de
gemeyn-
ſchap aan
alle de
goederen
Chriſti.

IV. **Uyt deſe gemeynſchap ontſtaat de gemeynſchap aan alle de goe-
deren Chriſti / ſoo in genade / als in heerlykheyt / tot welke wy te
geljk geroepen worden.** Hoorct aandagtelyk na my, en etet het goede, en laat uwe ziele in vertigheydt haar verluſten. Neygt u oore, en komt tot my, hoort, en uwe ziele ſal leven: Want ik ſal met u een eeuwig verbondt maaken, en u geven de gewiſſe weldadigheden Davids. *Ieſ. 55: 2, 3.* Alſoo roept hy ons tot zyn Koninkryk en heerlykheydt, *1 Theſſ. 2: 12.*

En met de
gansche
ondeelbare
Drie-Een-
heyt,

V. **En dewyle Chriſtus van zyn Vader en Geest niet kan afge-
ſchepden worden / ſoo worden wy met eenen geroepen tot de gemeyn-
ſchap van de onderbare Drie-Eenheyt.** Op dat onſe gemeynſchap zy met den Vader, en met zynen Soone Jeſu Chriſto. *1 Joh. 1: 3.* waer by Paulus voegt de gemeynſchap des Heyligen Geestes. *2 Cor. 13: 13.* Dit iſ nu het toppunt van onſe gelukzaligheyt / te roemen in Godt als den onſen; en hem toe te juichen / Myn Godt, terwyle hy ons toeroept / Myn volk. *Job. 2: 23.*

en aller
uytver-
koorenen
onder mal-
kanderen.

VI. **Doeder nademaal alle de uytberkoorenen aan eene en de ſelve
Genade deelachtig zyn; ſoo worden zy ook alle tot een onderlinge ge-
meynſchap onder inalkanderen geroepen.** Op dat ook gy met ons ge-
meynſchap ſoud hebben, *1 Joh. 1: 3.* De gelovige des Nieuwen Te-
ſtaments met de Oude / de Heydenen met de Joden / met welke zy van 't ſelve lighaam geworden zyn *Eph. 3: 6.* in Chriſto / die deſe beydeen gemaakt heeft, *Eph. 2: 14.* Ja die gene die op de aarde zyn / met die gene die in den hemel zyn. Want alles iſ tot een vergadert in Chriſto, beyde dat in den Hemel iſ, en dat op de aarde iſ: in hem, ſegget / in welken wy ook een erſdeel geworden zyn, *Eph. 1: 10, 11.* En dit iſ die gelukzalige ſtaat tot welke wy door een heplige en hemelſche roeping worden genodigt / de gemeynſchap nameljk met Chriſto / en door hem met de onderbare Drie-Eenheyt / en alſoo met alle de hepligen / ſoo ſtrijvende als ſegepzaalende / ſelfs de Algemeene Vergaderinge der Engelen niet uytgeſondert zijnde / op dat wy met haar in de vermaakelykſte genietinge van alle de goederen Gods ons ver-
blij-

blipden. Want alle die geene die deese roepingen opvolgen / zyn gekomen tot den berg Zion, en de Stadt des levendigen Gods, tot het hemelsche Jerusaleem, en de veele duysenden der Engelen, tot de algemeyne Vergaderinge en de Gemeente der eestgeborenen die in de kleine en opgeschreven zyn, en tot Godt den Rechter over alle, en de Geesten der volmaakte Regtvaardigen, en tot den Middelaar des Nieuwen Testaments Jesum. Heb. 12: 22, 23, 24. Wat han't grooter als deese zaaken worden genoemd? wat han't heerliker worden gedagt?

VII. Dese roeping en geschiedt ten deele uytwendiglyk, doo; een aantadende hjaecht / die men een moreele noemt / ten deele inwendiglyk, doo; een werchelijke / bovennatuurlike / heetveranderende kragtadagheyt. De uytwendige roepingen wo; een enigling berrikt doo; het wo; der natuure, maar volkomener doo; het wo; der bovennatuurlike openbaaringen, sonder welke alle het wo; der natu; ongenoe;zaam en kragteloos zoude zyn. De inwendige komt doo; uyt de kragt des Hepligen Geestes / die binnen in het herte wercht: en sonder dese is alle het uytwendige geopenbaarde wo; / hoewel het als een uytwendig middel zeer genoe;zaam is / doo; 300 veel het alle de dingen die te weten / te geloven / te doen zyn overbloediglyk bekennt maakt / nochtang van binnen kragteloos en zal niet een mensch tot de gemeenschap Chy;st byngen.

VIII. De nature zelve is niet siem / maar roept den mensche op beelerlepe wyzen toe / dat hy de al te groote so;ge en dienst der aardsche dingen en deses dierliken levens weggevo;zen hebbende / na beter / hemelsche / eenwige dingen verlange. Want wannert hy dat hooge licht / en daar hy den ganschen Hemel / verclert met 300 veel blinckende gesternten / boven welcken alle volkeren van oudes af geloofst hebben dat de Ch;oon van den oppersten Godt is / niet aandagrige oogen aanschouwt / 300 gevoelt hy dat in hem een groote begeerte verwekt wo;dt / om / desen aardschen d;el verlaaten hebbende / t'eeniger t;yd na boven te gaau / in de verborger boesem der natuure ingelaaten te wo;den / en in het Geselschap Gods te mogen komen. Dan lust het hem / terwijl hy niet zyn gedagten tusschen de gesternten zweeft / de plave;felen der r;ische leden / en de geheele aarde met haar gout te belacchen: niet alleen dat gout / zegge ik / 't welk zy uytgelevert heeft / en niet de munte heeft laaten mercken / maar ook dat / 't welk zy in het verborgen bewaart doo; de glerigheyt der natiomelingen. Dan leert hy veragten de po;taalen / en van p;oo; blinckende gewelfelen / en opgesnoelde boschagten / en tot in de hupfen afgesl;ypde stroomen / wannert hy de gansche werelt omtwandelt / en van boven beschouwende den laagen aardkloot / die nauw / en doo; een groot gedeelte met de Zee bedekt is / en daarse uytkecht wy;ds en zy;ds bemoot / en of verbaunt of bevoren is / met

met een betagtinge tot ſich zelven ſegt: *Iſ* dit dat ſtipje dat onder 300 veel volckeren door 3waart en vuur gedepit wordt? als gp u tot die waaripch groote dingen komt op te heffen / 300 dickwils gp de heptel-
geren met opgeſteeken vaandelen zult ſien trecken / en als of 'er wat
grootſ bedzeven wierdt / den rufter nu afgelegenert plaatſe onderſoec-
ken / nu wederom aan de 3pden d'aven / 300 zult gp mogen ſeg-
gen.

Een ſwarte bende kleyne mieren,
Gaet in de velden beſig ſwieren.

Dat iſ een gekrielt van mieren / die in een eng hoeke werken. So-
ven zijn groote rupinten / tot welker beſit de ziele toegelaaten wordt:
maar al300 indien 3p zeer wepnig met ſich upt het lighaam d'zaagt / in-
dien 3p al wat vuyl iſ afgewiſcht heeft / en vaardig en lugtig en met
een klepntje te vzeeden zijnde opgeſprongen heeft. Op 300 verre ik tot
deſe plaatſen niet zoude worden toegelaten / 300 was het niet de pijn-
weert geboren te zijn. Want wat waſſer / waarom ik my zoude ver-
blijden dat ik in het getal der lebenden geſiet den? Neemt weg dit on-
waardetliche goet / het leven iſ van 300 groot een waarde niet / dat
ik daarom zoude 3weten / en 3woegen. O wat een betagtelik ding iſ
de menſch / ten 3p hy ſich boven het menſchelik heeft opgebeurt! Al-
300 heeft het boeck der nature / al300 heeft de beſchouwinge der
Hemelen Seneca leeren overdenken en ſpreken. *In Praſat. Queſt.*
Natur.

Ja roept
hem ſelfs
tot de ſoe-
kinge van
Godt.

IX. Maar dewijle deſelbe nature leert / dat Godt veel treflicher
iſ als de Hemelen ſelbe / die de Thoon Gods en het werk van zijn
handen zijn / dat hy iſ de Schepper en de Koning vande Hemelen /
300 nodigt 3p den menſch met eenen om de gemeenſchap van Gode ſel-
ve boven alle dingen te zoeken. Want de gelukſaligheyt kan niet beſtaan
in de betwooninge des Hemels / ten 3p dat permant daar het geſelſchap
en de gemeenſchap Godes geniete. Al300 worden de menſchen door
de ſtemme der nature genodigt / op dat zy Godt zouden zoeken , of ſy
hem immers taſten en vinden mogten, Act. 17: 27. Want hy laet ſig
ſelven niet onbetuygt, goetd doende, Act. 14: 17. en al300 ſich zel-
ven betonende een ſpingader van alle goederen / de Allergrootſte en
te gelph de Allerbeſte te zijn / wiens gemeenſchap alleen volmaachte-
lik gelukzalig maakt. Het is dan een oude redening, en die van de
voorouderen onder de menſchen tevoorſchyn gebragt is, dat alle dingen
zoo uyt Godt, als door Godt zyn geordineert en t'ſamengevoegt : en dat
geenige natuur genoegſaam kan zyn tot haar heyl, die buyten de hulpe
Gods aan haar eygen ſelfs beſcherminge alleen overgegeven is, ſegt de
Schryver des Boeks van de Werelt. het welke onder de werken
van Ariſtoteles te vinden iſ. Cap. 11. en het welke met deſe gon-
dene woorzen beſlooten wordt: Aan welken Godt diegeene nu van den
be-

beginne af moet deelachtig zyn, die tot het regt gelukzalige leven zal geraaken.

X. En niet alleen nodigt Godt den mensche dooz de nature En ver-
om hem te zoeken / maar verschaft ook eenige hoope van hem te ge- schaft ee-
nieten. Want waarom zoude hy anders niet 300 groot een lankmoed- nige hoope
dighheyt de sondaars verdraegen / indien hy niet en hadde befloten sich van hem te
over sommige der zelvige te ontfemen? Soude het dien repnen genieten.
Godt betaamen / de werelt die dooz der menschen schelmsluiken der
pdelheyt onderworpen is / 300 vele eeuwen nu te onderhouden / ten
30 hy uyt het menschelph geslachte sommige hadde / in welker geluk-
zaligheyt hy sich selven heerlyk soude willen voorszellen? Daarom is
hy lankmoedig, om dat hy niet wil dat eenige verlooren gaan, maar
datse alle tot bekeeringe komen 2 Petr. 3: 9. En gelykwijs de aan-
merkinge van Godts lankmoedigheyt / uytblinkende in de tegeting-
ge van het Heel-Al, eenige hoope der zaligheyt verschaft / en on-
ses Heeren lankmoedigheyt voor zaligheyt te agten is. (V. 15. des
selven kapitels) alsoo moet dese goedertierenheyt Gods een pegelph
tot bekeeringe leyden, Rom. 2: 4.

XI. Want ook dat leert de nature / dat het niet en kan geschieden Tot het
dat permaant het geselschap en de gemeenschaap Godts geniete / die welke de
de repnheyt en hepligheyt van herte niet en soekt te betrachten / en / selve natu-
gelyk Heester *Marcus Antonius* spreekt *Lib. 2. §. 5.* een Gode ge- re leert dat
lykent leven poogt te leven; want gelyk heeft vermaakt in gelyk / reynheyt
en soekt sich aan het selve mede te deplen. Seer wel segt *Plato, de Le-*
gibus, Lib. 4. Wat oeffening is Gode aangenaam en geschikt tot zynere
navolginge? Dese eene: en die een oude reden heeft, dat gelyk
met gelyk vermaakt is. Het is der moeyte weerdig / dat ik hier
hy schryve die dierlyke en waaragtige redenavelinge van *Agapetus*, al-
dus tot *Iustinianus* sprekende. Want die sig selve kent, sal God ken-
nen: die Godt kent, sal Gode gelyk worden: Gode nu sal gelyk
worden, wie Gode weerdig sal zyn: en hy sal Gode weerdig zyn;
die niets begaet 't geen Gode onbetaamelyk is, maar denkt 't geen Go-
des is, en spreekt dat hy denkt, en doet dat hy spreekt. Aldus
wordt de mensche dooz de stemme der nature selve genodigt tot de be-
trachtinge van een fere nette Supberheyt, om de gemeynschap Godts
te mogen genieten.

XII. Alle dese dingen heeft de Koninklyke Propheet met weynig Uytbrey-
woorden / doch seer kragtigh / verhandelt / Ps. 19: 2, 3, 4, 5. De He- dinge over
melen vertellen Gods cere: Want dewylse zynen Thoon zijn / kon- Ps. 19: 2, 3,
stighlyk van hem gemaakt / soo getuygen zy van zijn Mogentheyt / 4, 5.
Majesteit / Koninkdom / en Hepligheyt / vooz welke zy belijden
ook selve niet supber te zijn: en onderriffchen nodigen zy dooz haer
voorszefsticht op de menschen / op dat die binnen der selver onmetrek
de gemeynschap van dien Grootsten en Wescen Godt met alle kragt

zouden pogen te genieten. En het uytspanfel verkondigt zynen handen werk: roepende dat het niet als dooz zijn woordt toebereydt is. De dagh aan den dagh stort overvloediglik spraake uyt, en de nacht aan de nacht toont weetenfchap. Dese wiffelbeurten van dufterniffe en van licht / met zulken netten / zulken ftantvastigen oorde malkanderen beantwoordende / zijn betwijfen van een zeer wijfen Siegerder. En geen dag / geen nacht ifter / of fp zegt ook dooz fch zelven perweg van Godt / en betuygt het aan den anderen / zijnde gelijk als een leerling van de doozgaande / en een leermeester van de volgende. Geen fpraak ifter, en geene woorden zynen, haare ftemme wordt niet gehoord. Indien 'er fpraak was / zoo zoude het onderwijfs met de fpraak ophouden. Het geene nu de Hemel vertelt / dat zegte altyt en op gelijke wijfe. Indien 'er woorden waaren / en fufpzeuchen met veel fchjanderijet uyt redenen en oordezaaken getrocken / zoo zoud'et dufpfterheyt in jyn. Indien haare ftemme gehoozt wierdt / zp zoude met al te grooten gekraak ons verdooven. Du leert de Hemel altyt / en klaarlik / en zoetelick. Want hoewel haar ftemme niet woordt gehoozt / nochtang heeft zp een ftemme / die bequaam is niet min krachtiglik de ziele op te werken / als het geluydt van een basun of donder zoude konnen doen. Nademaal zp de groote daaden van haaren Schepper zoo klaarlik aan aller oogen vertoont / datse dooz niemant / als die niet fien en wil / verdoogen konnen zijn. Of miffchjen is dit de fin. Geene fpraak, noch geene woorden zynder, daar haare ftemme niet en wordt gehoord. Hoewel de volcheren in fpraakken verffchillen / en de Griek de Barbaaren niet en verfftaat: nochtang hebben de Hemelen een gemeene fpraak om haar alle op ebengeliche wijfe te onderwijfen. En niet ifter behalven de agtelooſheyt in de weg / waarom de allerbemidfte felfs / gelyk als uyt de mond van eenen Leeraar / niet en voorden. Haar rigthoer (of regel) gaat uyt over de gantſche aarde. Soodanig is het onderwijfs der Hemelen gelyk der meefteren die de kinderen de letteren leeren / namelijk dooz haar dooz te fchryven de gedaanten der letteren. Al zoo maachen de Hemelen met haare ftraalen regelen / en gelyk als letteren van het A. B. uyt welke aan malkanderen verknogt / en verffcheydentlik t'zaamgevoegt zijnde / een geheel Boek van wijsheyt opgemeenlyk woordt. Dit beteekent het Hebreeufche woorden *פ*, in defen *Psalm* overgefet rigthoer, en konnende anders overgefet worden regel, gelijk *Jef. 28: 10.* Regel op regel, daar het felve woorden voorkomt. Waar van niet veel verffchilt het Griekſche woorden *ὁδογος*, 't welk d' *Apoſtel* gebuykt *Rom. 10: 18.* en dat niet alleen een geluydt, maar ook een letter by *Plutarchus* in *Fabio* beteekent: gelijcherwijfs *Scapula* in jyn *Woordenboek* aangemerkt heeft. En het en is niet noodzaaklik dat wy ſtellen dat deſe text verdooven is / of dat de *Seventig Overſetters* gelefen hebben *קל*, dat is / haar geluydt. Deſe regel nu is uytgegaan

over

over de gānsche aarde, en haare redenen aan 't eynde der wereld. Alle menschen / het yse in een bewoont / het yse in een onbewoont lant zijn / worden door dese Meester onderwisen. Geen hoerch der werelt isfer daat de letteren des Hemels / zijnde zoo veel bewijzen der Goddelicke volmaaktiheden / niet gesien worden. En dese oorzaak heeft my aangedreven / dat ich versont voo: gesicht hebbe de redenhabelingen der gener / die behalven de Nature geen Meester hebben gehad.

XIII. Maar hoewel deese nodiginge door de nature om Godt te soeken genoeg is tot onveronichuldiging der geener die daat niet na en lusteren / Rom. 1: 20. nochtans isse niet genoeg / zelfs niet upwendigh / tot de zalighejdt. Want zy verschaft niet die levende / en minmermeer beschaande hoope / die alleenlik in den Evangelio geopenbaart wordt: waarom de Heydenen gesegt worden sonder hoope in de werelt geweest te zijn / Eph. 2: 12. Sy leert niet de waare manier om Godt te genieten / welke behalven het gelobe in Christusum geene is. Sy onderwijst niet genoegsamelick aangaande de wijse op welke wy Godt moeten eeren en doen 't geene hem welbehagende is. Hoortelick dese roepinge door de nature heeft niemant minmermeer gebzagt tot de Saligmaachende kennisse Gods: ja kan niemant daat toe vzenge. Alleenlick het Evangelium is een kragt Gods, tot salighejdt een yeghelek die geloof, Rom. 1: 16.

De nodig-
ginge nog-
tans der
Nature is
ong. noeg-
saam ter
salighejdt.

XIV. Geensins siemmen wy die geene toe / het yse Oude zijn / van welke *Casabonus* een registert opstelt *Exercit. 1 ad Appar. Annal. Basilic. 1*, en na hem *Vossius Hystor. Pelag. Lib. 3. Part. 3. Thes. 11*. het yse Oude, se nieuwe zijn / welke oordeelen dat door dese roepinge der Nature sonder de kennisse Christuside vzoome onder de Heydenen tot de zalighejdt gebzagt zijn. En wy inepnen dat al te veel aan de Nature toeschrijven die geene onder onse broederen / den welken het gelust heeft te schjyben: Dat de menschen, indien zy niet willens blindt waaren geweest, door het kennelicke Gods zouden hebben kunnen bekomen enige kennisse van de Goddelicke Barmhertighejdt, door welke sy de zalighejdt zouden erlangen, op die wyse, die misschien voor ons verborgen is, hoewel die kennisse ontbloomt zoude geweest zyn van een nette wetenschap sommiger verborgentheden die zy door sich selven geensins hebben kunnen bedenken. *Amraldus Specim. Animadu in Exerc. de Grat. Univers. Part. 2. p. 133*. Wy houden het voo: zeker / datter geen salighejdt is sonder Christusum / Act 4: 12. Dat de volwassene geen gemeenschap hebben met Christusum / als door het gelobe in hem / Joh. 3: 16. Datter geen gelobe in Christusum is / sonder zijne kennisse / Joh. 17: 3. Datter geen kennisse is als door de Predikinge des Evangeliums / Rom. 10: 14. Datter geen Predikinge des Evangeliums is in de wercken der Nature. Want dat is een verborgenthej die verfwegen is van de tyden der eeuwen, Rom. 16: 25.

Hoewel
sommige,
soo Oude,
als Nieu-
we, het
tegendeel
beweeren.

XV. Waar

Nogtans is
deefe roe-
pinge door
de nature
niet onnut.

XV. Waar toe dan / zult gy zeggen / dese roepinge door de Nature? Om te zwijgen van de onvrontfchuldiging, daar ik terfiont van gefproocken hebbe / en die wel het eynde kan zyn van den roepende / maar nochtans niet van de roepinge: zoo dient dese roepinge daar toe datse de weg baane voor een verder / volmaachter / en wylwylheliker roepinge / die door het Euangelium gefchiedt / en datse zy een voospel van een heerlicher roepinge. Want gelijkewijs de genade de nature / diese volmaacht / voor wyft stelt: alzo is het dat de waarheden / die in den Euangelio geopenbaart zyn / tot een grondslag onder sich leggen de waarheden die bekend zyn door de nature. Waarneer permant by het fchemer - ligt der nature gefien heeft / datter een Godt is / en dat in zyne gemeynfchap de zaligheyt is gelegen / en dat alle dingen in vergelpkinge by hem niets zyn / en dat hy een belooner is der geene die hem zoeken / en dat hy niet te vergeefs gefogt word / zoo hy maar word gefogt op de rechte weg en wyfe; zoo heeft hy nu alrede die gronden op welke het Euangelium verder bouwt / leerende wie die God zy / hoe hy met de menfche zy verfoent geworzen in Chyfto / langs wat weg hy kan gefogt / op wat wyze hy zeckerlik kan gevonden worden. En alzo gefchiedt het dat die kennis / die de nature leert / geheyligt zynde door den Geest / het gemoedt bereydet maakt om die waarheden te omhelfen / welke / hoe wylse de nature te boven gaan / nochtans de nature volmaachen / zoo verre is het daar van daan datse dezelve zonden verfpreeken. Hier by komt / dat het den gelovigen / die onder den Euangelio leven / zeer dienftig is / het boek der nature altyt voor oogen te hebben. Het welke zeer nutte lessen geeft / en met gedurige verwyttingen de gemoederten geeffelt / ten zyfe de overal tegenwoordige Godtheit vernemen / eeren / roemen: dat de Heydenen zelve / gelpch Epictetus en andere / op haar wyfe eenigfing gedaen hebben.

Voorna-
melik in-
dien daar
bykomt de
andere
door het
op een bo-
vennatuur-
like wyfe
geopen-
baarde
woordt:
foe de wet.

XVI. Hier komt dan by de andere roepinge / door het Woord Gods dat op een bovennatuurlike wyfe geopenbaart is, of onmiddelik byt de mond Gods zelfs / gelpch eertijds gefchied is aan de Patriarchen / Propheeten / Apostelen en andere; of door middel van Gods Die-
naaren / het zyfe dat met de levendige ftemme hebben verkondigt / het zy in gefchryfte verbattet. Hier toe dient het geene Paulus fegt / Rom. 10: 14. Hoe zullen fy in hem geloven, van welken fy niet gehoort en hebben? hoe zullen fy hooren sonder die haar predike? Hier heeft de wet wel eenigfing haar werk / als die den menfche van zonde overtuypt Rom. 3: 20. het geboelen der elende wacker maakt / den fondaar wyft sich felven drijft / begeerte na verlossinge opwekt / desen zugt in de mond legt: ick elendig menfche: wie zal my verlossen uyt het lighaam deses doods! Rom. 7: 24. Daarom de wet in haar ftragt ganschelik moet gepredikt worden / op dat de menfchen, wetende den fchrik des Heeren, beweegt worden tot het gelove, 2 Cor. 5: 11. Waar het vooz-
name

nochtans word gedaen van het Euangelium, het welcke Christus als des bekenet maakende / en de volhept van alle genade en saligheyt ^{Euange-} in hem / dooz syn aangenaame woorden de bekommerde sondaaren ^{liums.} tot de gemeenschap Gods aanlokt. Niets isst dat met meerder kragt de inwendige aderen van het herte doozdyngt / als die aangenaame stemme Jesu: Komt herwaerts tot my alle die vermoecht en belast zyt, en ik zal u ruste geven, Matth. 11: 28. Die dorst heeft come: en die wil neme het water des Levens om niet, Apoc. 22: 17. Dit woord is een kragt God tot Saligheyt een yegelyk die gelcoft, Rom. 1: 16. Indien alleen de wet gepredikt wierd / zy zoude met haar schrik de gemoedeten tot wanhoop gebzacht hebbende / dezelve verharden om God als een streng wyzeher der sonden te haaten. Maar het Euangelium daer by komende / 't welk een overbloedige hoope van genade doet opgaan zelfs aan een peder elendig sondaar / indien hy maar zich zelven inghaagende daar wpt zy binnenste na verlangt / soo worden de hardnekkige herten gestreelt / en beginnen te bzanden in liefde tot God en synen Christus. En daarom niets moet ons aangenaamer / niets moet ons waardiger zy / als het zeer zoete woord des Euangeliums / waar in stroomende beeken van honig en boter vloejen / Jes. 52: 7.

XVII. Dit woord der genade is van dat de eerste sonde des menschen begaan is in de werelt gehoozt / maar op veeltelep wyze bedeeft / van die tyd Hebz. 1: 1. Soo nochtans dat het in alle eeuwen genoegzaam geweest af dat de is om de uytverhooren ter saligheyt te onderwysen / na die maate van eerste sonde genade en kennisse / die de boozienige God aan pder tyd-ozyde toegemeeten heeft Als de openbaringe spaarfaamer en donkerder was is genoegheest God met een minder nettigheyt van kennisse te vzeden zynde / de uytverhooren dooz de verbozgene kracht zynes Geestes den uytmet Christus vereenigt / en vereenigt gehouden / met een hphangenen verkonzichtbaare band / die nochtans dooz geen kracht konde gebzoken worden. Maar na dat hy zich overbloediger heeft groopenbaart / boztert hy een beschepdenet kennisse en geloove: en gelpheerwys hy de zyne klaarlyk leert / hoe zy moeten wandelen en Gode behaagen, alsoo wil hy ook dat zy daar in meer overvloedig worden, 1 Theff. 4: 1.

XVIII. Wy en houden het niet met de soodaantige die oozbeeten dat alleenlyk die greene dooz Gods onbeschreven woord tot de saligheyt / dooz het geloove in Christus / zy getoepen / die dooz den Propheetischen Geest hebben uptgemunt: maar dat de overige Gemeente soo ruwelikh is onderwysen / dat zy alleenlyk dooz het behulp van de wet der natuure / sonder den Geest des geloofs / tot den onbekenden Christus gelepd werden. Want van Adam af heeft de Gemeente der greener die salig zouden worden het zelve / en een even-dierbaar geloove met de Prophten gelhad / gelpheerwys zy de saligheyt met haar gemeen saligen.

¶ t

gemeyn gehad hebben. God fprak niet alleen tot de Propheten / tot haare byzondere nuttigheyt / maar door de Propheten tot de Vaders / Heb. 1: 1. Trouwlooselyk zouden de Propheten gehandelt hebben / indien zy de haerfe die door haar ontfreken was onder een hoogmaate hadden verhoogen; en als lapaarts het toevertrouwde talent in een sweetdoek gewonden. En het komt niet de Godsaligheyt der oude Vaders niet over een / dat se die dingen die se aangaande het beloofde Vrouw faat geleert hadden / niet naarftiglyk en naauwkeuriglyk haare kinderen zonden hebben ingefcherpt. Soo dat men aan de openbaaringe des Saligmakers den uytverhooren van ouds af gedaan niet en moet twiffelen: van de manier en maate der kennis moet men niets lichtvaardiglyk bepaalen.

Nochtans
nimmer-
meer aan
de gansche
werelt in 't
algemeen.

XIX. Deze roeping door het Euangelium is nimmermeer in het algemeen tot alle menschen beftuurt geweest / ten zy misfchien in het begin der werelt ten tijde van Adam, of in het begin der Nieuwe werelt ten tijde van Noach. Hoewel God ook toen aangewefen heeft dat sommige van zijne Genaade uytgeftoten waaren; als hy onderschept maakte tuffchen het faed der Vrouw en het faed der fange: en Cham door een fchlykelyke verlokkinge van zijne broeders afgefcheyden wierd / en vooztgebracht wierd de oude Prophetie van Japhets nakomelingen na langen tijd eerst te lokken tot de tenten Seims, waar mede aangewefen wierd / dat de nakomelingen uyt de geflacht-linie Japhets eenigen tijd verzoemt zonden zijn van de gemeenfchap met Gods volk. Vaderhand heeft God het woord der genaade / de meeste menschen aan haar zelven obergelaaten zijnde / gegeven aan Abrahams nakomelingen / doch nochtans niet aan die alle. Eyndelyk als hy Iſraël zich zelven tot een volk geëygent hadde / heeft hy de andere volkeren verftooten / en die alle laaten wandelen op haar eppen wegen / Act. 14: 19. En hoewel de Apostelen / de middelmuur der afſcheydinge gebrooken zijnde / het Euangelium aan allen creaturen / zonder eenig onderschept / gelast zijn te verkondigen / nochtans is het nimmermeer foo algemeenlyk gepredikt geweest / of altijd zijn 'er zeer veel volkeren geweest / en zijn 'er als noch / tot welke geenig geruchte des Euangeliums doorgedrongen is. Verhalven dwaalen die geene / welke verdigt hebbende een algemeyne byphoppinge door Chriftum / en een algemeyne objective, dat is / voorwerpige en uytwendige Genaade / gelyk zy die normen / om deze ftaande te houden / deffgelyk hebben verdigt een algemeyne roeping tot Chriftum.

Alle men-
ſchen wor-
den wel
verplicht
door het
bevel des

XX. Deze roeping verbat een bevel des geloofs / waar door alle menschen / die God met deze roeping verwaardigt / ganschelyk gelast worden in Chriftum te gelooven / langs die weg en wyſe / die in den Euangelio geopenbaart is / Jhes. 45: 22. Wendet u na my toe, en

bevel des geloofs, maar op een betaamelyke ordre.

en wordet behouden, alle eynden der aarde. Doch de oydze op welke permant in het gelooven heeft voort te gaan / is deze: Ten eersten dat hy van herten erkenne dat ganschelyk alle menschen / en hy onder de selve / om de sonde der verdoemenisse onderwoopen zij: Daarna dat hy de voornaamste waarheden des Evangeliums ontgiffte / dat 'er geen zaligheid gegeven word als in Christus / en dat 'er geen gemeenschap met Christus is als dooz een waar en levend geloobe: Vorder dat hy soo grooten zaligheyt niet en verwaarloofte / maar alle aardse goederen verlaet en alle bedrieglyke geneesmiddelen der elenden verwoopen hebbende / na de gerechtigheyt Christus eeniglyk begeertig zij / hem tot een Zaligmaaker aanneeme / aan hem zich selven geheel overgebe / niet twyffelende / of hy zal soo doende in hem voort zijne ziele ruste vinden. Verhalven alle menschen hoort voort / den welken het Evangelium verkondigt word / worden terstont niet gelaft te gelooven dat Christus voort haar gestorven is; want dat is een onwaarheyt. Maar zij worden gelaft op die oydze / die wy terstont ontwoopen hebben / voort te gaan / en zich selven met de dood des Heeren niet te vertroosten voort en al eer zij haare eegene elende erken / en alle dingen / behalven Jesum / verloochent hebbende / zich selven aan hem oprechtelyk overgegeven en toevertrouwt hebben. Wyt deze gemeene roeping kan dan niet besloten worden voort welke Christus gestorven zij. Maar dit alleen / dat 'er geen andere naam onder den Hemel gegeven is / in welke wy moeten salig worden: en dat een peder geloovige in hem / als in een genoegeaante Zaligmaaker / het leven zal hebben.

XXI. Doch die uytwendige roeping zal niemant brengen tot de gemeenschap Christi / ten zij se tot een metgesellinne hebbe de inwendige roeping, welke niet dooz een alleenlyk aanraadende en gebedende / maar ook dooz een uytwerkende kracht des Geestes verricht word. Daar is snerre roeping Gods / waar mede hy die dingen die hy roept doet zijn / en dat daar dooz dat hy se roept. Met soodanigen roeping roept hy die dingen die niet en zyn, alsof se waren, Rom. 4: 17. Want als hy seide / Daar zy ligt, terstont waser ligt, Gen. 1: 3. Met dese roeping komt niet qualyk over een die inwendige roeping des Geestes; van welke de Apostel schryft 2 Cor. 4: 6. God die gesegt heeft dat het licht uyt de duysternisse zoude schynen, is het die in onze herten gescheenen heeft. En als hy tot de uytverhoorene / in de uure van zijn gelukfaaligmaakende roeping segt: Ontwaakt gy die slaapt, en staat op uyt den dooden, en Christus zal over u ligen, Eph. 5: 14. soo kan het niet merr geschieden dat se langer in den slaap des doods blyven / als het geschieden dat Lazarus bleef in het graf / na dat Christus tot hem gesegt hadde Lazarus komt uyt, Joh. 11: 43.

XXII. Hier openbaart God zijn oneyndige kracht / die niet min Waar in
 t 2 betmo- God zyn
 hertveranderende kracht openbaart.

vermogenlijk / als soetelijk de herten verandert. Als hy uptwe-
diglyk zynen uytverhooren het Euangelium voorszelt / soo geeft hy
haar verligtede oogen des verstands, om te weten welke zy de hoope
zyner roeping, en welke de rykdom zy der heerlykheyt van zyne
erfenisse in de heylige, Eph. 1: 18. Opent haare herten, dat zy agt
nemen op het geene gesproken word, Act. 16: 14. en maakt dat se
het woord ontfangen met alle toegenegentheyt, Act. 17: 11. Hy
schryft zyn bevelen in haar herte / Jer. 31: 33. Hy geeft zijne beefe
in haar binnenste, Ezech. 11: 20. En niet alleen roept hy haar upe
de duysternisse tot zyn wonderbaar licht / maar ook toepende trekt hy
haar / niet soo / dat se op een tweespiong van een twijffelachtig be-
raad blijven staan / maar soo dat se hem nalopen, Cant. 1: 4. Hy
stelt haar niet alleen in een evenaar eener weegschaale die aan wedet zij-
de even veel gewicht heeft / maar hy bekeert haar, Jer. 31: 18. Hy
raad niet alleen / maar overreed ook / en is haar te sterk en overmag
haar / Jer. 20: 7. Hy zoekt haar niet alleen aan / maar brengt haar
over, Coloss. 1: 13. Niet dooz een gemeen vermogen / maar dooz
die uytnemende grootheyt zynner kragt, waar door hy Christum uyt den
dooden opgewekt heeft, Eph. 1: 20. Laat de tuymelgeest van het
menschelijke verstant zich in allerlepe satsoen en bochten dyaagen / hy zal
moeten bekennen dat deze dingen soo veel stralen zyn van Gods Al-
machtigheyt in dit werk blijkende / soo veel blikfemen die als uptge-
schoten worden op zyn hoovaardpe.

De vry-
heyt van
de men-
schelyke
wil noch-
tans onge-
schonden
blyvende.

XXIII. Soo nochtang handelt hier God met het redelphe schep-
sel / dat de bypheyt van des menschen wille ganschelyk ongeschonden
blijft: ja het isser soo verre van daan dat hy de selve dooz deze werck-
dadigheyt zynner kracht zoude verbyzeeken / dat hy de selve in tegendeel
voorztaat en bevestigt. Hy heeft wel in het herte van Titus gegeven
de neerstigheyt om te reysen, maar alsoo dat Titus gewillig, van
zelfs / en upt eppen verkiezing gereyft is, 2 Cor. 8: 16. Hier is wel
een kracht / maar van een Hemelsche liefde / zijnde hoe zoeter hoe groo-
ter: eenige dwang / maar van een zeer aantlokkende vriendschap / daar
toe strekkende / op dat de ziele van de ketenen der zonde en des Dup-
vels ontbonden zijnde / in een zeer heuchlijke bypheyt zich verlustige.
God trekt de menschen niet onwillig en niet taaghen halfe / maar
maakt haar willig Philip. 2: 13 soo klaarlyk zijne waarheden
in de verstanden byzengende / dat ze niet konnen nalaaten de selve toe
te stemmen / soo krachtiglyk met de lekkenen zynner goedheyt de wil-
len streelende / dat se niet konnen nalaten de selve te willen: maar met
uypgeseeken handen de stijd gewonnen geven / en dat zeer gaarn /
met blydschap Gode toeroepende / Heere, gy hebt my overreder, en ik
ben overredet geworden, gy zyt my te sterk geweest, en hebt over-
mocht, Jer. 20: 7. Nu tart ik den Duppel upt om deze overwin-
ninge / om dat ik my grotelyk verblijde dat ik van u ben overwon-
nen.

nen. **Iffer** permant soo sniers / die klagen zoude dat de menschelike byzhepde benadeelt word dooz dese gewillige / en lustig makende kragt Gods?

XXIV. **Seeker** pwtweg te ondernemen / 't welk in onzekerheyt Want Godt heeft een zoude gelaaten worden / en niet gebzagt tot een vollen uytflag / zeekere dwang van overreding. was Gods inogenthepde en Majesteit onbetamelik: ook was het onbetamelik zoo zijn goedheyt als zijn wijsheyt / den mensch die met reden en wil begaaf is zoo te quellen en te ontfellen / dat hy in een zaake van het allergrootste gewigte / nochtans onvoorzichtig of onwillig zoude handelen / dooz zeekere noodlottige en van sich zelven onkundige dylt. Hy stelt dan te werck de hooghekracht / waar dooz de hooghe verdoventheyt der nature overwonnen wordt: maar een byzandelphe kracht / en slaat in een weg van wijsheyt / hoedanig een de verstandige en redelphe nature paste: welke zoo gaarn overwonnen wordt / datse niet alleen niet en wederstaat / om dat niets Gode kan wederstaan als hy bekeeren wil: maar ook om datse / indien se wederstont / sich zelven zeer ongelukkig zoude agten. Hier nochtans moet men onderschept maaken tusschen het begin der roepingen / en het voltrekken der selve: desgelijck tusschen den mensche dooz zijn roeping en na de selve. Want in het begin der roeping wederstaat de mensch noodzaakhelyk / en hy en kan niet anders als wederstaan / om dat hy dan is een ongelobige en wederspannige / en een soone der ongehoorzaamheyt: maar in uytwerkinge wederstaat hy geenfing en kan nu niet wederstaan / om dat het geene daar de roeping in komt te epndigen een gelobige is / welke erkent overwonnen te zijn / en roemt in de gehoorzaamheyt des geloofs. En dese is die dwang van overreding des roependen Gods / die de Grieken met een zeer nadrukkelijc woozdt noemen *πειθαινεον*, dat is / een overredende dwang.

XXV. **Geensfing** strijden tegen dese waarheyt zoo brief vermaanhingen / beloften / bedeyginge waar mede wy worden genodigt / ende Kortelyc wordt op welke / gelijcke ons van onsen plicht onderrechten / alsoo dooz de voorna- wendighk-werkenden Geest krachtig worden gemaakt tot behering me bewy- ge. Ook moeten hier niet tegengeworpen worden de klachten Gods sen van die en Christi over het volk dat niet bekeert wil worden; om dat daar geene die niet gesproken en wordt van de kracht die inwendighk haar best doet anders ge- tot de bekeeringe der menschen / als offe die hadden konnen overwin- voelen ge- nen: maar van de uytwendige bedieninge des woorts / waartegen de antwoort. godloose haere herten verhardten. Desgelijcks moeten hier niet aendringen die plaatsen / daar gelesen word dat de Geest Gods wo:dt bezocht / en dat men hem smette aandoet. Om dat men onderschept moet maaken tusschen de gemeene werkingen van Gods Geest / en de ysondere werkingen van den Geest der genade: tusschen de morele (of aantredende) werkingen van den Geest der genade en

zijne bovennatuurlijke Kragtadige werkingen : tusschen eenige zwacher aandrijvingen tot zekere oeffeningen van deugd en godsaligheyt / en dat groote ondernemen des Geestes / beoogende de bekeeringe van ernstig upverhoortene. Den Geest Gods bedroeven die gene die de hingedingen van het vleesch / en van de Duppel liever willen gehoozamen / als zijne heplige aanmaningen / ten deele upwendiglijk voorgesteld dooz het woordt / ten deele aan het gemoedt ingeboersert dooz de conscientien. Seifs ook de gelovige die dooz den Geest der genaade versegelt zijn / doen hem smette aan / zoo menigmaalse na zijne zupvere be-maaningen niet en lusteren / maar / al ist dat haare conscientie in welke de Geest zijn thoon heeft opgerecht te vergeefs daar tegen woorsiet / sig zelven van vleesch of werelt laten overdwarschen : zoo menigmaalse ook zijn heplige bijblijven / die haar tot haar pligt aansoutwen / met geen behoozlike eerbledigheyt des gemoeds ontfangen / hoesteren / en opvolgen. Waar upt niet kan de sloten worden tegen de onoverwinnelijke Kragtadigheyt Gods / als hy inwendiglijk roept / en de bekeeringe van de zijne zoekt upt te wercken.

Het eynde der roeping. XXVI. Al zoo betaamt het ons de Roepinge Gods zoo de Uytwendige dooz de Nature ende Openbaaringe / als de inwendige dooz den Geest / aandachtiglijk aan te merken / zoogvuldiglijk te hooren / en gaarn te gehoozsaamen / dat we tot de gemeenschap Gods en Christus gebjagt zijnde verkondigen de deugden des geenen die ons uyt de duy-sternisse geroepen heeft tot zyn wonderbaar licht, 1 Petr. 2:9.

SESDE HOOFTSTUK.

Van de Wedergeboorte.

Door het I. selve woordt, waar door wy worden geroepen, worden wy Wedergebooren. De Wedergeboorte is vol van verbor-gentheden.

Dooz dat selve woordt waar mede de upverhoortene woorden geroepen tot de gemeenschap Gods en zijnes Christus / worden zy wedergebooren tot veel voortfeller leven. Want zoo zegt Jacobus Cap. 1:18. Na synen wille heeft hy ons wederbaart, door het woordt der waarheyt op dat wy zouden zyn eerstelingen zyners schepfelen. Het is dan geboeglijk dat onse redering ons henen leyde van de overdenkinge der roeping tot de overdenkinge DER WEDERGEBOORTE.

II. Hier nu zyn alle dingen verborzen / en met zeer veel geheymnissen beswaagtelt. Wie zal ons de verborzene dingen zynet lighaamelijke geboorte openbaaren? Wie zal upt eppen waarneminge verha-len

jen op wat wisse hy blimen de ingewanden zyner moeder als melck ^{3p} gegoten / en als een kaas getonnen? De Propheet zelve roept uyt gelyk als met een heylige verbaasheydt ingenomen: Ik love u, om dat ik op een seer vreedelike wyse wonderbaarlik gemaakt ben: wonderlik zyn uwe werken: ook weet het myne ziele zeer wel. Myn gebente en was voor u niet verholten, als ik in het verborgene gemaakt ben, als een borduursel gewrogt ben in de nederste deelen der aarde. Uw oogen hebben mynen ongesformeerden klomp gezien. Ps. 139: 14, 15, 16. Doch indien die dingen die tot den oorspronk onses lichaams en tot de beginselen van dit dierlike leven behooren: sich verbergen in zoo groot een duysternisse / datse de naastigheydt van den allerheiligsten ondersoeker vuchteloos maacken: hoe veel verborgener zijn die dingen die tot onse Geestelike Wedergeboorte behooren / welke geheel vol van verborgentheyt te zijn hy niemaat in twijffel getrocken wordt?

III. Nochtans isse zoo noodzaackelik / dat de Zaligmaaker ver- Maar nog-
klaart dat niemaat zonder de zelve in het Koninkryke der Hemelen tans tot de
zal ingaan / Joh. 3: 3. 5. Waardig isse derhalven van ons ondersogt salighedyt
te worden / op dat we / indien wy mischien aan de zelve deelagtig mog- ganich
ten zijn geworden / de opnemende dengeven van Godt de Vader in noodtsaac-
dat heerlike werk upblinckende met schuldige loffeggingen roemen / kelijk.
en ons geluk behoortli waardeerende / ons gansche leven schikken ge-
lyk de zelve betaamt.

IV. Van de zelve geven wy deese beschrybinge. De Wedergeboorte Beschry-
is een Bovennatuurlike daadt Gods, waar mede den uytverkorenen vinge van
mensche, zynde geesteliker wyse doot, een nieuw en Goddelik de selve.
leven ingestort wordt, en dat uyt het onvergankelike saadt van Gods
woordt, vrugbaar gemaakt door de oncyndige kragt des Gees-
tes.

V. Woot het bergif van de qualik raaderde slange zyn wy alle in De Weder-
Adam gestorven, 1 Cor. 15: 22. De ondernemingen van desen / die Geboorte
een doodslager is van den beginne. Joh. 8: 44. hebben dit succes ge- stelt voor
hadt / dat alle menschen die er nu zyn / doot zyn in misdaden en in uyt een
sonden, Eph. 2: 1. Dat is. 1. Seer verre afgeschepden van Godt Geestelic-
en zynen Geste / die de ziel van onse ziel / en het leven van ons leven ke doot.
is / of / gelyk Paulus spreekt / vervrent van het leven Gods, Eph.
4: 18. 2. Ongevoelig ontrent alle geestelike zaaken / immers zonder
een waar geboelen ontrent deselve. Niet wegende na behooren de
swaarte haarer zonden / om dat die in haar als in haar element zijn:
noch ter dege erkennende haare elende / als die ongevoelig geworden
zyn, Eph. 4: 19. noch hebbrude eenige smaak van de Goddelike ge-
naade / als die haar noch niet en is gegeven; nochte eenige begrepte na
hemelsche zaaken / dewijlse de waardye der zelve niet en kennen.
3. Ganscheel onbequaem tot alle daeden van een waer leven. Want wy
zyn

zyn van ons selven niet bequaam yet de dencken, als uyt ons selven. 2 Cor. 3: 5. Het verstandt is beset met een swarte duysternisse / Eph. 4: 18. het stelt sig Godt niet voor oogen: Ps. 86: 14. het begrypt niet de dingen die des Geestes Gods zyn, en het en kan die niet verstaan, 1 Cor. 2: 14. De wille wordt niet gedzeven tot onbekende zaken. En alzo zyn alle zaaken die Godes zyn / by den natuurlicken mensche van geene waarde. En indien hy zomtijts het schijnt te doen / dat eenige gedaante en schijn van levendige handelingen inogt hebben; zoo komt dat niet voor uyt een inwendig beginsel des levens; maar het is gelph die konstige bewegingen / waar mede vernuftighlyk gefozmeerde beelden / levendige dingen nabootsen.

In welke doodt een seer levendige boosheydt is.

VI. Maar gelpcherwijs een doodt lichaam altemetg hzielt van beestjens die uyt verrottinge gesproten zyn / in welke een seer levendig leven gesien wordt / hoewel het van een andere odyre en soorte is als dat leven het welke te booren in het doodelighaam geweest is: alzo is ook in een mensche / die geestelicker wijze doodt is / zeecker leven / doch vleeschelich / hiesch / Dupviesch / van het waare leven seer verre verschillende / en het welke hoe het wackerder is hoe het ook een overbloediger kenteeken is van de allerrampsaligste dood. D' Apostel heeft dese dood / en leven aardighlyk zaamgeboegt / Eph. 2: 12 Als gy DOODT waart door de misdaaden en de sonden, hebt gy in de selve gewandelt; na de eeuwe deeser wereldt. Uytgelesen is het seggen van *Macarius Homil.* 12. Als Adam begon quaade gedagten en vonden te hebben, is hy vergaan van voor het aangelichte Gods. Nochtans seggen wy niet, dat hy ganschelik vergaan is, en verdelgt, en gestorven. Wat Godt aangaat, zoo is hy gestorven; maar ten opsigte van zyn eygen nature leede hy. Het geene *Macarius* van Adam segt / dat heeft in het algemeen plaats in een pder mensche. Te weten in den mensch / die geestelicker wijze doodt is / is het natuurlieke ofte het dierlike leven overig gebleven / het welke / dewyle het niet werksaam en is in het goede / dubbeldt werksaam is in het quade. Het verstandt de wijsheyt Gods niet battende / houdt die voor dwaasheyt / 1 Cor. 2: 14. en nademaal het nochtans in de saaken Gods wijsheyt wil binden / zoo verzoymt het de selve zoo door zyn dwaase stoutgheyt / en dwingtfse zelfs tegen wil en dank over een te komen met de bebattingen ende denckbreiden van zyn beuselagtige waan-wysheyt, dat het met een godloos besaen / Gods wijsheyt waanende te verbeteren / die in een waare dwaasheyt door een schickelike misvorminge verandert. De wille / in Godt niet bindende waar mede zy sich zelve vermaache / zoekt dat of in de Schepselen vuyten Godt / of 't welk schandiger is / in het bedryf van quaade stucken. De hartstogten / hebbende de teugelsuorren der reden afgeschuddet / hollen daar henen met een toomeloofse onbesupstheyt. Het lighaam met alle zijne leden is een

ststof

stelsel van dwaase begeertheden. En de geheele mensch is alsoo afgekeert van God / en dooz een soette eppen-selg-liefde verdwaalt zijnde / werpt hy zich zelven op tot een afgod. Eppen boozdeelen houdt hy booz het hoogste eynde / eppen goedbindingen booz de zeekerste wet. Dit is het leven der ziele die levende gestorven is.

V II. Op soodanige wipse hebben zich de upthekooorenen beboi-De Weder-geboorte
den booz en al eer zy wedergebooren wierden. Doch dooz de weder-geboorte
geboozte word haar een nienuw leven ingesloot : ontskaande upt een ge-sloot een
naadige vereeniginge met God en zijnen Geest. Want het geene de ziele-nieuw le-
le is aan het lichaam / dat is God aan de ziele. Woeder kan dat Ge-ven in.
stelpke leven aangemerkt worden / of hy wijse van een vermogen , en
in het eerste bedryf , gelph wy in de Schoolen gewent zijn te spie-
ken ; of hy wijse van een werkinge , en in het tweede bedryf. In den
eersten opzicht is het die inwendige gesteltenisse der ziele / waar mede zy
dooz kracht des Geestes / die haar met God vereenigt / bequaam is
geworden die daaden booz te vzeigen / die Gode in Chyiso aangenaam
zijn : het zy dat soodanige daaden terstont upt dat beginsel volgen / het
zy dat se aldaar / gelph vzechten in het saat / eenigen tyd verboorgen
zijn. In den tweeden opzichte / is het die werksaamheyt der levende
ziele / waar mede zy werkt gelijch als met Gods gebod en Chyrist booz-
beelt over een komit.

V III. Indien wy letten op dat eerste begijfel des levens / soo en Tusschen
isser niet aan te twijffelen / of de wedergeboozte geschied in een oogen- de onwe-
blik. Want de overgang van de dood tot het leven is geen toebingen dergeboo-
of tusschen-poosen onderwoopen. Soo lange permant in den staat des rene , en
geestelphen doods is / soolange is hy noch niet wedergebooren. Doch de weder-
op dien oogenblik op welken hy begint te leven / word hy wederge-geboorene
booren. Verhalven kan 'er geen middel-staat tusschen wedergeboore- in het eer-
nen en onwedergeborenen bedacht of vertiert worden / indien wy de ste bedryf
wedergeboozte nemen in het eerste bedryf. Want permant is of dood is geen
of levende ; of hy heeft den geest des vleesches en der werelt / of den middel-
Geest Gods die hem levendig maakt ; of hy is in den staat der genaa- staat.
de / of in den staat der vervloekinge ; of hy is een kind Gods / of een
kind des Dupvels ; of hy is op den weg tot de saligheyt / of op den
weg tot de verdoemenisse. Een middel-staat is hier niet / ende en kan
'er ook niet zijn. De Heplige Schyftuure verdeelt alle menschen in
twee o:ders / schaapen en bokken : Matth. 25: 32. en vergelph al-
ler menschen levens-manieren hy twee wegen , waar van de eene / die
vzeed is / tot het verderf / en de andere / die naauto is / tot het leven
leypd / Matth. 7: 13, 14. en niemant word 'er gebonden of hy gaat
op deze / of op die. En hy soo verre het gebeurde / dat die gene die
sonnige vertieren in een middelstaat te zijn / dit dierlyke leven quam
af te leggen / booz en al eer hy volkomelyk tot het Geestelphye leven
overgebracht was / soude die in den hemel opgenomen worden ? doch

die en staat niet open als' booz die geene die met'er daad wedergebooren zijn / Joh. 3: 3. of zoude hy in de helle nedergestoren worden? doch dese en is niet betoetdineert als' booz de bokken / en booz die geene die tot den eynde haares levens toe op den breedten weg gewandelt hebben. Of zullen misschien soodaanige menschen in zekere plaatsen tusschen beelden versainelt worden / daar zy vry van de pijnen der hellen / en misdeelt van de vregde des hemeis / zich zelven met ik weet niet wat booz een natuurlpke geluksaligheyt zullen vermaaken? Byhangt gelpkerwijs sommige Paapsche Lerraaten / in het Concilie van Trenten, handelende van de jonge kinderen die booz den doop gestorven zijn / met dese sorte speltingen van gedachten zich zelven voeden: welke de Auteurs der Historie van dat Concilie niet laat passeeren zondet haar met sout en edik van bespottinge geweeven te hebben / *Lib. 2. pag. mibi. 157.* Of misschien zult op zeggen / dat het nimmermeer gebeurt dat pemaant in die middel-staat sterft. Maar roont de beschepden van die verseekerlinge / waar dooz de menschen die tot dese middel-staat behooren verseekert worden van soo lange te zullen leven / tot dat se verklaart zullen hebben van wat odyze zy willen sijn. Maar staat niet booz dat ik van die zaake perweg in de Schyftuure gelezen hebbe. En indien die middel-staat zulken onverbzeekelpken t'samenknopinge met de Saligheyt heeft; soo zal het geen middel-staat sijn / maar een staat der genaade. Want het is alleen de Genaade / daar het bekomen der heerlykheyt onseplbaartpk aan verknocht is. Ik bekennet dat in het tweede bedyff der wedergeboorte trappen sijn; en dat haat laet somtijds onder de klupten verbozen is / of ook eenige kleynz en tedere en gelpk als kinderlpke werkingen booztzyngt / seer veel in volmaaktcheyt verschillende van die werkinge die de verder gekomene Geest der Weplygmaakende verwekt: dewyle nochtans ook die eerder werkingen upt de fonteyne des nieuwen levens haar oospyzong hebben / soo is het openbaar dat zy / die de zelve booztzyngen / onder de wedergeboorene te stellen sijn. Want het is noodsaakelpk dat wy een van beyden seggen: Of die werkingen welke de menschen van die middel-staat worden toegeschreven / komen boozt upt kracht der natuure en upt een gemeene Genaade; en alsoo isser in haar nietz het welke niet in de verwozpen en gauschelpk onwedergeboorenen plaasz zoude kunnen hebben: of zy komen boozt upt den inwonende Geest der genaade / en alsoo sijn se gewoachten der wedergeboorte / aan welke men de beginselen des Nieuwen levens schuldig is dank te weten.

Ook zyn'er geen voorbereydingen tot het begin der Wedergeboorte.

IX. Hier upt blykt / dat'er geen voorgaande boozbereydingen sijn tot het eerste begin der wedergeboorte. Want booz het zelve isser in den mensch / die te wederbaaren is / niet anders als een loutere dood. Ons, ALS WY DOOD WAAREN IN DE MISDAADEN, heeft hy mede levendig gemaakt met Christo, Eph. 2: 3. En waar-

maarlijk de Schijfhuure beschijft des menschen bekeeringe met zulke gelykenissen / die alle voorzbereddingen ganschelyk uptslypen. Altemets noemtse dit een nieuwe geboorte, tot welke waarlijk niemant van het zijne verweg kan toezien: maar om dat nochtans de Natuurlijke geboorte sommigse geschiktheden in de materie voorz uptsiet / op dat wy ons niet en souden inbeelden dat soodanig pet in ons is / ten zy het van God is voorzgehoimen / soo is daar voorz gesqzgt dooz de gelykenisse van de wederopstandinge, in welke uyt een materie die dooz geene hoedaanigheden voorzberedpt is het lichaam word herstelt: om dat nochtans de materie hier sekerlyk plaats heeft / doch in de wederopstandinge der ziele ganschelyk nietz toegebracht word / soo is hier by gekoimen het voorzbeeld der Schepinge, Ps. 51: 12. Eph. 2: 10. waar dooz geleert word dat het nieuwe Schepel uyt een geestelyk niet / het welke de sonde is / voorzgebracht word: maar evenwel / om dat gelykerwijs in het niet ook niet en was 't welk de Scheppling hielp en ondersteunde / alsoo niet petz en was 't welk de selve wederstreefde en wederstont / en in tegendeel de zonde niet alleen de werkinge Gods niet en ontfangt / doch zich daar ook tegen kant en met hem vbandiglyk stryd; soo en verbulden ende en volmaaken de andere beeltenissen niet het vervoog en de gelykenisse van dese wonderbaare werking / ten zy se epndelyk een Overwinninge Gods genoemt wierd: Een overwinninge / segge ik / over den Duvel die zijn hof bewaart / Luc. 11: 22. en krachtiglyk werkt in de kinderen der ongehoorsaamheyt, Eph. 2: 2. Alle dese werkingen Gods / welke Alexander Morus met een nette oorde soo op malhande, De Victoria boegt dat de rene op de andere sluyt / strekken daar toe / dat alle Gratia, voorzbereddingen tot het begia van onse Wedergeboorte seer verre wo- Disp. I. den uytgesfoten. Th. 10.

X. Derhalven sijn het spooz byster de Massiliaanse Halve-Pelagianen, welke drijven dat de mensch tot de Genaade / waar dooz wy in Het gevoelen der Pelagianizerende dwaalgeesten word wederlegt. Christus worden wedergebooren / komt te geraaken / al biddende / soekende / kloppende / namelyk dooz sijn natuurllyk vermogen: en dat in sommigse ten minsten / voorz en al eer zy wedergebooren worden voorzgaat eenig berouw / en doefheyt over de zonden / en een veranderinge des levens in een beter / en beginsel des geloofs / en een aangevangen liefde tot God / en een verlangen na de genaade; welke pogingen zy wel niet en oordeelden van zulken waardpe te sijn / dat men soude konnen seggen / dat wy dooz de selve der genaade des Heyligen Geestes waardig worden gemaakt / 't welk Pelagius en Julianus leerden / maar nochtans achteden zy dat dese dingen waaren een occasie waar dooz God beweegt wierd om sijn genaade te geven. Zy sepyden dan dat de barmhertigheyt Gods soo groot was / dat hy een seer kleyn beginsel van het goede niet sulken overbloedigen beloning vergoldt: gelykerwys dit haar gevoelen uyt de oude overgeblevene

bleebene schriften opgehaalt heeft *Vossius, Hist. Pelag. Lib. 4. Part. 1. Thes. 1.* Verbpstert zijn desgelijks de Remonstranten, in de Haagsche Conferentie, aldus schrijvende: Eenig werk des menschen dan gaat voor zyn levendigmaakinge, naamelyk zyn geestelyke dood te erkennen, te beweenen, te willen, te bidden dat hy daar nyt verlost worde, na het leven te hongeren, te dorsten, te zoeken. Het welke alles, en ook meer, van Christus vereyscht word in die geene die hy zal levendig maaken. Maar dese alle Philosophieren ongerijndelph. Want 1. Onse natuure / bewijst se na de etinge van de verbodene boom een quade boom gewoorden is / kan geen waarlyph goede en Gode aangenaame vruchten voortbrengen / en niets doen waar mede zy zich boozbepde tot de genaade der wedergeboorte: ten zy dat penant gehouden worde zich zelven dooz de sonden tot de genaade booz te bereyden. 2. Men heeft onderbonden dat die geene die allerbest tot de wedergeboorte scheenen gedisponeert te wesen nochtans seer verre van de selve zijn afgeweest. 't Welk het boozbreit van die jongeling seer overbloediglych beroont / die gelyk het scheen / vol zijnde van een goed oogmerk / ende brandende van begeerte na den hemel / en van een onberspelyk leven booz de menschen / soo verre dat Jhesus selve hem aanschouwende hem lief hadde / nochtans niet tegenstaande alle die geschiktheden droevig van den Heere vertrok / *Marc. 10: 21, 22.* 3. In tegendeel die geene in welke zelfs geen schaduwte was van boozbepdinge / gelyk de tollenaaren en de hoeren / hebben andere die burgerlyk en rechtveerdig en iustterlych godsdienstig waren voorgegaan in het Koninkryke Gods / want dese hebben Johanni, die den weg der gerechtigheyt verkondigde, niet geloofd: maar de tollenaars en hoeren hebben hem geloofd, *Matth. 21: 31, 32.* 4. Gyndelph God getuygt / dat hy in de eerste aankomste der genaade gevonden word van die, die hem niet en sogten, en na hem niet en vraagden, *Jes. 65: 1.* Seer wel segt *Fulgentius, Lib. 1. De Verit. Prædest. p. 62.* Waarlyk nietom dat wy willen, hebben wy de genaade ontfangen; maar de genaade is ons gegeven als wy noch niet en wilden.

Sommige
Regtsinnige,
Voorbereydingen
tot de
Wedergeboorte
toestande,
zyn nogtans
seer verre van
de Pelagianizeerende
Geesten.

XI. Ook zijn 'er sommige iust de onse geweest / die van Boozbepdingen tot de Wedergeboorte of bekeertinge gesprooken hebben; maar in een geheel andere zin als de Pelagianizeerende dwaal-geesten. In die geene die te wederbaaren waren selden zy / 1. Een verbzeeking van de natuurljke hertnekkigheyt / en een buigszaamheyt der wille. 2. Een ernstige overdenkinge der wet. 3. Een overdenkinge van eygen sonden en misdaaden tegen God. 4. Een Werltliche vzeefte der straffen en een schrik der helle / en alsoo een wanhoop aan eygen saligheyt ten opsichte van eenige saak die in haar is. Want op die ordze telt Perkins dese boozbepdingen op / *Casib. Conf. Cap. 5. Quæst. 1. Sect.*

1. *Seck. 1.* En *Amesius* is hem daar niet ongelijk in *Caf. Consc. Lib. 2. Cap. 4.* In den selven sin bphaang hebben sich verklaart de Godtgeleerden van Groot Brittanjen in de Synode van *Dordrecht p. 139. Edit. Dordrac. A. 1620. in Folio.* 1. Daar zyn sommige uytterlyke werken, van de menschen ordinarelyk vereyscht, eer dat zy tot den staat der wedergeboorte gebragt worden, welke zy somwylen vryelyk plegen te doen, somwylen vryelyk te laten: als daar is te Kerke gaan, de predication van Gods Woort hooren, en diergelyke. 2. Daar zyn eenige inwendige effecten ofte werkingen die de bekeeringe ofte wedergeboorte voorgaan, die door de kragt des Woordts en des Geestes verwekt worden in de herten der geuer die nog niet en zyn wedergeboren: als daar zyn de kennisse van den wille Gods, het gevoelen der sonde, de vrees der straffe, te denken op de verlossing, eenige hoopes van vergiffenisse. Nog daar in verschillen zy van de Pelagianizeerende Geesten.

1. Dat zy willen dat dese dingen niet voort en komen uyt de nature / maar belijden dat dese dingen zyn gewrochten van den Geest der Dienstbaarheid / die voort sich selven de weg baant tot de dadelyke Wedergeboorte. 2. Dat zy niet en willen dat Godt uyt aenmerkinge / en by occasie deser voortberedingen beweegt zijnde / veel min voort eenige verdienste der selve / de genade der wedergeboorte geeft; maar datse oordeelen dat Godt voort sich selven op dese wyse den dijk effen maakt / de laagten doet tpsen / de bergen en de heuvelen doet dalen / op dat hy voort een vlakker weg tot die ziele inhome. In de Theologanten van Groot Britannien doen'er by Thef. 6. Dat selts de uytverkorenen in dese daaden die de wedergeboorte voorgaan sich nimmermeer alloo dragen, of zy zouden om haare nalatigheyd en wederstand rechtveerdiglyk van Godt mogen worden verlaaten en begeven. Nochtans noemensse dese dingen liever voortberedingen tot de genade / als bychten en gewochten der genade / om datse menen dat ook een verworppeligh zoo verre kan komen: en zy leeren / dat dese voorgaande gewrochten, door kragt des Woords en des Geestes in der menschen herten voortgebragt, door de ondeugt van wederspannige wille verfmooit en ganschelyk uytgebluscht konnen worden, en dat dit in veelte plagt te geschieden. Eer selver plaatse Thef. 5. Maar evenwel menen wy dat die geene netter redenkabelen / welke stellen dat dese en diergelyke dingen in de uytverkoorenen / geen voortberedingen tot de Wedergeboorte zyn / maar bychten en gewochten van de eerste Wedergeboorte: voortberedingen nochtans tot verder ende volmaakter werkingen van den edelmoediger-makenden Geest. Want dewyle dese dingen voort-uyt-stellen eenig geestelyk leven van een ziele / die op een geestelyke wyse de geestelyke saaken aanmercht / en werckingen zyn van de Geest Gods / voort zoo veel hy aan de heyligmakinge der uytverkorenen de hant slaat; zoo komen wy niet anders als dese dingen byngen tot den Geest der genade en der wedergeboorte. En

hier tegen sijn niet dat ook diergelpke dingen / of de zelfe dingen / in de verwoypene gesegt worden gebonden te worden. Hoewelſe de ſelbe zijn ten opſichte van de ſtoffe / nochtanſ zijnſe de zelfe niet ten opſichte van het faſſoen. De verwoypelingen hebben ook eenige kenniſſe Chriſti / eenige ſmaak van Gods genade en van de krachten der toekomende eeuw. Nochtanſ volgt daar uyt niet / dat de kenniſſe Chriſti / gelpk zy in de geloovige iſ / en dat de ſmaak van Genade en van heerlykheyt die haar gegeven woꝛt / geen gabe iſ van de Geeſt der genade. En waarlyck die dingen die Perkinsius en de andere Engeliſche verhaalt hebben / zijn in de verwoypelingen geen boozbepedingen tot de wedergeboorte; noch uyt de nature van de ſake / noch volgens het oogmerk Gods. Niet het eerſte. Want hoe groot ook die dingen mogen ſchijnen te zijn / nochtanſ blijven zy binnen den omtrek van de geestelyke doot; en het iſſer 300 verre van daan dat de verwoypelingen dooz de zelfe tot het geestelyke leven zou- den gedisponeert worden / datſe in tegendeel dooz die daden die een geestelyk leven valſchelyk vertoonen bedrogen zynde / in de waare dood meer worden verhart / en ſich ſelven dwaaslyck behagende / van de zoeſinge deſ waaren levens / dat zy onwaarachtiglyk meppen be- kennen te hebben / verder worden afgekeert. Niet het tweede. Want geenig oogmerk Gods iſ te vergeeſſ. Het iſ dan noodſakelyk dat alle deſe dingen op een andere wyſe zijn in de uytverhoottenen / op een andere wyſe in de verwoypelingen.

Het onderſcheyd der Rechtsin- nige is meer in de woorden als in den ſin.

XII. Indien de ſaake nader woꝛt ingeſien / wy zullen bevinden / dat de rechtſinnige hier meer in de woꝛden en in de manier van ver- klaren / als in de ſin en in de zaak ſelfs / verſchillen. Want het woꝛt Wedergeboorte iſ van een twyffelachtige betekeniſſe. Al- temet woꝛt het booz een genomen met heyligmakinge / en woꝛt dooz de Wedergeboorte verſtaan die daat Gods / waar dooz de menſch / zynde nu een vrient Gods geworden / en met het geestelyke leven begaaf / uyt de ingeſtoꝛte hebbelpkheden rechtveerdiglyk en heyliglyk werkt. En dan iſ het zeker / datter eenige gewoꝛchten deſ Geeſtes zijn / waar mede hy de uytverhoottenen placht booz te beſepden tot de daden van een volſlagen geloove en heyligheyt; want de kenniſſe van de Goddelyke waarheden / het gevoelen der eiende / de droefheyt over de zonde / de hoope van vergebinge / en andere dingen gaan booz / eer dat pennant met vertrouwen Chriſtum aangrijpt / en de waare Godzaligheyt betract. God placht den menſche niet geen eene ſpiong heylig te maken booz en al eer hy perweg van ſich ſelfs of van Godt gedacht heeft / of eenige bekommeringe over zyn zaligheyt gehad heeft. En dat ſchynen de Britanniſche Theologanten te willen: wan- neer zy in beveſtiging van de tweede Theſis of itellinge alſoo ſpreken. Tot den ſtaat der rechtveerdigmakinge waar in wy vrede hebben by Godt door onſen Heere Jeſum Chriſtum, pleegt de Goddelyke genade de

de menschen niet te brengen door een haastige aanblasinge Gods, maar na dat zy door veel voorgaande daden onder den dienst des woords t'ondergebracht, en voorbereyd zyn. Met welke woorden zy genoege toonen dat zy dooz de wedergeboorte verstaan den staat van de passie of lydige rechtvaardigmaakinge. Maar altemetse berekent de Wedergeboorte de eerste overhenginge des menschen uyt den staat des doods tot den staat des geesteliken levens: in welken zin wy de selve nemen. En ten desen opzichte kan niemant der rechtzinnigen/ indien hy volgens zijn leergonden wil spreken/ voorberepde werken stellen tot de genaaide der wedergeboorte. Want of hy zoude stellen/ dat de selve uyt de natuure voortkomen; en alsoo zijn se/ volgens de belijdenisse van alle rechtzinnigen/ niet als doode werken en blinkende sonden. Doch dat permant dooz de sonden gedisponeert word tot de genaaide der Wedergeboorte/ sal niemant seggen die van een gezond doozdeel is. Of hy zoude stellen/ dat de selve voortkomen van Gods Geest; die/ indien hy soo verre op geen andere wijze werkt in de upverkoorenen als in de verwozpellingen/ dooz dese zijne werkinge niet en verhindert dat dese werken onder de doode werken gerekent worden. Want dat alle de daden der verwozpenen/ dooz hoe grooten upmuntenheyt der Goddelijke hulpe zy ook mogen opgebeurt worden/ sonden zijn/ houden alle rechtzinnigen dooz zeeker. Soo spreken de Britanniſche Theologanten ter aangetoener plaatse. p. 143. Een quaaide boom quaaide vrugten uyt haare natuure voortbrengende, moet eerst in een goeden boom verandert worden, voor dat se eenige goede vrucht voortbrengt. Doch den wille van den noch niet wedergeboorene mensche, is niet alleen een quaaide boom, maar ook een doode. Hier uyt redenkabel ik nu aldus/ de verwozpenen worden nimmermeer wedergebooren/ derhalven blyven zy altijd quaaide boomen/ en brengen nimmermeer andere als quaaide vruchten voort. En alsoo en kan'er in soodaanige werken geen voorberepdingen zijn tot de wedergeboorte/ om de oorzakke die boven verklaart is. Indien gy segt/ dat dese werken/ die gy voorberepdingen noemt/ zich anders hebben in de upverkoorene; soo vraag ik waar in die verscheppenheyt gelegen zy? Niets kan'er geantwoord worden behalven dat eenige/ dat se voortkomen van den Geest der genaaide en des levens. Seer wel: Maar dan zijn se geen voorberepdingen tot de eerste wedergeboorte/ maar gewochten daar van. Want de Wedergeboorte is de eerste aankomst van den Geest der genaaide/ en die krachtadiglyk het leven in de upverkoorene werkt.

XIII. Wat dan/ zult gy zeggen/ zijn'er gern voorberepde geschyktheden tot de eerste Wedergeboorte? Ik antwoorde bymoebigden nochlyk: geene. En ik onderschryve *Fulgentio, lib. de incarnat. & Gratiano* dat de *Christi Cap. 19.* Gelykerwys in de vleeschelyke geboorte de formerin-Christelygeke dood zyn riappen heeft.

*Privati-
vum.
Populivum.*

ge van Gods werk gaat voor alle wille des menschen die geboren wordt, alzoo ook in de geestelike geboorte, waar mede wy den ouden mensch beginnen af te leggen. *Ich bekenne wel / dat de geestelike dootd zijn trappen heeft; maar met onderschept. Het gene in de zelve bero-
vig is / namelikh de derdinge van het leven Gods / is eben-gelph in al-
le: en hier heeft meer of minneen plaats. Maar het gene itellig in de
zelve is / te weten die boose hebbelikheden / die zijn zeer ongelph.
En de jonge kinderen zijn alleenlik boose medegeboozne hebbelikheden: in de volwasene komen er nog andere by / die dooz veel onden-
gende daden en gewoonte van zondigen verkrege en gewoont zijn.
Tusschen dese is wederomeen groot onderschept / gelph als de hertog-
tochten der menschen dooz Gods verbozene bederlinge of meer of min
bedwongen worden. Want hoewel in aller menschen herten gelph als
een sinck-poel van allerhande quaadheden verbozen is; nogtans
laat God toe of buid dat sommige sich zelve in de zonden toegeven en
gelph als doozeenige rascrpen gezeven worden: dog andere houdt
hy te rugge dooz schaamte/en eerbiedigheyt van wetten/en eenige liefde
van eerbaarcheyt. Welcke in dien sin min verre van de hepligmakende
genade konnen gesegt worden af te zijn / vooz zoo veel grouwelike
schelmsincken daar meer tegen stryden / als een burgerlike en een up-
terlike eerbaarcheyt des levens. Maar hoewel ook perant vooz de
Wedergeboozte in die eerbaarcheyt mocht hebben gebozert / nochtans
blijft hy binnen den omtrek van de dootd: in welke geen voozbetep-
dinge tot het leven is.*

Ook mey-
nen wy
niet dat de
mensch
niet anders
tot de We-
dergehoor-
te getelt
is, als een
steen
*Litr. de
Præd.ß.
Sanct.
Cap. 5.*

*XIV. En nochtans houden wy het niet met die gene die zoo onbe-
schaafdelikh zeggen / dat de mensch niet anders tot de Wedergeboozte
gesiet is als eenige steen / of onredelike dier. Want in des menschen
ziele zijn dooz de nature die vermogens / welke maken dat hy een
bequaam onderwerp der Wedergeboozte zy; en welke in steenen of
onvernuftige beesten niet en worden gebonden. Vooz zoo veel kan de
mensch wedergebooren worden; daar in tegendeel een beest of steen niet
en kan. In desen sin heeft Augustinus gesegt: Het gelove en de liefde
te konnen hebben is eygen aan de nature der menschen; maar te hebben,
is eygen aan de genade der gelovigen. En dat dit verstaan moet
worden niet van het naaste vermogen / ofte geschiktheyt tot het ont-
fangen der genade / maar vooz zoo veel de mensch dooz de nature die
Faculteyten of vermogenheden heeft / welke een onderwerp zijn van
gelove en van liefde bewijst Vossius met krachtige bewijsgredenen *Histor.
Pelag. Lib. 4. Part. 1. p. 418.**

*XV. Dit nochtans moetmen in dit stuk niet voozbygaan / dat de
Upverhoortene vooz haare dadelike Wedergeboozte / niet verscheyde-
ne / en dat zeer vooztrefflike voozregten boven de verwozpelingen van
Godt begunstigt worden / welke volgens Gods taadt daar toe ver-
oort-
de Wedergeboorte eenige voorregten hebben.*

ordneert zijn om tot beboordeninge der wedergeboorte / die ter bestemde tijt zal geschieden / te dienen. Want nademaal God haar omhelsl met een liefde van byzondere goedertierenheyt / volgens het besluit der verkiezinge; en nademaal zy verlost zijn dooz Christus / en gestelt in een staat van versoeninge met God / en van rechtveerdigmakinge / dooz soo veel dese welbadendadelijk / of aan de zijde Gods aangemerkt worden; soo volgt daar uyt. 1. Dat God haar dihtwils byz bewaart van zulke misdaden en boose bedrjven die tegen de gemeene eerbaareht strjden / en dat dooz eenige behulpmiddelen van het licht der Theologie, der Conscientie en der Burgerlpke Eerbaareht / daar by komende eenige genaade die inwendig werkt / en de natuurlpke ondeugentheyt bedwingt. 2. Dat zy / alle en een peder die tot de erkenntisse en gemeene verlichtinge van de Euangelische waarheyt overgebracht zijn / behoed worden dooz de zonde tegen den Heiligen Geest. 3. Dat dooz de bedieninge des Woords / en andere werkingen van Gods byzondere Woorzienigheyt ontrent haar / veel geloof-spreeken der hemelsche waarheyt / van het natuurlpke verstant gebat / desgeljks in de memorie ingedrukt worden / welker overdenkinge / terstont na dat zy wedergebooren zijn / seer veel doet tot versterkinge van het geloof. En alsoo hebben zy onwetende zeer edele paalen versammelt / welker booztreffelpheyt en recht gebuyk zy dan eerst erkennen als zy wedergebooren zijn. Nademaal nochtans dese dingen uyt haar eygen nature den mensch niet en disponeren tot de Wedergeboorte / hoewel zy volgens Gods ordnantie alsoo zijn gestelt dat de Wedergeboorte op de zelve sekerlyk zal volgen / soo en konnen se geen booztercpblijngen genoemt worden ten zy van seer verre / en soodanig zullen zy meer zijn volgens Gods oogmerk / als uyt kracht der saake.

XVI. Na dat nu dooz de Wedergeboorte het beginsel des Geestes- Somtyds is
lyken lebens in de uytverhoorene ziele ingestoot is / soo handelt de God- de Geest,
delpe genaade daar ontrent niet altijd op de selve wyse en ordje. Het gelyk het
aan geschieden / dat de Geest des lebens Christus eenigen tijt in sommigen leven in
ge gelyk als verborogen is (op soodanigen wyse bphangt als het groei- het saet,
saame leven is in het saet van een plant / of het gevoelige leven in het
saet van een dier / of een Poetisch verstant in een gebooren Poet) soo
nochtans dat noch geen levendige werkingen daar uyt voortkomen.
Hoewel se met Christus / de fonteyne des waren lebens / dooz den Geest
heylsaamelyk vereenigt zijn. Dit heeft plaats in de uytverhoorene
en wedergeboorne jonge kinderen / welker is het koninkryke Gods /
en die overfulke onder de geloofigen / en de heyligen worden getelt / hoewel
se ter oorsaake van haar ouderdom niet bequaam zijn om met 'er
daad te gelooven en de godsaligheyt te offenen.

XVII. Woeder gebeurt het altemets / dat die Geest des nieuwen Altemets
levens brengt hy
zyne werkingen, maar die gelyk als der jonge kinderen zyn, her voor.

levens zich zelven ook door zijne levendige werkingen vertoont / soo haast als zij / die hem in haar kindsheit ontfangen hebben / haar jaaren allengskens wassende / bequaam zijn om met haate gedachten boven het lichaam op te klimmen. Alsoo heeft men meer als eens vermerkt dat in vijf jaarige of ses jaarige kindertjens eenige vuurtjens van godsaligheyt en devotie glinsterden / uptblinkende in heylige begeerten / brandende gebedekens / en zekere uptnemende tederheyt van conscientie, niet durvende het weg doen onttrent God / of zich zelven / of den naasten / 't welk zij geleert hadden Gode te misshaagen: des gelyks in redenvoeringen van God en Christus / en die vol zijn van heylige en ongebevestigde liefde / en na wat hemelsch / dat ik met woorden alsoo niet en kan uytdrukken / komen te rieken: gelykterwijls het Gode altemers lust uyt den mont der kinderkens, en der suygelingen zynen lof toe te bereyden, Ps. 8: 3. Doornamelijk zijn dese dingen aangemerkt in sommige sterbende kindertjens / en dat niet zonder groote verbaastheyt der omstanders.

Welke werkingen somtyds met den ouderdom toenemen.

XVIII. Maar op dese gelegde gronden bouwde Gods genade niet altijd op de zelve wijze. Dikwijls gebeurt het dat dit beginsel des geestelijken levens / het welke zich in die tederste kindsheit na gelegentheyt van den ouderdom / of somtijts daar boven / als God door zijn bijzondere genade de bereypte rijpicheyt der natuurlike vermogens verzoegt / werkzaam getoont had / te gelyk met den mensche alengskens opwaft / na het voorbeeld van onsen Heere / welke toenam in wysheyt, en in groote, en in genade by God en de menschen, Luc. 2: 52. en Johannes de Dooper / welke opwies en gestreft wierd in den Geest, Luc. 1: 80. De soodaanige gaan op den weg der heyligmakinge onophoudelijk voort / en wassen ongeboeliglyk op tot eenen volkomenen man tot de maate der groote der volheyt Christi, Eph. 4: 13. Een doozluchtig voorbeeld hier van hebben wy in Timotheus, die van kinds af de heylige schriften geweten had, 2 Tim. 3: 15. en die in zijn tedere jonkheyt / tot groote blijdschap van Paulus / klaare bewijzen gaf van zijn ongebevestigd geloove / soo dat hem somtijts traanen van een seer aanminnige Godsaligheyt uytbraaken / 2 Tim. 1: 4, 5.

Somtyds voor eenigen tyd bykans verstikt worden.

XIX. In tegendeel gebeurt het somtijts dat die vuurtjens van Godsaligheyt / doornamelijk die spaarsamer in de jonkheyt hebben uytgeblonken / met ik weet niet wat affche van wereltliche ydelheden en vleeschelike begeerlikheden der jonkheyt bedekt zijnde / byhangen in doobe hooften schijnen te veranderen. De verlostfelen van het bedrieglike vleesch / en het vergif der verlepdenende werelt / door een bedrieglike soetigheyt het niet wel beraaden gemoed bekrulpende / verstikken byhangen die tedere beginselen van Godsaligheyt: en houden de zelve / maanden lang / en somtijts eenige jaaren soo seer onder / dat se te vergeefs daar tegen aan schijnen te werken. Nochtans blijven

blijben in foodaanige overig kinaagtingen van een soo nu en dan zich
 zelven opwekkende conscientie / slaauwe betaadslaggingen om het leven
 in een beter te veranderen / en verblijvende voornemens. Tot dat
 3p / wanneer de onmetelpke krachtbadighept van Gods genaade zich
 in de slaauwen boesern ingiet / gelijk als ijt een diepen slaap ontwa-
 aken / en met groot berouw over het voozledene leven / in seer grooten
 ernst / een nette Godsalighept oeffenen / soo dat aan alle zijden ijt-
 breekt een siedende hitte van pver / welke dooz overbloediger blam-
 men soekt te betoonen dat se tegen wil en dank onder de asfche vastge-
 houden is geweest. Van desen staat gerst Augustinus een schilberpe in
 zijn eygen persoon / in de guldene boeken zijner belijdenissen..

X X. Maar niet alle ijtverhoorenen worden met de genaade der
 wedergeboorte in de kindshept begaast. Daar zijn menschen / welke
 God ijt de wereldsche staat / die ganschelijc geboepst was / of ook
 van een openbaare Godlooshept / na dat se nu volwassen zijn / weder-
 baart / en te gelijc en eenmaal krachtbadiglijk roept en bekeert ten
 opzichte van het tweede bedijf. Hoedaanige die geene zijn die bapten
 het verbond Gods geboren en opgeboed zijnde / of ook daar het
 verbond Gods in kracht is haar verblijf hebbende / sich selven geheel
 aan de sonde / aan de werelt / aan den Synbel hebben verhocht. Op
 deser wedergeboorte plag te volgen een groote verslagenthept des ge-
 moeds / en droefhept over de sonden / en schyk dooz Gods verbol-
 genthept / en ongelovelijke begeerte na de genaade / en onijtspeke-
 lijke bijdschap over de geboordene salighept in jeso, en wonderbaar-
 te en sich selven niet genoeg machtig zijnde wakkerhept tot den dienst
 des Heeren. Soodaanig is aan te merken in dien slokderwaarder
 van welke gesproken word / Act. 16.

X X I. Hier aan hangt de oplossing van dat vzaeg stuk / of niemant
 dooz een wedergeboorte te houden 3p / die den ijt / wijse en voortgang
 zijner wedergeboorte niet en kan verhaalen. Men moet in desen deele
 wel niemant slatteren / soo dat 3p soude meymen dat het hem geoozloft
 is een onbekommerde waan van wedergeboorte te hebben : maar ook
 moeten de conscientien niet geloobigen niet gepijnigt worden dooz een
 al te straffe angstmoedighert. Wat stuk sal sonder onderscheptinge
 niet opgelost worden. 3p hebben terstout betweten dat de voortgang
 der wedergeboorte seer verschepten is. Die geene / die nu vol-
 wassen zijnde ijt een gansch wereldsch leven tot het Gersleipke le-
 ven zijn overgeboert / konnen waatlyk / en behoorden ook te we-
 ten het begin / en de maniere van haare soo groote verandering. Die
 hoewel in de kindshept wedergebooren / nochtans dooz de stroom des
 werelds weggerukt zijnde / eenigen tijt de wereltkingen seer gelijc
 waaren / maar daar na dooz de Goddelijc genaade opgetweht
 zijnde / de werelt affweeten / en sich selven geheel aan de God-
 salighept overgeven / hoedaanig 3p. in de X V I I Stellinge be-
 schre-

tot dat
 God die
 slaauwig-
 heyt kragt-
 dadiglyk
 opwekke.

Sommige
 worden
 ook in
 den vol-
 wassen ou-
 derdom te
 gelyc en
 eenmaal
 wederge-
 booren ten
 opzichte
 van het
 eerste be-
 dryf, en
 bekeert ten
 opzichte van
 het tweede
 bedryf.

Of nie-
 mant voor
 een weder-
 geboorene
 te houden
 zy, dan
 die de
 voortgang
 zyner we-
 dergeboor-
 te weet te
 vertellen ?

schreven hebben: dese konnen en moeten niet soo seer de beginfelen van haar aller eerste wedergeboorte / als wel den voortgang van die volvoerende dadelijke bekeeringe in haar verstant en geheugenisse hebben. Doch die in haar kindsheyt wedergebooren zijnde / te gelijk met den Geest die haar levendig maakt opgewassen zijn / kan men niet als met groote onredelijkheid vergen om te verklaaren den tijd en wijsse van haar overgang uit de dood tot het leven. Het is genoeg indien zy met de ongedwongen vrychten der wedergeboorte / en met een standvastige besetheyt van een Godsalig leven / zich selven vertroosten en andere sichten. Ondertusschen is het allen aanbevolen op de werklugen van den Geest der genade in haate herten met een aandachtige opzigtigheid te letten: het welke seer dienstig is om God te verheerlijken / en om ons selven soo te vertroosten als op te werken.

De Werk-
meester
der Weder-
geboorte is
God.

XXII. Dat God de Werk-meester van onse Wedergeboorte is / kan in geen twiffel getrokken worden. Want dooz de wedergeboorte worden wy zijne kinderen gemaakt. Welke uit God gebooren zyn, Joh. 1: 12. En ook in desen deele hebben die geene die Kinderen Gods zyn door de Genade, eenige gelijkenis met die geene die de Soone Gods is door de Nature: behoudens ondertusschen die proportie die daar is tusschen de onepndige uytskeekentheyt des Veters / en der selver dupstere afchadwinge in ons. Waarom word de Heere Jesus Gods Soone genaamt? Om dat hy van den Vader gegencereert is Ps. 2: 7. Waar in bestaat die generatie des Vaders? Waar in dat gelyk de Vader het leven heeft in hem zelve, alsoo ook de Soone gegeven heeft het leven in hem zelve te hebben, Joh. 5: 29. Waarom worden wy ook in de gemeenschap Christ / Gods kinderen genoemd? Om dat zyn Vader onse Vader is / Joh. 20: 17. Hoe is hy onse Vader geworden? Hy heeft ons gebaart, Jac. 1: 18. 1 Joh. 5: 4 18. Waar in is die baaringe gelegen? Hy heeft ons der goddelykenature deelagtig gemaakt, 2 Petr. 1: 4. Alsoo worden wy ook na zyn gelijkenisse veranderd / en bekomen geen kleyn affchynfel sijner alletheghlyke heerlijkheyt.

Christus de
verdiensti-
ge en voor-
beeldige
oorzaak.

XXIII. Doch bysonder is hier de aanmerkinge Christi. Welke enkelijk als God aangemerkt zijnde / te saamen met den Vader en den Geest / de voorname oorzaak van onse Wedergeboorte is. Maar aangemerkt zijnde als Middelaar is hy een verdienstige en voorbeeldige oorzaak van de selve wedergeboorte. Want wanneer hy de Maescript des Soons Gods verborgen hebbende / zich met de menscheijke gestalte heeft bekleed / en in de gelykheyt des sondigen vleesches gekomen is / Rom. 8: 3. soo heeft hy even daar mede selve verdient dat alle zyne uytverhooren tot die heerlijke waardigheyt van Gods kinderen souden geraaken; van Gods kinderen / segge ik / niet alleen dooz Aanneming / maar ook dooz een geestelike en een wettelike Ge-

Geboorte. Ook dat heylige en heetlyke leven Christus is een seer volmaakt voorbeeld van ons leven / welkers gansche uytmuntendheyt bestaat in gelphoornigheyt met het leven Christus / die de eerstgeboorne is onder vele broederen, Rom. 8: 29. Hier by komt / dat Christus / als de tweede Adam / niet alleen dooz verdienste / maar ook dooz krachtdadigheyt geworden zy een levendigmakende Geest, 1 Cor. 15: 45. Soo dat de Wedergeboorene niet soo seer selve leven / als zy wel gevoelen / erkennen / en verkondigen dat Christus in haar leeft / Gal. 2: 20. Philp. 1: 21.

XXIV. Ook is het onse aanmerkinge waardig / dat de Heere predikt van den Geest de Werkmeeester der Wedergeboorte / Joh. 3: 5. wordt ver-
 Joh. 3: 5. loo yemant niet geboren en wordt uyt water en Geest, hy en kan in kaart.
 het Koninkryke Gods niet ingaan. Hier dragen de uitleggers / wat dooz het water, wat dooz den Geest versiaan moet worden. Daar is permant die dooz het water verslaat / den oorspronk van onse natuurlipke geboorte: vergelykende met dese plaate Jes. 48: 1. Alwaar de Israëlieten gesegt worden uyt de wateren Juda voortgekomen te zyn: en Ps. 68: 27. uyt den sprink-ader Israëls. En dan soude de sm zijn / dat ter behalven die geboorte waar dooz wy tot menschen worden geboren noch een andere betryfcht wordt / waar dooz wy worden geboren tot Gods kinderen. Het welke eenboudig schijnt te zyn / en met de spreekwys der Schysiture over een te komen. Daar is permant die dooz het water verslaat de gchoortsaamheyt Christi: welke wy wel niet en twiffelen de verdienste oorsaake van onse Wedergeboorte te zyn; nochtan twiffelen wy of zy immermeer onder den naam van water in de Schysiture voorkomt. Want de plaatsen die ten dien eynde worden bygebracht / Heb. 10: 22. 1 Joh. 5: 6, 8. Ezech. 36: 25. bewysen dit niet. Dooz het water schijnt daar bequaamelyker versiaan te worden de Heylige Geest met zijne werkingen. En dat het de Heere selve alsoo verklaart / blykt uyt het aangetogene kaptitel van Ezechiel, vers 26. De gemeene verklaaringe dan is aannemelyker als de andere / dat dooz water en Geest rene en de selve saak versiaan wordt / gelph dooz den Geest en vuur / Matth. 3: 11. Want daar en is niets gebuyphelyker in de Schysiture / als dat de heylige Geest voorgefelt wordt onder het sinnebeeld van wateren. Siet onder andere Jes. 44: 3. Ik sal water gieten op den dorstigen, en stroomen op het drooge; ik sal mynen Geest op u saet gieten. Alwaar de eerste spreekwys / die by gelphensse voorgefelt wordt / dooz een volgende / die epgemlyk te nemen is / wordt verklaart.

XXV. Het saet van onse Wedergeboorte / is het woordt Gods. Het saet Want alsoo segt Petrus / 1 Petr. 1: 33. Wedergeboren niet uyt ver- der Wedergankelyken, maar uyt onvergankelyken saade, waar op in de Byzond- geboorte
 tekst soodanige woorden volgen welke overgeset kommen worden / door is het het woordt van den levenden en in der eeuwigheyt blyvenden Godt, woordt
 of / Gods.

of / door het levende en eeuwig blyvende woordt Gods. Maar ook dat zaadt wercht niet altyt op de selve wyſſe. Want wat de volwasſene aangaat / die worden wedergeboren dooꝝ het woordt Gods / haer boozſtellende de leelijkheid en elende van het natuurlijke leven / of liever van die levende doodt / en deſgelijx de boozreſſicheit van dat geestelike leven / welkers werkmeeſter / fonteyn en boozbeeld Chriſtus is: ook aanhoudende met zeer krachtige aanmaningen / dat zy / alle vleeschelike begeerlikheyt verſaakt hebbende / ſich ſelven overgeven aan den Geest Gods om van den ſelven geſatſoeneert en verboynt te worden. En op deſe wyſſe is haer het woordt een moreel wercktuig der wedergeboorte / dooꝝ leeren en aantaaſen. Maar met de uprverhoorene jonge kinderen / dewyſſe niet bequaam ſijn om geleert en geraaden te worden / is het anders gelegen. Indien deſe ook up het zaadt des woordts geacht moeten worden wedergeboren te ſijn / zoo is dat te verſtaan / niet van het upterlick boozgeſelde woordt / het welke zy niet en verſtaan; maar van de waarheden in het woordt begrepen / welker kracht dooꝝ den heyligen Geest in hare ziele woordt ingedrukt / waar op zal volgen een dadelike kenniſſe van de ſelve als zy zullen opgewaſſen ſijn. Doch in niemant wercht het woordt krachtdadiglyk ten zy het wuchtbare gemaakt zy dooꝝ de kracht des Geestes. Zy het upwendige woordt moet komen het inwendige / het welke niet min krachtig zy als dat zeggen Gods / waar mede hy het licht up de duſterniſſe heeft doen boozthomen.

't Welck
daarom
neerſtiglyk
te leſen en
te hooren
is.

XXVI Dit dan ſtaat een pedet / die booz geen godloos betagter van ſijn epgene zaligheyt wil gaan / te betragten / dat hy neerſtiglyk Gods woordt leſe / hoor: overdencke / en de heylige heernomſten der Godtzalige en der ſelver gebeden geduuriglyk opwoone. Want hoewel hy booz ſijn wedergeboorte Gods woordt niet heylſamelyk kan hooren / leſen / overdenken / hoe weet hy nochtanſ welke de uute van ſijn genadige beſoekinge zal ſijn; wat ſpreek der heylige ſchryfſture / welke en wiens predikatie / de heere dooꝝ de kracht zyns Geestes tot ſijn wedergeboorte zal krachtig maken? Dit leert de erbaretheit / dat de menſchen daar worden wedergeboren alwaar het woordt Gods gepredikt wordt / het welke niet en gebeurt in die gewoſſen der werelt / welke Godt de predikinge zyns Euangeliums niet waardig en acht. En hoewel wy niemant met beſoekeringe zouden durven beloven / zoo hy maar in de aanhooringe en leſinge van het woordt volherdt / dat hy gewiſſelyk zal wedergeboren worden: dat nochtanſ betweeren wy niet reden dat een veel overbloediger hope van een weniſchelyke beheringe aan die geene toefſchijnt / die de middelen van God boozgeſchreben op het beſte datſe kunnen gebuycken / als aan zulke die de ſelve moedwilliglyk verſupmen. Als Ezechiel tot de dooze brendereen propheteerde / ſiet / zoo wierdt een beoetinge in de ſelve geſien / en de Geest quam in haer en ſy werden levendig / Ezech. 37: 7. 10.

XXVII. Die

XXVII. Niemand moet het ongerijmt schijnen / dat wy nu spreken van middelen ter wedergeboorte / Gaar wy een wepnig te vooren alle boozereydingen tot de selve ganschelijk verwoopen hebben. Dat niemand tot zijn wedergeboorte perweg kan bybrengen / hebben wy boven overvloediglijk bewezen. Godt nochtans gebiedt / dat een pege-lik sich maake een nieuwen herte, en eenen nieuwen Geest, Ezch. 18: 31. Dat hy ontwaake uyt den slaap, en opsta uyt den dooden Eply 5: 14. Dat hy vliede van den toekomendend toorn, Matth. 3: 7. Wat dan? Sullen wy menschjes tegen Godt antwoorden / als of wy hem met onse bedriegelike redenkaveling zouden kunnen vangen en verstricken? Sullen wy zeggen waarom worden ons dese dingen geboden van welcke wy niets kunnen doen? Sullen wy snateren tegen Gods raadt / en roepen / nademaal wy niets tot onse wedergeboorte kunnen toebrengen / dat het allerbest is dat wy met de handen in den boesern / stil sittende verwachten tot dat hy ons zelfs wederbaarte? Wat zoude dat anders zijn / als met de ydele overleggingen onses vleesches tegen Godt twisfredenen / wiens dwaarsheyd alstij zal beboonden worden wopfer te zijn als onse allerwijsste wijsheyd? Hoe veel beter is het / dat pernant hoorende die geboden Gods / en siende met eenen zijn eygen krachteloosheyd / hepliglijk van sich selve leere wanhoopen / in droefheyd / bekommeringe / verlangen / en gebuyck der middelen ijdelsamelijk verwachte de toekomstige van Gods genade?

XXVIII. Woeder als pernant dooz een ongebeynst gebodden zmer elende / en een oprecht verlangen na zijne zaligheyd getroffen zijnde / met den stok waarder vraagt / wat moet ich doen / op dat ik zalig worde? Act. 16: 30. van is het dat sich nu eenige godbzugtige betoeringen beginnen te openbaren / welcke upt een inwendig / maar nochtans een zeer teder beginsel des nieuwen levens voortkomen : en welke niet een zorgvuldige neerstigheyd voortgeeft moeten worden. Waar toe dienstig is. 1. Dat hy dikwils / en zoo beweeglijk als hy kan / sich selven booz oogen stelle de zeer elendige staat van alle onherboorene / en hoe dat hem ook / indien hy in den staat der nature blijft / niets te verwagten staat / als een eeuwig verderf / een doovlinge van Gods heerlijkheyt / en onverdraaglijke pijnen zoo der ziele als des lichaams. En dat dit in gemetlep wyse te vermindert is / indien hy na Gods beel niet en worde wedergebooren. 2. Dat hy dooz dese aanmerkinge beweegt zijnde / met alle kracht tot Godt roepe / bidde / aanhoude / van het verheffen zijner stemme niet afstaate / tot dat hy zijne genade bekomen hebbe. Dat hy dikwils sich selven aan sich selven vertone / als of hy nu stont aan de uptreffe kant van de helle / met den Duijvel aan zijn zijde staande / die vaardig is / zoo maar de Groote Godt daar toe verwilligde / om hem terkont van boven neder in de helle te werpen / en dat hy in die benaetheyd van een beved gemoedt / niet zeer byandende

Op wat wyse middelen ter wedergeboorte kunnen voorgeschreven worden.

de gebeden / zughtingen / tranen / Godt aandoop / en vergiffenisse ge-
 elpi als asperse. 3. Dat hy oudertusschen in het hooren / lesen / over-
 dencken van Gods woordt voortga / verwachtende de verdere betoe-
 ringen des Beestes / gelyckertwys de kranche verwachten den En-
 gel die de wateren van Bethesda betoerde. 4. Dat hy sich verbouge by
 het geselschap der Godsaligen / en door haar onderwys / voorbeeld en
 gebeden / in de betrachtinge der godzaligheyt soecke te ontbanden.

SEVENDE HOOFT-STUK.

Van het Geloove.

Het salig-
 makende
 Gelove be-
 grypt in
 sig seer
 veele din-
 gen.

I. **D**e eerste daadt des Geestelicken Levens / het welke
 door de Wedergeboorte den uprverhorenen ingestort
 is / en de springader der volgende levendige daden /
 is het ware GELOOVE, in Godt door Christum :
 welkers nature wy nu gaan verklaren. Het selve nu
 en is niet een eenige bpsondere daadt of hebbelichheyt
 der ziele / en het en moet niet ingebonden worden tot alleen een eenig
 vermogen der ziele / maar het is een sake bestaande in vrscheydene
 daden / die door malkanderen onbarmengdelik heen gaan / en door
 een soete t'samenkoppeling malkanderen bevoorden en helpen : het
 brengh mede een veranderinge van den geheelen mensche ; het is
 een Fonteyn des Geestelicken levens / en epndelick een heylige
 krachtadigheyt en werckzaamheyt der gansche ziele ontreut Godt
 in Christo. En daarom han onder een eenige bevattinge de ge-
 heele omtreck des selfs nauwelichs onderscheydentlik begrepen woz-
 den.

Ganschelik
 gelyk het
 leven ; want
 het is een
 springader
 des geeste-
 lyken le-
 vens.

II. En het moet niemant wonder schynen / dat wy onder de naam
 van een Christeliche deugt zoo veel dingen te gelyk begrijpen. Want
 gelyckertwys wanneer als ymant het leven noemt / met dat woordt
 dat geene beteekent woordt / dat sich door de geheele ziele / en alle des
 selfs vermogens / verspreyden / ook aan het lichaam medegedeelt
 woordt / en tot alle daden van het levende schepsel sich uytstreckt : al-
 soo als wy van het geloove spreken / welke een overvloedige springa-
 der van het gansche Geesteliche leven is / willen wy met dat woordt
 beteekent hebben dat geene / dat alle de vermogens doorwandelt / en
 bequaam is om haar met Christo te verenigen / en alsoo levendig
 te maken / te heyligen / te zaligen.

III. Meer

III. Meer dingen zijn 'er / soo onder de natuurlyke, als onder de En het
sedelyke saaken, die bpsiang volgens aller toestemminge door de ge- en moet
heele ziele zich zelven verspreyden / en zich niet en laten binden aan een niet vast-
eenig vermoegen alleen. In natuurlyke dingen / de vrye wille of het gebonden
type goetdinken / het welke vooz soo veel het een goeddunken is tot worden
het verstand, vooz soo veel het vry is tot de wil meer betrouwen wozt: aan een
soo dat / gelykwerps Bernardus eegens spreekt / een vry mensch zyn vermo-
eygen voogt zy, om de wil: zyn eygen regter, om de reden. In se- gende der
delyke dingen / het Beeld Gods, en de oorspronkelyke gerechtigheyt, ziele al-
welke niet alleen in het verstant / en niet alleen in de wille te plaatsen leen, niet
zijn / maar in beyde die vermogens teffens zijn te stellen. meer als de
vrye wille,

IV. Soude alle swaartigheyt niet weggenomen worden / en het en oor-
gansche verschil dat 'er onder de Godgeleerde is over het onderwerp spronke-
des geloofs / niet bygelegd worden / indien wy / 't welk wy niet recht lyke ge-
homen doen / onthemen dat 'er is een wesendlyke verscheydenheyt des regtighcyt.
verstands en der wille, soo van de zielen, als van malkanderen? Het welke
wat is het verstand anders als de verstaande en de kennende ziel? Wat min won-
de wille, als de willende en de begeerende ziel? Het is ons geenzing der is, om
groozloft de ziele te begripen als een saak die in zich zelven onvernuf- dat de ver-
tig en onredelyk is / en die door een andere daar en boven bpkomende mogens
saak verstandig en redelyk gemaakt soude worden. Dat sommige seg- der redely-
gen dat het verstant van de ziele voozthomt / door een sekerre uytvloeiin- ke ziele
ge / kan naauwlyks begrepen worden hoe het geschied. Want indien wesenlyk
de ziele in haar eygen en wesentlyk begrip de kracht om te reden kave- niet en
len niet inslupt / soo en kan se de zelve niet vooztzeigen; dewijle gy te worden
bergeefs van een oorzaak verwacht het geene noch wesendlyk noch by onder-
uymuntendheyt in de zelve word verbat. Indien de ziel door zich zel- scheyden.
ven de kracht heeft om te reden kavelen / soo vozbert geen noodsaake-
lykheyt / dat eenige andere kracht daar en boven horte tot die kracht
die de ziel in zich zelven heeft. Even eens is het gelegen met de wille /
welke niet meer als het verstant van de ziel wesendlyk onderscheyden
wordt. Maar zy is de ziel zelve / vooz soo veel die van God be-
quaam geschaapen is om het goede te begeeren. Beyde dese ver-
mogens wozden van malkander onderscheyden / niet als saaken die
wesendlyk verschillen / maar als krachten / die tot de zelve ziele behoo-
rende op verscheyden wyzen werken. Want men kan niet verklaa-
ren / indien de wille alsoo van het verstand onderscheyden word dat se
in zich zelven blint zy / hoe zy het voozwerp van het verstand aange-
wesen als goed kan aanmerken en alsoo op een redelyke wyse be-
geeren. En waarom / bid ik / souden wy een wesentlyk onder-
scheyt stellen tusschen die beyde? Souden wy dat doen om dat het vooz-
werp verscheyden is? Maar het voozwerp van beyde is met 'er daad
het zelve / namelyk het Waare Goed, alhoewel de manier van aan-
merken verscheyden zy. Want het verstant merkt het Goede aan
vooz

booz soo veel het Waar is. De wille boegt zich tot het Waare booz soo veel het Goed is. Of souden wy het doen / om dat de daaden verscheyden zijn? Maar niet alle verscheydenheyt der daaden byengt met zich een verscheidenheyt der kracht. Waarlyc een eenvoudige bevattinge verschilt van het oordeel en van de redenkaavelinge: welke nochtang daaden van het zelve vermogen zijn.

Welke
stellinge
niet nieuw
is in de
Scholen.

V. Ook moet dese stellinge niet nieuw schijnen te zijn. Scotus heeft al ober lange beweert / dat het Versiant en de wille / noch van malkanderen noch van de ziele verschillen. *In 2. dist. 16. qu. 1.* Desgelycs Scaliger Durandus meynde / dat de vermogens wel met 'er daad van de ziele verschillen; maar nochtang niet 'er daad niet en verschillen van malkanderen. Welk gevoelen insonderheit Vossio behaagt / *de Idololatria Lib. 3. Cap. 42.* Het welke tot ons oogmerk genoeg is. Gelyk hier wy van dese vermogens van malkanderen niet en zijn te scheid / alsoo en is het geen wonder dat wy in beyde het geloove plaatsen.

Maar nog-
tans onder
de daaden
des geloofs
is eene de
voornaam-
ste.

VI. Dat ondertusschen seggen wy by wyse van waarschouwinge dat onder die daaden die wy beschrijven sullen / seekere eene de booz naaimste is / in welke wy oordeelen dat het eegne wesen des Geloofs / booz soo veel het ons met Christus vereenigt en rechtvaardigt / gelegen is. Het welke ter dege aan te merken staat / insonderheyt in het stuk de rechtveerdigmaakinge, op dat niemant eenige daden der liefde die in de oeffeninge des geloofs verscheydenlyc ingewikkelt zijn / tot de oorsaken der rechtveerdigmaakinge trekke.

Ook en is
in de oeffe-
ninge des
geloofs
zulken onder-
icheyden
ordre niet,
als wy ons
in de Bes-
chouwin-
ge voor-
stellen.

VII. Wyder is dit ook waar te nemen / dat die dingen / die wy grooter nettigheys halven van stuk tot stuk onderscheydenlyc sullen verklaren / in de oeffeninge des geloofs op verscheyden wyzen in malkanderen zijn ingeblochten. Als de gansche ziele zich zelven aan dit werk Godes besteed / soo strekken zich seer vele daaden met malkanderen upt na God en Christus / sonder een seekere oorde te houden / welke daaden stuk booz stuk in oorde te byngen een geloovige in het werk bezich zijnde dikwils niet gelegen komt / noch lust / ja menigmaal onmogelyc is. Het is nochtang nuttig dat wy letten op de natuurlyke voortgang des geloofs / op dat de gansche gelegentheyt des selfs ons grondiger blyke.

Tot het ge-
loove be-
hoort ken-
nisse.

VIII. Het eerste dat het geloove of behelst / of booz upt stelt / is kennisse van de saaken die te gelooven zijn. Dit blykt tegen de beuselende Pappsten. 1. Upt duydelyke plaatsen der Heylige Schriftuere / alsoo sprekende van het geloove / dat se klaarlyc te kennen geven dat de kennisse in desselfs begrip en oeffening ingesloten word / *Jes. 53. 11. Joh. 17: 3. vergeleeken met Hab. 2: 4. Joh. 6: 69. 2 Tim. 1: 13.* 2. Upt de natuure van het geloove selfs / welke / dewyle het bypten twyffel sept een toestemminge aan de waarheyt van God geopenbaart /

1100-

noodfaakhelph een kennisse van dese twee dingen boozt uyt selt. 1. Dat God per twee geopenbaart heeft. 2. Dat dat geene zo aan het welke als van God geopenbaert zynde het geloove toeflemminge geeft. Want het is een ongerpmt seggen / dat permant eenige waarhept soude toeflemmingen / die hy ganschelph niet en weet / en van welke hy niet en weet dat eenig geloof waardig getuigenisse is. 3. Uyt de manier op welke het geloove in de uytverhoozene booztgebracht word; het geene uytterlyk geschiedt dooz de verhoondinge en het gehoor des Euangeliums / Rom. 10: 7. openbaarende de saake die geloof moet worden / met betooninge der waarhept aan alle conscientie / 2 Cor. 4: 2. en innerlyk dooz het onderwys van God de Vader / Joh. 6: 45. Indien dan het geloove dooz een onderwys / soo uytwendig als inwendig / in het herte geteelt word / soo moet het in kennisse bestaan. Want het eygene en het naaste gewoont van een onderwys is kennisse. 4. Uyt het geene op het geloove volgt; welk is bespdenisse en verantwoordinge, Rom. 10: 9. 10. 1 Petr. 3: 15. Doch het en kan niet geschieden dat dese zo sonder kennisse. Seer wel segt Hilarius: want niemant spreekt dat hy niet en weet, noch kan gelooven dat hy niet en kan spreken.

IX. Men moet waarph bekennen / dat in dese donkerhept onser verstanten / seer veel dingen / ook van die geene die seer verlicht zijn / niet geweten worden: en dat veel dingen / voornamelph van de onbedrevene en kinderen in Christo / met een ingewikkelt geloove worden geloof / boozt soo veel zo in het gemeen boozt een onsepfbaar beginsel van alle dingen diete gelooven zyn de gansche Schysfuuere aannemen / in welke seer veel dingen die haar onbekent zyn worden begrepen / en boozt soo veel zo de voornaame gevoelens van het Christendom omhelzen / in welke als in een middelpunt veel andere waarheden t'saamenkomen / die daar uyt dooz een klaar gevolg worden opgehaalt / welke zo gelooven in haar grondslag. Gelpkerwys Johannes van de geloobige schryft / dat zo alle dingen weten, 1 Joh. 2: 20. om dat zo dooz het onderwys des Geestes geleert hebben die grondslag der grondslagen / waar toe gebracht worden / en waar uyt opgehaalt worden alle helpsaame waarheden. Ik sal verder gaan: het kan geschieden / dat permant / aan welke God / zynde een byp uytdeelder zynet goederen / een spaatsaame maate van kennisse toegemeten heeft / nochtang seer sterk in het geloove zo / tot het martelaatschap toe. Maar nochtang volgt hier uyt geenzins: dat het geloove beter dooz onwetendhept als dooz kennisse beschyden word: of / dat die geene wel doen / die de onwetendheit in het volk als een Moeder van geloove en van debotie boeden / tegen Coloff. 3: 16. Want geenzins kan permant gelooven 't geene hy ganschelph niet en weet / Rom. 10: 14. En een pegelph moet daar na trachten dat zyn geloove soo weynig als mogelph ingewikkelt zo / en soo veel als mogelph is onderscheyden zo / gelpkerwys die geene betaamt die vervult zyn met alle kennisse, Rom. 15: 14. Want hoe

Welke
nogtans in
veele seer
ingewikkelt
is.

pennant onderschepdentlyker in het licht des Geestes bevat de waar-
heyt die van God geopenbaard is / en de straalen der Goddelijckheyt die
daar in schynen / hoe hy ook vastet die waarheyt sal gelooven. Selfs
de Martelaaren / die anders onbedreven waaren / hebben seer klaart
en onderschepdentlyk gezien / dat die waarheden vooz welke zy niet en
schroomden de dood te lyden / ongetwyffelt en Goddelijk waaren ; hoe-
wel zy misschien niet veel vooz de zelve hebben kunnen disputeeren.

Het kort
begrip der
dingen die
te kennen
zyn.

X. Woerter die dingen die den geenen die gelooven sal noodsaake-
lyk zyn te kennen / zyn / in het gemeen / de Goddelijckheyt der Schrif-
tuure / op welke het geloove eyndelyk rustet : Bysonderlyk die din-
gen / welke zien op de saligheyt in Christus te bekomen ; welke kof-
telyk tot dese drie hoofstukken kunnen gebracht worden 1. Dat men
weete / dat wy dooz de sonde verbyemt zyn van het leven Gods / en
de heerlykheyt Gods dervende , Rom. 3: 23. en dat het niet en kan ge-
schieden dat of wy ons zelve / of een Engel uyt den hemel / of eenig
scheepsel in de werelt / ja selfs niet alle scheepselen te samen / ons trek-
ken uyt den afgrond der elende en herstellen in een gelukkige staat.
2. Dat men kenne den Heere Christum / die vol is van genade en waar-
heyt , Joh. 1: 14. die alleen die naam is onder den Hemel gegeven ,
dooz welchen wy komen salig worden / Act. 4: 12. en in wiens heimisse
het ewigle leven bestaat Joh. 17: 3. 3. Dat men weete dat het nood-
saakelyk is / in dien wy de saligheyt in Christus willen bekomen / dat
wy met Christus dooz den Grest en het geloove vereenigt worden / en
ons zelve aan hem overgeven / niet alleen om van hem gerechtvaardigt
maar ook geheyligt / en na zyn goeddunken geregeert te worden /
beproevende welke zy de goede , de welbehaagende , en de volmaak-
te wille Gods , Rom. 12: 1.

By de ken-
nisse moet
komen de
toestem-
minge.

XI. By dese kennisse moet komen de toestemminge , welke is de
tweede daad des Geloofs / waar mede pennant die dingen / die hy
kent / als waarachtig aaneemt en erkent ; aannemende het getuy-
genisse Gods , en alsoo versegelende dat God waarachtig is , Joh. 3: 33.
Dese toestemminge word voornaamelyk gegront op de onsepbare
waarachtigheyt Gods die van zich zelve en van zynen Soone ge-
ruyt / 1 Joh. 5: 9. 10. Op welk getuygenisse / zijnde in de Schrif-
tuure geopenbaart / en verspreyende aan alle zyden de straalen
van zyn Goddelijckheyt / een geloovige met min verpliglyk rust /
als of hy zelve by alle die dingen tegenwoordig was geweest.
Want wanneer de ziele / bestraalt zynde met het licht des Gee-
stes / die Goddelijke waarheden ziet / en in de zelve een seer upt-
nemende Gode betamendheyt , en een seer wijse en ongebrooken
r'saamknoopflug der zelve / soo kan zy niet nalaten toestemminge
te geven aan de waarheyt die met soo veel bewijzen zich zelve
in het gemoed indringt : maar houd soo onbekommerlyk dat gee-
ne dat zy alsoo heid vooz seker / als of zy dat zelve met haare
oogen

oogen hadde gesien / of met haare handen getast / of in den derden hemel opgenomen zijnde uyt de mond van Godt selfs onmiddelyck gelooft. Wat ook het bedenken des vleeschs daar tegen keft / wat ook de pdele Maaggesisters daar tegen haerleiben / hoewel zy misfchien niet bequaam is om alle tegenwerpingen te wederleggen / nochtang volhert zy in de erkennisse van dese waarheyt / welk zy al te klaar heeft gesien / en al te seker uyt Gods mondt gehooft / dan dat zy sich daar van door eenige schijnredenen souden laten afleiden. Want ik en heb, segtse / geen konstlyk verdigte fabelen nagevolgt, als ik geloof hebbe de kragt en de toekomst onses Heeren Jesu Christi, maer in den Geest ben ik geweest een aanschouwer van zyne majesteit, en zyne stemme hebbe ik van den hemel gehooft; 2 Petr. 1: 16, 18. En alsoo isfer by het geloeve een vaste grondt en een bewys, Heb. 11: 1. en een volle verseekertheyt, Rom. 4: 21. Over welker woorden betekenisse het niet ondienstig sal zyn sommige dingen aan te merken.

XII. Meermalen spreekt d'Apostel van een volle verseekertheyt, in 't Grieks *πληροφωρία*. Hy noemt een volle verseekertheyt des verstands, Coloff. 2: 2. en een volle verseekertheyt der hope, Heb. 6: 11. en een volle verseekertheyt des geloofs, Heb. 10: 22. Volgens de letterkonstige oorspronkelykheyt beteekent het Griekse woord een volle drift, als of men seyde een voldriftigheyt; zijnde dit een leenspreuk / gelyk het schynt / van de schepen ontcent / als de Zepelen met een boozpoedige windt worden vervult. En alsoo soude het hier betrekken een driftige genuegentheyt des gemoeds / dat van den heiligen Geest boozgedreven is / om de gekende en begrepene waarheyt toe te stemmen. De seer booztreflyke Meester der Griekse tale Hesychius verklaart het door *βεβαιότητα*, vastigheit. En in dese betekenisse is de volle verseekertheyt des geloofs niet anders als een vastigheyt des geloofs in Christum, gelykerwijs d'Apostel dese spreekwijzen onder nialkanderen verwisselt / Coloff. 2: 2, 5. en saken die volkomene sekerheyt hebben (*πεπληροφορημένα πράγματα*) zyn saaken die volkomen geloof vinden, of daar volkomen verseekering van gegeven is, Luc. 1: 1. Soo vast moet dan in een gelovige zyn de toestemminge der Goddelijke waarheyt.

XIII. Seer nadrukkelyk is ook het woordt hypostasis (*ὑπόστασις*), En een het welke de Apostel sprekende van het geloeve komt te gebruiken (*ὑπόστασις*) Heb. 11: 1. En de Latynen hebben niet een woordt dat de gansche vaste-kragt van dit bequaam is uyt te drukken. 1. Betreket het woordt *hypostasis*, het welken van een saak / in hoedanigen sin de Philosophen seggen dat de betrekkige saaken hebben haer *hypostasis*, of wesentlykheyt, dat is / datse metter daadt zyn, en datse niet en zyn vercierselen van ons verstant. En waarlyk dat doet het geloeve / dat de gehoopte saak / welke noch metter daadt niet en is, nochtang zy in het

verstant van een geloobige / die soo vastelyk de beloften Gods toekent / als of hy de belofte de zaak nu tegenwoordig hadde. Dat hadde *Chrysoftomus* in het ooge / wanneer hy dese plaats alsoo verklaarde. De Wederopstandinge is nog niet in sig selven, maar de hope (laat ons seggen het gelobe) stelt de selve tegenwoordig en doetse zyn in onse ziele. Seer gelukkiglyk heeft het selve upgedrukt de Grieksche Uytlegger welens woorden van *Beza* bygebragt werden. Want nademaal de dingen die gehoopt worden, geen wesen en hebben, aangefien zyn nog niet en zyn; soo is het gelove een seekere *bypostasis*, en wesen der selve, om dat het maakt dat die dingen eenighins zyn en tegenwoordig zyn, daarom dat het gelooft datse zyn. 2. Het woordt *bypostasis* beteekent ook een fundament of grondslag, in welken sin *Diodorus Siculus*, die van *Gomarus* aengetrokken is / gesegt heeft de grondslag van het graf, *ὁρίζων τῆ τάφου*. En daar op liet de verklaringe van *Calvinus*, het gelove is een *bypostasis*, dat is / een steunsel of besittinge daar wy de voet in vastsetten. 3. Beteekent het ook een bestendigheidt, of stantvastigheyde, die vooz het vbandelphe gewelt geensins wijkt. Alsoo gebuyt *Plutarchus* dit woordt in *Demetrio*. En *Polybius* in de beschijvinge van *Horatius Cocles* die vooz de vbanden niet en zwigte. En waarlyk in het gelobe is perweg het welcke alle aanbellen der verzoekingen onvertsaagdelijk verdraagt / en van de toestemminge der eenmaal gehende waarheyt sich niet en laat afstrekken. Indien wy nu alle dese dingen t'samenvoegen / soo sullen wy seggen; dat het gelobe sulken vasten toestemminge der Goddelijke waarheyt is / dat het ook dingen die lange daer na geschieden sullen / gelyk als tegenwoordig sielt / en dat het een steunsel zy vooz de siele om 'er de voet in vast te setten / niet wphende vooz eenigen aanbal.

En een
(ἐλεγχος)
bewys.
*Rhetoricorum ad
Alexandrum cap.*
14.

XIV. Ook moet men hier niet voorbygaan dat *Paulus* het gelobe noemt *elenchus*, het welk overgeset woordt een bewys, te weten der saaken die men niet en liet. Dit woordt *elenchus* nu beteekent twee dingen. 1. Een gewis vertoog. Een *elenchus*, segt *Aristoteles*, is soodanigen redenkaveling die sig niet anders en kan hebben, maar noodsaakelyk alsoo is gelykerwys wy seggen. 2. Een overtuuyginge des gemoeds dooz soodanigen vertoog der waarheyt. Gelyk *Aristophanes* in *Pluto* het werk woort *elenchai* (ἐλεχαι) daar *elenchus* zyn oorspronk van heeft / neemt vooz overtuuygen. Daar is dan in het gelobe / soo het een *elenchus* is / een gewisse overtuuyginge des gemoeds / dooz een klaar en onseplbaar vertoog der waarheyt. Dit vertoog nu der waarheyt steunt op het getuygenisse Gods die ganschelyk niet en kan bedriegen: waar upt het gelobe alsoo redenkaelt: Al wat Godt / die de waarheyt selfs is / openbaart / dat en kan niet anders als op het hoogste waar zyn / en aller aanneeming waardig, hoewel ik mischien dat met de oogen niet en kan sien / noch ganschelyk begrypen.

XV. Alle

XV. Alle dese dingen strecken hier toe / om te leeren de vastighejpd Waar uyt van de toestemminge die in het gelove is / 300 secker als in eenig Wif- blyckt, konstig vertoog kan wesen. Daarom die geene zeer ondoorzichtigh dat het spreken / welke dijn / dat het Goddelike gelove onwaarhejpd Goddelik kan aannemen. Nademaal het eygen voozwerp des geloofs is het ge- gelove tungenisse Gods / het welke noodzakelijk des is / en sekerder geen on- als alle bewijs. Ook konnen 'er geen plaats en der Schrefture byge- waarheyt bracht worden / in welke den menschen petywes om te geloven voozge- kan aanne- steit wordt / dat niet waar en is. men.

XVI. Maar wy moeten hier een andere bekommerninge wechneemen. Ontrent de Indien het gelove zulken seckeren en vasten toestemminge is / of 3p seckerste dan alle geen waar gelove hebben / welke ook ontrent de fundamen- waarheden reele waarheden / altemet in twijffeling 3yn? Wy antwoozden, dubben de 1. Dat wy het gelove nu beschrijven in 3yn volkomen wezen aange- Gelovige mercht 3ynde / als die Chyzelike denkt na welkers volmaakt heyt somtyts. wy alle moeten streben / niet gelych het 3omtyds is in de geloobigen. 2. In de vooztreffelike gelobigen komen altemet / vooznamelikh wanneer 3p aan eenige stercke versoeking te doele gestelt 3yn / stru- kelingen / dubbingen / twijffelingen / hollingen tot het tegendeel oprysen : het welke bewysen der twijffelingen van Afaph, van Jeremi- as, van andere ontrent de Voostemighejpd Godes : doch dit 3yn eeni- ge staute des geloofs / uyt de swachhejt des vleesches opgehomen. 3. Het gelove strydt geduriglik met de versoeking / stemt die in- werpingen des Dupvels of bedenkingen des vlesches niet toe / ende en rust nimmermeer / tot dat het in Godes heyligdom ingegaan is / en dooz de onderrechtinge van den Geest des geloofs versterkt is in de beschouwinge en erkennenisse van die waarheden ontrent welke het in twijffeling was. Daar / en nergens anders / vindt het eyndelikh ruste vooz het hol 3pner voeten.

XVII. Op dese toestemminge volgt een liefde tot de alsoo gekende Op de toe- en erkende waarhejpd ; en dit is de derde daadt des geloofs / waar stemminge vand' Apostel spreekt 2 Theff. 2: 10. Want nademaal in de saligma- volgt lief- kende waarden een klaare openbaringe is van Godes heerlikhejt de. niet alleen vooz 300 veel hy waarachtig is in 3yn getuygenisse / maar ook vooz 300 veel de wijshejpd / heylighejt / rechtveerdighejpd / goedhejpd / kracht / en andere deugden Godes in de zelve uytrik- ken / 300 en kan het niet geschieden of de geloobige ziele / siende in die waarheden dese minnelike deugden Godes / moet in liefde tot de zelve ontblyden / over de zelve opspringen en God verheerliken. Daar- om die geene die geloof / wordt gesegt God eere te geven, Rom. 4: 20. en de eere Gods lief te hebben, Joh. 12: 43. Voornamelikh verlustigt sich de ziele in de fundamentele waarhejpd van Christus. Die be- merkt 3p als een onwaardeerlike schat en paarle van groote waarde. Dese is den geenen die geloven dierbaar 1 Petr. 2: 7. Het is wel waar / dat

dat de Liefde, indien wy in een nauwe beteeckenisse daar van spreken / van het gelove onderscheyden woert; maar nochtan syn de daden van beyde deugden zoo in malckanderen ingewonden / dat wy het gelove niet ten vollen konnen oeffenen zonder eenige tusschenlopende daden van liefde. Soedanig ook dese is daar wy nu van handelen. Het welke zeer voortreffelike Godtgeleerden vooz in hebben aangemerkt. Om van andere nu te wygen / zoo hebben dit gedaan / *Chamierus Panstrat. tom 3. Lib. 12. Cap. 4. Num. 16. Wendelinus Theol. Lib. 2. Cap. 24. ad Thef. 8.* Beyde trecken zy vooz haar zeggen aan Augustinum, die aldus spreekt: wat is te geloven in Godt! Gelovende te beminnen. Desgelyx kan nagesten worden de zeer vermaarde le Banc, Godtgeleerde tot Sedan, in *Theſibus de Fidei iustificantis natura*, &c. § 95. Doch indien iemandt dese liefde wil aanmercken als een daadt van het gelove / in sijn engte genomen / onderscheyden / dat mogen wy wel lyden: zoo maar dat vastgehouden woert / dat het niet en kan geschieden / of de gelovige ziele moet / te wijlse haar gelove oeffent / dese gekende en erkende waarcheden / gelyk zy in Christo syn / oprechtelike liefhebben / sich verblipdende dat zoodanige dingen waar zyn / en sich verlustigende in de waarheyt / geheel anders als de Duyvelen en de godloosen / welke die dingen die sy weten waar te zyn / wel zouden willen en wenschen dat niet waar en waren.

Hier op
volgt een
honger
en een
dorst na
Christum.

XVIII. Hier uyt ontfstaat de vierde daadt des Seloofs / zynde een Honger en een dorst na Christus. Want een gelovige ziele de zaligmakende waarcheden kiemende / liefhebbende / kan niet anders als wenschen dat alle die dingen die waar zyn in Christo / ook vooz haar waar zyn / en dat zy volgens / en dooz die waarcheden mach worden geheyligt en gezalligt. En sy verlangt ernstelike dat zy / die om de zonde vervuimt is van het leven Godts / wederom mach zyn tot eere Godts / dooz een genadige rechtverdigmakinge / en daar in versegelt mach worden dooz de Heyligmakinge. Dit is die hunger en dorst na de gerechtigheyt, waar van gesproochen woert Matth. 5:6. En hoe kan het doch geschieden / dat die geene welke geloof / en gevoelt dat hy in sich zelve zeer elendig is / welke overtuypt is dat hy door geen ding / noch in hemel noch op aarde / uyt zyn elende kan verlost worden / welke te gelyk een volhepdt van zalighepdt siet in Christus / welke verseeckt is dat hy de zalighepdt niet en kan bekomen / ten zy hy met Christo vereenigt woerde / welke die waarheyt van de volhepdt der zaligheyt in Christo alleen en in de gemeynschap met hem van herten beklint; dat zoodanig eene / segge ik / niet ernstelike en vierdiglike begeerte / dat hy Christus in hem mach hebben wonende / dit zoek / hier na sta / en dat met zoodanig een begeerte / die niet en kan worden voldaan / als dooz het besit der begeerte zaak: gelycherwijs de hunger en dorst niet gestilt woert / als dooz syp en drank.

XIX. Op

XIX. Op dese honger en dorst volgt een aanneeminge van de Heere Christus, tot Rechtverdigmaakinge / ^{Op dese} ~~Heplig~~maakinge / en volko- ^{Op dese} ~~volgt~~ een inene salighept. Welke is de vyfde, en wel de wesentlyke en booz- ^{aannemin-} ~~naame~~ daad des geloofs. Want de Hemelsche Vader bied zijnen So- ^{ge van de} ~~ne~~ / en de Heere Christus zich zelven / aan de kranke en verinoeide Heere ^{Christus.} ~~ziele~~ / met alle zijne weldaaden en de volhept der salighept die in hem rust / en dat booz niet / seggende: Siet hierben ik, ziet hierben ik, Jef. 65: 1. En de siele die zich zelven nu bewust is van haare elende / de volhept der salighept in Christo met blydschap en hoope aanmerkende / en na zijn gemenschap seer begerrig zijnde / kan niet nalaaten dat aan-gebodene groote goed / met de grootste toegenegenthept des herten / aan te vatten en aan te nemen / en alsoo aan-nemende het haare te maaken. En door dese daad word Christus het eygen besit van een geloobige siele. Alsoo is het dat zy al wat Christi is / 't welk te gelyk met Christo aangeboden word / zich zelven toe-ep-
gent / en booznaamelik de gerechtichept Christi / welke is de grondslag van de salighept. En op dese wyse Christum aangrijpende word zy met Christo vereenigt; en met Christo vereenigt zijnde word zy ge-
reekent zelve gedaan / zelve geleden te hebben / het welke Christus / als boze in haare plaats gedaen en geleden heeft. En op die wyse is het licht om te verstaan / hoe wy door het geloove in Christum gerecht-
beerdigt worden.

XX. Meer als eens vertoont de Schriftuure dese daad des geloofs Waar van met dupdelike woorden. Doozluchtig is de plaats / Joh. 1: 12. soo de Heylige veele hem aangenomen hebben, het welke even soo veel beduut als die Schriture in zynen naame gelooven. En Col. 2: 6. gelyk gy dan Christum Jesium meer als den Heere hebt aangenomen; waar by gevoegt kan worden het geene eens de Heere seer nadrukkelyk gesegt heeft / Jef. 27: 5. Hy moest myne ^{spreekt} ~~sterke~~ aangrypen, sonder loslaaten. Want het Hebreeusche woord overgeset aangrypen, word geset tegen loslaaten of aflaten, Spruk. 4: 13.

XXI. Maar om dat de siele Christum alsoo aangrijpende ter salig- Welke hept / te gelyk op den zelven leunt, en op hem steunt, soo word die met een daad des geloofs ook dikwyls door dese Leenspreuk verklaart: ge- leuninge Iph Ps. 71: 6. op u heb ik gesteunt, Jef. 48: 2. zy steunen op den God op Chri- stum Israels, bepsende en boozgebende het waare geloove. En Jef. 50: ^{stum} ~~10.~~ dat hy steune op zynen God. Doegt hier by Jef. 10: 20. 2 Chyon. 16: 7. 8. En indien permant dese daad van een geloobige siele / alsoo ^{voegt is.} ~~leunende~~ op Christum / en op den zelven steunende, spitsvindigh wil onderscheyden van de aanneminge Christi / en stellen dat se laater is als die; ik sal daar niets tegen hebben. Laar ons dan seggen dat dit de sesde daad des geloofs is.

XXII. Welke wy oordeelen seer krachtig uptgedrukt te worden Verkla-

2 3

door ringe van
het Hebreeusche woord ^{אמן}.

door het Hebreeuſche woord *beëmin* (פִּינִי) het welke egyptiſch beteekent zich zelve te draagen werpen op iemands waarheit en kracht / gelijkerwijſe een jong kind ſich werpt op de armen van een voeſter-vader om van hem gebaagen te worden. Want het komt van *Aman* (אָמָן), het welke egyptiſch iſt dragen; hier van daan komt *Omeen* (אָמֵן), dat iſt een voeſter-vader, Num. 11: 12. Draagt het in uwen ſchoot, gelyk als een voeſter-vader den ſogeling draagt. En *Heeameen* (אָמֵן) iſt gedragen te worden; gelijch den Laalkundigen kan bliſken uit Jef. 60: 4. Daar dit woord gebuſht word / vergeleken met Jef. 66: 12. daar wy leſen / gy zult op de zyden gedragen worden. En waarlijch Chriſtus draagt in zynen ſchoot die geene die in hem geloven Jef. 40: 11. gelijch als voeſter-kinderen, die men op de ſchoot heeft; want ook die gelijkeniſſe gebuſht Moſes / Deut. 1: 31. De Heere uwe God heeft u gedragen als een man zynen ſoone draagt. Onder u gelegd hebbende zyn eeuwige armen, Deut. 33: 27. *Heëmin* dan beteekenen de gelooven, iſt upt kracht van het woord ſoo veel als aan Chriſto zich geven om gedragen te worden, en alſoo ſich zelve werpen in de ſchoot en op de armen van den zelve. Door welke gelijkeniſſe de werksaamhept van een geloovige ziele ontrent Chriſtum ſeer aardig wordt uitgedrukt.

Door het geloove geeft zich ook de ziele aan Chriſto over als aan een Heere.

XXIII. *W*onder als de geloovige ziele Chriſtum alſoo aanneemt en op hem ſteunt / ſoo merkt zy hem niet alleen aan als Saligmaaker, maar ook als een Heere. Want zy neemt aan den geheelen Chriſtum / en ſoodaanig als hy iſt. Doch hy iſt niet min een Heere als een Saligmaaker. Ja hy kan geen Saligmaaker zijn ten zy hy ook een Heere zy. Daar in beſtaat onſe ſalighept / dat wy niet toebehooren den Duppel noch ons zelve / noch eenig ſchepſel / maar Chriſto den Heere. Het Belooſe dan neemt Chriſtum den Heere aan; Col. 2: 6. En op geen andere wiſſe bied Chriſtus ſich zelve der ziele aan tot een man / als ook onder deſe voorwaarde / dat ſe hem voor haren Heere erkennen / Pf. 45: 11. 12. En / als de ziele ſich zelve werpt op Jeſum om gedragen te worden / ſoo verſaakt zy te gelijch haar eigen wille / en geeft ſich over aan het goëddunken van Jeſus / om van hem gelept te worden wertwaarts het hem lufft. Hierom iſſet in het geloove ook een nedrige overgeblinge zijns ſelfs / en een eegen-maakinge / waar door een geloovige plichtshalven ſich zelve geheel en al aan Chriſto / die aan hem upt genade geſchouwen iſt / wederom geeft. Ik ben myns Liefſten, en myn Liefſte is myn, Cant. 6: 3. 2 Cor. 8: 5. zy gaven haar zelve aan den Heere. Bykans gelijkerwijſe Amasai met zijn medegeſellen ſich zelve aan David overgaf / gebuſhende deſe woorden: Wy zyn uwe o David! en met u zyn wy, gy ſoone Iſai, 1 Chyon. 12: 18. En deſe overgeblinge onſes ſelfs aan Chriſto gedaen / welke wy voor de ſevende daad des geloofs houden / iſt een fonteyn

teyn en gebuurige spyzgader van alle waare gehoorsaamheyt / die daarom ook genoemt word een gehoorsaamheyt des geloofs, een gehoorsaamheyt uyt den geloove doozthomende / Rom. 1: 5.

XXIV. Da dat een geloovige ziele Christus alsoo aangenomen / en zich zelven wederom aan hem overgegeven heeft / kan zo en moet zo daar uyt besluypen / dat Christus met alle zijne saligmakende wel- daaden de haare is / en dat zo dooz hem sekerlyk sal gesaligt worden : volgens dese onbedrieglijke sluyptreden des geloofs : Christus biedt zich zelven tot een volkomen saligmaaker aan alle die vermoept zijn / hongeren / dorsten / hem aannemen / bereyd zijn om zich zelven aan hem wederom te geven : Maar ik ben vermoelt / ik hongere &c. Derhalven bied Christus zich zelven my aan / hy is nu de mijne / en ik de zijne / en niets sal my van zijne liefde afscheyden. Dit is de agtste daad des geloofs / ontstaande uyt de bewustheyt van het rechtveerdig- maakende geloove / Gal. 2: 20. 2 Tim. 1: 12. Rom. 8: 38.

Hier uyt ontstaat een sluytreden des geloofs, waar van het besluit is, Christus is de myne.

XXV. Hier uyt ontstaat epndelph in de ziele / die zich zelven nu van haare betreeninge met Christus dooz den geloove bewust is / een vrymoedigheyt, stilte / blydschap / vrede / en een moedige uytbaging van allerhande vanden / van allerhande gevaarlykheiden / een roeming in den Heere / een roeming in tegenspoeden. Als de ziele lieflyk leunt op haaren lieften, Hoogl. 8: 5. met uytgespreyde armen zich op hem neder werpende of met den elleboog soetelyk op hem leunende (gelp- kertsch het woord / leunen overgeset, in de gronttaale dit beteekent /) verseekert zijnde van haare onderlinge gemeynschap met hem / en onderlinge liefde / als zo zingt / Ik ben myns Lieften : en zyne genegentheyt istot my, Hoogl. 7: 10. so spyzigt zo godvuchtiglyk van blydschap op en verlustigt zich in haaren Heere / word dronken in zijne liefde / verheugt zich met een onuytspreckelyke en een heerlyke vreugde, 1 Petr. 1: 8. verfmelt heylsamelyk by de vrandende blam- men van wederzijdsche liefde / roemt epndelikh in de hoope der heer- lykheyt Gods, Rom 5: 2.

Waar uyt voortkomt een geluk- salige stilte der ziele.

XXVI. Laat ons nu de saaken / die alsoo in het vrede verklaart zijn / koztelikh in een trekken ; om de selve gelikh als met een opslag van het gezicht te aanschouwen. Het geloove begrypt een heimisse van de verbozgentheyt Gods en Christus in het licht der genaade / van welke verbozgentheyt een geloovige de waatheyt met een volle toestemminge des gemoeds erkent om de achtbaareht van den getupgenden God ; en niet alleen dat / maar hy bemint ook de waatheyt / spyzinge daar in van vreugde op / en verheerlykt God : krachtiglyk ook verlangende na de gemeynschap Christi / op dat die dingen die waat zijn in Christo ook vooz hem waat zijn ter saligheyt : daarom / als Christus hem in het woord en den Geest aangeboden word / so neemt hy hem met een zeer groote lustigheyt des gemoeds aan / leunt op hem / lecht zich op hem nedet / geeft zich aan hem over / en epgent

Een kort begryp der saaken die gesegt zyn.

Ich aan hem; het welke gedaan hebbende soo roemt hy dat Christus nu de zijne is / en verlustigt zich in hem op het allervermaakelijke / rustende onder de schaduw van den boom des levens / en met zijn over-soete vruchten zich zelven versadigende. Dit is dat geloove der uyverkoorenen Gods, Tit. 1: 1. zijnde een onwaardcerlyke gave / een band van onse vereeniging met Christus / een ladder des Paradyzes / een sleutel van de Arke des Verbonds / waar mede de schatten van deselve woorden ontfloren / een eeuwig spijngader van een heylig / gerust / en gelukzalig leven

Uit de verhaalde daden des geloofs behooren sommige tot het geloove voor gaandelyk: sommige wesenlyk: sommige navolgelijk.

XXVII. Indien iemand meent naauwkeuriglyk te spreken als hy dese daaden des geloofs alsoo onderscheyd / dat hy oordeelt dat sommige het geloove in een naantwen zin genomen voorgeen; gelykewoos de kennisse van de geopenbaarde waarheyt / waar by eenige boozetreflyke Godgeleerden voegen een godvruchtige toegenegentheyt van de wille jegens God: dat andere behooren tot het fatsoen en eygen wesen des geloofs / gelyk de toestemminge / de honger en dorst na de gerechtigheyt / de aanneminge Christi tot een Saligmaaker en een Heer / en de toelucht der ziele tot hem: dat andere daaden aan het geloove toevallig zijn / en alleenlyk toebehooren aan het sterke en krachtige geloove; namljk die verskeretheyt / dat Christus nu de myne is / en die soete berustendheyt in Christus als de myne / geboegt met een volghende opspyinge en roeminge in hem: indien iemand / seg ik / de saake dus gelieft te bevatten / en booz te stellen / wy willen hem niet wederstryken in het gebuyk van dese zijne naauwkeurige onderscheydinge / die ook ons niet en misgaagt. Dit alleenlyk beoogen wy te bewyzen / dat alle dese dingen in de volle oefeninge des geloofs te samen komen.

Wat het Historische geloove zy, en of het ten regte alsoo genoemd word?

XXVIII. Alst het booz-geseyde is klaar blykende / dat van het saligmaakende geloove / 't welk wy tot noch toe beschreven hebben / seer veel verschilt het geloove 't welk men Historisch en Tydelyk placht te noemen; met een benaaminge daar ik nochtang aan twyfel of zy ook bequaam genoeg zy. Het Historisch geloove noemen zy een bloote toestemminge gegeven aan die dingen die in Gods woord begrepen worden, om de Agtbaarheyt van den getuygenden God, sonder eenige godvruchtige beweginge der wille. Maar dewijle die toestemminge niet alleen gegeven word aan de Historien des Goddelijken Woords / maar zich ook uytstrekt tot de geboden / leerstukken / beloften / byeggementen / soo schijnt de tytel van Historisch geloove al te naantw te zijn. Ten zy dat het misschien alsoo genoemd worde / ten opzichte van de wyse op welke het ontrent zijn boozwerp bezich is. Want gelykewoos die geene die Histozien leest van saaken / welke tot hem niet en behooren / deselve blotelyk beschouwt / en daar booz niet en word beweert of inniglyk geroert; alsoo die dat geloove hebben / laaten alleenlyk haare bloote bespiegelingen gaan ontrent die dingen die in

Gods

Gods woordt worden geleert / en brengen deselve niet ober tot de practyk. Hoewel ook dit niet allefing waar is / dat de Historien / selfs de alleroudste / en van de andere werelt / sonder toeringe / beweginge / en toepassing gelezen worden. Beter soude het dan ynn dit gelobe tenoemen een beschouwig gelobe of een gelobe van bloote toeflemming.

XXIX. Het tydelyk gelobe noemt onsen Heere Matth. 13: 21. dat geene / dat / behalven die generaale toeflemminge / ober de gekende waarhejdt byzolph is / deselve belydt / en veel bewegingen in het herte / en daaden in het leven verwekt / welke eenige gedaante van Godtsalighejt vertoonen / maar alleen vooz een tyt / als alle dingen onder het Evangelium voozspoedig ynn ; doch beslypht wanneer de stormen van vervolgingen komen. Bysselyk wordt dit van den Heere tydelyke, en dat maar voor eenen tyd is / genoemt. Maar dewyle het kan gebeuren / ja dikwils geschiedt / dat de menschen / wannere de saken van de kerke voozspoedt hebben / in dese belydenisse des geloofs / en inbeeldige blydschap / en soodaanige aanstellinge des levens / welk zy meynen tot de godsalighejt genoegsaam te ynn / tot den eynde haares levens volherden ; soo wordt de naam van tydelyk gelobe / welke van den Heere alleen aan het gelobe der Afvallige gegeven is / min bequaemlyk gegeven aan dit gelobe / 't welk wel niet saligmaakende is / maar nochtans staantvastig. Beter souden wy het misfchjen noemen een laardunkend gelobe / of een Verwaant gelobe.

XXX. Doch onsen troost isser aan gelegen / dat wy onderschepdentlyk weten / op wat wyse dit gelobe van het waare / levende en saligmaakende / welkers gedaante het stoutelyk naboorft / onderschepden wordde. En ten eersten isser geen kleyn onderschepdt in de erkenenisse der geopenbaarde waarheden / aan welke als aan waarheden dit Verwaant gelobe wel toeflemminge geeft / maar dewyle het versterken is van het waare licht des Grestes / soo is het dat het de eygene gestalte van die waarheden / en gelyk zy waarhejdt ynn in Christus / niet en siet : het merkt in de selve niet de glinsterende deugden Godes : het waardeert na behooren der selver dierbaarhejdt niet : als het deselve eerst begint te kennen / soo is het wel ingenomen met der selver nieuwighejdt en selsaamhejdt / maar het begint niet te byanden in een levende liefde tot dezelve : en het en wende niet veel arbejds aan om dezelve niet alleen in sich zelven ingedrukt / maar ook in sich zelven uptgedrukt te hebben : en zoo dikwils andere dingen het gemoedt voozkomen / die met een grooten schyn van vermaak of voozdeel bleven / soo laat het lichtelyk de denkbeelden der waarheden / welke tegen dat voozdeel stryden / uptwischen / en het scheelt wepnig of het wenscht dat dezelve geen waarheden waeren ; welke het tegeen wil en dank gedwongen wordt voozsoodaanig te houden. Doch

Wat het tydelyk gelove zy?

Het verschilt van het Saligmaakend Gelove.

1. In erkenenisse der waarhejdt.

Deze dingen zijn in het waare geloobe gansch anders gestelt; gelyk-
wys wy in de 17. stellinge getoont hebben.

2. In
toepassin-
ge van de
beloften
des Euan-
geliums.

XXXI. Ten anderen is in de toepassing van de beloften des Euan-
geliums een groot onderschept. Want het verwaant geloobe gaat niet
op een behoorlyke voet en orde. Reukelooselyk berispt het zich in / dat
het eppendorn heeft aan de saligheyt die in den Euangelio beloofd is / of
ganschelyk sonder fondament / of op een valsche fondament. Want
altersg gebeurt het dat dugdaanige menschen / sonder eenige onder-
soeking haares selfs: 't welk zy als een al te moeselyk en haare
saaken nadeelig werck ontwijken / zich zelven soetelyk vlepende / de
genaade onses Heeren zich trotselyk toe epgenen / en in dien pdeelen
droom sojglooselyk slaapen / niet ondersoekende / noch willende on-
dersoeken / wat het fondament van haare inberibding zy. Altes-
mers leggen zy tot een fondament van dese haare verwaandheyt / of die
verkeerde bevattinge van Gods Algemeene barmhertigheyt / en
van ih weet niet wat gemakkelykheyt des Euangelischen verbonds:
of een gevoelen van haare genoegsaame hepligheyt / om dat zy een
weping mit ondenigende zijn als de godloofte: of de uytwendige ge-
meenschap met de kerken Godsdienst: of de sojgeloosheyt van haa-
re slaapende conscientie, en soete spellingen van haare droomen / wel-
ke zy oordeelen de vzeede Gods en vertroosting des Heiligen Ge-
stes te zijn. Met dese en diergelyke pdele dingen bedriegen zy zich
zelven; als of dese dingen genoegsaame kenteekenen der genaade wa-
ren. Maar de waare geloobigen / uyt een innig gevoelen haarer elen-
de / na de genaade des Heeren Jesu hppende / en de selve met een be-
bende nederigheyt aangrijpende / durven nochtrans over de selve / als
de haare gewoorden zijnde / niet roemen / ten zy dat zy doozhenen dooz
een naarstig onderzoek sekerre en onbedrieglyke kenteekenen der ge-
naade in zich beboonden hebben. Met een diepe nederigheyt / en een
heplige bevinge / en een oprechte selfs verloochening / naaderen zy / om
de genaade Christus aan te grijpen. En zy en roemen niet van de selve
aangegrepen te hebben / als na een naauwkeurig onderzoek / eerste-
lyk van de kenteekenen der genaade / en daar na van haat epgen her-
te. In de verwaanden is het bejde anders. Welke reukelooselyk
aangrijpen / het welke haat op die orde niet en woord aangeboden
(want God bier den sondaaren geen onbesoogt heyt en blydschap aan /
dooz en al eer het gemoed dooz een doef heyt over de begaane sonden /
en dooz een behoorlyke bekommering over de saligheyt verslaagen is)
en dan ook reukelooselyk over de aangegrepene genaade roemen / daar
zy niet en weten te betoonen / met eenige gewisse bewijzen / dat se aan
de selve deelachtig zyn gewoorden.

3. In
blydschap.

XXXII. Het derde onderschept is in de blydschap, die bejde dit
geloobe verselt of volgt; en dit is tweevoudig; 1. Ten opzichte van
den oorsprong. 2. Ten opzichte van het gewrogt deset blydschap. In het

het betwaant gelobe spruyt de blydschap ten deele upt de nieuwigheyt en zeldzaamheyt der geopenbaarde zaacken (want de heimisse van een waarheyt / die wat zeldsaam en verborgen is / vermaakt het verstant / gelyckertwijls de genietinge van het goeie de wille) ten deele upt die pdele inbreddinge / dat de goederen in den Euangelio aangeboden haer toe behoren / van welcke zy eenigerhande smaack / doch die alkenlik de uitterste lippen roert / upt de geneyne gaven des heyligen Geestes / gewaar worden. Maar in het levende gelobe ontstaet een veel edeler en bondiger blydschap / upt de liefde van die kostelickste waarheden door welke heimisse de ziele van Godt onderwesen / en met recht sich selven oordeelt zeer gelukkig geworden te zyn / upt een onbedriegelicke hoope en gewisse versekertheypdt haares geestes / daar by komende het getuygenisse van den Geest Gods / aangaande Gods tegenwoordige genade en toekomende heerlijkheyt / en eyndelik upt een oversoet gevoelen van de tegenwoordige genade / en voorszmaack van de toekomende heerlijkheypdt. En dewyle de oorzaken van heypde die blydschap 300 verschapden zyn / 300 en is het geen wonder dat ook de gewoonten zeer verschapden zyn. Die eerste maakt de ziele vol van haar selve / laatse ledig van de liefde Gods / en verswaart met haar pdele kitting de slaap van vleeschelike zorgeloosheyt. Doch de laatste maakt de gelovige op een ongelooftiche wyse verbaast door de wonderbaarlikheyt van Gods onverblende menschen liefde / ontsteektse met een wederzijdsche wederliefdinge van den goedertrienenen Jhesus / en baart in haar een zorgvuldige bekommerninge om ners te doen / twelk die onepidige gunste Godes onwaardig is / en om den Geest der genade die haar 300 vriendelik handelt geen droefheyt noch smarte aan te doen.

XXXIII. Het vierde onderschepdt is in vruchten gelegen. Want het waangeloove overschelpet de menschen met een diepe slaap van zorgeloosheyt / 300 datse het vleesch hoestende onder een swaare slaap begraven leggen: of brenge mede een zeechere uytwendige veranderinge van daden ten goede / en maakt datse door de kennisse des Heeren en Saligmaakers Jesu Christi de besmettingen der werelt eenigins ontvlieden: 2 Petr 2: 20. of wanneer het op het voortreffelike werlt / 300 verwercht het eenige vliegende en haast-verdwijnende voornemens en ondernemingen van een netter godsaligheypdt / maar het repuygt het herte niet / het brenge geen nieuwe hebbelikheden van heyligheyt in den mensche / en 300 wanneer of de vlesingen van de werelt en het vleesch / of eenige ongernaken de Euangelische godsaligheypdt bergeselschappende / krachtiger als gewoonlik haer aan boort komen / 300 beswijcken zy tetsont in den loop van de begomene vroomheypdt / en keeren wederom als swynen tot de wentelinge in het slyk. Door die ondiepe kennisse van de Euangelische waarheypdt / en van het 300 genoechlike en nuttige / als eerlik goet / dat in den Euangelio ge-

4. In
vruchten.

toont woꝛdt / dooꝛ dese kennisse / zeg ik / die niet diep in haare herten ingedruꝛcht is / woꝛden 3p wel aangepoꝛt tot verbeteringe des lebens : maar wanneer het aankomt op een verkrigginge van eenig tegenwoꝛdig goeꝛt / of op het berinꝛpden van een nakendt quaadt / 300 woꝛden de denkbeelden van het waare en het goede / die het Euangelium haar te gemoete geboert hadde / 300 uꝛtgewischt / dat 3p het tegenwoꝛdige vermaak of voꝛdeel / ofte de berinꝛpdinge van een naakendt quaadt / boven alle beloften des Euangeliums / boven alle Euangelische godsaligheꝛt / verheffen. Maar het waare Gelooꝛe druꝛkt de gedaante van het eꝛzlike met zulke diepe mercken in de ziele / dat 3p oꝛdeelt voꝛ haar niets schoonders te 3pn / als het zelve met alle inspanninge van krachten te oeffenen : schilbert de nersie heyligheꝛt des Heeren Chꝛisti met zulke levendige verween af / dat de ziele de zelve met zeer groote liefde behꝛkende / na des zelfs beel woꝛdt verandert. 2 Coꝛ. 3: 18. vertoont 300 beweeglik de liefde van den stervenden Chꝛistꝛus / dat een gelovige geen ding voꝛ liever houdt als wederom hem te leven en te sterben ; Gal. 2: 20. graveert de overdenkinge van de beloofde gelukzaligheꝛt 300 diep in het gemoet / dat hy bereꝛdt is daaꝛ voꝛ alles uꝛt te staan / alles te lyden. 2 Coꝛ. 4: 16, 17, 18. en repꝛnigt al 300 het herte tot een oprechte en standvastige godsaligheꝛt ; welke / te gelꝛk met een levendiger of standwer gelooꝛe / levendiger of standwer is.

Iemant kan
sich van
syn gelove
bewust
zyn.

XXXIV. Dese dingen verhandelt hebbende aangaande de nature des levenden geloofs / en des zelfs onderscheꝛpinge van het waangelove / 300 laat ons nu voꝛders ondersoeken / hoe een yder sig syns geloofs bewust zy. Dat nu in de gelovigen kan / en placht te 3pn een bewustheꝛt haares geloofs / leert niet alleen Paulus met 3pn voꝛbeel / 2 Tim 1: 12. ick weet wien ik geloof hebbe : maar ook dooꝛ die vermaninge tot alle gericht / 2 Coꝛ. 13: 5. Ondersoekt u selven of gy in den gelooꝛe zyt, beproeft u selven. Welke vermaninge te vergeefs zoude 3pn / indien 3p dooꝛ ondersoeken en beꝛoeben niet en konden komen tot kennisse der zaken die 3p ondersoeken. Ja dat 3p konnen / geeft hy duꝛdelijk genoeg te verstaan / daar hy voegende ; of en kent gy u selven niet, namelijk dat Jesus Christus in u is?

Hoe men
tot kennis
se van het
selve komt.

XXXV. En het en is niet swaar om te verstaan / hoe dese bewustheꝛt des geloofs in de gelovigen ontstaat. Want eerselick moeten 3p aangaande de nature van het zaligmakende gelove uꝛt Gods woꝛdt wel ondeꝛrecht 3pn. En het en is niet nodig met veel merkteekenen de verstanden der swache te vermoeden. Laat haar maar uꝛtgelegd woꝛden eenvoudiglich en duꝛdelik / welke de voꝛname en wesentlike daaden des waaren geloofs 3pn. Laat haar ingescherꝛt woꝛden het onderscheꝛt tusschen een stercken en een swak gelove ; tusschen een levendig en een slaauw gelove ; tusschen een stil gelove en dat dooꝛ veele verforckingen geschudt woꝛdt. En laaten 3p onder-

wesen worden dat niet alleen een zwak / flauw / geschied of aange-
 bogten geloove een waar geloove is : maar dat ook in de onderzoekinge
 zijns zelfs / het zwak geloove niet en moet onderzocht worden aan de uit-
 beeldinge van het sterk geloove ; noch het flauw geloove aan de upt-
 beeldinge van het levendige geloove / noch het aangebochten geloove
 aan de uytbeeldinge of bevattinge van het stille geloove : maar dat elk
 met zijn eegen uytbeeldinge / bevattinge / beschrijvinge te vergelijken is.
 Het welke ter dege verstaan zijnde / soo laat een ieder zich zelven onder-
 zoeken / of hy voortbrengt soodaanige daaden als die / welke wy be-
 schreven hebben. Waar van niemant / die op zich zelven acht geeft /
 kan onkundig zijn. Dan die dingen die een ieder denkt en wil / is hy
 zich zelven onmiddelfk bewust / even daar dooz dat hy de zelve denkt
 en wil. Doch het geloove is een daad van het verstand en van de
 wille.

XXXVI. Iemant zoude misschien hier tegeninbrengen / indien Waar van
 het zulken licht-doenlijke zaak is / bewijsthept te hebben van zijn daan som-
 geloove / waar komt het dan van daan / dat seer veel geloovigen met tyds komt
 zulke moesjelpke twyffelingen ontrint dit werk gepijngt worden? Waer de moeje-
 daar van kan niet als een reden gegeven worden. 1. Het gebeurt ykheyt
 dikwils dat zy een verkeerde bevattinge des Saligmaakende Ge- om het
 loofs / of zelve gemaakt hebben / of van andere onboozzichthelyk te selve te
 bootengemaakt / onbedachtelph aangegrepen / en overgenomen heb- kennen?
 ben. Alsoo hebben wy dooz ervarenthept geleert / dat de verlegene
 zielen niet weynig in getalle in die meyninge gesteecken hebben / dat het
 wesen des geloofs bestaat in een gewisse versekerthept van Gods
 liefde / en een genoeglyke geboelinge / en volle versekerthept van
 haare Salighept. Welke saaken zy in zich zelven niet gewaar
 worden / soo schyadden zy zich zelven door een onbarmhertig oordeel
 iyt de rolle der geloovige. De zelve nochtang aangaande de natuure
 des geloofs beter onderrecht zijnde / en onderwesen dat dese dingen
 eer heerlyke vruchten van een sterk geloove zijn / als wesentlyke daa-
 den van het waare geloove / quaamen allengshens wederom tot een
 stiller gemoed. 2. Het gebeurt ook altemets dat de geloovige dooz soo
 veel stormwinden van verfoekingen geslingert worden / dat zy minder
 acht geven op de eegene daaden haares gemoeds om die te onderken-
 nen / of ook geen acht konnen geven. Want in die toestand van saa-
 ken / worden alle dingen soo verwerdelyk / en ongestadiglyk van
 haar gedaan / dat zy / in die beroeringe / de gestaltenisse van haar e-
 gen herte niet klaarlyk konnen zien / terwijl de gedachte van het ver-
 stant / en de beweegingen van de wille / met een wonderbaare onge-
 staadighept van veranderingen op malanderen volgen en malhan-
 deren wederstreven. 3. Altemets is ook niet sonder smaartighept /
 booznaamelyk in een verlegene staat der zielen / die vergelykinge van
 haare daaden met de beschrijvinge van het waare geloove ; of / om het

W a a

klaat-

klaarder upt te leggen / de vergelykinge van de Stegel-maat met dat geene dat aan die Stegel-maat moct onderfogt worden. Doornamelph als permant de uytbeeldinge van het levendige geloove zich voorgeftelt heeft / en in sich zelven niet als een staauw geloove bemerkt. Van kan het naauwlyks anders geschieden / of hy sal / ziende de kleyne overeenkomste van dese / ja een seer groot onderschept tusschen beyde / verkerdelijk van zyn geloove oordeelen.

Hoewel
het niet
naauw
punctelyk
ter salig-
heyt nood-
saakelyk
is, nogtans
is het veel-
fins nuttig,
dat men
van zyn
gelove be-
wust zy.

X X X V I I. Het is wel niet precieslyk ter saligheyt noodsaakelyk / dat permant weet dat hy geloofst: want de belofte der saligheyt is aan de oprechthegheyt des geloofs vast geliegt / Marc. 16: 16. Joh. 3: 16. niet aan de kennisse die permant van zyn geloove heeft. Doch tans is het nuttig dat men dooz een naauwkeurig onderzoek de waarheyt en oprechthegheyt zyns geloofs soeke te kennen. 1. Op dat men Gode vooz die onwaardeerlyke gabe danke. Want indien Paulus Gode soo dikwyls dankte vooz het geloove van andere / Eph. 1: 15, 16. Philsp. 1: 3. Col. 1: 3, 4. 1 Thess. 1: 2, 3. 2 Thess. 1: 3. Hoe veel te meer staat dit een pder geloovige vooz zyn eygen geloove te doen? Doch hy en kan dat niet doen / ten zy hy weet dat hy het geloove heeft. 2. Op dat de geloovige zich zelven krachtiglyk vertrooste. Want de bewustheyt onses geloofs verseeht ons te gelijck van de Saligheyt. Gelykerwijs d' Apostel dese twee dingen t'samenboeght / 2 Tim. 1: 12. Ik weet wien ik geloofst hebbe, en ik ben verseekert dat hy magtig is myn pand by hem weg gelegd te bewaaren tot dien dag. 3. Op dat hy te wakkerder in de hoopbaane der Godsaligheyt voozt loope. Want verseekert zynde dat hy upt den geloove werkt / soo is hy ook verseekert dat zyn arbeyd niet ydel en zal zyn in den Heere! en dese verseekertheyt maakt / dat een geloovige standvastig, onbeweeglyk, en altyd overvloedig is in het werk des Heeren, 1 Cor. 15: 58.

AGTSTE HOOFT-STUCK.

Van de Regtveerdigmaakinge.

De leere
der Regt-
veerdig-
maakinge
is van seer
grooten
gewigte.

I.

Gelykerwijs het geloove / daar top onlangs van hebben gehandelt / in de scholen der Godgeleerden plaecht gendemt te worden Saligmaakend, alsoo word het ook gendemt Rechtveerdigmaakend. En nademaal de Rechtveerdigmaakinge een seer gedenkwaardig gewoont van het selve is / soo en sal het niet sonder reden zyn / dat top daer nu van sprekken. En dat soo veel te naauwkeurig / als 'er de gausche Religie meer aan gelegen is / dat

dat wy in de bercklaaringe van desen Artypkel niet en struphelen. De Heere der Rechtveerdigmaakinge verspreyd zich dooz het gansche Lighaam der Godgeleerttheit / en na dat de gronden hier / of wel / of qualpk / gelegd zijn / daar na rijst het geheele gebouwd of bondiger en heerliker op / of qualpk onderstuit zijnde / dreygt het jammerlyk te stoyten. Op zijn waare prijs hebben desen Artypkel gewaardeert de godbzuchtige Picarden , gelijk zy genoemt wierden / in Bohemen en Moravien , wanneer zy in de Belydenisse haares Geloofs Art. 6. van de Rechtveerdigmaakinge gespyooken hebbende / alsoo schryben : Dese sesde Artypkel word by ons de voornaamste van alle gehouwd , als zynde een kort begryp van het gansche Christendom en Godsaligheyt. Daarom leeren en verhandelen deselve onse Lecraaren met alle neersligheyt en yver , en tragten de selve aan alle in te boefemen. Laat ons dit na vermogen nabloigen / van den Naam een aanhang maakende.

II. Regtveerdigen , by den Hebreen hartzdek , by den Gzyken Het woord dikaioun , word seet dikwyls / en gewoonlyk / gebzuypt in de be- regtveerdteekenisse van Verklaaren , en betreekt pemant Regtveerdig ag- gen word ten , verklaaren , houden. Het welke blykt uyt die plaatsen der gemeen- Schryftuure / daar het voozkomt als een daad van een rechter- lyk geno- gelpk Ps. 82: 3. Doet regt , anders regtveerdigt (in 't Hebreen men in de hartdikou) den Armen en den Weese , voornamelyk wanneer het beteeke- gestelt word tegen verdoeminge / gelpk Deut. 25: 1. Job. 17: nisse van 15. Jes. 5: 22, 23. verklaaren.

III. En bapten twyffel heeft dat woord die beteeke- Als het God segeft woord geregtveerdigt te worden , gelpk Ps. 51: 6. Op dat welke van gy geregtveerdigt word in u spreken , dat is / op dat gy berklaart / God ook betwefen / erkent woord rechtveerdig te zijn / wanneer gy vormist. segeft Desgelpks Matth. 11: 19. De Wysheyt is geregtveerdigt geworden word. van haare kinderen. Dat is / die waarlyk uyt God / dooz het Euan- gelium / wedergeboren zijn / hebben de wijsheyt Gods / die van de Schyftgeleerden en Phariseen valscheypk vooz dwaasheyt is uyt- gemaakt / gehouden / gelijck se is / vooz de uytneemendste wijsheyt en by gespyooken van de aangewezen lastering van dwaasheyt. In den zelveu zyn woord segeft Luc. 7: 29. Alle het volk en de Tolle- naars regtveerdigden God.

IV. En geen andere beteeke- En van nisse als die vooz de gerechtzbanken En van gebzuyphelpk is kan dit woord hebben / wanneer Christus segeft Christo. woord geregtveerdigt te zyn , 1 Tim. 3: 16. En noch overbloediger Jes. 50: 8. Daar de Heere alsoo spreekt : Hy is na by die my Regtveerdigt , wie sal met my twisten ? laat ons te samen staan : Wie heeft ene regtsaake tegen my ? Wykans gelijck d' Apostel spreekt van de uyt- verhozene Rom. 8: 33, 34. Doch hoe is Christus gerechtveerdigt ? 1. Als de Vader hem berklaart heeft na zyn wensch en lust sonder A a 2 smette

finette te zijn/ ja foodanigen in welke hy een welbehaagen hadde, Matth. 3: 17. en 17: 5. 2. Als hy hem verklaart heeft onschuldig te zijn aan de misdaden daar hy valscheijph van beschuldigt/ en onrechtveerdighly om veroordeelt is. 3. Als hy verklaart heeft dat hy al zijne rechtveerdigheyt volkomenlyk voldaan hadde/ en niet meer belast was met de straffschuld dier misdaden/ die hy als boeg op zich genomen hadde. De twee eerste daden der rechtveerdiging zien op Christusum voor soo veel hy Mensch is: de laatste voor soo veel hy Middelaar is. En ten desen opzichte word hy genoemd Gods regtveerdige knecht Jes. 53: 11. Niet alleen in zich zelven heylig en onnosel, maar die ook alle die gerechtigheyt vervult heeft/ waar toe hy zich door zijn vrijwillig boegschap/ door het welke hy/ daar hy Gods Soone was/ Gods knecht geworden is/ verbonden had/ en door zijn opstandinge is hy verklaart dat gedaan te hebben: en alsoo tot dien staat verheven/ dat hy door kracht van zijn gerechtigheyt vele lian rechtveerdigen/ of vele de gerechtigheyt toezengen.

Dit ont-
kennen
sels de
Papisten
niet.

V. Maar wy en moeten niet oordeelen dat wy een groote saake hebben uptgeboert/ als wy getoont hebben dat de rechtveerdiging dikwils soo veel beduyp als rechtveerdig te verklaren. Want naauwlyks is pemaant der geene die Christenen willen genoemd worden van zulken onbeschaamdten voorzhoof of styffinnigen gemoed/ dat hy dit zoude ontkennen. Seeker de Paapsche Leeraaren selve bekennen dit gemeenlyk. *Bellarmin. de justificat. lib. cap. 1. Becan. Sum. 1. theol. Tom. 2. Tract. 4. cap. 3. Tirin. Controvers. 15. Num. 1.* Ook ontkennen zy niet/ dat Paulus sels van de rechtveerdigmaakinge somtijts in dien zin handelt. *Estius in Com. ad Rom. 2: 13.* merkt aan dat geregtveerdigt te worden daar het zelve is met regtveerdig geoordeelt, verklaart, gehouden te worden, door een seer gebruykelyke spreekwys der Schriftuure, segt hy. Welke verklaaringe ook voor goed gekeurt word van *Ruardus Tapperus ad Art. 8. p. 32.* Ik sal dit ter erre van mijnen ENCHUISER doen/ dat ik zijne woorden hier by sette. Ontrent de voorgenoemde dingen, segt hy/ is aan te merken, dat geregtveerdigt te worden in de Schriftuure niet alleen beteekent, met regtveerdigheyt vervult; begaaft, en verciert te worden; maar somtijds ook regtveerdig gesproken, verklaart, geoordeelt, gekent en greekent te worden. Volgens welke betekenisse de heylige Augustinus uygelegd de zinspreuk van den Apostel Paulus, **DE DOENDERS DER WET SULLEN GEREGETVEERDIGT WORDEN**, dat is, segt hy, zullen regtveerdig gehouden, regtveerdig greekent worden: *Wesgelyks Cornelius a Lapide* maakt foodanigen uitleg/ over Rom. 8: 33. God is 't die regtveerdigt, God is 't die dese uytekoren, namelyk zyne geloovigen, en waere Christenen, van de sonden, en van de ingebragte beschuldiging der sonden des Duyvels vryspreekt, en regtveerdig verklaart. Dit is derhalven de

Nogtans
staan voor-
treffelyke
Godtge-
leerde toe
dat het niet
altyt heeft
de betec-
kenisse van
verklaren.

Maar mildelyker als behoort.

Paulus ge-
bruikt dit
woordt

ipk. Rom. 8: 30.
in een fin die hem gewoonlyk is.

lichheyt upthorren heeft / deese heeft hy ook geroepen. dat is /
 doo; zijn woordt en Gheest / up den staat der zonde / en der elende / tot
 de genepfchap Chyrist / lieflick genodigt / krachtighlyk getrocken /
 en met het gelobe begavende wedergebooren : En die hy geroepen
 heeft, deese heeft hy ook geregtveerdigt : Dat is / 300 haalt als sy
 doo; den heyligen Gheest / en het gelobe / met Chyristo vereenigt zijn ge-
 worden / heeft hy haar / om de verdiensten Chyristi haar toegereekent /
 van de straf-schuld der zonden ontslagen / en haar toegewesen het regt
 tot alle de goederen Chyrist / 300 in genaade als in heerlikheyt : En die
 hy geregtveerdicht heeft, deese heeft hy ook verheerlickt : dat is / hy
 en heeft haar niet alleen het recht gegeven / maar ook in het best gestelt
 van de grootste goederen. 1. Haar heyligende en meer en meer na zijn
 beelt hervormende / en aan de Goddelike nature deelagtig makende /
 het welke blypen alle twijfel een groote heerlikheyt is. 2. Haar ober-
 frozende met de zeer soete verfoeringen sijnes Gheestes / weiche gelyk
 als voospielen zijn van de hemelsche blydschap. 3. Haar eyndelik eerst
 ten opsigte van de ziele / daar na in lichaam en in ziele te zaamen / vol-
 maachtelik zaligende.

De Heylig-
 maackinge
 wordt bet-
 ter gebracht
 tot de
 Heerlik-
 maackinge
 als tot de
 Regtveerdig-
 maackinge.

IX. Wy meynen dat het veel geboeglicher is de Heyligmaackinge
 onder de Heerlickmaackinge te begrijpen / als deselve te brengen tot
 de Regtveerdigmaackinge. Want het is den heyligen Gheest gewoon-
 lik / onder de benaaminge van cierlikheyt, vercieringe, en
 Heerlikheyt, de Heyligheyt te beschrijven. Alsoo staat 'er Ps. 93: 5.
 De Heyligheyt is uwen huys cierlik. Ps. 110: 3. U volk sal leet gewil-
 lig zyn op den dag uwer heilichkragt; in heylige cicragien. Jamet het sel-
 ve woordt van heerlikheyt wordet de heyligheyt en Regtveerdigheyt
 upgedrukt Ps. 45: 14. Des Konings dogter is geheel verheerlickt in-
 wendig. Want wat wordet doo; die heerlikheyt daar anders betree-
 kent / als de oprechte Heyligheyt der gelobigen? of / gelyckertwoos
 Petrus spreekt 1 Petr. 3: 4. de verborgen mensche des herten, in het
 onoverderticlik vercierfel eens sagtmoedigen en stillen geestes, die ko-
 nelick is voor Godt, Doegt hier by Jes. 62: 2. de heydenen sullen uwe
 GEREGTIGHEIT sien, en alle Koningen uwe HEER-
 LICKHEIT. Alwaar dese twee woorden onder malanderen ver-
 boosfelt worden. En dat niet reden. Want het hoogste top punt van
 onse heerlikheyt bestaat in een volkomene gelyckvoornigheyt met
 Godt. 1 Joh. 3: 2. Doch de heyligheyt is het beelt Gods / Eph. 4: 24.
 300 dat de Heylige / die dat beelt Gods naauwighlyk updrucken /
 daarom geboren worden een oer of heerlikheyt Christi 2 Cor. 8: 23.
 Waarom zouden wy dan onse gelyckvoornigmaackinge met Godt in
 Heyligheyt niet houden voos; voos;treffelike oerstellingen der heerlik-
 heyt? Secker Paulus noemt de voos;gang in Heyligmaackinge een
 veranderinge van HEERLICKHEIT TOT HEERLICK-
 HEIT. 2 Cor. 3: 18.

X. Dat

X. Dat eben gemackelik Tit. 3: 7. dooz de rechtveerdiging / een Ook Tit. 3: 7. beteek-
 byspreekinge van de straf-schuld der zonden / en een toewydinge kent de
 van het eeuwighe leven / verslaan kan worden / is klaar. Want het Regtveerdiging een
 eerste werck des menschen / die dooz den heyligen Geest wederge- vrypree-
 boren is / is het gelove: Een on-af-schrypdelijk gevolg van het gelove / kinge.
 is de vergevinge der zonden; welke of gevolgt of vergeselschap
 wordt van de hoope der eeffnisse des eeuwigen levens. Wat waat-
 schijnliker reden raadt ons dat wy van die sin af wijcken? En in-
 dien wy onder een der woorden die d' Apostel gebuyckt de heylig-
 maackinge begrepen willen hebben / waarom zullen wy de zelve niet
 liever brengen tot de Wedergeboorte en Vernieuwinge des heyligen
 Breeses? Want waarlik de heyligmaackinge verschildt van de we-
 dergeboorte en vernieuwinge niet anders als de continuatie eenes
 daads van des zelsf aanvang. En het is buuten tegenspraak dat
 d' Apostel den Romeynen / die overlang wedergeboren waren / tot
 voortgang in heyligmaackinge vermaant / als hy schryft: Rom. 12:
 2. Wordet verandert door de vernieuwinge uwes gemoeds: En desgelyc
 Eph. 4: 23. dat gy soudet vernieuwt worden in den geest uwes gemoeds.
 Gelyckerwijs het begin van deese vernieuwinge de rechtveerdigmaa-
 kinge / in een nauwen sin genomen / voortgaat / alsoo dient de voortgang
 der selve om de versekertheit en de gewaarwordinge der recht-
 veerdigmaackinge te bevoorden / en in beyde opsigten is het wel
 van den Apostel gesegt / dat de iustverhoorene wedergeboren syn dooz
 den heyligen Geest / die Godt rijckelik over haar uytgegoten heeft /
 op dat sy alsoo dooz zijne genade geregtveerdigt / dat is / van de son-
 den bygesprooken zijnde / en van die byspreekinge sig zelve be-
 wust zijnde / de eeffnisse des eeuwigen levens / wettiglik / ja in volle
 versekertheit / zonden kunnen hoopen.

XI. Wat aangaat Openb. 22: 11. Die rechtveerdig is, dat hy noch Gelyk
 geregtveerdigt worde. Aan die woorden schijnt geen volkomener sin oock
 gegeven te kunnen worden / dan wanneer sy in deser boege worden Openb.
 vermaant; Al wie / dooz het gelove in Christus / rechtveerdigt van 22: 11.
 Godt gerekent is / moet achten dat hem dit te behertigen staat / dat
 hy deese zijne rechtveerdigmaackinge dooz de menschen / en aan zijn
 eygen conscientie, met de werken bewijse; en dat hy alsoo dooz
 het gelove en des zelsf oeffening / en dooz de betragtinge van Gods
 woordt / een meer en meer overvloeyende vertroosting over de
 rechtveerdigheyt hebbe. En op deese wijze houdt dit woordt zijn ey-
 gen zin.

XII. Andere brengen oock hy 1 Cor. 6: 11. Maar gy zyt afgewaf- Desgelyc
 schen, maar gy zyt geheyligt, maar gy zyt geregtveerdigt, in den 1 Cor. 6: 11.
 name des Heeren Jesu, en door den Geest onses Gods. Maar oock dat
 getuygenisse bewijst niet / dat de rechtveerdigmaackinge even zoo veel
 is als de heyligmaackinge maat eer het tegendeel. Want na dat
 den

den Apostel gesegt hadde dat de Corinthen waaren afgewassen, dat is van de macht der zonde bevyndt / 300 toont hy byzonderliker / waar in de afwassching bestaet. Namelijk in deser voege / de Macht der zonden over den mensche is tweederley. 1. Dat sy hem dwingt tot de slaafachtige wercken der ondegden. 2. Dat sy hem veroorzaekt. De heerlichappye wordet verbzoochen dooz de Heyligmakinge: de Magt om te veroordeelen, dooz de Regtveerdigmaackinge. Dit beyde wordet de upverhorenen bewesen in den naame des Heeren Jesu, dat is / om zijne verdiensten / en dooz zijn gesag en wille: En door den Geest onses Gods, die de Upwercker der heyligmaackinge is / en het slotvonnis der rechtveerdigmaackinge aan de gemoederen der gelovigen zoetstelt inboesemt. Dese dubbelde welbaat wordet versgelt dooz den Doop / op welkers afwassching hier klaarblyckelik gespreet wordet. En het en moet ons niet slooten / dat de heyligmaackinge hier gestelt wordet dooz de rechtveerdigmaackinge. Want dat de Schrifture niet altyt die nettigheyt van onsz volget / 300 dat die dingen die eerder intijt zijn / juist op de eerste plaate gestelt worden / kan een naarsig ondersoeker der zelve niet onbekent wesen. Petrus immers sielt de roepinghe dooz de verkiepinghe 2 Petr. 1: 10. Daarenboven ook heeft de rechtveerdigmaackinge verscheydene artickelen / gelyk wy te spier plaatsen onderscheydentlik zullen leeren / waar van sommighe de heyligmaackinge waarliik volgen.

Jes. 53: 11. Schynt het woordt **מצי** overgeiet Regtveerdigen, wat meer te beteekenen als een loutere verklarin- ge.

XIII. Ik kan nochtans niet ontbepnen / datter twee plaatsen zijn / in welke het woordt **מצי** overgeset regtveerdigen wat meer schijnt te beteekenen als een loutere verklaringhe van rechtveerdigheyt / hoe wel 'er die ook ingesloten wordet. De eerste plaats is Jes. 53: 11. Door syne kennisse sal myn knecht der regtveerdige veele (in 't Hebreeus **מצי**) regtveerdigmaaken. Het is wel waar dat onse Herre Christus van den Vader tot een Richter gestelt is / en dat hem by gebolg macht gegeven is om zijne upverhorenen by te spiercken: maar hier en wordet hy niet vertoont als een rechter die een slotvonnis upspreekt / maar als een oorzak / die 300 dooz verdiensten / als dooz krachtadigheyt / die gerechticheyt aanbrengt en den zijnen schenkt / om welke sy dooz de vleyschaar Gods worden bygespoochen. En vooz den taalkundigen is in de bygebrachte plaate aan te merken een ongewoone t' samenvoeginge van het woordt overgeset veele met de hebreeuse letter **ו**, zynde een teken van permaant aan welken petweg gegeven wort. Het is derhalven 300 veel als of de propheet gesegt hadde: Hy zal voor veele regtveerdigheyt maaken, dat geene dat hy om der gerechticheyts wille gedaen heeft / zal hy aan veele mededeelen: En alsoo zal zyne rechtveerdigheyt over alle menichen zyn tot regtveerdigmaackinge des levens, gelycherwijs de Apostel spreekt 1 Cor. 5: 18. welke plaats ick met dese onse wil hebben vergeleeken.

XIV. Het

XIV. Het ander getupgenisse / daar ik op ooge / staat / Dan. 12: 3. Gelyk ook
 Daar de getrouwe Verkondigers des Euangeliums gesegt worden Dan. 12: 3.
 veele te regtveerdigen. Dat tot het ampt van de bedienaaren des
 Euangeliums behoort / den verbyspelden van herte byspizaak van
 sonden upt Gods naame aan te kondigen / trekt niemant in twyffel.
 Daar veel meer dingen worden binnen den omtrek van haar bedie-
 ningen begrepen. Het komt kostelyk hier op upt / dat zy met woord /
 met exempel / met gebeden / seer veele menschen daar toe brengen /
 dat haar / als zy dooz geloove en bekeringe met God zyn versoent /
 en zich tot heyligheyt oeffenen / vergevinge van sonden met een by-
 sondere toe eppeninge kan verkondigt worden. Alle dese dingen be-
 griffen de bedieninge der versoeninge / die haar toevertrouwt is. Dese
 dingen neerstiglyk doende / worden zy gesegt veele te regtveerdigen,
 om dat zy haar bewegen tot bekeringe / welke het begin van recht-
 veerdigheyt of heyligheyt is; tot het geloove / waar mede zy de ge-
 rechtigheyt Christi / om welke zy worden bygespooken / aangrepen
 souden; tot betrachtinge van een heylig leven / welke betrachtinge
 met 'er daad by haar betoont wordende / soo worden zy van de recht-
 veerdigmaakinge dooz de bedienaars / upt Gods naame / versee-
 kert.

XV. Dese dingen hebben wy breedspizaakelyk / belangende de
 betekenisse van het woord verhandelt / op dat wy met den zelve
 arbeit de kracht van verschepden getupgenissen der Schryftuure sou-
 den toonen / welke oeffeninge soeter en nuttiger is als eenige ande-
 re. Waar van ons als wy van de Rechtveerdigmaakinge handelen /
 sal dat woord altyd in de betekenisse van verklaren genomen worden.
 Waar van eens vermaant hebbende / soo laat ons nu tot een naauw-
 keuriger ondersoekinge van de saake selfs komen.

XVI. De verklaringe Gods aangaande de menschen ziet op som- De verkla-
 mige haare bysondere daaden, of op haar geheele staat. De daaden der ringe Gods
 menschen worden aangemerkt / of in opzicht tot de regelmaate der aangaande
 Goddelyke wille, of in een vergelykinge met de daaden van ande- de men-
 re, die meer of min quaad zyn. Over de daaden geeft God vol- schen, ziet
 streklyk upspizaak / wanneer hy de selve verklaart of quaad te zyn / of op de
 den mensche in de selve veroordeelende, gelykterwoys Nathan upt daaden, of
 Gods naam tot David septe / 2 Sam. 12: 9. Gy hebt het woord op den
 Gods veragt, doende dat quaad is in zyne oogen: ofte goed te zyn / den staat.
 mensche in de selve regtveerdigende: in welke zin David / hebbende
 de oogen geslaagen op de regtveerdigheyt zijner saake tegen de vpan-
 den / dus bid Ps. 7: 6. Richt my, Heere, na myne opregtigheyt, die
 by my is. Aldus heeft God Job gerechtveerdigt / wanneer hy ver-
 klaart dat hy regt van hem gesproken hadde, Job. 42: 8.

XVII. Hier is seer gedenkwaardig het exempel van Pinehas, Hoe aan
 25 b b Ps. Pinehas zyn
 daad tot geregtigheyt toegereekent zy.

Nf. 106: 30, 31. Doe stont Pinehas op en hy deffendegerigte, en de plage wierd opgehouden. En 't is hem gerekent tot gerechtigheyt, van geslagte tot geslagte tot in eeuwigheyt. De daad van Pinehas was soodaanig. Zimri / een der Oversten in de stamme Simeons / heeft met een ongelooftijke onbeschaamtheit / Cozbi / een Dochter van een Woest der Midianiten / onder de oogen van de Hoofden zijns volks / in zijne tente gebracht; om met onkuyphheit zich zelven en haar te besmetten; terwijl Moses met de gansche vergaderinge weende aan de deure van de Tabernakel Godes / om door zijne gebeden Godes wraake die nu aan 't byanden was af te wenden. Pinehas de Soon van den Hoogepriester Eleazar / zijnde zelve een Priester / heeft die grouwelbaat niet konnen verdragen: maar door een heiligen pver ontfteeken / en door de gronwelpheyt der saake beweegt zijnde / is upt het midden der vergaderinge opgestaan / en een spieffe in zyn hand genomen hebbende heeft die hoerery plegende menschen doozsteeken.

XVIIII. In dese daad waaren veel dingen / om welke zy zoude konnen schijnen qualph gedaan te wesen. Want 1. Pinehas was een Priester / den welken het niet en paste zijne handen met menschen bloed te besmetten. Want indien het een Priester ongeoorloft was een dood Lichaam aan te raaken; hoe veel te meer een levend mensch tot een dood Lichaam te maaken? 2. Desgelijks was hy ook niet van de Regteren Israels / den welken Moses Num. 25: 4, 5. upt Godes last geboden hadde de schuldige met ophanginge te straffen. 3. Is 'er niet gehouden een wettige ordje des gerichtes / het welke van de executie begonnen is. 4. Alles scheen meer te smaaken na een verbolgentheyt van een dol gemoed / als na een pver die in een behooftijke sachtmoedigheyt getempert is. Om dese redenen soude Pinehas hebben konnen geacht worden zich zelven aan een schandige moord schuldig gemaakt te hebben / en daarom vervallen te zijn van de eere des Priesterschaps.

XIX. Maar gansch anders heeft God geoordeelt / welk gebon- nist heeft dat het wel van hem gedaan is / pypfende zyn pver / ver- klarende dat hem die soo verre behaagt hadde / dat om de zelve zijne verbolgentheyt van de kinderen Israels was afgekeert. En het wasser soo verre van daan / dat hy daarom van zyn Priesterschap be- rooft moest worden / dat God in tegendeel hem en zyner faede een eeuwig Priesterschap toegesegt heeft / volgens een vrede-verbond dat altpd soude duuren / Num. 25: 11 / 12 / 13. En dat is het / het gee- ne David singt / 't is hem gerekent tot gerechtigheyt: dat is / daar is geoordeelt dat hy wel en behoorph gedaan heeft / en dat hy daar- om meer lof en beloning / als misprijnge en straffe waardig was.

XX. En

XX. En gelphetwils dese in die daad volstrektelyk gerechte- De regt-
veerdiging
van som-
mige in
daaden is
by vergely-
kinge ge-
chied.
veerdigt is / alsoo worden andere in haare handelingen gerechte-
digt / by wege van vergelykinge met andere die sinner zyn. In wel-
ken zin gesegt word / Jer. 3: 11. De afgekeerde Israël heeft haare ziele
geregteveerdigt, meer dan de trouwloose Juda. Dat is / 3p heeft met
haare werken getoont dat se rechtveerdiger en oprechter was: belpen-
de wat 3p in haar gemoed had / en soo gebeynsdelpk en bedyeglyk
niet handelende / als de trouwloose en de bedyeglyke Juda / welke
schynen wil tot 3p bekeert te zyn / daar 3p ondertusschen mynen
naame onthepligt. Des gelyks Ezech. 16: 51. gy hebt uwe Sisters
geregteveerdigt door alle uwe grouwelen die gy gedaan hebt. Op hebt
u soo gebeynsd / dat 3p in vergelykinge by u onschuldig soude konnen
schynen.

XXI. Tot hier aan toe van de verklaringe Gods over der men- God oor-
deelende
van den
staat, merkt
de men-
schen aan of
in haar sel-
ven, of in
den Borge.
schen daaden. De verklaringe Gods over der selver staat, is we-
derom meer als eenrelep. Want God merkt haar aan / of / gelyk zy in
zig zelve zyn, na de inklevende hoedaanigheden / het 3p ondeugende
dooz de verdurvene natuure, het 3p heylige en pypfelpe / dooz de ver-
beterende genaade: of gelyk 3p gerekent worden in Christo den
Borge.

XXII. God kan de menschen niet anders aanmerken / anders
verklaren / als 3p met 'er daad 3pn. Want zyn oordeel is na waarheyt. Hy ver-
klaart de
Menschen
altdy soo-
daanig, als
zy zyn.
Rom. 2: 2. Die dan noch onder de heerschappye der sonde zyn / en
met vermaak in haare quade begeerlykheiden wandelen; die oordeelt
en verklaart God onherbooyne / Godloosen en slaaven des Dupvels
te 3pn / gelyk 3p 3pn: want hy houd den schuldigen geen zins onschul-
dig, Exod. 34: 7. Maar die dooz 3pne genaade wedergeboren 3pn / na
zjn beeld herschaapen / en van herten een oprechte heyligheyt be-
trachten / die sprekent hy ook by van de misdaad van onheyligheyt /
en godloosheyt en gebeynsdheyt; en houd haar niet meer dooz dood
in sonden / slaaven des Dupvels / kinderen der Werelt; maar dooz
waare geloof / zjne kinderen / vernieuwde na 3pn beeld / begaaf-
de met 3pn leven. Op dese wyse rechtveerdigde hy 3pn knecht Job /
verklarende / dat niemant op der aarde was gelyk hy, en dat hy een
oprecht en een vroom Man was, Godvreesende en wykende van 't
quaad, Job. 1: 8.

XXIII. Op de selve wyse is de saak gelegen met alle de gelobigen. Die zig in
waare ge-
regtigheyt
openbaren,
als die ver-
klaart hy
te zyn.
Het gebeurt dikwils dat de Dupvel zjnide een aanklager der goede-
ren de geloobige by God beschuldigt van gebeynsdheyt / als of 3p met
geen oprecht gemoed hem dienden; en niet alleen beschuldigt hy
haar alsoo by God / maar ontrufft ook haare epgene conscientien, als
of het maar was een gemaakt en een geblanchet momaangezicht
van geloof en Godsaligheyt / waar mede 3p niet alleen andere / maar
ook zich zelve tot noch toe bedrogen hebben. Op dat de conscientien

der geloobigen / aldus van den lasteraar geslingert zijnde / zouden worden beuzedigt / soo hebben zy van noden van dese beschuldiging bygesproken / en van dit valsche getuigenisse by God gerechtvaardigt te worden ; 't welk God ook alle daagen doet : verseeherende de uytterhoorene door het getuigenisse zijns Geestes van de oprechtigheyt haarer bekeeringe ; en alsoo tonende dat de lof van een waare Joode uyt hem is, Rom. 2: 29. Welke rechtvaardigmaakinge waarlyc seer verscheppen is van die andere / daar wy versont van zulken handelen. Want in dit woord de mensch bygesproken van de misdaaden daar hy waarlyc aan schuldig is / welke hem vergeven worden om Christi wille. In dese woord hy bygesproken van sonden daar hy niet aan schuldig is / en woord verklaart die niet begaan te hebben.

Van welke regtveerdigmaakinge de grontslag is een inklevende regtveerdigheyt.

XXIV. De grondslag van dese rechtvaardigmaakinge kan geen andere zyn als een inklevende heyligheyt en regtveerdigheyt. Want dewyle dit een verklaaringe is / waar door de mensch verklaart woord soodaanig te zyn hoedaanig hy in zig zelve is, doch door de wederbaarende en hepligmaakende genaade / soo moet zy tot haar grondslag hebben / dat geene dat in den mensche zelve gebonden woord. Die de regtveerdigheyt doet, die is regtveerdig ; segt Johannes 1 Joh. 3: 7. en Petrus Wandel. 10: 34, 35. Ik verneme in der waarheyt, dat in allen volke, die hem vreest en gerechtigheyt werkt, Gode aangenaam is. En Lucas geeft / uyt Gods naam / dit getuigenisse aan de ouders van Johannes de Dooper / dat zy beyde regtveerdig waaren voor God, wandelende in alle de geboden en regten des Heeren onberispelyk, Luc. 1: 6. Nochtan is de inklevende rechtveerdigheyt de grontslag van dese rechtvaardigmaakinge niet / door haar eegen waardigheyt / of om dat zy een hepligheyt heeft die na de regelmaate der Wet recht gereguleert is / maar om dat zy is een werck des Heiligen Geestes in de uytterhoorene / het welk God niet en kan nalaten te erkennen door het zyne en door aangenaam te houden / en om dat de gebreken / mer welke zy in dit leven altyd bekleet is / om Christi wille worden vergeven.

Van dese Regtveerdigmaakinge handelt Jacobus.

XXV. In desen zin meynen wy dat Jacobus van de rechtveerdigmaakinge handelt in die plaatse daar de Wederpartijders ons mede zoeken te quellen / Jac. 2: 21/24. Daar hy leert dat Abraham niet alleenlyk uyt het geloove, maar ook uyt de Werken geregvaardigt is, en beweert dat een yder mensche alsoo moet gerechtvaardigt worden. Want het oogmerk van den Apostel is / te bewyzen / dat het door een Christen mensche niet genoeg en is over de vergevinge zynet sonden te roemen / welke waarlyc alleen door het geloove in Christum / maar zulk geloove dat levend is / bekomen woord : maar dat hy daar en boden zich tot hepligheyt moet oeffenen / op dat hy alleen uyt den geloove gerechtvaardigt zijnde / dat is / van zyne sonden die

die hy begaan heeft vrygesprooken zijnde / om de voldoeninge Christi met den gelove aangenomen / verder geregtveerdigt worde uyt zijne werken / dat is / verklaart worde waarlijc wedergeboren / Gelovig / Heplig te zijn ; als die sig selven alsoo dyaagt gelijk de wedergeboorene / gelovige en Hepligen betaamt. Alsoo heeft onse Vader Abraham gedaan : die nu te boren alleen uyt den gelove geregtveerdigt zijnde / dat is / vergevinge der sonden behouden hebbende / naderhand ook uyt de werken geregtveerdigt is. Want als hy zijnen soone Gode opgeoffert hadde ; toen heeft Godt tot hem gesegt : Nu wete ik dat gy Godtvresende zyt en uwen soone, uwen eenige, van my niet en hebt onthouden, Gen. 22: 12. En dat deese laeter rechtveerdigmaakinge den gelovigen soo noodsaakelijc is / scherpt Jacobus in / dat indien deese onthyeekt / de voozgaande niet als vooz een pdele ingebeeide gehouden moet worden.

XXVI. Deese dingen zijn klaar uyt de Schysure. Op dat noch Van welke tang niemant de selve / gelijk sommiger gewoonte is / hy het regtveerdig hait grppe tot een stoffe van lastering / soo waarschuwe ik die geene digmaakinge die wat onbedeven zijn / dat dese dingen aan mijn uytvindinge niet ge de grooten moeten toegeschreven worden / maar dat vooz in de vermaartste slag is een der Godtgeleerden / van soodaanigen regtveerdigmaakinge volgens inklevende een inklevende gerechtigheyt, en uyt de werken , gesprooken hebben. regtveerdigheyt. Bucerus (in altero Colloquio Ratisbonensi p. 313.) segt. Wy gevoelen dat deese aangevangene regtveerdigheyt wel is een waare en levende regtveerdigheyt, een treflyke en een uytnemende gave Gods ; en dat het nieuwe leven in Christo uyt deese regtveerdigheyt bestaat, en dat alle heyligen ook door deese selve regtveerdigheyt regtveerdig zyn, en voor Godt en voor de menschen, EN DAT OM DESE DE HEYLIGEN OOK VAN GODT WORDEN GEREKTVEERDIGT MET EEN REGTVEERDIG-MAAKINGE DER WERKEN, Dat is, dat zy van Godt worden voor goet gehouden, gepresen en beloont. Gelyke dingen leert Calvinus Institut. Lib. 3. Cap. 17. Sect. 8. daar deese woorden aan het eynde gebonden worden. De goede werken die van de gelovigen gedaan worden, worden regtveerdig geoordeelt, of (het welke het selve is) worden TOT REGTVEERDIGHEYT TOEGEREKENT. In het lange heeft dit geboelen verklaart en betweesen de seer geleerde Man / Ludovicus de Dieu, in commentariis ad Rom. 8: 4. En hy byengt hy als met hem overeenstemmende Daniel Colonius, eertijds Regent van het Fransche-Duytsche Collegie binnen Leyden. Het selve betweert ook de geleerde Man D. Petrus de Witte ; zijnde een seer dapper voozstander van de waarheyt / in het Verschilpoinct over de Regtveerdigmaakinge tegen de Socinianen. En in den selven sin met ons verklaart de plaetse Jacobi de Vermaarde Triglandius, gebzup-

bijpkende de selve onderschepdinge der Rechtveerdigmaakinge / in *examine Apologia Remonstrantium Cap. 11. p. 316.*

De regt-
veerdig-
maakinge
des son-
daars in
Christo aan-
gemerkt
wordt be-
schreven.

X X V I I. Laat ons nu epndelk van de Regtveerdigmaakinge des sondigen menschjes handelen / doch aangemerkt in den Borge Christus. Welcke stoffe / gelyk 3p is de grondslag van alle bondige vertroosting / alzo ook vol is van verborgenheden / en met veel verschillen gequelt: klaarkly nochtan in de Schysiture geleert / zoo maar pmanet met der zelve eenboudigheyt te vreden is / en syne nieuwwysige harklooverjen / nog nieuwglerigheden van een dertel versiant plaats geeft. De Evangelische Rechtveerdigmaakinge des sondaars beschypen wy aldus: 3p is een Rigerlicke, maar Genaadige Daadt Gods, waar door de Uytverkoren, en Gelovige Sondaar, van de strafschult syner sonden wordt vrygesprooken, en hem 't regt des eeuwigen levens toegewesen, om de gehoorzaamheyt Christi met den gelove aangenomen.

Godt soude
de sondaars
niet regt-
veerdighk
konnen
rechtveerdigen,
ten
sy dat sy
aangemerkt
zyn in
Christo.

X X V I I I. Dat is vast / dat alle menschen / in sich zelve aange-
merkt 3pnde / leeliche zondaaren vooz Godt 3pn / en schuldig aan
de eeuwige doodt Paulus heeft te vooren beschuldigt beide Jooden en
Grieken, datse alle onder de sonde zyn: zoo verre dat alle mont moet
gestopt worden, en de geheele Werelt voor Godt verdoemelik zy. Rom.
3:9. 19. Nademaal nu / gelyk wy te vooren gestelt hebben / Gods
ooydeel altyt na waarheyt is / zoo volgt noodzaakelk / dat Godt
die geene die in sig selven zondaars en dood schuldig 3pn / ook ver-
klaare in haar zelve sondaars en dood schuldig te wesen. Nochtan
leert de Schysiture dat Godt de sondaaren regtveerdigt, dat is /
vryspreekt van de zonden en de strafschuld des eeuwigen doods /
en haar toewyst het recht des eeuwigen levens. En zoo dat niet en
was / het zoude gedaan 3pn met de Saligheyt en de hoope van al-
le menschen. Doch Godt doet dit bupen twissel op zoodaanigen wijs-
se als 't niet 3pn waarheyt en rechtveerdigheyt over een komt. Het
is derhalven noodsaackelk / dat die geene die in sig selven zondaars
3pn / den rechtveerdigende Godt op een andere wijs vooz homen; na-
melk gereeckent in een ander; wiens volmaakte rechtveerdigheyt
haar alsoo toegereekent worde / dat 3p dooz kracht van de selve recht-
veerdig gereekent worden. En dit is de verborgenheyt van onse recht-
veerdigmaakinge in den gelooze Christus.

Christus
heeft voor
de uytver-
korene alle
die dingen
gedaan
welcke
vereycht
worden om

X X I X. Na dat alle menschen in Adam hadden gesondigt en
verballen waren van de heerlichheyt Gods / heeft sig Gods Enig-
geboren Soone den Dader aangeboden tot een Borge / en belooft /
dat hy / ter voozbestemder tpt / alle het recht der Wet vooz de uytver-
korenen zoude vervullen. Het welke hy met alle getrouwigheyt be-
sojgt heeft. Gebooren 3pnde uyt een Maegt / sonder eenige vleck; en
ontfangen uyt den Heyligen Geest / en toegerust met een ooyfpron-
he-

haar te rechtveerdigen.

helicke gerechtigheyt: op dat hy hadde / waer mede hy de straffchuld der oorspronckelike zonde zoude wechnemen / en het gemis van oorspronckelike en mede geborene gerechtigheyt in de uytverkorenen verbulen. Daar en boven heeft hy van de wege af / en den ganschen tyt zyns levens / voornamelijk aan het eynde des levens / alle tyden zoo in ziele als in lichaam ondergaan / sich zelve vernederende / ja vernietigende / en den Vader gehoozzaamt zynde tot den doot / ja den doot des kruyses toe: op dat hy de straffen / die door de sonden zynet uytverkorene verdient waren / in haer plaate zoude draagen: de waardicheyt van de tydende persoon dat gene overvloedighk vergoedende / dat aan de duursaamheyt der straffen / die anders eeuwig moesten zyn / ontzak. Eendelik heeft hy alle dat geen dat de wet eyscht / op dat ymant het recht tot het eeuwige leven hebbe / voer de zyne volbracht. Indien de uytverkorene dat gene in eygen persone hadden gedaan / dat Christus voer haer gedaan heeft / daar en is niet aan te twiiffelen / of zy zouden dat gene hebben waarom zy van Godt zouden konnen / en volgens verdrag / zouden moeten geregtveerdigt worden.

XXX. Wyder / nademaal Christus alwat hy van deese dingen gedaen heeft / dat alles gedaen heeft met een vrywillig boegschap / ook met goedkeuringe des Vaders / in stede en plaate der uytverkorene; zoo wydt haer dat met recht toegereekent / en op haer rekening gestelt; gelyckertwys dat gene gesegt wordt van de voornamen schuldenaar betaalt te zyn / dat de boege in zyn plaate betaalt heeft. Op een goddelike wyse heeft Paulus deese zaache verhandelt in het vyfde capituel van den brief tot den Romeynen: waar van een kort begryp is op het 19. v. Gelyk door de ongehoorsaamheyt van eenen mensche veele tot sondaars zyn gestelt geworden; alsoo worden ook door de gehoorzaamheyt van eenen veele tot regtveerdige gestelt.

XXXI. Maar / op dat de grondslag van deese toerekeninge slaander blycke / soo moeten aanmercken / dat Christus niet alleen / voer de uytverkorenen / volgens den ewigen raadt des Vaders / alle deese dingen als boege belooft / ende volgens boegbelofte verbult heeft: maar dat ook de uytverkorenen / voer en al er dat haer de rechtveerdigheyt Christi tot rechtveerdigmaakinge des levens toegereekent wordt / zoo nauw met hem voer het gelove vereenigt worden / dat zy een lichaam ja een geest zyn: 1 Cor. 6: 17. en niet alleen vereenigt met hem / maar ook EEN, en dat met zoodanigen eenheyt / in welke eenigfing eenige affchadnwinge is van die eenvoudigste eenheyt / waar mede de Goddelike persoonen onder malanderen een zyn. Joh. 17: 22, 23. Doch uyt kracht van dese vereeniging / of eenheyt / welke de uytverkorene met Christo hebben / worden zy gereekent zelve in Christo gedaen en geleiden te hebben dat gene / dat Christus gedaen en geleiden heeft voer haer.

Deese worden haar met regt toegereekent.

Als sy door het gelove tot een lichaam met hem t'saam gegroeit zyn.

XXXII. Op

Hier uyt
komt tot
haar te
vloeyen vry-
spraak van
straffe, en
toewysinge
des levens.

XXXII. Op deese wijsse worden de uytverhoorene sondearen / ontbloot zynde van eygen gerechtigheyt, dat is / niet hebbende in sig-
zelve die zaache om welke haar recht tot het eeuwige leven soude
kommen toegewezen worden / door den gelove in Christo gevonden, heb-
bende die regtveerdigheyt die door den gelove Christi is, de regtveerdig-
heyt die uyt Godt is door het gelove. Philip. 3:9. dat is / om de byp-wil-
lige lydingen Christi die door de verbaarljkste Doodt volbracht zyn ge-
worden zyn op ontslagen van de straffschuld des eeuwigen Doodts / om
zyn supbere geboorte uyt den Heylige Geest en een Wager / wordt de
erffsmette vergeven / en de ziele Gode onbesmet voorzestelt. Om de vol-
maaktste gehoorzaamheyt van zyn gansche leven / wordt haar toegewe-
sen het eeuwige leven / het welke zekere trappen heeft / met welke
het haar medegeedeelt moet worden. Dit is de hozen inhoudt deser ver-
bozgentheyt / welke wy goedgebonden hebben in hoze woorden te be-
grypen / en alsoo voor oogen te stellen om deselve / gelyc als met een
opslag des gesichts te beschouwen. Niet weynig dingen nochtans zyn
'er in / die een overbloediger verklaringe vereyschen.

De Regter
is Godt,

XXXIII. DE REGTER in deese zaake is Godt. Rom. 1: 33. Jes. 43: 25. Want hy is die Eenige Wetgever, die behouden kan, en verderven. Jac. 4: 12. Deese / gelycherwijs hy alleen recht en inacht heeft om de zondige ziele de verdiende straffen aan te doen / heeft alzo ook alleen recht om de zondige ziele byp te spreken: want hy is de regter der ganscher werelt. Rom. 3: 6.

Vader.

XXXIV. Het welke van Godt Wesendlic aangemercht zynde in het gemeen gesegt wordt / dat word persoonelik in het bysonder den Vader toegespygent / regtveerdigende den geenen, die uyt den gelove Jesu is. Rom. 3: 26. En in Christo de werelt met hem selven versoene, haar hunne sonden niet toereekenende. 2 Cor. 5: 19. Alwaar die onderschepdinge Godes van Christo genoegsaamelick te kennen geeft / dat daar van Godt de Vader gesprooken wordt. De reden vereyscht het ook dat de rechtveerdigmaakinge in het bysonder Godt den Vader toegeschreven worde. Want de Soone Gods, Jesus Christus / komt in het gerechte voor de schuldige tusschen beyde als Borge, als Voorspraacke, en eyndelick als verschaftende den strafschuldigen die bewysen waar mede zy konnen betonen / dat aan Godt rechtveerdigheyt voor haar voldaan is. De Heylige Geest, werkende het gelove in de schuldige / doet haar aangripen / en in het gerechte betonen den bozge en zyn voldoening. En ten desen oplichte zyn op beyde op de zyde van de straffschuldige. Doch de vader bekleedt het ampt van Regter: om de voldoeninge des Soons / aangenomen door de kracht des Heyligen Geestes / de straffschuldige rechtveerdiglick met eenen genadiglick byspreekende.

Soon.

XXXV. Eventuelen zouden wy niet durven zeggen / dat de Soon en den Heyligen Geest, om de boven bygebrachte redenen / niet en kon.

können bekleeden het Ampt van Regter, en het slotbounnis uytſpreken. Want in de Bedeeſinge van onſe Saligheyt hebben de perſoonen der Drie-eenhейт verſchepdene opzigten, welke moeten worden t'ſaamgevoegt / niet tegen malikanderen geſtelt. Die geene die altemets als BORG word beſchreven / word elders voorgeſtelt als REGTER, Joh. 5: 22. 27. En waarſchijnlijk Chriſtus ſelbe ſchryft zich toe de magt om de ſonden te vergeven, Matth. 9: 2. En in den dag des algemeenen Oordeels / ſal hy ſelbe het regtveerdigende ſlotbounnis onheeroepelikh over de uytverhorenen uytſpreken. En daar en ſtrekt ganschelikh geen ſtrudigheyt in / dat een en de ſelbe en een verdienſtlike oorſaak der rechtveerdigmaakinge / en een Voorſpraake der Straffſchuldige / en te gelijk een Regter van de ſaake iſ. Alle deſe opzichten komen in eenen Chriſtus met malikanderen over een; en leeren ons die volheyt der ſaligheyt die in hem te vinden iſ.

XXXVI. Ja ook de Heylige Geest heeft hier eenige werkingen die hem gelikh als eegen zyn. Want dat hyſprekende ſlotbounnis / in de vierſchaare des Hemels uytgeſprooken / maakt hy aan de Geloobige ziele in de vierſchaare der Conſcientie bekend / en verſegelt het / en bevestight alſoo de ſelbe / en verblijft haar: leerende wat dingen haar van God zyn geſchonken / 1 Cor. 2: 12. getuygende t'ſamen met den geest der geloovigen, Rom. 8: 16. dat zy met God verſoent zyn. Hier uyt blijkt dat geen der Goddelijke Perſoonen van de uytſpraak van het ſlotbounnis uyt te ſtuipen iſ.

En Heylige Geest.

XXXVII. Die ſaake om welke wy gerechtveerdigt worden / die ſommige noemen DE STOFFE van onſe rechtveerdigmaakinge / iſ alleen de volmaakte rechtveerdigheyt Chriſti: Deſe heeft Chriſtus vooz zijne uytverhorenen volbracht; heyligende zig ſelven voor haar, Joh. 17: 19. Deſe ſelbige reekent de Vader den Uytverhorene toe, gelikh wijs hy Chriſto haare ſonden toegerreckent heeft. Dien die geen ſonde gekent en heeft, heet hy ſonde voor ons gemaakt, op dat wy ſouden worden rechtveerdigheyt Gods in hem, 2 Cor. 5: 21. Doch men kan dit niet anders verklaren / hoe Chriſtus vooz ons ſonde geworden zy / als in deſen zin / dat onſe ſonden hem toegerreckent zyn / op dat hy vooz de ſelbe ſoude betalen / op de ſelbe wijs zyn wy geworden rechtveerdigheyt in hem / vooz ſoo veel zijne rechtveerdigheyt ons toegerreckent word / op dat wy om de ſelbe ſonden worden gekoopt. Het iſ openbaar dat Chriſt rechtveerdigheyt in de Schriftuure onze rechtveerdigheyt genoemd word; want hy iſ Jehova ONSE GERECHTIGHEYT, Jer. 23: 6. Hy iſ ONS van Gode tot rechtveerdigheyt geworden, 1 Cor. 1: 30. Doch zy iſ de Onſe of door inklevinge, of door toerekening. Want een derde word hier niet gevonden. Door inklevinge iſ zy onſe niet: want in die zin ſielt Paulus haar tegen de onſe Philip. 3: 9. en de nature van de ſaak laat ook niet toe / dat de daaden die van Chriſto verrigt zyn door inklevinge de onſe ſouden weſen.

Dat geene om het welke wy gerechtveerdigt worden iſ de rechtveerdigheyt Chriſti.

CCC

Wijst

Ten ontfen-
te ontkent
Arminius
dat de selve
ons kan
toegereek-
kent wor-
den.

Blijft dan oberig dat se de onse 3p door toerekeninge. God den men-
sche rechtveerdigheyt toerekenende sonder de werken, Rom. 4:6.

XXXVIII. Arminius knoopt door zijn spitsbindigheyt pbe-
keuselingen aan mallanderen / waarmee hy beweert dat de rechtveer-
digheyt Christi ons niet en kan tot rechtveerdigheyt toegerেকেet wor-
den / dewyl 3p de rechtveerdigheyt selve is : leggende dit tot een grond-
slag / dat dat geene dat ons tot rechtveerdigheyt toegerেকেet word ep-
gentlyk geen rechtveerdigheyt en is. Het welke niemant sal toestaan
die aahgemeint sal hebben dat alle oordeel Gods na waarheyt is :
Waar uyt volgt / dat niets aan pernant tot rechtveerdigheyt kan toe-
gereकेet worden / dat waarlyk geen rechtveerdigheyt en is. Doch
ons word 3p toegerেকেet / dat is / op onse rekening word 3p gestelt /
als of 3p onse waar : want hoewel 3p van ons niet en is volbracht / 3p
is nochtans van Christo volbracht voor ons / en in onse plaats. En
dat doende oordeelt God niet anders als de saak is : Want hy en oor-
deelt niet dat wy in eygen persoon die rechtveerdigheyt verbult hebben /
het welke niet waar en is ; maar dat Christus die rechtveerdigheyt al-
soo voor ons verbult heeft / dat wy door der selver verdienste rechtveer-
diglyk konnen gekroont worden. Het welke soo waar is / dat het is
den korten inhoud des ganschen Euangeliums.

By deselve,
dewyle zy
volmaakt
is, kan gee-
nig ons
werk ge-
voegt wor-
den.

XXXIX. En nademaal die rechtveerdigheyt Christi allenthal-
ven volmaakt is / en God bekend heeft dat zijn recht op het volko-
menste voldaan is / waarmee hy Christum uyt den dooden opgetoet
heeft / en zynen Rechtveerdigen knegt genoemd ; soo en is het niet
noodsaakelyk dat 'er petweg van ons booythome / waar mede wy of
byphert van straffe / of het recht ten leven souden verkriggen. Ik
doe 'er hy ; dat zulks ook niet recht van ons niet en kan afgepicht
worden. Gelykterwyls zelfs niet een penning van de booymanen
schuldenaar kan afgepicht worden / na dat de booye voor hem vol-
komelyk betaalt heeft. Waar uyt blykt dat 3p ongelijk doen / soo
aan de voldoeninge Christi / als aan de rechtveerdigheyt Gods / die
betweeren dat van de menschen petweg gedaan word / het welke tot
de verdienste Christi / als een stoffe van onse rechtveerdigmaakinge /
soude toegedaan worden. Want indien door de Voldoeninge Christi
het recht der wet / booyfchijvende de booywaarde des levens / volko-
melyk verbult is / soo kan of moet tot de selve niets toegedaan wor-
den ; op dat de eer alleen voor Christus ongeschonden blyve. Maar
indien het allerminste aan de voldoeninge Christi ontbrooken heeft /
het welke de wet om der gerechticheyts wille voerde / soo en is 3p
selfs geen voldoeninge te noemen ; en soo en heeft Christus noch voor
zich zelven noch voor ons petweg verdient. Want in dit oordeel word
niets aangenomen / als dat geene dat alle den eyfch der wet ver-
bult.

XL. De

XL. De Schriftuure bewijst dese waarheyt / waarom zy de genaade Christi en onse werken alsoo tegen malkanderen stelt / dat zy beweert dat 'er geen vermenginge van het eene met het andere kan geschieden. Indien de regtveerdigheyt door de Wet is, segt d'Apofteel / dat is / indien wy dooz onse werken het recht tot het eeuwige leven verkrijgen / soo is Christus te vergeefs gestorven, Gal 2: 21. En klaar-der Rom. 11: 6. Indien het door Genaade is, soo en is het niet uyt de werken: anderzins en is de genaade geen genaade meer. En indien het is uyt de werken, soo en is 't geen genaade meer: anderzins en is het werk geen werk meer. Om de kracht van dit besluit des Apofteels klaarlijk te verstaan / soo moet men aanmerken dat men tot het besit der Saligheyt niet als dooz twee wegen kan komen; volgens de twee verbonden tusschen God en de menschen opgerecht. Want of yemant heeft recht tot het leven / om dat hy selve den eysch der Wet volkomelyk voldaan heeft / volgens het verbond der werken; en hem alsoo werkende de loon toegereekent word na schuld, Rom. 4: 4. Of hy heeft het recht tot het leven / om dat de Bofje van een beter Testa-ment dooz hem voldaan heeft / het welk hem / zonder dat hy perwoes werkt om dooz zich selven dat recht te verkrijgen / npt enkele en loutere genaade toegereekent word: in 't zelve cap. v. 5. volgens het genaade verbond. Bewijse nu dese verbonden in haar gansche wesen van malkanderen verschilden / en in desen deele / als zaaken van een tegenstrijdige natuur tegen malkanderen gestelt worden / soo is het openbaer dat die gene ontsaamenboeglyke dingen t'samenboegen / welke willen dat in het stuk der rechtveerdigmaakinge onse werken met genaade / onse rechtveerdigheyt met de rechtveerdigheyt Christi gepaart worden.

XLI. En waarlyk dat 'er niets in ons is het welke hier in rekeninge kan komen leert d'Apofteel / Rom. 3: 24. Wy worden. OM NIET in 't Gelyks staat *dugan*, *Dooran*) geregtveerdigt, uyt zyne genaade. Ten opzichte Gods is het uyt loutere genaade, welke / gelyk wy terstout gehoopt hebben / geen mededeelgenootschap onser werken toelaat. Ten opzichte van ons is het zonder verdienste, zonder dat van die zaake eenige oorzaak in ons zoude zyn. Want dat beteekent het woord *dugan*, overgeset om niet. Het soo zeer hier te hemmen gevende dat de rechtveerdigmaakinge is een genaaden-gifte, gelyk d'Apofteel de selve noemt / Rom. 5: 16. (:want dat willen de volgende woorden / npt zyne genaade:) als dat 'er niets in ons is waar dooz wy de selve zonden bekomen. Het Gelyksche woord *dooran* komt over een met het Hebreeusche *chinnam*. Doch dat is / zonder oorzaak, welke daar niet dan valsch en verciert gebonden word. Gelyk Ps. 69: 5. die my haten SONDER OORSAKE (in het Hebreeuw *chinnam*) het selve is met het goene dat volgt / die

Want
Christi ge-
naade, en
onse wer-
ken wor-
den regt
tegen over
malkand-
ren gestelt.

Wat het
Woorde-
ken *dugan*
overge-
set OM
NIET be-
teekent.

my om valsche oorfaaken vyand zyn. Het eerste hebben de Grieken overgeset *μωρτός με δυνάειν*, tot een bewijs dat *doorean* het zelve beteekent met het Hebreeuſche *chinnam*, dat is / sonder oorfaake. Deggelijks gebzupcht Johannes voor het Hebreeuſche *chinnam* het Griekſche *doorean*. Doet hier by Ps. 35: 7. 3p hebben SONDER OORSAAKE (in het Hebreeuſch *chinnam*, en by de Griekſche Overſetterſ *doorean*) de groeve haares nets voor my verborgen. Alwaar *doorean* niet en beteekent eenige gevinge, maar een geheel ontkennige van een oorfaak / die den menſche ſoodaanigen handeling ontrent hem waardig zoude maaken. Als dan d'Apofteſ zegt / wy worden gerechtveerdigt om niet, ſoo leert hy dat in ons niets word gebonden / waar op het genaadige ſlotvonnis der rechtveerdigmaakinge zoude worden gezondet / of om het welke wy zouden worden gerechtveerdigt. Seer wel zegt de Griekſche Uptlegger / om niet, dat is sonder uwe verdienſten.

Niets geld in de rechtveerdigmaakinge, als dat volmaakt is.

XLII. Hier by komt ook deze reden / dat 'er niets in de zaak der rechtveerdigmaakinge geldt / als dat ganschelyk volmaakt is / en met de Wet Gods in alles over een komt. Want in de rechtveerdigmaakinge is een betoninge van Gods rechtveerdigheyt, Rom. 3: 25. 26. Doch die vordert dat het regt der Wet vervult worde, Rom. 8: 4. Het recht der wet kan niet worden vervult als door een volmaakte gehoorsaamheyt. Schoon is het zeggen van *Chryſoſtomus* over deze plaats: Wat is het Regt? Het Eynde, het Oogmerk, een Regt gedaan Werk. Want wat wil de wet? Wat heeft zy immermeer geboden? Sonder sonde te zyn. Dit schryft zich niemand toe dan die pde en leugenachtig is / 1 Joh. 1: 8. Waar uyt wy beſluyten dat de ſondige menſch door geen van zynen daaden kan gerechtveerdigt worden.

Het fatſoen der rechtveerdigmaakinge.

XLIII. HET FATSOEN der rechtveerdigmaakinge word volkomelijſ begrepen in deze twee daaden. 1. In een Afwyzinge van onrechtveerdigheyt. 2. In een Toewyzyng van rechtveerdigheyt.

De sonde heeft een tweevoudig regt op den ſondaar, het welke beyde van de Wet verdedigt word.

XLIV. De onrechtveerdigheyt of de sonde heeft een tweevoudig recht op den ſondigen menſche. 1. Een recht om te verdoemen. 2. Een recht om te heerschen. De Wet ſprekt beyde dit recht voor: het eerste, verklarende dat hy des doods ſchuldig is / die de sonde doet. Rom. 1: 32. het andere, door een rechtveerdig ſlotvonnis / den overwonnenen aan den overwinnaar tot een lyf eegen ſlaave overgevend. 1 Pet. 2: 18. Daarom word 'er geſegt dat de Wet de kragt der sonde is / 1 Cor. 15: 56. Om dat de sonde die haare macht aan de Wet heeft / welke verklaart dat den ſondaar verbloekt is / en een ſlaave der berdoventheyt. Ja dat meer is zelfs de heyligſte Wet Gods word van Paulo genoemt de Wet der sonde en des doods, Rom. 8: 2. Niet als of 3p eenige sonde toeliet / veel min gebod; maar om dat

3p

3p dooz haar rechtveerdig ſtorbonnis den ſondaar en 3pne kinderen / als onwaardig 3pnde het leven Gods / ſoo in hepligheyt als in heerlykheyt / overſet aan de zonde welke ober haar tpranizert. Het welke de zonde doet / ſoo dooz den zondaar voort te byppen om meer miſdaaden te begaan / als dooz aan te dnyngen en te verzwaaen 3pni verdoemeniſſe. Wie zal twpffelen of deeſe dingen alle van Godt ober den zondaar rechtveerdiglyk beſloten worden? Waaronc zoude ook dit ſtorbonnis / 3pnde gegrondt in de wet van het werkverbondt / geen wet mogen genoemt worden? En dewyle de zonde / volgens de ſelve / heeſchappye voert ober den zondaar / en hem veroorzdeelt tot de doodt; ſoo heeft Paulus 3eer twpffelyk en nadrukkelijk haar een wet der ſonde en des doods genoemt. De Sonde derhalven epycht in Gods gerichte tegen den zondaar twee dingen / dat 3p hem verdoeme / en eenwiglyk ober hem heeſche : en bryngt vooz haar by / Gods rechtveerdige wet. En waarlyk de wet / ſoo lange aan haar geen voldoeninge geelyedt iſ / kan in dit proces de zonde niet veroorzden / dat iſ / 3p kan de beſchuldiginge der zonde / en haaren epych niet afwypen / te niete maaken / onbillyk of onrechtveerdig verklaaren.

XLV. Maar de voldoeninge Chyiſti / dooz den gelobe aangemen / in vooz uytgeſtelt 3pnde / waar dooz alle het regt der wet verbult iſ / ſoo wordt de menſch gerechtveerdigt / en de zonde veroorzdeelt / na dat haar haaren dubbelen epych ontſeyt iſ. Godt verklaart. 1. Dat ter geen verdoemeniſſe en iſ vooz die geene die in Chyiſto Jeſu 3yn / dat haar alle haare ſonden 3yn vergeven / en dat geen der ſelver haar ſal vermogen te verdoemen; om dat de borze de ſtraffen / die 3p ſchuldig waaren op het volkomenſte betaalt heeft. En ten deſen opſichte wordt de vergevinge der ſonden een regtveerdigmaakinge genoemt Rom. 4: 6, 7. 2. Dat de ſonde in haar ſterffelyke lighaem niet meer en ſal heeſchen / om dat 3p niet meer en 3yn onder de wet der zonde / maar onder de genaade / dewyle Chyiſtus ſich ſelven ook bypwilliglyk aan die wetten onderworpen heeft / die een handſchryft der ſonde waaren; Rom. 6: 14. Dit ſtorbonnis / waar dooz de menſch wordt gerechtveerdigt en de zonde veroorzdeelt / wort gegrondt op de ſelve wet Gods / welke / gelyk 3p / de voldoeninge Chyiſti ter 3pde geſtelt 3pnde / een wet der ſonde en des doods iſ / alſoo ook deſe vooz uytgeſtelt 3pnde een wet des Geestes des levens in Chyiſto Jeſu iſ / ſtellende de menſche in bypheyt. Want na dat Chyiſtus eens vooz de uytberhoeren gediend heeft in de gelykheyt van het Vleech der ſonde / ſoo verklaart de wet dat alle het geene / dat de ſonde volgens de wet konde epyſchen / volbragt iſ; en ſeyt die geene / die deeſe genaade des Heeren Chyiſti met den gelobe aennemen / bypheyt van de ſonde toe / ſoo ten opſigte van de Verdoemeniſſe, als ten opſigte van de Heeſchappye: gelykterwys d' Apſtel deſe dingen op een goddelijke wyſe verhandelt / Rom. 8: 1, 2, 3.

C c c 3

XLVI. De

Maar na dat de wet door Chyiſtum voldaan is, wordt beyde dit regt der ſonde ontſeyt.

Die vry is
van de son-
de heeft
daar mede
juyst geen
regt tot het
leven.

XLVI. Dese bebypdinge van de straffschuld en de heerschappye der sonde heeft wel een onverbreekelyke t'samenknopinginge met de gelukzaligheyt: waarom zy salig verklaart worden welker onge-regtigheeden vergeven zyn Rom. 4: 7. Allen nochtans is zy niet genoeg tot de gelukzaligheyt. Want die gerne die nu van de sonde vry is / heeft terstont geen regt tot het leven. Dit blykt in den rechtschapen A-dam die soo lange hy soodanig was / geen verdoornisse hadde te vze-sen / en nochtans sich nog geen regt tot het eeuwige leven verhaagen hadt. Het is verhalven noodsaakelyk / dat ook dit den mensch in de rechtveerdiginaakinge toegetwisen wozyde. Het welke Godt doet om de volkomene gehoozsaemheyt Chyristi / volgeus die belofte der wet / De mensch, die de selve sal doen, sal door de selve leven, Lev. 18: 5. Dog dat Chyristus voor de zyne gedaan heeft / dat worden zy zelve gerechent gedaan te hebben / gelyk nu dikwils gesegt is. En op dese wyse heerscht de genade door rechtveerdigheyt tot het eeuwige leven, door Jesum Christum onsen Heere, Rom. 5: 21.

XLVII. HET MIDDEL waar mede wy de rechtveerdigheyt Chyristi / en de rechtveerdiginaakinge die daar aan hangt / ontfan-gen / is **HET GELOOVE**, ja het geloove **ALLEEN**: Want indien 'er behalven het gelove wat anders was / soo zouden dat onse werken moeten zyn / die uyt de andere Chyristelyke deugden voort-komen. Dog dese wil Paulus seer verre uytgesloten hebben. Gal. 2: 16. Wetende dat de mensche niet geregtveerdigt wordt uyt de werken der wet, maar door het gelove Jesu Christi, soo hebben wy ook in Christum Jesum geloofd, op dat wy souden geregtveerdigt worden uyt den gelove Christi, en niet uyt de werken der wet: daarom dat uyt de werken der wet geen Vleesch en sal geregtveerdigt worden. Rom. 3: 28. Wy besluyten dan dat de mensch geregtveerdigt wordt, sonder de werken der wet. Alle Chyristelyke deugden worden in dese twee be-grepen / in Gelove, en Liefde: Welke alle bewegingen van een Goddygtyge ziele verbatten. Het is het werk der Liefde sich selven en het haare Gode te geven en op te draagen. En het werk des Ge-loofs, Godt, als hy sig selven aan ons gerst / aan te nemen en te om-helsen. Verhalven alleen het gelove is daar toe bequaam dat het aanneme / en de rechtveerdigheyt Chyristi / om welke wy gerecht-veerdigt worden / de onse make. En dit is soo klaar en seker een waar-heyt / dat verscheyden leeraars van de Roomsche Kerke / die by den haaren in een seer groote achttinge zyn / de selve erkent / en uyt die eygen schryftuurplaatsen als wy bewyzen hebben. Titelman in zyn uytleggunge van den Brief tot den Galaten Cap. 2. schryfft aldus: Vermits wy dan vastelyk gelooven, dat niemant uyt de werken der wet kan geregtveerdigt worden voor Godt; **MAAR ALLEEN** door het geloove in Christus. Esius tussgelyx: Het is openbaar dat het wordeketen zy, meermaals in de schrifture soo veel beduyt als of 'er stonde

stonde *maar alleen*. En hy doet 'er by / dat alle uytleggers / soo wel Grieksche als Latynsche / hier in over-een-stemmen : en dat men die verklaringe besluyten mag uyt Roin. 3: 28. En een ander voornaam Rooms schryver / Sasbout genaamt / seyt duydelyk dat dese spreekwysse van Paulus van de Hebreëen ontleent zynde dus moet worden verklaart : de mensche en wordt niet geregtveerdigt uyt de werken , NIET ANDERS ALS DOOR HET GELOOVE. En , seyt hy / indien yemant vroege , of uyt dese stellinge , de mensche en wordt niet geregtveerdigt als door het gelouve , men niet regt besluyten mag , Ergo soo worden wy door het gelouve ALLEEN geregtveerdigt ; de antwoordt moet wesen , ja. Hooft daar op : Daar zyn te deser tydt eenige Catholyke schryvers , die dese stellinge gansch niet verdragen kunnen , meenende dat 'er eenig vergift schuyt in dit woordeken ALLEEN ; en dat men sig daar voor behoorde te wagen. De Oudeevenwel en hebben geen swarigheyt daar in gestelt : en Thomas schynt 'er ook niet vreemd van te zyn. Indien yemant , seyd hy , onder de Oude wet regtveerdig was , die en was niet regtveerdig uyt de werken der wet , maar ALLEEN UYT HET GELOOVE Jesu Christi. De regte meeninge van Paulus is : niet anders als uyt het gelouve ; dat is , sonder eenige verdiensten. Dit heeft Sasbout over Gal. 2: 16.

XLVIII. Maar vozder staet te onderzoeken op wat wyse het gelove rechtveerdigt. Seker niet in dien sin / als of Godt / in plaats van een volmaakte gehoozsaamheyt / welke wy na de strengheyt der Wet moesten hebben tot regtveerdigmaakinge / de daadt des geloofs / en van een nieuwe Euangelische gehoozsaamheyt uyt het gelouve voortkomende / genadiglyk aannam ; gelyk de Sociniane , en Curcellens die haar in desen deele heeft nagevolgt / dat verklaren : dooz het gelove verstaande de onderhouinge der geboden des Euangeliums , welke Godt door Christum voorgeschreven heeft. Want dat is het gansche Euangelium verpden. In plaats van een volmaakte gehoozsaamheyt / welke de Wet tot rechtveerdigmaakinge betrefte / stelt het Euangelium / niet ons gelove / maar de gehoozsaamheyt Christi / waar mede het recht der Wet verbult is. Het is ook onwaar / dat het Gelouve / en een nieuwe gehoozsaamheyt een en deselve sake zyn. Ik beken dat het Gelouve een deugt is in de Wet Gods geboden / en dat die gene die geloof / daar mede selfs dat hy geloof / Gode gehoozsaamt. Ik beken desgelyx dat geen gelouve vooz waar en levende te houden is / als dat vuztbaar zy in goede werken. Maar nochtans wat anders is het gelouve / wat anders de gehoozsaamheyt uyt den gelouve voortkomende / vooznamelyk in dit stuk der rechtveerdigmaakinge daar wy van handelen / alwaar Paulus alrpt de gehoozsaamheyt van alle en allerhande werken onderschept van het gelouve. Want het is een vermetel besaen dat gene tot

Dit en is niet de onderhoudinge van de geboden des Euangeliums , ende en komt niet in de plaats van de volmaakte gehoorzaamheyt welke de Wet vorderde.

een

een zeechere zoojtte van werken in te binden / dat Paulus in het gemeen van alle werken leert. De kracht der waarheyt heeft *Schlicktingius* deesse woorden afgeperst: het Geloove in een nauwe en in zyn eygen beteeckenisse heeft sig tot de gehoorzaamheyt, gelyk een oorfaak tot het gewrogt, gelyk een boom tot de vrugt, gelyk een Moeder tot de Dogter. tegen *Meijnerus* p. 325. Opdelik laat noch de waarheyt noch de rechtveerdigheyt Gods toe / dat hy ons geloove en gehoorzaamheyt / welke onvolmaakt zyn / vooz volmaakt zoude aannemen. Want Godt wil dat het recht der Wet in onse rechtveerdigmaakinge vervult woide / gelyk wy in de 42 stellinge bewesen hebben.

Het gevoelen van secker Geleert man wordt uytgelegt.

XLIX. Andere lust het te zeggen / dat het Geloove hier aange-merkt woide als een voorwaarde, welke het Genade-verbond van ons eyscht / op dat wy gerechtveerdigt woide. Secker geleert Godgeleerde van onse zyde spreekt met deesse woorden / in een groot boek van disputen onlangs uytgegeven. Niets kan dan waarschynelycker, eenvoudiger, en met de schrifture meer overeenkomende, gesegt worden, als dat de regtveerdigmaakinge daarom aan het gelove wordt toegeschreven, om dat het gelove een voorwaarde is, welke het Euangelium van ons eyscht, op dat wy by Godt regtveerdigen onschuldig gehouden worden. En een wepnigh daar na. Ja als wy seggen dat alleen het geloove regtveerdigt, soo geven wy daar mede niet te kennen, dat alleen de daadt van gelooven stit genomen, gelyk die tegen de daaden van Liefde en Hope geselt wordt, en onderscheyden van boetvaardigheyt of berouw, de voorwaarde is, welke het nieuwe Verbondt ofte het Euangelium vordert, op dat wy vergevinge van onse Sonden bekomen; en om Christi wille van deselve vrygesproken worden. Want de hope van vergevinge, en de liefhebbinge Gods, en desgelyx de droefheyt over de sonde, en het voornemen van een nieuw leven, en met een woordt, alle daaden die tot een waare en ernstige bekeeringe vereyscht worden, zyn ook yet noodsaackelicks; en dat ganschelick voorhenen vereyscht wordt, op dat ymant in Gods genade aangenomen worde, en van hem voortaan voor geregveerdigt gehouden worde. Ja dat levende endoor de Liefde werkende geloove, het welke wy beweren alleen te regtveerdigen, sluyt en vervat alle die dingen in sig. En deesse dingen meent de Geleerde. Men zoodaanig te zyn / dat de Leeraaren zoo van de Roomsche als van de Gereformeerde Kerstle de zelve met een gemeene overeenstemminge erkennen. Hy doet 'er oock hp: Soo menigmaal d'Apostel beweert, dat wy niet uyt de werken worden geregveerdigt, maar uyt den geloove; soo beoogt hy niet anders te leeren, als dat ganschelick niemant kan geregveerdigt worden door de onderhoudinge der Wet, hoedaanig eene het Wettische Verbondt eyscht, dat wy daar door het leven souden hebben, en den vloek Gods ontgaan: maar dat Godt alle die gene voor regtveerdig houdt, en vergevinge aller sonden uyt syn loutere genade schenkt, die met een opregt

opregt herte het Euangelium aanneemen, en aan het zelve een waare gehoorzaamheyt uyt den geloove bewyzen. Deze dingen sijn onse aanmerkinge waardig.

L. 1. Ik twijffel ('twelk behoudens de gunste van de zeer Geleerde Aan gesegt moet sijn) of hy perhant die in zaaken van Godgeleerttheit niet zeer onbedreven is zal wijs maaken/ dat dit gevoelen het welke hy verklaart heeft / in de Gereformeerde Kerke word aangenomen. In haat Belydenissen en Catechismen vind ik het niet. Maar zeer veel dingen die van de woorden van de Geleerde Aan niet veel af wiken vinde ik in de schriften der gener / welker ongelukkige namen en kettersche grondstellingen ik in myn gemoed oordeel dat by hem gehaat sijn.

Maar welk in de openbaare schriften onser Kerken niet en word gevonden.

L. 1. 2. Als 'er gesproken word van de betrekkinge des Geloofs tot de rechtveerdigmaakinge / soo schijnt de Geleerde Aan niet voorzichtig genoeg soo dikwils te gewagen van de daad van Gelooven. Want het is bekend / dat de Gereformeerde Kerken in Arminius en zijne navorgeren quaad gekent hebben / dat zy zeyden dat het geloove in het stuk der rechtveerdigmaakinge in aanmerkinge moest komen / booz soo veel het is een werk ofte een daad van ons : Maademaal de Nederlandsche Geloofs-Belydenisse veel netter zegt / dat hier het Geloove een instrument is dat ons met Christo in de gemeenschap aller zyner goederen hout. Ik weet dat dit de Geleerde Aan niet zeer en behaagt / welke beweert / dat het geloove op geen andere wijze een instrument der rechtveerdigmaakinge kan genoemd worden / dan booz soo veel het is een zekere boozwaarde die aan onse zijde tot de zelve boozheiden berepcht word. Maar als de Remonstrantschen Apologift om met sijn godertierene uitlegginge die onbequaame spreekwys der Geloofs-Belydenissen quansuys booz te staan / quam te schrijven : dat daarom het geloove een instrument der rechtveerdigmaakinge genoemd word / voor soo veel het een werk is na het voorschrift, en door de genaade Gods, van ons gedaan. Want een voorwaarde, voor soo veel zy uytgevoert is, kan eenigzins gesegt worden een middel, of instrument te worden, waar mede wy bekomen de saak die onder voorwaarde beloofd word. Apol. pag. 112. a. soo hebben de Gereformeerden daar tegen betuygt dat haer die verklaringe misshaagde. Zy en ontkennen niet / het geene de Meester Christus zelve zegt / Joh. 6: 29. dat het Geloove een werk is : ja dat meer is zy en ontkennen niet / dat de aangehooringe en de aanneminge Christi zelfs in de zaake der rechtveerdigmaakinge een daad des geloofs is ; en dat het geloove tot soo verre als daadig moet aangemerkt worden. Nochtans ontkennen zy / dat het geloove ons regtveerdigt voor soo veel het is een daad van God voorgeschreven (want soo zoude het de zelve gelegentheyt hebben met de andere werken in de Wet geboden ;) maar zy zeggen dat wy booz die daadt worden gerechtveerdigt / booz soo veel wy daar

Het Gelov regtveerdigt niet als een daad van ons die van God geboden is.

mede Christus aangrijpen / met hem vereenigt worden / en zijne rechtveerdigheyt ontfangen. Het welk zy met deze gelykenisse plegen te verklaren. De opsteking van de hand eens bedelaars / waar mede hy / op het bevel van een rijke / een genadige gifte van barmhertigheyt aanneemt / is een daad des bedelaars van den rijke voorgeschreven : nochtan voer zoo veel zy een daad is / vertijkt zy den bedelaar niet / maar voer zoo veel hy op die wijze de gifte zich toepast en de zijne maakt. Welke dingen klaarder zijn / dan dat se voer eenige bevelingen en bevestigingen kunnen verduptert worden.

En het word niet naauwkeuriglyk genoemd een voorwaarde welke het Evangelium tot de rechtveerdigmaakinge vereyscht.

LII. 3. Ook dit schijnt my niet naauwkeuriglyk gesegt te wezen / dat het geloove een voorwaarde is / welke het Evangelium van ons afvoert / op dat wy by God rechtveerdig en onschuldig zonden gehouden worden. De voorwaarde der rechtveerdigmaakinge / om egyptisch te spreken / is niet dan een volmaakte gehoorsaamheyt. Deze eyscht de wet. En het Evangelium stelt geen andere in de plaats. Maar het leert / dat voer onzen borst Christus de wet voldaan is : dat voer het ampt des geloofs is / die aangeboden volbringingen aan te nemen / en aannemende de haare te maaken. Het welke verre wat anders is / dan zoo wy zelden ('t wel de Sociniani en de Remonstranten zeggen / en 't welk ik niet en weet of het de geleerde maar ook zeggen wil) dat in plaats van een volmaakte gehoorsaamheyt / welke de wet / als een voorwaarde der rechtveerdigmaakinge / voorschreef / het Evangelium nu eyscht het geloove / als een voorwaarde van de zelve rechtveerdigmaakinge. Hoewel sommigen der Geref. meerden gezegt hebben / dat het geloove is een voorwaarde sonder welke wy niet gerechtveerdigt worden : nochtan zijn zy niet geweest in die meeninge / dat het geloove is een egyptisch genoemde voorwaarde / welke de mensch volbracht hebbende / volgens een genadig verdrag Gods / recht zoude hebben tot de rechtveerdigmaakinge als tot een loon. Deze dingen verschillen zeer van het gevoelen der waarlych Geref. meerden. Men zie die dingen na / die wyloopiglyk / bondiglyk / klaarlyk / tegen de spitsvindige grollen der Remonstranten, verhandelt heeft de zeer vermaarde Triglandius in Examine Apologiae Cap. 20. en 21. en Isaacus Junius in Antapolog. cap. 236.

Ook worden de daaden van de andere deugden niet ingesloten in het rechtveerdigmaakend geloove voor zoo

LIII. 4. Ook dat word niet gesegt volgens het gevoelen der Geref. meerde Kerk / dat de daaden van hoop en liefde / ja die alle / die tot een waare ende een ernstige bekeeringe bereyscht worden / in het rechtveerdigmaakend geloove / voer zoo veel het rechtveerdigt / worden ingesloten / en met het geloove in een naauwen zin genomen tot de rechtveerdigmaakinge tsaamen komen. Als de Remonstranten seiden in haar Confessie, dat het geloove de gansche bekeeringe des menschen, in den Evangelio voorgeschreven, in zyn omtrek bevat : ja, dat hier het voorschrift des geloofs niet anders aangemerkt word, dan

VOOR

veel het rechtveerdigt.

voor-foo veel het in zyn natuurlyke eygenschap de gehoorzaamheyt des geloofs inlyt, en als een vrugtbaare Moeder der goede werken is, en een springader en een oorsprong der gansche Christelyke Godsaligheyt en Heyligheyt: Cap. 10. §. 2. 3. Zoo hebben de Professoren van Leyden in haer Censure aangeteehent / dat de Wederpartydens alsoo schryvende, sonder bewimpeling aan het geloove toeschryven EEN SOCINIAANSCH-PAA SCHE manier van regtveerdigmaaken, welke aan Petrus Bertius, voornaam beweeder daar van, een trap geweest is tot het Pausdom. Welk haer zeggen zy met bondige bewijsredenen bevestigen. En als de Apologist der Remonstranten zich had laten ontvallen / dat dit zijn gevoelen van de gemeene over een stemminge der Gereformeerde Kerken niet en verschildt / soo boerde de Eerwaardige Triglandius hem daar op te gemoet / dat het klaarder was als het middag-licht; dat dit al te onbeschaamt van hem gesagt wierd. In het kortste komt de zaak hier op uyt / dat geen geloove rechtveerdigt / dan dat levende en in goede werken vruchtbaar is. Dat de daaden van liefde en heyligheyt betrefft worden / als vruchten des geloofs / als getuygenissen van dat Christus in ons woont / als merkteekenen van onze wedergeboorte / als boozloopers der saligheyt / en zonder welke geen volle verseekertheyt der saligheyt is. Dat nochtan deze daaden van Liefde / van heyligheyt en bekeeringe / met het geloove tot de regtveerdigmaakinge t'saamenkomen / en in het rechtveerdigmaakende geloove / booz sooveel het soodaanig is / worden ingesloten / is een taale die booz Gereformeerde ooren ongewoon is: en niet over een komende met de Schryftuure / welke het geloove in het stuk der rechtveerdigmaakinge tegen alle en allerhande werken standvastiglyck tegensleld.

LIV. 5. De zelve uytblycht / welke de sere geleerde Maan Alle werken op wat maast / dat booz de werken / die Paulus van de rechtveerdigmaakinge uytfluyt / verstaan word een volmaakte onderhoudinge der wyze zy wet / hoedaanig eene het Wettische verbond eyscht / hadde ik over ook aangemerkt worden; lang in Socino gelezen / booz en aler deze stellingen van de vermaarde Maan in mijn handen quamen. Want soo spreekt hy de *Servat.* worden in *Part. 4. Cap. 11.* De werken tegen welke het geloove gestelt worden in het stuk der regtveerdigmaakinge tegen het Geloove gestelt. den, zyn niet allerleye werken, nog genomen en aangemerkt op wat wys het zoude mogen zyn, maar, gelyk wy boven aangeroert hebben, die werken beteekenen een volkomene en geduurige onderhoudinge en uytvoeringe der goddelyke wet, door den ganschen loop des levens henen. Maar onze Godgeleerden hebben opentlyk die uytlegginge tegengesproken: betwende dat alle werken / op wat wyse ook aangemerkt zijnde / tegen het geloove worden gestelt. De woorden des Apostels sijn klaar / Die niet en werkt, maar gelooft. En sijn meyninge / gelykterwys Lubbertus geleerdelyk aangemerkt heeft /

heeft / moet nageboyscht worden upt den staat des verschils dat toen tusschen Partpen was. Doch de staat des verschils was niet / of de mensch upt een volmaakte onderhoudinge der wet konde gerechtveerdigt worden? het welke niemant / die hy zijn verstant is / zoude ontkent hebben: nocht of 'er seer veel menschen worden gebonden / die na de eerste sonde Adams / in den ganschen tyd haares levens niets hebben misdreeven / en alle volmaaktheyt / der deelen / der trappen / en der volherdinge / hebben volbracht? het welke niemant / die niet gek en is / zal seggen. Maar dit was het verschil-stuk / of de Jooden dooz die onderhoudinge der wet / die zy konden te weeg brengen / gerechtveerdigt konden worden? Seeker dat meyniden zy / dat se konden gerechtveerdigt worden / indien zy maar de wet der Seden na vermogen onderhielden / en vooz haare misdaaden die voldoeningen deden / die de wet der Ceremonien hadden voorgegheven. Maar dit ontkent den Apostel: Steunende op die geloof spreuk / dat de rechtveerdigheyt die gelden zal vooz de vierschaar Gods allenthalven volmaakt moet zyn: doch om dat geenige werken / van wat menschen zy ook zouden mogen wezen / soodaanig zijn / soo beslupt hy dat geen werken hoedaanig die ook mogten zijn perweg toebrengen om de rechtveerdigmaakinge te bekomen. Bupten twiffel sluyt den Apostel die werken upt / waar op die gene gemeenlyk steunden / die haare eegne rechtveerdigheyt sogten op te rechten. Doch het en is niet gelooflyk dat onder die yemant is geweest / welke gesegt soude hebben dat hy in den ganschen loop zijns levens zich zelven van alle / selfs de minste smetten der sonden onbeveelt hadde bewaart. Dese dingen zijn klaarlykende.

L V. Doch ik zoude niet gaarn hebben dat het aberegtg wierd geduyd / dat ik het gevoelen van de seer vermaarde Man met het gevoelen van Socinus en der Remonstranten doozgaans vergeleken hebbe. Dit en is ten dien eynde niet geschied / op dat ik een Man die anderzins rechtzinnig is en aan Gods Kerke nutten dienst gedaan heeft / onder die verheerders van ons geloove soude stellen. Maar van myn gemoed en zeden seer byzandt zyn. Maar op dat ik die gene die myn sozge zyn toevertrouwt / en de seer geleerden arbeit van die man met sonderlingen aanwas van geleertheit konnen gebruyken / waarschouwwen soude tegen dese en diergelike dingen / in welke hy upt verdyet der verschillen / en al te grooten begeerte om de twisten te stiften / al te veel aan de Wederpartijders schijnt toe te geven. De Dyde moet men wel najaagen; maar sonder schaade der waarheyt.

LVI. Het eegen gevoelen der Gereformeerden is: dat het Geloove rechtveerdigt / vooz soo veel het is een band van onse nauwe vereeniging met Christo / dooz welke alle dingen die Christi zy ook de onse wor-

Het geloove regtveerdigt, voor soo veel het is een band van onse vereeniging met Christo.

woyden: gelphterwys wy §. 31. hebben upgelegt / ofte / het welke in den selven sin gesegt word / vooz soo veel het een aanneminge is van de aangebodene gifte / maakende de gevinge vast en onherroepelyk. En dat heeft d' Apostel gewilt als hy schreef Rom. 4: 4. Dat het Gelove toegereekent wordt tot regtveerdigheyt, dat is / dat het Gelove geoozdeelt word dat geene te zyn / aan het welke vastgeknoopt is het recht om den loon te eyschen. Het is een spreekwys ontleent van de kooplieden. In Gods reeken-boek is geschreven wat hy ons gegeven heeft / en wat wy hem schuldig zyn. En nadeemaal op de andere zyde niet en heeft konnen geschreven worden onse volkomene gehooszaamheyt / en betaalinge van de schuld / wat word dat daar geschreven? Voornamelyk ons Regt, ofte de rechtveerdigheyt Christi vooz ons volbragt. En daer beneven ons gelove, waar mede wy die rechtveerdigheyt / ons aangeboden / aannemen en als de onse Gode vertonen.

LVII. Woeder moeten waarnemen / dat de rechtveerdigmaakinge / indien wy al wat onder dien naam kan begrepen worden met onse gedagten willen ombatten / in verscheppen Artykelen bestaet / welke wy soo net als wy konnen / zullen afstephenen. En eerstelyk is het dat het byspreekende slotbonnis Gods / of siet op alle de uytverkorenen in het gemeen, tot een Geestelyk lighaam t'saamgevoegt: of betrokken word tot yder hooft voor hooft in het bysonder. In dit Gemeen slotbonnis merke ik aan twee Artykelen: waar van de eerste terstont na den val begint; wanneer Christus / zynde vooz de uytverkorene sondaaren boeg geworden / dooz zyn boegschap / welke de Vader zeckerlyk wist van een seer goede trouwe te zyn / dat verworven heeft / dat de Satan in de slange veroorzdeelt / en hem het regt / dat hy dooz quade konsten op den mensch gesogt hadde / ten opsigte van de uytverkorene ontfengt wierdt; de uytverkorene in tegendeel / onder het zaat der Woelwe begrepen / in Christo haar hooft / verklaart wierden niet meer blinden of ondersaten / maar vanden en overwinnars des Duppels te zyn. Want alle dese dingen worden in het eerste Euangelium begrepen: het welke voozwyselt dat Boegschap van Christus waar mede hy de sonden der uytverkorene op sig genomen heeft / en om welk Godt verklaart heeft dat hy geen voornemen hadt om die van ymant der uytverkorene te eyschen. Want die boeg aangenomen zynde soo word de voornamte schuldenaar van de verbintenisse der voldoeninge bepypt. En dit is het eerste gewoogt van Christi Boegschap / namelyk de verklaringe van dat Goddelyk Raad-Besluit waar mede hy voozgenomen heeft den Godloosen te regtveerdigen: en de sonde niet toe te rekenen aan die geene die erfgenamen in het Testament gemaekt zyn.

LVIII. De andere artikkel van die generaale of gemeene regtveerdig- Christus gestorven
zynde, soo heeft Godt verklaart dat zyn regtveerdigheyt voldaan was.

De regtveerdig-
maakinge
heeft ver-
scheydene
Artykelen.

Terstont
na den val
heeft Godt
den Satan
veroor-
deelt, en
den uytver-
korenen de
saligheyt
toegelegt.

digmaackinge behoort tot die tijt / op welke Godt verklaart heeft dat zyn rechtveerdigheyt door den stervenden Christus volkomelijk vol-
daan is. Waar van Paulus handelt 2 Cor. 5: 19. Godt was in Christo
de werelt met hem selven versoenende, haar haare sonden niet toereee-
kenende. De gansche werelt zyner uytverhorene heeft hy te gelyk
en op een tye met sig versoent; en verklaart / dat hy aan niemant
van de zelve zyne misdaden zoude toereekenen; en dat om de volbrag-
te voldoeninge Christi. Want als hy Christum uyt den dooden opge-
weckt heeft zoo heeft hy hem een quyt brief gegeven tot een getugge-
nisse van volbrachte betaalinge / en als hy het voozhangsel des Tem-
pels gescheurt heeft / zoo heeft hy ook in stukken gesneden het hantschryft
in insettingen bestaande / het welke deedt blycken dat de betaalinge
tot noch toe noch niet volbracht was. Doch wie twyffelt / of de schult-
heer / scheurende het handschryft / en gevende aan den borst een
quyt schryft / verklaart daar mede dat hy niet en wil / en niet recht ook
niet en kan / van den vooznamen schuldenaar eenige voldoeninge af-
spychen?

En dat
wordt aan
een yder
gelovige by-
sonderick
toegepast.

LIX. Maar rechtveerdigmaackinge is binnen deese paalen niet
bestoten. Behalven die gemeene verklaringe Gods / isser ook een
andere die aan een yder gelovige in het bysonder toegepast wordt. En
deze heeft wederom hare onderscheydene artpkelen. De eerste is / als
de uytverhorene / vygekohte / en wedergeborene / en met Christo
door een levend gelobe vereenigde mensch / verklaart wordt nu metter
daadt overgegaan te zyn van den staat der verdoemenisse en des
toorns in den staat der genade. Want hoewel de uytverhorene zondaar
door Christum vygekocht / en zoo verre met Godt versoent is / dat hy
verklaart heeft / dat hy nimmermeer metter daadt zal verdoemenit wor-
den / nochtang wordt dat recht door Christum verworpen aan hem niet
toegepast tot dat hy wedergeboren / en door het geloove met Christo
vereenigt worde. Tot op die tyt is hy in de tegenwoordige boose we-
relt, Gal. 1: 4. Is hy vervreemdt, en een Vyandt, en in de magt
der duysternisse, Colloff. 1: 13, 21. Maar terstont na dat hy Chri-
stum door den gelobe aangenomen heeft / zoo verklaart Godt in de vier-
schare des Hemels dat hy niet meer onder den toorn / maar onder
de genaade is / hoewel misschien die gerne die geregtveerdigt wordt
zelve tot noch toe dit niet en weet. En in dien sin wordt Godt gesegt
te regtveerdigen den godloosen Rom. 4: 5. die zoodaanig in sig selven
is / zoodaanig ook metter daadt geweest is tot zyn wedergeboorte toe /
waar in hy begaast is met het gelobe / door het welke hy terstont ge-
rechtveerdigt wordt.

En aan syn
conscientie
bekent ge-
maakt.

LX. Derweeden artpkel is / als dat slotbonnis Gods uytgesproo-
ken in de vierschaare des Hemels / bekend gemaakt, en ingeboesemt
wordt aan de conscientie door den Hepligen Geest; zoo dat een gelovige
weet / gevoelt / gewaar wordt / dat hem sijne zonden vergeven zyn.
Hier

Hier op liet David Ps. 32: 5 en gy hebt weggenomen, of vergeven, de ongerechtigheyt myner sonde: dat is/ gy hebt my dat doen weten en gewaar worden/ sprekende tot myn herte.

LXI. De derde artickel is/ als de zondaar zoo ten opsigte van de daadt Gods als ten opsigte van syn eegen gewaarwordinge gerecht- Die dan eerder beerdigt zynde/ toegelaten wordt tot een innige gemeynsaamheyt met een innige Godt, en onderlinge zeer genoeglike vrendschap. Want het han gemeyn- gebeuren/ dat Godt de genegenheyt om vrendschap met den uyt- saamheyt verhooren zondaar te oeffenen afgelegt heeft/ en daar van versee- met Godt keringe gedaen heeft aan den zondaar/ dien hy nochtang terstont niet wordt toe- toe en laat tot het genot van gemeynsaamheyt. Bykans gelyckertwijg gelaaten. David de broedermoorde aan Absalon vergeven hadt/ en dat dooz Joab bekent gemaakt/ gebiedende dat hy van Geshur zoude weder- keeren na Jerusaleim/ maar nochtang terstont hem geen toegang gaf tot het hof/ noch minder tot syn slaaphamer/ en allerminst om sijn Vader te kussen. 2 Sam. 14. Hier van hebben wy een voorbeeld in David zelve. Nathan hadde uyt Gods naam tot hem gesegt: De Heere heeft uwe sonde weggenomen, 2 Sam. 12: 13. en nochtang wierdt hy eenigen tyt lang met schynelike droefheden gequelt/ uyt- roepende uyt een diep geboelen van een gebroochen hert en verbijfel- de beenderen: zyt my genadig, ô Godt, na uwe goedertierenheyt: delgt myne overtredinge uyt, na de grootheyt uwer barmhertigheden. Ps. 51: 3. Dat is/ gelyk hy't verklaart/ v. 14. Geeft my weder de vreugde uwes heyls. Deese toelaatinge der ziele tot Godt als tot den Vortheur van hare broefke verheuginge/ is een verklaaringe van haare daadelike rechtveerdigmaakinge. En men moet aanmerken/ dat zoodanigen verklaaringe dikwils herhaalt wordt/ wanneer het gebeurt dat een gelovige in eenige groote sonde/ of in een loome staat sijner ziele gevallen is/ waar dooz de gemeynsaamheyt met Godt niet wepnig verzet word. Na dat hy uyt die zonde/ of uyt die loome staat/ dooz de voorszomende genade Gods opgewekt zynde/ nu ge- noeg met banghgheden de conscientie geoeffent is/ zoo laat Godt dat gemeene storbonnis van de vergevinge aller zonden/ terstont na de wedergeboorte uytgebroochen/ op deese bysondere daadt of staat ook toepassende/ sig verbidde tot vernieuwinge van synne soete vrend- schap.

LXII. De vierde artickel is onmiddellik na de doot: als Godt In de doot aan de ziele uyt het lichaam verhefpende het eeuwige huys sijner is ook een gelukzalige woning toevoegt. Heb. 9: 27. Het is den mensche een- uytpraak maal geset te sterven, en daar na het oordeel. van het storvonnis.

LXIII. Opndelk de vyfde artickel is ten jongsten dage, die daar- Maer wel- om genoemt wordt de dag des oordeels. Matth. 12: 36. Op welke de uytverhoorene in het openbaar zullen worden gerechtveerdigt/ ende vooz- elickst sal zyn ten jongsten dage.

voor de oogen van de gansche werelt erfgenamen des eeuwigen le-
bens verklaart. Welcke rechtveerdigmaachinge wel algemeyn kan
worden genoemt / voor 300 veel alle die te rechtveerdigen zyn te gelyk
zullen verschijnen voor de rechterstoel Godes / maar nochtan zal zy op
de uytnemende wyse bysonder zyn / voor 300 veel aan een pder vergel-
dinge zal geschieden na zyne werken. Wy ALLE moeten geopen-
baart worden voor den regterstoel Christi, op dat EEN YEGELICK
wegdrage 't gene door het lighaam geschiedt, na dat hy gedaan heeft,
het zy goedt, het zy quadt, 2 Cor. 5: 10.

Als de Reg-
ter Chri-
stus.

LXIV. Laat ons de gansche gelegentheyt deser rechtveerdigmaa-
kinge / welcke der toekomende eeuwe is / hoftelich uytleggen. De
Regter Christus / van den Vader tot dat ampt uytgehoven / Act. 10:
42. 17: 37. sal twee dingen van de uytverlorene verklaaren. 1. Dat
zy waarlick Godvzugtig / rechtveerdig / Heilig zyn. En voor 300 veel
verschilt deese rechtveerdigmaachinge van die eerste / waar mede de God-
loose geregtveerdigt wordt, Rom. 4: 5. Maar hier is het dat Godt de
Engelen de dagvaarding van 't eene deel der gener die geooydert zullen
worden belastende tot haar segt / Versamel myne Heyligen, Ps. 50: 5.
Wergelicht Matth. 13. 40, 41, 43, 49. 2. Dat zy recht hebben tot
het eeuwige leven / Matth. 25: 35.

de uytver-
korene hy
lig sal ver-
klaaren uyt
de werken
die sy ge-
daan heb-
ben.

LXV. De grontslag van dese eerste verklaringe is de inklevende regt-
veerdigheyt, genadiglick den mensche door den Geest der Heilig-
maachinge medegedeelt / en de goede werken die daar uyt voort-
komen. Want om geen andere reden kan pman waarlick Godvzugtig
en Heilig verklaart worden / als om dat hy met de hebbelikeit
der Heiligheyt begaast is / en de Godvzugtigheyt oeffent. Matth.
12: 37. Uyt uwe woorden zult gy geregtveerdigt worden, dat is / recht-
veerdig verklaart worden / om dat de woorden zyn bewijsen des ge-
moeds / en kentercken of van een goede of van een quade schat
des herten. Als de Heere in 't licht sal brengen 't geen in de duysternisse
verborgen is, en openbaren de raadslagen der herten, dan sal een yegeli-
ck lof hebben van Gode. 1 Cor. 3: 5.

En erfgene-
naamen des
Konink-
rycks, om
syn regt-
veerdigheyt
haar toege-
reeckent.

LXVI. De grondslag van de tweede kan niets anders zyn als de
regtveerdigheyt des Heeren Christi, haar toegereckent volgens het
genadige beslyp der verliesinge / waar op gevolgt is de aanneminge
tot kinderen / gevende recht om de erfennisse te aanbaarden. Hier henen
leydt ons het slotvonnis van den Regter selve. Komt gy gesegende myns
Vaders, welcke hy om mynent wille met een genadige liefde omhelst
heeft (want in Christo worden alle geslagten der aarde gesegent Gen.
22: 18. Eph. 1: 3.) beeft, als aangenomen kinderen Godes / die /
om dat gy kinderen, ook erfgenamen zyt Rom. 8: 17. dat Konink-
ryk, 't welk u bereydt is van de grondlegginge der Werelt; u toegelept
van eeuwigheyt / welckers Koninklickche Hof in den beginne ten dien
eynde van Godt / als hy de Werelt schiep / clerlick gebouwt is.

LXVII. Ondt-

LXVII. Ondertuffchen fal ook ten defen opzichte de ophaalinge der goede werken als bewyfen des geloofs / haar plaats hebben: Als welke bygebragt zullen worden / 1. Als bewyfen des geloofs, en van de vereening der geloovigen met Chyfto / en van haare aanneming tot kinderen / en van die hepligheyt sonder welke niemant God ziet / en van de vyfendfchap met God / en van de byoedfchaf met Chyfto. 2. Als kenteekenen van die heplige honger en dorft waar mede zy na de gelukfaligheyt verlangt hebben / en van die ingefpanne naarftigheyt / waar mede zy de voozdeelen defes lebens aan een zijde ftellende / en de welluften des vleefches verftinadende / gefogt hebben het Koninkryke Gods en zijne gerechtigheyt; welke honger en dorft en foeking van zijn Koninkryke de heplige God niet onverfadtigt laat / gelpkerwys zulks met zijn volmaaktheden niet over een komt. 3. Als gewrochten der goddelike genaade, waar op met een allerwysfte gelyk-matigheyt fal paffen de mede deylinge der goddelyke heerlykheyt, wanneer hy zijn eppen gaben fal kornen kzoonen. Want na dat permant een overbloediger maate van hepligmaakinge in dit leven bekomen heeft / en met zijn toevertroutwt talent meer gewonnen heeft / daar na is het ook geloofph / dat overbloediger fal zijn de maate der heertlykheyt / welke de Goddelpke goedertierenheyt hem toegelegt heeft. En in defen zin achten wy dat foo dikwyls in de fchryftuure gefegt is / dat een gelpph fal vergolden worden na zijne werken; niet dat defe eenigzins een oofzaak fouden zijn van het recht om den loon te eyschen: maar vooz foo veel zy bewyfen zijn van onfe aanneming tot kinderen en van de foeking des hoogften goeds / en vooz foo veel zy vertoonen een gelpm-matigheyt der genaade / volgens welke de gelpmatigheyt der heertlykheyt fal zijn.

LXVIII. In dit oordeel dan fal ook de Genaade met de Regtveerdigheyt gemengt zyn. Het fal Regtveerdigheyt zijn / dat niemant tot het bezit van het hemelfche Koninkryke fal toegelaaten worden / als die met vafte bewyfen fal hebben betoont dat hy een deelgenoot van Chyftus en van zijn rechrveerdigheyt is. Het fal Genaade zijn / dat de gelukfaligheyt aan dien fal toegewefen worden / die niets gedaen en heeft om het recht daar toe vooz zich te verkrifigen: dat de werken niet foo veel fwakheden befmet / dat zelfs de geloovige zich met recht der zelfet gefchaamt hebben / met foo grooten lof-reden des Regters aldaar fullen worden geroemt. En zeeke d'Apofteel maakt met dypdelpke woorzen gewag van de barmhertigheyt, die in dien dag fal worden geoeffent / 2 Tim. 1: 18. De Heere geve hem dat hy barmhertigheyt vinde by den Heere, in dien dag. Het is wel waar dat vooz de barmhertigheyt aldaar verftaan word een belooninge der barmhertigheyt die Onefiphorus aan Paulo bewefen had: maar defe loon word

E e e

onfe

onze barmhertigheyt niet toegereken na schuld maar na genade, Rom. 4: 4. En gelph zy niet en is verdient aan de zyde van den verkryger, alsoo is zy ook niet verschuldigt aan de zyde van den gever. Want wat is God aan den mensche schuldig / dan dooz soe veel hy dooz syn genadige beloften zich zelven aan den mensche tot een schuldenaar gemaakt heeft; of liever aan syn goedheyt en waarheyt dat heeft willen schuldig zijn / dat het den mensche gooozloft waare vergeldinge der heyligheyt van hem te verwachten? hoedaanig een schuldverbintenisse niet gestelt word tegen de genade / maar de zelve dooz upstelt. Als welke te haalen is uit DE GENADIGE WILLE en waarheyt van Godde Vader alleen; dieaan den schuldigen arbeyd der gehoorzaamheyt een onverdiende loon belooft heeft, en volgens belofte wil schuldig zyn: gelph het een gereformeeret Leeraar / die tot zich zelven komt / betaamt te spreken.

Regtveerdigheyt
beteekent
dikwils
waarheyt.

LXIX. Waar upt klaarlyk blykt / dat die gerne het niet wel en batten / welke beweeren dat in de laatste regtveerdigmakinge een loutere regtveerdigheyt sal plaats hebben sonder inmenginge van genade. Daar word wel gesegt / Heb. 6: 10. God en is niet onregtveerdig, dat hy uw werk zoude vergeten &c. Maar dat de belooninge onser werken upt loutere rechtveerdigheyt sonder inmenginge van genade geschied / is een reden die de Gereformeerde niet getoent syn / en regelrecht strydbig tegen onse Catechismus Vrag. 66. Dat in de Hebreusche, Syrische, en Arabische taalen / met een en het zelve woord waarheyt en regtveerdigheyt beteekent worden / en doozgaans vermengt worden / heeft wpdloopiglych geleert Ludov. de Dien over Luc. 12: 57. en wederom over Luc. 16: 9. en wederom over Rom. 3: 4. Alsoo beteekent nrys regtveerdigheyt, als het van God gesegt word / doozgaans syn waarheyt. Ja ook nok, waarheyt, word dooz dzaalorow, regtveerdigheyt, van de Grieksche Uytleggers overgeset. Gen. 24: 29. Jes. 38: 19. Dat het zelve ook plaats heeft by de oude Gylaken toont de Vermaarde Graevins in zijne Lessen over Hesiodus. En wat kan men bequamer verstaan dooz den Mammon der onregtveerdigheyt, Luc. 16: 9. als geen waare rykdommen / hoedanige de Gereselphe en hemelsche syn / gelphtwops O. 11. de onregtveerdige Mammon gestelt word tegen den waren. Is dese beteekenisse niet klaar / 1 Joh. 1: 9? Indien wy onze sonden belyden, hy is getrouw en regtveerdig, dat hy ons de sonden vergeve. Dat is getrouw en waarachtig. Want wie zal zeggen dat God / van wegen de regtveerdigheyt / zonder inmengsel der genade / aan den genen die zyne sonden belpdt / vergevige der zelve schuldig is? Alsoo ook in de tescfont aangetoogene plaats. God en is niet onrechtveerdig, dat is / hy en bedryegt niet in zyne genadige beloften / waar mede hy aan onsen arbeyd een genadigen loon toegesegt heeft. Het is eene dooztreffelyke

hewylle ginge die de heer Jacob Alting ober dese plaatse geeft. De verbintenisse tot belooninge, seyt hy / rull op de waarheyt des geenens die se belooft heeft, die zich zelven tot een schuldenaar is, dat het geene hem eens behaagt heeft in de belofte, waar in het gevolg van de loon op het werk word vast gestelt, hem altoos behaage in de uytvoeringe. Alsoo is God rechtveerdig als hy de sonde vergeeft aan den boetveerdigen, 1 Joh. 1: 19. en regtveerdigt den genen die geloof, Rom. 3: 26. En hoft daar op: Soo en isser dan geen reden van verdienste: maar daar blyft een schult, die de rechtveerdigheyt wil dat voldaan zal worden, ten aanzien van God die het belooft heeft, welke van wegen zyne onberouwelyke waarheyt zich zelve een schuldenaar is om zyne beloften te voldoen, Rom. 3: 3. 4 Deut. 7: 9. Op die gerechtigheyt word in deze plaatse gezien; en daar word gesegt dat God niet onregtveerdig is dat hy der goeder werken vergeten soude: hoewel hy uyt loutere genaade en barmhertigheyt die belooninge besloten en belooft heeft. Dit is net / bondig / rechtsinnig.

LXX. Ook niet krachtiger word dese openbaaringe van een louter rechtveerdigheyt daar uyt besloten / om dat die dag genoemd word de dag van het regtveerdig oordeel, Rom. 2: 5. Want 1. Word se ter zelve plaatse genoemd de dag des toorns. En nochtans sal daar niet alleen toorn geoeffent worden / zonder betooning van goedertierenheyt. 2. Ook in de rechtveerdigmaakinge des sondaars / welker deser reutue is / is een betooning van Gods regtveerdigheyt, Rom. 3: 25. daar nochtans de genaade de eerste plaatse heeft / volgens de dupleke verklaringe van Paulus / §. 24. en de bekentnisse van alle. Alsoo ook hier heerscht de GENAADE door REGTVEERDIGHEYT tot het eeuwige leven, Rom. 5: 21. 3. Gelykertwys God den onboetvaardigen rechtveerdiglyk straffen sal aandoen / alsoo sal hy ook in overeenkominge met zyn regtveerdigheyt belooningen uytdeelen / en genaade betwysen aan Godsalligen / gelykertwys wy §. 68. verklaart hebben. Rechtveerdigheyt en genaade moeten hier niet tegen malhanderen gestelt worden / maar t'saamgevoegt.

LXXI. Minder dient tot versterkinge van dit geboelen het gene Rom. 2: 11. gesegt word / dat hy God geen aanneming des perfoons is. Want hoe? Geffent God daarom geen genaade / om dat hy alle dingen doet sonder aanneming des perfoons? Als Petrus merkende de godsalligheyt en het geloove van Cornelius septe / Ik verneme in der waarheyt dat God geen aannemer des perfoons en is, Hand. 10: 34. was toen zyn oogmerk te ontkennen dat aan Cornelius genaade bewezen was? De niet aanneming des perfoons sluyt wel onrechtveerdigheyt uyt / en de aanmerkinge van de saaken die geen plaats moeten hebben in het gericht / maar sluyt geen zins uyt de genaade en barmhertigheyt. Dese dingen zyn soo menigmaal wederlegt / dat se niet wederom behoojen voortgebracht te worden.

Het regtveerdige oordeel sluyt de genaade niet uyt.

Gelyk ook niet dat God geen aannemer van perfoonen en is.

De personen der gener die geregtveerdigt zullen worden /

LXXII. Dat de werken der gener die gerechtveerdigt zullen worden / volgens welke zy zullen worden geoordeelt / volmaakt, ja seer volmaakt zullen zyn, op dataan het regtveerdig oordeel van dien dag niets en ontbreeke, is een nieuwe bond en een seer grooten eysch. Het is wel waar dat de personen, die van gerechtveerdigt zullen worden / volmaakt zullen zyn. 1. In Christo, om zyn volmaakte rechtveerdigheyt haar toegereekent. Colof. 2: 10. 2. In zig zelve, zynde nu volkomelyk gehepligt: want die nu te booren gestorven waaren worden genoemd volmaakte regtveerdige, Heb. 12: 13. en welke die dag levende sal vinden / die zullen verandert worden. 1 Cor. 15: 51. 52. en blyten twyffel zullen zy door dese haare veranderingen die volmaaktheit van hepligheyt bekomen welke de andere bekomen hebben in de dood. Maar dat haare werken dan alsing volmaakt souden genoemd worden / die zy in dit leven gedaan hebben / komt noch niet de Schyftuure / noch niet de reden over een.

Maar de werken waar uyt zy zullen geregtveerdigt worden zullen niet volmaakt zyn.

LXXIII. De Schyftuure leert dat de werken der geloobigen / als zy in dit leven gedaan wierden / niet sonder sinette geweest zyn / om dat in de menschen die de zelve deden de oude mensch noch overig geweest is / die van het zyne eenige verdervinge daar by gemengt en daar aan geworpen heeft / Rom. 7: 22. 23. 24. Gal. 5: 15. Dit is blyten verschil. Doch dat die werken in het laatste oordeel anders zullen boorkomen als zy in dit leven gedaan zyn / leert de Schyftuure niet; ja leert het tegendeel / als zy getuygt dat een ieder sal geoordeelt worden na dat hy in het lichaam gedaan heeft, 2 Cor. 5: 10. maar dat die werken die pement in het lichaam gedaan heeft niet volmaakt geweest zyn is blyten twyffel. Daar en boven stryd het ook niet de reden / dat daaden die soo lange zy geoeffent wierden / watlyk onvolmaakt waaren / volmaakt worden gestelt als zy niet meer en zyn; en volmaakt niet alleen in de achttinge van den oordeelenden God / maar ook door ik weet niet wat hepligmaakinge / welke de zelve / als se niet meer en zyn / zoude volmaaken. Dat hebbelykheden aanbangelph heplig door een verder hepligmaakinge volmaakt worden is seker; maar dat daaden, die / soo lange zy waaren / onvolmaakt waaren / nadat se opgehouden hebben te zyn / volmaakt worden / is onbegrypelyk.

LXXIV. Het gene van de volmaakinge der geloobigen door den boorigang in hepligmaakinge en door de dood des lichaams in de Schyftuure word geleert / dewyle het ziet op haare personen, over welker volmaaktheit het verschil niet en is / word verkeerdelph tot haar boorigaande werken getrokken. Dat God die werken gelph als goud smelt / op dat zy / alle het tin en schuym daar van gedaen en verteert zynde / alsoo ganschelyk geschuynt door zyn gerigte gestelt worden / is een onschyftmatig verdygtfel. De plaate Jes. 1: 25. Zach. 13: 9. Mal. 3: 3. handelen niet van de Werken, maar van

van de personen, ende en spreken niet van der zelve allenthalbige volmaaktheyt / ende en behooren niet tot den dag des laetsten oordeels / maar tot den staat van het tegenwoordige leven / gelpkerwijs aan een pgeelick die deselve insiet zal blycken : en konnen daarom niet geen schyn hier toe getrocken worden.

LXXV. De goede wercken volgen wel die gene die sterben Apoc. 14: 13. Maar zoodaanig alsse hier gedaan zyn ; en zy volgen niet in sig zelve / maar ten opsigte van haar vruchten en gewoonten : dooz zoo veel God uyt aanmerkinge der goede wercken ook na de doot den godsaligen wel doet. Daar toe niet en wordt verespche dat zy volmaakt zyn : het is genoeg dat spruyt den gelobe / en dooz den Geest Chyristi gedaan zyn. My staat niet vooz dat de Schryfture segt / dat de goede wercken niet haer opstaan. Die alsoo spreken / verstaan dooz die spreekwijs niet anders / of moeten ten minsten niet anders verstaan / als dat in de opstandinge der rechtveerdigen de Godsalige zullen genieten den genaadigen loon haarer heyligheyt. Daar wordt wel gesegt dat hy die in de geloovige een goet werck begonnen heeft, dat voleyndigen sal tot op den dag Jesu Christi, Philp. 1: 6. Maar dooz het goede werck wordt daar verstaan de mededeplinge der genaade Chyristi geopenbaart in den Evangelio / gelpk blykt uyt vs. 5. welke Godt by eenige seckerere trappen volmaakt / tot datter ten jongsten dage de laatste handt aan gelegd wort. Niets is daar dat spreekt van een volmaackinge der daaden die nu voozbpgestaan zyn.

LXXVI. Epndelick indien de goede wercken aldaar volmaakt zullen verschynen / zoo kan 'er geen reden gegeven worden / waarom zy niet verdienstig zyn. Want dat is waarlik verdienstig, dat den ganschen eysch der wer voldoeft ; indien verdienste genomen wordt vooz soodaanigen werck / 't welck pmanant doende daar dooz zal leven / volgens de wet van het werkverbondt. Tot de verdienstige wercken en wordt niet verespche / in dien sin in welke nu over deselve gedisputeert wordt, datse onverschuldigt en eygene zyn / dat is / uyt onse krachten / zonder God's genaade / vooztgekomen. Want datter soodanige verdiensten niet en zyn zullen veele Papisten selve gaen behennen. Maar dooz verdiensten / welke in verschil komen / worden verstaan soodaanige daaden / om welker volbzenglinge pmanant het recht tot het leven heeft. Dog de eenige of seckerlik de vooznaame oofsaak / om welke onse goede wercken niet verdienstig zyn / is deese / die de Caatechismus aantrekt / om dat zy onvolmaakt en niet sonde bevleekt zyn.

LXXVII. En aan het regtveerdig oordeel van dien dag en zal niets ontzeken / hoewel de wercken der gelovige / waar uyt zy zullen gerechtveerdigt worden / onvolmaakt zyn. Want sy en zullen niet bygebjagt worden / als oofsaaken van het recht om den loon te erpschen /

waar toe volmaakt hyt berepcht woort: maar als gewogten en ken-
teekenen der genaade / en der vereeniging met Christus / en des leven-
den geloofs / en der rechtveerdigmakinge dooz het gelove / en des rechts
tot het leven: waar toe genoeg is der selver ongebeyngde opregtigheyt.
Op beslupten dan dat de rechtveerdigmakinge der toekomende eeuw
van de rechtveerdigmaking deser eeuw dooz sulcken grooten onder-
scheidung niet en is te onderscheiden.

De Leere
der gena-
dige Regt-
veerdig-
maackinge
is nuttig.

1. Tot
ophelde-
ringe der
heerlik-
heyt Gods.

LXXVIII. Gelpcherwijs deese Leere der genadige rechtveerdig-
maackinge / om de rechtveerdigheyt Christus met den gelove alleen aan-
genomen / op overbloedige getuigenissen der Schrifture steunt: al-
foo maakste sig selven aan pder Godbzugtige conscientie aangenaam
dooz haare seer voortreffliche nuttigheden en vruchten.

LXXIX. 1. Streckste zeer tot ophelderinge der heerlijkheyt
Gods, wiens edele deugden in deese saache met een uptonnende glans
sig zelve vertopen. Sp toont Gods onafmeteliche GOETHEYT,
waar dooz hy genegen is geweest de zaligheyt om niet den elendiglik
verlozenen mensche te bestellen / tot prys der heerlijkheyt syner genaade,
Eph. 1: 6. Sp toont zyn seer nauwkeurige REGTVEERDIG-
HEIT, volgens welke hy de minste zonde niet en heeft willen
vergeven / ten zy dooz uyt vastgesteld zynde een genoegsaam boz-
schap / of volkomene voldoeninge des Middelaars; op dat hy regt-
veerdig zy en regtveerdigende den geenen die uyt den gelove Jesu is.
Rom. 3: 26. Sp toont Gods seer diepe WYSHEYT, welke sig
wijsseik een weg uytgeest heeft tot de oeffening van de genadigste
Barmhertigheyt sonder quetsingevan de nauwkeurigste Regtveerdigheyt
en sekerste Waarheyt, die aan den sondaar de dood gedrept heeft.
De Regtveerdigheyt vorderde / dat de sondige ziele zoude sterben / Rom.
1: 32. De waarheyt hadde gesegt / Vervloecht is hy die in alles niet en
blyft. Deut. 27: 26. Ondertusschen / was de Goedheyt genegen / om
het leven aan zonnige zondaaren toe te wipen / doch op geen andere
manier als die de Majesteit van de heyligste God was betamende.
Hier hoort de Wysheyt tusschen beyde in. Ik zal / segt hy / myne
Goedtheyd voldoen / en ik zal tot mijne uytverhozene seggen / Ick,
ick ben het die uwe overtredingen uytdeelt om mynent wille Jes. 43:
25. En gy sult niet hebben te klagen / o myne Regtveerdigheyt en
Waarheyt, aan welke volkomelick dooz den Middelaar voldoeninge
sal geschieden. Hier blinkt des gelyx uyt den ongelooflike Menschen-
Liefde des Heeren Jesu / die / daar hy was een Heere van alles / de
Wet onderworpen geworden is, niet alleen ter gehoorzaamheyt, maar
ook ter vervloeking, zynde sonde voor ons gemaakt, op dat wy
sonden worden regtveerdigheyt Gods in hem, 2 Cor. 5: 21.

LXXX. Moet niet een Godbzugtige ziele / besig zyn met een aan-
dachtige overdenkinge deser zaacken / uytbarsteude in den lof van den
rechtveerdigenden God / singende met de kerke Mich. 7: 18. Wie is
een

een Godt gelyk gy, die de ongerechtigheyt vergeeft, en de overtredinge voorby gaat? **O** simpele Heylighheit, die de misdaden der uytberkorene in synen Eeniggebooren Soone liever heeft willen straffen / als ongefraft vergeven! **O** afgrondt der Liefde jegens de Werelt / waar dooz hy synen alderliefste soone niet en heeft gespaart / op dat hy de sondaaren spaaren zoude! **O** diepte des rijkdoms der onafmetelike wysheyt, waar dooz hy Barmhertigheyt oeffent ontrent den misdadige / zonder te hrencken de eere van een allersuiverste Rechter! **O** schatten der Liefde in Jesu / waar dooz hy een bloech dooz ons geworzen is / op dat wy van den bloech zouden bezypt zyn! Hoe schoon is het booz een gerechtveerdigde / en in het gevoelen deser liefde versmeltende ziele / met een volkomen gejuug een nieuw liedt / een liedt van wederzydsche liefde / den rechtveerdigenden Godt toe te singen?

LXXXI. 2. Niet min dient deese leere tot vernederinge des sondaars: den welken zy alle roem ontnemen / op dat die Gode alleen ongekreucht gelaten worde. Wat hebt gy / o mensch / waar in gy u soudet roemen? Wat / waar mede gy booz Gods vierschaar soudet kunnen bestaan? De goede werken? Maar alle uw geregtigheden zyn als een wegwerpelijk kleedt, Jes. 64: 4. Indien gy daar op leunt / sy zyn / selfs na het oordeel van Paus Adrianus de sesde, een riedstock die verbroochen sal worden en doozbooren de hand van die gehele die daar op komt te leunen. Misschen sult gy roemen op u gelobe / dooz welkers waardigheyt gy Gode zoudet mogen behaagen. Maar ook dat is als een gekroocht riet / daar gy niet bepliglick op moogt vertrouwen. En eben dat selve / hoedanig het ook is / is een gave Gods / Philip. 1: 29. Gy hebt het ontfangen. Wat roemt gy, als of gy het niet ontfangen en hadt? 1 Cor. 4: 7. Niets / niets hebt gy van het uwe / dat gy Gode soudet kunnen vertoonen. Ja zeer veel hebt gy; maar het zyn loutere zonden / of ten minsten dingen die met sonden besmet zyn; waar mede gy ('t is waar) perweg verdient hebt / maar dat is de helle / of zoo daar iets schrikkeliker als de helle was. En sult gy / rampsaligh wigt u in eegen weerdigheyt hoogmoediglick beroemen! Rom 3: 27.

LXXXII. 3. Aufonderheyt isse dienstig tot vertroostinge van een verdrukte en haare misdaden met een heylsaame droefheyt becreurende ziele; die men na den aart van deese leere alsoo mag aansprecken: **O** we sonden zyn waarlik meer en grooter / als gy met gedagten zoudet kunnen begrijpen en met woorden verhaalen. Maar siet daar booz u het Lam Gods dat de sonden der Wereld wegneemt. Alwat in u is / is met veel gebreken besmet: maar Gode zy danck / dat het in u niet behoefte gesocht te worden / om het welke gy gerechtveerdigt woort: Wy worden om niet geregtveerdigt, uyt syne genaade. **O** gy hebt te doen met een seer rechtveerdigen Rechter / die

2. Tot
vernede-
ringe des
sondaars.

3 Tot
 vertroo-
stinge der
verdrukt-
te.

die den schuldigen geensins onschuldig en houdt: maar ziet daar den borge Jezus / die een volkomen versoeninge gedaan hebbende gemaakt heeft dat hy zonder quetsinge spiet rechtveerdigheyt den Godloosman kan regtveerdigen. Nadert onbeschoont onder 300 grooten Jydsman tot dien Keger / verreckert zynde dat u voorszwaache Jezus / alsoo uwze zaache sal voorszään dat gys niet en sult verliesen. Durft gy noch niet? Wat isser in de weeg? verschrieken u uwze misdaden / en maaktheyt / en vupligheyt? Maar verbergt u agter Jezus. Versteekt u in zyne wonden / bewindt u met zyn doot en bloedt. Ontfangt met de handt des geloofs het aangebodene supere spij lpinwaat / de rechtveerdigmaakinge der hepligen. Is u gelobe 300 swak dat gy u daar over schaamt en verdrietig zyt? Maar Gode zy wederom danck / dat gy niet om het gelobe en desselfs waardigheyt moet gerechveerdigt worden. Soo het maar waar en oprecht is / hoewel het flauto is / het is een bandt van uwze vereening en gemeynschap met Christo. Met hem vereenigt zynde / stelt u onverschicht vooz Godt: onverschicht desgelyc vooz den Dupbel / en vooz alle die u soecken te beschuldigen. Beldt in nedrigheyt alle misdade die u voozgeworpen word: maar doetter hy / dat zy het dan eerst in het gerigte zullen winnen: alsoe beweisen sullen hebben dat de verdiensten ende voldoeninge Christu niet genoegsaam zyn om deselve te boeten en af te spoelen / of dat het u niet geoorlooft is die verdiensten Christu by te brengen. Daagt den Dupbel met alle syne medestanderen up: Wie sal beschuldige inbrengen tegen de uytverkorene Gods? Godt is 't die regtveerdig maakt, &c. Geloofst gy deese dingen? Gy gelooft / maar met bekommering. Strpdt wacker tegen alle verfoechingen van ongelovigheyt / en haast zal u gegeven worden die witte keursteen / en een nieuwen naam op die keursteen geschreven / welke niemant en kent dan die hem ontfangt; en het verbozen manna / het welke gy geproeft hebbende het leven sult besitzen met lpsaamheyt en verlangen na de doot. Dat is vertroosten. Die op deese grondslagen niet en houtwen / zyn waarlik niet de vrienden van Job moepelpke vertroosters. Bedenkwaardig is het dat de Erwaardige Voetius verhaalt / *Disput. tom. 2. p. 754.* De Hertog van Saxon Johan Friderik heeft aan Lutherus vertelt / dat Georg Hertog van Saxon sijn soon Johan die in doodsnode lag vertrooft heeft met de rechtveerdigheyt des geloofs / hem vermaande dat hy op Christum alleen soude sien / en ter zyde stellen eppen verdiensten / en de aantroepinge der hepligen. En als de Hupgrouw van den voornoemden Johan (welcke was de Zusier van Philip Landgraaf van Hessen) Hartog Georg afvraagde / waarom deese dingen alsoo in het openbaar niet en wierden gepredicht / dat hy geantwoordt heeft / o Dogter, deese dingen moeten alleen tot de stervende gesproocken worden.

De kracht der waarheyt / die ook uit een gedwongen herte komt uitbarsten!

LXXXIII. 4. Dese leere vermag ook seer veel tot bevorderinge 3. Tot der godsaligheyt. 1. Om dat se tot een grondslag onder zich legt een bevoordeootmoedige nedrigheyt van een gemoed dat met geen eygen-waan be-ringe der seten is / sonder welke nedrigheyt geen waare heyligheyt is. 2. Om dat wy leeren dat geen geloove rechtveerdigt / dan dat een vuchtbaare Godsaligheyt. moeder van goede werken is. En waarlyc soude pemaant geloven / dat hy / een seer onwaardige Sondaar zijnde / sonder eenige zijne verdienste / van God in genaade aangenomen / van de verwachtinge der helle bezyd / en met de hoope der geluksalige eeuwigheyt begaaft is / welke niet in alle manieren zich zelven aan zulken goedgunstigen Heere gehoorzaam zoude bewijzen? Soude pemaant gelooven / dat God de Vader zijnen Soone niet gespaart en heeft op dat hy zijn dienstknecht zoude spaaren : dat God de Soon soo veel harde woorden en zulken swaarten lijden verdraagen heeft / om vooz den straf-schuldigen vyphyeft van straffe en recht tot het leven te bekomen : dat God de heylige Geest als een boode en onderpand van soo grooten geluk in zijn herte gekomen is : en zoude hy die gerne die hem soo overbloediglyc lief hebben niet wederom lief hebben? Soude hy den Vader dooz ongehoorzaamheyt tergen? Den Soon dooz boose werken vertreden / en zijn bloed ontheiligen? Den Trooster den Geest bezyoven? Seeker hy en wert niet wat het geloove is / welke meent dat het bestaat in een sterke inbeelding die van goede werken ontbloomt is. 3. Om dat se een verhevene heyligheyt leert waar dooz pemaant / afleggende alle genegentheyt van een huurling / God en de deugt om haar zelven bemint / alle dingen tot Gods eere alleen bestuurt / en hem den genadigen loon zijner werken onbezorgt toevertrout. Wy beroepen ons hier op de conscientie der wederpartijders / wat weg beplijger zy / of het die zy welke wy den onsen aanwijffen te betreden / dan of het dese zy welke zy bewandelt willen hebben? Daar in komen wy aan weder zyde over een / dat niemant zonder goede werken salig sal worden. Wat nu is beplijger / te zeggen doet goede werken niet waan van verdienste; ofte / doet de selve niet alle neerstigheyt en pooghinge des gemoeds? want zonder de selve kont gy niet salig worden: nochtans die alle gedaen hebbende bekent dat gy een onnutte dienstknecht zijt / en verwagt den Hemel om niet. Indien de werken niets en verdienen / soo vertooynt hy God bukten twijfel die op zijne verdiensten roemt. Maar indien zy perweg verdienen / en ik nochtans / hoewel de selve neerstiglyc doende / my geen verdienste durbe aanmatigen / wat zal my doch dese nedrigheyt schaden? Wy besluypen / dat die Leere sekerlyc moet een waare leere zijn / die soo veel en zulke upnemende nuttigheden heeft.

NEGENDE HOOFT-STUCK.

Van de Geestelyke Vreede.

Op de
regtvee-
digmaa-
kinge volgt
Vreede.

I.

An de rechtveerdigmaakinge is vast gehegt de Versoeninge, welkers gewoogt is een Gerstelphe / Heplige / en Geluksalige VREEDE. Wy dan geregtveerdigt zynde uyt den geloove hebben Vrede by God, door onsen Heere Jesum Christum, Rom. 5: 1.

Welke
beschreven
word.

II. Dese vreede is een onderlinge eendragt tusschen God en den Sondaar, die door den geloove geregtveerdigt is, alsoo dat het herte Gods tot den mensche, het herte desgelyks des menschen tot God door een genoeglyke neyginge gedreven word. God spreekt de Gemeente die alsoo met hem versoent is aan in deser boege: Tot u en zal niet meer geseyt worden, de Verlatene, en tot u land en sal niet meer geseyt worden, het Verwoeste, maar gy zult genoemd worden, myn lust is aan haar, en u land, het Getrouwde: want de Heere heeft enen lust aan u, en u land sal getrouwt worden, Jes. 62: 4. De gemeente antwoordt / en ik sal wederom u hertelyk lief hebben, Heere myne sterkte, Ps. 18: 2.

Dese stelt
voor uyt
een sellen
oorlog tus-
schen God
en den
Sondaar.

III. Dese geluksalige vreede stelt dooz uyt dien ongelukkigen en verderfelpen oorlog / die de quaalphen beraaden sondaar tusschen God / en zich zelven verwekt hadde. Waar van de Prophheet segt: uwe ongeregtigheden maaken een scheydunge tusschen u lieden en tusschen uwen God, en uwe sonden verbergen het aangezichte van u lieden, Jes. 59: 2. Dooz de sonde hadde de mensch de gunste en de vriendschap Gods verlooren / en was in zijn rechtveerdigen haat en toorn vervallen. Welke van den hemel geopenbaart word tegens alle Godloosheyt en ongeregtigheyt, Rom. 1: 18. De zelve word gedreygt dooz het woord der verbloekende wet; Deut. 27: 26. word gevoelt in de conscientie / t'sidderende op peder woord van God; Gen. 3: 8. en is een bittere spyngader van alle elenden / welke boozboden van het seuwige verderf zijn. En desgelyks word de sondige mensch dooz een boosen haat tegen God aangevoert / Rom. 1: 30. Na dat hy in het quaade lust gekregen heeft / is hy geworden een vyand van alle Hepligheyt: en daarom een seer bittere tegenpartijder Gods / als welke de alleruyverste Hepligheyt is. Al wat hy denkt / is vyandschap tegen God / Rom. 8: 7. Hy heeft zich verselt met den dwel /

bel / onder wotens banlere hy stryd tegen God. Hy strekt tegens God zyne hand uyt, en tegens den Almachtigen stelt hy zig geweldelyk aan. Hy loopt tegens hem aan met den hals, met zyne dikke hoog verhevene schilden, Job. 15: 25, 26. Indien hem pets upt Gods wet voorgesteld woerd / hy gaat 'er soo veel snouter tegen aan / Rom. 7: 8. Soo dikwils als hy de gewogten van Gods misnoegen gewaart woerd / beledigt hy die supberste rechtveerdigheyt met lasterlyke woorden / Jes. 8: 21. Ja hy wenscht / of dat 'er geen God was / of dat hy geen wreker van de sonde was. Waar van 't eerste strekt tot verbyeekeinge van Gods existentie of wesentlykheyt / het andere tot verbyeekeinge van Gods Hepligheyt / sonder welke 't welk schynkelph is om te denken) hy een boose Geest zoude zyn. Doch nademaal God meerder is dan een mensche, Job. 33: 12. soo en kan het niet anders wezen of dien oorlog moet vooz den mensche verderffelyk zyn. Hy is wys van herten, en sterk van kragt: wie heeft zig tegens hem verhard, en Vreede gehad? Job. 9: 4.

IV. In zulken sellen oorlog schijnt alle hoope van Vreede te be- In welke komen afgesneden te zyn. Want men kan niet bedenken / hoe alle hoope of God met den Mensche / of de Mensche met Godt zal versoent van Vreede worden. Gods Hepligheyt laat niet toe / dat hy den sondaar geschynt afmenschap met hem toesta / om niet te schijnen dat hy hem gelph gesneden is / Ps. 50: 21. De rechtveerdigheyt Gods verespcht waake / te zyn. Rom. 1: 32. De waarheyt Gods dreygt de dood / Gen. 3: 3. En het en is geenzins te verwachten dat Godt ten gevalle van den mensche die hem veracht een vreede sal maaken / die niet eenige quetsinge zijner denigden geboegt is. Want het kan niet geschieden, dat hy zig zelve verlochene, 2 Tim. 2: 13. De mensch aan zijn zijde is niet min vrendt van de Vreede. Want al is het dat hy in dien oorlog niet als het verderf / in de Vreede allerhande goed zal vinden; soo is hy nochtans soo dwaas van verstand / soo vbandig tegen zich zelve / dat hy sich onsmuglyk tot zijn verderf verhard. Gebzacht zijnde onder de macht des Satans en der sonde / soo dient hy de zelve vpyelyk en gaarn. Dese hebben de oogen van zijn verstand beset / op dat hem niet en bestraale de verligtinge des Evangeliums der heerlykheyt Christi, 2 Cor. 4: 4. En zo houden hem alsoo na haaren lust gebangen / dat hy zelfs niet denken en kan of duyst / hoe hy tot bekeeringe komen, uyt haare strikken ontwaaken, en tot vreede met God geraaken sal / 2 Tim. 2: 26

V God nochtans / wiens verstant niet en is te doorgronden, Jes. 40: 28. heeft een wijse / en weg konnen vinden / waar dooz alle die God nogst waarigheden overwonnen zouden worden. Want hy heeft een Soontans een ne / die tot Middelaar en Vreede maaker gegeven zijnde / zijn Hepligheyt / rechtveerdigheyt / en Waarheyt heeft voldaan / en alsoo is gevonden God aan zijn zijde versoent / 2 Cor. 5: 19. Dooz die Soon heeft een heeft.

ff 2

Geest /

Geest / veel sterker als de helsche Geest / die met zijn gemoed buigende / en hartveranderende kracht den haat tegen God upr de ziele kan updorijven / en de liefde tot God daar inslozen. Indien de mensch aan dezen zich zelven te lepen en te buigen over geest / soo sal terstont die gelukzalige Breede getroffen worden / daar wy nu verder van zullen moeten spreken.

De Vader heeft beslooten,
De Soone heeft se verdient,
De Heylige Geest past se toe.

VI. Hier upr blijkt / dat het begin deser Breede van God is : waarom zy ook de Vreede Gods , en God zelve de God des Vreedes , genoemd word / *Philip. 3: 7. 9.* De Vader heeft den raad des vredes , *Zach. 6: 13.* vast gestelt. Daarom word hem eerst toegeschreven / dat hy Vreede gemaakt hebbende alle dingen tot hem zelven versoent heeft , *Coloss. 1: 20.* De Soone heeft dien raad des Vreedes upgeboert / en zijn dierbaare bloet slozende alle hindernissen weggerupmt / en de genaade en gunste zijnes Vaders / van over lange den upverhorenen toegelept / met 'er daad vooz haar verwoyen. Daarom noemt hy dese Breede de zyne , en zegt dat hy die geeft , *Joh. 14: 27.* gelijkewijs hy ook zelve een Vreede vorst genoemd word *Jes. 9: 5.* en een Koning des Vreedes , voozgebreit door *Melchizedek / Heb. 7: 2.* en Vreede *Melch. 5: 4.* en onse Vreede , *Eph. 2: 14.* Den Heiligen Geest / zijnde een blijde doode van soo grooten geluk / vliegt als de duive Noachs met een Olp-tak / ter voozbestemder uure der genaade / na de upverhorene toe / en bied haar krachtbadiglijk aan / en byengt haar toe de Breede die van den Vader beslooten en door Christus verworven is. Daarom word de Vreede gesegt door den Heyligen Geest te zijn. *Rom. 14: 17.*

De inwendiglyk bewegende oorzaak is Gods genaade.

VII. De springader van dese Breede / en der zelver inwendiglyk bewegende oorzaak / kan geen andere zijn als Gods oneyndige barmhertigheyt en Menschen-liefde. En dit is de reden / waarom de Apostelen in haare Brieven den geloobigen Vreede toewenshende de genaade plegen vooz aan te stellen / als een springader van die Breede. Het welke soo veel te meer blijkt / om dat gelijk 'er niets in den mensche was / dat God zoude nodigen om Breede met hem te maaken (want als wy vyanden waaren zyn wy met God versoent door den dood zyns Soons , *Rom. 5: 10.*) alsoo ook God door dese Breede geen voozdeel kan trekken / als die zich zelven tot alle gelukzaligheyt op de upnemendste wijze genoegsaam is. De gansche nuttigheyt deser zaake komt tot den mensche. De eere van soo grooten werk is alleen Godes.

God selve nodigt eerst de menschen tot Vreede.

VIII. Waarlijk op het minste gerucht dat de mensche van deze Breede mochte hooren / moest hy terstont met een groote dijs des gemoeds gebreken worden om de zelve vooz zich te bekomen. En indien het noodsaakelij waare tot de upterste eynde der aarde te reysen / om onderwesen te worden aangaande de wijze om de zelve te erlangen / soo moest hy die reyse met een lustig gemoed aannemen. Maar siet de on-

ongelooflyke goedgunstigheid Gods. Niet alleen onderrecht hy de menschen genoegsaamelyk in zyn woordt aangaande de voortreflykheyt van soo grooten goetd / maar hy onderwyft haar ook overbloediglyk dooz wat weg zy het selve sullen konnen genieten / leggende het woordt der versoeninge in de mont zijner dienstknechten / 2 Cor. 5: 19. Ik schepp de vrugt der lippen, Vreede, Vreede den greenen die verre zyn en den genen die na by zyn, segt de Heere Jes. 57: 19. En niet alleen dat / maar ook hy zelve sendt eerst tot de menschen gesanten om de Vreede aan te bieden. Soude het geen onwaardteerlyke genade zyn / indien Godt dooz veele en welbewogte gebeden sig epndelyk van ons liet verbidde / gelykerwijs Herodes aan de Pryers die de vrede eischte lyk begeerden deselve nauwlyks gaf? Act. 12: 20. Maar hy zelve biedt deselve niet alleen aan om niet / maar hy soekt de menschen ook aan / gebuykt beweeglyke betuggingen / en bidt dooz zijne gesanten / datse niet en wepgeren tot Vreede met hem te komen / 2 Cor. 5: 20. En hoewel die ontsaglyke Majesteit dikwils hobaardiglyk veragt zijnde / met zijne seer vziendelyke nodigingen te vergeefs aan de ooren geklopt heeft / nochtans houdt hy niet op / houdt gedueriglyk aan / soekt dien vredehandel reys op reys voort te zetten / en dwingt met soo grooten vziendelykheyt zelfs de hardnekkigste menschen tot zijne vriendschap / Luc. 14: 23. Het welke een onepndige goedheyt van den grootsten Godt is.

IX. Maar ook hier blijft deselve niet stil staan. Nademaal het Ja buygt woordt der genade / ook op het aller beweeglykste gepredikt / niemant haar door metter daadt overreedt / ten zy daar hy sieme de verborzene werkinge zynen van Gods Geest: soo schenkt hy genadelijk dien Geest aan den mensche. Deese opent dan de oogen des verstands / op dat de elendige sterbelingen sien hoe qualyk zy daar aan zyn soo lange zy in die boose vbandschap volherden / en hoe grooten en overbloedigen geluk haar die soo dikwils aangebodene Vreede zal toebrengen. Deese temt de wilde gemoederen / en bzengste t'onder tot gehoorzaamheyt aan Godt en Christo. Erst dezelve dooz het gesicht van haare begaane misdaaden / en dooz eenig gevoelen van Gods granschap verbaast maakende; daer op eenige hoope om vrede te bekomen van verre vertonende; daer na tot het bebende gemoedt van Gods goedertierenheyt jegens het zelve met meerder versetkinge sprekende: naderhant een seer groot verlangen na der zelve genietinge verwekkende: en alsoo allengskens de inwendige krachten der zielen tot zulken geschiktheit bzengende / datse al wat Gode regen is haaten / den oorlog zijne vbanden aansleggen / zyn vriendschap oortmoediglyk versoeken / deselve alse metter daadt aangeboden woordt met een walikerheyt aennemem / en sig selven aan den Geest / die haar soo grooten geluk besit / sonder eenige uitsonderinge te regeeren overgeven. Alsoo woordt de menschy epndelyk in dien staat gebagt / dat Godt / alle

vyandschap aan weder zijde uytgewilcht zijnde / het geheugen der oude misdaanden afleggende / niets vyandelyk tegen hem aanvangt / maar hebbende een bezwedigt gemoedte vyandelyk met hem handelt : dat hy desgelijks / bedroeft zijnde om dat Godt eertyds van hem beleedigt is / met alle neerstigheyt hem nu zoekt te behaagen. En dit zijn beginselen der Geestelike Vrede met Godt.

Op de Vre-
de voigt
Vriend-
schap,

waar door
de mensch
met Godt,

X. Maar alleen beginselen. Want soo haast de mensch een bondgenoot Gods is / soo wordt hy terstont ook een metgesel en een Vriend van die groote Koning / Jac. 2: 23. Joh. 15: 14, 15. De deuren van het hemelsche Hof staan voer hem open / en nacht en dag heeft hy een vyzen toegang door den Geest. Het is hem geoorloft den Konink der heerlijkheyt van na hy te aanschouwen. Het is hem geoorloft alle droefheden van zijn geestes gemoedte in zijn schoot uyt te gieten. Het is hem geoorloft zijn staamelende wenschingen / een overbloediger maate van genaade begeerende / vyandelyk open te leggen : Godt niet alleen zulks niet verbiedende / maar ook door zijn vyandelykheyt nodigende om zulks vyandelyk te doen. Cant. 2: 14. Het is hem geoorloft de zelve dikwils aan te dzingen / en door een zekere vyandelyke overlast / met Godt / die behoudens zijn Majesteit met ons gelijk als spelt / te woestelen / tot dat hy de zegeningen / daar hy begeert na is / uyt zijne handen geworpen heeft. Maar van wy een voorbeeld hebben in Moise / Exod. 33. van het 12. v. en vervolgens.

en Godt
met den
menich ge-
meetsaam-
melyk ver-
keert.

XI. Godt zelve komt ook met zijn genaade zomtijts uyt den hemel / en bezoekt genaadiglyk de van hem geliefde en hem lievende ziele Joh. 14: 23. spreekt met seer minnelijke woorden na haar herte Hof. 2: 13. toont haar den uytnemenden rykdom zyner goedheyt, en welke de hoope zy van zyne roeping, en welke zy de rykdom der heerlijkheyt van zyne erffenisse in de heylige, Eph. 1: 18. troost haar / alsse bedroeft is / en wisschende met zijn handt haare traanen at Apoc. 7: 17. legt dezelve als een kostelyk nat voer hem in zyne vleesche, Ps. 56: 9. en geeft haar sieraad voor asche, vreugden olie voor treurigheid, het gewaad des lofs voor eenen benauwen geest, Jes. 61: 3. kusselt haar met de kusse zynes monds, Hoogl. 1: 2. en wanneer staande is van liefde / ondersteunt haar met zyn stinkerhand, en omhelst haar met zyn rechter, Hoogl. 2: 6. en eyndelyk derlt haar mildelyk mede alle het goet dat hy heeft / (en wat isser dat hy niet en soude hebben?) in dien rijk / eertyde / maate / die hy na zijne wijsheyt weet de nuttigste te zijn. Want wat soude hy niet geven / die sich zelve geeft tot een loon seer groot? Genes. 15: 1.

Hier uyt
ontstaat
forgvuldigheyt
om sig selven Gode aangenaam te maaken.

XII. Wie kan daar aan twifelen / of die gene / aan welke die ongeoorloofte soetigheyt van Gods liefde te smaken gegeven wordt / sullen ook de vyandschap Gods boven alle andere dingen seer verheffen? Daarom

Daarom met een dankbaar gemoedt erkennende de dingen die haar / welcke sulcks niet en hebben verdient / zoo goedertierenlik verleent worden / wachten zy sig sozgebuldigh / datse niets en begaan het welke soo grooten vriendschap onbetaamelik zoude zyn / of het welke sulchen toegenegenen gunste eenigfins zoude doen verkonden. Doch die dingen doen zy seer gaarn diese weten Gode aangenaam te zyn / en dan schijnen zy eerst te leven / wanneer met de aanstellinge van haar gansche leven sig selven by Gode aangenaam maacken. Om datse daar van niet onkundig zyn dat den loon van liefde is liefde / en dat de waare vriendschap daar in bestaat / dat vzienden het selve willen / en het selve niet willen / zoo werken sy alle haare hzachten op tot de wederliefde Godes / en geven haar wille aan Gods wille over ten dienste / en zyn gesint om haar wille van Gods wille gelijk als te naaten verslinden / en trecken alsoo eyndelik met den konink der Engelen een soet jok van liefde. De liefde Gods baart liefde der ziele en doet haar op hem agt geven. God liefst, op dat hy geliefst worde. Als hy liefst wil hy niet anders als geliefst worden, wetende datse door liefde gelukkig zyn die hem sulken hebben geliefst. De lievende ziele verloochent alle haare genegenheden, en geeft sig geheel alken aan de liefde over, om te kunnen beantwoorden de liefde in het wederbewysen van liefde. En als se sig geheel in de liefde uytgestort heeft, wat is dat te vergelijken by den eeuwigen vloet der fonteyne? gelpcher wijs Augustinus godvuchtigh spiekt / in sijn Handboesken cap. 20.

XIII. Als deese dingen in de ziele geschieden / en tusschen haar Deefe en Godt een daageliksche strijd van onderlinge vriendschap vernieuwt baart vreedt / zoo en kan het niet anders zyn of sy moet een seer genoeglike de der confcientie. Vreede der confcientie genieten. Welcke wanneer Gods goedgegunstige oordeel over de mensche erkent / aan den mensche in sijn binnenste vertoont / en hem te gelyk getuygenisse geeft van een ongebepengde Godvuchtigheyt jegens Godt; een wonderbaare helderheyt en silte in zyn gansche gemoedt bzengt. By gevolg de Vreede Gods treckt noodsaakelik met sig de Vreede der confcientie, en vele bymoedighheyt by Godt. Rom. 14:7 Eph. 3:12. Nergens licht de ziele soeter neder / als op dat bedde der silte; en in deschoot van haar beminde bypdegom Iesus / roepende ondertusschen al singende haare byanden toe: Weet dog, dat de Heere sig cenen gunstigenoot heeft afgefondert. Ick zal in Vreede t'saamen nederliggen en slaapen, want gy, ô Heere! alleen, sult my doen secker wonen. Ps. 4:4,9. Ick lag neder en sliep, ik ontwaakte, want de Heere onderfunde my, Ps. 3:6.

XIV. Hier by komt ook een vriendschap met alle andere Vrienden Welcke Gods: niet alleen heylige menschen, die malkanderen door gemeyn verselt schap der gebeden / en andere plichten van byoederlike liefde tot hulp wordt van en Vriend- schap met alle Vrienden Gods.

en troost zijn. Ps. 16: 3. en sonder nijt met malkanderen verblijft zijn over de gaven die aan pder van den gemeynen vrendt verleent zijn; maar ook de gelukfalle Engelen; die eertijds vbandt van den menfche waaren / als hy een vbandt Godes was / en de eertie menfchen van den torgank des Paradijses weerden. Gen. 3: 24. maar nu met de grootfte luf en genegentheyt des gemoeds hem dienen, Heb. 1: 14. fig rontfom hem legeren, Ps. 34: 8. hem bewaaren in alle zyne wegen, en op de handen draagen, op dat hy synen voet aan geen fteen en ftoot, Ps. 91: 11, 12. tot datfe van Godt bevel gekregen hebbende de ziele die haar lief is tot de gelukfalle repen der Hemellingen overboeren. En waarlik hoewel sy nu in een fichtbaare gedaante niet en plegen te verfchijnen / nochtans vliegen zy gemeenfamenfich rondfom het hooft der vrienden Godes / afkeerende fter vele quaden / en toebringende vele goederen / en noemen fig der felfer mededienft-knogen, Apoc. 19: 10. Waarom d'Apofiel getuygt / dat de geloovige / ook nu in deefe eeuwe levende / gekomen zyn tot vele duylenden der Engelen, Heb. 12: 22. En wat kan den fterfticken menfche heerliker gebeuren / als beneffens de vriendschap Godes een Verbondt van maatschappye en vriendschap te hebben met die edelfte Beesten / welke d'Apofiel noemt Throonen, Heerschappyen, Overheden, en Magten, Colloff. 1: 16.

Geen
fchepfel
kan de
Vrienden
Godes be-
fchadi-
gen.

X V. Ik doe'er by / dat / als de Vrede met God gemaakt is / geene der fchepfelen met de geloovige een vbandfchap kan oeffenen / welke aan haare zaligheyt zoude nadeelig zijn. Volgens de belofte / Job. 5: 23. met de fteenen des velts fal u verbondt zyn: en het gedierte des velts fal met u bevredigt zyn. En gy fult bevinden, dat uwe tenten Vrede is. Het welke verhaalt wordt Hof. 2: 17. En ik fal ten dien dage een verbondt voor hem maacken met het wilt gedierte des velts, en met het gevogelte des hemels, en met het kruypende gedierte des aardbodems. Van welke plaatfen dit de eenboudige fin fchijnt te zijn. De fteenen en kefelingen zullen fagt zijn voer Godes vrienden / zy fullen haaren voet daar aan niet ftooten. Geen fteenagtige en fchrikeliche plaatfen / daar Woordenaars in plegen te woonen / of beesten des velds haar ftallinge te hebben / zullen voer haar onbeplig zijn. Want zy zullen van Godt alzo worden bedwongen datfe haar niet en konnen fchaaden: maar ook gedwongen worden fig zelven onder haar te buigen en haar te dienen. Noch de roofgierige vogelen / noch de vergiftige kruypende beesten / en die onder der felfer finnebeeldt konnen verfaan worden / zoo menfchen als boofe Beesten / fullen voer eenige hacht van befchaadigen perweg vermogen. Ps. 91: 18. Sy konnen wel geen Vrede van vriendschap hebben met Godes vbanden / den Duppel en de Werelt; en het is zeerker datze dan allernieft voer der felfer vervolgingen gequelt worden / als sy Vrede met Godt houden:

den : maar nochtang is het te vergeefs / al wat de helle en de werelt niet malkanderen tegen haar ondernemen. Siet zy zullen beschaamt en te schande worden , alle die tegen u ontflecken zyn : zy zullen worden als niet , en die lieden die met u twisten , zullen vergaan. Gy zult se zoeken , maar en zult se niet vinden : die lieden die met u kyven , zullen worden als niet , en die lieden die met u oorlogen , als een nietig ding , Jes. 41: 11, 12. Doeg't er by Jes. 54: 14, 15, 16, 17.

XVI. En niet alleen doen haare vyanden vergeesschen arbeyd / Maar alle , maar ontwetende en tegen wil en dank bevoordene der zelve zaligselvs gedwongen , heyt / en de Duppelen worden gedwongen de vyanden Gods na- dwongen , der te brengen aan den hemel / daar zy zelve in eeuwigheyt uytgeban- bevoorde- nen zijn. Alsoo is die eerste leermeester der hovaardige dooz sijne vuyf- ren sy ha- staagen aan Paulo geweest een leeraar der nedizigheyt / 2 Cor. 12: 7. re salig- heyt. Alsoo is het waar , dat den geen die God liet hebben alle dingen me- de werken ten goede , Rom. 8: 28.

XVII. Uyt dese Dyeede bloeyt een oberbloed van alle lichamelijke Uyt dese en geestelijke goederen / welke de Psalmist levendig afschildert / Ps. Vreede 144: 13. En hoewel het gebeurt dat Gods vyanden dikwils / soo veel vloeyt ook den uytwendigen mensche aangaat / in armoede / en verachting / en een over- ziekten naauwlyks een levendig leven leypden ; nochtang het minste vloed van goed / dat zy in alle die swaarigheden hebben / dewijle het haar uyt alle goede- Gods byzondere liefde gegeven word / en een zeer edele vyucht van ren. Christi kruys is / geeft haar te smaaken Gods onreynighe goedheyt. En daarom dat weynige dat de regtveerdige heeft is beter als den over- vloed van veele godloosen , Ps. 37: 16. Want zy hebben dat uyt en met Gods gunst / die een onuytputtelijke springader is van alle be- geestelijke dingen. Ja die swaarigheden zelve waar mede zy gedrukt worden / strekken tot haar voordeel / om dat se dienen om haar te ver- nederen / om haar tot geloove en lijdszaamheyt en zelfs verloecheninge te satsjoeneren / en van de pbelheden des werelts te sjoenen / en na den hemel op te voeren. Daarom in de tegenspoeden zelve vinden zy stoffe van blijdschap en van roem / Rom. 5: 3. Jac. 1: 2.

XVIII. Uyt die dingen die wy gezegt hebben kan lichtelijk beslo- Waar uyt ten worden de voortrefphyeit dezer Dyeede / welke van den Apostel der selver beschryven word als alle verstant te boven gaande , Philp. 4: 7. voortref- Waardig derhalven is zy ; dat elk de zelve niet alleen naatlijgheyt zo- lykheyt ke / gesogt hebbende bewaare / gebrooken hebbende wederom vernieu- moet ge- we. worden.

XIX. God bied de zelve wel genaadiglyk aan in het woord des Euangeliums : nochtang alsoo niet / dat den sondaar niets te doen Waarom- zoude hebben / voor en al eer hy het gevoelen van de zelve geniete. se met alle Waar toe noodsaaklyk is. 1. Dat hy belyde dat hy om zijn neerstig- veele en swaare misdaden de Dyeede en de vyendschap Gods heyt te ganschelyk onwaardig is / en over de zelve ernstelijc bedroeft zy. soeken is.

Luc. 15: 21. Ps. 32: 5. Psob. 28: 13. 2. Dat hy met dwoefheyt aanmerke / en verklaare / dat van hem niets kan worden gedaan / dat bequaam zy om den rechtveerdiglyk vertooynden God te bezedigen / **Mich. 6: 6, 7.** maar dat zyn gansche hoope gelegen is eeniglyk in het bloed van Christus / welkers toepassing hangt aan het goeddunken van den Heere zelve. 3. Dat hy zich in nedrigheyt aan God overgeve / alsoo hy zich zelvendenkende / dewijle bypden de Vreede Gods niets als het verderf is / soo zal ik naderen tot den Thoon der genaade / om ootmoediglyk bergebinge en gunste te verzoeken; indien hy my den gouden Schepter der genaade vertwaardigt toe te reynen / soo zal ik hem eeuwiglyk danken: indien hy in toorn zyn aangezichte afwend / soo zal ik zyn rechtveerdigheyt belijden / en verhoordigen dat se alle lof waardig is / alhoewel se streng is tot mijn verderf toe: en ik zal zeggen / dat ik aan zijne voeten zal sterben zonder murmureringe. Vergelykt **Ezth. 4: 16.** Welke volkomene opdyacht en overgebinge zijns zelfs / niet anders kan / als aangenaam zyn aan God / en heylsaam vooz den mensche. 4. Dat hy by ootmoedige gededen doe verbeteringe des levens: dat hy oprechtelyk upt zyn herte en handelinge weg doe al wat hy weet bypandig te wesen tegen God / dat hy Gods byanden den ooylog aansegge: dat hy die dinge wille / lieve / doe / die Gods vrienden betatnen. Dat hy dooz deze weg nadere tot God, en God zal tot hem naderen, **Jac. 4: 8.**

En bekomen zynde sorgvuldiglyk te bewaaren is.

XX. Een min zorgvuldige neerffigheyt isst van noden / om de Vreede / op deze wijze bekomen / te bewaaren / en de gemeensaamheyt der Goddelijke vriendschap daaglyks te vermeerderen. Waar toe verperscht word. 1. Een daaglykse opwekkinge van zyn Liefde tot God / dooz een aandachtige overdenkinge / soo van Gods volmaaktheden / om welke hy in zich zelve op het hoogste minnelijk is / als van die onepndige liefde / waar mede hy ons eerst heeft lief gehad / en van de onwaardderlijke weldaaden / die upt die onepndige liefde bloeien. Want het en kan niet geschieden dat God zich van den mensche in liefde zoude laten overtreffen / **Joh. 14: 21.** Die u lief heeft zal van mynen Vader gelief worden; en ik zal hem liefhebben, en ik zal my zelve aan hem openbaaren. 2. Een dihtwylige verkeeringe met God: alsoo dat gy de zorgvuldigheyt der Werelt vooz een wijze tijds uitsluitende / en een stille eensaamheyt zoekende / dooz dihtwyls herhaalde oeffeninge van lesen / van overdenken / van bidden / met een sedige bymoedigheyt u zelve in Gods gemeenzaamheyt indyngt / **Job. 22: 21.** Gewent u dog aan hem, en hebt Vreede: daar door zal u het goede over komen. Schoon was de raad van Hieronymus aan Eustochium de *Custodia Virginitatis*: Dat de verborgene plaatsen van u slaapkamer u altyd bewaaren: dat de Bruydegom altyd met u van binnen spele. Bid gy, gy spreekt tot den Bruydegom. Leest gy, hy spreekt tot u.... Laat de dwaase Maagden buyten swerven, zyt

gy

gy binnen met den Bruydegom; om dat indien gy de deure zult hebben gesloten, en volgens het bevel des Euangeliums, in het verborgen uwen Vader zult hebben gebeden, hy komen, en kloppen, en zeggen zal, ziet ik sta aan de deure en ik kloppe. 3. Een oeffeninge van een ongerlyke en nette Godsaligheyt / en een aandachtige wacht tegen de ligte omringende sonden. Welke dingen ook uyt Gods lief de volgen / en zonder welke niemant gemeensamenlyk niet God kan verkeerren / Joh. 14: 23. Indien yemant my liet heeft, die zal myn woord bewaaren, en myn Vader zal hem lief hebben, en wy zullen tot hem komen, en wy zullen woninge by hem maaken. De offeninge der Christelyke deugden is die hals-heten der bypjd / waar mede het herte des Heeren gestolen word / Hoogl. 4: 9. Het werk der gerechtigheyt zal Vreede zyn: en de werkinge der gerechtigheyt, zal zyn gerusticheyt en sekerheyt tot in eeuwigheyt, Jes. 32: 17. vergelykt, Jes. 64: 5. 4. Om dat in deze onvolmaakte onzer Verpligginge het niet ganschelyk kan vermijdt worden / dat de Godsalige telkens vallen / en of ter rechter of ter linkerhand eenigzins afwijken; soo moeten zy terstont na den val weder opstaan / en tot haaren God wederkeerren / ten zy dat se zijne gemeensame genietinge zeer veel willen verminderen. Als hy haar toeroept / keert weder, gy afkerige kinderen, ik zal uwe afkeerigen genesen, soo moeten se terstont antwoorden / Siet hier zyn wy, wy komen tot u, want gy zyt de Heere onse God, Jer. 3: 22. 5. Het helpt ook zeer veel om het gevoelen van Gods vriendschap te bewaaren / indien gy u zelven in alles aan zijn Doorzienigheyt toevertrout om van de zelve geregeert te worden / altijd zijn wille onttrent u dooz Rechtvaardig / Waplig / Wijs / Goet komt te houden: en met Job zegt / God beschikt niets ongerymts, Job. 24: 12. in die dingen die u overkomen / hoedaanig zy ook zijn / hem dankt / en alle eppen begertlykheyt verfaakende uwe wille dooz zijne wille laat verslinden / Philip. 4: 6, 7. Weest in geen ding besorgt. En de Vreede Gods, die alle verstant te boven gaat zal uwe herten en uwe zinnen bewaaren in Christo Jesu.

X X I. Hoewel het niet en kan gebeuren / dat niemant tot de Dye- Want het
de en vriendschap Godes toegelaten zijnde / van de zelve ganschelyk gevoelen
nietballe (want het verbond van Gods Dye- / het welke baster van de sel-
is als bergen en heuvelen / zal in eeuwigheyt niet beweegt worden. ve word
Jes. 54: 10.) nochtans word het gevoelen en de smaak daar van niet niet selden
zelden tuschen tijden afgesneden. Want 1. Niet altijd vertoont God tuschen
aan zijn Dienden zijn vriendelyk aangezichte / somtijds verbergt hy tyden af-
zig, Jes. 8: 17. laat van verre Ps. 10: 1. laat haar niet toe tot zijn ge- gesneden.
meensamenheyt / en oversloot haar niet met den overbloed zijner ver-
troostingen; hoopt haar niet als se roepen / Ps. 22: 2, 3. als of hy zich
haarer niet aan en trok. 2. Ja dat meer is hy sloot haar niet eenige
versmaadling van zich / gelijc of een Vader smadelijk in het aangezichte

van zyn Dogter spoog, Num. 12: 14. en hy rookt tegen haare gebeden, Ps. 80: 5. 3. Hy verschijkt haar met zeer veel benaughteden: niet alleen verbergende zyn aangezigt, bukten het welke geen blijdschap en is / Ps. 30: 8. maar ook met zyne hitte toornigheden die over haar gaan, Ps. 88: 16, 17, 18. Jes. 57: 17. 4. Opandelfschijnt hy met haar te handelen: hy houd haar voor zyne vyanden, hy vervolgt haar, hoewel se een djooge stoppel gelijk gewoeden zijn / hy schryft tegen haar bittere dingen, hy legt haare voeten in den stok, en hy drukt zig in de wortelen der zelve, Job. 13: 26. 5. Hy geeft haar somtijds over aan den Duppel om haar te quellen / ente slingeren / Job. 2: 6. Da dat het licht van Gods aangezichte ondergegaan is / treden terstont tegen deze ziele upt de dieren des Wouts, de jonge Leeuwen, briesfende om een roof, Ps. 104: 21.

Redenen
daar van,
aan de zy-
de Gods,

XXII. Verschepden oorsaaken van dese handelingen Gods ontrent zijne Vrienden zijn 'er aan te wijzen. Sommige redenen zien op God, andere op de Vrienden Gods. God handelt alzo met de zijne. 1. Op dat hy toone dat hy de opperste Heer is / ende een zeer byzedeeler zijner Genaade / Matth. 20: 15. Also bekent hy zelve dat hy Job verdrukt heeft / zonder oorsaake, Job. 2: 3. Niet dat van Job niet en zoude misgrypen zijn / waar mede hy deze of grooter verdrukkinge zoude verdient hebben: maar dat God niets in hem heeft gebonden / waarom hy hem boven andere zijne Vrienden zoo hardelijk zoude handelen. Dat is geweest een zaake van des Heeren louere macht / op dat de werken Gods in hem zouden geopenbaart worden, gelijkerwijs in gelijken geval gezegt word / Job. 4: 3. 2. Op dat hy ook in dezen deele den Hemel van de Arde zoude onderschepden. Want hy heeft gewilt dat hier alle dingen zeer veel veranderinge onderwoopen zouden zijn / en de zijne gewinnen aan de wisselbeurtigheden van een guure Winter en een aangenaame Lente: dewijle zy in den Hemel met een stantvastige blijdschap in zijne vriendschap zich zullen verheugen / Apoc. 7: 17. 3. Op dat hy alzo de zoetheit zijner genaade dierbaarder zoude maaken / welke indien se hy ruffchen poosen gestmaakt word / en boosnamelijk na een uytgedronken beker van bitterheyt / gansch zeer aangenaam is voor een Goddyuchtige ziele. 4. Op dat hy betoone de uytmerende grootheid zijner kracht en goetheit / wanneer hy de ziele die met zoo veel benaughteden geprangt is / niet te min in het geestelike leven bewaart / wederbejngt tot haar boorige sterkte / over den Satan doet zegepraalen / en zoo veel overbloediger vertroost / hoe zy van alle gevoelen sijnet gunste langer ontbloot geweest was. Dat is wonder doen aan de dooden, Ps. 88: 11. en enen verlagenen geest opheffen, het welke de krachten der Schepselen te boven gaat / na Salomons leeringe / Prov. 18: 14.

XXIII.

XXIII. De redenen die op Gods Vrienden zien / zijn wederom En aan de tweederley. Want zy hebben haar opzichte of op het voorledene, of zyde des op het toekomende. Wat het voorgesedene aangaat / God pleeg de menschen, straalen zijner gunste in te houden. 1. Als zijne Vrienden eenige swaare misdaad begaan hebben. Want dan isser zijn Vreugheyt aan gezigte van legen / dat se de roeden van zijn Vaderlijk ongenoegen gewaar worden / en dat se hem 300 gemeenzaamelijk niet en mogen genieten / Ps. 51: 11. 13. 14. Als hy haar bint met boeien, en valt hout met banden der elende, dan geeft hy hen haar werk te kennen, Job. 36: 8, 9. en roept haar met 'er daad toe / verstaet en ziet dat het quaad en bitter is den Heere uwen God te verlaaten, Jer. 2: 19. Als zy weder-spannig geweest zyn, en zynen Heyligen Geest smerten aangedaan hebben, verkeert hy haar in eenen vyand, Jes. 63: 10. 2. Als zy de goedheyt Gods misgrypende min eerbiediglijk zijne Majesteit dienen / en in de oeffeninge van devotie beghinnen te verslappen. 3. Als haar bezopen heeft een vleeschelijk vertrouwen / en lichtvaardige roem. Ps. 30: 7, 8. Ik zeyde wel in mynen voorspoed, ik en zal niet wankelen in eeuwigheyt: maar doe gy u aangezigt verbergdet, wierd ik verschrikt. 4. Als de aanbiedinge van Gods genaade door eenige traagheyt en slaaperigheyt onwaardiglijk is bejegend / Hoogl. 5: 3, 4, 5.

XXIV. Op het toekomende zien deze redenen. 1. Op dat God Als ten opbeypoebe en oeffene haar geloove / 1 Petr. 1: 6, 7. waar mede zy / zigte van ook niet ziende / moeten gelooven; en liefde / waar mede zy gehou- het toekomden zijn God om hem zelven te lieben / hoewel se niet en gevoelen mende. datse geliefte zijn; en de oprechtigheyt van den Godsdienst / voortkomende niet upt een loutere smaak van den loon / maar upt erken-tenisse van Gods waerdigheyt; en de standvastigheyt der Godsaligheyt / waar mede zy Gode aanhangen / ook als hy zich van haar vrend houd. 2. Op dat hy verwekkte den puer der gebeden Welke in Heman by die gelegentheyt brande / Ps. 88: 2. O! Heere God myns heyls; by daage, by nagte roepe ik voor u, ziet ook Ps. 10. 14. 3. Op dat hy de zijne satsoeneere tot waare wijsheyt. Want deze bezoekinghe geest een opnemend verstand. De verdrukkinge werkt lydszaamheyt; de lydszaamheyt bevindinge, Rom. 5: 3, 4. Woeg is Heman in deze Schoole gebracht / en zulke swaare oeffeningen zijn hem opgelecht dat hem byhang aan de zinnen ging; nochtans hadde hy epndelijk 300 veel gevoerd / dat hy onder de wijsse zijner eeuw ge-telt wierd / 1 Koning. 4: 31. 4. Op dat zy naderhand zoegbuldiger Gods gunste zouden bewaren / na dat zy de zelve wederom bekomen hebben. Als de Wypd haaren verlorenen Wypdegom epndelijk wederom gevonden hadde / greep zy hem / en hield hem vaste, en liet hem niet gaan, tot dat zy hem in haares Moeders huys gebragt had.

hadde in de binnenste kamer van de genē die haar gebaarst hadde, Hoogl.
3: 4.

Hoe de
gebrooke-
ne vriend-
schap Gods
wederom
vernieuwt
wordt.

XXV. Maar wat heeft nu de siele te doen om de gebrookene
vriendschap Gods wederom te vernieuwen? Want men moet niet
menen dat God eenwiglijk op de zijne zal vertooynt zijn. Ik en zal
niet eenwiglijk twiflen, nog ik en zal niet geduuriglyk verbolgen zyn:
want de geest zoude van voor myn aangezigt overstelpst worden, en de
zielen die ik gemaakt hebbe, Jes. 57: 16. Vergelykt cap. 54: 8.
1. Doet men dan zorgvuldiglyk onderzoeken na de oorzaken van de-
ze verbinding / op dat die weg genomen worde: want gemeenlyk
hebben wy door eenige misdaat / of door onze nalaatigheyt God ge-
dwongen ons alsoo te handelen / Hilaagl. 3: 40. Laat ons onze wegen
onderzoeken, en doorzoeken, en laat ons wederkeren tot den Heere
onzen God. Indien het gebeurt / dat pement de oorzaken van de-
ze verbinding niet en kan vinden / (het welke nochtang den genen
die ernstiglyk en neerstiglyk onderzoekt zelden wederbaarst) laat hem
de Mont Gods met herhaalde gebeden raadvraagen / en zeggen /
en verdoemt my niet, doet my weten waarom gy met my twiflet.
Job. 10: 2. 2. Laat hem zijn geloove en bekeeringe vernieuwen /
gelijk als met een heyligen eed Gode belooven / dat hy zijn genaade
beter zal gebuyken / en niet grooter zorgvuldigheyt de zelve betwa-
ren / indien hy de zelve wederom mag genieten. Ja laat hem betuy-
gen dat hy Gode wil dienen / (maar dat hy dit oprechtelyk betuyge)
om dat God waardig is gediend te worden / en om dat het voor hem
een heerlyke zaak is Gode te dienen / al waare het / het welke nocht-
ang verre moet zijn / dat hy de soetigheyt van Gods gunste inruime-
meer wederom smaaken zoude. Niets kan 'er van den mensche
gedaan worden / waar mede hy meer op God zoude willen. 3. Laat
hem met geduurige gebeden aanhouden / met de grootste buigheyt
die hem mogelyk is / dat God hem van zijn aangezigt niet en verwer-
pe / maar hem genaade bewijse na zijn goedertierigheyt / en hem we-
dergeve de vreugde zijns heyls / Ps. 51: 3. 13. 14. Doorschijften des
gebeds heeft de Heylige Geest zelve voorgespelt / Ps. 88 en 102.
4. Laat hem lijdzaamelyk verwachten die ure / op welke hem God
verwaardige wederom in genaade aan te nemen / zonder onderruffchen
zijn plichten ontrent God te onderlaten / Hilaagl. 3: 26. 't is goed
dat men hoopes, en stille zy op het heyl des Heeren.

Het welke
gemeen-
lyk in dit
leven, ge-
wisselyk in
het toeko-
mende ge-
schied,

XXVI. Door den genen die alsoo doet zal komen / zal eyndelyk
komen / die gewenschte dag / op welke God de bittere waateren der
traanen in een zeer aangenaeme wijn van vertroosting zal veranderen:
en zijn vriend zoo brel te gemeensaamelyker zal ontfangen / hoe hy
langer en doorbiger de soetigheyt zijner vriendschap genist heeft /
alles overvloediglyk en met woeker vergeldende. Dit hebben de
geloovigen gemeenlyk ondervonden / welker zegespaalende gesangen
niet

niet min als droevige klachten ons geheugt gelezen en gehooft te hebben. En nauwelijks is 't dat het anders uytvalt. Indien het nogtans gebeurt datse op aarde tot het zoete gezoep van Gods vriendschap niet en schijnen wederom toegelaaten te zijn / so worden alle dingen op eenen hoop aan haar te geven bewaart in de hemelen : welker overbloed door de voozgaande dozhept meer als men kan zeggen of denken / zal zoetge-
maakt worden.

XXVII. Uyt de voozberhaalde dingen is openbaar / dat dese geestelike Vreede / van de vleeschelike losgeloosheyt zeer veel verschilt. Onder-
schevdinge
der Geeste-
like Vree-
de, van de
vleesche-
like los-
geloosheyt.
Want 1. Dese ontstaat uyt een loutere onkunde van haar eygen staat / welke zy nimmermeer ernstelik heeft ondersoght / of in welker ondersoek zy sig zelven door een misleydende redenkavelinge bedrogen heeft. Maar die steunt op een vaste grondslag / en heeft tot een voozloper dozeslycht over de sonde / gevoelen haarer elende / hongert en dozt na de genade / zo gvuuldig ondersoek haars selfs / en een begrip van haare vereeniging met Christo. 2. Dese maakt dat de mensch sig zelven behaagt / en over dat ingeberloe goet ydelik verheugt zy / van Godt anders geen werk maakende. Maar die rucht de ziele weg in verwondering van Gods goedertierentheyt / en maakt datse belijde datse zoo grooten eere en gunste onwaardig is. 3. Door dese verslappen de menschen / zijn traag in het goede / en geven sig onbehoorlijk toe in een ongeschikt leven / denckende dat sy Vreede sullen hebben, schoon sy na haars herten goedt duncken wandelen. Deut. 29: 19. Maar die bewaart de herten, Philipp. 4: 6. op datse geduurtiglijk zijn in de Dese Gods / en kan zonder nettigheyt van Godsaligheyt noch bekomen / noch bewaart worden. 4. Dese / gelijks sig valschelek de liefde Gods jegens haar inbeeldt / is al zoo zonder waare liefde tot Godt : die bestaat in een onderlinge vriendschap. De selve Abraham die een Vriendt Gods genaamt wordt Jac. 2: 23. wordt ook een Liefhebber Gods geheten Jes. 41: 8.

XXVIII. Dewijle de Geestelike Vreede een gevolg van de Regtveerdigmaachtinge is / welke wy te zijner plaats zullen tonen De Geeste-
like Vrede
heeft ook
onder den
ouden Tes-
tamente
plaats ge-
had.
een goetd 300 wel van het Oude / als van het Nieuwe Testament te zijn / 300 volgt dat de oude Vaders aan deselve ook deelagtig geweest zijn : welke met een onbedriegelik geloeve geloof hebben datse om den Voozgeden Messias / de Wyandschap die haare sonde gemaakt hadde weggenomen zijnde / met Godt waaren versoent / zulcks met een zeer aangenaam geborlen gewaar geworden zijn / en dikwils in den Heere geroemt hebben. Men moet waarlik niet ontkennen / dat aan de Gemeente des Nieuwen Testaments de Vreede by uytmenendtheyt beloofd is. Ps. 72: 3. Jes. 9: 5, 6. Hag. 2: 10 Zach. 9: 10. Maar dat en is niet te verstaan van de Vreede en vriendschap Gods in sig zelven / welke is een goetd van het Genaade-verbondt / met
van

van het Nieuwe Testament alleen; maar. 1. Van een overbloedig gevoelen van Gods gunste/ indien de gelovige in het algemeen aangemerkt worden. 2. Van de Vrede der gelovige Israëlieten met de heidenen/ de vyandschap, dat is, de Wet der geboden die in insenttingen bestont, door Christi vleesch te niete gemaakt zynde, Eph. 3: 15. 3. Van de Vrede Gods ook verleent aan de heidenen. Het welke Zach. 9: 10. duydelyk gezegt wordt.

TIENDE HOOFT-STUCK.

Van de Aanneming tot Kinderen.

Overgank
tot de leere
der Kin-
der-aanne-
minge.

I.

Elcke Godt tot Vrede en Vriendschap met hem toegelaaten heeft/ dezelve HEEFT HY ook AANGENOMEN tot kinderen; op dat wy niet alleen dooz de welbadigheyt van Vriendschap/ maar ook dooz het regt van erffenisse/ de goederen/ zoo der genaade/ als der heerlykheyt zonden besitten. Een vriendschap is gemeenzamer als die/ welke plaats heeft tusschen Vader en kinderen. Of liever die onderlinge natuurlijke liefde gaat in haar gemeenschaapheyt en zoetigheyt te boven/ alwat dooz den naam van Vriendschap kan beteekent worden. Een wooydt/ en gelijkenis/ van menscheliche zaaken genomen/ is niet genoegzaam om upt te drucken deese zeer gelukfsalige liefde-bandt/ welke dooz zeer veel en opgeslapelde leenspreucken/ en dat noch nauwliks uptgelegd wordt. Om de stilte der conscientie te beteekenen/ zoo gebuycht de Schryfure het wooydt van VREEDE: om de genoeglikheyt der gemeenschaapheyt aan te wijzen/ zoo noemtse het VRIENDSCHAP: Om het recht der erffenisse in te slappen/ zoo spreektse van een AANNE-MINGE DER KINDEREN. Van welke wy in dit Hoofstuk zullen handelen.

De gelovigen
zyn kinde-
ren Gods.

II. Wy leggen tot een gzynt dooz af/ dat de Gelovige GODS KINDEREN zyn. Siet hoe groote liefde ons de Vader gegeven heeft, namelijk dat wy kinderen Gods genaamt souden worden. Geliefde nu zyn wy Kinderen Gods; roept Johannis upt 1 Joh. 3: 1, 2. Dat is Gods verbondt met haar: En ik sal u tot eenen Vader zyn, en gy sult my tot soonen en dogteren zyn, segt de Heere de Almagtige, 2 Cor. 6: 18.

III. En

III. En dat zijn se niet alleen uyt dien hoofde / om dat God als Schepper haar het zijn en het leven gegeven heeft / Mal. 2: 20. en als Onderhouder hoestert / en van alle nodige dingen versorgt / Hand. 17: 25. 28.

IV. Ook worden zy niet alleenlyk Kinderen Gods genoemd om eenig uytwendig voorregt: het zy Burgerlyk, gelykterwys de Overheden Kinderen des Alderhoogsten genoemd worden / Ps. 82: 6. het zy Kerkelyk, van een uytwendige gemeenschap des Verbonds / gelykterwys sommige / Soonen Gods, Gen. 6: 2. en Kinderen des Koninkryks, Matth. 8: 12. genoemd worden / in welken zin God ook gebood van Israël tot Pharao te seggen / Myn Soone, myn Eerstgeboren is Israël, Exod. 2: 22. Want dat sag op dat nationaale verbond, 't welk God met Israëls nakomelingen gemaakt hadde / volgens het welke hy haar boven alle andere volkeren deed uytmunten / en met seer vele weldaaden soo lichaamelijke / als geestelike overschuddede / die hy andere volkeren niet en verwaardigde te verleenen / Deut. 7: 6. Daarom noemde hy haar zijne Kinderen, om dat hy met geen min bekommerde sojge haare saaken behandelde als eenig Vader vooz zijne kinderen besorgt kan zijn / Deut. 32: 10. 11. Ja zijn eerstgeboorene; soo om dat hy haar overbloediger lief had als andere volkeren / boven de maate der gemeene voorzienigheyt zyn woorden aan Jacob gevende, zyne insettingen en zyne regten aan Israël, Ps. 147: 19. Gelykterwys de eerstgeborenen een dubbele portie in de Vaderlijke erfenisse hadden / Deut. 21: 17. als om dat hy haar verordineert hadde enige heerschappye te hebben over andere volkeren. Volkeren zullen u dienen; en natien zullen haar voor u nederbuygen: Weest Heere over uwe broederen, &c. Gen. 27: 29. Welke woorden wel tot Jacob gesegt wierden / soo nochtang dat se in zijne nakomelingen doornaamelijk haare verbuilinge bequamen. Waar van wy ten tyde Davids doozluchtige bewijzen hebben / 2 Sam. 8.

V. Maar eventwel / hoe uytnemende deze dingen ook getoest zijn / nochtang zijn zy verre beneden die waardigheyt om welke de geloofige Gods Kinderen genaamt worden. Want seer vele van die gene die onder den naame Israëls en der eerstgeborenen begrepen warden waaren soodaanig / dat God in haar geen welgevallen en heeft gehad, en zy ook de erfenisse des lands Canaan niet en hebben bekomen / veel min de hemelsche erfenisse / maar dat zy in de woestyne ter neder geslagen zyn, 1 Cor. 10: 5. Dat selvige volk / tot het welke Mozes seide / is de Heere niet uwe Vader; heeft hy u niet bevestigt? Word van den zelve met den zelve adem genoemd een dwaas en een onwys volk, Deut. 32: 6. Ja daar zijn van de Kinderen des Koninkryks, die uytgeworpen zullen worden in de buytenste duysternisse, Matth. 8: 12. Want dat nationaale verbond /

Niet alleen om de scheppinge of onderhouding. Ook niet om eenig uytwendig voorregt.

Welke tot soo verre geen t'saamenknoppinge met de saligheyt hebben.

indien daar niets meer by quam / gaf geen saligmaakende genaade noch recht om de hemelsche erffenisse te ontfangen.

Maar in een verhevenen zin.

De Engelen zyn ook Gods Kinderen.

V I. De uytverkorene en geloovige dan zijn in een verre verhevenen zin Kinderen Godes: waar in Johannes aanmerkte een liefde die uitmunt genoeg geprezen kan worden / 1 Joh 3: 1. Heerlyk is in der daad voor de Engelen de benaaminge van Gods Kinderen / Job. 38: 7. die God haar verwaardigt te geven / niet alleen om dat hy haar voortgebacht heeft / maar ook om dat hy het beeld en de gelykenisse zynner heyligheyt haar ingedrukt heeft / Job. 4: 18. en om dat zy gemeenschaamelyk met God / in zyn huys / het welke de hemel is / verheeren / als kinderen des huysgezins / Job. 1: 6. Opndelyk om datse eenigzins deel hebben aan de waardigheyt en achtbaarcheyt Gods / op welke wyse de Overheden Kinderen des Alderhoogsten getoemt worden gelyk wy terstont gesegt hebben. Zy zyn Thronen, Heerschappyen, Overheden, Magten, Colloff. 1: 16. Ja zy worden ook Elohim of Goden genoemd / Ps. 8. vergel. met Heb. 2: 9.

En Adam is dat door de Schepinge geweest op een uytnemende wyze.

V II. In de zelve zin bphangt schyn Adam ook Gods Soone genaamt te worden / Luc. 3: 48. Want dewyle die naam daar het woortdeken des (in het Grieks $\pi\alpha\tau\epsilon\rho\varsigma$) voort staat / in de voortige verssen een Vader betreket; soo isser geen reden / waarom wy de woorden hier zouden oversetten / die uyt God geweest is, met Beza, ofte die uyt God is, met de Syrische Vertaaler. Immers kan men daar niet aan twyfelden / dat Adam bequaamelyk Gods Soone kan genaamt worden / waar van Philo de redenen aardiglyk uytbreyd ter plaafse die de doozluchtige Grotius bygebacht heeft over Luc. 3: 38. gelykerwijs ook Josephus geschreven heeft dat de eerste menschen van God zelve geworden zyn. Want God heeft Adam. 1. Geschaapen. 2. Na zyn beeld. 3. Uytnemendlyk bemint. 4. Heerschappye over de dieren en andere schepselen gegeven. Om welke oorzaken hy te rechte Gods Soone genaamt mag worden: hoewel hem God als noch geen erfgenaam zynet goederen verklaart had. Ende niet zondert oorzaak schijnt hy gewag te maaken van Adam / als van Gods Soone. Want dat strekt / gelykerwijs Grotius geleerdelyk aangemerkt heeft / om langs die trap de vermoeden op te heffen tot het geloof van de geboorte Chryst. Want die uyt de Aarde sonder Vader een Mensch heeft konnen voortbrengen / de zelve heeft konnen maaken dat Chrystus uyt een Maget zonder Vader geboren wierd.

Maar niet lange heeft hy die waardigheyt behouden.

V III. Maar niet lange heeft Adam die waardigheyt behouden / om welke hy Gods Soone genaamt is. Verwaarlofende de heyligheyt / verliesende de voortreffelykheyt in welke hy geschaapen was en zich zelve van den Duppel latende overwinnen is hy geworden een Dienstknecht des Duppels van welken hy overwonnen was

2 Petr.

2 Petr. 2: 19. En met eenen een kind des toorns, Eph. 2: 3. Ja Welke alle 3de nakomelingen met hem. Maar het gene de uptberkorenen de uytver-
in Adam verloren hebben / dat bekomen 3de in Chriſto wederom / na- korenen op
melck de zelve / ja een veel uptnemender ſtaat van Kinderen. Want een voor-
hoe grooten ongelukheyt daar ook 3de tuffchen Chriſtum en de gelovt- treflyker
gen / nogtans en ſchaamt hy zig niet haar broeders te noemen, Hebr. wyze in
2: 11. Chriſto

IX. De uptberkorenen nu bekomen deſen ſtaat van Gods kinde- wederom
ren op meer als eene wiſſe. Eerſtelyk zijn 3de Kinderen Gods dooz bekomen.
een nieuwe en van boven komende Geestelike geboorte. Van deze 1. Door
ſpreekt Johannes in zijn Euangelium cap. 1: 13. Maar ſoo veele een Nieu-
hem aangenomen hebben dien heeft hy magt gegeven Kinderen Gods we Ge-
te worden, nammelyk die in zynen naame gelooven, welke niet uyt boorte.
den bloede, nog uyt den wille des vleesches, nog uyt den wille des
mans, maar uyt God geboren zyn. Deſe doozluchtige plaats / bet-
ſchepdentlyk van de uptleggers genomen / betreſcht een naautoeu-
riger en wypluſtiger verklaringe.

X. De Apofiel beſchryft die Gebooyte / waar dooz de uptberko- Joh. 1: 13.
renen Gods Kinderen worden / ontkennender wyze en ſtellender word ver-
wyze. Hy ontkent dat de zelve is uyt den bloede, dat is / dat ſe klaart.
is natuurluk en ordinair / hoedaanig die is dooz welke de Kinderen
des vleesches en des bloeds deelachtig worden / Heb. 2: 14. en
welke gehouden word uyt het bloed te zyn. Niet meer is 3de uyt
den wille des vleesches, dat is uyt eenige vleeschelike begeerte om
op wat wiſſe het ook mochte zyn Kinderen te hebben / waar dooz
het geſchied dat pemant de redenkavelinge van zijn verdozden vleesch
te veel toegevende / ten dien eynde middelen aanwend die van God
niet en zijn voozgeſchreven: hoedaanig ſet in Sara aan te merken
is / wanneer 3de uyt begeerte na een kind Agar aan Abraham gaf.
Eyndelyk is 3de ook niet uyt den Wille des Mans, die pemant bo-
ven andere om eenige redenen / welke hy daar toe heeft / komt te
beminnen / den welken hy het voornaame gedeelte der erffeniſſe toe-
legt: gelykertwys dit de wil van Iſaac was ontrent Eſau. Niet
iſſer in den menſche / waar uyt deſe geestelike gebooyte haaren
oozſpronk kan hebben. Maar deſe gebooyte is uyt God die van een-
wigheyt de zelve beſloten heeft: en ter voozbeſtemder tyd met'er daad
wederbaart.

XI. De gene die alſoo uyt God geboren zijn heeft hy macht ge-
geven Kinderen Gods te worden. Het Griekſche woord *ἐξουία*
betekent hier regt en magt; gelyk Openb. 22: 14. op dat haare
magt zy aan den boom des levens. Doch het ſoude wonder konnen
ſchynen / hoe dat den genen die uyt God geboren zijn eerſt recht gege-
ven word om Kinderen Gods te worden: Nademaal 3de dooz haare
gebooyte uyt God / nu Kinderen Gods zijn geworden. Om welke
W h h 2. ſwaar

fwaarigheyt weg te nemen voornamelyk dyle dingen van de geleedste 3yn aangemerkt. 1. Dewijle het woord *ynidai* 3ynde dooz worden overgeset in soodaanigen tyd staat die de Letterkundige noemen *aoristai secundus*, soo kan het bequaamelyk genomen worden in den voozledenen tyd; in desen zin/ hy heeft haar die macht / dat recht / die waardigheyt gegeven / dat 3y kinderen Gods geworden zyn, en geulereu en gebuyken de voozrechten wellie dien staat betaamen. 2. Soodaanig te worden beteekent dooz een Schijfthuurlpke speekwys soodaanig te zyn, en zig te draagen gelijck soodaanig eenen betaamt. Alsoo word het genomen / Matth 5: 45. Alwaar de Grijckse woorden / die anders konnen worden overgeset op dat gy meugt Kinderen worden uwes Vaders, vertaalt worden in den Heerlandschen Spel na de nieuwwe oberfettinge / op dat gy meugt Kinderen zyn uwes Vaders, op dat gy u draagt / gelykterwys den kinderen Gods is voorgende. Vergelykt hier mede 1 Theff. 2: 7. 10. 3. Dit soude ook konnen gebracht worden tot dien volmaachten kinder- staat / die met de verlossinge onses lichaams zal t'saamgevoegt zijn / en dien wy volgens het getupgenisse des Apostels verwagten, Rom. 8: 23. Soodat de zin zoude 3yn / dat God den genen die uyt hem geboren 3yn het recht toegewesen heeft tot de hemelsche erffenisse / en tot die uptnemen- de waardigheyt / welke 3y na lichaam en na ziele / als kinderen des Huppsgezins / in het paleys haares Vaders zullen gemeten: en dat in dier voege dat het niet en is in de macht van enig schepsel / haar dese waardigheyt te ontnemen / te verminderen of af te sijnden. Van welke verklaaringen wy aan den Leser de keur geven. De laarste behaagt ons niet het minste. Waar in nu dese nieuwwe geboorte bestaat / sulks hebben wy in het sesde Hoofstuk van dit boek in het lange uytgelegd.

2. Door een **XII.** En dit is de eerste grontslag van desen heerlyken staat. Ten
Huwelyk anderen worden wy kinderen Gods dooz het Huwelyk met den Heere
met den Jesu: wiens Bruyd wy geworden 3ynde / met hem overgaan in het
Heere Jesu. Huppsgezin 3yns Vaders / die ons als dan noemt met den soeten
naam van Dogter, Ps. 45: 11. En de Heere Iesus noemt de zelve /
die hy den naam van Bruyd geeft / ook Suser, Hoogl. 5: 1. 2.
God hadde in 3yn Wet besozgt / indien yemant 3yn Dienstvaagt aan
3yn Soon ten Huwelph verlooft had / dat hy met haar soude handelen
na het recht der Dochteren / Exod. 21: 9. Op de zelve wyse heeft het
hem behaagt met de uytverkorene zielen te handelen. Waarlyk van
natuure dienden 3y den Satan en de sonde: lagen weg gewozen op
het velt / daar een pegelyk een walginge van haar hadde: Onder-
tusschen bied hy haar genaadiglyk aan het Huwelph met 3ynen Enig-
geboren Soon: 3y nemen met den geloobe de aangebodene conditie
aan / huphang gelykterwys Abigail doen 3y tot het Huwelph met Da-
vid genodigt wierd / 1 Sam. 25: 41. En alsoo worden 3y dooz de
selve

felve daad/ als 3p Christi Bruyd worden/ ook Dogteren des leventen Gods, 2 Cor. 6: 18.

XIII. Ten derden komt hier by een Aanneming tot Kinderen, 3. Door welke is een huysghoudige Daad Gods waar mede hy haat die na zijn breid wedergeboren/ en aan 3pn Eeniggeboren Soone ten Huwelijck in den geloove verlooft zijn/ in zijn huysgezin aanneemt/ en het recht en de voordeelen der Kinderen/ en de erffenisse zelve by wege van een onveranderlijk Testament toeflegt. Huysgenooten Gods, Eph. 2: 19. Indien Kinderen, dan ook Erfgenaamen, Rom. 8: 17. Want alleen de mededeelingen van Gods beeld geeft geen recht tot de hemelsche erffenisse. Dit blijkt in Adam als hy noch rechtschapen was/ die wel was op de weg om het recht te verkrijgen; maar nochtans het recht noch niet en hadde bekomen. De eenige grondslag van dat recht is een volmaaktheit en standvastige gehoorzaamheyt/ of van den menschelike zelve/ of van zijn Zorg volbracht. Christus dan het Zorghchap nu volvoert hebbende heeft alle gerechtigheyt volbracht/ en is gestelt tot een Erfgenaam van alles, Heb. 1: 2. De Wedergeborene uptverhoren en nemen hem en alles wat zijne is/ ook zijn volmaaktheit gerechtigheyt/ door den geloove aan/ en eynen dit zich zelve toe: en alsoo vanden Vader tot Kinderen aangenomen/ en zijne Broeders geworden zijnde/ worden 3p Erfgenaamen Gods, mede Erfgenaamen Christi, Rom. 8: 17. En voornaamelyk in desen zin meynen wy dat Johannes gesegt heeft: Dat den genen die uyt God geboren zyn magt gegeven is Kinderen Gods te worden, gelykterwys wy boven §. XI. verklaart hebben.

XIV. Op dat die dingen die nu verhaalt zijn beter souden verstaan worden/ soo moet men aanmerken/ dat de Geest Gods/ om dese verborghtheden te verklaaren/ leenspreuken gebuykt die van menschelike saaken genomen zyn. Dese leenspreuken zijn alsoo r'saam te voegen/ niet dat de eene de kracht van de andere verklepne/ maar dat de eene gerekent worde het gebrek van de andere te verbuilen. Anderzins zoude het schynen ongerpint te zijn/ dat de siele die uyt God geboren is/ aangenomen word tot een Dochter/ en dat de zelve aan Gods eeniggeboren Soone ten Huwelyk beleeed word. Wpffelyk nochtans spreekt de Schryftruut/ als 3p dese dingen aan de geloovigen toeschryft. Om uyt te drukken den oorspronk van het geestelike leven en van het Beeld Gods in den mensche/ soo segt 3p dat 3p uyt God geboren zijn. Om te beteekenen de seer genoechlyke betreening/ waar mede wy met Christo vereenigt zijn/ de welke vol is van onderlinge liefde/ soo noemt 3p de zelve een Huwelyk. Om aan te wyfen de grondslagen vastigheyt van onse erffenisse/ soo leert 3p dat wy in Christo tot Kinderen aangenomen zyn. En alle dese dingen zyn foodaanig/ dat wy daarom Kinderen Gods genaamt mogen worden.

Leenspreuken worden op malkanderen gestapelt om uyt te drukken de overvloedigheyt der geestelyke genaade.

De Kinder
aannemin-
ge is een-
gemeen
goed des
Ouden en
des Nieu-
wen Testa-
ments.

XV. En dit is die Aanneming tot Kinderen welke een seer koste-
lyk goed des Genaade verbonds is. Doch de selve is na de verschey-
dene bedeeïng des Genaade verbonds seer ongelyk geweest. Het is
waarlyk ongetwyffelt dat alle de geloobigen van alle tyden kinderen
Gods geweest zijn. Want het volk Israëls noemde Elihu God
zynen Vader, Job. 34: 36. Doch dat dit soude verstaan worden in
sulken geringen zin / als de Heydenen Jupiter hebben genoemd Va-
der van Goden en Menschen, komt niet over een met het doozluchtig
geloove en godsaligheyt van een Man / die van God selve gesproken is.
En onder de wet van Moyses heeft de Heere gesegt van Ephraim.
Is niet Ephraim my een dierbaar Soone? is hy my niet een troetel kind?
Jer. 31: 20. En Israëel wederom heeft in den geloove tot God ge-
segt: Gy zyt dog onze Vader. Gy ô! Heere zyt onze Vader, Jes.
63: 16. Alsoo waaren zy van Moyses onderwesen / Deut. 14: 1. Gy
lieden zyt Kinderen des Heeren u wes Gods. Het welke soo gesegt word
tot het gantsche Volk ten opzichte van het upterlyk verbond / dat het
op een geestelyke wyse by wyneementheyt zijn waarheyt heeft in de up-
tekhorenen upt het volk.

XVI. Al wat wy tot noch toe van de grondslagen van desen heer-
lyken staat gesegt hebben / komt haar ook toe. Zy yn ook dooz de
wedergeboorte met een nieuw leven begaast / en na Gods beeld her-
schapen geweest. Zy zijn ook aan Christo ondertrouwt geweest / Hof.
2: 19. 20. Haar maaker was haar Man. Jes. 54: 5. En eyndelyk
wordt de Gemeente des Ouden Testaments genoemd de getrouwde,
op het 1. vers des selven cap. Ook zijn zy sonder Aanneming
tot Kinderen niet geweest. Welke Israëlieten zijn / welker is de aan-
neming tot Kinderen: Rom. 9: 4. En eyndelyk zyn zy geweest Erf-
genaamen van alles, Gal. 4: 1. Erfgenaamen der Goddelijke genaa-
de in dit leven / Ps. 16: 5. en der Goddelijke heerlykheyt in het eeu-
wige leven / Ps. 17: 15.

Maar met
een groo-
te ongelyk-
heyt van
trappen.

XVII. Maar hoewel de staat der geloobigen des Ouden Testa-
ments seer heerlyk geweest is / indien zy vergeleken word met den staat
der ongelooibigen / die kinderen des roozns blyven / en Erfgenaamen
van de schatten der Goddelijke verholgentheyt: nochtans word die
geheele glants niet te min op een bykans ongelooftlyke wyse verdon-
kert dooz de heerlyke Maesteyt der geloobigen des Nieuwen Testa-
ments / gelyk het licht der sterren by het licht der hemelsche sonne.
Het welke upt beyder vergelykinge sal blyken.

De geloov-
igen des
Ouden Te-
staments
waaren on-
der Tugt-
meesters.

XVIII. De geloobigen des Ouden Testaments waaren waarchlyk
kinderen / maar kinderen welke van den Vader aan de strengheyt /
plak / en roede der Tugtmeeesters onderwozen waaren / die swaare
en quaaelyk draaglyke lasten bonden, en op der menschen schoude-
ren leyden, van welke nochtans de Vader gesegt hadde / al wat zy
u zeggen dat gy houden zult, hout dat en doet het, Matth. 23: 3. 4.

300

Soo lange te weten als zy niets belasteden welkers oeffening met de wilke des Vaders streedt. Gedwongen wierden zy de swache en arme eerste beginselen der werelt te dienen / en den ganschen dag gelyk als kinderen in de kleyngheden van de inosalsche Tugtleeringe / welke gelyk als kinder gederfchap der Kerche waaren / besig te zyn. Tot haar wierdt gesegt / als tot onmondige kinderen / den welken na haar eygen sin niet en wierdt toegelaten te leven / en die van sig seiven niet en wisten wat haar dienstig was / En smaakt niet, ende en maakt niet, Coloss. 2: 21.

XX. Ook hadden zy geen toeganch tot zoo grooten gemeensamenheit met den Vader / datse het dynensie van sinen raadt doorgroonden. Godt hielt sig toen verborgen, Jes. 45: 15. uptgenomen dat de Tugtleers haar somtijts pets vertelden van Gods genadig raadtstot / doch zeer zelden / en niet veel onwegen van woorden / en gelyk als onder taadsefen. Hoe wel deese Propheten en rechtveerdige vele dingen begeerden te sien en te hooren / zoo en is het haar noch tang niet toegestaan / Matth. 13: 17.

XX. Niemant haarer was het geoorloft tot het Bepliged der Bepligen te naderen / het welke gelyk als de geheymkamer des Vaders was: ja tot den tempel selve / welke het Huys des Vaders was / stont haar de toeganch niet open / als alleen dooz tusschenkomst van altaar / en offerhande / en priesteren: zonder welke indien zy sig onderwonden hadden tot Godt te komen / zy in plaats van een segen / dien zy zогten / in de ongenaade des Vaders zouden gevallen zyn. Want het was ook noot geoorloft het geduurig slachtoffer des moedgens of des avonds na te laten / Exod. 26: 28, 42.

XXI. Tot een erffenisse / wierdt haar gegeven het land Canaan / wel een pandt van de hemelsche erffenisse / maar duysterachtig / en zoo daanig aan het welke zy eenigstins belast wierden dienstbaar te zyn / en het welke de godsaligzelve somtijts gedwongen wierden te missen / wanneer zy in ballingschap moesten leven. Dooz het welke zy nochtang zoo grooten agtinge gehonden waaren te hebben / dat zy ook alsse buyten haar zeer lieve Vaderland gebannen waaren / in haare gebeden daar na toe zaagen / en in haare wenschingen niet ten hemel streefden als met de oogen na dat land gekeert. 1 Koning. 8: 48. Dan. 6: 11. Waar in een mercheliche dienstbaarheid van dit pandt was gelegen.

XXII. Gansch anders is de gelegentheit der gelovigen onder den Nieuwen Testamente. Na dat onse Eerstgeborene Broeder / niet het menscheliche vleesch bekleede zynde / deese benedensie werelt besogt / en een veelerhande dienstbaarheid bywilliglik vooz ons ondergaan heeft / zoo heeft hy ons gestelt in waare bypheyt. Joh. 8: 36. de ruchtmeesters weggenomen: uptgewischt het handschryft / dat ons eenigstins tegen was, verklaart dat wy met hem de eerste beginzelen der

Ook maak- te de Vader sig soo gemeensamenlik aan haar niet bekend.

Gedwongen wierden sy van verre te staan.

En eenig- sins te dienen de Voorbeeldige erffenisse.

Maar de gelovige des Nieuwen Testaments zyn vry van Tugtleers.

der werelt zyn afgestorven / 300 dat zy na desen over ons geen heerschappye zullen hebben / Col. 2: 16. 20. niet gewilt dat wy meer met die kleynigheden zouden opgehouden worden / geroepen tot een reedelike Godsdienst, Rom. 12: 1. en gebzoochen en opgelicht hebbende dat moeielike joh dat op de kinnebachens der Oude gelegd was / Hof. 11: 4. heeft hy het zyne ons opgelecht / dat sagt en licht is / Matth. 11: 30.

Worden onderwezen in de verborgenheden des Vaders.

XXIII. Hy heeft ons ingelaaten in de binnenkameren des Vaders / en zuppende de borsten onser moeder / aangaande die dingen onderwezen / van welke de Zuyder 300 zeer verlangde onderwezen te worden / Hoogl. 8: 2. Die dingen die hy in de schoot des Vaders gezien hadde / ja den Vader selve heeft hy ons verklaart, Joh. 1: 18. en in sig zelve aan ons te sien gegeven / 300 dat wy niet meer van noden hebben te zegen / toont ons den Vader, Joh. 14: 9. Die tijden heeft hy ons doen aanlichten van welke Jeremias gepropheteert heeft cap. 31: 33. Overbloedigheit heeft hy ons overgoten met die salvinge van den Heyligen, die ons alle dingen leert, 1 Joh. 2: 20, 27. Hoortelk hy en houdt ons nu niet als dienstknechten / om dat de dienst-knecht niet en weet wat zyn Heere doet; maar hy heeft ons vrienden genoemd, om dat hy ons bekend gemaakt heeft al wat hy van den Vader heeft gehoord. Joh. 15: 15.

Hebben een vryen toeganck tot Godt.

XXIV. Ook heeft hy ons berwozven een vryen toeganck tot den Vader / ingeweyt hebbende eenen verschen en levenden weg, dien men mag betreden in volle verseeckertheyt des geloofs, Heb. 10: 20, 22. Gebzoochen is dooz zyn doot het voorszangsel van het binnenste heyligdom / alle gelobige zyn geworden een Konincklick Priesterdom, 1 Petr. 2: 9. niemant wordt geweert van het binnenste des tempels / en hoewel de Vader op den thoon der Majesteit noch sit / nochtang is die selve een thoon der genade / tot welke wy genodigt worden om te komen met vrymoedigheyt, Heb. 4: 6. zonder slagtoffer / zonder priesteren / stemende alleen op de eenige offerhande van onsen Hogepriester Jesus / waar mede hy in eeuwigheyt volmaakt heeft die geene die geheyligt worden, Heb. 10: 14. En dit is die betere hoope door welke wy tot Godt genaacken, Heb. 7: 19.

Ende worden regelrecht geroepen tot de erffenisse der Geestelike goederen.

XXV. Desgelyks heeft hy ons met geenige dienstbaarheyt van een voorszeldige erffenisse beswaart / maar tegelrecht geroepen tot de erffenisse der geestelike en hemelsche goederen: en heeft ons her Koninckrycke verordineert, gelyckerwys de Vader het hem verordineert hadde, Luc. 22: 29. Geen hoek der aarde isser nu / na welke wy / als of hy heyliger en Gode liever was / meer begeertig zouden moeten zyn als na andere. Maar de aarde is des Heeren en haare volheyt, Ps. 24: 1. En hy weyert niet een altaar te hebben in het midden van Egyptenlandt / Jes. 19: 19. En alzoo heeft hy ons

ons deelgenooten gemaakt van een beter verbond, 't welk in betere beloftenissen bevestigt is, Heb. 8:6.

XXVI. Om dese opnemende voorrechten / worden de Geloofbigen des Nieuwen Testaments by uytnemendheyt, en in nadruk Gods Kinderen genoemd / 1 Joh. 3:2. Geliefde, N U zyn wy Kinderen Gods: naamelyk niet veel beter recht als te vooren. Hier op ziet huyten twyffel d' Apostel / Gal. 4: 4. 5. 6. 7. Na dat de volhey des tyds gekomen is, naamelyk de te voren gestelde tyd tot op welke de Kinderen hebben moeten zyn onder boogden berg 2. heeft God zynen Soone uytgesonden, op dat hy de genedie onder de Wet waaren verlossen zoude, haar bezyppende van de Kinderlyke Ceremonien / en op dat wy de aanneming tot Kinderen verkrygen zouden, niet alleen die / waar dooz wy van de Kinderen des Twyfels en des toozns onderscheyden worden / maar ook dese / waar dooz wy uytmunten boven de oamondige Kinderen die niet veel van Dienstknechten verschiilen. Want gy en zyt niet meer een Dienstknecht gelyk van ouds / maar een Soone. Dat dit de zin van Paulus is / bewysen de gansche r' samenhangsing der woorden / en het oogmerk des Schrypbers. Want hier toe strekken alle zyne redenen / dat hy toone dat de geloofbigen des Nieuwen Testaments by zyn / en niet meer gedrukt moeten worden met het joch der Oude dienstbaarheid / het welke de vassche Joden niet een godloos ondernemen op haare halsen sogtente leggen.

Daarom worden zy Gods Kinderen genoemd by uytmuntenendheyt.

XXVII. Secker sere voortreflyk is de staat van Gods Kinderen. Indien David vooz een saake van soo grooten waarde gehouden heeft genoemd te worden een Schoonsoon van een Konink / hoedaanig eenen Saul was / 1 Sam. 18: 23. hoe veel grooter moeten wy het achten / dat wy Soonen van den levendigen God genoemd worden? 1. Wat een opnemende Adeldom is dat / den oorspronk van ons geslagt niet van eenig Wyng of Wardsche Monarch / maar van den Konink der Hemelen / te hebben? 2. Wat kan 'er schooner zyn als die Goddelyke natuure, die wy dooz de nieuwe geboorte bekomen hebben? 2 Petr. 1:4. God selve roemt in zyne Kinderen / als in zyn epgendoom / ja noemt haar de eerstelingen zyner inkomste, Jer. 2: 3. die hem tot lof, en tot eenen naame, en tot heerlykheyt zyn, Deut. 26: 19. Wyhang gelyk de Ouders / die met de schoonheyt van haare Kinderen proukende / de selve ook aan andere vertoonen. 3. Wat isser ook wenschelyker als dat Huwelyk met Gods eenig gebozen Soone? die schooner / rpher / en eyndelyk heerlyker is als perweg dat men zich met de gedachten zelfs kan verbeelden / die blank ende rood is, en de banier draagt boven tien duysent, Hoogl. 5: 10. Doe David / als noch geen Koning geworzen zynde / zyne Soldaaten tot Abigail gesonden hadde / en dooz de selve haar vooz zich ter byzouwe begeerde / soo neyde haar die wyse weduwe met haar aangezigt

zigte ter aarde, en zeyde, ziet uwe Dienſtmaagt zy tot eene Diena-
reſſe, omdevoeten der knechten mynes Heeren te waſſchen, 1 Sam.
25: 41. En wat ſal onſe ziele moeten ſeggen / ſoo dikwils zy over-
denkt / dat zy / na de breekinge van het bozige Huwelſch met Babel /
het welk geen Huwelſch maar een overſpel was / met den Hemelſchen
David door een onderbrekelpſch Huwelſch gepaart iſ? 4. Eyndelyk
niets kan 'er doortreſpkerzyn als die erffeniſſe, die de kinderen Gods
dooz het recht der kinder-aannemingebekomen / en die haar doozen
onherroepelpſch Teſtament iſ toegeſegt.

De gele-
gentheyt
van het
Goddely-
ke Teſta-
ment word
verklaart.

XXVII. Het ſal niet onnut zyn in deſe overdenkinge een wip-
nigſken te blyven hangen / en HET TESTAMENT onſes
Vaders geopent hebbende te onderſoeken / HOE GROOTE
GOEDEREN, en onder welke BEDONGENE VOOR-
WAARDEN hy ons beſpooken heeft. Dooz HET TESTA-
MENT verſtaan wy Gods uyterſte en onveranderlyke wille, in de
Heylige Schrift begrepen en verſegelt, en door de dood en het bloed
Jesu beveltigt, waar mede hy zyne uytverkorene geloovigen volle Erf-
genaamen verklaart heeft. Ik ſegge dat het Teſtament iſ de Wille
Gods / of dien raad zynere wille, Eph. 1: 11. waar mede hy de Erf-
eniſſe en Erfgenaamen aangeteekent heeft: en waar van de Heere
ſpreek / Luc. 12: 32. het iſ uwes Vaders welbehaagen u lieden het Ko-
ninkryke te geven. Ik doe 'er hy / dat het iſ een uyterſte en onher-
roepelyke wille des Vaders: want gelpkerwijs dat bereyft word tot
een bondig Teſtament / Gal. 3: 15. alſoo en ontbreekt het ook aan dit
Teſtament niet. Waer in God willende den Erfgenaamen der belof-
teniſſe overvloedelyker bewyſen de onveranderlykheyt zynes raads, iſ
met eenen eed daar tuſſchen gekomen; op dat wy door twee onveran-
derlyke dingen, in welke het onmogelyk iſ dat God liege, een ſterke
vertrouſſinge ſouden hebben, Heb. 6: 17. 18. Met deſe zyne wille
heeft hy aangeteekent de Erffeniſſe, ſoo der Genaade als der Heerlyk-
heyt, waar van terſtoont; en de Erfgenaamen, niet onbepaaldelpſch /
alle die gelooven / maar met naamen deſe en die perſoonen / welker
naamen geſchreven zyn in de hemelen, Luc. 10: 20. en gegraveert in
Gods handen, Ief. 49: 16. Deſe zynen wille heeft hy in de heylige
ſchriften ſoo des Ouden als des Nieuwen Teſtaments upgedrukt /
welke daarom ook een Teſtament worden genoemd / 2 Cor. 3: 14.
Eyndelpſch / op dat 'er niets aan en ſoude ontbreken / zyn alle din-
gen bezachtigt en verſegelt met het bloed en dood des Heeren Jesu
Heb. 9: 16. 17. Op dat dit verſtaan worde / ſoo moet men aan-
merken / dat God de Vader hy Teſtament deſe eer zynen Soone Je-
ſu beſpooken heeft / dat hy het hooft der uytverkozenen ſoude zyn in
heerlykheyt / en recht ſoude hebben om haar alle het zyne mede te de-
len / Pf. 2: 8. Jeſus wederom / volgens de macht die hem van den
Vader iſ gegeven / ſtelt hy Teſtament ordze op zynne goederen die den
upt-

upthoozenen zijn mede te deelen. Ik verordineere u (bespreeke u by Testament, gelykerwys het *Εὐαγγέλιον* hant ver-
taalt worden) het Koninkryke, gelykerwys myn Vader my dat ver-
ordineert (of by Testament besprooken) heeft, Luc. 22: 29. Soo
dat dese Testament-maakinge wel oorspronkelyk van den Vader is /
maar nochtans allernaast van den Middelaar Christus; welke ge-
hoorden is / niet op dat hy met zyn Dood de erffenisse soude ledig
maaken: want hy leeft in eeuwigheyt, Openb. 1: 18. maar op dat
hy de beloften soude versiegelen / en het recht tot de erffenisse den
zinen zoude verwerven. Hierom word het bloed / dat van hem
vergoten is / het bloed des Testaments genoemd / Zach. 9: 11. Matt.
26: 28.

XXIX. DE GOEDEREN, die by Testament zijn besproo- De Goede-
ken / zijn opnemende; gelykerwys beraamt. 1. De rijkdom en ren des Te-
mildadige goedertierentheit onses hemelschen Vaders / van welken staments.
wy soo groote goederen mogen verwachten / welker gelyke noch
ooge gezien noch oort gehoozt / noch eenig hert van een sterfelyk men-
sche begrepen heeft / 1 Cor. 2: 9. waar van men met recht soude mogen
zingen: O! Hoe groot is u goed, dat gy weg gelegd hebt voor de gene
die u vreesen! dat gy gewrogt hebt voor de gene die op u betrouwen,
in de tegenwoordigheyt der menschen kinderen, Ps. 31: 20. 2. De
Heerlykheit van onsen Eerstgebozenen Broeder / wiens mede Erfge-
naamen wy zijn / Rom. 8: 17. en die over zijn lot verheugt is / Ps. 16: 6.
3. De waardigheit tot welke ons God heeft verheben / als hy ons
tot zyne Kinderen heeft aangenomen; want den soodaanigen schenkt
hy de grootste en dierbaare beloften, 2 Petr. 1: 4. Indien wy deselve
stuk booz stuk soudon willen upthoezen; wy soudon een groot boek
moeten schryven; nu sullen wyse tot dyle boornaame Hoofstukken
hengen.

XXX. Het eerste is de bezittinge der geheele Werelt. Want dat 1. De
is beloofd aan Abraham en zynen saade / dat zy soudon worden Erf- Bezittinge
genaamen der Werelt, Rom. 4: 13. Over welke plaats wy lust heb- der geheele
ben te hoozen de uplegginge van Ludovicus de Dieu. Gelykerwys Werelt.
de sonde, daar door dat zy ons van God afgescheyden en aan zyn ver-
vloeking onderworpen heeft, ons heeft gemaakt tot ballingen en ont-
erfde, soo dat wy geen geestelyk en Gods Kinderen betaamend regt of
heerschappye zelfs over het minste schepsel hadden; alsoo worden wy
in tegendeel daar door, dat God onse God word, en wy zyne gesegen-
de, als kinderen herstelt in het regt, en heerschappye van alle vader-
lyke goederen; en dewyl'er buyten God en de Werelt niets is, soo
worden wy Erfgenaamen der Werelt, der Aardsche, der Hemelsche,
der tegenwoordige, der toekomende goederen. Als God Adam bracht
op de Arde om die te bewonen / soo siele hy hem tot een Heere
der Werelt / en gaf hem recht en verlof om de andere schepselen tot

zyn gemak te gebruiken / Gen. 1: 28. Maar Adam heeft het recht
 dooz zijn sonden verlozen; soo dat noch hy noch yemant van zijn na-
 komelingen / soo lange zy in den staat der sonde zijn / een waar en een
 geestelyk recht hebben / hoedaanig in de Dierschaare des hemels mag
 gelden / om eenig scheepsel aan te raaken. Maar Christus heeft dat
 dooz zich en dooz zijne broederen op nieuw berisegen / Ps. 8: 7. Waar-
 om 1 Cor. 3: 21. gesegt word / Alles is uwe; en onder dat alles word
 v. 22. genoemt de Werelt, en al wat in de selve is / tegenwoordige
 en toekomende dingen. Want, doet 'er d' Apostel by v. 23. gy zyt
 Christi.

Welkers
 ganiche
 gelegent-
 heyt ver-
 klaart
 word.

XXXI. Dese bezittinge der Werelt nu bestaat in dese volgende
 dingen. 1. Dat een pegelyk van Gods kinderen soo veel van de
 goederen deser Werelt bezit / als de Wygheyt des hemelschen Vaders
 verstaat tot onderhoudinge van het dierlyke leven in dier voegen ge-
 noeg te zijn / dat het geestelyke leven niet eenige schaade kome te spien;
 en dat hy het insonderheyt op die wyse bezit / dat hy in desselfs ge-
 bryph en genot smaakt de liefde des Vaders / welke hem dat tot
 een onderpant van een beter goed geeft / en des Eeniggebozenen
 Broeders / welke selve arm geworden is om de zijne te verrijcken.
 2 Cor. 8: 9. Dese liefde des Vaders en Christi komende by het
 minste krummelken broods / of droppel houd-waters / byengt te
 wege dat de selve seet verre boven alle leekcrupen der rike lieden deser
 eeuwte te verheffen zijn. Het weynig dat de regtveerdige heeft, is be-
 ter als den overvloed veler godloosen, Ps. 37: 16. 2. Dat alle schep-
 selen haar dienen tot ladderen / om langs de selve tot den Schepper
 op te klimmen. Want in alle dingen als in een heldere spiegel be-
 schouwen zy zyn aanbiddelyke deugden / Ps. 104. en hebben seer
 groot vermaak in die overdenkinge / Ps. 92: 5. 6. Dooznaamelyk
 zien zy in de selve Gods liefde jegens haar. Als zy de Sonne / als
 zy de Maane / als zy de Sterren aanschouwen / soo verheugen zy zich
 dat dooz haar van haaren Vader soo veel soortfen ontfeken zyn /
 waar by zy dingen werken die Gods kinderen betaamen; en zyn
 daar ober niet min verwondert / dan zy souden wesen soo dooz peder
 een eygen Son / of een eygen Maan lichtede / Ps. 8: 4. 5. En zy
 en misdoen niet tegen de betaamelykheyt / wanneer zy meynen dat de
 Werelt om haarent wille noch in staat blyft / en dat de Godloosen
 haar zulkis moeten dank weten. Want het Heylige saet is het lieun-
 sel der Werelt / Jes. 6: 13. 3. Dat alle schepselen / en Gods geheele
 regeeringe ontrent de selve / haar mede werken tengoede, Rom. 8:
 28. Het welke zich soo verre uytstreckt dat en hemelsche en hellsche
 Engelen desen dienst moeten waarnemen. Hemelsche; want zyn se
 niet gedientige geesten, die tot dienst uytgesonden worden om der gener
 wille, die de saligheyt beërven zullen? Heb. 1: 14. Ps. 34: 8. en 91:
 11. En wat aangaat die hellsche Geest / die Leermester der Op-
 ge-

geblaasentheyt; toetst hy niet tegen zyn wil / en wat anders booz-
hebbende / gedwongen om met zyn blyfslagen Paulum tot nedrig-
heyt te onderwerpen? 2 Cor. 12: 7. 4. Indien deze Werelt / die om
de zonde der ydelheyt onderworpen is / booz haar niet genoeg is: 300
zal God up de affchen van deese Werelt / die vergaat / een andere We-
relt scheppen / en maaken een nieuwen Hemel en een nieuwe Aarde,
in welke gerechtigheyt woont. 2 Petr. 3: 13. Niets deser dingen is 'er /
of het kan ingeslooten worden in die generaale belofte van de erffenisse
der Werelt.

XXXII. Het andere goet van dit Testament is het geestelyke 2. Het
KONINKRYK. Ik verordineere u het Koninkryke. Luc. 22: Geestelyke
29. Waar toe ook de andersing aller verachtste der kinderen Gods / Konink-
ook Dienstknechten of Dienstvaagden / geroepen worden. Heeft ryk.
God de Arme der Wereld niet uytverkooren, om ryk te zyn in het ge-
loove, en erfgenamen des Koninkryks, het welke hy belooft heeft den
geene die hem lief hebben? Jac. 2: 5. Hier toe behoort. A. De
Booztrekpligheyt van Gods kinderen / waar mede zy boven alle an-
dere Menschen upmunten / Spreuk. 12: 26. B. De Overwinninge
over de zonde en duile begeerlikheden des Vlesches / onder wel-
ke zelfs Koningen en vreeselike Dwingelanden staan en dienstbaar
zyn / Rom. 6: 14. 18. C. De Vertredinge van den Duvel onder
de voeten / Rom. 16: 20. D. De Segepaalinge over de gantsche
verwoemene Wereld / in welker weerwil zy eeuwighlyk zalig zullen zyn.
1 Joh. 5: 4. E. De Onwaardelike schatten van geestelyke gaven /
Ps. 45: 10. ook midden in de armoede. Openb. 2: 9. F. De Heer-
like Dyeede en blydschap des gemoeds dooz den Heiligen Geest. Rom.
14: 17. Welke dingen alle hier begonnen worden in genade / zullende
voltrokken worden in heerlykheyt.

XXXIII. Het Derde Goed is Godt selve / Rom. 8: 17. Erfgenaa- 3. Godt
men GODS; Dit is een onderlinge erffenisse. De geloovige zyn selve.
Gods deel / en God is der geloovigen deel: gelykterwijs deese dingen
als over en weer gaande aangemerkt worden Jer. 10: 16. De formeer-
der van alles is Jacobs deel; en Israël is der roede zyn erffenisse. In
deese besittinge Godes vinden zyne kinderen. A. Bescherminge te-
gen alle quaat / Ps. 91: 2. Ick zegge, in Jehova is Myne toevlugt,
en myne burgt. Waarom? MYN GOD is hy op welken ick
vertrouwe. Het Ps. 27: 1, 2. Jes. 43: 2, 3. B. Mededeeling van alle
goed / Ps. 36: 8. Want 1. Die gantsche onepndigheyt der volmaakt-
heden die in God selve zyn / zal heerlyk en wonderbaar te boozschyn
komen in Gods kinderen; en aan deselve zal hy sich zelven tot een vol-
komene geluckzaligheyt te genieten geven. En wat soude de siele
blypen dat onepndige begeeren? Ps. 73: 25. 2. Wat zal Godt niet
geven aan die geene / aan welke hy sich selve geeft? 1 Cor. 3:
22, 23.

Voorwaar-
den des
Testa-
ments.

In het ge-
meen,

XXXIV. In dit Testament / indien het inzyn geheel / te gelyck met alle zyne beloften aangemerkt word / zyn geen eygentlyk genoemde **VOORWAARDEN**: Want het bestaat uyt volstrekte en koutere beloften / welke aan geen voorwaarde / die dooz onse hzachten zoude moeten volbracht worden / opgeschort zyn. Alsoo nochtan heeft de Goddelijke Boodsienigheyt deselve stuk booz stuk geschildt / datse een zekerer wyse oorde onder malkanderen hebben / en dat de oeffeninge der booziger goederen / die belooft zyn / de weg banen tot het besit der laater goederen. Waar van ich in dit zelve boek Hoofdstuk 1. §. 10. en in het vervolg / byzeder gesproken hebbe. Daar ik nu by doe de woorden van Amelius, (*ex Coronide ad Collationem Hagienferm, Art. 5. Cap. 2.*) De gantsche ordening heeft de nature van een Testament, gelyk zy eenvoudiglyk aangemerkt word, of in haar geheel, of na haare deelen; maar indien de besprokene weldaaden onder malkanderen worden vergeleeken, zoo is de eene in ordre tot de andere gelyk als een voorwaarde.

Bysonder-
lyker.

XXXV. In de zelve boeken dan / in welke het Testament begrepen is / heeft God geboden / dat een pder die sich met de belooftde erffenisse wil troosten. 1. De Schryften die het Testament vertoonen / lief hebbe / ondersoek / overdenke / en in sijn herte bewaare / als geen gering gedeelte zynet erffenisse / Deut. 33: 4. ja meer als zyn bescheyden deel, Job 23: 12. Deut. 6: 6. 2. Dat hy de belooftde erffenisse grootelyk / gelyk zy waardig is / waardeere. a. Dat hy na deselve hongere / en dorste / met geen ding buytendat selve te vreden zijnde / Matth. 5: 6. b. Dat hy alle andere dingen in vergetelinge by deselve booz schade en dize achte / Philipp. 3: 8. zullende alle zyne goederen gaarn verkoopen / om deze paarle van onwaardtelijke waarde te bekomen / Matth. 13: 46. c. Dat hy God inderze goedertierentheit verheerlyke / Ps. 31: 20. d. Dat hy het geene hy alreeds ontfangen heeft met een naarstige zorg bewaare / Openb. 2. 25. en 3: 11. 3. Dat hy alsoo wandele gelykerwijs met sijn staat / en de verwachtinge van zoo grooten erffenisse overeenkomt / 1 Theff. 2: 12. 1 Joh. 3: 3. 4. Dat hy gereed zy om aan zyne Broeders die dingen mede te deelen die hy van den Vader ontfangen heeft / soo in het lichamelijke als in het geestelijke. Rom. 12: 13. 1 Theff. 2: 8. Daar toe arbejdende / dat ook andere toegebracht worden om met haar deselve erffenisse te genieten / Hand. 26: 29. Want niemant verliest hier iets dooz de veelheyt der deelgenooten / maar wint veel eer / wanneer de blydschap dooz den overloed der liefde zeer veel vermenigvuldigt woijt.

ELFDE HOOFT-STUK.

Van de Geest der Aanneming tot Kinderen.

I. **D**ese dingen verhaandelt zynde tot verklaaringe van De Geest de natuur der Aanneming tot Kinderen, 300 veel de der Aanne-
geleentheit van ons voozgenomen werk berepichte / minge tot
300 is nu overig dat wy neersielik ondersoeken wat Kinderen
DE GEEST DER AENNEMINGE TOT KIN- wordt be-
DEREN 3p. Deese nu is De Heylige Geest, die schreven.
sulke dingen in de uytkorenen werkt, welke den Kinderen Gods
die Godt lief hebben, en van Godt gelieft zyn, voegen en betaa-
men.

II. Deese geest verschilt vande Geest der Dienstbaarheyt daar in / Wordt on-
dat de Geest der dienstbaarheyt Godt vertoont als een strenge Heer derscheyden
en verbaarlischen Regter, waar door het gebeurt dat de gene die van van de
desen Geest gedeeben worden / vooz 300 veel 3p vooz den zelven werk- Geest der
ken / niet als met een schijck van een bevend gemoedt / de bevelen dienstbaar-
van haar heer uytvoeren. Doch de Geest der Aanneming tot Kinde- heyt.
ren vertoont God aan een gelovige ziele als een minsaamen en toege-
venden Vader, en haar van Gods liefde verzeckerende / en de
hope der toekomende erffentisse minnelik voedende / brenge te wege
dat 3p met wackerheyt en edelmoedige bewegingen van kinderlike
Godbzugtigheyt / Gode als eenen geliefden Vader gaarn gehooz-
saamt.

III. Voerders bewijse alle geloovigen van alle tyden Kinderen Gods Is allen ge-
geweeft zyn; 300 voegt het ook dat wy seggen / dat aan die alle, op lovigen
haar wijs en maate / de Geest der Aanneming tot kinderen gegeven van alle ty-
is. Want waarlik ten allen tyden gelt dat zeggen van Paulus / Gal. den ge-
4:6. Overmits gy kinderen zyt, soo heeft Godt den Geest sijns meen.
Soons uytgefonden in uwe herten, en Rom. 8:9. Soo yemant den Geest
Christi niet en heeft, die en komt hem niet toe. Uyt dien Geest zynde
wedergeboren / 300 veel 'er wedergeboren zyn / Joh 3:5. 5:8. Van
dien Geest is voortgekomen het gelobe Gal. 5:22. waar vooz 3p magt
bekomen hebben om kinderen Gods te worden. En indien in haar
geweeft is eenige Liefde / Gerechtigheyt / Buede / Hepligheyt / en
diergelpcke dingen / zonder welke het waare geloobe niet en bestaat /
die

die hebben nergens anders als van desen Geest kunnen zyn. En nademaal die Geest welke zy gehad hebben zoodaartig dipten twiſſel geweest is als met haaren ſtaat over-een-quam; en zy ook Gods aangemene kinderen geweest zyn: wat verhindert ons den zelven de Geest der Aanneminge tot kinderen te noemen?

En meer als eens wordt van den ſelven onder het oude verbond gewag gemaakt.

IV. Mer als eens word van den zelven Geest/ als nu aanden gelovigen gegeven/ in het oude verbond gewag gemaakt. Zoodaartig was die Edelmoedige Geest in Caleb, waar doo; het geſchiedt is/ dat hy Godt volherdede na te volgen/ Num. 14: 24. Zoodaartig was die/ daar Nehemias van zypde Cap. 9: 20. Gy hebt uwen goeden Geest gegeven om hem te onderwyſen; het welcke van de updrerhozenen onder de Iſraeliten in dat verkeerde geſlagte verſtaan moet worden. Zoodaartig ook die/ daar David om badt: Ps. 143: 10. uw goede Geest geleyde my in een eſſen land: en Ps. 51: 12, 13, 14. Vernieuwt in 't binnenſte van my eenen vallen Geest: Neemt uwen Heyligen Geest niet van my: Onderſteunt my met den Geest der vrymoedigheid. Wat behoefter veel geſegt te worden? Gelph Godt tot het oude Iſraël geſegt heeft; Sy zyn immers myn volk, kinderen die niet liegen en ſullen, alſoo heeft hy ook ſijnen Heyligen Geest in het midden van haar geſtelt, Jſa. 63: 8, 11.

Hy werkt I. Verſcekertheit van de hoogſte liefde des geen die haar aanneemt.

V. Doch de werkingen van desen Geest kunnen aangemerkt worden of volſtrekelyk, of betrekkelik en met een opſigt tot de onderscheydene bedeeſingen der tpden. Deſe zyn de voornaame dingen welke de Geest der aanneminge tot kinderen ſonder onderscheyd in Gods kinderen werkt. Als Godt van die tpt af/ op welke de Eerſte Menſchen de eerſte zonden begaan hadden/ het Genaadeverbond heeft voorgeſtelt/ welkers inhoud doo; het mondelik onderwijs der voovaderen ten allen tpd by overleveringe voorgezagen is/ zoo behoo;den het tot het werk van den Geest der aanneminge tot kinderen/ het verſtant der gelovigen tot kenniſſe/ overdenkinge/ bebattinge van die zaligmaakende genaade op te wecken/ en by de hand te leiden; die dingen die upterlik verklaart werden doo; de overleveringe der Godſpraaken welke aan de Patriarchen en Propheeten gedaan waaren/ den gemoede in te boefemen/ en alſoo eenige ſmaak van Gods Liefde/ eerſt ſpaarzaameliker/ daar na overbloedeliker/ te verlenen. Op deſe wiſſe word die ſchlyk verdozen/ den welken de donderen der wet/ en conſcientie der ſonden/ en de rechtveerdige vzeſe der Goddeliche wraache/ in het gemoedt gebaat hadden.

2. Gehoorſaamheit der liefde.

VI. Terwiſſe de Geest dat doet/ zoo ontfceekt hy/ doo; een en deſelbe werkinge/ de herten van Gods kinderen met onderlinge wederliefde/ waar doo; het gebeurt datſe niet meer up vzeſe der ſtrafe/ maar up zuivere liefde tot het eerlike/ en teerhertige ſucht ontrent haar lieven Vader/ gewilliglik en wackerlik/ gelph gode-aar-

aardige kinderen betaamt zich aan God gehooftaan te betoſſen; met verlocheninge van eppen begeerlykheyt / en ſorgbuldige vſtrigheyt om niets te begaan het welke dien heerlyken ſtaat ſoude onbetaamelyk zyn.

VII. Ondertuſſchen toont ook de Geest de beloofde erffeniſſe / in welkerſ berwachtinge hy haar verſterkt door het woord en de Sacramenten / welker kracht / die moreel, dat iſ / wytterlyk bewegende genoemt woꝝd / hy met zyn bovennatuurlyke en inwendiglyk werkende kracht vergeſelſchapt; en maakt dat zy die in hoope voozhene genieten; ja beurt haar ſonitpꝝ op in de hoogte / op dat hy / het voozhangſel weg geſchoven en de goꝝdpyen opgetrokken hebbende / haar eenigzins die goederen doe zien / die haar in het hemeliſche Vaderlant wachten / in voegen dat zy verheugt en van vꝝolpſheyt opſpyngende / roemen in de hoope der heerlykheyt Gods. Rom. 5: 2.

3. Verwachtinge der erffeniſſe.

VIII. Deſe drie dingen volgen de aanneminge tot kinderen van zich ſelven; 1. De Verſtekertheyt van de hoogſte liefde / des genen die haar aanneemt. 2. De Gehooftaamheyt der liefde / zich ſchlykende na de wetten van het wyſgezin waar in permant aangenoomen iſ / en na de Zeden en de wenk van den nieuwen Vader. 3. De Berwachtinge der erffeniſſe. De Geest dan die deſe dingen in de uytverhoꝝenen werkt / woꝝd met recht genoemt de Geest der Aanneminge tot kinderen.

Welke dingen elk in het byſonder de Aanneminge tot Kinderen volgen.

IX. Alle deſe dingen / God nochtang na de gelegentheyt der tijden wyſſelyk der ſelver trappen en maaten ſtellende / zyn ook in de oude geloovigen geweest. Haare ziele iſ vꝝolpſ geweest in den Heere / Ps. 4: 8. Zy hebben zich verluſtigt in Beloofde / hoope / geboelen / geweest en ſmaak der Goddelyke Liefde / Ps. 31: 8. 51: 14. 36: 8, 9, 10. 63: 6. zyn. Gods verborgentheyt, of anders gemeenſaamen ommevang, was in haare tenten, Job. 29: 4. Zy ook beminden God als haren Vader / Ps. 18: 2. 116: 1. en gehooftaamden hem uyt liefde / Ps. 119: 10. met luſt en blydſchap in zyne geboden; in den ſelven Psalm, verſ 14. 16. Ps. 119: 9. 11. In tegenspoeden trooſteden zy zich met een onbedryeglyke berwachtinge der ſalige erffeniſſe / Ps. 17: 15. welke haar God / hoewel van verre / nochtang te beſchouwen / en in haare begiſſelen voozhienen te proeven heeft gegeven / Ps. 31: 20. En nadermaal alle deſe dingen de Aanneminge tot kinderen volgen / en aan den Geest dank geweten moeten woꝝden / ſoo moet men geenzins ſtellen dat de Geest der Aanneminge tot kinderen alſoo een eppen goed des nieuwen Teſtaments iſ / dat wy hem den Ouden Teſtamente ſouden ontnemen; want Paulus ſelbe leert dꝝpdelph / dat de zelve Geest des geloofs door welken wy ſpreken (die ſeeker de Geest der Aanneminge tot kinderen iſ) ook in de Vadersen geweest iſ / 1 Cor. 4:

En ook in de oude gelovigen

Spaarſaa-
mer nog-
tans en met
ſeer veel
ſchrik ver-
mengt,

X. Nochtans moet men ook niet ontkennen / dat die werkingen van den Geest der vyinoedigheid eertijds veel ſeldener en ſpaarſaamer als daar na / en met ſeer veel ſchrik vermengt geweest zyn. Toen was in kracht de wettſche hupshoudinge / en gelyk het Genade verbond duysterder / en met veel omwegen van raadſelen boozgeſtelt wierd / alſoo wierd het ook met ſoo grooten klaarheyt van verdoog aan de conſcientie niet ingeboſemt : ondertuſſchen wierd ook afgebozert het Handſchijft / dat met het daaglyke bloed der offerhanden / als met ſoo veel onderſchijvingen vernieuwt moeft worden ; een doof na beter beſoſten wierd ontfleeken / die nochtans booz die tyd niet en ſoude geſtelt worden ; dooz welke dingen die vyinoedige werkingen des Geestes alſoo wierden verdonkert in de meeste / dat / in bergelphinge by den blyden overbloed des Nieuwen Teſtaments / de Geest geſeggt word onder den Ouden Teſtamente niet geweest te zyn / Joh. 7: 39. Het welke wy in zulken nauwen zin niet en verſtaan / dat wy zouden meenen dat hier alleen beteeſent worden die ongewoone gaven des Geestes / die op den Pinkſterdag over de Apoſtelen zyn uptgegoten. Want daar word perweg beloof / dat allen die in Chriſtum gelooven gemeyn is / en dat geſeggt word booz de verheerlykinge niet geweest te zyn. Doch wat is dat ? De volle en doozluchtige mededeeling des Geestes / welke Chriſtus tot de plichtige bezittinge zyns Koninkryks uptgeſtelt heeft / en die in die zichtbaare gaven als in ſpiegelen gebleeken heeft / maar ook uptgeboezd moet worden tot de genadige vruchten der aanwettinge tot kinderen ; gelykertijs Calvinus over deze plaatſe wel aangemerkt heeft.

Soo dat de
Geest ge-
ſeggt word
onder den
Ouden Te-
ſtamente
ſelfs niet
geweeſt te
zyn,

en aan den
Nieuwen
eerſt be-
looft
word.

XI. En waarlyk dikwils zien wy in de Schryftuure / dat de Heilige Geest alſoo aan den Nieuwen Teſtamente beloof / als of hy onder den Ouden niet en waare geweest / Ief. 35: 6. 7. 44: 3. Ezech. 34: 26. 27. Joel. 2: 28. Zach. 14: 8. vergeleeken met Ezech. 47: 1. Welke plaatſen alle behoozen tot het Koninkryke des Meſſie, als hy nu in de Werelt geopenbaart zoude zyn. Hier toe moet men ook brengeu / het gene Johannes de Doper van Chriſto ſepde / Mat. 3: 11. Dat hy de kinderen Abrahams ſoude Doopen met den Heyligen Geest en met vuur. Want nademaal de Doper deze dingen niet en ſeggt tot de Apoſtelen / maar tot de Joden die tot hem met menigten quamen / ſoo ſchynst daar niet alleen betekent te worden die wonderwerlyke uytſtorting der gaven des Heiligen Geestes over de Apoſtelen / welke de Heere ſelbe ook een Doop noemt / Handel. 1: 5. maar ook die heyligmaakende genaade des Geestes / welke heeft en boozt- brengeu een vuurige kracht in de herten der geloovigen / de ſelbe booz- bzingende / verlichtende / ontfleekende / ſubberende / ongelphke van ge- lphke dingen aſſcheppende / haar opheffende / en het boozwerp dat dooz zyn vuur ontfleeken is in zich ſelven verdozvende. Ende allezing ſchynst

schijnt met dese plaats vergeleeken te moeten worden / het seggen van Jesajas / Cap. 4: 4. Dat de Heere zoude afwassen den drek der Dogteren Zions, en de bloedschulden Jerusalems uyt het midden der zelve zoude verdryven door den Geest des oordeels en der uytbrandinge. Hier by komt dat zelfs dat huypen-gemeene / dat aan de Apostelen geschied is / de eerstelingen en een onderpand van de verbuilinge der generaale beloften des Geestes in zich begrepen heeft: gelpkerwijs uyt de toepassingē der Doofsegginge Joëls / en uyt de verklaaringē van Petrus Wand. 2: 38. 39. openbaar is. Wel derhalven merkt Chrysostomus aan / *Homilia 11.* dat Johannes met dese spreekwijs beteehert heeft / een rykelykheyt en overvloed dergenaede, die doorgeengrooter kragt zoude gestuyt worden.

XII. Gelpkerwijs dese dingen belooft zyn / alsoo zyn se ook onder den Nieuwen Testamente verbult. Een klaarder verstant van het Genaadeverbond / een grooter gevoelen van Gods liefde / een bypker bypheyte van Gods Koninkryk / een onbeschroomder vertrouwen, overbloediger vertroostingē / een vaster vrymoedigheyt, een Geeshelpke heyligheyt / en wie zoude alle dingen konnen noemen en optellen? heeft toen de Geest Gods gewerkt: wanneer men een iupste vergelpkinge maakt van de Uytsteehende geloobigen met Uytsteehende / en van de gemeene geloobigen met haars gelpken; volgens de Doofsegginge Zach. 12: 8. ziet Lit. 3: 5. 6.

XIII. Ondertusschen moet men waarnemen / dat God in den beginne des Nieuwen Testaments veel mildelpker met de geloobige gehandelt heeft / als dikwils daar na. Secker men kan niets heelpkers noemen als die dingen die Paulus van zich zelve / en van de andere geloobigen zijnes tids / meenigmaal verhaalt heeft. Want wat aangaat de vertroostingē en Vrede des gemoeds / wat kan 'er treffelpker saak zyn / als het gene dat hy den Philippensen belooft / de Vrede Gods die alle verstant te boven gaat, Philip. 4: 7. Daar mede overeen siemt het gene Petrus schryft / dat de gene die Christus lief hebben en in hem gelooven zig verhangen met een onuytspreekelyken heerlyke vreugde, 1 Petr. 1: 8. En desgelpks dat seggen van Johannes / dat de volmaakte Liefde, hoedanig eene doof het Euangelium boofgebracht woif / de vreesbuiyten dryft, 1 Joh. 4: 18. Doofwaat in soo diepen en getusten Vrede / en in soo bykans ongeloofpke blifdschap / schijnt ganschelyk geen plaats te konnen zyn boof brandende zielen-doof / bevingen / bangigheyt.

XIV. Wat aangaat de heyligheyt, daar van getuygt d'Aposiel zulke booftreffpke dingen / dat se mogen geteehert worden de bevattingē van onse reuwe verre te boven te gaan; wanneer hy verhaalt van zich zelve alsoo met Christus gekruypigt te zyn / dat hy zelve niet meer en leeft / maar Christus in hem / gelp of zyn geest en leven als van een lager opde zijnde / verslonden ware geweest doof

It is 2

Aan welke ook een meerder maate derseiver ge-

En in den beginne wel een overvloediger als nu.

1. Wat aangaat de vertroostingē.

2. Wat aangaat de heyligheyt.

een uytmuntender geest en het leven Christi / gelijkerwijs de Hemelsche Sonne alle de Sterren verdooft / en dat dat gansche leven dat hy leefde uyt geen ander beginfel voortgebloept is / als uyt het geloove en de Liefde van Gods Soone / Gal 2: 20. Doegt hier by / dat hy van zich zelven verhaalt alle die dingen te verachten die de andere menschen grootelyk waarderden / dat hy Christum allen grootelyk achtende / en vergetende het gene dat achter is / met groote schreden en een seer snellen loop na de volmaaktheit streefde / Philipp. 3: 8. 14. Wie ontfoude ontkennen dat hy tot dese soo groote dingen naauwlyk van verre een traage beweginge heeft ?

3. Wat
aangaat de
hoope en
het ver-
trouwen.

XV. Een ongelooftige hoope en vertrouwen van de toekomende erfenis heeft hy over al laten blyken. En het vertrouwen beschyft hy waarlyk met zulke heerlyke woorden / onttrent het eynde van het 8 cap. des Briefs aan den Romeynen / dat 'er niets nadrukkelijker en kan bedacht worden. Men lese aandachtigh die kloekmoedige roeminge in den Heere / welke den onepndigen overloed des geestes / die in zyn edelmoedige borst woonde / en de glisterende vlammen der Liefde Gods / die in zyn herte was ontfleeken / met een wondere pracht van woorden verheft. Die hoope vertoont hy ook overloedigh / 2 Cor. 5: 1. 2. 2 Tim. 4: 8. Phil. 1: 23. door welke het soo verre van daar was dat hy de dood zoude hebben gezeest / op welker medlinge de meeste menschen schrikken / dat hy in tegendeel de zelve met uytgezepte armen omhelt heeft / en begeerte gehad om ontbonden te worden / ten eynde hy Christo volkomener mogt genieten.

God na
zyn vry-
heyt alles
bedeelen-
de.

XVI. Seeker indien perant dese heerlykheyt van woorden vergelykt met die dingen die heden in de geloovigen bespeurt worden / die sal gedwongen worden te bekennen dat de zelve seer verre van die uyt-nemendheyt af zyn / soo schaal / mager / en kleyn zyn se in vergelykinge by die uytnemende dingen welke van ons in de Apostelen met ontfettinge en verwonderinge aangemerkt worden. Want de Geest blaast / gelyk / waar / wanneer / en soo veel hy wil. Het komt ons niet toe hem paalen voor te schyppen. In de begyne des Evangeliums heeft God getoont wat hy kan / en wat hy wederom wil doen / wanneer hy het leven / gelyk als uyt den dooden sal wederzyen- gen / Rom. 11: 15.

God, aller Lichten helder bron,
Doe ryfen die gewenschte Son.

Bysonder-
der ge-
wrochten
des Gees-
tes.

XVII. Aan desen Geest schryft d'Apostel voornaemlyk twee gewrochten toe / Rom. 8: 15. 16. waar van het eerste is / dat hy doet roepen Abba Vader; het andere dat hy met onsen geest getuygt, dat wy Kinderen Gods zyn. En dewyle dese twee dingen een seer voortreflyke vertroosting behelsen / soo sal het niet ondienstigh zyn dat wy met

met 300 grooten nauwkeurigheyt als wy konnen de zelfe ontbouwen.

XVIII. Waar oock de Heylige Geest is / daar en is hy niet ledig / Hy maakt daar geest het herte een goede reden op, Ps. 45: 2. De Geest is die dat wy geestelyke most / die de jonkvrouwen spreekende maakt, Zach. 9: 17. spreken: en upwerkt / dat de lippen der slaapenden spreken, Hoogl. 7: 9. Die den geest des geloofs hebben / gelyk zy gelooven, alsoo spreken zy ook. 2 Coz. 4: 13.

XIX. Ende niet alleen spreken zy / mompelende gelyk de ja dat wy gene die met een geslooten mont het weg zeggen / of nauwelijks durben roepen, de upspreken het geene zy met het verstant begrepen hebben / gelyk als die geen welcker bevende tong dooz vrese belemmert word; maar zy roepen bypmoediglyk uit met een klaare stemme. Want het en is niet te vergeefs / dat d'Apostel hier en aan de Galaten, cap. 4: 6. het woord van roepen gebuycht. Dit betrekent die vrymoedigheyt, macht en moed om alles te zeggen / waar mede ons geboden word tot den Genaden-thoon te naderen. Heb. 4: 16.

XX. Maar wat leert hy inzonderheyt roepen? Abba Vader. Het Abba en is eertyds den diensknachten of diensmaagden niet geoorloft ge- weest haar Heeren met den naam van Vader aan te spreken; gelyk- wy de Geleerde Seldenus upt het recht der Hebreen toont (de Succes- sionibus cap. 4.) Doch dit is den diensknachten en den diensmaagden Godes geoorloft; zoo onder den Guden als onder den Pleuwen Te- stamente; gelyk wy boven upt Jes. 63: 16. Job. 34: 36. daar wy nu bydoen Jes. 64: 8. en Jer. 3: 4. bewesen hebben. Als Christus zyne discipelen gebod te bidden / Onse Vader die in de Hemelen zyt, zoo heeft hy gebuycht een spreekwijs die den Jooden seer bekend en gemeen was. Alsoo spreekt Maimonides in Tephillot: Onse Vader die in de hemelen zyt, handelt alzoo met ons, gelyk gy belooft hebt door de Propheten.

XXI. Ook en is niet sonder nadruk die verdubbelinge der woorden / De nadruk Abba Vader, welke hier en in den Brief aan den Galaten te lezen van die is. Nademaal het eerste woord van een Hebreeuschen / en het verdubbe- andere van een Griekschen oorspronck is / zoude d'Apostel niet heb- ling. ben willen leeren / dat God nu van de geloobige / van wat volk en ton- ge zy oock waren / dooz ingeevinge des Geestes Vader wierd ge- noemt? Want van dese verdubbeling schijnt hier een andere reden te wesen / als by Marcus cap. 13: 36. Alwaar de kintu in houdt van Christus gebeden verhaalt word / en het achterste / van Marcus gehouden kan worden daar by gedaan te zijn / als een verklaringe van het eerste. Want Christus heeft in het Grieks niet gesproken / gelyk Paulus in het Grieks geschreven heeft.

XXII. Ten zy wy liever willen zeggen / dat dese verdubbelinge een kenteeken is van een vleyende en vleydelycke aanspraak.

Want Appa, 't welch niet veel verschilt van Abba / is den Grieken in dien sin niet onbekent geweest. Zeker by *Callimachus* (*Hymno in Dianam*) wordt Diana als een maagdekken ingeboert / spelende in de schoot en armen van haren Vader Jupiter / en Jupiter op een blyende / gemeenssaame en blyendelpke wijsse noemende Appa. Daar van daan ook komt het Latynsche woord *Abare*, 't welch by *Ausonius* te leesen is / en gebuycht wordt voór het Grieksche woord *ἀδελφίζω*, dat is / minnelyk aanspreken, gelyk de broeder den broeder plagt te doen. Siet hier ober na / die taalkundig zyt / het geene ter deser zaken dienende / *Ludovicus Capellus* geleerdelyk by malkanderen gebrecht heeft / in *Spicilegio ad Marc.* 13: 36.

Deese aanspraak bestaat in geen bloote woorden, maar in volle-verseekert-heydt des geloofs.

XXIII. En dese aanspraak bestaat niet in bloote woorden / als of wy Gode alleen met de lippen souden blyen. Maar tot een grond leggende de waarheyt der aanneminge tot kinderen / zoo geestse te kennen dat daar van in het herte geloove en volle-verseekert-heydt is. En deselve helpdende verreren wy Godt / roemende de heerlykheyt zynner genade / waar mede hy ons de onwaardighe der Menschen tot soo grooten uytstek van eere verheven heeft. Wy beliden ook dat wy in den geloove van hem eyschen en verwachten / alwat kinderen van een sere goedertierenen Vader billik verwachten mogen. En hem Vader noemende / verbinden wy ons met eenen tot gehoozsaamheyt / eerbiedigheyt / en Liefde die soo grooten Vader waardig is. Daarom / als d'Apostel zegt dat wy door den Geest Abba Vader roepen / soo leert hy ons daar mede dat desen Geest is een Werckmeester van geloove / volle-verseekert-heydt, helpdenisse / godtvuchtigheyt / en edelmoedige gehoozsaamheyt.

Hy getuygt ook met onsen Geest.

XXIV. Maar nu moeten wy het andere getuyocht des Geestes oberpeynsen / het welke d'Apostel daar in stelt / dat hy met onsen Geest getuygt dat wy Kinderen Gods zyn. Twee getuygen hebben wy hier / welke zamenspannen om het selve getuygenisse te geven. De eene is van een lager ordte / Onse Geest, de andere van de hoogste ordte / De Geest der Aanneminge tot Kinderen, welke des Soons Gods is / Gal. 4: 6. Seyde konnen zy van deese zake zeer wel kundig zyn / maar pedet na sijn wys / trap en ordte.

Dat is, onse conscientie:

XXV. Door onsen Geest wordt verstaen het gemoedt / en de conscientie van een ieder geloovige / waar door het geschied dat hy sich dier dingen die inwendiglyk in sijn hert voorszallen bewust is. In desen sin zeyde d'Apostel / Wie van de menschen weet het gene des menschen is, dan de Geest des menschen die in hem is. 1 Cor. 2: 11. Anders wordt hy genoemd het herte des menschen, dat hem veroordeelt of vryspreekt, 1 Joh. 3: 20, 21. of de mede getuygende conscientie, en de gedagten die malkanderen beschuldigen ofte ontschuldigen, Rom. 2: 15.

XXVI.

XXVI. Het getupgenisse van desen onsen Geest bestaat in een nauwkeurige vertooninge van onsen staat door gewisse kenteekenen / en in een volle-versekertheyt des geloofs / waar op volgt een zeer onbekommerde gerustigheyt des gemoeds / en een onuitsprekelicke blijdschap. Want dewijle de geest die getupgt / en de mensch aan welcken hy dat getupgt inetter daat een zyn / zoo moeten sig hier geen ander getupgenisse verbreiden / als een onbekommertheyt des gemoeds dat sig zynes geluks upt onbedrieglike kenteekenen bewust is. Alzoo seyt onsen Apostel / als hy wilde zeggen dat hy zeer wel wist dat hy in opregtigheyt sprak; myne conscientie geest my mede getuygenisse, Rom. 9: 1. Welkers getupgenisse niet anders en kan zyn / als een vertooninge van de wel doorzekerne waarheyt.

XXVII. Doch daar wordt veel toe vereyscht op dat dit getupgenisse / het welck over een saak van het grootste gewicht gegeven wordt / getuygenbondig en geloofwaardig zy. Op twee dingen moeten insonderheyt letten. Voor eerst is het noodsaackelik / dat onse Geest upt Gods woordt nauwkeuriglik onderrecht zy aangaande de kenteekenen waar upt permant door een kindt Gods kan onderkent worden. Gods woordt alleen is een geloutert silber en sevenmaal getepnigt. Volgens desen regel moeten in zaachen / die de zaligheyt aangaan / gevoelen en spreken. Alle de ingebingen van onsen Geest moeten aan die regel onderfagt worden / en niets mach men in het stuk der zaligheyt als geloof waardig aannemen / dan het geene daat mede zeer net overeenkomt. Ten anderen moet hier by horen een fter naarsig onderzoek onses zelfs / of die dingen / welke Godt als kenteekenen zynet kinderen in de Schrifture voorsiet / in ons ook worden gevonden.

XXVIII. De kenteekenen der kinderen Gods zyn tweedertep. Voor eerst eenige goede hebbelikheden der ziele / en een gelphmatig vervolg van een Goddzuchtig leven; ten anderen bpsondere daaden Gods ontrent zyne geliefde / welke daaden hy alleen verwaardigt te oeffenen ontrent die geue / die hy met een Vaderlike Liefde omhels.

XXIX. Tot de kenteekenen van de eerste slach behooren deese. 1. Gelyk-1. Een indrukkinge en een uitdrukkinge van Gods beeldt / en een vormigheplige gelphvoornigheyt met den Vader en onsen Eerstgeboren heyt met Broeder. Want wat isser natuurliker / als dat een Soon na zyn Godt, en Vader sweert / en dat een Broeder den Broeder gelph is? Gelp-Christo, herwijst dan de natuurlike Soone Gods het affchynfel is van des Vaders heerlikheyt, Heb. 1: 3. alzoo past het ook ons te zyn na onse oydre en wijse. Gelpherwijst de verdorven Adam een soon gewan na syn beeldt, na syn gelyckenisse, Gen. 5: 3. Alzoo ook Godt kinderen teelende / satfoenert haer na zyn gelphenisse / tot regtveerdig-

digheyt en waare heyligheyt, Eph. 4: 24. En deese gelpckenisse Gods / word door een gemeenzaamen ommeegang met hem ter volkomenheyt gebracht: tot dat wy die aanneminge tot kinderen bekomen hebbende / daat d' Apostel van spreekt / Rom. 8: 23. hem volmaaktelikh zullen gelyk zyn / 1 Joh. 3: 2.

2. Een
leven dat
Gode
waardig is.

XXX. 2. Een nieuw leven / het welcke Gode waardig is / en een geworcht van den Geest der Aanneminge tot kinderen / die de Geest is des levens, Rom. 8: 2. Hoedaanig de Geest is der schepsden / zoodanig is ook haar leven. De natuurlijke mensch heeft geen edelheit der Geest / en geen treffeliker levens beginfel / als zyn ziele: waarom ook zyn leven niet als dierlik is. Doch de kinderen Gods / dewijle sy begaaf zyn met dien Geest der vrymoedigheyt, Ps. 51: 14. die ook de Geest Christi is Gal. 4: 6. leven op haar wyse zoodaanigen leven / hoedaanig Christus eertijds geleefd heeft: zyn voorbeeld en voorschrift na vermogen volgende: ten eynde ook op haar eenigling passe / het welcke Christus in een veel opnemender sin van sig zelve seide; De Soone en kan niets van hem selven doen, ten zy hy den Vader dat siet doen: want soo wat die doet, 't selve doet ook de Soone desgelyks. Joh. 5: 19. Treffelich is het zeggen Pauli Eph. 5: 1. zyt navolgers Gods; als geliefde Kinderen.

3. Liefde
tot Godt.

XXXI. 3. Een waare en oprechte Liefde tot God. Dat leert de nature zelve. Want wat rechvaardige zoon heeft zyn Vader niet lief? Dit is geen geschreyene / maar een gebozene Wer. Deese liefde nu ontstaat / ten deele upt aannemeringe van Gods zeer minnelike denigden / tot welker gemeensaame beschouwinge zyne kinderen worden toegelaaten / siende den koning in zyne schoonheyt, Jes. 33: 17. Ps. 63: 3. ten deele upt de wederom-strijpende stralen van Gods Liefde tot haar / waar door zy niet anders konnen als in blammen ontsteecken worden. 1 Joh. 4: 19. Soo dickwils zy met een aandagtig herte deese Liefde overwegen / zoo oordeelen zy de gantsche twyfte van hare ziele te enge te zyn / en niet genoegzaam om de schuldige wederliefde te oeffenen.

4. Eerbie-
digheyt en
gehoor-
zaamheyt.

XXXII. 4. Eerbidigheyt en kinderlike gehoorzaamheyt: Mal. 1: 6. 1. Petr. 1: 17. Deselve volgt upt die Liefde daar wy terfont van gesproochen hebben. Deese Liefde verbiedt perfweg te doen het welk Gode onaangenaam zoude zyn / wiens er indien zy siet dat van penant anders vernindert word / zoo laat zy het gemoed nauw rusten / Ps. 42: 4. 11. En tegendeel maakt zy het zelve gereed en vaardig tot alle plichten van Godsaligheyt / Joh. 14: 11. Sy laat den mensch niet gerust zyn / indien hy niet een onbedagtsaame daadt God heeft geteygt / en zyn vriendelik en aanminning aangesigte / gelyk eertijds / niet en siet: eyndelik dypt zy hem aan / om aan de voeten van zynen hemelschen Vader eerbidiglik neder te vallen / en met droefheyt en traanen / vergevinge zynet misdaaden te versoeken / en

een

een naauwkeurige gehooftaamheyt tegen het toekomende te beloven / Luc. 7: 38.

XXXIII. 5. Ongebeugde broederlyke Liefde, waar mede hy ontrent alle die gene aangedaan is / in welke hy Gods beeld / en deelgenootschap aan de zelve genaade met hem bemerkt. Bephterwys die natuurlyke liefde van Joseph ontrent zyn Broeder Benjamin door seer overbloedige kenteekenen zich zelve openbaarde / Gen. 45: 14. 15. alsoo ook terwyl de andere kenteekenen in het verborgene schuylten / vertoont die Broederlyke Liefde aan de twyfelmoedige ziel een kenteeken van haaren staat / 1 Joh. 3: 14. En het en kan niet geschieden dat de Liefde tot de Broeders van de Liefde tot God afgeschepten worden. Die het principaal bemint / zal ook de copye beminnen. Die God bemint / zal ook den genen beminnen die Gods is / en in welken hy de deugden Gods ziet / en dien hy geloofd van God bemint te worden / 1 Joh. 4: 20. Dese dingen moet onse Geest neerfliglyk onderzocht hebben / voer en al eer hy perweg van onsen gelukfalligen staat kan getuigen. Wyders moet hy weten / dat alle dese dingen hy alle kinderen Gods / en hy haar alleen zijn: als zijnde gewoogten van den wederbaarnden Geest.

5. Broederlyke Liefde.

XXXIV. Maar daar en boven zijn 'er eenige bysondere daaden van Gods Liefde / waar mede hy alleen zijne kinderen vertwaardigt te betweldadigen. God is wel aan allen goed, en zyne barmhertigheden zyn over alle zyne werken, Ps. 145: 9. Maar een seker bysondere en uptinnende goedheyt bewaart hy voer zijne upverkoenen; waar van de Psalmist segt Ps. 73: 1. Immers is God Israël goed, den genen die reyn van herten zyn. Wier toe behoort / dat God haar met zyn Geest somtids gelijk in de hoogte opvoert en met zyn bovenhemelsch licht omschijnt / dat hy haar zyn aangezigt van een seer oprechte Liefde blinkende te zien geeft / dat hy haar kust met de kusse zijnesmonds / dat hy haar toegank geeft om met hem te hebben een allersoetste wederzidsche offening van geestelike Liefde / en dat hy overbloediglyk zijne Liefde in haare herten upgietende / haar dzenkt up de stroomende breken van honing en boter / en dat dikwils in de grootste dorzheyt van de benaude ziele en op soodaanigen tyd als dezelve zich soodaanig pers niet belooft: en wat van de verborgentheden deser gehelpene gemenschaamheyt met onsen hemelschen Vader meer is; welke de geloovigen altemets zien / smaaken / gevoelen / maar welke geen penne van een School-onderwijs na waardye kan upleggen. En van dese dingen is het billik dat onderbindinge hebbe des menschen geest / die getuigenisse zal bevoegt zijn te geven van zijnen staat. En hoewel dese dingen niet allen kinderen Gods / noch ook altyd / ja ook niet dikwils / wederbaren / die gene nochtans / den welken zy wederbaren / zijn waarlyk kinderen Gods.

Hier by komen eenige bysondere daaden van Gods Liefde ontrent de zyne.

Aan dese
kenteeken-
nen moet
onse Geest
ons onder-
soeken.

XXXV. Na dat onse Geest aangaande dese saaken grondig is onderweten / soo moet hy vorder en naauwkeurig ondersoek ontrent ons zelven doen / en gelyk als onder de oogen van den afzienden God; zoudet beyniging of ontbeyniging / alles sozorgvuldiglyc doozoeken; daar op acht gebende of die dingen / die wy gesegt hebben kenteekenen van Gods kinderen te zyn / in ons gevonden worden: desgelyks of wy 't eeniger tyd in gebeden / of andere oeffeningen van God-bijzichtigheyt / gewaar geworden zyn een bysondere gunste van den goedertierenen God / waar dooz onse anderzins traage herten wierden opgewekt / ontfieken / vertroost / en na den Hemel opgevoert: Het welke wanneer wy onsen Geest upt klaare bewysen vernomen is / soo geruypt hy bymooediglyc dat wy Gods kinderen zyn / vertoont die waarheyt aan het verstant / en maakt dat wy daar van ons zelven bewust zyn / en seggen konnen. Dit weet ik dat God met my is, Ps. 56: 10.

By welk
getuygenis-
se komt het
getuygenis-
se van Gods
Geest.

XXXVI. Dese dingen zyn Gods kinderen wel tot een grooten troost. Maar dewyl se upt de Schijfthuere en upt het onderwijs der Ervarentheyt weten dat ons herte bedrieglyc is / en van den Wysen der Koningen onderrecht zyn / dat die een sot is die op zyn herte vertrouwt, Spruk. 28: 26. en dewyl se in geen saak min zonden willen bedrogen worden / als in dese / byten welke geen gewichtiger kan zyn / soo zyn se als dan eerst ganschelyc geruft / als by het getuygenisse van haaren eygenen Geest komt het getuygenisse van Gods Geest. Dat was het gene dat David met zulke ernstige gebeden van God begeerde Ps. 35: 3. Segt tot myne ziele, ik ben u heyl.

Welkers
gelegent-
heyt ver-
klaart
word.

XXXVII. Dit getuygenisse word booznaamelyc gegeven in deser manieren. Eerstelyc maakt de Geest Gods / dat die Heplige hebbelykheden / die wy gesegt hebben kenteekenen van Gods kinderen te zyn / en die anders dikwyls met veel dupsternisse bestwaelt / met veel schimnel bedekt zyn / overbloediglyc in haare ziele blinken / en zich aan de bespiegelingen van het gemoed / dat zich zelve onderzoekt / gelyk als van zelfs komen vertonen. Ten anderen wekt hy ook onsen Geest / die anderzins loom is op / tot een naastige achtgebhinge op die dingen die in onze ziele zyn / en inen van de zelve gedaen worden / en bestraalt de oogen van het verstant met een boven-hemelsch licht / op dat wy niet en worden bedrogen dooz dingen die meer schoon-schijnende als bondig zyn / en op dat wy die dingen niet ober het hooft en zien aan welker gewaarwozdinge onse troost hangt. Hier by komt een zekere inwendige inblaasung / die met geen menschelyke spraak kan wytgelegd worden / en die Gods liebelingen onmiddelyc van haare Wanneininge tot kinderen verseekert / niet min dan als of zy in den derden hemel opgenomen zynde / upt de mond van God zelfs / dooz eenige luydsklinkende Godspreek zutag ontfangen hadden / gelykerwijs de Apostelen ertpds op den heyligen

ligen berg een stemme hoorden die van de hoog-weerdige heerlyk-
heyt tot haar gebragt wierd, 2 Petr. 1: 17. Eyndelyk nademaal 'er
geen bondiger getuigenisse is als dat / het welke met de werken zelve
bewezen word / soo laat zich de Geest Gods ook daar in niet onbe-
wygt, verwekkende in de gelovigen edelmoedige bewegingen / en seer
soete vertroostinghen / en strekende haar met zulke lieflyke / met zulke
minlyke / ja alle verstant te boven-gaande vertroostinghen / dat
zy de zelve niet anders als soo veel getuigenissen van haere Aannemin-
ge tot kinderen konnen aanmerken.

XXXVIII. Ook is hier geen oorzak om te vreesen / dat Gods
kinderen zich hier laaten bedriegen / en het geen een leugen en louter
bedrog van den betleppenden Geest is voor het getuigenisse des Heyl-
igen Geestes aannemen. Want in dese stemme des Geestes Gods is
soo grooten klaarheyt / soo grooten Majesteit / soo grooten werk-
zaamheyt / waar mede hy de diepste en innigste deelen van het herte
door een onoverwinnelyke kracht doordringt / dat die gene die aan die
stemme gewent zyn de zelve seer lichtelyk van alle andere ondersche-
den. Waarlyk de Werelt en kan desen Geest niet ontfangen, zy en
ziet hem niet, nog en kent hem niet, Joh. 14: 17. Maar de schaapen
Christi kennen de stemme van haaren herder, Joh. 10: 4. En soo heeft
de zelve niet soo seer in haare ooren als in haare herten klinkt / soo zin-
gen zy vol van blydschap zynde hem toe: Dat is de stemme mynes Lief-
sten, ziet hem, hy komt, Hoogl. 2: 8. Gelykterwyls God eertyds
in ongewoone verschijningen met zulke klate bewijzen zyn Majesteit
aan de heylige profeten openbaarde / dat 'er geen reden van te twy-
felen overig bleef / alsoo doorgiet ook de vertroostende Geest met zul-
ken heideren licht de zielen der uytverkozene, dat se hem lichtelyk van den
Geest der duysternisse onderkennen. Maar dese dingen konnen niet
geleert worden als door het ondervinden / gelykterwyls aan niemant
het eygen geluyd van eens pegelphs stemme kan bekent worden als
door het hooren.

XXXIX. Maar de Geest Gods pleegt de uytverkozene met soo
genoeypken Euangelium niet te verblypken / ten zy dat eerst haare
herten door een overbloedige erkentenisse haarer sonden / en door een
diep geboeken der elende verbyzfelt zyn / Jes. 61: 1. 2. en 5: 15. 18. Ge-
minlyk gaat door uyt een sterke wint / breeken de bergen en scheu-
rende de steenrotzen door den Heete henen / vooren al eer het supsen
van een seer vriendelyke stemme uyt een vreedzaam stilswygen gehoozt
wordt / 1 Koning. 19: 12. Dese balsen word niet gegoten als in een
gebrooken hert / Ps. 51: 10.

XL. Annemert worden ook de gemoederen der uytverkozenen
door dese sorte aanspraak des Geestes verblypht / of zy worden te ge-
lyk ontfleeken in bydende Liefde tot God / en opgewekt tot een pbe-
te betragting van een nette Godsalygheyt. De zelve geest die een

Hy heeft
merktee-
kenen zy-
ner Godde-
lykheyt in
zig.

Hy pleegt
niet te ver-
troosten als
herten die
eerst ver-
bryzfelt zyn.

Hy heyligt
niet min
als hy ver-
volikt.

trooster is / is in de zelve daad ook een heyligmaaker / Ps. 51: 14. 15. Het kan ook niet anders wesen. Wanneer de Ziele door de werkinge des Geestes van Gods oneindige Liefde onttrent haar verseekert word / soo begint zy te zanden in onderlinge wederliefde / en uytzeekeude in overbloedige dankseggingen soo zegt zy / hebt gy my / Heere / met zulken uytneemenden / met zulken onverbdienden eere vereert / dat gy my booz u kind houdt; en maakt gy zelve my dat nu gemeenfaamelijk bekent / uwe Liefde in myn herte uytgietende door den heyligen Geest dien gy my gegeven hebt: en zoude ik u niet wederom met alle myne kzachten beminnen / eeren / oppassen / gehoorzaamen? Och dat ik van alle dingen ledig was / op dat ik met Liefde tot u alleen verbuult wierd! En dat is eeri ongetwyselt merkteeken des heyligen Geestes / indien de mensch verclipt zynde van gemoed / te gelyk in Liefde tot God zandender / en tot den dienst Gods wakkerder word gemaakt. Niet dat / maar heel andere dingen beoogt / de Geest des vleesches en der helle met zyn bedrieglyke vleperpen.

X L i. En dese dingen hebben wy al stamelende voortgebracht aangaande dese geestelike stoffe / welke het merg van het innigste Christendom is; biddende met vuurige begeerten / dat de heylige Geest zelve dese dingen inwendig zyne Nazireen leere / en de zelve aan haar te hooren / te zien / te smaaken geve. Het zy alsoo Heere Jesu / AMEN.

TWAALFDE HOOFSTUK.

Van de Heyligmaakinge.

Heyligheyt is het gieraat van Gods Kinderen.

I. **D**at de uytverkozene / wedergebozene / aangenomene Kinderen Gods / EEN HEYLIG VOLK zyn heeft d'Apostel Petrus met heylighe woorden verkondigt / 1 Pet. 2: 9. Welke heyligheyt / dewyl se een uytneemend cleet van Gods huys is / Ps. 93: 5. van ons met sifswygen niet en moet voortgegaan worden. Doorzamelijk / dewyl het de laaste plaatsen in de beloften van het genaade-verbond niet en heeft dat God een heyligmaaker van zyn Israël is.

Welkers natuur uyt de woorden die den

II. Op dat nu de natuure van dese heyligmaakinge van ons geslakkiglyk verklaart word / soo moet men niet soo seer aanmerken de oof-

den die den heyligen Geest gebruykelyk zyn geleert moet worden.

oorspronkelpchheyt en betekenisse van het Latijnsche woorde *Sanctificatio* overgeset heyligmaakinge, als wel van het Hebzeusch woorde *kodesch*, en van het Grieksche *hagios*, *hagiosyne*, *hagiosmos*, *hagios*, en van diergelike woorden/ welke seer dichtwils by de Heylige Schryvers gebruikt worden. En het zal dienstig zyn/ dat wy beknopelpch ondersoeken/ eerst wat Heyligheyt/ en dan wat Heyligmaakinge zp.

III. Heilig word in de Schryftuure genoemd eerstelyk, het geene van een gemeen en burgerlyk gebruik/ en voornaamelpch van god- worden de loogheyt/ is afgesondert. In dien sin worden de uytverkoorenen ook uytverkoo- heilig genoemd: als zpnde afgesondert van de godloose volkeren deser renen ge- Wereld. Lev. 20: 26. En gy sult my heilig zyn, die ick u hebbe afge- 1. Om dat zondert van de volkeren, op dat gy myne soudet zyn. 2 Cor. 6: 17. zy afgeson- Daarom gaat uyt het midden van haar, en scheidet u af, zegt de Heere, dert zyn ende en raackt niet aan 't gene onreyn is, en ick zal u lieden aanuemen. van de god- Het en is niet min van het verbozene/ als van het uytwendige loose vol- Israëel waarsachtig/ dat het een eygen volk is/ wiens wetten verschey- keren der den zyn van aller volkeren wetten. Esth. 3: 8. Wereld.

IV. Schoon heeft Bileam daar van gesongen Num. 23: 9. Siet dat Bileams volk sal alleen wonen, en het en sal onder de Heydenen niet gerekent getuyge- worden. Een volk word Israëel genoemd/ 1. Om die ontelbaare nisse van menigte van menschen/ v. 10. Wie zal het stof Jacobs tellen? en 't Israëel getal, ja het vierde deel van Israëel? 2. Om die heylige banden waar mede dese menigte zaamgebonden was. Het was geen vermengde samenbloeijng van menschen/ maar een menigte hebbende een burger- zamenbloeijng van menschen/ maar een menigte hebbende een burger- schap, verenigt door een verbond/ geregeert door goede wetten/ hebbende recht en erffenisse/ en God selve tot haar hooft. Alsoo spreekt 'er Petrus van/ 1 Petr. 2: 10. Die gy eertyds geen volk en waart, maar nu Gods volk zyt. Want dat beteekent het woorde Volk, by den Hebreu *Gnam*, by den Grieken *Laos*, wanneer het in zp'n nadsuck gebruikt word/ en onderschepten van Goyim, dat is de heydenen. En geen volk (in 't Hebzeusch *la gnam*) Deut. 32: 21. beteekent een menichte die van zoodanige voorrechten verske- hen is. Van dat volk getuygt Bileam/ dat het alleen, of afgeson- dert woont, en onder de heydenen niet gerekent word. Want het is van de gansche werelt afgeschepten; in wet/ zeden/ insettingen zeer veel van andere onderschepten. Tacitus zegt (*Histor. Lib. 5.* Moses, om het volck aan sig vast te maken in het toekomstige, heeft het nieuwe, en tegen de andere menschen strydige, insettingen gege- ven. Al wat by ons heylig is, dat is daar onheylig. Wederom het gene ons ongeoorloft is, dat is daar toegestaan.

V. Welke afsonderinge des Joodschen volks/ voor 300 veel zp ge- Het welke der Ceremonien wel alleen op Israëel siet, maar ten opsigte der voorreflykheyt der se- delyke Wet alle godtvruchten gemeen is.

schiede door de Ceremonieele, dat is / Doorbeeldige Insettin-
gen / een Doorbeeldige heyligheyt seide; maar voor soo veel
30 ook door de voortreffelikeit der Wetten die zedelike plich-
ten voorschrijven boven de andere natien zeer veel uitmunteden /
300 isse voor 300 veel den Godzaligen van alle eeuwen gemeen.
Hiertoe word ook de gemeente des Nieuwen Testaments ge-
noemt de kudde van des Heeren erfenisse, die alleen woont, *Mich.*
7: 14. En Christus zegt van de sijne / datse wel in de Wereld zijn,
maakt nogtans niet van de Wereld: want hy heeft haar uit de Wereld
uutverkooren, *Joh.* 15: 19. haar trekkende uit deesetegenwoordige
boose Wereld, na den willen onses Gods en Vaders, *Gal.* 1: 4. Hiertoe
behoort de vermaninge Pauli / *Rom.* 12: 2. En word deser werelt
niet gelykformig.

Waar in
bestaat de
waare sin-
gulariteyt,
dat is, by-
sonderheyt
der Godza-
ligheyt.

Vl. En dit is die / by sommige geprezeene bysonderheyt der
Godzaligheyt. Welke niet en bestaat in uytwendige beuselingen van
overtollige-eygenwilligen Godsdienst en strenge-seifs mishandelingē,
hoedanig byhangt der Phariseen by de Joden / en der Askeeten
eertijds by de Oude Christenen waren: van welke *Casaubonus* han-
delt en nagesien kan worden / in *Exerc. ad Barom. Exerc.* 1. *Nam.* 9.
hoedanigen sarfoen van leven *Epiphanius* in de Grieksche taale na-
duukhelph genoemd heeft *ἐξολακρότητα διακονότης* / dat is / een eygen-
willige uytmuntendheyt van gerechtigheyt. Maar in een betimp-
dinge van de ondeugden der Wereld / hoedanige byn hoogmoed / dion-
keuschap / overdaad / en allerhande ydelheden / *1 Petr.* 4: 3.
Want het is ons genoeg dat wy den voorgaanden tyd des levens
der heydenen wille volbragt hebben, en gewandelt hebben, in on-
tugtigheden, begeerlykheden, wynsupperen, brasseryen, drinke-
ryen, en grouwelyke afgoderyen. *Eph.* 5: 7. Zoon zytdan hare
medegenooten niet. en vs 11. En hebt geen gemeenschap met de on-
vrugtbare werken der duysternisse, maar bestrafte ook veel eer. *Ter-*
tullianus in *Apologetico*. Onse spraak, ons gesigt, of onsgesoor, heeft
geen gemeenschap met de rasernye van 't wortelperk, met de oneer-
baarheyt van de schouwburg, met de wreedheyt van het wortel-land,
met de ydelheyt van der kampvegteren oeffenplaats: tot Schouwspelen
en komen wy niet te samen. 2. In meyningen en geboelens die van
het oordeel des gemeenen volks zeer verschillen: want dat heeft
Paulus te kennen in het verbolg / maar word verandert door de ver-
nieuwinge uwes gemoeds, op dat gy meugt beproeven welke zy de wil-
le Gods. Voor het gemeene volk verstaet niet alleen het gepeupel,
waar van Tacitus zegt / Het gepeupel heeft nog oordeel nog waarheyt;
maar ook die gene die in de Werelt / zoo wel sich selven / als anderen
zeer wip schynen te syn: voor welke Godt gemeenlyk syne verbol-
gentheden verbergt / die by den kinderkeus openbaart. *Matth.* 11: 25.
3. In

3. **In doll en genegenheden** / 1 Petr. 1: 14. En word niet gelykformig den begeerlykheden, die tevoren in uwe onwetenheyt waren. 4. **In oeffening van zulken edelmoedigen dengt die de bevattinge en hychten van de andere menschen seer verre te boven gaat** / Philipp. 2: 25. Op dat gy moogt onberispelyk en opregt zyn, kinderen Gods zynende ontraffelyk in 't midden van een kromen verdrayt geslagte: onder welke gy schynet als lichten in de werelt.

V II. **En anderen heylig beteehnt dat gene dat God en zynen** 2. De uyt-dienst is toegeepgent en toegehepligt. Alsoo word de altaar / en de verkorene dingen die tot de zelve behooren / genoemd een heyligheyt der heylighe- worden den, Exod. 30: 29. Alsoo zyn de Godsallige Gods eygendom uyt alle Heylig ge- Volkeren, Exod. 19: 5. In het Hebreeusich staat vooz het woord / noemt om dat in de oversettinge is eygendom / het woord *Segylla* סֵגֶל. Daar mede oer een koint het Latynsche woord *sigillum*, beteehenende een de zyn toe- Segel, soo dat *Segylla* een sake beduyd / welke pemant met zyn opge- geheyligt. duikt segel verklaart zyne te zyn / en soodaanig waar dooz de men- schen / en koningen zelfs / rpk gerekent worden / en waar mede zj haar heerlykheyt vertonen / Predik. 2: 8. Ik vergaderde my ook Sil- ver en Gout, en kleynodien, of rpkdommen der Koningen: alwaar het woord *Segylla* dooz kleynodien verduyscht word. Alsoo heeft God Israël zich upverkozen tot zyn eygendom / tot schatten die vooz hem bewaart moesten worden / alwaar in de grontext wederom het woord *Segylla* gevonden word / Ps. 135: 4. De Griekische vertaal- den het περιουσιος *periousios*, dat is / een byzondere bezittinge voor hem zelve, Deut. 7: 6. word gesegt / een volk des eygendoms. Het wel- ke Paulus volgende de 70 Oversetters / noemt λαός περιούσιος; een ey- gen volk, Akt. 2: 14. Hieronymus getuygt dat hy de beteehenisse van dit Griekische woord upt niemant der genet / die in de wereltsche geleerthayt bedyben waaren / heeft konnen leeren / maar dat hy zulks gehaalt heeft upt de aangerokkene plaate van *Denteronomium* en diegelyke. In ooydeel dat Grotius nochtang niet quaalph aan- gemerkt heeft dat *periousion* (περιούσιον) ooypronkelyk is van (πε- ριούσιος) het welke beteehnt voortreflyker zyn, waarom *periousios* het zelve is met *exairatos* (ἐξαιριστος), uytnemende. En *periousia* (περιουσία) beteehnt overvloedigheyt, in welken zin *Clemens Alexan- drinus* (*Admo. ad Gentes*, pag. 5.) dit woord gebzupht. Tot een loon van onderwyse belooft hy ons, uyt zekere overvloedigheyt (*in περιούσιος*) het Koninkryke der Hemelen. De Godsallige zyn dan Gods uptne- mende besitunge / welke hy zich epgent / en bewaart / en waar mede hy pronkt / als met een sierlyke Kroone, en Koninklyke Hoed, Jes. 62: 2. welke hy vooz zyn rpkdom houdt / en niet en gedooft erns anders te zyn: en in desen zin kan haar ook heyligheyt toe- geschryven worden / 1 Petr. 2: 9. worden dese dnygen saamgevoegt een

een heylig Volk, een verkregen, of geeygent Volck, gelyk 300 de Gelyckfche woorzen ook konnen worden vertaalt.

Godt teec-
kent fyne
dienstkne-
ten, als din-
gen die de
fynen zyn.

VIII. En waarlijk God teekent zyne dienstknechten / als dingen die hem toebehooren / die hy wil bewaaren op dat hyfe niet en verliese : en ook in desen fin houdt hy haar booz heylig / dat is / booz onfchendaar. Openb. 7: 2, 3. 300 Johannes eenen Engel, van vier dienftbaare Engelen onderfcheyden / en over de felve gebiedende / welke opquam van den opganck der sonne, want ook Chriftus zelve is de opganck uit der hoogte Luc. 1: 78. en het Euangelium is booznarmelich verkondigt upt Jerufalem na het werten / narmelich na de eylanden der Zee, dat is / Europa. Deefe hadt den Segel des levendigen Gods, narmelich den Geest Gods / die ook de Geest des Soons is Gal. 4: 6. en booz welken de upverhozene versegelt worden Eph. 1: 13. Als die het merck-teecken van Gods heyligheyt / uptgedrukt in den Euangelio / haar indrukt / waar aan zy gekent worden Gods te zyn. De fen Engel gebood de andere / datfe niemant zouden befchadigen / tot dat wy, fegt hy / de dienstknechten onfes Gods fullen versegelt hebben aan haare voorhoofden. Met welke woorzen men niet en moet meynen dat Gode in deefe versegelinge mede-werker worden by geboegt / maar Chriftus fegt dat van fig zelve en van fijnen Geest / welke Godt den Vader haaren Godt konnen noemen / aangefien zy beyde van den zelve gefonden worden. Jhes. 48: 16. De Heere HEERE heeft in y en fynen Geest gefonden. Want 300 konnen de heylighe woorzen zeer bequaarmelich worden overgefet. Dozder dat zegel was aan de voorhoofden van Gods dienstknechten / om dat de waarheyt des Euangeliums / ende de kracht der Godfalgheyt / in haare herten booz den heyligen Geest ingedrukt / fig vertoonen booz een openbaare belpdeniffe / en klaar-blyckende oeffeninge van heyligheyt / welke van alle met ozen worden gehoozt en met oogen gefien / gelyckertwys het voorhoof dat gedrelte van den menfch is / dat het alletmeest booz het gefigte van andere openftaat. Ook is het niet onwaarfchynelich datter geflimesprekt wordt op de gewoonte in Ooften gebruyckelich / volgens welke de naamen der heeren op der knechten voorhoofden gefchreven wierden / gelyckertwys Grotius upt Hefychius en Aristophanes aangemerkt heeft. De godfalgige zyn dan 300 Gods eygendom / datfe zynen naam op haare voorhoofden draagende / Openb. 14: 1. ook belpden datfe aan zynen dienft toegeeygent zyn.

En fy ey-
genen zig
wederom
Gode toe
met eenen
cedt.

IX. En gelyckertwys Godt zyn felgel haar ingedrukt heeft / alzo teekenen zy ook / met onderfcheydinge van eygen handt / datfe niemands van Godes zullen zyn Jhes. 44: 5. Eerthys placieten de Roomfe Soldaaten (na het getuygeniffe van Vegetius, de re militari Lib. 2 Cap. 5. met flippelen, die levendig zouden blyven ftaan, op haar vel befchreven zynde, als zy op de regifters wierden gefet / om den eed te doen / waar van daan het gekomen is dat in de Wet van Mauritijs de Soldaaten genoemt

noemt worden in *Mann signati*, op de hand geteckende. Want de merkteekenen der soldaaten zyn op de handen: segt *Alianus*. Die zelve noemt *Chrysostomus*, het segel van een Krygsman, over Rom. 4: 11. Siet *Grotius* over *Openba.* 13: 16. De geloobige op de zelve wopse byhang van God geteekent; zynde dooz de kracht van Gods vuurige Geest / en met een waarlych onuytwischbaar en eeuwiglych levendig blijvend merkteeken / doen met eenen een eed / dat se Gode als haren Bevelhebber getrouwe Krygsknechten zullen zyn. Want als zy beslyden dat se Godes zyn / soo verblinden zy zich ook aan zynen dienst alleen / *Wandel.* 27: 23. Wiens ik ben, welken ook ik diene. Hoortelyk / de uytkerkeren en geroepen zyn alle Heylig / om dat se van de overige werelt afgesondert zynde / om meer als eene reden verklaart worden Godes te zyn. Maar het gene het voornaamst is hebben wy noch niet gesegt.

X. Ten derden betrekent de Heyligheyt die supberheyt des menschen / in natuur / in genegheden / in handelingen / welke is een nabolginge en uytzukkinge der Goddelyke supberheyt. God is het voorbeeld der redelyke schepselen. Zyn wil in de Wet uytgedrukt is gelyk dat Model dat Moys op den Berg getoont wierd / na het welke het Heyligdom van onse ziele moet opgemaakt worden. Maar zyn Goddelyke deugden zyn een voorbeeld / het welk met soo grooten gebuurigheyt / aandacht / innige opmerkinge van ons moet worden beschouwt / dat wy daar na in gedaante worden verandert / 1 *Pet.* 1: 15. 16. Maar gelyk hy die u geroepen heeft Heylig is, soo word ook gy zelve heylig in aluwen wandel: Daarom dat 'er gescreven is, zyt heylig, want ik ben heylig. Onder verschepdene opzichten kan de drugt aangemerkt worden. Dooz soo veel se met het voorschijft der Wet overeen stemt / word se Regtveerdigheyt genoemd: maar vooz soo veel se is een gelykformigheyt niet God / en een uytzukkinge van zyn supberheyt / word se genoemd Heyligheyt. En voornaamlyk in dese betekenisse zullen wy nu van de Heyligheyt handelen.

3. De uytverkorene worden Heylig genoemd, om dat zy zich schikken na het voorbeeld der Goddelijke supberheyt.

XI. Dese dingen vooz af alsoo uytgelegt zynde / soo kan men lich- Beschryvinge der telyk afnemen / wat wy dooz DE HEYLIGMAAKINGE vinge der verstaan / namelyk die kragtadige werkinge Gods waar mede de uyt- Heylig- verkorenen, wedergeborenen, en geregtveerdigden van de leelykheyt maakinge. der sonde tot de luyverheyt van Gods beeld geduuriglyk meer en meer in gedaante worden verandert.

XII. Wy onderschepden dese werkinge Godes van de eerste Wedergeboorte, en eerste krachtige Roeping tot Christus. Want het naaste gewoont der Wedergeboorte is het beginsel des Geesteliken levens / het welke in de ziele dooz een onmiddelyke aanraakinge des Heyligen Geestes word ingestort. Het gewoont der Roeping is de betekeninge en geestelike gemeenschap met Christus. Maar het gewoont der Heyligmaakinge zyn de hebbelykheden der Geestelike deug-

Onder- scheidinge deszelfs van de eerste wedergeboorte en Roeping.

Ma in m

den,

den / en der zelfver opgewekte werkzaamheyt. En alsoo belgt de Hepligmaakinge op de Wedergeboorte en Roeping / ten minsten in opzigt der natuure / en stelt de zelfde als voorgaande werkingen Gods boozt uit.

Gelyk ook van de Regtveerdigmakinge.

XIII. Van de Regtveerdigmakinge verschilt de Hepligmaakinge noch meer. Want de Rechtveerdigmakinge is een daad van God als Richter / welkers gewoogt is een veranderinge van staat ; name-lyk / byzigt van straffe / en recht tot het leven. De Hepligmaakinge is een krachtdadige daad / welke verrigt word boozt een boven-natuurlyken invloed / en welkers gewoogt is een veranderinge van de hoedaanigheyt / soo der hebbeligheden / als der werkingen.

Welke onderscheydinge nogtans niet altyd van de Godgeleerden waargenomen word.

XIV. Men moet nochtang tot waarschuwinge seggen / dat niet altyd het woord van Heyligmakinge in zulken naauwen betekenisse by de Godgeleerden genomen word : somtyds begripen zy daar mede ook de Wedergeboorte en de eerste insigtinge des Nieuwen Levens / en houden boozt woorden van de zelfde beduidinge / Heyligmakinge, Vernieuwinge des Geestes, s'menschē Wedergeboorte, een Nieuw Scheepel, de eerste Opstandinge: gelykterwys de Leydsche Professo- ren doen in *Synopsi Disput.* 33. v. 2. Somtyds verbatten zy des- gelyks met dat zelfde woord de Regtveerdigmakinge. Het is bekend dat de woorden van Regtveerdigmakinge en Heyligmakinge onder malkander worden verwisselt, segt de Bekorter van *Chamierus* p. 860. Op gelyken wyse *Gomarus* over 1 Petr. 1: 2. De Heyligmakinge in het gemeen genomen behelst de wedergeboorte en de regtveerdig- makinge. Ja het gebeurt dat het woord van Hepligmaakinge in zul- ken rupien zin genomen word / dat het de gansche overvoeringe des menschen tot gelukzaligheyt in zyn betekenisse in sluyt. *Polanus* in *Syntagmate Lib.* 6. *Cap.* 37. Altemets worden beyde de woorden, en van Wedergeboorte en van Heyligmakinge in een ruymen zin geno- men voor het gansche werk van gelukzaligmakinge gelyk als Heb. 10: 10. Wy nochtang hebben een groot behagen in de naauwkeurighe nettigheyt der gener / die dese woorden onderschepten op die wyse als ik nu verklaart hebbe : voornamelyk dewyle de Schryftuure dikwyls dese weldaaden onderscheptentlijk verhaalt / en de Hepligmaakinge beschryft als een duurzame werkinge Godes / allengshens den upt- verliorene tot de volmaaktheyt bringende / op welke wyse wy niet en geheugt dat ik haar ooyt van de Wedergeboorte hebbe hooren spreken.

De Hey- ligmaakin- ge word somtyds voor ge- stelt als een weldaad Gods, somtyds als een pligt des menschen.

XV. Ook moet men dit niet boozt by gaan / dat de Hepligmakin- ge somtyds boozgesteld word als een weldaad Gods in den mensche, 1 Theff. 5: 23. De God des Vredes Heylige u geheel: somtyds als een pligt des menschen jegens God, 1 Theff. 4: 3. Want dit is de wille Gods,

Gods, uwe Heyligmaakinge. Het eerste werkt God krachtelijk in ons na de wille van zijn genaadig besluit. Het andere eyscht hy van ons rechtvaardighij / door de wille van zijn Heylig gebod. Door too veel de Heyligmaakinge betekent de eerste inlopinge der Geseftelike hebbelijkheden / soo isse een loutere weldaad Gods / ontrent welke wy ons hebben niet als nuedewerkende / maar als ontfangende. Door soo veel se betekent een werksaamheyt upt de ingefozte hebbelijkheden / en der zelver versterkinge en toeneming / vooz soo veel is het dat wy ook werken; maar voozt gedreven zijnde / onder God / en afhangelijch van hem. En het gebeurt noopt dat dese dingen van malikanderen gescheurt worden.

XVI. De staat waarupt wy vooztgebracht worden door de Heyligmaakinge is de leelijcheit der sonde. Adam van de linie die hem vooztgeschreven was afwijkende / heeft de schoonheyt van Gods beelt / na het welke hy geschaapen was / voozt zich zelven en voozt alle nakomelingen verloren; en terwijl hy door een mislepende weg na renevelingheft streeft die hem van God was verboden / is hy den Dupbel seer gelijk geworden / en heeft de gelijkenisse van de boose Grest door zijn misdrijft zelfs in zich zelven gefozmeert. Welke het vuple of leelijckste ding is dat 'er kan worden gedacht. De ziele des sondaars is een grouwelijch / onsafoezelijch / onbeschoft / gansch blind wanschepfel. In de selve is loutere dupsternisse / een loutere verwerpinge / en alles gescheurt en verdropt; niets na behooren geplaatst / het gene vooztwaardt moech zijn bestaat de achterste plaats / en het laaghe neemt de hoogste plaats in. Indien permant aan zich zelven gelijk hy inwendig gestelt is in een onbedriegelijke spiegel te beschouwen wierd voozt gewoopen / hy zoude van zich zelven / als van een groote bulbak / met de grootste schizk weg blieden. En waarlijch / indien de Heylighheyt het schoonste cieraat der Goddelijke volmaaktheden is / soo moet dat gene het leelijckste zijn het welke niet alleen die schoonheyt gansch seer ongelijch is / maar ook regel recht tegen de selve strijdig is. Dit is die Vuyligheyt en overvloet van boosheyt, daar Jacobus gewach van maakt / Jac. 1: 21. Door welke het geschied dat de mensch verfoejelijch is by God / die de blinkende oogen zijner supbeste Heylighheyt van hem moet afwenden / Hab. 1: 13.

XVII. Door heeft Adam dese vuple gelijkenisse des Dupbels vooztgeplant tot zijn nakomelingen / zelfs die niet uptgefondert zijnde welke de Goddelijke genade Ghepligt heeft. Want ook Seth heeft hy gewonnen na zyn gelykenisse, na zyn evenbeeld, Gen. 5: 3. Het welk ik niet vooztmaatelijch byzinge tot de gelijkenisse der menschelijke natuure / veel min tot de gelijkenisse der Heylighheyt welke God in Adam genaadighlijch wederom opgerecht hadde / het welke Chrystomus, Lyranus, Clarus beweerren. Want 1. Heylighheyt en Rechtvaardigheyt is het beelt niet van eenig mensch / maar van God.

M m m 2

2. M m m

2. Altimmermeer word ons Adam in de Schijfzuurte voorgeftelt als een Boorbeelt of Weefmeester van Hepligheyt / maar als die gemeen dooz welken de sonde in de Wereld gekomen is / Rom. 5: 12. 3. Het beeld van Hepligheyt / in de Vader herstelt dooz de genaade / word niet voortgeplant op den Zoon dooz de natuurlike voortteeling. De natuurlike dingen worden voortgeplant / de bobennatuurlike zyn alleen des ontfemenden Gods. Rom. 9: 16. Maar dooz deese gelykenisse Adams versta ich de ondeugende verdozventheyt der natuure. 1. Om dat tegen het Beeld Gods / na het welke Adam geschapen is / dupdelfh genoeg gefielt wordt het beeldt van Adam / na het welke Seth gegenerert is. 2. Om dat des gelychs d' Apostel. 1 Cor. 15: 49. het beelt van den aardschen Adam / als bestaande in zonde en verachtelph heyt / als een strydige saake stelt tegen het beeld van den hemelschen Adam / het welke gelegen is in hepligheyt en heerlykheyt. 3. Om dat de ganfche overtenflemmingen der H. Schijften bewijst / dat geen repne upt een ontrepne gebooren word / maar dat vleesch geboren word upt vleesch. siet Job. 14: 5. Joh. 3: 6.

Welke
genoemt
word de
Oude
Mensch.

Een
Mensch,
om datse
den gan-
schen
mensch
verderft,
Het Ver-
standt door
blindheyt;

XVIII Deese leerlykheyt der sonde / word van Paulo genoemd De Oude Mensch. Eph. 4: 22. Colloff. 3: 9. Een Mensch wordte genoemd / om datse sich dooz den geheelen mensch verfpiept / en de ziele te gelyk met het lighaam besmet. In de ziele neemtse in zoo het Verstant als de Wille met de genegenheden.

XIX. In het Verstant heeftse gebacht een schrikkelike dupsternisse / en een loutere onkunde der Goddelycke zaaken / Eph. 4: 18. Zoo dat de natuurlike mensch, dat is / die geen andere geest heeft als zyn ziel / doch de Geest Gods niet heeft / Job. 1: 20. niet en begrypt de dingen die des Geest Gods zyn, en de selve niet en kan verstaan. 1 Cor. 2: 24. En nademaal hy in die dingen die Godes zyn / niet en mercht een Gode betaamende wijsheyt / zoo schildert hy dooz een onverbzaaglyke stoutigheyt de dingen Godes byemde denki-beelden aan / die hy na zyn dwaase waan wysheyt versiert heeft; en terwyl hy Godes wijsheyt poogt te verbeteren / welke hy niet en kan begryppen / zoo verkeert hy de zelve / booz zoo veel in hem is / in een waare dwaasheyt: En dat is het gene gezegt word Rom. 1: 21, 23. Haar uytegevende voor wyse, zyn zy dwaas geworden. En hebben de heerlykheyt des onverderflyken Gods verandert, &c.

en door
Liefde tot
die blind-
heyt.

XX. En de zondige mensch is niet alleen blind; maar heeft oock lief de tot zyn blindheyt. Hy roemt dat hy siet / daar hy ondertusschen zeer blind is / Joh. 9: 40, 41. En met alle krachten wederstaat hy het waarachtige licht / dat sich door de werken van Godes Doosienigheyt / dooz het woort Godes / dooz eenige glinsterende straalen des Geestes / zeer minnelikh komt indzingen. Hy heeft de duyfternisse liever dan het licht: hy haat het licht, ende en komt tot het selven niet. Joh. 3: 19, 20. Van de zoodanige getuppt Job / datse zyn onder de wederstreyers des lichts,

lichts, **Job. 24: 13.** Een afkeer hebbenſe van alle licht / zoo van dat natuurljke / waar door zy verblindert worden hare ſchelmſtukken dieſe doen door de menſchen te verbergen / als van het zedeljke / het welke haar overtugt van haar plicht / dieſe wel moeſten doen / maar die boogaardeljke van haar verſupint iſ. Dit zoeken zy te verſmooren / twijſtende ſoo tegen Gods woord / als tegen haar eygen gewiſſe. Hier komen van daan de godloofe woorden van zonnighe / wienſchende / dat deeſe of die waarheyt / welke tegen haare begeerlijkheden ſtrijdt / in Gods woord niet gebonden wêerd.

XXI. Die zelve nochtans / die ontrent die dingen die goet ſyn zoo fuffen ; ſyn zeer looſ in het quade / **Ier. 4: 22.** Dit doenſe na de konſt / zoo dat het met de boozbreiden der heiliche geſteſen zeer niet overeenkomt. Nadrukkeſch iſ in deeſe zaake de ſprekewijs van **Micha / cap. 7: 3.** Beyde de handen ſyn op het quade / op dat zy dat wel doen. Niet traaglyk arbeiden zy in het quade / maar niet beyde de handen / niet allen pver. En daar op ſyn zy nipt / datſe dat wel doen na de regelen van die Sataniſche konſt / alle luttigheden der boogheyt zoogbuldiglyk waarnemende ; ja zoo konſtiglyk hebben zy dat leeren ſatſoeneeren en boymen / dat het den geenen die op haar hoede niet en ſyn onder den ſchyn van het goede bedriegt.

XXII. De Wille iſ niet min verdoeven. Welke 1. Van allen waren goede afkeerig iſ / **Job. 21: 14.** Tot Godt zeggen zy, Wyckt van ons : want aan de kenniſſe uwer wegen en hebben wy geen ſuſt. van allen Ende als haar de voortreflykheden der Goddelyke Wet voorgelchre- ven worden, agten zy die als wat vreemds, van geen zeer grooten gewichte / en als dingen die haar ganschelyk niet aangaan / **Iſoſ. 8: 12.** En hoe kan het anders geſchieden ? Want dewiſſe de upneimentheyt der waare deugdt ter oorzaak van haare blindheyt niet en ſien ; en daarentegen veel dingen in de oeffeninge van de zelve gewaar worden / die tegen hare toorneloofe begeerlijkheden ſtrijdig ſyn / zoo hebben zy een gemoed dat van de zelve afkeerig iſ. Sy haaten het goede, **Mich. 3: 2.**

XXIII. 2. Moſte tot het quade niet grooten hacht gedreven. Sy hebben het quade lief, **Mich. 3: 2.** Invoerge dat niet petſ / maar alle het gedigtſel van 's menſchen herte, niet ſonſpſt / maar 'allen dat ge, niet eenigſins / maar alleenlyk boos zy. **Gen. 6: 5.** Het welke niet alleen verſtaan moet worden van de kreuſen der eerſte eeuw / gelyk hertwſ bewijſt de vergelphinge dezer plaatſe met **cap. 8: 21.** alwaar byhangſ deſelbe woorden wederom voorkomen aangaande de menſchen die daar na ſonden ſyn. Ik en ſal voortaan, zegt de Heere / den aardbodem niet meer vervloeken om des menſchen wille : om dat, of hoevel het gedigtſel van ſijn herte boos is van zynen jeugt aan. Waar mede aangeweſen woſt / dat dit boofe gedigtſel een gemeene ondeugt van alle menſchen iſ. Hier toe behoort ook het geene **Paulus ſchryft / Rom.**

8: 7. het bedenken des Vleeschcs, het welke het vleesch meent dat het in wysheyt begeert / of dat bedyft dat het vleesch niet alle macht vooz heeft te doen / is vyandschap tegen Godt. Want het en onderwerpt sig de wet Gods niet. Want het en kan ook niet.

Om het welke toomelooselyker te begeeren, zy door Gods Wet selve aangesteecken wordt.

XXIV. 3. Ja dat meer is / zoo groot is die begeerlykheyt tot het quaade / datse selfs dooz Gods Wet / die zulks verbied / opgescherpt word / en tot verbodene dingen / selfs daarom om datse verboden zyn / onmatiger gedreben word. Sonder de inscherpinge der Wet is de zonde gelyk als verslyft en dood; maar het gebod komende / wortse wederom levendig en roert de leden / en gelegentheyt genomen hebbende dooz het gebod werkt zy alle begeerlykheyt / in voege dat alle bestuur soo verre schade doet / dat de sonde boven maten word zondigende door het gebod. Rom. 7: 8, 9, 11, 13. Schoon zegt Chrysostomus: Indien wy yetwes begeeren, en naderhand worden tegen gehouden, zoo begint de vlamme der begeerlykheyt te heftiger te branden.

Wonderis ook de verkeert- heyt der hertstochten.

XXV. In de hertstochten is een wonder en deerlyke verkeertheyt. Want 1. Dewyle het verstant haar geen leydsman en is tot heylige / Geestelike / Hemelsche / Eeuwige zaaken / zoo raasen zy schandiglyk ontreut Lighaamelyke / Vleeschelike / Vergankelike / Ondeugende dingen / en misgrypen alle haare driftigheyt ontreut die dingen / die laager en onwaardiger zyn als de mensch. 2. In alle haare bewegingen woelen zy wytsinniglyk / niet wachtede na het gebied van het verstant / en de byspel der reden afgeworpen hebbende / zoo hollen zy overal dooz daarse eenige openinge binden / en dat met een blind en boos geweld / en verwonden de siele schandiglyk; nimmermeer aan deselve rust / en nimmermeer aan dezelve byzophheyt / die anders het eygen goet van't gemoed is / komende toe te staan / maar geduriglyk roepende / gelyk de dogters van de Bloedsuyger, Geest, Geest. Spreuk. 20: 15. Hierom vergelph Godt de godloosen aardiglyk by een voortgedrevene zee / die niet rusten en kan / en wiens wateren slyk en modder opwerpen / Jes. 57: 24. 3. Tegen Gods wille / zoo bestuipende als gebiedende / gaan zy moedwilliglyk en byoordzoncken aan; altyt dingen begeerende die daar van verschillen; en dat met zoo grooten hoogmoed / datse 't qualyk durven nemen dat Godt en de wereld hare begeerte niet en dienen / dat niet alle regelen van eerbaarheyt na haar behagen gemaakt zyn. Dit zyn die oneerlyke bewegingen, waar van Rom. 1: 26 welke hoewelfe in alle niet even- seer en woorden / nochtans woonen in de ziel / en te vergeefs bedwongen zyn de somtids te seler uytbreken.

Het lighaam is ook een Kasteel der sonde.

XXVI. Ja selfs het Lighaam is niet by van de heerschappye der tyranniseerende sonde: en met zulken ongeregelde beweginge van bloed en geesten worden de leden geroert / datse lichtelyk de siele / hebbende haar waardigheyt vergeeten / na dwaalwegen

wegslepen. En waarlijk die zoetigheyt waar mede de leden in het sondigen gekittelt worden / of welke in de leden dooz de zonde gesogt wordt / is de oorzach van de meeste / ook van geestelike zonden / en van de redenkavelinge tegen Gods wet. Deese verkeetheyt noemt d'Apofteel de Wet der leden, dat is / die macht en vermogen der zonden die in het lighaam woont / welke het zelve diskwylig tot een ondeugende gedienstgheyt dwong / en sreedt tegen de wet sijns gemoeds, dat is / tegen de Wet Gods / die dooz de natuur en de gemaade het gemoedt is ingesneeden / en daar het gemoedt vermaakt in heeft: en hem gevangen hieldt, hebbende de handt aan hem geslagen en hem niet loslaattende / Rom. 7: 23. Waarlijk de leden verlepden en geven aanstoot. Waar dooz Job vyzende een verbondt gemaakt hadt met syne oogen, om geen agt te geven op eenen maegt, Job. 31: 1. En David badt / wendt myne oogen af datse geen ydelheyt en sjen, Ps. 119: 37. En de Wijsheyt vermaant / set een mes aan uwe keele, indien gy een gulfig mensche zyt, Spruch. 23: 2. Welcke dingen alle dupidelick aanwyfen het gebaat / dat de Godsaligheit uyt de leden overkomt.

XXVII. Dewijle dan deese verdozventheyt sig in de lengte en breedte dooz alle de deelen / en krachten des menschen onslupmighlyk verspreidt; zoo wordt sy een mensch genoemt. Doch sy draagt den naamen van den Ouden mensch. 1. Om datse al in den Paradijsse zelfs / van den beginne, uyt het vergift der verlepde slange gesprooten is; en aan dien ouden Draach haare geboorte heeft toe te schrijven. 2. Om datse eben-oudt is als pder mensche self / Ps. 51: 7. en in dien niet alstijt in oordje van tpt / nochtans alstijt in oordje der nature / des menschen genadige wedergeboorte voorgaat. 3. Om datse van ons moet worden te niet gedaan / weggevoeren en versmaadt als dat gene dat vuyl / en berouderet / en dooz een lang gebzuyk versleten en daarom vertoerpelik is: op dat het oude boozhgaande / alles nieuw mach worden. 2 Cor. 5: 17.

XXVIII. Deese verdozventheyt nu wordt zomtijts boozgefelt onder het sinnebeeld van een kleeft dat permant misstaat / vuyl en leelick is / en wordt dan gesegt dooz de Heyligmaackinge uytgedaan of uytgetrocken, Coloff. 3: 9. en afgelegte worden Eph. 4: 22. Somsijt onder het sinnebeeld van een gebzoyt dat met een schrikelliche neerlaage alles in den mensch verwoest / en wordt dan gesegt gedoodt Coll. 3: 5. en gekroycigte worden Gal. 5: 24. Welcke uyttecklinge en doo- binghe des Ouden Menschens niet anders en is als een verdrekinge van de heerschappye der zonde / en een uytfluyperinge der ondeugden: alsoo dat wy 1. om de bedzeene zonden in ons gemoedt benauewt worden / en ons smertelick bedoeven / gelpcherwijs 'er niets zonder smerte en benauegheden sterft. 2. Datwe van deselve een afkeer heb-

hebben als baneen verror doodt lighaam. 3. Dat sy by ons in verbloechtinge syn / gelycke waardig waaren by Godt en by de menschen met het kruys gestraft te worden. 4. Dat wy alle der zelver bewegingen / 300 veel doenlik is / in onse zielen en lighaamen bedwingen / en die minnermer wederom laten levendig worden. Rom. 6: 6. Dit wetende, dat onsen ouden mensche met hem gekruysigt is, op dat te niete gedaan worde het lighaam der sonde, met alleen eenige daaden en deelen van het selve / maar dat geheele zaamgestel / upt boose hebbelikheden / gedachten / begeerlikheden / woorden / wercken bestaande / gelyk een lighaam upt syne leden / op dat wy niet meer de sonde en dienen.

Wat het zy
de sonde
gestorven,

XXIX. Met een andere spreekwijjs worden de Godsallige gesegt gestorven te zy de sonde. Rom. 6: 2. Het welcke desen sin heeft. Gelyckertwijjs een doodt lighaam geen bequaame wooninge vooz de ziele is / dewyle het ontbloot is van die werctuppen / en van dat gesel der deelen waar dooz de ziele werkt: alzoo syn de gelovige ten opsigte van de sonde en van de bewegingen des selfs doode lighaamen / onnutte en onbeweegliche werctuppen / in welke zy niet meer kan herbergen / leven / en haare kracht oeffenen.

en der werelt gekruysigt te zyn.

XXX. Hier van verschilt niet veel die spreekwijjs van Paulus Gal. 6: 14. Waar mede hy betuygt / dat de Werelt hem / en hy der Werelt gekruysigt was. Te kennen gevende dat hy niet meer vermaak hadde in de pdelheden der Werelt / als een eerlik man vermaak zoude hebben in een stinkende doodt lighaam van een ondeugend mensch die na verdienste ter kruys-doodt verwesen is: en dat aan de andere zyde de Werelt niet geen grooter kragt ontrent hem konde werken / of hem bewegen / als de voozwerpen der sinen bewegen een mensch die gestorven is.

Wat de
Nieuwe
mensche
zy.

XXXI. Deese uyttrekkinge en dooblinge van den Ouden mensche gaat altpit bergschelschap met de aandoeninge, of levendigmaackinge des Nieuwen Mensches, waar dooz bereicht worden die nieuwe hoedaanigheden / in welke de vooztreffelikheyt van Gods veel gelegen is. Dese komen vooz onder den naam van een mensche om de selve reden die wy terstont / aangaande de quade hoedanigheden / hebben bygebracht: te weten om datte sig dooz den ganschen mensch verspreyden / zoo datter in den gehepligten mensche niets en is / noch deel / noch vermogen / het welke van den hepligmaackenden Geest niet en zoude geraakt syn / en het welke met nieuwe hebbeligheden niet en zoude verciert worden. En nademaal het kasteel en thoon van de deugt in het gemoedt en in het binnenste is / daarom spreekt Paulus van den inwendigen mensche. Rom. 7: 22. en Petrus van den verborgen mensche des herten, 1 Petr. 3: 4.

Het Verstandt van den Heiligen mensche wordt met een seer voortreflik ligt bestraalt: waar door het gebeurt dat het de waarheden Gods in haar eygene gestalte siet.

XXXII. Het verstant wordt bestraalt van een nieuwe genaade-
glants /

glants / en aan het zelve worden verlichtede oogen van kennisse gegeven / Eph. 1: 18. waar mede het de Goddelpke waarheden / niet onder verberde en qualijk over een komende gedaanten / maar in hare natuurlike gestalte ziet / gelyk de waarhey in Jesu is, Eph. 4: 21. en wel alsoo / dat de heylige mensch in die waarheden ziet de veelvuldige wijsheyt Gods / en de afgronden van zijn volmaaktheden / en de onnaspeutlyken rijkdom Christi; en niet alleen ziet / maar ook op een onuytspreekelpke wijsse haar gevoelt dooz te dvingen in het binnenste van zijn herte; en met een byzandende genegenheyt tot de Godsaligheyt haar omhelt / en in de zelve zich verblijd; en verlangt dat ook in hem waar mochte zijn het gene waar is in Christo; en na de gelijkenisse dier waarheden gefatsoeneert word / en in der zelve bozin gelyk als gegoten. Soodaaniig een erkentnisse Godes / welke niet alleen speelt in de herten / maar vrugten van alle goede werken voortbrengt, van dien dag af dat yemant in waarheyt gehoord en gekent heeft de genaede Gods, is een deel van den nieuwen mensche / Colos. 1: 6. 9. 10. Die andere / die zich verheft en roemt / en Gods wijsheyt van ontwijshet beschuldigt / is ydel; en hoe se stouter den nieuwen mensch na boots / hoe se meer betoont word Aardsch, Natuurlyk, Duyvels te zyn, Jac. 3: 15.

XXIII. Onder andere dingen ziet het verstand van den Heyligen mensche soo grooten supberheyt in God / die het voorbeeld van het eerdelijke schepsel is / soo grooten billikheyt in Gods Wet / die de regel van alle deugden is / soo grooten Heyligheyt in Christo Jesu / die zich zelve aan ons tot een levende Wet gegeven heeft / soo grooten betaamelijkheyt in de deugt zelve / die gelyk als een natuurlijk afbeeldsel Gods is / dat hy oordeelt niets schoonder te zijn / als dat voorbeeld / regel / afbeeldsel op de netste wijsse gelyk te wezen. Niets ziet hy in alle dese dingen dat verbeterd dient te worden / niets dat hy zoude wenschen anders gestelt te zijn / of dat hy zoude meynen anders beter gestelt te konnen worden / en alsoo stemt hy de Wet toe dat se goed is, Rom. 7: 16. Dit noemt Paulus / vervult te zyn met de kennisse van Gods wille, in alle wysheyt en geestelyk verstant, Coloss. 1: 9.

XXIV. En gelpkerwijs de oogen van een vermaakelpschoupsel beswaartlyk afgetrokken worden / alsoo kan aan het verstand dat met het licht des Heyligen Geestes bestraalt is geen wenscheijker / geen soeter / geen vermaakelpker ding gebeuren / als te blyven hangen in de beschouwinge van God en in de overdenkinge der Goddelpke saaken. Den nacht wens hy aan den dag te knoopen / Ps. 1: 2. en dan heeft hy recht zijn deeg / dan is hy in zijn schik / dan huppelt hy van blydschap / dan schijnt hy zich dooz zijn naarsigheyt den Hemel zelfs in te nemen / wanneer hy zich in dese heylige overdenkinge indompelende / en zich zelve oudertusschen vergetende / in de onpepbare Af-

Daar

grond

In welke het niets en ziet dat het zoude willen anders te zyn.

En in welke overdenkinge het vermaak heeft.

grond / van Gods volmaaktheden en verborghentheden gelph als verflonden word.

En welke
het reys op
reys aan de
wille ver-
tegen-
woordigt.

XX XV. Doozt is het Verftand daar mede niet te vrede dat het alleen dooz zich zelven wijs is / of het lecht niet nydiglyk defen fchat weg in het verborghen; maar het vertoont defe heplige waarheden aan de Wille, aan welke het de zelve reys op reys gelijc als tegenwoordig ftelt / als de allerhoefftelike faaken / die met haare waardye Gout en Silber / en al wat boven Paarten placht gewaardeert te worden / onnydiglyk te boven gaan / op dat ook de wille dooz een onverbzrekehphe Liefde band zich met de zelve vereenige / en alle haare vaardigheyt dooz een heplige gedienftighet aan de zelve dienftbaar maake. Dit is de werksaamheyt van het Gehepligde verftant.

Deze word
terftont
met liefde
tot defelve
ingenomen.

XXXVI. Doch het en kan niet gefchieden dat de Wille foo grooten goed / haar van het verftand onder de gedaante van het goede ftantvafstighlyk boozgehouden / foude verwerpen. Sp word met Liefde tot het zelve ingenomen / Pf. 119: 97. Hoe lief hebbe ik uwe Wet! Rom. 7: 22. Ik hebbe een vermaaken in de Wet Gods, Pf. 40: 9. Ik hebbe luft, o myn God, om u welbehaagen te doen. Want het gene dat waar is in Chyfto / word ook waar / in zijn ordze en trap / in die gene die Chyfti zijn. Minmermeer is de wille onbekommert / minmermeer behaagt zy zich zelven / wanneer fe gewaar word dat fe Gode misbaagt heeft / en van zynen wille afgetweken is.

Waar yst
volgt een
voorne-
men des
gemoeds
om zig in
alles met
God ge-
lyk vor-
mig te
maaken,

XXXVII. Hier yst ontftaat een vafte en hecht booznemen des gemoeds / om zich in alles Gode gelijcboozmig te maaken / Pf. 119: 106. Aan welke de wille zich geheel overgeeft / op dat fe dooz zyn wille gelijc als verflonden word: ftellende zich zelven dat tot een onkzekbaare en hoog heplige Wet / het zelve met God te willen / het zelve niet te willen. Dat hier in de waarachtige vzeefe Gods gelegen is / leert God zelve / Spreuk. 8: 13. De vreefe des Heeren is, te haaten het quaaide, de hoveerdigheyt, en den hoogmoed, en den quaaden weg: ik haate ook den mont der verkeertheden. Die waarlyk God vzeest / zal dat gene haaten / dat hy ziet dat van God gehaat word / en beminnen dat God bemint / Pf. 139: 21. 22.

en een be-
reyd-vaar-
digheyt der
andere ver-
mogens tot
zynen
dienft.

XXXVIII. En nademaal de wille ober de lagere vermogens / en ook zelfs ober het verftand / op haare wijfe / heerschappye voert; foo maake fe daar dooz / dat die alle Gode en Chyfto met een feer bereydbaaridge gewilligheyt ten dienste ftaan en na de oogen zien. Soo dat de ziele van den Gehepligden mensch is gelijc een welgeschikte flag-ordze van kryptgieden / in welke al wat er is / op zyn plaats en ordze / op het eerste bevel en wenk zich aanftonts zal bewegen. Dit is die volveerdigheyt des gemoeds, waar mede wy Gode aangenaam zijn / 2 Cor. 8: 12.

De herts-
togten wor-
den ook in
ordre bragt.

XXXIX. Het verftand en de Wille foo wel gefteit zijnde foo word

woord het gewoel van de overmoedige hertstochten alleenskens bedwongen / welke in onze gebzacht zijnde het gebied van de reden leeren verwachten voor en al eer zy zich bewegen / en na de gelegentheit van het voorwerp of dysteriger of slappelyker te werk gaan; ook ontrent geestelike en hemelsche dingen / daar zy te voorin naauwlyks of noch niet naauwlyks door beweegt plachten te worden / openbaren zy zich op een rechtmatige wijze; kostelyk / zy geven zich over aan den Hepligen Geest om van den zelven vbedelyk bestuurt te worden / van hem met een toegenegen gehoorzaamheyt de Wet van haere beweginge en ruste ontfangende. Daar zy eertids / als de dulle Begeerlykheyt haar voertman was / ontrent werelische / vleeschelike / ondeugende dingen plachten te raafen / daar is 't dat se nu na den eysch der zaak sich laten leyden; en tot hooger dingen verheben zijnde een edelmoediger Stuurman bekomen hebbende / soo drijven zy de ziele / die anderzins traag is / door haar ingeboozne heftigheyt kloekelyk aan / of waerense geswindelyk henen tot die dingen die heplig / hemelsch / en den Christen mensche betaamende zijn.

XL. Dese waarschouwinge word haar ondertusschen van stonden aan ingesknapt; dat se in den raad niet en moeten getroepen worden / soo dikwils 'er word gehandelt van het omhelsen van Gods / soo besluptende / als gebiedende wille. Want daar word haar een louter stilswygen geboden. De Heplige Mensch neemt soo veel aan zich niet / dat hy na de gelegentheit van zijn begeerte / hoope / of vyerse Godzonde gebieden zijne Geboden of raads-beslupten te schlikken. Die Sels-verlocheuring / die allereerst in Christi schoole geleert moet worden / gebiedt alle hertstochten te swygen / en maakt se aan Gode dienstbaar met een blinde gehoorzaamheyt. Het en is een Christen mensch niet groofoft te begeeren dat eenig werk of woord Gods anders gedaan of gesproken waar; en soo dikwils die onse eppen sels-liefde / die noch niet ganschelyk uyt ons herte verdriven is / met haare dulle begeerlykheden en ydele krank-zinnigheyt tot andere dingen begint te gaan als die van God geboden zijn / soo komt een verhebenet vermogen der ziele / volgende den Meester den Geest / en segt reys op reys die Goduychtrige spreuke / en gy, ô myne ziele, swygt Gode Ps. 62: 6. Dat is de ziele speenen en stille houden, Ps. 13: 12. soo dat se het haar ongroofoft oordeelt te zijn dat se tegen de wille Gods zonde bezwem of klinken.

XLI. Door de heplige geschildertheit der ziele deelt sich ook mede aan de ledemaaten des Lichaams / welke daarse te vooren wapenen der sonde geweest zijn tot ongerechtigheyt, nu zig zelve Gode stellen tot wapenen der gerechtigheyt, Rom. 6: 13. In den Behepligden mensche worden niet alleen ogen / tonge / ooren / handen / voeten bedwongen / dat se geen gelegentheit en hebben om de ziel te verlooken en te betoeren; op hoedaanigen wijze Paulus sepde dat hy zyn lichaam

Aan welke een louter stilswygen geboden word, soo dikwils 'er gehandelt word van het omhelsen van Gods wille.

Het Lichaam selve word ook geheyligt.

bedwong , en bragt het tot dienstbaarheid. 1 Cor. 9: 29. maar zy zyn ook bereyd en vaardig tot den dienst Gods / den welken zy sich stellen tot oeffeninge der gerechticheyt , ja als Wapenen waar mede het Koninkryke der zonde en des Satans kragtighlyk bestreden word. Want zelfs de bootterslypste deugden / 300 lange zy in het inwendige betrek der ziele schynen / kommen den naasten niet sichten / noch van de Godloosheyt tot de Hepligheyt overbrengen ; maar wanneer door de ledematen des lichaams worden geoffent / en de tonge sig bescijf houd met God te loven / en de deugt aan te pypsen / de handen en voeten sich roeten om den naasten te helpen / en de andere deelen des Lichaams / na datse natuurljke bequaamheyt hebben / sich zelven besteden ter oeffeninge van Hepligheyt / dan wort 'er tot uproepinge der ondegden en tot bevoordinge der deugt / kloeheljk gestreden. En men mag 'er niet aan twyfelden / dat deeze nabijhulpe betrekensse segt in de spreekwijs des Apostels.

Waar uyt blykt , dat door de Heyligmakinge den geheelen mensch verandert wordt.

X L I I. Hier uyt blykt nu klaarlyk / dat ook de nieuwe mensche / niet min als den Ouden / den geheelen mensche / soo ten opsigte van het lighaam als ten opsigte van de ziele inneemt : volgens het zeggen Pauli / 1 Cor. 6: 20. Verheerlykt Godt in uw lighaam , en in uwen geest , welke Godes zyn ; en de wensch van den selven. 1 Theff. 5: 23. De Godt des vredes selve Heylige U GHEEL ende A L , en uwe geheel opregte GEEST , en ZIELE , en LIGHAAM worde onberispelyk bewaart in de toekomst onses Heeren Jesu Christi. Hoe de twee eerste dingen onderscheyden worden / en wat dooz ieder woord beteekent wort / daar in zyn de upleggers niet eens. Wy houden 't niet die geene die dooz DEN GEEST het verstand verstaan / nameljk dat geve dat het bewind of bestuur heeft , het welke is de uyt-nemenste gaave van den mensche , gelyckertwys Philo (de Mundo) spreekt / waar in de voornaamste upmuntenidheyt des menschen boven andere dieren leden gelegen is / het welke elders van den Apostel genoemd wort , het gemoed. Eph. 4: 17. doch dooz De ZIELE de andere lager vermogens. Niet als of 'er twee zielen waren / maar dat Paulus / op een wyse by de Philosophen gebruykeljk / de vermogens van eene en de selve ziele onderscheit. Epndeljk dat dooz het woord LIGHAAM de woonplaats van de ziele beteekent wort is overvloedig bekent. Van derhalven sal de geheele mensch eerst Geheligt zyn / als de Geest niets en zal denken / de ziel niets begeeren / het Lichaam niets upboeten dat met Gods wille niet en zoude over-een-komen.

Waarom die pryslyke geschikt.

heyt een nieuwe mensche genoemd wordt.

X L I I I. 1. Dese Geesteljk hoe danigheden nu des menschen worden EEN NIEUWE mensch genoemd. 1. Om datse komen in plaats van den Ouden. 2 Cor. 5: 17. Het oude is voorby-gaan ,

ziet

ziet het is al nieuw geworden. 2. Om datse geheel andere en sect verscheppen zyn van de boozige. In welken sin Christus van de Apostelen zeyde Marc. 16: 17. Met nieuwe tongen zullen sy spreken; dat is/ met andere/ hand. 2: 4. verscheppen van haat moedertaal/ en die talen diese te vooren geleert hadden. En zekerlyk dese goede hoedanigheden zyn niet alleen verscheppen van de boozgaande/ maar ook geheel streydig tegen dezelve. Want wat mede-deel heeft de gerechtigheit met de ongerechtigheit? en wat gemeynschap heeft het licht met de duysternisse? 2 Cor. 6: 14. 3. Om datse zeldzaam/ voortreffelyk/ en opnemende zyn. Want nademaal nieuwe dingen plegen aan te lokken en dier te zyn/ nademaal een nieuwe zaak voortreffelyker wordt gehouden als een oude/ die door een lang gebruik is versteen/ 300 is het dat hiertoe het geene opnemen en voortreffelyk is ook nieuw genoemd wordt. In dese betekenisse belooft God aan den Godzaligen een nieuwen naam. Jes. 62: 2. Openb. 2: 17. en 3: 12. dat is een veel voortreffelyker staat als die/ welken zy tot noch toe gehad hebben. En waarlyk niets voortreffelyker isst als dese nieuwen mensche/ van welken Petrus getuygt dat hy kostelyk voor Godt is, 1 Petr. 3: 4.

XLIV. Altmercs word de Heyligmaakinge een aandoeninge van den Nieuwen mensche genoemd/ gelyc Eph. 4: 24. Col. 3: 10. altmercs een levendigmaakinge van den selven. Want dieppelyke hoedanigheden konnen aangemerkt worden/ of als een kostelyk cleetraad der ziele. 1 Petr. 3: 4. Ps. 45: 15. en 110: 3. Spruk. 1: 9. en dan worden zy gesegt aangedaan te worden: of als een nieuw Schepfel na het voorbeeld Christus gefatsoeneert/ vol van alle werksaamheyt/ en dan wordt hy gesegt in ons te leven. Welke spreekwysen betekenen de boozteytinge van die hoedanigheden in ons/ en der selver geduurigen aanwas/ en opwekkinge tot daden; welke dingen tot aandoeninge of levendigmaakinge des Nieuwen Menschens behooren.

XLV. De deelen van onse Heyligmaakinge hebben dese oorde. 1. Indien gy siet op het geheele zamengeset der zelve/ soo zynse in tyd te gelyk. Want door de zelve werkinge word de sonde uytgedreven en de deugt ingebracht: gelykterwys iemand op den selven tyd/ met dezelve beweginge en trede af wijkt van de plaate waar van daan/ en nadert tot de plaate waar na toe. 2. Indien gy let op het begin/ soo is de levendigmaakinge van den Nieuwen mensche in oorde der nature eerder. Want alle deugt en krachtadigheyt tegen de sonde komt voort uit het beginfel van het nieuwe Ghespelyke leven. De dood wordt niet wechgenomen dan door het leven: de duysternisse niet dan door het licht; de armoede niet dan door den rykdom; de naaktheit niet dan door de kleeding; de lelikheyt niet dan door de schoonheyt; en de haat Gods niet dan door de Liefde. 3. Indien gy

Wat de aandoeninge, en levendigmaakinge van den Nieuwen mensche zy.

Ordre der deelen van de Heyligmaakinge.

peder daad op zijn zelven aanmerkt / soo loopen zy met een wonderlyke swier door malkanderen heen. De verlichtinge van het verstand / welke tot de Levendigmaakinge des Nieuwen Menschens behoort / gaat bukten alle tegenspreken voór het misghaagen aan ons zelven / en voór de doofsheit over onse sonden; welke tot de Doodinge des Ouden Menschens plegen gebracht te worden. En dese doofsheit gaat wederom voór die Heylige Lustigheyt des levens dat volpik is in Gode. En alsoo is het met de andere gelegen. 4. Indien gy ziet op de voltrekkinge / soo is de epndelyke te niete-doeninge van denouden mensche / welke geschied in de te niete-doeninge van het lichaam der sonden / (dat is / van het lichaam wiens begierlykheden ons besuoeten / en waar in wy sondigen Rom. 6: 6.) eerder als de volkomene Heyligmaakinge van den geheelen mensche.

De Heyligmaakinge bestaat niet alleen in een verbeteringe van daaden, maar ook in een mededeeling van nieuwe hebbelykheden.

XLVI. Hier uit blykt dat de Heyligmaakinge niet alleen en bestaat in een verbeteringe van daaden / het welke de Sociniaanen en Pelagiaanen / die de verdorvenheyt onser Natuure niet oprechtelyk bekennen / zouden willen: maar in een mededeeling van nieuwe hebbelykheden / welke komen in stede van de oude die allengskens haar plaats verlaaten. Alsoo telt Petrus onder die dierbaare beloften die wy bekomen de mededeeling der Goddelyke natuure, en de groote opstapelingen dier deugden / welke by ons zynde, ons niet ledig nog onvrugbaar laten in de kennisse onses Heeren Jesu Christi, 2 Petr. 1: 4. 8. En Paulus Gal. 5: 22. van de vrugten des Geestes redenende / segt dat se zijn Liefde, Blydschap, Vrede, Lankmoedigheyt, etc. Welke alle hebbelykheidige deugden zijn / klevende in de ziele / ende in de zelve volherdende / 1 Cor. 13: 13. Endenublyft, Geloove, Hoop, Liefde, dese drie. Iadaar is een plaats daer d' Apostel gebruikhet het woord van hebbelykheyt zelve / Heb. 5: 14. Die (die *τὴν ἰσὴν*) door de Hebbelykheyt, anders gewoonlykheyt / geoeffende zinnen hebben. Welke Hebbelykheyt wel aanwas zal bekomen door dikwyls herhaalde daaden / en inspanninge van vlytigheyt; soo nochtans dat het begin van de zelve door den Heyligen Geest ingestoot is / die de uytverhozene vervult met de kennisse van Gods wille in alle wysheyt en Geestelyk verstant, Col. 1: 9.

De werkmeester der Heyligmaakinge is God.

XLVII. De Werkmeester en Werkende Oorzaak der Heyligmaakinge is God: zijnde een Ongechaapen / en Onepndige Heyligheyt; een Springader van de Geschaapene en Epndige / Ezech. 20: 21. op dat se souden weten, dat ik de Heere ben, die se heylige, 1 Thess. 5: 23. De God des vredes zelve Heylige u geheel en al, Ies. 63: 11. Die zynen Heyligen Geest in het midden van haar stelde, den Werkmeester der Heyligmaakinge.

Nograns wort ie door een

XLVIII. Want door een bysondere toe-eigeninge / volgens de bysondere toe-eigeninge den Heyligen Geest toegeschreven.

hupfellicke bederfinge (*oeconomia*) der Goddelicke werkinge / wordt de-
 se daadr den Heyligen Geest allernaast toegeschreven. 2 Theff. 2: 13
 Door de Heyligmaackinge des Geestes. Tit. 3: 5. De vernieuwinge des
 Heyligen Geestes. En al zoo doorgaans. 't Welk daarom niet en ge-
 schiedt / als of alleen de Heilige Geest dooz een onmiddellike aanraac-
 hinge het gewoicht zelfs der Heyligmaackinge zoude bereyden / doch de
 Vader en de Soon niet dan iniddelk dooz den Geest ons zouden heyl-
 gen. Want die werk-kracht waar dooz de Heiligheyt in de upverko-
 rene voortgebracht word / is gemeen aan de ondeylbaare Zyle-eenheyt.
 En niet min werken onmiddelik door deselve de Vader en de Soon
 als de Heilige Geest. En gelykerwys de werk-kracht van alle de
 Goddelicke Persoonen hoofst vooz hoofst deselve is / al zoo is ook de
 werkinge van alle een. Dat geene door het welke alle dingen zyn is
 eben-zoo wel des Vaders en des Soons / als des Heyligen Geestes.
 En de eene Persoon werkt dooz de andere niet als dooz een middel-
 oorzaak. Maar de reden van dresetoe-eygeninge schijnt deefte te zyn:
 dat de Heyligmaackinge des Sondaars de Genade en Verdienste
 Christi volgt; en dewijle de Heilige Geest in zyn persoonelike ordze
 van bestaan en werken den Soone volgt / en daarom ook de Geest
 des Soons genoemt word Gal. 4: 6. aan wien zoude de toepassing van
 de Genade en Verdienste des Soons beter toegeschreven worden / als
 aan die gene die aan den Soone in ordze de naaste is? De heyligmaac-
 kinge is zoodaanigen werkinge Gods welke vooz nyt stelt de wille
 des Vaders / een Testament maakende belangende het zaadt dat aan
 den Soone zoude gegeven worden; en de wille des Soons / volgens
 zyn recht eyschende / dat hem dat Heilige zaat gegeven worde: aan wien
 nu zal zoodaanigen werkinge beter toegeschreven worden / als aan den
 Heyligen Geest / die van den Vader enden Soon is / en die alles dat
 hy geeft nyt dat geene neemt dat des Soons is? Joh. 16: 14.

X L I X. Ondertusschen heeft hier Christus de Middelaar ook zyn
 bysonder bedyff / zoo ten opsigte der verwervinge, als ten opsigte der
 toepassing. Christus heeft dit dooz zyn verdienste verworven, dat de
 upverkozenen geheyligt soudén worden. Daarom is hy zelve gekomen
 in de gelykheyt des sondigen vleesches Rom. 8: 3. Daarom scheen hy
 zelve den menschen met sonde beladente zyn Heb. 9: 28. daarom is hy
 zelve tot sonde gemaakt 2 Cor. 5: 21. op dat hy syn Gemeente soude
 Heyligen, Eph. 5: 29. Het en konde niet geschieden dat het beeldt
 Gods / dat mishandelt en verlozen was / den zondigen mensche soude
 wedergegeven worden / ten zy dat die gene die het personeele beeldt van
 Godt de Vader is / het beeldt van een mensch / ja van een sondaar / en
 dienstkracht eerst aannam / en op die wyse sig selfde tot een doel-wit aan
 een onrechtverdiggen haat der menschen / en aan de rechtverdigste
 toorn Gods / als of hy waare geweest de ondeugnisse van alle. En al zoo
 is

Christus
 de midde-
 laar heeft
 hier ook
 syn deel
 soo ten op-
 sigte der
 verwervin-
 ge.

is hy ons door syn verdienste gewoorden tot Heyligmaakinge. 1 Cor. 1: 30.

als te op-
figte der
toepassing.

L. Maar ook dat gene dat hy verworpen heeft past hy toe. Hy maakt dat de Uytverkorene door syn Geest met hem worden vercernigt / en dan komt de kracht van syn doot en opstandinge uyt hem tot haar afbloeyen: zoo dat sy met hem eene plante worden in de gelykmaakinge soo syns doots als syner opstandinge, en haaren ouden mensche met hem gekruycigt is, en dat zy met Christo gestorven zynde ook met hem leven. Rom. 6: 5, 6, 8. **S**eerkerlik door het Kruyce Christi wordt de Werelt haargekruycigt, en zy der Werelt. Gal. 6: 14. Dit werkt de overdenkinge van Christi kruyce uyt. En de kragt zyner opstandinge Philip. 3: 10. hzengt in haar voort een nieuwen leven. Want hy uyt den dooden opgewekt zynde komt niet alleen door sig selven tot een nieuwen en heerlyken leven: maar ook tot de fonteyne van een nieuwen Heylig leven voor alle de zyne. Daarom hy uyt syn leven met een ongetwijfelde redenkavelinghe het leven van de zyne befoort. Joh. 14: 19. Om dat ik leve, sult ook gy leven.

De Heylig-
maackinge
wordt ver-
rigt door
een kragt-
dadige uyt-
werckinge,
die het ge-
wrogt be-
reyckt.

L. I. **D**oor der die werkinge Gods / waar door hy ons Heyligt / wordt verrigt door een krachtdadige / bovennatuurliche / zeer magtige uytwerkinge / welcke haar effect of gewrocht metter daadt bereyght / gelyk wy boven van de roepinghe en Wedergeboorte handelende vermaant hebben. Want wy zyn syn maaksel geschaepen in Christo Jesu tot goede werken, Eph. 2: 10. **D**oor welke kracht hy het werk der oute Scheyplinge gewrocht en uytgevoert heeft / door deselve kracht fa-soeneert hy de zyne tot goede werken / ofte het welke het self de is / Heyligt hy haar. Hy geeft haar een herte om te verstaen, oogen om te sien, ooren om te hooren. Deut. 29: 4. Hy geeft synen Geest in 't binnenste van haar, waar door hy maakt datse in zyne insettingen wandelen, en syne regten bewaaren, Ezech. 36: 27. Hy geeft haar eenerley herte en eenerley weg om hem te vreesen alle haare daagen, Jer. 32: 39. En waarlik niemant is bequaam om Gods beeldt in den mensch wederom op te regten / als die den mensche eerst na Gods beelt gemaakt heeft. **A**ngesien dat tweede Werk van geen minder kracht / en uytmuntenbheyt is als het eerste.

Welcke de
Sociniane
ten onregte
ontkennen.

L. II. **H**ier uyt blykt de Ranker der Sociniaansche Godtgeleert-
heyt / volgens welke / zoo maar aan den mensche geschiedt een volle
openbaaringe van Gods wille / hoedaanig een in den Evangelio is /
dat is / met belofte van het eeuwige leven / de mensch nu sal hebben
waar uyt hy krachten kan nemen om Gods wille te volhengen. Het
inwendig behulp / datse zomtijts geveynsbelijc noemen / stellen wy al-
leenlik daar in / dat de beloften Gods in de verstanden worden inge-
schreven en versegelt: en dit willen sy dat aan niemant geschiet / ten
sy dat hy dat uytwendige eerst wel gebruyckt hebbe. Van een kracht-
da-

dadige inloed en volboerige uytwerkinge Godes weten zy ganschelyk niet. Soo seer heeft haar verdoovaast de sotte selfs verwondring en de roemsugt van haar laaidunkend gemoed waar mede zy snozken op de krachten der natuure.

LIII. Waarlyk sommige onder de Heydenen hebben beter van Gods hulpe gespooken / hoewel se de uytmuntendheyt der Chytske lye Heyligheyt niet en hebben gekent. *Plutarchus* segt (de *Stoi: contradi-* dynde in desden deele dic:) Indien God de deugt aan de menschen niet en geeft, maar de menschen die aan zig zelve geven; en by haar rykdom en gesontheit des lichaams geeft zonder deugt; soo zal hy dat geven aan die gene die het niet wel, maar qualyk zullen gebruyken. De zelve *Plutarchus* doet 'er by: Indien de Goden de deugt konnen geven, en dat niet en doen, soo zyn se niet goedertieren zulks niet gevende. Indien zy de menschen niet goed konnen maaken, soo konnen zy ook niet voordeelich zyn: aangezien buiten de deugt niets goed, niets voordeelich is. Hier mede komt overeen de 22. Dissertatie of Afdaneeringe van *Maximus Tyrus*, welker opschryft is / of yemant goed word door het Goddelyk besiel, in welke seer veel lesens-waardige dingen voorhouden: maar die te lang zyn om hier by geschreeven te worden.

LIV. Zeeke de natuure selfs de Conscientie des menschen leert dese twee dingen: 1. Onse onvermogenheyt tot de deugt. 2. Die algemoegsaamheyt Godes waar door is de fonteyn en Werkmeeester van alle waare goed is. Van het eerste / segt *Epicetus* by *Arriannus* (*Lib. 2 Cap 11.*): Het beginsel der Philosophie, by die gene die gelik het betaamt, en door de deure, tot haar inkomen, is de bewustheyt van eygen swakheyt en onvermogen. Van het tweede / de genoemde 22. Dissertatie van *Maximus Tyrus*: Soo dat men niet en moet oordeelen dat de mensche eenig ander goed gebeurt, dan dat van God komt: dewyl 'er waarlyk geen goed en is, dan dat van hem zyn oorspronk heeft.

De natuure
selve leert
eenigzins
onze kragteloosheyt
en Gods algemoegsaamheyt.

LV. Uyt dese generaale stellingen hebben selfs de Heydenen drie meer particuliere getrokken. 1. Dat de deugt / welke onder de goederen het voortreffelykste is / ja sonder welke niets waarlyk goed is / van God den menschen verleen word. Alsoo leert *Plato* aange trokken van *Clemens* (*Stromat. Lib. 5. p. 588. Editionis Parisinae 1641.*) hebben. Dat de Deugt een Goddelyk geschenk is. En dat se door een Goddelike gevinge den geenen gebeurt dien se gebeurt. 2. Dat de zelve uyt de Deugt bewustheyt van onse onmacht van God moest gebeden worden. *Epicetus* segt by *Arriannus* (*Lib. 2. Cap. 18.*) Ister een groote ilryd te slytgeven den, een Goddelyk werk te doen, word 'er gehandelt van het Koninkword. ryk, word 'er gehandelt van de vryheyt; word 'er gehandelt van het 2. Dat se geluk, word 'er gehandelt van de onverbaastheyt; gedenkt aan God. van hem Roepthem aan tot een helper en bystander. Men zie ook *Seneca* (*Epist. 10. en 41.*) ende *Marc. Anton.* (*Lib. 9: 40.*) 3. Dat men om de zelden. moet worden.

be moet danken. *Epist.* (opud *Arri. Lib. 4. Cap. 4.*): Toen sondigde ook ik: maar nu soo niet. Dank zy Gode.

Die hulpe
Godes itel-
den zy niet
alleen in
een zede-
lyke aan-
raadinge,
maar in
een kragt-
daadige
inblating.

LVI. Die Goddelijke hulpe nu oordeelden zy niet alleen te bestaan in een zedelijke aanraadinge / of in een aanbiedinge van soodaanige boozwerpen / waar dooz de mensch tot de deugt zoude konnen opgewelut worden; maar in ingevingen, hulp-bewyzingen, en inblaazingen die van God komen, gelykterwys Keyser *Marcus* spreekt (*Lib. 1 v. 17.*); welke ter selbiger plaatse betuygt dat hy een goede gestaltenisse des genoots van de Goden had / en dat hy die aan haare weldaadigheid dank wist. *Lib. 9. v. 40.* maakt hy gewag van een medewerking. Want indien zy ja konnen meede-werken, soo konnen zy ook tot dese (oeffeningen des deugts) mede-werken. Zy soo verre het permant lust dese uytvlucht te gebuyken / dat dese oefeninge onder die dingen zyn te tellen die in onse magt zyn gelegen, soo antwoort hy / Wie zal zeggen dat de Goden ons geen hulp toebrengen ook tot die dingen die in onse magt gelegen zyn? Begint dan die dingen door den gebede van de Goden te verfoeken, en gy zult zien wat 'er geschieden zal.

Welke zy
ook zeyden
dat de beil-
gemelde
zielen niet
en konden
derven.

LVII. En de zelve Goddelijke hulpe verstonden zy soo noodsaakelyk te zyn tot de deugt / dat ook de best-gestelde zielen de zelve niet en konden derven. De genoemde *Dissertatie van Maximus Tyrinus*. Maar de zielen die een beter natuure bekomen hebben, in het midden van de grootste deugt en grootste boosheyt gestelt zynde, hebben van noden de hulp en bystant Godes, die haer tot die andere betere zyde leyde en aandryve. Want dat se ligtelyk zouden vallen tot dat slimmer pad, dat hebben se van haar aangeboorene swakheyt; welke ook deugtsaame zielen door de verlokfelen der wellusten en begeerlykheden komt vleyen, en met zig tot de zelve wegen der ondeugden weg ruikt.

Welke
dingen den
navolge-
ren van
Pelagius
beschaamt
moeten
maaken.

LVIII. Het is waantelyk schaamte waardig / dat de Heydensche Schipbers van de swakheyt onser natuure en van de ondermogenheyt tot het goede nederiger / van de hulp-bewysende genaade Gods booztreflyker gevoelen / van de zelve dooz gebeden te verfoeken beter spreken / als die gene die de uytmuntendheyt der Christelyke Religie blyvende / de Heyligheyt van de waare deugt behooflyk moesten waardeeren. Alsoo sullen die gene die uyt het Heydendom zyn tegen die Walsche Christenen, en ondankbaare vbanden van Gods genaade / in den dag des oordeels opstaan / en zullen haer niet min veroordeelen als de Koninginne van het Zuyden de ongeloofige Joden.

De heylig-
heyt der
uytver-
korene
gaat alle
deugden
van de andere
seer verre te boven.

LIX. Dozder bewyle de Geest Gods / de Werkmeester der Heyligheyt / seer Edelmoedig is / en daarom van David de Edelmoedige Geest genoemd word / Ps. 51: 14. soo is het dat de Heyligheyt waar mede hy de uytverkorenen begaafte ook soodaanig is / dat se alle de geblankette deugt der Heydenen, hoe schoon de zelve zich mochte booz-

doen /

doen/ alle naantw-gefette welgefchiktheit der Pharifeen en Schriftgeleerden seer verre te boven gaat. Doet zy het niet / zy word zelfs voor geen ware Heyligheyt van den Heere Christo erkent / Matth. 5: 20.

LX. De kinderen Gods / gebachtig aan haare heerlyke geboorte Pf. 45: 14.
 opt den hemel / zoeken boven andere in cieraad der ziele en in manier word uyt-gelegt
 van leven opt te muntten / Pf. 45: 14. De Dogter des Konings, dat is des Hemelschen Vaders / welke desgelijks de Bruid van de Konink de Soon is / een peder geloovige ziele / is geheel verheerlykt, met die heyligheyt verciert / die niet alleen haar / maar ook de Vader en den Bruidgom tot heerlykheyt strekt / en die een beginsel van de hemelsche heerlykheyt is : en dat voornaamelyk inwendig, niet alleen wanneer zy blypen komt / en zich aan de oogen der menschen vertoont / maar ook wanneer se in haar binnenste Slaap-kamer zit / in de verborgene oeffeningen haarer Godsalligheyt / waar mede zy in het verborgen den Vader en den Bruidgom behaagt / welke voornaamelyk op den inwendigen mensche ziende / soo zoekt zy dien voor alle diagen zupber en kuyfch te bewaaren. Haare klederen zyn van goud, op welke al wat de natuurljke menschen immermeer voor optnemen de hebben gehouden niet als een blinkend niet is. Ja geborduurt ofte geooft, met verscheydene beelden konstiglyk beschildert / welke de volmaaktheden van God zelfs vertonen : en veelverwig, om de verscheydene / maar nochtans aardiglyk op malkanderen gepaste genaade giften des Heyligen Geestes : ofte geborduurt door den arbeid van die Konstenaar van welke gesproken word / Hoogl. 7: 1. En niet alleen is de Bruid inwendig schoon / maar ook uytwendig. Sy draagt voor het word des levens Philip. 2: 16. Sy oeffent de Liefde. Sy verheerlykt Christum. Sy slijt den even-naasten. En alsoo word zy geleefd tot den Konink, waardig zynde om hem voorgesteld te worden. Dit is alleen de weg langs welke men komt tot zyne gemeenschaapheyt / om de lieflykheden van zyne allerkuyfchste liefde / op aarde en in den hemel te genieten.

LXI. Van dit getuigenisse is niet veel verschillende het gene dat en Pf. 110:
 staat Pf. 110: 3. Uw Volk, Christi Jesu / aan u van den Vader ge-
 geven / van u gekocht en byz gemaakt / u voor zynen Heere erkennen-
 de / aan u door een kuyfs-eed verbonden ; is seer gewillig, met de
 grootste lust des gemoeds / wakkerheyt / veerdigheyt / en gewillige
 gehoorzaamheyt / overgegeven aan uwen dienst. En niet alleen ge-
 willig / maar ook de gewilligheyt, de lustigheyt zelbe : ja lustighe-
 den , in het veelvoudig getal / een seer uytstekende lustigheyt : welke
 dingen alle tot nabyh dienen. En soodaanig is het op den dag
 uwer Heykracht, op welke uw' edelmoedige Geest over haar komen-
 de / haar aandijft om eenige grootmoedige en dappere daad te ver-
 richten. Van komen zy voor den dag in Heylige cieragien, waar door

3p den Dupbel tot schik / Gode en den Engelen tot vermaak / mak-
kanderen tot stigtinge 3yn.
en 2 Cor. 5: 9. LXII. Deese dappere kypg-knechten Chrysti 3yn niet sonder ha-
re eergierigheyt, welke Paulus beschrijft. 2 Cor. 5: 9. Daarom
zyn wy ook seer begeerig (*φιλοτιμους*), en arbeiden gelyk als door
eergierigheyt aangedreven zynde, om hem welbehaaglik te zyn. God
beschouwt sig selven alct met de grootste selfs-behaaging; voornam-
lik heeft hy vermaak in 3yn deugden / en heyligheyt / die het cleraat
der zelve is. Wanneer hy eenige afbeeldinge daar van in de schepsel-
en siet / 3oo staat hy daar stil / voert 3yn oogen met dat genoeglik ge-
sigt / en verklaart met woorden en wercken dat hem niets aangenaam-
er en kan gebeuren. En dit is de heylige eergierigheyt der gelovigen /
in de gansche manier van haar leven sig alsoo te dragen / haar gemoed
alsoo gestelt te hebben / datse Gode in heylighe behaagen. De Satan heeft
eertijts een boose eergierigheyt in onse voozouderen gebracht / 3oo datse
dooz een mislepende weg tot de gelykheyt met God sogten te geraac-
ken / die dingen ondernemende die haar verboden waren. Maar de
hemelsche Geest is een Werckmeester van een edelmoediger eergierig-
heyt, dyvende den mensche daar toe aan / dat hy sig in de hebbelick-
heden 3yns gemoeds en in de handelingen 3yns levens / na Gods
voorzberidat satfoenerende / petsweg op aarde aan Gode te sien
kan geven / waar in hy als in een levendig afbeeldsel 3yns selfs sig ver-
maakt.

Waarom
de Heylige
by Paarden
worden
vergeleec-
ken.
LXIII. Gedenkwaardig is het gene gesegt wordt Hoogl. 1: 9.
Myne vriendinne, ik gelycke u by de peerden in de Wagens van Pha-
rao. Om welke plaats te verstaan men verklaaren moet. 1. Waar-
om de Gemeente by een Peerdt wordt vergeleeken. 2. Waarom by
een Egyptisch Peerdt. 3. Waarom by een Peerdt gespannen voor de wa-
gen van een Konink. Wat aangaat het eerste. 1. Een Peerdt laat
sig ligtelick leiden / en niet alleen met spoozen en toom / maar ook
met een roedeken regeeren. Also schrijft Strabo Lib. 17. dat de Massé-
syli, en Lybiers snelle en leersaame Peerden gebypucken / soo datse alleen
met een roedeken geregeert worden. Hierom segt Martialis (Lib. 9.
Epigr. 23. (*Et Massylaum virga gubernet equum*, dat is; Een roede stuur
of regeer het Massylsche peerdt. Waarom het Hebzeische woordt
soms (*סוס*), dat is een Peerdt / by den Arabiers (na 't verhaal van
de zeer geleerde Bochartus, Hierozoici Lib. 2. Cap. 6.) regeeren en be-
stuuren betterkent. Soodaanig 3yn ook de Godzalige: Want de-
wijlsche haar eppen wille hebben verloochent / 3oo toonen sy sig op het
minste bevel van Godt leersaam en leydzaam / zeggende / Spreecke
maar, Heere, want uwe knegt hoort. 2. Een Peerdt is zeer sterck;
daarom wordt het by den Hebzeen genaemt *Abir* (*אביר*), dat is / sterk;
Jer. 8: 16. en 47: 3. Waar van Epirus, beroemt dooz 3yn Paarden /
sijnen

ſinen naam zoude bekomen hebben / eben als of men ſepde het lande *Abirim* (אֲבִירִים), dat iſ / der ſterke peerden; gelyk dit de ſcherpſinnige giffinge van de ſeer geleerde *Man* iſ. Alſoo gaan de Godzalige ook heenen in de mogentheden des Heeren, Heeren. *Ps.* 71: 16. Vermogen alles door Chriſtum, die haar kragt geeft. *Philipp.* 4: 13. En doen in 't overwinnen der Werelt en beſtrypden der ſonde die dingen / die het vermogen van de andere menſchen verre overtreffen. 3. Een *Peert* iſ een edelmoedig dier / en wort als een ſinnebeeld van kriggsdapperheyt van God ſelve / met een doozluchtige lof-reden verciert / *Job.* 39: 22. *Ec.* Over welke plaats de terſkont gepreſene / doch boven alle lof verhevene / *Bochartus* ons een ſeer overbloedige verklaringe geeft in het aangetrokke Boek, *Cap.* 8. En waarlyk wat heldhaftig iſſer in de Godzalige / het welke ſoo dikwils van de zaake *Chyſti* / en der zaligheyt en der Godzaligheyt gehandelt wort / ſich dooz 300-danige tekenen openbaart die de aanschouwers konnen verbaaſt maken. Want uptgeleefde oude mannen / en onvolwaffene knapen / en weerloofe meſſen iſ heeft men dikwils 300 kloekelyk vooz *Chyſti* ſien ſryden / en met 300 grooten moed aan de ſtrengſte ſoorten van dood vooz de Godzaligheyt ſich ſelven overgeven / dat het openbaarlyck bleek dat 3p dooz een verhevenet Geest als de menſchelyke gezeven wierden. En 3p waren gelyk als de helden, die in 't ſlyck der ſtraaten treden in den ſryd, wanneer zy ſreden, om dat de Heere met haar was, en zy maakten die beſchaanut die oppeerden reden. *Zach.* 10: 5.

LXIV. Doozder Egypten iſ eertpts vermaart geweest dooz ſijn peerden / van welke in de *Schryftuure* dikwils gewag gemaakt wort: 2 *Kon.* 18: 24. *Ieſ.* 31: 1. Ja de Wet ſelve verbiedt de Koningen van *Judea* het getal der Peerden al te ſeer te vermienigvuldigen / op datſe by die gelegentheyt het Volk niet en zouden wederbrengen in *Egypten*. *Deut.* 17: 16. *Salomon* nochtang heeft daar ſijne paarden meeft van daan gehad. 1 *Kon.* 10: 28, 29. 2 *Chron.* 9: 28. Waar upt te beſlupen iſ / datſe upnemende waren boven andere. By 300-danige Egyptiſche peerden nu wort de *Gemeenſte* vergeleken om de upmuntenidheyt van hare edelmoedigheyt te kennen te geven. Want een Egyptiſchpeerd was een ſinnebrek van Dapperheyt / het welke 3p in haar geſlachtwapenſ boven een Leeuw gehouden hebben / na 't verhaal van *Clemens Stromat.* *Lib.* 5. p. 567. Want de Leeuw was haar wel een Sinnebeeld van ſterkte en van kragten; maar van Klockmoedigheyt en Stoutigheyt het Peerdt.

LXV. En niet alleen dat / maar oock by Wagenpeerden van *Konink Pharao* / welke bupten twiſſel niet als ſeer vooztreflyke / en upt ſijn ganſche Koninklyke uptgeleſene peerden gehadt heeft. Want gelykerwys de Koninklyke wagen upmuntende was / wie zal twiſſelen dat oock de Koninklyke peerden boven alle andere hebben upt-

En byſonderlyk by Egyptiſche.

Ja by wagenpeerden van een Konink.

uwtgeſteeken? Alle deeſe dingen ſyn geſchiedt om de edelmoedighſteit der Chriſtelijke Godzaligheyt te vergrooten.

Eyndelyk
by het
peert van
Gods Ma-
jeſteyt.

LXVI. Maar ook hier by blyft Godt niet ſtaan. Als of het alte wernig was zyne uwtverhorene by de wagen-peerden van Pharao te vergelyken / ſoo beloofte hy dat hy haar ſal ſtellen, gelyk het peert SYNER MAJESTEYT in den Strydt, Zach. 10: 3. Niets heerlyker kan 'er genoemt worden als dat. Een Heplig menſch iſt waarlyk een Peerdt geſchiedt tot den ſtrydt des Heeren, en een Peerdt van den opperſten Bevelhebber, van de Goddelyke Majesteit / het welke om zyn kloekhaſtigheyt en edelmoedighſteit waardig iſt zelfs van den Konink der Hemelen bereiden te worden. Daarom ook die gene die op zyn kleedt en ope geſchryeven hadde de naam / Konink der Koningen en Heer der Heeren, van Johannes geſien wierdt ſittende op een Wit peerdt, Openb. 19: 11. Waar mede beteekent worden de blankhertige Belyders der Waarheyt / oprechte Rajaagers der Heplighſteit / waar door Jeſus ſtrydt voert / en op welke hy ruſt en in welke hy verheerlykt wordt.

LXVII. Op dat nu deeſe uytmuntenheyt der Chriſtelijke Deugden klaarder blyke / ſoo ſyn drie dingen onderſcheydentlyk aan te merken. 1. De Oorſpronk. 2. De Regelmaate. 3. Het Eynde der zelve: in welke beſtaat der zelve uytmuntenheyt boven de Deugden der niet gehepligde menſchen.

Daar de
Deugden
der Heydenen
haaren
oorſpronk
hebben uyt
de nature,
opgewekt
door het
behulp der
gemeene
Voorſienigheyt:

LXVIII. Wat aangaat den Oorſpronk, de Deugden der Heydenen / en de werken die daar uyt voortquamen / hebben haaren oorſpronk uyt eenige Overblyſſelen van Gods beeld, welke na den val ook in den menſche overig ſyn / hoedaantige ſyn de ingeborene kenſaaden / en eenigerhande liefde tot het eerlyke / en ykkelen der natuurlyke conſcientie; by welke dingen in ſommige komen een ſorgvuldige opvoedinge, en de Studie der Philoſophie; deſgelyks eenige byſondere daaden van Gods gemeene Voorſienigheyt, bedwingende en betomende de ingeborene verdorvenheyt / en in tegendeel haat opwekkende tot de oeffening van een veel eerlyker leven als dat / het welke het gemeene volk leyde. Soo dat die deugden geen voortreflyker oorſpronk hebben gehad als de Nature, opgewekt door het behulp der Gemeene Voorſienigheyt. Rom. 2: 14, 15. De Heydenen doen van Nature de dingen die der Wet zyn. En betoonen het werk der Wet geſchreven in haare herten.

Daar hebben de
Chriſtelyke
Deugden
haaren
oorſpronk
1. Uyt den
Geest der Genaade.

LXIX. Waar de oeffeninge der Chriſtelijke Heplighſteit neemt haaren oorſpronk / 1. Uyt den Geest der genaade: welken Jeſus voor zyne uwtverhorenen verdient heeft / en aan de ſelbe ſchenkt / welken de Werelt niet en kan ontfangen, want zy en ſiet hem niet, nog en kent hem niet, Joh. 14: 17. Welke / dewyle hy de Geest Chriſti iſt / ook deeſelbe bewegingen / en genegenheden des gemoedts in de uytber-

berhozene vertoecht die in Christus zijn / en het geheele leven Christus in haar schildert en satsoeneert: zoo datse niet en wercken uyt haare eigen werck-kracht / noch uyt het ingebozene beginfel des natuurliken levens / maar uyt een bovennatuurlicke genaade, en kracht Jesu. 1 Cor. 15: 10. Niet ik, maar de genaade Gods die met my is: en Heb. 12: 28. Laat ons DE GENA ADE vaathouden, door dewelcke wy welbehaaglik Gode mogen dienen.

LXX. 2. Uyt den Gelove, sonder welcke het onmogelik is Gode te behagen, of Gode aangenaame dingen te doen. Heb. 11: 6. Want het Oudeste woort *εὐαγγέλιον*, overgeset behaagen, betrekkent wandelen voor Gods aangeligte, gelyk blyckt uyt het voorgaande vers / daar d'Apostel segt / dat Enoch voor syne wegneeminge getuygenisse heeft gehad dat hy Gode behaagde. Met welcke woorden hy blypten twyfel siet op het gene staat Gen. 5: 24. Enoch wandelde met Godt en hy en was niet meer: want Godt nam hem weg. Want wandelen met Godt setten de LXX doorgaans over *εὐαγγέλιον τῷ Θεῷ*, dat is / Gode behaagen, en ook altemets vertaalen zy door het zelve woort het Hebrueische *נִחַם*, dat is / dienen. Dese spreekwijs volgt hier d'Apostel na / gelyck ook Tit. 2: 9. Alwaar hy den dienstknechten gebiedt *in τῷ εὐαγγελίῳ* *εὐαγγέλιον*, 't welk overgeset woort in allen wel behagelik te zyn, dat is / daar toe te arbeiden datse in alles die dingen doen die haar Heere aangenaam zijn.

LXXI. Het Gelove nu / sonder het welcke niets gedaan woort dat Gode aangenaam is / is die deugt welcke het beginfel des Geestelicken levens is / of het eerste werk des Heiligen Geestes die ons met Christus vereenigt. Dat sonder dat niet goeds van den mensch kan gedaan worden / woort bewesen op verscheydene wysen.

1. Dewijle het gelove alle de kracht van Christus verdiensten aangrijpt en sig toepast / zoo heeft het ook de kracht om de herten te reynigen, Hand. 15: 9. Zoo lange die fonteyne des herten onreyn is / zoo kan uyt het zelve niet reyns bloesen. Want den bevelkten en ongelovigen en is geen dinck reyn: ja zelfs de spys niet: maar beyde haar verstant en conscientie zyn bevleekt. Tit. 1: 15. Daarentegen het eynde des gebods is Liefde, uyt een reyn herte, goede conscientie en een ongereynst gelove, 1 Tim. 1: 5. 2. Door het Gelove worden wy geregtvaardigt / en behouven vrede met Godt. Doch het is noodsaackelijck dat de Persoonen der sondaaren te vooren Gode aangenaam zijn in Christus; eer dat haare wercken hem konnen aangenaam zijn. Want hoe zoude het werk van die gene Gode behaagen / die zelfs Gode tot een afkeer en verbloekinghe is? Eerst sag Godt Abel aan / daar na zijn Offerhande, Gen. 4: 4. *August. Lib. 4. contra Julianum Cap. 3.* Het zy verre, dat in yemant de waare deugt soude zyn, ten sy hy regtveerdig zy. En het zy verre, dat hy waarlik regtveerdig zy, ten zy hy

2. Uyt den Gelove.

Sonder welk niet goeds kan gedaan worden.

leve

leve uyt den gelove. Want de regtveerdige sal uyt den gelove leven.
 3. Het en kan niet geschieden dat permant God waarlijk lief heeft / en
 uyt lief de dingen soekt te doen die hem aangenaam zyn / ten zy hy hem
 booz zooaartig hient / als hy sig in den Middelaar Christus vertoont.
 Doch God in Christus te bespiegelen is het eygen werk des geloofs;
 en alzo is het geloove door de Liefde werckende, Gal. 5: 6. 4. Ge-
 luyckterwijs het Gelove ons eerst vereenigt met Christus / alzo haalt
 het geduuriglyk uyt Christus / door een Geesteliche Suppinge en Tre-
 kinge / de kragt / werckelikeheyt en leven waer door wy heylighlyk
 wercken. Ik leve myn leven door het geloove des Soons Gods, Gal.
 2: 20.

By het
welcke
moet zyn
een gewis-
se versee-
kertheyt,
dat het
gene dat
wy doen
goet of
ten minsten
geoorloft
is.

LXXII. Maar behalven dat gemeene geloove, het welcke een fon-
 teyn van het gansche geesteliche leven is / wordt tot de goedheyt van
 onse handelingen een ander bysonderder gelove vereyscht / bestaande
 in een gewisse verseeckertheyt des gemoeds / dat dat werk 't welk
 wy aanvangen Goed en Heylig, of ten minsten geoorloft, en nergens
 verboden is. Want die perweg doet daar hy niet van en is versee-
 kert dat het Gode aangenaam is / die toont niet dat zyn bedryf / dat hy
 niet is aangedaan met een schuldige eerbiedigheyt ontrent Godt / en dat
 hy niet besorgt is / gelyk het behoort / om in Gods mischaagen en
 ongunste niet te vervallen. En hiet op meyn ik dat d'Apostel siet
 Rom. 14: 22. Maar die twyfelt, dat is / die in zyn conscientie niet
 en is verseeckert dat hem geoorloft is allerlepe sypfen te eten / indien hy
 eet, is veroordeelt, dat is / wordt geoordeelt quallik te doen / omdat
 hy niet uyt den gelove en eet: en al wat uyt den gelove niet en is, dat
 is sonde. Want dit dringt hier d'Apostel aan dat hy op het 5. vers.
 gestelt hadde / Een yegelik zy in zyn eygen gemoedt ten vollen versee-
 kert.

3. Uyt lief-
de tot God.

LXXIII. 3. De Oeffeninge der Christeliche Heyligheyt bloept
 uyt de Liefde tot Godt, en bestaat in de eegierigheyt om dat gene dat
 Gode aangenaam is te doen / welke wy boven gesepen hebben uyt
 2 Cor. 5: 9. En in deese zaak overtreft de Christeliche Heyligheyt alle
 eertliche daaden van alle volck: eten / welke haar beste fatsoen hadden /
 indien zy booytquaamen uyt liefde tot die deugt dien se kenden, welke
 Liefde / bewysse niet opklim tot Godt selve / maar in een geschaapen /
 en zeer gebrueckeliche zaak / hoedaaning der selver deugt was / gepudigt
 werd: geen Heylige liefde was, maar een ondeugende Begeerlikheyt,
 welke in een berkeert omhijcken na den mensche selve ondeugendlick
 blyft stil staan.

Dat de
Heydenen
niet als
uyt eygen
liefde ge-
werckt hebben toont

LXXIV. Naukeurighlyk en wydplopig heeft deese zaacken ver-
 handelt *Jansenius Lib. 4. de statu Naturæ Lapsæ, Cap. 11.* en in de vol-
 gende: daar hy deese woorden spreekt. Dit was dan het eygen quaad
 der Philosophiche deugt, wanneer die ook het suyverste was, dat sy
 ver-

vermaak hebbende in eenige bouwvallige hoogte der deugt, dezelve daarom begeerden op dat zy in haare oogen zouden uytmunten, zig zelve vermaaken, zig zelve behaagen, die door de zelve Gode, of gelyk *Augustinus* spreekt, de waarheyt, hadden moeten behaagen. Welk quaad van zig zelve te behaagen soo vast die gene aanhangt, die nog God nog de menschen zoeken te behaagen, dat het ganschelyk niet en kan geschieden, of zy vervallen in het zelve. Daar hy terstont onderboegt / die zyne oogen niet verheft tot God, om hem met de schoonheyt der deugt te behaagen, maar zig alleenlyk over de zelve, gelyk over het eynde van het goede, over het schoonste en verhevenste verwondert, het is onmogelyk, dat hy of de zelve begeerende zig uyt die oorfaake niet en behaage, of dat hy zig uyt die oorfaake willede behaagen de zelve niet en begeere. Nademaal het ganschelyk noodsaakelyk is, dat de ziele in eenige zaak vermaak hebbe, waar in dog kan de ziele die vreemt van God is, en andere geringer schepselen veragt, gelyk wy voor uyt stellen, anders vermaak hebben als in dat gene dat se onder de geschaapene dingen geloofst het voortreflyk te zyn? Dog dit is den uet de deugt vercierde ziele zelve, welk vercieringe haares zelfs zy oordeelt het schoonste van allen te zyn. Hy behaagt dan noodsaakelyk zig zelve wegens de deugt, die door de zelve Gode of andere menschen niet begeert te behaagen. Dit zyn gesonde en boudige redenen.

LXXV. De Christelyke deugt dan heeft een dieper en beter oorspronk / als soodanig een Liefde tot het eerlyke / en wel-behaagen in zyne epen daaden. Maar het geloofde God aan de ziele vertonen de als onepndiglyk goed / en volmaaktelyk heylig / en als een seer Mildadigen Belooner van goede werken / en des gelyks zyne Wetsen als vol van billigheyt en rechtveerdigheyt / maakt dat de ziele in Liefde tot den goeden God en tot zyn billigste Wetsen komt te branden; en niets voogeliever / niets voor waardiger houd / als dat se zich na die wetsen toegende / hem in heyligheyt na haare maate gelyk zy / en hem in die gelykenisse behaage: op dat God gelyk als blyvete: zich / en van den Hemel nederziende / ook op de Earde vinde waar in hy zich als in zyn afzuyfseel vermaake. Het welke het hoogste genoegen van een heylige ziele is. Soo dat se de deugt lief heeft niet om haar zels alleen / maar om God / wiens beeld zy is / en welken se in de oeffeninge van de deugt behaagt. Uyt deze Liefde de jegens God wogd de oeffeninge der waare heyligheyt geboren.

LXXVI. Ik kan niet nalaten hier by te schryven een uytne-mende en ter deser saake dienende plaate van *Clemens Alexandrinus* mende welk (*Strom. Lib. 4. p. 532.*) een heylig man aldus beschryfft. Die de plaatsen blooteropinge, voor soo veel hy geroepen is, gehoorsaamt, die staat van *Clemens*. nog om vrese, nog om wellust na de kennisse. Want hy en merkt niet

¶ ¶ ¶

niet

niet aan of hem eenige voordeelige winste, oft eenig vermaak van buyten zal volgen, maar getrokken zynde door de Liefde van dat gene dat waarlyk beminneelyk is, en daar door tot zyn pligt gedreven zynde, is hy een Godvrugtig dienaar Godes. Waarom hy ook, schoon hy van God volgens onze versieringe magt had bekomen om die dingen te doen die verboden zyn, zonder eenige straffe: en schoon hem beloofd was dat hy daarom de goederen der geluk saligheyt zoude bekomen: ja schoon hy zig versekeren mogt, dat die dingen die hy deed voor God (het welke onmogelyk is) verborgen zouden zyn, niets zoude willen doen dat tegen de gesonde reden is, nademaal hy dat gene, dat waarlyk eerlyk, en uyt zig zelve verkiezelyk, en daarom te begeeren en te lieven is, eenmaal uytverkoren heeft. **Wat kan 'er verhevenet als eben dit zelve gesegt worden?**

- In 't zelve boek.
P. 511. **LXXVII.** **Hij wil dat een heylig man alle zijne dingen doet uyt Liefde.** Het is betaamelyk dat die gene die volmaakt is de liefde oefsent, en dat hy uyt liefde de geboden volbrengende, hier door tragt met God in Vriendschap te zyn. **Deze Liefde nu heeft tot haar booyworp de deugt zelve / ja de bloote deugt: geen wop-vermaartheyt / noch ernigerlep ander voordeel.** Soo dat hy niet meer om de eere, of om een doorlugtige naam (by de Philosophen genoemt *invidia*), nog om loon, het zy van menschen, het zy van God, na het beeld en gelykenisse des Heeren, zyn leven doorbrengt. **Woyder dat gene dat de deugt hem beminneelyk maakt / is niet de Philosophische over een komste met de rechte reden; maar dat hy in de zelve ziet de gelykenisse Godes, hoven welke niets minnelegher kan bedacht worden.** Want soo bescheyft hy dat gene dat hy waarlyk goed, waarlyk beminneelyk noemt / seggende dat het goede is door een gelykmaakinge Gods zonder beroeringen en met de deugt begaaf te zyn.
- P. 529. **LXXVIII.** **Nochtans zijn deze saaken alsoo niet te verstaan / als of het niet geoorloft was eenigzins in de oefeninge der heyligheyt te zien op ons voordeel / en als of alle Liefde onses zelfs hier ganschelyk moest uyt gebannen zijn.** Het en is niet alleen geoorloft / maar het is ons ook geboden dat wy ons zelve lief hebben. En wy en zijn niet gehouden den naasten te lieven / soo wy niet gehouden zijn ons zelve te lieven. En deze wet is niet gescheven / maar geboren / welke wy niet van elders hebben geleerd / maar uyt de natuure zelve ingedjonken: Niemand heeft ooyt zyn eygen vleesch gehaat, maar hy voed het en onderhoud het. **Eph. 5: 29. Het is behoortlyk dat ook dooz de Liefde onses zelfs de betrachtinge der heyligheyt in ons ontfteeken word.** God zelfs nodigt de zijne met deze Dienstelphe aanlokkelyphheyt tot hem / belovende dat haaren arbeyd niet ydel en zal zyn in den Heere, **1 Cor. 15: 58.** En waar toe dog streken anders alle die beloften / waat dooz hy zijne geboden ons aangepresen

Nograns is het niet ongeoorloft in de oefeninge der Heylighet ook op ons voordeel te zien.

preken heeft / als op dat wy doo; verlangen na de zelve opgewekt zyn-
de hem te wakkerder zouden gehooftaamen? De beloofde goederen
niet te beminnen / is de goedheyt van den belovenden God te verach-
ten. Doo; der zelve Liefde niet opgewekt te worden tot de Gods-
ligheyt / is de zelve tot wat anders te misghyphen als daar zy van
Gode toe voorgefelt zyn. Dat id zelve beled / dat Gods geboden
ook upt dien hoofde begeerlyker zyn dan goud, ja dan veel syn goud,
en soeter dan honig, en honig seem, om dat in het houden van dien
grooten loonis. Ps. 19: 11. 12. En het geloove van Moyses word daar-
om geprefen / om dat hy sag op de vergeldinge des loons. Heb. 11: 26.
Ja in alle de gene die tot God hornen word dat geloove als noodfaa-
helph bereyscht / waar mede zy gelooven dat God een belooner is der
gene die hem zoeken, in 't zelve cap. v. 6.

LX XIX. Maar ook dese Liefde tot ons moet doo; thomen upt
de Liefde tot God / en aan de zelve onderschijft / en tot de zelve gebzacht
worden. Het en is ons niet grootloft God lief te hebben om ons zel-
ven, soo dat wy ons zelve als het eynde zouden aanmerken / en God
als het middel, doo; wiens gemetinge wy geluksalig zouden worden.
Maar om dat wy Gods goed zyn / den welken wy doo; alle dingen
moeten lief hebben / daarom zyn wy ook gehouden ons zelve lief te
hebben / met dien opzigt tot God. Ons goed moeten wy daarom soe-
ken / op dat wy daar in de foertigheyt des Heeren staaken / en een soo
veel te grooter en beter epgendom Godes worden. Alsoo word eynde-
lyk in de groote Zee van de Liefde tot God / de Liefde tot ons zelve
verflonden. Van welke saach wy tetsont ook perweg zullen moeten
aantormen.

Maar on-
derschikte-
lyk tot
God.

LXXX. Laat ons nu de Regelmaat der Weplygheyt aanmerken.
Dese hebben de Werdswysen geselt te zyn de Natuur des Menschen /
de regte Reden, en de Voorbeelden van doo;trefflyke Mannen: wep-
nige hebben aan Gods Geboden gedacht / en aan het Voorbeeld dat
hy zelve ons gerst / en dat op een seer magere wyse. Van de Natuure
des Menschen sprekent Heysen Marcus alsoo / Lib. 8. v. 2. Waar in is
een goed, en een geluksalig teven gelegen? in het doen van die dingen
die de Menschelyke Natuure vereyscht. Over al moekten zy van de
regte Reden en van de Voorbeelden der doo;trefflyke Mannen / ziet
Senecam Epist. 6. en 11. en 25.

Tot een
Regel haa-
rer deug-
den hebben
de Philoso-
phen ge-
stelt de Na-
tuure, de
Reden, en
de Voor-
beelden
van voor-
trefflyke
mannen.
Epictetus
doet 'er by
de Gebod-
den Gods.

LXXXI. Van Gods geboden heeft Epictetus eenigzins verhebe-
ner dingen als men van een Wepden zoude konnen verwachten. Wy
Arrianum (Lib. 2. cap. 24. niet verre van het eynde), beruyp hy / dat
hy voo; Godes aangesichte zoude leven en sterben / gelykerwys gy ge-
wilt hebt, segt hy / als een vrye, als uwen Dienaar, als verstaande uwe
geboden en verboden. Wat verdet; strek ik my niet geheel na God,
en na zyn geboden en beveelen? En (*Lib. 4. cap. 7.*) Ik ben van God
met vryheyt begaafte: ik ken zyne geboden. En in het zelve Boek

(cap. 3.); want ik ben vry en een Vriend Gods, op dat ik hem ongedwongen gehoorfaame. Een wispnig daat na: Daarom kan ik geen gebod van hem versuymen. En epndelph / dese zyn de geboden, dese moet men rytleggen, dese moet men gehoorfaamen, niet de geboden van *Massyrius* en *Cassius*.

Andere
ook, het
Voorbeeld
Gods.

LXXXII. Somtyds hebben zy ook van de navolginge Gods gesproken / en van de gelykheyt met den zelven. *Seneca* zegt (*de Beneficiis Lib. 7. Cap. 31.*) laat ons de Goden navolgen. *Marcus Antoninus* (*Lib. 5. v. 27.*); men moet leven met de Goden, en (*Lih. 2. v. 5.*); men moet een Gode gelykent leven leyden. *Clemens* zegt *Strom. Lib. 2.*) de Wereld-wyze Plato stellende het eynde der gelukkigheyt, segt dat de zelve is een gelykmaakinge met God; soo veel mogelyk is. *Siet boven Hoofst. 5. v. 2.*

Welke
dingen alle
nogtans
seer ge-
breckelyk
zyn.

LXXXIII. Dese dingen worden prachtig genoeg gesegt / maar nochtans dewijle zy geen andere Wetten Gods kenden als die der natuure leert / en die de Conscientie ingescheven zyn / welke niet als in het gemeen / verwerdelph en seer onvolmaaktelph de plichten der Heyligheyt voorschryven: en dewijle de waare God in zyne denngen haer onbekent geweest is; soo is die regel-maate haarer denngen / die se gehad hebben seer gebrekkelyk geweest.

De regel-
maate der
Christelyke
heyligheyt
is.

1. De Vol-
maaktste
wet Gods.

LXXXIV. Doch de Christelyke heyligheyt heeft een veel uytne-
mender regelmaat: het zy gy ziet op de Geboden, het zy gy ziet op de
Voorbeelden. Haar Geboden zyn gelyk uyt Gods volmaaktste
Wet; niet alleen uyt die / waar van de overblyfselen / en gelyk als
dunne schaduwen van een verdwijnend beeld in de conscientie van
den natuurelyken mensche overig zyn; maar ook uyt dese / welke
God met soo grooten pracht van Hemelsche Heerlykheyt in een seer
slechte vergaaderinge zyns Volkis eertyds heeft verkondigt / welke
hy met zyn vingeren in lieenen Tafelen zelve heeft ingescheven / welke
hy met seer overvloedige verklaaringe der Propheeten en van God
geleerde mannen heeft vermeerderd / en welke hy dooz een verhoogen
krachtdadigheyt zyns Geestes in de herten der uytverhozenen in-
schryft: welke niet alleen een allernetste uytzukkinge is van zyn Heylige
wille / maar ook van zyn natuure en denngen / vooz soo veel de-
zelfde den mensche naboelgelyk zyn: en niet alleen de uytwendige daa-
den / en woorden die van andere moeten gehoort worden / schijnt en re-
gulceert; maar ook den mensche in zyn binnenste volgt / de inwendig-
heden van het herte regeert / en de diepste wortelen der ondenngen /
tot de aller-eerste beweginge der gaande wordende begeerlykheyt toe
uyt trekt; epndelph welke den mensche verheft tot een Gode waardige
volmaaktheyt.

LXXXV. Dit is die Wet die God aan Israël als een pant ge-
geven heeft / Ps. 147: 19. waar dooz hy hem groot en heerlyk heeft
gemaakt, Jes. 42: 21. soo dat tot verbaasigheyt toe boven de andere
vol-

volkeren uytmuntede/ Deut. 4:6, 7. in welke zyn voortreflyke leeringen: Hof. 8: 12. wiens voortreflykheyt/ ja wiens seer jupstie volmaaktheyt/ de Psalmist heerlyk geroemt heeft/ Ps. 19:8. etc. merkende die volmaaktheyt soo groot aan/ dat hy in deselve geest epiden hadde gebonden/ die hy nochtan in alle andere volmaaktheiden hadt vernomen/ Ps. 119: 96. En waarlyk hoe pemaant met aandagtiger gemoet sig selven in een diepe overdenkinge van dese Wet indompelt/ hoe hy nauwkeuriger sal versiaan/ dat hy het volle denkbredot van die Heylighheit met zyn gemoet nog niet bevattet heeft. De Heere Jesus heeft alles gesegt/ en den ganschen inhoud der Wet begrepen/ als hy overslupde den zynen toert p (maar wie soude de kragt dier woorden tot in de groont toe versiaan?) Weel dan gy lieden volmaakt, gelyk uw' Vader, die in de hemelen is, volmaakt is, Matt. 5: 48.

LXXXVI. Behalven dese Heyligste Wetten/ heeft een gelovige heerlyke Voorbeelden van den ghenen/ die voor hem zyn na te volgen; en dese zyn van niet als eene slag/ en orde. Eerstelyk kornen hier vooz de Heyligen, die op de aarde zyn, en de heerlyke, in welke al des Heeren lust is, Ps. 16: 3. Wy behoeven ons niet vooz oogte stellen eenen *Socrates*, of *Zeno*, of *Cato*, of *Leius*, welke van *Seneca* ten dien epide aangeprefen worden. Wy hebben mannen die van een edelmoediger Geest Gods gedreven zyn/ Patriarchen, Propheten, Apostelen, en diergelyke helden en heldinnen/ die God zyn gemeenzaamheyt/ lof/ en aanpysinge waardig geagt heeft/ welker levens-manier hy in de Heyligste boeken van onse Religie levendig heeft doen beschryven/ en welker getal soo overbloedig is dat Paulus gewaagt heeft van een wolke der geruygen, door welker voozbeeldt wy moesten opgewekt worden om de loop-baane der Godsalligheyt standvastiglyk ten epide te loopen/ Heb. 12: 1. Dese zyn ons tot navolginge voozgestelt. 1 Cor. 4: 16. en 11: 2. Phyllip. 3: 17. Jac. 4: 10. Heb. 13: 7.

LXXXVII. Nog nademaal alle de uytnemendste der Heyligen op aarde ook haare gebreken gehad hebben/ soo is hier voozsigtigheyt van noden/ dat wy alleenlyk die haare daaden navolgen die na de maate van Gods wet gereguleert zyn; en dat wy door haare af dwaalinge gewaarschouwt zynde/ wanneetse van de rechte streek hopen af te wphien/ regte gangen leeren maaken. Ten dien epide drijnt *Nehemia* wysselyk aan het voozbeeldt van Salomon Cap. 13: 26. En niet sonder groote nuttigheyt worden de misflaggen der Heylige mannen Gods in de Schryfture verhaalt. Nergens konien de smetten leepster aan het ooge vooz/ dan wanneer zy op een andersins seer schoon aangestigte/ of op een seer net kledet gesien worden. Nog het is nuttig dat wy de leeplykheyt der sonde ter dege kennen. Wy leeren ook uyt deselve een nedrig gevoelen van ons selven te hebben/ af

2. De seer uytnemende Voorbeelden.
1. Van de Heyligen die op de aarde zyn.

In welker navolginge nogtans voortligtheyt vereyscht wordt.

te hangen van Gods genaade / nauwkeurig agt te hebben op ons selven / op dat wy misschien niet in de selve / of zwaarder misdaden vervallen / Gal. 6: 1.

2. Van de Heylige hemel-lieden.

LXXXVIII. Onse Heere heeft nogtans niet gewillt dat wy van volmaakte boozbeelden ontbloot soudon zyn / en daerom heft hy de overdenkingen van de zyne op na de inwoonderen des Hemels / de Siepen der Engelen / en de geesten der volmaakte rechtvaardigen / welker borgerfchap hy ons ook in het daaglyfche gebedt anpypft / GELYK IN DEN HEMEL. Deefe met een seer helder licht omschenen / en van zeer fupbere Liefde byandende / en het aangesigte Gods geduuriglyk aanschouwend / en na zyn boozbeeld ganschelyk gefatsoeneert zynde / fingen altyt den lof van haaren fchepper / en doeren zyn bevelen wy met een ongelooftike gezwindheyt. Ief. 6: 2, 3. Pf. 103: 20. Openb. 4: 8, 9, 10, 11. Dit getuygt van haar de Heylige fchryfture. Dit word niet alleen geloofd / maar ook gefien van het geloobe; het welke met seer verre-fiende oogen begaaft zynde binnen den boozhang van het hemelfche Heyligdom doozbyngt en gelyk als onder de Siepen der Hemel-lieden gemengt zynde / defe oeffeninge der volmaakte heyligheyt fiet / dooz welker liefde een geloobige siele noodzaakhelyk ontfeeken word.

3. Van de Heere Christus.

LXXXIX. Maar dewyl het nochtans een seer gewenschte zaak is ook op aarde een boozbeeld van volmaakte Heyligheyt te hebben; soo heeft Godt ook dat ons niet laaten ontbreken: van den Hemel fende zynen Soone Jefum / die ons een seer fupber boozbeeld van alle deugden / sonder uifonderinge / naagelaaten heeft / op dat wy zyne voetftappen soudon navolgen, 1 Pet. 2: 21. Het is een gedeelte geweest van het Prophetifch ampt / dat Jefus bedient heeft / niet alleen met woorden, maar ook met het voorbeeld zyns levens te leeren; en alfoe met den monde en met de werken te zeggen Leert van my, Matth. 11: 29. Dikwils word ons van de Apostelen aangeprefen hem na te volgen. 1 Cor. 11: 1. 1 Theff. 1: 6. 1 Joh. 2: 6.

Wat anders is de navolginge, wat anders de volginge Christi.

XC. Werdig is de aanmerkinge van een geleerd man / datmen onderschepdt moet maaken tuffchen de navolginge (μιμνησις), van welke de navolgers (μιμηται) Chrift benoemt worden: 1 Cor. 11: 1. en tuffchen de volginge (ἀκολουθησις) of gediensfigheyt / waar mede ons belaft wordt Chriftum te volgen. Dievolge my (ἀκολουθετε μοι), Matth. 16: 14. en / Die agter my volgt (ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου), Matth. 10: 38. Want het eerste beteekent een fatfoeneeringe na een voorbeeld: het andere een gediensfigheyt van dienftknegten, gaande agter haare Heeren. Welke dingen van die gene die in onse moedertaal fchryppen gemeenlyk dooz malkanderen gemengt zyn / daarfe niet ondet malkanderen gemengt moeten worden.

XCi. Dooz-

XCI. *Wonders bewijze wy op Christus in dielerley relatie en betrekkinge moeten aannemen / als Mensche, als Middelaar, als Godt, Gelyk wy nu meermaalen hebben ingestampet: 300 staat te ontfangen in wat relatie hy aan ons tot een voorbeeldt gegeven zy. En eerstellik 300 en moeten niet twijfelen / dat hy / in zyn mensche-lycke natuure het beeldt Godts / na 't welk d' Eerste Adam was geschaapen / volmaakteliik vertoonende / en alle deingden die in het redeliche schepsel zyn moeten zonder eenig gebreke besittende / en oefenende / 300 veel van ons op het naukeurigste moet nagevolgt worden. Want dat hadde tot noch toe na den val van den eersten mensche aan de Werelt onthoochen / een mensche te hebben / welke zynde zonder gebreken / heylig, onnosel, onbesmet, gelyk als een levende en gezielde wet / in het midden zyner broederen verkeerde. Dien heeft God ons in Christo vertoont. Het is soet voor een liefhebber der Heylighet / daar van een zeer nette afmaalinge te beschouwen in Gods geschevne wet. Maar wat is die afmaalinge anders als een schilderij? die wel net / en met clerliche verwen uptgehaalt / maar nochtans een schilderje is / sonder vleesch en sap / sonder leven en beweginge. Hoe veel soeter is het dan / deselve Heylighet die in de wet afgemaakt is / gelyk als levende en gezielt in Christo te sien?*

XCII. *Wat aangaat zyn Middelaarampt, die dingen die tot het zelve behooren en aan het zelve eygen zyn / gelycherwijs de genade des Middelaarschaps / waar door wy met Godt versoent worden / die uptnemenden upsteek / waar door Christus by uptnemend-amp eyhept Prophete / Priester / en Konink genoemt wordt / hoort om al wat tot die trefelicker naam behoort / die aan Christus boven zyn medegenoten gegeven is; dat alles magmen niet navelgen / noch navolgers verdigten die het zouden navelgen. Daar is een Middelaar Godes en der menschen, de mensche Christus Jesus, 1 Tim. 2: 3.*

XCIII. *Dit nochtans hebben de gelovigen na Christi voorbeeldt / en upt de gemeynschap zyner zalvinge / datse zyn Propheten, Priesteren, en Koningen, Joël 2: 28. 1 Petr 2: 5. Openb. 1: 6. En by gevolg is het haar plicht in de Geestelike bedieninge deser ampten sig na het voorbeeldt Christi te satsoeneeren. Waar in nochtans 300 grooten onderschept is / datter nauwelicks behalven de gemeynschap des naams / en eenige magere gelychheyt / eenige obteekensnisse gesien wordt. Want Christi Prophetie en Priesterschap / en Koninkrycke is van een veel andere nature als onse daar na swevende ampten.*

XCIV. *Maar die deugden welke Christus in de uptvoeringe zyn die Christus in het waarnemen zyner ampten betoont heeft zyn ons voorgestelt tot een voorbeeldt.*

ner ampten betoont heeft / *zyn* ons in alle manieren tot nablooginge voorgestelt. Gelyckertwys de bewegingen en genuegheden van *De- dighheit* / en van *Getrouwicheit* / en van *Liefde* / en van *Gedult* / en van *Over* / en van *Standvasticheit* in de geheele bedieninge *zyn*er ampten : dat hy niet zonder roepingse sig daar ingedrongen heeft : Heb. 5: 4. 5. dat hy *Getrouw* geweest is aan hem die hem gestelt hadde : Heb. 3: 2. dat hy noch eynen gemach / noch voordeel gesogt heeft : Philp. 2: 4. 5. dat hy niet beswoeren is onder de smaadt-woorden en tegensprekinge der Godloosen. Heb. 12: 2, 3. dat den *Over* van Gods huys hem heeft verslonden. Joh. 2: 17. dat hy in alles niet *spine* / maar *zyns* Vaders eere gesogt heeft : Joh. 8: 49, 50. en iniet sulche dingen die hier toe behooren.

Als Godt is hy met den Vader en den Heiligen Geest een voorbeeld van de suiverste Heylighet.

XCv. Eyneliks ook als Godt, te gelyck met den Vader en den Heiligen Geest / is hy ons een voorbeeld van de suiverste Heylighet. Heb. 11: 44. en 19: 2. Matth. 5: 48. Eph. 5: 1. 1 Petr. 1: 15. 16. De Heylighet van Iehova is 300 grooten cietaadt van *zyn* andere volmaakheden / dat zonder deese alle de andere Gode onwaardig souden *zyn*. Hierom wordt hy geroemt / Verheerlickt in Heylighet, Exod. 15: 11. en ons geboden lof te seggen ter gedachtenisse zynner Heylighet, Ps. 30: 5. en 97: 12. waar in ons de Seraphinen voor- gaan / welke den lof van Gods Heylighet diernaalen verheert heb- bende / daar by hebben gevoegt dat de gansche aarde vol was van *zyn*ne heylighet : Jes. 6: 3. Tot nablooginge van deese Heylighet noodigt God de sijne. Deese heeft hy haat in *zyn* woord te beschouwen voor- gestelt / op datse sig over der selver schoonheit verwondende / in Liefde tot de zelve ontflechten / en na dat beeldt allengskens verandert zouden worden.

Het Eynde der Christelike deugden is.

XCvi. Datwe in de derde plaats van het eynde der Christelike deugden moesten spreken hebben wy voorhenen gesegt : het welcke niet anders en kan als seer booztesich *zyn*. Een waar gelovige oefent daarom de Heylighet niet / op dat hy eer en naam by de menschen soude bejaagen / het welcke het gebrek der Heydenen en der Phariseen was / daar de Heere van getuygt datse haaren loon weg hadden, Matt. 6: 5. Heeft dooz geen huurlings Liefde tot sig zelve het ooge alleen ge- woopen op *zyn* eynen voordeel of deses of des toekomenden levens : het welcke alle die gene doen / die haar eynen gerechtigheyt soekende op te rechten / roepen dat alle sporen ter Godsalighet weggenomen wor- den / daar de verdiensten der wercken worden tegengesproken. Sy soekt niet alleen die gerusticheit van een gemoet sig zelve in *zyn* bedryf behaagende / welke de deugt eerbiedighliks besegent *zyn*de aan haare die- naaren placht te geven. Wel verhevenen en hepliger is der Godsaligen oogmerk : waar dooz *zyn* tot God, en tot sig zelve, en tot den naa- sten gebreken worden.

XCvii. Dooz

XCVII. Dooz alle dingen zoeken zy de eere Gods. Deze bemin-^{1.} De eere nense / dese trachtense upt te bzeppen / en met alle haar vermogen te Godes. bebozderen. Laat de liefhebbers uwes heyls geduuriglyk seggen, Jehova zy grootgemaakt, Ps. 40: 17. Hier streben zy niet alle haare oefeningen na toe / met snellen vaarde booztgaande en lopende / tot op den dag Christi; vervult zynde met vrugten der gerechtigheyt, die door Jesum Christum zyn toheerlykheyt en prys Godes, Philipp. 1: 10. 11. Welker werken spyzingader en beginsel is de Liefde Godes, der zelve eynde kan geen ander zyn als de eere van den zelve God. Want die God upnemendlyk lieft / lieft ook dat gene boven alle dingen dat van God seer gelieft is. Doch God lieft zyn eere alsoo / dat hy daarom doet al wat hy doet / daarom zyn alle dingen uyt hem, op dat se wederom zyn tot hem. en op dat hem zy de heerlykheyt in der eeuwigheyt, Rom. 11: 36. In desen deele zyn de Hepligen ook Gode gelph / dat se in alle haare handelingen Gods eere booz oogen hebben. Het zy dat gy lieden eet, het zy dat gy drinkt, het zy dat gy yet anders doet, doet het al ter eeren Gods, 1 Cor. 10: 31.

XCVIII. Welke dingen nochtang alsoo niet te verstaan zyn / als De Godsa- of het noodsaakelyk waare dat wy in alle en in yder daad / ook in lige geven de minste daaden onses levens / die bescheyden en bysondere beooging met een ge hebben / dat wy God dooz de zelve zouden verheerlijken. Want algemeen, dat haar polgins de natuure der saaken niet geschieden. Maar dat en vast be- moet in het algemern in Gods kinderen vast en heyt zitten: dat se sluyt over Gode zyn toegehepligt en toegepergent op dat se na desen niets en den- om deselve ken / spreken / boornemen / doen / dan dat gene waar dooz de in alles te denzden Gods eenigzins worden uptgedrukt / en waar dooz zyn bevoor- heerlykheyt geopenbaart worde. Want het Heylige word niet son- der een uptsteekend ongelph tegen hem tot onheplige gebuiken ober- gebzacht. Maarz zelfs zyn se niet: derhalven die eynde zich booz te stellen / dat se eeniglyk die dingen zoeken die se na den vleesche oorde- len haar dienstig te zyn / is haar een ongeoozlofde saake. Maarz zelfs zyn se niet: derhalven hebben se / soo verre het mogelyk is / zich zelve en al het haare te vergeeten. Godes zyn se: laat haar derhalven hem leven / en sterben. Godes zyn se: Laat derhalven in alle haare handelingen zyn wijsheyt de bestierster zyn. Godes zyn se: laat derhalven alle deelen haares levens zich na hem strecken als na het alleen wet- tige eynde. En in deze oprechte verloocheninge onses zelfs / en ober- gevinge aan God / waar dooz wy vastelph boornemen met een Heplig omzicht na hem / alle onze dingen te doen / beslaat deze verheerlijkin- ge Godes daar wy van handelen.

XCIX. Zy boozbeeld / dan eet en dzinkt pement ter eere Gods / Wat het zy wanneer hy zich zelve erkent onwaardig te zyn dit leven en de booz- eeten en deelen van het zelve te genieten / en die weldadigheyt Godes pijft die drinken.

q q q

hem

hem overbloediglyk alle dingen geeft / en voornamelyk sich verwon-
dert over die oneindige Liefde des Heeren Jesu / die alle lekkernyen
gaarn gemist heeft / en sich niet edik en gal laten dinken / op dat
de zyne in Gods gunste zoude gegeven worden het vette te eten en het
soete te dinken: wanneer hy ook niet soo seet in de schepselen en ga-
den / als wel in den Schepper en Geber sich verlustigt / smaakende
met het grootste vermaak hoe soet de Heere is: wanneer hy zijn le-
ven / het welke dooz deze middelen verliengt word / en alle zyne werk-
krachten / die alsoo geduuriglyk vernieuwt worden / van herten vooz-
neemt ten dienste Godes / die de zelve gegeven heeft en onderhoud / ge-
trouweljk te besteden: wanneer hy epindelyk van de natuurlyke ge-
noegte dezès levens tot de bpkang ongelooftlyke lekkernyen van het
toekomende en hemelsche leven in zyn overdenkingen opklimt; en de-
zelfde in zijn gedachten en geloobe te boren smaakende / niet een dank-
baar gemoed Gode een Lied der Liefde singt / gelyk *Augustinus* is vooz-
gegaan / Heere, indien gy aan ons soo groote dingen doet in het gevan-
genhuys, wat zult gy doen in het paleys?

2. De salig-
heyt der
Heyligen
en in dit
en in het
toekomen-
de leven.

C. Achter dese eere van Gods naam / is het een Heplig man ge-
oorloft ook van sich zelve werk te maeken in de oeffeninge zner deug-
den: en dit te beoogen / 1. Dat hy by zich zelve verseekert is van zijn
eruwige verkiezinge waar mede God hem uptverhoren heeft / en van
zijn inwendige roeping / en van zijn geloobe en gemeynschap met
Christo / 2 Petr. 1: 10. 2. Dat hy zich verheuge in het getuigenisse
van een ontergetlyke conscientie / en in die gerustigheyt die daar op
volgt / 2 Cor. 1: 12. 3. Dat hy de oprechtigheyt zner Liefde jegens
God dooz werken van Hepligheyt bewysfende / des gelyks die Liefde
en gemeenschaap Gods geniete / welke Iesus aan zyne liefhebbe-
ren vriendelyk belooft heeft / Joh. 14: 12. 13. 4. Dat hy in de hebbe-
lykheden zner ziele / en in de daaden die daar upt voortkomen den
Hoogsten God gelyket / en alsoo heerlyket / en allengskens geluksa-
liger word / 2 Cor. 3: 18. 5. Dat hy dooz deze weg van Heplig-
heyt na de eruwige heerlykheyt strebende / van zijn saligheyt versee-
kert / en ten dien opzichte onbekommert mooge leven / 1 Cor. 9: 24.
25. 26. 27.

Waar in
Gods eere
uytne-
mentlyk
uytblinkt.

Cl. Ma deze dingen alle leert de Christelyke Hepligheyt soo staan /
dat wy in de zelve als in het laatste eynde niet blyven rusten; maar dat
wy de zelve ook byzenen tot Gods eere. Want hoe permant die dingen
die wy terstont aangeroert hebben overbloediger behomt / hoe ook de
glans van Gods volmaaktheden heerlyket daar in blinkt. De
goedheyt en mildadigheyt Gods vertoonen sich in deze beloninge des
deugts op een heerlyke wyse. De geliefde Bruid Christ / dien hy
eens onbesmet en heerlyk den Vader zal voorszellen / word meer ver-
ciert. De prijs zijner voldoeninge en verdienste word upt de geluk-
zaligheyt aan den Hepligen verleent behooflyk getwaardeert. De He-
ligen

ligen zelfs / met deze belooningen haarer denghden begenaadigt zijnde / zijn meer toegerust en beter geschikt om den lof van haaren God te zingen. En op deze wijze geschied het / dat de Godsalighe na de gelukzaligheyt die haar beloofd is doelende / en haare heerlykheyt op een behoovelyke wijze en ordje soekende / te gelyk roemen in de hoope der heerlykheyt Gods, Rom. 5: 2. Want dan worden zy gelukzalig gemaakt / wanneer God in haar verheerlykt en wonderbaar word, 2 Theff. 1: 10.

CII. Epndelikh zijn de werken der Godsaligheyt ook bequaam om den naaften Gode te gewinnen. Nimmermeer voldoet zich een Heplige ziele in de verheerlykinge Godes. Zy wenscht seer veel medemakers te hebben / die met haar in het zelve werk bezig zijn. Op dat zy dit bekome / soo laat se haar licht schynen voor de menschen, op dat die deze goede werken ziende den Vader, die in de Hemelen is, verheerlyken, Matth. 5: 16. Hier by komt / dat zy na de Saligheyt van den naaften hertelph begeertig zijnde / alle haare naarstigheyt seer gaarn besteedt om hem wederom te brengen op den ouden en goeden weg. En dewijle tot dese zaalie niets krachtiger is als een heplig leven / soo wil Petrus dat zelfs de Christelike Vrouwen het zelve ten dienende bejertigen / op dat soo eenige den woorde ongehoorsaam zyn, zy door haaren wandel zonder woord mogen gewonnen worden, 1 Petr. 3: 1. En waarlyk alle de gene die aan deze grootte genade Gods deelachtig geworden zijn / dat se upt de duysternisse overgebragt sijnt tot zijn wonderbaar licht / zoeken met allen arbejd door de weerstuipende straalen van Gods Liefde ook andere te verlichten / aan te reeken / en tot deelgenoten van de zelve gelukzaligheyt te maken. Wat kan 'er hepliger en lofphker bedacht worden als dezen toelag?

3. De stingingen van den naaften.

CIII. Dit is de edelmoedige Hepligheyt / dien de Geest der genade krachtadiglyk werkt in de wyderkorenen: en dien hy door de oeffening van verschepdene middelen geuwiglyk bevoordert. Het gebruik deser middelen word den mensche afgevoert / soo nochtans dat de kracht der zelve alleenlyk hangt aan Gods segen. Ja zelfs dat en is niet zonder God / dat de mensch deze middelen kan of wil beplaanlyk gebruiken. Want hoe stram wy onttrent de zelve plegen te zijn / als de aanblaasinge des Geestes ophoud of langsaamer is / onderwinden wy alle dagelphs. Onder deze middelen van hepligmaakinge moeten de volgende ons booznamelyk aangepresen zijn.

Bequaame middelen om de Heyligheyt te bevorderen.

CIV. In de eerste plaatte stellen wy met recht Gods Woord, en een aandachtige overdenkinge van het zelve. God heyligt ons in zyne waarheyt, zyn woord nu is waarheyt, Joh. 17: 17. Bewijle dit van den hepligen Geest voortgekomen is / soo heeft het in sich ingedrukte merktekenen van Gods hepligheyt / en over al een fere liepheren

1. De Overdenkinge van Gods Woord.

reuk van Heyligheyt uytwaassende/ blaast het de selve den God-
vuchtigen Leser in/ hoewel hy misschien alle dingen die hy leest niet
en verstaat: het welke *Chrystomus* oock aangemerkt heeft (*Oratione 3.
in Laz.*), ja al is het dat gy de dingen die daar in begrepen worden niet
ten vollen verilaat, nogtans het lesen zelfs brengt veel heyligmaakinge
toe.

Het welke
geheel
daar henen
gerigt is.

CV. Doch al wat in Gods Woord begrepen word is tot desen eynde
de gericht. De geboden der wet/ vertoonende een seer naauwkeuri-
ge afmaalinge van de Heyligheyt/ zyn bequaam om het gemoed in
Liefde tot de selve te doen ontzanden/ (*Ps. 19: 8. 9. 10.*) De bedrey-
gingen die hy de wet geboegt zyn/ en verhaalinge van oordeelen waer
mede God de schelmstukken gewooken heeft/ zyn soo veel krachtige
afmaaningen van de sonde/ *1 Cor. 10: 6. 11.* De heylpke beloften
die aan de deugt gedaen zyn/ en de zegeningen waer mede de milde
goedheyt Gods haar Godvuchtige dienaars verrijkt heeft/ zyn soo
veel prikkelten tot heyligheyt/ *Ief. 52: 2. 3* De Voorbeelden der
Heyligen leeren alsoo dat se te gelijk trekken/ *Heb. 12: 1.* Waer
strykelingen en vallen, doen ons denken aan onse swakheyt/ schet-
pen de nedrigheyt in/ leeren ons op ons zelven letten/ en toonen
ons van wat saaken wy ons moeten wachten/ *Heb. 13: 16.* Doch
nietz raad de Godsalligheyt krachtiger aan/ als de leere der Genaade
geopenbaart in den Euangelio, *Lut. 2: 11. 12.* Welke van geen an-
dere woord misghuypt als van die geene/ die de waarheyt nimmermeer
hebben gekent/ gelijk de waarheyt in Jesu is. Want het woord der
Waarheyt des Euangeliums brengt vrugten voort in de geheele werelt,
van dien dag af dat de menschen het hebben gehoord, en de genaade
Gods in waarheyt bekend, *Coloff. 1: 5. 6.*

En daarom
moet het
vlytiglyk
gebruikt
worden.

CVI. Maar op dat yemant dese vucht der Heyligmaakinge uyt
Gods woord bekome/ soo moet hy dat 1. Heersiglyk/ daaglyk/
aandachtelyk en gelykherwijs *Chrystomus* segt/ met een geheyme
stilte lesen/ *Joh. 5: 39.* 2. Heersiglyk aanhooren: want de open-
baare predikingen van Gods woord heeft seer voortreffelyke beloften.
Rom. 10: 14. 15. 17. 3. De gelesene en gehoorde saaken moeten in
de binneste schatkist des gemoeds opgesloten worden/ op dat se daar
bewaart worden als een seer kostelyke schat/ *Joh. 23: 12. Ps. 119: 11.
Luc. 2: 19.* 4. Nochtans alsoo moeten de selve in een verborzen boek
der geheugenisse niet weggelegd zyn dat se aldaer van schiminel en bup-
ligheyt zonden verrotten; maar zy moeten daar dikwyls wederom
uytgehaalt/ en onder een heylige overdenkinge gebracht worden.
Waar door de ziele dat levendige en voedsaame sap van Gods Woord
kauwende/ herkauwende/ en sugende gelyk als na zich trekt/ en
in haare seelfstandigheyt verandert/ *Ps. 1: 2. Jos. 1: 8.* 5. Het is
dienstig altyd gereed te hebben eenige krachtige spreken der Schryf-
tuure/ waar mede gy u tegen den aanval der sonde moogt wapenen/

en

en tot u-plechten op te wekken. Dit wilde de Heere als hy aan Israel gebood dat zy synne woorden tot een teeken zouden binden op haar hant, en tot voorhoofspanfelen tusschen haare oogen, Deut. 6: 8. Waaron tusschen haare oogen? Op dat de regel waar na zy hadden te leven geduuriglyk zoude booz haar oogen zijn. Waaron gebonden op de handen? Om te vermaanen dat de beschouwing tot de oefeninge, dat de kennisse tot de onderhoudinge moest bestuurt worden.

CVII. Seer wisseligh seyd de Keyser *Antoninus* tot zich zelven *Lib. 3: v. 13.* Gelykerwys de Heelmeester altyd haare Werktuigen en gereedschappen, om haaltige geneesinge te doen, by der hand hebben; maakt gy alsoo leerstukken vaardig te hebben, door welker behulp gy soo Goddelyke als menschelyke zaaken konnet onderkennen. Waarin de over een komt het gene *Seneca* heeft (*de Beneficiis, Lib. 7. Cap. 1.*) Voordefiglyk pleeg dit *Demetrius Cynicus* te seggen. Dat het meer voordeel geeft weynig lessen der Wysheyt te weten, soo gy die by der hand en in gebruyk hebt, als veele geleert, maar die niet gereed te hebben. En (*Cap. 2.*) onsen *Demetrius* belast den genen die toeneemt deze dingen met beyde de handen vast te houden, deze dingen nimmermeer los te laten, maar vast te hegen, en tot een deel van zig zelve te maaken, en door een daaglyksche overdenkinge daar toe gebragt te worden, dat de heylsaame dingen van zels te binnen komen, en dat de gewenschte dingen overal terstond by der hand zyn. Het gene zy nopende de lessen haarer wysheyt voorgescreven hebben / laat ons dat selve seggen van eenige krachtige zinspreuken der Goddelyke Schrift / welke alsoo baardig te hebben nuttig en dienstig is / op dat se by pder gelegentheyt van zels het gemoed boezomen.

Insonderheyt is het dienstig dat we altyd eenige krachtige spreuken der Schrif- ture tegen de sonde gereed hebben.

CVIII. Ten tweeden. Een aandachtige aanmerkinge van de Heere *Iesus* is een seer krachtig middel tot de Heyligmaakinge. Mer- gens in blijkt klaarder wat een bypten / en afschouwelyken ding de sonde zy / als in de verachtsaamheyt / vernieting / en het lyden der Christ. Want wat heeft den Heere der heerlykheyt met de verachte- lye gestalte van een dienstknecht bekleed? Wat heeft den grootmoedigen Leeuw up de stamme *Juda* met soo groote verbaarnissen en benaauwtheden geperst / dat hy onder de zelve byphang besweek? Wat heeft de wyerde Krijgs-benden van de helle tegen hem gaande ge- maakt? Wat heeft den overvloed der hemelsche vertroostinghen in een seer droebe dorzheyt verandert? Wat heeft die bitterste bitterheden in den Drinkbreker van Gods rozen ingeschonken / die het den Soone van Gods Liefde soo wyttermaten bange maakten? Waarlyk de son- de is de oorzaak van alle deze dingen / *Jes. 53: 5.* Wie dit bedenkt zal die niet in een onbersoenelphen haat tegen de zelve branden? zal hy zich niet zoeken te wreken aan dat wyerde gedrocht / dat zynen lieffen Heere soo wyedeligh verdrukt heeft / dat / soo het niet eerst gedood word / niet de zelve wyedheyt zal woeden tegen alle die gene van welke

2. Een aan- dagtige aanmer- kinge van de Heere *Iesus*, in welke 1. De vuy- lghet van de sonde.

het vriendelyk onthaalt is? Sal permant booznemen zich wederom aan dien dwingeland ten slaabe te maaken / uyt wiens ketenen van het helsche vuur gloeiende / hy ernstelyk geloof en overdenkt niet verlost te hebben konnen worden als door de verbloekte dood van Gods Soon? Alsoo maakt de overdenkinge van het Iyden Christus / dat wy de sonden afgeltorven zynde, der gerechtigheyt leven, 1 Petr. 2: 14.

2. Syn on-
gelooflyke
menschen
liefde.

CIX. Nergens laat zich ook de ongelooflyke Liefde Gods ontrent de elendige menschen klaarder zien als in Christus Jesu / welke zelfs de toegehoore herten kan doen smelten / en ontsteeken in brandende vlammen van heylige weder-liefde. Want de Liefde Christi dringt ons, 2 Cor. 5: 14. 15. Die zich in deze overdenkinge dompelt / zal die niet vol van verwonderinge uproepen / yst gy seer lief hebbende Jesu / niet min in de vlammen van uwre lief de tot my / als van Gods verbolgentheyt tegen myne sonden gebjaaden / en zoude ik lauw zijn in wederliefde tot u? Sterft gy tot myne saligheyt; en zoude ik niet leven tot uwer heetlykheyt? Daart gy om mynient wille ter helle; en zal ik / als gy dat gebied / de weg na den Hemel niet met lust betreden? Sult gy u voor my overgeven om met de sinerten der helle gepynigt te worden; en zal ik my niet wedergeven aan u / om u jok dat licht / om u last die lieflyk is / te draagen? Het en is niet te seggen hoe seer een Godvuchtige ziele / die met deze overdenkinge bezig is / zich in haare lauwigheyt misshaagt: wenschende dat haare hondertmaal ruimer harte gegeven wierd / om dat geheel met de liefde Christi te vervullen.

3. De uyt-
nemende
schoon-
heyt van
de deugt.

CX. Nergens lagt ons de deugt met een schoonder aangezicht toe als in Christus / welke / gelyk wy ook boven gewaagt hebben / in de wet uytgeschildert zynde / hier levende en gezelt gezien word: en dat in dier voege dat se dikwyls met de oogen des verstands bekeken zynde den aanschouwer na het zelve beeld verandert / 2 Cor. 3: 18. Na dat Mozes tot een gemeensame onderhandeling met God op den heyligen Berg toegelaaten zynde / aldaar veertig daagen doorgebacht hadde / soo glinsterde het vel zyns aangezigts met soo grooten helderheyt / dat de oogen der Israëlieten de zelve niet en hebben konnen verdraagen / Exod. 34: 29. 30. Het zelve wederbaart den genen / die den Konink der heetlykheyt Jesum / met ongedekten aangezichte in zyne schoonheyt aanschouwen. De stralen van de hemelschen Geest / overvloediglyk uyt hem afvloeiende / dzingen door de inwendigheden der zielen heen / en geven aan de zelve een nieuwe kracht des Geestelyken levens. Waar toe een aandachtige beschouwinge des Heeren Jesu seer veel helpt. Hoe een geloovige in den geest hem dikwilder beziet / hoe hy ook zyne volmaaktheden / welker cieraadt de heyligheyt is / klaarder kent. Hoe hy de zelve klaarder kent / hoe hy de zelve ook vuuriger bemint. Hoe hy se vuuriger bemint / hoe hy de

de zelfve tracht meer gelpik-formig te worden. Want de liefde streckt zich up tot de gelijkheyt met het gene dat gelleest wordt. Ja in de liefde zelfe is alreeds een groote gelijkheyt: want Godt is de liefde, 1 Joh. 4: 8. Woorders hoe hy Godt duuriger bemint / hoe hy ook dickwilder en grager en aandagtiger hem beschouwt: en alzoo dese kint van beschouwen en beminnen / welcke geduuriglik in sig selve wederkeert / dickwils doozlopende / bekamt hy doozpder daadt een nieuwe trek van dit heertliche beeldt.

CXI. Ten derden. By dese beschouwinge van de Heere Iesus 3. De yver moet komen de yver van Goddringige gebeden, waar mede men der gebeden. upt de zeer volle / en tot mededeelinge zeer volvaardige boysten van Christus / genaade dooz genaade al zuggende kan dyncken. Godt heeft beloofd dat hy alle dingen zal geven aan den genen die hem aan bidden na synen wille. 1 Joh. 5: 14. Doch niets konnen wy meer na Gods wille bidden / en dat hy liever geeft / als synen Geest / Luc. 11: 13. Die gelpik hy de voornaame oorzak van onse heftigheyt is / alzo is hy ook der zelviger Werckmeester en Dolepnder. Dit zy dan ons daaglicks gebedt / Leert my u welbehaagen doen, want gy zyt myn Godt; uw goede Geest geleide my in een effen landt, Ps. 143: 10. Houdt uwen knecht te rugge van trotsheden, laatsse niet over my heerschen, dan sal ick opregt zyn en reyn van groote overtredingen. Ps. 19: 14, 15.

CXII. Ten vierden. Die ernstelik soecht te woorden / moet sig 4. Een aan Gods Geest overgeven om in alles geregeert en gelept te worden. Soe dickwils hy met syn ingebingen / aandzvingen / en weg- neerstige werckinge blimen begint te wercken / soo moeten dese dingen met neerstigheyt en soegvuldigheyt waargenomen worden; en voornaamelik moeten daer na tragten / dat we niet en worden bevoonden den Geestes. Geest te verachten / doez heyt aan te doen / of synne werckingen te versmooren. Eph. 4: 30. 1 Theff. 5: 19. Want Gods Geest is een teere zaak: hy handelt ons zoo gelpik hy van ons gehandelt wordt. Indien wy syn lepdinge neerstiglik en met waarheyt volgen / zoo zal hy sig blpde en helderder aan ons vertoonen / ons tot verdrre saacken aandziven / nader aan Godt en aan den hemel maacken / en synne vzeugde ons mildelik inschenkende upwerken / dat wy sonder vermoepheyt onse voorgefelde loopbaane vzoik ten epnde loopen. Maar indien wy syn inbloedt nalaatiglik veronagtsaamen / zoo zal hy dese smaadt niet verdragende / met syn ober-soete ingebingen vertrecken / ons aan ons selven laaren / vooz de quellingen van Satan en Wleesch bloot stellen / selve met syn vervaarnissen ontruffen; tot dat wy merkende hoe gnaalik wy dooz derse stoffigheyt vooz ons gesien hebben / en dattwe ganschelik niets zonder hem vermogen / met ootmoedige smekinghen hem niet ons bezedigen. Als dan dese hemelsche hoerte waapt / zoo moet men daardiglik t'zepl gaan; op dat niet misfchten als

als deese boozspoedige wint in kouten gaat liggen / of alfter een storm opkomt / onse fcheepvaart na de fchoone havens der faligheyt geflaakt worde.

5. Een herhaalinge des Verbonds met Godt.

XXIII. Ten vyfden. Het is ook dienftig dat wy ons verbondt met Godt herhaalende, die beloften vernieuwen waar mede wy ons nu al over lang tot een oprechte onderhoudinge van Gods geboden verbonden hebben: zeggende dikwils / Ick hebbe gefworen (en fal 't bevestigen) dat ik onderhouden fal de regten uwer gerechtigheyt, *Pf. 119: 106.* Doo:dftrig:plk segt *Epietus (apud Arrianum, Lib. 1. Cap. 14.)* Gy lieden moet aan Godt foodaanigen eedt doen, als de foldaaten aan de Keyser. En wat fult gy sweeren? Dat gy hem nimmermeer ongehoorfaam fult zyn: dat gy hem nimmermeer fult befchuldigen: dat gy nimmermeer yet fult herifpen het welcke van hem gegeven is, &c. *Am.* dien geen ander / feecher dit boozdeel zal deese herhaaldt eedt uptleven / datse 1. het gemoedt / 't welk aan de verfche belofte gedagtig is / van het fondigen zal wederhouden. 2. Datse de traage siele tot pber zal opfcherpen. 3. Datse den gevallenen zal oprichten / en fne misdaaden by welcke nu de misdaad van ontrouw en inepneidigheyt komt / met bitterder traanen leeren beweenen.

6. Een nauwkeurig onderzoek der conscientie.

XXIV. Ten zesden. Krachtiglijk wordt ook de Wepeligheyt boozgefet / indien gy dickwils een nauwkeurig onderzoek der conscientie doende / uwe wercken en woorden / ja ook gedagten overpeynft / om dat gene dat van u / of gansch qualik / of niet degelik genoeg gedaen is / met befchaamtheit en droefheyt voor Godt te belipden / en met ernst in het toekomende te verbeteren: of / om Godt te verheerliken in het gene gy welgedaan hebt / en in de getuiftigheyt der conscientie u te verblipden / en alzo gemoedigt te worden om den aangevangen loop der Godfaligheyt met luft te voleynden. Alzo overhaalt David dat hy met een uptnemende brucht van Wepeligheyt gedaen heeft. *Pf. 119: 59.* Ik hebbe myne wegen bedagt, en hebbe myne voeten gekeert tot uwe getuygeniffen.

Het welke felfs de Heydenen aangeprefen hebben.

XXV. Sels de heydenen hebben dit onderzoek der conscientie aangeprefen / en hebben het felve / indien zy van haar zelven niet en liegen / niet onagtsaamelijk geoeffent. *Antonius* segt (*Lib. 5. v. 31.*), Overpeynft by u felve, hoe gy u tot nog toe gedraagen hebt tegen de Goden, ouders, broeders, huysvrouw &c. of gy tot nog toe tegen yemant van dese, yetwes dat niet en betaamt, of met wercken of ook met woorden misdreven hebt. *Deselve* segt *Lib. 8. v. 2.*, Vraagt u felfen in alle handeling, hoe hebbe ik het daar mede? Sal ik daar over ook berouw hebben? *Seneca* segt (*Lib. 3. de Ira, cap. 36.*), Daaglicks moetmen het gemoedt reekenschap afvergen. Dit deede *Sextius*, dat hy de dag voleyndigt zynde als hy sig tot de nagtrust begeben hadde, fyn gemoed onderwaagde: Wat quaadts daar gy aan valt zyt hebt gy heden genezen? Wat gebrek hebt gy tegengeftaan? Waar in zyt gy beeter ge-

geworden? ... Wat isfer dan schoonder als deze gewoonte van den geheelen dag na te denken? hoedaanigen slaap volgt 'er op de onderloeking van zig zelven? hoe gerust, vast en vry, als het gemoed of geprefen of vermaant is, en een bespieder en verborgen Tugtmeeſter van zig zelven zynde, kenniſſe neemt van zyne ſeden? De andere dingen die *Seneca* van zich zelven daar bp doet kan de Leſer upt hem haalen. Goudene en Hemeliſche ſpreuken ſyn het. Maar Gods upverkozen Volk moet daar toe arbeiden / dat het in deſen deele van de Heydenen niet beſchaamt gemaakt worde.

CXVI. Eyndelyk (want indien ik my in alles dat hier toe dient 7. Ver-
breedſpraakelyk zoude willen inlaaten / dit Woorſtuk zoude tot een draag-
dik Boek aangroejen) die in Hepligheyt wil toenemen / moet zich ſaamheyt
gaarn en dankelyk laaten vermaanen en beſtraffen. Want nimmer- van be-
meer te ſondigen, is waarlyk boven den menſche, en Gode alleen ey- ſtraffinge.
gen: ſepde eertpds *Nazianzenus Orat.* 15. welke is over de plaage des
hagels. Doch om dit quaad te geneſen is geen heplſaamer geneesmid-
del als een wiſe en vriendelyke vermaaninge. Een wys beſtraffer by
een hoorende oore, is een goude oorcierſel, en een hals-cieraad van 't
beſte Goud, *Spreuk.* 25: 12. Daarom een getrouwe beſtraffinge is
den Godſaligen aangenaam geweest. De regtveerdige ſla my, 't zal
weldadigheyt zyn, en hy beſtraffe my, 't zal olie des hoofts zyn, het en
zal myn hooft niet breeken; hoe hy het meer zal doen, hoe myn gebed
meer (voor hen) zal zyn in haare tegenspoeden, *Wf.* 141: 6. Woor-
tſpreek was het ſeggen van die geene / die eens ſepde / het 3p dat het
Nazianzenus, of dat het *Meibodius* geweest 3p / (want dat 'er aangaan-
de den Auteurs geen eenſtemmig geboelen is / heeft *Gatakernus* aange-
merkt over *Antoninus Lib.* 6. v. 12.) Ik oordeel dat het ſoo veel groo-
ter goed is beſtrakt te worden dan te beſtraffen, als het grooter is zelfs
verloſt te worden van het quade dan een ander te verloſſen.

CXVII. Men moet in geen twiſſel trekken dat die gene / die deſe Tot de vol-
weg inſlaat / ſeer veel in Hepligheyt ſal vorderen / en na het voorgebreit
dat hy zich voorgeſtelt heeft van dag tot dag meer en meer ſal beſchaaft in de Wet
worden. Doch tans moet men niet meppen / dat het immermeer in voorge-
dit leven gebeurt / dat perant die volmaakteit bekomt / die God ſchreven
in 3pn Wet aſepſicht / ſoo dat hy van alle gebrek vry zynde / met die komt nie-
ſupberheyt / en met die inſpanning van alle 3pne krachten / zich ge- mant in dit
heel aan God zoude beſteeden / dat Gods ſupberheyt in hem niets zou- leven.
de blinden 't geen hy zoude begeeren anders gedaen te 3pn. Het tegen-
deel blykt. 1. Upt dypdelyke getuygeniſſen der Schryfture / waar
mede bewezen word dat niemant op Warden leeft / die niet en ſtryp-
kelt / valt en ſondigt / 1 *Koning.* 8: 46. *Wiedik.* 7: 20. *Spreuk.* 20: 9.
Jac. 3: 2. 1 *Joh.* 1: 8. 2. Upt de nedrige / en niet min waarachtige
bekenteniſſe der Hepligen / die haare vlekken en ſlibderinge doozgaans
belpden / *Wf.* 19: 13. *Rom.* 7: 18. 19. *Phillip.* 3: 13. 14. *Ief.* 64: 6. 3.
Upt

G r r

Upt de oprekening der Doozbeelden. Want zelfs niemant der uytminnendste onder de heyligen isser wiens handelingen een wepnig wpblooyiger beschreven worden / of ook eenige zyne vlekken worden 'er verhaalt / waar dooz het licht van haar schoone deugden eenigzins verdonkert is. Kennelphet zyn se dan dat het van noden zoude zyn dezelve hier op te haalen. Ook spreken wy niet gaarn van de zelve. Want het isser soo verre van daan / dat wy vermaak zouden hebben in de swakheden van de seer voortreflyke Naamen Gods / of dat wy die somtyds verhaalende haare heldhaftige deugden eenigzins zouden willen verminderen ; dat in tegendeel ons gemoed schroomt daar aan te gedenken / en dat wy niet recht op de aamnerkinge van onse epgene swaheyt beven van vrees / als die wy niet waardig zyn de riemen van haare Schoenen te ontbinden.

De oor-
saake van
deele on-
volmaakt-
heyt is het
inwonen-
de vleesch.

CXVII. De voornaame en epgentlyk genoemde oorzaak van deze onvolmaaktheyt is in ons zelve te zoeken. En is het als noch inwonende vleesch ; dat wel dooz de kracht des Geestes soo verre gezeit is dat het niet en heerscht, Rom. 6: 14. maar nochtans de Godsalige seer quelt, en gelijk dat ongelukkig gewichte de snel loopende Atalanta na de verciertinge der Poeten, alsoo de geloobigen in den loop der Godsaligheyt seer veel verhindert / wanneer het geduuriglyk tegen den Geest begeerende den uptverhopenen belet / soo dat se niet minder wakkerheyt die dingen doen / die se anderszins grootlyk zoudten willen / Gal. 5: 17. Rom. 7: 15. 16. Dooz den Geest tracht een wedergebooren Mensch gewisselyk na die dingen die boven zyn. Maar het vleesch trekt hem terstont met grooten arbejd na beneden. Als of permant een gewichtige steen een Hemels Paradijs vogeltjen aan de voet gebonden had. Met een kloekmoedig bestaan beginnen de geloobigen alle oeffeningen van alle deugden / Ps. 119: 128. Hand. 24: 19. en voortgaande in de mogendheyt van den Heere haaren God / Ps. 71: 16. bestaan zy die dingen die de bevattinge en het vermogen van natuurlyke menschen verre te boven gaan ; en streben niet zulke groote stappen ter volmaaktheyt / gelijk als die gene die eenig wilt niet sonder hoope van het zelve te bekomen najagende vervolgen / Philip. 3: 14. Maar het inklebende vleesch / en de ingeborene verkeertheyt / dooz soo veel ondeugende daaden vermeerdert / de ligtelyk omringende sonde, Heb. 12: 1. besootelt en scheid wederom alles. En dit woont in den mensche tot de dood toe. Het woont 'er, maar het heerscht niet: het blyft 'er, maar het is geen Meester of het heeft de overhand niet: het is eenigzins uytgetrokken, maar nogtans nog niet uytgedreven: het is nedergeworpen, maar nogtans niet ganschelyk uytgeworpen: gelijkerwijs Benardus aardiglyk gepredikt heeft / in Ps. 90. Serm. 10. Volgens de Wet van Moyses bleef een aarden vat ontreyn dat eens ceremonieelyk berontrepnigt was geworden; tot dat het gezooken wierd / Lev. 11: 33. Soodaanige aarden va-

ten

ten zijn wy / 2 Coz. 4: 7. Als dat wy door de sonde berontrepnigt zijn / bekomen wy geen volmaakte tepnigheyt / tot dat het aarden vat onser lichaams door het geweld des doods gebrooken worde.

CXIX. Als d' Apostel spreekt van den strijd van Geest en van Vleesch in den gehepligten mensche / soo moet men niet meynen / dat deze strijd alleenlijk daar upt onstaat / dat het hersen-kliertje (*Glandula pinealis* by de Ontleding-meesters in het Latyn genaemt) hangende boven woorden van de eene zijde door de ziele / van de andere zijde door de dierlyke Geesten / en dat die twee dryvingen diawils tegenstrijdig zijn: soo dat als dan het vleesch zoude gereekent worden de overhand te hebben / wanneer de dierlyke geesten in dryvinge van dat wonderlyke hersen-kliertje machtiger zijn; doch dat de Geest het veer zoude winnen / wanneer de ziele door een bepaalt oordeel in de dryvinge van dit hersen-kliertje vermogender is: Want hoewel het waarachtig is dat de ongeregelde bewegingen der dierlyke Geesten seer veel quaade gedachten en begeerpheden in de ziele verwekken / nochtan bestaat de strijd van Geest en Vleesch in de strijd der Ziele met het Lichaam niet. Gelikerwijs in de ziele nieuwe hebbeligheden door den Heyligmaakenden Geest ingestort syn / alsoo blyven 'er ook zelfs in de ziele overig overblyffelen van den ouden mensche: welke twee onderschepdewe werck-beginselen zijn. Doch altemer gebeurt het dat de mensch aan zich zelven gelaaten zijnde upt dat quaade beginsel drukt / redenikavel / begeret; altemer door den Geest Gods opgewekt zijnde werkt hy upt dat nieuwe beginsel der genaade / het welke alle kracht der sonde noch niet upgebannen hebbende / soo is het dat upt die strijdige beginsels / en upt de heen en weer-keeringe der werkingen van beide / die stryd daar wy van spreken onstaat / welke boognaantelph in de ziele zelfs gestreden word / na dat zy of tot aardische dingen nedergebzykt word door haar inklevende hoosheyt / of tot hemelsche dingen verheben word door het beginsel van een edeler leven opgewekt van den Geest. En als de Schryftuure van het Vleesch spreekt / soo verstaat se des menschen lichaam niet / maar alle de overige hoosheyt / die wel op haar wijze in het lichaam en in de leden van het zelve ten deele stal houd / maar nochtan haar boognaante gistsloel heeft in de ziele zelve / welke het eppen en naaste onderwerp soo van denge als van ondeugt is. De vanden dan in dit gevecht / zijn niet Ziele en Lichaam; maar de genaade van den Heyligmaakenden Geest; en de Overblyffelen der Natuurlyke Boosheyt.

CXX. God nu heeft redenen van zijn bedryf / waarom hy de werkingen van den Geest der genaade alsoo in de geloovige beedeit / dat de overblyffelen des Vleesches in dit leven niet ganschelyk uptgedreven worden. Het en lust Gode ook niet de overblyffelen van het vleesch in dit leven ganschelyk uyt te dryven.

1. Om de Aarde van den Hemel te onderscheyden.

worden. Want 1. Wil hy alsoo de Aarde en den Hemel, de tyd van stryd en van segepraal, de plaats van arbeid en van ruste, van maalkanderen onderscheyden / op dat wy soo veel te vuuriger zouden verlaangen na onse overtoeringe uyt dit dal der sonde / en der elenden in het hemelsche Vaderlant / daar alle dingen volmaakt zullen sijn; en op dat wy de dood die ons tot deze volmaaktheit zal inbrengen niet uytgespreide armen zouden omhelsen: uytroepende met den Apostel: Ik elendig mensche! wie zal my verlossen uyt het lichaam deses doods! Rom. 7: 24.

2. Om de zyne te oeffenen.

CXXI. 2. Hy wil de zyne oeffenen / en gewinnen tot lydzaamheyt / nedzigheyt / mededogentheyt. Gelykterwys hy eertyds de Amoriten en Philistynen in het land Canaan heeft laten blyven / tot oeffeninge der Israëlieten, op dat se dooz een traage ledigheyt niet en zouden verstraynen / of dooz al te grooten geluk en ruste niet zouden verzooogen worden: alsoo oeffent hy ook zyne gehelygde dooz de overblyfselen van het vleesch. Want niets isser dat haar nedziger gevoelen van zich zelven doet hebben / als het daaglyksche onder vinden van soo veel swakheden. Niets isser dat haar krachtiger tot lydzaamheyt en wakkerheyt aanzet als den geduurigen aanval van dese onbegrijpelicke vyanden / van welke zy reys op reys tot haare groote doofheyt onder vinden dat haar slaagen en wonden gegeven worden. Niets isser epndelikh dat haar outrent de slijbberingen van andere / en in haar oordeel over den staat der zelve / en in haar gauschen ommegang / sagt zinniger maakt / als de bewustheyt van haar eegen gebreken / Gal. 6: 1.

3. Om te toonen dat de saligheyt aan zyne genade moet toegeschreven worden.

CXXII. 3. Krachtiglyk overtuypet hy op deze wyse alle de zyne dat haare saligheyt aan zyn loutere en enkele genade moet toegeschreven worden. Want wie / die zich van zyn swakhheit en daaglyksche strupkellingen bewust is / word niet gedwongen te belyden dat hem het leven van God gegeven word, niet als een waardeerder van verdiensten, maar als een milden-gever van vergevinge? De strengheyt der Wer weerde alle blinde / kneupele / verminkte / of diergelyken gebreken hebbende / van het Priesterschap af / Lev. 21: 18. Wat isser dan overig / dan dat wy seggen dat het is de onverdiente genade des Evangeliums / welke den genen die nade ziel qualiker gestelt waaren toelaat tot het hemelsche Priesterschap / en de toegang niet afspyd tot het heylige der heyligen het welke zonder handen gemaakt is? In soo grooten onvolmaaktheit kan de waan der verdiensten naauwlyks / ja min als naauwlyks / uyt de Gernepinte uytgebannen worden: hoe zoude het gaan indien ons geleert wierd dat de volmaaktheit mogelyk was?

4. Om dat het met zyn wysheyt overeen komt allengskens de zyne tot de volmaaktheit op te leyden.

CXXIII. 4. Epndelikh voegt het de Wpshrept Gods allengskens de zyne tot het opperste toppunt der heyligheyt op te voeren. Gelykterwys hy in de scheppinge van de eerste Werelt van een ruwe

t'faa-

tsaamenmenginge der dingen en een ongeschikte klomp begonnen heeft / welke hy in het verbolg van ses daagen tot deese schoonheyt gebragt heeft / tot dat hy de laatste handt daar aan gelegd hebbende op den sabbath rustede: Gen. 2: 2. alsoo is het dat hy in de Scheppinge van de nieuwe werelt der Genaade / van niets beginnende / de zyne allengsliens verder en verder brengt / tot dat hy de tyt van dese aardse weeke ten eynde gelopen zynde / omtrent de Dageraadt van den hemelschen Sabbath / te gelyk de heyligheyt en heerlykheyt in de zyne voltrekt.

CXXIV. Men kan getuiffelyk niet ontkennen / dat de Schryfture somtijts gewag maakt van eenige / die ook in dit leven volmaakt worden genoemd. Maar men moet aanmerken dat het woord van volmaaktheyt niet altyt in den zelve zin gebruikt wordt. Want 1. Iffer een zeekere volmaaktheyt der opregtigheyt, welke daar in bestaat / dat yemant met een reyn gemoedt / sonder heerschende gebreken / Gode diene. In desen zin wordt van Job gezegt / dat hy was volmaakt en recht (want soodaanigen vertaalinge lydhet hebreusch) / Godt vreemde en wykende van het quaat, Job. 1: 1. In de zelve betekenisse betuygt Hiskias, dat hy door Gods aangesigte in waarheyt en met een volkomen herte gewandelt, en dat goet in Gods oogen was gedaan hadde, Irf. 38: 3. 2. Iffer een zeekere volmaaktheyt der deelen, en die wederom of ten opsigte van de deelen des menschen, door soo veel hy geheel en al geheyligt wordt, na Geest, en Ziele, en Lighaam. 1 Thess. 4: 23. often opsigte van de deelen der Wet, wanneer alle de geboden van Godt doorgeschreven / en een yder der zelve zonder uitzonderinge onderhouden worden. Van dese spreketh David, Ps. 119: 128. Alle uwe bevelen, van alles, hebbe ik voor recht gehouden; maar allen valschen pad heb ik gehaat. En van Zacharias en Elisabet wordt gezegt / Luc. 1: 6. datse wandelden in alle de geboden en regten des Heeren onberispelyk. 3. Iffer een volmaaktheyt van vergelykinge, welke den volwassenen in kennisse / gelobe / en heyligmaakinge toegeschreven wordt / door een vergelykinge niet die gene te maaken die als noch jonge kinderen en onervaaren zyn / gelykherwijs Johannes onderscheyt / Kinderkens, Jongelingen, en Vaders, 1 Joh. 2: 12, 13. In dien zin spreekt Paulus van volmaakte 1 Cor. 2: 6. en Philipp. 3: 15. 4. Iffer ook een zeekere Evangelische volmaaktheyt / of een volmaaktheyt na de schattinge der Genaade / volgens welke die gene volmaakt gerekent worden / in welke is een oprechte trachtinge na de volmaaktheyt / en in welke God om Christus wille de poginge van het bereydwilige gemoedt goederdientelyk aanmerkt / en alles door gedaan houd / om dat het gene niet gedaan is vergeven word. Waar van d' Apostel gehandelt heeft. 2 Cor. 8: 12. Want indien te voren de volveerdigheyt des gemoeds daar is, soo is yemant aangenaam na 't gene dat hy heeft, niet na 't gene

De volmaaktheyt beteekent in de schryfture verschillende dingen.

dat hy niet en heeft. Alſoo zyn wy in Chriſto volmaakt, Coloff. 2: 10. nademaal zyn ſeer volkomene gerechticheyt alle onſe gebreken be- dekt. Het welke nochtanſ recht moet verſtaan worden. Want Gods oordeel iſ altpd na waarheyt. Alſoo oordeelt hy van ons en van onſe handelingen gelijſe zyn. En nademaal wy zelve te geljk met onſe handelingen onvolmaakt zyn / ſoo kan hy ons niet anders als onvol- maakt ſchatten. Dit willen wy allenlyk met de Schijſtuure zeggen / dat God om de volmaaktſte gehoozſaamheyt Chyſti / de oprech- ticheyt van de zynen up genade vooz aangenaam houd / en dezelve niet min mildadighlyk beloont / dan offe een alleſing volmaakte He- ligheyt waar. 5. Opndelyk iſſer ook een volmaaktheyt der trappen, waar dooz iemand met inſpanninge van alle krachten / ſonder eenig ge- brek / hebbende alle quaade begeerplikeyt met de woſtel upgeroep / alle dingen volbrengt die hem geboden zyn. Deefe vereyſcht Godt in zyn Wet. En deefe iſ het epgentlyk die wy ſeggen dat by de Hepligen in dit leven niet gebonden en woſt. Daarwe nochtanſ de andere ſooz- ten van volmaaktheyt gaarn in haar erkennen.

Met geheel C X X V. Het iſ wel waar / als Godt in zyn Wet gebied / dat wy het herte hem lief zullen hebben met geheel het herte, met geheel de ziele, en &c. beteek- uyt alle onſe kragten, dat dooz die ſpreekwijſen als van beteekent kent alte- woſt een volkomene volmaaktheyt, zoo der trappen, als der deelen. mets een Want hy en kan geen andere als een volmaaktſte gehoozſaamheyt van volmaakt- den menſche / ook die een zondaar iſ / af vozderen geljk wy getoont heyt der hebben in het Eerſte Boek Hoofſt. 9. §. 12. en in het vervolg. Maar trappen, al- als van Joſias geſeggt woſt / 2 Koning 23: 25. Voor hem en was geen temets een Konink zyns gelyke, die ſig tot den Heere met ſijn gansche herte, en volmaakt- met zyne ganſche ziele, en met zyne gansche kracht, na alle de Wet heyt der Moſe bekcet hadde; zoo moeten dit verſtaan in een minderen ſin. oprechtig- Soo dat die woorden beteekenen zyn oprechticheyt, en het begin en heyt in een najaginge van de ſchuldige volmaaktheyt, en met eene te kennen hoogen geven de genadige waardeeringe Gods in den Meſſia. In den zel- trap, hoe- ven ſin zwoeren de Joden ten tyde van Aſa, datſe den Godt harer wel niet in de hoogſte. Vaderen zouden zoeken / met haar gantsche herte, en met haar gantsche ziele. 2 Chyon. 15: 12. het welke zy alle ook gezeſt worden volbracht te hebben. vers 15. En nochtanſ zal niemant konnen ſeggen / dat het Joodsche volk alle Heplicheyt / die in de Wet voozgeſchreven iſ / volkomelyk vervult heeft: na- deemaal de hoogten upt Iſraël niet en zyn weggenomen. vers 17. Dooz- dergs wie ſoude ook oordeelen / dat van Davids Soonen afgeeyſcht iſ de voozwaarde van een gantsch volmaakte gehoozſaamheyt / vooz en al eer zy aan de beſoſten die haar gedaen waren zouden konnen deel- achtig worden? Soo nochtanſ lypden de woorden Gods: 1 Koning. 2: 4. Indien uwe ſoonen haaren weg bewaaren, om voor myn aangeſigte trouwelyk, met haar gantsche herte, en met hare gantsche ziele te

wan-

wandelen. En dat de lofgevinge die aan Josias geschiedt in haar gansche nadjuk en beteekenis-kracht niet en kan verklaart worden, blykt uit de vergelykinge met 2 Konink. 18: 5. alwaar van Hizkias gesegt wordt/ Syne gelycke en isser niet geweest onder alle de Koningen van Juda, die na hem, ofte die voor hem geweest zyn: Welche woorden op beyde die plaatsen in een strenge sin genomen/ en door een gunstigen uytleg niet over een gebzagt wordende/ openbaartlik tegen mallhanderen schijnen te strepen. Maar uit het dan blykt/ dat in beyde de plaatsen een *Hyperbole*, en manier van vergzootinge is: of dat de lof van beyde de Koningen niet volstrektelik moet worden verstaen/ maar in secker oplicht, in oordre tot de reformatie van den openbaaren Godsdiens: in welke ten verscheydenen opsigte/ de een wat meer als de andere kan gesegt worden gedaante hebben.

CXXVI. Wy bidden wel in het gebedt des Heeren/ dat Gods wille geschiede op der aarden, gelyck se geschiedt in den hemel, in welke zaak de hoogste volmaakttheit der Godsaligheyt gelegen is: ook heeft ons de Heere Jhesus dese bede niet te vergeefs voorgescreven: en Johannes segt 1 Joh. 5: 14. dat soo wy yet bidden na zynen wille wy dat verkrygen sullen: maar nochtan kan selfs daar uit geen volkomen volmaakttheit van heyligheyt in dit leven besoren worden. Want het woorden gelyck beteekent in deese bede geen volkomene evenigheyt in trappen/ maar een gelykheyt in de zaaken en in de wijsse van de zaak/ in oprechtigheyt/ vaardigheyt en wackerheyt van onderwerpinge onder Gods wil/ zoo gebiedende/ als beslupende: gelyckert wijs het in de vierde bede/ en Matth. 5: 48. in deselve beteekenisse gebzucht wordt. Het is den Godsaligen wel geoorloft ja geboden/ te trachten na de volmaakttheit/ en alle neerstigheyt aan te wenden om tot de volmaakttheit meer en meer te naderen: het is Gode ook aangenaam/ datse deese liefde tot de volmaakttheit in haare gebeden uytzuken/ ondertusschen nochtan dewyle Godt niet dwyfelijke woorden verklaart heeft/ dat hy den zynen in dit leven geen volkomen volmaakttheit geeft/ zoo zynse alle gehouden in deese beschikkinge van Gods wil te berufen/ en het en is haar niet geoorloft Godt te bidden/ dat hy haar hier die volmaakttheit geve/ daarse van weten dat hy deselve niet voor dit/ maar voor het toekomende leven veroorzakeert heeft.

CXXVII. Het en is ons niet onbekent/ dat onsen Heere Luc. 15: 7. spreect van eenen sondaar die hem bekeert, en van negen-en-negentig regtveerdige, die de bekeeringe niet van noden en hebben. Maar ook dat kan de voorgegevene volmaakttheit deses levens niet bewijzen. Want de bekeeringe is tweederley: de Eerlike en Algemeene, waar door de sondige mensche/ van Gods kennisse en dienst/ en alle waare Godsaligheyt verbermdt zynde/ sig tot Godt en de oeffeninge van de deugt begeeft: een andere die een Vernieuwde en Bysondere ge-

In welken sin wy bidden dat Gods wil geschiede op aarde gelyk in den hemel.

Wie beteekent worden door de regtveerdigen die geen bekeeringe van noden hebben.

noemt mach worden / tot welke als tot een plecht-anker de wedergebozenen selve dikwilg haaren toevlucht moeten nemen. En deese is wederom dzederlep. Want 1. Kan het geschieden dat die gene die gehepligt zyn / in eenige zwaare zonde verballen / welke haar oplegt de noodsaakelicheit van een zeer groote doofheyt / en zeer gedenkens-waardige bekeeringe. 2. Het kan desgelijchs geschieden / dat de zoodanigen in eenige geesteliche flauwte en traagheyt vooz een tijt verballen / en eenige tijt lang in die staat zyn die haar vooz zeer veel sonden openset. Waar uyt zy wederopstaan moeten vooz vernieuwinge van bekeeringe. 3. Hoewel zulchs niet en gebeurt / nochtans zyn 'er in een pegelik van de alderbeste / zonden van dageliksche struikelinge / welke haare wercken / woorden / en gedagten aankleben / van welke niemant / die sig zelve naukeurighk ondersoekt / zal durven zeggen dat hy vry is. Laat ons nu deese onderscheppingen passen op de zaache die wy nu onder handen hebben. Als de Heere spreekt van een zondant die vooz zyn bekeeringe blydschap in de hemelingen berwecht / zoo is het klaar dat hy van die eerste en Algemene bekeeringe handelt : of van een vernieuwde uyt eenige swaarder val en uyt een staat die niet goed en is. Deese hebben de Regtveerdigen / segt hy / niet van noden , als die de eerste nu hebben betracht : en van de noodsaakelicheit der latere sig sozgvuldighk wachten. Nochtans verklaart hy niet datse van alle noodsaakelicheit van sig te bekeeren vry zyn. Want hoewel 'er misschien eenige sichrveerdige zyn / die een mercheliche tijt op sig selven zulchen acht geven / datse sig selven van swaarder sonden supver bewaaren ; en in die stramme staat / diewe tersont beschreiben hebben / niet en verballen / in voege datse ook die manieren van bekeeringe niet van noden hebben / niemant nochtans woijt 'er op aerden gebonden / die niet om sijn daageliksche gebreken daaglijx gehouden is zyn bekeeringe te vernieuwen. Hoofdelik hier komt de sin van dit zeggen des Heeren op uyt : dat in den hemel grooter blydschap is / om groote sondaars wanneer se eerst bekeert worden / of om wedergebozenen / wanneer se na een crgerliche afwijckinge wederkeeren ; als om die gene in welke / ter oorsake van een stantvastige betrachtinge van een naukeuriger Godsaligheyt / sulken merchelicken en vooz een pedetbaarblyskelicken veranderinge geen plaats heeft.

Waarom
een son-
daar die sig
bekeert
groter blyd-
schap in
den Hemel
verwekt,
als negen-
entnegen-
tig regt-
veerdigen.

CXXVIII. Hier soude niet ten onrechte gebzaagt konnen worden / waarom in den hemel grooter blydschap selegt wordte te zyn om de bekeeringe van eenen sondaar die sig bekeert als om de stantvastigheyt van negen-en-negentig regtveerdigen in heyligheyt ; dewijle een grooter goet niet recht een grooter blydschap berwecht / en het bupren twijffel beter is een gelpmatige teneur van Godsaligheyt gehouden te hebben / als na dat gy verre afgedwaalt zyt / ten laasten wederom op de weg te komen? Ik antwoorde. 1. Dat de Heere gelpchenissen gebzupchende / en / gelyk hy gewoon is te doen / sig na 't begrip der toe-

toehoorderen hoegende/ van Godelpke zaaken op een menschelike wijze spreekt. En het is bekend/ dat goederen die onbetwachtelph toekomen grooter blijdschap verwekken/ als andere/ die pement nu een langen tyd gerustelph beseten heeft/ hoewel se grooter zijn: en dat de wedergevinge van verlozene dingen veel krachtiger het gemoet beweegt/ als een onafgebrokene behoudinge van andere. Het selve heeft hier ook op zijne wijze plaats. Waarlph de Engelen verblipden zich dat de Rechvertdigen streven na de gelukzaligheyt. Doch deze zijn nu al lange upt de stricken des Dupvels verlost. Maar als eenig Godloose op verscher daad upt zyne netten bevijst word/ soo moet die bekeeringe/ en de saligheyt daar op volgende/ hoe se onbetwachtter is/ ook soo veel te aangenaamer zijn. 2. De Heere volgt hier de oude Godgeleerden der Joden. Deze sepden/ dat de Engelen weenen als een Hebreër sondigt: De Heere segt/ dat de Engelen zich verblipden als een mensch/ wie hy ook zo/ zich bekeert. De Heere sepden/ Grooter is de waardigheyt der boetvaardigen als der volmaaktelyk regtvaardigen: En/ in de plaats alwaar boetvaardigen staan, aldaar staan geen volmaaktelyk regtvaardigen. Goedaanige getupgenissen *Drusius*, *Ladovicus Cappellus*, en *Grotius* over langen tyd bygebracht hebben. Waar van dit de reden is: om dat het swaardoenselphet is de gewoonte van ondeugden af te breeken/ als na dat pement tot een deugtzaam satsoen van leven. doo Gods genaade overgebracht is/ daar in zonder aansnoet voort te gaan. Een eerlph zaak verblipd overbloediger/ soo wanneer se pement groote moepte komt te kosten. 3. De Heerlphheyt van Gods Wpghet/ Almachtigheyt/ Barmhertigheyt/ en de krachtadigheyt van Christi verdiensten/ blinkt noch meer upt in de bekeeringe van een betwiffelt sondaar/ als in de behoudinge van die gene die op den weg der gerechtighet wandelen. Gelpierwijs dan de Dupvel zich meer bergramt/ wanneer hem die buyt ontnomen word die hy in eenwigheyt mepnde vast te houden: en alsoo verblipden zich met recht de Hemelen ook meer/ wanneer haaren en haares Heeren vband zulken spijt word aangedaan. 4. Hier by komt dat se gemeenlph byandender zijn in de betrachtinge van het goede die doo hooft over haar voorgaande leven geprijskelt worden. Die gelpmatige trant des denchts is gemeenlph slapert; maar die van een seer quaade tot een seer goede weg doo Gods vermogenden arm schielph worden overgeboert/ plegen andere met een sneller loop doo by te streven. Die dieper in de sonde zijn ingedompelt geweest/ hebben meer afkeer van de zelve. Krachtiger beminnen zo de deugt/ den welken des zelfs schoonheyt onbetwachtter is toegeschenen. Geen menschen waardeeren meer de genaade Gods ontrent haar/ als die weten dat se de zelve onwaardigst zijn onder alle de menschen. En het en kan niet anders zijn of het gevoelen van soo grooten heft de ontfleekt seer byandende vlammen van wederliefde. Gelp-

kerwys upt het voorbeeld van Paulus en van die Soudareffe / Luc. 7: 42-48. openbaar is. Welke dingen alle den hemelingen stof van overvloediger blijdschap toetepken.

De
Grieksche
woorden
Μεταμέλεια
en *Μετάνοια*
worden in
het leerstuk
der bekeer-
inge van
veelen alsoo
onder-
scheyden,
dat het eer-
ste eygent-
lyk plaats
soude heb-
ben alleen
in het goe-
de, maar
het tweede
anders.

CXXXIX. Nademaal nu van de bekeeringe / in het Gelysch ge-
noemt *metanoia* (*μετάνοια*), dihwyls gewag gemaakt is / soo lust het
my tot een toegifte hier perweg by te doen / aangaande de epgene be-
teekenisse van dit woord. De zeer geleerde Uitlegger Beza heeft of
eerst / of onder de eerste / aangemerkt over Mattij. 3: 2. dat het woord
metanoein (*μετανοεῖν*) epgentlyk nergens dan in het goede plaats heeft:
dat altyd met de *metanoia* t'saamgevoegt is een *soophroonismos* (*σωφρονισμός*) dat is / een verbetering. Maar dat woord *metamelethai* (*μετα-
μέλειται*) betrekent / na eenige gedaane zaak bekommert en benaut
te zyn. Daar voor de Latijnisten zeggen / *pœnitere*, dat is berouw
te hebben: en dat dit ook gebzupt word in het onderugtfaame / de-
wijle het eikhelyk beteechent eenige bekommerting en mishagen, welke
maakt dat we een gedaane saak / het zy se goed het zy se quaad zy /
willen dat niet gedaan waare / ook wanneer 'er voor een nieuw be-
raad geen plaats overig en is. Hierom meynt hy dat *metamelethai*
van de Hebreen verklaart word door het woord *nicham* (*נחם*) / daar
aan de andere zyde *metanoein* eer beteechent word door het woord *schoub*
(*שוב*) / waar van daan komt *Theschouba*, dat is / bekeeringe. En
daarom Petrus Hand. 3: 19. als hy gesegt hadde *metanoesate* (*μετα-
νοήσατε*), vorgt 'er terstont onder / en bekeert u, om het voortige te
verklaaren. Het zelve doet Paulus Hand. 26: 20. Seer veel Upt-
leggers hebben in desen deele den eerwaardigen Beza gevolgt / voornamelyk
wanneer zy handelen over het berouw (*μεταμέλεια*) van den Ber-
ader Judas.

Maar daar
is aan te
twyfeelen
of dit wel
bondig ge-
noeg is.

CXXXIX. Nochtans is 'er aan te twyffelen / of dese onderschepdin-
ge der woorden wel steunt op een bondige grondslag. Want zy en kan
niet gehaalt worden upt de oorspronkelykheyt van bejde / noch be-
vestigt door het gebruyk van goede Auteurs, noch bewesen upt de ge-
duurige styl der Schrifture, noch betweert upt de Hebreeusche woort-
den daar se mede over een stemmen. Het welke wy nu op onze gaen
betwijfen.

De oor-
spronke-
lykheyt
der woor-
den brengt
zulks niet
mede.

CXXXI. Wat aangaat de oorspronkelykheyt / *metanoëo* (*μετανοέω*)
is een woord dat t'saamgesteld is upt *meta*, dat is / na of agter, en
noëo (*νοέω*) dat is / ik versta, en het beteechent / gelyk *Henricus Ste-
phanus* (in *Thesaur*) het uytgelegd heeft / ik versta daar na: en al-
soo word het gestelt tegen het woord *promoeo* (*προνοέω*), dat is / ik ver-
sta een zaak te voeren. Wardiglyk segt *Clemens* (*Stromat. Lib. 2.*),
βεδία γὰρ γνῶσις μετάνοια, dat is / *metanoia* is een traage kennisse wel-
ke na een bedrevene zaak volgt. Maar *metameleia* (*μεταμέλεια*) be-
teekent upt kragt van zijn oorspronkelyk bekommerting na dat yetwes
gedaan

gedaan of nagelaaten is. En alsoo gaat de *metanoia*, welke epgent-
lyk is een daad van het verstand, dat zyn oog na zich zelve en na zyn
eppen daaden inwaarts wend / in orde der natuure voor de *metameleia*,
welke meer behoort tot de wille en hertstogten.

CXXXII. Het gebruyk van beyde de woorden is by de voorstref-
lypste Authoren soodaanig / dat beyde door malkanderen een berouw Beyde de woorden worden by goede Authoren door malkanderen gebruykt.
des gemoeds beteekenen / het zy in het goede / het zy in het quade.
Daar van nagezien konnen worden *Hesychius*, *Suidas*, het *Etymologi-*
cum Magnum, die deze woorden door malkanderen gebruyken. En
gedenkwaardige plaatse uyt *Plutarchus* (*περί εὐθυμίας*) heeft *Grotius*
opgebracht over *Matth.* 11: 20. alwaar hy de woorden van *metameleia*
en *metanoia* als woorden van de zelve beteekenisse onder malkanderen
verwisselt / en de *metanoia* beschryft als die van zig zelve met schaam-
te des gemoeds gebeten en gestraft word; het welke de Eerwaardige
Beza wil aan de *metameleia* epgen te zyn. Ja ik hebbe aangemerkt
dat *metanoia* ergens een eenboudig misghaagen beteekent: gelyk by
Keyser Marcus Lib. 8. v. 2. Vraagt u zelve in yeder daad, hoe
hebb' ik het daar mede? *μή μετανόησιν ἐν τῇ αὐτῇ*, ik zal 'er ook berouw
over hebben, als of men seide / zal ik 'er ook een *metanoia* over ge-
waar worden? Ter zelftiger plaatse v. 10. De *metanoia* (*ἡ μετάνοια*)
is een zekere bestraffing waar mede iemand zig zelve bestraft, omdat
hy wat nuttigs nagelaaten heeft. In tegendeel beteekent *metameleia*
zomtyds een verbetering (*συνεπιστροφή*). In welken zin *Plutarchus* ge-
segt heeft: want de *metameleia* (*ἡ μεταμίλιση*) is ganschelyk een salig-
maakenden Engel.

CXXXIII. Hier van verschilt ook niet het gebruyk der Schryf-
tuure. Want *metameleia* beteekent daar zomtyds desgelyks Desgelyks in de Schriftuure.
oprechte bekeeringe: gelyk *Matth.* 21: 29. en daar na berouw heb-
bende gink hy henen: en als de Heere den Joden het verslump der
waare bekeeringe verwilt / segt hy v. 32. gy zultsziende en hebt daar
na geen berouw gehad, om hem te geloven. In beyde die versen
staat het werk-woord *metamelesthai* (*μεταμίσθηναι*) en ziet op de no-
diging van *Johannes* uytgedrukt door *metanoie* (*μετανοεῖν*). En
in tegendeel beteekent *metanoia* zomtyds een enkel berouw. Alsoo
seggt *Christus* / *Luc.* 17: 3. handelende van alle berouw over een
misdaad tegen een broeder vegaan / indien het hem leed is, en v. 4.
indien hy segt / het is my leed, ik hebbe berouw / ik wilde dat ik
het niet gedaan en had. In beyde deze versen vinden wy het
Byzelyche woord *metanoeo* (*μετανοέω*). En *Matth.* 12: 41. word
het woord *metanoen* (*μετανοῖν*) uytgesproken van de Niniviten,
en van haare boetvaardigheyt / welke alleen uytwendig geweest is /
niet inwendig; boogerlyk / niet geestelyk; voor eenigen tyd / niet vol-
herdende.

En het en CXXXIV. Daar en boven is dat niet algemeenlyk waar / dat is niet algemeenlyk dat *metameleia* over een komt met het Hebzeusche *nicham*, noch *metanoia* met *schoub*. Want hoewel misschien de Syrische Oversetter des Nieuwen Testaments het woord *metanoia* (*μετανοια*) stantvastiglyk overgeset heeft dooz *Thoub* over een komende met het Hebzeusche *Schaub*: nochtans hebben de Seventig Overletters het Hebzeusche woord *nicham* zonder onderscheppd overgeset dooz *metamelelhai* of *metanoia*. De Taalkundige Lefer kan hier van boozbeelden vinden / 1 Sam. 15: 35. vergeleken met v. 29. Wederom Ps. 110: 4. vergeleken met Joel 2: 14. Besgelyk / Jon. 3: 9. Jer. 4: 28. en 8: 6. en 31: 19. en in seer veel plaatsen hebben zy het woord *nicham* overgeset dooz *metanoia*. Waar upt baardlyklyk is dat se deze Gylische woorden hebben genomen booz woorden van de zelve betekenisse.

Handel. 3. CXXXV. Epudelyk kan upt Handel. 3: 19. of 26: 20. ook niet en 26. ziet betwefel worden dat *metanoia* stantvastiglyk over een siemt met *schoub*, nademaal daar upt eer het tegendeel gehaalt word. Want het woord *metanoia* (*μετανοια*) maar het woord *Epistrepse* (*ἐπιστρέψατο*) op het Hebzeusche *Schoubon* (*שובון*) terstont aangehaalt. Nademaal van *metanoia* epgentlyk beteekent een daad van het verstant / kennisse nemende van zyn werken / gaat de zelve in ordze der natuure booz de bekeeringe; en word met recht van Petrus en Paulus booz upt gestelt. En dit zal genog zyn tot bericht over deze woorden.

DERTIENDE HOOFSTUK.

Van de

BEWAARINGE.

De Gelo-I.
vigen en
Heyligen
bewaart
God.

De God met het waare geloobe en heyligheyt be-
gaafst heeft / de zelve BEWAART hy ook met zul-
ken zorgvuldigen zorg / dat het onmogelyk is / dat
permant der waare gelovigen van de eenmaal aange-
vangene heyligheyt geheel / en tot den eynde toe
zoude afvallen / en alsoo van de saligheyt hem toege-
lepd versterken worden. God is getrouw die u SAL VER-
STERKEN ende BEWAAREN van den boosen, 2 Thess.
3: 3.

11. Deze

II. Deze BEWARINGE is een genadige daad Gods, waar mede hy de Uytverkorenen, Vrygekoften, Wedergeborenen, Ge-loovigen en Geheyligten, hoewel se in zig zelve swak, en om af te val- den bequaam zyn, alsoo bewaart, inwendiglyk, door de Almagtige kracht zynes Geestes, uytwendiglyk, door de middelen daartoe wys- selyk verordineert, dat se de hebbelykheden der dengden die haar zyn ingeplant, nimmermeer ganschelyk verliezen, maar door een be- stendige volherdinge tot de eeuwige saligheyt gewilliglyk gebragt wor- den.

III. Die gene die God bewaart zijn UYTVERKORENE Het Voor- werp.
Menschen / dat is / die dooz Gods onberanderlyke raad- besluyp ver- ordinert zyn / niet alleen tot eenige uiterlyke gemeenschap van een nationaal Verbond; Deut. 7: 6. maar ook tot de inwendige gena- de / en eeuwige heerlykheyt; Eph. 1: 4. 5. **VRYGEKOSTEN**, dooz Christum. Niet allernlph gekogt van dien Heere, in de grond- taale genoemd *Despotes*, die sommig wel met groote / doch nochtang gemeene weldaaden verkijgt / en als Dienstknechten in zijn huys- gezin aanneemt: welke epndelph in dat groote huys bevonden worden te zyn vaten ter oncere, 2 Tim. 2: 20. van hoedaanigen Petrus sprekst / 2 Petr. 2: 1. maar by gemaakt van de dienstbaarcheyt der sonde / dooz den prijs van het bloed Christi / des Heeren (in de Gront- taale gemeenlph upt gedrukt dooz *Kópus, Kyrios*, het welk na de aan- merkinge van vele geleerde Uytleggeren / te onderschepden is van *Despotes*, waar van in de onmiddellph aangetogene Eert /) 1 Petr 1: 18. 19. **WEDERGEBORENEN**, die niet alleen dooz eenige uiterlyke daaden / het geestelyke leven nabootsende / den naam van te leven hebben bekomen / waar mede zy andere en zich zelve bedrie- gen / Openb. 3: 1. maar den welken dooz den Geest des levens die in Christo is / Rom. 8: 2. het beginsel des Geestelphen levens is ingestort. **GELOVIGEN**, welke gelooven niet alleen met dat geloove dat in een bloote toestemminge bestaat / ook niet met dat het welke van den Heere gesegt word voor eenen tyd te zyn en geen wortel heeft; maar met dat het welke ongeveynst is / 1 Tim. 1: 5. en de gansche ziele tot het binnenste toe bezit / en gewortelt zijnde in Christo vruchten van heyligheyt voortbringt. **GEHEYLIGDEN**, niet alleen dooz een heyligheyt des verbonds, die in de zichtbaare Gemeente recht geeft tot de Sacramenten / 1 Cor. 7: 14. ook niet dooz die uytterlyke, waar mede pemaant door de kennisse des Heeren en Saligmaakers Jesu Christi de besmettingen de Werelt ontvloten is, 2 Petr. 2: 20. behou- dende nochtang zijn vuple hondsche en verkenachtige natuure vers 22. maar dooz een waare en doordringende, waar mede in de ziele inge- bracht word de rechtveerdigheyt en heyligheyt der waarheyt, Eph. 4: 24.

Uyt wel-
kers nauw-
keurige
aanmerkin-
ge blykt dat
veele rede-
nen der
Wederpar-
tyders niet
te passe
komen.

IV. Het welcke alles neerschelpst moet waargenomen worden. Een epnde niemant ons hier tegenwerpe of de VERBOND-BRECKERS upt Israël/ die wel uytverkooren geweest zijn tot de gemeynschap van het uytterlyk Verbondt, maar nochtans onderschepden worden van de uytverkoorenen ter heerlykheyt, Rom. 11: 7. of de VALSCHE PROPHETEN verlochenende den Heere die haar gekogt heeft, als zijnde seer verschepden van die gene/ die met de Hups voogt of Heere, welke in het Olyeks *despotes* genoemd wort/ en na zomniger verklaringe de Vader is (vergelykt hier mede Handel. 4: 24. en Jud. vers. 4.) maar de Soon die met het woozdr *Kyrios* 1 Cor. 8: 6. Heere getituleert word/ niet alleen met eenigerhande weldaaden gekocht heeft (*ἐξόρασας*), maar met zijn dierbaare bloed vrygekocht en gerantsoeneert heeft (*ἐλόμενος*). 1 Petr. 1: 8. of die RANCKEN Chyrist/ die in hem niet en blyven, maar buyten geworpen zynde verdorren. Joh. 15: 6. Want hoewel se konnen gesegt worden in Chyristo geweest te zijn/ ten dien opsigte dat se hem hebben gekent en beleiden/ en zoo veel belangt de uytwendige gemeynschap met de Gemeente/ Chyristo verborogen lichaam/ en vooz soo veel met Chyristo selve; nochtans hebben zy altyd gemist de levendigmakende gemeynschap Chyristi/ en het sap van den levendigmakenden Geest: of die TYD-GELOVIGEN, van welke gespyoken word Matt. 13: 21. welker geloove in sijn sin wel waarachtig kan genoemd worden/ vooz soo veel zy niet leugenachtiglyk voorgeben 't geen se in haar herte niet en hebben/ noch alleenlyken moomaansicht van een gebergsde belpdenis hebben aangedaan/ doch van herten belpden het geen dat se van Chyristo gelooven; maar nochtans dat waaragtige geloove niet en is/ het welke by uytnemendheyt soo genoemd word/ het welke de genade Gods in waarheyt erkent Colof. 1: 6. en het welke alleen waare discipelen Chyristi maakt. Joh. 8: 31. of epndelyk die gene/ DIE VERTREDEN het bloed des verbonds, waar door zy geheylt waren. Heb. 10: 29. Want indien die Heyligmakinge tot die onheylige menschen gebracht moet worden (het welke nochtans niet noodsaakelyk is/ gelijk wpelders getoont hebben) soo moet se ganschelyk verstaan worden van een Heyligmakinge in opsigt tot het uytterlyke Verbondt, en van een Sacramentele, eenenigerhande uytwendige heyligmakinge, hoedanig eens ook in de honden en seugen, daar Petrus van gewaagt/ gebonden word. Dese dingen waren tot waarsichouwinge vooz afte seggen/ noopende het rechte en eygene voozwerp der genadige Bewaaringe/ om dat alsoo niet eenen opgelost worden vele tegenwerpingen der wederpartypders/ die upt een verkeerde opvattinge haren oorspronk hebben.

De Geloc-
vige zyn in
sig zelve
swack.

V. Waarlijk de Geloobigen/ indien zy in sich selven, en in haare inwendige beginselen, aangemerkt worden/ zijn zwak/ en souden kon-

konnen afballen; en hebben alleen geen bequaamheyt genoeg om de aanballen van de werelt en van de Satan te overwinnen. In haare leden hout noch stal de inwonende sonde / die haar lichtelyk omringt, Heb. 12: 1. Dikwils wozen se verfocht door de vleyende begeerlykheyt des vleesches / Gal. 5: 17. Selfs de hebbelykheden der ingeplanten deigden zyn in dit leven noch seer onvolmaakt. Oek gebeurt het niet seldom / dat eenige stoffigheyt en slaaperigheyt de wyze Maagden, en sluypche Wyf des Heeren bezuypt / Matth. 25: 5. Hoogl. 5: 2. Op welke gelegentheden de Wyfvel / die te gelyk een schalche en sterke vyand is / acht nemende / haar niet onbeswaarlyk / wannere se aan zich zelve overgelaten wierden / in zyn macht zoude krygen. Dat dan deze / die in zich zelve soo swak zyn / nochtans volherten / zulks hebben se toe te schryven ten deele aan het inwendige bezinsel des onsterfelyken levens, waar mede zy van God genaadelijk begaast zyn: ten deele aan de uytwendiglyk daar by komende becherminge, bewaaringe, en ondersteuninge Godes, welke haar geduuriglyk / hoewel niet in de zelve maate / vergezelschapt volgens de staatsbelyfheyt van Gods genadig Verbond.

V I. Dat gene dat God in de zijne bewaart / is het Wezen des Geestelyken Levens, en de Hebbelykheden der Christelyke deugden. Want wat aangaat de Daaden, waarlyk wy bekennen / dat het kan geschieden / dat een waare geloofte in zulken doodelyken staat alleugshens verbaat / in welke de werksaamheyt van dat uytmuntende leven bphang schynt op te houden / en dat hy zelve de boomen gelyk die door den strenge en langduurige winter by na upgevozen zyn. Want ook Gods kerke heeft haare wisselbeurten van Winter en van Sommer / Cant. 2: 11. Tegens welke stelling / die soo dikwils door de erbarentheyt betwefen is / geenzyng en stryd die upnemende belofte Godes by Jeremias, cap. 17: 8. Want hy zal zyn als een boom, die aan 't water geplant is, en zyne wortelen uytfschiet aan een Riviere, ende en gevoelt het niet wanneer eene hitte komt; maar zyn loof blyft groen: en hy vrees geen jaaren van ophoudinge des regens, ende en hout niet op van vrugt te dragen. Want die belofte en is niet algemeen / ende en past op alle de gelovigen niet / in wat geestelyke toestand zy zich ook mochten bevinden / dewijle het seker is / dat se somtyds een gekrookt riet gelyk zyn / Job. 42: 3. het welke seer veel van zulken gelukigen boom verschilt. Oek word hier door hitte en ophoudinge des regens niet verstaan een geestelyke droftheyt, ontstaan uyt een inhoudinge van die Godgeheymen inbloet die een oorzaak van de frische wakkerheyt in de Gelovigen is. Want in tegendeel word 'er door uyt vast gestelt een overbloedigheyt van dien inbloet / nademaal deze boom gelyk word geplant te zyn aan 't water, en zyne wortelen uyt te schieten aan een Riviere; waar mede te kennen gegeven word dat de zelve geen bebochtiging van

Dat gene dat in haar bewaart word is het wezen des Geestelyken levens met zyne hebbelykheden.

Jer. 17: 8. het word verklaart.

aanstromend water ontzoeft / waar van de woetel zyn bochtigheyt en sap kan trekken. De woorden Gods dan by Jeremias verbatten en beschypinge van een geloovig mensch / die niet de genade des Geresies Godes vervult zynde / in het midden van tegenspoeden / en in het gebrek van uiterlyke dingen / vzychten der gerechtigheyt seer overbloediglych voortzyngt.

Want de Gelovigen zelve zyn zomtyds ontbloot van goede daaden, en worden door quaade dadelyk gequett.

VII. Wy doen 'er by / dat het kan geschieden / dat een gehepligt mensch eenige daaden begaat / die rechtjaars tegen het geestelyke leven / en hebbelykheden der Christelyke deugden strijden. En nevens de Schijfmuire heeft de ervarentheit bewesen / dat het niet seiden is gebeurt / dat de uytsterkentste onder de Maanen Gods in groote en schrikkelijke sonden zyn gevallen: welke niet alleen verdienen een volkomen verlaatinge Godes / en een ontferminge / en een Geestelyke dood; maar ook niet 'er daaden des Gests der genade seer bedroeven / het Geestelyke leven quetsen / en de vrymoedigheyt des geloofs seer veel verminderen: ja dat meer is zy zouden het levens-beginsel ganschelyk verstooren: indien de straf-schuld der sonden door Christ bloed weg genomen zynde / zyn levendigmakenden Gests deze haare dood-aanzengende kracht uyt genade niet tegen ging en verstormte.

De Hebbelykheden zelve worden zomtyds vermindert.

VIII. Ook ontkennen wy niet / dat zelfs de Hebbelykheden, ten opzichte van de handigheyt en vaardigheyt om te werken, zomtyds vermindert worden / en dat het Geestelyke leven zelve zomtyds zulken overstelpenden verwakkinge lyd / dat het dicht by de dood schijnt te zyn. Hoedaant de slaar was van Heman / als hy klaagde / Ps. 88: 16. Van der jeugt aan, of / van wegen teerheyt, of / van de schuldige, ben ik bedrukt, en doodbraakende: ik draage uw vervaarissen: ik ben twyfelmoedig.

Nochtans vergaan zy niet ganschelyk.

IX. Als wy dan van de Bewarlinge spreken / soo willen wy dit seggen: dat God het eenmaal ingeplante beginsel des Geestelyken levens, en de medegedeelde Hebbelykheden der Christelyke deugden / door zyn genadigen inloed gebuuriglyk alsoo hoestert / dat hoewel se door verscheptene verzoekingen / en zomtyds door seer waare sonden / op veelcrisp wiffen geschuddet worden / zy nochtans nimmermeer ganschelyk vergaan; maar de krachten dikwils herbat / ende het geloove en bekeeringe vernieuwt hebbende / over alle haare vanden eyndelyk segepraalen / en tot de dood toe stantvastig volharden.

Die een geheel en afval van het gelove toestaan, hoewel se een voldurenden tot den eynde toe ontkenner.

X. Want wy stemmen ook die gene niet toe / die wel leeren dat de saligheyt der uytverhozene tot soo verre in bepligheyt gestelt is / dat de overkomende dood haar niet en overvalt terwyl se van het geloove ontbloot zyn; maar nochtans oordeelen dat in sommige het Geestelyke leven zomtyds ganschelyk word uytgeblusht / het welke daar na door een zekere nieuwe en bysondere genade Gods herstelt word:

wozd: den Geheelen afval des Geesteliken leuens in de Wedergero-
tene zomptg toestaande / doch niet en nevens ons een tot den Eynde
toe voldaurende afval onthennende. Welke wel daar in te pypen
zyn / dat ze de zeekerheyt der zaligheyt den uytverkorenen niet en
ontnemen: maar ook daar in te berispen / dat ze de bestendigheyt
des geloofs om verre gaan snoten.

XI. De ongerpmtheyt van dit geborlen / om andere dingen te Zyn in een
verswippen / blykt hier uyt. Indien een geloovige ganschelyk van groot mis-
zyn geloove afviel / soo soude hy geen deel meer hebben aan Christus / verstant.
niet welken wy alleen dooz den geloove bereuygt worden / hy soude
wederom komen onder de macht des Duyvels / een kind van den
zelven worden / en van de gemeynschap Gods vooz dien tyt gehe-
lyk versnooten worden. Welke dingen gewochten en keutekenen
zouden zyn van Gods brandende toozn tegen een geloovige die zich
aan een groote misdaad schuldig maakt. Maar indien nu Gods
toozn zoo groot heeft kunnen zyn tegen zyne kinderen / als noch ge-
loovige zijnde / dat hy haar van het geloove en van het recht der kin-
deren soude willen beroben / zoo vzaag ik / wat zaak zal haar / na
dat ze ganschelyk godloos en hyf-eygene des Duyvels zullen geworden
zijn / wederom brengen tot de genaade / om op nieuws aangenomen
en herstelt zijnde niet het geloove begaast te worden? Want indien hy
op zijn kinderen zoo versnoet is geworden / dat hy haar tot een ver-
diende kastydinge het leven heeft gaan ontnemen / en van de ge-
meynschap des Heeren Iesu / in welken alleen hy bezuydigt kan
worden / ganschelyk afgescheyden heeft (welke dingen nochtans
niet de Godheyt en Barmhertigheyt des Hemelschen Vaders geem-
zins overteekenen) zoo kan 'er geen oorzak bygebracht worden /
waaron hy dezelve die niets beter geworden zijn / en over haar be-
dyvene misdaaden noch geen leetwesen hebben / (want dat kunnen zy
zonder zyn voozkomende genaade niet doen) niet zyne gunste wederom
zoude omhelzen. Want wat zoude dat gene zyn waarom die alzo ont-
erf de wederom in genaade zouden aangenomen worden? Geen waar-
schynelyke oorzak kan 'er bygebracht worden behalven de volderinge
en beoeyddinghe Christi. Maar indien dese vooz de kinderen / die
nuten hyr ze uytgeworpen / ontferft / en hyf-eygenen des Duyvels ge-
worden zijn / kan verwerven een herstellinge in haeren vorigen staat;
waaron zals niet eer verwerven dat zy haare sonden vergeven zijnde /
nimmermeer worden uytgeworpen / of ontferft / of wederom onder
de macht des Duyvels komen; maar liever matichlyk / na gelegent-
heyt van de misdaad / van den Barmhertigsten Vader gekastyd
worden? Het welke veel geloofpker / en Gode veel berame-
lyker is.

XII. Tot dese bewaaringe der gelobigen / die wy boven beschreben De Vader
hebben / heeft I.
niet een onveranderlyk beslyt de uytverkorene tot Saligheyt verordineert, Matth. 24:24.

hebben? want de gansche aanbiddelijke **DRIE-EENHEYT** gesamentlijk in het werck. **DE VADER** heeft haar met een vast en onbewegelijk besluit tot de eeuwige zaligheyt veroordeelt: het welke wy *Hoofst. 4 §. 24.* &c. wijslooslyk betwisten hebben. Doch zy en kunnen niet komen tot de zaligheyt / ten zy ze in geloof en heyligheyt volgherden. En zy en kunnen niet volgherden / ten zy ondersteunt zijnde door de kracht Gods. Hierom besluit zelfs Christus up de vertellinge de onmogelykheyt van de verleydinge der uytverkorenen. *Mat. 24: 24.* Sy zullen groote teekenen en wonderheden doen, alsoo dat zy (indien het mogelyk ware) ook de uytverkorenen zouden verleyden. Het is openbaar dat de Heere Jhesus handelt van de Uytverkorenen na haare roeping en erkentnisse der waarheyt / en dat hy niet van alle verleydinge spreekt / maar van een geheele en tot den eynde toe duurende, waar door zy Christus verlaaten hebbende de ydele verleyders geloof geven. Woorders voorsagt hy / dat die valsche Propheten zullen kracht om te verleyden zouden hebben / dat ze niet alleenlyk die goede zouden verleyden in welken alleenlyk eenige vliegende pogingen des geloofs zyn; maar dat ze ook zelfs de uytverkorenen zouden bedriegen (het welke niet en is) de kracht van eenige verleydinge zoo groot waar / dat het geloof in de Uytverkorene zoude kunnen verbzoooken worden. En dat die woorden / indien het mogelyk ware, hier een waare onmogelykheyt / upt onderstellinge van Gods besluit als de grontslacht van dien / te kennen geven / is hier upt openbaar; om dat indien het mogelyk ware dat alle uytverkorenen verleyd wierden / het welke de *Tegenpartijders* willen / het ook zoude gebeuren / volgens het seggen des Heeren / dat alle de Uytverkorenen metter daad van de Valsche Propheten verleyd wierden: het welke tegen het oogmerk van Christus / en tegen de eerbaretheyt / en tegen alle goede reden is strijdende.

XIII. De *Tegenpartijders* nochtang houden aan / en zeggen meermalijk dat de sprekwijze indien het mogelyk ware niet altyd een volslagen onmogelykheyt / maar dikwyls een swaardoenelykheyt van een zaake betrekent: byzengende ten dien eynde by verscheyden Schriftuur-plaatsen; gelyk *Handel. 20: 16.* alwaar Paulus gezegt word zig gespoedet te hebben om, **SOO HET MOGELYK WAARE**, op den Pinksterdag te Jeruzalem te zyn, en *Rom. 12: 18.* **INDIEN HET MOGELYK** is, zoo veel in u is, hout vrede met alle menschen, *Gal. 4: 14.* Ik geve u getuygenisse, dat gy, **SOO HET MOGELYK WAARE**, uwe oogen zoudet uitgegraven en my gegeven hebben: en *Matth. 26: 39.* Myn Vader, **INDIEN 'T MOGELYK IS**, laat dezen drinkbeeker van my voorby gaan.

XIV. Maar de antwoord is gereed. 1. Indien de zaake daar van gehandelt woert gebeurt / so betekent **SOO HET MOGELYK WARE** een swaardoenelykheyt: maar zo ze niet gebeurt / een ware onmogelykheyt.

hept. **P**aulus twyfelde/of het hem wel mogelyk soude zyn/ ter oeffeninge van een zo groeten ver-af-gelegenheyt der plaatsen van op den seest dag te Jeruzalem te wesen: en het was waerlyk onmogelyk ten 30 hy zich meer als na gewoonte quam te haasten. Onmogelyk is het / in een zoo grooten verkeertheyt der menschelyke gemoederen / met alle menschen altyt in byde te leven. Onmogelyk was het den Salaten / haare ingegravene oogen alsoo aan Paulo te geven dat ze de zijne zouden zyn / of dat ze hem zonden voorgebedig wesen. Het en konde ook niet geschieden / dat ze zich zelven de oogen uytgroeven / ten 30 dat wy seiden dat ze dwaas zonden getruet zyn / die sonder penants voorgebed haare eygen lichaam zoo wredelelyk mishandelde; en Paulus niet wel met het hooft bewaart / die zelfs tot zynner eeren zoude toelaten / en pynen. **E**yndelyk was het onmogelyk / dat die dinkberker / ten 30 uytgedronken zynde / van Christo door hy gink. Onmogelyk / 30 is / niet volbrekelyk, in welken 30 Christus zegt / myn Vader, alle dingen zyn u mogelyk, waartuyt ondersellinge van Gods Beschuyt, en dat het burgerschap van Christo aangenomen / en van de Propheten en Voorbeelden. Want Christus moest volbreken tot den laatste penning toe. Welke volbrekinge door de dinkberke des beschers beteekent word. 2. **I**ndien wy den tegenpartijderen toestonden het geene 30 sterck bijuen / dat **ONM OGEL YK** zonnig dat geene beteekent dat swaar-doenlyk is / en **MOGE- L YK** dat geene dat licht-doenlyk is; zoo soude nachtaus die 30 op dese plaats niet passen. Want indien penant de tebringe Christi alsoo gink verhooren: Hy zullen toekenen en wonderheden doen / alsoo dat 30 (indien dat licht-doenlyk wesen) ook de uytverhooren zonden verhooren; die soude die wijse redeninge bengetachtig en bespottelyk maaken.

XV. Ten anderen, de **Vader** heeft de gelobten aan Christus gegeven, **Joh. 17:6.** op dat 30 zouden zyn zyn erfdeel, en arbeids loonen werch pyn. **Ps. 2:8.** Doch de **Vader** en zal niet gedogen dat het erfdeel van zyn enig-geborenen **Soon** verbruyt zonde warden / of dat hy zyn werch loon zoude verliezen. Christus was daar voor niet bekommert / als hy zeide **Jes. 49:4.** Gewisselyk myn recht is by den Heere, en myn werkloos is by mynen God. **Woo**gt hier by **Joh. 10:29.** Myn Vader, die ze (te toeren / myne schapen) my gegeven heeft, is meerder dan alle, en niemand en kan ze rukken uyt de hand myns Vaders. Dat is / noch Satan / noch werch / noch vleesch / welke de dyle vyanden van Christus schapen zyn / zullen knermen zoo veel vermogen / dat ze der zelver wilke om in de heylsaame bescherminge des Vaders te sijn / zonden bekeeren. Want 30 en kunnen niet tegen haare willen dank uytgerukte word. De veranderinge der staat alleen in de veranderinge des wilke. Waarupchijn / dat 30 een ernstige zaak brufen / welke willen dat er de 30 voorgebede der 30

2. Aan Christus gegeven, tot een erfdeel dat niet vervreemd kan worden.

gens onder verstaan word/ ten zy dat zy zelve met haar wil zig Gode onttrekken. Want Chyristi redening strekt daar toe/ op dat de gelovigen verzeekert zouden zijn/ van dat de vanden nimmermeer zouden upwerken dat zy zich dooz een dwaale dieverpe Gode zouden ontroven. Men moet letten op Chyristi bewys-redening/ die desen voet houdt: Ik geve aan myne schaapen het leven/ ende zy en zullen niet verloren gaan in der eeuwigheyt: om dat niemand dezelve uyt mijne hand of uyt de hand mijns Vaders kan rukken. Maar indien het waar was het gene de wederpartyders antwoorden/ dat ze konnen ophouden schaapen te zijn/ ende van zelfs dooz de zonden wegloopen uyt de handen/ al is 't dat 's er niet upgerukt worden: zoo zal het gevolg van Chyristi bewys-redening onvast/ en daarom onwaar zijn. Het gaat alle ongerpyntheyt te boven/ dese woorden Chyristi in te binden tot die gene die in den geloove gestorven zijn: ende rukken uyt de hand Chyristi alsoo te verklaaren/ dat het zy in de dood en in de verdoemenisse te houden/ en uyt de werken dat ze uyt de dood tot het eeuwige leven van Chyristo niet en worden opgewekt. Want; 1. Chyristus spreekt hier van de schaapen die zyne stemme hooren, en hem volgen, dog de stemme van een vreemden niet en hooren, maar van den zelve vlieden: het welke alles tot de staat van dit leven behoort. 2. Het is openbaar dat Chyristus hier de gelovige vertroost tegen die verzorlingen waar mede zy meest gequelt worden. Doch wie van de gelovige word veel met die gedachte gequelt/ dat hy/ na de ziel in de hemelsche woningen opgenomen is/ in de dood en verdoemenisse zal vastgehouden worden? Wie twyfelt daar aan dat de vastigheyt zijner gelukzaligheyt als van in bepligheyt zal zijn? 3. Niets kan 'er ook rouwer gesegt worden/ als die gene die in den geloove Chyristi gestorven zyn, in de dood en in de verdoemenisse valt te houden: op hoedaanigen wyse het de Apologist der Remonstranten gelust heeft te spreken. Wat is doch dat te zeggen? zijn die gene die in den gelove Chyristi gestorven zijn in de verdoemenisse/ waar in zy konnen vreesen vastgehouden te zullen worden?

3. Bestendigheid
aan haar
beloofte,
Jef. 54: 1c.

XVI. Ten derden, heeft de Vader met een onveranderlijk verbond en testament den upverhorenen belooft/ dat hy zal upwerken dat ze van hem tot haar eeuwige verderf/ niet af en waken. Doch de trouw van den belovenden/ en hy testament perweg toefeggenden God/ in twyfel te trekken/ is God te lasteren. Het toe behoort Jef. 54: 10. Bergen zullen wyken, ende heuvelen wankelen, maar myne goedertierentheyt en zal van u niet wyken, ende het verbond mynes vredes en zal niet wankelen, zeyt de Heere uwe ontfermer. Het welke woorden Godt niet alleen in het gemeen getuygt/ dat hy zijn beloften getrouwelijk zal houden/ die hy zijne kinderen gedaen heeft; maar ook te kennen geeft de bestendigheyt van het genaede-verbond, het welke hy een verbond des vredes noemt/ boven het werk-verbond.

bondt. **Secker** in het werkverbondt soude **Godt** ook **zyn** beloften gehouden hebben / soo maar de mensch in gehoorsaamheyt stantvastig waar gebleven; maar in het verbondt des vredes belooft hy volstrektelph / dat **zyn** goedertierenheyt van de bontgenoten niet en sal af wyken / als welke haar soude bewaaren in de hepligheyt / en alsoo geleiden tot de gelukzaligheyt. En in desen sin kan ook van het nieuwe Verbondt gesegt worden; dat het beter en in betere beloftenisse beveeltigt is, Heb. 8: 6. nameelph in volstrekte / en die niet opgeschoyt **zyn** aan een onsekerre voozwaarde.

XVII. Overvloediglyk woort het selve ingestampt / Jer. 32: 38. Jer. 32. 38. 39, 40. Ja zy sullen my tot een volk zyn: ende ik zal hen tot eenen &c. Godt zyn. En **IK SAL** hen eenerley herte en eenerley weg **GEVEN**, om my te vreese **ALLE DE DAGEN**. En ik zal **EEN EEUWIG VERBONT** met hen maaken, dat **IK VAN AGTER HEN NIET EN SAL AFKEEREN**, op dat ik hen wel doe: ik zal myne vreesse in haar herte geven, **DATSE NIET VAN MY AF EN WYKKEN**. met welke plaats van den selven aart en nature is het gene wy vinden / Jer. 31: 31, 32, 33. Omtrent welke getuygenissen men moet aanmerken. 1. Dat **Godt** **zyn** genaade-verbondt alhier verklaarende / het selve voozstelt hy wijsse van een testament, dewyle hy volstrektelph belooft wat hy selve soude doen / sonder eenige voozwaarden / die van den mensche moesten volbracht worden / af te eyschen. 2. Dat dit Verbondt of Testament eeuwig woort genoemd / met een dijdelphe tegensteltighe tegen een ander verbont / het welke aan een veranderlyke voozwaarde opgeschoyt zynde van den mensche was verbrooten / en van **Godt** afgeschafft. Jer. 31: 32. 3. Datter niet alleen belooft woort een stantvastige genegenheyt **Gode**s jegens haer / waer mede hy sig nimmermeer van haar wel te doen soude afkeeren, onder welke belofte sekerre voozwaarde soude konnen verstaan worden: maar ook soodanigen eerbiedigen vreesse **Gode**s / waer mede zy nimmermeer van hem souden afwyken. Het welke gestelt zynde soo ist dat niets meer kan vereyscht worden. 4. Dat **Godt** niet en segt / dat hy haar met **zyn** woort / en doot de grootste beloften / en seer veel weldaaden tot sulken stantvastigen vreesse **Gode**s soude nodigen, en alsoo doot een fedelyke aanradinge, soo veel in hem is / de genooderen sonde bidden; het welke de Remonstranten na Socinus seggen. Maar dat hy met de daadt selfs / en doot een onderwinnelph kragtadigheyt **zyne** vreesse **SOUDE GEVEN** IN haare herte / waer upt dit gewoort soude volgen / Darf van hem niet afwyken. Soude deese almachtige bewaaringe der gelovigen wel met klaarder woorden konnen belooft worden?

XVIII. Een almachtige bewaaringe / seg ik: want / het welke oeffent. 1 ten vierden waar te nemen is / **Godt** oeffent **zyn** seer-uynemende **Petr. 1: 5.**

4. Syn
oneyndige
magt in der
selver be-
waaringe

kragt in de uytboetinge van die beloften / tot bewaatinge van de zyne. Die kracht / waar door hy meerder is dan alle, gelyk wy terfont Jezum hebben hooren prediken. Van dese segt Petrus: Die gy in de kragt Gods bewaart word't door het gelove, tot de salighey die bereydt is om geopenbaart te worden in den laastten tyt. 1 Petr. 1: 5. Petrus getuygt daar. 1. Dat de Uytverhoorenen bewaart worden tot de zaligheyt door de kracht Gods. Verhalven kan het niet geschieden datse verhooren souden gaan. 2. Dese kracht bergelykt hy by een sterck garnisoen (het welk in het Grieksche woort *φρουριον*, van *Πετρο* gebuykt / te vinden is) dat niet alleen alle uytwendig geweldt klootlyk afskeert / maar ook alle bewegingen van inwendige muytery lichtelyk bedwingt. Want dit beyde is de pligt van suldaaten die in garnisoen liggen. 3. Wyft hy aan het middel der bewaaringe / namelyk het gelove, waar door wy niet en komen bewaart worden / ten zy dat dit selve ook bewaart wyde in ons. Tot hier aan toe van de Vader.

DE
SOON
heeft. 1. De
uytverko-
renen te
dier ge-
kocht, dan
dat hy haar
soude laa-
ten verlo-
ren gaan.

XIX. Maar ons nu het bedryf van DEN SOONE sien. En laat ons Eerfelyk aanmerken hoe dier hy de uytverhoorenen gekocht heeft / niet met gout / noch met silber / maar met zyn dierbaar bloed / en niet winnige bangigheden der ziele / en pynen des lichaams / en niet een verbloete doot / die niet de suretten van de geestelyke en van de eenwige doot bergeselschap wierden. Kan dat in vermands oordeel waerschyndelyk zyn / dat Christus soude gedogen / dat die gene / die hy soo dier gekocht heeft / hem souden worden ontvoert / en onder de macht van eenen anderen / die ook zyn bitterste byandt is / souden vervallen? Hoe? wil Christus die gene dien nu zyn eygendom geworden zyn niet beschermen? Waarom heeft hy het sich dan soo reet willen laten kosten / dat hyse verkrege? Waarom wordense genoemd *λαός εις περιποίησιν*, dat is / een volk dat hy sich tot een eygendom verkrygt? 1 Petr. 2: 9. en *λαός περιούσιος*, dat is een byfouder en eygen volk? Tit. 2: 14. Want de Grieksche woorden *περιποίησις* en *περιούσιος*, die in de aangetogene plaatsen gebuykt worden / zyn uytleggingen van het Hebreeuwsche woort *Segyllab*, waar door beteekent word't een eygen verkrege goet / en een kostelyk stuk goeds, dat is / een ding dat van permant niet zyn eygen arbeidt en koste verkrege is / en daarom van alle recht en macht / dat een ander daar op hadt / uytgekocht / op dat het van den verkruyger zorgvuldichlyk soude worden bewaart / en het verlies van het selve door een groot nadeel en schaade soude worden gehouden. Jaep is het seggen van *Moses Gerandensis*, over Exod. 19: 5. Gy lieden sult in myne handt zyn (*Segyllab*) een dierbaar eygendom, gelyk een beminnelijke saak, die men in de handt van een ander niet en geeft. Bergelykt hier mede dat gene dat wy van dese woorden byder hebben gesegt /

in

In het voorgaande Hooftstuk. §. 7. Of kan hy niet bewaaren ten geve dat zy ook zelve willen? Maar die met zyn gewilligmakende kracht zoo vermoogenlik op haar wille heeft konnen werken / als haar de Duivel van alle kanten beset hieldt / datze niet een volle geneegenheit des gemoeys / door geloof en liefde / tot hem wierden gedreven: waarom zoude die niet de zelve gewilligmakende kracht niet konnen optuwerken / datze zyn ongelooftiche soetighypt met volle monde gewoest hebbende / niet een onbeweeghlyk opstet des gemoeys hem standvastighlyk byblijven? Ja hy wil en kan de zyne bewaaren / en doet dat metter daat. Die gy my gegeven hebt hebbe ik bewaart, en niemant uyt haar is verloren gegaan. Joh. 17: 12. Uyt dat gene dattet de Heere hy doet / dan de sone der verderffnisse, machynen niet besup- Joh. 17: 12.
ten / dat Judas op de zelve wy aan Christo gegeven is / als de andere Apostelen, nammelik om verlost en gezaligt te worden. Want Christus wilt wie dezyn waaren: over langen tyd hadt hy geweten / dat Judas een duivel was. Joh. 13: 18. en 6: 70. Waar uyt openbaar is / datmen uyt het verloren-gaan van Judas niet en kan besuppen het verderf van die geue / die aan Christo om van hem bygehocht te worden gegeven zyn / en welke hy in der daat met zyn bloet bygehocht heeft.

XX. Ten anderen, het is zeker dat de Heere Jesus in alle din- 2. Hy bidt
gen / voornamelijk in die dingen die hy als onzen Voorbidder begeert / om der sel-
van zyn Vader verhoort wordt / Joh. 11: 42. Doch hy bidt den Va- ver volher-
der voor alle de gelovigen / dat hy haar beware van den boosen. Joh. 17: dinge met
15, 20. Met een beuselachtige schynanderheyt zoeken de Werderparty, kragtige ge-
ders dit ouderwinneliche bewys om verre te stootten / zeggende: Dat beden.
Christus nergens gebeden heeft om een absolute volherdinge der ge-
lovigen in het gelove: ja dat hy zoo zorgvuldighlyk niet zoude gebe-
den hebben datze mochten volherden / indien Godt absoluteyk beslo-
ten hadde / datze volherden zouden. Welcke stelling te gelyk
met de bygeboegde reden zeer reukeloos, en zeer onwaar is. Het is
een reukeloose stelling. Want 1. Waar is in dese biddinge des
Werken het minste teeken van een condicioneel of voorwaardig ge-
bet? Wy mogen geen conditien verdrachten na ons goetdunken.
2. Wat conditie word't er stilswijgentlich verstaan / als Christus
segt / bewaart haar van den boosen? Is het dese / ten zy datse zelve
niet den boosen het willen houden? Maar daar in zelfs bestaat dese
bewaaringe / datse standvastighlyk niet en willen. 3. Zelfs de Re-
monstranten ontkennen niet / dat Christus voor Petrus een absolute
volherdinge gebeden heeft: Luc. 22: 32. Doch deselve bevydinge van
af val / welcke hy voor de Apostelen gebeden heeft / heeft hy ook ge-
beden voor alle die door haaren dienst in hem zouden geloven, Joh. 17:
20. De reden is zeer onwaar: om dat zy tot een groot voor-uyt-siet
dat niemant zorgghvuldighlyk om die zaak bidt / dien hy weet zeker-
lick

lik van Godt besloten te zyn. Het tegendeel blykt in David 2 Sam. 7: 27, 28, 29. Want gy, Heere, hebt voor de oore uwes knechts geopenbaart, seggende, Ik zal u een huys bouwen: daarom heeft u knegt in zyn herte gevonden, dit gebedt tot u te bidden. En in Daniel, die upt de prophetien van Jeremias verstaen hebbende dat de bepaalde tyt van de Babylonische Gevangenis was 't seventig jaren / terstont zyn aangeligt gestelt heeft, om Godt den Heere te zoeken met den gebede en sineeckingen, ten eynde hy die saake drede / die Daniel, upt Jeremia wist / dat zeecherlyk van Godt was besloten. Dan 9: 2, 3. En eyndelick in Christo zelve; die waarlik daer van niet onkundig was dat het vast stont / dat hy van den Vader soude worden verheerlickt met die heerlickheyd die hy by den Vader gehadt heeft, eer de werelt was en nochtans niet min neerstiglyk zels in dit gebedt daarom bidt / als om de bewaringe van de zyne. Joh. 17: 5.

3. Hy heeft zyn Gemeynthe op een steenrotse gebout en alsoo onverwinnelick gemaackt. Matth. 16: 18.

XXI. Ten derden, Paulus leert Heb. 3: 3. dat Christus Jesus de Gemeynthe als zyn huys gebouwt heeft. Van dit gebouw spreekt hy selve alsoo / dat hy de onverwinnelike vastigheyt van het zelve niet seer krachtige redenen bevestigt. Matth. 16: 18. Op desen Petra zal ik myn Gemeynthe bouwen; ende de poorten der Helle en zullen de zelve niet overweldigen. Upt welke plaats wy diesing bewijs haalen.

1. Het gebouw Christi upt levende steenen bestaande / 1 Petr. 3: 5. is bequamelik t'zamen gevoegt, en door zyn voegselen t'zamen vast gemaakt, Eph. 4: 16. Maar indien het gebeurde (het welke de wederpartijders dyppen niet zelden te gebeuren) dat eenige levende steenen sterven / en gestorven zynde upt haar plaats wierden weggedaan; zoo zouden de werken van dit gebouw gescheurt blyven hangen / en de muren een groote instortinge drepjen / en het timmer-werck van den grootsten konstenaar op vele plaatsen gapen en geteten zyn / en alsoo afschouwelyk wesen. 2. Het huys dat op de Petra, dat is / Steenrotse gebout is / is beplig tegen alle geweldt van slag-regenen / waterstroomen / stormwinden. Matt. 7: 25. Hojders wie is die Petra? Hier moet ons terstont in den sin komen het seggen van den Apostel 1 Cor. 10: 4. De steenrotse was Christus. Wie is een rotssteen, dan alleen onze Godt? Ps. 18: 32. Immers en isser geen ander rotssteen, ick en kener geen. Jes. 44: 8. Christus dan is te gelijc / onder een verscheptene leenspreuck en Bouw-meester en grondslag van dit huys / 1 Cor. 3: 11. En dewyle hy een eeuwige rotssteen is / Jes. 26: 4. niet alleen om dat hy zelve van ewigheyt en tot in ewigheyt is / maar ook om dat hy een gelukzalige ewigheyt / en een eeuwige vastigheyt aan alle die gene geeft die op een Geseelliche wyse met hem verenigt worden; zoo en kan het niet geschieden / dat die gene die op deese rotssteen gebout zyn / dooz eenig geweldt / of list / van de zelve afgetrocken worden.

XXII. 3. In

XXII. 3. Inzonderheyt is dit van een nadzulikelycke betreekenis / datter de Heere by doet. Ende poorten der Hellen en zullen de zelve niet overweldigen. Het woord Helle, in het Grieksch *Hades*, (*ᾗδης*), in het Hebzeersch *Scheol* (*שְׁאוֹל*), beteekent na de sipl der Schijfthuure de plaats en staat der overledenen. *Hades* betreekt epgentelyk een onzigtbare, donckere / duystere plaats, in welke die gene die daar in zijn niet gezien worden. *Scheol* betreekt die plaats / in welke die gene / die daar in is / is te zoeken, welke gy wel zoudet zoeken / maar niet vinden. Deze plaats word van de Schijfthuure gestelt in de benedenste deelen / en gestelt tegen den verhevenen hemel. Matth. 11: 23. Somtijts betreekt het niet zoo zeer de plaats als wel de staat / gelijk Gen. 45: 35. Alwaar Jacob zegt / ik zal rouwebedryvende tot mynen zoon nederdaalen in het graf, in het Hebzeersch *Scheolab* (*שְׁאוֹלָב*), in het Grieksch *eis haden* (*εἰς ᾗδης*): daar hy nochtans meynde dat zijn zoon van de beesten was verston-den / zoo dat daar het woord overgeset graf beduyst den staat der overledenen. Desgelyks Ps. 49: 15. men zet ze als schaapen in 't graf, in 't Hebzeersch *שְׁאוֹל*, in 't Grieksch *in ᾗδης*: alwaar wederom dooz het woord overgeset Graf verstaan word de staat der dooden: want de schaapen / van welke aldaar gesproken word / worden in het graf niet verborgen / noch verboert na de plaats der eeuwige pijn. Alzoo beschryft ook *Theophilactus* over Luc. 16. het gene dat daar *Hades* (*ᾗδης*) genoemd word / dat het na veeler gevoelen is een overvoeringe der ziele upt een staat waar in de ziele te voorschijn komt (namelyk dooz haare werkingen) in zoodaanig eenen daar ze niet te voorschijn en komt en niet gezien en word. Doozder / zoo de plaats als de staat der gestorvene / kan aangemerkt worden / of ten opzichte van het lichaam, of ten opzichte van de ziele. Zepde word de Helle genoemd. Van het eerste zepde Hiskias, Jes. 38: 10. Ik zal heenen gaan tot de poorten des Gravs anders der Helle; alwaar in het Hebzeersch is *Scheol*, en in het Grieksch *Hades*. En alzoo word 'er in de Schijfthuure zeer dikwyls gesproken. De Hebrdeusche Schijfvers plaatsen alle de zielen / zoo der rechtveerdigen als der onrechtveerdigen in de Helle, *in ᾗδης*. *Diodorus Siculus* verklaart het fabelagtig verhaal van de helle aldus / dat daar dooz te verstaan zijn de straffen der godlooze, en de bloejende beemden der Godzalige. En *Jamblichus* zegt / de vergeldingen der Rechtveerdigheyt, gelyk de wyzen onder de Poëten leeren, zullen wy (*in ᾗδης*) in de Helle bekomen. Veel dingen die hier te passe komen / heeft *Grotius* by malhanderen gemacht over Luc. 16: 23. Hy gedenkt nochtans niet dat de Hebrige Schijfthuure de zielen der gestorvene godsaligen nimmermeer plaatst (*in ᾗδης*) in de Helle. Blijft dan overig dat *Scheol* of *Hades*, daar van de zielen gesproken word / de plaatze der pynen betreekt.

D b b

En

En ik en zie geen reden / waarom het zommige geleerde mannen gelust heeft zulks te ontkennen. Want daar heeten sejd ons niet alleen Luc. 16: 23. maar ook Spruk. 5: 5. Alwaar Salomon zegt van een overspeelige vrouw / haare treden houden de helle vast, dat is haare treden en gaan niet tot het leven dat waarlijk een leven is / maar tot de plaats der eeuwige doofheit / en Spruk. 7: 27. Haar huys zyn wegen des grafs, of der Helle. Vergelikt hier mede 1 Cor. 6: 10. en Openb. 21: 8. Alwaar de hoereersders wt het Koninkrijke der hemelen gestoten / en nedergestoten worden in de plaats die van vuur en Sulpher brand. Hier toe dient ook Spruk. 15: 24. De weg des levens is den verstandigen na boven op dat hy afwyke van de Helle beneden: alwaar booz het woord Helle, in 't Hebreeuwsche staat *School*, het welke de Grieken aldaar ook overgeset hebben *Hades*. Dit behoort een wyf Wan / dat hy mag beklommen de hemelsche woningen / daar het waare leven is / en dat hy uimmermeer mag komen in de helle / in de plaats des eeuwigen doods. Wy hebben dan gevonden / wat de Helle in de Schriftuure beteekent; namelijk in het gemeen / de staat en plaats der overledenen; en in het byzonder de staat en plaats der boose zielen, die den Dupbelen tot medegezellen worden bygevoegt.

XXIII. Maar wat beteekenen de Poorten der helle? *Athenen* dat men dit veel beter wt de manier van spreken der Schriftuure, als der wereltliche Poeren, kan leeren. 1. Poorten zyn vastigheden van een Stad / in welke benden van soldaten / en wapenen / en al wat den genen die uptoallen om geweld te doen noodsaakelyk is / getreed en tegenwoordig plegen te zyn. Hierom lesen wy van de fundament-poorte, of wel gefondeerde poorte, 2 Chon. 23: 5. welke 2 Koning. 11: 6. genoemd wort de poorte Sur, dat is / de poorte van op-togt of toevlugt, daar vermaant bepliglyk na toe kan wichen. 2. In de poorte word ertydig het Gerigte gehouden. Amos. 5: 15. beslekt het recht in de poorte. 3. In de poorten was de state-lyke byeenkomst der borgerye alwaar over hooge saaken word geraadpleegt / en de ondsle der stad voorzichtrigen raad gaven. Hierom staat 'er Rut. 3: 11. De gansche Poorte myns volks weet, dat is de geheele vergaderinge die in de poorte pleeg t'saam-te-komen / en Klaagl. 5: 14. De Oudehouden op van de poorte. De Poorten der Helle dan beteekenen. 1. De gansche magt des doods / en des genen die het geweld des doods heeft / dat is / des Dupbels. 2. De grouwsaame Plakkaten, en werpede dood-vonnissen, die dooz opblyfinge des Dupbels / van Wachtige Heerschers en byeffelpke Dwingelanden tegen de Belpders der Chyselfpke waarheyt upkomen. 3. Alle de arglistigheyt der boose Geesten / die malkanderen opscherpen om de godsalige te bedriegen.

XXIV. Men

XXIV. Men moet dat geenings in twijffel trekken / dat in deese poopen der Helle groote hacht en geweld is; nochtans zullen se de Gemenite niet overweldigen. Geenig geweld des Dupvels / die met zijn handen opt de poopen der Helle tegen de geloovigen upthreft / hoewel het sterk is; geenige plakkaaten van Wapseren / Koningen / en Wosfen tegen de selve hoe wreed zy mochten zijn; geenige listten en bedriegerijen in de raadsvergaderinge zelfs der helle gesmeed / zullen genoeg zijn om de Heplige te overwinnen en van de vereeninge met Christo af te leyden. En hier van daan is het / dat noch dood / noch diegene die het geweld des doods heeft, haar onder zijn macht kan brengen / of daar onder vasthouden. Dit dunkt ons de volkomene zin van dit zeggen te zyn.

XXV. Ten vierden, Christus bindt de geloovige zoo dicht aan hem vast / dat hy selve het hooft, en dat zy gezaamentlyk genoomen / het lichaam zyn; en elk in het byzonder / een lit van dat lichaam. Eph. 5: 23. Waar upt wederom een tweeboudig bewys ontstaat. 1. Gelyk het onmogelyk is dat van Christi natuurlyke lichaam, het welke nu verheerlykt is / eenig lit zonde worden afgescheurt; alsoo is het niet min onmogelyk dat zulkis geschiede in Christig geestelyke lichaam. Om dat gelykterwyls Christus dooz de verdienste zyner vermeerdering verworpen heeft / dat hy van alle quetsinge altyd by soude blyven in heerlykheyt: alsoo heeft hy ook dooz de selve verdienste verworpen / dat hy zijn geheel geestelyk lichaam (dat is / de waare Gemenite / en elk een van de geestelyke leden des zelfs) sig selven soude heerlyklyk voorsstellen. Eph. 5: 27. Doch dat soude hy niet konnen doen / indien eenig lit van hem ganschelyk afgescheurt wierdt. 2. Gelykterwyls de Geesten die de beweegingen in de leden verwekken / dooz middel van de sensuwen / upt het hooft na de laager derien geduuriglyk afkloemen; alsoo vloopt ook die hacht / en uwerwerentheyt / waar in het Geestelyke leven begrepen / en waar dooz het geoffent word / gestadiglyk van Christo in de geloovigen: en hoewel hy haar ongeestelyk beweegt om Geestelyke daaden te oeffenen; nochtans onderhoudt hy dat leven / ende en laat het selve niet ganschelyk verstikken.

XXVI. Geenings moet hier David ons tegenwoopen worden / als of die sich dooz overspel met Baileba berontrepulgende / en haar danhangende / eenig lit Christi soude wechgenomen hebben, ende dat gemaakt tot een lit eener hoere, volgens 1. Coz. 6: 15. Want 1. Het is seker dat David niet tot den eynde toe van Christus afgescheurt geweest is; ja ook niet ganschelyk. Want de Geest des levens die upt Christo onophondelyk vloeyde / zijnde dooz een overbloedig vergift der soude verbrongen / en byhang verstikt / heeft sich te sner tyd hachtelyk in betooninge van een oprechte beherringe gepropendaant. Hier quam dit gebed van daan / dat Godt synen Geest

4. Hy bindt de geloovigen soo digt aan hem vast, dat die leden synes lichaams zyn.

David is door het overspel niet ganschelyk van Christus afgescheurt geweest.

niet van hem en naame. Ps. 51: 13. toonende dat hy wel zeer beroert en gepert was geweest / maar nochtan niet ganschelyk wechgenomen. 2. Daeril woorden hebben sich / volgens de Nederlandsche vertalinge / alsoo. Sal ik dan de leden Christi nemen, en maakenle leden eener hoere? Doch het woord (*ἀίρω ἅπας*) overgezet nemen, betekent niet alstij wechnemen, maar ook wat voor zich zelven nemen om daar mede perweg aan te vangen en te beginnen. En dit is de sin / zal ik my de leden Christi nemen tot zulken schandigen misgryp? 3. De Apostel zegt niet / dat permant door eene daad van onkuysheyt van Christo alsoo vervuurt wort / dat hy een zoude zijn met een hoere? maar dat bevestigt hy van die geene / die de hoere aanhangt, alsoo jegens haar gezint zijnde / gelijk volgens Gods gebod / den man jegens zijn wettige huysvrouw. Hoer-om / hy leert, wat uyt de hoererye na den aart der zaake volgt, en wat aan die geene plagt tegeschieden die van de hoererye geen astand doen: maar hy stelt Gods genade en barmhertigheyt geen paalen, als of niet eenigen tyd zoude konnen dueren de t'zamenvoeginge of vereeninge van die geene met Christo, die zig by een hoere vervoeget heeft: ik gelyk de woorden van *Ameſius in Anti Synodalibus, de Perſever. Sanct. cap. 6.*

DE HEILIGE
GEEST
1. blyft in
de uytve-
koren.

XXVII. DE HEILIGE GEEST, de woonplaats van Christo hem toegewezen / dat is de herten der upverhoorenen / met een onvertwinnelyke macht innemende / hebbende de booze Geest overwoonnen en upgedreben / houd daar alleen het rijk stantvastiglyk in / en verlaat nimmermeer ganschelyk zijn wooning. Volgens die belofte van Christus / Joh. 14: 16, 17. Ik zal den Vader bidden, en hy zal u eenen anderen trooster geven, OP DAT HY BY U BLYVE IN DER EEUWIGHEYT. Namelyk den Geest der waarheyt, welken de wereld niet en kan ontfangen: want zyen ziet hem niet, nog en kent hem niet: maar gy kent hem, want HY BLYFT by u lieden en SAL in u ZYN. Niet alleen de Apostelen is deze belofte gedaen / en zy en handelt ook niet alleenlyk van dat gewoogt des Geestes / waar door zy in de verkondinge des Euangeliums onseplbaar wierden gesteld; maar siet op alle de geloovigen. Want 1. hy word voorgesteld als een vrucht van des Heeren hemelvaart / en prieserlyke voorbiddinge / welker zaken nuttigheyt tot alle de upverhoorenen afftroomt. 2. Daar word van den Geest niet gehandelt / als van een Werkmeester der onseplbaarheyt in het leeren / het welke in de Apostelen, en in wepnig Evangelisten, behalven haar / plaats hadde; maar als van een Voorpraake en Trooster, het welke hy in alle geloovigen is. 3. Die geene / aan welken de Geest belooft word / worden niet gestelt tegen de andere geloovigen / als Leeraeren tegen het gemene volk / maar tegen de wereld der verworpenlingen / die den Geest niet en ziet noch en kent / en daarom ook niet en kan ontfangen. En men moet niet meenen / dat deze geduurige

duurtige byblypplinge des Geestes alzoo belooft is aan de gansche Gemeente, dat een yeder lie der zelver zig deeze belofte niet en zoude konnen toepassen: Want de Heere troost met deeze woorden een yeder zijner discipelen; aan welke hy / dewijlze bekoimmert waaren over zyn vertreck / zoodanigen tegenwoordigheyt des Geestes belooft / daer niemant der selviger ten eenigen tyde minnermeer ganschelijk van versterken zoude zyn. Doch het is dooz sig zelven daarblyvende dat die geene in welke de Geest Chzist woont / zoo lange Chzist is / en niet en kan des Dupvels zyn / als deze inwooninge des Geestes Chzist in hem duurt. Wy bekenmen wel in waarheyt / dat de Heilige Geest qualck gehandelt en van de Geloovigen bedroeft zijnde / zoontps vertreckt / ten opsigte van den invloed zynere vertrooulingen, en ten opsigte van de verleeninge van wakkerheyt in het Geestelike leven; maar nochtan blyft hy als een fonteyne des levens, en als een band van haare vereeniging met Christo.

XXVIII. Hier tegen moet gy niet inbrengen het gebedt van David Psal. 51: 13. zoo zoogvuldighlyt biddende / dat Godt zyn Heyligen Geest van hem niet wey en name: als of hy dat niet en zoude hebben gedaen indien hy verzeekert ware geweest / dat hy minnermeer van de upverhoornen wechgenomen wierdt. Want 1. Dat deze grontslag valsch is / dat niemant om dat geene zoogvuldighlyt bidt / het welke hy verzeekert is hem gegeven te zullen worden / hebben wy boven getoont. §. 20. 2. Na dat een Geloovige in zulken schrikkeliken zonde gevallen is / placht zyn geloove en volle verzeekertheyt niet weynig geslingert te worden / zoo dat hy sich niet altp in dien staat de geduurigheyt der Goddelike genade durft belooven. Hier van daan komen die zuchtingen / en vierige begeerten van de benaaude ziele tot haaren Godt. 3. Als David bidt dat de Geest Gods van hem niet wechgenomen mocht worden / zoo kan dat verstaan worden. A. Vanden Geest der Koninklyke Wysheyt, en Dapperheyt, waar van hy een droevig woortbeelde in Saul gesien hadt. B. Van den Prophetischen Geest, die dooz zyn mond hadde gesproken 2 Sam. 23: 2. C. Van die werkinge des Geestes welke verhinderen zoude / dat hy in de besterlinge van het Ryk geen andere zonden beging / waar dooz Gods toozi tegen Israël, zoude ontfleeken worden. D. Van die roeringe des Geestes waar mede hy gevoelde dat zyn hert nu gesteecken wierdt / welke hy van herten wenschte dat niet wederom wisten verstoort; maar dat niet minwe vermeerderingen vergroot zijnde / tot een ware en bondige bewaaringe mochten doozdringen.

XXIX. Anders is het gelegen met dat geene dat gelezen word Jes. 63: 10. Sp zyn wederspannig geworden, en zy hebben zynen Heyligen Geest linerten aangedaan: daarom is hy haar in eenen vyandt verkeert, hy zelfs heeft tegen haar gelreden. Want daar en word niet gehandelt van de uytverkoorene geloovigen, maar van de wederspannige Jes. 63: 10.

nige Israëlieten. Godt hadde in het midden van dat volk gestelt synen Heyligen Geest sprekende door de Propheten / ende Heyligende de uytverkorenen. Tegen desen Geest hebben de wederspannige sig aangestelt; op den selven synse als wilde beesten aangeballen / Handel 7: 51. Godds getrouwe dienaaren / en waarde hinderen seer qualph handelende. Jes. 66: 5. Alsoo hebben zy den Heyligen Geest smerte aangedaan, woonende niet in haar / maar in de Propheten en andere heyligen / dat is / zy hebben hem gelegentheit gegeven om soodaanige dingen te doen welke na toorn gelyken / en welke die gene placht te doen / die synne ongelyken wreket. Of indien wy dat verklaaren van de Geest die in de wederspannige selve woont / soo salmen dat moeten verstaan van de overtuigingen der natuurljke consciencie / door de Geest opgewekt synde / waar tegen zy sig godlooselyk hebben aangestelt. Hier is het van daan gekomen / dat hy haar in eenen vyandt is verkeert, en dat volk verworpen heeft / en syn Koninkryke van haar weggenomen en haar verhardt heeft: En dat hy selfs tegen haar gestreeden heeft, soo uytwendiglyk door synne heyligers / die haar doodt-geslaagen / en haar stadt en Borgelyke tegeringe ganschelyk verbroomen hebben / als inwendiglyk door verbaarnissen en beiautheden der consciencie. Deut. 21: 65. Welke dingen niet en dienen om te bewysen een geheel vertrek des Heyligen Geestes van de gelovigen.

2. Is hy in de uytverkorenen een fonteyn van een eeuwig-duerendt leven.

X X X. Gelykerwijs deese Geest gedueriglyk in de gelovigen blyft / alsoo is hy in deselve ook een sprink-ader van een eeuwig-duerendt leven. Want hy is de Geest des leevens Rom. 1: 3. Het leven der ziele / is haer heylige en genoechlike werckszaamheyt. Want in een blinde en doofse ziele heerscht de doodt. Joh. 17: 3. Dit is HET EEUWIGE LEVEN, dat sy u kennen den eenigen waaragtigen Godt, en Jesum Christum, dien gy gesonden hebt. In de Genade en waerheyt van Godt de Vader en van Christus te kennen / te lieben / te eeren / en in de blydschap die daar uyt voortkomt / bestaat het Geestelyke leven. Het welke EEUWIG genoemdt wordt / om dat het in dese eeuwte begonnen synde door een geduerigen invloedt des Geestes gedueriglyk wordt onderhouden / en in de toekomende eeuwte voltoeken. Elders wordt het genoemdt een ingeplante Wortel, Matth. 13: 21. Een blyvende Salvinge, 1 Joh. 2: 27. Een inblyvendt Saadt, 1 Joh. 2: 9 en een Fonteyne van water springende tot in het eeuwigte leven. Joh. 4: 14.

Het welke seer verscheyden is van het leven van den Regtschaapen Adam.

X X X I. Het is veel anders gelegen met dit leven / dat den uytverkorenen door de wedergeboorte ingeslozt wordt / als met dat 't welck Adam hadde in de staat der onnosselheyt / hoewel ook dat heylig / en baar den Heyligen Geest was. Want 1. In dien staat wiert de mensch aan sich selven overgelaaten / ende en hadde geen belofte van de geduerige inwoningte des Geestes: hoedaanige belofte de uytverkorenen hebben.

hebben / gelijch wy terfont bewezen hebben. 2. Gelyk de gelegent-
heyt is van de eerste inteeltinge dezes levens / alzoo schijnt ook de gele-
gentheyt te zyn van de volghedinge in het zelve. Doch dit leven is dien
mensche ingestort / die daar tegen streefde / en die sich zelve in de gees-
telijke doode beljaagde / en niet alle gepoog sich tegen Godt aanstelde
ingestort seg ick / dooz die onoverwinnelike kracht des Geestes / wel-
ke van Paulo niet zoo veel lofytelen geroemt is. Eph. 9: 19. Gelyc-
kerwoys dan die krachtadigheyt des Geestes die gene / die haate wer-
kingen wederstaan en tegenstreven / nochtang heeft overwonnen / en
sich onderworpen; alzoo / na dat zy eens in de alzoo verwoonnene en
overmeesterde ziele plaats gebat heeft / hout zy ook de plaats die
van haar ingenomen is stantvastiglyk in / en indien 'er of van binnen
het weeg ophomt / of van buiten aankomt / dat haar soekt te verber-
ken / zoo ist dat ze / hoeze selder bestreden wordt / zoo veel te meerfiget
haare krachten verzamelt / en sich bereyt om wederstant te bieden.
En wat zonde haar konnen overwinnen in den voortgang / de vyand-
den nu 't ondergebrachlyc zynde / nademaal niets haar sterkte heeft kon-
nen doen stilstaan in den begijne / wanneer alles sich tegen haar aan-
stelde?

XXXII. Hier bykomt 3. dat dit leven voortvloeyt uyt het leven. Als vloey-
Christi, Gal. 2: 20. Ick leve dog niet meer ik : maar Christus leeft in jende uyt
my. Woorders Christus heeft dooz zyn doot verwooven dat hy altyd het leven
zoude leven. Openb. 1: 18. Ick leve, ende ick ben doot geweest : Christi.
en siet ik ben levendlyc in alle eeuwigheyt. Doch Christus leeft niet
alleen in heerlickheyt by den Vader, ten opsichte van syn persoon;
maar ook dooz zyn Geest in de uytverkoorenen. De Geest des levens /
in hem, als in de springader, wonende / vloeyt van daar af op de zyne /
en is in haar een Werckmeester van het zelve heerliche leven / doch
dat zyne trappen heeft langs welke het ter volmaaktheyt zal gebrachte
worden. Daarom hy van zyn leven tot het onzeredenkabelt / Joh. 14:
19. Dit leven Christi dan in ons is een ander / als het leven dat
Adam dooz de scheyplige ingeplant was. Want dat was hem gege-
ven tot beproevinge van stantvastigheyt / ende honde daarom verlo-
ren worden. Want zyn stantvastigheyt eerst ten uitersten beproeft
zynde zoo hadde hy de bevestiging in het heylige en gelukzalige leven
te verwachten / gelykerwoys zoodanig eene den gelukzaligen Enge-
len berkeent is. Maar het leven Christi in de Gelovigen is een vrucht
van zyn voldoeninge en verdiensten / en moet daarom altyd dueren
de ende eeuwig zyn / op dat hy den loon van zyn arbeidt niet en
verlieze. En moet verzeleercken worden / ten opsichte van zyn
geduurigheyt / niet niet het leven van Adam in den staat der beproe-
vinge gestelt zynde; maar met dat leven dat hy zonde hebben beho-
rten / indien hy den loop syner beproevinge gelukkiglyc volbragt had-
de.

XXXIII. In

XXXIII. Inzonderheyt is gedenckwaardig het zeggen Pauli, het welke staat Col. 3: 3. Want gy zyt gestorven, namelijk den Duyvel/ der Werelt/ der zonde/ Al zelven/ en uw leven is met Christo verborgen in Gode. Elck wooydt van deese spreukeisg hachtig om de eeuwigdurigheyt van dit leven te bewypen. Het leven betekent hier de Heplige en geluchzalige wercksaamheyt der Belovigen/ uyt mededeelinge van Chyrist Geest ontsaande/ waar van het begin is in deese eeuwe/ de voltreckinge in de toekomende. Dit leven is verborgen. 1. Voor de gelovigen selfs die niet ten vollen wel begypen konnen hoe nu de Geest in haar werkt/ en noch meer onwetende zyn van die onuypdeggelike heimisse/ van die volmaakite heplighyrt/ van die onwanchelbaare liefde/ van die ongelooflike blydschap/ welke beroyd zyn om geopenbaart te worden in den laatsien tpt. 1 Petr. 1: 5. 1 Joh. 3: 2. 2. Voor de Werelt. Want gelyckterwys Chyristus die ons leven is/ van de werelt niet gesien en wooydt/ alsoo weet ook de werelt niet hoe wy Chyristo leven/ en Chyristus in ons/ maar houd deese gehymenissen van ons Chyristendom dooz swaarmedige sufferpen. 3. Voor den Duyvel. Dooz welchen het selve geensins openstaat om de doodelyke slagen te ontfangen en overwinnen te worden. Het leven van Gods kinderen is/ als een seer kostelyke schat/ in een verboygene plaatsche wechgelegt/ daar het de boose Geest niet geen hacht of list kan van daan steelen. In welchen sin geseggt word; sy beraadslagen haar tegen uwe verborgene, die gy in den schoot bedekt/ Ps. 83: 4. Dit leven is verboygen met Christo, den welchen de sozge en bewaringe van het selve torvertrouwt is/ en die machtig is het pand, by hem wechgelegt, te bewaaren tot dien dag. 2 Tim. 1: 12. Gelyckterwys dan Chyristus/ hoewel hy dooz de werelt onzichtbaar is/ waarlyk aan de rechterhand Gods sit/ en waarlyk geopenbaart sal worden; alsoo is ook ons leven by Chyristus/ en worde waarlyk dooz ons bewaart. Eyndelyk is het selve leven verboygen in Gode. Dat is/ het word in Gods beslupten in sijn liefde verbat/ die te sijner tyd openbaar sal maken/ waar toe hy ons in Chyristo lief gehad heeft. Selfs de schoot Gods is die hepligste schatkist/ waar in deese schat bewaart word.

3. Is hy
een segel
der gelovigen.

XXXIV. Die selve Geest/ Werkmeeester van dat eeuwigdurende leven/ is een segel waar mede de geloovigen versgelt worden. Eph. 1: 13. De Apostel vergelijkt de geloovigen by een brief, geschreven niet met lukt, maar door den Geest des levendigen Gods. 2 Cor. 3: 3. Doch in deesen brief word verbat het Testament Godes/ welkers beloften van de uirverhoorenen met waten geloobe allereerst aangenomen wordende/ soo ist dat zy de selve dan eenigfing in hare zielen van den Hepligen Geest laten schryven. Dooders versterkt Godt deese inschryvinge met de versgelinge sijnes segels. Dit segel is de Heylige Geest der beloften, niet soo seer ten opsigte van de ongemeene

menne gaven die eertijds in de Gemeente met grooten overbloed waren (want dese werden niet gegeven aan alle noch ook alleen aan de waare gelovigen / ook en was in de selve geen onderpand van de hemelsche erffenisse) maar ten opzichte van de saligmaakende gaven. En hy word genoot de Geest der belofte, of om dat hy zelve belooft was / ofte om dat zijn werk is de beloften des Euangeliums in te boesmen / in te schypben / en in de herten der geloovigen te versiegelen. Een versiegeling is een indrukkinge van het beeld / dat in een segeling is / in de versiegelde saake / waar mede wy den genen aan welken wy schypben van den Auteur verseekert doen zyn; en meer en meer bevestigen het gene dat in den brief of Testament verbat word / op dat 'er aan de waarheyt der saake niet en soude getwyselt worden. De geestelike versiegeling van doo; den segel des Geestes bestaat in een krachtadige mededeeling van dat Goddelike licht / supberheyt / heyligheyt / rechtveerdigheyt / goedheyt / gelukzaligheyt en blydschap die in den Heiligen Geest worden gebonden. Welker dingen eerle trekken gehaalt zyn in het begin der wedergeboorte, en dit is de beschryvinge der herten doo; den Geest. Maar na dat het geloove in Christus heeft beginnen krachtig te zyn / soo worden alle die dingen bevestigd, versterkt / vermeerderd / dieper ingedrukt doo; den selven Geest. En in dese dieper indrukkinge bestaat de versiegeling: doo; welkers beschouwinge en gevoelen de geloovige verseekert worden datse kinderen Gods zyn.

XXXV. Dooders dient dese versiegeling des Geestes om der geloovigen onbeweeglyke vastigheyt te bewysen: immers zelfs d'Apostel voegt de bevestiging by de versiegeling. 2 Cor. 1: 21. 22. Die ons met u BEVESTIGT in Christo, en die ons gesalfd heeft, is God: Die ons ook HEEFT VERSEGELT. En met recht. Want 1. Doo; desen segel worden aan ons bevestigd en versterkt de beloften van het eeuwige Testament. Een wonderlyke en bykans ongelooflike goedheyt Gods blinkt 'er uyt in dese saake. Diet alleen belooft hy den uytverkorenen / dat hy nimmermeer van haar en sal afwypen / en dat hy sal uytwerken dat sy nimmermeer afwypen van hem. Maar het selve versiegelt hy ook met de Heilige en onschendbaare letteren van beyde de Testamentboeken. En niet alleen dat. Maar deselve beloften graveert hy ook met de vingher sijnes Geestes in de herten der uytverkorenen. En ook hier zelfs blyft hy niet stil staan. Hy doet 'er by den segel van den selven Geest / maar doo; sy van de schenkinge deser soo uytmerkende beloften overbloediglyk worden verseekert. 2. Dese versiegeling beteekent een vaste en onuytwisschelyke indrukkinge van de deugden des Heyligen Geestes. Want wie soude het segel van God zelfs aan het eeuwige testament gehangen / en in het binnenste van de herten der sijner ingedrukt / konnen uytwisschen? 3. Doo; dese versiegeling worden de

§ 11

verse-

verfegelde onbeschadiglyk gestelt. God verklaart dooz de zelve / dat zy syn sijn eppen goed / dat hy nimmermeer sal laaten veruymd worden Openb. 7: 3.

Gelyk ge- XXXVI. Hier kan niet overgeslaagen worden de doogluchtige
leert word plaats. 2 Tim. 2: 19. Evenwel het vaste fundament Gods staat, heb-
2 Tim. 2: bende desen segel, De Heere kent de gene die zyne zyn: en, een
19. ygelyk die den naame Christi noemt sta af van ongerechtigheyt. *Chry-
sostomus* verstaat dooz het vaste fundament Gods, vaste zielen die be-
vestigt en onbeweeglyk staan. Welke verklaringe en op deese
plaats, en op de spreekwys der Schriftuure bequaamelyk past. Op
deese plaats: want het vaste fundament Gods word gestelt tegen die
mensche die zich dooz nieuwe leeringen en sufferpen der bedzegers /
hoedaanige waaren *Hymenaeus* en *Philetus*, van de lerre des waaren
geloofs lieten verleyden. En op de spreekwys der Schriftuure. Want
dese noemt een geloovige een eeuwige grondvest, *Spreek. 10: 25.* en
een piljaer in den tempel Gods, die nimmermeer daar uyt gaat, *Openb.*
3: 12. Hier toe soude ook kommen gebacht worden / *Jes. 28: 16.* al-
waar Christus genoot word / Een kostelyken Hoek, dat is hoek-
steen / van het geene wel vaste gegrontvest is; gelykterwys de *He-
breusch* tekst kan overgeset worden. Want Christus is de Hoek-
steen van syn Gemeente / welke / dewylse op een steen-totze ge-
bout is / een wel vast gegront-vest werk is. De Gemeente der
geloovigen dan is het fundament. En dewyle sulken vast staande
fondamente van niemant als van God kan gelegd worden; soo word
het daarom genoemt het fundament Gods. Gy zyt Gods gebouw.
1 Cor. 3: 9. Dit fundament Gods staat vast, en tegen alle verfoe-
kingen onbeweeglyk: Woorders / wat is de reden en oorzaak van
dese vastigheyt? De geloovigen en hebben de selve niet van zich selven/
maar van Gods segel. Van welk segel hier tweederley gebruik
voorgesteld word. 1. De uytverhorenen te tekenen / als die gene
die Gode bekent en van hem geliefd syn / en den welken hy als
sijn eppen goed / dat hy dierbaar houd en bewaart / merck-tecke-
nen / ynde getuppen van sijn Herrschappye en eppenschap / inge-
dukt heeft. Daar van word seggert: de Heere kent de geene die
zyne zyn. 2. De selve in te drukken een gelykenisse van die Heilig-
heyt die in het segel / dat is / in den Heiligen Geest is; waar dooz
het geschied / dat zy zich selven sorgvuldiglyk van ongerechtigheyt en
af val wachten. Hier op ziet dit seggen / Een yegelyk die den name
Christi noemt sta af van ongerechtigheyt. Want die dese wet in sijn
herte draagt als een wet die hem ingescreven is / en een eppen herte-
wet gewoeden is / welke hy zich selven dikwils vooghoudt / de selve /
gelyk hy daar uyt kan weeten dat hy een uytverhorene en een gelief-
de Godes is / bewaart zich ooch sorgvuldiglyk vooz Gode / dien hy
toekomt.

XXXVII. Epp-

XXVII. Epndelph die zelve Geest is het onder-pand van onse erffenisse, Eph. 1: 14. Seleerdelph heeft *Grotius* over dese plaaffe aangemerkt / dat het woord *arraboon* (*ἀρραβών*) overgeset onderpand ten opzichte van oorspronk geen Grieksch woord en is / maar een Syrisch woord / segt hy; laat ons seggen / een Hebreusch woord / gelphertwps blykt uyt Gen. 38: 17. daar *Chamar* van *Juda* rpscht *Eraboon* (*עֲרָבוֹן*), dat is / pand. Geloosiph is het / dat de Grieken van de Pheniciers, met welke zy zeer veel plachten te handelen / dit woord overgenomen hebben. Een onderpand nu is een gedeelte van de pyp dat op hand gegeven word / op dat men zoude verzekert zyn dat de geheele pyp zal volgen. Een onderpand is een gedeelte van het geheel, segt *Chrysostomus*. Alsoo zyn die gaben des Geestes / daar wy nu terstont van gesproken hebben / een gedeelte van het toekomstige geluk / en van de voornaame saak die volgen sal. En zyn gansche gelph die trouw-penning, dien de bruidegom aan de bruid geeft tot een getuigenisse van gemeenschap aan alle goederen. Want wie soude niet lichtelph geloven / dat 'er gezien word op de gewoonte die in het stuk van ondertrouw gebruikelph is? waar op ook gesinnest word. Hof. 2: 21. 22. Woorders dat goed / waar van de Geest een onderpand is / word genoemd de erffenisse van Gods Kinderen; om dat het altpd-duutende is / en van de besitters niet verzeemdt word. Diens het is / diens is het altpd / van den eersten oogenblik der besittinge af tot in alle eeuwigheyt. Waar uyt wy besluypen / dat het niet en kan geschieden dat die gene die eens den Hepligen Geest ontfangen hebben / van de hemelsche erffenisse vervallen. Want anders (het welke verre zy) / soude de Geest der Waargept een onwaar en een bedriegelph onderpand zyn.

XXVIII. Tot hier aan toe hebben wy getoont / dat de gansche Tot deese aanbiddelphke Dye-Lenhept haar werk toebijngt tot de bewaaringe der geloobigen: waar uyt blykt / dat der selver saligheyt / onder soo gebruykt grooten bewaarder / seker en blyten gebaar gestelt is. Laat ons voz- God, der de wyze van doen ondersoeken / die God in de bewaaringe van de sijne gebruykt. En eerstelph gebruykt hy hier toe die sijn onepndige en Boven natuurljke kragt, waar mede hy hier voormaals het en een Boereste beginsel des Geestelijken levens de upverhoene zielen ingevennatuurstoet heeft / op dat het dooz geen minder krachtadigheyt tot volherlyke kragt, dinget wordte onderhouden / als het in den beginne vooztgebracht is. Hier toe dienen die dingen / die wy in de 18 stellinge bygebracht hebben aangaande het vermogen Godes dat zich in deze zaak openbaart.

XXIX. Maar nademaal het Gode betaamt / met het redelphke en zedschepsel alsoo te handelen gelph met des zelfs natuure overeenkomende / lyke midsoo boegt hy by die boven natuurljke krachtadigheyt enige middeleden, len / welke / gelijc men segt / op een sedeljkke wijze werken: waar dooz

de upthetkornen zelve opgewekt worden om zich zelve onder God zorgvuldiglyk te bewaren. Hier gebruykt hy de bedieninge zyns woords, het welke is een onvergankelyk zaad, en een levende en een eeuwigblyvende woord Gods. 1 Petr. 1: 23. Hy stelt voor de voortreflykheyt des geloofs en der godsaligheyt / versterkende alsoo de zielen van de zyne / en vermanende dat ze zouden blyven in het geloof. Handel. 14: 22. Hy doet 'er hy beloften van een groot loon / aan die gene die volherden / en aan die alleen / te geven. Matth. 20: 13. Openb. 2: 10. 11. Hy voegt 'er onder dreigingen van een selle wraak over de afwijcker en afvalligen. Ezech. 23: 13. 14. 15. En de loome ziele wecht hy dichtwyls op met de geesfel-sweep synet kallydinge, en vermaant haar van haar plicht. Ps. 119: 67. Eer ik verdrukt wierd, dwaalde ik: maar nu onderhoude ik uw woord. Soo verre is het daar vandaan / dat men upt soodaanige vermaaningen / beloften / bedyepingen / en diertgelyke handelingen Gods ontrent de upthetkornen / perwes tegen der selver volherdinge soude konnen beslypen; dat ze in tegendeel krachtige middelen zyn tot der selver bewaaringe.

Waar door de gelovigen opgewekt worden, om ziz zelve te bewaaren.

X L. Want wanneer God dooz de kracht zyns Geestes het verstant opwekt om alle deze dingen aandachtiglyk aan te merken / soo word den mensche ingeteelt sekerere heplige vrees en bevinge Philip. 2: 12. Waar dooz het geschied dat hy zich voor het vleesch / werelt en Wyvel / en alle der selver lagen zorgvuldiglyk waagt / op dat hy dooz der selver listen niet bedrogen en worde tot hinder van zyn eppen saligheyt. Maar indien het gebeurt dat hy dooz eenige buple misdaad van God afgeweeken is / soo laat hem het gevoelen van de wonde dien hy zyn conscientie toegebracht heeft / en die op een eertwolge dood zoude upt komen / zoo se niet by tijts genesen word / niet gerust blyven: tot dat hy zyn bekeeringe vernieuwt hebbende tot God wedergekeert is / ende vergevinge der misdaad niet veele traanen van zyn onepndige barmhertigheyt bekomen heeft. Ende nademaal een peder geloovige zich zelve zynet zwakhed bewust is / zoo geschied het daarom dat hy op een nebzige wyse van de bystant der Goddelijke genaade afhangende / der selver geduurige invloed tot zynner bewaaringe en versterkinge niet godbychtige gebeden zoekt te erlangen: Bidde volgens des Heeren voorschrift / Leyd ons niet in verfoeking, maar verlost ons van den boose. En op deze wyse bewaaren ook alle de waare geloovige zich zelve / opgewekt en geholpen zijnde van God. Wy weten dat een ygelyk die uyt God geboren is, niet en sondigt: maar die uyt God geboren is, bewaart hem selven, ende de Boose en vartet hem niet. 1 Joh. 5: 18. En waatlyk die de leelikeit der sonde / en de pynen der helle / en de swaarte van Gods vervolgentheyt na behooren waardeert; die de schoonheyt der deugt / de genoeglichheyt der genaade / het cleeraadt der toekomende heerlicheyt /

hept / en de ongeloofpke fortigheyt der liefde Gods met de lippen gesmaakt heeft; moet noodsaakelyk uitroepen: Siet, die verre van u zyn, sullen vergaan, gy roeyt uyt allen die van u afhoereert. Maar my aangaande, het is my goet na by Godt te welen. Ps. 73: 27, 28. Dat is met een voornemen des herten by den Heere te blyven. Handel. 11: 23.

X L I. Hier uyt blykt ontwaar te zyn het gene de **Wederpartpders** Onse leere ons lasterlyk nageben / dat dooz dese leere van Gods almachtige be- is niet min waaringe een wyde poorte geopent wordt vooz godloosheyt en vlee- tot Godla- schelpke zorgeloosheyt. Dat deselve seer nuttig en seer krachtig is tot- ligheyt, als vertroostinge der gelovigen soose maar waar is / sullen selfs die gene tot vertroo- niet loochenen / diese ontkennen waar te zyn. Dog niets kan krachtig- singe nut- zyn tot vertroostinge der heyligen / dat niet met eenen krachtig is tot- bevorderinge der heyligheyt. Want in alle vertroostinge is een be- tooninge van Gods weldadighe liefde jegens den elendigen en over zyn zaligheyt bekommenden sondaar; en hoe die betooninge van Gods liefde klaarder / ende de toepassing van deselve byzonderder is / hoe oock stercker is de vertroostinge. Dooders / niets isser krachtiger om onze herten in liefde tot Godt te ontfleeken / als de erkentnisse en het gevoelen en de smaak van Gods liefde die in de zelve uytgestoet is. Die dan in zijne vertroosting en de vermogende genaade Gods allermeest uytbreid / het welke de onbeschaaftheyt zelve niet en kan loochenen dat wy doen / deze stelt den heyligen de allerkrachtigste be- weegreden vooz tot de hemelsche liefde / en tot die dingen die uyt de liefde volgen.

X L I I. Maar laat ons bysonderlyker toonen / dat onze Leere veel Als welke bequaamer is om de godzaligheyt te bevoorden als die daat de weder- r. De Heer- partpders vooz stryden / aangaande het onvasse geluk der geloovigen. lykheyt En eerstelyk verheldert de onze wel allermeest de heerlyckheyt Gods / Gods aller- die de wederpartpders met de haare gaan verdupstieren. Wy coemen meest ver- Gods oneyndige KRAGT, waar mede hy niet alleen onse uytwen- heldert. dige vyanden kan bedwingen / op dat zy onse zaligheyt ons niet en ont- nemen / maar oock het bewregelpke Quicksilver van onze vrye wille 300 vast maaken / dat het van de stantvastige liefde der Heyligheyt niet en worde afgekeert. En WAARHEYT in de beloften van het Genade-verbond / waar op wy bepligh en gerustelyk leunen / ver- zekert zijnde dat hy die het belooft heeft het oock zal doen. En GOEDHEYT, waar dooz het geschied / dat hy zijne kinderen die oock in eenige swaare misdaad vervallen zijn / niet ganschelpck verstoot / noch onterft / of van Christus gemeynschap berooft / maar haar vaderlyk gekastijd hebbende genadiglyck uyt den val oprecht / en tot bekeeringe byenget. En HEYLIGHEYT, waar dooz het geschied dat hy zyn aangesichte van zyn kinderen afwendt / wanneer se eenige tyd sig in de zonde te veel toegegeven hebben / haar niet toe- staande

staande den gemeensamen toegang tot hem / noch den inbloed van zijn vertroosting / maar haar gemoed eer scherpelich siekende en verschrikkende door het gevoelen van zijn misnoegen / op dat hy niet en schijne den zondaar gelph te zijn / of de sonde in de sijne eenigling te kunnen verdragen. En KRACHTDADIGHEIT VAN CHRISTI VERDIENSTEN en GEBEDEN, waar mede hy sich verwooven heeft en bewaart een eeffenisse die nimmermeer sal verbroken worden. En epidelpch de onoverwinnelike KRAGT DES HEYLIGEN GEESTES, die sijn geestelicken tempel alzoo bewaart / datse niet verbrooken / of in een woonplaats van onreine Geesten verandert worde. Doch dewyle het kost- begrip van onse godzaligheyt bestaat in de verheerlickinge Gods / zoo bevoordert dat de godzaligheyt allermeest / het welcke de heerlijkheyt Gods alsoo opheldert.

Die door de tegen- gestelde leere verduystert wordt.

XLIII. Maar nademaal de tegengestelde Leere de onveranderlyke buyginge van onse vrye willetot het goede aan de krachtadigheyt der Goddelyke genade ontnemt; nademaalse drijft dat Godt niet altyd doet het geenehy belooft, aangesien zy wil dat Gods hinderen in eenige swaare sonde vervallen zijnde niet met roeden worden getuygt, maar onterft ende met de Geestelyke doodt gestraft; nademaalse beweert dat de verwervinge der zaligheyt door Christum volkomen en allefins voltrokken kan zyn, alwaar het dat misschien niemant door de selve metter daad zalig wierd; nademaalse verbedigt dat Christus in sijn gebeden niet altyd verhoort word; ende dat de Heylige Geest door de veranderphheyt van het menschelike verstande daer toegebracht word / dat hy zyn woonplaats aan de boose Geest inruymt; soo doerse de Kragt, Waarheyt, Goedheyt van Godt de Vader, de verdiensten en gebeden van Godt de Soon, en de onoverwinnelike kragt des Heyligen Geestes, verfling ongelijk.

2. Is sy magtig om de nog niet bekeerde aan te lokken.

XLIV. Ten anderen. Onse Leere is seer vermogende om die gene die noch niet bekeert zijn aan te lokken / op datse sich ter bekehringe en boetvaardigheyt neerstighlyk beuytighen. Want hoe dat goed dat den boetvaardigen belooft word bestendiger is / hoe ook de beweegreden van de aanmerkinge van dat goed genomen krachtiger is. De Schryftuure maant de menschen doorgaans af van het zoeken der goederen des werelids / en maantse aan tot het zoeken van de geestelike goederen / met dese reden / dat die vergaan / maar dat dese in der eeuwigheyt blyven Joh. 6: 27. Werkt niet om de spys die vergaat, maar om de spys die blyft tot in het eeuwige leven. 1 Joh. 2: 15, 17. En hebt de wereld niet lief. Want de wereld gaat voorby, ende haare begeerlykheyt; maar die den wille Gods doet, blyft in der eeuwigheyt. En waarlyk wat kan 'er krachtiger wesen om de betrachttinge der bekehringe op te wekken / als dese gedachte? Zoo lange ik door de benaauwde zorgen deser eeuwre opgehouden worde / al is het dat mijn

mijn zaken siet wel bestaan / soo sal ick niet als vergancheliche schatten konnen vergaderen / van welker gebruik ick misschien in dit leven zal berooft worden / en door welker geheugenisse ik sekerelick zal gepijnigt worden in het toekomende. Maar indien ik het werk mijner bekeeringe neersliglich aandijve / soo zal ick terstont van den eersten oogendlick des selfs af dielief de Gods in Christus bekomen / van welke geen ding my inimmermeer wederom sal konnen afschepden. En hoe ick die eer geniete / hoe ick oock vroeger bekriftige dat hoogste goet / dat zonder eenig gebaar van nieuwe stende beseten wordt.

XLV. Doch de tegengestelde leere is bequaam om de betrachttinge Welcker der bekeeringe te verschuyben van den eenen dach tot den anderen. bekeeringe Want wanneer den mensche dit ingescherpt wordt dat het niet alleen de tegen- kan gebeuren / maar oock dichwils gebeurt / dat perant door de we- gestelde dergeboorte nu een kindt Gods geworden zynde / na dat hy eenigen leere ver- tyd sich ter hepligheyt heeft georffent / wederom af valt / een kind des traagt. Duyvels wordt / van den hemelschen Vader onterft wordt / en soo veel te beswaarliker tot bekeeringe vernieuwt wordt / als hy grooter voortgangen in de hepligheyt gemaakt heeft : soo sal den genen die de aanmaningen tot bekeeringe hooren lichtelick dese gedachte bekrup- pen; dat het voor haar niet dienstig en is in de tedere jonckheyt op het werck der bekeeringe soo siet aan te dylngen / op datze misschien in soo grooten veranderlichheyt der ongestadige leef-tyt van groote mis- daadt overballen zynde haaren staat niet veel erger en maaken / alse te voorten geweest is; dat het beter is / datze die jaaren verwachten (want van naturen beloven wy ons alle een lange tyt des levens) in welke het oordeel rypert is / en het gemoedt die zaack daar het sich eens toe begeven heeft stantvastelicker plerg te volgen : genietende onder- tusschen de vermaackelikheden dezer werelt. Welke gedachte / die noch- tang door deese leere in het herte geworpen wordt / schadelicker is als enige andere.

XLVI. Ten Derden. Ook is onze Leere zeer krachtig om de wpt. 3. Is zy verhooren die nu bekeert syn in het Geestelike leven te verstercken / kragtig om en tot een stantvastige oeffeninge van godsaligheyt op te wekken : de bekeerde het welke op verschepdene wpsen kan betwefen worden. 1. Alle de- in het Gee- weegredenen die wpt den mogelicken afval der Hepligen gehaalt wo- stelicke le- den / syn genomen van de vreeze der straffe, en schrik der verbaar- ven te ver- liche dreymementen. Doch die / welke genomen worden van Gods stercken. krachtigste bewaaringe / rieken nergens anders na als na zyn liefde, en na de ongelooftiche soetigheyt van Gods genaede. Woerdig is het zekert / dat Gods Kinderen die niet en hebben ontfangen den Geest der dienstbaarheyt wederom tot vreesse, maar den Geest der aan- neminge tot Kinderen, door welke sy roepen Abba Vader. Rom. 8: 15. krachtiger getrokken worden met de touwen van liefde, als sy gedre-

gebehen worden met de geessel-sweep van een beul. Want de liefde Christi dringt ons, 2 Cor. 5: 14. 2. Al onse godsaligheyt is nauwelijks yet anders als dankbaarheid. Doch het is lilaar / dat die gene de danckbaarheid krachtiger bevoordert / die met bondige bewysreden bewijst dat het goet / dat wy genade gegeven is / doo? hulp van de selve genaade sal eeuwigdurende zyn / als die / die wel toestaat dat het groot is / maar nochtan wil staande houden dat het verloren kan worden. 3. Het is billich dat de betrachtinge der godzaligheyt soo veel te vuuriger is / hoe de loon van den arbeidt grooter en zeecherder is. Want de aanmerkinge des loons is onder die dingen die Gods geboden zoet maachen. Ps. 19: 12. Doch wy zeggen / terskont na den aangevangene loop der oprechte godzaligheyt den getrouwen dienaren Gods toe / wy zyn eygen mont / een gewisse loon: met den Apostel haer toeroepende / 1 Cor. 15: 58. Soo dan myne geliefde Broeders, zyt stantvastig, onbeweeglik, altyt overvloedig zynde in het werck des Heeren; ALS DIE WETET dat uwen arbeidt niet ydel en is in den Heere. Maar de Wederpartyders verhinderen ongelukkiglyck de neerstigheyt om te arbeiden / leerende dat wy niet en weten / of de arbeidt dien wy nu aanwenden ydel sal zyn; dewyle het kan geschieden / dat wy afvallende / sonder eenigen arbeids-loon tot noch toe gearbeidt hebben.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de

HEERLICKMAAKINGE.

Gods Heer-
lickheyt en
de Heerlik-
maakinge
der Heyli-
gen zyn
t'samen ge-
voegt.

Elckerwys alle de handelingen Gods strecken tot sijner heerlikheyt / alsoo strecken zy ook tot HEERLICKMAAKINGE sijner wtverhorenen. Want dit is Gods heerlikheyt / dat hy sich soodanig toont in de wtverhorenen / hoedanig hy is voorsich selven / nemelick een fonteyne van een volkomen geluck. Als hy dit doet / soo wordt hy verheerlijckt in zyn Heyligen; en wonderbaar in alle die geloven. 2 Thess. 1: 10. In dresse hoope haarer saligheyt / die soo t'saangevoegt is met Gods heerlikheyt / datze met den selbigen naam in de heylige Schrifture genoemd wordt / springen de gelovigen van blijdschap op. Wy roemen in de hoope der heerlikheyt Gods. Rom. 5: 2. De Heerlikmaackinge van ons

ons wordt genoemd de Heerlickheyt Gods; niet alleen om dat ze van Godt is / en aan ons gegeven word; maar ook om dat de hoogwaardige heerlickheyt van Gods Majesteit zich nergens doozlichtrijet vertoont als in die glants der geluchsaligheyt / die hy in zijne beminden doet blinken.

11. Dat wy tot de selve van God worden geroepen / word van 2 Petr. 1: 3. sommige betoefen upt 2 Petr. 1: 3. die ons geroepen heeft tot heerlickheyt en deugt. Maar de Grieksche woorden luyden aldus *διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς* (dīa dōxēs kai aretēs) dat is / door heerlickheyt en deugt. Het welke of van onze of van Gods en Christi heerlickheyt en deugt kan verstaan worden. Indien wy het van de onze nemen / zoo zal de zin zijn / dat God ons geroepen heeft tot gemeenschap met hem / dooz soo klaren boozstellinge der heerlickheyt die in den heyligen vertoont word / en der waare deugt / welke in den Euangelio geopenbaart zal worden / dat niemant de selve kan kennen / of hy wordt met begeerte tot de selve ontfleken. Maar het zal beter zijn deze dingen tot God te brengen / gelpkerwijs Petrus elders ook verhaalt de deugden des genen die ons geroepen heeft. 1 Petr. 2: 9. En sommige met de hand-gefehzevene Exemplaren hebben / door eygen heerlickheyt en deugt (*ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ*.) En dan zal de zin zijn / hy heeft ons geroepen door zyn heerlicke deugt. Ofte / het welke ik meyne het volkomenste te zijn / de Heere Christus heeft ons geroepen door heerlickheyt, gevende in zich zelve te zien een heerlickheyt als des eeniggeborenen van den Vader / en deugt, vertonende een leven met deugden verbult / welke / gelpf se in de verkondinge des Euangeliums uptgelegd worden / klaarlfk betonen / dat hy de Soone Gods en Saligmaaker der werelt is. En alzo behouden wy de eygene betekenisfe van het woorden *διὰ* (*dīa*), het welk ik met een exempel als noch betoefen hebbe gezien het zelve te beteekenen met het woorden *eis* (*eis*), dat anders tot beteekent. De Eerwaardige Beza brengt wel hy Rom. 6: 4. Alwaar Christus gesegt word upt de dooden opgewekt te zyn *διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς* (*dīa tēs dōxēs tou patrōs*) dat is / zegt hy / tot de heerlickheyt des Vaders. Maar soodaanigen verklaringe is niet noodig. Laat ons spreken gelijk de woorden mede brengen / door de heerlickheyt des Vaders. Het welke tweederley zin / en beyde seer gevoeglf / toelaat. Gerselfp dat dooz de heerlickheyt verstaan word de kracht / en het heerlicke vermogen Godes; gelpkerwijs het Grieksche woord *doxa* somtijts met het Hebreeuwsche *gloos* (*גֶּלּוּס*) overeenkomt Jes. 54: 24. Alsoo word Godt gesegt Jesum opgewekt te hebben door zyne kragt, 1 Cor. 9: 14. in den zelve zin. Ten anderen indien wy dooz de heerlickheyt verstaan een betoninge van Gods grootste Uymuntendheyt, zoo zullen wy zeggen dat Christus dooz de heerlickheyt des Vaders opgewekt is /

om datter de heerlijkheyt des Vaders aan gelegen was / dat Gods eeniggeborene en rechtveerdige Zoon een heerlyk leven in zich zelven / en een heylig in zyne leden leefde.

De gelovige worden tot Heerlickmaackinge geroepen, geroepen, gerechtveerdigt, bewaart.

III. Maar watter ook zy van de meyninge Petri; dat is zeeker dat wy en geroepen en gerechtveerdigt zyn tot heerlijkheyt / en ten dien eynde van Godt krachtiglyk bewaart worden. Van de roepinge getuygt Paulus / 1 Theff. 2: 12. hy roept ons tot zyn Koninkryk en heerlijkheyt. Van der rechtveerdigmaackinge getuygt de zelve / Rom. 8: 30. Die hy geregtveerdigt heeft, deze heeft hy ook verheerlykt. Van de Bewaaringe getuygt Petrus / 1 Pet. 1: 3. Die gy in de kragt Gods bewaart word, door het geloove, tot de saligheyt die bereyd is omgeopenbaart te worden in den laaften tyd.

De Heerlickmaackinge is ten deele des toekomenden levens:

IV. Deze HEERLICKMAACKINGE is een Genaadige daad Gods, waar mede hy de uytverkorenen en Vrygekogten uyt een ongelukkigen en siekten staat, metter daad overbrengt in een geluksaligen en heerlyken staat. En zy kan aangemerkt worden of gelyk ze is aangevangen in dit leven, of gelyk ze is voltrokken in het toekomende. Ook in dit leven worden de Eerstelingen des Geestes, Rom. 8: 23. die de Geest der Heerlickheyt is, 1 Pet. 4: 14. gegeven aan Gods kinderen. Niet alleen op dat zy met de zelve zich zouden vertroosten in tegenspoeden / maar op dat zy uyt de zelve ook eenigzins zouden besluyten, hoedaanig en hoe groot dat toekomende goed zy / dat in de hemelen bewaart word / en een voormaak bekomen hebbende van dien grooten loon / die zy verwachten / in den loop des geloofs en der godzaligheyt te wackerder zouden zyn. Die Eerstelingen nu bestaan in deze navolgende zaaken.

Tot de eerste behoort 1. De Heyligheyt.

V. Eerstelyk. In die uytnemende Heyligheyt, waar mede de uytverkorenen worden begaast / en welke wy in 't 12 Hoofst. hebben afgemaakt. Want gelyk wy in de sonde de grootste schandelicheyt is / voer 300 veel ze strydt tegen de rechtveerdigste en billichste Wet Gods; alzoo is in de zelve ook een allergrootste onwaardigheyt en elende / voer 300 veelse den mensche Gode die Heerliche en Geluksaligste seer ongelyck maakt. Daarom worden dese twee dingen t'saamgeboegt / Sy hebben gesondigt en derven de Heerlickheyt Gods Rom. 3: 23. en de Sonde word genoemt die Schaamte, Jer. 3: 24. In tegendeel in de rechtveerdigheyt en Heyligheyt is niet alleen eenige zedelyke Goedheyt, voer 300 veelse niet haar Voorbeeld, God / over een komt; maar ook een uytnemende Heerlickheyt, voer 300 veel in de zelve is de gelykentisse met den Gelukzaligsten God; den welken Moses hoogelich prijst als den genen die Verheerlickt, of heerlick is in Heyligheyt. Exod. 15: 11. Hierom worden t'saamgeboegt / het Beeld en de heerlickheyt Gods. 1 Cor. 11: 7. Vergelykt hier mede het gene wy gesegt hebben in het 8 Hoofst. §. 9. Op dat hi nu niets en segge van die ongelooftike soetigheyt en vrymoedigheyt

digheyt by God / welcke dooz de conscientie van Hepligheyt in die ge-
ne voortgebracht worden / die de zelve oeffenen. Alst welken hoof de
David de beveelen des Heeren beschijft als verblydende het herte, en
soeter dan honing, en honigseem. Ps. 19: 9. 11.

VI. Ten anderen. In dat gezigte Gods, waar mede God de He- 2. De
ligen ook in dit leven verweerdigt te begenaadigen. Dat in het vol- Aanschou-
maakte gezigte Gods de volkomene gelukzaligheyt van het toeko- winge Go-
mende leven gelegen is / zullen wy terstont hoozen. Dat gesichte des in het
dan dat hier den geloovigen vergunt word is eenig ruw ontwerp van ligt der
het andere. God nu geeft zich zelve hier te zien. 1. Door het geloove, genaade.
het welk wel een loutere duysernisse is / soo het vergeleken word /
by het licht der heerlykheyt / en ten dien opzichte van de aanschouwin-
ge by wyse van tegenstellinge onderscheyden word 2 Cor. 5: 7. en
gezegd word van die dingen te syn die niet gezien en worden. Heb.
11: 1. maar nochtans is het een blinkent licht, indien het vergeleek-
ken word by de onwetentheyt der ongeloovigen / in welke de God
dezer eeuw de zinnen verblind heeft, 2 Cor. 4: 4. Hierom word
Moyses gesegt den onzienelyken dooz het geloove gezien te hebben,
Heb. 11: 27. Wy alle aanschouwen ook dooz den geloove met onge-
dekten aangezichte de heerlykheyt des Heeren, als in een spiegel.
2 Cor. 3: 18. En niet alleenlyk beschouwt het geloove de volmaakt-
heden Gods in het gemeen, gelyk ze in God syn; maar het ziet de-
zelve ook aan als tot haar behoorende, ende de haare geworden dooz
Christum. Het welk waarlyk geen kleyn gewigte toebeyngt tot
onze saligheyt. Die gelooft, ende in den geloove God ziet, ende
hem zoo ziet als den zynen, verwacht niet alleen / maar heeft nu ook
het eeuwige leven / en is dooz dat syn geloove zalig geworden, Eph.
2: 8. Volgens dat zeggendes Heeren Joh. 5: 24. Voorwaar voor-
waar zegge ik u, die myn woord hoord, ende gelooft hem, die my
gesonden heeft, die heeft het eeuwige leven. 2. Wordt Godt ook
gezien dooz een ondervindende kennisse syner goedheyt / die zich in het
heilig gebruyk der schepselen aan de zielen zeer inniglyk openbaart.
Soo dat sy niet alleen dooz de redenkavelinge van haar verstand
weet dat God Goed is / zulks niet alleen gelooft om de Achtbaar-
heyt van een onbedriegelyk getuigenisse / maar dit ook dooz gezigt,
gevoelen, en smaak ondervindet, terwyle God dooz tusschenkomst
syner schepselen de ziele wonderbaarlyk verlustigt. Hier toe dient de
nodiging van den Psalmist / Ps. 34: 9. Smaakt, en ziet dat de Hee-
re goed is. 3. Wordt hy noch meer onmiddelyk gezien / wanneer
hy aan de ziele / die niet heplige overdenkingen / gebeden / of andere
oeffeningen van devotie bezig is / zich zelve als de fonteyne des le-
bens / en de springader des lichts openbaart: soo dat hy dooz een
onmiddelicken invloed syner stralen op een wonderlike wyse de sel-
ve beweegt en roert. Daar na meyn ik dat David verlaugt heeft /

als hy begeerde de lieflickheyt des Heeren te aanschouwen, en te onderzoeken in zynen tempel, Ps. 27: 4. En dat acht ik dat David bekomen heeft / als hy song / alsoo hebbe ik u in het Heyligdom aanschouwt, ziende uwe sterkheyt en uwe eere. Ps. 63: 3. 4. Word zontpds wat bysonders aan den zieken en den dood-kranken gegeven / in welker verbeeldinge God altemets seer heldere beeltenissen van hemelsche saaken zoo onderfcheydenlyk afmaakt / dat ze de zelve met en voos haare oogen schynen te zien / en daar niet anders doos aangebaan zyn / dan of zy by de zaaken zelfs tegenwoordig waaren. Hoe de ziele naader is aan den hemel / hoe ze ook bescheenen word met kilaardet straalen van het boven hemelsche licht / af vloeyende van hem / die / dewyle hy het licht zelve is / een ontoegankelyk licht bewoont. Waar van in de historien van het leven en sterven der godsalligen niet wepnig exempelen, en in de daaglichsche besoehtingen der zieken zeer vele ondervindingen zyn. Dit is een zekere nederdaalinge des hemels in de ziele, voos en al eer dat de ziele in den hemel opgenomen word.

Een uyt-
nemende
plaats van
Maimoni-
des, aan-
gaande de
dood door
de Kuffin-
ge Godes.

VII. Soodaanig pet schijnt de wijste der Joden *Maimonides* in zyn gedachten gehad te hebben / wanneer hy in *More Nevuchim*, Part. 3. Cap. 51. ontrent het eynde deze woorden spreekt. Hoe de lichaamelijke werkkragten meer worden verzwakt, en het vuur der begeerlykheden uytgebluft, hoe ook het verstant meer word versterkt, des zelfs licht vermeerdert, des zelfs bevattinge gesuyvert, en het zelve zig verblyd over het gene dat het bevat, invoege dat als de volmaakte menich tot een ryen ouderdom gekomen is, en naader aan de dood komt, de Bevattinge boven maate, de Blydschap uyt de Bevattinge ontstaan, en de Liefde der bevattede zaak vergroot worden, zoo dat de ziele ten tyde van die wellust gelyk als van het lichaam afgescheyden word. Hier op hebben onze Wyzen gezien, als zy seyden van de dood van *Moses*, *Aaron*, en *Mirjam*, dat deze drie gestorven zyn in een *Kus*: of door een *Kus*. Want zy zeggen, Het gene geslegt word Deut. 34: 5. En *Moses* de knecht des Heeren, stierf aldaar, in den lande Moabs, AAN DE MONT DES HEEREN, (מֶלֶךְ); dat leert ons dat hy door een kuffinge gestorven is. En zoo word 'er verhaalt van *Aaron*, AAN DE MONT DES HEEREN, en aldaar stierf by. Num. 33: 38. Alzoo zeggen zy van *Mirjam*, dat zy in een kuffinge gestorven is: daor van haar nochtans word in de Schriftuure niet geslegt, AAN DE MONT DES HEEREN, daarom dat zy een vrouwsperloon geweest is, ende deze ontleende spreekwys alzoo op haar niet en past. Dog de zin daar van is, dat zy door al te groote zin-liefde gestorven zyn, in de wellust van de bevattinge die ze van hem hadden. Wat belangt de spreekwys, deze hebben onze Wyzen genomen uyt het Lied der Liederen, alwaar de Bevattinge des Scheppers met de grootste liefde Gods gevoegt genaamt word een *Kuffinge* (קִּיּוּן), by *Kuffe my met de Kuffe* *Jynes*

synesmonds. Hoogl. 1: 2. Tot hier aan toe die Geleerde He-
geert.

VIII. Ten derden. In de besittinge en genadige genietinge Gods; 3. De ge-
wanneer Godt sich volgens de belofte des verbonds aan haar mede- nadige Ge-
deelt / en sich niet alleen te sien, maar ook te besitten endte te genieten nietinge
geest / gelykwijs wy verklaart hebben in het 10 Hoofst. §. 33. En Gods.
in deese saake beslaat de zaligheyt. Welgelukzalig is het volk, dien't
alsoo gaat: welgelukzalig is het volk, wiens Godt de Heere is.
Ps. 144: 15. Niet ten onrechte roemt hy van Ghydommen / die in
het besit van soo grooten goed ingelaten is. De Heere is het deel myner
erve, en myns bekers: gy onderhout myn lot. De snoeren zyn my in
lieflyke plaatsen gevallen, ja een schoone erffenis is my geworden,
Ps. 16: 5, 6. Doch deese genietinge Gods is daar in gelegen / dat de
ziele op hem als op haaren schat niet een seer soete geduerigheyt neder-
sit Ps. 73: 28. Dooz zyn rykdom verrykt woird / dooz zyn vetig-
heyt gevoedt woird / dooz zyn vermogentheyt bewaart woird / dooz zyn
wysheyt besluert woird / dooz zyn goedtheyt verquikt woird / en eyn-
delph dooz zyn genoegsaamheyt vervult woird: soo datse behalven zyn-
ne volkomene genietinge / daar zy nu niets als eerselingen van heeft /
niets begeerlyks en kent. Welgelukzalig is hy dien gy verkieft, en
doet naderen dat hy woone in uwe voorhoven: wy sullen versadigt
worden met het goede van u huys, met het heylige van uw paleys
Ps. 65: 5.

IX. Ten vierden. Sulhetrefflyke beginselen der heerlykheyt baa- 4. De Ver-
ren een rykdom der volle verseekertheyt des verstands, Coloff. 2: 2. seekert-
en een seer gewisse verseekertheyt van een volkomen geluk te zynen heyt van de
tyt te genieten. Want als peinant de eerselingen des Geestes heeft Saligheyt.
bekomen / ende soo vele en sulke klare kenteekenen van zyn ge-
meenschap met Godt en Christo heeft; waarom soude hy niet Paulo
niet seggen / Ik weet wien ik geloof hebbe, en ik ben verseekert
dathy magtig is myn pandt by hem weggelegd te bewaaren tot dien dag.
2 Tim. 1: 12. En wederom / ik ben verseekert, dat nog doot nog
leven ons kan afscheyden van de liefde Gods, welke is in Christo Jesu
onsen Heere. Rom. 8: 38, 39. Hy weet niet of 'er in dit leven yet ge-
noeglyker en gelukzaliger soude konnen gewenscht worden als deese
volle verseekertheyt onses geloofs / die de conscientie ganschelyk be-
vredigt / en met een ongelooflyke soetigheyt van vertroostinghen
steelt.

X. Ten vyfden. Soo vele en soo groote goederen t'saamgeboegt 5. Een on-
zpuide / baaren een onuytsprekelyke en heerlyke vreugde, waar me- uytspree-
de zy hoewel nog niet siende, maar gelovende, sig verheugen, gelyk kelyke
Petrus getuygt. 1 Pet. 1: 8. Want die Godt / aan welke zy deelag- Blydschap.
tig geworpen zyn / is de Godt des blydschaps haarer verheuginge, Ps.
43: 4. Niets is sterker als die blydschap: want zy dlijnt dooz
tot

tot in het binnenste van de ziele / en is alleen genoeg om ook de allerbitterste bitterheden te versoeten; en verduist lichtelikh de allergrootste siekten van de ziele: soo dat Christus gerouwe Bloedgetuigen / hebbende des zelfs soetigheyt gesinaakt / volgh en singende na de wreedste pynningen / als na seer heerlyke gasmalen gegaan zijn. Hier isser suyder als de zelve. Want 3p en beroert de ziele niet / van heylsamelikh en wijselikh en heylighelikh; 3oo datze hareg zelfs onmachtig / maar vol van Godt / en dicht aan den hemel zijnde / boven den mensche wgs is en spreekt. Hoe yemant van deese geestelike hemeldrank mildelpher gedronken heeft / al schijnt hy andere / die van deese leshierpen onkundig 3pn / onsinning te wesen / hoe hy ook heyligher / en wijsen / en gelukzaliger is. Hier isser epidelikh stantvalliger als dezelve. Eeuwige blydschap sal op haar hooft wesen. Jes. 35: 10. Uw' herte sal hem verblyden, en niemant en sal uwe blydschap van u wegnemen. Joh. 16: 22. Indien niet ten opsigte van de uytwerkingen, ten minsten ten opsigte van de grondslag. Want hoewel Godt in dit leven / na 3pn onepndige wgsheyt / de mededelinghe sijner soetigheyt met een zeer overbloedig innengsel van bitterheyt tempert: nochtang blijft in de geloovigen dat geene / dat een onuytputtelike springader is van een blydschap die menigwerben uytbojstelt / en van een vzeugde die daar na in alle eeuwigheyt zal duuren. En niet altijd is Godt een spaarsamen uytdeelder deser blydschap. Sontwgs geeft hy deselve aan den sijnen met 3oo grooten overbloedt / dat het weynig scheelt / of 3p bekennen onmachtig te zijn om zulken hemelischen toestaat op aarde te draagen; en zeggen met Ephrem den Syrier, Wykt een weynig tyds ter zyden, Heere, op dat het broscheglas mynes herten door de al te sterk schynende straalen van uwe gunste niet gebrooken en worde. Indien Godt zulke groote dingen aan den sijnen doet in het gevangenhuys, wat zal hy niet geven in het Paleys? Indien de eerstelingen 3oo vet 3pn / hoe overbloedig zal den ooght wesen?

De Heerlickmakinge van het toekomen-de leven, is of der afgesonderde ziele, of des geheelen mensches.

Het Socinianisch Gevoelen.

XI. De heerlikmakinge van het toekomende leven heeft wederom haar trappen en tydt-ordres: en is of der ziele die van haar lichaam afgescheyden is voor het laatste oordeel; of des geheelen mensches, na de Opstandinge. Hier is aan te merken de hanker der Sociniaan-sche Godsgleertheyt; welkers sin (3oo betwinden zich die smooftse beyners) op beswaarliph sult aantreffen. Ick zal hare epgene woorden geven uyt het korte begryp (*Compendiolum*) het welk 3p selve toegesekt hebben / en het welk de *Eerwaarde Cloppenburgius* te wederleggen op sich genomen heeft.

XII. Van de staat der zielen na dedoodt gevoelen sy alsoo. **DAT DE MENSCH DOOR DE DOOD GANSCHELYK ONTBONDEN WORD, SOODAT HY GEHEELLYK NIETS EN ZY:** dan dat sijn Geest (**GELYK OOK DE**

DE GEEST DER BEESTEN) gelyck als een windt wederkeert tot Godt dieden selven gegeven heeft. Eccles. 12. -- want deese Geest is EEN SEECKERE KRAGT EN STERKTE Godes--- Vorders besluyten sy hier uyt: Dat de zielen na de doot NIETSEN GEVOELEN, ja datze IN SICH SELVEN METTER DAAD niet en BESTAAN, gelyck als Persoonen. De herten inhout komst hier op uyt. 1. Nademaal sy dybben dat de ziele geen selfstandigheyt is/ maar een seeckere kracht en werckzaamheyt, gelyck de sterkte, de gesondtheyt, het verstandt, en diergelycke: 300 ontkennense dat de selve eenigfing dooz sich selven bestaat. 2. Als sy seggen datze wederkeert tot Godt, 300 schryben sy aan de selve niets toe/ t welcke niet gemeen en heeft met de geest der beesten/ want sy dromen van een secker Goddelick windeken, waar van alle menschen hoeft vooz hoeft en alle beesten stuch vooz stuch een deelken zonden hebben; waar mede Godt in haare lichaaamen blaast/ de selve versterkt/ en beweegt/ en het welcke hy/ als het van die gene die sterben uytgeblasen is/ wederom neemt/ als een seckere kracht en vermogen die de spire is. 3. Die wederkeeringe tot Godt en verhindert ondertusschen niet/ dat den mensche niet en soude na de doot ganschelick niet zyn, gelyck wijs de beesten niets en syn na haare doot/ alleenlick met dit ondertusschen/ dat des menschen ziele redelick is/ en hoope des eeuwigen levens heeft; gelyck wijs de zielen der rechtveerdigen metter daadt in ewigheyt sullen leven. Maar dan verstaanse dat eeuwige leven, het welcke een aanvang neemt van de opstandinge, waar mede de ziele niet min als het lighaam op nieuws wederom voortgebracht sal worden: 300 de ondertusschen de zielen der godloosen van de selve gelegentheyt met de zielen der onvernufte dieren, die dooz geen wederopstandinge wederom zullen worden voortgebracht. 4. Nademaal sy ontkennen dat de zielen die na de doot overig blyben selfstandigheden syn/ 300 is het openbaar datze veel meer ontkennen/ dat de selve bequaam syn om belooninge of straffe te ontfangen. Welcke dingen loutere Epicuristerye syn.

XIII. Wy moeten dan deese drie dingen op onze bewysen. 1. Het regtsinnige dat de menschelike zielen na de doot waarlick overig syn. 2. Dat de selve leven en dencken, want daar in bestaat het leven/ dat aan de ziele wezenlijk is; en datze alsoo of Gods geluckzaligmaackende gemeenschap genieten/ met de grootste blydschap, of van de worm der conscientie en een schyckelike verwagtinge des oordels gepynigt worden/ met de grootste smerte. 3. Dat de zielen der Godtsaligen (want van deser heerlick) opt handelen wy) terstont na het vertreck uyt het lighaam, niet alleen in de hemelsche vreugden, maar oock in de hemelsche wooningen opgenoomen worden.

XIV. Dat aangaat het eerste, dat de zielen/ van het lighaam losgemaakt syn/ en dat de mensche na de doot niet niets en is/

De zielen
zyn na de
doot overig.
getuyt

getuigt de Heilige Schrifture 300 duydclijk / datse nautolijks pettoes
klaarder getuigt. Dat Abrahaim / Isaac / Jacob in wezen 3pn /
bewijst de Heere Jhesus met een onverwinnelij bewijs / om dat Godt
getuigt / lange na haar doot / dat hy haar Godt is. Matth. 22: 32.
Want hoe zoude hy de Godt van die gene zyn die selve niet en zyn?
En indien de ziele van het lichaam afgeschepden 3pnde gemisng op
sich selven zoude konnen bestaan / 300 zoude Paulus dwaasselij ge-
tuijfelt hebben / of hy in het lighaam dan of hy buyten het lighaam
in den hemel was opgetrochen geweest. 2 Cor. 12: 2, 3. Te vergerfs
zoude hy ook gesegt hebben Philip. 1: 23. Ik hebbe begeerte om ont-
bonden te worden en met Christo te zyn. Secker hy segt ontbonden
te worden, niet uytgeblust te worden: en die gene moct niet ont-
kent worden te zyn, die gesegt woijt met Christo te zyn. En hoe
3pn wy doch gekomen / niet alleen tot de veele duysenden der En-
gelen, maar ook tot de Geesten der volmaecte regtveerdigen, die
in het hemelsche Jerusalem zyn, indien soodanige gene en 3pn in we-
sen? Heb. 12: 23. Waar henen strekt ook die zeer bekende gelycke-
nisse van de Rycke Man en Lazarus, dan om ons te onderwijsen van
de existentie, dat is / het wesen en bestaan der afgeschepdene zielen /
en van der zelve verschepdene sraat? Luc. 16. Waar toe dienen
die gebeden van de gelovigen en van Christus / waar mede sy haren
Geest (npt den lighaame verhuysende:) Gode quamen te bevelen? Ps.
31: 6. Handel. 7: 59. Epndelick dewyle Christus een waar mensche
geweest is / en synen broederen in alles gelyck, den welken 3p
lasterlich zeggen een bloot mensche te 3pn / 300 vage ick wat 3p me-
nen dat aan Christi ziele gedurende de dyle dagen van 3pn doot ge-
schiedt is? Is deeze ook in de dunne lugt verdweenen / en is Chri-
stus na de doot ganschelick niets geweest / tot dat 3pn ziele tegelyck
met het lichaam opgewekt wierdt? Een van beyden moetmen seg-
gen; of dat de ziele Christi van een geheel andere nature is als de
onze is / die 3p zeggen dat geensng op sich zelve kan bestaan; ende
al300 wedersprekt men Paulo / welke leert dat hy in alles den broe-
deren gelyck geworden is, uyrgeuomen de sonde; Heb. 2: 17. en 4: 15.
of dat Christus in de dyle daagen van 3pn doot ganschelick niets is; en
al300 wedersprekt men Christo selve / die den mooydenaar sijn tegen-
woozdigheyt in den Paradyse terstont na beyder doot beloofde. Luc.
23: 43.

Ecclef. 12:
7. wordt
uytgelegd.

XV. De ketteren verkeeren oock de meyminge van den Pre-
diker / seggende cap. 12: 7. Het stof keert wederom tot Aarde; als het
geweest is, en de geest keert weder tot Godt, die hem gegeven heeft,
als of dese wederkeeringe niet anders en zoude 3pn als een ver-
smeltinge van een ick weet niet wat kracht / dienze noemen een
deeltje van een Goddelick lugtje (*Divina particulum aure*), 3pn-
de voozgethomen van Godt / en die in Godt soude versmelten,
en

en bphang alsoo by Godt sijn / na datse wederom van het lighaem genomen is / gelijkse by hem was / vooz en al eerste in het lighaem was konnen woonen. Het welke wanschepfels van geboirens sijn. Het is soo tegen de nature Godes, als tegen de onse, of dat onse ziele yetwes van Godt soude sijn / of dat Godt yetwes van onse ziele soude sijn. De sin van den Prediker is niet dupster. Hy leert dat na des menschen doodt het lighaem een geheel andere toestand heeft / een andere toestand oock de Geest. Het lighaem van de ziele verlaten / noemt hy stof, om dat de t'saemenboeginge der ziele met het lighaem de band is / en gelijk als de lijn / waer vooz de deelen des lighaems aen malkanderen vast blyven. Na het vertreck der ziele / is het doode lighaem niet anders als een hoop van aerdbachtige deeltjes / in welke het oock vooz verloop van tyd ontbonden word / gelijk het eertijds upt de aerde gesoyneert is. Maer heel anders is het gelegen met de ziele. Die vergaet niet / en word niet verbroomen / gelijk het lighaem; maer gaet heenen tot Godt, gelijk als tot een Rechter / die haer of een plaets van loon / of een plaets van straffe sal toe wijzen. Ja dat meer is / zy keert weder tot Godt; niet ofse metter daed by Godt soude gewest sijn / vooz en al eerste in het lighaem ingedompelt wierdt: (want Godt formeert des menschen Geelt in sijn binnenste, Zach. 12: 1.) maer om datse in ordre der nature en uytwerentheyt eerder Godes geweest is als des menschen. Want Godt heeft deselve aenden mensche gegeven en gemaekt. Wonderlich komen met het seggen des Predikers over een de aerdige versen van *Euripides*, van *Philo* in zyn boek van de Onsterffelikeit der Werelt, gescreven / welke upt het Grieksch in het Nederlandsch overgeset desen sin hebben:

Al wat uyt d'aarde wordt gebooren,
Keert derwaerts weer, daar 't was te vooren:
Maar 't geen uyt s'hemels boesem daalde,
Keert opwaerts daar 't zyn oorspronk haalde.

Hier mede komt over een het seggen van *Epicharmus* by *Plutarchus*, ad *Apollon*: het ist saamgevoegt en het is onderscheyden, en het keert derwaerts weder daar 't van daan gekomen is. De aarde wel tot aarde, maar de Geest na boven.

XVI. En tegen dit getuppenisse moet niet ingebajgt worden het en oock 3: 19. vers van het 3. capittel: Ik seyde in myn herte, wat den kinderen 19. der menschen wedervaart, dat wedervaart oock de beesten, en eenereley wedervaart hen beyden: gelyk die sterft, alsoo sterft deese, en

sy alle hebben eenerley adem, en de uytneementheyt der menschen boven de beesten, is geene: want allezynse ydelheyt. Want het is openbaar / dat de gelykheyt der menschen met de beesten alleenlik in dat gene gestelt wordt / dat uytwendig is en in het ooge loopt; vooz soo veel de mensch niet minder als de beesten van dat leven berooft wordt / waar mede hy de gemacken van deese eeuwre soude konnen genieten. Hy en merkt hier niet aan den toefiant van de toekomende eeruwe / die vooz den geloove gebat word. En dat deese woorden niet volstrektelik konnen verstaan worden / maar alleenlik met een oplyt tot de berooblinge van het dierliche leven / blykt daar uyt / om dat andersing niemant / als die sinelooz is en alle deughtsaamheyt des gemoeds verzworen hebbende sig van selfs in een beest verandert heeft / sal seggen / dat de mensch en de beesten eenerley Geste hebben / en dat de uytneementheyt des menschen boven de beesten geene en is.

In welken zin de dooden gesegt worden niet te zyn.

XVII. Als de Schryfture segt dat de dooden niet en zyn Ps. 39: 14. Jer. 31: 15. soo wilse geensing leeren / datter niets van deselve meer overig is / ook de ziele in desen toestand ingewickelt zynde / het welke de wederpartypders selfs nauweliks durven belpden: maar datse dat gene niet en zyn / dat zy te vooren geweest zyn, te weten levende menschen / uyt lichaam en ziele die t'saamgeboegt zyn bestaande; en datse daar niet en zyn / daarse te vooren geweest zyn / in den landen der levendigen; en dewyle al haaren omgang met de levendige gebooken is / dat het ten opsigte van die verkeeringe soo veel is als offe ganschelik niet en waaren.

Dat de zielen na de doot leven, en gevoelen, leert soo de reden.

XVIII. Laet ons nu de hand slaen aen dat gene dat wy aengenoemen hebben in de tweede plaets te sullen bewysen: namelik dat de zielen nae de doot niet alleen overig zyn / maar ook leven, verstaen, gevoelen, of Gods gunste, of wracke. Dit moeft niet alleen de Schryfture, maer ook de reden aennemelik maechten. Want de denckkracht / waar in het leven der ziele bestaat / is aen de zelve zoo wezentlik / dat de ziele zonder deselve niet en is. Wy keuren wel niet goet de spreekwijs van die gene / die de ziele zeggen een denkinge te zyn; dat nochtans de denkinge van het wezen der rebelijke ziele is / is zoo klaer / dat die ziele die niet en kan denken selfs vooz geen ziele te gouden is. En nademaal de ziele in het lighaem geleest heeft / en het leven nochtans niet en heeft van het lighaem; waerom soude zy niet leven van het gevangenheyt des lichaems ontbonden zijnde? Salze naderende tot Godt, de fonteyne des levens, haer leven verklezen? Ja in tegendeel is het betaemelick datse meer en beter leeft, hoeze nader tot Godt komt. Veel heyliger hebben sommige onder de Heydensche Wereldwijzen van de zielen gesproken: als deze eerlooze schandvlecken van de Christelike naem. Plato heeft gezegt dat de ziele van sig selve beweegt word. Wat hy daar mede gewilt heeft /

heeft/ bekliaert seer wel *Alcinous (de Doctrina Platonis, Cap. 25.)* Hy segt dat de ziele van sig zelve beweegt word; om datse heeft haer ingebooren leven, dat door eygen kragt werkt. *De gelijck Aristotlees Lib. 3. de anima, textu septimo*; De daad van gevoelen is niet sonder het lighaam; maar de ziele is van het selve afscheydelyk. *Wederom textu 19. & 20.* De ziele alleenlyk is afgezonderd, al watse is; en dat alleen is onsterffelyk en eenwigduurende. *Siet Vossius de Idololat. Lib. 1. Cap. 10* Alzo schypben de Wereldwypzen aen de afgesonderde ziele ook een leven toe/ en een vermogen om te werken dat van het lighaem niet af en hangt. Maar niets kan 'er van een heydensch mensche heerliker gesegt worden als die woorden/ welke te lezen staen by *Maximus Tyrius (dissert. 1. pag. 13.)* Hoe zult gy dan uyt deeze zee opryzen en Godt konnen zien? Volkomelyk en Volmaektelyk als gy van hem geroepen sult worden: het welkeen weynig tyds hier na geschieden sal. Blyft gy maer en verwacht tot dat hy roept. De ouderdom zal nu komen: die u derwaerts sal geleyden: de dood sal nu tegenwoordig zyn, daer de blooertige over treuren, voor wiens komste zy beven: maer in tegendeel een yegelyk die begeerig is om met Godt gevoegtte worden, verwacht die met blydschap, ontfangste met kloekmoedigheyt. *En wederom Dissert. 25. p. 258.* Het gene de meeste menschen de *doodt* noemen is niet anders, als een *inleydinge ter onsterffelyckeyt* en een *geboorte des toekomenden levens*. Nademael de lighaemen na haer wet, en op haer tyd wel vergaen, maer de zielen wederom tot haer plaetse, en tot haer leven geroepen worden. Men sie den zelven schrypbor *Dissert. 28. p. 291.* Want het is te lange alles uyt te schryben.

XIX. Maer laet ons beffen de getupgenissen der *Schysiture*. *Als de Heere Jezus leert dupdelich van Abraham, Isaac, en Jacob, na datse Schriftuure.* gestozven zyn/ dat zy alle Gode leven. *Luc. 20: 38.* Het welke niet alleen te verstaen is van dat geluckzalige leven vanden geheele mensche, datze zullen bekomen doo; de opstandinge uyt den dooden: maer van het geluckige leven der afgesonderde ziele, het welke haer de Heere in het tegenwoozdige toeschypft. Die de opstandinge zullende betwypen alzo voortgaat/ dat hy eerst beslupt dat de ziele overig is en leeft, en daer na redenkabelt tot betwys van de wederopwekkinge des lighaems: om dat het verbond Gods gemaakt is niet met de zielen, maer met de geheele persoon. En wat isser klaerder als dat getupgenisse van *Paulus? Rom. 8: 10.* Ende indien Christus in u lieden is, zoo is wel het lichaem doodt om der sonde wille: maer **DE GEEST IS LEVEN** om der gerechtigheys wille. Hy stelt de Geest tegen het lighaem. Men het lighaem schypft hy de dood toe die uyt de sonde voortkomt. Men de Geest, ook terwoyl het lichaem doodt is/ het leven, vloeyende uyt het leven Christ. Niet alleen Elias, die sonder te sterben ten hemel opgenomen is/ maar ook Mo-

ses, van welken bekend is dat hy is gestorven/ zyn van de Discipulen gesien met Christo sprekende. Matth. 17: 3. het welke zonder het leven der ziele niet en heeft kunnen geschieden. Nog wat en hoedamenigen lichaem dat geweest zy daer Moses in gesien is/ dat komt ons niet toe te zeggen/ terwyle de Heylige Geest daer van stil zwijgt.

XX. En waerom was Paulus begeertig om ontbonden te worden, en met Christo te zyn, en meynde dat dit voor hem zeer verre het beste was? Phil. 1: 23. waerom reikende hy dat het sterven voor hem gewin was? vers. 21. Waerom hebben de geloovigen die van den zelven Geest gedreven zyn meer behaagen om uyt het lichaem uyt te woonen, en by den Heere in te woonen? 2 Cor. 5: 7. indien zy na de doodt ganschelyk zouden moeten missen die heyligste en zoetste gemeenschap Gods in Christo/ diese in dit leven genieten? Of zal men oordeelen/ dat de geloovige geen ander geluk hebben verwacht/ behalven dat/ het welke eerst ten jongsten dage zouden bekomen? gelyck *Smalcus* beuzelt. Nog wat was het van noden/ datse daerom den dood zouden verwachten/ die haer niets nader aen dien dag maakte? Paulus verlangde na de doodt, en hieldt deselve voor gewin: de geloovige wilden liever van het lichaem afgescheyden zyn. Segt dog/ gy *Smalcus*, waerom Paulus dat begeert heeft/ waerom de geloovige dat liever gewilt hebben/ indien 'er niets te verwachten is voor den lesten dag der werelt? Seker dan is de doodt geen gewin, maer een onwaerderelike schaele, als die haer soo veel en soo groote goederen als wy onlangs hebben beschreven ontnemen/ en geen nuttigheyt toebrengt.

Openb. 14:
13.

XXI. Maer hoe zullense ontfopen de macht van die Hemelsche stemme? Openb. 14: 13. Salig zyn de dooden, die in den Heere sterven, van nu aen. Ja, zegt de Geest, op dat zy rusten mogen van haeren arbeydt: en haere werken volgen met haer. Veel dingen worden in dit getuigenisse begrepen. 1. Dat die gene die in den Heere zyn gestorven zalig zyn. Nog een zaligheyt te verciere die zonder kennisse en sonder gevoelen zoude zyn/ is het werk alleen van die gene/ die noch kennisse noch geestelyk gebooren hebben. 2. Dat de dooden zalig zyn van nu aen, van desen tyd af. Het welke verstaen moet worden of van dien tyd, op welke deze stemme uyt den Hemel van Johannes wierdt gehoord, of van dien tyd, op welke de geloovige in den Heere sterven. Maer wat nieuwe veranderinge van zaaken isser doch omtrent de dooden ingevoert van dien tyd af/ op welken aen Johannes zyne Openbaeringe toegekomen is; zoo dat die gene/ die toen sterven/ zaliger souden geworden zyn als die gene/ die een weping te vooren desgelijks in den Heere zyn ontslapen? Maar wyt volgt dat van nu aan den oogenblik van haere doodt beteekent/ zoo dat van die tyd af de volmaechter gelukzaligheyt van haere ziele begint.

3. Dat

3. Dat sy als dan rusten van haeren arbejdt: welke ruste niet en bestaat in een slaep die haer van alle gevoelen berooft / maer in een blyheyt van alle quellingen / en in een zeer stille en nimmer-afbreeke-lijke genietinge der Goddelicke heerlichheyt / en eyndelick in een geduerige en heldere gerustheyt der conscientie. 4. Dat haere werken niet haer volgen. Dat is / datse de genadige pyss en loon van haere goede wercken genieten / welke niet meer dan als daer nae zonder eenig gevoelen van de verstandige ziele konnen zyn.

XXII. Maer nergens vinden de Wederpartijders schooner en be- Een tegen-
werpinge,
haegelicker verw om haere dwaeling tot ontsotinge van deeze waar-
heyt te blanketten / als in die redenkavelinge van Paulus, waer me-
de hy de opstandinge der dooden daer uyt bewys / om dat anders die
in Christus gelooven te vergeefs alle uiten in perypchel sonden zijn / te
vergeefs 300 veel zwaerigheden om Christi wille zonden verdraegen:
en om dat de Christenen de elendigste van alle menschen souden zyn.
1 Cor. 15: 19, 30, 31, 32. Seect / seggenze / dat zoude valsch zyn /
indien de godzalige terlont nae de doot het hemelsche geluck nae de
zielen genoten; en de godloose pyne geboorden. Want de eerste
zoude niet te vergeefs elenden verdragen; en de andere zonden niet
straffe-loos de wellustigheden des vleeschs opvolgen. En de god-
zalige zonden veel geluckiger zijn als de godloose / al waar het dat haere
lighaemen nimmermeer weder-opgeweicht zouden worden. Maer
men moet aenmercken. 1. Dat die genedie Paulus wederlegt / niet wederlegt;
alleen de wederopstandinge der lighaemen ontkent hebben / maer oock
de onsterfickheyt der zielen, gelyckertwys oock deden de Sadduceen
tegen welke Christus over de opstandinge disputeerde. En dit is
de reden / waarom de Heere en zyn getrouwe dienstknecht alzoo re-
denkavelen / datse dit beyde gesamentlick beslupen. Dit blyckt
uyt de voor-uyt-gestelde dwael-gronden die d'Apostel aen-neemt te
wederleggen: vers. 18, 19. Die in Christo ontslaepen zyn, zyn verloo-
ren. Alleenlick in dit leven hopen wy op Christum vers 32. Laet
ons eten en drincken: want morgen sterven wy. Welcke stellingen
alle daar toe strecken / om de menschen wjs te maeken datter nae de
doot voor haer niets te vzen of te hoopen is. Nog indien deeze dan-
gen waer zijn / segt d'Apostel / indien alle die sterven vergaen / in-
dien onze hope binnē dit leven beslooten is / indien de ziele niet overig
blyft / en het lighaem oock niet opgeweicht en wordt; 300 worden
300 veel swarigheden om Christi wille te vergeefs geleden / en 300
zyn de Christenen de ongelukkigste van alle menschen. Het welke
geen bedriegliche / maer een vaste reedenkavelinge is / en zoodanig
eene als den Apostel betaemde. 2. Maedemael die perijckelen en swaer-
igheden / daer d'Apostel hier van spreekt / voornamelick het lig-
haem raeken / 300 bewys hy zeer wel / dat het zoude konnen schij-
nen / dat hy het lighaem te vergeefs voor den Heere te koste geleg-
hadde /

hadde / ten 3p dat het zelfe te 3pner tijt ook tot deelgenootschap der belooninge weder-opgeweicht wierdt. Waer upt niets tegen het onsterffeliche leven der ziele kan ingezacht worden.

De zielen der godsaligen worden in den hemel opgenomen.

XXIII. Laet ons nu eyndelik toonen dat de zielen der godsaligen / van het lichaem ontbonden zijnde / niet alleen in de hemelsche vreugde, maer oock in de hemelsche wooningen opgenomen worden. Daer henen leyd ons d' Apostel 2 Cor. 5: 1. Want wy weten, dat soo ons aerdsche huys deses tabernakels gebrooken wordt, wy een gebouw van Godt hebben, een huys niet met handen gemaect in aen eeuwig in de hemelen. Tweederley woonstede schryft hy de ziele toe / een die aerdsch is / dat is het lichaem / het welckse gebuerende dit dierliche leven bewoont heeft / en waer uptze dooz de doodt verhuyst; en een andere die hemelich is / en diese het voorgaande verlaten hebbende tersonst inneemt. Want hier wordt gehandelt van zoobaentgen eeuwigge woonstede des menschen / tot dewelcke dooz de doodt hem de wech gebaent wordt / en die wordt gezecht eeuwig te zyn in de hemelen. In het zelfe Hemelsche Jerusalem plaetst hy de geesten der volmaecte regtveerdigen: alwaer de veele duysenden der engelen 3pn / en de Midde-laer des Nieuwen Testaments Iesus. Heb. 12: 22, 23. Alzo sag oock Johannes een throon geset in den hemel, en rontom den throon vier en twintig Ouderlingen, die de Patriarchen zijn soo van de oude als van de nieuwe Gemeente / sittende op 300 veel thronen / Openb. 4: 2, 4.

Het welcke Christus den Moordenaar beloof heeft.

XXIV. En daer en is niet aen te twyfelden / of Christus heeft dat gewilt / zeggende tot den bekeerden Moordenaar: Voorwaar segge ick U, heden sult gy met my in't Paradys zyn. Luc. 23: 43. Dese woorden komen niet over een met het versoek van de Moordenaar. De Moordenaar hadt gebeden / dat Christus zynen wille gedenccken: Christus antwooydt / ick zal uwer niet alleen gedencken, als eenet afwelige; maer ick beloove u oock myn tegenwoordigheyt in de eeuwighe heerlichheyt: Gy sult met my zyn. De Moordenaar bepaelde den tyt / op welken hy begeertig was dat sijn versoek voldaen wierdt: als gy in uw Koninkrycke sult gekomen zyn. Christus onderrecht hem en van de plaats daer hy soude regeren / dien hy het Paradys noemt / dat is / den derden hemel, (vergelyckt hier mede 2 Cor. 12: 2, 6.) dooz een spreekwys bp den Hebreën seer gebuyckelich / die de zielen der overledene godsalige plaetzen in den hof van Eden; en van de tydt, op welke hy de beginselen van dat 3pn heerlich Koninkryck soude aenbaerden / heden. En het was ontrent de seste uure, de middag van den dag / hoor welckers eynde / de doodt van beyde daer tusschen komende / de Heere hem deeze vreugde beloofte. Maer om dat sulcken schietelicken veranderinge van staet / een wondereliche en bphang ongelooftiche zaecke scheen te 3pn; 300 versterkt Christus 3pn belofte met een wooyden van bevestiging / en segt

legt Voorwaer. Deeze dingen zyn klaar. Daer in tegendeel de uytleggingen der Wederpartijders verdraecht en onverftandig zyn. Zy vertellen dat de woorden alzoo konnen onderfcheyden worden / Ik zegge u heden, gy zult met my in 't Paradys zyn, zoo dat Chriftus niet zoude aanwipen den tyd / wanneer de Moordenaar met hem in 't Paradys zoude wefen / maar uytduicken zoude de waarheyt van het geene dat hy beloofde. En zy willen dat hier mede vergeleeken worde / Deut. 30: 11, 15, 17, 18. daar Mozes zegt / Ik gebiede u heden &c. Maar wat een fleychten praat is dat? Want 1. De Moordenaar was daar van niet onkundig / wanneer Chriftus hem dat zepde / dat zulks hem met het woorden Heden zoude hebben moeten ingedrukt worden. 2. En het woorden Heden wordt hier niet gebuykt om de waarheyt der belofte uyt te duicken / maar het woorden Voorwaer. 3. Het woorden Heden is een woorden dat den tyd aanwipst / en beantwoordt het woorden Als dat in het verzoek van den Moordenaar was. 4. Anders is het gelegen met desprekwyg van Mozes (ik gebiede u heden, ik verkondige u lieden heden; want behalven dat de woorden daar niet anders konnen t'zaemgehegt worden / maar datse hier / en konnen / en moeten / zoo propheetert Mozes daar van zaaken die daar na zouden gefchieden / en wil dat de Ifraëlieten zouden gedenken aan die tyd / op welke hy dezelve met zulken zielererende betuyginge voozegt hadde; en daarom heeft het woorden Heden in de reden van Mozes een uytneemende nadruk / daar het de reden van Chriftus / indien de zelve alzo t'zaemgebonden word gelijc de wederpartijders willen / zoude fmaakeloos maeken. Woorders datze dyven / dat de Moordenaar doot Chrifti komfte in het Koninkryk verftaan heeft de komfte om te oordeelen de levende en de dooden, dat zeggen zy zonder betwyg / en zullen het in eeuwigheyt niet waar maaken. Daarlyc een verkeert gevoelen soude hy gehad hebben / indien hy het Koninkryke Chrifti uytgeftek hadde tot op den laetften dag. Chriftus heeft al over lange geregeert / in weywil van alle vanden die te vergreep daar tegen fieren. En het is 300 verre van daan dat het Koninkryke Chrifti van den laetften dag zoude moeten begoomen worden / dat Paulus leert dat hy dan het Koninkryke den Vader zal overgeven. 1 Cor. 15: 24. Maar het is een groter godloosheyt / als 'er in een Chriftien menfche fchyn te konnen vallen / het geene de ketter daer onder voegt: Dat uyt alle deeze dingen zelfs met geen fchyn kan befloten worden. DAT CHRISTUS EENIGER WYSE NA DE DOOD GELEEFTE HEEFT, of dat andere na de doot leven. Dat zyn laetstelijc woorden / en die zonder fchyn niet en konnen gelezen of gehoopt worden.

XXV. Laat 'er ons hervoegen Luc. 16: 22. En Lazarus wierdt van de Engelen gedraagen in den fchoot Abrahams. Het is een aangelijc gevoelen der Hebreën, dat Godt den dienft der Engelen ge-
 En de Ge-
 lykenisse
 van Laza-
 rus leert.
 buykt

bijpikt in het overbrengen van de zielen der godzaligen. Alzoo verha-
len 3p van Mozes, als de oogenblik van 3p'n dood was gekomen /
dat Godt gezegt heeft tot Gabriël: Gaat henen en brengt my dezie-
le van Mozes. Dit gevoelen nopende den dienst der Engelen be-
vestigt hier Christus met 3p'n geloof waardigheyt. Nog waar heenen
is de ziele van Lazarus gebragt? In den Schoot Abrahams. Woor-
welke spreekwys verstaan word de plaats en staat der gelukzaligen,
gelyck openbaar is uyt de tegenstellinge van de elendige plaats en
staat daer de ryke in was. Want van nu deeze leenspreuk geno-
men 3p/ daar in 3p'n de Geleerden onder malikanderen niet eens.
Daar 3p'n'er die meenen dat dit leven by een onstuipmige zee/ dat de
staat van een godzalige ziele na de doot by een gerustte haven / verge-
leeken word/ die niet den naem van *Sinus* zoude beteekent worden.
Gelyck dit woorde oock zoo gebijpikt word in dat vers van *Vir-
gilius*,

Nunc tantum Sinus, & statio male fida carinis.

En *Jacobus Cappellus* heeft aangemerkt / dat de Grieken noemen
kélein (κίλιν), het gene de Latynen uytbrengen met de woorden
navem appellere, dat is / een schip aen landt of in de haven brengen.
Wordeg teekent *Eustathius* aan dat van *kélein* komt *kólpos* (κόλπος);
welk woorde in de aangerogen Parabel een schoot word overgezet /
en aldaar van Lucas gebijpikt word. Maar *Ludovicus Cappellus*
meent dat'er / als'er gesprooken word van de schoot Abrahams, ge-
sien word op de gewoonte der Ouderen / die haar liefste kindertjes
op / of in haar schoot hoefsteren / waer in 3p oock somtijds zoetelyk rusten
en slaapen. Want de godzalige worden gezegt te slaapen, als 3p ster-
ven / en van haeren arbeid te rusten: doch waar zouden 3p beter kon-
nen gezegt worden te rusten en te slaapen als in de schoot van haeren
Geesteliken Vader Abraham? Waar by gedaan kan worden om
deeze uitlegginge te versterken / dat de kindertjes die zoo minnelyk
worden gehandelt / van de Grieken worden genoemd *ιδωλπίδιον*
βρίον, dat is in de schoot-sittende kinderkens. Hier mede kan oock
vergeleken worden *Joh. 1: 18*. Deeeniggebooren Soone, die in den
schoot des Vaders is. Dat is / die den Vader de innigste / en met
hem de gemeenzaamste is / en wonderbaarlyk van hem gelieft word.
Maar allergevoegelykst / zoo ik niet en seple / wordt deeze spreek-
wys van die gene verklaert / die oordeelen dat oock hier / gelyk mede
Matth. 8: 11. en elders zeer dickwyls / de hemelsche geluckzalig-
heyt uytgelegd word door een gelykenisse van een voortreflike maal-
tyd. Doch het was de gewoonte / dat die gene voor ge-eetste wierdt
gehou-

gehouden onder de gasten die op de schoot leunde van de booznaemste. Alsoo was Johannes / welcken Jesus lief hadde, acsittende in den schoot Jesu. Joh. 13: 23. Woonders is het niet aen te twyfelden / of de Joden hebben onder alle godsalige aen Abraham, den Vader des volcks, de booznaemste plaats toegewesen. Hier wordt dan te kennen gegeven de grootste eere van Lazarus, die in deese gelucksalige plaats allen naest aen Abraham was geseten. Siet *Cameron* en *Grotius*, over deese plaats. Ik beslupte met de woorden van *Augustinus* (*Lib. 2. de Origine animae, cap. 4.*) Want wilt gy alsoo eyndelick dat gene niet, dat men regtsinniglick en seer heylsaemelick geloof, dat de zielen als sy uyt de lighaemen gegacen zyn gooordeelt worden, voor en al eer sy komen tot dat oordeel, waer mede sy; als de lighaemen haer nu weder gegeven zullen zyn, moeten gooordeelt worden, en in dat vleesch daerle hier in geleest hebben gepynigt worden of heerlick praelen? Wie heeft met soo grooten herteckigheyt des gemoeds sig selven doof gemaeckt tegen het Euangelium, dat hy in dien armen, die nae de doot gebragt is in de schoot van Abraham, en in dien rycke wiens ewige pyne vertelt wordt, deese dingen niet en hoort, of gehoort hebbende niet en geloof? Wat het geboelen der Ouden geweest is aengaende de schoot Abrahams heeft *Martyr* geleerdelick in het byrede verclaert *Classis Tertia Loc. 16. §. 8.* en vervolgens.

XXVI. Als wy aen de zielen die van het lighaem afgeschepden zyn niet alleen een veranderinge van staet, maer oock van plaats, en nieuwe woonstede of verblyf plaats toeschrijven / soo doen wy dat met de Heilige Schilfure / die ons leert dat in den hemel zyn wooningen, en een plaats Joh. 14: 2, 3. en een ewige tabernaecelen Luc. 16: 9. en een huys, 2 Cor. 5: 1, 2. Nogtans oordeelen wy niet dat de zielen op deselve wyse in een plaats zyn als de lighaemen: ende en begripen deselve niet als eenige seer sijne lighampjes, welckers deeltjes even-maetig souden zyn met de deelen van de ruppe daerle ingesloten worden: in welck geboelen seer veele van de Oude geweest zyn / gelyckerwijs de seer geleerde *Parkerus* in het onwederleggelicke getupgenissen toont / *de descensu ad Inferos* p. 106. 107. Maer wy meenen / datse / na haere selfstandigheyt, en niet alleen nae haere werkinge van buyten, alsoo in dat deel der geschaepene werelt zyn / daer Christus is met syn lighaem / datse niet en zyn op de aerde. Wy onderschepden het wesen der ziele / die een Geestelike en onstoffelike selfstandigheyt is, van alle haere werckingen, het zyn werckingen nae binnen, het zyn nae buyten, gelyckerwijs de wercker onderschepden wordt van syn werkinge. Ende wy vragen niet alleen nae de werckingen der ziele waar deselve vernomen worden / maer oock nae de selfstandigheyt der ziele waer die daedelick zyn. Dewylse niet ganschelick niet is / soo moetse ergens zyn. Dewylse niet oneyndig is / soo kanse niet overal zyn. Sy is dan in secker plaats,

In wat sin men moet geloven dat de zielen oock van plaats veranderen.

A a a

plaats, by voorsceet in secker deel van den Hemel of van de helle / wel niet plaetselick, als offe deelen hadde die met de deelen der cupinto in maete souden over-een-houen / maer gelyck het een geestelicke nature voegt / soo datse tewylse hier is elders niet en kan zyn. En sp en moet niet gereekent worden hier te zyn om datse hier werckt; maer in tegendeel kanse hier, en niet elders, werken, om datse hier is. Alsoo dat de tegenwoordigheyt der ziele nae haer selfstandigheyt in ordre der nature eerder zy als haer tegenwoordigheyt nae haer werckinge. En als de Schysiture leert dat de zielen in den hemel zyn / soo moetmen dat verstaen van haere selfstandigheyt; oock alle aenmercking der werckingen nae buyten ter zyde gestelt zynde. Met deese eenvoudigheyt willen wy liever te vrede zyn / als dat wy met sommige souden seggen: De ziele kan niet begrepen worden te zyn in eenig Waer of plaets, indien se aengemerckt wordt in sig selven, sonder een wercking die in yetwes dat buyten haer is bepaelt wordt. Waer upt volgt dat de ziele niet en heeft haer eegen plaets daer se zy, en dat sy oock dooz of na de doodt van plaets niet verandert / indien se buyten sig selven niet en werckt. En offe en wasse als dan buyten sig selven werckt, geheugt my niet dat van permant alsnog verclaert is. Hier mede komt overeen deese stelling die alse en gevolg uyt het voorgaande vloeyt, alser van de staet der afgesonderde ziele gehandelt wordt / dat door den Hemel en de Helle ALLEEN VERSTAEN WORD DE STAET DER GELUCKSALIGHEIT, EN DE STAET DER RAMPSALIGHEIT. Het welcke harde stellingen en updruckingen zyn.

Van het
Waer der
zielen, die
terstont
met het
lighaem
wederom
souden
vereenigt
worden.

De zielen
der Gelo-
vige zyn
by Godt
en Chris-
tus in
Heerlick-
heyt.

X XVII. Wy behoeven niet seer bekommert te zyn over de plaets der afgeschepene zielen / die terstont met haer lighaem wederom souden worden vereenigt dooz een miraculeuse wederopstandinge. Onse omnitte weethust moeten wy niet te veel toegeven. En het is ons niet geoorloft in te treden in 't gene wy niet gesien en hebben. Colos. 2: 18. De heplige Schysiture leert ons dies aengaande niets dupdelicks. Soodaenige zielen vertrouwen wy het bepligste aen Godt: die wijsheyt genoeg heeft om haer dooz dien tijt een deguame rust plaets toe te wijsen: en van wiens goedtheyt en regtveerdigheyt men niet en heeft te vreesen / dat sy haer eenig ongelick sal doen. Dit is haer heerlichheyt / dit is haer saligheyt / datse waerse oock zyn / sp tot Gods heerlichheyt en in sijn gunste en genaede zyn. Dit maghmen met zedigheyt daar van seggen. Veel verder te gaen / souw na vermetelheyt sinacken.

X XVIII. Laet ons nu sien wat geluck saligheyt de zielen der godsalige van haere lighaemen ontbonden zynde in den hemel genieten. En eerstelick wel hebben sy dit / datse by Godt en Christum zyn in heerlichheyt. Joh. 12: 26. Daerick ben, aldaer sal oock myn dienaar zyn.

zijn. **Joh. 17: 24.** Vader, ik wil dat daer ick ben, oock die by my zijn, die gy my gegeven hebt. Hier zijn de gelobigen waerlich oock by Christus dooz het gelove en de liefde, en Christus komt met den Vader tot haer, en openbaert sig aen haer. **Joh. 14: 21, 23.** en in dese genaedige tegenwoordigheyt van Godt en van Christus vinden sy dooz haere ziele een ongelooftiche ruste. My aengaende, het is my goet, nae by Godt te wesen. **Ps. 73: 28.** Maer de digste naebyheit deses levens is een loutere verheyte van Godt / indiensse met den toekomenden staet der ziele wordt vergeleeken. Inwoonende in het lighaem wonen wy uyt van den Heere, **2 Cor. 5: 6.** En hier quam het vandaen / dat Paulus begeerte had om ontbonden te worden, op dat hy met Christo mogte zijn. **Philip. 1: 21.**

XXIX. Ten anderen. **By Godt tegenwoordig / zijnde / sullen sy hem oock sien,** in het licht der heerlikheyt. Dat is / sy sullen die heernisse van den gelucksaligsten Godt bekomen / die genoeg is om het verstant te veruullen en te versadigen / en by welcke dat gesichte Gods dat haer in dit leven vergunt wordt een loutere doncherheyt en blindheyt is / gelijk wy boven oock hebben vermaent. Van dit gesichte spreekt de Heere / **Matth. 5: 8.** Salig zijn de reyne van herten: want sy sullen Godt sien. Godt nu sullen sy sien. 1. In de werken der heerlickheyt die nu in den hemel getoont worden / in welcke sijn seer uptnemende deugden veel helderder uptblincken als in de werken soo der Nature als der Genade. 2. In het aengesichte Jesu Christi, den welcken sy by haer tegenwoordig zijnde selve met een tegenwoordig bywerken eeuwighen sullen aenschouwen / en seer gemeensaelmelick en uynghelich siuen. **Joh. 17: 24.** op dat sy mijne heerlickheyt mogen aenschouwen, die gy my gegeven hebt. 3. Meer onmiddelick in hem selven: soo verre het van den mensch geoozloft is tot Godt te naderen / op die wijs en in die tray die wy nu niet en bereiken.

En sien hem in het licht der heerlickheyt.

XXX. Ten derden. Dit gesichte Gods / die de Wesentlicke Waerheyt is / sal vergeselschapt gaen met een allerheyligste en te gelijck allersoetste liefde tot den selven Godt die oock de Volmaecte Goedheyt is. En het en kan niet geschieden dat het anders zy. Want wanneer het verstant Godt selfs / ende sijn begeertlichste volmaectheden / niet onder een bedriegeliche schijn / en niet onder dupstere en verwerde denckbeelden / gelijk als hier / maer in haer natuerliche lgt / bespiegelt en geduerighelick aenschout, soo en kan het niet geschieden of de heylige wille moet in een seer buurige liefde tot deselve ontbranden. Die gelucksalige ziele / behalven datse in Gods lgt Godt als de fonteyne des lichts aenschout / wordt met de vlammen van Gods liefde aen alle kanten omringt: diese met wederliefde geduurighelick beantwoordt. En die liefde maecte datse in de tegenwoordigheyt / beschouwinge en genietinge Gods / geen verdriet / geen vermoeptheyt gevoelt / seerwile reys op reys een nader welust /

En lieven hem seer minnelick.

upt een innigste besitting van het opperste en op de hoogste wijze geliefde goet / en upt een onberispelich genoegen in het selve / het gemoedt komt streelen. Want deese liefde is geen liefde van verlangen, maer van een over lange gewenschte genieting. En dit is de Liefde daer d' Apostel van getuygt datse altyt blijft / als selfs het Geloeven de Hoop vergaen. 1 Cor. 13: 8.

En worden hem gelijkvormig in heerlijkheyt.

XXXI. Ten vierden. Dat de volmaechte liefde gaet geboegt een volkomene gelijkvormigheyt der ziele met Godt in heyligheyt en heerlijkheyt. Indien Moses upt eenige gemeensaemheyt met Godt op den berg / die nogtans nauwelijcs kan vergeleeken worden met die vriendschap van de allerinnigste gemeensaemheyt die de gelucksalige in den hemel genieten / dat bekomen heeft / datter stralen van een ongewoon licht van sijn aengesigte afglinsterden; hoe groot menen wy die glans der goddeliche heerlijkheyt te zijn / die de onepidige Goedtheyt Gods mededeelt aen de zielen die van hem soo vuuriglick geliefte worden / en hem weer volmaecktelick lieven? Het geene de Eerstgeborene Soone Gods is op de wpmuntentste / en hem ganschelick epgene wijze / zynde het afschynsel van des Vaders heerlickheyt, Heb. 1: 3. dat sulen sy op haere wijze oock zijn; wel volmaecktelick / nae die staet / maer dooz soo veel het in bloote schepelen plaets kan hebben; op dat Jhesus de eerstgeborene zy onder veele Broederen. Rom. 8: 29.

Waeruyt een meer als onuytspreckelicke blydschap ontstaet.

XXXII. Ten vijfden. Upt alle deese dingen gesamentlick genomen ontstaet een meer als onuytspreckelicke / en meer als heerlick vreugde: waer van die blydschap die wy boven §. 9. hebben afgemaelt allenlick een schjael en blugtig beeldt is. Want gelyckertwys de goederen der heerlijkheyt seer verre overtreffen de goederen der genaede / alsoo is oock de ziele in den staet der heerlijkheyt van die rupinte datse de beter goederen kan laeten en plaets geven / oozdeelt van deselve veel beter / geniet deselve veel volmaeckter: Waerom oock de blydschap die upt de selve afbloeit veel vooztreffelicker moet zijn. Matth. 25: 21. wordte genoemt de vreugde des Heeren. Om datse 1. Van de Heere doozkomt / en een gabe van hem is. 2. Den Heere tot haer voorwerp heeft. Ps. 16: 11. Versadinge der vreugde is by u aengesigte, liefsickheden zijn in uwe regterhand eeuwiglick. 3. Seer uytnemende en den Heere waerdig is.

Meer dingen nogtans zijn 'er te verwagten ten laetsten dage.

XXXIII. Dat die dingen uytnemende zijn die wy tot nog toe genoemd hebben / kan in geen twyfel getrocken worden: nogtans zynse de gansche volheyt der saecke niet / ende en behelsen in sig niet tot het uytterste toe dien overbloet van geluck en heerlijkheyt / welcke het Evangelium ons gebiedt te hoopen. En hier komt het van daen dat de heylige Schryfture dickwils de voltreckinge van onse gelucksaligheyt verschuyft tot op de doozlugtige toekomste des Heeren: gelyck 2 Tim. 1: 12. Ick ben verseeckert dat hy magtig is myn pandt by hem

hem weggelegd te bewaren tot dien dag. en vers. 18. De Heere geve hem dat hy barmhertigheyt vinde by den Heere, in dien dag. 2. Tim. 4: 1. My is weggelegd de kroone der regtveerdigheyt, welke my de Heere in dien dag sal geven. 1 Pet. 1: 5. De saligheyt is bereydt om geopenbaert te worden in den laatste tijt. En Cap. 5: 4. Als de Overste Herder verschenen sal zijn, soo sult gy de onverwelckelike kroone der heerlickheyt behaalen. doet 'er by Col. 3: 4. en Joh. 3: 2. Wilt welcke getuigenissen men geensting moet besluypen / dat de zielen der godsaltigen tot op dien tijt toe alle gevoelen der gelucksaligheyt sullen derven; maer allenick dat het gene dat haer tot nog toe gegeven is niet anders en is als eenige beginfelen, tot dat het werk der saligheyt in alle sijne deelen en maeten voltrocken worde. Want waerlich men moet niet ontkennen / datter een groot onderschept is tusschen die maete der gelucksaligheyt / die de zielen der gelovigen van het lichaem afgeschryden zijnde genieten / en die voltreckinge der heerlickheyt die geopenbaert sal worden ten jongsten dage. Want behalven dat de gelucksaligheyt van een deel niet en moet evengelych gestelt worden met de gelucksaligheyt van het geheel; soo en heeft selfs dat deel dat nu in den hemel opgenomen is / die volmaechtheyt niet bekomen welke ons in den Evangelio beloofd wordt. Het welck wy terfont breeder sullen tonen. Hier van is het dat ook de Onse geseg hebben / dat de zielen der gelovigen wel vreugden hebben / dog een gedeeltige genicing; gelychertwys de sondaeren droefheyt hebben / en een gedeeltige straffe, terwyle sy in de gebanckenisse desoren zijnde tot de komste van den regter bewaert worden: (*Auctor quæstionum & responsionum quæ tribuuntur Athanasio, ad Quæstionem Vigessimam*) En Chrysostomus plaetst deese zielen gelych als in secker voorhof, in ποδύπον. Bernbardus heeft het genoemt *Atrium*, dat is / een Voorfaele (*Sermone. 3. de Sanctis*); maechende onderschept tusschen verschepten staeten der menschen of der zielen / en stellende deselve drie in gestale / de eerste in den tabernaekel, de tweede in de voorfaelen, de derde in het huys Gods. Welcke woorden nograns voorsigtelick te verstaen zijn / niet op dat de zielen der gelovigen uit den hemel en van het gesicht te Godes uytgesloten worden; maer op datse gehouden worden de volmaechste gelucksaligheyt dan eerst te bekomen / wanneer se met haere lichaemen wederom sullen vereenigt zijn.

XXXIV. Die dingen die de jongste dag sal aenbrengen tot voltreckinge der gelucksaligheyt / begrijpen wy voornamelick in drie hoofdstucken. Eerstelick. De lichaemen der gelovigen in heerlickheyt opgeweekt / sullen aen haere zielen wederom gegeven worden. Het welcke d' Apostel breedspaeckelick verhandelt heeft. 1 Cor. 15. Het sullen de selve lichaemen zijn / die de gelovigen in dit leven gelych betaemde getrouwelick hoefden / in welke sy als in tempelen die den Heyligsten Godt waeren toegewyent Godt hebben verheerlicht /

In welken de lichaemen der gelovigen sullen opgeweekt worden in heerlickheyt:

De selve wat aengaet de selfstandigheyt.

en soo veel moeielichheden dickwils om Christi en der godsaligheyt wille hebben uytgesaen. Want dat het deselve zijn / verperscht Gods regtveerdigheyt, en der godsaligen vertroostinge, en selfs het woort van wederopstandinge; het welke niet als op dat gene dat doot de dood gevallen is kan toegesagt worden. Maer hoewelse deselve sulen zijn / wat aengaet de selfstandigheyt, nogtans sullense alsoo worden veranderd / nae de hoedanigheden, datse geheel verscheydenes soude konnen sijn. Want DIT verderffelicke moet onverderffelickheyt aendoen, en DIT sterffelicke moet onsterffelickheyt aendoen. En wanneer DIT verderffelicke onverderffelickheyt sal hebben aengedaen, ende DIT sterffelicke onsterffelickheyt sal hebben aengedaen, als dan sal het woort geschieden dat geschreven is, De doodt is verslonden tot overwinninge. 1 Coz. 15: 53/54. Groot sal wel dusdaenigen veranderinge der lighaemen zijn / maer nogtans sal het selve onderwerp blijven. Het welke d' Apostel te kennen geeft met het woorden DIT, als of hy niet de vinger op sijn lighaem gewesen had. En dat hy het selve deeltje viertmaelen herhaelt / waer toedient dat anders als om alle twijfelagtigheyt / en alle stoffe van twyfelinge weg te nemen? En eyndelich / hoe kan anders gesegt worden / de doodt is verslonden tot overwinninge? Soude men niet liever moeten seggen / dat de doodt onse lighaemen verslonden heeft tot overwinninge, of gelijcker by den Propheet saet *Lanczach* (נִצַּח) het welck oock overgeset kan worden / in eeuwigheyt, indien even deselve lighaemen niet wederom levendig worden?

Maar veel treflicker ten opsigt der hoedanigheden.

XXXV. Maar hier moetenmen sig verwonderen over de byhang ongelooftiche goedheyt Gods. Gods barmhertigheyt wilde oock onse lighaemen saligen met haer deelgenoten te maechen van de hemelsche geluksaligheyt. Maer gelijckse nu gestelt zijn / zynse te swach om soo grooten heertlichheyt te verdraegen. Gelijckerwijs de krusden en bloemen doot al te grooten hitte der straelende sonne verdooren en verwelckeren / alsoo zijn oock onse lighaemen / hoedantig deselve nu van ons bewoont worden / onmachtig om te draegen de hemelsche heertlichheyt. Vleesch en bloet konnen het Koninckrijcke Gods niet beerven. 1 Coz. 15: 50. Alwaer vleesch en bloet niet beteekent onse natuur, doot soo veelse doot de sonde verdorven is / maer de selfstandigheyt van het menscheliche lighaem selve / met die swakheden van het dierlicke leven die het selve natuurlijk volgen. Onse vleesch is van het bloed: het bloedt is van de spijse en dranch. En in het bloedt is die ziele (ψυχη) waer van het lighaem genoemt wordt zielick, natuurlijk, dierlick (ψυχικόν). vers. 44. Doot vleesch en bloet wordt dan beteekent de nature van het menschelicke lighaem, gelijck het in dit leven doot het nuttigen van spys en dranch, ende doot de omzwieringe van het bloedt gevoedt en onderhouden

houden wordt. Soodaenige vleesch en bloed nu is onbequaem om de hemelsche heerlickheyt te verdraegen. Wat sal 'er dan geschieden? sal Godt de hemelsche heerlickheit verminderen, op dat het lighaem oock tot eenige gemeenschap aen deselve soude konnen toegelaten worden? Diets minder. Liever sal hy de hoedaenigheden van ons lighaem veranderen, en sal dat van aerdtich hemelich, van dierlick geestelick maerken / op dat het alsoo bequaem sy om te vatten die heerlickheyt waer mede het sal worden beylstigt. vers. 40. en 43. Maer wie dat / terwijl hy nog aerdtich is / deese hemelsche taale? Wie kan een schets van dit geesteliche lighaem ontwerpen? Wat nogtans soodaenig lighaem den godsaligen sal gegeven worden / blyscit uyt ongetwyselde getuygenissen der heylige Schysure. Men moct dat verwagten van den Saligmaecker den Heere Jesu Christo / die ons veredert lighaem sal veranderen, op dat het geliectformig worde sijnen verheerlickten lighaeme door die kragt, waer door hy oock alle dingen hem selven kan onderwerpen, Philipp. 3: 21. op dat wy niet alleen nae de ziele / maer oock nae den lighaeme / blincken geliect de sonne in het Koninckrijcke onses Vaders, Matth. 13: 43.

XXXVI. Het andere dat den jongsten dag sal toebzengen tot voltrekkinge van onse geluchsaligheyt / is een soo grooten uytblincking van Gods deugden in de werken der heerlickheyt, dat een doozluttiger als die nog niet het verstant begrepen / nog niet het gemoedt begeert kan worden. Des menschen Geest / soo haest als hy in den hemel opgenoomen is / siet waerlick in / en van God siet onderschepdenlick veel diingen / daer hy op aerde dooz het gelobe maer een doncker begrip van hadt gekregen: Maer nogtans heeft Godt de volle openbaringe sijner heerlickheyt tot op dien dag uytgesteld. Daerom dat gesichte Gods dat wy aen de afgesonderde ziele hebben toegeschreven / hoewel het klaerder is als wy nu souden konnen denken / is nogtans soo volmaecht niet / of 'er kan nog een grooter maer van nieuw licht bygedaen worden. Want nademaal de kennisse vooz het grootste gedeelte hangt aen de openbaaringe der voozwerpen / soo kan die kennisse tot haer volkomentheyt niet gebragt worden / soo lang 'er een groot gedeelte der voozwerpen verborgen is. Dog een groot gedeelte der voozwerpen in welker beschouwinge onse ziele sal besig zijn is 'er nog verborgen / tot dat 'er gemaecht zy een nieuwe hemel / en een nieuwe aerde / in welke gerechtigheyt woont. Waerlick hoe de werken Gods / waer mede sig de geluchsalige omringt sien / doozluttiger zijn / hoe se oock niet grooter vermaech Gods heerlickheyt in deselve beschouwen. Dog wat isser doozluttiger als dit groote Heel-Al bevydt te sien van de dienstbaerheyt der verderffnisse tot de vryheyt der heerlickheyt van Gods kinderen, die van dese geschaepene werelt geliect als niet opgesteecken hoofden gedueriglick verwaagt wordt? Rom. 8: 19, 21. Wat isser heerlicker als dat Algemeyne oordeel, waer in sy

En de ziele sal Godt nog klaerder sien.

in sy niet alleen sig seiven sullen hoozen vpspreken / en niet alleen haere vbanden sullen hoozen veroordeelen / maer oock selve in Christo haer hooft de Engelen sullen oordeelen? 1 Coz. 6: 3. Wat isst rijk-ker van lusten en glants als die Algemeene Vergadering van alle de upverhozenen / die van den beginne der werelt tot den laetsten dag toe geweest zyn / en die niet hemeliche lighaemen overleedt zijnde elck booz haer hooft sullen blincken als de sonne in het Koninckrycke des Vaders? En niet hoe aengenaemen verbaestheyt meymen wy dat de ziele dat haer lighaem sal aenschouwen / datse te voozen gekent heeft in een staet daer het aen seer veel en groote swachheden onderwoopen was / maer datse nu met soo grooten glants siet blincken / dat het den verheerlickten lichaeme Christi wel niet even gelijck maer nochtans seer gelyck zy. En dewijlse in alle dese dingen sig nergens over verwondert / als over de upblinckinge van Gods heerlichheyt / false dan niet gesegt worden / terwijlse deese dingen siet / Godt selve op de upmuntentste wijse te sien? Hierom segt Johannes: Wy weten, dat als hy sal geopenbaert zyn, wy hem sullen gelijck wezen: want wy sullen hem sien gelijck hy is. 1 Joh. 3: 2. En David desgelijcks heeft sig die beschouwinge Godes / welcke ten volken versadigt / niet als nae de wederopstandinge beloofst. Ps. 17: 15. Ick sal u aengheligt in gerechtigheyt aenschouwen, ick sal versadigt worden met u beeldt, als ick sal opwaecken. Hier toe is oock te brengen dat van Paulus / Want wy sien nu door een spiegel in een duystere reden, maer alsdan sullen wy zien aengheligt tot aengheligt: nu kenne ick een deele, maer alsdan sal ick kennen gelijck oock ick gekent ben, 1 Coz. 13: 12. Wat is / op de volmaechste en een gansch Godelicke wijse / soo datter geen upnemender in een schepfel schijnt te konnen vallen. Want en het voorwerp sal seer klaer vertoont worden / soo in sijn heerlickste werckingen, als in een onmiddelicke en booz ons nu onuptleggelicke invloedt in de ziele; en het onderwerp sal seer wel gefelt zyn / om alle dat gene in Godt te sien / en aen te mercken / dat sijn gelucksaligheyt kan volmaecken.

En de gansche Gemeente sal Gode volmaecktelicker, en onmiddellicker ge-nieten.

XXXVII. Ten derden. Deese dag sal de gelucksalige brengen tot die genietinge Godes die veel volmaeckter, en veel onmiddellicker sal zyn / als alle die / welcke sy te vozen met blijdschap gesmaecht hebben. Soo lang 'er nog eenige gelovige in de elendige staet van dit leven wonen: soo lange de lighaemen der upverhozenen in de gebankenisse des dootds vastgehouden worden en in het stof verschupen; soo konnen selfs de hemeligen daer niet onkundig van wzen / datter nog seer veel overblyfselen van die magt overig zyn / die de sonde op den mensche bekomen heeft. Ende daerom moet 'er aen de overvloedigste volheyt van blijdschap petweg ontbrecken. En nadamael de gewrochten en overblyfselen der sonde in der selver lighaemen / ende in de nog niet volmaechte gelovigen / die te saemen met haer leden van het

het selve geestelike lighaem zijn / nog niet en zijn te niēte gedaen / soo ist dat Godt sig aen haer niet mede en deelt / als dooz tusschenkomste des Middelaers. **Maer** dooz de wederopstandinge sal de doot selve te niēte gedaen worden, die de laetste vyand is, 1 Cor. 15: 26. en sal geworpen worden in den poel des vuers, Openb. 20: 14. sullende nergens nae desen eenige magt hebben als op de vanden Godt en der gelovigen. **Niets** sal 'er oock zijn in het gansche geestelike lighaem Christus dat niet volkomen heylig, en hem ganschelick onderwoypen sal zijn. **En** nae dat alle overblyfselen der sonde / en alle desselfs gewrochten alles sullen verslonden zijn / soo sal 'er niets inde weg wesen waar dooz Godt sig aen de menschen min onmiddelick, sonder tusschenkomste van een Middelaer / soude mededeelen / als hy sig mededeelt de Engelen. **Wat** dit Paulimepninge is / mepnen wy met de booztreffelichste uitleggers / als hy segt / 1 Cor. 15: 28. En wanneer hem alle dingen sullen onderworpen zijn, dan zal oock de zone selve onderworpen worden dien die hem alle dingen onderworpen heeft, **OP DAT GODT ZY ALLES IN ALLEN.**

XXXVIII. En deese Gelucksalighēyt is van een epndeloose en onveranderlike eeuwigheyt. **Sonder** welke het geen Gelucksalighēyt en soude zijn. **Want** gren goet / hoe groot het oock is / het welke met vrees van berlies beseten woijt / kan een volmaecte en bondige blydschap / hoedaenig een tot de gelucksalighēyt bereyscht woijt / aen sijne genietes toebijngen. **Vaerom** woijt de Gelucksalighēyt genoemt het eeuwige Leven, Matth. 25: 46. Rom. 2: 7. en een Onverwelckelike kroone der heerlickheyt, 1 Petr. 5: 4. en een onverderflike kroone, 1 Cor. 9: 25. en van de Godsalige getuygt d' Apostel 1 Thessal. 4: 17. dat sy alijt met den Heere sullen weesen.

En dat in eeuwigheyt.

XXXIX. Hier plagt gebrægt te worden / of 'er eenige onevengelijckheyt van trappen in de gelucksalige plaets sal hebben. **In** welke vzaege (hoewel wy de hovaerdige leere der Roomschgesinde / aengaende een onevengelijckheyt van heerlickheyt gebout op een onevengelijckheyt van verdiensten, verre van de handt wysen) ons aennemeliker schijnen te zijn de bewijsredenen der gener / die oordeelen dat Godt de onevengelijke maete der Genade sal kroonen met een onevengelijckheyt van gaven der heerlickheyt. **Hier** toe dienen die spreucken. Rom. 2: 6. Hy sal een ygelick vergelden nae sijne wercken. en 2 Cor. 5: 10. Op dat een ygelick wegdræge 't gene door het lighaem geschiedt, nae dat hy gedaen heeft. **Met** welke woorden niet blootelick beteeckent woijt de hoedaenigheyt van de genadige loon / die den godsaligen / in overcominge met haer wercken, gegeven sal worden; maer oock de hoegroothēyt van den selven loon / beantwoordende nae sekerere evenredenheyt haere wercken. **Het** welke dupdenck van den Apostel uytgelegt woijt, 2 Cor. 9: 6. Die spaersame-

Waerschy-nelick is de onevengelijckheyt der trappen in de toekomstende heerlickheyt.

lick zaet, sal ook spaerfamelick maejen: en die in zegeningen zaet, sal ook in zegeningen maejen. **Warder dat dese maejinge / en de verschepdenheyt van deselve niet magh tot dit leven ingebonden worden / blyckt uyt vergelykinge van deese plaats met Gal. 6: 8.** Die in lijn selfs vleesch zaet, sal uyt het vleesch verderft wile maejen: maer die in den geest zaet, sal uyt den geest het eeuwige leven maejen. **Niet gelt oock 1 Cor. 3: 8.** Die plant, en die nat maect zijn een: maer een ygelick sal lijnen loon ontfangen naetlijnen arbeidt. **Alwaer hiervan geseerdt wordt dat de groothelt van den loon na den arbeidt sal geevenmatigt zijn.** Oock leyd ons daer hoene de redeneeringe Pauli ovet de wederopstandinge der dooden 1 Cor. 15: 40, 41. Eh daar zijn hemelsche lighaemen, en daar zijn aerdsche lighaemen: maer een andere is de heerlickheyt der hemelsche, en een andere der aerdsche. En een andere is de heerlickheyt der Sonne, en een andere is de heerlickheyt der Mane, en een andere is de heerlickheyt der Sterren: want de eene sterre verschilt in heerlickheyt van de andere sterre. **Alwaer eerst de lighaemen die in de doot afgelegt zijn vergaderen worden niet die / die in de wederopstandinge aengenomen worden.** Daer nae worden oock die / die hemelsche zijn / geseft seer veele van malkanderen in heerlickheyt te verschillen. **Gelijckertwijls de Sonne, Mane, en Sterren, alle wel hemelsche lighaemen zijn / maer in een groote onevengelijckheyt van heerlickheyt.** En waer toe dient die onderscheptene meldinge van Sonne, Mane, Sterren, en van yders onovergelijckelike glants / inden den Apostel niet anders boozgenomen heeft te seeren als de verschepdenheyt der aerdsche lighaemen van de hemelsche, daar ondertusschen alle de hemelsche deselve trap van heerlickheyt souden hebben?

Ten minsten sullen de Voor-gangers der Oude, en der Nieuwe Kercke grooter heerlickheyt hebben als de andere.

X L. Ten minsten schijnt dat niet geen schijn van reden ontkent te kommen worden / dat de boozmaetige Boozgangeren van de Oude en Nieuwe Kercke / de Patriarchen, Propheeten, Apostelen, Martelaeren, en naerfste Leeraeren der Gemeente / eenige grooter heerlickheyt sullen hebben. **Tot allen en is niet geseft / het gene tot de Apostelen geseft is Matth. 19: 28.** Wanneer de Sone des menschen sal geseten zijn op den throon sijner heerlickheyt, sult gy oock sitten op twaelf thronen, oordeelende de twaelf geslagten Israels. **Welcket woorden-meyninge seer wel / soo ick het oordeel / verklaert is van den Boozlichtigen Grotius.** Het is even soo veel als of de Heere geseft hadde / gy sult de naeste eere aen mi / die Koninck den / bekleden. **Oordeelen, beteekent hier soo veel als boven andere te zijn / om dat de Oversten gemeenlick sitten om over gerigt-saeken te oordeelen en te vonnissen.** **Daerom de Magistrature van de Hebreen genoot wordt medina (מדינה), dat is) een regts-sprekinge of oordeel-vellinge.** **De spreekwijls is genomen en ontleent van de Oude staet van het Israeltische Koninkrijk / in welck de oversten der stammen naest**

maect een de Coninckliche Majesteit quamen / en in de openbaere vergaderingen nevens sinen thoon saten op prachtige setels. Welcke heerlichheyt der Apostelen alsoo binnen de paalen van de strijdende kerche te besluyten / dat men soude bewetren / dat sp in de zeegepraende / daer eyndelick de volle arbeyds-loon is / van haere Thoonen soudren afschepden / schijnt bukten alle reden te zijn. En het en komt niet over een niet het gesigte van Johannes / die in den hemel vier en twintig Thronen sag / en op deselve sittende vier en twintig Ouderlingen / dat is / de Patriarchen van de Oude en van de Nieuwe kerche / bekleedt niet witte kleeren / en hebbende goude kroonen op haer hoofden. Opend. 4: 4. En deese dingen zijn van sulcken baerbijschelicken waerheyt / dat die gene selve die andersins de onebengelichheyt der hemeliche heerlichheyt tegenspreken / bekennen / datmen onderschepdt moet maerken tusschen die gelucksalighheyt der gelovigen sal-gebruyken / soe veelse geloovige zijn en dat is die ten laetsten dage een yder sal geworden, voo so veel hy in de bevoorderinge van Christus Coninckrijcke neetstighen en niet bruyt sal hebben gearbeydt / en die onebengelichlick uytgedeeft schijnt te sullen worden. Nog om dat het een heerliche saecke is soe daenigen lof uyt de mont van Christus selve weg te draegen / en de gebruynisse van dit getuygenisse in de gemoederen der gelovigen in ewigheyt sal blijven hangen; soe en durvense niet ontkennen / datmen in die soorte van heerlichheyt een onebengelichheyt van trappen mag stellen in het Coninckrijcke der hemelen onder de gelucksaligen te sullen zijn. Want waerlich men moet niet meppen / datter dan veel dienstknechten Christus sullen zijn die den Apostel Paulo voo soe veel soudren komen even-gelick-gereckent worden. Siet de Ihesus Amyraldi de Vita Eterna §. 34.

XLI. De andere dingen die aengaende de staet van de toekomende De andere
soudren al te hienstellig gelovigen / voo de Heplige Johannes dingen
schijnt afgesneden te hebben / in de mach hy gesegt heeft: Geliefde, nroten
soe zijn wy kinderen Gods, en haer en is nog niet geopenbaert wat wy niet nieuw-
zijn sullen. 1 Joh. 3: 2. Waaron het veel beter en hepliger is daer gieriglick
op toe te leggen / dat wy te sijner tijden dat heerliche leven deelagtig onderloft
worden / als het nieuwgierige gmoet niet hoele en ydele bespiegelingen worden.
te worden. Dat onwetende onwetmen voo secker houden / dat
het de ooge niet en heeft gesien, en de oore niet en heeft gehoort en in
het harte des menschen niet en is opgeklimmen, 1 gene Gods bereydt
heeft dien die hem lief hebben. 1 Cor. 2: 9.

VAN DE
B E D E E L I N G E
D E R
VERBONDEN GODS.
VIERDE BOEK.

EERSTE HOOFT-STUCK.

Van de Leere der Saligheyt in de eerste
leef-tijt der werelt.

Ontwer-
pinge der
saecten
die ver-
klaert sul-
len wor-
den.

De hier aen toe hebben wop die goederen
verklaert / die DEN GENAEDE-
VERBONDE WESENTLICK zyn.
Laet ons nu bysonderlicher besien de twee
HUYSHOUDINGEN, ofte de
Verscheydentheyt der Bedeelingen, waer
mede dat Verbondt bedient is. Alwaer/
volgens het ontwerp / in het 3de. Hooft-
stuck van het voorigaende boeck gemacht /
eerst de gelegentheyt DES OUDEN,
daer nae DES NIEUWEN TESTAMENTS, nader en
netter moet verklaert worden. In HET OUDE Testament sul-
len wop onderschepdentlick VIER voornaemste hoofdstucken aen-
mercken. 1. DE LEERE van de Gemeene saligheyt / gelyck-
se daer overgelevert. 2. DE GOEDEREN van het Testa-
ment.

ment. 3. DE GEBRECKLICKHEDEN van het selve / ofte / gelijk Paulus spreekt Heb. 7: 18. des selven swackheyt en onprofytelickheyt, waar dooz dat Verbondt niet onberispelick en is geweest Heb. 8: 7. 4. DE VEROUDINGE van het selve. DE LEERE kan wederom aangemerckt worden / als verklaert MET WOORDEN, afgescheyt MET VOORBEEDEN, bevestigt MET SACRAMENTEN.

II. De Goedertierentheyt Gods heeft terstont na den val den elendigen mensche voorgestelt de Leere der Genade / soo dat de herten inhoudt van het gansche Euangelium in wepnig woorden / die op na als een Raadfel zijn / begrepen wordt. Dit Eerste Euangelium staet Gen. 3: 14, 15. Doe seyde de Heere Godt tot de slange; Dewyle gy dit gedaen hebt, soo zijt gy vervloeckt boven al het vee, en boven al 't gedierte des velt: op uwen buick sult gy gaen, en stof sult gy eeten alle de dagen uwes levens. En ick sal vyantschap setten tuschen u, en tuschen deese vrouwe, en tuschen uwen zaede, en tuschen haeren zede: dat selve sal u den kop vermorselen, en gy sult het de versen vermorselen. Certys heeft Lutherus geklaegt / dat niemant der Oud-vaderen en Bisschoppen / die in de heplighet des levens en geleertheit uptrouwen / deese plaats nae waarde heeft verklaert. Daerom moeten de naechomelingen te neerstiger arbeiden / om dat sojguldigh te volvoeren. Het welcke seer geleerde upleggers in der daed geluchighlyc gedaen hebben. Wy haere voetschappen opvolgende sullen toonen dat de voornaemste artikulen van de Leere des Euangeliums in desen text beknoptelich vervatter zijn.

Het eerste Euangelium.

III. Wy stellen vooz upt dat in dit bonnis de Duyvel betoozdeest / den welken de Heere onder den naem van de slange aen spreekt / om dat hy dat diert om den mensche te verleyden misbrypht hadde. Want die heerliche redenning Gods soo nauw te maechen / datse soude gereekent worden alleen in een onberuustig diert haere gansche verbullinge te hebben / is al telaf en mager. Want behalven dat het den Grootsten Godt onbetamelich soude hoemen schynen te zijn / een onberuustig beest en dat van alle reden betooft is / mer sulche hooge woorden aen te spreken; soo zijn veel dinge die hier tot de slange seggt worden / indien gys nae de letter uplegt / aen dit beest natuurlich / gelijk als op den buyck te gaen, en stof te eeten. Want men moet blypen de Schysfure niet seggen / dat de slange / het welck de Joden beuselen / op voeten gegaen heeft / of regt op gewandelt heeft / of andere spysen eertijts gehad heeft als sp nu heeft: en men moet niet meynen / dat de slange nu alleen stof eet, dewijle Aristoteles de slangen telt onder de dieren die allerley dinge eeten, en getuygt datse de suocpagtigste van alle dieren zijn. Stof wordt de spys der slange genoemt / om datse / alse op de aerde krumpt / niet

In de Slange wordt de Duyvel veroordeelt.

en kan vernijden met andere spijzen stof in haer mont te brengen. Gelijcherwijs David in zijn oeffenheit klaegt / dat hy alsche ge-
ten heeft als broodt. Ps. 102: 10. om dat hy boozwaarts over in de
asche liggende broodt at dat op de aarde was geworpen. En min-
sten is dat geene dat hier tot de slange gesegt wordt / van het garn op
den buick en van het eten des stof / veel pieren en wouten ge-
meen. Gelijcherwijs de seer Geleerde *Bochartus* toont / *Hierozoici-
Lib. 1. cap. 4.* Nog hoe streckt het het de slange tot een bloeck / dat an-
dere dieren / die den Satan alsoo niet misbruycht heeft / natuerlick
is? Daerenboven oock datse voor den mensche grouwelick is / komt
daar uit voort / om datse een bedrieglich vergift heeft. En dat heeft-
se oock met andere bestien gemeen / die nae de sonde den mensche tot
schijck en verbaertheit sijn. Hier hy komt dat 'er den mensche niet
veel aen gelegen is of tenig dier op voeten of op den buick gaet: of
het knippen / of biterich / of stof eet. Maer het is secker / dat Godt
dooz dese vertroostinge der slange de elendige eerste menschen wil
troosten. Waerom sullen wy dan de woorden alsoo verklaren / dat-
se of ganschelick geene / of een seer geringe vertroostinge / den
mensche die sijn ongeluck ernstelick beweent / bequaem sijn toe te
brengen?

Den welc-
ken de
Schrifture
de slange
noemt,

I V. Maer dit is het boozmaerste / dat de Schriftuere selve duyde-
lick den Duyvel noemt / de slange 2 Cor. 11: 3. en die oude slange
Openb. 12: 9. En de overwinninge van den selven noemtse een
verplettinge onder onse voeten, Rom. 16: 20. En hoewel wy toe-
skonden / dat deese dingen eerstelick en letterlick gesegt worden tot het
dier, daer dooz de Satan als dooz een wercktuug gesprooken heeft /
het is uit de natuer der saecke openbaer / dat deese dingen meer tot
den Oppersten Verleyder hebben kunnen en moeten gesegt worden.
Want gelijck *Chrysostomus* wel redenkabelt / indien die gene die de
plaetse van een wercktuug bekleedt heeft, soo grooten grantschap heeft
ondervonden, hoedaenigen straffe heeft waerschijnlijk de Duyvel
ontfangen?

Oock is
den Satan
sijne doot
voorbe-
reydt.

V. En men kan niet boozwenden / dat dat gene dat tot de slange
gesegt wordt / alle de daegen oves levens, op den Satan niet kan ge-
past worden / daer men secker van weet dat hy een onsterfelic en
een ewighe Geest is. Want oock den Satan is sijn doot boozbe-
rept / namlieck het oordeel van den laetsen dag: op welken hy ge-
worpen sal worden met de doot in de plaetse van vuur en solpher,
Openb. 20: 10. De Duyvel leeft, wanneer hy kragtlick werckt
in de kinderen der onghoorzaamheyt, en sig selven alsoo betoont te
sijn de Gewelthebber deser werelt. Hy sal gestorven sijn, wanneer
hy in Gods Koninkrijcke en tegen het selve / geenige wercktuugen
meer en sal gebuyken. Alsoo doet de Heere Iesus den vyandt en
wraeckgierigen ophouden Ps. 8: 3. en doet teniete den geenen die 't ge-
weldt

weldt des doods heeft. Heb. 2:14: **De daegen van het leven des Dupels zijn de daegen die voer het oordeel gaen. Het welke een nuttige leere geeft / gelijk top trestont sullen sien.**

V. I. **Dag het heeft Gode bejaegt die woorden / die den elendigen mensche een springader van alle vertroostinghe zijn / tot den Duyvel die dingen die tot vertroostinghe van de mensch behooren , tot den Duyvel gesproocken zijn.** 1. Om die boosaardige en troise Grees pyt aen te doen / die sijn veroordeeling gedwongen wierdt aen te hooren / in tegenwoordigheyt van die brossche menschkens / die hy soo ligtelick onder sijn magt hadde gebragt / en daer hy meynde in eenwigheyt over te sullen heerschen. 2. Om met een seer soete vertroostinghe de eerste menschen te stelen / den welken niet alleen seer aengenaem moest zijn die regtveerdige waerhe / die Gode beloofde van haeren vyandt te sullen nemen / maer dewelcke oock in de veroordeeling des Duyvels haare vrysprekkinge hoorde. 3. Om te doent blicken dat dit bonnis de natuur heeft van een uytcrlic wille. Want gelijckertwijse Gode / den Dupel / welke op de misdaet selve betrapt was / dien hy nog ontkennen nog op een ander schuyben koste / sonder verder ontfuerfoeck veroordeelt / niet een onveranderlick en onherroepelick oordeel: alsoo worden die goederen / die in drese veroordeeling des Dupels den uytverhoeren toegeleget worden / den selven toegeleget door een uytterse en onveranderliche wille Gode / die aen eenige onsekerere voorwaarde niet en is opgeschort.

V. II. **Laet ons nu naukeuriger die dingen besien die in dit bonnis worden begrepen. En deselve zijn de volgende. 1. DE GOEDEREN die den mensche belooft zijn. 2. DE WERCKMEESTER van die Goederen. 3. Der selver VERDIENSTIGE OORSAECK. 4. DE MANIER VAN VERKRYGEN. 5. DE ERFGENAEMEN. 6. HET MIDDEL van besooninghe.**

V. III. **DE QUAEDEN die Gode over de slange uytspreekt / Het Eerste zijn GOEDEREN voer den mensche. Deese nu zijn Dier. HET GOEDT dat-ter Belooft wordt.** 1. DE Vervloekinghe der slange. Dewijle gy dit gedaen hebt, soo zijt gy vervloekt boven al het vee, en boven al't gediert des velds. Alle beesten zijn de verderffnisse onderworpen. Onredelcke dieren, die de nature volgen, en voortgebragt zyn om gevangen en gedood te worden. 2 Petr. 2:12. En om de sonde des menschen zijn de beesten / als dingen die den mensche toekomen / elendig gert geworden. Ende en konnen niet upgesloten worden van die geschapene werck / die niet gewillig der pdelheyt onderworpen is / Rom. 8:20. En onder deselve zijn er die quade beesten genoemt worden. Soodaenig een verbloekinghe nu wordt de slange aengebondigt / waer door hy geringer / veragter en elendiger als alle beesten sonde worden. Dit bringet met sig. 1. Een onderwinneliche dwaesheyt en

en Quadaerdigheyt: soo dat hy nog Wys nog Goedt kan zyn; erger zijnde als een peert en een muyl-ezel, welke geen verstand en hebben, Ps. 32: 9. 2. De grootste vergaelickheyt, waer mede hy die godlooselick Gode sogt ewigelijck te zyn / en de Oerfchappe over het vooztrefelickste schepsel Gods / den mensche / schein bekomen te hebben / beneden de beesten nedergedrukt wordt. 3. Een elende die nimmermeer sal gecyndigt worden. De beesten steruen en vergaen / ende en komen in het gerigte niet: maer de Slange die boven de beesten verbloecht is / kan het gerigte niet ontvlieden. Het eeuwige vuur is den Duyvel en sijne Engelen bereydt. Matth. 25: 41. het heeft niet anders als den mensche seer aengenaem konnen zyn / dat bonnits te hooren / waer mede die vrant / die hem der verbloechinge onderhevig gemaect hadde / selve ter verbloechinge gedoomt wordt.

Het Tweede Goedt.
Wat het zy, op den buyck te gaen.

IX. HET TWEEDE Goedt is de Verbreckinge van sijn magt. Welcke met dize spreckwijzen uytgedrukt wordt. De eerste is op uwen buyck sult gy gaen. Dat is gy sult gedwongen worden op de aerde te kruipen / en gy en sult den mensche niet meer mogen bespringen / nog hem verstricken / nog met uwe vergiftige omhelssingen dooden. Verstandiglic segt hier PAREUS: Hy wordt oock zelve gedwongen op sijn buyck te kruipen; om dat hy van den hemel eens nedergelooten zijnde nu veroordeelt wordt, om geduerlick op de grondt in aerdsche vyiligheden te kruipen, soo dat hy sijn hooft niet meer tot hemelsche dingen kan opbeuren. Alsoo wordt. Openb. 12: 9. het Oordeel der oude slange, de Duyvel, waer mede hy nu bedwongen word, genaemt een werpinge op de aerde, daer vervolgt hy de vrouwe vyandelick, maer hy kanse niet ganschelick verdrucken.

En stof te eten.

X. De andere spreckwijze is / Stof sult gy eten. Dupten twyfel beteekent dit de grootste nederwerpinge. Want de overheerde vranten / die aen de voeten van den overwinnaer liggen nedergevelt / worden nae de sijl der Schijfture gesegt stof te lecken. Ps. 72: 9. Syne vyanden sullen het stof lecken, Mich. 7: 17. Sy sullen het stof lecken als de slange. Jes. 49: 23. Sy sullen haer voor u buigen met het aengesigte ter aerde, en sy sullen het stof uwer voeten lecken. Maer nog een groofter nadruk schijnt 'er in deese woorden te zyn / wannert aen de slange belast wordt stof te eten; gelijckertwijls oock Jes. 65: 25. gesegt wordt en stof sal de spijs der slange zyn. Het welcke / soo ick niet misvat / dize dingen in het geheel beteekent. 1. De inbindinge van de magt des Duyvels / tot aerdsche menschen, die aen de kluppen kleven / en in de dingen deser aerde haer goet en geluck soeken. Die alleen sal hy konnen verslinden; op de andere sal hy geen regt hebben. En dit selve streckt de Gemeente tot een seer groot goet. Want als de godloosen van den Duyvel verslonden worden / soo worden de ergernissen van den weg der gerechtigheyt weggemen.

men/ de Gemenpte van der selver quellingen verloft/ en zelfs het Koninkrijcke des Duypels in deese werelt vermindert. 2. Wat aengaet de uytverkorenen/ soo beteeckent het een inbindinge van de magt des Duypels tot der selver lighaem, dat/ om de sonde/ stof genoemt woirdt/ en gesegt tot stof te sullen wederkeeren. Dat lighaem sal de Duypel opsloeken/ dat is/ ter doot brengen/ en onder deselve tot de laetste wederopstandinge toe vast-houden. Op de ziele der uytverkorene sal hy niets vermogen. En deese verbreekinge van het stoffige lighaem is den gelovigen oock nuttig: want niet een woirdt verhoochen de oude mensch, die in de leden van het selve tot nog toe had hupsgelouden. 3. Beteekent het die boose wellust des Duypels/ dien hy daer upt schept dat hy de verwoepelingen tot schelmstucken/ en hy gevolg tot het eeuwighe verderf verlocht/ en den godsaligen/ soo veel mogelijk is/ verdoelt aen doet. De spyse, dat is/ de lechternyen/ van de Heere Jesus/ was/ te doen de wille des geenens die hem gesonden heeft: en de menschen te beheren tot Godt. Joh. 4: 34. In tegendeel houdt het de Satan vooz lechternyen de Godloosen te drijven tot het quaede/ en de geliefde kinderen Gods te quellen. Het welcke/ gelijk het de grootste boos-aerdligheyt/ alsoo oock de hoogste elendigheyt is.

XI. En op dat niemant deese uitlegginge als nieuwt en ongehoort Fagius, Pareus Au-
 versmadelick verwerpe/ soo sal ih'cr hy schryben de verklarungen gustinus,
 VAN FAGIUS en PAREUS. Indien wy nu deese dingen Ambrosius
 tot die Geestelicke Slange brengen, namelick den Satan, dien de He- gepresen.
 breën noemen de Oude Slange, die in de slange dat redenloose dier als
 in een wercktuug gewerckt heeft, gelijk wy dit waerlick doen moeten, soo beteecken en sy dat onse wederpartyder die Oude Schalck nedergerworpen en verslagen is, die te vooren verheven daer henen ging; dat hy sfoeet, dat is, dat hy de aerdsche menschen, die haer bewegingen genegen zijn op te volgen, komt te verslinden. Want niets vermag hy op de godsaligen, die, de aerdsche dingen veragende, tot hemelsche dingen genegen zijn. De Satan is een Geest; foodaenigen spyse moet hy dan oock hebben: dit zijn de sonden, door welke sijnen honger gesilt wordt: Want gelijckerwijs de slange op de aerde kruypt, op de aerde leeft, op de aerde ligt; alsoo is het de aert des Satans de menschen-nae de aerde te trekken, tot aerdsche dingen weg te rukken, en van de dingen die boven zijn af te troonen. Tot hier aen toe FAGIUS Van welken PAREUS niet veel verschildt/ wiens woorden deese zijn. Hy wordt oock veroordeelt om aerde te eten, dat is, om sig te weyden met de vuyligheden van schelmeryen en ondeugentheden, gelijk een onreyn verken met drek gevoet wordt. Dat geschiedt, als die onreyn Geest niet alleen sig selven met de besmettingen der werelt bevuyt en vermaect, gelijk een seuge in de wentelinge van het slijk: maer oock de verworpelingen dompelt in de selve dingen met hem

CCCC

hem en deselve verderft. Dit is de soetste spys des Satans. Want daer yemant mede vermaekt wordt, dat hout hy voor sijn spys en leckernyen: gelyck'er selegt wordt, *Optima cibis invidia*, dat is / de beste dingen zijn een spys van de nijd: Desgelijks, *Pascitur in vivis Livor*, &c. dat is / de wangunst aet sig met de levende. AUGUSTINUS trechter geen onaerdige leere upt. De aerde, segt hy / is de sondaer: De sondaer is dan aen den Duyvel tot een spys gegeven. Laet ons geen aerde zijn, indien wy van de slange niet en willen verslonden worden. Dit heeft PAREUS AMBROSIUS *Lib. 1. de Penitentia*, Cap. 13. aengetrocken van Rivetus, *Exerc. 35. in Genesin* legt het soo upt dat het stof is het vleesch der menschen, en hy wil dat van Godt den Duyvel toegelaten wordt dit vleesch te eeten, dat is / de lighaemen der gelovigen te quellen en te scheuren, maer dat hem geenige macht toegelaten is op de ziele.

Wat daer
zy de ver-
morfeling
van de kop
der Slange.

XII. De derde spreekwys waer mede de verbzeeking van de magt des Duyvels te hemmen gegeven wordt / is de vermorfeling van sijn kop. In de kop der slange is het Vergift, Looshey, sterckte, Leven. Het Hooft der slange derhalven beteekent des Duyvels dooztrapte schalkhey, vergiftige kragt, en dat gantsche Dwinglandsche rijk, dat hy dooz de sonde op den mensche bekomen heeft. De Vermorfeling van den kop, is de vernieting van alle magt: na de verblaeringe des Apostels / Rom. 16: 20. En de Godt des vredes sal den Satan haest onder uwe voeten verpletten. Van welke vermorfeling een sinnebeeld was die wonder-doende kragt aen Christ discipelen gegeven / waer van Luc. 10: 19. Siet ik geve u de magt om op slangen en schorpioenen te treden, en over alle kragt des vyands: en geen dink en sal u eenigzins beschadigen. En Marc. 16: 18. Slangen sullen sy opnemen, nameelck sonder schade / gelycherwijs blijkt upt de geschiedenisse van Paulus Hand. 28: 5. *Tersullianus*, aengetrocken van *Grotius* (*ad Luc. 10: 29.*), getuygt / dat deese kragt om de slange van haer vergift te ontkleden / en haere koppen sonder schade lydinge te breeken / in sijnen tijt in de Christenen nog niet uptgebluscht geweest is. En hoewel de Duyvel in dit wonderwerck / in den tempel van Iis hy de Egyptenaeren naegeboort heeft / volgens de aenteekeninge van Bochartus upt *Elianus* (*Hierozoici Lib. 1. cap. 4. in fine*), dat nogtans daer dooz de verbzeeking van sijn heerschappye beteekent geworden is / leert de Heere duydelyck / wanneer hy by de Slangen en Schorpioenen voegt alle kragt des vyands. Alsoo is de Duyvel gedwongen om selve dooz sijn begoochelingen een doozspel te vertoonen van sijn ondergang.

Het Derde
Goedt.

XIII. HET DERDE Goedt dat Godt hier belooft / is de settinge van vyandschap tusschen de slange en de vrouwe en haer saed. Welcke woorden de Heyligmaeking van den menschen inslypen. Want als de mensche een vyant des Duyvels is / dan schutwt en bled hy

hy alle gemeynschap met hem / haet en verfoept sijne wercken / poogt hem en sijn rijk in sig selve en in andere te verbzecken / en doet dat geene seer gaern dat hy weet den Duyvel te spjten. En hoewel hem de Duyvel daerom vbandelick verbolgt / om dat hy de godtsalligheyt behertigt / het isser soo verre van daen / dat hy sig daerom van het goede soude laeten afstrecken / dat hy in tegendeel hem wackerder te heer gaet. Soo lange de mensche nog niet en is gehelygt / soo houdt hy vzeede met den Duyvel / en onderwerpt sig vzedelick aen sijn heerschappye. De vbandschap en vbandigen handel tegen den Duyvel kan niet voortkornen als uyt een ingeslozt beginsel van heyligheyt. Dit belooft Godt den mensche / als hy segt / Ick sal vyandschap setten &c. Niet alleen stelt hy de vrouwe een Wet / om naemaels geen t'samenspraech of vzienschap met de Satan te houden / en om niet te met dien gesworenen vbandt te doen te hebben : en niet alleen heeft hy met desen uytspjaech den voozouderen de deure der bekeeringe wederom geopent / gelyck *Parus* hier aengeteeckent heeft : maer hy belooft oock dat hy dooz een onbertwimelicke werckdadigheyt sijner kragt sulks soude uytwercken / en maechen dat het daer was : Dat hy tegen den Duyvel die vbandschap soude setten die sonder de liefde Gods niet en vermag. Wel segt *Rivetus* (*Exerc. 37. in Genes.*), Alsser vyandschappen worden voorseggt, soo wordt'er met eenen voorseggt dat de menschen sullen wederkeeren tot die vernieuwinge des gemoeds, datse in dat swaere jok van de Dwinglandye des Duyvels een mishaegeen hebben, en het selve soeken af te schudden : en datse het selve eens gelukkig afgeschuddet hebbende, naderhandt met een geduerig gevegt tegen hem waeken, om niet wederom onder het selve te kornen. Maer seer deftig is dit uytgehaelt van *Cloppenburgius* (*Schol. Sacrif. p. 75.*) De vrouwe konde geen vyandschap hebben met den Duyvel, ten zy dat de vyandschap met God, die de Duyvel met zyn verleydinge van de vrouwe en haere naekomelingschap gebaert hadde, was vernietigt door de Regtveerdigmaekinge : en de heerschappye der sonde in de vrouwe overwonnen en overheert door de Heyligmaekinge. Settende dan den Duyvel vyandschap, zoo maekt hy met de vrouwe een verbondt van vrede en van Vriendschap, waer mede hy haer belooft de genaede der Regtveerdigmaekinge en der Heyligmaekinge.

XIV. HET VIERDE Goedt / is de wederopstandinge der Het Vierde lighaemen, die tot stof gemaekt zijn dooz hem die het gewelt des Goedts heeft : die duydelick woordt aengewesen / alsser geseggt woordt dat de slange stof soude eten alle de dagen haeres levens ; welke zijn de dagen die vooz het oordeel gaen / gelyck wy boven §. 5. getoont hebben. Waer uyt besloten woordt / dat de tijt van des Duyvels magt / en etinge / een seckerlick bepaelden uytganch / en eynde heeft. En dat die verstercken zijnde / de lighaemen der godtsalligen

gen uyt het stof sullen worden opgeweckt / en dat alle gewogten en overblijfselen van de magt des Duyvels en der sonde / door welke de Duyvel magt bekomen heeft / sullen te niere gedaen worden / op dat hy onder sijn heerschappye niet vasthoude het stof onser lighaemen / die tempelen Gods en des heyligen Gestes / in een heerliche heyligheyt / moeten zijn. Oock dat selfs is niet ganschelick onaanemerck van FAGIUS overgeslagen: welke dusdaentigen verklaringe geeft. De dagen van het leven des Satans zijn de gansche tijt tot de voleyndinge der eeuwen en de komste Christi. Want dan sal hy met alle sijne dienaeren gesmeten worden in het eeuwige vuer. Matth. 25: 41.

De Werckmeester de Ier Goederen.

XV. JEHOVA GODT selve roemt sig aller deser goederen WERCKMEESTER te zijn / als die tot de slange spreekt / en die verklaert dat hy die vbandschap / daer wy van gesegt hebben / sonde setten. Men moet wel niet ontkennen / dat de uytwerckinge van soo grooten goet aen de gantsche Ongedeelde Drie-Eenigheit toe te schryven is. Maer nogtans bekleedt de Vader, die de eerste in orde is / in de Duyshoudinge van onse Saligheyt oock de Eerste plaetse. En nademaal het eeuwige Borgschap des Soons / volgens het verdrag datter tusschen den Vader en den Zoon is / de sonde gestelt zijnde terstont sijn kragt begon te toonen / soo worden dese woorden niet qualick gebragt / eerstelick en onmiddelick / tot den Vader, die om het Borgschap des Soons sijn genaede den Sondaer toesteg / en die sig van de Middelaer / of het Zaedt der Vrouw / dupdelick genoeg onderschept. En waerlick Godt was in Christo de werelt met hem selven versoenende. 2 Cor. 5: 19. Dat is / de Vader in den Soone de Middelaer.

De verdienstige oorsaek. Wat het zaedt der Vrouwe zy?

XVI. DE VERDIENSTIGE OORSAECK deser Goederen is HET ZAEDT DER VROUWE by uytnementheyt alsoo genoemt. Waerlick ick en onkenne niet / wanneer het zaedt der vrouwe gestelt wordt tegen het zaedt der slange, en vbandschap tusschen beyde bevestigt wordt / dat beyde het zaedt van een samengevoegde menichte te verstaen is: sulx dat door het zaedt der slange, alle godloose betreeken worden / die gebroedsels der adderen worden genoemt Matth. 3: 7. en door het zaedt der vrouwe, de uytverkorene gelovigen, te gelyck met haer hooft Christus. Maer dat nogtans in dat zaet eenen uytnemende is / den welken die naeme boornamelick toekomt / en door wiens kragt het overige zaedt die dingen die hier vooslegt sijn upeboert / is buyten twyfel te stellen. Gelyckerwijs oock het zaedt Abrahams, nu rupmer dan nauwer te verstaen is. Somtijts betreeken het sijne naekomelingen uyt Isaac en Jacob. Gelyck Gen. 17: 8. Ick sal uwen zaede het landt uwer vremdelingschappen geven. Somtijts bpsonderlicker de gelovigen uyt sijne naekomelingen / welke wandelen in de voetstappen des geloofs van

van Vader Abraham, en den welken gedaen is de belofte van de
 erffenisse der werelt, door de regtveerdigheyt des geloofs. Rom 4: 12,
 13. Somtijts allerbysonderlicst / dien uytnemenden in het sacdt
 Abrahams / die de fonteyne soude zijn van alle segeninge: gelijk
 Gen. 22: 18. In uwen zaede sullen gesegent worden alle volckeren der
 aerde. Welck zaedt is Christus, Gal. 3: 16. alsoo zijn mede die din-
 gen die hier gesegt worden op haer wyse allen gelovigen gemeyn:
 soo nogtans dat eerselich en voornamelijk eenige gewogten zijn toe
 te schypven aen hem / die in dat zaedt de uytneemende is / namliek
 Christus. Gelyckerwijs d'Apostel oock onderschept maecht tus-
 schen het heyligende, en het geheylgde zaedt / het welcke bepde uyt
 een is. Heb. 3: 11.

XVII. De redenen nu waerom Christus het zaedt der vrouwe Wacrom
 genoemd wordt / schynen voornamelijk twee te zijn / waer van de Christus het
 ene Christo eygen is / de andere Christo niet de andere menschen zaedt der
 gemeyn. De gemeyne is deese: op dat wy souden verstaen dat hy vrouwe
 onse broeder en naesten is / uyt den selven bloede met ons gespro- genoemt
 ten. Want de menschen worden nae de stijl der Schysfure genoemd wordt?
 geborenen van een vrouwe. Job 14: 1. en 15: 14. en 25: 4. Matth. 11:
 11. Waer hy komt de andere die hem Eygen is / dat Christus wel
 een vrouwe heeft tot een moeder / geworden zijnde uyt een vrouwe,
 Gal. 4: 4. maer nogtans geen man tot een Vader, als zijnde sonder
 Vader, Heb. 7: 3. Hier nede kan vergelecken worden Jer. 31: 22.
 de vrouwe sal den man omvangen. Want hoewel die reden deser be-
 naeminge geen plaets heeft in de gelovigen / die oock het zaedt der
 vrouwe genoemd worden / maer om een andere oorsaeck / terstont te
 verklaeren; dewyle nogtans Christus in dit zaedt de eerste plaetse
 heeft / gelyckerwijs in een andere sin hy / en in een andere sin de ge-
 lobige / den Duyvel de kop vermorselen, soo is dat hy oock in een
 andere sin als sy / het zaedt der Vrouwe genoemd wordt. Desebe
 woorden worden wel van bepde gebuycht / maer om dat Christus
 beel voortreffeliker is als de andere / so hebbense daerom oock een
 veel heerlicher sin waanneeste Christo toegepast worden.

XVIII. Het is wel waer dat Christus oock het zaedt Adams is, en niet
 wiens soone hy oock genoemd wordt / Luc. 3: 38. gelyckerwijs me- het zaedt
 de het zaedt Abrahams, en de Soone Davids, om dat hy uyt een Adams?
 Maegt die van haer is voortgekomen geboren is. Nogtans is een
 groote oorsaeck geweest / waerom hy hier liever het zaedt der vrou-
 we als het zaedt Adams genoemd wierdt. Want Adam wordt in
 de Schysfure voorgestelt als d'oorspronck der Sonde en des
 Doodts. Eva heeft wel eerst gesondigt / dewyle nogtans niet Eva
 maer Adam hy naeme gestelt is / om als hooft des verbonds te re-
 presenteren het gansche menschelich geslagte / soo word't'er gesegt
 dat doot Adam de sonde en de doot in de werelt gekomen is /

Rom. 5: 12, 14. **Daerom heeft die gene / die ons van de Sonde en de Doodt salig maecht / niet aengemerckt moeten worden / als ondergeschickt aen Adam, en als sijn Soone: maer heeft aen Adam moeten tegengesteld worden / als de tweeden Adam, en het hooft van een ander geslagte. Dewyle nogtans deselbe heeft moeten sijn onsen naeste en broeder, soo heeft hy moeten geboren worden uyt een vrouwe: en Adam heeft onder hem moeten gestelt worden als sijn Soone dooz den Geest en het gelobe. Want nademael Godt hier segt dat hy vbandschap soude setten tusschen de vrouwe met haer zaedt en de slange met haer zaedt, sonder eenige meldinge van Adam; soo is het noodsaeckelich / of dat Adam uyt deese belofte uytgesloten wordt / of dat hy onder de vrouwe, of dat hy onder het zaedt der vrouwe / begrepen wordt. Dat wy het eerste souden seggen verbiedt ons de liefde jegens den voorvader / die sijne naekomelingen een Meester en Leeraer van de waere Godsdienst geweest is. Het tweede schijnt oock niet gesegt te moeten worden / om dat het met de reden over een komt dat de vrouwe onder de man wordt begrepen en in hem gerekent / niet in tegendeel de man onder de vrouwe. Blijft dan oberig dat wy het derde seggen: dat Adam, vooz soo veel hy is de Oorsprong der Sonde en des doots, gestelt wordt tegen Christus, dat hy / vooz soo veel hy salig geworden is / gerekent wordt onder het zaedt der vrouwe, waer van Christus het hooft is / en dat hy alsoo onder Christus gestelt wordt. Christus dan wordt het zaedt der vrouwe genoemt / om dat hy als een oorsprong van een beter geslagt gestelt wordt tegen Adam, als tegen de wortel van verdozene afftselen. En daer wordt mede te kennen gegeven dat Adam selve aen de vrouwe om haer zaedt danck te weten heeft dat hy salig wordt.**

1 Cor. 11:
11. en 12.
wordt uyt-
gelegd.

XIX. Hier henen / soo ick niet en seple / leydt ons Paulus / 1 Cor. 11: 11, 12. Nogtans en is nog de man sonder de vrouwe, nog de vrouwe sonder de man, in den Heere. Want gelijckerwijs de vrouwe uyt den man is, alsoo is oock de Man door de Vrouwe: dog alle dingen zijn uyt Godt: Ober welcke plaets wy niet en geheugt een voller verstaeninge gehoozt te hebben als deese / die ick uyt de schriften van secker scter Gelerdt Man sal geven. Dat de man en de vrouwe IN DEN HEERE sijn / aen de genaede en verlossinge dooz Christus te wege gebracht deelagtig / daer van hebben sy in alhanderten enigen danck te weten / en de eene heeft dat sonder de andere niet meer bekoemen of konnen bekoemen. Want gelijckerwijs de vrouwe is UYT DE MAN, uyt wiens ribbe sy geformeert is / welke in den Heere niet en soude hebben konnen sijn sonder de man / sonder wien sy selfs niet soude geweest sijn / alsoo is de Man in den Heere DOOR DE VROUWE; om dat de vrouwe eerder gestelt is tot een vbandt der slange / en de Messias het zaedt der vrouwe genaemt

naemt is: de man nu komt tot dat geluck dooz de vrouwe / vooz soo veel hy den Messias / die uyt kragt der belofte van haer afgedaelt / met den gelove aenneemt. De Vrouwe is UYT DEN MAN, ten opsigte van haer stoffe en natuurlick: niet alsoo den Man UYT DE VROUWE (het welke nogtans soude konnen gesegt worden indien 'er alleenlick de gewoonlickhe geboorte verstaen wierdt / op welcke wijse de soonen zyn uyt een vrouwe / Matth. 1: 3, 5, 6. en selve Christus / Gal. 4: 4.) maer DOOR DE VROUWE, om dat hy dit is niet nae de stoffe, maer Geestelicker en boven natuurlicker wijse / dooz genaede en gelove. Dus is dan de man aen de vrouwe een oorspronck van te zyn, maer de vrouwe aen den man van wel te zyn. Maer nogtans op dat sy wederzijds sig daer op niet en souden verhoedaerden / nog sig selven perweg toeschyppen / soo wordt 'er bygedaen / DOG ALLE DINGEN ZYN UYT GODE: dooz wiens wijsheyt en wysste wille bestelt is dat de vrouwe uyt de man den natuurlicken oorsprong heeft bekomen / de man uyt de vrouwe den bovennatuurlicken; en datse makhanderen schuldemaers zyn; maer dat de lof van die beyde weldaeden vooz den eenen eenigen Godt / als de opperste oorsaeck / in het geheel blyve.

XX. Hier uyt blijkt / dat 'er soodaenigen Saligmaecker belooft Hoe Christus wordt / die een mensche en een Soone des menschen soude zyn. Dus het Nadamael nogtans de selve hier beschreven wordt / als stercker dan hoeft der de Duivel / die dooz de sonde regt bekomen heeft op den mensche / slange ver- soo volgt / dat hy oock de waere Godt is. Want hem wordt toege- morfelt? schreven dat hy de kop der slange soude vermorselen. Dit doet hy 1. Dooz de Verdienste sijner Voldoeninge, en daerom is het noodsaeckelich dat hy van soo grooten waerdigheyt is / dat hy een bequaem randsoen-gelt vooz alle de uytverkorenen kan betaelen. 2. Dooz de kragt daedigheit sijnes Geestes, alle magt des Duivels allengskens vernietigende; en alsoo sig selven betonende stercker te zyn als de stercke.

XXI. DE WYSE op welke dese Saligmaecker de saligheyt Hoe de soude verwerven / ducht Godt uyt seggende tot de Slange / Gy sult Duyvel het de versen vermorselen. In welke woorden is. 1. Een aenkom- hem de dinghe der lydingen, die Christo dooz den Duivel en sijne wercktu- versen ver- gen souden aengedaen worden / dooz welke hy vooz een tijt soude wor- morfelt? den nedergetwoopen. Terwijl hy de kop der slange met sijn voet vermorselt / en deselve van alle magt ontkleedt / soo sal de slange met een vergiftige beet het agterdeel van sijn voet swaerlick verwonden / en hem dwingen te waggelen en te vallen. Want op de hiel en of versen fraet de mensch regt over-epinde: die swaerlick verwondt zijnde / wordt hy nedergetwoopen. 2. Een voozsegginge van sijn wederopstandinge. Want sijn hoeft sal niet vermorselt worden / of sijn herte verwondt / of eenig deel swaerlick beledigt in het welke

welcke de setel van het leven is; maer alleenlick sullen gequetst worden de hien, jaе selfs niet de hien of versenen, maer alleenlick een van beyde de versenen. Verhalven sal hy soo nedergeworpen worden / dat hy terschont / sijne krachten herbat hebbende / opstaet / en aen de gansche werelt openbaer maechte dat hy overwinnmaer is.

De lydingen, die met deese woorden Christo aengekondigt worden, zijn niet alleen Stryds oefeninge maer oock Rigerlicke.

XXII. De lydingen die hier aengekondigt worden zijn niet alleen Stryds-oeffeningen, geluck penant deselbe noemt/waer mede de Slangge met haer zaedt/ uyt haet der Hepligheyt en Regtveerdigheyt / Christum bestreden heeft; maer oock RIGTERLICHE dooz het seer regtveerdig Gerigte van Godt den Vader den Soone / die Bozg is / opgelegd / tot betooninge van sijn regtveerdigheyt / welcke niet toe en liet dat de sonden sonder schuldige voldoeninge vergeven wierden. Want Godt bekleedt hier de persoon van Riger. Hy spreect een vonnis uyt tegen den Dupvel; verkhondigende dat hy t'eeniger tyt sal gedoodt worden. Maer oock met het selve vonnis verwijst hy den Borge der menschen / om die quellingen des Dupvels te ondergaen / die de Dupvel uyt regt van overwinnmaer den sondigen mensche konde aendoen. Hy hadde sig wel dooz quade konsten de Heerschappye over den mensche bekomen. Nogtans nae dat de mensche / Godt / sijnen Wettigen Heer / verlaeten hebbende / sig aen den Dupvel ten slaeve gemaect hadde / soo vereyschte Gods regtveerdigheyt ganschelick / dat hy den Dupvel / als Gods Stock-waerder en Scherprigter / ter quellinge / straffe / en verdoemenisse onderworpen soude zijn. In welcken de Dupvel gesegt wo:dt het gewelt des doods te hebben, Heb. 2: 14. en dat selfs volgens Gods wet en vonnis: want de prickel des doods is de sonde, dat is de sonde heeft de doodt ingebracht / en heeft de ppl des doods scherp gemaect / om de mensche doodelick te verwonden: en de kragt der sonde is de Wet. Dat is / dat de sonde magt heeft om den mensche de doodt aen te doen / dat heeftse uyt kragt van Gods Wet / die den sondaer den doodt gedreygt heeft. 1 Cor. 15: 56. Waer uyt volgt / dewyle de Dupvel de magt des doods op den mensche heeft; en de doodt sijn kragt heeft van de sonde de sonde van de wet; dat die magt des Dupvels op den sondigen mensche tot soo verre jaе Wettig is. En dewyle die Wet seer regtveerdig is / soo kan tot naedeel van de selve het leven niet gegeven worden aen den sondaer. Het is derhalven noodsaechelick dat haer van elders voldoeninge geschiede: en dat de Dupvel die magt des doods / dien hy dooz de sonde bekomen heeft / of tegen den sondaer selve / of tegen sijn bozg / oeffene. Alsoo nogtans / dat hy / terwijl hy den bozg de doodt aendoet / sig selven de doodt op den hals haele / en alle heerschappye over de uytverhorenen verliese / naedemael dooz de doodt van den Bozg aen die Regtveerdigheyt Gods / waer mede hy den Dupvel magt op den sondaer gegeven hadde / volkomelick voldarm is. Met deese woorden dan wo:dt aengewesen hoe in obereenkominge met

ge met Gods Regtveerdigheyt alle magt op de upberekorenen den Duijvel benomen soude worden / die de Regtveerdigheyt Godts nogtans hem op de sondaeren gegeven hadde: om dat hy namelijk die magt soude oeffenen op den bojge der menschen / hem bytende de versen / of hem de doodt aendoende. Soo dat die Ipdigen / die hier voorszegt worden Christus te sullen overkomen / op het hoogste Rigterlicke en Voldoende zyn. Vergelyckt hier mede die dingen die wy aengeteeckent hebben in Het 2de. Boeck 6de. Hoofst.

XXIII. Tot ERFGENAEMEN deser Goederen worden De Erfgegestelt. 1. De Vrouwe selve, in 't Hebzeusch staet deese vrouwe, naemen te weeten die vrouwe / dien de slange eerst hadde bestreden en overwon² zijn. 1. De nen. Van haer wordt hier meldinge gemaecht / niet met upstijp- vrouwe ringe van de man: maer om dat sy / dooz de vleerpen des Satans verlockt zijnde / een grooter gemeensamheyt met hem schein gemaecht te hebben; daerom haer vbandschap met den Duijvel het wonderbaerste gewoogt van Gods kragt en Goedtheit soude zyn. Daerenboven is het oock een upnemende spijt vooz die troetse Geest / niet alleen overwonnen te worden van de man / maer oock van de vrouwe / en selfs van die vrouwe / die hy soo ligtelick dooz sijn bedrageren hadt overwonnen. Spindelick blycke op deese wyse seer klaertlick / dat het gansche werck van onse saligheyt aen Gods genaede toe te schryven is. Want indien Adam hier updruckelick tegen de slange gestelt waere geweest / om dat hy van nature stercker en voorszigtiger was / en de laetste van den Duijvel is overwonnen / soo soude deese gedagte het menschelicke geslagte ligter hebben bekropen / dat het dooz de overblyffelen van deugt en wijsheyt / die in Adam waren / geschiedt is / dat hy een nieuwe stirpt / en die vooz hem geluchiger was / met de Slang aengevangen heeft. Maer betwyle het begin der vbandschap in Eva / de vrouwe gestelt word / die dooz de nature swacher / en eerder overwonnen geweest is / soo is het klaerder als den klaren dag / dat alleen Gods genaede hier al³ doet.

XXIV. 2. Het zaedt der Vrouwe. Maer dooz niet alle menschen / 2. Het maer de upberekorene gelobigen alleen beteekent worden / gelyck ons zaedt der leert die onderschepdinge waer mede dit zaedt gestelt word tegen het vrouwe. zaedt der slange. Dog het is openbaer dat het zaedt der slange zyn de godloose menschen / die uyt den Vader den Duyvel zijn, Joh. 8: 44. 1 Joh. 3: 8. en Kinderen des boosen, Matth. 23: 38. Het zaedt der vrouwe dan / is de godsalige naekomelingschap van Eva. Namelick de kinderen der belofstnisse / die voor het zaedt gereekent worden, Rom. 9: 8. En dit is misschien de reden / waerom de godsalligen het zaedt der vrouwe worden genoemt / niet het zaedt des mans: om dat gelyckerwijs de Vrouwe in het geheel aen de genadige belofte moest toeschryven datse tegen de slange gestelt wierdt / als sullende /

W d d d

niet

niet sonder een gewenschten uytflag / met de selve stryden / alsoo doch niet in het gemeen die kinderen / welke sy nae de Wet der nature, uyt de huwelickse gemeenschap / soude baeren; maer alleenlich die gene / welker moeder sy soude zyn uyt deselve beloftenisse der genade, vooz haer zaedt hier gereekent worden. Namelick Eva, vooz soo veel sy dooz het huwelick aen Adam is verknogt geweest / is de natuurlike Moeder van alle menschen in het algemeen / oock der gener die het zaedt der slange worden genoemt. Deselve Eva nochtan / vooz soo veel sy dooz deese beloftenisse Gods / tegen de Slange, als fullende der selver overwinnaersse zyn / gestelt wordt / is de moeder van het segende zaedt alleen / 't welck uyt haer / niet nae de wet der nature, maer nae de beloftenisse der genade, geboren wordt: en 't welck daerom het zaedt der vrouwe genoemt wordt / dier vrouwe / namelick die / en vooz soo veel sy tegen de slange wordt gestelt.

Het Middeld der gemeenschap.

XXV. HET MIDDEL waer dooz de Erfgenaemen metterdaedt aen de beloofde goederen derlagtig worden / is het Gelove in den Borge / het welke dooz tweedelcyp raedtsel te kennen gegeven wordt. 1. Nademael alle de erfgenaemen worden betreekt met den gemeenen naem van het zaedt. Want dat wylt aen een verborgene vereening en gemeenschap van het zaedt dat geheylt worde met dat het welke heyligt, soo dat / het gene het laetste gedaen of geleden heeft / het eerste gereekent wordt in het selve gedaen of geleden te hebben. Doo de handt van deese vereeninge is het gelove, waer mede wy Christum aennemen, hem aenhangen, en een Geest met hem worden. 1 Cor. 6: 17. 2. Nademael het zaedt toegeschreven wordt de kop der slange te vermorfelen: het welke Christus wel alleen doet dooz de verdienste sijner gehoorsaemheyt, en dooz de onepindige kragt sijnes Geestes, maer oock de uytverkoren, in Christo / en in de kragt Christi / dooz het gelove. De Leydsman van deesen strydt is Christus, het zaedt der vrouwe by uptnemenheyt / die den vband ter nederwerpt en overwint: maer agter Christum en onder hem / stryden oock de gelovigen / en overwinnen dooz sijn kragt. En sy hebben hem overwonnen om het bloed des Lams. Opnd. 12: 11. Dat is / daerom om dat het bloed des Lams vooz haer vergoten is. Op de vergietinge van het bloed des Lams / dat het zaedt van Eva is / moet sterckerlick volgen de overwinninge die dooz het overige zaedt op de slange bevochten wordt. Dooz deese overwinninge en wordt niet bekomen als dooz het geloove. Al dat uyt Godt geboren is overwint de werelt: (by gebolg den Oversten en Godt deser werelt / den Duvel. Eph. 6: 12. 2 Cor. 4: 4.) en dit is overwinninge die de werelt overwint, namelick ons Gelove. 1 Joh. 5: 4.

XXVI.

XXVI. Het en moet ons niet onwaerschyndelich duncken / dat in een korte rede ning soo veel en soo groote verborghentheden des geloofs boog- deese ver-
gestelt zyn. Want de woorden zyn bequaem te beteekenen / en betee- borgenthe-
denen ook elders / die dingen die wy gesegt hebben; en het boegde de den soo
wijsheyt Gods / aen de eerste Kercke een seker beknopt kort- begryp kortelick
te geven / het welcke in een konstige kortheyt het sommier der dingen en raedt-
die te geloven waeren behelsden; en het is epudelick onse plicht / gro- ielagtig
te en hooge gedachten te hebben van de woorden Gods. En het en voorgestelt
is niet buipen reden / dat alle dingen met ene raedtselagtige spreek- zijn.
wysse zyn betwonden geweest. Want aen de eerste scheemering van den
dag der genaede boegde de klaerheyt van soo helderen ligt niet / als 'er
voor de middag-tydt bewaert was. Hier by komt / dat Godt selfs
toen den eersten ouderen sijne verschyningen niet en heeft onttrocken:
maer door een dickwylig onderwys / en een genadige verligtinge des
verstandes / haer die dingen uptgelegt / die tot het gelove en de godsa-
ligheyt behoeren. En het komt niet de waerheyt seer ober een / dat sy
doornamelick deese belofte der saligheyt als een seer kostelicken schat
sorgvuldighelich hebben bewaert / naukeurighelich overdagt / en door on-
bedingte redeneringen malkanderen en haere kinderen verklaert. Hier
toe schynen sommige dingen te behooren / die by Moyses kostelick ver-
haelt zynde / van ons door een verder verklaeringe moeten uptgelegt
worden.

XXVII. Daer dat Moyses die dingen / die Godt tot de slange / De naem
Houtwe / en Adam / gesprooken heeft / op oorde verhaelt hadde / soo van Eva is
voegt hy 'er onder Gen. 3: 20. Voorts noemde Adam den naeme sijnes aen de
wijfs EVA, om dat sy een Moeder aller levendigen geweest is, ofte vrouwe nae
geworden is. Het en is niet nodig dat wy ons verbeelden deese naemge- den val
vinge anders geschiedt te zyn als in die oyder in welke Moyses de selve gegeven.
verhaelt; even- als of sy voor den val geschiedt was / op deselve tijt op
welcke Adam de hulpe die nieuwelinckx aen hem was gegeven man-
nane noemde. Want men kan geen oorsaeck seggen / waerom men
soude betweeten dat die dingen op een ander oorde geschiedt zyn als
sy van Moyses vertelt worden. Wy bekenmen wel / dat het somtijt
gebeurt / dat het woe laeter verhaelt wordet het welcke eerder geschiedt
is: maer dat en plagt niet te geschieden / als om de nabuerschap
der stoffe met de dingen die voorgaen of volgen: Welcke nabuerschap
hier gerne en is / ten sy dat wy stellen dat deese benaeminge eenig op-
sige heeft op de redeningen Gods / te vooren van Moyses verhaelt /
in die sin dien wy terstont sullen aenwysen. En wy en konnen niet goed-
keuten dat men hier soude lesen / en Adam hadde genoemt, soo dat
de sin van Moyses soude zyn / dat Adam seer bedrogen is geweest / die
sig selven / en den welcomningen het leven belooft hadde van de vrouwe
welcke hy daer nae bevonden heeft doodelick te zyn. Want 1. De
voegende woorden / die de reden van deese benaeminge verklaeren / zyn
geen

geen woorden van Adam, die in sijn giffinge zoude bedrogen geweest zyn; maer van Moses, die de waerheyt der sache toont. 2. Indien wy willen dat het woorden van Adam geweest zyn/ soo moeten wy het woord sy is geweest, ofte sy is geworden, veranderen in zy sal zyn; en dact onder verstaen/ hy meynde, of yet diergelychs/ in desen sin; Adam hadde haeren naeme genoemd Eva/ om dat hy meynde/ dat sy een moeder van alle levendigen soude zyn; het welke hy nogtans wpt de upthomst geleert heeft anders te wreefen. Wy durven ons soo veel meesters niet maechen over den hepligen text.

Der selver belachelijke oorsprongs verklaringe der Rabbynen.

XXVIII. Maer waerom wort sy genoemd Eva? Sommige der Rabbynen willen dat die naem sijn oorsprong heeft van *Isva* (יִשְׂוָה), het welke beteekent te kennen geven of bekend maecken, daerom datse een klapstertje geweest is, gelyck *Baal Haturim* segt. *Fagius* schryft dat de Hebreë den aldus uitleggen/ daerom dat sy een klapstertje geweest is, en met de slange onnutte woorden gesproocken heeft, tot datse in haer woorden gevangen is, en alsoo gesondigt heeft, en te gelyck haeren man heeft doen sondigen, soo heeft hy haer genoemd Eva. Maer deese dingen stryden tegen den Hepligen Geest/ die een geheel andere naemreden bybrengt. Want hy leert dat deese naem niet af te leyden is van *Isva*, maer van *aja* (אֵי), leven. En niet qualick heeft *Aben Ezra* aangemerckt/ dat de letter jod veranderdt is in de letter vau of v, op dat'er eenig onderschept soude zyn tusschen den naem van een vrouwe en van een deest/ het welke in het Hebreusch genoemd wort *aja*.

Gelyckerwijs oock by *Lyranus* en *Comestor*.

XXIX. 't Is beuselagtig 't geen *Lyranus* schryft/ Eva beteekent in 't Hebreusch het leven, maer dat aen straffingen onderworpen is. Maer 't gaet alle sottigheyt te boven/ 't geen de Meester der Scholaestische Historie/ *Petrus Comestor* verghaelt. Toen heeft Adam betreuende de elende sijner naekomelingschap, zyn vrouwe genoemd *Eva*, gelyck als sinnespelende op het gejammer der kleynen kindertjens. Want een Manneken nieuwlincks geboren segt A. dog een Wyfken E, als-of hy seyde, Sy sullen alle seggen E of A soo veel'er van Eva sullen geboren worden. Men soude mischien het den elendigen *Comestor*, en sijn ongeluckige eeuwe konnen vergeven: maer het is boven maeten ongepymt dat in soo grooten ligt der geleertheit *Cornelius à Lapide* sig niet geschaemt en heeft in sijne uitleggingen dusdanige grollen godvrugtige speculation te noemen. Want daer en is niets in den naem Eva, het welke elende of straffinge beteekent. Laet ons ernstig zyn.

In welcken sin zy een moeder aller levendigen genoemd wordt?

XXX. De reden der benaeminge verklaert *Moses* met deese woorden/ om dat sy is, ofte geworden is, een moeder aller levendigen. Dooy alle levendigen worden altemets verstaen in het gemeen alle menschen/ gelyckerwijs Ps. 143: 2. En het is seker/ dat alle men-

menschen / soo veel'er opt geleest hebben / nu leven / en in de volgen-
de eeuwen leven sullen / upt Moeder Eva haeren oorspronck trek-
ken / Adam uptgesondert zynde. Maer indien daer op hier alleen
gesien wierdt; soo soude men kunnen vzaegen / 1. Daarom Adam
gewilt heeft dat zyn wyf liever een Moeder aller levendigen: als dat
hy een Vader der selbiger genoemd wierdt / dewyle de natuurliken
oorspronck van alle aan bepde te gelyk toegeschreven moet worden?
2. Daarom hy / gelyckerwys wy upt het vervolg van het verhaal
van Moses getoont hebben / eerst na den val dien naam aan zyn
Wpf gegeven heeft / nademaal zy / soo gy alleenlick let op de na-
tuurlicke dooytellinge / een moeder gewoorden was niet soo seer der
levendigen als wel der dooden? 3. Of die ganschen handel wel soo
seer aantekening-waardig soude zyn; aangesien het dooy sig selven
klaar is / dat alle menschen die naderhandt souden in wezen zyn /
geboren moesten worden upt die vrouwe die alleen in de werelt
was?

XXXI. Wannemelicker dan schynt het te zyn / en soo met het
gelove en goddygheyt van Adam / als met de wysheyt van Gods
Geest / die deze dingen naankleuriglick verhaalt / meer over een te
komen / dat wy dooy alle levendige verstaen / en den Heere Christus,
die de fonteyne des levens is / en de uyverkorenen, die met hem
beterenigt zynde dooy zyn Geest levendig gemaackt worden. Deeser
levendigen Moeder is geworden de Vrouwe / dooy het woordt der
beloftenisse, waar mede haar met naame toegesegt was het zaedt dat
de kop der slange soude vermoeselen. Daarom Adam, die dooy te
sondigen een Vader was gewoorden van alle stervende, 1 Cor. 15:
22. heeft zyn wpf genoemd Eva, upt den gelove der Goddelicke be-
lofte / gelovende na Gods wooyd / dat niemant der menschen een
waar leven soude hebben / dan dat van haar soude afgebloeyt zyn;
welkers beginfel nogtans niet in de vrouwe selve / maar in het hooft
van het zaedt / dat upt haar soude geboren worden / te soeken was.
Deese benaaminge dan verbat een belydenisse van het geloove A-
dams / en getuygt wat Adam zyn kinderen geleert / en tot wat hoo-
pe hy haar dooy het wooyd Gods onderwesen heeft: die gewilt heeft
dat zels in den naam van zyn wpf / soo dihtwils hy haar soude aan-
spreeken / soude zyn een gedenk-teeken van Gods belofte / en van
zyn hope.

XXXII. Al over lange heeft deese dingen gesien en geleert de seer Martyr en
Dooytrefliche Wtplegger der Heylige Schryfture / PETRUS MAR- Pagius ge-
TYR; die busdanigen verhaalinge maakt over deze plaarse. Adam presen.
verstaen hebbende dat haar zaedt den Duyvel en de dooyt soude ver-
moeselen, heeft met regt en reden gewilt dat zy met dien naam zoude ge-
noemt worden, op dat hem altyd zoude in den zin komen deze heylsaam-
e belofte Gods.... Adam hadde nu hoope geschept van te leven door

Christum, en als hy nu wiste dat zyn wyf de moeder soude worden van den selven, en van alle die gene die door hem souden levendig gemaakt worden, soo heeft hy haar *Heva* genoemd, om dat sy soude zyn een Moeder der levendigen. FAGIUS des gelyx. Daar en is niet aan te twyfelen, of Adam gevende aan het wyf dien name, heeft gesien op de belofte van het zaadt dat de slange soude vertreden, waar door hy in zyn gemoed hoope geschept hadt, dat die zyne huysvrouwe dit soude zyn. Daarom heeft hy haar *Chafva*, waar voor wy Eva seggen, genoemd, als of gy seydet levendigmaakster, om dat het doode geslagt der menschen door haar lighaams-vrugt soude levendig gemaakt worden. *Siet ook PAREUS, en andere; die alle deselve gedagten hebben.*

De naam-
gevinge
van Kain
wordt ver-
klaart,

XXXIII. Deselve hoope heeft Eva getuygt / wanneer haar en
Eerstgeborenen gebaart hebbende uptriep / קַיִן אֶת אֵבָה אִמִּי, Gen.
4:1. Welke woorden niet op eene wyse van de upfleggers worden
vertaalt. Het schynt ons niet met *Pellicanus, Fagius, Forsterius, Luth-
erus, Clarus, Scindlerus, Reuchlinus* en andere meer / het eenvoudig-
ste te zyn / het deelkens *אֶת* hier te nemen / gelyk het plagt / voor een
teeken van de *Accusativus casus*, op dat de zin zy / Ik hebbe verkren-
gen den man Jehova. Wanmerkelyk is de Caldeesche verklaringe
van *Jonathan*, die in het Hebrduitsch dezen zin heeft. En Adam
bekende zyne huysvrouwe Eva, die begeerig was na dien Engel, en zy
ontfing, en baarde Kain, en seyde, Ick hebbe verkregen een man
dien Engel des Heeren. Want de godbzugtige moeder geduuriglyck
in haar herte overwegende die belostenisse Gods / welke de grond-
slag van alle vertroostinghe was / soo haast als zy een jongshen ge-
baart hadde / merkt in zyn geboorte aan een bewys van dat de be-
lofte zoude volbragt worden. Sy roept derhalven van blydschap up
datse nu dat belooft zaedt hadt verkregeen: niet datse geoordeelt
heeft / dat Kain het zaedt was / maar datze in de geboorte van Kain
de eerste vermenigvuldiging van het menschelike geslagte zag / en
in die vermenigvuldiging een bewys haarer hoope van dat het zaedt,
by uytneementheyt soo genoemd / te zynen tyd zoude voortkomen. En
dewylse dit met een groote verzeekertheyt des geloofs aangreep /
en sig als tegenwoordig stelde / soo sprekse nu alsoo / als-of-se
metter daadt in Kains geboorte dat gene bekomen hadde / datse / door
een bewys up die geboorte gewonnen / met vasten gelove verwagte-
de. Want indien zy geoordeelt hadde dat Kain zelve de belooft
Messias was / soo zoude zy hem / hoewel haar zoon zynde / met een
godsdienstige eere hebben vereert / en sig zelve op die wyse schuldig
gemaakt aan een schynelike afgoderpe / tot datse / of up den boos-
sen aart van de jongen / of van elders gewaarschoutot zynde / haar
dwaaling zoude hebben erkent. Nog de godbzuchtigheyt laat niet toe
datwe

datwe deese dingen van onse gemeene Grootmoeder souden geloben. Doorders dootse een uptnemeinde belydenisse van de persoon des Messie / dien sy erkent Godt en Mensch te saemen te zyn. Sy verclaert hem een mensch te zyn / als sy hem een Man noemt; soo nogtans datse sijne voortreffelicheyt boven de andere menschen oock aenwijst: want soo plegen Adam en Iech overgeset een man, tegen malhanderen gestelt te worden / dat in de beteeckenisse van het laetste een voortreffelichheyt, maer in de beteeckenisse van het eerste een geringheyt ingewonden wordt. Daerlich Christus is in sijne vernietiging geweest een worm en geen Man, Ps. 22: 7. maer nogtans in sig selven aengemercht zijnde is sy de Man der regterhandt des Heeren, Ps. 80: 18. en de Man die sijn mergeselle is, Zach. 13: 7. Maer oock belydt sy de Godheyt des Messie / als sy hem noemt Jehova; en dat die beyde naturen in een persoon souden vereenigt zyn geeft sy te kennen / wantse deese twee t'saemenvoegt den Man Jehova. Paulus noemt hem Godt geopenbaert in den vleesche, 1 Tim. 3: 16.

XXXIV. Tegen deese uitlegginge worden booznamelick drie din- Tegenwer-
gen tegengeworpen. 1. Indien Eva dit gewildt hadde / soo sou-
de sy gesegt hebben *אֵלֹהִים אֶחָד*, gelyck in het volgende vers /
אֵלֹהִים אֶחָד, sijnen broeder Habel. 2. *אֵל* geldt dikwils soo veel
als *וְיָ*, met *אֵלֹהִים* is derhalven met den Heere, in 't Griecsch
ὁ θεὸς met Godt: in welke beteeckenisse Jonathan gesegt wordt
gewoght te hebben *אֵלֹהִים*, met Godt, 1 Sam. 14: 45. dat is / on-
der Godts geleyt / of onder Godts hulpe en bystandt. 3. De godt-
byugtigheyt raedt ons van het gelobe van moeder Eva regt te gevoe-
len / nemelick dat sy geweten en geloof heeft / dat de Messias niet
alleen Godt-mensch soude zyn / maer oock het zaedt der vrouwe / dat
is / de soone van een Maegt: Want sonder dat soude het geloove een
dwaeling geweest zyn / niet een gelobe / en oock niet geweest zyn
tot vertroosting. Sy en heeft dan niet konnen oordeelen / datse Kain
berispende den Messiam verkregen hadt / nademaal sy upt eppen
onderblindinge seer wel wist dat Kain niet en was de soone van een
Maecht.

XXXV. Op antwoorzen. OP HET EERSTE. Dat die Welcke be-
verdubbellinge van het deeltjen *אֵל* wel dickwils geschiedt / maer nog- antwoord
tans niet overal en alstij. Doorbeelden van het tegendeel staen. 1 Ho-
ning. 11: 23. Jes. 8: 2. Ezech. 4. 1. 1 Sam. 15: 4. Alwaer det aelkun-
dige sal vinden dat het teeken van de *accusativus casus* sonder verdub-
belinge tusschen twee naem-woorzen gestelt wordt. OP HET
TWEEDÉ. Op en ontkennen niet dat het deeltjen *אֵל* dickwils
van deselve beteeckenisse is met het deeltjen *וְיָ* maer met geen
booz-

boozbeeld kan betwefen worden / dat het gene de Grieken genoemd
 hebben *in Sā*, de Hebreëen in haare taal updzuchen dooz *הוֹדוּ*,
 of *הוֹדוּ* dewyle het openbaar is datse daar booz plegen te seggen
הוֹדוּ en *הוֹדוּ*, Het gene upt 1 Sam. 14: 45. wordt bygehaagt /
 komt hier niet te pas. Want daar staat geen *אֵל* maar *אֱלֹהִים*. Welke
 deeltjes hoewelse somtpds van dezelve sin *אֱלֹהִים* / nogtans niet en moeten
 onder malkanderen gemengt worden. Daarenboven oock / met
 Godt betrekent niet soo seer onder Gods hulpe, alswel zonder Gods
 quaalick neminge. Vergelpke niet mede Jes. 36: 10. Met meerder
 schyn word aangedrongen het gene staat Mich. 3: 8. En ik ben vol
 kragts *אֱלֹהִים* van den Geest des Heeren, dat is / dooz de hulpe van
אֱלֹהִים Geest. en Hab. 3: 13. Gy toogtuyt tot verlossinge uwes volks,
 tot verlossinge *אֱלֹהִים* met uwen Gefallden, dat is / om verlossinge
 dooz *אֱלֹהִים* toedoen upt te werken. Maar de eerste plaats kan seer be-
 quaaemelyc uptgelegt worden / Ik ben vol kragts met den Geest des
 Heeren: soo dat hy gesegt word niet min vol van kragt als vol van
 den Geest te *אֱלֹהִים*. En de tweede plaats schyn op dugsdanighen manie-
 re gelezen te moeten worden / dat Godt gesegt worde met Christo tot
 verlossinge uptgerogen te wezen. OP HET DERDE. Soude
 men konnen antwoozden / dat die gene gern ongerymthept soude be-
 gaan die oozderlt dat alle die dingen die tot de gelegenthept des Messie
 behooren aan Eva niet evenwel beheit *אֱלֹהִים* geweest. Wie zal zeggen /
 datze geweten heeft / dat de Messias upt een Maagt zoude geboren
 worden / nademaal de gelukzalige Maagt zelbe daar gern gedagte
 van had / wanneer se upt den Engel hoorde datze de moeder des Mes-
 sie zoude worden; gelpkterwys upt deese haare woozden openbaar is /
 Hoe zal dat wezen? dewyle ik geen man en bekenne. Luc. 1: 34. Wy
 en ontkennen niet / dat de Messias, *אֱלֹהִים* het zaadt der vrouwe, hy
 upmuntendhept niet dien naam oock genoemd word / om dat hy upt
 een Maagt zoude worden geboren / het welke de Heplige Geest daar
 na klaarder boozsegt heeft. Maar het en is niet ongeoorloft te twy-
 felen / of moorder Eva dit upt die woozden beslooten heeft / dewyle in
 de Heplige taal die gene oock gezegt worden uyt een vrouwe gebooren
 te *אֱלֹהִים* / die upt het huwelph *אֱלֹהִים* ontfangen; gelpk wy §. 17. getoont
 hebben. Die dat zegt / misdoet niet tegen de godbychtighept die de
 gemeyne Moorder toekomt; dewyle het zeker is / dat Godt de *אֱלֹהִים*
 in de kennisse des Messie hy trappen doet toe nemen: oock sloot hy
 het gelove van Eva niet om / het welke waar / en saligmaachend kan
אֱלֹהִים / hoewel het met deese onvolmaakthept / onwetenthept / en dwa-
 ling behangen was; gelpkterwys Petrus een waar / dat is / een sa-
 ligmaakend / geen geberust gelove van Christus had / hoewel hy
 verkeerdelich oozdeelde / dat Christus een Saligmaaker van de *אֱלֹהִים*
 zoude *אֱלֹהִים* zonder *אֱלֹהִים*. Matth. 16: 22. Maar geen noodsaakelich-
 hept

hept dwingt ons / om het van deese dingen te seggen. Want wy beweren niet dat de Moeder Kain door den Messia zelve omhels heeft. Maar wy meenen dat zy in de geboorte van Kain een bewys van dat de belofte Gods soude worden vervuld / en een versterkinge haare geloofs / aangemerkt heeft / het welkze door die naamgevinge heeft willen verklaaren en ter geheugenisse overlaaten. En daarom dat gansche argument raakt ons niet.

XXXVI. Men moet hier ook niet voorby gaan / datze naderhande / een andere Zoon gebaart hebbende / den zelven genoemd heeft *De naamgevinge* SETH, van het Hebreeuſche woord *Seth* (נֶתַח) dat is / hy heeft van Seth. gezet: Want God heeft my, sprek zy / een ander zaadt gezet voor Abel, den welken Kain doodgeslagen heeft, Gen. 4: 25. En dat woord is vol van een Geestelick vertrouwen en van prophetie. Zy noemt hem een zaadt, ziende op de beloftenisse / en voozeggende niet alleen dat hy vlandschappen zoude voeren tegen de Slange / maar dat ook uyt hem zoude voortkomen dat zaadt / door welkers kracht de kop der slange zoude vermorſelt worden. Dat zaadt verkondigt zy van Godt gegeven te zyn / als zynde niet alleen een Soone der natuure, maar ook der genade en der beloftenisse, en wordende van Godt zelve voor het zaadt gerekent. En niet alleen getuigt zy dat het van Godt gegeven is / maar ook geset, dat is / bevestigt door Gods raadt / om niet gedoodt te worden / gelyk Abel, maar een grondslag te zyn van de volgende Gemeente / die in de nakomelingschap van desen soon / met een ongebrooken vervolg / soude voortgeplant worden / en bewaart tot op Christus toe. Want het woord setten beteeckent een verordeninge en vastigheyt / gelyk Joh. 1: 16. Ik hebbe u uytverkoren, en ik hebbe u gelet, dat gy zoudt hen gaan en vrucht draagen. Zy erkent dan Seth door een uytverkoren zaadt / en door de Vader van dat / in het welke uytverkoren zy soo veelte alſter zy uytverkoren.

XXXVII. Deese Leere der saligheyt is lebendig geweest in de monden en in de herten der gelovigen / welke begonden genoemd te worden na den naam des Heeren, gelykerwys de Griekſche Overſettinge van Aquila in desen zin de plaats Gen. 4: 26. genomen heeft / en geteeckent wierden met de bernaaminge van Soonen Gods, in tegensellinge van de Soonen der menschen. Doornamelick is gedenckwaardig de prophetie van Henoch, die by den Apostel Judas, niet uyt eenig Apocryph Boek / noch uyt een bloore aanzienelickheyt van een ongeschrevene overlevering / noch door een gauwe gissinge uyt de Historie van Moſes, maar uyt ingevinge van dien zelven Geest die Henoch heeft doen propheteren / met deze woorden in zyn Sendbrief verhaalt wordt / vers. 14. 15. En van deze heeft ook Enoch, de levende van Adam, gepropheteert, seggende, Siet, de Heere is gekomen met zyne veel duysent Heylige: Om gerigte te houden tegen alle,

¶ ¶ ¶

en

en te straffen alle godloosen onder haar, &c. **De** Heere daar Enoch van spreekt / is de Messias, in eenheyt des wesen met de Vader en den Heyligen Geest deselve Jehova, den welken ook alle macht gegeven is in hemel en op aarde / en wiens eygendom op een bysondere wyze de uytverkorenen zyn. **Diens** toekomstige boosheyt hy / met een woord van den voorledenen tyd / om uyt te drukken de ongetuifelde sekerheyt der zaake, en de volle verzeekertheyt zyns geloofs. **Hy** propheetert dat de Messias in die toekomstige vergeselschap zoude zyn met veele duysenden der Engelen. **Het** welke geschiede is / als hy quam op Sinai om de wet te geven / **Deut.** 33: 2. desgelijc als hy quam in den vleesche, om de zyne te bezoeken: want roen wierdt ook een menigte van hemelsche heerelegers / die zyn geboorte voodschapten / in de landstreek van Betlehem gezien / en gehooft / **Luc.** 2: 13. **Maar** inzonderheyt zal het op een doozluchtige wyze geschieden / als hy sal komen met de wolken des hemels / en alle de heylige Engelen met hem. **Matth.** 25: 31. **Het** eynde waar toe hy komen zal / zal zyn / om gerigte te houden tegen alle: want de Vader heeft alle het oordeel den Soone gegeven, **Joh.** 5: 22. en om alle godloosen te straffen, haar de straffen aandoende diese dooz haare godloosheyt verdient hebben. **Deese** dingen heeft Enoch tot de menschen zynet eerstwe gepredikt / welke / zig zelden in het opvolgen van haare begeerlicheden toegedende / de aanstaande toekomstige des Heeren godloosheyt ontkenden. **En** dewyle die prophetie een algemeene waarheyt behelst / soo past zy op alle die genen / die na haare begeerlicheden wandelen. **En** dit zyn die dingen / die de Heilige Schriftuure getuygt aangaande de leere der saligheyt / in de eerste eerstwe der werelt / voorgedragen te zyn.

TWE-

TWEEDE HOOFT-STUCK.

Van de

LEERE DER GENADE

Onder

N O A C H.

I. **H**et Hooft van de nieuwe werelt is geweest NOACH, NOACH.

in wiens eeuwe dat gene van de Leere der saligheyt
voorgebragen is / het welke wy nu zullen verklaa-
ren. Als hy eerst was geboren / heeft zyn vader La-
mech hem genoemd Noach, seggende, Deese sal ons
troosten over ons werk, en over de smerte onzer han-

den, van wegen het aardryk dat de Heere vervloekt heeft, Gen. 5: 29.

II. Hier moet men eerstelick aanmercken den naam die aan het kind Beteek-
gegeven is / en de oorspronkelykheyt van dien / en van de reden nis en oor-
der naamgevinge die van de godbychtige Vader bygebracht word. spronks-
De naam is Noach, die / indien wy de regelen van de Letterkonst verklarin-
volgen / afkomstig is van het woort-woordt *noach* (נח), rusten, ge deses
met welk woord en in letter en in betekenisse verwantschap heeft naams.
het woord *nacham*, נחם hy heeft getroost, het welke Lamech
gebruikt in het bybrengen van de reden der naamgevinge. Die
aan de rittelen der letteren en aan aleyngheden blyven hangen / soeken
de woorden van den text te verbeteren: en willen dat het beter is dat-
we in plaats van in de grontext te lesen נחם; hy zal ons troosten
aldaar lesen נחם; hy zal ons doen rusten, gelyk wy het de Seben-
tig Oversetters / om nader te komen aan den oorspronk des woords /
en aan de naam / Noach, overgeset hebben / *ὅτις ἀναπαύσει ἡμᾶς*
deese sal ons ruste doen hebben. Maar nademaal de Hebreusche boe-
ken / en de Chaldeeusche Uytlegger, en Hieronymus, en ande-
re / stamvastiglick lesen נחם, soo durven wy ons verstant soo veel
niet toeschyppen / dat wy pertwef souden willen veranderen. In ep-
pen naamen van een werkwoordt afkomstig gebuurt het dichtwyls /
datter reinge letter of bygedaan / of afgedaan / of verset word: en
Ere 2 niet

niet alstijt woꝝdt waergenomen de nette reden van de letterkonstige Ooꝝpꝛonckelicheit: het welcke de seer Vermaerde *Buxtorfius* met verscheypden boꝝbeelden toont / in *Vindiciis Veritatis Hebraica* p. 627. Waerom de Hebꝛeꝛsche Leeraeren bꝛhang genegen sijn / om te stellen dat Noach komt van nacham, met aꝛsꝛpdinge van de laetste letter. Maer waerschnelicker schynst ons te sijn het geboelen van *Mercerus*, bewerende dat hier alleen is een op-malkanderen-sꝛellinge der woꝝden / niet een reden van den oꝝsꝛonck des naems genomen: om dat het werckwoꝝdt Nacham en in klanch en te gelyck in beteeckenisse naebuertig is aen den naem Noach, die ruste en Troost beteeckent: en gelyck *Aben-Ezra* geleerdelick aenmerckt / troost is oock een ruste van de smerte des herten: en de Hebreen plegen meer te letten op de sin / als op woꝝden en klanchen. Als dan de reden van de naem alsoo bygebragt woꝝdt / Deese sal ons troosten, soots dat eben soo veel als of hy gesegt hadde / Deese sal ons doen rusten; om dat de sin op een upkomt / en die troost rusten doet van moepte. Maer dit sijn dingen van minder belang: nochtans aen te mercken / om te verdedigen dat de Hebꝛeꝛsche boecken supꝛet en ongeschonden sijn bewaert. Dat is openbaer / dat Lamech gewilt heeft dat in den naeme sijnes zoons een gedenckteeken van sijn wensꝛh en hooꝛe soude sijn.

Wat Lamech sich door de geboorte van Noach be-
looft heb-
be.

III. Laet ons dan sien wat hy sich met dien naem belooft hebbe. Deese, zegt hy / sal ons troosten over ons werck, en over de smerte onser handen, en van wegen het aerdriek, dat de Heere vervloekt heeft. Die dingen woꝝden in deese reden begrepen. 1. Het quaede daer hy met de andere godzaligen onderzuchtē. 2. Het goeds dat tegen het quaede gestelt woꝝdt het welcke hy in hooꝛe boꝝt upt begreep. 3. De Werckmeester van dat goede.

Het Quaede daer hy over klaegt.

IV. Het quaede / daer hy ober klaegt / stelt hy / in ons werck, en de smerte onser handen, en het aerdriek dat van den Heere vervloekt was. De vleescheliche Joden binden deese dingen bꝛhang in tot die moepte des lighaems / die de menschen boꝝt de vervloechinge Godes in de bouwinge der aerde gedwongen woꝝden te dꝛaegen / en willen dat deese woꝝden niet anders en bekeken als een boꝝsꝛegginge van een gemackelicker maniere van ackerbouw die Noach soude upt-blinden. Maer de godvꝛuchtige vaders sijn zoo teder en aen de gemackelikheden van dit leven soo niet overgegeven geweest datse in die moepten des lighaems het grootste gedeelte van haere elende souden stellen. Deese dingen sien hooger. Boꝝt ons werck sijn boꝝnaemelick te verstaen die boose wercken / die het gemoedt boꝝsꝛheyt en be-naetheyt toebꝛngen. Want dit sijn onse wercken / gestelt tegen Het werk Gods in ons. Deese bꝛouwen de Godzaligen een ongelooftiche moepte en vermoetenisse / sy sijn haer een swaere last, swaerder dan dat sy deselve konnen dragen, Psal. 38: 5. Deese werden toen in den hoog-

hoogsten trap van hoogheyt gezien. Maarom Petrus de menschen van die eeruue noemt de werelt der godloose, 2 Petr. 2: 5. Maar by die quaaide werken is gekomen / de smerte der handen. Hier toe breng ik allen arbeid / elende en ongemaken deses levens / die wy in het zweet van ons aangezichte moeten opstaan. Deese word vergefchap met de bewooninge der vervloekte aarde, op welke het niet en kan geschieden / so lange de mensche daar op woont / dat hy een volkomene heylighheyt en gerustighheyt der ziele geniete / en het licht van Gods aangezichte in heerlijkheyt aanschouwe. Want soo lange wy inwonen in het lichaam / wonen wy uit van den Heere, 2 Cor. 5: 5.

V. Het goede dat tegen dit quaad gestelt word / het welke hy in Het goede wensch en hoop voer uyt-begreep / noemt hy Troost. Welke be- dat hy ver- staat in een toebrenge van eenig luttel genesmiddel tegen deze wagt. quaden / of in de wegneminge der quaden zelve. De troost tegen onze ondeugende werken is gelegen in der selver versoeninge en vergebinge / in een inboeseminge ofte aankundiging van dat genadige sordoning waar mede zy om den Messias vergeven worden / en epndelph in der selver uytzuivering door den Geest der heyliginaakinge. De Troost van de elenden deses levens / of van de smerte onzer handen, is ten deele een verminderinge van die elende door toevoeginge van voorspoediger en vrolicher dingen / ten deele een verlustiginge der ziele in een innige smaak van Gods goedgeyt / waar door het geschied dat zy uyt liefde tot Godt wakkerlyk en gaarn alle die smerten verdrueren waar mede hy de zyne wil oeffenen. De Troost over het aardryk dat Godt vervloekt heeft bestaat in de begunzelen en voorsmaaken der hemelsche heylighheyt die hier ook den uytverhorenen verleent worden / maar voornamelph in de verlossinge van het lichaam des doods / en in de overvoeringe der ziele in een beter staat en woning. Na deze goederen hynde Lamech, deze wenschte hy / deze hoopte hy / en van deze wensch en hoope heeft hy gewilt dat in den naam zyns Soons een gedenkteeken zoude wezen.

VI. Maar wien wyft hy aan als Werkmeester van soo grooten De Werk- Goed / als hy zyn Soon geboren zynde zeyde / Deze zal ons troo- meester van sten? Daar zyn'er die meynen / dat hy / in de persoon bedrogen zyn- het zelve. de / in Noach den Messiam zich heeft beloofd. En waariyk nade- maal de Oelovigen van die eeuwe met een zeer grootte en zeer sterke hoope na de beloftenisse / in den Paradyse gedaen / zich uytstrekten / en na dezelve met sterker begeerten verlangden / en ondertusschen van den tyd der verbuilinge geen zekerheyt en hadden; soo en is het niet zeer ongelooflich / dat ze / van wegen den d'ang haarer begeerte / in de soonen / die haar geboren wierden / het belooft de zaadt zich verbeeld hebben. Maar hier tegen staan die dingen / die wy onlangs / aangaande de verwachtinge van Moeder Eva, in aanmerkinge hebben gebragt. Het schijnt dan verplijgt te zyn / dat wy geloven / dat hy by gelegent- heyt

hept van dezen Soon zich opgerecht heeft tot de hoope van dat de Messias zyne komste zoude verhaasten / en dat hy hem aangemerkt heeft als een voorloper en voorbeeld des Messias, en als een opnemenden prediker. Moop zegt MARTYR. Ik zoude liever geloven dat ze erkent hebben, dat dusdanige haare soonen een schaduw zouden zyn van Christus, en dat zy zedaarom met soodanige naamen hebben willen teekenen. Noeh nu is niet alleen een schaduw Christi geweest &c. Hoewel de waare en de saakeliche vertroosting alleenich van den Messias en van zyn Geest komt; nochtans heeft Lamech in waarhept van Noach gepropheteert / dat hy de eendige menschen oock troost zoude toebereyden. Dit heeft hy gedaan. 1. Met een uytsteekenden puer predikende de rechtveerdigheyt des geloofs: daar wy terstont van sullen spreken. 2. Dooz zyne gebeden / en opnemende broomheyt des levens / uytstel van het naakende verderf verwerwend / tot dat de arke volhouwt was: Want Ezechiel telt hem als zeer veel vermogende met zyn gebeden hy Daniel en Job. cap. 14: 14. 20. 3. Bewaarende de overblyfselen van de voorgaande werelt in de arke dien hy op Gods bevel gestimert had / en zeer veel dingen doende in welke men konde zien een voorbeeld des Messias, en der geesteliche en hemelsche weldaaden die dooz den Messiam te bekomen waren. Van welke dingen wy naderhant byeder zullen spreken.

Nach een
Prediker
der: Regt-
veerdig-
heyt.

VII. Wy zeyden terstont / dat Noach geweest is een Prediker der Regtveerdigheyt. Dit hebben wy van Petrus die hem soo noemt / 2 Petr. 2: 5. Doch de regtveerdigheyt betrekent niet alleen de deugt van den mensche / dat is / de rechtmatigheyt / en over-een-komste met de regelmaate: maar oock die gehoorzaamheyt des Messias, waar dooz de godloose gerechtveerdigt word; de regtveerdigheyt die uyt Godt is, en tegen onze eygene regtveerdigheyt gestelt word. Rom. 10: 3. Noach is een Prediker van beyde geweest. Dit alleen vermaande hy de menschen zynet eeuwige betveeglich tot broomheyt des levens en betrachtinge van Godsaligheyt / op datze den naakenden toon mochten onblijden: maar hy predikte oock die rechtveerdigheyt des Messias, welke gelyke ten opzicht van haare krachtbadigheyt gisteren en heben en in der ewigheyt dezelve is / alsoo oock getuygenisse heeft van de Wet en de Propheten, Rom. 3: 21. en van welke hy een erfgenaam geweest is na het zeggen Pauli / Heb. 11: 7. Want dewyle hy niet onkundig was van soo grooten goed / ja zelve dat genoot / soo is het seer byzant van des mans godsaligheyt / en puer waar dooz hy gebeden werd om Gods glorie en zynet Broederen saligheyt te bevoederen / dat hy dat vooz haer zoude hebben verhoogen.

1 Petr. 3:
19, 20.
word uyt-
gelegd.

VIII. Hier is oock een andere plaats van Petrus te verklaren / 1 Petr. 3: 19, 20. Alwaer hy van Christo die dooz den Geest levendig gemaakt is alsoo spreekt. In den welken (Geest) hy ook henen gegaan

gaen zijnde den geesten die in de gevanckenisse zijn gepredickt heeft die eertijts ongehoorsaem waeren, wanneer de lankmoedigheyt Gods eenmael veragtede in de dagen van Noe, als de Arcke toebereydt wierd. Hoe verscheydentlick derse plaetse van de uytleggers genomen sy / komt niet te pas te seggen; daerse nograns wel ingesien zijnde een ligt-versaenellicke en klaere sin herft. De Heere Christus / segt hy / die uyt den dooden dooz de oneyndige kragt sijnes Geestes opgeweckt is / is eertijts heenen gegaen, gekomen van den hemel / wel niet in het aengenomen en persoonelick met hem vereenigde vleesch / maer in de betooninge van dien Geest, waer mede hy de Propheten / en onder deselve oock Noach bewoogt heeft. Dooz den dienst deser Propheten / die dooz sijn Geest verweckt waren / heeft hy gepredickt. Want niet soo seer spracken de Propheten / als wel de Geest Christi die in haer was, 1 Petr. 1: 11. Dooz deese predikinge heeft hy tot gelobe en bekeeringe genodigt den geesten, dat is / die zielen der menschen die nu van haer lighaem afgescheyden sijn / hoedaentige met den naem van geesten plegen genoemt te worden Heb. 12: 23. die nu sijn in de gevanckenisse, in h^{er}, in de helle, gelijck de Syrische oversetter heeft; vergelijckt hier mede Openb. 20: 7. als die ongehoorsaem geweest sijn / en verworpen hebben de predikinge Christi dooz Noach, wanneer de lankmoedigheyt Gods haer tot doertvaardigheyt riep. Petrus leert dan / dat Christus eertijts / en bysonderlick in de dagen van Noach, gepredickt heeft met sijn Geest dooz de Propheten; en wat anders als sij selven / en het gelobe en bekeeringe / waer dooz men tot hem gaet? In welcken sin hy oock schrijft cap. 4: 6. dat den dooden het Evangelium is verkondigt, te weeten eertijts wanneer sy leefden. Gelijckterwijs Naomi in deselve meeninge tot haere schoondogteren seide / Rut. 1: 8. gelijk als gy gedaen hebt by de dooden, en by my.

IX. Hier sonder gront / en geloofwaardig Bewijs / brengt De- Van Christi-
trus de predikinge der Propheten / en met name van Noach tot sti predi-
Christum. Want Christus selve die sig Jehova de Verlosser Israëls kinge door
noemt / roept dupdelick uyt / Ick en hebbe van den beginne niet in Noach ge-
verborgen gesproocken, Jes. 48: 16, 17. Dog wat is dat anders als / ik tuyt oock
hebbe al van den beginne af openbaertlick gepredickt? en het is in Moies
alle maniere gelooflick / dat Petrus gesien heeft op Gen. 6: 3. Doe
seyde de Heere: Mijn Geest en sal niet in eeuwigheyt twiſten met den
mensche; dat is niet altijt sal ick niet vergeeffche vermaeningen en
bestraffingen dooz de Propheten / die dooz mynen Geest gedreven wo-
den / tegen haere ondegden strijden; maer ick sal haer / in den bepael-
den tijt van hondert en twintig jaeren / dooz myne lankmoedigheyt
tot doertvaardigheyt nodigen; welcke verlopen zijnde / soo sal ickse
alle met de sondvloedt verdooven. Waer uyt blyckt / dat Jehova
ten tijde van Noach met de menschen dooz de predikinge des Geestes
getuist

getuist heeft. Dien Geest / dooz wiens oypvinge het woort des le-
vens verkondigt is / noemt Petrus ten regte de Geest Christi; niet
alleen om dat hy niet min de Geest des Soons als des Vaders is;
maer om dat het oock is een vuzgt van Christi Borgschap, dat het
woort der genaede den sondigen mensche voorgeselt woort. De
Geest dan die dat woort predickt kan dooz een bysondere toe-eggenin-
ge de Geest van den Vorze Christus genoemd worden. Dit alleg
streckt hier toe / dat wy weten / dat deselve leere der saligheyt / aen-
gaende den selven Christus / en dooz den selven Christus / van alle
voorzledene oudtheyt af dooz den dienst der propheeten verkondigt
is.

Grotii ver-
draejinge,

X. Hier kan ich niet onaengeroert laeten de uptsieckende verdrae-
jinge van *Grotius*, waer mede hy dit heerlich getuigenisse van Pe-
trus verkeert. Die mensche misgunt ons dat wy Christum en sijn
wercken in de oude eeuwen vinden. Daerom die dingen / die in de
tyden Noachs gesegt worden van Christo gedaen te zyn / dyaert hy
tot de handelingen die van Christij Apostelen zyn gedaen / en tot het
Euangelium dat den Heydenen verkondigt is. Dooz de geesten die
in de gevanckenisse zijn, verstaet hy de zielen der menschen in het lig-
haem. gelijk als in een scheede, begreepen. Weet op hoe hy dat be-
wijst? Petrus / segt hy / neemt een gelijckenisse van de tyden Noachs.
In deselve sepde Godt לא ידון רוחי באדם, *lo jadoom rouchi baadam*, dat
is / indien wy de eppenschap der woorden volgen / het en sal niet zijn
dat mijn Geest in den mensche als in een scheede valgehouden zy: dat
is / de ziele dien ich hem gegeven hebbe (Wysgh. 12: 1.) sal niet onnut
zyn gelijk een degen in de scheede / die niets en doet van dat gene daer
hy toegemaecht is. Laet ons voortgaen. Een gevanckenisse plagt
genaemt te worden / φυλακή, *phylake*, een bewaeringe. En een
scheede is gelijck als een gevanckenisse voor den degen, en woort
hy den Chaldeen genoemd *nidne* (נִדְנָה). Op deselve wyse benoe-
men de Chaldeen het ligshaam van den mensche gelijk Dan. 7: 15.
en in den Chalmud dikwils. En op die woorden / die eertijts on-
gehoorsaem waeren &c. teekent hy aen. Hoedaenige zielen eertijts
in de tyden van Noach niet en hebben gehoorlaemt. Hy spreekt als of
het deselve geweest waeren: en het waeren deselve geesten, ofte
zielen geweest, niet in getal, gelijk *Aristoteles* spreekt, maer in ge-
slagt, dat is zielen die op gelyke wyse voor Gode onnut waeren, die,
namelick, welke Noachs predikingen niet en hebben gehoorlaemt. Men-
schen van Godt ganschelick vervreemt hebben, Noach niet geloofte, heb-
ben Christus geloofte. Indien ich de verwerde redeningen van de man
wel versta / soo komt den inhoudt van sijn gevoelen hier op uyt Chri-
stus heeft dooz den Geest / uytgestort over de Apostelen / het Euange-
lium verkondigt den Heydenen / welker zielen in het lighaem / als
in een

in een gebanckenisse / en scherpe / verbozgen waeren / en die niet regt
 booz deselbe gehouden woerden met de ongehoorzaeme menschen die ten
 tijde Noachs hebben geleefd / deselbe / seg ick / niet in persoon / maer
 in nabolginge van goddeloofheyt. Ick schijck als ick soodaenige din-
 gen leerse / en my dunkt dat ick daer in een gemoedt sie / dat niet en
 wil / dat de heylige Geest dat geene gesegt heeft dat hy waerlick heeft
 gesegt / en 't welck sijn geleertheyt niet na behooren gebruyckt. Laet
 ons die nu toonen.

XI. 1. Ongerijmt is de verklaringe van Gods woorden Gen. 6: Wederlegt.
 3. hoetwelse van sommige onder de Hebreusch en Christen Leeraers
 goetd gekeurt wordt. Men sie onder andere *Buxtorfius* nae / in *Vin-*
dic. Veris. Hebra p. 639. Want nergens wordt in de heylige Schrijf-
 ture des menschen ziele genoemd Gods Geest, Sp is wel van Godt
 in den mensche gefoymeert Zach. 12: 1. Dochtaus wordse niet genaemt
 Gods Geest / maer de Geest van de kinderen der menschen Eccl. 3:
 21. en de geest des menschen die in hem is, 1 Cor. 2: 11. Doch lpd de
 regel-matigheyt der Letterkonst niet dat jadoon afkomen soude van
 nidue: want dan souden de Hebreusch vocalen verandering moeten
 woerden: de letter Dalct soude moeten hebben een Dagesch forte, om
 de uytgestotene Nun, en onder de Jod soude moeten zijn een Chi-
 reck. Op dat ick swijge / dat noch by de Thalmudisten, noch by
 de Chaldeen, noch in de heylige boecken des Ouden Testaments / een
 wooydt staet dat herkomstig is van den naem nidue, en beteeche-
 nen soude in de scheede gehouden te worden: soo dat dypren reden,
 en sonder exempel van yet diergelijcks in eenige Auteurs te vin-
 den / deese uitlegginge vermeestelich aangedrongen wordt. 2. On-
 gerpinder is de toepassing deeser woorden op de woorden van Petrus,
 als of daer uyt soude konnen verstaen woerden / wat de geesten zijn
 die gesegt woerden in de gevanckenisse te wesen. Want waerlick wat
 anders is de Geest Gods, wat anders de ongehoorsaeme geesten der
 menschen. En al stonden wy toe dat in het Hebreusch een wooydt
 gebonden wierdt dat oorspronckelich is van *nidue*, dat is / een scheede,
 't welck wy nogtaus niet en doen / soo is evenwel wat anders *nidue*,
 een scheede, dat de Seventig Oversetters overgeset hebben dooz
καὶ οὗτος 1 Chron. 21: 27. wat anders *φυλάκι* *phylaké*, het wel-
 ke / gelijck de Eerwaerdige Beza aenmerckt / wanneer het het vier-
 dedeel van de nacht niet en beteechent / alst genomen wordt booz een
 gevanckenisse. Wat is dit booz een manier van uitleggen? De wooy-
 den van Petrus / de geesten die in de gevanckenisse zijn, moeten ver-
 klaert woerden uyt Gen. 6: 3. *jadoon vouchi*. Doozer / jadoon moet ver-
 klaert woerden uyt *nidue*. Wederom / *nidue* is *phylaké*, om dat een
 scheede tot een gebanckenisse booz den degen is: Epdelick *phylaké* of
 de gevanckenisse der ziele is het lighaem. Verhalven de geesten die in
 de gevanckenisse zijn beteechenen by Petrum de zielen die in het lig-
 haem

¶¶¶

baem als in den scheede begrepen worden. Hoe verre gelyck / onfer-
ker en ydel zijn alle dese dingen? 3. Het ongerijuste van allen is /
te stellen dat de Heydenen den welken de Apostelen hebben gepre-
dicht deselve geweest zijn met die ongehoorsaeme die ten tyde Noachs
geleest hebben / welke niet alleen menschen van een andere eerde ge-
weest zijn / maer oock van de andere werelt / sedert welke tusschen
hebben seer veel eerten verlopen waren. Grotius sendt ons wel
henen nae sijn tweede Boeck van het regt des oorlogs en der vrede,
cap. 9. §. 4. alwaer hy bewijst / dat een volck op desen tijt voer het
selve gehouden wordt met dat / het welcke over hondert jaeren geweest
is / soo lange die gemeenschap / die een volck maect / en met on-
derlinge banden verbindt / het regt van eenheyt bewaert. Het wel-
ke wel waer is / maer tot dese saecke niet en doet. Want die heyde-
nen den welken de Apostelen hebben gepredicht zijn door geringe
bandt van onderlinge vereeniging tot deselve geselligheyt met Noachs
tydgenoten t' saemgebonden geweest. Die ongehoorsaem geweest
zijn / als de arche toetrepde wierdt / die zijn alle door de sonderbloede
gansselick verdelgt / en upt niemant van haer heeft permant onder
de heydenen sijn oorspronck genomen: soo dat met geen gedachte kan
begrepen worden hoe sy tot een volck met die heydenen hebben konnen
t' saemengroeyen. Iae het isser soo verre van daen dat Petrus de on-
gelobte sijner eerde tot een lighaem soude t' saemenvoegen met die
gene die ten tyde Noachs waeren / dat hy in tegendeel de werelt van
die godloosen, de oude werelt noemt / 2 Petr. 2:5. en de werelt die
doe was gaet stellen tegen de werelt die nu is cap. 3:6, 7. De gelych-
heyt van zeden en is niet genoeg om te maeken datse voer een en het
selve volck gehouden worden. Soude permant die voer Gods woort
beest den Goddelicken Apostel sulcken ongefouten redenning toeschyn-
ven / waer mede hy verdrigt wordt te seggen: de Apostelen alse
den menschen die ten haeren tyde leefden het Euangelium predicken /
hebben den genen gepredicht die eerthys ten tyde Noachs ongehoorsaem
waeren? Het zy verre dat wy alsoo met de Heilige Schrifture souden
spelen. Siet nae / op die dit leest / indien gy lust hebt / de seer bondi-
ge verdedigingen dezer plaetse / in de Disputen van *Placans Disput.*
15.

De zegen-
ninge van
Sem wort
uytgelegd.

XII. Gedenekwaardig is oock de segeninge waer mede Noach
sijne godvruchtige soonen gezegent heeft / en begriypt veel leerstukken
des waeren Geloofs. Gen. 9:26, 27. Gezegent zy Jehova, de Godt
Sems, en Canaan zy hem een kneegt. Godt breyde Japhet uyt, ofte
lokke Japhet, en hy woone in Sems tenten. Als hy Jehova noemt
de Godt Sems, soo siet hy op het verbondt dat tusschen den Hoeghen
Godt en de nakomelingen van Sem boven de andere menschen sou-
de zijn: want upt Sem is geboren Abraham, en het gantsche Izaël;
het welcke Godt sig toe een eygen volck hadde uptverhoeren: waer van
Sem

Sem met een uitnemende eertitel genoemd wordt de Vader aller soonen van Heber, Gen. 10: 21. dat is / der Hebreëen. Hy heeft ook de godtsaligheyt van Sem, die den dienst van den waeren Godt stantbaftiglijk soude aenhangen / en de aenwaffende afgoderpe nae vermogen tegen staen / met woorden en met sijn voorbeeld leerende / dat hy niemant voor Godt en erkende als Jehova. Door gaans merken ook de uitleggers aen / dat met deese woorden aengewesen wordt / dat de Messias uit Sems nae-ueven soude geboren worden. Als hy niet soo seer Sem selve toemt ter oorzaak sijnets godsaligheyt / maer de gansche lof tot Godt overbrenghet / zeggende / Gezegt zy Jehova, soo leert hy / dat Godt de werckmeester is van alle byzonne genegenheyt des gemoeds en van alle godzalige werkingen / den welken daarom alle der selver eere toekomt. Den straffschuldigen hadde hy in eigen persoon gebloeit om de bedreue misdaet / om dat het beginsel en den springader des quaets in den mensche selue is. Maer vermaect nemende in Sems Godtsaligheyt / heeft hy liever Godt willen zegenen / op dat hy niet en soude schijnen of sijne soone te veel toe te schyven / of aen sijn eygen net te offeren / en aen sijn goede opvoedinge perweg danck te weten. Gode dancht hy die sijne gebeden hadde verhoort / en sijnen arbedyt in het satsoeneeren van de zeden sijnes soons overvloediglijk gezegt. En het en is niet sonder verhoortheyt / dat Noach, daer Japhet de eerstgeborene der drie soonen was / nochtan Sem door een Prophetischen Geest boven hem heeft: om te leeren / dat Godt in de verkiefsinge niet en stiet op den ouderdom / en dat de genade en de nature deselue ordy niet en hebben. Met recht is hy dan genoemd Sem (☞), dat is / vermaert en van een grooten naem, om dat hy in soo veel en soo groote voorrechten boven sijne Broeders upgetaunt heeft: en voornamelijk om dat Jehova hy hem en sijne naekomelingen sijnen Naem (in't Hebreusch *Schemo*) geset heeft, gelijk'er staet Deut. 12: 5. Noach daer'er hy / en Canaan zy hem een knecht. Aan een knecht hem voorsienende / nae dat hy hem voorsien hadde van een Heere. Welcke prophetie nae agt hondert jaeren is vervult / wanneer de Israëlieten afkomstig van Sem het landt Canaan innemende / meer als dertig Koningen der Cananiten overwonnen / en het grootste gedeelte der inwoonders tot verdoens toe verdelgt hebbende / de overige sig tot knechten en slaaven gemaecht hebben / haer opleggende een swaere schattinge. En der Gibeoniten dienst hebben sy gebuypt om hout te houwen / en waeter te draegen tot de bedieninge des tabernakels / tot op Davids tuden toe / die haeren naem heeft verandert / en haer genoemd Nethinim, dat is / overgegevene, Eze. 8: 20. om datse sich ongedwongen overgegeven hadden. Siet Bocharti *Phaleg. Lib. 2.*

Of Japhet
 soo ge-
 noemt zy
 van uyt-
 breyden,
 ofte van

XIII. De dingen die tot Japhet gesegt zijn / worden op geen eene aenlocken.

¶ fff 2

wijse

wijse uytgeleegt. Het werck-woor^dt *paiba* (פּיבָּא), daer Japhet van daen komt / gelyckertwijſſ oock het woor^dt *japhs* (יָפֶסֶת), het welcke Noach dooz een aerdtige woor^dden-spellinge hier gebuycht / betreekent by den Chaldeen uytbreiden. In deese beteeckenisse woor^dt een woor^dt / dat hier van af komt / gebuycht by den Chaldeeſchen Uytlegger over Ps. 104: 25. en 1 Coning. 4: 29. En by den Hebreen betreekent het ſelve werck-woor^dt in *Kal*, AENGELOCKT WORDEN; in *Piel*, AENLOCKEN; en gemeenlich woor^dt het genomen ten quaede / ſoo dat het beteechent verlocken tot dwaeling, ofte verleyden; ſomtijts nochtans woor^dt het oock gebuycht ten goede / gelyckertwijſſ Jer. 20: 7. Heere, gy hebt my verlost, en ick ben verlost geworden. en Hoſ. 2: 13. Siet ick falſe lokken, of ick falſe overreden, in welke beyde plaetſen het ſelve Hebreuſche woor^dt boor^dkomt / dat van Noach gebuycht woor^dt / en overgeſet iſ / hy breyde uyt. Beyde deese beteeckeniffen woor^dden van groote Maanen op deſe plaetſe torgepaſt.

Bewys-
redenen
voor het
eerſte ge-
voelen.

XIV. Die de beteeckeniffe van uytbreiden aendzigen / ſtrypden met deese bewyſſredenen. Eerſtelich / om dat Noach gebuycht de *conjugatie Hipbil*, welke niemant minnermeer in de beteeckeniffe van aenlocken gebuycht heeft. En nergens komt dit werck-woor^dt onder deſe beteeckeniffe in *Hipbil* boor^d / als by de Chaldeen, by welke het dan iſ uytbreiden. Ten anderen / het werck-woor^dt *paiba* iſ alſoo tuſſchen beyde ſtrevende dat het nochtans bykans altyt ten quaede genomen woor^dt / een of twee plaetſen uytgeſondert zynde. De Grieken ſetten het gemeenlich over *apatán* (ἀπατάν), doozeen baerbiſſcheliche ſinſpellinge op deſſelfs beteeckeniffe waer dooz het ten quaede genomen woor^dt / maer die echter de kragt van het woor^dt ſeer wel uytduyct. Ten derden / als *paiba* in de beteeckeniffe van aenlocken genomen woor^dt / ſoo regeert het altyt een *Accuſativum*: maer hier woor^dt het in *Dativo* geſtelt / want de letter *Lamed* geboegt boor^dt het woor^dt *Japhet* iſ een teeken van een *Dativus*. Dattom naedemael men niet en kan ſeggen / Godt locke voor Japhet, ſoo moet men noodſaerlich overſetten / Godt breyde voor Japhet uyt, nemelich een plaetſe of wooninge. Want ſoo plegen de Hebreen te ſpreken. Gelyckertwijſſ Gen. 26: 22. De Heere heeft ons of voor ons ruyme gemaect, en op deſelbe wiſſe elders doozgaang. Hier by komt dat deese verklaringe met de uytkomſt ſeer wel over een komt. Want in de verderlinge der aerde iſ aan Japhet het grootſte gedeelte toegeballen ter bewooninge. Want behalven het geheele Europa ſoo groot als het iſ / behoort tot Japhets gedeelte kleyn Asia, en Media, en een gedeelte van Armenien, en Iberia, en Albania, en die ſeer groote landen tegen het Noorden, die eertijts van de Schythen bewoont wierden / en nu van de Tartaren. Om niet te ſpreken van de nieuwe werelt /

nae

nae welke de Schythen certptg door de straet Anian seet waerschejn-
 lich overgebaeren zijn / gelijk *Fullerus* toont *Miscellan. Sacr. Lib. 2.*
cap. 4.

X V. Nog andere die vooz de beteekenis van aenlocken stryden / Bewysre-
 konnen derse redenen gebuycken. 1. Dat Noach niet en heeft ge- denen voor
 spyooken in het Chaldeeuwisch maer in het Hebreuwisch. Nog dat het tweede
 het werckwooydt *patba* by den Hebreu nauwelijg / of nog niet nauw- gevoelen.
 lichs / een andere beteekenis heeft als van aenlocken. 2. Dat
 Noach niet sonder reden de conjugatie *Hiphil* gebuyckt heeft / hoe-
 welse elders in de Weylige Schryfure niet voozkomt: te weten op
 dat de wooydenverandering / op de naem van Japhet spelende / te aerdi-
 ger soude zijn / welke in *Piel* aen den naem Japhet soo na niet en
 kan komen. En dat de veranderinge van de conjugatie niet noodsaec-
 kelick medebringt een veranderinge van beteekenis. 3. Dat uyt
 de boven bygebragte voozbeelden blycht / dat het wooydt *patba* oock ten
 goede gebuyckt wooydt / en dat het ter saecke niet en doet of sulclik selde-
 ner of dickwylter geschiedt. En waerlick het wooydt *peitbo* (*πειθω*),
 het welke d' Apostel gebuyckt / sprekende van de lecte des Euange-
 lium 2 Cor 5: 11. heeft veel grooter ooreenkomst met *patba* (*παθω*)
 als dat andere *apatdo* (*ἀπαύω*). 4. Dat de verwisselinghe van een *Dati-
 vus* vooz een *Accusativus* met wooyden die een wercklinge beteekenen
 (*cum verbis Activis*) dickwylg voozkomt toont *Buxtorfus* met veel vooz-
 beelden *Thesa. Gram. Lib. 2. cap. 12.* En bysonderlicker / dat de werck-
 wooyden van petwoeg te beveelen wel dickwylg met *Accusativus* t'saem-
 gevoegt worden / maer oock somtijts met een *Dativus*, als te sien is
Num. 9: 8 Jer. 38: 1. Gelyckerwijs oock het wooydt *verleyden* (*πειράζω*),
 somtijts met een *Accusativus* t'saemgevoegt wooydt / *Jer. 49: 16.* som-
 tijts met een *Dativus*, *Jer. 4: 10.* Waerom soude het selve geen plaets
 hebben in het werckwooydt *patba*? En tegen desse vertilclaringe strydt
 de upthoimt oock niet: nademael de Joden verworpen zijnde / aen Ja-
 phets nakomelingen vooznamelick / en selfs in de taele der Japhetiten,
 het Euangelium uptgelegt is / waer doozse tot de gemeynschap Godes
 in Christo aengelocht worden. Nog dewijle dit veel grooter welbaerd
 is als de besittinge van de gansche aerde / waerom willen wy niet liever
 dat dit door deese wooyden voozset is / die dat seer bequaelick hou-
 nen beteekenen?

X V I. Het genē nu volgt / en hy woone, ofte hy sal woonen in de Hoe Godt.
 tenten Sems, kan gebragt worden of tot Godt, of tot Japhet. Die het gewoont
 tot Godt bryngen / gelyckerwijs onder de oude *Theodoretus*, in *Gen.* heeft in de
Quaest. 58. onder de jongere *Fullerus* in *Miscellaneis Sacris, Lib. 2. cap. 4.* tenten
Musculus in *commentariis*, en andere / letten op het wooydt *sem*, over
 geset hy woone, waer van daen komt het Hebreuwsche wooydt *Sebe-
 china*, en het Gelyckische *Skennosis* (*σκηνωσις*), met welke wooyden

doorgaens de ludooninge der Goddelijke Majesteit betreeft wordt. Deese *Schechina* is geweest in den Tabernakel der Israëlieten / is geweest op den berg Sion, en in den tempel die aldaer gebouwt is; waer van Godt gesegt heeft, dat hy in de donkerheyt souwde woonen, dat is / in een wonderbaere wolcke / zijnde een teken van Gods heerlichheyt die het Hups vervulde / 1 Koning. 8: 11, 12. En de stad daer of de tabernakel of de tempel was / wordt genoemt de plaetse die Godt verkooren heeft om sijnen naeme aldaer te doen woonen, Brut. 14: 23. Maer doornamelick is deese *Schechina* in Christo, in welchen alle de volheyt der Godheyt lighaemelick woont, Col. 2: 9. en dooz welken als hy sich den Israëlieten openbaerde / en met de voet hant landt doopwandelde / Godt in de tenten Sems gewoonst heeft. Waer op Iohannes schijnt te sumespelen Cap. 1: 14. Het Woordt is vleesch geworden, en heeft onder ons gewoonst (*ἐσκήνωσεν*). en Openb. 21: 3. Siet de Tabernakel Gods (*ὁ οὐκὸς τοῦ θεοῦ*) is by de menschen, en hy sal by haer woonen (*οὐκηνώσει*). In deese verklaringe heeft de Chaldecuschen *Onkelos* de onse voorgegaan. Welke in deesen sin spreekt: Godt breyde Japhet uyt, en sijne Majesteit woone in de tenten Sems. Hier van daen komt het dat de Arabische oversettinge / van *Erpenius* uptgegeven / segt / en sijn ligt, dat is / Gods heerlichheyt / woone in de tente Sems. Het welcke waerlich een schoone uptlegginge is / en begrijpt een Prophete van Christi wandeling en wooninge in het landt dat Sems nakomelingen gegeven is.

Hoe Japhet in de selve ge-woont heeft.

XVII. Die niet van Godt / maer van Japhet, in Sems tenten sullende woonen / dese prophete verklaren / leeren dat deselve ten deele letterlick, ten deele geestelick vervult is. Letterlick om dat het openbaer is dat de Grieken en Romeynen, van Japhet afkomstig / een groot gedeelte van Asia, dat Sem was toegefallen / ingenomen hebben; gelijckertwijls ook Bileam boossept heeft / dat de Chitriten, nakomelingen van Japhet, soudon plaegen Assur en Heber, dat is / de Assyriërs en Hebreërs, nakomelingen van Sem. Num. 24: 24. Geestelick. om dat de nakomelingen van Japhet dooz de prediking des Euangeliums daer toe gebacht sijn / datse woonen in de selve Gemeente met de Joden, die geloof hebben / of de ongelovige verworpen zijnde / der selve plaetsen innemen. Dog de Gemeente wordt by tenten vergeleeken / niet alleen om dat de Patriarchen in tenten hebben gewoonst als vreemdelingen / Heb. 11: 9. maer oock om dat alle gelovigen in dit leven deselve staet hebben 2 Petr. 1: 13. 2 Cor. 5: 1. Wozet deese tenten worden gesegt Sems te sijn / om dat de Gemeente tot op de komste van de Messias toe aen Sems hupsgefin vastgehegt geweest is. En met deselve worden de gelovigen wpt de Heydenen vereenigt / dooz hem die deese beyde een gemaecht heeft Eph. 2: 14. Eyndelick Japhets nakomelingen maechen het voorna-

me

nie gedeelte van de Gemeente der Heydenen. Want hoewel Godt nog de naehomelingen van Sem, nog de kinderen Chams van de Gemeente uytstapt; waer in niet en is Griek en Jode, beschynisse en voorhuylt, Barbare en Scythia, maer Christus alles in allen, Col. 3: 11. nogtans is het seker dat het gelobe Christus / van de reuwe der Apostelen af / allermeeft gebloeyt heeft in Europa, en in die deelen van Asia, die in het lot van Japhet gevallen zijn.

XVIII. Maer nademaal eventuel deese twee saechen / namelijk de Beyde deewooninge Gods dooz Christum in de tenten Sem's, en de woonin- se verclae-ge Japhets, niet alleen in tijd t' saemgeboeyt zijn geweest / maer ooch ringen het laetste een gevolg en gewoogt is van het eerste / soo en isser niets in konnen be- de weg waerom wy niet en souden seggen datse beyde in de breedte der quaemelik woorden ingesloten worden. Op dat de sin 39 / dat Godt t' eenigen t' siemge- tijde dooz Christum in de Gemeente van Sem voortgekomen sigt- voegt wor- baerelick soude woonen: welke soo groote genaede over de gauſche den. bewoonde werelt met sulcken hzachtadigheyt van overtrebninge sal verkondigt worden / dat seer veel heydenen / en onder deese vooz- naemelick de Japhetien, met de Gemeente der Israëlieten dooz waeren gelobe sullen vereenigt worden.

XIX. Epudelick word't er by gedaen dat Canaan ook een knecht Aen Japhet van Japhet soude zijn. En dit getuygen de Historien / dat die ge- word oock deelen van Aſien die de Cananiten ober lang beseten hadden / van de Canaan tot Grieken en de Romeynen oberheerscht zijn. En indien ergens een knecht. overblijffelen der Cananiten overgebleven waeren / namelijk te Ty- gegeven rus dat van de Sidoniers, en te Theben dat van Cadmus, en te Carthago dat van Dido gebouwt is / dat alles is of van de Grieken of van de Romeynen verdelgt. Hier pſſe ick den Leser wederom aen Bocharti Phaleg. Lib. 3. Cap. 1.

XX. Wy sullen nu in een kort begriyp by malkanderen trecken die Leerfluc- leerstukken die in deese pſophetie Noachs aangewesen worden. 1. De ken in deeer van alle deugt en van alle goede werching moet Gode, als der se zegenin- ſelber opperste werckmeester / toegeschreven worden: den welcken gen vervat. Noach daerom om de godsalligheyt sijnes Soons zeyent. 2. Godt heeft dooz een bysonder verbonde Sem en sijne naehomelingen sig ſelven tot een eygendom aengenomen om haeren Godt genaemt te worden. 3. In de verkieſinge tot Genade en Heerlickheyt, en in de verſeiuinge van goetelicke weldaden, jeyden nytwendige voorregten niet met allen. Want sem die jonger was word't geſielt vooz Japhet die ouder was. 4. Overgroote misdaeden der ouders worden ſomtijt in neven en naeneven, die in een lange rye nae den anderen volgen / geſtraft. Want Canaan word't met sijne naehomelingen om de misdaedt van Cham den Semiten en Japhetien tot ſlaeven toegewesen. 5. De Godtzalligheyt heeft niet alleen de be- loften van het toekomende, maar oock van dit leven; en draegt tot

tot een loon weg niet alleen goederen der ziele, maer oock des lichaems. Want aen Japhet wordt beloofd een seer ruyt gedeelte der aerde tot een lot / indien wy sijnen naeme haelen van uytbreiden : en aen beyde soo aen Sem als aen Japhet een groote heerschappye over de Cananiten. 6. Het woordt der genade dat in den Euangelio boozgestelt wordt heeft een groote kragt om aen te lokken en te overreden. 7. Dit is de staet der Gemeente op dese aerde / datse sich heeft nae de gelijkenisse van tenten, verwagtede een vast huys sonder handen gemaeckt in de hemelen. 8. In Sem's tenten soude de Goddelicke Majesteit, uytblinckende in den Messias, die uyt Sem's naechomelingen soude boozthomen / te sinner tijt wonen. 9. Als dan souden oock de Heydenen, voornamelijk Japhets naechomelingen / die te vooren vzeind waeren geweest van de verbonden der belofte / dooz de verkondinge des Euangeliums tot de gemeenschap der Israëlitische Gemeente gelocht worden.

Der Patriarchen langlevendheyt heeft gedient om de Waere Leere voort te planten en te onderhouden.

XXI. Oock is in deese eintwe aen te merken der Vaderen langlevendheyt, waer dooz het geschiede dat de leere der genaede dooz de Patriarchen en gemackelick / en seer veplyglick heeft konnen boozgeplant worden. Want alleen onse Noach, om van de andere nu te zwijgen / heeft alle de voorvaderen die booz de sonderbloedt leefden / berepcht / alleenlich de drie eerste uytgenomen zijnde. En sijn Soone Sem, die oock de eerste werelt gesien hadt / heeft geleest tot op het een-en-vyftigste jaer van Jacob toe. En alsoo hebben wy derse getuigenissen van de Leere der genaede die in de Gemeente van den ouden tijt geweest is / om datse duysterer en spaersaemer in die Eeuwe geweest sijn / wpdloopiger verklaert. In de overige / daer de luyfter van Gods Snaede sich rijckelicker en helderder geopenbaert heeft / sullen wy ons der hojtheit meer bevljygen.

DER-

DERDE HOOF-STUCK.

Van de

LEERE DER GENADE

Onder

ABRAHAM tot op MOSES.

1. **N** 3^{en} top gekotten tot aan de leest-tp van ABRA- Korten in-
HAM, aan den welken nademaal zich Godt veel-hout van
maals en op veelderley wyze gropenbaart heeft / op het hoof-
dat dezen onzen arbeydt niet boven maate aangroeje / stuck.
soo sullen wy alleen de voornaamste hoofstukken der
saaken aantooten. Sulken de handelen eersfelick van
de Verschyningen aan Abraham geschiedt / daar na van het Verbond
tusschen God en hem plegtelyck gemaakt en eenige repsen herhaalt.
Want beyde strekt het / om ons de Lerte der Gemenpnte van die tpd
oerbloediger te doen kennen.

II. De Heylige Schryftuure getuygt dat Godt acht maalen aan De Ver-
Abraham verschenen is. 1. In Ur der Chaldeen als hy hem gebod schyningen
3^{en} vaderland en inaagschap te verlaten / en na een andere plaate te
teffen / Gen. 12: 1. vergel. met Handel. 7: 2. 2. By Sichem, aan Abra-
ham ge-
epke bosch More, Gen. 12: 6. 7. 3. In Bethel, cap. 13: 3. 14. schiedt.
4. Als hy hem een Soon, en erfgenaam beloofde / cap. 15: 1. 5. Als
hy hem de Besnydenisse gaf / cap. 17: 1. 6. Als hy by hem ter herber-
ge quam, cap. 18: 1. 7. Als hy het vonnis van Sara, nopende de uyt-
dryvinge van Hagar en Ismaël, goetkeurde / cap. 21: 12. 8. Als hy hem
gebood de slagtinge van Isaac, cap. 22: 1.

III. In dusdanige verschyningen is zulken oerbloedigen open- De manier
baaringe der Goddelicke Majesteit aan de conscientie geweeft / dat van die
de godsaligen deselve niet min lichtelick van de bedrageren der quade verschy-
nigen.
Oeffen onderschepden hebben / als het een nugter mensch licht is het
waaken van den slaap te onderschepden. In wat gedaante nu Godt
van Abraham gezien 3^{en} / is in de Schryftuure niet altpd bepaaldelick
verhaalt. Het is openbaar dat die somtyds geschied is in een men-
schelyke gedaante tot een voozbeduppinge / gelph het schryft / en
tot

Gggg

tot een zinnerebeeld van de Menschwordinge die na langen tyd geschieden zoude. En zy en oordeelen niet kwalijk / die geloven / dat het gemeenlyk de Soone Gods geweest is / die zich aan Abraham heeft laten zien / gelykerwys naderhand aan de andere Patriarchen en aan Mozes. Waar toe ook zoude gebracht konnen worden / Joh. 8: 56. Abraham uwe Vader heeft met verheuginge verlangd , op dat hy mynen dag zien zoude : en hy heeft hem gezien , en is verblyd geweest. Gezien heeft hy dien dag in de beloftenisse van het zaadt / in doozlichtige verschyningen , in Isaac zynde een voorbeeld en een pandt van den toekomenden Messias , en eyndelyk in den gelove , welkers werk is toekomende dingen gelyk als tegenwoordig te stellen : in alle deze dingen heeft hy de menschwordinge van den Soone Gods van verre gezien.

Veel ge-
loven dat
Gen. 18. de
Drie-Ee-
nigheyt aan
Abraham
verschenen
is.

IV. Onder andere verschynningen mint deze uyt / die verhaalt word Gen. 18: 1. Alwaat gezegt word / dat Jehova aan Abraham is verschenen , en op het 2. vers word 'er terfont ondergeboegt dat de aanbiddelyke Drie-Eenheyt in een zichtbaare gedaante aan Abraham verschenen is. *Ambrosius (Proemio in Lib. 2. de Spiritu Sancto)* spreekt alsoo : Maar ook Abraham was niet onkundig van den Heyligen Geest. Eyndelyk heeft hy 'er drie gezien , en eenen heeft hy aangebeden : om dat 'er is een Godt , een Heere , en een Geest. En daarom isser een eenheyt van eere , om dat 'er een eenheyt van magt is. Wpblooyg is over deze zaake *Augustinus Lib. 2. de Trin. Cap. 11: 12. des gelyks Lib. 3. contra Maximinum , Cap. 26.* met hem siemt over een *Paschasius Roomsche Diaken , Lib. 1. de Spir. Sancto Cap. 5.* en andere aange trokken van *Forbesius , Instruct. Histor. Theol. Lib. 1. Cap. 14.* M U S C U L U S , hoewel hy van een verschepten geboelen is / schryft nochtang in zyn uytleggingen : Deze plaatze plagt in de Gemeynthe bygebracht te worden , alsser van de verborgentheyt der Heylige Drieheyt en Eenheyt gehandelt word. M U N S T E R U S verhaalt hebbende de woorden van *Aben-Ezra* , waar mede hy de Leere der Chyftianen te vergerfs bestreft / doet 'er by : Dit is zoeker , datter Abraham drie gezien , en een aangesprooken heeft , Heere indien ik genaade gevonden hebbe in uwe oogen ; wat ook de Joden krakkeelen. Indien Abraham de verborgentheyt niet en hadde erkent , zoo zoude hy gezegt hebben , Myne Heeren , indien ik genaade gevonden hebbe in u ieder oogen , &c. De Propheeten toonen in God een meerderheyt van Persoonen &c. F A G I U S wyft aan dat dit een gemeen bewys van de onze is : als hy schryft / De onze besluyten uyt de verschyninge der Engelen de verborgentheyt der Drie-Eenheyt. M A R T Y R , hoewel hy in een geboelen met *Musculus* is / meent nochtang dat hy niet en moet ontbepnen / dat soo de Oude Latynen , als ook Grieken ; deze plaatse plachten by te brengen om de Drie-Eenheyt te bewyzen : en hy doet

doet 'er bp/ dat deze dingen den godsaligen/ alse haar ingescherpt
worden/ niet ganschelyk onaangenaam zyn.

V. Ik behen wel/ dat het de Gemeente niet en ontbrekt aan En niet ten
sterker betwypen om deze hooft waarheyt onses geloofs te bevesti- onrecht.
gen; nochtan oordeelen wy dat de goddychtigen pber der Waderen
ook in dit betwyp niet upgestamt moet worden. Wy hebben in den
tzt dingen daarze zich mede kormen verweeren. En waarom souden
wy den wederpartijderen zoo veel toegeven/ dat wy selve de redenen/
die vooz de waarheyt bygebracht worden/ en niet te versmaaden zyn/
zouden gaan omstooten; Ganschelyk moet men aanmerken/ dat na
dat Mozes op het 1. berg gesegt hadde en Jehova verscheen hem, hy
terstont daar onder doegt berg 2. en hy hief zyne oogen op, en zag, en
ziet daar stonden drie mannen tegen over hem. Welke woorden in
alle manieren schynen te verbatten een verklaringe van de wyze op
welke God aan Abraham verschenen is. En het en moet niet onge-
rmyt schynen/ dat ook de Vader en de Heylige Geest in een mensche-
lyke gedaante verschenen zyn: nademaal Jesaias de gansche Drie-Een-
heyt in de gelykenisse van een Konink die op den thoon zit gezien
heeft/ welk gezicht wel van den Soon word uptgelegt Joh. 12: 41.
maar ook van den Heyligen Geest/ Handl. 28: 25. En nimmik/
mepn ik/ sal den Vader daar van upsluyten. Daniel heeft ook ge-
zien den Ouden der daagen zittende op den Thoon/ en een anderen
als een Soone des menschen die tot hem quam/ Dan. 7: 9. 13. Het
welke de Uytleggers gemeenlyk/ en wel/ van den Vader en den Soone
verklaaren.

VI. Doet hier bp dat Abraham die drie, als of zy een waaren ge- En deese
weest/ in het getal van een aangesprooken heeft/ zeggende: Heere drie spreekt
hebbe ik genaade gevonden in uwe oogen, zoo gaat dog niet van uwen Abraham
knecht voorby. Zynde misschien gewent Godt in gelyke gedaante aan als een.
te zien: of dooz den Heyligen Geest aangaande die zaak onderweesen;
en daarom in de Diepheit terstont de Eenheyt gewaar worden.
Want dat sommige hier tegenwerpen/ dat een up de byle van Abra-
ham aangesprooken is/ om dat hy dooz zyn heerlyker gedaante
zich selven vertroonde een Heere van de andere te zyn/ word zonder be-
wyp en bupen den text gesegt. Ja de woorden van den Patriarch
schynen alzo geschikt te zyn/ datze niet alleen een bozgerlyke en ge-
meene beleeftheit/ maar een Godsdienstige eerbetwypinge updrucken.
Want hy gebruykt den naam Adonasi ('אדוני) met een Kametz onder
de letter Nun, welke alzo gepuncteert zynde (ten zy dat misschien de
Patach in een Kametz verandert wierd om den accent) onder de tyelen
des oppersten Gods getek word/ volgens het eenparig gevoelen
der Rechtzinnige. Ende hier tegen en scrjft niet dat hy haar als men-
schen geherbergt heeft. Want nademaal zy zich als sodanige droegen/

foo heeft hy de pilgten der bekeertheit / die hy aen den persoon toelien
 zy aangerokken hadden schuldigh was / haar niet willen wepgeten.
 Maar het was boven de gemene bekeertheit / dat hy / terwyl zy
 aten als een knecht onder den boom by haar stont, vers 8.

Waarom
 een van
 die drie
 Jehova, de
 andere
 twee En-
 gelen ge-
 noemt
 worden.

VII. Hier by komt / dat daar aan Abraham drie mannen versche-
 nen / een der zelve geuurtiglyk Jehova genoemd woyle / vers 13.
 17. 20. &c. de andere Engelen geheeten worden / cap. 19: 1. zynde
 van Jehova gezonden om Sodoma te verdelgen vers 13. Om dat de
 naam van Engel op de Vader, die nimmermeer gezonden woyle /
 niet en kan passen: maar wel kan passen op den Soone en den Hey-
 ligen Geest, die van den Vader gezonden worden. Wel batte het
Augustinus (Lib. 2. de Trinit. Cap. 13.); Hoewel my niet en geheugt
 dat de Heylige Geest ergens een Engel genoemd is, maar men zoude dat
 kunnen verstaen uyt het werk. Want van hem is gezegt, de toeko-
 mende dingen SAL HY u lieden VERKONDIGEN of bood-
 schappen. En waarlyk die in 't Grieksch word genoemd *Angelus*,
 dat is, een Engel, die word in het Latyn genoemd *Nuncius*, dat is,
 een verkondiger of boodschapper. En van den Heere Jesu Christo,
 lezen wy zeer klaarlyk by den Propheet, dat hy genoemd is de Engel
 des grooten raads; nademaal, en de Heylige Geest, en de Soone Gods der
 Engelen Godt een Heere is. Hier mede staet niet qualyk over een *Epi-*
phanus (in *Ancorato* §. 70.): Want gelykerwys de Soone is een Engel
 des Grooten Raads, alzoo ook de Heylige Geest. En dat deze En-
 gelen / die van Lot gezien zyn / geen dienstbare Geesten zyn ge-
 weest / kan beslooten worden uyt de Godsdienstige erte die hy haar
 aandoet Gen. 19: 11. 19. &c. en uyt het antwoord datze geven / dat
 vol van Gezag en Goddelijke Majesteit is / vers 21. Dat sommige
 deze uytblucht gebuyphen / dat ondertusschen by haar is gehomen de
 derde persoon / die by Abraham was gebleven / en op welcke deze
 wooyden zonden moeten toegepast worden / dat en is in den text niet;
 en ik en zie niet hoe het zoude konnen betoeyen worden.

Welke van
 Jehova on-
 derschey-
 den zyn,
 niet we-
 sendlyk,
 maar per-
 soonelyk.

VIII. Tegen deze uytlegginge staet niet / dat deze Engelen uyt-
 drukkeghy van Jehova onderschepden worden. vers 13. Daarlyk
 zy worden onderschepden van Jehova vooz soo veel hy Vader is / niet
 wezendlyk, gelyk wy getoont hebben / maar persoonelyk. En
 het en is niet beneden de waardigheyt van een ongeschapen Engel te
 seggen / ik en zal niets kunnen doen, tot dat gy daar henen ingekomen
 zyt, vers 22. om dat dit gesegt woyle uyt onderschellinge van een ge-
 naadig beslupt / en van de belofte die aan Lot gedaen was. En deze
 spreekwoys moet vergeleken worden met Joh. 5: 19. Jesus dan
 antwoorde, en zeyde tot haar, voorwaar, voorwaar zegge ik u, de
 Soone en kan niets van hem zelve doen, ten zy hy den Vader dat ziet
 doen. En eyndelyk woyle zonder kracht en kleem tegengetwoyen Heb.
 1: 3. 2. alwaar d' Apostel de herbergzaamheyt uyt dien hoofde aanpysst
 om

om dat sommige onwetende Engelen hebben geherbergt, daer hy / hi-
dien Godt selve geherbergt was geweest / dat liever soude hebben
moeten aendringen. Want het en komt ons niet toe den Hepligen
Geest vooz te schypen / wat bewysreden of preeckwysen hy moet
gebruycken. Indien het den Apostel geluft hadde te seggen / dat
Jehova selve was geherbergt geweest / hy soude dat waerlich hebben
konnen doen / dewyle Moses dat duydlich getuygt. Nu als hy
van Engelen spreekt / volgt hy Moses des gelychs / welke verhaelt
dat de Engelen hy Lot ter herberge gegaen syn. Nog dewyle het
woozdt van Engelen verscheyden beduydenissen heeft / en soo wel op
een ongeschapene, als op een geschapene, kan toegespest worden /
soo kan uyt de bloote naem van Engelen niet bewesen worden / datter
alleen van geschapene Engelen gesprooken word. Woeder dat hy
getuygt dat sommige onwetende Engelen geherbergt hebben, dat siet
wederom op Lot, die / als hy haer nodigde om onder sijn dach te ko-
men / geloof heeft dat het eerwaardige vzeemdelingen waeren / tot
dat hy uyt de t'saemenspraecken / of ingebinge des Geestes / vernam
wie sy in der waerheyt waeren. Oock strydt hier geensins tegen dat
d' Apostel segt in het getal van velen / dat sommige Engelen hebben
geherbergt. Want in dusdanige spreckwijzen komt niemigmael vooz
een verwisseling van getal: en het is gelooflich / dat de selve sac-
ke aen meer andere gebeurt is. En dit sy gesegt tot verdedinge der
uitlegginge van de Oude / ende van seer vooztrefliche Lectaeren der
Bereynincerde Gemeente. En ick en meyne niet dat het ons van
bescheyden Leersers tot schande sal geduyt worden / dat wy hebben
soecken te toonen / dat Godvryghe en geleerde Mannen in deesen niet
onverstandiglych hebben gesprooken / nog de godvryghe sacch vooz
haer bewysreden vernadeelt. Indien het permant nochtans anders
toeschynt / het en is onse gewoonte niet daer tegen te krackelen. Wy
sullen met hem oock stercker bewysredenen gebruycken.

IX. Laet ons nu besien dat Verbondt, dat Godt met Abraham Aengaende
gemacht heeft. Paulus verhaelt dat het begin van het selve vichon- het ver-
dert en dertig jaeren na het geven van de wet is voorgegaen. Gal. 3: bondt met
17. Van waer nu deese jaeren beginnen moeten / daer over is een groot Abraham
verschil onder de Tijdsrekeners; en het is soo beswaerlich de seker- is aen te
heyt uyt te vinden / dat Scaliger dese sake onder de ondoenliche gete- mercken.
heeft. De beroemde *Frederic Spanbeims* reekeninge schryft my dat
waerheyt naest te komen. Hy nu maecht de somma dus op. Van het den tijdt.
78 jaer Abrahams, doe hy uyt ging uyt Charan, Gen. 12: 4 tot de
geboorte Isaacs in het hondertste jaer sijnij Vaders voozgefallen sijn 22
jaeren. Van de geboorte Isaacs tot de geboorte Jacobs 15 jaeren vooz
de dootd Abrahams, Gen. 25: 7, 8. sijn 60 jaeren Gen. 25: 26. Van
die tydt tot de komste Jacobs in Egypten, geschiet in het 39 jaer van
Joseph, onkent negen jaer na Josephs verhooglinge Gen. 41: 46. sijn

130 jaer Gen. 47: 9. Als men dit te saemen addert / sal men bevinden dat van de komste Abrahams in het Landt Canaan, tot de komste Jacobs in Egypten, 321 jaren. Voozts de jaren van de woninge en dienstbaerheyt der Israëlieten in Egypten, sijn evenveel / nemelick 215. Die dus woerden opgemaecht. Joseph is gestorven in het jaer sijnes ouderdoms 110. Gen. 50: 26. van welke 300 op af trecht 39 jaer / die hy oudt was doe Jacob in Egypten quam / blifven ober 70 jaeren. Van de dood Josephs, tot de geboorte van Moses, de soons soone van Caath, die seer jong met 321 vader Levi in Egypten quam / Gen. 46: 11. en gewan doe hy 60 jaer oudt was Amram de vader Moyses, gelyck Amram wederom doe hy 70 jaer oudt was gewan Moyses: die jonger Broeder was van Aaron, Exod. 6: 17, 19. sijn te rekenen onttrent 65 jaeren. Van Moyses geboorte tot aen de uyttocht uyt Egypten sijn 80 jaeren. Dierghalven sijn de jaeren van het verblijf der Israëlieten in Egypten 215. Dese gevorecht by de voozgaende 215 / sijn te samen 430. En dit is de juiste tyd / die daer is tusschen de belofte Abrahams en het geven der Wet.

En den
inhoudt.

X. In dit verbond nu sullen wy aenmercken. 1. De eyschen 2. De beloften. Welke wel verscheppen reysen herhaelt / en in verscheppen capitelen verklaert sijn / maer nochtans van ons / om de memorie te helpen / kortelick en op ordy / verhaelt sullen woerden.

De Eys-
chinge.

XI. De eyschinge begrypt vooznamenlick drie geboden. 1. Van te gaen uyt zyn Vaderlandt, en maegschap / en vaders huys / hoewel hy niet en wist waer heenen hem Godt soude leyden Gen. 12: 1. Het welke behelst een verloocheininge synes selfs, en dier dingen die den mensche seer waerdet een seer begeertelick plegen te sijn; epudelick een geheele overgebinge synes selfs aen Gode. Vergelyckt hier mede Mt. 45: 11. en Luc. 9: 59, 60, 61, 62. en Matth. 10: 37. 2. Van niet te vreesen, Gen. 15: 1. Het welke is een Gebodt des Geloofs; waer doo men onbekommert in Gode gerust is. Want de vyese woerde gestelt tegen het gelove. Marc. 5: 36. en 4: 40. 3. Van te wandelen voor Gods aengesigte, en de optentigheyt te behertigen / Gen. 17: 1. Dit is een gebodt van Heyligheyt, die niet alleen let op de uytwendige daden / maer oock op de inwendige gemoedsbewegingen / van welke sy gelooft datse in Gods tegenwoordigheyt en onder syn alsiende oogen geschieden. In die weynig woerden heeft de Wpste God verbat alle de pligten die een godsalig mensch onttrent syn Gode heeft waer te nemen.

De ver-
scheydene
Beloften.

XII. De beloften die hy de eyschinge geboert sijn / sijn niet van eenre slag: sommige sijn Geestelicke, andere Lighaemelicke. De geestelicke sijn of generaele en aen alle gelobigen gemeen / of bysondere en aen Abraham eppen.

Generale.

XIII. De generale beloften sijn dese / Gen. 15: 1. Ick ben u een schildt, u loon seer groot. Gen. 17: 1, 7. Ick die ben El Schaddai, dat is /

dat is/ God de Algenoegezaame, zal u tot een God zyn, en uwen
 zaede nae u. **Wat** welke woorden Godt hem belooft. 1. Bescher-
 minge tegen alle qaaed, als hy sig een schildt noemt. 2. Een loon-
 gevinge van een seer groote uptmuntendheyt en onepndige waerde/
 bewijle hy niet alleen sijne goederen, daer hy seer ryck van is/ maer
 vocht sig selven aller goederen springader/ hem toefest. Gelpcher-
 wops ook Eliphaz aen Job derde Job 22: 25. De Almagtige sal zijn
 uw overvloedig goudt, ende een silver van sterckte, of van kragten
 voor u. **Het** Hebreeusche woord *agnapbooth* in dese plaetse voozho-
 mende ende overgeset sterckte of kragten, komt van het woysel-
 woordt *jagnaph* (W.), dat is/ hy is vermoeit geweest. Een silver van
 sterckte of van kragten beteekent dan dat gansch seer uytmemendt
 eeuwig gewigte der heerlickheyt 2 Cor. 4: 17. **Het** welke wy/ ten
 3° dat wy niet nieuwe kragten toegerust zyn/ niet en souden kunnen
 dragen. 3. Bemeynschap en genietinge van den Algenoegezaamen
 Godt in genaede ende in heerlickheyt, in ziele ende in lighaem.
Het het gerne wy van het woord *Schaddai* geseght hebben in het 3 Boek
 1. hoofst. §. 2. ende van de spreckwijjs/ dat Godt permands Godt is/
 ter selver plaetse, 2. hoofst. §. 5. 4. Geduerigheyt van die gunste in
 het upverthorene zaedt

XIV. Bysonderlick herft Godt hem belooft/ eerstelik dat hy ge- Bysondere.
 lijck als een Leydsman ende een Vader zoude zyn van alle gelobigen/ 1. Dat hy
 die in hem/ gelpck als in een voozbeeldt der segeninge/ de segeninge
 sullen bekomen. Want alsoo luyden de woorden Gen. 12: 2, 3. Ick
 sal u tot een groot volck maeken, ende u zegenen, ende uwen naeme
 groot maeken; ende weest een segen.... ende in u sullen alle geslag-
 ten des aerdryks gesegent worden. **Niet** alleen belooft hy seer heer-
 like beloften van allerley slag/ 300 aerdsche/ als hemelsche/ maer
 oock een nieuwe en grooten naem, dat hy soude zyn een Vader van
 alle die geloven Rom. 4: 11. het welke bykans het grootste is dat aen
 een bloot mensch kan gegeven worden. Ja hy getuygt/ dat hy niet
 alleen gezegent soude zyn/ maer dat hy oock zoude zyn een segenin-
 ge selve/ 300 dat alle segeninge Gods overbloediglick in hem zoude
 gesien worden/ en in hem/ gelpck als in een springader en fontey-
 ne, dog aengemercht als een tweede en min voorname, soude woo-
 nen: en dat hy selve een voozbeeldt en Exemplar van alle segeninge
 sonde zyn. Want daer woordt hygevoegt/ ende in u sullen alle geslag-
 ten des aerdryks gesegent worden. In u soude eenvoudiglick verclaert
 kumen worden met u; gelykertwops gesegent woord Gal. 3: 9. Die uyt
 den gelove zyn, worden gesegent met den gelovigen Abraham. Want
 de Hebreeusche letter *z* gelt somtijts soo veel als met. Gelpcher-
 wops den Taekundige kan sien Exod. 8: 5. en 15: 19. **Maer** 77 in u,
 schijnt hier wat meer te beteekenen. Want alle geslagten des aerd-
 ricks woorden in Abraham gesegent. 1. Om dat in hem begrepen
 wierdt

wierdt de Messias in welken alle segeninge is. 2. Om dat hy een Leysman en Doos van Gods Verbond geweest is/ en aen die gene die volgen souden een voorbeeldt van gelove en van segeninge.

Gal. 3: 6,
7, 8.

XV. Een overvloedige verklaeringe heeft Paulus over deese plaats gegeven/ Gal. 3: 6, 7, 8. Gelyckerwys Abraham Godeloof heeft, en het is hem tot regtveerdigheyt gerekent: Soo verstaet gy dan, dat de gene die uyt den gelove zyn, Abrahams kinderen zyn. En de Schrift te vooren siende dat Godt de Heydenen uyt den gelove soude regtveerdigen, heeft te vooren aen Abraham het Euangelium verkondigt, seggende, In u sullen alle de volkeren gelegent worden. D' Apostel stelt daer voer upt als een saek die onder de Christenen bekent was/ dat Abraham een Vader is van het gansche gesegende zaedt/ en datter hy gevolg geen ander middel en is om de zegeninge/ dat is/ de regtveerdigmaechinge en gunste Gods te bekomen/ als dat waer door Abraham deselve bekomen heeft. Maer hy heeft deselve bekomen door het geloove. Voer/ dewijle voorszegt is dat in hem alle geslagten des aerdrichs souden gezegent worden/ zoo moeten si met hem worden vereenigt/ en in hem als in haeren Gefeelicken Vader worden gerekent. Nog tot deese vereeniging en is niet genoeg/ of een natuerlicke geboorte upt hem/ of een eenige gemeenschap met zyn natuerlicke affetfels door het gebryph van de selve Ceremonien of Borgerlicke wetten; maer daer toe wordt verespcht de gemeenschap van het selve gelove. En nademaal deese beloftenisse tot alle geslagten der aerde, en daerom tot de Heydenen ook/ uptgebruyt wordt/ zoo heeft d' Apostel met regt beslooten/ dat ook de Heydenen met Abraham, door de nabolginge van zyn geloove 'farmgeboegt souden worden/ en deelagtig door het selve geloove aen de selve segeninge met hem.

2. Dat hy
zaedt soude
hebben.

XVI. Ten anderen, heeft hem Godt bpsonderlich belooft dat hy Zaedt zoude hebben. Dit beteekent niet zonder onderschepdt een pegelich die nae den vleesche upt Abraham gebooren is Want ook Isinael was zyn zaedt, Gen. 21: 13. En daerom zyn aen hem oock groote/ maer vleeschelike/ beloften gedaen. Gen. 16: 10. en 17: 20. Maer door het zaedt wordt verstaen 1. Isaac, die upt een bphang verstorvene Vader/ en upt een onbuchtbaere/ en uptgeleefde Moeder/ gebooren is. Want in Isaac sal u het zaedt genoemt worden, Gen. 21: 12. Voerders die Isaac is geweest/ niet alleen een stamboom/ maer oock een voorbeeldt des Messia, die naderhandt geboren soude worden/ en voortkomen upt een maegt, welke indien niet min/ seker niet meer bequaem was als Sara, om een kindt te baeren. En daerom beteekent het zaedt. 2. oock Christum, het zaedt dat eerstpds in den Paradyse beloofd was. Hy en segt niet, en den zaeden, als van veele, maer als van een, En uwen zaede: welke is Christus. Gal. 2: 16. Daer en boven dewijle Isaac niet door kragt des

des vleeschcs, maar dooz kracht der beloftenisse, geboren is/ soo djaagt hy ook het woortbeeld van alle Gelovigen, die aan het woort der Euan-gelische belofte haar geestelike geboorte schuldigh zyn. En deze worden ook ten 3. dooz het zaadt betekent. Niet de kinderen des vleeschcs, die zyn kinderen Gods; maar de kinderen der beloftenisse worden voor het zaadt gerekent. Rom. 9:8.

XVII. Hier is op te lossen zekere zwaartigheyt / die niet en schynt dooz hy gegaan te konnen worden. Nademaal het zaadt, niet alleen zomtijts / maar ook doozgaans een veelheyt van menschen be-tekent / en inzonderheyt aan Abraham beloofd is / dat zyn zaadt zoude zyn als het stof der aarde &c. en nu getoont is / dat dooz het beloofde zaadt Abrahams en Isaac en alle de geloovigen beduidet wor-den: met wat reden d'Apostel het enkele getal heeft konnen aandin-gen / om daar uyt te besluipen / dat Christus dooz het zaadt moet verstaan worden? Het welke daarom te min schynt te binden / om dat de Heplige Schryvers van het Oude Testament het woort *z*, dat is / zaadt, alffer van de menschen gehandelt word / nergens in het veelvoudige getal gebruyken. Deze zwaartigheyt scheen *Hieronymus* soo groot te zyn / dat als hy de knoop niet en wist los te maaken / hy deselve ondernam niet soo godbzuchtiglyk als het behoopte in stukken te snijden. Hy tekenet dan aan / dat Paulus dit bewys hy de grove Ga-laten soo slechtis woorgesieft heeft / het welke hy anderzins wist dat hy woortzichtigte of geleerde geen toestemminge zoude vinden: en dat hy daarom den woortzichtigen Leser te vooren gewaarschout heeft / Broe-ders, ik spreek na den mensche. De woorden van *Hieronymus* zyn Hierony-beze: Waar uyt openbaar is, dat d'Apostel dat geene gedaan heeft dat hy mus getec-beloofd heeft, en geen verborgene zinnen heeft gebruykt; maar kent, daaglyksche en slegte, en die (indien hy niet voor afgezege hadde, NA DEN MENSCHEN) dien voorzigtigen zouden hebben kon-nen mishagen. Doch dat is den verachters en bespotters der Schryf-tuure de overwinninge geven. En niets minder heeft d'Apostel / met de spreekwys van *Hieronymus* aangetogen / willen te kennen geven / als dat hy / de dommicheyt der Galaten misbruykende / min naau-keuriglyk en bondiglyk redenkaelde. Dit komt ganschehlyk niet ober een noch met de deftigheyt van den Apostel / noch met de ondooz-grondelike wysheyt des Geestes Gods / dooz wiens ingebinge hy deze dingen schreef. En deze Sendbrieef is niet alleen vooz de grove Galaten, indien het geoozloft is haar alsoo te noemen / maar ook vooz de gansche Bernepnte / tot een lepdierre des geloofs ge-schreven. Wat alleen heeft hy willen seggen / dat hy van menschehlyke zaaken een gelphenisse zoude nemen om Goddelike zaaken te verklaa-ren / en dat hy alsoo groote dingen met klepne dingen soude verge-lphen.

XVIII. Hy dunkt dat van den Apostel / gelyk alle dingen / alsoo
 h h h ook

Gal. 3: 16.
wordt ver-
heldert.

ook deze zeer wiffelph aangemerkt zyn. Het is wel zeker / dat
 dooz het woord zaadt dikwils een veelheyt betekend word / maar
 een veelheyt die tot sekerer eenheyt versamelt is; ten minsten ten
 opzichte van de eerste stonk en oorspronk. Als dan gesprooken
 word van het zaadt Abrahams / als van het zaadt der beloftenisse /
 dien het belooft was, aan welke dezelve goederen upt dezelve fonteyn
 zouden geworpen / soo moet het selve worden aangemerkt als een lig-
 haam. Soo ik de zaake niet misvatte / soo wylt d'Apofte / als hy
 zegt / de beloftenissen zyn aan Abraham en aan zynen zaede gedaan,
 met uptgesteeken vinger op het formuller van het verbond / het welk
 staat Gen. 17: 7. Ik zal u tot een God zyn en uwen zaede na u.
 By deze gelegentheyt verklaart d'Apofte / nademaal alle geslagten
 des aardryks / te zynen tyd / aan deze toekomende segeninge deelag-
 tig zouden zyn / dat het noodzaakelyk is / datze onder het zaadt Abra-
 hams getrekent worden / en met hem tot een lichaam vereenigt /
 en / gelyk hy Eph. 1: 10. spreekt / in Christo tot een hoofdsomme
 gebragt. Dit nu geschied niet dooz de besnydenisse of andere Jood-
 sche kerkgewoonten. Want behalven dat de beloftenisse aan Abra-
 ham geschied is als hy noch niet en was besneden / en 430 jaaren
 vooz de geboorte der wet / 300 zyn de ceremonien of kerkgewoonten
 een middel-muur / die de Israëlitzen van de Heydenen afscheide / en
 daarom konnen se geen bandt van vereeniging zyn. Maar deze s'Ga-
 menvoëginge tot een lichaam geschiedt dooz den Geest des geloofs:
 die de gelobigen met het hooft Christus / die het voornaamte zaadt
 is / en met malkanderen onverbreefph vereent: en alsoo maaken-
 se alle gesamentlyk een Geestelyk zaadt Abrahams upt / den geheelen
 Christus / te gelyk met zyn geestelyk lichaam. Want alsoo verstaan
 wy Christus hier / gelykterwoys ook 1 Cor. 12: 12. Nademaal dan
 de beloftenissen / gelyk openbaar is / alleen aan het Geestelyke zaadt
 Abrahams geschiedt zyn; met upsluypinge van alle de andere: en dit
 Geestelyke zaadt / oock deselve geestelyke stonk en oorspronk heb-
 ben moet; soo is het noodzaakelyk dat het een geestelyk lichaam upt-
 maake / waar van Christus ongetwifelt het hooft is / waar van de
 andere leden om haar daar meede te eeren benoemt worden. Wel heeft
 dan d'Apofte dit aangedrongen / dat dooz den naam van zaadt een een-
 heyt betrekent word / niet iust van een persoon, maar van seker
 geestelyk lichaam, vereenigt dooz het geloove onder het hooft Christus.
 Niet over deze plaatse *Drusius*, *Camero*, *Gomarus*, *Diodatus*, en an-
 dere / die dezelve van Christo te gelyk met zyn geestelyk lichaam
 verklaaren.

Op een andere wy-
 ze is de se-
 geninge in
 Abraham, op een andere wyze in Christo.

XIX. Men moet ook niet voozby gaan die aanmerkelijke bet-
 schepdenheyt van spreken die hier voozhornt. Godt zegt dikwils
 tot Abraham / in u zullen alle geslagten des aardryks gezegent worden.
 Gen.

Gen. 12: 3. en 18: 18. Maar van het zaedt Abrahams wordt gesegt/ en in uwen zaede sullen sig zegenen alle volkeren der aerde. **Gen. 22: 18.** Het welke van het zaedt Isaacs herhaelt wordt/ **Gen. 26: 4.** Want op een andere wyse worden wy gezegent in Abraham, op een andere wyse in sijn zaedt, Christo. In Abraham, als in een voorbeeld en exemplaer, in Christo, als in de verdienstige oorzaak. en waeren gever der zegeninge **Eph. 1: 3.** En niet alleen worden wy gezegent/ maar oock wy zegenen ons in Christo/ hem erkennende en roemende als de fonteyn en spinkader der zegeninge die tot ons af vloeit. Wie sig zegenen sal op aerden, die zal sig zegenen in den Godt der Waerheyd, **Jes. 65: 16.**

XX. De lighaemelyke beloften aen Abraham gedaen sijn boozna- Lichaememelick dyle.
 melick dyle. 1. De vermenigvuldiging van zyn zaed dooz Isaac. **Gen. 13: 16. en 15: 5. en 17: 2. en 23: 16.** 2. De erffenisse van het landt licke belof-ten.
 Canaan. **Gen. 12: 7. en 13: 15. en 15: 17. en 17: 7.** Deefe is verbult in de twaelf stammen Israels, booznaemelick onder David en Salomon, Waer door en naderhant doen de tweede tempel stont/ wanneer geheel Palestina en nogtans
 Idumea is overwonnen en den Joden onderwoopen. 3. De uytleydinge Geestelyke
 ge uyt de Egyptische slavernye. **Gen. 15: 13, 14.** Men moet nogtans verbeeld
 aenmerken/ dat deefe lighaemelyke beloftenissen voorbeelden geweest wierden.
 sijn van Geestelyke en Hemelsche. Want de vermenigvuldiging van het vleeschelyke zaedt betreckende de menigte der Geestelyke kinderen, 30 uyt de Joden als uyt de Heydenen die den gelove torgedaen sijn/ **Openb. 7: 9.** En Canaan was een pandt van den Hemel, en de verlossinge uyt Egypten betreckende de verlossinge der Gernepunte van de sonde, Werelt, Duyvel, en uyt Babel.

XXI. Hier moet niet overgeslagen worden de fondamenteele leere Abraham
 van de regtveerdigmaeking door het Geloove alleen, welke dooz door den gelove ge-
 het exempel van Abraham/ en dooz Gods verklaeringe van den sel- 4.
 ven/ op die tpt seer veel verheldert is. Want alsoo word't er gezegt/ regtveerdig-
 Abraham geloofde in Jehova, en hy reekende het hem tot gerechtig-
 heyt. **Gen. 15: 6** Welck getuygenis daerom te meer aen te merken digd.
 is/ om dat d'Apofteel het selve meermaels gebuykt om de regtveerdigheyt des geloofs te bewysen/ **Rom. 4: 3. Gal. 3: 6.**

XII. Het gelove Abrahams heeft in het gemeen tot een voorwerp Het voor-
 gehadt alle beloften die aen hem gedaen waeren. Hy gaf Godt de werp van
 eere, en was ten vollen verseckert, dat hy magtig was te doen het dat gelove.
 gene hy beloofd hadde, **Rom. 4: 20, 21.** Hy heeft dan geloofd/ en met
 den geloove ontfijst de beloften der Hemeliche en eeuwige gelukzalig-
 heyt, de geboorte van een Soon uyt een onvrugbaere vrouwe/
 de vermenigvuldiging van sijn zaedt, soo het Geestelicke, als het lighaemelyke, de roeping der Heydenen, &c. Maar bysonderlyker heeft hy sijn geloove gehegt aen die belofte/ waer mede Godt beloofd hadde dat hy hem soude sijn tot een schildt en seer grooten loon, **Gen.**

W b b b 2

15: 1.

15:1. Dat is / hy heeft op Godt gesteeut / als op een afwender van alle quaedt, en een toebrenger van alle goedt. Allerbyspionderst heeft hy geloofd de belofte van het zaedt, in welk de zegeninge, als in een oorsaeck is / en heeft verwagt dat de Soone Godts sig soude openbaeren in het vleesch upt sijne naekomelingen aengenomen: en alsoo is sijn geloove geweest het geloove in Christum. Want hy heeft met verheuginge verlangt den dag Christi te sien, en hy heeft hem gezien, en hy is verblydt geweest, Joh. 8:56.

Het welke hem to gereekent is tot regtveerdigheyt.

XXIII. Dit geloove nu is hem toegereekent tot Regtveerdigheyt. Hier dat Abrahams geloove, dooz een genaedige waardeeringe, in de reekeningen Gods geschat soude zijn in plaats van een volmaecte gehoorsaemheyt, welke het Werkverbondt eyschte: maer dat hy dooz sijn geloove aengenomen, en met sig Beestelick vereenigt heeft / het belooft de zaedt, dooz kragt van welke vereeniging alle de regtveerdigheyt van dat zaedt sijne regtveerdigheyt wiert gereekent. Want in Gods reekenboek worden op de eene zyde geschreuen Gods groote weldaeden, als soo veel talenten aen de menschen gegeven. Desgelijcks de sonde der menschen, booz soo groote weldaeden geen behoorlyke dankbaarheid aen Gode bewysende / als soo veel schulden. En epndelph het vonnis der verdoemenisse, waer mede sy verklaert worden des eeuwiglen doods schuldig te zijn. Dog dewyle op de andere zyde niet en kan geschreuen worden der menschen eegene rechtveerdigheyt / soo worden daer geschreuen de voldoeninge en de verdiensten Christi booz de upverhorenen: desgelijck wordt 'er geschreuen het geloove, zynde wel een genaede-gifte Gods / maer waer dooz de upverhorenen met Christo worden vereenigt, en deelachtig worden aen syn gansche rechtveerdigheyt. En alsoo word / alle de reekeningen opgemaect zynde / upt haer geloove beslooten / dat alle haere schulden syn upgewischt / en dat haer dat gene niet en ontbreekt dat tot het recht des eeuwiglen levens verperscht word. Op deese wyze word het geloove toegerreken tot rechtveerdigheyt. Vergelijckt hier mede het geene wy boven briedspreeckelick hebben verhandelt in het 3 Boeck / 8 Hoofst. §. 42.

De Leere der Voorbestemmenen aen Isaac verklaert.

XXIV. Men ISAAC, Abrahams Soon / syn niet alleen bevestiget de beloften aen sijn Vader gedaen / en voornamelick die van het zaedt in het welke sig alle geslachten des aerdrtycks souden zegenen / Gen. 26:4. maer oock de Leere der vrye verwerping en genaedige verkiezinge, in de Godspreeck over sijne Soonen / Jacob en Esau, overbloediglyk verklaert. Want Jehova zepde tot Rebecca, als sy van tweelingen zwanger was / Twee volkeren syn in uwen buyk, en twee natien zullen haer uyt uw ingewant van een scheiden, en het een volk sal sterker syn dan het ander volk. EN DE MEERDER SAL DEN MINDEREN DIENEN. Gen. 25: 23.

XXV. Van

XXV. Van dese Propheetie blinden wy in de Heylige Schryfture een dubbelde verbuiling / de eene die Historisch, en de andere die Geestelick is. **Bepdesien** sy 300 op de Itamboomen zelve / als op de volkeren die uyt dezelve zouden voortkomen. **Wat aengaet de Itambomen en Hoofden der Volkeren,** de Meerder heeft den minderen gedient, dat is / het heeft geblecken dat Jacob waardigt was als Esau. 1. **Dooz** het regt der eerlgeboorte, die Esau aen hem verhogt heeft. 2. **Dooz** de erffenisse van het land Canaan, waer van Esau is upgestoten / gelijk te voren Iſaaci, en de andere kinderen Abrahams. 3. **Dooz** de Gemeynſchap aen Gods Verbond, waer van Esau dooz syn onheyligheyt ſig toonde verbyremt te zijn. **Soo gy ſiet op de volkeren,** die hebben dickwils tegen malkanderen geſtriden / en het is geſchied dat de Edomiten over de Iſraeliten de overhand ſcheenen te hebben. Edom heeft zynen broeder mer den ſweerde vervolgt, en zyne barmhertigheden verdorven. **Amos 1: 11.** ſiet **Num. 20: 18. 19.** **Maer** nogtans syn eyndelick de Iſraeliten bebonden overwinnaers te syn / als David in gansch Edom beſettingen leyde, en alle de Edomiten David tot knechten wierden, 2 **Sam. 8: 14.** **Het** welcke gebleven zijn tot op Konink Joram, onder welken sy het jock wederom hebben afgeworpen / 2 **Konink. 8: 20.** **Dolgens** de vooslegginge Iſaachs **Gen. 27: 40.** **Vaderhand** nochtans onder den tweede tempel zijne wederom overwonnen / en de Iſraeliten ganschelick onderworpen. ſiet *Joseph. Antiq. Lib. 13. Cap. 17.*

XXVI. **Maer** deeze dingen zaegen ook hooger; **Dant** gelpcker wijs de erffenisse van het land Canaan een voorbeeldt was van de geestelicke hemelſche erffenisse, en het nationale verbondt, in ſig vervattende het Geestelicke genaede-verbondt, alzo was oock de uytſluytinge van het nationale verbondt en van de voorbeeldige erffenisse, een teken der uytſluytinge van het genaede-verbondt en hemelſche erffenisse. **In** voegen dat Esau en Jacob hier voortkomen als **Dooz** beelden der byz verwerping / en genaedige verliesinge Gods. **En** dat dit de Geestelicke ſin van deeze Gods-ſpraak is geweest / leert d'Apofteſ Rom. 9: 10, 11. en in 't verbolg.

XXVII. **Aen** JACOB heeft Godt deſelbe beſtofeniſſen herhaelt / die aen ſijn Vader en Grootvader gedaen waren. **Gen. 28: 13, 14, 15.** **Jacob** heeft zyne twaelf ſoonen / de Patriarchen, erfgenaemen van deſelbe verklaert maer nogtans dooz den Geest Gods geleyd zijn de heeft sy aen de ſtamme J U D A dat vooyregt boven de andere gegeven / dat uyt deſelbe niet alleen Koningen, maer oock de **Dooznaemſte** van alle Koningen / de Meſſias zoude geboren worden / **Gen. 49: 10.** De ſcepter en ſal van Juda niet wyken, nog de Wergever van tuffchen zyne voeten, tot dat de Schilo komt, en den zelve ſullen de volkeren gehoorſaem zyn. **Over** welke plaetſe de **Dooztreflichſte** mannen heerliche verklarungen geſchreven hebben / welke hier te herhaelen te lang en onnodig is. **Dit** ſchijnt ons hier de eenvoudige

h h h 3

ſin

fin te *zyn*. *Men* *Juda* *wozdt* *boozlegt* *dat* *zyn* *siam* *boben* *de* *andere* *seer* *veel* *soude* *uptruntten* / *soo* *dooz* *de* *heerlichheyt* *van* *de* *Scepter* *en* *het* *hoogste* *gebiedt*, *als* *dooz* *de* *sitstoel* *van* *de* *Godsdienst*, *Tempel* *en* *Schoolen*, *daar* *de* *mechukekim*, *dat* *is* / *de* *vermaeste* *Leeraaren* *der* *Wet* *souden* *zyn*. *Wesgelpchs* *wozdt* *boozlegt* *dat* *upr* *deselve* *soude* *geboren* *wozden* *de* *Schilo*, *het* *welke* *ik* *oversette* *Bevrediger*, *behoudet*, *van* *het* *woztelwoozdt* *schala* (*שכיל*) *vreedzaam* *en* *behouden* *zyn*. *Gelpcherwys* *in* *gelupdt* *alsoo* *ook* *in* *sin* *komen* *met* *malhanderen* *over* *een* *het* *Hebreeuwsche* *woozdt* *Schilo* *en* *het* *Latynsche* *Salvus*, *dat* *is* / *behouden*. *Deese* *is* *bupten* *ruysel* *de* *Messias*. *Den* *welken* *belooft* *wozdt* / *de* *toevergaderinge*, *of* *gehoorsaamheyt* *der* *volckeren*, *die* *in* *hem* *souden* *geloven* *en* *sig* *aan* *sijn* *geboden* *ondertwerpen*. *De* *upthomst* *bevestigt* *deese* *verklaringe*. *Want* *in* *seer* *veel* *dingen* *is* *de* *stamme* *Juda* *de* *andere* *te* *boben* *gegaan* / *upr* *deselve* *is* *booztgehoimen* *het* *regeerende* *huys* / *in* *deselve* *is* *langen* *tyt* *gewest* *de* *sitplaats* *soo* *van* *het* *gebiedt* *als* *van* *den* *Godsdienst* / *eyndelikh* *is* *nae* *haare* *naeme* *genoemt* *de* *ganfche* *natie* *der* *Israëlieten*. *Wesgelpx* *is* *het* *bekent* *en* *openbaar* *dat* *onse* *Heere* *uyt* *Juda* *gesprooten* *is*, *Heb. 7: 14*. *Omtrent* *wiens* *geboorte* *nae* *de* *ineyninge* *der* *Godspraak* *de* *scepter* *allengskens* *heeft* *opgehouden*. 1. *Judea* *dooz* *de* *overwinningen* *van* *Pompejus* *overheerscht* / *en* *Jerusalem* *ingenomen* *zynde*. 2. *Herodes* *zynde* *een* *Idumeer* *op* *den* *thoon* *geboert*. 3. *Judea* *tot* *een* *Provincie* *der* *Romeynen* *gemaakt* / *en* *onder* *Syrien* *gereekent*. 4. *Eyndelikh* *de* *Stadt* *en* *Tempel* *dooz* *Vespasianus* *verdelgt* / *en* *de* *ganfche* *Bozgetlpke* *Stact* *omgekeert*. *Ondertusschen* *zyn* *upr* *de* *ganfche* *geschapene* *wereld* *zeer* *veel* *volckeren* *tot* *de* *opgerechte* *baniere* *der* *zaligheyt* *om* *stijdt* *toegebloet* / *en* *hebben* *Chrystum* *gevolgt*.

Zegeninge
der Naph-
taliten.

XXVIII. *Het* *en* *sal* *niet* *bremdt* *zyn* *dat* *wy* *ondersoeken* *de* *zegeninge* *van* *de* *stamme* *N A P H T A L I* *of* *misschien* *ook* *deese* *vetweg* *verbat* *dat* *op* *Chrystum* *siet* / *Gen. 49: 21*. *Naphtali* *is* *eene* *losgelatene* *hinde*: *die* *schoone* *woorden* *geeft*. *Want* *in* *desen* *sin* *wozden* *de* *Hebreeusche* *woozden* *gemeenlich* *obergeset*. *Wat* *hier* *de* *upleggers* *soo* *de* *Hebreeusche* *als* *de* *onse* *gedacht* *hebben* / *kan* *die* *gene* *sien* *die* *'t* *lust*. *Wie* *in* *fulche* *druytere* *dingen* *wel* *gist* / *dien* *sal* *ich* *seggen* *een* *seer* *goed* *propheet* *te* *zyn*. *Hieronymus* *na* *dat* *hy* *sommige* *dingen* *verhaelt* *hadde* / *segt* *dat* *het* *beter* *is* / *indien* *wy* *alles* *tot* *de* *leere* *des* *Zaligmackers* *brenghen*, *om* *dat* *hy* *in* *het* *gedeelte* *van* *Naphtali* *meelt* *geleert* *heeft*. *Maer* *hy* *en* *toont* *niet* *bequaemelich* *hoe* *de* *woozden* *daer* *toe* *gebzacht* *moeten* *wozden*. *Laet* *ons* *dit* *trachten* *te* *doen*. *Wy* *stellen* *als* *zeker* *booz* *upr* / *dat* *een* *gedeelte* *van* *Galilea* *in* *het* *lot* *van* *Naphtali* *is* *geballen* / *en* *dat* *daer* *toe* *behoort* *heeft* *het* *meyr* *Gennefaret*, *en* *dat* *in* *het* *land* *van* *Gennefaret* *gelegen* *is* *gewest* *Capernaum*, *het* *welke* *Lightfootus* *bewijst* (*Censaria Chorographica*

graphica Matthæo præmissa, Cap. 71. & 80.) en het blycht upt *Matth.* 4: 13. alwaar het genoemt wordt een stad gelegen aen de zee, in de landpalen van Zabulon en Nephtalim, dat is / in die landstreek van Nephtalim die aen het land van Zabulon grenst. In die stad heeft Christus gewoon / en het Evangelium eerst gepredicht / gelyk ook in het rantom-liggende land: volgens de prophetie van Jesaias, die Mattheus ter genoemder plaetse byzyngt. Daer is een seer groote sekerre / upt haere woonplaetsen opgeweckt zijnde / en haere dingen hebbende laeten staen / om Christum te hooren / met een seer groote wackerheyt te zaemen gekomen. Laet ons nu sien of deese waerheyt niet bequaemelyk beterekent zy door dit Orakel Jacobs. Daer van is een losgelatene hinde een geboeglyker zinnebreidt als van sekerre schaere die met een seer groote vlytghyheit des gemoeds ergens nae toe loopt? Voornamelyk daer na toe daerse fonteynen van levendig water blindt om een langduerige doofst te lessen. Want het en is niet tegen de gewoonte des Heiligen Geestes de geloovigen by hinden te vergelyken. *Siet Hoogl. 2: 7. Hab. 3: 19. Jes. 35: 6.* En de Nephtaliten konnen een losgelatene hinde genoemt worden / om dat zy te vooren met andere dingen opgehouden zijnde die den doofst niet en konden stillen / nu door het Evangelium, dat een verhoedinge van vryheyt is / zijnde opgeweckt / de netten van wereltse besigheden verbrooken hebben / en liepen nae den Heere Jesum. En wien sulken wy bequaemelyker versien door den genen die schoone woorden geeft, als Christum / in wiens lippen genade uytgestort is, *Psalm 45: 3.* wiens geheimelike enkel zoetigheyt is, *Hoogl. 5: 16.* wiens aengenaame woorden den toehoorders tot verwonderinge brachten / *Luc. 4: 22.* Volgens den aert en stijl der Hebreeusche taele konnen de woorden ook aldus t'saengeboegt worden: Naphtali is een los-gelatene hinde van die gene, of des genen die schoone woorden geeft: dat is / overgegeven aen den soeten Heere Jesus / en hangende aen sijn minnelijksprekende mondt. En dit begunstigt deese verklaringe / dat andersling de twee halve versen niet en schynen aen malkanderen te hangen; nademaer het geen werk van een hinde is / schoon te spreken. Daer hieldt men de woorden soo t'saemenborcht gelijk ick gezegt hebbe / soo wordt 'er niets in den text ingedrongen / soo wordt 'er niet gesiet datter eenige geringe zaech door dat Orakel beterekent is / soo wordt 'er niets verdricht dat byzindt is van den aert der Hebreeusche Spraecke / en aen alle woorden in het bysonder wordt die beterekenisse toegescreven die haer / en rygen / en zeer nadruclijck is. Nademaer zy blyven twyfel de zegeninge der Nephtaliten beterekenen / waerom denken wy niet liever op een geestelyke, die door den Messias haer toegerohomen is / als op een lichaemelyke en zeer kortwylige onder Barak en Debora, in welke niet bewesen wordt dat Naphtali het bysonders boden Zebulon gehad heeft? Het en is ook niet seker

hier dat de Naphtaliten, 't welck sommige upt deese plaets besluypen / welcspreekender als de andere Israëlitzen geweest syn. In tegendeel is Galilea, waer van die stamme een gedeelte ingenomen hadde / van sulken onsupberen spraek / en van sulcken ongemanierden omme-gank geweest / dat het om die oorsake van de Jerusalemmers is bespot: gelphterwys *Buxtorfius* in het bzeede bewysft voornamelck van dat gedeelte van Galilea daer de Naphtaliten in woonden (*Lexico Talm. voce גליל*). Maer / seggende / een Naphtalyt is geweest Barak, die na't verslaen van Sileraes troepen te gelyck met Debora een heerliik triumph-liedt gesongen heeft / dat noch gelesen word in 't vyf de cap. van 't boeck der richteren. Even als of volgede dat de Neph-taliten sich tot nettigheyt van spreken hadden geoeffent upt dat ene gedicht; wiens Auteur niet en is geweest Barak, maer de Prophe-tesse Debora, gesproken niet upt de stamme Nephthali, maer Ephraim, gelphterwys *Bochartus*, geleerdelyk aangemerckt heeft *Hierozois Lib. 3. Cap. 18. Masius* bewysft ook in sijn verklarungen over het boeck der richteren *cap. 19. Num. 35.* met verscheydene redenen / dat deese din-gen op Barak en Debora niet en konnen toegepast worden: met welc-ken over een seint *Rivetius* over deese plaets. En deese toepassinghe op de Leere Chysiti moet men niet versmaedelck / als een nieuwe / verwerpen / nademaal behalven *Hieronymus* oock *Ambrosius* en *Pro-copius*, die aengetogen syn van *Cornelius à Lapide*, deselve hebben. Voegt hy deselve *Eucherius Bisshop van Lions*: en *Petrus Martyr*. En indien *Jesaias* gepropheteert heeft van Chysito dat hy in het gedeelte van Naphtali soude prediken / waerom willen wy niet dat Jacob als hy sijn soonen toekomende ontmoetinge voorspelde van deselve saek gepropheteert heeft?

Overhlyf-
felen van
de Leere
der zalig-
heyt syn
gewest by
sommige
uyt de
Heydenen.

Jobs Not-
zeer.

XXIX. Daar en moet niet aen getwyselt worden / dat de god-
vuchtige Patriarchen de leersnucken der zaligmakende leere / die haer
van de Vadersen soo sozgbuuldiglyk waeren overgelevert / in Egypten
hebben bewaert / en haeren kinderen ingescherpt. Maer dat daer-
enboven in de naekomelingen van Lot, van Ismaël, van Esau,
en in andere / zoo lange de heydenen niet ganschelyk verwoopen
waeren / overblyffelen van deselve waarheyt geblonken hebben /
blykt upt Job en sijn vrienden / en upt Bileam.

XXX. JOB betwypinge doende van sijn vertrouwen op Godt
noemt hem *notzeer baadam*, dat is! Hoeder of Behouder der men-
schen, *cap. 7: 20.* Het selve woordt gebzuykt Chysitus als hy sijn
neersighe sozge ontrent sijn Gemeente verklaert / *Jes. 27: 3.* Ick Je-
hova behoeve dien נוצרי. En de upverhorenen / die Chysitus ge-
lyck als in sijn oogen heeft en in de handt draegt / worden genoemt /
debevaerde, of degezaligde uyt Israël; נוצרי נוצרי neizourè Israeel. *Jes.*
49: 6. Seet na hy komt aen dit woordt de bynaem Nazarener, in
't Hebreusch *Notzeri*, dewelke hoewelse aen Chysito gegeven is hy ge-
legent-

legentheit van zyn wooninge in de Stadt Nazaret, nochtans een ge-
 lpe beduydinge heeft gehad / en gedient heeft tot verbullinge van
 zekere Propheete volgens het getuigenisse van Mattheus cap. 2: 23. Matt. 2: 23.
 De uitleggers zoeken die Propheete in meer als in een plaats. Daar wordt ver-
 spin' er diese zoeken in de Nafireers des Ouden Testaments. Maar klact.
 deze worden niet genoemd *Notzerim* met de letter tade of *tz*, op
 welke wyze de Joden den naam van Nazareners stantvastiglyk
 schypen / maar *Nezirim* met de letter *Sain* of *z*. Andere mercken
 aan dat de Messias *Jes. 11: 1.* en *60: 12.* genoemd wordt *netzer*, dat
 is / een scheute of spruyte, waar van de Stadt Nazareth oock ha-
 ren naam soude hebben. Maar het is wonder / dat in zoo grooten
 verscheydenheit van geboelens / zeer wepnige onder de onse / deese
 plaatze in den sin is gekomen / alwaar uytduchelyk genoeg van de
 Messias onder den naam *Norzeer* gesprooken wordt. Gewisselyk deze
 plaatze van Job, en het getuigenisse van Jesaias dat wy daer mede
 vergeleeken hebben / wordt niet geen minder waerschynelykheyt
 daar op toegepast / als alle het andere dat ik by de Uitleggers heb-
 be gevonden. Deselve Job helpt uytnemende dingen van Christi
 persoon / ampt / en weldaden cap. 19: 25. en in't verbolg. Maar
 deze plaatze hebben wy boven onderzocht in het 3 Boeck. 2 Hoofst.
 6. 19.

XXXI. Laet'er ons byvoegen de meddinge van ELIHU aan- De predi-
 gaande de Messias *Job 33: 23, 24.* Icker by hem (*172 172, malach* kinge van
meliz) een Gesante, een Uytlegger, Een uyt duysent, om den men- Elihu aen-
 sche zyne regten pligt te verkondigen; Soo zal hy hem genaedig zyn, gaande de
 en zeggen, Verloft hem, op dat hy in den kuyl niet neder en daele; Messias.
 ik hebbe verzoeninge, of losprys, voldoeninge gevonden. Elihu han-
 delt hier van een mensche die door verdrukkingen en ziekten bphaang
 ter doot gebracht is: en toont op wat wyze deselve soude konnen be-
 houden worden / van de doot soo des lichaams / als der ziele. Indien
 Elihu eenige kennisse van den Messias gehad heeft / zoo was zeker hier
 de plaatze om van hem te spreken. En nademaal alle de woorden alsoo
 gehelt zyn / dat zy op niemant beter passen als op de Messias, op wien
 sullen zy liever als op hem toegepast worden? Beknoptelyk verklaert
 Elihu / 1. De voortreffelykheyt des Messie. 2. Deseffs ampten.
 3. Synne weldaeden.

XXXII. De voortreffelykheyt des Messie predicht hy / als hy De Messias
 hem noemt een uytduyzent. Alwaar duyzent is een bepaalt getal voor is een uyt
 een onbepaelt getal, als of men zeyde een uyt alle andere / zoo veel'er duysent.
 ook van deselve zyn. Zeer veel zyn'er wel die Gesanten of Enge-
 len, zeer veel die Uytleggers konnen genoemd worden. Hoewel deese
 namen aan duyzenden zouden konnen gegeven worden/deze nochtans
 is uyt den hoop van de duysent andere uyt te nemen / zynde uytmuntende

de boven alle de andere / van een heel andere natuur / Waertbighheit / krachtbighheit / Een upt al het 300 groote getal der andere.

Is ook een
Engel of
Gesante.

XXXIII. De ampten des Messia sielt hy eerst 300 onder een generael naam / en daar na verklaart hyse bysonderlyker. In het generaal noemt hy hem malach, dat is / een Gesante of een Engel ; om dat Christus van den Vader gesonden is / en upt naeme des Vaders spreekt en handelt by de menschen. Mal. 3: 3. word hy genoemt de Engel des Verbonds. Alsoo nochtan is hy een Engel van Jehova, dat hy niet eenen ook is Jehova selve / Zach. 3: 1, 2. als zynde die gerne / in wiens binnenste is de naam van Jehova, Exod. 23: 21. en die zoo veel treflyker is dan alle de andere Engelen ; als hy uytnemender naem boven dezelve geest heeft. Heb. 1: 4. Een Engel word Christus genoemd / ook eer dat hy quam in den vleesche / 1. Om dat hy toen di- wils al 300 verscheen als de Engelen gewoon syn te verschynen. 2. Om dat hy toen ook die dingen verrichtede / die van de toekomende sendinge in den vleesche afhingen.

En een
Uytlegger.

XXXIV. Maer ook bysonderlyker wordt aangetoewen. 1. Syn prophetischampt, als hy genoemd wordt een Uytlegger, een Leer- raar / vergelphet hier mede Jes. 43: 27. om dat hy namelikh die geene is die spreekt, Jes. 52: 6. het Woordt Godts, wiens het is den Vader ons te verklaeren, Joh. 1: 18. Worders behoort tot Christus si prophetisch ampt / dat hy den mensche verkondigde, uytterlich door het woord / innerlyk door den Geest / siinen regten pligt, ofte sijn recht: het welke verstaan kan worden / of van het recht Godes, vorderende volderinge voo: de sonden / en ook siine uwerhooren om de selve richtigende: ofte van Christus selve / dat is / van sijn volderende recht- bighheit / welke de eenige volderinge oorzak van onze zaligheit is: ofte eyndelyk van den rechten pligt des menschen, dat is / van de vderlinge des geloofs en der bekeeringe. Niets van alle derze dingen isst dat Christus de zyne niet en leert.

En een
Verlosser.

XXXV. 2. Siin Priesterlyk ampt: als hem toegeschreven word Verlossinge, in 't Hebreusch *pedaa* of *pedonsh* (want de wozel-woor- den / daer deeze van daen komen / syn het selve) / en Versoenin- ge, in 't Hebreusch *soffer*. Het eerste woord *pedaa* of *pedonsh* beteekent een verlossinge van straf-schuld, van de bindinge en macht van eenen anderen: eygentlyk die verlossinge, die door tuschenkomst van tansoen geschied / gelyk word Ps. 49: 8. alwaer verlossinge en tansoen t'saen gevoegt worden: oneygentlyk zoodanig een / die gescheet door een grooter kragt gesiet tegen de kracht van iemand die een ander onrechtverdiglyk vasthoud; gelyk Deut. 9: 26. Gy hebt verlost door uwe grootheyt; dat is / gelyk het verklaert word Neh. 1: 10. Door uwe groote kragt en door uwe sterke handt. Wede deeze verlos- singen komen den Messias toe / die het tansoen betaelt hebbende de vyghet der zyne bekregeen heeft / en dezelve niet en sterke handt haer toe-

toepast. Het woord *cepher* beteekent gemeenlich de pyss / waer doo; permant hebbendigt / en de straffe afgekocht word. Deze heeft Christus betael / gevende syn ziele tot een rantsoen voor veele, Matth. 20: 28.

XXXVI. De Uptleggers nu en syn daer in onder malkanderen niet eens / of deze woorden / Verloft hem, woorden syn van Christus tusshenredende by den Vader; dan of het syn woorden van den Vader tot Christus. Die het eerste beweeren / verklaerenze aldus. Verloft hem / dat is / bevrydt hem doo; een onepndige kracht van het quaede daer hy mede gedrukt word / en dat hem andersins ober het hooft hangt; Want ich hebbe op my genomen / dat ich uwe rechtverdigheyt zoude voldoen / en in die voldoeninge is het rantsoen: het welck ich gevonden hebbe, dat is / volkomelich en volmaecte-lich hebbe; ofte het welck ich gevonden hebbe, dat is / het welck ich hebbe beboonden van die gene doo; welcken ich doosparcke ben met den gelobe aengenomen te syn. Vergelycht hier mede Heb. 9: 12. een eeuwige verlossinge gevonden hebbende. Die het laetste kiezen / oordenken dit den sin der woorden te syn: By / Christe / verloft dezen elendigen mensche / past hem de kracht van uwe verdiensten toe / by my en is geen hinderpael meer die syn geluck zoude verhinderen: want ik hebbe rantsoen gevonden, ik hebbe aangemercht en ondersocht uwe voldoeninge die doo; den mensche gedaen is / en ich hebbe dezelve zondeloos gevonden / als myne rechtverdigheyt boodert / dat is / zeer genozzaam. Hoe dat de woorden worden genomen / het sy op de eerste / het sy op de laetste wyse / sy leveren een bequaeme sin up.

XXXVII. Twee Weldaeden worden 'er verhaelt. 1. Gods Die de sy-Barmhertigheyt. Iser by hem een Gesante, een Uytlegger, dit is het ne met den voorgaende lit der stellinge. En ofte Soo zal hy hem genadig syn: Vader bedit is het volgende lit. Iep leest / dat het anders niet en kan geschieden dat de mensch by Godt barmhertigheyt bekomme / ten sy dat'er eenig Engel of Gesante doosparcke sy / die doo; syn verzoeninge en doosprekkinge hem met Godt wederom in genade brenge: jaeten sy dat die Engel by hem sy met syn genadige tegenwoordigheyt / en hulpe / en opstant. Want het Hebreeusche woorden 72 is dichts wilfs het selve met by, gelyck te sien is Gen. 18: 8. Rig. 3: 16. en elders: en hier seynt het seer bequaemelich gebracht te worden tot den mensche van welcken gesproken word. 2. Ontkominge van den kuyl, of van het verderf, dat is / soo wel van tydeliche als eeuwige kuyl ruckt. ge dood.

XXXVIII. En niemant heeft reden om deze uptleggingen als De verklaringe van
nieuwe bonden te versmaden. Want Gregorius heeft dezelve ringe van
woorden wydooplich tot Christus gebracht. Want wie, zecht hy Gregorius.
is die Engel anders als die, die door den Propheet wordt genoemt de Engel des grooten raeds? Want om dat verkondigen in de Griekische

tale genoemt wordt euangelizeren, zoo wordt de Heere als hy sig selven aen ons verkondigt een Engel genoemt. *Clarins* teekent oock aen/ daer zyn'er die door den Engel verstaen Christum den Engel des grooten raeds door welken wy geregtveerdigt zyn. Men sie inzonderheyt nae de *Uptiegginge van Sebastiaans Schmidius*, *Godtgeleerde van Straetsburg*.

Bileams
voorspelling
van
de Messias.

XX XIX. Laet ons hier byboegen Bileams *Propheetie aengaende de Messias*, welke hy met heerliche woorden aldus voorsprijnt *Num. 24: 15--19*. Bileam de soone Beors spreekt, en die man, dien de oogen geopent zyn, spreekt. De hoorder der reden Gods spreekt, en die de wetenschap des allerhoogsten weet: die des Almagtigen gesigte siet, die verruckt wordt, en dien de oogen ontdekt worden. Ick zal dat sien, maer nu niet, ick zal dat aenschouwen, maer niet na by: Daer zal een Sterre voortgaen uyt Jacob, en daer sal een Scepter uyt Israël opkomen, die zal de paelen der Moabiten verslaen, en zal alle de kinderen Seths verstooren. En Edom zal eene erfelicke besittinge zyn, en Seir zal zynen vyanden eene erfelicke besittinge zyn: dog Israël zal kragt doen. En daer zal eenier uyt Jacob heerschen, en hy sal de overige uyt de stadt ombrengen.

Bileams
lof-titelen.

XL. *W*authent der *Propheetie* is Bileam, welken *Hieronymus* en *Eucherius* uyt een Oude overlevertinge der *Hebreën* willen den zelve geweest te zyn met Elihu, wiens getuigenisse van *Christus* wterstont uptgelecht hebben. Maer dat derze overlevertinge ydel is/ en dat Elihu niet Bileam niets gemeen heeft/ heeft de zeer vermaerde *Spanhemius* de Soon geleerdellek getoont in *Historia Jobi*, cap. 11. §. 18, 19. Bileam verheft sich zelve hier uptnemendlick/ om zyn *Propheetie* grooter aensien toe te brengen. En hoewel hy niet zonder eegterigheyt derze zyne hobaerdige lof-titelen uptgeblaesen heeft/ *Godt* nogtans heeft dooz dezelve willen bevestigen dat hy dooz de monde van een *Propheet* voozgenomen hadt te leeren. Hy noemt sich Een Man dien de oogen geopent zyn, dat is/ die met het *Propheetische* licht begaest is/ om die dingen te sien die vooz andere verborgen waeren. Een hoorder der reden Godes, aen welken *Godt* gemeenzarmelich syne verborgentheden bekenit maecte. Die de wetenschap des Allerhoogsten weet, die dingen upt *Gods* openbaertinge wetende welke *Godt* andersins allen weet. Die des Almagtigen gesigte siet, een *Propheet* des waaren *Godts*/ volgens het geene staet *Num. 12: 6*. door een gesigte maecke ick my aen hem bekenit. Die verruckt wordt, en dien de oogen ontdekt worden, die in slaep of in een vertreckinge van sinen balt (want het *Hebreusche* woord overgezet vooz verruckt eegentlick vallende beteekent) nochtans geopende oogen des verstantich heeft. Dat'er oock van zyn andere voozseggingen zp: die is zeerker byten twijffel te stellen/ dat hy derze *Propheetie* dooz *Gods* ingebinge voozgebracht heeft.

XLi. Tot

XL I. Tot een voorzeden sendt hy vooz af dat het niet nae by en is het geen hy in den Geest voozsiet. Ick sie dat, maer nu niet, ick aenschouwe dat, maer niet nae by. Hier van doet hy vooz af verniaeren deele tot luyfter zyner prophetie die sich tot sulche verre tyden uytstreckte / ten deele om misnoeyen vooz te komen / en tot troost van Balaac: den welken hy soo veel hy konde zocht dienst te doen. Ondertuschen komt deese zyne spreekwijjs 3:er nae over-een met de sipl der Propheten / welke die dingen diese van den Messias voozzeggen plegen te brengen tot het laetste der dagen.

Waerom hy segt dat hy soude propheten van saecken die lange daer na souden gebeuren.

XL II. Maer wat is dat gene daer hy van propheteert? Een Sterre, zegt hy / sal voortgaen uyt Jacob, en een Scepter sal opkomen uyt Israël. Dit soude letterlik, en in een lagere sin konnen verstaen worden van David, die gelyck als een zeecher licht schynende in de duysternisse geweest is / en in wiens handen de Scepter Israëls dooz wonderlike wegen is komen af rollen: die oock den Moabit en geslaegen / en de selve aen hem cingshaar gemaecht heeft. 2 Sam. 8: 2. Hierom zegt hy / Moab is myn waschpot, Ps. 60: 10. dat is / bewijst my den verachtelicksten dienst / is mijne voeten onderwoopen / gelyck een vat daer ick myn voeten in pleech te wasschen. Maer deese dingen sien hooger. En David kan in dezen deele niet anders als een voozbeeldt van een treffeliker persoon aengemerckt worden. De Sterre dan en de Scepter beteecken den Heere Christus / die een licht zynes volchs is / dooz betooninge der waarheyt en veellerlep vertroostinge dooz syn woort en Geest / de blinckende morgensterre, Openb. 22: 16. en een Scepterdragende Koninck / een Konink der Koningen en een Heere der Heeren, Openb. 19: 16. Deese is voozgekommen uyt Juda en opgestaen uyt Israël. Want Godt heeft dien Prophet verweckt uyt het midden der broederen, Deut. 18: 15. En Israëls Heerlikeis uyt hem, en syn Heerscher is uyt het midden van hem voortgekomen, Jer. 30: 21. Hy is wel Godt boven alle te prysen in der eeuwigheyt, maer nogtans uyt de Vaderen soo veel het vleesch aengaet, Rom. 9: 5.

Wat door de Sterre en Scepter verstaen wordt.

XL III. Twee wercken worden hem toegeschreven. 1. Het verslaen van de paalen, of zyden Moabs. Dat is de overwinninge der gener die te booren zyner Kercke en zyne geswoorene opanden waarten. Deese overwinninge nu is tweederlep; of der Genade, als hy haer dooz syn woort en Geest teint tot gehoorzaamheyt des geloofs / 300 datze gaeten syn scepter gehoorsaemen / ter neder geworpen hebbende alle hoogte die haer verheft tegen de kennisse Gods, en alle gedagte gevangen geleydt hebbende tot de gehoorzaamheyt Christi, 2 Cor. 10: 5. of der Regtveerdigheyt en Wraecke, als hy de wederspanninget onder-brengt / 300 datze gedwongen worden syn macht en overtreffelicheyt / onwillig te erkennen / haer verpletterende met eenen yseren scepter, haer in stucken slaende als een pottbackers vat, Ps. 2: 9. De

De Messias verslaet de paalen Moabs.

en ver-
stoort alle
de kinde-
ren Seths.

Moabiten nu worden hier by voorgebeeldt gemeld: om dat Bileam doen met haer te doen hadt. 2. De verfooringe van alle de kinderen Seths. Dat is / de triumphe over alle menschen / de welke hy sich of in genae / of dooz rechtveerdige wraecke / zal onderwerpen. Om dat alle menschen dezer werelt van Seth zijn voortgesproten. De afkomst van Cain, en van de andere kinderen Adams, is dooz de sondbloedt vergaen. Van Seth is voortgekomen Noach. Van Noach het gantsche menschelich geslachte: 300 darwe alle 3yn kinderen van Seth. Doch alle sullen wy Christus worden onderworpen / die het Koninckrycke Gode en den Vader sal overgeven, wanneer hy sal te niete gedaen hebben alle heerschappye, en alle magt, en kragt, 1 Cor. 15: 24.

De Tyd en
Hoedaenig-
heyt van
het Koninckrycke
Christi.

X L I V. Epindelich geeft hy te kennen de tydt en hoedanigheyt van het Koninckrycke Christi. Wanneer Israël zal kragt doen, tegen 3yne vanden / het tyrannische jock van Antiochus en andere afwerpende / wanneer Edom, en Seir, dat een zeer vermaerde berg in Idumea was / een besittinge Israëls zullen geworpen 3yn / het welke geschiedt is onder den tweeden tempel / als de Idumeërs 3yn t'ondergebracht / en de besnydenisse en Joodsche kerckgewoonten aangenomen hebbende / Israëls Republyck 3yn toegevoegt: gelychertwys niet alleen Josephus, maer oock Strabo, verhaelt / welke *Geographie Lib.* 19. van de Idumeërs schryft. Sy hebben sig by de Joden gevoegt, en der selver wetten aangenomen. Wanneer / segge ich / alle deese dingen sullen geschiedt 3yn / dan sal eener uyt Jacob heerschen: namelijk die groote heerscher / die Magtige Jacobs, Jes. 60: 61. die regt heeft tot de kroone / en dien Godt deselve sal geven, Ezech. 21: 27. Deese zal de overige uyt de stadt ombrengen. De stadt en menschelike macht / die sich tegen hem zal stellen / zal hy verdelgen / tot de minste overblyffelen toe. Want hy buygt de hooge gesetene neder, de verhevene stadt: hy vernedertse, hy vernedertse tot de aerde toe, hy doetse tot aen den stof reucken: De voet zalze vertreden! de voeten des elendigen, de treden der armen. Jes. 26: 5, 6. En alzo hebben wy de Leere der zaligheyt dooz een geduerig verboolg tot de tpden van MOSES toe uytgehaelt.

VIERDE HOOFT-STUCK.

Van de

TIEN WOORDEN.

I. **ADER MOSE** isſet een heel andere gedaente der za- Onder Mo-
ken geweest. Die dingen die hier en daer gezept / tes is de
alleenlik dooz de levendige ſtemme overgelevert wae- Wetgevin-
ren / ren / 3pm nu met zeer veel bewyzen verricht / tot een geſchied.
ſamenſtel op ordze by een geboegt / en dooz het bevel
van den Hoogſten Godt beſchryven in gedenckſchryf-
ten die nimmermeer zullen vergaan; zullende noch dooz toozn van
byanden / noch dooz vuur / noch dooz zwaert / noch dooz berterenden
ouderdom / konnen vernietigt woꝝden. Doch alle dingen die hier toe
behooren ten byeedſten te verhandelen / laet het oogmerck van ons
werck en de betrachtinge der kortheyt niet toe. In dit Hooftſtuck
ſullen wy handelen van de Wetgevinge, en het Verboudt Godſ
met de Iſraëlitzen het welcke op de wet gebout iſ.

II. Boven de andere volkeren heeft het Iſtaëlitiſche volck dit by- Driederley
zondere gehad / dat deſſelſ 3pm geweest de verbonden en de Wet- Wet is den
gevinge, Rom. 9: 4. De Wetten nu die aen haer gegeven 3pm / 3pm Iſraëlitzen
niet van een ſlag. Dye woꝝden'er in het geheel van de Godtgeleer- gegeven.
den opgetelt. **DE ZEDELICKE of DE WET DER TIEN**
GEBODEN, DE CEREMONIELE en BORGERLIC-
KE. Want het Iſtaëlitiſche volck heeft dyleſing konnen aengemerckt
woꝝden. 1. Als redelicke ſchepſelen, van Godt / als de opperſte
Reden, 300 Zedelick, als Natuurlik, aſhangende. En al 300 iſ
het ſelve gegeven de Wet der tien Woorden, die ten opſigte van
haer ſubſtantie / met de Wet der Nature, een en dezelve iſ. 2. Als
de Kerke des Ouden Teſtaments: verwagende den beloofden Meſſiam,
en byder tyden dooz 3pm volmaeckinge. En ten dezen opſichte hebben
ſy ontfangen de Ceremoniele Wer, welke wel toont dat de Meſſias
noch niet gekonnen was / en dooz ſijn voldoeninge alles volbragt hadt /
nogtans dat hy zoude komen en alle dingen nieuw maechen. 3. Als
een byzonder volck, hebbende in het land Canaan een Republycq, met
3pm aart en inwoſt overeenkomende. Welcke Republycq niet 300
zeer gefatoneert iſ geweest na die formen / die de Wereltwoꝝden heb-
ben afgemaelt / alſſe wel op een zeeckere haer eygene wyſe geweest iſ
een

een Gods regeering (*διοπατία*), gelycke Josephus naedruckelich genoemt heeft / om dat Godt selve in dezelve het gebiedt hadt. *Rigter. 8: 23.* Onder deze betreckinge heeft God haer Borgerlicke Wetten voorgegheven.

De Wetgever is God.

III. Eerst moeten wy spreken van de TIEN WOORDEN en der zelve Verkondiging. Nauwkeuriglyc heeft Moyses dezelve beschreven *Exod. 19.* en *20.* DE WETGEVER, is God selve Die eenige Wetgever, die behouden kan en verderven, *Jacob. 4: 12.* Die het recht van heerschappye heeft over de conscientien. Die / als de opperste Kiden / de regel-maet van alle Eideliche Schepselen / als de hoogste Heere / oock aller Regeerder is / en Israel tot syn volck aennemende betoonde dat hy op een byzondere wyse syn Godt was: Deeze bevestigt syn Godtheyt met de eerste woorden der Wet / uytroepende / Ik ben Jehova uwe Godt.

En op een Bysondere wyse de Soone Gods.

IV. Wy oordeelen dat daer aen niet getwyselt mach worden / dat dit te verstaen is van de Gansche ondeelige Drie-eenheyt / wiens eben gelycke Majesteit in de zelve Godtheyt wy alle gehouden syn te erkennen en te eeren. Maer nochtan bewyle toen oock de Soone Gods nae syn zeeckere byzondere betreckinge, Konink des Israeltischen volcks / en der gemeente van dien tyd geweest is; zoo wordt hem oock deeze Wereldinge byzonderlyc toegeschreven. Want dat een Engel met Moyses en de Vaders op den berg Sinai gesproken heeft / en wel dien Engel die Moysi in den byambosch was verscheenen / en gezegt hadde dat hy was de Godt Abrahams, Isaacks, en Jacobs getuygt Stephanus met dupdeliche woorden / *Hand. 7: 38.* vergel. met *35.* Doch dat deese Christus is geweest / zal geen Christen ontkennen. En Christus is waerlyc die gene die opgevaeren is in de hoogte. *Ps. 68: 19.* vergel. met *Eph. 4: 8.* Nog deeze selve is daer heenen getreden voor het aengeligte zyns volcks in de woestyne, als de aerde daverde en de hemelen dropen voor Gods aenschyn? zelfs Sinai, voor het aenschyn Gods, des Gods van Israel, dat is / in de gevinge der Wet. *Ps. 68: 8, 9.* De Apostel zeecker getuygt *Heb. 12: 26.* dat die gene die van de hemelen gesproken heeft: en wiens stemme doe (namelich als de Wet gegeven wierdt) de aerde beweegde, onzen Heere Jezus Christus geweest is / die nu oock van ons gehoopt moet worden: gelyckerwijs *Zacharias (Oper. Tom. 4. Lib. 1. Cap. 12.)* geleerdelyc aangemerckt heeft. Die met voordagt en beelings bewijst dat de Soone Gods die gene is die de Wet verkondigt heeft / *de Tribus Elobim Lib. 2. Cap. 3.3.*

Aenmerkingen der Hebreeuse Meesters desen aengaende.

V. Het is zeer aenmerkens waerdig 't geen de Heer Jacob Alting uyt de onderwysinge der Oude Hebreen heeft aengeteekent over *Deut. 5: 6.* De Hebreen seggen: Drie Geesten zynder in een verbonden. De onderste Geest die genoemt word de HEILIGE GEEST. De Middelste Geest, die tusschen beiden is, en genoemt word de WYSHEIT

en

en het VERSTANDT: deze Geest gaet uit uit het midden van de volmaachste Schoonheit, met vuur en water. De Bovenste Geest, de welke absolutelick in stilte of verswegentheit is; door welke alle de Heilige Geesten, en alle de Lichtschynende Persoonen bestaen. Sy zeggen ook, dat יאן en יחא, en יחא, ICK, en GY en HY, namen Gods zyn, welke drie personen beteken. Het welke nog hedendaags van alle Joden beleden wordt, wanneer zy in het Loof-huten Feest in haar gebeden zeggen יאן יחא יחא ICK en HY heyt GY nu. Ook zeggen zy daerenboven, dat als de wet werd afgekundigt daer twee personen waren, die de selve gesproken hebben. Want zy merken aan, dat tot aan het eynde van het tweede gebod God spreekt in de eerste persoon, *Ik ben de Heere Uwe God, die Ik U heb uitgeleest en: voor myn aengesichte. Ik de Heere Uwe God, en: die my haten, &c. die my lief hebben, en myne geboden onderhouden:* maer in het derde en volgende geboden wort van God gesproken in de derde persoon, *de Name des Heeren Uwes Gods*, niet myn name. Soo, de *Sabbat des Heeren uwes Gods*. Uit dese verscheidentheit besluiten zy, dat God de Bovenste Geest de eerste twee geboden self perzoonlyk gesproken heeft, maer de andere voorgesleut door zyne Heerlykheyt, door *El Schaddai*, door welken de Propheten hebben gesproken, de welke genoemd word *JA H*, in welke Gods name is, en de *Bemide Gods*, die daer na in den Tempel gewoont heeft, en de *mond des Heeren*, en 't *Aengesichte des Heeren*, en de *Rotsteen*, en die *Goedheyd Gods* welke Moyses gesien heeft als hy God zelfs niet konde sien. Elders noemen zy dezen ook *Schechina*, door welke men tot Godt gaet, en door welken onse gebeden tot God gerigtet worden, de *Engel in welke de name Gods is*, die ook *God* en de *HEERE* genoemd word. Dit heeft de Heer *Alting* uit de Hebreen. *Ich onderzoek nu niet hoe grondig en bondig deze aenmerkingen zyn: 't is my genoeg soo schoone overblyfselen van de Oude onderwysinge der Goddeliker Wyse enheit in de latere Joodsche Schriften te mogen zien / en datse zelf in de Wet der Tien Geboden eenige vertooninge daer van bespeurt hebben.*

Vl. De Engelen hebben als dienaren den Heere Christus in de Wet. Den wel-
gebingen bygestaen; waerom Stephanus segt / Hand. 7: 53. dat de ken de En-
Israelliten de wet hebben ontfangen door de bestellingen der Engelen, gelen als
als διαταγὰς ἀγγέλων. Grotius terechent aan dat het Eclesische woort, dienaeren
deken is hier gesteld word voer onder of tusschen, ende dat δια- bygestaen
ταγὰς, betrekent benden, die op orde in den kypg gebuyphellik ge- hebben.
schikt zyn: soo dat de sin soude zyn / dat de wet op een heerlyke wyse
gegeven is onder vree benden van Engelen / en dat 'er gesien zoude
worden op de plaats Deut. 33: 2. Welcke bedenkingen niet onaardig
zyn. Andere nochtang willen διαταγὰς liever nemen voer een bevel,
ordinantie en bevestiging: gelph Rom. 13: 2. is verklarense op,
in welke sin een soon gezegt wordt petweg te doen op den wenk des

h h h h

Vaders.

Vaders. Deze sin is geleerdelyck uytgedruckt van *Ludovicus de Dien*, wiens woorden/ om datse begrepen een oplegginge van meer plaatsen als van een/ my niet zal verbieten hier by te schryben. God spreekt hy dan. De Heylige *Stephanns* heet boven vers. 38. gezegt dat d' Engel met *Mose* op den berg *Sinai* gesprooken heeft, namelijk dezelve Engel die hem in de braembosch was verscheenen vers. 35. die hoewel in lig zelven Godt zynde, hier nogtans na de bedeeftinge als een Engel Gods, en overste van de andere Engelen, aengemerkt zynde, uyt het midden der Engelen, die hem van alle zyden omsluyden, de wet op den berg aen *Mose* gegeven heeft. Van welke zaak het Heyligdom een verbeeltenisse uytgedruckt heeft, alwaar Godt tuschen de *Cherubynen* sittende, uyt het midden der *Cherubynen* Goddelicke antwoorden gaf Hierom, als de Psalmist Ps. 68: 18. gezegt hadt, dat *Gods wagens tweemaeltien duyzent zyn, de duysenden der Engelen verdubbelt*, in welcker midden Godtis, zoo voegt hy 'er by, *Sinai is in het Heyligdom*: om te leeren, gelyck Godt eertyts met tien duysenden der Engelen omringt, en op dezelve als op wagenen gevoert zynde, op *Sinai* de wet gegeven heeft, dat alzo als nog dezelve gelegentheyt van den berg *Sinai* in het Heyligdom plaats heeft, alwaar Godt gevoert wordt op de wagen der *Cherubynen*. Nademaal dan de Wet voortgekomen is uyt de Raedtsvergaderinge der Engelen, waer van Præsident was die opperste Engel *Jehova*, zoo heeft d' Apostel met regt gezegt *datse is voortgebracht en beselt door de Engelen*; *Stephanus*, datse van het volck is *ontfangen op de ordonnantie der Engelen*. Hier is *δια τῶν ἀγγέλων* het zelve dat Dan. 4: 17. genoemt wordt *bet beslyt der wagers*, en *het woords of bevel der heyligen*. Daer wordt verstaen het beslyt, en het bevel der Engelicke Raedtsvergaderinge, daer het Hooft van was de opperste Soone Gods, tenwelckers opsigte het zelve beslyt genoemt wordt vers 24. *Het beslyt des Allerhoogsten*. tot hier aen toe de Dien.

Der selver
dienst.

VII. Maer wat dienst hebben de Engelen Gode in de Wetgevinge gedaen? Eerstelik, is het zeeckerlyck/ datse met haer hemelsche repen den berg hebben omringt/ en om de Majesteit van den wetgever te vermeerderen by hem hebben gestaen/ oock datse getuppen geweest sijn van alle die dingen die 'er gedaen warden. De aenmettinge van welke jaech den Israëltien niet alleen een schijck kon aenjaegen/ maer oock een eerbiedigheyt in haere gemoederen moest veroorzaken/ op datse de Engelen/ in welcker raedtsvergadering de Wet was gegeven/ niet en zouden hebben tot getuppen van haere trouwloofheyt. Hier toe dient Deut. 33: 2. *Jehova is van Sinai gekomen.... hy is aengekomen met tien duysenden der heyligen*, totzyne regterhand was een vuur een Wet aen hen. Ten anderen, is het niet onwaerschijnelijck/ dat het gelupdt van die woorden/ in welke de wet begrepen is geweest/ in de lugt gesoymeert is geweest dooz de werckinge der Engelen. Want

God

Godt gebuycht eygentlyk geen stemme: dat is een werck van onvolmaetheit: maar nochtan wordt Gods stemme genoemd / die op zekere ongewoone wyze in de lucht gemaakt word / ten welken eynde hy den dienst der Engelen gebuycht. Want in donder en onweder is de Wet gegeven / zoo dat de donder maakte de stemme die de woorden der wet uptriep; welke gefatsoeneert is / en een bescheyden klanck gehyegen heeft dooz de werkinge der Engelen. Van *Philo* (in *enarratione Decalogi*) wordt Godt gesegt gesprooken te hebben niet dooz sich selven / maer sekerere redelyke ziele met een klare kennisse vervullende, welke de lugt formeerende en verdunnende in de gedaante van een vlammeende vuur, een onderscheydene stemme, gelyk de adem door een pyp doet, voortgebragt heeft. Ick weet niet of hy het selve heeft willen seggen dat wy seggen. Wy willen niet anders als dat *Paulus* gesegt heeft / als hy de wet noemt het wordt dat door de Engelen gesprooken is, *Heb. 2: 4.* Niet dat het zekere geschaapen Engel geweest is / die gezegt heeft / Ick ben de Heere uwe Godt. Want dit syn de woorden Gods; maar dat die donder, in welke Godt gesprooken heeft / dooz de werkinge der Engelen voortgebracht en onderscheydentlyk gebogen en verdeelt is in zoodanige woorden als van den mensch konden verstaen worden. Die dit door de Engelen, *di avrikan*, welke woorden in de tertsont aengetoekene plaetse *Pauli* doorkomen / alleenlyk van de tegenwoordigheyt en staet der Engelen upleggen: *gelyk 2 Tim. 2: 2.* *διὰ πνεύματος* *αγγέλων*, het welke daer betekent onder vele getuygen, herinnderende te veel de kracht van de vergelykinge des Apostels / waer mede hy het Evangelium up dien hoofde boven de Wet verheft / dat deese verkondigt is dooz den dienst der Engelen, maer het eerste gepredikt dooz den dienst van Gods Soone in den vleesche geopenbaart. Siet *Cameroen* *Mestresat* over deese plaetse. Ten derden, is het gelooflik dat de tafelen van het getuygenisse op welke de wet met Godsvinger was gescheyven / dooz tusschenkomst der Engelen aan *Moses* overgelevert syn: en hier toe byenge ick *Gal. 3: 19.* De wet is door de Engelen belet in de handt des Middelaars.

VIII. Gods andere dienaar in de wetgebinge is geweest *Moses*. Den dienst *Mose* heeft ons de wet geboden: een crissenisse van Jacobs gemeynthe van *Moses*, *Deut. 33: 4.* De Wet is dooz *Mose* gegeven / *Joh. 1: 17.* En *Moses* is de Middelaer, in wiens handt de Wet dooz de Engelen bestelt is / gelyk wy tertsont up *Paulo* verstaen hebben. Hier stemmen wy een Geleerd Man niet toe / welke ontkent dat *Moses* een tusschenbode van de Zedelyke Wet geweest is / en dypt dat dooz de Wet van *Moses* niet als de Ceremoniele Wet te verstaen is: en oordeelt dat de Historie van de verkondinge der tien woorden *Mose* in soo verre van het ampt van tusschenbode upstuyt / datse hem in de selve orde en plaats met het volk stelt. *Exod. 19.* op het laetste vers. Doe

klom Mose af tot den volke &c. en Exod. 20: 1. Doe sprak God &c. Maar 300 ick geen misverstandt en hebbe / 300 heeft het hier de zeer Geleerde Man. Moses is wel van den berg afgeklimmen om den Israëlieten te waarschouwen / datse niet en zouden doozbreeken dooz de bepalinge / opklimmende tot Jehova. Maar die waarschouwinge gedaen zynde / 300 is hy / volgens Gods bevel / te gelyk met zyn broeder Aaron wederom opgeklimmen ten minsten een stuk weegs / Exod. 19: 24. En dichter hy is hy geweest als Godt de wetten verkondigde. Het welk gedaen zynde heeft hy wederom met de Israëlieten gesproken. Zeer veel dingen bewegen ons om deese zaake in sulken ordje te schyken. Laat ons eerstelyk aanmerken het 9. vers. En Jehova zeyde tot Mose, sietik zal tot u komen in een dickewolcke, op dat het volk hoore als ik met u spreek, en dat zy ook eeuwiglyk aan u gelooven. Waar uyt blykt / dat Moses in de gantsche algemeene vergaderinge des volks hy naame van Godt is aangehouden; en den volke aangeprezen als Gods tusschenbode / wanneer hy deese wet verkondigde. Het welk ook Moses selve getuigt Deut. 5: 4, 5, 6. Van aangesigte tot aangesigte heeft Jehova met u op den berg gesproken uyt het midden des vuurs: ick stondt te dier tydt tusschen Jehova en tusschen u, om u aan te zeggen het woordt van Jehova (want gy vreesdet voor het vuur, ende en klomt niet op den berg) zeggende: Ick ben Jehova uwe Godt &c. En wat isser klaarder als die woorzen van Stephanus? dat Moses in de woestyne geweest is met den Engel die tot HEM sprak op den berg Sinai, en met onse Vaderen, en dat hy ontfing λόγια ζῶντα de levendige woorden om ons diete geven. Handel. 7: 38. Alwaar Bena aanmerckt / datter niet aan te twyfen is dat Lucas met den naam λόγια (logia) noemt, het geene de Hebreëen noemen חַדְדֵּיבָרִים (haddebarim), en dat hy daar op ziet dat God selve gesegt wordt die uytgesproken, en met sijn vinger geschreven zynde, aan Mose overgelevert te hebben. En wat schyn van waarheyt is daar in dat dooz de levendige woorden alleen de Cerimoniele wetten zouden verstaan worden / en niet de gebooden der Zedelyke wet, welke pemaant doende dooz deselve zal leven? En elders heeft de zeer Geleerde Man selve aangemerkt / dat de Hebreëusche woorzen Thorab, Chyckim, en Mischpatim, wozynde gemeenlyk aldus vertaalt / de Wet, de Insettingen, en de Rechten, dikwils wel woorzen van deselve betekenisse zyn; maar datse nochtans / 300 dikwils zy op deze wyse woorzen t'saamgeboegt / dooz een epgen beteekenis van malkanderen onderscheyden worden: en dat dooz Thorab, de Zedelyke Wet, dooz Chyckim, de Cerimoniele Wet, dooz Mischpatim, de Burgerlyke Wet verstaan wydt. Doch deese dize nu woorzen al 300 t'saamgeboegt datse stuk wot stuk Mose toegeschreven worden. Mal. 4: 4. Gedenkt DER WET MOSE, mynes knechts, die ik hem bevoelen hebbe op Horeb aan gansch Israël, DER INSETTINGEN en REG-

REGTEN. Siet gy niet dat de wet niet minder als de insettingen en de Regten Moisi toegeschreven worden? Desgelijcks Lev. 26: 46. Dit zyn de **INSETTINGEN**, en die **REGTEN**, en die **WETTEN**, de welke de Heere gegeven heeft, tusschen hem, en tusschen de kinderen Israëls, op den berg Sinai, door de hand Moise. Mozes is derhalven ook een tusschenbode van de Zedelicke wet geweest / en ten onrechte wordt zyn leere tot de ceremonien ingebonden.

IX. DE TYDT van het afkondigen der wet / is geweest de vyftigste dag na den uyttocht des volcks uit Egypten / en na de houdinge van het Pascha. Op dat den Israeliten geleert wierde / datze toen 300 haer eegen boogt niet en waeten geworpen / alsoe dooz een bevrijdende handt uit de Egyptische dienstbaerheyt geredd sij / datze naderhand na haer eegen sin mogten leven; maer datse sich moesten begeven tot den dienst Godes / en sich 300 veel te vlijtiger tot dezelfde verledigen alsoe van andere dienstbaerheden byter waeren: gelijck oock Zacharias met blydschap gezegt heeft / Luc. 1: 74, 75. Dat wy verlost zynde uit de handt onser vyanden, hem dienen souden sonder vrecze, in heyligheyt en gerechtigheyt voor hem, alle de dagen onzes levens. Volgens Godes gebodt isst oock voorgegaen een drie-daegse voorzetpdinge: om dat vooz niemant de toeganch open staet om gemeensaemlich met Godt te verkeerem / als vooz hem die sich behoorlick daer toe ghepligt heeft.

De tydt
der Wetge-
vinge,

De plaats.

X. DE PLAETS is geweest de berg Sinai, zomtijts oock Hermon genoemd / Deut. 5: 2. Exod. 3: 1. altemetse oock de berg Godes, 1 Koning. 19: 8. De Wet is oopen berg gegeven, zegt Bezalabel Exod. 24. op dat men uit de hoogte der plaats zoude besluyten, hoe verheven, of hoe verscheiden van menschelicke leeringen de Wet zy, dien Mozes ontfangen heeft. Gelegen was die berg in de woestynen van Arabie, in een onbeboudte en onbezigtbaere plaats / verre van Canaan, van tegen over en by wege van tegenstellinge staende op den berg Zion, die zeer wel bebouwt en genuylick / Ps. 48: 3. en in het midden van het beloofde landt gelegen is / waer van de Wet des geloofs is uytgegaen Jes. 2: 2, 3. Want de Wet kan den zondigen mensche het leven niet geven / noch hem vrychtbaer maecken in waerheyligheyt / nog brengen in het hemelsche Vaderlandt. Dit komt het Evangelium toe / het welke een kragt Godes is tot zaligheyt, Rom. 1: 16. De aenmerkinge van *Ludovicus Cappellus* en is niet te versmaeden / over Gal. 4: 25. dat de berg Sinai genaemt is van het woordt *Sene*, het welck in het Hebreeusch en Arabisch een Doorn, een Braembosch, en een Doornstruyck beteekent. Want Godt heeft daer uit den braembosch Mosem aengesprooken. Desgelijck den berg *Horeb* beteekent droogte en woestheyt. Want Godt heeft zoodaenige plaatsen en naemen met voorsicht en opzet in het geven van de Wet uytgehozen / op dat

kkkk 3

dat de namen op de zaeken / en de boozgebede zaeken op haar boozbeelden zouden sluyten. De Wet / indien zy alleen in sich zelven aengemerckt wordt / is booz den zondigen menschje doerter als een heysteen of zandige woestijne / upt welcke niet een d'oppel van waere godzaligheyt in des menschen herte zoude konnen uptgeperst worden / maecht oock een woeltheyt en wildernisse dooz haere d'zpgementen en upstijraech van den blocch / waer mede sy / gelyck als niet zeechere doornen, de conscientie des zondaers p'ickelt / en strecht.

De berg
met seec-
ker pael-
werck be-
set.

XI. Ja zelfs tot dien berg heeft het volck / dat oock uptterlich op zyn wijs was geheylt / geen bype toeganch gehad. Godt heeft geboden dat de berg niet paelwerck zoude worden omheyn en het volck daer van afgeweert / en heeft de straffe des doods ged'zpgt aen die gene / die op den berg zouden ondernemen te klimmen / of een gedeelte van den zelven aen te raken / Exod. 19: 13. Welck gebode zoo hardt scheen dat Paulus getuygt / dat zy dat niet en konden dragen, Heb. 12: 20. En waerlich zoo zoet en goet het is by Godte wezen, Ps. 73: 28. zoo hardt en doebig is het oock van den toegang tot hem afgeweert te worden. Dooz dat gebode wiert getoont / dat de Israëlieten onreyn / en Gods tegenwoozdigheyt onwaardig waeren. Selfs de dieren / die haer dienden / wieden onreyn gerekent. En daerom wiert 'er geboden / indien ook een gedier den berg aenraakt, hy zal gekeent oit met een pyl doorschoten worden. Soo zert zyn alle dingen dooz en om den zondigen mensche gebracht tot de dienstbaerheyt der verberfuisse. Rom. 8: 21.

Vervaarlic-
ke teecke-
nen.

XII. Hier by zyn gekomen verbaarlicke teekenken, een geweldig gehraech van donderen / geblaech van blichzemen die haer licht aen alle hoecken stroopden / een wolck van dicke d'wsternisse die de berg-top bezette / swarte dampen van rooch die na den hemel klom / aertbeblngen / een daveringe van den berg zelve gevoelende de komste Gods / en meer dingen die verhaelt worden / Exod. 19: 16, 18. Deut. 4: 11, Heb. 12: 18. Waer toe die gantsche toefel? 1. Om aen te wijsen de gedugte Majesteit des Wetgevers, en eerbiedigheyt in de gemoedeten ontrent zyn wet te berweken. Godt is gekomen op dat zyne vreesse voor u aangeligte zoude zyn, dat gy niet en zondiget. Exod. 20: 20. 2. Om bekent te maechen den aerdt der wet, die dooz afwozdering van een volmaekte gehoozsaemheyt / en dooz bygeboegde schyckeliche d'zpgementen / de zondaeren wonderlich verbaest maecht / en indien zy alleen is / zonder het temperament des Euangeliums / tot wanhoop d'eygt / en haer is een bedieninge des doots, en der verdooenenisse 2 Cor. 3: 7, 9. anders als het Euangelium, dat in dezen deele tegen de wet gestelt wordt / Heb. 12: 18, 22. 3. Om het gelove en standvaltigheyt der Israëlieten te beproeven: of zy dooz die schyck Gods tot nedzigheyt en gehoozsaemheyt zouden gebogen worden; dan of ze hem dooz moedwil zouden verachten / of dooz wan-
hoop

hoop tegen hem achter uyt staan. Exod. 20: 20. Op dat hy u verzog-
10.

XIII. In soo grooten openbaeringe van Majesteit hebben de Isra-
ëlieten nochtans geen gedaante Gods of gelykenisse met haare oogen ge-
zien. Deut. 4: 12, 15. Dit is met voordagt geschiet / op datse geen
aardsche geboelens in zich zouden voeden van de hemelsche Godheyt /
ofte zig zelve niet en zouden verderven, en zig maaken yet gesneden;
de gelykenisse van eenig beeldt: de gedaante van man ofte wyf: vers
16. Want by wat gedaante zouden zy hem durven vergelyken / van
welken zy geen gedaante gezien hadden? Jes. 49: 25. By wien dan
zult gy lieden my vergelyken, dien ik gelyk zy? zeydt de Heylige.

Geen ge-
daante
Goets
der
gezien.

XIV. De Wet / van Godt alsoo verkondigt / bestaat uyt tien
woorden, Exod. 34: 28. Deut. 4: 13. Daaromse ook van de Gheh-
sche Godtgeleerden genoemt is *Decalogus*. Woerdt die dingen die in
de tien woorden begrepen worden / ynn niet alle van eenenley slag. In
dezelve is. 1. Een voorschryvinge van zekere pligten: en daar in
is egyptisch het wezen der wet / voer soo veel zy een wet is.
2. Een dreyginge van Gods wraake tegen de overtreders: gelyck
in het tweede en derde woordt. Deze behoort tot de bevestiging van
het Werkverbondt, waar van alle byegementen afbloeyen / gelyck
wy in het byde verklaart hebben in het 3 Woord. 2 Wooststuk. §. 22.
3. Een voorstellinge van Gods genade en gunst: welke dewylse aan
den sondaeren geschiedt / en dat onder voorwaarde / niet van een vol-
maakte, maar van een oprechte gehoorzaamheyt / waarlyk uyt het
Genade-verbondt voortkomt.

Den in-
houd der
Tien
woorden.

XV. Alle de pligten die in de wet ge-epscht worden / worden begre-
pen binnen den omteek van liefde; die daarom de vervulling der wet,
Rom. 13: 10. en de bandt der volmaaktheyt, Coloss. 3: 14. genoemt
wordt. Woerdt nademaal die Liefde of opklimt tot Godt, die als
het hoogste Goedt / boven alle dingen / en met alle krachten te bevin-
nen is; of zich uytstrekt tot den naasten, dien wy / als Gods egyptendom
met ons / gelyck ons zelve gehouden ynn te lieven; soo verdeelt Chri-
stus daarom de gansche wet in die twee voornaame geboden. Matth.
22: 37, 38, 39.

Sy zyn een
Wet der
Liefde.

XVI. De Grootste Godt is daar mede niet te byeden geweest / dat
hy zyne wetten met huyder stemme aan Israël in een zeer aanzienelike
algemeene vergaderinge des ganschen volks openbaarlyk verkon-
digde: zelve heeft hyse met eygen vingeren / in steenen tafelen / gegrav-
veert. Exod. 24: 12. en 31: 18. Deut. 2: 10. Syn wet heeft hy wil-
len schryven, op datze te mihi zoude worden vergeten / en op dat de
gedagtenisse van datze was gegeven en ontfangen in Israël soude vol-
biuren. Hierom worden die tafelen genoemt de tafelen der getuygenis-
se, Exod. 31: 18. en 34: 29. Soo om datse behielden een betuygin-
ge van Gods wille, als om datze / van de Israëlieten bewaart ynde ru-
be.

Waarom
de wet ge-
schreven
zy?

bewaart zullen worden / haar een getuygenisse waaren van dat de wet op Sinai was gegeven / en van haar ontfangen. Ook betrekende de schrypbinge Gods booznemen / van de wet in de herten zyner upverko-
renen te schryven / volgens de beloftenisse van het Genaade verbond / Jer. 31: 33.

Waarom
van Godt
selve?

X V I I. En het en is niet zonder reden / dat Godt zelve, de werck-
meester van dit geschrift heeft willen zyn / zonder tusschenkomst van
eenig mensch of Engel. Want dat wil de Heylige Geest / als hy zegt
dat de tafelen waaren beschreven met de vinger Godes, Exod. 31: 18.
en dat het Geschrift was Godes geschrifte, Exod. 32: 16. De reden
hier van was deze. 1. Op dat aangewesen wierdt de uytremendtheyt
deser wet / niet alleen boven alle menschelyke wetten / maar ook bo-
ven de andere wetten Gods, welke hy van Mose hadt laten beschry-
ven. 2. Op dat te kennen gegeven wierdt / dat het het werk van Godt
alleen was / de wet in de herten in te schryven. Dit kan de mensche
zelve niet / dit konnen Gods dienaaren niet. Alleen Gods Geest werkt
dit uyt. En alsoo zyn de geloovige een brief Christi geschreven niet met
inkt, maar door den Geest des levendigen Gods, 2 Cor. 3: 3.

Waarom
gegraveert
of ingefne-
den.

X V I I I. Het is ook aantekeninge waardig / dat deze schrypbinge
Godes niet en is geweest een zekere trekkinge of afmaalinge van let-
teren op het vlakke, maar een geschrift dat gegraveert was / dooz in-
snijdinge of uptholling / Exod. 32: 16. Het Hebrzeusche woord *char-
outh*, overgeset graveert, en nergens voorkomende als in deze
aangetrokkene plaats / schynt dooz verandering van de nabuurige
letteren *o* en *n*, herkomstig te wezen van *cheret* (כרת), het welke
beteekent een graveer beytel: soo dat *charath* soo veel is als met een
graveer-beytel, of griffie-snyden, gelyk *R. Salomo* aangemerkt heeft.
Dit beteckende niet alleen de geduurigheyt der wet / ten opzichte van
haar verbindinge / (want schryf-teekenen alsoo gesneden worden veel
des waarphier uytgewischt / als letteren die op een vlak plat getrok-
ken zyn) maar ook de diepe insnydinge der selver in het binnenste van
de herten der upverkoeren / welke de Satan zelve met alle zyne
krachten en konsten niet en zal uytverschabben. Indien wy op ons zelven
zlen / gelyk wy van natuure zyn verdurben / onze zonde is geschreven
met een ylere griffie, met het punt eus Diamants: graveert in de tafel
van ons herte, Jer. 17: 1. Maar Gods genade zal dit geschrift der
zonde uytwischen / en in plaate van het zelve / met het steekwyser van
zyn Heylige Geest op dezelve tafel van ons herte snyden de diepe in-
snijzelen zynet wet.

En dat wel
op steenen
Tafelen.

X I X. Ook dit en is niet over te slaan / dat God zyn wet niet
heeft willen schryven op papier of pergament, ja niet op hout,
maar dat hyse heeft willen graveeren in steenen Tafelen. Dit is ge-
schiedt / gelyk *Abarbenel* wel aangemerkt heeft / op dat de funda-
menten der wet altyd ongeschonden zouden verblyven; en dit geeft
een

een onderwys van de geduurigheyt der wet. *De andere wetten/ die* alleenlich zouden verbliven tot den tyd der verbeeteringe, en welckert vernietinge aenstaende was/ om der zelve swakheys en onprofytelikeyds wille, Heb. 7: 18. *zyn van Mose geschreeven op een stoffe die min duurzaam was: maer deze Wet/ die van een eeuwige verbindinge is/ is van Godt zelve in steen ingesneeden. En waerom zouden wy op derze gelegentheit niet mogen denken op de steenagige hardigheyt onzer herten, in welke nochtang door den Geest der Heyligmaeckinge die voym van Gods Wet ingedrukt wordt? Musculus zegt (in locis communibus, de Decalogo); Het en was niet genoeg Gods stemme gehoord te hebben, ten zy datter ook een letterlik gedenkteeken met Gods vinger beschreven in wezen waere, het welke zoude dienen tot berigt der nakomelingschap, en tot overtuiging van de gelyck als steenagige conscientie des harden volcks. Daerom zyn 'er steenen tafelen gebruykt, geen papiere. Men kan oock naem Johannes Gerards in locis communibus de Lege, Sect. 5. §. 32.*

XX. *Deze tafelen waeren Twee, gebiedende/ de Heyligmaeckinge soo der ziele als des lighaems, de liefde 300 tot Godt als tot den naesten. Doch waerom op haere beyde zyden beschreven, zyn en waeren op de eene en op de ander zyde beschreven, Exod. 32: 15. Het welcke of alzoo te verstaan is/ dat de tafelen gesloten zyn geweest op de wyse van boeckbladen/ en op haer twee half-bladen beschreeven; of/ 't welck eenvoudiger schijnt/ datze yder op beyde haare deelen/ vol van geschrift geweest zyn: hoedernige borden van de Grieken met een nadrukkelik woordt genoemd worden *diw-dy-pachis*, dat is/ van agteren beschreeven. Alzoo wierdt metter daadt zelve verhoedt/ datter van die wet niets konde afgedaen/ of datter tot dezelve niets konde toegedaen worden. Het welcke Godt den synen oock dupdelich geboden heeft/ Deut. 4: 2. en 12: 13. En het en is niet ongeoorlooft te denken/ dat op die wyse is afgeschadut de Heyligmaeckinge van den geheele mensche. Gelpheertwys 'er in die tafelen niets en was of het was geteekent met Gods geschrift/ alzoo en isser geen deel van den gelovigen mensch het welcke de Geest met zyn Heyligmaeckinge niet en door wandelt/ 1 Theff. 5: 23.*

XXI. *Hoe veel geboden nu op yder tafel van Godt geschreeven zyn geweest/ kan van ons niet bepaelt worden. Want wanneerwe de vier eerste geboden/ handelende van de liefde tot Godt, tot de eerste tafel brengen/ en de ses volgende/ die van de liefde tot den naesten handelen/ tot de tweede; 300 sien wy niet op de wyse van Gods geschrift, maer op de nature zelve der zaecken; gelpheertwys oock Christus gedaen heeft/ Matth. 22. Dat de Tafelen van vooren van achteren beschreeven zyn geweest hebben wy terstont gehooft: datze even-groot zyn geweest/ is waerschuuelik. Doch de vier eerste geboden gaan in haere laankheyt de zes overige verre te boden; waer uyt besloten word dat*

dat het naauwlijks gewoosch is dat die in eene tafel begrepen zyn geweest.

De eerste tafelen heeft Moyses door Gods ingeven gebrooken.

XXII. Als Moyses, met de tafelen die van Godt beschreeven waren toegerust zynde/ van den berg afklom/ en het leger der Israëlieten nabereijde het kalf zag/ dat dooz haat bevel van Aaron was gegoet/ 300 heeft hy met een heylige gramschap ontfteeken zynde de tafelen uyt zyn handen geworpen/ en dezelve gebrooken, Exod. 32: 19. Deut. 9: 16. 17. In alle manieren moet men stellen/ dat Moyses, dooz een Goddelyken yver, ontfteeken zynde/ na den eysch van zyn ampt/ deze tafelen heeft verbrooken. Want hy deedte dat. 1. Om schaamte en wreese den Israëlieten aan te jagen/ die hy dooz deeze schizik verwekkende daadt veel krachtiger van de breekinge des verbonds heeft overtuigt/ als dooz eenige heftigheyt van woorden zoude hebben konnen geschieden: haat berovende van die onwaardteerlyke schat/ daar zy anderzins mede zouden hebben uytgemint boven de andere volkeren der geheeler werelt. 2. Om te betoonen/ datze dooz de schendinge van het heyligste verbond zich zelven des teekens der Goddelijke tegenwoordigheyt onwaardig gemaakt hadden. Want de woorden des verbonds waaren ten dien eynde op de tafelen geschreeven/ op dat se gelegd zouden worden in de arche/ en op dat Godt boven de arche in den tabernakel zoude woonen. Dooz Moyses gramschap dan/ en onder het bestier van Godt/ die dit alzo wilde/ is het geschiedt/ datter niets en was dat in de arche gelegd konde worden/ en dat alzo ook de tabernakel niet en konde gebout worden/ en datter geen genaade-thoon in het midden van Israël was.

Welke wederom andere gelyk de eerste gehouwen heeft.

XXIII. Maar Godt nochtans/ van Mose verbeden zynde/ heeft het gebrookene verbondt vernieuwt. Heeft Moyses geboden twee tafelen gelyk de eerste te houwen, waat op Godt selve de selve woorden zoude schryven. Exod. 34: 1. Alzo heeft hy wel zyne genaade getoont/ maar nochtans gewilt datter eenige voetsap van straffe zoude oetertig blyben: op dat de gemakkelykheyt om de misdaadt te begiven geen traagheyt ter deugt zoude veroorzaaken. In de eerste tafelen was geen konst van menschen te pas gekomen: en de tafelen waren Godes, en het Geschrift was Godes. Nu wordte 'er een deel van die 300 groote waardigheyt vermindert/ dewyle Mose geboden wordte steenen hy te byngen dooz 's menschen handt gladdt geschaaft/ waat op Godt de tien woorden zoude schryben. Ondertusschen wordte ons geleert/ dat zelfs de Heylighe Gode niets en konnen aanbieden/ als (300 ze maar dat konnen) onbeschreven tafelen. Alle opschryvinge van Heyligheyt is Gode als Werkmeester in het geheel toe te schryben.

Terwyle God deselve met zyn geschrift beschryft,

XXIV. Certwyle deze dingen geschieden heeft Godt de Israëlieten wederom van den berg geweest, ja niet toegelaten dat zelfs schaa-

ſchaepen en oſſen in het gezicht des bergs zouden werpen. Exod. 34: 3. om datze zich dooz haare afgoderpe vooz Godt verſoepelich gemaakt hadden. Het ſchynst ons menſchen wel / dat het wonderwerk dooz- lichteriger zoude geweeſt zyn / indien vooz aller oogen gebleeken waare / dat de tafelen ſtrar noch ledig / ſonder tuffchen komen van eenig ſchepſel / in een oogenblik beſchreven wierden: maar nu iſt deeſe in- ſchepſinge in het verborzgen / alleen Moſe daar van geruppe zynde / berrigt geworzen / op datter eenige plaats zoude zyn vooz het geloove, het welke ook die dingen omhelſt die het niet en ziet. Oudertuffchen heeft de Heere de tegenſtateringe van het vleſch ook genoeg be- dwongen: aangezien het bekend wag / dat Moſes noch inpmes noch geiſſe met zich genomen hadt / of op den berg heeft konnen blinden. Want ſoo tempert Godt de bedeellinge van zyn hemelſche leere / dat hy beproebe der gelovigen gehoorzaamheyt en leerzaamheyt, en nochtang geen plaats overig laate vooz de twyfelinge: gelph onze Calvinus ſcherpzinniglyk aangemerkt heeft.

XXV. Maar ook op een andere wyze heeft Godt de aanzienelck- heyt van zyn wet verſterkt: namelph dooz die groote glans die 'er blonk op Moſis aangezigte, wanneer hy met de tafelen der Betu- geniffe toegeruſt zynde van den berg afklom / alſoo dat de Iſraëlieten hem niet en konden aanzien / maar hy gedwongen wierdt een dek- kleed op zyn aangeſichte te leggen / als hy met haar ſprak / Exod. 34: 30. Dit ſtrekke ook tot luyſter en heerlykheyt der wet, volgens het onderwys des Apofteſ / 2 Cor. 3: 7. Want indien Moſes ſelve / die een dienaar wag / in ſoo grooten heerlykheyt gezien wierdt / ſoo konde dat geene dat hy bediende niet min heerlyck zyn. Dat nu de Iſraëlieten die glans niet en konden verdraagen, wag haar een ken- teken hoe verre zy dooz haare ondankbaarheyt van Godt waaren afgeweeken / die op het aanschouwen van den knecht begonden te be- ben. Dooz dit oudertſchepdt van zynze vernedert / dat Moſi gegeven wierdt de heerlykheyt Gods van naby te aanschouwen / en een af- ſchynzel van die heerlykheyt op zyn vel te hebben: doch dat zy dooz vreeſe verbaast zynde weg vloten op het aanzien van een ſterffelyk menſch. Dooz dat Moſes tot Iſraël ſprekende een dekkleed op zyn aangeſichte lepte / ſtrekte ter leeringe / dat de grootſte verbor- genheden der Wet / en het waare eynde der ſelve / het welke iſt Chriſtus, tot rechtveerdigheyt eenygelik die geloof, Rom. 10: 4. vooz haar bedekt zyn geweeſt / 2 Cor. 3: 13. Eyndelph merkt d' Apofteſ aan / dat de heerlykheyt van Moſis aangeſichte als onnut te niere ge- daan iſt berg 7. Het Mogelph iſt dat die ſtraalende glans van zyn vel hem niet lange bygebleven ten minſten in zyn doodt iſſe ver- dwenen. Dit beteekende / dat de heerlykheyt van Moſis bedieninge- eens zoude vergaan / om plaatze te maaken vooz de verre upmunten- der heerlykheyt der bedieninge Chriſti.

De glans
van Moſis
aangezigte.

Het dek-
kleed daar
opgelegd.

De tafelen
zyn weg-
gelegt in
de Arke,
onder het
verfoen-
deksel.

XXVI. Dese tafelen wierden weggelegt in de arke des verbonds, onder het verfoendekzel. Exod. 25: 16. Deut. 10: 5. 1 Kon. 8: 9. Niet alleen op datse daar als een zeer kostelyk kleynoodt, en als een Waarteyken van Gods verbondt, zouden bewaart worden / maar voornaemlyk op dat beteeckent wierdt / dat Christus, waar van de Arke een voorbeeld was / de wet Gods in het midden zynes ingewands soude hebben Ps. 40: 9. en dezelve voor de zyne volkomenlyk verbuilen: En des gelyks datter by Christum niet alleen een verzoendekzel is / waer mede onze zonden bedekt worden / maar ook een wet, welke den genen die met Godt verfoent zyn moet wesen tot een regel des levens, en een rigtsnoer van dankbaarheyt.

Of de wet
voor soo
veelse door
Mosem ge-
geven is
van een ge-
duurige
verbindin-
ge zy?

XXVII. Eerstds isser / en als noch wordt 'er in de Gemeente getwistredent / Of de Wetten van die twee tafelen / voor zoo veelse door Mosem aan het Israëlitische volk zyn gegeven / zyn van een geduurige verbintnisse / welke tot ons Christenen ook uptgestrekt wordt. Hieronymus Zanchius beweert (*Operum Tom. 4. Lib. 1. Cap. 11.*) in het byzede en niet veel betwypen / dat de Zeedelyke wetten, voor soo veelse door Mosem den Israëlitien overgelevert zyn / tot ons Christenen niet en behooren; maar alleenlyk in soo verre / voor soo veelse met de wet der natuure, die allen volkeren gemeen is / overeenkomstig, en door Christum, dien wy voor onzen Konink erkennen / bevestigt zyn. Voor het zelve gevoelen schryft Musculus, in *locis communibus, Titulo de Abrogatione legis Moisaicae*. Maar David Pareus, oordeel gevende over de strepende gevoelens van Dominicus à Soto en van Bellarminus, waar van de eerste onthende dat wy aan de wet der Tien Voorzeden waaren onderworpen / voor soo veelse van Mose overgelevert is geweest; doch de andere in tegenderl beweert dat die wet / voor soo veelse van Mose is overgelevert / ook ons verbindt; hoewel hy voor uptsepdt (*ad Libr. Bellarmini de Justificatione 4. Cap. 6.*) dat het wepnig om het lpf heeft / te kraakeelen over den dienst van Mose door welken zy eerstds is verkondigt / soo maar de wet en de gehooorzaamheyt der wet in de Gemeente in haar kracht zyn; zegt nochtans / dat het gevoelen van Bellarminus als beter en veyliger is te behouden. Rivetus oordeelt (*in Explicatione Decalogi*) dat in de zaak zelve geenig onderschept en is / maar alleen in de manier van spreekken. Nademaal het by alle eendrachtighlyk toegestemt word / dat alle de zedelyke bevelen die in de wet gebonden worden van een geduurige verbindinge zyn onder de Christenen / voor soo veelse natuurlyke geboden zyn / van Godt de Werckmeester der natuure aller herten ingedrukt: en die tot een groot en noodzaakelyk behulp van onze zwakheyt en onwetendheyt / by wyze van een leerlinge / in de geschezene wet begrepen zyn. Meer nochtans schryft hy te hellen tot het gevoelen van Zanchius en Musculus. Wy sluypen ons gevoelen in de volgende stellingen.

XXVIII. 1. Ma-

XXVIII. 1. **Ma**demaal de Tienwoordige Wet een hoft-begrip van de Wet der natuure verbat en in substantie met de wet der natuure een en dezelfde is / soofte in soo verre van een algemeene en geduurige verbintenisse. En daar in komen alle Godgeleerden met malhanderen oordeel / zelfs de Socinianen niet uitgezonderd zynde. Siet *Volkel Lib. 4 Cap. 5.*

XXIX. 2. **N**iet alleen moeten wy de pligten waarnemen van welke wy aldaar onderwezen worden / om dat ze met de gezondere den over-een-komen; en ons onthouden van de gebreken, om dat de reden oordeelt datze schandig zyn; maar ook uyt deze gronden / om dat Godt die pligten heeft geboden, en die gebreken verboden: en altyd. op dat erkent worde zyn wetgeberlyphemacht / en onze deugzaamheyt het waare wezen hebbe van gehoorzaamheyt, welke als fooda-mig in de Agthaarheyt van den gebiedder alleen gegrondt wordt. En wie zoude twyfelden dat het tot de plicht van het redelyke schepzel behoort / dat het Godt voor den oppersten leet en leetscher erkenne aan wiens wille zonder verder onderzoek van redenen / het zich zelven moet onderwerpen / roepende tot hem / Heere, wat wilt gy dat ik zal doen?

XXX. 3. **De** Heydenen die van de wetgebinge in de woestijne niets hebben gehooft / zyn niet verbonden geweest tot onderhoudinge der wet voor zoo veel ze opentlyk verkondigt was aan de Israëlieten, maar alleen voor zoo veel ze geschreven was in haare consciëntien. Hierom zegt d'Apofte / dat die gene die zonder Wet, namelijk de geschrevene/gezondigt hebben, zonder wet zullen verloren gaan: Rom. 2: 12. Dat is / dat ze niet zullen verdoemt worden uyt kracht der wet voor zoo veel ze aan Israël schriftelyk overgelevert is / maar om dat zy geschonden hebben de wet der natuure. Ondertusschen / indien sommige uyt de Heydenen eenige kennisse van deze Wetgevinge bequamen / moesten dezelve oordeelen / dat de geboden der wet niet min tot haar / als tot Israël gesprooken waaren / ende en konden die niet beronagtsamen zonder vermaadinge Gods / en verbeurte haarer zalftheyt.

XXXI. 4. **De** geboden van gemeene deugdelykheyt, hoewelze op zekere byzondere wyze, en niet zekere byzondere omstandigheden, eerstelyk voor zekere byzondere vergaderinge bestemt zyn geweest / houden nochtans niet op alle die gemeene door een Goddelijke agthaarheyt te verbinden tot welker kennisse gekomen is / dat dezelve eertyds aan die gene die haar eben naasten waaren van Godt voorgeschreven zyn. Wy voorberdt: die dingen die Paulus aan de Romeynen geschreven heeft verbinden ons niet min als haar. De reden is / om dat de grondslag der verbintenisse is de bekendmaakinge van Gods wille. Wanneer Godt dan tot een zeker mensch gezegt heeft / dat deze of die pligt op hem ligt als op een redelyk schepzel, het wel-

he *zyn* beeldt moet vertonen; soo worden alle andere menschen die die hooren niet min tot die plicht verbonden / als die aan welken deselve eerst is voorgestelt; niet alleen om dat zy oordeelden dat den inhoud van dat gebod met de reden over een komt; maar daarom om dat Godt dat gebod, hoewel niet eerst aan haar (dat hier noch geest noch neemt) nochtan gegeven heeft.

De gemeene geboden XXXII. 5. De gemeene geboden, welke alle die gene diense kennen *zijn* worden / om de achtbaarheid van den gebieder verbinden / konnen door bysondere redenen voorgebeeldt / het Gebod van standvastigheid in het geloove des Evangeliums / kon op een andere wyze aangebonden worden by de Joden, op een andere wyze by de Heydenen: het gebod nochtan bleef haar beyden gemeen. Godt / alsoo de tien Geboden den Israëlieten voorgestellende / heeft 'er eenige redenen bygedaan die na de letter op haar alleen saken: om dat hy die plicht die allen gemeen is haar byzonderlyk heeft willen aanpynen. Op die wys nochtan heeft hy deze redenen ingeset / dat zy na evenredigheid / en in haar geestelike betekenisse / ook andere raaken.

De Wet XXXIII. 6. Nademaal het Israëlitische volk de Gemeente van eenmaal die tyd uytgemaakt heeft / en de Soone Gods Jesus Christus als aan de Gemeente de Tien Geboden aan de zelve voorgegeven heeft / soo volgt / dat dezelve wet in de Gemeente haar kracht behoudt haar *kracht* altyt in de Gemeente, tot datse van den Konink afgeschaft wordt.

Men moet niet oordeelen / dat de Gemeente des Ouden Testaments, die uyt Israëlieten bestont / en de Gemeente des Nieuwen Testaments, hoewel vooreerst het grootste gedeelte uyt Heydenen bestaat / ganschelyk verschepene volkeren *zyn*. Zy moeten aangemerkt worden als een Koninkryke Christi / die deze beyde heeft een gemaakt, Eph. 2: 14. en die ons / als wy wilde olyfboomen waren / op dien vetten olyfboom geëntet heeft / Rom. 11: 17. En daarom die Wetten die van Christo de Konink der Gemeente eens gegeven *zyn* / dezelve verbinden altyd de gansche Gemeente; ten zy dat Christus verklaart hebbe / dat dezelve door een andere instelling afgeschaft *zyn*. Doch het is ongerpint te denken / dat Christus de Zedelyke Wet / vooreerst soo veel hy dezelve door tusschenkomst van Moyses aan de Israëlitische Gemeente heeft gegeven / afgeschaft heeft / en terstont dezelve wet aan de Christelyke Gemeente bevestigt. Want dempt het dezelve Wet is / van den zelve Konink / in een en het selve Koninkryk / hoewel dat met nieuwe byvoegselen en nieuwe vooregten vermeerderd is; waarom verdigten wy dat dezelve in een oogenblik is afgeschaft / en byhangt in den zelve oogenblik wederom bevestigt? Maar in tegendeel raaden ons veel dingen te geloven dat de Wet der Tien Woorden gegeven is / op datze op die wyse op welke zy gegeven is een geduurige siegel vooreerst de Gemeente zouden *zyn*.

XXXIV. Want

XXXIV. Want nademaal deeze geboden in de Algemeyne Vergadering der gansche gemeente ten aenhooren van alle verkondigt zyn / doch de andere aan Moisi alleen in een heylige eenzaamheyt gegeven: nademaal deese zelf met Gods vinger in steene tafelen gegrabeert zyn / op dat, gelyk *Calvinus* aenmerkt / de geduurigheyt van die leere in alle eeuwen in kragt zoude blyven: nademaal deselve / ja dezelve alleen / in de arke des verbonds gelegd zyn geweest / op datse onder de vleugelen van Godt zelve bewaert zouden worden; zoo heeft Godt met zoo veel voorrechten klaarlick getoont / dat het heel anders gelegen is met deeze geboden / als met die welcke alleen vooreen tyt de Gemeente zyn opgelegd.

Anders is het gelegen met de Wet der Tien woorden anders met de andere Wetten.

XXXV. Waer upt blyckt de onbedachtsaemheyt van een onlangs-opgekomen Catichismus-schryver / beweerende / dat de tien woorden in steenen tafelen zyn geschreven, om te kennen te geven, dat de zelve zouden duuren zoo lange die tafelen zouden duuren, dog dat de tafelen verloren zynde de Wet die op deselve geschreven is ook zoude afgeschafft worden: datze ook in de arke des verbonds gelegd zyn, om te beteekenen, datze van dezelve nature zyn met die arke, en met dat verbondt, dat is, verdwynende. Indien deze dingen waar zyn / zoo volgt / dat de Israëlitcn / van de verwoestinge des eersten tempels af / op welke tyt de arke met de tafelen der wet verloren is / van de verbindinge der Tien Geboden vry geweest zyn: en datter geen onderschept en is tusschen de Tien Geboden en de andere Ceremonien, dewyl de arke gelyk als het middelpunt der Ceremonien is geweest: ja dat de Tien geboden daer in minder als de andere geweest zyn / datze afgeschafft zyn dooz de Babylonische Gevanckenisse, daer de andere tot op Christi doot hebben stand gehouden. Doch alle deeze dingen zyn zoo onwaar / en zoo breemdt van alle gezonde Godtgeleertheit / datze upt geen Godbzuchtige penne behoorden voort te komen.

De onbedachtsaemheyt van een onlangs op gekomen Schryver aange-teekent.

XXXVI. Hier by komt dat Christus gesegd heeft / dat hy niet en was gekomen om de wet te ontbinden, maer om dezelve te vervullen; Matth. 5: 17. Ontbinden beteekent daer afschaffen, en de menschen van der zelve verblintnisse ontslaen / gelyckerwijs blykt upt vers 19. Doch dat Christus byzonderlick van de Wet der Tien Geboden spreekt / wordt bevesten upt die dingen die volgen alwaer Christus de geboden der zelve wet verklaert / en synen Discipelen aenbeveelt. Doch Paulus Rom. 13: 3. en Jacobus / cap. 3: 8. 11. de geboden der Wet / met dezelve woorden met welke hy dooz Moses aen Israël zyn overgelevert geweest / den Christenen inscherpende / dingen die reden niet aen datse met het oordeel der gesonde reden overeenkomen, of datze wederom door Christum zyn bevelltigt, maer datze van Godt eertpdes alsoo zyn verkondigt en geschreven. Ja in den Brief aen die van Ephesus, cap. 6: 2. dzyngt hy niet alleen aen de

De onderhoudinge der Tien Geboden wordt oock onder den Nieuwen Testamente aengedrongen, om datse, en gelyckse eertyds, van Godt geboden is.

belofte die hy het by de gebodt geboegt is/ maar ook de ordre der geboden/ wanneer hy het eeren der ouden aenwyft met deze beweegreden/ dat dit gebodt het eerste is met een belofte. Maar indien de Wet der Tien Geboden/ gelyckertwys by eertydts aen de Israëlitische Gemeente overgelevert is den Christenen niet en taekste/ 300 zoude de beweegreden des Apostels (het welke verre moet syn) by Christenen krachteloos wezen.

Enn-
gens wordt
der selver
afschaffing
verhaelt.

XXXVII. Opindelich indien de Wet der Tien Geboden voór 300 beelze eertydts aen de Gemeente gegeven is/ nu de Gemeente niet en verbondt/ 300 moetse van Godt herroepen, en van Christus afgeschafft geweest syn. Maar dit beyde is ongerijmt. Want wie zoude Gode zoodanigen redering durven aendichren? Ich wil wel dat gy leden de natuurlieke geboden onderhoudt/ die ich eertydts in de Wet/ welke den Israëlitien plechtelick verkondigt is/ geboden hebbe; maar voortaan wil ich niet dat gy leden aan de selve verbonden syt om myn bevel/ maar om dat het de nature alzo bezeycht. Waerom zoude Christus ook afschaffen de geboden die aen de Israëlitische Gemeente gegeven syn/ op dat hy dezelve terstont aen de Christelike zoude geven? Op dat ich niet en zegge/ datter noch tael noch teken van die afschaffing in de heylige Schryfture gebonden woort.

Maer nog-
tans is de
wet van het
Werckver-
bondt afge-
schafft in
haer Ver-
bondische
betrecking-
ge.

XXXVIII. Wy en ontkennen ondertusschen niet dat de Wet van het Werckverbondt door Christus afgeschafft is voór 300 veel sy een stuck van dat verbond was: 1. Ten opzichte van de strengheyt, voór 300 beelze van den mensche selve afvoert een volmaecte gehoorzaamheyt in deelen en trappen als een voorwaerde van regtveerdigmaeckinge: en dat sonder eenige belofte van den Geest en heyligmaeckende gemaede. 2. Ten opzichte van de vloek, welcke aen alle die gene dreygt die maer het allerminste van dezelve syn afgeweecken. En in dezen sin zegt Paulus/ dat wy niet en syn onder de wet, maer onder de genade, Rom. 6: 14. Maar nochtan voór 300 beelze een Regel is van leven en zeden, isse niet een oogenblich van Christo afgeschafft of vernietigt. Doen wy dan de Wet te niete door het gelove? Dat zy verre: maer wy bevestigen de Wet, Rom. 3: 31. Ten dezen opzichte syn wy Christenen niet min onder de Wet der Tien Geboden, als eertydts de Joden: En dat niet alleen daerom om dat haare geboden regtveerdig en heylig syn/ maer oock om datze geboden syn/ eertydts verkondigt met 300 grooten Majesteit: of/ het welke byhangt het selve is/ niet alleen om de Leer, maer oock om de Agtaerheyt van den oppersten Heerscher.

Het Ge-
bruyck der
Wet is of
Volstreckt
of Betrec-
king.

XXXIX. Laet ons nu overwegen het gebuyck der Wet/ datze in alle eeuwen heeft. Dit nu han aengemerkt woorden/ of volsterckelick en in sig zelven, of betreckelick tot seekere gelegentheyt en staet der menschen. In sig zelven is de Wet. 1. Een schilderye des deugts, een ontwerp van inwendige en uytwendige byoornheyt/ een
voór-

boosheid van heilichheit die Gode waardig is. 2. Een aanwyzinge van die eenige weg, waar door het reidelijke schepsel tot Gods heilich gemeenschap geraakt. De mensche die deze dingen zal doen, Het volzal door dezelve leven, Lev. 18: 5. Het gebod dat ten leven is, Rom. 7: strekte 10. Aan niemand wordt het leven toegevoegt als volgens deze Wet / gebruyk die of door den mensche zelve / of door zyn Borg, te volbringen is, der wet. 3. Een bevel van den oppersten Heerscher, verbindende een pegelph tot gehoorzaamheit / onder bedrugginge des eeuwigen doods. Lev. 18: 2. 3. 4. Deut. 27: 26.

XL. De staat des menschen / tot welke de Wet haare bysondere Het betreffende heeft / is driederley: de staat der Regtschaapenheit, trekkige der Wanschaapenheit, der Herschaapenheit. In den staat der gebruyk der Regtschaapenheit was zyn den mensche. 1. Een regel-maate der natuur, en aller zynner handelingen. Da welke by zich bywilligh en met de grootste lustigheit des gemoeds satsomende. 2. Een In den uptnemende en een zeer schoon cieraad der ziele, voor zoo veel ze door de staat der scheppende hand van Godt zelve in zyn ziele was ingeprent en inge- Regtschaapenheit. ducht. 3. Een voorwaarde van het werkverbond van den mensche zelve te volbringen / tot verhyppinge der volkomene gelukzaligheit.

XLI. In den staat der Wanschaapenheit dientse / 1. Om den In den mensche zyn zonde te ontdekken en bekent te maaken. Rom. 3: 20. staat der Door de Wet is de kennisse der zonde. Hier toe strekken de geboden Wanschaapenheit. der Wet / en dat twerzins. Eerstelph by manier van een spiegel den mensche toonende de leelicheit zynner ziele en zynner handelingen. Jac. 1: 23. Daar na door die haare kragt, waar door ze by toeval der menscheleke boosheit / de anderzins slaaperige zonde wakker-maaken, zoo dat ze op de toom byt / en hoe ze strengelphet verboden word zoo veel te geweldiger tegen dat verbod aan wil / in voegen dat zelfs die dingen die ter bezadinge dienen schaade doen. Uptnemend-lyk haalt dat d'Apostel upt / Rom. 7: 7--13. 2. Om den mensche den vloek te verkondigen. Dit doet ze met haare dreygingen. Wy weten nu dat al wat de Wet zegt, zy dat spreekt tot de gene die onder de Wet zyn: op dat alle mond geklopt worde, en de geheele werelt voor Godt verdoemelyk zy, Rom. 3: 19. 3. Om de mensche te beteugelen, en tot eenige uiterlyke eerbaarcheit van zeden te brengen / op dat de Bozgerlyke Regeringe zonde konnen worden bewaart / en het menscheleke geslagt door overspelen / rooverpen / moorderpen / en diergelyke groitwelphche schelmstukken / niet om en zoude komen. Dezen dienst der wet schynt d'Apostel eegentlyk aangeroert te hebben / i Tim. 1: 9. als hy zegt dat den regtveerdigen de Wet niet en is gezet, maar den ongeregten en den halferrigen, den godloozen en den zondaaren, &c. Want hy geeft te kennen dat ze door de wereldzige lusten des bleefches / die anderzins onmanierlyk zonden uitspatten / een teugel-

M m m m

riem

riem is. 4. Om de zondaars te leyden na Christus. Want het eynde der Wet is Christus, tot regtveerdigheyt een yegelyk die geloof, Rom. 10: 4. Ende de Wet is een lughtmeester tot Christum, Gal. 3: 24. Het welke niet alleen waar is van de Wet der Ceremonien, maar ook van de Wet der Tien Geboden. Welke tweezins tot Christum leydt: eerstelyk voo: 300 veel ze den mensche die wel uptverhooren / maar nochtans metter daad niet bekeert en is / eenigzins in plicht houd / op dat hy alle betragtinge van gerechtigheyt en zorg voo: zyne siele niet moedwilliglyk verwerpe. Want daar de Geest Gods noch niet en regert / daar raaken de begeerlykheden zomtyds 300 aan het overzied / datter gebaar is datze de siele die haar onderhebig is in vergeetinge en verachtinge Gods zullen doen verdrinken: en 3p zouden het doen / ten 3p dat de Heere voo: dit geneesmiddel 3pner Wet zulks te ganging. Maar voornamelyk leydt de Wet tot Christum / voo: 300 veel ze den mensch van alle vertrouwen op eppen deugt en regtveerdigheyt ontleed / en voo: erkentnisse 3pner elende tot nedrigheyt brengh / ten eynde hy alzo voo: bereydet zoude worden om te begeren 't geen hy te voo:zen niet en meynde dat hem ontbjaak.

In den staat der Herschappenhelyt.

XLII. In den staat der Herschappenhelyt, leert ze de gelovigen / 1. Wat een naukeurige gehoorzaamheyt Christus voo: haar volbragt heeft, en hoe veel ze hem schuldig 3p / die daar hy de Heere der Wet was / zich zelve voo: haar aan de Wet onderworpen heeft / niet alleen ter gehoorzaamheyt, maar ook tot het dyaagen van den vloek, op dat hy haar van de wet zoude verlossen / Gal. 4: 4. 5. 2. Hoe verre 3p noch 3p van de volmaaktheyt der heyligheyt die in de Wet gepsicht word: op dat ze 300 veel te meer gefatsoeneert zouden worden tot nedrigheyt, en verloocheninge van alle epgene gerechtigheyt, Philip. 3: 8. 9. en tot verlangen na de gelukzalige volmaakinge, Rom. 7: 24. 3. Welke de regelmaate van haare dankbaarheyt 3p / en het doelwit daar 3p na streben moeten. Philip. 3: 12. 1 Tim. 1: 5. 4. Eppdelyk geestse getupgenisse aan de beginfelen der Heyligmaakinge, en keurt dezelve goed en pryft dezelve / en troost haar als opregte Israëlitien, die een vermaak hebben in de Wet Gods na den inwendigen mensche. Dit doet de Wet niet upt haar epgen macht / die niet als dat volmaaktelyk heylig is kan aannemen / en alle dat gene veroordeelt dat zelfs met de minste finette besooteld is: maar upt kragt der genaade Christi, dien 3p nu dient / en voo: wiens bevel 3p ook de onvolmaakte werken der gelovigen 3pft / opregt verklaart te wezen / en voo: 300 veel dezelve als met haar gelphvoornig goedkeurt: en in dezen zin word het regt der Wet verbult in die gene die niet na den vleesche en wandelen / maar na den Geest / Rom. 8: 4.

Op de Tien Woorden is een Verbondt gemaakt.

XLIII. Op deze tien woorden heeft Godt een verbondt met Israë: l gemaakt. Jehova onze Godt heeft een verbondt met ons gemaakt aan Horeb. Deut. 5: 2. In voegen dat de tien woorden de woorden des

des verbonds genoemd worden / Exod. 34: 28. En het verbondt zelve / Deut. 4: 13. gelykertwys ook de tafelen / op welke dezelve geschreven waaren / de tafelen des verbonds worden genoemd. Deut. 9: 9. Het begin dezes verbonds is dat verdrag dat tusschen Godt en Israël een weynig voor het geven van de wet ingegaan is. Exod. 19: 5. 6. 8. De staatspke beveling van het zelve is geschiedt door die teekenen die verhaalt worden Exod. 24: 3. en vervolgens.

XLIV. Het beding van Gods 3de woort voorgestelt met deze woorden Exod. 19: 5. 6. Indien gy neerstelyk myne stemme zult gehoorzaamen, en myn verbond houden: zo zult gy myn eygendom zyn uit alle volkeren, want de gansche aarde is myne. En gy zult my een Priesterlyk Koninkryke, en een heylig volk zyn. Men moet niet meppen dat Godt met die woorden van Israël bedingt een volmaakte gehoorzaamheyt in deelen en trappen, als een voorwaarde des verbonds. Want dan zoude deze gansche voorspelling niet anders geweest zyn als een aankondiging van een onbetwypelike bloek. Aangezien dusdanigen volmaakten gehoorzaamheyt den zondigen mensche / ja ook den wedergeborenen en geheylgden / ganscheelp onmogelyk is. Wanneer nu iets beloofd word / onder een conditie die onmogelyk is / zoo is het evenveel als offer gezeyd werde / ik en zal 't u noopt geven. Het is wel waar / dat de Wet / als een regel-maatte van leven aangemerkt zynde / niet en kon nalaten te gebieden een heyligheyt die allezijs volkomen is; het welk wel elders uytwyddelyk betwopen. Maar het is anders gelegen / wannert perweg gelycht word als een voorwaarde van een verbond. De mensch blyft wel verbonden tot een volmaakte heyligheyt / zoo verre dat de minste afwykinge zonde zy: maar nochtan het Genaadeverbond voorspelt vastgesteld zynde / onder welkers goederen de vergevinge der zonde is / soo contracteert Godt met zyn volk alzoo; indien gy lieden met opregte gemoeden myne geboden waarneemt / en uwe strupfelingen door een blikwils vernieuwde bekeeringe weder op staat / zoo zal ik metter daadt betwopen dat ik u lieder God ben. Hy bedingt dan hier een opregte, hoewel niet een allezijs volmaakte, onderhouding zynet geboden.

XLV. Onder deze voorspelling beloofd hy haar niet alleen tydelijke goederen / de bezittinge van het land Canaan, en een gerust leven der deze in het zelve / overstromende in overvloed van alle begeerlyke dingen / voorwaar Exod. 20: 12. maar ook Geestelyke en eeuwige: als hy zegt dat hy de beloofte haar Godt zal zyn / en dat zy zyn volk zullen wezen / in dien zin in welke hy tydeliken Godt dat den Goddygtingen Vaders had beloofd. Op dat hy u lyke en heden zig zelve tot een volk bevestige, en hy u tot eenen God zy, gelyk eeuwige goederen. als hy u gesproken heeft: en gelyk als hy uwen Vaders, Abraham, Isaac, en Jacob gezworen heeft, Deut. 29: 13. Vergelykt hier mede Jer. 7: 22. 23. Doch dat in die woorden het eeuwige leven en de weder-

mmmm 2

der-

der opstandinge des lighaams begrepen woijt / hebben wy van den Heere Christo geleert Matth. 22: 23.

Waar in de
Israëlieten
hebben ge-
consen-
teert.

XLVI. In Godts beding of eysch hebben de Israëlieten geconsenteert, **Exod. 19: 8.** Den welken al 't volk gelykelyk antwoordende zeyden; al wat de Heere gesproken heeft, zullen wy doen. **Het welke zy hebben herhaalt als de Wet nu verkondigt was / Exod. 24: 3.** Doe antwoorde al dat volk met eene stemme, en zy zeyden, alle deeze woorden: die de Heere gesproken heeft, zullen wy doen. **De godvrugtige in Israël, zich zelven van haare onmacht en van zeer veel zwakheden bewijst zynde / beloofden in needrigheyt, doo? het geloof van den genaadigen inbloedt der Goddelijke kracht afhangende / eene gehooorzaamheyt / niet die volmaakt zoude zyn (want dat zoude leugen zyn geweest) maar nochtan een oprechte, en geenzijs gebeynde. De andere, gelyke noch op de Geestelike volmaaktheyt der Wet / noch op haar natuurlike onmacht behoozplakteden / hebben sich alzo ook lichtvaardigh / en onordentlik tot onderhoudinge van alle geboden verbonden. Tot zoo verre nochtan waren die woorden goet en Gode aangenaam / doo? zoo veel ze met dezelve eenigerhande vaardigheyt haares gemoeds betuygden / Deut. 5: 33. 34. 35.**

De leere
van het
Werkver-
bondt is
door den
dienst van
Moses her-
haalt.

XLVII. Hier woijt nu gebaagt aangaande het verbondt dat op de Tien Woorden gemaakt is / of dat het werk-verbondt, dan of 't het genaade verbondt zy? **Wy oordeelen dat van sommige dingen eenig voorbericht te doen is / doo? en al eer men komt tot bepaalinge van dit vraagstuk. En Eerstelyk merken wy aan / dat in Moyses dienst geweest is een herhaalinge der Leere van de Wet des Werkverbondts: Want dezelve geboden zyn ingescherpt / op welke het werkverbondt gebouwt is; en welke de voorwaarde van dat verbondt maakten: en herhaalt is in die zinspreuk / welk mensche dezelve zal doen, die zal door de zelve leven, Lev. 18: 5. Ezech. 20: 11. 13. met welk formulier beschreven woijt de rechtveerdigheyt die uyt de Wet is kom. 10: 5. En doo? menigvuldige dreygementen is de schrick van het werkverbondt dikwils voorgesteld: en die stemme gehoozt / Vervloekt zy, die de woorden dezer wet niet en zal bevestigen doende dezelve, Deut. 27: 26. Doch dat dit de vloek der Wet is / doo? zoo veelze tegen het geloof / of genaade verbondt gestelt woijt / leert d' Apostel Gal. 3: 10. 12. Ja daar-en-boven / nademaal de afvorderinge der gehooorzaamheyt onder den dienst van Moyses streng geweest is / en de beloften der Geestelike en zaligmaakende genaade weyniger en duysterder, en de maate des Geestes den Israëlieten gegeven spaarzaam en kleyn / Deut. 29: 4. en daar-en-tegen de dreyginge van den vloek menigvuldig en duydelyk; zoo woijt daarom den dienst van Moyses / een bedieninge des doods en der verdoemenisse genoemd. 2 Cor. 3: 7. 9. om dat ze / te weten de verdoemenisse des zondaars in de gedagtenisse gebracht heeft / en den Israëlieten gedwongen dat zy dezelve zouden ondterschrypen.**

XLVIII. Ten

XLVIII. Ten anderen. Ook byzonderlyker teekenen wy aan dat in de Wergevinge, gelyk als die van den berg Sinai of Horeb geschiedt is / een herhaalinge van het werk verbond geweest is. Want die verbaatlyke teekenen van donderen en blicksema / van aardbevinge / van dikken rook / en zwarte donkerheyt / waeren toebe-repdt om Israël een groote schrik aan te jaagen. En de afspallinge en omhepninge des bergs / waat dooz de Israëlitenvan Gods tegen-woordigheyt wierden afgewerert / verweet haar die schepdinge / die de zonden tusschen haar en Godt gemaakt hadden. Hoortelph / alle de dingen die wy lezen **Exod. 19.** Itrekken hier toe (zegt *Calvinus op Hebr. 12: 19.*) op dat het volk zoude weten, dat God den Rigterstoel beklom, om zig als een streng rigter te vertonen. Indien een onnoozel dier by geval digter was genaadert, zoo gebood hy het zelve te doorsteeken; hoe veel harder straffe hing den zondaaren over het hoofd, die zig qualyk bewust waaren, ja die willen dat ze des eeuwigen doods schuldigh verklaart wierden door de Wet? Siet den zelden over **Exod. 19: 1. en 16.** En in dezen deele sielt d'Apostel den Berg Sinai tegen den berg Zions, de schrikken der Wet tegen de zoetigheyt des Euangeliums. **Heb. 12: 18-22.**

XLIX. Ten derden. Men moet nochtans niet meynen / dat de Leere van het werkverbond ten dien eynde herhaalt is / op dat zoo-daanig een verbond van nieuws met Israël zoude opgeregt worden, om de regtveerdigheyt en zaligheyt in dat verbond te zoeken. Want boven in het 1. Boek 9. Hoofst. §. 20. hebben wy bewezen / dat be-houdens Gods Regtveerdigheyt en Waarheyt / en behoudens de natuure van het werkverbond / het welke alle quytseijdinge der son-den uytstupt / geenzins kan geschieden dat het op die wyze met den zon-daar wederom zoude worden vernieuwt. Men zie *Hoornbeek ook na Theol. pract. t. 2. p. 10.* Hier by komt / dat indien de Israëlitenvan geleeft waaren geweest haar zaligheyt in de Werken der Wet te zoeken / als-dan de Wet rechtsirpdyg zoude geweest syn tegen de belofte die vooz-veele eeuwen aan de Vadersen gedaan was. Maar nu is het zulks dat de Wet, die na vierhondert en dertig jaaren gekomen is, het ver-bond dat te voren van God bevestigt is op Christum, niet kragteloos maakt, om de beloftenisse te niet te doen, zegt d'Apostel **Gal. 3: 17.** Deze herhaalinge dan van het werkverbond is geschiedt / om de Israëlitenvan haare zonde en elende te overtuppen / uyt zich selven te doen gaan / van de noodzaakelykheyt der volderinge te onderwypen / en na Christum te dyppen. En alsoo heeft deze herhaalinge van het werkverbondt gebient tot bevoorderinge van het genaadeverbondt. **Rom. 10: 4.**

L. Ten vierden. Wy deze Wetgevinge is ook geweest een her-haalinge van sommige dingen die tot het genaade verbond behooren. **III m m m 3**
herhaalinge van eenige dingen die tot het genaadeverbondt behooren.

ren. Want dat Godt een verbondt van vriendschap den sondigen mensche aanbiedt / dat hy sich zyn Godt noemt (ten minsten in dien sin in welchen dat den uytverkorenen in Israël gesegt wierdt) / dat hy eenig volck van andere afsondert en sich tot een egeendom aanneemt / dat hy het landt Canaan als een pandt des hemels toefegt / dat hy zyne genade den genen die hem lief hebben ende zyne geboden onderhouden belooft / dat hy de wraecke tegen de veragters niet seckere paelen omschijft / en zoo daer eenige van diergelycke dingen meer zyn / deeze dingen bewyzen klaerlik een genade verbondt: ende zonden / volgens Gods Rechtveerdigheyt en waarheyt / den sondigen mensche niet konnen boozgestelt worden / ten zy dat boozaf vastgestelt worde het Borgchap van den Messias. Verstandiglych sprekent *Calvinus over Exod. 19: 17.* Met deeze woorden wordt ons geleert dat ter geen wonderteekenen zyn gegeven, die het volck van Gods aengesigte souden wegjaegen, en dat haer geen vreesse is aangejaagt, die de genoederen zoude verbitteren om de Leere te haten, maar dat Gods verbondt niet min lieflik als te vreesen geweest is. Want haer wordt geboden Gode te ontmoeten, om sig met een vaerdige genegenheyt ter gehoorzaamheyt te stellen. Dog dat konde niet geschieden, ten zy datze wat anders in de Wet hoorden als geboden en dreygementen. Men sie ook *Tilanus na Syntag. part. 1. Disput. 33. §. 18. 19. 20. 28, 29.*

Het Israëlitische Verbondt en is niet geweest wesenlick het werkverbondt.

L.I. Deeze dingen booz-af aangemerkt zynde / zoo antwoordt ick op het vraagstuk. Het Verbondt met Israël aen den berg Sinai gemaekt, is niet geweest wesenlick het werkverbondt. 1. Om dat dit met den zondaar niet en kan vernieuwt worden / in dien sin / dat tot den zondaar zoude worden gesegt; gy / indien gy booztaan alle gehoozzaamheyt volmaaktelick volbzengt / zult dooz de zelve / volgens het werkverbondt gerechtveerdigt worden. Want al zoo zoude booz-uyt-vastgesteld worden de vergevinge der boozgaende zonden / welke dooz het werkverbondt wordt uytgesloten. 2. Om dat Godt / tot een boozwaerde van dit verbondt / van Israël niet en heeft bedongen een volmaakte gehoozzaamheyt / als een oorzaak van het regt om den loon te eyschen; maar een opregte gehoozzaamheyt / tot betooninge van eerbiedigheyt en dankbaarheid. 3. Om dat hy Israël niet en heeft besloten onder den bloeck / in dien sin / die het werkverbondt eppen is / met wegneeminge van alle hoop van vergevinge / zoo hy maect het minst misdeedt.

De Vleeschelicke Israëlitē nogtans hebben dat als een werkverbondt omhelt.

L.II. Ondertusschen de Vleeschelicke Israëlitē, op Godes raadt gelyck het behoorde geen acht gevende / hebben van de waare sin des zes verbondts afgedwaalt / en dat omhelt, als een werkverbondt, en uyt het zelve haare rechtveerdigheyt gezocht. Paulus leert dit / *Rom. 9: 31, 32.* Israël, die de Wet der regtveerdigheyt sogt, en is tot de Wet

Wet der regtveerdigheyt niet gekomen. Waerom? Om datze, die sog-
ten niet uyt den gelove, maer als uyt de wercken der Wet; Want zy
hebben haer geshooten aen den steen des aanstoots. Hier op het ook dat
hp Gal. 4: 24, 28. de Israëlitē in de woestijne van Arabien, het welck
de Ismaëlitē landt was / vertoebende met de Ismaëlitē bergelpcht /
die uyt de Moeder Hagar, ofte uyt het verbondt des bergs Sinai, tot
dienstbaerheyt gebooren sijn / en onderachtig der waere rechtveerdig-
heyt / met Ismaël, uyt het hupps des hemelschen Vaders eyndelick sul-
len uptgeworpen worden. Want Paulus merckt daer het verbondt
des bergs Sinai niet aan / gelpcht het in sich zelve was / en gelpcher-
wys het volgens Gods oogmerck den uptverhorenen wierdt aangebo-
den / maer gelpcherwys het zelve de vleeschelicke menschen en huylche-
laaren misghypchten: Dat *Calvinus* dit wederom zegge. De Apostel
verklaert, dat hy door de Kinderen van Sinai de huylchelaaren verstaen
heeft, die eyndelick uyt Gods Gemeeynte worden uytgeroeyt, en van
de Erffnisse verstoeten. Welke is dan die geboorte tot dienstbaerheyt,
daer hy nu van redeneert? nameelick der gener, die de Wet verkeerde-
lik misbruyken, zoo datse uyt de zelve niets als dat dienstbaer is en be-
grypen. Niet alzoo de godvrugtige Vaders, die geleest hebben onder
den Ouden Testamente. Want de dienstbaere geboorte der Wet en
verhinderde niet, datze tot een moeder hadden Jeruzalem in den Geest.
Maer die in de bloote Wet blyven hangen, en niet en erkennen datze
een kinderleydinge is, waer doorse tot Christum geleydt worden, maer
van dezelve sig een hinderpael maecken, om tot Christum niet te ko-
men, deese zyn Ismaëlitē (want 300 leeft *Marloratus*, en dat na
myn meyninge / wel) gebooren tot dienstbaerheyt. Den Apostel en
wil dan daer niet leeren dat het verbondt van den berg Sinai niet an-
ders als een werckverbondt geweest is / ganschelick gestelt tegen het
Euangelische verbondt; maer alleen dat de grove Israëlitē de meyn-
ninge Gods quaelick hebben verstaen / en het verbondt Gods schande-
lick misghypcht / gelpcherwijs alle die gene doen / die de rechtveer-
digheyt uyt de Wet zoeken: het wederom *Calvinus* over Rom. 10: 4.

LIII. Ook is het niet geweest wesentlick het Genaade verbondt: Ook is het
want dat vordert niet alleen gehoozamenheyt af / maer beloof en ver- niet ge-
leent ook krachten om te gehoozamen. Want alsoo wordt het Ge- weest we-
nadeverbondt voorgestelt Jer. 32: 39. Ik zal hen eenreley herte, en sendlick
eenerley weg geven, om my te vreelen alle de daegen. Doch 300daer het genaade-
nigen belofte komt in het verbondt / dat aan den berg Sinai gemaakt de verbont.
is / niet te voorschijn. Ja dat meer is / hier dooz onderscheydt
Godt het nieuwe verbondt / het welck der genaade is / van het Si-
naitische verbondt Jer. 31: 31, 32, 33. En Moyses roept gelpcht als
met luyder stemme / Deut. 29: 4. De Heere en heeft u lieden niet ge-
geven een herte te verstaen, nog oogen om te sien, nog ooren om
te hooren; tot op dezen dag. Secket de uptverhorenen upt Israël
hebben

hebben deeze dingen bekomen / Maer nochtang niet upt kracht van die verbondt / het welck gehoorzaamheyt eyschte / niet en gaf / Doch upt kracht van het Genade verbondt / dat tot haer ook behoorde.

Maer een nationael verbondt heft welck die beyde vooruytstelde.

LIV. Wat dan? Het is geweest een nationaal verbondt tusschen Godt en Israël, waer in Israël aan Godt beloofde een oprechte onderhoudinge van alle zyne geboden / en inzonderheyt der tien woorden : en Godt wederom aan Israël beloofde / dat die onderhoudinge hem aangenaam zoude zyn / en haeren loon niet en zoude derven / zoo in dit als in het toekomende leven / zoo na ziele als na lighaam. Welcke belofte aen wederzjde het genade verbondt voorszijstelde. Want zonder de hulpe van het genade verbondt kan de mensch de gehoorzaamheyt niet oprichtelick beloven. En dat Godt de gehoorzaamheyt / die niet volmaecht is / nochtang voorsz aangenaam houdt / dat is geheel upt het genade verbondt. Het selde desgelijcks voorsz upt de Leere van het Werkverbondt, dooz welckers schijnt / die in die verbaertliche teekenen reys op reys voorszgedragen wierdt / sy beweegt moesten worden om dat verbondt Gods te omhelsen. Dit verdrag dan is een gevolg zoo van het verbondt der wercken als der genade; wesentlik geen van beyden. Gelycken verdrag en verbondsvernieuwinge tusschen Godt en de Godzalige komt dickwils voorsz: het zy dat het een geheel volck / het zy dat het een perzoon alleen raecht. Van het eerste kunnen sien Jos. 24: 22. 2 Chron. 15: 12. 2 Konink. 23: 3. Neh. 10: 29. Van het tweede Psal. 119: 106. Het is zeecker dat in de bygezagte plaetzen verhaalt woort zeecker verbondt tusschen Godt en zyn volck. Indien pemaent my vraegt / hoedaenigen verbondt / of der wercken / of der genade? Ich zal antwoorden / wezenlick geen van beyden: maer een verbondt van oprechte godvrugtigheyt / het welck de twee andere voorsz upt stelt.

De tien woorden zyn eygentlick geen formulier des verbonds.

LV. Hier upt kan opgelost worden de vraage / die heden zeer veel spraacks maect / Of de Tien woorden niets anders en zyn als een formulier van het Genadeverbondt? Dit meyn ich dat geensins nauwkeurighlyk gezegt woort. Want nademael een eygentlick genoemt verbondt in een onderling verdrag bestaat / zoo moet dat gene dat eygentlick een formulier des verbonds is / dit onderling verdrag begripen. Maer de tien woorden hebben alleen een voorschrift van de plicht, versterkt aen de eenre zjde met dreymementen, die genomen zyn upt het werckverbondt; aen de andere zjde met beloften, die tot het genadeverbondt behooren. Hierom zegt de Schryffture / alffe eygentlick spreekt / dat op die tien woorden / of na luyde derer woorden Exod. 34: 27. een verbondt gemaecht is. Onderscheppende het verbondt selve / dat in een onderling verdrag bestaat / van de tien woorden, die de voorwaarden des verbonds begripen. Het formulier des verbonds woort met die woorden voorszgesteld / die wy te vooren hebben bygebracht upt Exod. 19: 5, 6, 8. Ik ontkenne niet dat

dat de tien woorden in de *Heylige Schryftuure* diſſwyls het Verbond Gods genoemd worden. Maar ook is dit niemand onbekent / dat het woord van Verbond, in de heylige taale *Berith*, by den Hebreën van veelereley beteeckenisse is / en diſſwyls niet anders en beteekent als een gebod, gelyk Jer. 34: 13. 14. Alſoo verklaart zich Moſes ſelve in dit ſtuk / Deut. 4: 13. Doe verkondigde hy u **SYN VERBOND**, DAT HY U GEBODT TE DOEN, deze Tien woorden. Een verbond dan worden ze genoemd by wyze van Vervanging waar dooꝛ een deel genoemd wordt met den naame van het geheel / om dat ze die geboden behelzen / welker onderhoudinge God afvoerde als by het verbond aanbod / en tot welke zich de Iſraëliſſen verbonds-wyze hebben verplichtet.

LV I. De tien woorden dan zyn geen formulier van een eygentlyk Veelman genoemd verbond: maar een regelmaate van de ſchuldige pligt. Deelman zyn ze een formulier van het genaadeverbond: om dat dit in zyn lier van het natuur beteeckenisse uyt loutere beloften beſtaat / en in opzicht tot de genaade-uytverhorene menſche eer den aart heeft van een Testament, of uytterſte wille die aan gern voorwaarde hangt / als van een eygentlyk genoemd verbond: gelyk wy dat byzdspraakelyk hebben verklaart en betwezen in het 3. Boek. 1. Hooftſt. §. 8. &c. En het formulier van het genaadeverbond / beſtaande uyt dusdaamge volſtrefte beloften / ſielt ons Jeremias voor oogen Cap 31: 33. 34. en 32: 38. 39. 40. en Jeſajas cap. 54: 10.

LV II. Minſt van allen kan gezegt worden / dat de tien woorden Allerminſt niet anders en zyn als een formulier van het genaadeverbond / na niet anders demaal ze te paſſe komen in de aanmerkinge van alle verbonden. Want tweezins konnen ze aangemerkt worden. 1. Stip als een formulier van Wet. 2. Als een instrument des verbonds. Als een Wet zyn ze een hegel-maate van onze natuure en handelingen / voorgeſchreven van hem / die recht heeft om te gebieden. Dit zyn ze geweest van den beginne / dit zyn ze als noch / dit zullen ze voortaan zyn / onder alle verbonden / en in allerley ſtaat des menſchen. Als een instrument des verbonds roonen zy de weg tot de eeuwige zaligheyt / of verbatten de voorwaarde op welke de gelukzaligheyt is te genieten. En dat zoo onder het Genadeverbond, als onder het Werkverbond. Maar met dit onderschept: dat onder het Werkverbond deze voorwaarde afgevoerd wordt als te volbrengen van den menſche ſelve: doch dat ze onder het Genadeverbond voorgeſtelt wordt als te volbrengen of volbragt dooꝛ den Middelaar. Welke dingen zelfs die gene niet en zullen ontkennen / daar wy nu mede diſputeeren.

Leere der Propheten.

De gansche meeninge der Propheten geeft Jezu getuygenisse.

I.

De aangefelde oordele nu bereyden / dat we uyt Moise zelbe / en de Propheten die hem gevolgt zyn / die dingen aenroerden / welke zy van de persoon en naturen / staaten / ampten / en weldaaden des Messiae hebben verkondigt. En ligt zoude het zyn te toonen / dat onsen Jezus niet aanmerkelijck is wederbaaren / niets grootz van hem gesegt of gedaan is / welke de Propheten niet en hadden voorgezegt al zoo te sullen geschieden. De Propheten seggen / die gepropheteert hebben van de genaade aan ons geschied, onderzoekende op welken oec hoedaanigen tyd de Geest Christi, die in haar was, beduydde en te voren getuygde het lyden dat op Christum komen zoude, en de heerlykheit daarna volgende. 1 Petr. 1: 10-11. en die alle uyt eene mond Jezu getuygenisse geven, dat een ygelyk die in hem geloofte vergevinge der zonden ontfangen zal door zynen Naam, Handel. 10: 43. De Apostel Paulus / welke betuygt niet agtergehouden te hebben, dat hy niet en zoude hebben verkondigt alle den raad Gods, Handel. 20: 27. betuygt niet eenen / dat hy niets en zeyde buyten het gene de Propheten en Moises gesproken hebben dat geschieden zoude, Handel. 26: 22. En waarlyk het lichaam zelbe behoorde niet over een te komen met die schetse die over lange aan de oude Gemeente vertoont was. Ophierwys het ook Gods wyse goetheit betaamde den Messiam met alle zyne teekenen zoo naaukeurighlyk te beschryven / dat hy van een pder die behooflyk op de saake let soude konnen erkent; en van alle bedragers / die zich godlooslyk en valscheelyk voor den Messias mogten uytgeven / onderkent worden. Maar deze stoffe is van geleerde Mannen over lange en onlangz met zulken naaukeurighheit verhandelt / dat ter voorszyn niets overig blyft om daar hy gedaen te worden. Zoo peimant een kort-begrip wil hebben / die kan nazien de Voorzeden des Nieuwen Testaments / van onze Lands-lieden met groot oordeel opgemaakt.

SESDE HOOFT-STUCK.

Van de

VOORBEELDEN.

I. **H**et is de onuytputtelphen oberbloedt der Heylige In de Hey-
 Schryftuure / dat niet alleen de woorden de zaaken be- lige Schrif-
 teekenen; maar dat ook de zaaken eerst dooz de tuure be-
 woorden beteekent zynde / daar na andere zaaken teekenen
 beteekenen / om welke lange booz dat ze geschieden af niet alleen
 te schaduwen / zy berozdineert waaren. Dit hebben de woor-
 den yet-
 ons booznamelyk Chyristus en Paulus geleert / zeer veel dingen van die /
 die onder de Oude Bedcelinge gebeurt zyn / op den Messias en de Be-
 deeling van een beter Testament toepassende. En waarlyk indien de
 oude inzettingen Gods haare geestelyke beduydingen niet en hadden ge-
 hadt / zy zouden niet ten ontegte booz hinderlyk en gupchelspelig en
 Gode onbetamend mogen gehouden worden. Dit willen niet alleen
 de Chyristenen toegestaan hebben / maar het is ook van de oude Hebreen
 beleden / die behalven de letterlyke en bloote zin, ook een verborgene,
 of geestelyke zin in de Schryftuure hebben gezogt. En by welken het
 een aangenomen en standvastig gevoelen geweest is / dat alle dingen in
 de Wet Moysig boozbeeldig waaren / en daarom geestelyk konden upt-
 gelegd worden.

II. Derselver geestelyke betekenisse ziet op Christum, in zyn per- Christus is
 soon, staaten, ampten, werken, en Geestelyk Lichaam, of Ge- de ziele
 mepnte. Want Christus is het eyndeder Wet, Rom. 10:4. Het Lig- van het
 haam der ceremonieele schaduwen / Col. 2: 17. en het middelpunt
 der Propheeten / Handel. 10: 43. De leere Chyrist is de sleutel der ken- gansche
 nisse, Luc. 11: 52. welke weggenomen zynde zoo kan 'er in Moese en Oude Te-
 de Propheeten niets op een heylzaame wyze verstaan worden. Gelp- stament.
 kerwys eertyds in de Phariseen, en heden in de Socinianen blykt /
 die met valsche gevoelens / aangaande de Messias, vervult zynde; by-
 hang alle gerupgentisse die van de gemeene zaligheyt handelen dooz
 haare onzuivere uitleggingen besootelen. Seer wel is het gezegt van
 den schryander *Bisterfeldius*, dat de Heere Jezus Chyristus de Geest en
 ziele van het gansche Oude en Nieuwe Testament is. *De Scriptura Emi-*
nentia. §. 40.

Dann 2

III. Het

Den zelve
ven heb-
ben de
Oude Ge-
lovigen in
de voor-
beelden
gezogt.

III. Het is ongetwyfeld dat de oude gelovigen / boognaamelyk die gene aan welke een overvloediger maate des Beestes gegeven was / met eenzonderlinge neerfligheyt haat upterse best hebben gedaan om de geestelike beteeckenisse der voorbeelden na te spreken: in welken arbeid zy zeer veel zyn geholpen van de Propheten en Priesteren die van God geleert waaren. Alzoo getuygde David / dat hy God in het heyligdom aanschouwte hadde, Ps. 63: 3. dat is / dat hy dooz de afbeeltselen van den Levitischen dienst / met zyn heylige overdenkingen / tot der zaaken waarheyt zelve was doozgezongen. Hier van daan quam die wakkerheyt der gelovigen in den uytwendigen dienst; niet dat ze zeer vermaakt wierden met die lichaamelijke klepnigheiden / maar datze de lieflykheyt des Heeren aanschouwden, en onderzochten in zynen tempel, Ps. 27: 4. Sy boededen zig niet met lontere schaduwen / maar wierden verzadigt met het goede van Gods huys, met het heylige van zyn palcys, en hoorde hem / hoewel dooz dwyfelte redenen / vreeslyke dingen in gerechtigheyt antwoorden, Ps. 65: 5. 6.

Uyt de voorbeelden hebben Christus en de Apostelen de waarheyt geopenbaart aan de consciencie.

IV. Als Christus en d' Apostelen tot verheldering en betoging der Euangelische Waarheyt uyt de voorbeelden bewysredenen hebben genomen / soo hebben zy dat wel gedaan dooz een goddelijke ingevinge, en een onseylbaar geled des Beestes: nochtans alzoo dat de kragt van die bewysredenen niet en streunde op haat bloote eygen geloof waardigheyt / die haat als persoonen die van God gedreven wierden toequaam (want die eygen geloof waardigheyt wierd dikwyls in twyfel getrokken / en die dooz af vast gestelt zynde / zoude alle bewysredenen bphang overtollig konnen schynen) maar op een klaar betoog aan de consciencie / welk aan een aandagrig mensch openbaar maakte / dat het Gode betaamde soodanigen waarheyt dooz soodanige voorbeelden te beteecken.

Voor af vaststellen- de dat de gedenk- weerdige Historien des Ouden Testament, en alle de Ceremonien, een schilderye des Messias vervatten.

V. De kragt dezer bewysredenen word gebouwt op deze bekende grond. Dat Godt in de gedenkwaardige persoonen des Ouden Testaments / den welken eenige aanmerkelyke dingen bupen gewoonte gebeurt zyn / en in zyn gansche ingestelde dienst, een aardige / en de naauwkeurigheyt van soo grooten konstenaar waardige / schilderye heeft willen vertonen / waar in Christus te gelyk met zyn geestelyk lichaam afgemaakt wierdt. Dit stelt den Apostel in de Sendbrieven aan den Galaten en Hebreëen, met de Joden disputerende / dooz uyt / als bupen verschil. En die grondslag gelegte hebbende / soo gaat hy terstont dooz zekere Goddelijke konst voort tot de toepassing der voorbeelden. Want als in het tegebeeldt perweg gebonden word / waar in het met het voorbeeld een gelykenisse heeft / soo word met regt gestelt / dat Godt / die alle dingen van den beginne weet / het voorbeeldt alzoo geschildert heeft / dat het die waarheyt / die in het tegebeeldt is / te vooren zoude beteecken. Ten zy dat permant liever wil

wil stellen / dat de gelykenisse / die 'er tusschen een konstige schilderpe en de uytgeschilderde saak is / eer by gebal / als uyt de beoogling van den konstenaar is voortgekomen : het welke van alle reden vyzindt is.

VI. Ook de Leeraeren / die door een Goddelijke aanblaefinge niet gedruwen worden / is het niet alleen geoorloft / maar ook ongelept / de Leeraeren die niet gedruwen worden door een Goddelijke ingevinge is het ongelept de voorbeelden te verklaren. selfe weg in te slaan / en op deselve leer-ojde / de voorbeelden des Ouden Testaments uyt te leggen. Want men moet niet meppen / of dat ter een onseylbare Eygen-lootwaardigheyt tot de verklaringe der voorbeelden noodsaackelik is / of dat alle de voorbeelden des Ouden Testaments in het Nieuwe uytgelegd zijn. Niet het eerste. Want waarom wordt 'er meer een onseylbare Eygen geloofwaardigheyt bereyscht in de uytlegginge der voorbeelden, als in de uytlegginge der Prophetien en der andere verborghentheden der Schryfture ? nadeemaal het openbaar is dat Godt ook door voorbeelden de Gemeente heeft willen leeren ; en de verklaringe van de voorbeelden dihwyls nu veellichter is om de onderscheptene kennisse van het tegenbeeld / als van veele Prophetien / van welke het veel zwaardoeneliker is te bepalen waare op sien. Niet het tweede. Want waarom willen wy liever geloven / dat alle de voorbeelden Christi verklaart zijn / als alle de Prophetien van Christus ? Insonderheyt dewijle de Apostel gestuipd dat hy van alle van stuk tot stuk niet en heeft gesproken. Heb. 9:5. Men moet dan vasthouden dat de Leeraeren die door Gods ingevinge gedruwen zyn geweest ons de weg en lerojde hebben getoont / waar op wy in het verhelderen der voorbeelden moeten voortgaan / en de sleutel overgelevert om die verborghene dingen te ontsluppen.

VII. Op deesen boet nu gaan wy beplijgh voort. Als wy nauwkeurigh aanmerken het Tegenbeeld den Heere Jesum / die nu sonder swagtelen voor onse oogen gesteld is / en het gesigte des verstandts van daar omwendende op het voorbeeld letten / hoe wy groter, overvloediger, bysonderder over een-komsen van beelde getwaert worden / en aenwysen / soo veel grooter eere geven wy aen Gods Wysheyt, en Waarheyt, die een voorbeeld gespoemt heeft dat soo juist past op die gene die in het voorbeeld afgebeeld is. Want met dat voor-oordeel is de Schryfture te lesen / datwe dan eerst oordeelen deselve recht te verstaan / als wy in deselve een onraspuerlyke en Gode betaamende wyfheyt getwaert worden.

VIII. In alles moeten wy voorttelik handelen met vreesen bevinge, datwe geen verborghentheden verdigten uyt ons eygen herte, of hertwaarts met omgedraayden halse die dingen trecken / die op wat anders sien. Gode en zyn woort geschiedt ongelyk / wannertwe aan onse uytvlindingen willen toegescreven hebben / dat hy perwors wysselik schynst gesegt ofte gedaen te hebben. Maar nogtans / hoe wel 'er

wel'er maat in de faaken moet gehouden worden / soude ik oordelen dat die geene verdoaglicker misdoet die Christus meent te sien / daar hy misfchien sich niet en vertoont / als die gene die hem wepgeret te sien / daar hy sig klaar genoeg te beschouwen geeft. Want het eene is een teeken van een gemoedt dat Christus liefst / en seer dikwils / selfs by de minste / of misfchien by geen voorszomende gelegentheyt / op hem denkt : het andere geeft een gemoedt te kennen dat luy en traag is om te geloven. Hoedanig een gemoedt sig op doet in de Socinianen, en andersins Grooten Grotius, die doozgaans seer vele dingen alsoo draagen / datse niet Christo niets gemeyns schynen te hebben.

III.

IX. Als nu blykt / dat eenig persoon of saak een voorbeeldt Christi is / soo moetmen niet meenen / dat alle dingen welke in die persoon of saak gevonden worden / den aart van een voorbeeldt hebben. Want het kan gebeuren dat in het selve woorden-geprek sommige dingen alleen aan het voorbeeldt eppen zyn / sommige alleen aan het tegenbeeldt, sommige aan beyde gemeyn. By voorbeeldt / 2 Sam. 7. wordt Salomon als een voorbeeldt Christi voorgesteld. Maar op Salomon, niet op Christus past het / alfter staat; als hy misdoet, soo sal ik hem niet een menschen roede, en niet plagen der menschen kinderen straffen. vers 14. Op Christus, niet op Salomon in volle beteecknisse past het / alfter gesegt wordt / ik sal den stoel zyns Koninckryks bevestigen tot in eeuwigheyt vers 13. Want het Koninckrycke Israels is in Salomons nakomelingen dooz de Babylonische gevangennisse geyndigt. Het past op beyde / Die sal mynen naame een huys bouwen. vers 13. Op deselve wyse ook elders.

IV.

X. Het is somtyds genoeg dat in het voorbeeldt een seer schraal afbeeldel is van een seer voortreffliche saake, die in het tegenbeeldt op de uytmuntendste wyse wordt gevonden. Ja hoe de beteeckende saack heerlicker is / hoe oock desselfs afbeeldel schraaler moet zyn: om die onepindige affstandigheyt die'er tusschen Christum en een bloot schepsel is. By voorbeeldt. Dat noch de geboorte, noch de dood van Melchisedek in de Schryfture verhaalt wordt / was genoeg om af te schaduwen de eeuwigheyt Christi / Heb. 7: 3. En dit moet eens in het gemoedt vast geprent zyn / dat die dingen die van het voorbeeldt en van het tegenbeeldt te gelyck gesegt worden / op een deel voortrefflicker wyse in dit als in dat waar zyn. Soo dat de waarheyt der saake in haar kracht in het tegenbeeldt alleen gevonden wordt. Alst desen gronde moetmen verklaaren dat zeggen des Apostels / Heb. 1: 5. Tot wien van de Engelen heeft hy oyt gesegt, Ick zal hem tot een Vader zyn en hy zal my tot een Soone zyn: daar doch dit ook tot Salomon gesegt is 2 Sam. 7: 14. maer in zulken geringe sin in Salomon bewaertheyt / dat wanneer die gausche waarheyt met Christo vergeleeken wordt geheelich verdooynt; in zulken heerlicken sin in Christo; dat die waar-

dig-

digheyt alle waardigheyt der Engelen te boven gaat / en aan geen schepfel kan mede gedeelt worden.

XI. Epndelph is dat ook van Gelerde Mannen aangemerkt / datter zomtpds eenige veranderinge van beteekenisse in het voorbeeld boozhormt / 30 dat het in een zeeckere betrekkinge tot Christum, in een andere tot de Gemeynthe, die sijn geestelike lichaam is / gebzacht moet worden. Tot een voorbeeld kan dienen de offerhande Abrahams. Isaac, draagende het hout, gebonden van den Vader / bereydt om de doode te liden / op dat hy den Vader en Gode gheoorzaam waare / is een voorbeeld van Christus, die zyn kruys draagt, gebonden is / den Vader ter doode toe gehoorzaamt. Maar als de ram in plaats van Isaac geoffert wordt / 300 ist dat de verrooninge verandert zynde / die ram Christum verbeeldt / en Isaac de Gemeynthe, welke dooz Christu doodt verlost wordt. Ich hebbe raadzaam geoozbeelt deeze dingen in het gemeen by wyze van boozberigt op te stellen / om datze de gansche Godgeleertheyt der boozbeelden tot een boozligende tootse steecken / en ons in het verboolg te passe zullen komen.

XII. Bozders de boozbeelden zyn niet van ene slag. Niet onbequaamelyk konnense verbeelt worden in drie hoopen : 300 dat zommige zyn NATUURLICKE : andere HISTORISCHE : andere epndelich WETTISCHE. Van pder zullen wy eenige woeninge staaltjes uyt veele te berde byengen / volgens de tyd-ordjes te voren gestelt.

De voorbeelden zyn of Natuurlike, of Historische, of Wettische.

De Eerste Scheppinge is een voorbeeld van de Nieuwe.

XIII. Dooz een NATUURLICK boozbeeldt verfaa ist de schepplinge van deeze sienlike werelt, gelpck dezelve van Mose verhaalt wordt / welke een Voorbeeldt is geweest van de nieuwe schepplinge der gelobigen / en van de gesteltenisse der Gemeynthe. Hierom wordt de nieuwe mensch gezegt na Godt geschapen te zyn / Eph. 4: 24. En de gelobigen worden genoemt Gods maaksel, geschaapen in Christo Jesu tot goede wercken Eph. 2: 10. en het gansche geestelike lighaam Christu / een nieuw schepfel, 2 Cor. 5: 17. En de gansche gelegentheyt van onze herstellinge wordt dooz spreekwijzen en gelpckenissen / van de eerste schepplinge genomen / dikwoils verklaart. Dooz wel Adam in de staat der onnoselheyt van die zaak inlets en heeft konnen dencken; aangesehen hem niets van zyn val en herstellinge die volgen zoude / geopenbaart was: also nochtang zyn van Godt syne wercken wysselick in de eerste schepplinge geschicht / dat dezelve gelpck als een Exemplaar van de tweede schepplinge is / en aan een peder die 'er aandagtelyk op let / openbaar is datse dit is.

XIV. De eerste schepplinge der werelt is uyt niet geschiet. Dooz de nieuwe wordt oock niets booz af gelpck als een boozgaande beke in het quaamheyt gebonden / geen goed / geen deugt / geen boozgaande geschiktheden in het onderwerp; ja in dezelve wordt petwoes booz af geboon- wordt van de Schepplinge der werelt.

bonden / dat in de oude niet en was / maar het is wederspanningheyt;
 en vbandfchap sich geweldiglich tegen de almachtige genaade Gods
 kantende. De eerste is verrigt door het bevel en wil van God
 alleen. Openb. 4: 11. De andere des gelychs. Na zynen wille heeft
 hy ons gebaart door het woordt der waarheydt, op dat wy zouden zyn
 eerstelingen zynen schepselen, Jac. 1: 18. Het nuwe beginfel van de
 eerste was een ongeschikte klomp. De aarde was woest en ledig,
 en duysternisse was op den afgrond, Gen. 1: 2. Alsoo liggen oock
 alle dingen in de ziele / die door de nieuwe scheppinge te vercleren is /
 leelich onder malkanderen over hoop / en de booze lusten worden zom-
 der eenige ordje door haar gewelt over al hemen gedreven; de dingen
 die een hoger plaats moesten beslaan / zyn na beneden geschooten. Daar
 is een wondere ledigheyt van alles goets Rom. 7: 18. En niet
 alleen zyn alle dingen bezet met de duysternisse van onweteneheyt:
 maar de gansche ziele is niet als duysternisse, Eph. 5: 8. Als God
 de werelt die van hem geschapen was wilde vercleren / zoo heeft hy
 begonnen van de voortzenginge des lichts. Op dezelve werck ordje
 gaat hy voort in deeze tweede scheppinge. God die gesegt heeft dat het
 licht uyt de duysternisse zoude schynen, is de gene die in onse herten ge-
 scheenen heeft, om te geven verlichtinge der kennisse der heerlickheyt
 Gods in het aangesigt Jesu Christi, 2 Cor. 4: 6. Na het licht heeft God
 het uytspanfel gesformeert / om de bovenste wateren van de andere door
 een tusschen-komende rupinte te verdeylen: het drooge heeft hy oock
 afgescheyden van de wateren. Alsoo schikt hy oock alle dingen in de
 ziele allenghens in haar ordje. De reden / die te voren door de hert-
 togten nebergedrucht was / plaatst hy op een verheven thoon / de
 hertstogten gebiedt hy aan de voerbanch van de reden te staan: alsoo
 nochtans dat die zelve Geest, die eertijt op de wateren zweefde, oock
 hier alle dingen haar satsoen geeft. Als het drooge sich uyt de wateren
 verhieft / zoo quaaamen tersont bloemen, kruyden, boomen met haa-
 re vrugten te voorschyn. Na dat alle dingen in den nieuwen men-
 sche op haar plaats gestelt zyn / zoo worden de vrugten die het gelove
 en de bekeeringe waardig zyn, gesien: en de Geniepte Gods is
 een Parady van granaatappelen, Hoogl. 4: 14. Na dat de plasregen
 overgegaan is, worden de bloemen in den landesien, de vygeboom
 brengt syne jonge vygkens voort, en de wynstocken geven reuck met
 haare jonge druifkens, Cant. 2: 11, 12, 13. Maar gelyckertwijls het
 Gode gelust heeft de groote klomp of masse des lichts in oneveng-
 lycke stucken van een te breeken, op datze op haartiden, de jaaren en
 daagen zouden onderscheyden / en door een zecchere evenmatigheyt
 van licht en warinte alles bequamelicker hoefsteren: alsoo verdeelt hy
 zyn licht oock verscheidentlick in de Geniepte. Dezelve heeft ster-
 ren van prophetien die in 't midden der duysternisse schynen. Sp heeft
 oock een kilaarder morgensterre des Euangeliums, zynde een blijde booz-
 toper

loper van den vollen dag, 2 Pet. 1: 19. De Gemeynthe zelve is gelijc een maane aan den hemel van dit Heel Al / soo veel te klaarder en voller van licht / hoe ze overbloediger straalen uyt haare Sonne Jesus komt te scheppen. Hoogl. 6: 10. Epndelph heeft dezelve / na gelegentheit van de aannaderinge of afwopinge haarer zonne / haare geselselph wisselbeurten van dag en nacht / van zomert en winter / Hoogl. 4: 6. en 2: 11. De hemel met 300 veel sterren onderscheptentlijk beschijbert zynde / 300 zyn de benedener plaatsen met schepzelen verbult / de lucht met vogelen, de wateren met visschen, de aarde met dieren, die of kruypen, of op voeten gaan. Op dezelve wyze wecht de gemaade van Gods Geest de ziele op met heplige bewegingen / welker zonnige gelph als in het water van godbzuchtige traanen schynen te woonen; andere zich schikende na kleyne dingen kruypen op de aarde, andere als leeuwen houden een stantvastigen treedt, andere epndelph als arenden vliegen opwaarts in de hoogte / en verheffen zich met vlagge wieken boven alle hemelen.

XV. Maar de scheppinge des menschen, die hier op gevolgt is / En byzonontsluip ons wederom nieuwe verborghentheden. Tot dezelve heeft derlyker zich de gantsche Drie-Eenheyt dooz een onderlinge aanmaaninge op van de gemaakt. Welke waarlyc op een byzondere wyze zich openbaar maakt van de scheppinge in het werk der nieuwe Scheppinge. De Vader heeft van eeruwig ge des menschen. heyt dit werk bestoten en voorgenomen in den Soone. De Soone met het menschelph vleesch bekleedt zynde heeft verwoyden dat wop na Gods gelphenisse zonden worden verandert. De Heylige Geest voert den raadt des Vaders uyt / en past de verdiensten des Soons in die nieuwe Scheppinge de uytverhoren toe. GODS maakzel zyn wy geschaapen in CHRISTO JESU, Eph. 2: 10. en wedergeboren uyt den GEEST, Joh. 3: 5. In de eerste scheppinge is de mensch begaast met de schoonheyt van Gods beeld. Dezelve wordt hem in de tweede wederom herstelt; zynde vooz eerst noch wel met eenige vlekken bezoetelt / maar nochtans onvertleeselph / en allengshens tot de volle gelphenisse Gods voozgaande. Als Adam sloop wierdt Eva uyt syn ribbe gefozmeert / die hy erkende vleesch van zynen vleesche, en been van zyne beenen te zyn. De doodslaap Christi heeft zyn bemilde bruydt het leven toegebracht. Deze verborghentheit van Adam en Evis groot, ziende op Christum en de Gemeynthe, Eph. 5: 32. Den eersten mensche is gegeven heerschappye over alle dingen. De zelve wordt hem dooz de gemaade veel heerliker wederom gegeven 1 Cor 3: 22. En indien misschien deze werelt / die der pdelheyt onderwoyden is / zyn heerschappye onwaardig mochte schynen / 300 zal Godt om zynent wille een andere werelt bouwen / in welke niet als gerechtigheyt en woone / 2 Petr. 3: 13.

XVI. Ma dat Godt al 300 alle dingen vooz den mensche geschaapen Gelyc ook
 ○ ○ ○ ○ pen van de ru-
 ste Gods, na des menschen formeeringe.

pen hadt / den mensche vooz hem, en vooz den slaapende Adam Eva gesofmeert hadt / soo heeft hy van al zyn werk gerust, en in het zelve behaagen gehadt als in een werk dat goetd was / en bequaam om zyne deugden te verkondigen. Alsoo gaat Godt als noch vooz in het werk der genaade / tot dat vooz onzen hemelschen Adam zyn Eva, zyn Gemeynte volmaaktelyk zal vercleert zyn / en de algemeenheyt der upverhooren tot een hoofd-somme by een gebracht: en dan zal hy / allen arbejdt geendigt hebbende / ingaan in een zeer gelukzalige ruste / en zich in de nieuwe werelt der heerlykheyt op de aangenaamste wyze verlustigen. En gelykterwys op die dag op welke God ruste de mensche te gelyk in Gods ruste inging, alzo zal de Gemeynte, hebbende allen haaren arbejdt gelukkelyk volbragt / in die ruste Gods, een allerheyligste en allervolmaaktelykste ruste in eeuwigheyt mede genieten. Dit is die ruste die overblyft voor het volk Gods: op dat het inga in de ruste Gods, en in zyne werken ruste, gelykerwys ook God van de zyne, Heb. 4: 10. Het zy genoeg dit koutelyk van de *Natuurlyke voorbeelden* gezegt te hebben.

HABEL,
een voor-
beeld van
den vernietigten
Christus.

XVII. Laat ons nu bezien twee HISTORISCHE voozbeelden / die in de eerste werelt geweest zyn. En eerstelyk komt hier HABEL vooz / die van zyn nydige Broeder Kain doodgeslaagen is / Gen. 4. 1. Habel beteekent in het Hebzeusch ydelheyt en nietigheyt, en dezen naam heeft hy gebzaagen / hoewel hy zynen ouderen een lieve soon / Gode een lief dienstknecht was / ja de eerste van alle menschen den welken wy lezen met de heerlykheyt des hemels begiftigt te zyn. Alzo zoude ook Jesus / hoewel hy geen roof en heeft gaagt Gode ewigelyk te zyn / zich zelve vernietigen, aangenomen hebbende de gestalte van een mensche / die d'ydelheyt gelyk is / Psal. 62: 10. Ja zich dzagende beneden den mensche gelyk een worm. 2. Habel was een Herder van schaapen. De Messias die goede Herder by uptnemendheyt / Joh. 10: 14. 3. Habels dienst was Gode aangenaam. Christus doet altyd dat hem behaagelyk is, Joh. 8: 29. 4. Habel heeft de beste dingen die hy hadde Gode opgeoffert, van de eersteboeren zyner schaapen en van haar vet. Christus / dewyl hy niets beters en hadde / heeft zig zelve door den eeuwigen Geest Gode onstraffelyk opgeoffert, Heb. 9: 14. 5. Habels offerhande heeft God genaadiglyk aangezien. Christus opofferinge is Gode geweest tot een welriekende reuk, Eph. 5: 2. 6. Tegen Habel is Kain, hoewel zyn volle Broeder zynde / dooz een moedwillige nydt ontfleekt. Dooz dezelve rasernye zyn tegen Christusum aangevoert de Joden, hoewel ze zyne Broeders om meer als eene reden waaren. 7. Kain heeft met Habel gesproken, daar op toeliggende dat hy hem met zyn woorden in het net mogte kypgen. Hoe dikwyls hebben de Phariseen Christus laagen en strikken gelegd met haare bedriegelyke aanspraaken? 8. Habel eyndelyk van zyn Broeder vermoort zynde / is dooz een bloedige

Dige dood zelfs in de fleur van zyn jeugt omgekomen. En de Joden en hebben niet opgehouden tot dat ze Christus aan het kruys gehegt en dooz een verbloekte dood omgebracht hadden. 9. De broeder-moorder Hain is vervloekt, en in ballingschap versonden van des Heeren aangesichte. Den selben vloek onderbinden de Gods-moorders de Joden als noch / zinde upt haar land en den hemel gelpheyl uitgebannen; en Christus bloed / dat van haar vergoten is / roept om wraake / dien ze ook zich zelven en haate nakomelingen dooz een upzinnige rasenpetoegewenscht hebben. Hoewel anderzins het bloed Christi beter dingen spreekt dan Abel, Heb. 12: 24.

XVIII. Gelpheerwys Habel Christus voorgebeeldelyk heeft ver- HE-
toont in den staat der vernietiging: alzo is HENOCH een voorge- NOCH
beeld geweest van Christus verheerlykinge. 1. Henoeh, in het He- een voor-
breusch *Chanoeh*, beteekent een ingewyden, ter Godsdienst ver- beeld van
loofden, die Gode heplig / en van de eerste jonkheyt af met de leere den ver-
der godsaligheyt als gedoopt is. Vergelphet hier mede. Spruk. 12: 6. hoogden
Leert (in 't Hebreusch *Chanoeh*) den jongen de eerste beginzelen na Christus.
den eyschzins wegs, dyent hem met de eerste leere beginzelen der hemel-
sche wysheyt. Zoo pemant zoodaanig eene geweest is / zoo is het
Christus geweest. Zinde Gode heplig en hooglyk verlooft / en als
hy naauwlyks twaalf jaaren oudt was een Leeraar van de Grootste
Leeraaren in Israell. 2. Henoeh heeft met God gewandelt, dat is / ge-
lyk d' Apostel verhaalt / Heb. 11: 5. Heeft Godt behaegt of Gode
aangenaame dingen gedaan. Het selve heeft volmaaktelyk gedaen
Christus / in welken de Vader een welbehaagen heeft gehad. 3. He-
noeh heeft gepropheteert van des Heeren doorluchtige toekomst met
zyn veel duyzent heylige. Jud. vers 14. Dezelve heeft Christus soo
dikwyls / en zeer duydelyk voorgezegt / ook doen hy beschuldigt zinde
van Gods lasteringe / voorge de vierschaar stont / Matth. 26: 64. 4. Als
Henoeh met God gewandelt / en den raad Gods de menschen sprac
eeuwe verkondigt hadde / is hy levendig / na lichaam en siele / in
den hemel opgekomen / op dat hy den dood niet en zoude zien / Heb.
11: 5. want hy en zonde dezelve / tot zaligheyt van andere / niet over-
winnen. Maar Christus de dood voorge de upverhorenen gesmaakt /
en de repynigmaakinge onzer zonden dooz zich zelven te wege gebracht
hebbende / is hoger dan de hemelen gewoorden / en gezeten aan de reg-
terhand der Majesteit in de hoogste plaatsen. 5. Henoeh is geweest
de zevende van Adam: Christus de leventigste van Henoeh / gelp-
herwys upt zyn geslagtrekkinge op Lucas blykt. 6. Henoeh was
de derde der gener welke wy lesen upt de werelt vertrokken te zyn.
Christus de derde der gener die ten hemel zyn gevaaren. 7. Gelp-
herwys in Habel een exempel is van een geweldige dood; in Adam
van een natuurlyke dood; alzo is in Henoeh een exempel van die
boven natuurlyke veranderinge, daer de upverhorenen ten jongsten
dage

dage levendig aan deelachtig zyn. 8. Ende luyt het heeft Godt bejaagt voor de Wet een exempel van den opvaart ten hemel te geven in Henoch, onder de wet in Elia; onder het Euangelium in Christo; op dat het klaarluyt bleek dat de gelovigen van allen tyde aan dezelve zaligheyt deelachtig worden.

NOACH.

XIX. Laat ons onder de tweede tyd-ordre wederom twee booz-beelden van dezelve slag verklaren. VAN NOACH eerst / daar na VAN ISAAC. Dat NOACH het hooft der nieuwe werelt / en de arke dien hy getimmeret heeft / en de wateren der zond-bloedt / haer geestelike beteekenisse hebben gehad / getuygt Petrus / 1 Pet. 3: 20. 21. Alwaar hy leert dat de doop een tegenbeeld geweest is van die dingen die ten tyde van Noach en onder zyn beleyd geschied zyn. Een tegenbeeld betekent daar een afbeeldzel dat met een ander afbeeldzel in dezelve beduydinge over een komt. Om oydze te houden / zoo zullen wy die dingen onderscheidentlyk aanmerken. 1. NOACH zelve. 2. DE ARKE. 3. DE SONDTVLOEDT.

Een Voor-
beeld
Christi.

XX. Wat aangaat NOACH. 1. Syn naam betekent ruste, die gelyk ze niet ganschelyk te vergeefs van hem verwacht wierdt / alzo in haare volkomenheyt en gelyk met haar naam over een quam dooz hem niet en konde gegeven worden. Deze geest Christus aan alle die gene die dooz den last der zonden gedrukt zynde / tot hem haaren toevlugt nemen / Matth. 11: 29. en de storm van Gods granschap die over onze hoofden hing gesilt hebbende / geleyd hy zyn Gemenste midden dooz de plageren en onweers wipen der tegenspoeden na de gewenschte haven der ruste. 2. Noach is geweest een regtveerdig man in zyne geslachten. Christus is heylig, onnoz, onbesmet, afgescheyden van de sondaaren / heeft geen zonde gekent / en daar en is geen bedrog in zyn mond gebonden / ja hy is Jehova onze gerechtigheyt. 3. Noach is geweest een Prediker der gerechtigheyt. Christus heeft veel duydelyker gepredikt / zoo die gerechtigheyt waar dooz wy booz God moeten regtveerdigt worden / als die welke wy tot betuyginge van de dankbaare onzes gemoeds schuldigh zyn te oefenen. 4. Noach de Arke timmerende bereyd booz de zyne een veylige schuyt-plaats tegen de naakende wateren van de sondbloed. Van Christo is gezegt Jes. 32: 2. die man zal zyn als een verberginge tegen den wind, en een schuyt-plaatze tegen den vloed. 5. Noach behield zyn huysgezin, dat alken up agt zielen bestont. Christus behoudt de kinderen die hem Godt gegeven heeft / welke hy het groot getal der gener die verloren gaan vergeleken zynde een kleyn kuddeken zyn. 6. Gelyk wy Noach de Voornaamste van de tweede werelt geweest is; alzo is Christus het hooft van de nieuwe werelt, die gefozmeert is dooz den ondergang en verbeekinge van de vorige. Want gelyk wy al wat tot de eerste werelt behoorde ten tyde van Noach verdelgt is; alzo moet ook alle dat gene / dat van den eersten Adam zyn oorzpiong

spjong herft / te niete gedaan woorden / om plaats te maken voor het nieuwe Schepsel dat uit Christus is. 7. Noach offerde Gode een offer van een aangenaam reuk. Christus heeft die welriekende offerhande geoffert / door welkers kragt Godt met de werelt bezedigt is. 8. Na dat Godt gerooken hadde de reuk der offerhande die van Noach opgeoffert is / soo heeft hy beloofd dat de werelt nimmermeer door een nieuwe sondbloedt soude versonden worden / maar dat hy alleenlik een menigte van sulke dampen in de lugt soude vergaderen / die met sonnestraalen / aardiglik beschildert zynde / een verschepdenberwige regenvoog aan den hemel soude formieren. Godt door kragt der offerhande die van Christus opgeoffert is / met sijne uytverkorenen verzoent zynde / beloofd / dat hy haar nimmermeer in zyn toorn zal straffen / maar alleenlik met kleine en vaderlyke slagen tuchtigen / door welke de stralen zynet genade zouden heen blinken.

XXI. DE ARKE van Noach getimmerd / beteekende soo Christus als Christi Gemeente: Want 1. Gelykwerps de arke alle de genedien in de selve waren gegaan beplig deed blyven van de plageren die van boven nedertosteden / en van de wateren der groote afgronden die van onderen uytbraaken : alsoo geeft Christus aan alle de gene die tot hem haaren toevlucht nemen een geruste schuyplaat / zoo tegen Gods toorn die van den hemel geopenbaart wordt / als tegen de raseruys van de helliche vyanden. 2. Gelyk het de godlooze ende tot haar verderf verharde werelt belagchelyk scheen / dat in dighdanigen arke de zaden van een nieuwe werelt bewaart zouden worden / alsoo is het Evangelium van de zaligheyt in Christus alleen te soeken / den Joden een ergernisse, endeden Grieken een dwaasheyt. 3. Gelykwerps de Arke een juiste lengte, breedte, en diepte hadde / en eyndelyk zoodanigen rupinte waar doorse bequaam was om soo veel dieren te gelyk met haar voeder te laten : alsoo is in Christus Jesu oock die lengte, breedte, en hoogte van zaligmaakende liefde / welke overvloediglyk genoeg is om alle uytverkorenen ewiglyk te behouden. 4. Dat pech waer mede volgens Gods bevel de t'samenvoegselen der arke van binnen en van buyten bestreeken geweest zyn / om allen indrang der wateren uyt te sluyten / wordt in yet Hebreeus genoeit *Copher*, welch wooydt oock een verzoeninge ende een losgeldt beteekent. Is daar door niet aardiglyk beteekent gewoorden / dat wy aan Christus verzoeninge en vrykoopinge alleen dit moeten toeschyppen / darwe van de sondbloedt der Goddelike waache byp zyn?

XXII. Maar dese selve arke beteekende oock de Gemeente. 1. Gelykwerps binnen de arke de gansche hoope der tweede werelt begrepen werdte ; alsoo behelst oock de Gemeente die algemeene vregadering der eerstgeborene / die erfgenamen der nieuwe werelt zullen zyn.

DE ARKE
Noachs be-
teekende
Christum.

En de Ge-
meente.

2. Gelykherwys in de arke met de godsalige ook de onheylige Cham gehouwen is / ende met de reyne beesten seet veel onreine: alsoo kypen in de uytwendige gemeenschap der Gemeente veel onreine huichelaren. 3. Gelykherwys de arke tegen alle stozmen en regenbuen / tegen de hoogten der huysen / stepten der brygen / hardigheden der steentooten / ongeuekt en ongebooken bleef: alzo zullen tegen de Gemeente selfs de poozen der hellen niet vermogen. 4. Gelykherwys de arke sonder zeylen, sonder riemen, sonder roer, dooz Gods voortienigheyt alleen / ook als Noach sliep, beplig op de wateren dobbrede: alsoo wordt de Gemeente van alle menscheijke hulpe verstreken zynde / terwyle dihtwyls die gene slaepen welker zorge zy was toebertrouwt / dooz Christi waekendt ooge geregeert / ende eyndelyk gelukhiglyk binnen de haven der zaligheyt gebracht. 5. Gelykherwys de arke / wanneer de wateren wederom binnen hare afgronden waren ontfangen / op de bergen van Ararat rustede / alwaer Noach dydogg boets uytgegaan zynde / Gode Dankofferen offerde: alsoo zal ook de Gemeente / hebbende den verbludigen strydt deser eenwe volstreden / rusten in het hemelsche Sion, alwaarze met geduurige lof-zeggingen den lof van den grooten Godt en haaren Saligmaker Jesus zal singen.

Geestely-
ke kennisse
DER
SONDT-
VLOEDT

XXIII. DE WATEREN DER SONDTVLOEDT
hebben wederom haar oplicht zoo op Christum, als op de Gemeente.

1. Gelykherwys de wateren zoo die uyt den hemel nedervielen / als die uyt de grondt uytbraken / de arke persen / en dezelve aan alle hanten omringden: alsoo heeft Christus ook moeten wojsfelen met de toorn zyns hemelschen Vaders, met de losgelatene kriggsbenden der helle, en met de hardnekkige wyedheyt der boose menschen. Hoze lijst / banden des doods hebben hem omvangen, en beeken Belials hebben hem verschrikt. Ps. 18: 5. 2. Gelykherwys die wateren de arke wel persen, maar niet en deden onderduyken; ja hoze hooger waren / dezelve zoo veel te meer verheben / en nader aan den hemel brachten: alzo is ook Christus wel gedood in het vleesch, maar levendig gemaakt door den Geest, 1 Petr. 3: 18. En hoe zyn lyden scherper geweest is / hoe hem ook Godt tot een hooger uytstrek heeft verheben / Philipp. 2: 9. 3. Gelykherwys de wateren van de sondebloed wel verdorven de wereld der godloozen / maar nochtang de arke bewaarden. 1 Petr. 3: 20. dienste om hooge verheben, en plaatsen boven de toppen van huysen en tooren / daarze zoude hebben konnen tegen aangeflagen worden / zynde ondertusschen alle groote werken van menscheijke konst gemaakt in stukken versmeten: alzo verteren de verdrukkingen van Gode toegesonden wel de godloosen, en stozten in den afgrondt der helle van boven neder / maar zyn nochtang berodineert om de godsalige te zupberen en ter zaligheyt booz te beropen / op datze met de wereld niet verlooten en gari / 1 Cor. 11: 32.

4. Ge-

En der
DUYVE.

een voor-
beeldt
Christi.

In zyn per-
soon.

Gen. 22: 2. namelijk upt een wettige en byz huysgesontwe / en in welken hem het zaadt zoude genoemt worden, **Gen. 21: 12.** hoewel hy ook Ismaël hadde / en naderhandt soonen upt Ketura gewan. **Christus** is de Eenig-geboren **Sone des Vaders** / **Joh. 3: 16.** hoewel hy ook broeders heeft / doch van een veel laager ordree staet / **Rom. 8: 29. 4.** **Isaac** was het hooft van Abrahams huysgesin, ende op syn wijsse / dat is voorszeydelik / de oorspronk der segeninge. **Christus** is het hooft van Gods Huysgesin. Upt hem wordt al het geslagte in de hemelen en op de aarde genaamt: **Eph. 3: 15.** ende in hem worden wy gezegent met alle geestelicke zegeninge, **Eph. 1: 3.**

In zyn offeringe.

XXV II. In de Opofferinge is deeze over-een-komste. 1. **Abraham** konde zyn Liefde tot Godt dooz geen doozluchtiger kentecken bewijzen; als daer dooz dat hy zynen zone / synen eenigen / dien hy lief hadt / **Isaac**; in welken hem alle hoop was weggeleghet / op-offerde ter doot. En Godt den Vader konde zyn menschen-liefde niet doozluchtiger oeffenen / als dooz zynen Eenig-gebooren **Sone** dooz de menschen tot de smertelickste pynen van meer als eene doot over te geven / **Joh. 3: 16.** 2. Uptnemende was de gehoorzaamheyt van **Isaac**, die zyn Vader in sulken harde zaache zonder murmurteeringe te wille was. Ende wie zal na de waardye met loffegginge vermelden de volvaardigheyt van **Christus**, die den Vader gehoorzaam is tot de doot, ja tot de doot des kruyses toe? **Philipp. 2: 8.** 3. **Isaac** ging upt het huys zyns Vaders na die plaetse dien Godt verordineert hadde. **Christus** heeft moeten gaan upt **Jerusalem** om buyten de poorte te lyden, **Heb. 12: 11.** 4. **Isaac** droeg het hout. **Christus** torltte zyn kruys. 5. **Isaac** wierden de handen gebonden. **Christus** desgelycks. 6. **Isaac** wierdt op het hout gelegd. **Christus** wierdt gehegt aan het kruys. 7. **Isaacs** opofteringe geschiedde op den berg **Moria**, die of dezelve was / of gewisselich dicht aan **Calvaria**, alwaer de **Heere** gekruispt is.

In syn Bevrydingh.

XXV III. In de bevryding is deeze over-een-komst aan te merken. 1. **Abraham** heeft **Isaac** / die nu na 't geboelen van zyn Vader gestorven was / by zeeckere gelyckenisse uyt de dooden wedergekegen, **Heb. 11: 19.** **Christus** waarlik gestorven zynde / is ten leven herstelt. 2. **Isaac** was gesloopen getweest in de meeninge ende als in het harte zyns Vaders van die tyd af dat hy bevel hadt ontfangen om hem te slachten / tot op den derden dag toe / op welken hem verboden wierdt de handt aan den jongen te leggen. **Christus** is oock ten derden daage wederom verzeen. 3. **Isaac** aan **Abraham** weder gegeven zynde woonde by zyn Vader, ende is geworpen een Vader van een ontelbaar zaadt. **Christus** upt de dooden opgeweekt zynde is getreden in het huys zyns Vaders, ende heeft zaadt gesien, **Jes. 53: 10.**

XXIX.

XXIX. Als in de plaatze van Isaac / die anderszins zoude hebben geslagt moeten worden / de ram gestelt wierdt / 300 beteekende dooz een omkeeringe van vertooning Isaac de gemeynthe, ende de ram Christus. 1. Isaac is dooz Gods bevel ter slachtinge geleydt: ende het scheelde weynig of hy zoude dooz Abrahams mes geslagt zyn geweest. Also is met schaduwagtige vertwen afgemaalt de strengheyt van Gods oordeel tegen de sonde, waar dooz / ten zy datter Christus voldoeninge was tusschen gekomen / het gansche menschelyke geslagt zoude hebben moeten omkomen. 2. Die ram was niet uyt de schaapstal van Abraham; maar dooz een byzonder beleydt der Goddelijke doozzienigheyt onvoorziens tot dat gebuygh aldaar regenwoozdig. Alsoo is ook Christus dooz Gods byzondere gifte aan ons gegeven / daar wy in onze goederen in eeuwigheyt niet en zouden hebben gebonden een offer dat bequaam waare tot verzoeninge. 3. Die ram was in de verwerde struyken vast met zyn hoornen. Daar mede schynen beteekent te worden alle die elendigheiden daar Christus den ganschen tyd zyns levens in verwerd geweest is; en waarom zouden wy niet denken op die doorne kroon die op Christi hooft gezet is? 4. Die ram heeft Abraham niet gezien dan wanneer hy van Godt was geroepen. Christus aanschouwt niemand met den geloof als dooz kracht van een Euangelische roeping. 5. De ram geslagt zynde / was Isaac vry. Christus dooz de uytverkorenen gestorven zynde, 300 zullen zy in eeuwigheyt leven.

XXX. Onder de Mosaische Tydordre zyn 'er geen doozluchtiger Personen als MOSES selve met zyn byoeder AARON. Maar MOSES. Moles heeft gehad een tweevoudige betrekking. 1. Als Wetgever, wiens werk het was de wet met haar aanhangzelen strenglyk in te scherpen. 2. Als uytlegger en Leeraar der beloften die den Vaderen aangaande den Saligmaaker ende de Saligheyt gedaen waren. In den eersten opzigt word hy gestelt tegen Christum, ende is een voorbeeld der Wet. In den anderen opzigt verbeelt hy Christum op een doozluchtige wyze.

XXXI. Tot de eerste betrekkinge behooren de volgende zaaken. Verbeeld
1. De zwaare spraak van zyn belemmerde mond: Exod. 4: 10. beteekende dat de Leere der Wet vooz de zondige mensche onaangenaamen hard is / (anders als de Leere der genade welke dooz Christus verdonidigt word / wiens gehemelte daarom enkel zoetigheyt word genoemd Hoogl. 5: 16.) ende dat ze den mensche met vollen monde niet en kan rechtvaardigen / maar eer daar toe strekt / op dat alle mond geslopt worde, Rom. 3: 19. 2. Dat de naderinge tot den heiligen berg onder hals straffe verboden, ende het volk van de gemeenfaame onderhandelinghe met Godt afgedreven zynde / hy selve alleen nader aan Godt was / beteekende dat zyn wettische bedieninge de sondaaren geenzins met God vereenigt, maar eer die scheydinge

P p p p

dinge

dinge te kennen geeft die tuffchen Godt en haar is. 3. Als hy de tafelen des verbonds verbrak, zynde dooz een heylige gramfchap gedreven/ en de verbondbrekende Ifraeliten tot onderlinge doodinge moedigde, 300 toonden hy metter daadt/ dat zyn bedieninge was een bedieninge des doods ende der verdoemeniffe. 2 Cor. 3: 7-9. 4. Dat hy zyn aangezichte bedekte als hy met de kinderen Ifraels zoude fpreken: beduypde dat de heerlyke Leederder genaade niet de windel- doeken zynet ceremonien niet weynig wleedt verdonkert by het vleschelyke volk/ dat zich geheelyk aan het dekkleedt vergapende/ tot de heerlykheyt die daar achter fchool niet dooz en dzyng. 5. Dat onder 300 veel wonderwerken dooz hem gedaan/ zyn vyanden wel zeer veel dooden zyn toegebracht/ maar nochtans geen weder opwekkinge van eenige doode gefchiedt/ bevestigt dit dat gene niet dat wy terfcond gezegt hebben/ dat de wet is een doodende letter, 2 Cor. 3: 6. gefelt tegen de wet des Geests des levens die in Christo Jezu is, Rom. 8: 2. 6. Eyndelyk dat hy zelve in de woeflyne geflorven is/ en het volk in het beloofde land niet en heeft konnen inbrengen, maar gedwongen geweest is dat ampt aan Josua de soone van Nun over te geven; bewyft dat niet klaarlyk dat wy de Wet de faligheyt niet en is? welke verwacht moet worden van onfen Jefus alleen/ die ook is het eynde der Wet van Mofo verkondigt/ en na welken hy gewillt heeft dat het volk veel meer als na Josua zonde hoozen.

En Chri-
stum: soo
in persoon.

XXXII. Maar gelykerwys Mofof ten dien opfichte gefelt is tegen Chriftum, als 300 heeft hy hem inden anderen opficht klaarlyk voorgebeeld; 300 in zyn Perfoon als in zyn Ampten. Wat aangaat de Perfoon. 1. Soo de geboorte van Mofof als van Chriftus is vermaart geweest dooz een yrammige kindermooyt. 2. Wepde terfcond na haar geboorte een wreede vervolging van byanden geleden hebbende/ zyn dat niet zonder een wonderwerk van Gods byzondere doozzienigheyt ontkomen. 3. Mofof de wellusten van het Egyptifche hof konnende genieten/ heeft geweygert een zoon van des Konings Dogter genoemt te worden, en liever willen deellachtig zyn aan de verfmadheyt zynet broederen. Chriftus geen roof achtende Gode even gelyk te zyn/ heeft zyn Majesteit verborgen, om de zyne tot groote eer en rykdom te brengen/ en een flegten ftaat en armoede verhooren. 4. Mofof had niemant onder de menfchen in fagtmoedigheyt hem even gelyk/ Num. 12: 3. Chriftus heeft den zynen een exemplaar van een zeer volmaakite fagtmoedigheyt nagelaaten/ Matth. 11: 19. 5. Mofof van zyn onderhandelinge niet Godt op den heyligen berg afkomende verdoofde dooz een goddelyke en ftraalende glans zynes aangezichts de oogen der aanschouwers. Chriftus is het af-fchynzel van des Vaders heerlykheyt, Heb. 1: 9. ende wy hebben zyne heerlykheyt aanschouwt, een heerlykheyt als des eeniggeboren van den Vader, Joh. 1: 14. Ende als hy/ in tegenwoordigheyt zynet difcipelen van ge-

gebaante berandert wierd / 300 blonk zyn aangezigt gelyk de zonne; Matth. 17: 2.

XXXIII. Een drievoudig ampt heeft Moyses bekleed. 1. Van Als in Verloffer. 2. Van Middelaar. 3. Van Propheet. Een Verloffer, ampten. *verloffer*, word hy genoemd Handel. 7: 35. Want doo? Gods fragt heeft hy het volk uyt de Egyptische dienftbaarheid verlost, dooende Als Verloffer. de eerst-geborenen der Egyptenaaren / behoudende de Israëlitén doo? het bloed des Paasch-lams, verpikende haar met den buyt haarer opanden / en ependelph Pharao met alle zyne benden doende verdrinken. Alzo heeft ook Christus de uytverlorenen verlost van de dwinglandpe des dypvels / ter neder geworpen alle macht die zich opstelt tegen de vyshet zynet hjoederen / nemende zoodaanigen wraake / welke een dypdelph verwypt van misdaat in zich behelt : besprengt de herten der uytverlorene met zyn eppen bloed / en bezypt de verderbenden Engel : brenge de heerlykheyt en eere der volkeren in de gemeente / Openb. 21: 26. en de Overheden en Maachten uytgetogen hebbende / stelt hy die in het openbaar ten toon / en triumpheert ober de zelve / Colof. 2: 15.

XXXIV. Dat Moyses Middelaar geweest is getuygt hy selve / Als middelaar. Deut. 5: 5. Ik stondre diertyd tusschen den Heere endetusschen u. En in toerdelph opzicht heeft hy zich als Middelaar gedraagen. 1. Als hy een tusschenbode des verbonds was / Gods bevelen en beloften den volke voorspellende / en de woorden des volks wederbrengende tot God / Exod. 19: 7. 8. en op een staatspke wyse het verbondt uyt naam van beyde de partpen bevestigende / Exod. 24: 8. 2. Als hy voor het volk by God een voorpraak was / biddende / dat hy liever zelfs uyt Gods boek uytgedelgt wierd / en dat het volk behouden bleef / indien Gods regtveerdigheyt zich op geen andere wyse zoude laten voldoen / Exod. 32: 32. Nietz dezer dingen isfer / waar in hy Christus niet en verbeeld / die op een deel uytneemender wyse een Middelaar Gods ende der menschen is. Niet alleen den Engel des Verbonds, en boodschapper des eeuwigen Testaments, maar ook Borge van een beter verbond als dat Mosaische was / Heb. 7: 22. die niet alleen uyt Gods naam den menschen de zaligheyt beloofte heeft met alle dingen die daar toe behooren ; maar ook uyt onzen naam Gode beloofte heeft / dat hy onze schulden tot den laatsien penning toe met zyn dood zoude afdoen, en van God tot dat ampt aangemenen zynde / is hy doo? zyn dood / en voo?biddinge geweest een Maaker van een altyd-duurende vrede.

XXXV. Ependelph gelykhyt Moyses de grootste Propheet van Als Propheet. Gods volk geweest is / zoo dat gene eeuwen penant hebben voo? gebzacht die hem eben gelyk was / Deut. 34: 10. alzo is ook Christus daar in Moys gelyk geweest / Deut. 18: 18. ja zoo veel grooter dan Moyses / als de Soone grooter is dan den dienaar, en die gene die

het huys gebouwt heeft als het huys dat van hem gebouwt is / **Heb. 3: 3. 5. 6. Byzonderlyker. 1. Daar Godt zich aan de andere Propheeten bekend maakte door een gezigte of door een droom, daar is 't dat hy met Moyses sprak van mond tot mond. 300 dat hy hem zyn gelykenisse te zien en te aanschouwen gaf Num. 12: 6. 7. 8. Doch wie heeft Godt klaarder aanschouwt / als zyn eenig-geborene Soone, die in den schoot des Vaders is, ende daarom alleen bequaam om den Vader ons te verklaren, Joh. 1: 18. 2. Niemant der Propheeten is door 300 veel wonderwerken en wonderteekenen vermaart geweest als Moyses. Christus heeft door zyn wonderwerken alle menschen tot verbaasheit gebracht / en deze tale haar tegen haar wil en dank upt de herten geperst / datter noyt desgelyks in Israël gezien was, Matth. 9: 33. 3. Moyses heeft den ypperlyken toefel vanden Godsdiensl zeer veel verandert, en met veel byvoegzelen volgens Gods bevel vermeerderd. Christus wederom heeft / volgens de wille vanden zelve Godt / die voozgaande dingen afgeschafft zynde / een nieuwe gedaante der Gemeente vertoont; en die woorden gesproken die God voor zig zelve bewaart hadde om in de laatste tyden te spreken. 4. Moyses is getrouw geweest in geheel Gods huys, tot getuyginge der dingen die daar na gesproken zouden worden, Heb. 3: 5. alle die dingen kostelyk en raadzels-wyze voozstellende / die in weder tyden zouden worden gezegt en geleert in den ganschen wyze Gods. Maar Christus met zyne Apostelen heeft die dingen gezegt / van welke Christus getuygt heeft dat ze daar na gesproken zouden worden / Joh. 5: 46. Handel. 26: 22.**

AARON,
hoe die
Christum
voorge-
beeldt
heeft.

XXXVI. Laet ons by Moyses AARON voegen. Van welken wy nochtans hier niet en zullen konnen aantopzen op wat wyze hy een voozbeeld geweest zy / of wy zullen 'er eenige dingen upt de wettsche voozbeelden moeten onder mengen. 1. Deze / zynde de eerst-geborene broeder van Moyses, is door Gods bevel geheyligt / om Hoogepriester des volks te zyn / in die dingen die by God te doen waren, Exod. 28: 1. 29. Heb. 5: 1. Alsoo ook Christus zynde de eerst geboorene onder veele broederen, ende Gods enig-geborene Soone is de Hoogepriester onzer belydenisse, Heb. 3: 1. die zig zelve deze eere niet gegeven en heeft, maar die tot hem gesproken heeft, gy zyt myn Soone, heden hebbe ik u gegeneere, Heb. 5: 5. 2. Aaron zullende in zyn ampt ingewydet worden word gesalft met olie / die zeer welriekende / en alleen vooz de heyligste heyligheden veroordneert was / Exod. 29: 7. en 30: 31. 32. welke 300 overbloediglyk op zyn hooft werd uptgegoten / dat ze nedervloeyde in zyn baart en in den soom zynen klederen, Psal. 133: 2. Christum heeft God gezalft met den Heyligen Geest en met kragt, Handel. 10: 38. niet met maate, Joh. 3: 34. en zyne gaven daalen overbloediglyk neder op alle zyne uyverkorenen, 1 Joh. 2: 20. Daarom zyn naam is gelyk een olie

olie die uytgestort is, Hoogl. 1:2. maar door de uytberhoren en al-
 leen: want de godloose wereld ontfangt desen Geest niet, Joh. 14: 17.

De Heyli-
 ge kleede-
 ren.

XXXVII. 3. Aaron wierdt oock bekleedt met heylige kleede-
 ren. A. Op zyn hooft hadt hy een Hoedr, of Tulbandt van zeer wit
 sijn lijnwaat / aan welke met een hemels-blauw snoer gehegt was
 een goudene plaat / waer in gegraveert was / DE HEILIGHEIT
 DES HEEREN. Exod. 28: 36, 37. Waer door Christus supberste
 Heyligheyd, soo der Goddelyke als der menschelyke nature / be-
 teekent is. Heb. 7: 26. Desgelyks / dat Christus die gene is / die
 de ongerechtigheyt der heyliger dingen draagt, vers 28. dat is / ver-
 soent de zonden waar mede onse andersins heyligste handelingen be-
 smet zyn. B. Hy was oock bekleedt met een hemels-blauwen man-
 tel, aan wiens zoomen waren granaat-appelen, en goudene schel-
 lekens rondom tusschen de zelve / Exod. 28: 31, 33. Dit beteckende
 den mantel der gerechtigheyt, waar mede Christus bekleedt is / en de
 sijne bekleedt / Jes. 61: 10. en het aangenaame geluydt der Euan-
 gelijs, 't welke uyt hem gehoozt wierde / verwaarts henen hy
 sich ook beweegde / te gelijk met desselfs aangenaame welrieken-
 de vrugten. C. Hy hadde oock een Ephod, of lyf-rok van het
 alderkonstelykste werk / aan wiens schouderbanden waren gezet
 twee Sardonix-steenen, waar op gegraveert waren de naamen der
 Soonen Israëls. Exod. 28: 6, 9. Waar mede beteckent wierdt / dat
 Christus onsen Hoogepriester sijne uytverkorenen seer lief zouden zyn /
 welke hy gelijk als op sijn schouderen in het hemelsch heyligdom
 soude inzygen / Jes. 40: 11. ja draagen met forge, als een koste-
 lyken steen / als zyn eygendom en erffenisse. D. Hier hy quam de
 heylige borst-lap des gerigtes, zijnde vervult met twaalf kostelyke
 steenen, waar van wederom gegraveert was met een van de
 naamen der Soonen Jacobs, Exod. 28: 15--21. die anders schynen
 genoemd te worden de Urim en de Tummin, Lev. 8: 8. Dit betee-
 kende dat Christus die gene is / wiens het gerigte is, Ezch. 21: 27.
 den welken de Vader magt gegeven heeft om gerigte te houden, Joh.
 5: 27. hy welken is het licht vaneen volkomenste wysheyt, en hy
 welken zyn de volmaaktheden van een volkomenste Heyligheyt, en
 die zyn uytverkorenen op sijn herte draagt, en haar by-naame in zyn
 voorbiddinge aan den Vader vertoont. En niet sonder reden is
 van geleerde Maannen aangemerkt / dat wanneer onder den nieu-
 we Testamente desgelyks van twaalf kostelyke steenen gewag ge-
 maakt wordt / die steen die in het Oude op de Laatste plaats geset
 wordt namelijk de Jaspis, op de Eerste plaats geseteld wordt in het
 Nieuwe, Openb. 21: 19. gelijk als een bandt van beyde de Testa-
 menten / leerende datse beyde op het zelve sien: namelijk op Christus /
 wiens vruchtbaare en nimmer bezwphende genade door de groente
 van de Jaspis aardiglyk is afgeschaduwet. E. Opndelyk / om au-

derre dingen ober te slaan / de anderzins vloeyende Iyf-rok van Aaron, was toegebonden met een riem, die gemaakt was van goud, hemels-blauw en sijn geweernt linnen, znde zeer konstelyk gewrogt. Exod. 28: 8. Het welke wel beteckende de wakkerheyt en vaardigheyt van Iesus in het aanbaarden van sijn ampt / maar een vaardigheyt die met de omsichtigste voorligtigheyt vergezelschap is.

De bloe-
jende staf.

XXXVIII. 4. De aansienelphkeyt van het Aaronische Pries-
terschap is bevestigd dooz de miraculeuse knoppen, bloesemen, vrug-
ten, van de staf, die van een amandelboom afgesneden zijnde / uyt
de andere staven alleen onverwachtelyk gebloept hadde. Num. 17.
Deese staf betekent Christusum / die niet alleen uyt den afgehoue-
nen tronk Isai voortgekomen is / Jes. 11: 1. maar ook afgesneden uyt
het land der levendigen, Jes. 53: 8. en nochtans terstont na de dood
wederom heeft gebloeit, en geworpen is een boom des levens, hebben-
de te gelyk knoppen, bloesemen, vrugten, als gebende van maand
tot maand nieuwe vrugten, Openb. 22; 2. Desgelijks wort 'er dooz
beteekent de geduurige kragt, voorsichtigheyt / en werkzaamheyt van
Christi Priessterschap / welke Priesster is na de kragt des ouvergankel-
yken levens. Heb. 7: 16.

De offer-
handen, en
voorbid-
dinge
Aarons.

XXXIX. 5. Aaron verzoende met offerhanden, die volgens
de wet ingeset waren / de zonden des volks; en deed ook voorspre-
kinge dooz sijne gebeden dooz het volk Num. 16: 45. voornamelyk
op den grooten dag der verzoeninge / als hy met het bloed van het
geslacht offer in het heylige der heyligen intrad. Alzo ook Christus
heeft sig door den eeuwigen Geest Gode onstraffelyk opgeoffert, ende
en is niet ingegaan in het Heyligdom dat met handen gemaakt is, 't
welk is een tegenbeeld des waaren, maar in den hemel zelve, om nu
te verschynen voor het aangesigte Gods voor ons, en dat niet met vreemt
bloed; maar met zyn eygen, een eeuwige verlossing te wege gebragt
hebbende. Heb. 9: 12. 14. 24. 25.

De ARKE
DES VER-
BONDS.

XL. Dit zj genoot tot een staaltje van Historische Voorbeelden, van
welken men andersins veel exempelen zoude konnen bybrengen. Laat
ons nu desgelijks uyt zeer veel een paar WETTISCHE VOOR-
BEELDEN verklaren. En om haar voortreffelphkeits wille in de
eerste plaatze overwegen de verboyghtheit van de ARKE DES VER-
BONDS, welk gelyk als een middelpunt en hert begrip van alle
de ceremonien is. Het maakzel deser Arke wordt beschreven / Exod.
25: 10. De stoffe derzelver was van Sittim hout / dat is (gelik de
meeste oordeelen) van de voortreffelykste cederen. Dit hout t'za-
mengevoegt na het satzen van een kist, was van binnen en van
buyten met het zuiverste goudt oetgetrokken. De arke was omringt
met een goudene krans. Aan de zijden waren gemaakt vier goudene
ringen. In dezelve werden gesteecken twee draagboomen, wel
van cederen hout gemaakt / maar met goudt oetgetrokken / om de
arke

arke met dezelfde hertwaarts en derwaarts te draagen. Sy moesten nimmermeer uyt de ringen getrocken worden / ook niet als de arke rustede. In de arke waaren geplaatst de tafelen der getuygenisse. Ook wafer een versoen-dekzel gemaakt van louter goudt, gelegd boven op de arke. En twee goudene Cherubynen van digten wercke / uyt het verioendeckzel selve gemaakt / deckten dat met haare vleugelen, hebbende haare aangeligten alzo na malkanderen gekeert / datze met eenen voortwaarts overgebogen zynde na het versoendeksel zagen. Over het versoen deser Cherubynen is groot verscheil onder de Schryvers. Josephus beschrijft haar niet quaalich / *Antiq. Lib. 3. Cap. 5.* Vliegende dieren, niet gelyckende na eenig der geener die van de menschen gesien zyn. Datze allernaast quamen aan het versoen van een offe wordt beslooten uyt *Ezech. 1: 10.* vergeleeken met *10: 14.* Want in de laatste plaatze wordt het genoemd het aangeligte van eenen Cherub, dat in de eerste plaatze genoemd was het aangeligte van een offe. Hier by komt dat *arab*, *Carab* daar de naam van Cherubynen van daan komt / by den *Chaldeen*, *Siriers* en *Arabiers* ploegen beteekent / tot welch werk de ossen eertys meest gebuypt zyn. Op het versoendeksel / in het midden der Cherubynen / was de throon van Gods Majesteit, waar van hy Goddelicke Antwoorden gaf aan die geene die hem raadt draagden. De gewoonlycke plaatze der arke was binnen het voorhangsel, in het Heylige der Heyligen, *Exod. 26: 33.* 300 nochtang dat de hoofden der handbomen gesien wierden uyt het Heyligdom voor aan de Aanspraakplaatse, *1 Kon. 8: 8.* Als de Tabernakel stant hadde / so wierdt die arke daar uptgenomen / wanneer de Israeltken moesten reysen / om voor hen eene rustplaatse uyt te speuren. *Num. 10: 33.* en om haar als een waarterken van Gods tegenwoordigheyt te zyn / haar tot troost / en haare byanden tot schrik / vers *35.* Maar na datze in den tempel gebracht is / so isse daar niet uptgehaalt dan na des tempels verwoestinge. *Psal. 132: 13. 14.* *2 Chron. 5: 9.* Laat ons nu de beteekenisse sien.

XLI. Deese Arke beteekende boornamelijk Christum. 1. De Een voorstofte der selve / zynde ten deele van hout / ten deele van goudt, beede dypde beyde de naturen Christi: het hout beteekende syn menscheit; na welke hy is een vrugt der aarde, *Jes. 4: 2.* maar nochtang by van alle verrottinge, ook wanneer hy gesloven en in het graf gelegd was *Psal. 16: 10.* gelyckertwys *Pinus* het Cedereu-hout een eeuwigheyt toe schijft. *Lib. 13. Cap. 5.* Het gout was een sinnebreidt der Godtheit: ten opsigte van de vastigheyt, suverheyt, glans en waardye, beteekende de eeuwigheyt, heyligheyt en heerlikheyt Christi / en met eenen leerende waar voor hy van ons moet gehouden worden; namelijk voor die gene om wiens wille wy alle dingen schaade en dreck reekenen moeten, *Psyl. 3: 1.* Doch dat het goudt alleen

alleen gezien wierdt / en het hout van binnen en van buyten / met goudt overtrocken, niet gezien en wierdt; beteekende dat niet / dat Christus op die tijdt noch niet geopenbaart was in den vleesche, maar dat zyn verschijninge onder de dierbaarste beloften Gods tot noch toe beswaartelt / vooz een geluckiger eeuw / wierdt bewaard? 2. Het satoen der arke waar dooz dezelve bequaam was om een groote schat te bewaaren / beteekende dien Christus / in welken alle schatten van wysheyt en kennisse en allerhande geluckt verborgen zyn: iust wiens volheyt de iustberkorenen konnen ontfangen genaede. 3. De goude krans de arke ontringende / schijnt een voozbeelt van de kroon en het koninkryke Christi te zyn. 4. De tafelen des verbonds die in de arke gelegd waaren / beterchenden dat Christus de wet Gods in het midden van zyn ingewandt zoude hebben en het gansche regt der zelve zoude verbullen.

Het ver-
soendeck-
fel.

XLII. 5. Maar HET VERSOENDECKSEL inzonderheyt beteekende Christus / vooz zoo veel hy de straf-schuldt onzer sonnen wegneemt. Want Godt was in Christo de werelt met hem zelve versoenende, 2 Cor. 5: 19. Certijcs was dat verzoendecksel wel geplaatst in het binnenste vertrek van den tabernakel of teinpel / agter den voorhang, afgezontert van aller oogen / om dat de versoeninge noch niet geschiedt was: maar nu heeft Godt Christus aan alder gelovigen oogen voorgestelt, en openbaartlich vertoont tot een versoeninge in zijnen bloede / Rom. 3: 25. Welcke verzoendecksel van louter goudt was / maar op een arke van hout gelecht: zoo leert het wat dat gene zy / dat aande gehoorzaamheyt en het lyden van den mensche Christus waardye en geldighydt toegevoegt heeft / nampelich de oneyndige waardigheyt zynet Godtheyt. Met het verzoendecksel waaren bedekt de tafelen der wet: welcke / als het dechzel maar een wepinig weggeschoven of opgeligt was / gesien wierden van de Bethsemiten, die sich daar dooz een schizicelliche nederlage op den hals hebben gehaalt / 1 Sam. 6: 19. Met Christi versoeninge worden alle onse onwettigheden bedekt: en indien wy zonder dezelve in de Wet ondernemen in te sien, wy zullen daar in niet binden als het vonnis der eeuwige verdoemenisse. Op het verzoendecksel vertoonde Godt de tegenwoordigheyt zynet majesteit, en gaf van daar aan het volck genadige antwoorzen. In Christo is opgerecht de thron der genaede, tot welken een yder gelovige met vrymoedigheyt mag komen / verzeckert zijnde dat hy na Godts wil biddende / om geen ding te vergeefs zal bidden / maar dat hy daar tydige hulpe zal vinden / Heb. 4: 16. Godt woonde aldaar in een wolcke, Lev. 16: 2. dooz wiens donckerheyt stralen van een Goddelicke glans uytblonken: welcke inwooninge de Terraaren der Hebreen met den ruchtbaaren naam van *Schechina* hebben iustgedrukt: wat beteekende dat anders als dat de volheyt der Godtheyt in den mensche Christo lighaamelick

lyk zoude woonen? Col. 2:9. Het woordt is vleesch geworden, ende heeft onder ons gewoont, Joh. 1:14. alwaar in het Grieksche woord *ἐκένωσεν* *ekénosen*, 't welk overgeset heeft gewoont, een aardige spellinge op het Hebreeusche woord is.

XLIII. 6. DE CHERUBYNEN op het versoendeksel be- De Cherubynen een in-
nebeeldt der Engelen.
teekenden de heylige Engelen, die op Chystum nederdaalden om hem te dienen / terwopen hy op de aarde was / Joh. 1:52. En met welker tien duyfenden hy nu omringt is / terwopen hy zit op den throon der heerlijkheit, Dan. 7:10. Jes. 6:2. Ps. 68:18. Deze waaren van vasten werke uyt het verzoendeksel gemaakt / om dat Chyusus dooz zyn verzoeninge de uytverkorenen uyt de menschen tot eene hemelsche Republyk met de Engelen doet t'samengroejen. Want dooz zyn welmaat / zyn wy gekomen tot het hemelsche Jerusalem en de veeldeuyfender der Engelen, Heb. 12:22. Met voorwaarts overgebogen aangezichten sagen de Cherubynen na de arke, begeertig zyn de om de verhoegentheden van onze verlossinge in te zien / 1 Pet. 1:12. Twee waaren 'er in getale / hebbende haare aangezichten na malkanderen toegekeert / alzo nochtans dat ze peder ook de arke aansagen. Met dat haare gestel affschaduwende het ampt der Gelovigen soo des Ouden als des Nieuwen Testaments, die wel malkanderen met de oogen van een even dierbaar geloove en van onderlinge liefde, maat gezamentlyk Christus aanschouwden. Want dikwils worden ons de Engelen tot voorbeelden voorgestelt.

XLIV. Ik durve niet zomminge niet zeggen / dat de Cherubynen Niet der menschen.
regelrechtelyk zyn een innebeeldt der gelovigen. Want het is zeker dat dooz dezelve in de Schryftuure Engelen beteekent worden. Den Cherubynen heeft Godt de bewaaringe van het Paradys toevertrout Gen. 3:24. Sittende op de Cherubynen vliegth y Psal. 18:11. Maar dat de Gelovigen Cherubynen worden genoemd / hebbe ik niet geenig getuigenisse der Schryftuure betoefen gezien. Het eenige dat met wat schyn opgebracht wordt is uyt Openb. 5:8, 9, 10. alwaar zo oordeelen dat de vier dieren, welke Cherubynen zyn / te gelyk met de vier-en-twintig Ouderlingen het zelve Lied toegeschieden wordt / waer mede zo verkondigen dat ze uyt allen geslagte Gode gekocht zyn met het bloed des lams. Het welke niet van de Engelen, maar van de gelovigen waar is. Maar ik antwoorde. 1. Indien dooz de vier dieren hier de gelovigen verstaan worden / soo wilde ik dat men my verklaarde om wat reden de vier dieren dooz de vier-en-twintig Ouderlingen, welke de Aartsvaders en Voorgangeren van de Algemeene Kerke zyn / doozgaans gestelt worden / ja der zelver leydslieden en voorgangeren zyn in de heylige gesangen? Gelpertops te zien is Openb. 4:9, 10. Mademaal alle reden gebiedt dat de Aartsvaderen van de Algemeene Kerke dooz de gemeene meenigte gestelt worden / en in de loffeggingen Godes doozgaan. Des gelyks hoe sou-

@@@

de

de de Gemeynthe der gelovigen Johannem binnen-gesepdet hebben tot het gezichte en kennisse van toekomende zaaken / welke waarspijk van deselve niets en heeft geweten als door Johannem: het welcke noch tans die dieren verhaalt worden gedaan te hebben / Openb. 6: 1. 3. 5. 7. Dierster niet de menschen, maar de Engelen plegen dit amspt ontrent de Propheten waat te nemen. 2. Het eerste deel van het achtste berg / De vier dieren en vier en twintig Ouderlingen vielen voor het Lam neder, word van beyde gesameintlyk gesegt: maar het en is niet noodzaakthelyk dat wy de dingen die volgen / hebbende elk citheren, &c. vers 9. Ende zy zongen een nieuw liedt, &c. van andere als van de vier en twintig Ouderlingen verstaan. Ik zal nu niet zeggen met een zeer geleerd Maan / dat dit bewezen wordt uyt de Griekische t'saamenvoeginge / om dat na de Griekische Letterconst de woorden hebbende elk niet en konnen gebacht worden tot de dieren: want ik wet dat dit van geen kracht en is. Maar ik zal door aandrang van gantschelyk gelijke plaatsen deze uytlegginge gaan versterken. Jes. 13: 1. 2. word gesegt / daar is geschreven gevonden, dat de Ammoniten en Moabiten niet en zouden komen in de Gemeente Gods, om dat zy den kinderen Israëls niet waaren tegen gekomen met brood en met water; ja hadden Bileam tegen hem gehuurt &c. Dat eerste dat ze Israël niet en zyn tegengekomen, is soo den Moabiten als den Ammoniten gemeen; maar het laatste, inopende de huuringe van Bileam, past allern op de Moabiten, gelijc blykt uyt Num. 22: 3. Desgelijcs Jer. 21: 7. Ik zal Zedekia den Konink van Juda, en zyne knechten, en het volk, &c. geven in de hand Nebucadnezars des Koninks van Babel, &c. en hy zal haar slaan met de scherpte des sweerts. Het gene in het begin gesegt wordt / van de gevinge van Zedekias en van zyn knechten en volk in de hand Nebucadnezars, is waat valt alle: maar het gene er daar na bygedaan wordt / en hy zal haar slaan met de scherpte des sweerts, dat is van de knechten en van het volk van Zedekia te verstaan / niet van hem zelve, als die een natuurljke en zyn eygen doot gesloven is / Jer. 52: 17. Wilsoo is hier ook zoo wel van de dieren als van de Ouderlingen waat / dat ze zich nedergeworpen hebben voor Christus / den welken zoo wel Engelen als menschen beereen. Maar de citheren, en de phiolen vol reuk-werks, en het Lied van der Ouderlingen, niet der Dieren. En minsten kan dit uyt deze plaats niet getoont worden. Maar laat ons wederkeeren tot de Arke.

De hand-
boomen
der Arke.

XLV. DE HANDTBOOMEN in de vier goudene ringen gestreeken om de arke te dragen, berekendende dat Christus door de verhandinge des Evangeliums, met al zyn genaade en heerlijcheit / gelijc als gedragen soude worden na de vier gewesten der werelt. Den getrouwen Verhandigers des Evangeliums past de naam van *Christoffers*, dat is / Christus-dragers. Die handboomen moesten nim-

mer-

mermeer uyt de ringen getrokken worden: ook als de arke op haare plaats geſtelt zynde ruſtede. De ſtimme des Euangeliums heeft nimmermeer ganschelyk gezwegen: en geen landt en iſſer op der aarde / dat daar van verzeekert aan zyn dat Chriſtus met zyn Euangelium van daar niet en zal vertrekken. De ruſte der arke was in het Heylige der Heyligen binnen den doorgang. De ruſte Chriſti is in het Heyligdom dat met geen handen gemaakt is: Heb. 5: 24. na dat hy in het binnenſte des voorhangſels is ingegaan, Heb. 6: 19, 20. Maar dat de uyt-eynden der handboomen in het heylige gezien wierden / betrekende / dat Chriſtus de oogen onſers lichaams wel onttrokken en in den hemel is / maar dat hy zich nochtans aan de oogen des geloofs openbaart dooy bekendmaakinge van zyn menigvuldige genade. Dat de arke als de tabernakel noch ſtuit nu herwaerts nu derwaerts gebragt wierdt / doch uyt den tempel niet en is weggenomen als met deſſelfs verdelging: heeft zullig der gelovigen niet konnen beſteken / dat Chriſtus uyt het Heyligdom van Gods beſluyten en beloften en alzo uyt den hemel zelve t'eeniger tyd wel zoude voor den dag komen, en het land Iſraels doorgaandelende nu hier nu daar gezien worden? maar na dat hy wederom in den hemel zoude ontfangen zyn aldaar zoude blyven tot op die tyd toe / in welken de hemelen met een gedruyſch zullen voorbygaan, en de elementen branden zullen en vergaan, 2 Petr. 3: 10. Want de Hemel moet hem ontfangen tot de tyden der wederopreſtinge aller dingen, Apoc. 3: 21.

XLVI. Niet zonder openbaaringe van Gods toopſteet is het geſchiedt / dat de arke t'eeniger tyd in Gods huys niet geweest en is, na de Arke
welch onder den tweeden tempel: gelijkerwys Jeremiaſ ook booy niet ge-
zeft heeft / dat ze niet meer en zouden zggen, de Arke des verbonds weeft zy
des Heeren, en dat dezelve in 't herte niet en zoude opkomen, Jer. in den
3: 16. Op dat zedaar booy zouden worden vermaande betragten en Tweeden
andere en een beſt edelder wooninge Gods / en ander en veel voor Tempel.
treffelyker verzoendekzel, waar booy dat eenſte heeft moeten to-
pen en plaats maken / gelijc de ſchadawe booy het lichaam.
Onderſteken en is het niet zonder betragten / dat Johannes
wederom gezien heeft dat de tempel Gods in den hemel is geopenbaart
geworden, en dat de arke zynes verbonds in zynen tempel is gezien,
Openb. 11: 19. en dat op die tyd / op welken de Koninkryken der
werelt zyn geworden onzes Heeren en zynes Chriſti berg 15. Johan-
nes heeft deze dingen in den hemel gezien / en dat de hemel de plaats
was daar deze geſchieden aan hem geſchieden / Cap. 4: 1. Niet dat
deze dingen die hy zag alle in den hemel zonden gebeuren. Want zer-
aar die hyg die beſchreuen word Cap. 12: 7, 8. is in den hemel niet
geſchiedt / maar in de Gemeente. Maar wat heeft hy nu gezien? Een
geopenden tempel. Dit betekent / zoo in de zaai niet miſſen /
@qqq 2 een

een vryen, onbehoinderden / voór allen openstaanden / ingang, in de Gemeente Christi. In welke de volkeren der werlt / of gelycktopps Paulus spreekt Rom. 11: 25. de volheyte der heydenen was ingegaan: en wiens deuten voór de Joden, voór welke 37 lange gestonden waaren geweest / nu geopent stonden. In dien teinpel ziet hy wederom de arke, welke was een Gedenkteeken des verbonds, dat tertyds met de Joden gemaakt was: waar mede beteekent word een nieuwe inwooninge Christi in de Joodsche natie, niet voór een uytwendig gedenkteeken, maar voór een inwendige en geestelyke genaade: welke wanneer 37 zullen genieten ligtelich en niet vryende het lichaamselike gedenkteeken zullen missen. Siet doch na het gene *Jonas le Bny*, den welken *Bochartus Hierozoici Lib. 3. Cap. 6.* een uytnemend en dezer dingen zeer kundig man noemt / tot verklaringe van deze plaats 37 opgebracht heeft.

De kruycke met Manna.

XLVII. Ontrent de arke was weggeset **DE KRUYCKE MET MANNA**, Exod. 16: 34. en de *ras van Aaron die gebloeyt had*, Num. 17: 2. 5. Op dat te kennen gegeven wiert de ongemeene en bestendige zoetigheyt van dat Geestelyke voedsel dat Christus den 37nen geest / en dat hy selve boven het manna, 't welk voór Moyses gegeven is / verzijs berheft / Joh. 6: 48. &c. en dat voór een openbaare zinnespeling op het gene dat in deze krukke verbaartet wordet / het verborgen manna genoemd wordet / Openb. 2: 7. 17. En met eenen de geuourige groente / en eeuwige kragt van Christi Priesterschap, voór welkers deugt upt onze doxre takken ook bloessen zoude botten / en onze slechte rypjens balsamen 37weeten. Dit zal genoeg 37n van de Arke des verbonds.

De ceremonien op den Dag der verlossinge waar te nemen.

XLVIII. Laat ons tot een exempel van een tweede wettsch voórbeeld die dingen aanmerken / die op den **FEEST-DAG DER VERSOENINGE** van den Hoogepriester berigt moesten worden / welker Ceremonien beschreven worden Lev. 16. Aaron moest linnen kleederen aandoen / die dezen dag eigen waren / en alleen geschrift wierden in die dienste die binnen den tweeden voórhang gescheidden. vers 4. En na dat hem geboden was voor zig zelven en voor zyn huysgezin verzoeninge te doen met een jonge varre, 300 word hem geboden van de vergaderinge der kinderen Israels te nemen twee geytenbokken ten sond-offer / en eenen ram ten brand-offer / vers 5. Deze twee bokken moesten gestelt worden op gemeene kosten van het gantsche volk / uit de gemeene schatkist. Beide behoovende tot een sond-offer: en maakten te samen een offerhande upt. Wepde waren 37 dieren die in plaats van Israel stonden / om des volks sonde te dragen. Wepde moesten 37 gestelt worden voór het aangezichte des Heeren, aan de deure der tente der t'samen-komste, vers 7. Over desde moest het lot geuouwen worden / een lot voór den Heere, en het andere voór Azazel, vers 8. Dit zeggen de Hebreen op dusdanig een maniere geschiet te 37n.

zijn. De Hooge priester stond in het midden van zyn Vicaris / en de Eerste der aanzienlikste familie / booz de bocken / en trock uyt een doosje de loten; die eerst van hout / doch onder den tweeden tempel van goudt waren: op welker eene geschreven stonde / voor den Heere, en op de andere / voor Azazel. Het lot dat hy met syn rechterhandt uptgetrocken hadt / wierdt gelegd op het hooft der bock die tegen zyn rechterhandt overstondt; 't geen hy met zyn slinckerhandt uptgetrocken had / op het hooft des bocks die tegen over de slinckerhandt was. Siet Ainsworth en Alting. Die den Heere toegewezen was / moestten sond offer gemaakt worden: het welk aanstonts geschiedde: niet booz slachten / maar booz hem booz soodanig te verklaren. Want als het lot op hem gelegd was / noemde de Hooge priester hem een *Sondoffer voor den Heere*, en byacht hem ter plaatze der slagtinge / aan 't noorden des altaars. Maar die Azazel toegewezen was wierd weder levendig geleit voor den Heere, עזאזל, om door of over hem versoeninge te doen: namelijk booz belijdenisse en oplegginge der sonden. Daar na moeste die / die den Heere toegewezen was / geslagt worden booz de zonden des volcks / en zyn bloedt gebragt worden binnen den voorhang: met welch bloedt besprengt moest worden het versoen-deksel, en die dingen die booz dat deksel waaren. Alzo moest 'er versoeninge gedaen worden booz de Heylige plaats, en booz de tente der t'saamen-komste, van wegen de onreyngheden der kinderen Israels / vers 15. 16. Dan moest wederom die bock toegebracht worden / die booz het lot Azazel was te beurte gevallen: op wiens hooft de Hoogepriester met bep zyn handen leunende over hem belijdenisse deed van alle de sonden der kinderen Israels; vast met dusdanig een gebedt / soo ons de Joodsche meesters verhalen: Ag Heere, uw volk, het huys Israels, hebben overgetreden, en zyn wederspannig geweest, en hebben tegen u gefondigt. Ag Heere, vergeeft de overtredingen, en wederspannigheden, en sonden, waar mede overgetreden hebben; en waar in wederspannig geweest zyn voor U uw volk het huys Israels, gelyk geschreven is in de wet Moyses uwer Knechts: want op dien dag zal hy over u verzoeninge doen, om u tereynigen van alle uwe sonden. De Priesters nu en het volk die in het boozhof stonden / als zy den naam Jehova hoorde uytspreeken / zoo bogen zy hare knien / en vielen op haar aangesigte / en seiden. Gelooft zy de Heere, de Heerlykheyt zyns Koninkryke zy tot in der eeuwigheyt. Op deze wyze wierden alle de ongerechtigheden der kinderen Israels / en alle hare afwykingen / klepnet en grooteren / met weten of sonder weten gedaen op den bok gelegd: en op die wyze wierd die bok door de handt eens mans, die voor handen was (in het Hebreeusch עזאזל) uptgelaten na de woestyn / de ongerechtigheden der kinderen Israels op sich wegbagende / in een afgezontert landt (in 't Hebreeusch ארץ חרוב).

vers 21, 22. Maar die jonge varre, den welken Aaron booz sig zelve

ven opgeoffert hadde / en de bok, den welken hy opgeoffert hadde voor het volk, moesten uptgeboert werden tot buyten het leger, op dat aldaar haar velen en vleesch en mist verbrandt wierden / vers 27. Eer hy ondetzoek doen na de verhoogenheyt / zyn vooz af eenige zwaarigheden op te lossen.

Na som-
miger ge-
voelen is
Azazel de
naam van
de Bok.

XLIX. En eersteelyk wel / is het duyster gevoeg / wat dooz hmy, AZAZEL, verstaau moet worden. Dier gevoelens der geleerden hebbe ich over dit wooydt gevonden. Het eerste is / dat dooz Azazel die bok selve verstaau word / die na de woestijne uptgelaten wierdt. En dit meenense dat gehaalt kan worden upt den oorsprong des wooydts / datse zeggent 'saamgesteld te zyn 2 een geytenbok, en 3 hy is weggegaan. En na dezer meeninge zyn de wooyden van Moos segg alsoo te verklaaren. Het eene lot voor den Heere, dat is / vooz den bok die den Heere moet geslagt worden. Het andere lot voor Azazel, dat is / vooz den bok die na de woestijne zal weggaen. Maar hoe wel het Hebreusch wooydt een weggaande geytenbok of geyte betrekent / nochtans kan daar upt niet besloten worden / dat de bok selve met die naam betrekent is gewoorden / nademaal het kan zyn / dat hy gelegentheyt van den wechgaanden bok de plaatse, daar hy na toe gelyd wierd / alsoo genoemt is / het welck *Kimchi* (in *radicibus*) beweert. Die plaats wierd alsoo genoemt, zegt hy / om dat de bok daar na toe ging. En dat het dooznaamste is / de verklaringe van de loten is dan zier verwart: daar de wooyden van Moos sijn / dat de loten gewoorden zyn over de bokken / welk van beyde zyn soude vooz den Heere, welk van beyde dooz Azazel. Ook schijnt de eene bok geen Azazel genoemt te konnen worden / ten zy dat men als zcher dooz-upt-stelt dat de andere bok genoemt is Heere of Jehova, het welck waarschynlyk is.

Na eeni-
ger mee-
ninge be-
teekent
het een
rouwe
berg in de
woestijne.

L. De Doozbergs van het tweede gevoelen / willen dat Azazel is geweest een rouwe en sjerpe berg in de woestijne. Alsoo gevoelen *Jonathan*, *Saadian Gaon*, *Larobius*, *Kimobius*, en de meeste der Hebreoën. Maar wel is aangemerkt benardere. 1. Dat Moos nergens segt de berg Azazel, gelph hy zegt de bergen Ararat, de berg t bal, de berg Gerisim, &c. 2. Dat het onwaarschynlyk is / datter niemant en is / die in een zoo dikwyls doozmandelt en zoo naaukeurighlyk beschryven land gewag soude maken van den berg Azazel, en aantoggen de gelegentheyt van den selven. Want dat zcher naamloos schypver hy *Ahen Ezra* zegt dat het de berg Sinai is / dat sal men die gene niet konnen wpsmaken / welke weten hoe groote woestijnen tusschen Jerusalem en Sinai gelegen zyn / daar nochtans alle jaer een bok van de stadt na Azazel henen gelyd wierd.

Na 't ge-
voelen van
anacre, den
Duyvel.

LI. Het derde gevoelen is der gener / die beweeren dat Azazel is de Duyvel; en willen dat een van beyde de bokken den Duyvel toegewesen is / niet als of hy aan den Duyvel soude opgeoffert worden (want hy mag Gode

Gode heylig, en tot de tente doo; ^{zyn} aengesigte gebracht) maar dat hy na de wille Gods uytgeset wierdt om van den Duivel gequelt te worden. De grondtvesten van dit gevoelen ^{zyn} deze. 1. Het is een gemeen gevoelen der Hebreën, dat Azazel een naam van de duivel is / gelijk oock Sammael, Azael, en Machazeel. Desgelychs heeft een Chysielph Poët op Marcus, leerling van Valentinus, die men geloofde met zyn toberpen de aanschouwens te begochelen / in Grieksche versen gezongen / welcke alhier te passe komen / en in 't Neerlandsch dezen sijn uytmaaken.

Door hulp des Satans, die g'u Vader noemen moet,

Door kragt van Azazel gy deze kuuren doet.

Epiphanius brengt deze versen / 30 als ze in de Griekse tale luden / te berde / *Heresi* 34. 2. Wordt er een reden tot bevestiging van dit gevoelen genomen van den oorspronck des woords: wat ^{is} Azazel ^{is} ^{אזאזל} ^{אזאזל} ^{אזאזל} de geyte die weggegaan is; dat is / het schepsel dat zjn beginzel niet en heeft vast-gehouden / en van Godt is afgevalen. Elders in de Schysure worden de duivelen genoemd *Segurim* (^{סגורים}), dat is / bocken: gelyck Lev. 17:7. 2 Chon. 11:15. De reden geeft *Kimchi* in zyn Woordboek. Bocken, segt hy / worden sy genoemd, om datze in de gedaante van bocken verschynen aan die gene die haar geloven. Gelycke dingen heeft de soon van *Maimon* in *More Nebachim Lib. 3. cap. 46.* Brijgt hier toe de Theologie der oven / belangende Pan, Fanus, de Satyrs, die oock dezelve bocken genoemd worden. Indien dan de Duyvelen elders bupen tegenstaak bocken genoemd worden / waarom soude oock hier in een sinnebeelde doo; Azazel, dat is / de geyte die weggegaan is, de Duyvel niet betreekt worden? of gelyck *Nachmanides* spreekt / de Prince die in 'woeste plaatsen heerscht?

LII. Het vierde gevoelen is dat van *Bochartus*, welke hoewel hy Bochartus behoudt niet zeeckers te hebben / nochtans sijn gissinge bybrijngt. Deze verklaart is zoo naant. Het Arabische woord Azala betreekt wegdoen en af-scheyden. Het welcke hy met aandiang van vele exempelen betoest. Arabisch Daar van daan meent hy dat Azazel komt / het welcke zoude betreeken door Ver-ten affcheydingen en vertrekkingen. De bock dan op welken het lot treckin- doo; Azazel viel / zoude die ^{zyn} / die doo; het lot veroordeelt was tot gen. vertrekkingen, om hem geleid te worden na een afgesonderde plaats der woestijne / die vers 22. ^{אזאזל} ^{אזאזל} een afgesneden of afgeheest lande genoemd wordt.

LIII. Het derde gevoelen is dat van *Bochartus*, welke hoewel hy Bochartus behoudt niet zeeckers te hebben / nochtans sijn gissinge bybrijngt. Deze verklaart is zoo naant. Het Arabische woord Azala betreekt wegdoen en af-scheyden. Het welcke hy met aandiang van vele exempelen betoest. Arabisch Daar van daan meent hy dat Azazel komt / het welcke zoude betreeken door Ver-ten affcheydingen en vertrekkingen. De bock dan op welken het lot treckin- doo; Azazel viel / zoude die ^{zyn} / die doo; het lot veroordeelt was tot gen. vertrekkingen, om hem geleid te worden na een afgesonderde plaats der woestijne / die vers 22. ^{אזאזל} ^{אזאזל} een afgesneden of afgeheest lande genoemd wordt.

LIII. Het derde gevoelen is dat van *Bochartus*, welke hoewel hy Bochartus behoudt niet zeeckers te hebben / nochtans sijn gissinge bybrijngt. Deze verklaart is zoo naant. Het Arabische woord Azala betreekt wegdoen en af-scheyden. Het welcke hy met aandiang van vele exempelen betoest. Arabisch Daar van daan meent hy dat Azazel komt / het welcke zoude betreeken door Ver-ten affcheydingen en vertrekkingen. De bock dan op welken het lot treckin- doo; Azazel viel / zoude die ^{zyn} / die doo; het lot veroordeelt was tot gen. vertrekkingen, om hem geleid te worden na een afgesonderde plaats der woestijne / die vers 22. ^{אזאזל} ^{אזאזל} een afgesneden of afgeheest lande genoemd wordt.

LIII. Het derde gevoelen is dat van *Bochartus*, welke hoewel hy Bochartus behoudt niet zeeckers te hebben / nochtans sijn gissinge bybrijngt. Deze verklaart is zoo naant. Het Arabische woord Azala betreekt wegdoen en af-scheyden. Het welcke hy met aandiang van vele exempelen betoest. Arabisch Daar van daan meent hy dat Azazel komt / het welcke zoude betreeken door Ver-ten affcheydingen en vertrekkingen. De bock dan op welken het lot treckin- doo; Azazel viel / zoude die ^{zyn} / die doo; het lot veroordeelt was tot gen. vertrekkingen, om hem geleid te worden na een afgesonderde plaats der woestijne / die vers 22. ^{אזאזל} ^{אזאזל} een afgesneden of afgeheest lande genoemd wordt.

niet overeenkomen. Want het eerste is van het vrouwelyke geslacht / het andere van het mannelijke. Verhalven / zepd hy / kan het woord uyt beyde niet t'zaamgesteld worden. Maar die reden is van geen groot gewichte. Want 1. In t'zaamgestelde namen wordt niet altyt gelet op de regelmatigheid van de Letterkomst. By exempel in het woord ^{קמח} קמח, het welke vol spyde gelezen moest worden ^{קמח} קמח, dat is / van God gebeden, zyn de letteren ^ק ^מ en ^ח uyt gebrooken / en de ^נ wordt geboegt met ^נ dooz een *Schurec*, daar die anders regelmatigk daar aan geboegt moest worden dooz een *Izere*. Ontelbaare zoodanige exempelen zyn'er. 2. De Verwisseling van gellagt is by den Hebreën zeer gebuykelyk. Een exempel hier van is Gen. 30: 38, 39. Alwaar het Hebreysche woordt / het welke betrekent zy wierden verhitter, eerst staat in het vrouwelyke geslacht / en daar na in het mannelijke. *Buxtorfius* heeft in zyn *Synaxis* zeer veel exempelen by een gebacht. 3. Hoewel ^נ in betekenisse van het vrouwelyke geslacht is / nochtans is het in uytgang van het mannelijke geslacht / gelykterwijs ook het getal van veelen ^נ, en daarom is het geen wonder zoo het geboegt wordt met een werkwoord welkers uytgang van het mannelijke geslacht is / het welke ook geschied Lev. 22: 27. waar hi enen by den taalkundigen wpsen. Maar het geboelen van de Heer Spencer is ook niet te betsmaden / dat Azazel kan vertaalt worden een sterke die afwykt. Want ^נ Az beduut een sterke: en gelyk als de waaragtige God ^נ Die sterke en magtige genoemt wordt Ps. 24: 8. alzo is ook de Duppel by de Pheniciers Azizes geheten / en in den Evangelio / die sterke Luc. 11: 21.

Wat het af-
gefondert
land zy?

LIV. Ten tweeden is het waardig onderzocht te worden / wat de oplegginge van de handen Aarons op het hoofd van den bok betekent heeft: het welke niet alleen hier geschiedt is maar ook elders / Lev. 1: 4. en 3: 2. en 4: 4. ja het welke na het verhaal van *Herodotus* (*Lib. 2. Cap. 39.*) by de Egyptenaaren gebuykelyk geweest is. *Beer* wel heeft *Bochartus*, zoo ich geen misverstand heb / de redenen hier van uytgelegd. 1. Die het offer opofferde gaf het zelve dooz derze wijze van doen aan Godt over, en liet het gelyk als uyt zyn hande vry henen gaan, helpende dat hy afstondt van het regt, het welk hy op dat dier hadde / en dat hy het van sijn eygendom ontfloeg / en den Godsdienst toehelpigde. Gelykterwijs de Romeynen eersttijts een slaaf dien zy in vyphert zouden stellen met de hand vasthielden, zeggende / ik wil dat deeze mensche vry zy. 2. Dooz deese zelve wijze van doen badt de sondaar Godstoorn af, en begeerde dat die gezonden wierdt op het hoofd van dat offer, dat hy in zyn plaats stelde. Op dezen bok dan wierden dooz die wijze van doen geworpen de sonden van gansch Israël, op dat hy die voorbeeldelyk zoude draagen, en vette van Israël wegdraegen.

L V. Ten

L V. Ten derden word gebraagt wat het afgezonderd land *3p* / in 't *Wat het af-*
Hebreeusch genaamt *מדין* / *daar die bok na toegelept moest wo-* *gefondert*
 den. Ik meyne niet dat daar dooz *jupst* zekere eene plaats betee- *land zy?*
 kent is geweest: want het is niet gelooflyk / dat den bok / als de *Heb-*
 lige Kerkplichten te Jeruzalem wierden verrigt / gelept is na de
 zelve plaatse / daar hy na toegelept is / als Aaron die *Heb*lige Kerk-
 plichten in de woestynne waargenomen heeft. In het gemeen dan
 beteekent het een plaats van de bewandeling der menschen afgele-
 gen / een woeste plaats, zegt *Jonathan*; een onbewoont land, zegt
Onkelos, de Grieken noemen het *γῆ ἄβαρα*, dat is / een onbegaan
 land. *Abarbenel* verklaart het het land des besluyts: dooz welk land
 hy wil dat beteekent word dat gewest / waar ober een besluyt gemaakt
 was dat de Israëlitzen derwaarts gevangen souden worden weggeboort.

L VI. Ten vierden word gebraagt / welke *3p* die / *נחמא*, die *Wat te*
 Man die voorhanden is, wiens werk het was den bok weg te leyden? *verstaan*
 Het *Hebreeusche* woord *נחמא* word elders niet gebonden. De *Gyle-*
 ken hebben het overgeset dooz *נחמא*, bereydt. Want *נח* de tyd *zy door*
 beteekent het zelve / dat beteekent word dooz het Chaldeusche woord *נח*
נח. Hier uyt hebben *3p* besloten dat *נח* hy den Hebreëen het zelve is / *overgeset.*
 het welke hy den Chaldeen is *נח* bereydt, toegerust. Niet quaa- *Een Man*
 lph zoude het overgezet worden *נחמא* of *נחמא* tydig, ter reg- *die voor*
 ter tyd voorkomende. *Abarbenel* wil dat het is een Man van groote *handen is?*
 waarde in zyn eeuwe en tyd, ten minsten in de toepassing van het
 voorbeeld. Watter ook van mag *3p* / dit blykt genoeg / dat Godt
 dat werk aan geen zekker slach van menschen heeft gebonden. De
 Rabbinen verhalen / dat een yegelyk tot dat werk bequaam geweest
 is / zoo hem maar de Hoogepriester daar toe aantwees / en dat eer-
 tyds daar toe naautolpys permaant anders is gebruykt geworzen als
 een vreemdeling.

L VII. Eyndelyk is te onderzoeken / wat ten laatsien dien bok *Wat aan*
 gebeurde. De Leeraaren der Joden leeten hy wyze van overlebe- *den weg-*
 ringe stantvastiglyk / dat de priester een stuk lakens na het satsoen *gaanden*
 van een tonge met scharlaken betwe geberwt / *3p*nde zwaart twee *bok ge-*
 sickelen, op het hooft van den weggaanden bok gebonden heeft / *schiedde?*
 het welke de leyder van den bok / na dat hy ter bestemder plaatse
 gekomen was / verdeelde, en hebbende een deel gebonden aan de
 rotze daar hy den bok op gedreven hadt / en het andere deel aan de
 hoornen van de bok, zoo liet hy hem achterwaarts van boven ne-
 der / welke uyt de hoogste stepl nederwaarts slopende van lit tot lit
 in stukken werd gescheurt dooz en al eer hy tot aan de helft der steple
 was gekomen. Daar *Jonathan* wil dat hy neerwaarts gesloten is
 dooz zekere Goddelyke kragt. Doozder als deze scharlaken verwi-
 ge tonge wit werd / het welke *3p* verhaalen doozgaans gebeurt te
3p

zyn / 300 hielden 30 dit vooz een gelukkig vooztreken; en giffen daar upt dat haar de zonden vergeben waaren; volgeng dat wooydt van Jhes. 1: 18. Al waaren uwe zonden als scharlaken, zy zullen wit worden als sneeuw. Maar deze dingen zyn of onwaar, of gewisselph / het welke niemant zal ontkennen het onwaare allernaast te zyn / onzeeker. Andere daarom oordeelen / dat hy vryelyk weggesonden is na de woestyne / om te weyden, waar het hem zoude lusten: hoedaanige dieren zynde Gode heplig / en wordende genoemt *ἀγρια ζῷα* weggezondene dieren, Bochartus betwysst dat de oude / 300 Grieken, als Romeynen, gehad hebben. En dezen uptleg begunstigen de woorden van den text vers 22. en hy zal dien bok in de woestyne uytlaten.

De ceremonien van dien dag sagen op Christus.

LVIII. Laat ons nu de geestelyke zin na voorschyn. Deze plegtigen dag vertoont ons Christus Dood, Opstandinge, Hemelvaart, en voornamelyk onze verzoeninge met God, dooz kracht van zyn voldoeninge en voorbiddinge. Dat Aaron deze dienst doende in 't linnen gelaet was / een slechter, maar nochtans rein gewaat; beduyde de vernederinge Christi / die noopt dieper gewoest is / als doe hy de verzoeninge onser sonden uytwerkte: en geeft met een getuygenisse van zyn zuivre en onbesmette heyligheyt. Daar in is zeker onze Heere grooter als Aaron en alle de andere Hoogepriesteren, dat hy vooz zyn eygen zonden, welke hy ganschelyk geene en had / geen offerhande van noden gehad heeft / Heb. 7: 26. 27. Als de Israëlitzen Aaron eerstelyk offerhande zagen doen vooz zyn eygen ongerechtigheyt, 300 konden zy ligtelikh besluypen de zwakheyt en de onprofytelykheyt van dat aardische Priesterchap. Want wat van de waare goederen konde den volke toegebracht worden dooz die Priester / die niet een staatelyk soenoffer openbaarlyk betuygde dat hy te gelyk met het volk in het getal der straf-schuldige was? Doch het is openbaar dat onzen Jhesus / nademaal hy vooz zig zelve niets en hadde op te offeren / upt loutere liefde zich voor de zyne overgegeven heeft.

Den bok afbeeldende zyn vernederinge.

LIX. Dooz het zinnebeeld des bocks word hier Christus vertoont / die anders meest niet den naame van een Lam geteekent word. Want gelyk hy om zyn Eenvoudigheyt, Lydsaamheyt en Heyligheyt verdient een Lam genoemt te worden; alzo om onze zonden, die hy als Borge op zich genomen had / komende in de gelykheyt des sondigen vleeschens, Riom. 8: 3. wordt hy dooz het zinnebeeld van een dartele en stotige bok afgeschaduwt. Dien bok wierd van het volk aan Aaron gegeven. Christus is wel van God gegeven aan de menschen; maar dat gene nochtans dat hy zoude opofferen / zyn menschelyke natuure, heeft hy van de menschen aangenomen / betweert zynde van God uyt het midden zyner broederen, Deut. 18: 15. Christus is ook vooz dertig zilbere penningen / die na alle schyn upt de scharliff genomen waren / gekocht / om een soenoffer vooz den volke te wesen. Beyde de bokken wierden gestelt voor den Heere, aan de deure der tente der

raemenkomste. Christus heeft zich zelven gaarn Gode voorgesteld, Siet ik kome, Ik hebbe lust, o myn God, om uw welbehagen te doen Psal. 40: 8. 9. en zyne opofferinge is geschiedt in het gezigte van de gansche Gemeynthe, en is aangedzongen van die geene/die Oversten des Tabernakels waaren. Den bok wierd geslagt, op welken het lot voór Jehova was gevallen. Doch in het lot heerscht buyten verskil alleen Gods voorzienigheyt, Spruk. 16: 33. Christus ook en is niet als door den bepaalden raad Gods overgelevert ter dood / Hand. 2: 23. en 4: 28. Den bok geslagt zynde wierdt met heylig vuur verbrand. Christus desgelphs is gebzaden en gebrand, soo met het vuur van Gods verbolgentheyt tegen onze zonden / welke hy op zig genomen had / als met de vlammen van zyn liefde tot ons, en van zyn yver voór Gods eer. De verbrandinge van het vleesch en vel dezes boks is geschiedt buyten het leger. Christus heeft ook geleden buyten de poorte, en wy moeten ook tot hem uytgaan buyten de legerplaatze, dragende zyne smaadheyt, Heb. 13: 11. 12. 13. Dat is kloekmoedighyk moeten wy het verbrzaagen / indien wy om Christi wille van de voorzeden deser eeuwe berooft worden. Alsoo is voór dezen bok afschaduwte de Vernederinge van Christus.

LX. Maar laat ons ook zien het voórbeeld van zyn verhooging. Aaron in Aaron, (het bloed des Boks / die van het volken voór het selve gegeven het Heywas / vergoten zynde:) ging in het Heyligdom. Christus hebbende een ligdom inofferhande voór onze zonden gedaan / is ingegaan in den hemel, en ge-gaande, seten aan de regterhand der Majesteit in de hoogste hemelen, Heb. 1: zyn verhooging. 3. Aaron is ingegaan binnen den voórhang met het Wierookvat en Reukwerk. Christus is ten hemel opgevaren / om daar te verschynen voor het aangezichte Gods voor ons, Heb. 9: 24. Den ingang stont voór Aaron niet open zonder het bloed van het soenoffer. Christus ook en is sonder bloed niet ingegaan in het heyligdom / sonder bloed / segge ik / niet der bokken of kalveren, maar zyn eygen bloed, waar mede hy een eeuwig verlossing te wege gebragt heeft, Heb. 9: 12. En voór ons en is ook geen andere toegang tot het Heyligdom, als voór het bloed Christi, waar mede hy ons een verschen en levenden weg tot het selve ingewet heeft, Heb. 10: 19. 20. Het voórhang 't welke voór den Hoogenste / als hy de gedaane verfoeninge aan God vertoonen soude / opgeschoven wierd; wierd weer toegedaan als hy weder uytging: om dat de sonde niet in der waarheyt / maar alleen in een schaduwte versoent was. Heb. 10: 4. Maar als Christus in het hemelsche heyligdom soud ingaan / wierd het voórhang niet voór een hoortspid weggeschoben / maar voór Gods eygen hand aan stukken gescheurt / Maatt. 27: 50. 51. vermits hy een eeuwig verlossing te wege gebzacht hadde. Met het bloed des boks moest besprengt worden het versoendekzel selve / en die dingen die voór het selve waaren: en alsoo bleef dat bloed in het Heyligdom. Christus verschijnt in den hemel alstyd met zyn bloed /

het welke is het bloedt der besprenginge, dat betere dingen spreekt dan Abel, Heb. 12: 24. Hier van is het dat Johannes voor den thoon gesien heeft een lam, slaande als geslagt, Openb. 5: 6. Want hoewel Christus eenmaal gestorven zynde in alle eeuwigheyt leeft, Openb. 1: 18. nogtans wierdt hy in den Hemel vertoont als geslagt zynde, om de kragt en werksaamheyt van die doot / die altyt verschijst. En Christi voorbiddinge voor ons is niet anders / als een geduerige vertooninge van zyn verdiensten en doot voor het aangesigte des Vaders. Dat voor de Heylige plaats selve / en voor de Tente der samenkomste versoeninge moest geschieden door het bloedt; sulks betekent / dat Gods inwooninge in den sondigen mensche sonder de offerhande en het bloet Christi niet en kan heylig zyn: en dat den hemel selve soude verontreynigt worden / indien (het welke niet en kan geschieden:) de sondaaren sonder versoeninge in deselve wierden ingelaaten. Alsoo seyt Paulus Heb. 9: 23. dat de hemelsche dingen door beter offerhanden gereynigt worden. Niet dat in den hemel eenige onreynigheyt soude zyn / maar dat het Godts Heyligheyt niet en betaamt / de sondaaren / die niet versoent zyn door Christi bloedt / toe te laten tot de gemeenschap zoner heerlijkheyt / en in de selve te wonen. Deese dingen aangaande den eersten bok zyn klaar genoeg.

De Verborghenthey van den wechgaanden Bok wort niet op eene wyze verklaart.

LXI. Grooter swaartigheyt isser ontrent de verborghenthey van den weggaanden bok. Het zy ons geoorloft sonder permands belediging daar van sediglijk voor te stellen het gene wy oordeelen het naaste aan de waarheyt te zyn. Hier vinde ik twee geboelens der Godtgeleerden / welke niet onwaardig zyn aangemerkt te worden. Want het en is de ppne niet waart / dat wy ons souden vermoepen in het wederleggen van het geboelen der gener / die voor den weggaanden bok *Barabbam* ofte den Antichrist verstaen / hoewel *Cornelius à Lapide* beuvelt dat deese onderscheydentlicker als andere / en bequaamelicker na den zynsch van de Zedelicken Uytleg der Schrifture spreken. Maar daar zyn geleerde Mannen / welke oordeelen dat door den weggaanden bok voorbeeldt zyn de weerspannige Joden: Andere beweeren dat hy een voorbeeldt van Christus geweest is.

Daar zyn 'er die dit brengen tot de Weerspannige Joden.

LXII. De eerste schikken haare gedagten aldus op. Naademaal de wegsendinge des boks na de woestijne geschiedt als nu de reynigmaakinge des tabernakels voltrokken is; en hy door het lot den Heere niet en is toegeepgent / soo schijnt door de weggedrevene bok niet betekent te worden de Middelaar des Testaments / maar het ongehoorsaame volk. Want de godloose worden bokken genoemd / Matth. 25: 33. Deese betwisteden Christo het regt van toegank tot Godt. Voor het Goddelijke lot is tusschen die beyde beslegtinge geschiedt. Want Christus is door zyn bloedt in het hemelsche heyligdom binnen-geleedt. Op de andere ligt die vloek Deut. 29: 21. En de Heere sal hem ten quade afscheyden van alle de stammen

men Israëls. Zijn ook de Joden niet weggesonden en verstrooyt onder de Heidenen? Ook zynse overgegeven aan Azazel, ofte / ge-
lyk de Oude Meesters gezegt zouden hebben / zy zijn den Sammaël,
tot een deel gewoorden (want de slang heeft stof, dat hy eet, Gen. 3:
14. Met een woord / zy zijn overgelevert in de macht des Duivels.
Ende dat die gene, die vaten des toorns zyn, gezegt mogen worden,
TE DRAEGEN DE SONDEN VAN HET GELOO-
VIGE VOLK, blykt. Want al is het dat in haar niet en is de oor-
zaak der regtveerdigmakinge, nogtans word in haar gezien de streng-
heyt Gods, zoo word gewrooken alle het bloed dat vergoten is van den
beginne der werelt; en alsoo alle zonde, die ooyt begaan is. Want
zy maken alle zonden van alle de haare, die de haare niet en willen be-
lyden, om sig aan Gods regtveerdigheyt te onderwerpen. Het greue
gezegd word van dien hof die wechgedreven zonde woorden; dat hy voor
het aangezigt des Heeren moest worden gesteld, om **OVER HEM**
VERSOENINGE TE DOEN (in't Hebrzeusch רצח))

betrekent dat deeze ook van den Priester Christo Gode voorgestelt
woorden / als geheyligt zynde in de wortel, op dat oock ypt haar het
heylige zaadt Jes. 6: 13. en de kinderen der beloftenisse zonden voort-
komen: kostelyk / dat gansch Israël 't eeniger tyd zalig zoude worden,
en alzo door den Priester Christus verzoent 't eeniger tyd gezien sou-
de worden / Rom. 11: 26, 27.

LXIII. Altpd heeft het my wonder gedacht / en zoo dunkt het Maar dat
my noch / na beele en langdurige overleggingen / dat geleerde mannen komt met
met ernst haar toestemming aan zulke verklaringen hebben konnen ge- de instellin-
ben / die zoo breedt zyn van de verhozene bedupdenisse deser Cere- ge dezes
monie. Wermits zy tegen het eynde en oogmerk van dezen dag dags gansch
rechtvaardig aanloopen. Want wien kan het waarschynelyk vooz niet over
komen / dat op de statelyke verzoendag / van God ingestelt om vooz een.
de zonden des ganschen volks verzoeninge te doen / de verwerving van
dat selve volk / door een jaarlyks sinnebeest / zoo plechtelyk verzegelt
zoude woorden? Het geheele volk vast / en quelt syn ziele / en doet be-
lydenisse van syn zonden / en verzoekt datse hem vergeven woorden.
De Priester is met alle macht besig om die verzoeninge ypt te wer-
ken: God belooft aan de gantsche vergaderinge Israëls, dat zy van alle
hare sonden voor den Heere gereynigt sullen worden. Is het gelooflyk /
dat op die eygen tyd / in en door de selve Ceremonien / de Priester en
de geloofvige ypt den volke gelast woorden / met naare gebeden haare
sonden te leggen op een beest, het welke de grootste meenigte haer
hoederen na den vleesche verbeest / op dat die in haar gewooken sou-
den woorden / met zoo schrikkelijck een exempel der Goddelijck bloek /
als noopt menschen op den aardsboden overgekomen is? Ik loochen
niet dat de straffe der ongeloofvige en wederspannige Joden, met zeer na-
dukkelijck Godsspraken voozged is. Ook heb ik 'er niet tegen / dat 'er
enige

eenige instellingen van Moses 3pn die de selve straffe te booren beduyden. Maar dat op die selve tyd / en door de selve Kerk-plichten / door welke de Doopbeeldische versoeninge van alle de zonden des ganschen Israëlitische volks te weeg gebracht moest worden; ook op dien epen tyd / en door die selve Kerk-plichten / verbeeld zoud wesen die overchyzelphke bloek Gods / die om aller zonden op het grootste gedeelte Israëls leggen soude / en dat na de bede des Priesters die de versoeninge doet / en na de wensch des volks / 't welk de versoeninge zoekt / van welke dingen de oplegginge der handen een sinnebeeld is: ik bekenne dat dunst my zoo verre van alle waarschynphgheyt af te wezen / als het westen van het oosten is. Ik hoor wel zeggen / dat het den Vroomen onder den volke tot vertroosting heeft kunnen gedynen, een bewys van haar beter lot, boven de ongehoorzaame, ook ten dezen dage te mogen sien. Maar niemant / geloof ik / zal my ontkennen / of uyt deeze aanmerkinge heeft in haar een groote smarte moeten ontstaan / die de blydschap / uyt de vergevinge der zonden slyptende / niet wepnig getempert heeft: en ik verzeekere my dat de byzonne lieden veel liever hebben willen bidden voor haar rampzalige Byoederen die verlooren gaan / als bidden dat hunne zonden op die elendigen gelegd / en in haar gewroken zouden worden. Immers Christus zelfs heeft de nakende ondergang der overgegebe Stadt met bittere tranen beschreyt. En Paulus beroept sich niet alleen op sijn conscientie / maar ook op het getuygenis van den Heyligen Geest / dat het hem een groote byoefheyt / en in sijn harte een gestadige smarte was / zoo menigmaal hy de rampzalige staat van sijn byoederen na den vleesche overdachte: in soo ver / dat hy zelfs wenschte voor haar / indien het mogelph was / verbannen te wesen van Chyzto. Zoo wijd was het van daar / dat hy begeert soude hebben haar tot een van en bloek voor sich te maken. Rom. 9: 2, 3.

En meest alle de gedeelten dezer Ceremonie zyn 'er kragtig tegen.

LXIV. Niet alleen is deeze oplegginge die wy nu ter toetse byenigen met de instellinge en oogmerk des versoendags qualph overtenkomende: maar de gansche ommeslag der Ceremonie is 'er getweldig tegen. Want voor eerst / Aaron klygt oorde om bepde de bokken te nemen van de vergaderinge der kinderen Israëls, en wel tot zonde, dat is om de zonde te versoenen en wech te nemen / vers 5. De bok nu die van het volk gegeven is, vertoont, dat hy uyt den volke wezen moet, die sig voor het volk offeren zal: gelyk die geleerde mannen zeer wel hebben aangemerkt. Indien dit waar is in den eenen bok / waerom ook niet in den anderen? Want tot dus verre 3pn 3p bepde gelyk. Bepde 3pnze uyt het volk / bepde op gemeene kosten gehocht / bepde voor de zonde. Tot hier aan toe en isser geen onderschept in het voorbeeldende: wat gebiedt ons dan zoo groot een onderschept te denken in het voorbeelde? Komt het niet de reden over een / dat dien bok die geschild is om de rampzalige verdoemenisse der meeste menigte af te beel.

beelden / gehocht zy voor gemeen geldt / dat is te zeggen / met aller bewilliging en na aller begeerte? Is ook de wederpannige Joodsche natie den geloobige gegeven אָוֶרָה, tot een dier dat haare zonde draagt en wegdraagt om ook in dezen by Jezus Christus geboegt te worden? Dat zy verre, zegt een geleert Man / dat zy dus by Christus gepaart zouden worden: wiens eer ons al te na aan 't harte legt, als dat wy sulc een klap zouden uytlaan. Treffelich wel. God danck. Maar hy ontkent dat beide bocken genomen zyn tot zonde. Van beyde, dus spreekt hy / word gezeyd 't geen maar in een van beyde waar is. Soo lang 'er door het lot geen scheidyng gemaakt was, konde van beyde gezamentlyk gezeyt worden, 't geen, na het lot, niet meer als in een zoude plaats hebben. Doch ik laat my voorstaan / dat men van de eendoudigheyt der woorden niet en behoeft / noch behoefte af te wipen: om van een te verstaan / 't geen dypdelyk van beyde getuygt wordet. Hoewel het verstaan moet worden met eenig onderschept: het welke de volgende woorden des wets te kennen geven. Te weten / beyde de bocken waren tot zonde. Dat legt in de letter. Maar met dit onderschept. De eene was tot zonde / om dat hy voor de zonde moest geslagt worden: de ander / om dat hy de zonde des volks droeg / en weg droeg. Met een woord: Deze gantsche zoen-ceremonie bestondt in twee deelen; eerst in de slachting des eenen bok / wiens bloed gestort wierd om voor 's volks zonden verzoeninge te doen: daar na in de loslating des anderen bok / die de zonden / hem opgelegd / wech droeg / upt zacht van het offer dat zoo even geschied was. Beide quamen zy tot volle upwerking der verzoeninge te samen; elk in zyn rang.

LXV. Boven dit alles / word Aaron last gegeven om beyde de bocken te stellen voor het aangesigt des Heeren, aan de deure van de tent der zamenkomst. vers 7. Waar voor te verstaan gegeven word / dat zy beyde Gode op gelijke wyze heylig zyn. Wipten tegenstaak verroont Aaron hier de Christus / voor zoo veel hy Priester is. Den bok is een figuur van Christus / voor zoo veel hy het zoen-offer is. Want Christus heeft sich zelve Gode gesteld / als hy opging na Jeruzalem, op dat aan hem volbragt zoude worden al wat de Profeten van den Soone des menschen gesproken hadden, Luc. 18: 31. Maar hoe heeft doch onze Hoogepriester / op die eppen tyd als hy de verzoeninge doen zoude / de ongeloobige Joden / die den Dypel overgegeven souden worden voor God gesteld? 't Geen eenige zeggen / dat zy Gode voorgesteld zyn, voor zoo veel zy geheyligt waren in den wortel, en als Vaders van de Kinderen der beloftenisse, dunkt my byziet te zyn. Want de wettelijke Joden / die den Dypel worden overgelevert / moeten gantschelyk onderscheyden worden van de Heylige wortel / wiens ontaardscheuten zy zyn / en van de Kinderen der beloftenisse / die te zynner tyd upt haar gebooren zouden worden. Deze stelden de Priester Go-

de

de dagelijc booz in de naamen der tien stammen die hy op sijn bozst
doeg: en de zelve selde hy mi ook Gode booz / hoewel zonder dat
sinnebeelt. Maar indien dooz den eenen bock beduyt wierd / dat den
andere het deel der slange zoude zyn / zoo kan ick niet begripen /
hoe de Hoogepriester / de versoenlinge doende haar Gode als mede
heylig zoud boozstellen.

L X VI. Moet 'er dit noch hy. Na dat beyde boeken / ten gemeen-
nen koste des volcx gekocht / samen booz de deur van de tent der za-
menkomst gebracht en Gode also geheyligt waren / moest Aaron dooz
het lot ondersoeken / welck van beyden voor den Heere, en welck voor
Azazel wezen zoud: want dat wist / noch het volck / noch de Prie-
ster / tot dat het dooz het lot geopenbaart wierde. Doch dit heeft geen
bequaamen sin / indien den bock die booz Azazel is / een boozbeelt zy
der weyvelige Joden. Want die loringe moet of tot het boozbeelt ge-
bracht worden / of tot het tegenbeelt. Het is openbaar datze op het
tegenbeelt / of de betekende zaake niet en past. Want het en kon / of
mocht niet twiffelachtig wesen booz Israëel, wie van beyden des Dui-
vels zoud zyn; Christus / of de weerspannige Joden: inboegen dat
sulx dooz het lot ondersocht moest worden. Wat Goddugtig man
is / wiens ooren het niet grieven zoud / als hy hoorde seggen / dat
de Priester na Gods bevel het lot wierp tusschen Christus en de boose
Joden / wie van hun beyden Gode soude geoffert worden? ick en
denicke niet dat permant sulx tegen my bediscuteren zal. Want hoewel
sommige Godlooze Hebreen Christus dispult gemaacht hebben over
sijn Priesterdom; zo moestedoch dat verschil / niet dooz het lot / maar
gelyk het in der daet geschiet is / dooz bewijsredens upt de Heylige
Schriften beslegt worden. Soo blijft 'er van overig dat het lot sijn
opsicht op de boeken zelf hebbe: dewyl het onbekent was tot welker
zaake beduydenisse deeze of greene gebuycht zoude worden. Maar de-
wyl zy beyde Gode ten dienst geheyligt waren / schijnt geen van beyde
bequaem te zyn om een boozbeelt te konnen wesen van die / die des Dui-
vels deel zouden worden. Want dien bock die booz Azazel was / liet
daarom niet na des Heeren te wezen. Dit is heel wel van de Geleer-
de Frischmut uptgewercht. *De Hirc. Emis. Dissert. 2. §. 14.* Men
moet niet denken, segt hy / dat den eersten bock alleen Gode geheyligt
zy geweest. Want dewyl sy beyde voor den Heere gestelt wierden,
zoo is het klaar, dat die op welcke het lot voor Azazel gevallen was,
nogtans des Heeren zy geweest: het welke *R. Nachman* ook toe-
staat. Dog dat den eenen op welcken het lot voor den Heere viel,
door een bysonder regt des Heeren eigen gereeckent wierde, komt
daar van daan omdat hy op den altaar geslagt moest worden. Hoedanig
een offer, na de Hebreusche spreekwys, Gods spys genaamt wierd.
Lev. 31:6. Welke name aanden andere die voor Azazel was zoo niet
en kon gegeven worden, vermits hy geschickt was om van de kudde
geschey.

gescheyden, en in vergelegen plaatfen afgedreven te worden, daar hy misschien de verscheuringe der wilde dieren onderworpen soude zyn. Dien bok dan die in deze gansche ceremonie Gode heylig is / en blyft / schyn niet in staat te wesen / om dooz het lot een sinnbeeld te worden der gener die des Duppels zyn.

LXVII. Doch steekt 'er een groote betwysreden in de oplegginge der handen der Priesteren, en der sonden Israëls: met zulke gebeden des Hoogepriesters / en zulke toespicinge des volks als wy boven §. 48. vermeld hebben. Welke dingen heel gemakkegh gepast konnen worden op Christus / die na zyne en zyns Vaders wil / en na de wensch van alle bynnen / de sonden van het verhoogen Israël dyaagt. Indien op den dag der versoeninge petwes aan de Joden heeft moeten vertoont worden; seker het was dat gene / dat de eenige grondslag der waare versoeninge is. Doch hoe wanschikkegh worden deze dingen omgekeert / en van Christo op ik weet niet wat booz Jooden overgebracht / op welke de sake die dooz de oplegginge der handen / en der sonden beteekent word niet kan worden toe gepast. Draagen sp / die de smoodste der menschen zyn / en Gode niet behaagen, en alle menschen tegen zyn, 1 Chet. 2: 15. alle de ongeregtigheden des ganschen Israëls, haat van den Priester opgelegt na een onbewoont land / dezelve verre van Israël wegdragende? Waarom geven wy de schadelijke Socinianen zoo veel toe / dat we een betwysreden booz de Volboeninge Christi uyt deze manier van doen tot noch toe gelukkiglygh verdedigt / zelve dooz dat verdigtsel gaan om verre stoten?

LXVIII. Welc mag kan zoo hard een brok verduwen? Het blykt hoe wel de vaten des toorns gezegt worden de sonden van het geloovige volk te draagen. Wie der Propheten / of Apostelen heeft dat immermeer gesegt? Is dat niet de Schijftuure spzeeken? Wie heeft tot op dezen dag toe gehoozt / dat zy alle menschen sonden de haare maaken, die de haare niet en willen belyden? Ofte / dat alle sonde, die immermeer begaan is, in de wederspannige Jooden gewrooken word? Dit is een nieuwe toerekeninge der sonden / die tot noch toe in de Scholen der Godgeleerden onbekent geweest is. Onze zedigheyt waarlych lyd niet / dat wy zouden disputeren tegen dat regt Gods / waar mede hy de sonden der ouden in de kinderen en kinds kinderen straft / het welke hy nochtang na zyn barmhertigheyt tot het derde en vierde geslagte der gener die hem haaten gewoon is in te binden. Ook en is het niet geoozloft te ontkennen dat de strengheyt van Gods verbolgentheyt somtijds verder byandt / indien de misdaden bupten gemeen grof zyn; en de neven en na-neven in een lange reeks der boozouderen schelmsstukken niet alleen evenaaren / maar ook te boven gaan. Een exempel daar van heeft God gewilt datter in de ondeugende Joden zoude zyn / volgens de byeggende boozsegginge Christi Matth. 23. en Luc. 11:50. Op dat alzo door dat exempel zyn toorn die van den be-

§ § §

ginne

ginne der werelt brand tegen de geveynsde vyanden der gerechtigheyt, en doodslagers, zoude gezien worden: gelph de Geleerde man elders wel sprekst. Maar dat alle de sonden van alle menschen in zeeker een, of mensch of volk, gestraft worden, dat heught my niet / dat ik tot noch toe of gelezen / of gehoopt hebbe. Gelph ook dat niet / dat de godloozen de sonden der gelovigen draagen. **My** en is niet onbekent dat God syn liefde jegens Israël met zietoerende woorden aanprijpende Jcf. 43: 3, 4. verklaart / dat hy de Egyptenaaren, Mooren en Sabeërs tot los-geld voor haat gegeven hadde / en andere menschen en volkeren voor haare ziele. **Maar** / gelph onzen Calvinus verstandighly aanmerkt / de **Prophet** heeft dese sprekwyf ontleent van het gemeene gebryph der menschen: als of hy zeyde / de Egyptenaars, de Mooren, de Sabeërs syn in u beurt gekomen / en gedwongen de nederlaag / die u boven het hooft hing / gelph als hy verwisseling / te liden: want op dat ik u zoude behouden / hebbe ik haat verdoyen: en het gewelt des vands dat u maakende was op haat gekeert. **Of** op dat ik de Geleerde man syn eegen woorden wedergebe. De zin van die plaatse is: gy zyt by my van zoo grooten waarde, dat ik de grootste en bloejendste heerschappyen in de werelt sal te niete maaken, op dat aan u verademinge gegeven worde. **Dat is seker geheel wat anders** als de sonden van het gelovige volk te draagen, gelpht-was den bok deselve voorbeeldighly doeg.

LXIX. Dat t'eeniger tyd na dat de volheyte der heydenen sal ingaan zyn geheel Israël zalig zal worden, hooren wy met blydschap uyt Paulo. Maar wy meenen niet dat zulks beslooten kan worden uyt die woorden / den bok zal levendig voor het aangezichte des Heeren gestelt worden / **1ste 2de.** De geleerde mannen selve leeren / dat **7de** zomtyds een werktuyg beteekent / gelph Gen. 27:40. en Deut. 8:1. de 3 in ban die Hebreuysche woorden is / om door hem veroenigete te doen. En op wat wyse die door dezen bok geschied zy / zal terfont berklaart worden.

Waarschynelyker is het, dat hy ook een voorbeeld van Christus geweest is.

LXX. Andere dan leeren / en dat / m'ns oordeels beter / dat de-
zen weggaaenden bok , niet min als die andere / die geslacht wierdt /
een voorbeeld Christi geweest is. Maar ook deze zyn wederom
van verschepde bedenkingen. Sommige willen dat hier betee-
kent worden de twee naturen Christi , zynde de eene de menschelyke,
die gequelt zoude worden / en de andere de Goddelyke, welke / de-
wyl ze niet en kan lyden / vry blyft en in der eeuwigheyt leeft: het
welke Cornelius a Lapide verhaalt het gevoelen van Theodoretus,
Hesychius en Cyrillus geweest te zyn. Andere beweerden dat hier aan-
gewezen worden de twee staaten van Christus / voor en na de opstan-
dinge. Alzoo zoude de opgeofferde bok een voorbeeld zyn van Chri-
stus aan den kruyce verheben / maar die / welke levendig wegge-
sonden wierdt / een voorbeeld van den selfen Christus up den doo-
den opgewekt en in alle eeuwigheyt levende. Het welke na Augusti-

was en *Procopius* ook *Bochartus*, en andere Godsgeleerden van zeer grooten naame behaagt heeft. Twee dingen nochtans schynen tegen dit gevoelen zeer te stryden. 1. Dat Israëls sonden op den levendigen bok gelegd wierden. Doch Christus uyt den dooden opgewekt / ende ter heerlijkheyt ingelepdet zynde / is zonder zonde, Heb. 9: 28. 2. Dat die zelve bok / als met zonden beladen voór onreyn gehouden wierd / zoo dat die gene die hem na de woestijne gelepdt hadt / reyniging van noden hadde. vers 26. Doch in den opgewekten Christus kan de minste onreynigheyt niet geen gedachten verbijdt worden.

LXXI. Daarom andere / by welke ik my ook gaarn voege / 003. Maar voor deelen dat hier beteekent word de tweevoudige betrekkinge of opzigt 004. soo veel hy van de Middelaar Christus / de ene ziende op God den Regter, aan met den welken voór de verdienste des doods voldaan moest worden / ende Duyvel strydt, ende de andere ziende op den Duyvel zyn vyand, met welken hy heeft de sonden moeten stryden voór de kragtdaadigheyt zynes levens. Een op- zichte van het eerste was den bok, die geslagt moest worden / voor den Heere. Een opzichte van het laatste was den levendigen bok voór Azazel. Hier by komt dat in den geslagenen bok vertoont wierdt de waare verloeninge der sonde / welke geschiedt voór stortinge van bloed en draginge der straffe: doch in den anderen het gewrogt en gevolg dezer verloeninge, namelijk de wegdoeninge en wegneminge der sonden uyt de draagtinge volgende / tot zoo verre dat ze nimmer- meer tegen ons voór Gods aanschyn zoude komen. En de schyn de reden te wesen van de ordre waarom na dat den eersten bok geslagt 23. was / de sonden op den anderen wierden gelegd om verre weggedraagen te worden, om dat de wegneminge der zonde niet en kan geschieden zonder bloedstortinge. Dit beyde geschiede wel in de gewoonlyke offerhanden: maar om dat het laatste in de andere zoo baarblykelyk niet en was / heeft Godt dat tot grooter vertroosting des volks voór een byzonder waarteken willen afscheyden op dit staatselyke feest. En alzo doen zich overbloediglyk op de rhyndommen van Gods goedheyt en wysheyt: wanneer hy onder verscheydene voorbeelden alle de betrekkingen van den verlosser Christus / welke in een schildery zoo onderzochtelyk niet en konden vertoont worden / den zynen voór oogen stelt.

LXXII. Maar laat ons de over een komste byzonderlyker bespie- De over- gelen. 1. Op dezen bok wierden gelegd de sonden van het gansche een komste Israël om van hem gedraagen te worden. Christus draagt waarlyk / van Beyde. en draagende draagt hy weg de sonden der ganscher werelt. En gelphedvoór Aaron met beyde zyne handen op het hoofd van den bok leunde: alzo is de hand Gods zeer zwaar gewest over onzen Borge. 2. Dese bok was voór het lot verordineert voór Azazel: niet op dat dit aan Gods verhoof de hier den Duyvel sonde opgeoffert worden / maar op dat hy bloot gestelt wierdt om van den Duyvel, die sig

sich meest in eenzame plaatzen onthoudt / Matth. 12: 43. gequeelt te worden. Dat Christus ook na Godts wille overgelevert zoude worden aan de slange die Eva bedrogen hadde / heeft de eerste belofte getoont / Gen. 3: 15. Gyzult het de versenen vermorselen. En Christus zegt zelve / Joh. 14: 30, 31. De Overste dezer wereld komt, en heeft aan my niets, maar op dat de wereld weete dat ik den Vader lief hebbe, en alzo doe gelykerwys my de Vader geboden heeft. De Duivel en heeft wel op my geen macht / die ik / en vooz 300 veel ik / volmaaktelyk heylig ben / en nimmermeer zal hy my konnen overwinnen: nochtans komt hy tegen my om te stryden / om my te quellen / en om dat ik my geselt hebbe in de plaats van doodwaardige / ook te dooden. Doch ik ga hem kloekelyk te gemoet; ten dien eynde op dat myne gehooorzaamheyt en liefde tot den Vader aan de wereld openbaar worde. 3. Den bok moest gezonden worden na een woelt en ongeboort land. Soodanig is de gansche wereld geweest / en inzonderheyt Judea, als Christus in het zelve quam om te liden. Daar was bykans geen oogst van geloove, van waarheyt, van godzaligheyt. Alles was onbychtbaar / over al distelen en doornstrupken. En waarom zouden wy hier toe niet byngen het gene Matth. cap. 4: 1. van Christo verhaalt / dat hy van den Geest weggeleydt is in de woestyne, om aldaar verzogt te worden van den Duyvel? Want de woestyne na welke de bok weggeleyd is heeft de woestyne, in welke Christus verzogt is / niet min konnen verbeelden / als het hout daar de slange aan verbeeten geweest is / verbeeld heeft het hout daar Christus aan verhoogt is. 4. De hand van een tydig man dooz welke den bok wechgelept wierd / het welke volgens de stantvastige leeringe der Hebreëen niet min dooz een vreemdeling heeft konnen geschieden als dooz een Israëlyt, schijnt te beteekenen de macht der gener die tegen Christum opgestaan zijn / de Heydenen en de volken Israëls. Handel. 4: 27. en inzonderheyt Pilatus, die bevel gegeven heeft dat Christus met het kruyce, zynde een teeken van den vloek, geladen, buyten de poorte gebacht wierdt / daar hy den laaften stryd met den Duyvel zoude stryden.

Turretin,
Coccejus,
Momm
gepresen.

LXXIII. Ik bekenne dat ik deese dingen ten deele van *Turretin*, ten deele van *Coccejus* zelf geleerd heb. *Turretin* haalt dit geboelen in het byzede upt / en bewyft daar mede krachtiglyk en gelukkiglyk / tegen de Socinianen / de genoegdoeninge Christi. *De Verit. Satisf. Chr. Part. 3. §. 22, 23. Coccejus* handelt hier van in syn uitleggingen over *Heb. 9. §. 24.* En syn woozden / vooz 300 veel sy ons te passe komen / syn weerdig dat sy ook hier gelezen worden. *Ezechiel* / 37de hy / leert ons dat Christus tot Israël komen moeste / wanneer Israël als in de woestyne was. *Ezech. 20: 35.* Dat nu is geschiet / als het Joodsche land een provincie van het Roomsche ryk geworden is / en geslaan heeft onder een Stadhouder des keizers. Want doe was het

het een gedeelte van de woestyn der volkeren. 't Is klaar genoeg uyt Openb. 12. dat het Roomsche volk dooz den *DRAECK* wort afgebeelt. Die maakte sich op om Christus / soo ras hy gebooren was / te verslinden. Voorts leert ons de eerste belofte, dat Christus overgelevert soude worden in de hand des Duyvels, die Eva onder de gedaante van een serpent verleydt heeft (dat schryven de Joden aan *Sammael* toe.) Gelyk dan de slagtinge van den eenen bok beteekent de doot en bloedstorting Christi: alsoo beteekent de uytleydinge van den anderen bok in een woest landt, de overleveringe Christi in de hand des Duyvels, die het geweld des doots hadde, om hem te quellen: en dat door de handen der sondaren, en soodanige menschen, die het Joodsche landt overheerschende, het selve tot een gedeelte van de woestynne der volkeren maakten. Dat dit door het lot Gods, dat is na zyn wille geschiet is, geeft Christus te kennen Joh. 14: 30. 31. Als of hy seyde, de overste deser werelt, die aan my niet en heeft komt aan, om zyn woede tegen my te werk te stellen: en dat sal te dien eynde geschieden, op dat myne gehoorzaamheyt werelt kundig worde. Wy hebben hier derhalven een afbeelding van tweederley overleveringe, waar mede Christus overgelevert is. Eerst van die, waar mede hy zyn selven overgelevert heeft, als Priester. Ten tweeden van die, waar mede hy overgelevert is in de handen der sondaaren, dat is der Heydenen. Dit heeft Coccejus. *Momma heeft het selve Oeconom: temp. §. 1. Lib. 2. Cap. 11. §. 36--*. En als hy dit gebooren klaar en net beschreiben / en uyt de Schrifture bewesen hadde; doet hy daar by: Wy souden onhier mede kunnen vergenoegen, en tot andere dingen overgaan. Niemand misgunne my dan ook / dat ik hier mede te byden zpnde / 't geen een gesonde en sekerere leere is / de andere dingen vooz hy ga / daar ik die gezondheid en sekerheyt niet in en vinde. De Heer Van der Waayen heeft onlanx van deselve stoffe in het byende tegen my geschreiben; maar ik mach lyden dat de leser het zpne niet het myne vergelpke; en dan oordeele / wie van ons beyde de regels van sedigheyt en bescheydenheyt in het schypven beter waarneemt. En dit zp nu genoeg van de Doozbeelden.

SEVENDE HOOFSTUCK.

Van de

Sacramenten der Genade,
tot op Abraham toe.

Ook het
Verbondt
der genaa-
de heeft
zyn Sacra-
menten
onder elke
Bedeeling
gehadt.

1.

De twiſſelfyk en goedertierentlyk God de beloften zyner verbonden met eenige Heylige Waarteekenen heeft gaan bevestigen en versegelen / is vooz dezen van ons getoont. Gelpkertwys hy dat heeft gedaan als het Werk-verbond duurde / alsoo heeft hy het zelve ook vooznamelyk willen doen als het Genade-verbondt ingevoert was. Aan het welke hy onder elke Bedee-linge eenige eygene teekenen en zegelen gehangen heeft / die de Kerke nu veel eertwen achter een SACRAMENTEN ge-woent is te noemen. Waarlyk ook in eenige dier voorbeelden die wy nu upgeligt hebben / en in andere diergelyke / was wat Sa-cramenteels, vooz zoo veelze voozbeelden den Messias en de geeste-lyke weldaaden die hy den synen zoude toebereyden: Maar nochtanſ plegen wy die dingen byzonderlyker Sacramenten te noemen / die van God ten dien eynde aan de menschen gegeven syn / op datze son-der wezen segelen zyns verbonds, ofte onderpanden zyner vriendt-schap.

En dese
zyn van
veelerley
onderscheydt.

1. En dese syn wederom van veelley onderschept. Want zy bestaan / of in NATUURLICKE dingen / de welke Gods dat merk heeft ingedrukt / datſe bewyzen en zegelen van Testa-menten souden syn: waar toe de BOOGE NOACHS gebacht wordt van *Calvinus Instit. Lib. 4. Cap. 15. §. 18.* Ofte in MIRACU-LEUSE dingen / hoedaanig waaren het MANNA regende van den hemel / en het WATER UYT DE STEENROT-ZE, zijnde de miraculeuse spijſe en drank der Isracliten in de woestynne. Ofte in eenige CEREMONIEN en heylige kerckpligten / van Godt ingestelt om geestelyke dingen te bereekenen. Ook syn'er sommige BUYTEN ORDRE, vooz eenige zekere menschen, en vooz een korten tydt geweest. Andere ORDINAIRE, zijnde gegeven tot gebruik aan de gansche Gemeynre, en sullende geen eynde hebben als met die selve Bedeeling des Verbonds. En hier hoort het

het van daan dat de Godtgeleerden in het optellen van de Sacramenten des Ouden Testaments niet over een komen; na dat zy dat wooydt of wyder uytbreyden/ of enger inbouden. Het behaagt ons niet ons selven in al te grooten engte te besluypen. Maar wat in peder tydt-ordre de nature van een Sacrament gehadt heeft/ zullen wy na ons begryp bypelyck en bydelick verclaaren.

III. Daar sijn'er die willen dat het eerste Sacrament van het Genadeverbondt is de Uytwerpinge des menschen uyt het Parady, en de vooz hem geslotenetoegang tot den Boom des Levens, op dat hy nadelich sijn handt tot de zelve niet en zoude uytstrecken/ noch vande zelve eten/ meynende dat dezelve hem het eeuwige leven zoude toebryngen. Want dit Sacrament der werken den mensche benomen zynde/ zoo is hem niet eenen getoont/ datmen de regtveerdigheyt uyt een ander verbondt moeste zoeken; en alsoo is hy van het werkverbondt by de handt geleyd tot het genaade verbondt. Maar deeze dingen en komen ons niet voldoen. 1. Om dat de uytwerpinge des menschen uyt het Parady, en de uytfluytinge van den Boom des levens, een gewoocht geweest is van Gods gramschap en wraake tegen des menschen sonde: het welke uyt die wel heylige/ maar nochtans scherpe/ spottreden Gods blycht: Siet, de mensche is geworden als onzereen. Doch de instellinge van een Sacrament is een daat van de hoogste goedertierenthey en barmhertigheyt. Wy en ontkennen niet dat de mensche tot zoo verre in genaade aangenomen geweest is/ dat hem hoope gegeven is van de eeuwige zaligheyt: sommige dingen nochtans sijn hem om de zonde opgelegd/ uyt welke hy tot sijn schade zoude ondervinden en gewaert worden de grouwzaamheyt der sonde/ en Gods haat tegen dezelve. Onder deeze dingen was ook die schandige uytwerpinge uyt het Parady. Het was een werck van genaade en gonsf/ dat Godt hem/ nu versch geschaepen zynde/ in den Paradyse geplaatst hadde. Een werck van toorn/ dat hy hem na de zonde uytdeef. 2. Deeze uytwerpinge leerde wel/ dat de mensch uyt het werkverbondt de zaligheyt nu niet en konde verkrighen; en dat hy/ die van de beteekende zaak was vervallen/ onwaardig was om het teeken te gebruiken en te genieten/ en met het zelve/ hoe wel te vergeefs en ydelich/ sich selven te vermaaken. Maar zy en leerde geensins/ datter een ander verbondt was waar uyt de rechteverdigheyt gesocht en gebonden konde worden. Dit heeft Adam van elders moeten weten. 3. Niet alle dat gene/ dat de belofte van het genaade verbondt vooz uyt gestelt zynde/ den mensche van eygen onmagt overtuigt en tot dat verbondt by de handt leyd/ is een sacrament van het Genadeverbondt. Andersins zouden alle openbaringen van Gods toorn uyt den hemel tegen de zondaaren/ en alle teeken dat bequaem is om den vloech van het werckverbondt te verkondigen aan de ziele/ en yndelich alle lastpdinge/ nademaal zy ver-

Onder welke nogtans verkeerdelyk getelt wordt de uytwerpinge uyt het Parady.

berozdineert zyn om de uytverkorene tot Chyſtum te dypben / Sacramenten van het Genaadeverbondt moeten genoemd worden.

Beter ſouden hier toe gebiagt worden de rocken van vellen aan de menſchen van Gode gegeven.

I V. Veel waarſchynlicher / myns oordeels / zouden de Geleerde Mannen in deſer maniere de zaak bevatret hebben : het eerſte, dat Godt ontrent de Sacramenten met den gevallen Adam gedaan heeft / iſt dit : Als de ſchorten uyt vopgeboom-bladeren van den menſche ſelve te zaamen geſtegt greensins genoegzaam waaren om ſijn ſchandliche naechtheit te decken / zoo heeft hy ſelve Adam en deſſelfs huysvrouwe met rocken van vellen gekleedt, Gen. 3: 21. Dat deeze zyn gewreſt afgetrockene huyden van beeſten / die tot offerhanden geſlagt waaren / iſt zeer waarſchynlich. Want het iſt te vergeefs dat ſommige over de ſtoffe der rocken willen twiſten : nademaal het Hebzeuſche wooydt wy in de Schyfture nergens in een andere berekeniſſe als booz het uytwendige vel der dieren gebuycht wooydt. Hier by komt dat dit ſlag van kledinge gelijk het eenvoudiſte, alzo oock het oudſte iſt. Sieť Job 31: 20. Spreuck. 27: 26. Hierom werden de oude helden der Grieken met de afgetrockene huyden van een Wildt Swyn, of Tyger of Leeuw, of grouzame Beer bekleedt / gelijk ſig ook de Prieſterinnen van Bacchus met een Herte-vlies, of Volle-vel bekleedden. En wie van de geleerden en kent dat Latynſche berg niet / dat ons de Oude Romeynen, in haar Woerſche eenvoudighet beſchryft / als met vellen gedoft. Sieť doch Poſſius na / de *Idolotaria*, Lib. 3. Cap. 70. Geleert iſt waarlick de aanmerckinge van D. Cloppenburg : dat hier ſchijnt de eerſte oopſprong te zyn van die wet / welke ſtaet Levit. 8: 8. Waar dooz den Prieſter, die een brand-offer offert / de huyt van dat offer toegeweſen wooydt. Doch wie ſoude ontkennen dat deeze daadt Gods, die onze voorouders bekleede, een waarteecken van wat beters gewreſt iſt? Bewyſen dit zelfs de wooyden Chyſti niet / Ick rade u dat gy van my koopt witte kleederen, op dat gy moogt bekleedt worden, ende de ſchande uwer naacktheit niet geopenbaart en worde. Openb. 3: 18.

Schola Sacrifiorum p. 12.

Der ſelver verborgentheyd.

V. De overeenkomſte iſt deeze. 1. Het deckkleet dat de menſche ſelve booz ſig bedagt hadt / konde hem ſoo niet decken dat hy Godts oogen soude verdraagen. Al wat de ſondar dooz zyn eygen naerſigheyt en bedriegliche wijsheyt aanwendt / zal niets uytwercken / het welke hem soude konnen toebeyngen een rechtveerdig en welgegrondt vertrouwen waar mede hy booz Godts rigterſtoel zoude verſchynen. -Haare webben zyn ſpinne-webben, ſy deugen niet tot klederen, ende ſy en ſullen haar zelve niet konnen decken met haare werken, Ief. 59: 5, 6. 2. Bequame kleederen zyn een gave van Godts goedertierenheyt. De Rechtveerdigheyt waar mede onze zonden gedekt wooyden iſt uyt Godt, Philip. 3: 9. van Gode uytgevonden, van Chriſtus, die Godt iſt / volbragt, van den Geest Godts dooz het gelove ons toegepaſt. 3. Met de afgetrockene vellen der geſlagte dieren wooyden de ligbaamen

men der eerste menschen gedeft. Het kleeid der genaade, waar mede het lichaam der zonde gedeft wordt / is uyt de dood van Christus zelve. En zonder tusschenkomst van zyn dood kan geen plaats hebben die rechtvaardighede die ons Gode aangenaam maakt. 4. Die rouwe kleding van den eersten mensch zoude te zwaar tpe verwisselt worden vooz een gemakkeliker en sierlyker kleeid. En ook salt eeniger tpe verandert worden dit kleeid dat ons van God gegeven is / terwyle wy onder het kruys zyn en deelachtig aan Christus dood / ende dat na zyn uytterlyke gedaante siegt is. Want als wy aan de opstandinge Christi / niet meer in hoope / maar metter daad / deelachtig sullen zyn / zoo zal het kleeid / dat nu mozzig schijnt te zyn / eer act wesen / en waardig om vooz een bruylofts kleeid gehouden te worden. Alden zie hier over MARTYR en MUSCULUS na.

VI. Het andere Sacrament van die eerste tpe-ordje is geweest in De offer-
de offerhanden. Welke van de eerste verhandinge des Genaade- handen syn
verbondz af / dooz Gods bevel / geschied zyn / gelyc hier uyt terstond
blykt. 1. Om dat Abel door den geloove geoffert heeft. Heb. 11:4. na de be-
Wat is / geweten heeft dat hy met zyn offer Gode aangenaam was / loftenisse
ende in zyn opofferen de oogen des geloofs gekeert heeft na de toe- ingestelt.
komende offerhande des Messie. Doch soodaanig een geloove stelt
het bevel Gods nopende de offerhanden / en het woord aangaande
der zelviger betekenisse, openbaartlyc vooz uyt. 2. Om dat Gods
geruygenissen gegeven heeft over de offerhanden der onden / waar me-
de hy verklaarde dat deselve hem aangenaam waaren / aan tzelve vers.
Doch in het stuk van Godsdiensl behaagt hem niets / als dat hy sel-
ve geboden heeft. Alle eygen-willigen Godsdiensl wordt veroordeelt /
Colof. 2: 23. 3. Om dat 'er voor de sondvloed een onderschept ge-
weest is van reyne en onreine dieren; het welke niet en is uyt de
natuur, maar uyt Gods louter welbehaagen, en opzonderlyc op de
offerhanden een opzicht heeft. Doch het is gelooflyc dat deze offer-
handen van allerhande slag geweest zyn; ook Soen-offerhanden,
waar door de beloftenissen des Genaadeverbonds klaarder en krachti-
ger als dooz alle de andere versgelt wierden. Want als Moses ver-
haalt dat de Waders soodaanige offerhanden hebben geoffert / hoeda-
nige hy zelve ook geoffert heeft / ende die bequaam waaren deselve
zaaken te beteekenen / soo en komt het ons niet toe dat gene dat in het
gemeen gesegt word tot sekerre soozten / niet uytstoppinge verandert /
in te binden. Seeker Job heeft brand-offeren geoffert voor de zonden
ziner kinderen en vrienden. Job. 8: 5. en 42:8. doch dat deze zyn ge-
weest soen offeren kan men in geen twyfel trekken.

VII. Deze offerhanden nu zyn segelen geweest van Gods Ver- Welke
bond. Want hoewel Offerhanden en Sacramenten in haat wesen- ook Sa-
lyc satsoen van malhanderen verschillen; dat de Sacramenten van cramenten
God worden gegeven aan de menschen, de Offerhanden van de men- geweest
schen zyn.

¶ ¶ ¶

schen worden opgeoffert aan Gode: zoo kan het nochtan wel zyn / dat het wezenlyke van een Sacrament en van een Offerhande ten verscheydenen opzichte in een en de zelve saak souden by malanderen komen. Want de Offerhanden zyn ook van God aan de menschen gegeven; dat is / dooz Goddelijke ordinantie ingeselt / op dat de komste van Godes Soon in den vleesche / en zyn bloedige dood / en de vergevinge der sonden dooz de selve / dooz die ceremonien zoudten worden beteekent / en aan de gelovigen versiegelt. En in der zelve offeringe deden de gelovigen betrugginge van haar dienst en eerbiedigheyt aan God. *Augustinus* seyt (*de Civitate Dei*, Lib. 10. Cap. 5.) De zichtbare Offerhande is een Sacrament, dat is een Heylig teeken van de onzichtbare Offerhande. Op dat deze dingen klaarder blyken / soo laat ons onderscheppentlyk aanmerken. 1. De offerende Priester. 2. Het beest dat geoffert word. 3. De manier der opofferinge. 4. De omsteeking door 't hemelsche vuur. 5. De verzoeninge die een gevolg van de offerhande is. 6. De Heylige Maaltyd die by de Offerhande gevoegt was.

De Priesters Voorbeeldige borgen.

VIII. De Priesters waaren op haar tops Voorbeeldige borgen, dooz zoo veel ze dooz het volk tot God naderden / geselt zynde voor de menschen in de zaaken die by God te doen waaren, *Heb.* 5: 1. Ende ze deden voogd-beloofte / soo dikwils ze aannaamen dat ze offerbersten dooz de sonde souden opofferen. Want dooz die opofferinge volbrachten ze dat gene dat God op die tyd afvoerde tot verzoeninge der sonden / *Lev.* 1: 4. en 4: 26. &c. en 16: 34. En alzo werden de gelovigen verzekert dat Christus de Borge van het eeuwige Testament is / welke nu van de eerste sonde des menschen af / op zich genomen heeft / dat hy ter voogdbestemder tyd alle den wille Godes soude volbringen / ende dat slagt-offer opofferen / dat een oorzaak soude zyn / niet van een voorbeeldige, gelph eertyds / maar van een waare en zaligmaakende verzoeninge. Dooz welken wille Godes en Christus wy geheylt zyn, *Heb.* 10: 10.

Het offer, een Waar-teeken Christi.

IX. In het offer-beest moet aangemerkt worden. 1. Dat het een reyn dier is / zonder smet en gebrek: om te beteekenen die zuiverste reynheyt Christi / als eens onbesraffelyken en onbevleeten Lams, *1 Pet.* 1: 19. 2. Dat het aan den mensche tot spyze gegeven is; dooz gebrynt van welke spyze de mensche dat gene blyft dat hy is. En daarom kan voodaanig een dier geselt worden in de plaats van den mensche zelve; en / in een voogdbedige beteekenisse / vooz een Borge die met ons een het zelve vleesch en bloed deelachtig is. 3. Dat het van den mensche gellest is. De bokken zyn de prys des veits, *Speuk.* 27: 26. In het beest by den Latynen genoemd *pecus* waaren eertyds de eenige of voornaamste rydommen gelegen. Waaron *Columella* gift, (*in Praefatione Lib.* 7.) dat de naamen van *Pecunia* en *Peculium*, waer van het eerste geld, ende het andere een cygen gewon-

nen

den goed, betekent / herhornstijg schynen te syn van *Peent*, dat is / het vee of beestery, dat niet alleen de Gode hebben beseten / maar als noch op eenige volkeren gebruikt word als de eenige rijkdom. Daar mede word betekent dat Christus die voor de menschen geoffert zoude worden / gelijc hy is de geliefde des Vaders, en syn bloed onopdragelyc kosteliker als alle goud en zilver / alsoo ook ons die geloven zeer dierbaar moet syn / 1 Pet. 2: 4, 6, 7. 4. Dat het is een dier het welke stom is voor het aangezigt van zyn scheerder en slagter: op dat het zoude konnen syn een heylige schildep van de onnutspreekelike lydsaamheyt die in Christus upblijkt. 5. Dat de eerstgeborene beesten Gode zeer aangenaam geweest syn: welke Abel daarom opofferde / en God onder de wet afgesprecht heeft / Erod. 13: 12. Alst welk zinnebeeldt die upmuntendeheyt Christi gekent word / waar door hy zelve de eerstgeborene is onder vele broederen / zoo in erfenisse als in waardigheyt. Want niemant komt tot erfenisse als door hem / noch tot een andere erfenisse als die te vooren zyne erfenisse is.

X. De manier der opofferinge begrypt deze dingen. 1. De Priester leyden op de Soen-offeren de zonden der gener voor welke geoffert wierden: het welke bewozen de naamen ^{der} zonde, en ^{der} schuld, waar mede de offer-dieren zelve genoemt plegen te worden. En de zaak zelve bevestigt dit; want gelphertups in der waarheyt niemant getraft word als die schuldig is: alsoo is ook in het Voorbeeld dat gene / dat voor de zonde ter dood bestemt word / voorbeeldelyc met de straf-schuld der zonde bezwaart. En voor zoo veel verzoonden de Priesters God, die de zonden op Christum werpt; doch de offerbeesten verbeeldeden Christum, die de zonden op zig neemt. 2. Het bloed der offerbeesten werd in de slachtinge vergoten. Dit was een zinnebeeld van dat Christus zoude worden geslagt, en syn bloed vergoten zoude worden. 3. De geslagte offerbeesten wierden verbrand op den altaar. Dit betekende dat Christus zoude verteert worden zoo door de vlammen van zyn lief de jegens den Vader en de uyterkorene, als ook door de vlammen van Gods granschap tegen de zonden die hy op zich genomen hadde. 4. Te gelijc met de vlammen en rook-pilaar, klom een aangename geur na den hemel / om welkerz wille de offerhanden gesegt worden Gode aangenaam geweest te syn / ja ook Gods spyze genoemt worden. Dit voorbeeldede die zeer geuntige welriekentheyt van Christi offerhande, door welkerz kracht alle de strengheyt van Gods wraake in een zeer goetdaadige liefde tot de upverhorenen verandert word.

XI. De Matculeuze ontleeking der offerhanden schynt met de offerhanden van eenen ouderdom te syn: en zeer waarschynelijc is dat geboeten van zeer voortreflike Godgeleerden / dat God op die wyze Abels offer aangezien heeft / dat hy het zelve heeft doen branden,

branden, maar Cains offer alzoo niet. Want op die tyd / op welke de offerhanden plaats hadden / plagt Godt dooz een hemelſch vuur te betuppen dat deſelve hem aangenaam waaren alſe in de geloebe wierden opgeoffert. Gen. 14: 17. Een vuurige ſakkel ging tuſſchen de ſtukken van de geſlagte offerbeefſten heen. Ziet ook Lev. 9: 24. Richt. 6: 21. 2 Chyon. 7: 2. En deze ontſteekinge der offerhanden dooz het hemelſch vuur / word / als een zeer gewis teken van dat God deſelbe aannam / dooz den gebede verſogt Ps. 20: 4. Hy gedencſt aller uwer ſpysofferen, en maake u brandoffer tot aſſche. Dat hemelſche vuur beteekende den Heyligen Geest, dooz wiens blannimen dat gene moet ontſteken worden dat Gode een aangenaam offer zal ſyn: en dooz welken ook Chriſtus zig ſelven Gode onſtraffelyk opgeoffert heeft / en eyndelyk waar mede hy de zynedoopt, op dat en zy / en haare handelingen Gode behaagen. Hier mede kan vergeleeken worden het gene Johannes zegt: die zal met den Heyligen Geest en met vuur doopen, Matth. 3: 22. Want die ontſtekinge der offerhanden daar wy van handelen iſ ganschelyk geweest een voorbeeldige Doop des vuurs afkomende van boven van den hemel / na de andere Voorbeeldige Doop des Waters waar mede gewaſſchen wierden de handen en voeten der gener die tot den altaar naderden. Exod. 40: 30, 31, 32. gelykterwys Cloppenburg ſcherpsinniglyk aangemerkt heeft. Schol. Sac. p. 65.

De Voor-
beeldige
Verfoe-
ninge.

. XII. Op de offerhande volgens de voorgeſchreven wet voſſbracht / voligde de verſoeninge: die daar in was gelegen / dat God de offerhande genaadiglyk aangenomen hebbende te vyde was / en dat de ſtrafſchuld der ſonde / die op het offer was gelegd / te gelyk met het offer voorgebeeldelyk te niere gedaan zynde / Gods toorn geſtilt wierdt / de vernielende plaage geſtaakt wierdt / en God de keertrekenen van ſyn gunſte aan de ſondaar vertoonde. Hierom wordt den offerbeefſten toegeſchreven de reynmaakinge der zielen, Lev. 17: 11. namelyk een voorbeeldige, en Sacramentele reynmaakinge. Der-gelykſt hier mede de dingen die wy bygebracht hebben §. 8. Een Sacramentele, zeg ik / om dat die Voorbeeldige verſoeninge een Sacrament was van die waare verſoeninge die alle de gelovigen in Chriſto bekomen. En dooz die Voorgebeelden iſ afgeſchadut geweest / dat God van de eerſte bekenntmaakinge des Euangeliums af te vyden geweest iſ met die Borgbelofte Chriſti / van in de voſſheyt des tyds voorgebeelden een boldoeninge te wege te brengen / waar dooz deſelve waarlyk zouden verſoent worden. En in dezen zin getuygt Paulus dat het bloed Chriſti de conſcientie reynigt van doode werken: gelykterwys het bloed der ſtieren en der bokken eertyds heyligde tot de reynigheyt des vleeschs, Heb. 9: 12, 13. Want deze was een voorbeeldige van die / ja een verſegeling van deſelve aan die gene die in den geloebe quamen offeren.

XIII. Hier

XIII. Hier quam epndelich by een heylige maaltijt **booz het aan-** De Heyli-
 gesigte van Jehova, en dat van de opgeofferde gaven en offerhanden / ge Maal-
 die **booz het vuur niet ganschelich verbrandt** wierden: **het welke** tydt.
 onder de Mosaische wet plaatse heeft gehad / **byzonderlich in die**
 Offerhanden welk genoemd wierden **דָּבָר**, Dankofferen of vrede
 offeren, Lev. 7: 15. Welk wooydt de **Grieken** overgezet hebben
Eupnia, de **Latynen** *Pacifica*, dat is / tot maakinge van vrede
 dienende: andere willen 't liever oversetten *Eucharistia*, dat is / Dank-
 seggenden. Maar beken offer, **דָּבָר**, of dank-offer, of lof-offer is
 een van de **soorten** der offerhande van dit slag / Lev. 7: 12. En ook
 deese zijn gewest Soen-offeren: gelpcherwijs blijkt uyt de opleggin-
 ge der handen / welke een oplegginge der zonden beteekent / Lev. 3:
 2, 8, 13. Daarom het niet qualick van een **Geleert Man** is aange-
 mercht / dat dit schijnt de oorzak en reden der benaaminge van deese
 offerhanden tezyn (woyzende in 't Hebreusch genoemd **דָּבָר** van het
 woxtel-wooydt **דָּבָר** 't welk ook beteekent vervult of volmaakt wor-
 den) om dat in deese offerhande eenigsing was een volcyndinge, vol-
 maakinge, voltrekkinge. Want de Brand-offeren wierden ganschel-
 lik verteert, en niemand at van dezelve: van de andere at de Priester:
 van deese ook een yeder gemeen mensche, wiens het offer was / Deut.
 12: 6, 7. Waar op d' Apostel siet / 1 Cor. 10: 18. en hebben niet de ge-
 ne die de offerhanden eten, gemeynschap met den altaar? Dit is gewest
 een Sacrament der gemeynschap welke die gene die tot Godt naderen
 met den altaar en den waaren Priester hebben: en een waarteeken der
 gemeynschap, welke alle de gelovigen in Christus hebben onder malcan-
 deren, **booz welke Christus** en alle zyne weldaden / en alle de gena-
 de gaven van **peder** **hoof** **booz** **hoof** / gelpk als in een zelve lichaam /
 allen toekomen. Met deese maaltijt komt het heylige avont-
 maal als een teeken van de selve beduydenisse over een / gelpk Pau-
 lus te hemmen geeft / 1 Cor. 10: 16, 17, 18. Op deese wys wierden
 Godts genaade, en Christi weldaaden, den gelovigen in de Offerhanden
 beteekent, en verzegelt.

XIV. Maar niet min was in de selve een indagtrigmaakinge van In de offer-
 de pligt die de Gelovigen Gode schuldig zyn / en tot welke sy sich **booz** handen
 het gebruik der offerhanden verbonden. Eerstelick was in de offer- was oock
 handen een belydenisse van Sonden en van Strasschuld. Want een bely-
booz den val hebben de offerhanden geen plaats gebonden: en de denisse van
 dieren, dien de offeraars in haare plaatze stelden / als **Ossen** / **Schaa-** sonde en
pen / **Bocken** / &c hadden een beteekenisse van ondeugt. Want van schult.
 een **Ose** is een sinnebeeldt van onwetendheyt Jef. 1: 3. Een **Schaap**,
 van **afdwalinge**, Jef. 53: 6. De **Bocken** van **moedwilligheyt** en
boosheyt, Matth. 25: 33. En de **slagtinge** en **verbrandinge** der offer-
 bresen **perste** den mensche deese belydenisse af / dat hy waardig was den

ewigen doot te sterben / en in de vlammen van Godts regtveerdigheyt gebraden te worden.

En een opweckinge tot de betragtinge der Godsaligheyt.

XV. Ten anderen was oock in de Offerhanden een opweckinge tot de betragtinge van reynigheyt en waare vroomheyt. 1. Het en was niet geoorlooft Gode perweg te offeren als alleen van reyne dieren die den mensche gegeven waaren tot spys. Alsoo is de zuivere en onbevleete Godsdienst voor Godt en den Vader deze, hem zelve onbesmet te bewaaren van de werelt, Jac. 1: 27. 2. Het en was niet geoorlooft het te offeren / als dat ongeschonden was / zonder middel en gebreke van eenig deel: niet het blinde, dove, verminckte, kreuple, kranke en siecke Mal. 1: 13. Alsoo oock dat gene dat Gode aangenaam zal syn / moet met alle syn werkrachten / met alle aandacht en zorgvuldigheyt / met een recht-maatig oordeel / met een oprecht herte, met een vol-baaridge wille Gode dienen / en alle syn leden hem toehelpen. Want Godt beterscht volmaaktheyt Matth. 5: 48. 3. De dieren die tot offerbeesten veroordineert waaren hadden wat opgang / het welke bequaam was om met duystere trecken die deugden af te maaken welke syn moeten in die gene die tot Godt naderen. In de ossen is een lydzaame duldigheyt van arbeit, en een strydbaarheyt tegen die dingen die haar vbandig syn. De Schaaepen en Bocken kennen haaren Herder, en zyn stemme, en eenen vreemden en hooren sy niet, Joh. 10: 4. 5. Van welke zaak Polybius een gedenkwaaardige Geschiedenis belangende de Bocken van Corsica verhaelt Lib. 12. niet verre van het begin. Voeder zonder knorringe en geroep worden sy gebracht tot de slagbank Jes. 53: 7. Al deeze dingen moeten geestelicker wijsse in alle die gene syn / die aan Gode syn verlooft.

XVI. Ten derden, wierdt dooz de op-offeringe der offerbeesten beteeckent. 1. Dat ter eere Godts onzen ouden mensche moet geslagt worden met alle syn begeertlichkeiten. 2. Dat het billich is dat de gansche mensche / die Gode zoekt te behaagen / dooz geloove en liefde sig zelven Gode voorstelle / om geheel vbandende te worden in voer syns Geestes: en zoo te zyn tot een levende, heylige, en Gode welbehagelicke offerhande, Rom. 12: 1. 3. Gelpchertwys Gode misgaagden de offerhanden die dooz vreemde vuur ontflecken waren: alsoo oock alle dienst onaangenaam die den Geest Godts tot geen Werkmesser en heeft / en wt geen hemelsche liefde voort komt. Die zelve haar vuur aanstercken, en sig met spranken omgorden, zullen wandelen in de vlamme van haar vuur, en in de spranken die sy ontflecken hebben, Jes. 50: 11. Alwaar 't dat yemant zyn lighaam over gawe om verbrandt te worden, en de liefde niet en hadde, zoo en zoude 't hem geen nuttigheyt geven, 1 Cor. 13: 3. 4. Dat niet alleen wy seive maect oock de dingen die ons toebehooren aan Gode moeten toegeheyligt worden: want / gelpch wy boven vermaant hebben / in de beesten besont

font eertpds de boozhaame rijkdom / en Paulus gewaagt / dat Godt aan offerhanden der weldadigheyt en der mededeelzaamheyt een welbehagen heeft, Heb. 13: 16. Dat selfs ons leven ons soo dierbaar niet en moet zyn / dat wy niet en souden / van Godt daar toe geroepen zynde / gewillig en bereydt wesen om het selve booz zyn glorie wt te storten. Phil. 2: 17. Ja indien ik ook tot een drank-offer geoffert worde over de offerhande, en bedieninge uwes geloofs, zoo verblyde ik my, en verblyde wy met u alle.

XVII. Nu sullen wy spreken van DE REGENBOGE, DE RE-
welke Godt gegeven heeft tot een teeken des verbonds gemaakt met Noach, Gen. 9: 12. 16. Alwaat men eerstelijch moet overwe-
gen hoedanigen verbondt dat geweest is: ten anderen hoe die bogen
gewees is een teeken des verbonds.

XVIII. Aangaande dit Verbondt merken wy aan. 1. Dat het
selve niet en is geweest eygentlyk en noutopuntelijc het Genaade-
verbondt. Want hier en is geen gewag van een Geestelyke en Sa-
ligmaakende weldaadt: en de beloften dezegs verbonds zyn niet
alleen aan Noach en aan zyn uytverkoren zaadt gedaan / maar aan
alle menschen, ja aan alle levendige ziele, en aan de vogelen, en
aan de beesten, en aan de wilde dieren der aarde; hoedaanigen al-
gemeenheyt vromde is van het genade-verbondt. Godt zept wel /
spreekende van het Genade-verbondt met de Gemeente / Jes. 54: 9.
Want dat zal my zyn als de wateren Noachs, &c. Nochtans leert hy
niet die woorden niet dat het verbondt met de Gemeente ganschelijc
van dezelve natuur is met het algemeene verbondt van de werelt dooz
een waterbloed niet te verdoeren. Hy vergelijkt allezijl die bep-
de met malhanderen ten opsigte van de seer valsc bestendigheyt: ge-
lykertwys hy ten selvigen opsigte zyn verbondt met Israël vergelijkt hy
het verbondt van den dag en van de nagt, Jer. 33: 25.

XIX. 2. Het en soude nochtans niet Godts deugden niet over een
gekomen hebben soodaanigen verbondt met alle schepzelen te maa-
ken / ten is dat voor uyt gestelt waare geweest het genade verbond,
en met een opsigte op het selve. Want die gansche lankmoedig-
heyt Godts in de behoudinge der werelt die met zoo veel schelmstukken
besmet is / en der menschen die meer als waardig zyn dooz een
wraakbloed verdelgt te worden / wordt gericht tot de uytverkorenen,
welker zaligheyt Godt beoogt / en om welker wil alle andere dingen
in wesen worden behouden / om tot beboordeninge van der selviger za-
ligheyt te dienen. 2 Petr. 3: 9. PAREUS. Daar wordt gevraagd of
het een ander verbondt zy als het vorige Gen. 6: 18. en als het genade-
verbondt? De antwoordt is: Waarlyk een ander verbondt, wat be-
langt de aardse belofte, die menschen en beesten, en de gansche aarde
gemeen is; en wat belangt het byzondere teeken. Het selve
wat belangt den oorspronk en de genade. Want Noachs soonen sou-
den

Maar stelt
nogtans
het Genaade-
verbondt voor
uyt.

de hy niet aannemen in dit verbondt, ten zy dat hy haar te voren in het genaade-verbondt aangenomen hadde. Deeze aardsche belofte dan is *een aanhangfel van het genaade-verbondt.*

En heeft
het selve
bevestiget
en afge-
schaduwet.

XX. 3. Ja dat meer is / in dit verbondt is een bevestiginge en affchaduwinge van het genade-verbondt. Laat MARTYR dit booz my zeggen. Dit zullen wy neerstelik aanteekenen, hoewel in dit verbondt beloofd wordt dat de menschen van Godt zouden worden bevrydt ten opsigte van het leven des lichaams op datze in de wateren niet en mogten versmoort worden, dat nogtans hier onder schuyt een schaduwe van bevrydinge tegen de eeuwige doot, op datwe namelijk van de eeuwige verdoemenisse niet en mogten oversteelt worden. En behalven dat zulks door een schaduwe getoont wordt, zoo moet het ook door een redenkavelinge van de gelovigen aldus besloten worden; Indien Godt de gene die hem vertrouwen alzo versorgt, dat hy wil datse verzeekert zyn, en niet en twyfelan aan de bevrydinge tegen de wateren, hoe veel te meer zal hy haare zielen, die haar betere deelen zyn, bevryden niet voor een korte, maar voor de eeuwige doot? indien hy in deese dingen die van minder gewigte zyn zoo sorgvuldig is, hoe sal hy zyn ontrent dat gene daar het voornaamste van ons geluk in gelegen is? en nademaal te voren in de Sondvloedt en Arke Noachs, in welke gelpck als de algemeene zaaden der ganscher werelt begrepen geweest zyn / een Waartecken van het Genaade-verbondt heeft moeten aangemerkt worden / waar van de doop een tegenbeeldig teeken is / 1 Pet. 3: 21. waarom zouden wy geen bevestiging van het genaade-verbondt aanmercken in de beloftenisse van de zondvloedt niet wederom ober de aarde te hengen.

Den Regenboge is
geen Sacrament,
in een en-
gen sin soo
genoemt.

XXI. Wangaande den Regenboge teekenen wy deeze dingen aan. 1. Nademaal dat verbondt / waar van den regenboge tot een teeken gegeven is / niet en is geweest nauwpuntelik en wezendlich het genaade-verbondt / dat de regenboge onder den eygentliche / en in een engen sin genoemde Sacramenten niet en moet gebracht worden; en dat dezelve boven maate bruselagtiglick een derde Sacrament ook van het nieuwe Testament genoemd wordt. Gelpck nochtans de gelegentheyt van den regenboge geweest is in dit verbondt te versiegelen / alzo is ook de gelegentheyt der teekenen van het genade-verbondt / behoudens de evenmatigheyt: en daarom redenkavelen krachtiglick upt deeze plaats onze Godgeleerden tegen *Bellarminus* hartnechiglick ontkennende dat de belofte des Verbondts booz de Sacramenten versiegelt worden.

Maar nog
tans een
Heylig af
beeldend
waarteec-
ken van
Gods ge-
naade in
Christo.

XXII. 2. Nademaal nochtans dit verbondt het Genaade-verbondt booz-ondergestelt / en in zyn algemeenheyt besloten heeft / soo moettmen niet ontkennen / dat de beloften van het zelvige ook booz den regenboge aan de gelovigen versiegelt worden. Hierom wordt verhaalt datter een regenboge rontom den Throon en het Hooft Christi van

Johannes was gezien. Openb. 4:3. en 10:1. Op dat wy zouden erkennen, zegt RIVETUS, dat den Throon Christi met barmhertigheid omringt is, en dat hy dezelve ook in zyn aangezigte vertoont als hy 60. in Gezig openbaart: dog voornamelyk dat wy in zyn aangezigte hebben dien regenbooge, waar door wy verzeekert zyn dat niet alleen de wateren de aarde in't algemeen niet meer en zullen oversdroomen; maar daar benevens, en voornamelyk, dat wy de watervloed van Gods roorn niet en hebben te vreesen, nademaal Christus den Vader heeft bevredigt, den welken als God aanziet, zoo gedenkt hy aan zyn barmhertigheid, en aan de beloften, die in hem zyn ja en Amen. Christus verschynt dan met een regenboog gekroont, als een bode van genade en van vrede. Want hy is EEN VREDE VORST, en ONSE VREDE, Jes. 9:6. Eph. 2:14.

XXIII. 3. In alle teeken moet zekere overeenkomst zyn met de beteekende zaak. Welke in dusdanige heylige teekenen, die volgens Gods instelling beteekenen / voornamelyk wel hangt aan het goeddunkken van den insteller; zoo nochtan datze eenige natuurlijke overeenkomst met de geestelyke beteekende zaak gemeenlyk boozt wylt stel / gelykertyt wylt de aanmerkinge van alle de ordinaire Sacramenten / sijn boozt sijn onderzoekt zynde / is blyvende. De dingen / die den regenboge natuurlijk zyn / zyn voor desondvloed ook gewest: maar de kracht om de beloften te beteekenen en te versgelen heeft deselve daar en boven bekomen wylt Gods instelling. Die dingen dan morten in den regenboge aangemerkt worden die bequaam zyn om Gods lanke moedigheid en genade te beteekenen. Welke of alghemeyne, of byzondere zyn.

XXIV. De alghemeyne overeenkomst heeft MUSCULUS Welke verstandiglyk aangemerkt. 1. God wilde dat dit verbond zoude zyn een eeuwig verbond, het welke tot aan het einde der werelt zoude duuren. En daarom heeft hy ook zoodaanigen teeken opgerecht / het welke niet alleen Noach met de zyne boozden tegenboozdige tyt zoude zien / maar ook de nakomelingen den ganschen tyd des verbonds zouden konnen aanschouwen. 2. Dit Verbond heeft den aart van een Testament en uiterste wille / en is volstrekt / steunt op geen boozwaarde van onze rechtvaardigheid en Godsaligheid. En daarom heeft hy het zelve zoodaanigen teeken toegeboegt / dat van ons op gesette tyden niet en kan geviert en bygewoont worden / maar boozden loop alleen van de getyden des hemels boozgebacht word / en van hem geformeert zynde boozgesteld word aan onze oogen alleen om het zelve te zien, ende aan ons verstand om het zelve te overdenken. 3. Men moet ook aanmerken waar hy den boge het teeken zyns verbonds geplaatst heeft / en wanneer hy dezelve booztzyngt. Daar heeft hy hem geplaatst alwaar hy gezien kan worden van alle, name-lyk in den hemel. Ende niet in allerlepe plaatsen des hemels / maar in

D u b u

de

de wolken. Hy blyft hem niet boogt als in regenachtig weder, wanneer dikke wolken die boven de aarde hangen / of plasregen en dreygen / of opstooten. Hier worden wy gedwongen Gods byzondere voorzienigheyt te erkennen. Wiens goedertierenheyt upt de waarachtige wolken zelve een pegelyk toeroept / gy en hebt niet te vreesen dat upt deselve een sondbloed zal voorszinnen: Siet in haar zelis den regenboge, een pand van myn gonst / een teken des verbonds tusschen my en allen vleesche. Dat gene dat eertyts een werktuyg van myn toorn geweest is / sal nu een kenteken vertoonen van myn geduurige genade.

Als byzonderlyker aangewezenen word: in gestalte,

XXV. Maar MARTYR wyft upt de Hebreeusche Leeraaren noch een byzondere obetrenkomst aan / soo in de gestalte, als in de verwen. De boge, zegt hy / is een oorlogs gereedschap. De verbonden gemaakt / en de vynde getroffen zynde: zoo zult gy op de zelve noch ppen noch gespanne peere zien / maar de soldaaten dragen hen alzo dat syne hoopen na de aarde hangen: doch als zy bechten gaat het anders / zy trekken syne hoopen te saamen na haer aangezichte toe / op dat ze met het scharp van haare oogen inslaende de ppen op de vanden uytwerpen. God met alle bebyedigt zynde heeft den boge de peere ontnomen / de ppen weggedaan / en syne hoopen na de aarde doen hangen. Dooz deze dingen verfocht hy ons van dat wy toorn gestelt is.

en verwen.

XXVI. Van de verwen siet hy deze dingen ter haant. Upt de roffe die van waater is / en upt de natuure der verwen welke zoo het ligt als de donkerheyt van het water vertonen / wordt bewezen dat het een bequaam waarteeken is. Want God beloofde daar mede dat hy de wateren naderhant alzo zoude regeren / dat ze alles niet en zouden verdoen: Doch wat bedwingt de wateren meer als de wakinte / die in het licht en begrepen en beteekent word? Dit teken heeft in zich vermenst een byspel van dat waer / nameelyk / het hemelsche licht / waar mede God het geweld van het zelve bedwingt. GROTIUS tekenen aan dat de dyse verwen van den regenboge betekenen Gods Strengheyt, Goedertierenheyt, en Weldaadigheyt. Een ander seleert Aan oordeelt / dat de verwen van den regenboge / de Roodde, en Vuurige, en de Groene, betekenen / dat dooz het bloed een mengel gemaakt word van Heylighydt en Barmhertigheyt, op dat ze beyde dooz het vergotene bloed geopenbaart zynde / God ons zoude doen voorszinnen en Eerwaardig en Minnelijk om beyde. Welke zelve man elders ons gebied in den regenboge aan te merken een verwo van Vuur en van Bloed en van Groen Gras, en ter gelegentheyt van deselve te denken op Gods yver en Christi bloed en Barmhertigheyt, of het Leven: want Gods yver is dooz Christi bloed ten leven. Daar is ook permant die aangemerkt heeft / dat de regenboge waar mede Johannes sag dat Gods Troon om-

Jonas le Buy in Ap. 4: 3.

omringt was van een verw is geweest / in 't aanzien den steen smaragdus gelyk, Openb. 4: 3. Op dat aangewezen zoude worden / dat Gods Genaade-verbond met de Gemeynthe verschepten is van het algemeyne verbond na de sondbloet met alle menschen gemaakt. Want in dit verbond heeft God wel beloofd dat hy de gansche aarde met de watren niet en zoude bedekken / maar nochtan heeft hy somtyds geheele Landen met wreekende vlammen in asche gelegd: daarom is het Waarteeken van dit verbond met verscheptene betwen beschilbert geweest / de roode en vuurige verw tusschen de lugtige en groene uptblinkende. Maar het teeken van Gods Genaade-verbond met de Gemeynthe is van een verw nameljk van een groene en smaragdyne; op dat beteekent wierd dat dit verbond altyd een is, altyd groen is / en altyd de bondgenoten waarlyk verblyd. Want in Gods Koninkryke is niet als vrede en blydschap door den Heyligen Geest, Rom. 14: 17. Deze dingen zyn schrandeljk en wopseljk van Beleerde Mannen aangemerkt / en konnen goddygtyljk gedagt worden. Ik twyfel nochtan of ze syve verstant tot roeffeminge zullen konnen blygen. Het zy genoeg deze dingen verhaalt te hebben: de Wyse en Goddygtyge Leester mag 'er van oofderlen.

ACHTSTE HOOFT-STUCK.

Van de

BESNYDENISSE.

I. at ons nu spreken van DE BESNYDENISSE. Van de Besnydenisse. Van welke de navolgende dingen aan te merken zyn. 1. Het uytterlyk Bedryf. 2. De Goddelyke instellinge. 3. Het Onderwerp. 4. De Noodzaakelykheyt. 5. De Bedienaar. 6. De Tyd. 7. De Geestelyke beteekenisse. 8. De Affchaffinge.

II. HET UYTERLYKE BEDRYF der Besnydenisse was volgens Gods wille dit. Het een scherp mes werd het uytterlyke velletje van de manneljke schamelheyt afgesneden / het welke by den Hebreën genoemd word *gnorla* (גִּזְרֵה,) Gen. 34: 14. om zyn natuurlyk gebryk / komende van het werkwoord *gnaral* (גָּרַל,) dat is / snyten, stoppen; en by de Griekse Overzetters des Ouden, en Schryvers des Nieuwen Testaments, met een aardig woordt *Ubb 2*

ἀποστρέφειν: om dat het τὸ ἀποστρέφειν τὴν ψυχὴν βούλει. Van welk woord *Gomarus* (ad *Luc.* 2: 21.) veel dingen geleerdelyk aangetrekkent heeft. De Latynen noemen het *præputium*, zijnde dit een woord van een ontfekkeren oosfprok. Dit velleken wierdt dooz de besnydenisse afgesneden. Waarom de Joden verachtelyk en bespottelyk genoemt wierden *Apella* en *Recutiti*. En het heeft Gode behaagt om alle wyghypt des vleesches te beschaamen / en het geloove en de gehoorzaamheyt van de zyne te beproeven / een Cereemonie die permant zeer schaamtroodt maakte en bykans schandig was / tot een teeken zijns verbonds te geven: gelykewys by ook onze gantsche saligheyt gegront heeft in een zaak die het vleesch niet minschandig schynt te zyn / naemelyk het kruyce *Christi*.

Werk-
tuyg.

III. HET WERKTUYG der Besnydenisse was een snymes, dat ze zich konden maaken van allerlei stoffe / die maar tot snyden bequaam was; namelyk van Steen, Glas, of Hout: dat mogtaug een yzere mes / en 't welk zeer scherp was / hoedaanig het mes van de heel-meesters pleeg te zyn / meesten tpt gebuypt wierdt / leert *Buxtorfius* in zijn *Synagoga Judaica*. Dat eertyts steenen messen gebuypt zyn geweest besnypten sommighe daar upt om dat het werktuyg der besnydenisse *Exod.* 4: 25. genoemt wordt *zoor*; en dit woord *Ezech.* 3: 9. een steen of rotse beteekent. Gelykewys ook *Jos.* 5: 2. de messen der besnydenisse genoemt worden *charboosh zeyrim*, 't welk in 't Nederlandsch gemeenlyk overgeset wordt messen van steenen of steenen messen. Maar dit besnypt gaat niet zekker genoeg. Want *zoor* of *zour* beteekent niet alleen een steen, maar ook een scherpte; gelykewys openbaar is upt *Ps.* 89: 44. gy hebt ook de scherpte zynes sweerds omgekeert, alwaar vooz scherpte het Hebreusch woord *zour* gebonden wordt. Nu en vogten zy eertyts niet geen steenen messen. Daarom vertaalt de Chaldeesch en *Aptlegger* de vooz heenen aangetogene woorden upt *Jos.* 5: 2. dooz scherpe snymesjens.

Instellinge,
eerste-
lyk tot een
huyselyk
gebruyk
der Abra-
hamiten.

IV. De eerste INSTELLINGE der Besnydenisse is geschied *Gen.* 17: 11. in het huyz en huysgezin van Abraham, ontrent het tweeduyfendste jaar der werelt. Doch de Besnydenisse en is niet gegeven om terstont een openbaar en Algemeyn Sacrament der gantscher Gemeynthe van die eutwen te zyn; maar is gebonden geweest aan Abrahams huysgezin. De Overblyffelen der Oude Vaders met haar offerhandelyke Sacramenten te vreden ynde / konden haar geloove oeffenen / en Gode behaagen in de voozhuyt / en waaren tot de besnydenisse niet verbonden. Maar ontrent na het verloop van vier hondert jaaren / als de zigtbaare kerken byten het huyzgezin van Abraham allengskens tot het Heydendom waaren afgefallen / en de godsalige overblyffelen tot de Hemelsche Algemeyne vergaderinge overgelevert; en als ondertusschen de Republicque *Israels* wond-
derlyk.

derlyk aangroeide/ en de maate van de ongerechtigheyt der heydenen vol was/ soo is de Kerke/ de andere verwoezen zynde/ in Israël gelph als bestoten/ tot welkers gemeenschap/ in het gebruik van dezelve kerhpligten/ alle die Godt vreesden gehouden waeren sig te verwoegen. Wel zegt *Maimonides in Issure Isia, Cap. 13.* Soo wanneer eenig Heyden tot het Israëlitische verbondt sig wil begeben, en sig verbergen onder de vleugelen van Gods Majesteit, en het jok der wet op sig nemen, soo worden vereyscht de Besnydenisse, de Doop, en een vrywillige offerhande. Van die tyd af is de Besnydenisse geworpen een Algemeyn Sacrament der Gemeente. Alsoo onderscheydt de Heere Jesus deselve voer soo veel zy was uyt den Vaderen, zynde aan haare huyssgesinnen gebonden/ en voer soo veel zy van Mose gegeven is/ om te zyn een algemeyn Sacrament der Gemeente die opgerecht soude worden. Joh. 7: 22.

Daar na
der gan-
schen Ker-
ke.

V. Voerders de Besnydenisse is geboden niet alleen aan Abraham en Isaac, maar ook aan alle Abrahamieten, het zy datse uyt Sara, het zy datse uyt Hagar, het zy datse uyt Ketura, oorspronkelyk waaren/ en daar en boden aan alle zyne huyssgenoten/ ook aan den gekogten en vreinden, Gen. 17: 25, 26, 27. Want hoewel Godt toen al voorgenomen hadde/ dat hy uyt Isaaks nakomelingen alleen, en selfs niet uyt die alle, voer sig een eegen volk zoude formeeren: die tyd nogtans was nog niet gekomen/ op welken hy zyn Gemeente binnen de paalen van een volk wilde besnyten. En daar en is niet aan te twyfelden of hy heeft ook onder de andere kinderen en nakomelingen Abrahams zyne uytverhoeren gehadt. En daar en is niets zekerder/ als dat binnen de vier eeuwen/ de Besnydenisse/ en niet de Besnydenisse de sigtbaare Kerke of Gemeente/ voortgeplant is/ in alle die Oosterseke volkeren die uyt Ismael, en uyt de Soonen van Ketura, en uyt Esau, en uyt die bykomelingen die in het huys van Abraham besneden wierden/ haaren oorspronk hebben gehadt. En dat Ketura, om dat in het voerby gaan te zeggen/ Hagar selve geweest is/ willen de meeste der Joodsche Rabbinen, dog andere spreken zulks nu tegen/ en dan twyfelden zy daar aan: gelph te sien is by *Seldenum de Synedr. Lib. 2 Cap. 3.* Deze Kerken dan/ die uyt Abrahams nakomelingen met de besnydenisse getreken waaren/ maakten uyt de Algemeene Kerke van die eeuwen/ daar onder ook begrepen zynde de onbesneden kerken uyt de goddychtige overblyfselen der andere Vaderen, te gelph met de Israëliken; die Godt begon nader aan sig te verbinden en te eegenen. Ook moesten zy daar en tuschen niet gehouden worden voer vreemdelingen van het verbondt Gods/ het welke met Abraham in Christo bevestigt is/ maar moesten als Broeders getreken worden/ en metgesellen van deselve Heilige. Daar toe gebracht kan worden/ Deut. 23: 7. Den Edomiter sult gy voor geen en grouwel houden, want hy is

Alle A-
brahami-
ten wa-
ren aan de-
selve ge-
houden.

uwe broeder. En dat den vreemden in Abraham's huysgezin de besnydenisse in het eerste ook opgelegd is / heeft den Israëlieten moeten onderwijzen van de toekomende roeping der Heydenen.

Welcker
veele de
besnyde-
nisse langer
hebben be-
houden als
de ware
Religie.

V I. Ondertusschen is onder de volkeren upt Abraham voortgeho-
men veel langer verbleven de Besnydenisse als de ware Religie. Want
alleenighens van den Godt harer Vadersen afwijkende / hebben zy
zich met grouwelyke afgoderyen besmet / en zijn van Godt verwor-
pen / en bupten de gemeenschap zijns verbonds gebannen. De
Besnydenisse nochtans hebben zy behouden. Hierom verhaalen aller-
hande Schryvers van zeer veel besnedenen volkeren, behalven de
Israëlieten. *Grotius* heeft een Register van deselve opgesteld / in wot
ad Libr. 1. *De Veritate Religionis Christianae*. En veel dingen die hier
toe behooren / heeft *Seldenus* in de tersfont aangetogene plaats.

Ook ande-
re Volke-
ren hebben
de besny-
denisse
aangenom-
men.

V II. Ondertusschen is het zeker / dat ook andere volkeren be-
halven de Abrahamiten besneden geweest zyn: gelyktoes *Herodo-
tus* (in *Euterpe*) getuigt van de Egyptenaars, Æthiopers of Mooren en
Colchi. *Grotius* beweert wel dat die Mooren upt de nakomelingen
van Keturah gesprooten zyn / en de Colchi en haare nabuuren
upt de tien stammen, die Salmanasser wechgeboert heeft. Maar dat
zy beyde zoo de Mooren als de Colchi, aan de Egyptenaaren haaren
Oorspronck hebben toe te schryven / heeft *Bochartus* met sterke be-
wysredenen goet gemaakt / *Geographia Sacra Lib. 4. Cap. 26. en 31.*
En dat het gebruik der besnydenisse overgegaan is van de Egp-
tenaaren tot haar af-spruytelingen, en aloude nakomelingen, ge-
lyk *Ammianus* de Colchi noemt / verhaalt *Diodorus*, wiens ge-
loofwaardigheyt *Grotius* in dezer deele te vergeefs in twyfel trekt.
Het selve moet men stellen van de Mooren. Gedenkwaardig en won-
derlyk is het dat *Ambrosius* van de Egyptenaaren verhaalt (de *Pa-
triarcha Abrahamo*, Lib. 2. Cap. 11.) De Egyptenaaren, zegt hy / be-
snyden die gene die van het mannelyke geslagt zyn op het veertiende
jaar. De vrouwsperzoonen worden by haar op het zelve jaar besneden.
Om dat namelyk op dat jaar de mannelyke drift begint te branden,
en de maandsonden der vrouwsperzoonen een aanvang nemen. Maar
wel waarschouwt *Gomarus*: Dat aan dat verhaal (ten zy dat hy
van zynen tyd spreekt / gelyk het schijnt) om dat de oude historie
daar van verschilt / met recht kan getwyselt worden. Want dat
de Egyptenaaren van de Israëlieten, die in het midden van haar woon-
den / en eerst aangenoomen vryndelingen waren / de besnydenisse
geleert hebben / kan nauwlyks in twyffel getrokken worden.

Lib. 2.

ad Luc. 2:
21.

Welke de
Mooren
als nog
Christenen
zynde be-
houden.

V III. Deze plaats betrefft datwe van de besnydenisse der Moo-
ren, diense (: het Christendom al aangenomen hebbende :) als noch
behouden / eenige dingen hier by doen. Zags Zabo, een Bischop
der Mooren, en een Ambassadeur zijns Konings na Poortugaal
zijnde / schryft de eerste oorspronck van deselve toe aan zyn Koning-
ne

nie Maqueda. Deze wil hy dat dezelve is van welke de Heilige Schriftuurte verhaalt dat sy door het gerugt van Salomons ongelooft-ke wpsijert gezeven zynde tot den zelven gekomen is. Deze zegt hy dat van Salomon bezwangert zynde een Soon gebaart heeft / ge- noemt Melech, den welken sy als hy nu volwassen was na syn Va- der te Jeruzalem zoude gezonden hebben / om in de wet Gods onder- wezen te worden. Het welke van Salomon soz goudiglyc gedaen zynde / zoo heeft hy dezen synen Soon door de arke plechtellig gesalf tot Konink over Moorenlandt, hebbende syn voozgaande naam in den naam van David verandert. Deze naderhant in syn Vader- landt wedergekeert zynde met een groot gezelschap / in 't welk ook getweest zoude zijn Azarias, de Soone Tzadocks (die sich op de repze begevende de waare Tafelen der wet int de Arke bedecktelph zoude hebben gesolen / en ten geballe van den nieuwen Konink met sich genomen / hebbende nagebootste tafelen troulooselich in der voriger plaatze gelegd) zoo zoude alle vrouwen-heerschappyy afgeschast syn / en vastgestelt dat naderhant alleen mangspersooney / van deesen Da- vid door de rechte kinne afdalende / den scepter zouden zwaapen / en de besnydenisse ingeboert zijn / zynde door de Koninginne Maqueda daar hy gevoegt de Besnydenisse der vrouws-persooneen. Doch deese betuygen sy te behouden / niet gezeven door eenige religie, maar tot een burgerlik waarteeken van den adel haares geslachts.

Deselve dingen verhaalt Petrus Del la Valle uyt de mondt van een Abyssi- ner Prie- ster. Itiner. Part. 1. Cap. 32.

I X. Maar wie en siet niet dat deze dingen bruiselagtig en pdel syn? Maar met een van andere dingen te swijgen / welker ongerpmithepten onwaar-geen waar- hept een pgekl blykt / zoo matigen sy sich dat hovaardiglyc aan / dat lichynelic- de Koninginne die tot Salomon gekomen is / haar Koninginne is ke reden. geweest / daar nochtang lichtelich kan bewezen worden / datze geweest is de Koninginne van Gelukkig Arabien. 1. Wordt sy in de Schrif- ture genoemd de Koninginne van Scheba, i Koning. 10: 1. Doch Die tot Sa- dat dit van de Grieken genoemd word groot en gelukkig Arabien, ge- lomon ge- ruypt *Philoforgius*. Anders woxt het met een Arabisch woozdt- komen is, Homeritis genoemd. De *Nubienser Landbeschyver* verhaalt dat daar is geweest deze Koninginne geregeert heeft welk hy Bilkis, en Salomons huys de Konin- vrouwe noemt. 2. Chyristus noemt haar de Koninginne van het Zuy- ginne niet den. Doch Scheba of gelukkig Arabien is niet alleen Zuydelik ten van Moo- oplichte van het Landt *Ystraels* / maar in de Arabische taal woxt het renlandt, genoemd Aljeman, dat is / het Zuyden, gelyckerwijs *Darius* (ad Gelukkig Arabien. *Arab.* 12: 42.) uyt een Jood van *Salmanca* en ruypt *Aben Ezra* aange- teekent heeft. En *Benjamin* segt (in *Itinerario* p. 73.), Saba is Al- jeman. Chyristus dan haar noemende de Koninginne van het Zuy- den, heeft met het gemeene volck gesprooken / op dat hy al zoo ligte- lyk van een peder zoude konnen verstaen worden. 3. Chyristus doet 'er hy / dat die Koninginne gekomen is van de cynden der aarde, het welke veel gevoegelickeit gesegt woxt van de Sabeers als van de Mooren,

Mooren. Om dat daar in Africa vooz by Meroë de Hoofststadt van Moorenlandt zeer groote Landschappen zyn; de Sabeërs de uiterste plaatsen van Arabien, en alsoo ook van de aarde aan de Groote Zee bewoonen. 4. Het goud en de speceryen waar mede de Koninginne gezegt wordt haare Knechten geladen te hebben 1 Koning. 10: 2. Is in grooter overvloet in Arabien als in het landt der Mooren, waarom het van de Ezelen genoemd wordt *den Hato-φας*, dat is / specerye draagende. 5. Bochartus, die nagesien moct worden *Geograp. Lib. 2. Cap. 25.* toont onwiderleggelijk dat die dingen / die *Josephus* heeft *Antiq. Lib. 8. Cap. 2.* aangaande de Koninginne der Mooren, en haar koninklijke stadt / te vooren genoemd Saba, daar na Meroë, niet alleen onzeker zyn / maar ook een zeer groote onkunde der geschiedenissen te kennen geven. Nademaal van de Koninginne van het Zuyden der Mooren Koninginne niet en is / soo roemen de hedendaagse Mooren pdelich datze by gelegentheit / dier Koninginne de besnipdenisse / en met dezelve het Jodendom aangenomen hebben. Veel waarschijnlicher is het / dat ze die lange vooz die tyden van de Egyptenaaren, welker affetzel ze zyn / ontfangen hebben. Maar het is geloofliker dat de Sabeërs, daar *Philostorgius* van verhaalt datze desgelijks op den achtsten dag besneden worden / deselve hebben geleert van haare Koninginne, die Salomon heeft besogt.

Seer qualick is de besnydenisse den vrouws-persoonen opgedrongen.

X. Het is onberdzaam / van wie het ook mocht ingeboert wesen / dat sommige vooz een menschelek goetvinden zekere besnipdenisse / of perweg dat na dezelve gelijkt / den vrouws-perzoonen hebben zoeken op te dzingen / gelyckertwijls wy terstont van die versterde Maqueda der Mooren Koninginne, en van de Egyptenaaren gehoord hebben. Want Godt heeft dupdelik alleen den Mansperzoonen de besnipdenisse opgelegd: en de vrouwen worden in de mannen gereckent / en in en met dezelve vooz bondgenooten geschat. En dat heeft ook zyn verborgene beduydinge gehad. 1. Zyn ze daar vooz onderwezen dat de Saligheyt aan het Sacrament niet en hangt. 2. Is aangewezen de onvolmaakttheit van die Bedeeling / die t'eeniger tyd plaats zoude maken vooz een volmaakter Bedeeling / welke haar aanvang zoude neemen van een gemakliker en gemeener Sacrament / daar ook de vrouws-perzoonen aan zouden deelagtig zyn.

De noodsaakelic-heit der besnydenisse.

XI. Maar in alle volkeren die van den waaren dienst Godts bezemt zyn / is de besnipdenisse niet anders als een loutere bygelovigheyt en een quade na-aaptinge geweest van het Sacrament dat Godt aan zyn bondgenooten gegeven hadt. Maar Godt heeft getwilt dat sijn bondgenooten zeer nauw aan desselfs onderhouding gebonden zouden zyn. Gen. 17: 14. Wat mannelik is, de voorhuyl hebbende: dat de voorhuyl zynes vleesch es niet en zal hebben besneden, de selve ziele

zielezal uyt haare volken uytgeroeyt worden: hy heeft myn verbond gebrooken. Het lust my nu niet uyt te schryven het gene Geleerde Maatmen van overlange gezegt hebben tot verklaringe van de uytroeyinge eener ziele uyt haare volken. Onder anderen konnen nagezien worden *Fagius ad Exod. 12: 15. Aman in Antibarbaro, ad calcem Lib. 3. Seldenus de Synedriis, Lib. 1. Cap. 6. Et de jure naturali Lib. 7. Cap. 9. l'Emperour in notis ad Bertramum de Republica Hebraeorum Lib. 1. Cap. 2. en Henricus Ainsworth ad Num. 15: 30. 31.* Wy dunkt niet ontwaarschynnelijck te sijn dat de uytroeyinge eener ziele uyt haar volck betreeft heeft een afsonderinge van de Gemeente en van de Heylige byeenkomsten en voorregten van Gods volck, waar tegen gestelt wordt / te komen in de vergaderinge, ofte gemenste / des Heeren, *Deut. 23: 1.* Hier toe dient ook *Exod. 12: 19.* En die ziele zal uytgeroept worden uyt de vergaderinge Israëls. Dat is / sy zal weggenomen worden uyt het gezelschap der Heiligen. *Ezech. 13: 9.* zy en zullen in de vergaderinge, of geestelike byeenkomst / myns volks niet zyn, en in het schrift van het huys Israëls niet geschreven worden. Als of hy zeyde die het verbond breekt dat ik met hem gemaakt hebbe, die zal uytgeroeyt worden uyt het midden van dat volck dat met my in verbond staat / ende en zal de voorrechten van dat selve niet genieten. Wy welsie herkelijcke dood somtijts ook quam een dood die van God toegezonden wierd, en andere zeer zwaare onheelen die van God opgelegd werden / vergelijkt hier mede *Exod. 4: 24 25.* Ja ook ten sy dat de zondaar zich bekeerde / het eeuwige verderf der ziele. Hier qualijck zegt *Abarnebel*, wienig woorden *l'Emperour* bygebragt heeft: de ziele zal uytgeroeyt worden uyt dat voornaamste bondelken des levens, en de glans der Goddelykheyt, dat is, het vermaak en loon der ziele niet bekomen. Wat verhindert ons dat wy alle deze dingen in de algemeenschap van deze sprekwys niet en zouden in slupen? Het dit byegement nu heeft God het gebod der Besnydenisse willen omkruipen / op dat het sacrament / dat anders vol schaamte en smerte was / in geen verachtinge of versupen zoude komen. Van zoo grooten waarde heeft hy gewilt dat sy verbond zoude sy / dat men ook het jok van het selve / hoewel het moeijelijck was / niet gewilligheyt op zich naame. *Aben Ezra* heeft aangeteehent / dat hy in de ganse Heilige Schriftuure drie en twintig plaatsen vond / in welke God de uytroeyinge aan die gene dreygt die de verboden overtreeden; maar dat in de geboden, de uytroeyinge alleen gebonden word ontrent de geboden van de Besnydenisse, en van het Pascha behooflyck te bieren. Waar uyt blykt / dat Godt aan de Godsdienstige onderhoudinge van die Sacramenten sy volck zeer nauwe heeft willen verbinden.

XII. Welke dingen wy nochtans geen zins al zoo verstaan / als of Dit drey-
 x x x alle gement
 raakt de jonge kinderen niet, maar de volwassene.

alle de jonge kinderen die na den achtsten dag onbekinderd zijnde sterven / zouden berwezen geweest zijn ter verdoemenisse : het welke verwondert dat onzen *Chamiero* in navolginge van sommige *Baptisten* behaagt. *Lib. 3. De Sacram. Cap. 2.* Maar de meyninge is, gelijkerwys *Perkinsus* wel geschreeven heeft (in *Tract. de Sacram. Baptismi*) alle die gene die in zyn kindsheyt niet en zal besneden geweest zyn, indien hy tot de jaren van onderscheyd en wetenschap gekomen is, en dan de besnydenisse verworpen heeft, diens ziele zal uyt haar volk uytgeroeit worden. Daarom dat zeggen spreekt van de volwassene, niet van de jonge kinderen, die het verbond niet en kunnen verstaan. De redenen dezer verklaringe zijn deze. 1. Om dat de woorden van den oorspronkelijken text eygentlijk deze vertaalinge betreffen / die het vleesch zyner voorhuyt niet en zal hebben besneden. Waar uyt ik besnypt / dat deze woorden niet gerigt worden tot die gene die in zyn besnydenisse onwetende perwies lyd: maar tot deze die zijn besnydenisse kan versorgen, en dezelve niet opset versuymt. 2. Om datter bygedaan word / hy heeft myn verbond verbrooken; Alwaar een bestraffelijke daad word toegeschreeven aan den zelden / aan welken te voozen was toegeschreeven een bestraffelijke ontbeeringe. Doch een jong kind / dat zonder eenige zijne schuld de besnydenisse ontbeert / kan Gods verbond even daar door niet breeken. 3. De gelegentheyt en het oogmerk van deze bedrugginge leyd ons derwaerts. Want de besnydenisse wierd geboden aan Abraham nu 99 jaaren oud zijnde / aan zyn knechten en volwassene huyssgenooten / aan Ismael die een jonge was van dertien jaaren. Doch om dat de volwassene menschen beswaarlijk zouden hebben kunnen overredet worden om die snydinge en verminkinge / die met zoo grooten schaamte en sierte t'saamgeboegt was / te ondergaan; soo is daarom dit byeggement daar by geboegt / op dat ze vrees van grooter schaade Gods gebod niet gehoorsaamheyt zouden aannemen. Het welke gelijk het van de volwassene alleen kan overwoogen worden / alzo op haar alleen ook ziet. 4. Hier by komt dit ongemaakt. Indien de jonge kinderen na den achtsten dag in de doophuyt sterven / als verbondt-breekers uyt dien hoofde / ter verdoemenisse verwesen worden / zoo kan 'er geen oorzak genoot worden waarom men het zelve niet en zoude stellen van de jonge kinderen der *Christenen* die voozen doop sterven. Om dat den Doop niet min een teken van het verbond is als de besnydenisse. Dat dit ook het bestendige gevoelen der *Hebreen* is / kont gy zien by *Seldenum de Synedriis Lib. 1. Cap. 6.*

De Bedienaar.

XIII. DE BEDIENAAR der Besnydenisse is geweest als Vader des huysgezins *Gen. 17: 23. en 24.* Of permant anders die tot dat werk bequaam was / en in plaats van de Vader gestelt. Want *Zacharias*, hoewel by een *Priester* was / schijnt nochtans selve zyn soone

ne Johannes niet besneden te hebben / Luc. 1: 59. Een minsten blykt het niet / dat God aan eenige ojder van menschen de bedieninge der besnydenisse gebonden heeft. Nochtans kan wyt het exempel van Zipora Exod. 4: 24. 25. niet afgenomen worden / dat dezelve den vrouwen toegelaaten is geweest. Om dat in die ontsietenis / ter oorzake van het tegenwoordige gevaar / noch zy zelve / noch Mozes genoeg daar op gelet schynen te hebben van wien de besnydenisse haares soons moest geëen worden / soo het werk maar geschiede. En het blykt wel dat God de besnydenisse goed gekeurt heeft / maar niet de manier van te besnyden.

XIV. DE DAG ter besnydenisse bestemt was de agtste na de geboorte. Van welke zaak de hoogste reden wel is de wille van den gebieder / maar ook andere worden 'er niet onwaarschynelyk bygevoegt. 1. Op dat alsoo soze gedraagen wierd vooz de rederheyt der jonge kinderen / die vooz den achtsten dag naauwlyks sterck genoeg scheen te syn om de smerten der besnydenisse te draagen / onder welke de volwassene byhang besweeken / Gen. 34: 25. 2. Om dat de jonge kinderen noch versch van de moeder zijnde te gelyk met de moeder tot op den agtsten dag toe vooz onreyn worden gehouden. Deze reden heeft R. Simeon de Sone Jacbi in *Pesikta*, fol. 16. Col. 3. Waarom heeft de Wet de besnydenisse ingestelt op den 8 dag? De besnydenisse word uytgesteld tot dat de kraamvrouwe overga van haare onreynigheyt tot de reynigheyt. En deze reden schynt gegront te wezen op Lev. 12: 2. 3. Want vooz de besnydenisse word een jong kind ingewepet / en vooz het stopen van syn bloed gelyk als opgeoffert aan Gode. En God heeft wyt de onvernunftige dieren ook geen offerbeesten aangenomen als na den sevendenden dag / Exod. 22: 30. Lev. 23: 27. 3. Het strekt ook tot onderwysinge / op dat wy niet en zouden meynen dat de zaligheyt aan het uytwendige teken hangt / wiens gebuyk anderzins van den Wyzen / en Godertieren God tot op den achtsten dag / vooz welken zeer veel moesten sterben / niet en zoude uytgesteld geweest syn. Daarom ook zelfs Dader Abraham in de voorhuyl geregtveerdigt is. Rom. 4:

Den Dag.

Lichtfoot
ad Luc. 1: 21.

XV. Ik doe 'er niet by met sommige (welke ik nochtans niet en ontkenne zich te kunnen verdedigen met de aanzienelykheyt van Cyprianus, en ses hondert ses Bisschoppen in een Concilie van Cyprianus t'saamengeroepen. Siet *Epistolas Cypriani Lib. 3. Epist. 8.* die in den byuk van *Pamelius* de. 59 is) dat den Dag van Christi wederopstandinge, die in oorde der dagen den agtsten is / en in welke de ware besnydenisse en onze zaligheyt ganschelyk vervult en volbracht is geweest / vooz deze verhojgenheyt voorgebeeld is. 1. Om dat Christus nergens gezegt word ten agtsten dage wederopgestaan te syn / maar of op den derden dag na de dood / of op den eersten dag der weeke. Doch deze is in opzicht tot de besnydenisse niet meer den agt-

Het en blykt niet dat daar door voor gebeeld is geweest in den dag van Christi wederopstandinge.

sten als elke der andere daagen. Ook plegte van de eerste der booztiger weeke de achtste niet genoemd te worden / nademaal de weeke met den sevendendag besloten word: van welke getelt word de eerste der nieuwe weeke. 2. Om dat de besnydenisse een Boozgebedt geweest is niet zoo zeer van de wederopstandinge als wel van de lydingen, en van de dood Christi; gelik wy terfont zullen toonen. 3. Ook schynt dat niet naauwkeuriglyk gesegt te worden / dat de waare besnydenisse en zaligheyt op den dag van Christi wederopstandinge ganschelyk vervult en volbracht geworden is. Want wat aangaat de verwerving der saligheyt / deze is volbracht in Christi dood. De volbrachte of volmaakte toepassing der verwozene saligheyt / bereyscht niet alleen de weder-opstandinge Christi upt den dooden; maar ook yn opbaart ten hemel: en verwacht yn wederkomste tot het algemeyne oordeel. Geen reden is 'er dan / waarom deze daagen min hebben moeten boozgebedt worden als den dag der wederopstandinge. Men moet zich wachten dat men zich in toepassing die van eppen upbindinge yn niet te veel bypheyt en gebede.

De betee-
kenisse in
gemeen.

Lichtfoot
ad Matt.
28: 19.

XVI. De geestelike BETEKENISSE van de Besnydenisse is zoo booztreffelyk / als het teeken selve verachtelyk en bykans schaamte waardig schynt te yn. In het gemeen is het geweest een teeken van Gods verbond met Abraham / Gen. 17: 11. Waarom het dooz een Sacramentele spreekwoys het verbond genoemd word vers 10. 13. en niet alleen een teeken / maar ook een zegel. Het welke niet alleen onzen Paulus gesegt heeft Rom. 4: 11. maar ook de Meesters der Jooden. Welker woorden upt den *Jerusalemischen Thalm. Tract. Berachot* aldus luyden: Gezegent zy hy die den geliefden van den buyk af geheyligt heeft, en een teeken in zyn vleesch gestelt heeft, en zyne kinderen GESEGELT HEEFT MET HET TEEKEN des Heyligen verbonds. Godt hadt aan Abraham / en aan yn zaad / ja upt yn zaad beloofd den Messiam, en met den Messia allerlei segeningen, aardische / geestelike / hemelsche. Van Abraham hadde hy geeyst dat hy voor zyn aangezigt zoude wandelen. Deses verbonds teeken en segel was de besnydenisse: en die gene die dezelve behooslyk na Gods boozschijft ontfingen / die wierden plegtelyk van God selve verklaart deelgenooten te yn der beloften, die aan Abraham gedaen waaren: en met enen betuygden zy datze met waaren geloove aan naamen den beloofden Messiam, en van hem allerlei segeningen verwagteden. En alzoo werd haar de besnydenisse een segel der regtveerdigheyt des geloofs, Rom. 4: 11. En de besnydene wierdt gesegt in te gaan een veylige verblyf-plaats te hebben onder de vleugelen van Gods Majesteit. Maar met dezelve daad verbonden yn zich selven ook tot een oprechte onderhoudinge van den ganschen Godsdienst, ja van alle de geboden Gods, gelikertwoys den bondgemeen

ten van den grooten Godt betaamt. Daar en is niet aan te topfelen / of uyt de overblyfselen der oude godroytigheyt is dat gebedt / het welke de hedendaagsche Jooden in de besnydenisse van haar jonge kinderen gebruiken. Gelykerwys gy dit jongken hebt doen in tre- Buxtorf. den of aangenoomen, in het verbond van onsen Vader Abraham: doet Syn. Jud. hem alsoo ook in-treden in de Wet Moïsis, in het Huwelyk, *genm*, Cap. 2. (*Seldenns de jure Naturali Lib. 11. Cap. 2.* set het over in de bescher- minge, of saligheyt) en in de Goede werken.

XVII. Byzonderlyker worden de drie voornaame hoofstukken Bysonder- van onse gansche religie dooz het voorgebeeldt der Besnydenisse afge- lyker. schaduwt: naamelyk onse ELENIGHEYT, VERLOS- SINGE, en DANKBAERHEYT.

XVIII. DE ELENIGHEYT des menschen bestaat ten Door de deele in de sonde, ten deele in de straffe der sonde. Dit hejde wordt Besnyde- dooz de Besnydenisse beteekent. Want de voorhuyl, dat is / het nisse word nyterste velleken van het lit dat tot de voorteeeling verordneert is / beduydt het welke dooz de besnydenisse moest afgesneden worden beteekent des men- die ondeugentheyt van den ganschen mensche / welke nu van den eer- schen El- sten oorspronk af in hem is / en in de Schriftuure de voorhuyl des endigheyt. herten, en het onbesneden herte dikwils genoemd wordt. Deut. 10: 16. Jer. 4: 4. Lev. 26: 41. Jer. 9: 26. Endie pynelyke afnydinge van een vleesig deelje beteekende / dat de gansche mensch waardig is van de gemeynschap Gods en aller heyligen ewiglyk afgescheyden te worden / met groote en ondraaglyke pynen, soo der ziele, als des lichaams.

XIX. Niet min klaarlyk doen sig hier op DE VERLOSSER De Verlos- en VERLOSSINGE der menschen. Want dooz dit Sacra- fer en de ment wierdt beteekent en versgelt. 1. Dat uyt den nu besnedenen Verlossin- Abraham Isaac soude geboren worden / Gen. 17: 16. De Vader ge. van dat gesegende Zaadt / of van de Messias, die alle sonden / ende alle onse straffschuld op sig soude nemen en versoenen. 2. Dat die Messias zyn bloed dooz de mensche soude vergieten / sonder welk geen versgellinge van het genaade verbondt is: en dat hy van het begin van zyn leef-tyt af zyn lyden soude aanvangen. 3. Dat hy met ons het selve vleesch en bloed deelagtig geworden zynde Heb. 2: 14. afgesneden soude worden uyt den lande der levendigen Jer. 53: 8. en dat tot behoudinge zyns lichaams, het welkede gemeyntheit is Eph. 5: 23. Gelykerwys in de vleeschelyke besnydenisse een stuksken des lichaams afgesneden wierdt / op dat de geheele mensch uyt zyn volk niet en wierdt uytgeroeyt. 4. Dat deese ons sal geven afnydinge en een uytreckinge van het lighaam der sonde, dooz de Wedergeboorte en Heyligmaakinge, die in de Heerlykmaakinge voltrokken worden Col. 2: 11. Dit meyn ik dat de oude Jeraaren der Hebreren gewilt hebben / als zy zeiden / Een Joden-geoor, van die tyd af als

hy een Joden genoot word, is een nieuw gebooren kind gelyk. En nademaal dit by de Rabbinen zeer bekend geweest is / 300 gaf Christus aan Nicodemus, die 300 onverstandigh van de wedergeboorte vraagde / met recht tot antwoorde / Zyt gy een Leeraar Israëls, en weet gy deeze dingen niet? Joh. 3: 10. Sy leerden dat in die gene die besneden wierdt een nieuwe ziele, die onder de vleugelen van Gods Majesteit was gekomen / en met een kus van den grooten Godt was ontfangen / upt zekker hemelsch paleys neder quam gleden. Met welke omwegen het gelooflyk is dat de oude de Geestelyke wedergeboorte beschreven hebben; welke van de jongere niet verstaan zijnde / in benzelachtige spreekjens verandert zijn. Siet doch hier over na Seldenus, *De Jur. Natur. Lib. 2. Cap. 2.*

Ende de
plichten
der Dank-
baarheid.

XX. Epndelyk in het gebruik van dit Sacrament werden zy vermaant aangaande de schuldige DANCKBAERHEIT. 1. Datze een inwendige, verburgene / en geestelyke godzaligheyt zouden oeffenen / gelykerwijs de besnydenisse aan een verborgen en bedekt lide des lichaams geschiedde / Rom. 2: 28, 29. 2. Datze haar aardsche leden zouden dooden Colloss 3: 5. dat is / datze ook die begeerlijkheden die haar onlangs de aangenaamste en de bemindste waaren zouden afleggen. 3. Datze met de wereld, die in het booze gelegen is / geen gemeene vriendschaps-verbonden meer en zouden hebben / gelykerwijs de Abrahamiten, dooz de besnydenisse van andere volkeren afgesondert zijnde / der zelfvervriendschap verfinaden: als upt de betuppinge van Jacobs zoonen blijkt Gen. 34: 14, 15. Dit wierd van haar wel gezegt met een verkeert gemoedt; dat geene nochtan dat gezegt wierd was recht. Vergelykt hier mede Wandel. 10: 28. Een besnedenene, zeggen de Hebreëen, is uyt de algemeenheyt der heydenen uytgegaan. En waarlyk de besnydenisse was een groot deel / en gelyk als de grondslag / vanden middelmuur des afgeschepels. 4. Watter niets 300 swaardoenelyk, 300 moejelyk / soo imertelyk, niets soo vreemt, dwaas en belachelyk booz de wereld / in den dienst Gods en is / 't welck zy niet gewilliglyk en gaarn / op Godts bevel en tot zoner eere en zonden ondergaan / noch naam noch leven zelfs niet dierbaar daar by achtende.

De Duur-
ringe der
Besnyde-
nisse is ge-
bonden
aan de
eeuwe des
Ouden Te-
staments.

XXI. Godt heeft DE DUERINGE der Besnydenisse met deeze woorden uptgebeeld Gen. 17: 13. En myn verbondt zal in u lieder vleesch zyn, ten eeuwigen verbonde, of tot een verbondt der eeuw. Met welke nochtan niet te verstaen is van een altydblyvende duuringe tot aan het eynde des werelts toe. Bekent is de onderscheppinge / van deze Eeuw, gelykerwijs men eertijds spakh / welke de gansche Bedeeeling des Ouden Testaments behelste / en van de toekomende Eeuw, die van den Apostel de toekomende werelt genoemd wordt / Heb. 2: 5. tot welke eeuw behooren de dagen des Messie. Doch het gene ingestelt is tot een verbondt der voorige eeuw / dat moet niet

niet uytgestrekt worden tot de laater etuwe / die een andere gedaante en een gantsch andere Bedeelinge zoude hebben / volgens de standvastige taale der Propheten.

XXII. Woer dat de besnydenisse in de dagen van een blyder Testament afschaffte zoude worden / word aldus bewesen: 1. Om datse behoort tot die schaduwen, die / dewylse het toekomende lighaam voorbeelden / aan het nu tegenwoordige lighaam de plaatze hebben moeten overgeven / Coloss. 2: 17. 2. Om datse was een groot gedeelte van die scheids-muur die de Joden van de Heydenen onderscheptede / en wiens hepling doo Christus doot heeft moeten los gemaakt worden / de vyandschap, namelijk de wet der geboden in infertingen bestaande, te niete gemaakt zynde: op dat hy die twee soude in hem zelve tot eenen nieuwen mensche scheppen vrede makende, Eph. 3: 14. Dit was zeker van ouds voorsegt / dat de heydenen met Israël mede-ersgenaamen / en mede-leden / en mede-genooten der zelve beloftenisse zonden sijn / Ephes. 3: 6. siet Deut. 32: 43. Jes. 19: 24, 25. en 60: 3. &c. Doch deze vereeniging tot een lighaam heeft niet moeten geschieden doo insluptinge der heydenen met Israël bliven dezelve heyning-muur der infertingen, (Want die was veroorzakeert om de afsonderinge en de vyandschap te bevestigen) maar doo verbreekinge van die heyning-muur. Want in Christo Jesu en heeft nog besnydenisse eenige kragt, nog voorhuyt: maar het geloove door de liefde werkende, Gal. 5: 6. En alle die uyt den geloove zyn, het zo besnydene / het zo niet / die zyn Abrahams kinderen, Gal. 3: 7. 3. Om dat in de besnydenisse betreekt wierdt / dat het bloed des nieuwen Testaments nog niet en was vergoten, dat de Messias uyt het zaad Abrahams noch niet en was geboren, of ten minsten noch niet uytgeroeyt en was tot zaligheyt van sijn geestelick lighaam. En als nu doo de verkondinge des Euangeliums aan de werelt bekendt was gewoorden dat deze dingen geschiet waaren / soo was het noodzaaklik dat dat geene afschaffte wierdt / het welke getuygde dat deze dingen noch niet en waaren geschiedt: op dat geen insellinge Godes bevonden wierdt tegen de waarheyt te getuygen. Hier toe behoort dat zeggen van Paulus / Gal. 5: 2, 3, 4. Siet, ik Paulus zegge u, zo gy u laat besnyden, dat Christus u niet nut zal zyn. En ik betuyge wederom eenen yegelicken mensche die hem laat besnyden, dat hy een schuldenaar is de geheele Wet te doen. De sin is / die de besnydenisse als een noodzaaklik deel van den dienst die van Godt ingestelt is / of als een middel der rechtveerdigmaaklinge ontfangt / die verbreekt sich zelve van Christo. 1. Om dat hy wil dat noch noodzaaklik is dat teeren het welke getuygt dat alle dingen doo Christum noch niet volmaakt sijn. 2. Om dat hy / nademaal de besnydenisse van de overige Ceremonieele Wet / tot welke zo gelyck als een ingang is / niet en kan afschepden worden / sich zelve doo het ontfangen der besnydenisse tot

Maar is in den Nieuwen Testamente afgeschaffen.

tot de onderhoudinge van de gansche Ceremonieele Wet verbindt. doch dit is te ontkennen de komste van Christus / en de tyd der verbeteringe, en der vryheyt. 3. Om dat nademaal de rechtveerdigheyt des menschen voór Godt of geheel uyt eygen werken moet zyn / of geheel uyt Christo; en deeze twee dingen niet en konnen t'saamgeboegt worden / Gal. 2: 21. en 3: 12. 18. die in de besnydenisse als in syn werck de rechtveerdigheyt soekt / van Christi rechtveerdigheyt vervallen is; en het alzoó nootzaakelyk is / zoo hy de zaligheyt zal bekomen / dat hy de gansche wet onderhoude / het welcke dewijle hy niet en kan doen / zoo moet hy weten dat hem alle hoop van zaligheyt afgesneden is.

Het welcke nogtans allengskens en omfigtelik heeft moeten geschieden.

XXIII. Doch de affschaffinge van deeze besnydenisse / die eerst verflauwde, naderhandt stierf, en eyndelik gestorven is en doodelik geworden / heeft haare trappen. 1. Heeftse beginnen te verflauwen in de besnydenisse Christi, die sich der wet voór de upberckornen onderwerpende / en die onderwerpinge niet en ontfangen van het waarteecken der besnydenisse betuigende / sich zelven bewees dat upberckornene zaadt Abrahams te zyn / om wiens toekomende geboorte voór te beteecken de Besnydenisse in den eersten verordineert was. Van die tijdt af dan heeft de besnydenisse een groot gedeelte van haare beteeckenisse verloor: zijnde nu die gene tegenwoordig / dien zy beteehende te zullen komen. 2. Meer is zy verswaht / na dat Christus in het dertigste jaar zijnes ouderdoms sich zelven aan Israël geopenbaart heeft / en van Johannes aangewezen is als het Lam Gods dat de zonden der werelt wechneemt / en van den Vader openlik erkent is voór zyn gheselben Soone / die van alle moest gehoor worden. Want toen is het Euangelium der vyphet en des Koninkrijks begonnen gepredikt te worden; en toen is de Doop, zijnde een teeken dat met de Besnydenisse in de grond der bedupdinge over een komt / geuypt geworden / als een Sacrament der inlyvinge in een treflyker verbondt, waar door de Besnydenisse veel waardigheds quam te verliezen. 3. Als Christus stierf, begon zy te sterven. Want als hy uyt het midden zijnes volks uptgeroept is tot zaligheyt van zyn gansche geestelike lichaam / en met zyn bloedt het Nieuwe Testament verzegelt heeft / zoo is al dat geene verblut dat de Besnydenisse van den toekomende Messias hadde voórbedupt / en tot het welcke Christus door zyne besnydenisse sich had verbonden. En alzoó is dat handschrift, dat den Borge Christo en den geloovigen eenigfins tegen was, aan zyn kruyce gescheurt / Col 2: 14. 4. Ganschelyk is zy gestorven, na dat Christus uyt den dooden opgewekt zynde / de quitantie, die een getuigenisse van de volkomene betaalinge was / van den Vader heeft ontfangen / en gelyk als aan de gansche werelt vertoont. De geloovigen nochtans waren zoo blind ontrent de verworpenen en haar aangebo-dene vyphet / dat Petrus zelfs van noden had door een hemelsch geschiet onder-

te onderwezen te worden / Handel 10: versf. 28. 34. 35. 47. 5. Doch-
tans was zy noch niet doodelyk: maar zoo lange de Gennepnte noch
niet genoeg onderwezen was aangaande haar byzheyt / konde zy zom-
tyds om de effenisse der zwakke te vermyden voorzigtelyk gebruikte
worden / vryelyk nochtans / niet wyl conscientie van Godsdienst / maar
volgens het oordeel der Liefde en der Voorzigtigheyt, op dat de Joden /
die aan haar Waderlyke gewoonten al te seer hingen / van de Christely-
ke Godsdienst niet en zouden verbyzeint worden: op welke wyze Ti-
motheus besneden is / zynde van een Joodsche moeder geboren / Hand.
16: 1. 5. 6. Maar na dat de natie der Joden, hebbende het Evangelium
betacht / van God verworpen is / en voortgegaan heeft de Besnyde-
nisse / als een noodzaakelyk deel van den Godsdienst, ja van de regt-
veerdigheyt, hardnekkighlyk aan te byngen / en de Gennepnte aangaan-
de haare Wyzheyt genoegzaamelyk onderwezen geweest is / soo is de
Besnydenisse doodelyk geworden / als zynde een merk-teeken van de
by-geloovigheyt, en een livrey van de ongeloovigheyt der Joden / en
een verlocheninge van de Christelyke Vryheyt, gelyk wy wyl Gal. 5:
2. 3. hebben getoont.

XXIV. Lichtelyk is nu die Vraag op te lossen / of de natie der De Jood-
Joden na dat ze in een groote menigte tot Christum in de laatstetyden sche natie,
bekeert zal zyn, de besnydenisse haarer jonge kinderen godsdienstiglyk na dat ze
zal behouden. *Wyl dunkt dat men zelfs daar aan niet twyfelden moet tot Chri-
of men heeft op deze vraag oorkennender wyze te antwoorden / en stum sal
dat om de bygebrachte redenen. Want dezelve zyn zoo daanig / dat ze bekeert
bewyzen dat niet alleen de Heydenen, maar ook de Joden, in de vry- zyn, salde
heyt des Nieuwen Testaments, van de besnydenisse, die de band van besnyde-
het gansche jok was / byp zyn. En waarlyk beoorder gelegentheyt moet nisse haa-
ganscheelyk de zelve zyn. Het voordeel der Joden, dat te vooren groot rer jonge
was / is nu geen. Niemand heeft onder Christo waarom hy in het kinderen
vleesch zoude roemen. Paulus rekenende dat voer schaade en byz / houden.
Philip. 3: 7. 8. In Christo en is geen onderscheyd van Jode en van
Griek van Besnydenisse en van Voorhuyt: maar Christus is alles in allen,
Col. 3: 11. Zynde alle voordeel van eenige natten boven de andere gan-
schelyk weggenomen. Wy, zegt d'Apostel / en kennen van nu aan nie-
mant na den vleesche; dat is, waardeeren ulemaant hoger om de geslachts-
rekening der Weylige Waderen: en indien wy ook Christus na den
vleesche gekent hebben, dat is / in de vleeschelyke maagschap met den
Messia enig voordeel geslcht hebben! nogtans en kennen wy (*hem*) nu
niet meer (*na den vleesche*), alle ons gelust stellen wy eenighlyk in de Gee-
selphie vereeniging met Christo door den geloove / 2 Cor. 5: 16. En na-
demaal God nu in geenigen zin een aannemer van persoon en is / Hand.
10: versf. 34. soo sal het ons nu niet meer geoorloft zyn het geloove on-
tes Heeren Jesu Christi, des Heeren der heerlykheyt te hebben niet aar-
neminge des persoons, Jac. 2: 1. of de Abrahamiten, als soodanige /
p p p p in het*

In het Koninkryke Christi merder te achten als Barbaren of Seythen, die even dierbaar geloove met haer vercregen hebben, 2 Petr. 1:1. Met een woord zal ik besnyden / de Besnydenisse van de gelovige Israëlieten in de laatste tyden / zoude syn of een voorregt, of een tall en jok. Maar geen van beyde kanse syn. Niet het laatste, om dat zulk's stypt tegen de vyfheyt dooz Christus verwozen: welke in die geluklike eeuw upnemendlyker heerlyk moet wesen / gelyk betaamdelijk is. Niet het eerste, om dat het Euangelium des Koninkryks alle upnemendheyt van den eenen boden den anderen weg genomen / en deze beyde een gemaakt heeft, Ephes. 2:14.

Het gevoelen van Jacobus en van Paulus aangaande de besnydenisse.

XXV. Twee redenen nochtans hebbe ik boz het tegendeel gehooft / die eenigen schyn zouden hebben / maar ook alleynlyk een schyn: waar van de een up het Nieuwe Testament genomen was / de andere up het Oude, up het Nieuwe is stip van een geleert Man in bedenkinge gegeven die redenering van Jacobus en van de Ouderlingen tot Paulus, Hand. 21:21. En zy zyn aangaende u berigt, dat gy alle de Joden, die onder de Heydenen zyn, leert van Moses afvallen, zeggende dat zy de kinderen niet en zouden besnyden, nog na de wyze der Wet wandelen. Maar als dat een groote opschuddinge onder de Jucraars der Wet / die nochtans in Christus geloofden / quam te verwekken / soo siet Jacobus Paulo aan / dat hy die dingen zoude doen waar up zy alle zouden konnen weten / datter niet en was aan 't gene daar van zy aangaande Paulo, berigt waaren, maar dat ook Paulus alzoo wandelde dat hy de Wet onderhield, vers 24. Na welken raad Paulus gelustert heeft. Waar up besloten schyn te worden / dat dit de waare ineniging van Pauli leere is / dat de Heydenen wel niet gehouden syn aan de besnydenisse en andere ceremonien: maar dat nochtans de Joden ook aangenomen hebbende het geloove Christi / haare kinderen moeten besnyden / en volgens de gewoonten der wet wandelen: aangezien hy op de aanraadinge van Jacobus, het vermoeden van de tegen gestelde leere metter daad van sich af keert.

XXVI. Maar men indet hier ondetscheppendlyk aanmerken d'ye dingen. 1. De waare Leere van Paulus. 2. De lasteringe hem haatellyk opgewoopen. 3. De raad van voorzigtigheyt hem van Jacobus en de Ouderlingen te getnoet geboort. Waarlyk Paulus / synde een upnemend verkondiger der Christelike Dyfheyt / om sloeg soo Joden als Heydenen die den Euangelio roegedaan waaren van de noodsaakelykheyt der besnydenisse en der andere ceremonien. Hoepende tot alle / de Besnydenisse en is niets, en de voorhuyl en is niet, maar de onderhouinge der geboden Gods, 1 Cor. 7:19. En hy vergeeft de wet hy een voogt, onder wiens bewaeringe de Oude Kerke gewest is / gelyk als in haarkindsche jaaren: doch het Koninkryke der Hemelen op aarden nu opgerecht synde / soo getuygt hy dat de selve Gemeente tot haer volwassene jaaren gekomen is / welke geen boogt meer

meer dan noden hebbende onder die eerste beginselen der werelt tot geen dienstbaarheyt wederom moet gebragt worden; Gal. 4. Het welk seker soo Joden als Heydenen begheeft. Dat goed des Nieuwen Testaments verkondigde hy over al met wyden en ronden monde. Nochtan en was hy daar niet toeger dat men de zwakheyt der Joodsche Woederen petweg toegaf in de oefeninge van die vryheyt, 300 maar twistgierigheyt, en gevoelen van noodzaakelykheyt en van regtveerdigheyt, van de onderhoudinge der ceremonien was afgeschepden. De Lasteringe draapte dezendingen over zich / als of ze van hem tot veragtinge der Wet geschededen / en hy een Afval van Moses leerde / en niet de andere Woongangeren des Christelphen geloofs in dit deel der Leere niet over een stonde. Het welke waarlyk anders was. Want het en is geen veragtinge der Wet, te leeren dat zy door Christum voldaan is / gelyk het ook niet strekt tot verachtlinge van een Handschrift, dat het / de betaalinge geschied zynde / gescheurt word. En het en is geen Afval van Moses, Christum den geber der Wyshheit te verkondigen / den welken Moses selfs geboden heeft te hooren. Ook quam Paulus niet de andere Apostelen niet qualijk over een: dewylle zy des gelyks volgens het besluit van de Jerusalemsche Synode de wyshheit van het joh leerden / en Paulus geenzins en omkonde dat men in het oeffenen van die wyshheit de liefde en de voorzichtigheyt tot raadsliden moete nemen. Maar nochtan heeft de Lasteringe opene oeten gevonden: en veel der Woederen / die van de Leere der Apostelen niet na waarheyt onderrecht waaren / bemoeiden van hem anders. Hier van quam die raadgebelyge / dat hy ook zelve onder het oog van alle eenige zekere ceremonien soude onderhouden: niet op dat eenig vooroordeel verwekt wierdt tegen het recht en Christelyke wyshheit / welke hy gepredikt hadde: maar op dat hy openbaar soude maaken / dat niets van hem hooverdiglyk / en 't welk oorsaakt tot een rechtvaardigmisnoegen mochte geven / gedaen word: en dat het was een duple lastering / waer mede men hem na gaf dat hy niet verbodiglyk van Moese geboelde: enden Joden de verachtlinge der Wet leerde. Dezen raad gehoorzaamt d' Apostel / niet dat hy de dyft van die beraars goed huurde / maar om de lastering te wederleggen / en zich voorzichtiglyk en gebiediglyk na de zwakke te woegen. Alzo is hy den Joden geworden als een Jode, op dat hy de Joden winnen soude: den genen die onder de Wet zyn, als onder de Wet zynde, op dat hy de gene die onder de Wet zyn, winnen soude, 1 Cor. 9: 20. Welke dingen behooflyk overmoegen zynde / soo is het klaar / dat wyt deze plaats ganschelyk niet besloten en kan worden dat de besnydenisse in het beheerde Israël altyd soude duuren.

X XV 11. Wyt het Oude Testament word tegengeworpen / Ezech. Wat de cap 44: 9. Alwaer de Heere / beschryvende den staet der Gemeente onbesnede.

Hy p p 2

name van

Herte en van Vleesche zyn by Ezechiel.

na de beskeeringe der Israëlieten, alsoo spreekt: Geen vreemde, onbesneden van herte, nog onbesneden van vleesche, zal in myn heyligdom ingaan. Mer welke woorden de wegdoeninge van de boozhuyt / 300 des vleesches, als des herten, onderscheppendelyk afgepicht word van alle die gene / die recht hebben om in het heyligdom in te gaan. In dien in het gemeen van de voorhuyt gehandelt werd / soo soude het openbaar zyn dat men dat van de boose gestaltenisse van een onherboorten gemoed mogt verklaaren. Ook lyden de voorhuyt des vleesches updrulikelijc genoemt werd / soo soud 'er geen verhinderinge zyn / waarom wy die Prophetische spreek wys, up de wijzen van doen des Ouden Testaments genomen / niet gescheppelijc en souden verstaan. Maar nu / dewijl 'er een dadelijcke meldinge word gemaakt van de voorhuyt, 300 des vleesches, als des herten, 300 schijnt het ganschelyk noodsaakelijc te wesen / dat wy het eeue wel geestelyk, maar het andere letterlyk verstaan.

XXVIII. Tegen deze redenkabelinge stelle ik deze aanmerkingen. 1. Dat de gansche t'samenhegtinge der woorden Ezechiels, aangaande den opbouw van den nieuwen Tempel, geestelijc en onreppendelijc is / zijnde de gelijkenissen up het Oude Testament genomen / welke alle / geestelijc met den Staat des Nieuwen Testaments overeenkomt / geestelijc up te leggen zyn. 2. Dat de boozhuyt des vleesches en des herten onderscheppen is / en dat ze beyde nochtans geestelyk zyn. Want de voorhuyt betekent geestelyk alle dase gestaltenisse des menschen. Hierom leesen wy van de voorhuyt der lippen, Ezech. 6: 11. en der ooren, Jer. 6: 10. Handel. 7: 51. In alle onreynheyt, ook der vrugten, welker gebuyt Godt verboden hadt / word een voorhuyt genoemt / Levit. 6: 19. 23. De voorhuyt des herten dan betreft / in die Prophetische stijl van Ezechiel, de onreynheyt des gemoeds, en der inwendige harts-togten: de voorhuyt des vleesches beduyd de onreynheyt der uytwendige handelingen die door het lichaam geschieden / volgens de onderscheppinge Pauli / 2 Cor. 7: 1. Beyde die onreynheden moeten afgelegd worden van die gene / die gereekent zal worden tot de gemeenschap van Gods volk te behooren. Wie zal klimmen op den berg des Heeren? en wie zal staan in de plaatze zynere Heyligheyt? Die reyn van handen, en suyer van herten is, Psal. 24: 3. 4. 3. Inzonderheyt moet men aanmerken / dat hier niet gesproken en word van de Israëlieten, maar van de Vreemden, die tot het heyligdom toegank souden hebben. Deze zullen waarlijc in dezen nieuwen Tempel haar plaatse hebben / Jes. 56: 5. 7. en zy en zullen niet behoeven te seggen / De Heere heeft my gansch en gaar van zynen volke gescheyden, Ders 3. Doch dezen in de laatste dagen de noodsaakelijcheit der Besnijdenisse op te leggen / van welke zy middelertijt vry geweest zyn / strijd / gelijk getoont is / regel-regt tegen de Leere des Apostels.

NEGENDE

NEGENDE HOOFSTUCK.

Van het

P A S C H A.

I. **D**E Afnemende Man SAMUEL BOCHAR. Kort be-
 TUS heeft de gausche Leere van HET PASCHA ^{grip der}
 uptermaten geleerdelpi en wijsdruftig upgelegd / ^{saaken die}
Hieroziici sui Lib. 2. Cap. 50. Maar om dat dit seer ^{te seggen}
 booztreffpke / en zeer kostelpke Boek zelden in de ^{zyn.}
 handen der studeerende jeugt is / 300 heeft het my
 goedt gedagt / de saaken / die hy wijsdloopiglych verhandelt heeft / in
 't kort by een getrokken zijnde / in dit Hoofst. stuk te vertoonē. Alsoo
 nochtang / dat wy in de ordze van verhandelinge somtijts ons oordeel
 volgen / en hier en daar die dingen tusschen invoegen / die wy van el-
 ders aangemerkt hebben. Met een lichte veder sullen wy derhalven
 deese seben dingen overloopen. 1. De Naam van Pascha. 2. De
 Tydt. 3. De Plaats. 4. De Bediemaars. 5. De Gasten. 6. De
 Wyzen van doen. 7. De Verborgentheyt.

II. DE NAEM van PASCHA is Chaldeensch, gelyk *Philo* Wat Pascha
 wel aantekent. In het Hebreeusch wordt het genoemd *Pesach*; by betee-
 de Ouden *Phase* en *Phasec*. Het woortel-woort *Pasach* beteekent over-kent?
 gaan, voorby-gaan, door-gaan. Alsoo wordt het in Pascha genoemd /
 om dat Godt / als hy de eerst-geboorene der Egyptenaaren doode /
 der Israëlieten deuren voorby-ging, of over-sprong, siende dat der
 selver posten niet het bloed van het Lam bespyngt waaren / *Exod. 12.*
vers 13. Alsoo bebyddet Godt Jerusalem / door-gaande, of over-sprin-
 gende, in 't Hebreeusch *Pasach*, daar hy den anderen volkeren de
 verblinde straffen doet betaalen / *Jes. 31: 5.* Maar het woort *Pa-*
scha is van veelerley beteeckenisse. En beduydet. 1. De voorby-
 gank van den Engel, die / de eerstgeboorene der Egyptenaren slaande /
 de huysen der Israëlieten over-sprong. 2. Het lam dat ter gedagtenisse
 deser bebyddinge geslagt wierdt / *Exod. 12: 21.* Slagtet het Pascha.
Luc. 22: 7. De dag der ongehevelde brooden quam, op den welken het
 Pascha moest geslagt worden. 3. De Offerhanden die doen ter tijdt te
 gelyk met het Lam God plagten opgeoffert te worden / *Deut. 16: 2.*
 Dan sult gy den Heere uwen Godt het Pascha slagen, schaepen en
 runderen. 4. De Vier-dagen, op welke deese dingen plechtelyk ge-
 schie-

P p p 3

schieden. Luc. 22: 1. Het Feest der ongehevelde brooden, genaamt Pascha, was na by. En om dat op dieſt onſe Heere Chriſtus geleden heeft / ſoo hebben ſommige der Ouden / maar die van de Hebreuſche taal onkundig waaren / den naam van Paſcha gehaalt van het Griekſche woord *πασχα* *paſcho*, dat iſ / ik lyde.

III. DE TYDT wordt duydelyk aangeteekent / Lev. 23: 5. In de eerſte maant, op den veertienden dag der maant, tuſſchen twee avonden iſ des Heeren Paſchen. Alwaar gy aan te merken hebt. 1. De Maant. 2. De Dag. 3. De Uuren. DE MAANT wordt genoemt Abib, Exod. 13: 4. Elders Nisan, Neh. 2: 1. Eſth. 3: 7. Abib beteekent by de Hebreu een verſcheayre. Daar van daan hadde de maant dien naam / om dat in die warmer landen / en met naamen in Judea, in die maant / die ten deele met onſen Maart, ten deele met onſen April over-een komt / de hoop- gewaſen / tot het leven noodſaakelyk / na 't getuygeniſſe van *Philo*, ryp worden: en de Iſraeliten op die tyd den ſikkel begouden te ſlaan in het hoop- gewas / Dent. cap. 16: 9. en op den tweeden dag van de plegtelykheyt van Paſchen Gode opofferden de gerbe der eerſte bynten. Maar waarom deſelbe maant van de Chaldeen genoemt wordt *Nisan*, iſ ſoo openbaar niet. De groote *Bochartus* giſt dat men moet ſchryven *Niſan*, gelykterwyſe *Joſephus* doet / het welke ſoude komen van *Niſan*, dat iſ / vaandelen. Alſoo ſal de maant Nisan een ſeer bequaamen naam hebben van oozlogs-trekken / of vaandelen / die in die maant erſt voegden dag gewagt worden. Want die ſelve tyd verſtaan de Hebreu dat aangevoſen wordt. 2 Sam. 11: 1. En het geſchiede met de wederkomſte des jaars, ter tyd als de Koningen uyttrekken. Om gelyke oofſaak ſyn de twee eerſte Lentemaanden van de *Bithyniers* genoemt *Σπάρειος*, en *Δ'ίμος*, waar van het eerſte beteekent van den oorlog, en het andere van Mars, gelyk by den Romeinen MARTIUS genoemt wordt van Mars, dat iſ / den Oorlogs Godt. Deſe maant nu wordt de eerſte genoemt / namelyk des Heyligen Jaars, na den uyttocht uyt Egypten, daerſe anders de zevende iſ van het Burgerlyke jaar, welkers begin was omtrent den Herfft / en welkers eerſte maant genaamt wordt *Zifri*. Hier toe dient Godts uytgedrukte gebod / Exod. 12: 2. Deze ſelve maant, namelyk Abib, vergel. Exod. 13: 4. zal u lieden het hoofd der maanden zyn: zy zal u de eerſte van de Maanden des jaars zyn.

De 14 Dag. IV. De heylige DAG van Paſchen was de veertiende dag deſer Tuſſchen de twee Avonden. eerſte maant. DE UUREN des daags / tuſſchen de twee avonden, waar van de reene / na dat de Son hadt beginnente dalen / naeder was aan den middag / en de andere nader aan den ondergang. Alſoo onderschepteden hare avonden niet alleen de Hebreu, welker geboelen kan geſien worden by *Buxtorfius* (in *Lexico ad vocem ry*), maar ook eenige Grieken, na het getuygeniſſe van *Eufſtobius*. Volgens de Ouden

Ouden segt hy / isfer tweederley avondt: want de laaten avondt is, *Ad Lib. 17.*
 gelyk zy zeggen, het uiterste deel des avondts: maar de andere is den *Odyss.*
 vroegen avondt, wiens begin is terstont naden middag. Men sie ook
Hesychius na over het wooydt *Αἴαν.* Het Pascha dan heeft geslacht
 en gebaden moeten worden binnen die tyt op welke de Son begint
 te daalen / en op welke zy ondergaat / op dat in den begyne van
 den opstijgende dag / die van den ondergang der Sonne begint / soude
 konnen gegeten worden. *Iosephus* segt / dat de Paasch-lammen en ge-
 slacht zyn / van de negende ure tot de elfde ure, dat is / van de derde
 ure na de middag tot de vyfde ure toe.

*De bello
 Judai.
 Lib. 7.*

V. Wat aangaat DE PLAATS, allereerst is het Pascha gebleef
 in Egypten, *Exod. 12: 21.* Daar na in de woestijne Sinai, *Num. 9: 5.*
 En in Egypten heeft het een peder wel in zyn eygen huys geslacht:
 dewijle daar geen gemeynen altaar / en geen Gode toegeheyligde
 plaats was. Maar na de uittocht uyt Egypten was het niet geoor-
 loft ergens het Pascha te slachten als in de plaats die Godt uytverko-
 ren hadt: gelyk upduchdelik geleert wordt / *Deut. 16: 5. 6.* Deze
 plaats nu was niet alleen Jerusaleem, na dat Salomon daar den Tempel
 gebouwt hadde / maar ook zelve het voorhof des Tempels, daar Het Voor-
 men de andere offer-beesten gewoon was te slachten. Want Godt hof des
 heeft niet zoo zett in de gansche stadt, als wel in den tempel, zynen Tempels.
 name geplaatst en doen woonen. De Joden stemmen hier in niet
 misshanderen over een. Sy slagten het Pascha, niet dan in den voor-
 hof des tempels, gelyk de andere heylige dingen: zegt *Maimonides. Pasc. Cap. 1.*
 Het welke ook by de *Karaiten*, dat is / die Hebreeuſche Leeraren / *Sect. 3.*
 welke sich alleenlik aan de Schryftuur houden / beleden wordt / gelyk
 een zeer geleerden Engelsman getoont heeft.

*Cap. 17.
 De Plaats
 daar het
 Pascha ge-
 slacht
 wierdt.*

*Lib. de
 Maimonides. Pasc. Cap. 1.
 Sect. 3.*

VI. En de reden is gezet. Want nergens is het geoorlooft ge-
 weest de Offerhanden te slachten als in den voorhof des tempels: ge-
 lyk aan allen bekend is. Doch dat HET PASCHA een egeent-
 lik zoo genoemde OFFERHANDE geweest is / wordt bewezen
 met deze redenen: 1. Om dat het de Schryftuur niet dubdelikke
 woorden een Offer (in 't Hebreeuſch *זֶבֶח*) noemt / *Exod. 12: 27.* Dit is
 den Heere een Paasch-offer. En hoewel dit wooydt elders enig
 gattinaal betrekent / dat uyt geslagte beesten is aangerecht / gelyk
Exod. 17: 1. dat het hier nochtans in zyn gemeene en heylige
 betrekentisse gehoorren moet worden / besluyten wy daar uyt / om dat
 het Paasch-offer een voorbeeld geweest is van de waarachtige offer-
 hande Christi / waer van *Paulus* segt / *1 Cor. 5: 7.* Ons Pascha is
 voor ons geslagt, of geoffert; in 't Grieks *ἱεῖρα*, gelykerwijs
 ook *Iosephus* en *Philod.* Paasch-lammenen noemen *θυσίας* of *θύματα*,
 dat is / na de uitlegginge van *Ruffinus*, Offerhanden. 2. Om dat
 die gene / die het Pascha vierden / gezegt worden een offerhande den
 Heere te offeren, *Num. 9: 7, 13.* 3. Om dat het bloedt van het
 Paasch-

*Want het
 Pascha is
 een waar-
 lick zoo
 genoemde
 offerhande.*

*Cloppen-
 burg. Scho-
 la Sacrif.
 p. 142.*

Paasch-lam / als van een waare Offerhande / opgeoffert wierdt aan den Heere. Het welke af te nemen is uyt de woorden van Mozes / Exod. 23: 18. Gy en sult het bloedt mynes offers met geen gedeessemde brooden offeren: ook en zal het vette mynes feesles tot op den morgen niet vernagten. Mijnes offers, dat is / mijnes Paschaas, gelyckerwijs ook *Onkelos* heeft / het bloedt mynes Paschaas; en *Jonathan*, het bloedt van het dank-offer mynes Paschaas. Doegt hier by de gelykheidende plaats Exod. 34: 25. Gy en sult het bloed mynes slacht-offers niet offeren met gedeessemt broodt: **HET SLACHT-OFFER DES PAESCHEN-FEESTS** en zal ook niet vernachten tot den morgen. 4. Om dat met het bloedt van het Paasch-lam besprenginge geschiedde / gelych met het bloet der andere offerhanden / 2 Chyon. 30. vers 16. Van het Pascha wordt daar gehandelt / en gesegt / dat de Priesters het bloedt sprengden / nemende dat uyt de handt der Leviten. En desgelyklyc cap. 35: 11. Daar na slachte men het Pascha, en de Priesters sprengden het bloedt uyt hare handen. Het welke een peder weet tot een offerhande te behooren. Seer wel / by deze gelegentheyt / vermaant de zoon van *Maimon*, dat de besprenginge van grooten gewichte is / als zijnde de grondslag der offerhande. En *Petrus* / daar op staende / zegt / dat wy uytverhooren zijn tot besprenginge des bloedts Jesu Christi, 1 Petr. 1: 2. Op dat dan in het Pascha een overbloediger afschaduwinge van Christi offerhande sy / zoo dunckt ons / bewijle zoo veel bewijstedenen daar by konien / dat men in alle manieren moer zeggen / dat het Pascha een waarlich zoo genoemde offerhande geweest is. Noch indien het zulks is geweest / zoo en konde het na de wyse der Wet nergens anders als in den boozhof des tempels geslacht worden.

Noch de engte van tyt, noch de engte van plaats heeft verhinderinge gegeven, waar door het Pascha in den voorhof niet en soude hebben konnen geslacht worden.

Siet *Joseph de Belso Judai.*
Lib. 7.
Cap. 17.

VII. Te vergeefs wordt hier tegen gewoopen de engte van tyt en plaats: als of tusschen de twee abonden zoo veel duysenden van lammeren (van welker ontelbaar getal sy een wonderbare of Historie, of Fabel kuysden by *Lightfoot*, over *Jobh. 12: 12.*) zoo eenen altaar niet en zouden hebben konnen gestelt en opgeoffert worden. Want dat den boozhof des tempels zeer wijd en ruim geweest is / bewijzen die twee-en-twintig duysent ossen, en hondert en twintig duysent schapen, die van Salomon aldaar in de inwoyinge des tempels zijn geoffert / 1 Koning. 8: 63. en de offerhanden die van het overige volck zijn opgeoffert sonder getal, 2 Chyon. 5: 6. Woorders met het opofferen van deze lammeren waren besig zeer veel en wakere Priesteren, en dat vier uuren achter malshanderen / zoo de zaak het alzoo vereyschte. En die gene zelbe / welke leeren datter zulken overgrooten getal van Paasch-lammeren geweest is / leeren niet enien / dat dit getal niet en besont als na de reekeninge die van de Priesteren in den boozhof opofferende gemaakt was.

VIII. DE BEDIENAAREN waren hier 1. Gemeyne Lie- De Bedie-
den. 2. Leviten. 3. Priesteren. Het was het werk DER GE-naars.
MEYNE LIEDEN niet alleen de Paasch-offerten tot de Prie-
sten te brengen, maar ook/ indien zy wilden/ te slachten. Het welke Den ge-
Philo op de wijze der Bedienaars vergroot/ als hy schryft/ dat alle de meynen
Joden/ hooft voor hooft, op het Paasch-feeft slacht-offeren slachten, Lieden
nademaal de wet der Priesterchap jaar op jaar aan het gantsche volk op was het ge-
eenen uytnemenden dag toestaat, op dat het door zig zelve offerhande oorloft het
doe. God zelve schijnt het aan het gantsche volk toegestaan te heb- Pascha te
ben/ Exod. 12: 6. De gantsche gemeyneder vergaderinge Israëls zal slachten:
het slachten. En dat en was niet wat besonders in het Pascha/ ge- Lib. de
lykerwijs Philo redeneert/ maar in alle andere offerhanden is het Decalog.
zelve den gemeynen lieden toegestaan/ dat ze zelve haare offeren zou- gelyk
den slachten/ ook de heyligste/ het zy dat ze waaren van een gemeyn ook alle
mensch/ het zy van een gantsche vergadering/ gelykerwijs Maimo- de andere
nides, naauwkeuriger als Philo, aangemerkt heeft. Siet van het offerhan-
Brand-offer, Levit. 1: 3. 4. 5. Van het Dank-offer, Levit. 3: 2. En den.
van het Sond-offer, Levit. 4: 24.

IX. Maar wannert de slachtinge van het Pascha den gemeynen De ingressu
lieden alsoo niet en luste/ of om gezek van reynheyt niet gezooyft Sacerd. in
was/ soo werden in dit werk in haat plaats gestelt DE LEVI- Sanct.
TEN, die in deeze zaak om de gewoonheyt erbarener en aardiger Cap. 9. §. 14.
waren. Een voorbeeld hebben wy 2 Chron. 30: 17. Om dat een me- Somtyds
nigte in die gemeynthe was, die zig niet geheyligen hadden, daarom wierden de nochtans
waren de Leviten over de slagtinge der Paasch-lammeren, voor yeder Leviten in
een, die niet reyn en was, om die den Heere te heyligen. Een gelyk- der zelve
lypdenide plaats is/ Ezech. 6: 20. plaats ge-

X. Het werk DER PRIESTEREN was het bloed of van itelt.
de gemeyne lieden, of van de Leviten t'ontfangen/ en op den altaar Het werk
te sprengen, gelykerwijs wy boven geleert hebben uyt 2 Chron. 30: 16. der Prie-
en 35: 11. Desgelyks zy alleen staaken het vet aan op den altaar/ steren was,
gelykerwijs de Hebreëen standvastiglyk bevestigen. In plaats van het bloed
alle aan Maimonides alleen gehoopt worden. Dese/ na dat hy de lan- op den al-
ge ry der Priesteren omtrent den altaar heeft beschreeven met goudene en taar te
silbere becken/ doet'er hy/ dat/ als peimant het Pascha geslacht had/ sprengen:
het bloed in een becken is ontfangen van een dicht opstaande Priester/ ende het
die het zelve aan een ander overgaf/ en soo vooyts/ tot dat het bloed vet aan te
gehoimen is tot den Priester welke dicht aan den altaar was/ die het steeken.
nietter vaard aan de voet van den altaar uytgoot/ en het becken De Pascha
dat hy vol ontfangen had/ ledig weder gaf. Na dat het bloed uyt- Cap. 1. §.
gegooten is/ gelyk hy elders getuygt/ trekken zy het Paasch-lam de 14.
huyt af/ en halen uyt desselvs opgesneden buyk het vet, dat aan het §. 6.
ingewand zit/ te vooytschyn/ en steeken het aan, in peder offerhan- §. 8.
de allenskens. Het welk zy den gantschen nacht mogen doen/ tot dat

dat de pylaar des dagernaes opgaat. Welke dingen wederom bevestigen dat het Pascha een waare offerhande geweest is.

De Gasten,
alle Besne-
dens, die
niet onrein
waren.

XI. Wat aangaat DE GASTEN, die waren / vooreerst, alle geboorene Israëlitcn, soo ze maar door geen wettische onreynheyt werden verhindert. Want Exod. 12: 6. 17. word geboden / dat de gantsche vergaderinge Israëls het Pascha soude vieren. Ten anderen, ook de Aangenomene, die besneden / en Joden wierden, gelijk het staat Esth. 8: 17. Het 3^e dat ze ingeborene slaven des huyses waren / het 3^e gekochte, het 3^e huurlingen, het 3^e ingeboorene van het landt Canaan, die tot geen dienstbaarheyt verbonden waren / het 3^e epidekt die gene die men Jodengenoten der gerechtigheyt noemt: na dat 3^ede besnijdenisse hadden ontfangen / hadden 3^e het recht om het Pascha te eten / Exod. 12: 48. Als nu een vreemdelinck by u verkeert, enden Heere het Pascha houden sal, dat alles, wat mannelik is, by hem besneden worde, en dan kome hy daar toe om dat te houden, en hy sal wesen als een ingebooren des landts: maar geen onbesneden sal daar van eten.

Oock de
vrouwen.

XII. Daar wordt gebajaagt / of door die Wet / waar door de onbesnedenen uptgesloten worden / oock de Vrouwen worden uptgesloten; booznarmelich betwijle in de Wet alleen den Manspersoonen geboden wordte sich op de drie feesten te begeven? Exod. 23: 17. en 34: 23. Deut. 16: 16. Maar dit schijnt ontkent te worden / 1. Om dat de vrouwen niet en hoornen getelt worden onder die gene die de boozhuyt hadden / noch booz onbesnedenen gehouden worden / betwijle de besnijdenisse haer niet aan en gaat / maar gerekent worden in haare besnedenen of ouders, of mannen. 2. Om dat de gantsche vergaderinge Israëls, gelijk wy tetsont getoont hebben / bevel ontfange om het Pascha te vieren. Doch tot die vergaderinge behooren oock de vrouwen, Deut. 29: 11. 3. Dat de vrouwen, te gelijk met de mannen, des plechteliche feesten hebben gebiaet / blykt upt het exempel van Elkana, die alle jaren beyde syne wyven, nevens zyn soonen en dochteren / met sich bracht na Silo op de plechteliche feesten / 1 Sam. 1: 3, 4. Desgelijcks begaven sich Joseph en de heylige Maagt jaar op jaar na Jerusalem op het Paasch-feest, Luc. 2: 41. Daarom men het selve schijnt te moeten besluten van alle de Godtverlichtige vrouwen van die tijden. 4. Van het ewangelijche kan men hier oock een betwijfel reden nemen. Om dat in de andere Danck offeren de vrouwen oock haer gedeelte hadden. Alsoe gaf Elkana aan sijne huyfgezonten Peninna, en aan alle hare zoonen en dochteren deelen van de offerhande: maar aan Hanna, welke hy lief hadde / gaf hy een aansienlich / een dubbel deel / 1 Sam. 1: 4, 9. David oock / hebbende Danck offeren geoffert / heeft een deel der selver aan alle de Israëlitcn medegedeelt / van de mannen tot de vrouwen toe, 2 Sam. 6: 19. En de dochteren der Priesteren aten de heylige spijzen / Num. 18: 11, 19. Daarom

Daarom zouden wy dan niet gelooven / dat ook de vrouwen bedachtig zijn geweest aan het Pascha / het welke een soorte was van een Dank-offer. 5. Hier by komt het getuigenisse van *Maimonides*, *De Pasch.* welke niet alleen leert dat de vrouwen in de Paasch-maaleu zijn toegelaten geweest / maar datter ook somtijds een gezelschap is gemaakt / dat alleen by vrouwen bestaadt.

XIII. Hier moet men nochtans niet overslaan de aanmerkinge der Rabbinen, welke onderschept maken tusschen het gebod van het Pascha, en van de ongesuurde brooden te eten. Van dit laatste willense dat alle gehouden waren / 300 vrouws-persoonen als mans-persoonen. Deze wet / het gedeessende sal niet gegeten worden. *Exod.* 13: 3. heeft plaats / zeggense / ten allentyden, verbindende de mans-persoonen en vrouws-persoonen. Siet *Hottingeri Jus Hebr. Sect. 4. §. 22.* Maar een gebod, aangaande de verschyninge der vrouwen te Jerusaleem om het Pascha te houden / en staat 'er niet duidelijk. Daarom word 'er gezegt in den Jerusalemschen Talmud, (*Traet. Kiddushim. fol. 61. col. 3.*) Het Pascha der vrouwen hangt aan haar heur. Die nochtans doot en pvet van Godsdiens geled wiervan / plachten sich doot den here te stellen / om aan deze offerhande deelachtig te worden.

Welcker Pascha nochtans aan haar keur stont.

Lichtfoot ad Luc. 2:

XIV. Den Gasten van het Paasch-lam word belast by huys gesamen te samen te komen / *Exod.* 12: 3. Een yegelyk neeme een lam, na de huysen der Vadersen, een lam voor een huys. Maar indien een huys te sleem was om een lam op te eten / 300 moesten de nabuuren met by getoepen worden / tot datse een bequaam getal upmaakten / *Exod.* 12: 4. De Rabbinen hebben 3000 gebajen / dat het getal der Gasten niet en ybeneden de tien, of boven de twintig. Het welke de *Uptlegginge Jonathans* ober *Exod.* 12: 4. en *Josephus, de Bello Judaico Lib. 17. Cap. 7.* bevestigen. In deze gezelschappen zaten te gelyk aan mannen en vrouwen, oudelieden en jongens, Heeren en knechten; en 300 deel 'er van de Goden ten sopken van het vleesch konden eten / de jonge kinderen selve niet upgeesteten zijnde.

Het getal der Gasten.

XV. Die na de wet onrein waren / het by doot het aanraken van een doode, het by doot melancheyt; het by doot enig ander gebal / werden van het Pascha afgewertt / *Num.* 9: 6. Alzo was het den berontrepuuden / tot dat de tijde van hare reyniging verscrechen was / niet geqloft het vleesch of van het Pascha / of van enig Dank-offer te proechen / op straffe van uproepinge / *Lev.* 22: 3. &c. En daarom wilden de Joden niet gaan in het Richthuys, op dat zy, zullend het Pascha eten / niet besmet en werden. *Joh.* 18: 18. Maar onder konink Hiskias hebben vele stammen Israels dees wet overtreden / van welke een groot gedeelte sich niet na behooren en had gehapt. Gode nochtans / doot het gebod van den Goddyachtigen

De onreynen werden uytgesloten.

Wondlich bejzedit zijnde / heeft zulchs den waarlijk bekeerden be-
geven / 2 Chron. 30:17. &c.

Tot wel-
ker gerief
een tweede
Pascha in-
gesteld is:
waar toe
ook die
gene ver-
bonden
wierdt die
op een ver-
re weg
was.

De Vita
Mosis
Lib. 3.

XVI. Op dat nochtans die gene / die ten tyde van het Pascha on-
reyn waren / zulken wpiemenden Sacrament een geheel jaar lang
niet en souden missen / 300 is dooz haer / dooz Gods bevel / een ander
Pascha ter tweeder maand ingeselt / maar toe ook die gene verbonden
wierdt / die op een verre weg was / 300 dat hy op den gesetten tijde
van het Pascha te Jerusaleem niet en konde komen / Num. 9:10, 11.
Een verre weg beschrijven de Leer-meesteren te zijn van vyftien my-
len buyten de muren van Jerusaleem, 300 dat het die gene / die op den
beertlieden dag der maand 300 verre van de stad af was / geoozloft
was het tweede Pascha te vieren. Maar waarom is 300dang een niet
liever daags te vooren betrokken om op het Feest te verschijnen / en
sich zelven dooz de korte tijd daar van niet te laten af-houden? Want
300 perant / die sich op weg begeven heeft / opgehouden word dooz
een onverbeterlijke traagheyt der beesten daar hy mede reysen moet /
of dooz krankheyt van voeten / of dooz een diergelyken ongebal / die
en word niet gerekent op een verre weg te zijn / maar door geweld op-
gehouden. Beter derhalven schijnt *Philo* de meening van de Wet ge-
troffen te hebben / als hy deze dingen op die gene past / die ter oorlsake
van een verre reyse verhindert zyn met het andere volck offerhande
te doen. Want die gene, zegt hy / die boyten's lands reysen, en elders
ter wereld sig onthouden, begaan geen sonde, waaromse berooft sou-
den worden van de gemeene eer met andere tegenieten. Voornamelyk
dewyle een Land sulken volck-ryken natie niet en kan laten, maar na
veele plaatsen sijne ingesetenen zendt om deselve te bewoonen. Van
dit tweede Pascha der onreynen heeft *Seldennus* schoone dingen / de *Sy-
nedriis* Lib. 2. Cap. 1.

De wysen
van doen.

XVII. In de WYSEN VAN DOEN dooz Moses booz-
geschreven / zijn vyf dingen aan te merken. 1. De aftekening van
het Paasch-vee. 2. De voor-bereydinge van het selve. 3. De slach-
tinge. 4. De bradinge. 5. De eetinge.

Het
Paasch-
vee, Een
Oy-lam of
Geyte-bok.

XVIII. Het Paasch-vee heeft moeten zijn een kleyn vee, in 't He-
breusch *azil*, een Oy-lam of Geyte-bok, Exod. 12:3. Want dese
naam is beyde gemeen. Deut. 14:4. Op lieden sult eten een kleyn
vee der schapen, en een kleyn vee der geyten. Alsoo word't oock
Exod. 12:5. nadrukkegh by gedaan: van de schapen, of van de geyte-
bokken zult gy het nemen. Waarschijnelyk nochtans is het / dat de
Godsaligen dese bypheyte alsoo hebben gebuycht / datse dikwilder en
liever een Lam hebben op-geoffert / als zijnde een offer-dier dat Gode
aangenamer was / om dat in de schapen een grooter sachtmoedigheyt /
kerzaamheyt / en onnoselheyt is. Hier van daan is het oock / dat
daar Christus ons in soo veel plaatsen boozgesteld word onder het booz-
beeld van een Lam, men zelfs niet eens en siet dat hy met den naam
van

Dikwilder
een Lam.

van een Bok getekent wordt. *Dit qualijk derhalven schijnt Theodo- Quæst. 24.*
retus de sin van den Wet-gever uytgelegd te hebben / Op dat die een in Exod.
 schaaap heeft, het selve op-offere; ende die geen schaaap heeft, een
 Bok.

XIX. Men moet niet oordeelen dat tot het Paasch-offer / in een *Geen Os.*
 nauwen sin alsoo genoemd / ook Ossen behoort hebben / om dat die
 ook in de *Heylige Schryfture* onder den naam van Pascha booz-
 kornen: gelijkerwijs Deut. 16: 2. Gy sult den Heere uwen Godt het
 Pascha slagten, schapen ende runderen. En 2 Chion. 35: 8. Sy gaven
 den Priesteren tot Paasch-offeren, twee duysent ende ses hondert (te
 weten / lammeren en bokken, *het welke / uyt het gene boozgaat / verhaelt*
moet worden) en drie hondert runderen. En wederom vers 9. Sy ga-
 ven den Leviten tot Paasch-offeren, vyf duysent (lammeren of bok-
 ken) en vyf hondert runderen. De naam van Pascha, als onder
 deselve ossen worden begrepen / wordt ruymet genomen / en bete-
 kent dan die dank-offeren die op de *Paaschelijke vier-dagen geslacht*
werden / op dat men van deselve wolkhe maaltijden booz het aan-
gesichte van Iehova soude aantrechten. Alsoo aten zy op het staatelijke
 Pascha onder Konink Hiskias in de seven dagen des gesetten Hoog-
 tyds, offerende dank-offeren, 2 Chion. 35: 20. *Wier toe schijnt ook*
gebracht te moeten worden het gene Johannes verhaelt / Cap. 18: 28.
 dat de Joden in het sterch-hups niet en wilden gaan / op dat zy niet
 verontrepnigt en souden worden / maar op dat zy het Pascha eten mo-
 gen: daar by niet gemeynt en wordt het Paasch-lam, het welke zy op
 den selvigen dag met Christo daags te vooren gegeten hadden / maar
 de offerhanden die geduurende de seven dagen van het Feest plachten
 geoffert te worden / welke daar van ook Paschaas genoemd zijn. Het
 blijft dan vast dat het offer / het welke het Pascha eppen was / alleen
 uyt een Lam of Bok bestaan heeft.

XX. In het Lam of Bock, dat geslacht moest worden / betrefsch Dingen die
 de Wet-gever dze dingen / dat het soude zijn volkomen, een manne- in het
 ken, een jaar oudt, Exod. 12: 5. Een volkomen betekent sulx een / Paasch-
 dat by van alle gebze en smette was / Lev. 22: 19, 20, 21. Welke / offer ver-
 nu de gebzeden in een offer-bier zijn / wordt byeder uytgelegd vers 22. eyscht
 Een Manneken heeft Godt gewilt / om dat de treffeliker dingen aan *wierden.*
 hem op te offeren zijn: doch een manneken is treffeliker als een wijf-
 ken / Maal. 1: 14. Opndelph moest het een soone des jaars, ofte een
 jaar oudt zijn. *Wet welke spreekwijs zy een lam verstaan / niet dat*
het eerste jaar bereykt heeft / maar dat het selve noch niet te boven is.
 Want alle bestien waren nu van den agtten dag af reyn tot een offer-
 hande / Exod. 22: 30. Levit. 22: 27. Van den achtsten dag af / soo gy
 op dese generale wet siet / soude dan een lam geoffert worden / tot het
 eerste volkomene jaar toe. Welk verstreken zijnde / weten het de
 Joodsche Rabbinen van de offerhande af. *Wp nochtang schijnt het*
reil-

eenbondiger te zijn / dat men dooeren jaarg Lam sulx een verstaet / dat nu omtrent een jaar mag kalen, op welken tijdt het een bequaamte grootte / en de aangenaamste smaak heeft. En ik en magne niet dat de oude geloobigen / in het berekenen van de klepne deeltjens der tijden / soo nauwkeurig geweest zijn / datse zouden gedoopt hebben dat de lammeren terstont op de eerste uur van het ingaande tweede jaar daar dooz onheylig zouden worden: of datse de geboorte-dagen der beesten in hare Dag-registers zouden ingeschreven hebben / op datse zelfs niet een oogenblik en zouden af dwalen.

Het selve **XXXI. DE VOORBEREYDINGE** van het Paasch-offer moest vier bestond in de afsonderinge van het selve / welke geschiede op den tienden dag, tot den veertienden dag toe / op welke het moest geslacht worden / Exod. 12: 3. Van welk bevel de Joden deze oorzaken bybrengen: 1. Op datse op haar vertreck, indien zy de 30g tot op die tijdt toe hebben uptgesteld / van de bereypt der besigheden overballeen zijnde / ok werchniet en zouden vergeten. 2. Op datse te nauwkeurig zonden waarnemen, of 'er mischien eenig gebreck aan het Lam was. 3. Op datse upt de aanschouwinge van het Lam gelegentheyt zonden hebben / om onder mallkanderen te spreken van haar verlossinge upt Egypten. 4. Op datse sich tijdelijk zouden bereyden om het aanstaande feest te vieren.

De manier **XXII. Op de afsonderinge van het Lam volgt DE SLACHTINGE**, Exod. 12: 6. de gansche gemeynthe der vergaderingel Israels sal het slachten. Het bloedt moest getocht worden in een becken, en in het selve gedoopt een bondelken Ylop, waar mede de boven-dorpel, en de yd-posten van het huys / moesten besprengt worden / vers 22. De boven-dorpel, zeg ik / niet de onder-dorpel, op dat die gene / die naar over gingen / het heylige bloedt, en dat zoo wel in plaats van een offerhande als van een sacrament was / met hare voeten niet en zouden vertreden. Want waarom zoude in haar de ware Godsdienst niet hebben uptgeworcht / het geene de begeloobigheyt uptwerchte in de Asdoditen, die sich lange onthouden hebben van te treden op den dorpel hares tempels / nadat Dagon op dezelfde voerwaerts over was gevallen? 1 Sam. 5: 5. De reden der besprenginge opent Godt selve / Exod. 12: 13. En dat bloedt zal u lieden tot een teeken zyn aan de huysen daar gy inne zyt: wanneer ick het bloed sie, sal ick u lieden voorby gaan: en daar en zal geen plage onder u lieden ten verderve zyn, wanneer ik Egyptenlandt slaan sal. Niet dat in het bloedt van het Lam eenige natuurlyke kracht was / of dat Godt een teken, om desijne te onderkennen / van noden had / 2 Tim. 2: 19. Maar dat teken is den Hebreëen gegeven / op datse / daer dooz versiercht zijnde / van de verlossinge zouden verzechert zijn. Heb. 11: 28. Door het geloove heeft Moses het Pascha uygericht, en de besprenginge des bloeds, op dat de verdervder der eerlgeboorene haar niet raken en soude.

XXIII. Van

XXIII. Van de BRAADINGE heeft Godt geboden Exod. De Braa-
cap. 12:9. Gy en sult daar niet raauw vanreeten, ook geensins in wa-
 ter gezoden: maar aan den vuure gebraden. **Eerstelijc verbidt Godt**
het raauw te etten. Het welck men niet alleen verstaen moet van het
 gene dat gantschelic rouw was: want dit wisten de Israëlieten op
 sich selve/ die 300 slochterig niet en waaren datse gantschelijc onge-
 hoochte vleesch plachten te etten: maar van dat gene dat niet gehoocht
 of geroost is / soo veel genoeg is, gelyckertwijls de Rabbinen dat wel
 opleggen. Want in 300 groot een haafdinge als die was / waarmede
 het eerste Pascha aangedreuen wierdt / en in 300 groot een menigte
 van Paasch-lammereu soude het andersints lichtelijc hebben konnen
 geschieden / dat sommige half-gekoocht, of alleenlijc gezengt soudent
 geweest zijn / ten zy dat de Wet-gever dat met een uptgedrukt gebode
 hadde verhoord. **Het welcke niet sonder verborghenheit is / gescht**
uytterhouc ziken sien. Maar het en was niet genoeg het Lam ge-
 noegsaamelijc te koochen / ten zy dat het ook gekoocht wierdt op die
 wyse die Godt voorgeschrieben hadde: namelijk met braaden, niet
 met zieden. Anders was het gelegen met de andere danck-offeren,
 welcker vleesch / het welck soo van het volck, als van de Priesteren ge-
 geten soude worden / volgens gewoonte gezoden wierdt / ook op het
 Paasch seest selve. Daarom worden dese blijgen nauwelijcklijc
 onderscheiden / **2 Chron. 35: 19.** en sy koochten het Pascha by den
 uure, na betrecht: maar de andere heyligdingen *koochten sy in potten*
en in ketelen, en in pannen. Alwaar aan te merken is dat ter bey-
 den zijden gebuyekt wordt het woordt koochen, op dat men soude we-
 ten dat het 300 wel tot de braadinge als tot de ziedinge gebracht wordt /
 na de gelegenheit van het onderwerp of sake van welcke wordt ge-
 spoken.

XXIV. Op de braadinge volgte DE EFTINGE. Alwaerterstelijc Die het in
 aan te merken is de uyerlicke toefel der gnet die het aten. Dat Egypten
 hare leeden souden opgeschort zijn / hare schoenen aan hare voeten, aten waren
 en hare elf in hare hand, **Exod. 12: 11.** **Het welcke de toefel is**
van reysigers, en der gnet die enig werck, vol moeptens ter hand
worden. Want de kleeden der Gotsche volkeren / dewijls lang
 en vloeyende waeren / en getweenelijc ongezocht / mochten van onder-
 ren opgeschort worden / wannet sy sich of tot de reys / of tot eenige
 arbeide krepden / op datse haat tot geen verhooringe en waeren /
2 Chron. 4: 19. En niet zelden wordt een aangeorde, 300 in de La-
 tynsche en Griekische, als ook in de Hebreusche taal / boor een neer-
 sig mensch genomen. En een peder weet dat een staf tot de reys be-
 hoort / nademaal de reysigers daar mede ondersteun worden op glib-
 berige plaatsen / en sich tegen bespringers en wilde beesten verwe-
 ren. **2 Pet. 2: 10.** **Mat. 6: 8.** En die 300 vermaerde staf van
 Moyses en is niet anders geweest als een reysigers staf, **Exod. 4: 2.**

XXV.

En geschoeyt.

XXV. Tot het selve schijnt te dienen / dat haar geboden wordt / dat se / geschoeyt zynde. het Pascha souden eten. Want het is gelooflik dat de Israëlieten in Egypten den meesten tijd geen schoenen hebben gehad / ten minsten datse deselve in die harde dienstbaarheid niet dagelijks gebuucht en hebben. Want voorszelden van ongeschoeyt zijn te in Judea te vinden / waarmede de saken der Joden selfs in goede stand waaren. En nademaal deze ongeschoeytheyt den Israëlieten in Egypten min gevaarlijk was geweest / soo heeft Godt gewilt dat ze / een lange / rouwe / en doornachtige weg zullende doorn repzen / van schoenen souden worden voorszien. Anders was de bloot-voetigheyt een teken van uedighheyt en ootmoed / Exod. 3:5. Hier komt van daan dat seggen der Pythagorische schoole / Doet offerhande, en bidt aan met bloote voeten. En Berenice, zusster van Koninck Agrippa, heeft Florus, die op een schijtselike wijze tegen de Joden woedde / bloots-voets voor den Richter-stoel gebeden. Deese aantreckinge der schoenen dan behoort niet tot den Godsdienst, maar was een teken van de aanstaende reyse.

Ioseph. de
Bell. Jud.
Lib. 2.
Cap. 15.

Waarom de Mooren, sullen de in den tempel gaan, de schoenen uyttrecken.

XXVI. Het zal my niet verbeelen / om de nabuurschap der stoffe / hier onder te voegen / het gene *Zaba Zago*, by *Damianus van Goes*, aangaande de zeden der Mooren, verhaalt. Hy verhaalt dat het haar ongezocht is na den tempel te gaan als met naakte voeten. Om dat, segt hy / de *Moorsche Kerken* dat land niet gelyck zyn, daar het volck *Israël* het *Paaschlam* gegeten heeft, vertrekkende uyt *Egypten*, in welke plaate Godt geboden heeft, datze het souden eten, hebbende schoenen aangeetrocken, en met niemen omgordt zynde, ter oorsake van de besmettinge der aarde; maar gelyck zyn den berg *Sinai*, daar de Heere tot Mozes gesproken heeft, seggende: *Moses, Moses, trecks uwe schoenen uyt, om dat het land, daar gy op staat, beylig is.* En dese berg *Sinai* is de moeder van onse Kercken, waar van sy haren oorspronk hebben ontfangen, op foodanigen wyse als de Apostelen van de Propheten, en het *Nieuwe Testament* van het *Oude*. Tot hier aan toe deze man. Welcke redeneeringe my schijnt seer beuselachtig en redenloos te wesen / tot hoedanige die *Ostersche volcheren* al te zeer geneegen zijn.

Het Pascha moest gegeten worden met ongesuurde brooden en bittere sausen.

In Quæst. Roman.

XXVII. Maar laat ons wederom ter sake komen. Daar en boven heeft Godt gewilt / Exod. 12:8. dat het Pascha zoude gegeten worden met ongesuurde brooden, en bittere soussen. *Plutarchus* verhaalt dat ook by den Romeynen het gebuuch van suurdeeg den Priester van Jupiter verboden was: om dat, gelyck de suurdeeg selve uyt verdervinge geboren is, alsoo ook in een deeg-klomp gedaan, en daar mede vermengt zynde, deselve verderft. En niet alleen moest het Paasch-lam met ongesuurde brooden gegeten worden: maar Godt heeft ook geboden dat de Israëlieten sich een volkomen tijd van seven dagen van suurdeeg souden onthouden / Exod. 12:15. Nademaal up die seven dagen de vyf tusschen bepden komende geweest zijn werkdagen,

dagen, soo heeft God gewilt dat de eerste en de laatste booz Feesten souden gehouden worden; om dat / gelyk zy op den eersten uyt soo harden diensbaaerheit in vyfheyt waren gesleit / alsoo op den sevendenden de Roode Zee Pharao met alle zyne benden had versonden. Dese instellinge Gods dan diende om de geheugenisse dezter sake in zyn volk te verzuigen. Doch van wat soozte die bittere kruyden of saussen getweest zijn / lust ons niet naauwkeurig t'ondersoeken: en daar en is ook niet veel aan gelegen. Wie de gevoelens der Joodsche Rabbinen over dese sake begeert te weten / ga selve na onsen grooten Schryver. Wy haasten ons tot andere dingen.

XXV III. Godt verboodt ook eenig been aan het Paasch-lam te breken, Exod. 12: 46. Num. 9: 12. Dese Wet konde ook schynen moet daar aan gebroken worden. daar toe behoort te hebben / dat haar belast was haaltelyk te eten. Want die gene die haast hebben / slyten haren tyd niet met het niert uyt te beenderen te halen. Maar ook in die Wet school een verbod-gentheit / van welke wy terfont nader hooren zullen.

XXIX. Daar is ook een andere Wet by-gedaan / datse van het vleesch des Lams niet zouden laten overblyven tot den morgenstond, maar datse / het gene over bleef / souden verbranden / Exod. 12: 10. Goedanig getweest zijn de Wetten in alle heplige Maaltijden: ziet Exod. 16: 19. Levit. 7: 15. en 22: 30. alleenlyk uytgesondert zynde het vleesch van een geloft-offer, en vrywillig offer, Levit. 7: 16. 17. De reden deser Wetten is / op dat de heplige spyen niet en souden verduwen worden / en strekken tot wereltliche gebuyken. In het Lam moest men insonderheyt toezien / dat of desselfs overblyfselen den Israëlieten, die vertrekken zouden / niet en verhinderden, of belasteden: ofte den Egyptenaaren niet en waren tot een spot, of den hond tot een proye. Misschien ook datse niet en strekten tot een voorwerp van afgoderye, gelyk de kopere slangen.

XXX. Daar en boven heeft God geboden dat niemant uyt de deuren zynes huyses zoude uytgaan, tot aan den morgen / Exod. 12: 22. Op dat hy niet en viel in de handen van den slaandeng: die de Israëlieten ook wel buyten hare huyzen souden hebben konnen onderkennen; maar zy moesten onderwesen worden / dat haar behoudenisse daar in was gelagen / dat ze zich hielden gelyk als onder de bewaringe van het bloed des Lams, waar mede de poelen harer huyzen waren besprengt. Welk waarteken harer behoudenisse indien zy't verworpen hadden / zoo zouden zy zich zelven daar mede ook onwaardig gemaakt hebben der genade / die dooz dat teken beduydt wierdt.

XXX I. Opndelph is geordineert dat het in een huys gegeten zoude worden / en niert van desselfs vleesch na buyten gebracht / Exod. 12: vers 46. Welke Wet schynt t'saam geborgt te moeten worden met vers 4. alwaar belast word dat huyg-gezinnen / die klepnder waren dan dat ze een geheel Lam souden konnen op eten / geselschap souden Ook in een huys moet het geheelyk opgegeten worden.

Maak

maken

maaken met het nabewijze. Maar op het nierners en wiput dat men en Lam zoude hebben konen: hebber en wipurge dat het groos loft zoude gewest zyn het andere deel naren of wezig hupsgesin te brengen/ zoo vermaant de Wet/ dat / twee huysgezinnen by meelander en t' samen komende, het Lam in een huys zoude grgeten wiporen/ en van deszelfs vleesch niets na buyten gebracht. Om dat zulken heylsamen slacht of fer niet en heeft konen gedreft worden/ en het Lam niet als gebruyk de hupsgesinnen in ieder hupsg woop de naankende meelag heeft konen beteyden.

Sommige deser kerkplichten zyn geduurende geweest, andere niet als in Egypten gebruykt.

XXXII. Maar men moet aanmerken dat sommige deser hoopgeschiedens plichten geduuring gewest zyn/ gesit daar waren de Slachtinge, Braadinge, en Etinge van het Lam met ongesuurde brooden en bittere soulen. zonder enige brekinge der beenderen, &c. en dat andere alreulph eenmaal gebruykt zyn/ en nergens als in Egypten. Hier toe schijnt gebracht te moeten worden. 1. De Wet van de afsonderinge des Lams/ gedurende den tyd van vier dagen voor de tyd der slachtinge. Want dat vordende dat in Egypten zoude geschieden/ op dat het misfchien den Israëliën onder de vergrande volkeren aangrensammen zoude ontzehen/ triden zy niet als op den vordenden tyd haer vleesch hadden gemaakt van dezelve op te soeken. Maar in Judea behouden zy haer niet voor te bereyden. En den gemen die van hure in de stad quamen/ zoude het niet licht danielph geweest zyn na autopuntph op die tyd zich van een Lam te wipfen. De meeste quamen niet als op de voogdenpinge van het Pasch/ of ten hoogst op den dag voor de voogdenpinge/ en dan bequamen zy eerst voor zich lammen van die gene die dezelve in den tempel plaatsen te koop te setten/ Jehen. 2: 14. 15. Het blykt ook uit de Apstorie van het Pascha, dat onmiddelfh voor Christi kruyging van hem gehouden wierd/ dat de discipeln eerst op den eersten dag der Ongehevelde Brooden haer gewaagt hebben/ waar wilt gy dat wy heen en gaan, en bereyden dat gy het Pascha etet, Maar. 14: 12. Zy hadden zich derhalven het Lam gereyde dagen van te vooren afsonderd. 2. De Wet van de bowen-dorpe en posten met het bloed des Lams te besprengen. Om dat God/ die gebiedende/ die reden van zyn gebod geeft/ welte alleen op Egypten niet/ Exod. 12: 12. 13. En uit 2 Chron. 30: 15. 16. en Cap. 35: 5. 6. 10. 11. worden wy onderwezen/ dat in Judea de Pasch-lammen in den vbor-hof van den tempel geslacht zyn/ en den selver bloed aldaar vergoten. Ende het blykt niet dat reing derk van die bloed in bysondere hupzen gebracht is/ op dat daar mede de posten der hupzen besprengt zouden worden. 3. De Wet van dat het Pascha niet geteten en moest worden als van die gene die haer lendenen hadden opgeschort en schoenen aangeroken/ met de staf in de hand/ en menich haft. Om dat dazze dingen sagen op die lange en moepelph reyse/ die se na woeping waren souden

soeken aanmerken: want dat ze / die reys volbracht hebbende / gerust en ongerust; niet staande, maar zittende; niet metter haalt, maar op haer gemak gegeten hebben / is uyt het exempel van Christus / die in een togeruste eet-staal met zijn discipelen aan sat / openbaar. 4. **De wet** van niet uyt het huys te gaan, op dat ze niet en vielen in de hand van den saanden Engel. **Wet** welke desgelijks blykt uyt het exempel van Christus ende de Apostelen, die in die selve nacht / in huisen op het Pascha gejouwen hadden / zich begaben na den Olyfberg, *Matth. 26: 30.*

XXXIII. Is nu overig dat we **DE VERBORGENTHEYT** Door het van het Pascha uitleggen / en hoorselph leeren waar op al die groote Pascha zyn toefsel van deze Ceremonie heeft gezien. En in het gemeen is het twee Wel- zeker datter twee Weldanden door afschaduwet zyn geweest; waar daden afge- van de eene tydelyk geweest is / en eygen aan het Israëlitische volk; schaduwet: en de andere eeuwigh, en allen die vanwelph in Christus gelooven / gemeyn is. **Van** de eerste zullen wy zommige dingen ter loepz verha- len: in de andere zullen wy naauwkeurig zyn.

XXXIV. En 1. **Secht** het dat zelfs de naam van Pascha, waar Waar van de eene den Israë- door wy gesegt hebbende een voorby-gang berekent word / den Israë- litten vermaande / dat den Engel haer huysen onbeschedigt voorby was litten vermaande / dat den Engel haer huysen onbeschedigt voorby was gegaan in dien nacht / in welcke hy de Egyptenaaren soo heeft aangeast / dat niet een huys onder haer wy was van een doode te hebben / *Exod. 12: 30.* 2. **De** bittere sausen, die hy het Lam moesten ge- geeten worden; beteckende het bittere leven, dat ze in Egypten geleid had- den / in harden dienst, in leem, en in aschel sloemen, *Exod. 1: 14.* 3. **Wet** dat ze niet recht hebben mogen uytroepen / gelyk wy ons uader- hand in de Babylonische gevangenshe / *Jerem. 3: 15.* dat ze niet bit- terheden waren verzadigt geweest, en niet alkem dronken gemaakt. **Wet** betuyden zy in het Pascha, zeggende tot mishanderten / gelyk *Maimonides* verhaalt / Wy hebben dat bittere gegeten, om dat de Egyptenaaren het leven anker Vaderen in Egypten bitter gemaakt heb- ben, gelyk geschreven is, *Exod. 1: 14.* 3. **En** zelve eynde word ook gegeten ongesuete brood / dat het geheimte niet seer aangenaam is. **Daerom** sprek de *Wader* des huys gezins / als hy de suukken daar van ondet de huys genomen uytbedde / haer met dese woorden aan: Dir is het brood der elende, dat onze Vaders in Egypten-land gegeten heb- ben. **Want** zoo word het van *Adase* zelve genoemd / *Deut. 16: 13.* **Verhalen** tissen zy te ongesuete brooden niet op den in suukken ge- deelt zynde, om dat suukken byzond / een geberke brooden / den armen gegeven worden. 4. **De** ritseke andere wyzen van doen betekenden den Israëlitien, dat ze van **Wet** tot vryheyt gecroepen zynde / soo haast als zy konden / slyt uyt die dienstbaarsheyt gonden treden. **Want** daar om is haer bevel / staande. gegord, gelchoort, op haven leunende, en metter hand te scem / als zullen de goden zelve: oogenblik wettre- ken.

Aaaaa 2

ken. En geen gezoden, maar gebraden spysse te eeten / om datse alsoo eerder kan bereydt worden. En ongesuurde brooden / om dat de gelegentheit van te vertrekken haar niet en soude ontgipden / soo se maar eenigzins sukkelden en toefden soo lange het deeg gesufter wierd. 5. Mochtang / om dat het noodzakelyk is dat stomme tekenen dooy een woord verklaart worden / soo woord haar geboden datse den kinderen / welke vragten mochten wat dezen dienst beduydde / antwoyden zouden / Dit is den Heere een Paasch-offer, die voor der kinderen Israëls huizen voor by ging in Egypten, doe hy de Egyptenaars sloeg, en onze huizen bevyde, Exod. 12: 27.

Het andere
is allen ge-
loovigen
gemeyn.

XXXV. Maar hier onder schuylde ook een dieper verborgentheit, daar wy mi van moeten spreken. Het welke om naauwkeurig te doen / zoo zullen wy tonen dat in dit Sacrament ons vier dingen afgeschildert worden. 1. De persoon zelve van Christus. 2. Het lyden dat hy voor ons uptgestaan heeft. 3. De vruchten des lydens. 4. De maniere hoe wy der zelve deelachtig worden.

Het Lam
vertoont de
persoon van
Christus.

XXXVI. DEN PERSOON van Christus stellen ons de Deylige Letteren dißwyls voor onder het voorbeeld van EEN LAM, Joh. 1: 29. 36. Om syn sachtmoedigheyt en nedrigheyt, Matth. 11: 29. Om de eenvoudigheyt synner zeden / 1 Petr. 2: 22. om syn uptnemend gedult, Jes. 53: 7. Het welke in hem zoo veel te wonderlyker was / om dat hy van een Leeuw der stamme Juda, dooy een wonderlyke herboyming / een Lam geworden synde / sich selven gewillig heeft vernedert / daar hy niet zonder krachten was om sich zelve te behuyden. En alsoo is het raadsel van Simson in Christo verbult. Spyze gink uyt van den eter, en soetigheyt van den stercken, Richt. 14: 14. Dat zelve Lam voed ons met syn vleesch: drenkt, wascht, verloft ons met syn bloed: bekleedt ons epudelyk met syn wol, Rom. 13: 14. Galat. 3: 27. Maar ook byzondere dingen synder geweest in het Paasch-lam.

En inzonder-
heyt het
Paasch-
lam; door
een uytne-
mende
over een-
komste.

XXXVII. Want 1. Gelykterwyls het Lam uyt de kudde is genomen / alsoo is ook Christus genomen uyt synne broederen, Deut. 18. vers 15. en deelachtig geworden des vleeschs en bloeds, en haar in alles gelyk, Heb. 2: 14. 17. 2. Het Lam moest volkomen syn; Christus desgeliks is een onbestraffelyk en onbevlekt Lam, 1 Petr. 1: 19. die door den eeuwigen Geest hem zelve Gode onstraffelyk opgeoffert heeft, Heb. 9: 14. 3. Het zelve Lam moest een Manneken syn. Het welke een zinnebeeld was van wakkerheyt, kragt en voortreffelicheyt. Alsoo is ook Christus die Sterke Man, Jerem. 31: 22. en Mannelyke Soon, Openb. 12: 5. 4. Het moest van een Jaar wesen / dat is van een korten ouderdom, van een aangenaame smaak, van een zeer groote kragt; om te betekenen A. Dat Christus niet lange onder de menschen zoude syn / maar in de bloem zelfs van syn jeugt afgesneden worden. B. Dat hy de aangenaame spyze der ziele is, boven

boben alle lehhertypen dezer werelt / Woogl. 5: 16. C. Dat syn offerhande van een gebuurige en zeer groote kragt is. 5. Ende het en is niet te vergeess dat het lam vier dagen achter een van de koope is afgesondert geweest. Dit heeft ook in Christus plaats gehad / 300 maakt de dagen der Propheten 3000 jaren getekent worden. Siet Ezech. 4: 6: Want wanneer hy upt zijns moeders huys, als upt een koope / waar in hy was geboren en opgevoed / op het dertigste jaar zyns ouderdoms was betrokken / 300 is hy op het vierde jaar daar na aan het kruice gehegt. Maar ook dit is aanmerkinge waardig / dat Christus ten dien selvigen dage te Jerusalem tot het Feest en het Pascha synet kringiging gekomen is / op welken het Lam in Egypten, volgens Gods bevel moest afgezonderd worden: namelijk op den tienden dag der maand Nisan. Want ses dagen 300 het Pascha is hy gekomen tot Bethanien, Joh. 12: 1. Dat is / op den negenden dag van de maand Nisan. Des anderen daags is hy na Jerusalem getreft / vers 11. op dat hy sich Gode ter opofferinge 300stelde.

XXXVIII. Laat ons nu sien wat'er te zeggen valt van HET LYDEN Christi / welker Manier, Plaats, en Tydt 300 het Pascha betekent zyn geweest.

XXXIX. Wat aangaat de Manier. 1. Het Lam heeft moeten geslacht worden / ende dat van de gantsche menigte der vergaderinge Israëls. Tot Christi slachtinge hebben niet malkanderen aangespannen de Priesteren, Schrift-geleerden, Phariseen, ende het gantsche volck, die 300 geen bespottingen, 300 geen kinneback-slagen, 300 geen geesselingen Christi verjacht zynde / niet en hebben willen rusten / tot dat hy ter dood overgegeven wierd / Luc. 23: 18. Alle de menigte riep gelykelyk, seggende, Wech met desen. 2. De soorte van de Manier: dood komt ook overeen. Want gelychertwys het bloed des Lams, alzo is ook het bloed Christi vergoten, beyde voor het volck. En het bloed des Lams is niet vergooten op de aarde, maar als wat kostelyks ontfangen in een bekken: om dat het betekende dat dierbare bloed des onbevleeten Lams. 1 Petr. 1: 19. Want dat bloed is een eeuwigduurende schat der Gemeente / 't welk Christus en heden den Vader vertoont / ende in eeuwigheyt sal vertoonen. 3. Het en was niet geoorloft het Lam rauw te eten / dat is / niet genoeg gebzaden. Christus oock heeft 300 en 300 / niet slappelyk / moeten lyden. Syn beker mocht niet voorby gaan, ten zy datse tot den bodem toe uptgedronken was. 4. De braedinge van het Lam by het vuur ducht upt de hitte van Gods toorn na verdienste tegen de sondaren ontfelien: waar mede die gene moesten gebzaden worden / die sich tot een hogge der sondaren gemaakt hadde. Hier van daan quamen die klachten / Psal. 22: 15, 16. Myn herte is als was, 't is gesmolten in het midden mynsingewands. Myne kracht is verdroogt als en potscherf, ende myne tonge kleeft aan myn gehemelte. Siet de dingen die wy

Het welke oock hadt een verbeeldinge van het lyden Christi, Ten opzichte van de Manier:

AAAAA 3

van

van de bysondere wisse deser byaadinge aangetekent hebben / in het
2 Boeck. 10 Hoofstuck §. 25.

Plaats.. X L. De plaats van het geslachte Paasch lam / en van de geslachte
Christus is gantschelyck de selve. Want van Davids tpt af moesten
de Paasch-lammieren geslachte worden te Jerusalem: welke plaats
God sich hadde wtverkooren / om synen name daer te doen woonen.
Daar nu heeft Christus geleden / geijch hy selve voorsagt had / dat
het niet en gebeurde dat een Propheet gedood wierdt buyten Jerusa-
len, Luc. 13: 33. Voegt hier by Luc. 18: 31. Siet wy gaan op na Je-
rusalem, en het sal alles volbracht worden aan de Sone des men-
schen, dat geschreven is door de Propheten.

Tyct. X L I. Ook isser een baarblijckelike oet-een-komste in de Tydt.
Want het Pascha wierdt geslacht in het midden van de maant Nisan,
tentijde van de volle maan, tusschen de twee avonden, dat is / na de
wtlegginge van Josephus, van de negende uure tot de elfde uure toe.
In welke selve maant, dag, en uur Christus wt het midden der men-
schen weg genomen is. Het welke Mattheus, niet sonder reden / aan-
getekent heeft / Cap. 27: 46, 50. Daar yndert die aanmercken / dat
in de maant Nisan, de nachteveninge gepasseert zynde / de dagen lan-
ger worden als de nagten; op dat betekent wierdt / dat toen een nieu-
licht de werelt toegescheenen heeft / de duysternisse van dwaling en
onwetensheyt door Christum verheven zijnde. Ook worden'er ge-
vonden / welke willen dat door de volle maan de volheyte der tyden,
en door de twee avonden, den avoudt der werelt / en de laatste tyden
afgeschaduwet wierden / in welke Christus sich selven tot een offer-
hande opgeoffert heeft / volgens dat seggen des Apostels / Heb. 9: 26.
Eenmaal is hy in de voleydinge der eeuwen geopenbaart, om de sonde
te niete te doen door syn selfs offerhande. Welcke gedachten / indien
niet bondig / ten minsten scheander syn.

De vruch-
ten deser
offerhande.
1. De be-
vrydinge
der geloov-
vigen.
1 Pet. 1: 2.
Heb. 12: 24.

X L I I. Volgt nu dat wy DE VRUCHTEN en gevolgen deser
offerhanden besien: welke waants zeer voortrefflich en overvloedig
zyn. Want eertelick syn met het bloed des lamts besprengt der Israe-
liten posten en boven-dorpels, op dat ze het granaie verderfsonden ont-
gaan, by zijnde van den slaanden Engel. Op dat wy souden wetten
dat de rechtveerdigheyt Gods alle die gene verschoont / welcke
conscientien met Christi bloedt besprengt syn / Jes. 52: 15. Hy sal veel-
heydenen besprengen. Dit is die besprenginge des bloeds des Christen:
dat is dat bloedt der besprenginge, waar van Petrus en Paulus geschre-
ven hebben. Wy en hebben dertalven het sweert van den wtken-
den Engel niet meer te vreesen. Het is dat hy mocht wesen een Engel
der duysternisse: Godt heeft ons getrocken uit de macht der duysternisse
door het bloedt zyns Soons, Coloss. 1: 13, 14. Het is dat hy mocht
wesen een hemelschen Engel: vrede gemaakt hebbende door syn bloedt
heeft hy alle dingen tot hem telven verfoent, het zy de dingen die op de
aarde,

aarde, het zy de dingen die in de hemelen zyn, in't zelfde Capittel / berg 20.

XLIII. Ten anderen, in dien nacht / in welke het Lam geslacht is / 2. Vryheyt. is den Israëlieten volle macht gegeven / om sich van de Egyptische slavernye in vryheyt te stellen. Op dat wy zouden weten / dat Christus met sijn bloed ons ript de slavernye des duyvels, der wereld, en der sonde verlost heeft / om ons te roepen tot de vryheyt der heerlykheyt van Gods kinderen, Heb. 2: 14, 15. Joh. 8: 36.

XLIV. Ten derden, in deze zelfvige nacht heeft de Godt Israëls 3. Uyt-oordeelen geoeffent tegen de Goden der Egyptenaaren, Exod. 12: 12. roeyinge Num. 33: 4. Namelyk vier oordeelen / in dien wy Jonathan mogen gelooven / wiens woorden in zyn Uytlegginge dese zyn: De gegorene afgoden zyn gesmolten; de steene afgoden zyn omgehouden, de gebakene afgoden zyn in stukken verbryfelt; eyndelyk de houten afgoden zyn in asche verkeert. Hoewel wy voor de waarheyt van dit seggen niet en kunnen instaan / nademaal de Schrifture daar van swygt; nochtans is het zeker / dat Gods oepgemoeten niet zonder uytvoeringe geweest zyn. En wat y ook zouden mogen betekenen / wy sien een doozlichtige vervulling der zelve in de doot Christi; door welke te wege gebracht is / dat zeer vele volkeren / de middel-muur des afscheppels gebroken zynde / waar door y van de Joden wierden afgezonderd / tot de kennisse van den waren Godt geroepen zyn / en hare afgoden voor de molten en vleder-muysen hebben wechgeworpen. Jes. 2: 20.

XLV. Ten vierden, als de maand Abib, voor de instelling van 4. Ver-het Pascha / in het getal van de maanden des Joodschen jaars de se-nieuwinge vende geweest was; 300 heeft Godt / het Pascha ingestelt hebbende / ge-der eeuw. oordineert / dat dezelve naderhandt gehouden zoude worden voor de eerste, en dat de Joden van dezelve het heylige jaar zouden beginnen. Deze maand begon met de lenté: in welke / als Godt yz Verst uyt-zendt / alle dingen verquist worden / en het gelaat des aardrups vernietigt / Psal. 104: 30. En dat kan ook tot Christus gebacht worden / die een nieuwe eeuw heeft ingevoerd / en de oude dingen te niere gedaan / om dezelve in een beter te veranderen. Siet, zegt hy / ick make alle dingen nieuw, Openb. 21: 5. Zoo dat wy niet recht de yden nu rekenen / yst van de eerste scheppinge der wereld / welke in Tisri, de eerste maand van het burgerlyke jaar, schijnt verballen te zyn; maar van den opgang van een blyder geslente in de doozlichtige verschyninge van onzen Saligmaker. Want die nieuwe wonder-werken der Goddelijke goetheit maken / dat de voorige dingen in verschyninge by dese niet meer gedacht worden, noch in het herte De Manier om dese opkomen. Jes. 65: 17.

XLVI. Dooders is nu aan te wyzen OP WAT MANIER de weldaden te Israëlieten bekomen.

Israëlitē deelachtig zijn geworden aan deze goederen / welke y door het Lam bequamen. Hier nu wierden twee dingen betrefsch. 1. Datse met het bloed des Lams den boven-dorpel en de posten harer hupzen besprengden. 2. Datse het vleesch van het zelve aten. Want indien permant der Israëlitē een van beide deze dingen versupint hadde / zoo zoude hy daar door verworpen hebben de gemaade die aan deze bevelen was gehegt.

Wat betekent hebbe de besprenginge der posten : **X L V I I.** Door de posten der hupzen worden beteekent onze herten, om dat Godt deze besprengt met het bloed sijns Soons / *Heb.* 10: 22. De herten besprengt of gereynigt zynde van de quade conscientie. En der menschen herten staan voor Godt niet min bloot / als voor ons de posten van een hup / *1 Sam.* 16: 17. Ja de deuren onzer herten moeten worden geopent / op dat de Konink dereere door de zelve tot ons inkome, *Psal.* 24: 7. *Openb.* 3: 20. Doch aan onze herten sprengen wy het bloed Christi, als wy met een vast geloove de leere des kruyces omhelsen, en de verdiensten zijns lydens ons toepassen. Ondertussen moet men toesien / datwe dat gene / dat ons geboden word / aan den boven-dorpel en posten te sprengen, niet en sprengen aan den beneden-dorpel, als perweg dat niet voeten verterden mach worden : op dat ons niet en treffen de blikzemen des Apostels tegen die geene / die den Soone Godts vertreden, en het bloed des verbonds, waar door hy geheylygt is, onreyn achten, *Heb.* 10: 29.

De eetinge geschiedt door het geloove, **X L V I I I.** Door het zelve geloove word ook het vleesch van het Lam gegeten. Daarom maakt gy tanden en bupck gereedt? Geloofst, en gy hebt gegeten. Die eetinge is gantschelyk ter zaligheyt noodzakelyk. *Joh.* 6: 53. Voorwaar, voorwaar zegge ik ulieden, ten zy dat gy het vleesch des Soons des menschen etet, en zyn bloed drinket, zoo en hebt gy geen leven in u zelve.

En vereyfcht een kookinge van een geduurige overdenkinge. **X L I X.** Doch het vleesch des Lams en moest niet raauw gegeten worden / noch half gekookt. Nu welke misdaad die geene schuldig zyn / die deze verborgheden niet en koocken door een geduurige overdenkinge. Want de overdenkinge is voor de ziel, het gene de kookinge en verdouwinge voor de magels. Daarom is by *Petrominus*, een Latynsch Schypver / *cruda ad huc studia in vulgus propellere*, dat is / bedenkingen als die dingent up te geven / die door een aandachtige overdenkinge noch niet gekookt noch gaar gemaakt zijn.

De geheele Christus moet door den geloove aangenomen worden. **L.** Desgelyks moest het geheele Lam opgegeten worden / zoo dat ter niets van overig bleef. Het en is ook niet genoeg Christus voor een gedeelte aan te nemen; gelyk indien permant sijn heerlykheyt zoude willen genieten / en niet deelachtig zyn aan zyn lyden : ofte hem houden voor een Verlosser, niet voor een Wetgever en Heere : ofte hem dien permant / op Christi verdiensten niet genoeg vertrouwend / op eygen werken, of op de voorbiddingen, en het middelbaarchap van andere /

andere / het vertrouwen der saligheyt door een gedeelte zouden stellen.

L I. Het overige / dat om de wepnigheyt der Gasten niet en konde geoybert worden / mocht men niet bewaren tot den dag van morgen. Waarom men niets Het zelve moest verbrand worden met vuur. Dit kan ten deele behoor- moest be- ren tot het voorbeeld, ten deele tot de betekende sake. Het voorbeeld waaren tot morgen moest niet bewaart worden tot een anderen tyd. Na dat de dag van toe? het Euangelische licht was aangekomen / moest dat gene ophouden / en vernietigt worden / dat tot de schaduwen behoorde. Wat aan- gaat de betekende sake, die Christus met waaren geloove gegeten heeft / zal morgen niet ledig noch hongurig gebonden worden: en heeft geen nieuwen Christus / of een nieuwe opofferinge van den zelden van doen. Want gelijkertwijls hy met eene offerhande in eeuwig- heyt heeft volmaakt de geene die geheylt worden; Heb. 10: 14. alzo die tot hem komt zal geenzins hongeren, en die in hem geloof zal nimmermeer dorsten, Joh. 9: 35. Waarom het niet noodzakelyk is / perweg door zich overig te behouden / waar mede wy het gebrek van Christus / dien wy eens door den geloove aangenomen hebben / zouden volmaken.

L II. Ondertusschen moest het vleesch van het Lam alsoo gegeten worden / dat de beenderen niet en wierden gebroken. Waarom de beende- De beenderen des Lams te bryken / is die dingen te doorsnuffelen en te doorzoeken, ren niet en die ons begrip te boven gaan. Als of het niet genoeg was dat het ge- moesten loove met doorgaang voorkomende dingen gevoed word / ten 3de dat gebroken wy pogen die dingen te doorsnuffelen / welker kennisse verboden / en worden? welker nabysing gevaarlyk is. Hoedanige dingen te willen naspreken niet anders en is als op beenderen de tanden te bryken. Hier komt ons dan te binnen dat zeggen van Moyses / Deut. 29: 29. De verborgene dingen zyn voor den Heere onzen God: maar de geopenbaarde dingen zyn voor ons, en voor onze kinderen tot in eeuwigheyt. En uptnemende is dat van Hieronymus, Spruk. 25: 27. hoewel het met het Hebreusch wepnig over een komt / Die een doorsnuffelaar is van de Majesteit, zal verplettert worden van de heerlykheyt.

L III. De bittere saussen, met welke het Lam moest gegeten wor- De eetin- den / betekenende / dat de gemeynschap aan Christi lyden noodzakelyke te van bit- is / Philip. 3: 10. indien wy begeeren gemeynschap te hebben aan zyn tere saussen heerlykheyt. Een doornekroone moeten wy met Christus draagen / op betekent dat een kroone der heerlykheyt daar op volge. Indien wy verdragen, de ge- wy zullen ook met hem heerschen, 2 Tim. 2: 12. En deze dingen meynschap zyn niet alleen te betrekken tot de uytwendige verdrukkinge des lig- aan Christi haams: maar ook tot de inwendige smerten van de benauwde / en lyden. om haare zonden bedroefde / en Gods toorn heyligh schroomende ziele; zonder welke de zoete vertroosting van de Heere Jesus / noch gesmaakt / noch gevoelt plegen te worden: die hy niet geeft als aan de treurige te Zion, Jes. 61: 3.

B b b b

LIV. En

En de
wegdoe-
ninge des
suurdeegs
behoort tot
de zeden.

LIV. En het en is niet te vergeefs / dat den genen / die tot de eerthige van het Lam geroepen worden / de suurdeeg soo dikwils en soo dwydelijk verboden word. Want in de Schriftuure is de suurdeeg een zinneneeld van verdervinge, en insonderheyt van geveynstheyt, Luc. 12: 1. Paulus heeft geschryven het gene op deze stoffe zeer niet past / 1 Cor. 5: 7. 8. Ons Pascha is voor ons geslacht, namelyk Christus. Soo dan laat ons feest houden, niet in den ouden suurdeessem, noch in den suurdeessem der quaadheyt en der boosheyt: maar in de ongesuurde brooden der oprechtigheyt en der waarheyt. Ook zoude de suurdeeg konnen betrokken worden tot de hovaardye, om dat een gesuurde deeg-klomp terstont oprijft: of tot den haat en vyandschap, waar dooz de gemoederen tegen malkanderen scherp en suur worden. Seker van deze ondeugden moet die gene gesuyvert worden / die met Christus gemeenschap heeft. Nademaal hy in wiens mond geen bedrog en is gevonden, 1 Petr. 2: 22. de geveynsden niet en duist / noch de hovaardigen, hy die zich vernedert heeft tot den dood des kruyses / Philip. 2: 8. noch de twistgierigen, hy die onse vrede is. Ephes. 2: 14. en daarom sich selven opgeoffert heeft / op dat hy ons met God / en onder een met malkanderen soude versoenen.

De onre-
ne hebben
geen deel
aan Chri-
stus.

LV. Maar ook werden van het Paasch-lam uptgesloten de onreynen, vreemdelingen, en onbesnedenen: om dat de gerechtigheyt geen deel en heeft met de ongerechtigheyt, noch het licht gemeenschap met de duyternisse, noch Christus over een komste met Belial, 2 Cor. 6: 14. 15. Alzoo nochtans / dat die gene / die zich sijner onreynigheyt bewust zijnde / tot Gods genaade in Christo met nedrigheyt sijnen toeblycht neemt / de moed daarom niet en moet verlooren geben. Want de Heere die goed is, maakt versoeninge voor dien, die zyn gantsche herte gerigt heeft om God den Heere, den God zyner vaderen te zoeken: hoewel niet na de reynigheyt des Heyligdoms, 2 Chron. 30. vers. 18. 19.

Ook in
den toefel
van de
gene die
aten is een
verbor-
ghentheyt.

LVI. Wederom / den Israëlitien is belast dat se in Egypten het Lam zouden eten / omgord en geschoeyt zijnde / en leunende op hare staven. Op welke wijzen van doen op dikwils in de Schriftuure zult zien zinnespelen. Dat onze lendenen omgordt zouden zijn / gebieden Christus / Luc. 12: 35. Paulus / Ephes. 6: 14. Petrus / 1 Petr. 1: 13. Het welke dit wil zeggen / dat het gemoed der geloobigen moet voorzien zijn met de waarheyt en nuchterheyt, om stiks te wezen tot de hemelsche reyse, tot het werk des Heeren, tot de worsteling met de geestelike boogheden in de overhemelsche zaken, in welk werk de bloepende en wijdwaapige kleederen hinderlijk zijn. Van de voeten, die met bereydeheyt des Euangeliums des vredes geschoeyt zijn / spreekt Paulus / Ephes. 6: 15. Want men moet het Euangelium blytgelyk verkondigen en belijden / en met een onbelemmerde voet in het zelve wandelen. God selve is den geloobige mensche tot een staf, op welken

welken hy leunt / en aan welken hy zijn ziele beveelt. Ook het geloove is hem tot een wandel-stok, om dat wy gesegt worden door het zelve te staan, Rom. 11: 20. 1 Cor. 16: 13. Maar inzonderheyt moet men aanmerken dat dit een habyt van reyzigers is / het welke de staat is van alle die gene die Christus deelachtig zijn. Want dese zijn in dit leven byzindelingen / en gaan na een beter, Psal. 39: 13. 1 Petr. 2: berg 11.

L VII. Ook wierd den Israëlitien belast metter haast te eeten / om Men moest datter gebaar was in het vertoeven / dewijle de Egyptenaaren haar ter- zich haast stont zouden aandryven om te vertrekken. Het welke mede tot ons stent tot de behoort; om dat ons veel byanden dicht by zijn / en de reyse lang / gemeyn- en de tijd kort is / en wy swak zijn / en lichtelijk bestwijken. Daar- schap Chri- om / gelijkertwijls aan Loth, zullende upt Sodom, en aan de Israëli- ten, zullende upt Egypten gaan / alsoo word ook aan ons belast ons te haasten / en met groote kracht te arbeiden / op dat wy upt de kaa- ken des duivels ontveldigt worden / die geweldige nabolgende / welke het Koninkryke der hemelen met geweld innemen, Matth. 11: 12. en gedenkende aan het wyf van Loth, welke door haar vertoe- ven omquam / Luc. 17: 32.

L VIII. Opdelijk moet men niet booz by gaan dat het Lam in een Geen ge- huys moest gegeten worden daar se niet en mochten uptgaan / op dat se meynschap niet en vielen in de hand van den Engel des Doods. Dit huys is aan Chri- de Kerke, buypen welke geen saligheyt / noch geen gemeynschap tus isser, met Christo en is. Het welke de valsche Nicodemiten moeten aan- dan alleen merken / die daar meynen dat se onder de Egyptenaaren bepliggh kon- in de Ker- nen verschupen / en dat het genoeg is dat se niet het herte hebben geloof, alhoewel se niet haar mond den Heere Jesum niet en belyden, schepdende die dingen die d' Apostel t'saam-gevoegt heeft / Rom. 10: 9. Daarom / indien zy wijs zijn / dat se de onderlinge by een komste niet en verlaten, Heb. 10: 35. En dat se in dit huys eens ingetreden zijnde / upt het selve nimmermeer uptgaan / op dat se niet en vallen in het oordeel der afvallige / waar van Paulus spreekt / Heb. 6: 4. 5. 6. en Petrus, 2 Petr. 2: 20, 21.

TIENDE HOOFTSTUCK.

Van de

Extraordinaire Sacramenten in de Woestyne.

De Extra-
ordinaire
Sacramen-
ten in de
Woestyne.

Chalven de Ordinaire en Algemeene Sacramenten der Besnydenisse, en des Paschaas, zijn aan de Israëlitien in de Woestyne eenige Extraordinaire Waar-tekenen van Gods Genade gegeven / die in het Nieuwe Testament tot Chystum en zijne weldaden betrokken worden / en gesegt worden dezelve betekenisse met onse Sacramenten te hebben. Dezelve nu zijn in ordje : 1. DE DOORGANG in de Wolke DOOR DE ROODE ZEE. 2. HET MANNA uyt den Hemel regende. 3. HET WATER UYT DE STEENROTZE vloepende. 4. DE KOPERE SLANGE tot genezinge der Israëlitien van Mose opgerecht.

De Door-
gang door
de Roode
Zee.

II. Hoe Pharao met een dul gemoed en groot leger den Israëlitien, die soo terstont uyt Egypten waren vertrokken / en gelijk hy meende / door af-dwalinge van den weg in ongebaande Woestynen aan alle hoeken vertwert / verbolgt heeft : hoe eerst een miraculeuse Wolke, zijnde tusschen de Israeliten en de Egyptenaaren midden ingekomen / den Hebreëen, welke trilden van vrees / en met luyder stemme na den hemel riepen / beschermt heeft : hoe daar na de grond van de Schelf-Zee of Roode Zee, als de wateren na de zijden weeken / door Mosis Staf en een sterke Ooste-wind gekleeft zijnde / niet min als het vaste land passabel gemaakt is : hoe eyndelyk de Egyptische Koning / geen uytstel genomen hebbende met het na jagen der vertrekkende Israeliten, en in de Zee, ter plaatse daar se open was / gegaan zijnde / van de wateren / die terstont wederom tot malkanderen keerden / met zijn gantsche Leger oversiept en verdelgt is / verhaalt ons de Heylige Historie in het byzede / Exod. 14. Tot beter versiant van welke historie wy deze vyf hoofst-stukken kortelijc zullen verklaren. 1. Waarom die Zee / die van Moyses de Schelf-zee genoemd word / Exod. 13: 18. en 15: 4. by Paulum / Heb. 11: 29. en doorgaans by alle Schryvers den naam draagt van de Roode Zee? 2. Of die uyt-drooginge der wateren natuurlyk, dan of se gantschelijc miraculeus geweest is? 3. Of de Israeliten die Zee in haare breedte hebben doorgewandelt /

Swarig-
heden die
te verklar-
en zyn.

wandelt / opgefet zijnde aan den oever van Arabien, die recht tegen over Egypten is gelegen; dan offte een stuk weegs / soo veel genoeg was om de Egyptenaaren te verdelgen / daar ingegaan zijnde / door een half ronde weg aan den selven oever wederom aangekomen zijn?
 4. In welken sin den Apostel segt / dat de Israëlitien in Mosem gedoopt zyn, in de wolke en in de zee? 1 Coz. 10:2. 5. Welke de geestelyke betekenisse deser saken zy?

III. De reden / waarom dese Zee genoemd wordt de Schelf-zee, of Wier-zee, is geensing verhoogen; alsoo isse genoemd om den overbloedt van het Wier, waar van groote hoopen onttrent de stranden / gelijk als bergen / t'saam gepakt / en door de geduerige hitte der sonne dicht op malhanderen gedrukt zijnde / den na-gebueren / die van wegen haar visch-etren / Visch-etters genoemd worden / vooz hupfen dienen. Want dat eenige der selver woenen onder ribben van visschen daar Wier boven op gespreyt is, getuygt *Agatharchides*. Hier over kan *Bochartus* nagesien worden in *Phalegh. Lib. 4. Cap. 29.*

Waarom dese Zee genoemd wordt de Schelf-zee, of anders de Biesenzee, ofte Biedt-zee, ofte Wier-zee?

IV. Van over lange is het niet seer bekend geweest waarom deselve Zee genoemd zy de Roode. De Ouden hebben het gemeenlyk gebragt tot de koleur der wateren: welke sommige meynen te ontstaan upt de weerslag der sonne-straalen, andere upt de rondt omliggende bergen die root waren door verbrandinge / waar van de slag tegeen in zee sloztende / deselve met gelyke koleur soudeu verwen; andere eyndelph upt het roode dryf sandt van het strand of van de grondt: op dat ik nu niets en segge van de fabel van *Perseus*, daar men van verhaalt / dat hy het zee-geboecht gedoodt hebbende / vooz het welke de dochter van *Cepheus* tot een ppoope was bloot gestelt / ter selviger plaatse het bloedt / waar mede hy bespat was / heeft afgespoelt. Maar de ongetwijfelde onderbindinge der Schiplieden overtuypt dit geboeten van onwaarheyt. *Ludovicus Vartomannus*, welke die gantsche zee, byna van haar binnenste en verhoolenste inham en boesern af tot aan haar uiterste ingang toe / doorbaaren heeft / zegt ter dezer sake: Het is genoegsaam aan een ygelyk bekend dat de gemelde zee niet roodt en is, maar gelyk de andere zee. *Navig. Lib. 1. Cap. 21.* Het selve getuygt *Petrus Della Valle*, zijnde een Roomsche Edelman, en oog-getuyge, welke verhaalt dat de wateren klaar, doorschynende, en hemelsblauw zyn, en dat het sandt van de gewoone coleur is / ja witter als het onse / *Itiner. part. 1. cap. 20.* *Diodorus Siculus* schryft dat die Zee gantschelyk groen van coleur is, niet dat de natuur van het water zoobanig is / maar om den overbloedt van het mos en zee-gras dat boven de wateren komt upkijssen. Het gene dan verhaalt woijt van de Roode coleur deser Zee, is niet als een fabel, zijnde dit vooz-oordeel ontstaan upt een quaade uitlegginge van de naam.

niet van de coleur der wateren:

maar van Edom, die der Ouden

V. Winder wijkenise van de waarheyt af / die haren naam zeggen herkomstig te zyn van konink *Erythras* of *Erythrus*, onder wiens ge-

Erythras is. biedt

bledt deze Zee zoude geweest zijn. Maar wie deze *Erythras* geweest zij / weten alle de wereltſche Schryberg 300 wepnig als de alleronwettentſte. Alleen de Heilige Schryftuure leert ons dit: waar uyt *Nicolaus Fullerus* roemt dat hy zulks allereerst opgehaalt heeft / *Miscellan. Lib. 4. Cap. 20.* Te weten / dat dezen *Erythras* geweest is Esau, die de bynaam van Edom of de Roode gehad heeft / 300 van het overbloedige en roode hair, waar mede hy uyt de baarmoeder is voortgekomen / *Genes. 25: 25.* als van dat roode nat, waar voer hy het recht sijner eerſtgeboorte verkocht heeft / *Genes. 25: 30, 33.* Deze Edom, die / na den toestand van die eenwe / allerley aansienelijkheden beſat / heeft aan dat landt / 't welk onder ſijn heerschapppe en macht gebracht was / dien naam gegeven / 300 dat 'er het land Edom, ja ook enkelij Edom genoemd wierdt / *Ier. 49: 17.* De nakomelingen van dezen / trots zijnde op 300 een aansienelijken Voorvader en Oorspronk haars geslachts / zijn nabuuren en bywoonders van dese Zee geweest / daar wy nu van handelen. En hier van daan heeft ſe haren naam. Alleenlijck verschillen dan in de taal de Hebreeuſche naam Edoms of Idumeeſche Zee / de Grekſche *Erythraion*, en de Latijnsche *Mare Rubrum*. Siet onder anderen *Vossius de Idolatria, Lib. 1. Cap. 34.*

De klievinge der wateren is gantsche-lyk miraculeus geweest.

Vl. Men moet geenſins meenen dat deze dingen / die verhaalt worden aan de wateren van de Roode Zee hier geſchied te zijn / of gantsche-lyk / of linnenſg voer het grootste gedeelte / natuurlyk zijn geweest: als of Moſes, zijnde een zeer bedeyden Natuur-kenner, waargenomen hebbende de gelegentheid van den gewoonlijken eb of afloop, welke / als de Ooste Windt waapde / ſnellet en langwtijger als gemeen was / in een tegenwoordig en dwingent gebaar op den blooten bodem ondernemende te gaan / den Iſraëlitē, om het ſelbe te wagen / aangepoort zoude hebben: doch dat Pharao, dezer dingen onkundig zijnde / en te lange vertoebende als de vloedt weder-keerde / zoude verdronken zijn. Want deze gantsche geſchiedenisse is vol van miraculen: het welke / uytgenomen de haters der Schrifture, gelijk *Scaliger* deſelbe met recht noemt / *De Subtilitat. Exercit. 52.* niemant in twijffel kan trekken. 1. Is het een Miracul geweest dat die wonderlijke Wolke, die te vooren met haar voorgang den Hebreē den weg geweſen hadde / ſich nu in het midden tuffchen haar en de Egyptenaaren geplaatst heeft / *Exod. 14: 19.* 2. Is het een Miracul geweest dat op het opheffen van Moſes ſtaf, en op het uytſteken van ſijn handt, de Zee niet alleen achterwaarts geweken, maar ook geklooft is / en van de eene en andere zyde weglopende, aan Iſraël in het midden der wateren een beplig padt / om voer te reysen / gemaakt heeft / *verſ. 16, 21.* het welke voer geen natuurlijken eb mermeer geſchiedt is / of geſchieden kan. 3. Is het een Miracul geweest dat de wateren, die van nature bloepende zijn / tot zeer hooge ſtapelſ

flapels op een gepacht zijnde / aan de rechter, en aan de linker handt der Israëlitén als muuren gestaan hebben / vers 22. 4. Was het een Miracul, dat Mose sijn handt en staf wederom na de zee uytsteekende, ter stede daar de Egyptenaaren haat vervolgden / de Wateren tot haare natuurlijke kracht weder-gekeert / en alle de Egyptenaaren in deselve verdroncken zijn; terwijl de Israëlitén in het midden van de zee, op het drooge, hare reyse soo even hadden voltrocken / of als noch verzojden / vers 26, 27, 29. Hoe kan 'er sulken onbeschaainden mensch gevonden worden / die dese dingen niet den dagelikschen vloed en eb der zee soude durven vergelijken? Het is waar dat Godt hier de windt gebuycht heeft: maar het is ook openbaar / dat deselve Godt een ongewoone kracht vertoont heeft / soo dooz het verwerken van de windt op sulken tijdigen tijdt / als dooz dezelve zoodanige dingen uyt te voeren / die geenige natuurlijke oorsaack dooz haat kracht kan te wege brengen. Daarom hebben de Israëlitén niet recht in dit werck sich verwondert over de groote handt hares Gods, vers 31.

VII. Selfs de nabuuten van den Arabischen Inham, hoetwelse De Bar-seer Barbaare menschen zijn / hebben de geheugenisse van dit wonder-werck na veele eeuwen bewaart. Dit doet ons *Diodorus Siculus, Lib. 3.* nabuuren geloben / daar hy aldus schrijft: By de naburige *Ichthyophagi* (dat is / Visch-eters) wordt door een oudt gerucht, datse seggen van hare geheugenisse van Voor-ouders ontfangen te hebben, na-vertelt; dat door sekeren grooten afloop der zee alle de plaatfen van dien inham zyn opgedrooght, en dat de zee, na de eene en na de andere zyde weghlopende, de grondt, die van een groene couleur scheen te zyn, gesien is; ende dat de zee wederom door een groote vloed, na datse was afgeloopt, in haat voorige plaatse herstelt is. Wie en siet niet dat met dese woorden beschreeven wordt dit Mosaische mirakel, waar van deze Barbaren de geheugenisse / hoewel die wat duystertachtigh is / aan hare nakomelingen hadden overgelevert?

VIII. Maar het is een verwerder verschijsel / het welke he-den onder de Geleerden geroert wordt / Of de Hebreén recht door de Roode Zee gegaan zyn, van het Egyptische strandt tot het Arabische strandt toe, dat daar rechtsoorts tegen over gelegen is; dan offe, een half-ronde wegh in het midden van de zee gemaackt hebbende, aan het selve strandt, daarse van vertrocken waren, zyn wedergekeert? Het eerste geboden is het gemeenste, en by de meeste aangenomen. Het selve streunt op dese bewijsredenen: die *Rivetius* t'samen vergadert heeft over *Exod. 14: 21.* 1. De woorden van de Historie schijnen sulks mede te brengen; en het geeft seer veel tot de grootheyt van het mirakel. De Schrijfure seght dat de Hebreén door de Roode Zee doorgedaan zyn: maar die reys-tocht / die van andere hier verstaan wordt / zoude geen doorgang, maar een ommegang geweest zijn. 2. Alst de Plaatsbeschryvinge blyckt 'er / dat het alzo heeft moeten geschieden.

schieden. Want zal primaat uyt Egypten komen aan den berg Sinai, dewijle de Roode Zee tusschen dien berg en Egypten in gelegen is / 300 moet hy noodzakelijk dezelve Zee dooz-passeeren. Want hoewel van Rameses na Zina een regelrechte wegh loopt / daar men te voet over kan reysen / en welke de Roode Zee ter zijde laat liggen / nochtans is deselve niet steenrofsen aan alle kanten alsoo bezet / en 300 ongemakelick van wegen de siepten om'er over te komen / datze niet bequaam en is geweest vooz de reyse van 300 grooten volck. 3. Het zelve wordt beslooten uyt Num. 33: 8. En zy reylden van Hachiroth, en gingen over door 't midden van de Zee na de Woestyne; het welke geheel wat anders schijnt te seggen / als datse dooz een ommegang na de woestyne zijn weder gekeert. 4. Hier by komt de geloofwaardigheyt van Josephus, welcke getuyghet dat de Hebreën zijn overgegaan na het tegenoverliggende strandt, *Antiq. Lib. 2. Cap. ult.*

Dan ofte door een ronde wegh aan het selve strandt zijn wedergekeert.

I X. Maar oock het tegen gestelde gevoelen heeft groote Doozstambers / en geen verachtelcke bewijs-redenen. 1. Willenze dat men zal letten op het eynde en ooghmerk van den doorgangh dooz de Zee, welk was / op dat de Egyptenaaren van de wateren zouden verflonden worden / en op die wijze aan den rondtoin gelegenen volckeren bekend worden de heerlijkheyt Gods. Daarom is het waarschijnelijk datze uytgeworpen zijn aan die hoeck van het naaste strandt / die het naast was aan Egypten, ten eynde Godes oozdeel aan dat Koninkrijcke zoude openbaar gemaakt worden. 2. Mercken zy aan dat de Roode Zee ter plaatze daar de Israëlitē dezelve doorgingen, van het tegen over liggende sitant ten minsten zes mylen (andere zeggen vyftien) afgelegen geweest is: welke reyse van 300 groot een heyr-leger, te gelijk niet vrouwen / kinderen / en bagagie / binnen de tijt van een seer korte nacht (gelijk hier geschiet is versf. 21, 23.) niet en schijnt te hebben konnen volbracht worden. 3. Uyt Exod. 13: 20. is het blijckende / dat de Israëlitē sich gelegert hebben in de woestijne Etham, aan het eynde der woestyne. Maar nochtans zijnse / na datze uyt de Zee opgetreden waren / wederom in de woestyne Ethams voortgegaan / Num. 33: 8. Verhalven zijnze aan het zelve strandt / doch wat verder van de plaatze daarse van verterst waren / wedergekeert. Welk bewijs niet en kan beantwoordt worden / als alleen dooz te zeggen / of batter een tweederley woestyne geweest is / aan deze en aan de over zyde van de Roode Zee, beyde van deselve naam, het welke *Lyrans* beweert; of dat die gantsche landt-streeck, tot den berg Sinai toe / met deselve naam genoemd wordt; gelijk *Riveto* behaagt. Doch of dit bewezen kan worden / staat te ondersoeken. 4. Sy doen'er by / dat de Roode Zee tusschen Egypten en de bergh Sinai niet en is midden in gelegen / maar dat men niet kameelen en andere last-beesten regel recht over landt de reyse kan voltrecken; waar over nagesien kan worden het Begh-boek van *Della Valle*,
Eerste

Eerste Deel, Cap. 27. 28. 5. Het betwys booz het tegengefelde gevoelen genomen van die fprekwoys/ waar mede de Iſraëlieten gezegt worden doorgedaan te zyn door de Roode Zee, ſchyn van wepnig baſtighepds te weſen. Want de Heptige hiſtorie gebuypt zeer generaal woorde/ en zy zyn ingegaan in't midden van de Zee, Exod. 14: 22. zy gingen op't drooge, in't midden der Zee, Exod. 14: 29. Num. 33: 8. woꝝd wel gezegt/ zy gingen over, of zy gingen door; maar behalven dat het woꝝd *gnabar*, W. het welke daar overgeſet woꝝd overgaan, of doorgaan, ſomtyds eenboudighlyk betekent voort-gaan, of voorby-gaan, gelyk de taal-kundige kan zien/ Genef. 33: 3. ſoo kommen de Iſraëlieten zeer bequamelik geſegt woꝝden booz de zee-wateren door-gedaan te zyn/ hoewel ze booz een half-ronde weg aan het zelve ſtrand zyn weder-gekeret. Want in alle reys-tochten is een doorgang door het midden, van de plaatſe daar men geweest is/ tot de plaatſe daar men aankomt. En het is niet noodzakelyk dat alle doorgang geſchiede na een regel-rechte ſtreep of linie. 6. Van geen meer klem is het/ dat ze gezegt worden gegaan te hebben in het midden der Zee, hoewel de andere ook met die reden ſtriden. Want waarlyk die aan de rechter en aan de linker zyde de zee hadden/ waar langſ en waar heeren zy haren weg ook ſtuurden/ wandelden in het midden der Zee. Soo dat upt de Schiſture booz het tegen geſelde gevoelen niet zekerſ ſchyn by-gebracht te worden. De beſtechtinge van het verſchil-ſtuk hangt boozname-lyk aan een Nette Plaats-beſchryvinge. Die meer hier van begeert/ die leere zich na *Fagius in Exod. 14.* En na *Chriſtianus Schotanus*, die een zeer Vermaart Man/ en myn Eerwaarde Boozſaat geweest is/ *Biblioth. Sacr. Tom. 2. p. 142.*

X. D' Apofiel op deze geſchiedeniſſe zinnefpeelende 1 Cor. 10: 1, 2. In welken zegt/ dat de Vaders alle onder de wolke geweest zyn, en alle door zyn de Iſ- de zee door-gedaan zyn, en alle in Moſem gedoopt zyn in de wolke ^{raëlieten} en in de zee. Dze ſwarigheiden zyn hier op te loffen. Eerſte-lyk gezegt woꝝd'er gebuygt/ hoe d' Apofiel ſchryft dat zy geweest zyn onder de wolke, nademaal de Heptige hiſtorie getuygt dat de wolke ge- ^{worden} weest is achter hen, Exod. 14: 19. Maar dat is licht te ontknoopen ^{onder de Wolke} Want zy waꝝ 300 achter hen, dat ze verre boven hen quam te hangen/ ^{geweeft te zyn?} en zich in een over groote breedte en hoogte uptbrypende/ hen met haare beſchuttinge omring: gelykwoys hier op geſinnſpeelt woꝝd Jef. 4: 5. En de Heere zal over alle wooninge des bergs Zions, en over haare vergaderingen ſcheppen een wolke des daags.

XI. De andere ſwarighept is een wepnig grooter/ hoe de Iſraë- En in de lten in de wolke en in de zee gedoopt zyn/ want zy zyn met het Wolke, en zee water niet begoten/ en booz de wolke niet nat gemaakt: in de Zee Maar men moet weten/ 1. Dat d' Apofiel hier onepgentlyk het gedoopt. woꝝd van Doop gebuypt. Want om dat de Corinthiers over den

CCCC

Doop

Doop roemden/ soo geeft d' Apostel den naam van Doop aan die ja-
hen/ over welke de Israëlieten alsoo wel zouden hebben mogen roe-
men als de Corinthiers over den Doop, en welke haat in plaate
van een Doop waren. 2. Ook ontbreekt 'er in het uytwendige te-
ken eenige overeenkomst niet. Een wolke verschilt weinich van
water, en de zee int is water. De wolke hing boven haar hoofd,
alsoo ook het water den genen die gedoopt worden. Vergelph hier
mede die dingen/ die wy terstont uyt *Gregorius Nyssenus*, noopende de
wolke, zullen te berde brengen. De zee omringde haare zyden; al-
soo ook het water den genen die gedoopt worden. 3. De beteekenisse
van dit token is de zelve met de beteekenisse des Doops. En alsoo is
de Doop een tegenbeeld van het zelve/ gelph *Petrus* in gelph stoffe
zepte/ 1 Petr. 3: 21. Vergelph hier mede *Camero* in 1 Cor. 10.
Waarcht dat de Wolk-colomme in der Israëlieten Doopingen of
Wasschingen van een bysondere gelegentheit geweest is/ en wat uyt-
nemendes gedaam heeft/ hebben ook de Oude Hebreën aangemerkt.
In *Pirke R. Eliez. Cap. 44.* spzeekt *R. Zacharia* aldus: De wolk-
colomme omringde rondrom de leger-plaats der Israëlieten, gelyk een
muur de stad omringt. En geen vyand noch weder-partyder konde
haar genaken. Maar indien yemant een Wasschinge of Doopinge van
noden had, zoo bewaarde hem de wolke, ook buyten de leger-plaat-
se, welke Heylig was. Deze plaate word van *Guilielmus Vorstius*
niet onbeguamelgh vergeleken met die van den Apostel, die wy by-
gebracht hebben. Die dingen int/ die wy tot verklaringe van den
doorgang der Israëlieten dooz de Zee, en van den Doop in dezelve ge-
zegt hebben/ schynen ons meer na de waarheyt te gelphen/ als het
anderzins geleerde gevoelen van *Seldenus*, die dooz de zee hier ver-
staat allerley vergadering van wateren, en wil dat door de zee door te-
gaan eben soo veel als met de wateren gedoopt te worden/ *De Synedr.*
Lib. 1. Cap. 3. Welke omwegen van woorden met de eenvoudighheyt
des Apostels niet schynen over een te komen.

En dat in
Mosem.

XII. Ten derden word 'er gebjaagt/ in welke zin yz gezegt wo-
den in Mosem gedoopt te zyn, dewyle die eer grootet schynt te we-
zen/ als datze in een dienaar en bloot mensche zonde komen plaats heb-
ben? 1 Cor. 1: 13. Ik antwoorde/ wat anders is gedoopt te worden
in yemand, wat anders is gedoopt te worden in yemands naam. In wiens
naam wy gedoopt worden/ dooz diens Opper-gebied, macht, en bevel
worden wy gedoopt; Dien erkennen wy vooz onzen Konink, dien
't alleen toekomt openbaare zegelen in te stellen; Aan dien seggen wy
onze gehoorzaamheyt en dienst toe, om naderhant na hem benoemt te
worden; Aan hem verwachten wy in den geloove die geestelyke gena-
de, welke dooz den Doop verzegelt word. Deze eer, als zynde boven
den mensche/ weert *Paulus* soo sozgbuldig van zich zelden af. In
yemand gedoopt te worden is veel minder. Want het betekent of en-
helft

gelyk door yemands dienst gedoopt te worden; of alzoó dat men dooꝝ het ontfangen des Doops pemañd vooꝝ een getrouw Dienaar Gods erkent. Dit beede kan hier bequamegh t'saam-geboegt worden. Sy zyn in Mosem gedoopt, dat is/ gelyk de Syrische vertalinge heeft/ door de hand van Moses, ofte gelyk *Augustinus* leest over Psal. 77. door Mosem. Want Moses heeft dooꝝ zyne gebeden deze beschuttinge dooꝝ de wolke en doorgang door de zee vooꝝ haar betwongen. Moses heeft met het uytsteken van zyn staf het water gekleef. Moses is eerst gegaan op den bodem der zee, en is den anderen een Leidsman en Aanvoerder geweest/ om het zelve met hem te bestaan. En alfoo zyn zy door den dienst van Moses gedoopt. Maar moet dingen leggen in deze spreekwys opgewonden. Gelykhuys deze miraculen aan het ware en geestelyke Israëls Sacramenten waren der Goddelijke genade/ alfoo waren zy ook waar-tekenen waar mede God den dienst van Moses heeft versterkt/ en betwefen dat hy een Dooꝝbeeldende Verlosser en Middelaar was. En daarom op die plaats daer gewag gemaakt word van den doorgang dooꝝ de zee, word het volk geseft geloof te hebben in den Heere, en aan Mose, Exod. 14: 31. Het welke tot soo verre wel van het volk gedaan is. Want ook Exod. 19: 9. spreekt God zelve alfoo/ wanneer hy aanpysst de achtbaerheyt dien hy aan Moses gegeven had/ Siet ik zal tot u komen in een dikke wolke, op dat het volk hoore als ik met u spreke, en dat zy ook eeuwiglyk aan u gelooven. En alfoo zyn zy in Mosem gedoopt, om dat ze dooꝝ dat teken van God onderwefen zyn/ om Moses vooꝝ een getrouw Propheet, en een uytnemend voorbeeld van den Messias te erkennen/ dooꝝ wiens tusschen-komste aan haar die weldaden betwefen wierden/ welke in zich zelve groot waren/ en onderpanden van de grootste weldaden die haar dooꝝ den Messias zouden toegebracht worden. En hier heeft Moses wat byzonders gesjad boven andere Dienaren.

XIII. Selfs deze plaats Pauli leyd ons om de verboꝝgentheyt De Ver- van dit teken te overdenken: want hy leest/ dat het in zyn beteke- borge- nisse met onzen Doop over een komt. *Tertullianus* zegt: (*Lib. de Ba-* heyt. *ptismo*) Eerstelyk heeft hy (: als het volk uyt Egypten opgebroken zyn- de, het geweld des Koninks van Egypten door het water doorgaande onging:) den Konink zelve met alle zyne benden in het water ver- smoort. Welke afbeeldinge openbaarder is in het Sacrament des Doops. De volkeren worden uyt de werelt verlost, namelyk door het water, en verlaten den Duyvel, den ouden Dwingeland, die in het water weg gesloten te gronde gaat.

XIV. Deze miraculeuse WOLKE was 1. Een waar-teken Van de van Gods genadige tegenwoordigheyt. Want God was in de Wolke. wolke, Exod. 13: 21. en de Engel Gods, Exod. 14: 19. Namelyk de Engel des verbonds, de Engel des aangezichts, die Mose versche-
Cccc 2 nen

nien was in den braam-bosch, en de Israëliken geleedde doot de woestijne / Jesal. 63: 9. 2. Was se een voorbeeld van de toekomende mensch-werdinge van Gods Soon. Want gelpetherwys Gods Soon de groote heerlijcheyt zynet Majesteit in deze wolke verbergde, uit dezelfde sprek / mirakelen deed / en zyn volk beschermde / alsoo zoude hy ook t' eeniger tyd zyn Majesteit bedekken onder de aangenomenne gestalte van een dienstknecht, Philipp. 2: 7. in dier voegen noch / dat de straken zynet heerlijcheyt / in zyn Goddelijche predikation, en mirakelen, welker gelp of petwoes dat hy de selve zoude hebben mogen halen / geen eeuwge gezien heeft / tusschen beyden uptglinsteren zouden / Joh. 1: 14. 3. Betekendese de beschuttinge Gods over de uytverhoornen / en de weg-wyzinge doot de woestijne deser werelt na het hemelsche Canaan. Want / gelpetherwys Gregorius Nyssenus (*De Vita Mosi*) uytnemende moop van deze wolke geschreeven heeft: Soodanig een mirakel verscheen 'er, dat ze als de brandende sonne-stralen glinsterden, het volk gelyk als met een tusschen-gestelde heyning-muut beschuttede, en met haar schaduwe en dunne verspreydede dauw de brand des lichts versachtete; doch des nachts in vuur verandert zynde, van den avond af tot den opgang der sonne toe, den Israëliken met haar licht gelyk als een voorgaande toortse diende. Soodaantig een beschuttinge en geleydinge hebben wy in Christo, die met zyn schaduwe tegen de hitte van Gods verbolgentheyt ons beschut / Jes. 4: 5. 6. en ons met zyn Woord en Geest verlicht / als het licht der werelt, het welke soo wie volgt, die en zal in de duysternisse niet wandelen, Joh. 8: 12. en die eyndelijc is de overste leydsman en voleynder onzes geloofs, Heb. 12: 2. 4. Gelpetherwys deze wolke zich in het midden stelde tusschen Israël en de Egyptenaren: alsoo heeft Christus die quaden op zich genomen / die den zynen gedreygt waren / en de heerlykheyt des Heeren is haren achtertogt, Jes. 58: 8.

Van Pharaon met de Egyptenaren.

XV. In DE DOORGANG doot de Roode Zee zyn deze dingen aan te merken: PHARAO en DE EGYPTENAREN zyn een afbeeldinge van de Duyvel en de Sonde, die met alle kracht de uytverhoornen in haare dienstbaarheid zoeken te houden; en soo dikwils als zy edelmoedigelijc ter vyphet trachten te geraken / haar te rugge trekken. Maar zy zullen vergerffchen arbeyd doen / en dragen de straffen haer schelmerpen / welke op haare misdaden passen. Om dat Pharaon geboden had dat de jonge kinderen der Israëliken zouden verdrongen worden / Exod. 1: 22. soo word hy met alle zyne benden in de zee versmoort, volgens de wet der vergeldinge. Gelpenrechtgvoeringe Gods verkondigt d' Engel der wateren / Openb. 16: 6. Om dat zy het bloed der Heyligen en der Propheten vergoten hebben, heb gy hen ook bloed te drinken gegeven: want zy zyn het waardig.

XVI. MO-

XVI. MOSES was een **Doorzbeeld** van Christus, onsen **Verlos-** Van Mo-
 ser en **Saligmaker**. A. Moles smeekte met zyne gebeden **voorz** het ses.
 dolch / en verkreeg **voorz** haar die zeer groote heyl. Christus is onse
 Voorspraake by den Vader; en zyne voorbiddingen moeten wy toes-
 chypden alle het goet dat ons gebeurt. B. Moles kliefde met zyn
 staf, als met een uitteerlyk wercktuig / de wateren. Christus heeft
 met het Hout van zyn Kruys een levende en versche weg ten hemel in-
 gewet. C. Moles was een Leydsman des Volks / en is haar **voorz-**
 gegaan op de gronden der zee / die te voeten van niemants voeten
 betreden waren. Christus is ook op den weg van veel lydens **voorz-**
 gegaan / ons een exempel nalatende, op dat wy zyne voetstappen zou-
 den navolgen, 1 Petr. 2: 21. D. Met welke stat Moles het water
 kliefde om den Israeliten een doorgang te geven; met den zelven
 maakte hy dat de wateren weder-keerden om den Egyptenaren te
 verfooren. Het zelve kruys Chyrist / het welke den geenen die
 geroepen zyn een kracht Gods is, is den Joden een ergernisse, en den
 Grieken een dwaasheyt, 1 Cor. 1: 23, 24. Den desen wel een reuke
 des doods ten doode, maar den geenen een reuke des levens ten leven.
 2 Cor. 2: 16.

XVII. DE WATEREN der roode Zee betekenen verdrukkin- Van de
 ge, ja de doodt zelve / gelyck ook de wateren des Doops de getrept- Wateren.
 schap aan Christi lyden, doodt, en begravenisse, Rom. 6: 3, 4. Maar
 gelyckertwyls de Israeliten **voorz** het midden der wateren, als **voorz** het
 midden van de doodt, na hare behoudenisse trokken; alzo werken
 ons de verdrukkingen / die van ons om Chyrist wille geleden worden /
 een gantsch seer uytnemend eeuwig gewichte der heerlykheyt. 2 Cor.
 4: 17. en de dood zelve is ons een doorgang tot het eeuwige leven,
 Joh. 5: 24. De wateren, die aan Israel tot heyl waren / verfoor-
 den den Egyptenaren. De dood onzes lichaams, die Gode de zielen
 reyn **voorz**steld als een kudde versich geschooren schapen, welke uyt
 de wasch-steden opkomen, Hoogl. 4: 2. verdelgt in ons alle overblyf-
 selen des duyvels en der sonde tot de grond toe / zoo dat wy daar na
 met onze oogen niet en zullen sien die vanden / welker schadelijke
 aanballen wy tot den eynde toe onderhouden hebben.

XVIII. Die geweldige WINDT uyt DEN OOSTEN, Van de
 met zyn krachtigen aeffen de wateren tot **voorz**deel der Israeliten **voorz-** Windt.
 dyvende / betekent den Geest Christi: Joh. 3: 8. Christi, zeg ich /
 welke is de opgang uyt der hoogte, Luc. 1: 78. en de kracht zynet
 verduisen **voorz** de krachtadigheyt zynes Geestes ons toegesest;
 wech rupende alle hindernissen / ja dat meer is / die bestuurende tot
 zaligheyt van de zyne. Niet door kracht, noch door geweld, maar door
 mynen Geest, zeyt de Heere der Heerscharen, Zach. 4: 6. **Voorz** den
 zelven Geest zynesmonds zal hy te zynet tyd te niete maken dien onge-
 rechtigen, die sich tegen zyn Ryk stelt / 2 Theff. 2: 8.

Cccc 3

XIX. DE

Van de
Israëlitien.

XIX. DE ISRAELITEN versich upt Egypten opgedaen zynde/ zyn afbeeldelen der Geloovigen, die/ na datse den Duyvel afgeswooren, en dooz de hulpe Christi zich in vryheyt gestelt hebben/ terstont booz de vervolginge des Satans en der werelt, welcke haar wederom in de dienstbaerheyt zoeken te trekken/ open liggen. Als zy nu het eerste gevaar gelukkiglyk zyn te boven gekomen/ zoo moesten noch een groote zee overvaaren/ hooge toppen van bergen overklimmen/ en ongebaande woestynen doorz wandelen/ eerste het gewenschte eynde der zaligheyt bereyken. Wanneer het nu gantsche lyk met de Israëlitien scheen gedaen te zyn/ en geen upthomst booz haar open te staan: toen was Godt by haar, en opende een weg in het midden van de zee. Alsoo is Godt dan inzonderheyt met zyn genade by de Genieynte, als alle menschelyke hulpe ontbrekt/ en niet anders als den gewissen ondergang haar schynt boven het hooft te hangen. Jes. 43: 2. Wanneer gy sult gaan door het water, ick sal by u zyn, en door de rivieren, sy en sullen u niet overstromen. Als dit heyl aan Israël gegeven wierdt/ zoo werkte Israël gantsch niet. Erød. 14: 14. De Heere sal voor u lieden stryden, en gy sult stille zyn. Maar zy geloofden alleenlyk/ en aanschouwden de groote hand des Heeren. Heb. 11: 29. Door het geloove zyn sy de roode zee doorgegaan. Alsoo werkt ook Godt booz ons upt de eeuwige Zaligheyt/ booz ons/ zeg ik/ die niet en werken, maar gelooven in hem die den godloosen rechtveerdicht, Rom. 4: 5. De Israëlitien de zee gepasseert zynde/ en hare vyanden verdelgzynde/ songen Gode haren Verlosser een byzelyk triumph liedt. Alsoo heeft ook Johannes in de Openbaringe cap. 15: 2, 3. de Heyligen gesien/ die de Glaaze zee, welke met vuur gemengt was, nu dooz getrokken zynde/ het Gesang Moses des dienstknechts Gods, en het Gesang des Lams, songen. En tot hier aan toe hebben wy gehandelt van den Doorgang door de Roode Zee.

Het Man-
na.

XX. Woorders is van HET MANNA te spreken/ alwaar in aanmerkinge komen. 1. De naam. 2. De saak zelve. 3. De oorspronk. 4. De byvoegselen. 5. Der Israëlitien plichten ontrent het selve. 6. Haar sonde. 7. De verborgentheyt.

Man is by
den He-
breen niet
Wat:

XXI. De naam heeft zynen oorspronk van der Israëlitien betrouderinge geghegen. Als zy het selve eerst gewaar wierden/ zeyden zy tot malckanderen/ Erød. 16: 15. MAN HU, Man is het, om dat zy niet en wisten MA HU, wat het was. en vers 31. En het huys Israëls noemde sijnen name MAN. Wy konnen die geene niet toestemmen/ die MAN HU upleggen dooz wat is dat? Want nimmermeer betekent Man by de Hebreën Wat, en hier wordt het byzeldelyk genoeg onderscheyden van Ma, het welke wat overgeset word. Ja zelfs is het by de Chaldeen zulks niet dikwyls betekende: want die plegen Man van een persoon te zeggen/ niet alsoo van een saak.

Laak. Ik wil nochtans niet ontveynen / dat die gene al te milde
spreeken / die volstrecktelijk onthemen / dat *Man* by de Chaldeen ge-
bruucht wordt als men van een saak vzaagt. Het tegendeel heeft
Drusius (ad *Job*. 6: 31.) met eenige exempelen bewezen. Maar de Is-
raëlieten spraken toen Hebreusch, en geen Chaldeeusch. Sp die be-
weeten dat *Man* een Egyptisch woordt is / en de kracht heeft van een
dooz-woordken van vzaagen / die weet ik niet of de waarheyt spre-
ken; en hoewel sp de waarheyt seiden / soo dunkt het ons niet
waarschijnlijk te zyn / dat de Hebreëen sulken heyligen saak met
een woord van een gejaat volck / niet alleen in de eerste verbaashteyt /
maar ook standvastiglyc daer na hebben willen updrucken.
Doet'er by / dat het ganschelyk een laffe verklaring is / dat de *Spys-
se* / den Israëlieten van Godt gegeven / altydt zoude genoemd zyn
WAT, om datze in den beginne / alsse dezelve noch niet en kenden /
quamen te vzaagen / Wat is dat?

XXII. Veel gevoeglicher is het / dat men dit woordt zegt afkom-
stig te wezen van *Minna*, n^{am} dat is / hy heeft voor bereydt, ver-
ordineert, afgemeeten; Hier van daan komt het woordt *Mana*, dat is /
een portie, of bescheyden deel, ook van een sake die men eet, wel-
ke aan yemant toegewezen is / 1 Sam. 1: 4, 5. Jerem. 8: 10, 12.
en elders doorgaans. Van *Mana* nu wordt dooz een verhoorting / dooz-
naimelyk in een uproepinghe van lieden die sich ergens over berwon-
deren / en als'er de letter *He* in het naaste woort volgt / lichtelick
Man gemaakt. En dit is daarom te gelooflicher / om dat meer-
maalen gelycke verhoortinghe of weghneminge van een syllab in het
werck-woordt *Mana* of *Minna*, voorkomt. Waar van de taalkun-
dige exempelen kan vinden / Psal. 61: 8. Jon. 2: 1. en insonderheyt
Dan. 1: 5. in welke laatste plaats van een verordineringe van spys
dit woordt met een verhoortinghe gebruikt wordt. Nademaal dan de
soyne van het woordt *Man* met dit gemelde werck-woordt over een
komt / en van dit werck-woordt zyn oorspronck nemende van een
seer bequaame betekenis is; wat is'er dan overig / als dat we met
de Geleerdste der Hebreëen seggen / dat *Man* betekent de spys die van
Godt den Israëlieten toegelegt, voor bereydt, en dooz haar bescheyden
deel gegeven is? Soodanig een naam paste die miraculeuse spys.
Overvinsing sijn dit hier tegen dat'er by gedaen wordt / dat de Israëlieten
niet en hebben geweten wat het was. Want sp wisten in het gemeen
upr de voorspellinghe van Moses, datze met broodt van Godt souden
versadigt worden / vers 12. Hier upr gisten sp / dat dat gene / 't welk
sp sagen / het bescheyden deel was / dat haar van den hemel was veroz-
dineert: en dit verklaarden sp dooz den name *Man*. Doch wat het
selve was / wisten sp niet onderscheydentlick, en hadden geen op-
sonderen naam waar mede sp het selve souden updrucken. Hier op
seghen geslinspeelt te hebben de Schryver van het Boeck der Wyl-
heyt,

Maar het
betekent
een toege-
legt en
voor be-
reydt deel.

hey, wanneer hy Cap. 16: 20. het Manna noemt een toebereydt broodt van den hemel. En deese naam heeft soo de oberhandt genomen/ datse in alle talen onbetruert blyft/ en oock aan die dingen gegeven is/ die met dese spysen der Hebreëen eenige over een komste hebben.

Wat het Gemeene Manna zy? **X XIII.** Dat de saak aangaat/ die gene/ die in de Natuurskunde studeren/ weten dat dese dyle/ Dauw, Honing, en Manna onder de waterachtige *Meteoren* ofte Verhevelingen getelt worden. De Geleerden zyn van geen een gevoelen aangaande den oorspronk van het Manna. *Christophorus Vega* (by *Jonssonum de admirandis Meteororum* Cap. 10.) oordeelt dat het Manna, 't welck in de wolckelen te vinden is/ het werck is van sekere kleynen byen, de dicke muggen gelijck/ van welke/ wanneer sy niet troupen in de boomen sitten/ gelijck als sweert by druppelen soude af bloepen. *Vossius* (*Physiologia Christiana* Lib. 5. Cap. 21.) segt dat het een sap is van de boom *Larix*, of van de Eschen boom, het welke hy getuygt dat van *Matthias Lobel* allereerst gelyct is. Het gemeener gevoelen is/ dat het is een sekere dauwachtigen honig, en in de lucht geboren/ welke in de somer-maanden, wanneer de sonne op den dag heet wordt/ dooz de nacht-houde tot klontertjes t'samen-runt/ en in ronde brockeltjes gesmeert wordt upt een neder-bloepinge van een dauwachtige vochtigheyt/ en het nat dat in de lucht is/ en doozgaans op alle boomen/ krupen en steenen light; gelyckertwijs *Lemnius* het selve beschryft/ de *Herbis Biblicis* Cap. 3. En het heeft sekere genees-rpke kracht/ waar dooz het de hupck versacht/ en sachtelich teplygt.

Of het Manna der Israëlieten van deselve soorte geweest zy? **X XIV.** Du wordt'er gevraagd/ of het Manna der Israëlieten van deselve soorte en natuure geweest zy met het gemeene? Daar in is men het wel eens/ dat by het Manna der Hebreëen gekomen zyn eenige miraculeuse omstandigheden? maar daar upt kan niet geen genoegsame sekerheyt beslooten worden dat de saak selve gantschellik nieuw geweest is/ en op geen andere tydt of plaats dooz natuuryke oorsaken immer voortgebracht: nademaal Godt den dauw van elders overvloediglyck t'saam gebracht/ als een stoffe die tot voort-brenghinge van het Manna bequaam was/ alsoo heeft konnen vermenigvuldigen, datse dooz die groote menichte alle dagen genoeg was; en deselve al zoo schikken/ datse die wonderlike byvoegselen hadde/ van welke daar na zal gesproken worden. Seherlick *Josephus* heeft gemeent dat dit natuurelick Manna geweest is/ en getuygt dat het als noch in synen tyt ontrent den berg Sinai overvloediglyck placht te regenen/ *Antiquis* Lib. 3. Cap. 1. *Franciscus Vallesius* beweert met veel redenen (*Philosophia Sacra* Cap. 57.) dat het Manna der Israëlieten gantschellik deselve saak is met het gemeene. *Cordanus* verhaalt oock (de *Subtilitate* Lib. 21.) dat in de woestijne Traga, behoorende onder Lybien, dagh op dagh daar zoo veel van vergadert wordt/ dooz-
namelick

namelick omtrent de stad Agadez, dat een pond, van acht-en-twintig oncen, booz twee blanken verkocht word; en hy doet 'er by / dat de Inwoonders / booz het gebuys van het zelve gesont leven / alhoewel de lucht pestachtig is. Ook merken zy aan / die alsoo gevoelen / dat ze niet en verkleynen de weldaad aan den Israëlitén bupren de gewoone opzje betwefen: maar dat ze pryzen de oneyndige wysheyt Gods, die alle dingen alzo schikt, dat ook die dingen, die de allervreemste wonderen zyn, voor een goet gedeelte, volgens de natuurlyke ordre der zaken, schynen gebeurt te zyn; gelykterwys *Vallésius* in de aantogene plaats sprekent. Andere / in tegendeel / oopdeelen dat het Manna der Israëlitén wat ongewoons geweest is / minnermeer te vooren gezien / noch ook na dat het opgehouden heeft / gebonden / en nademaal het een spyze der Engelen genoemd word / en in de heylige Schriftuure over al geroemt als toebereydt door Gods byzondere werkinge / soo meynen zy dat men de natuurlyke oorzaaken hier van heylighlyk en godbychtighlyk moet upsluxten. Alsoo bat het *Rivetius* in *Exod. 16: 13.*

XXV. Ons gevoelen is dit: Niets verhindert ons te stellen dat God in de vooyt-bzenginge van het Manna natuurlyke oorzaken gelykterwys by ook de wind gebuypt heeft in de nydrooginge van de Roode Zee. En het is gantsch waarshynlyk dat dit Manna upt dezelve, of gelyke oorzaaken vooyt gekomen is / upt welke het gewoone vooyt gebracht word: en tot soo verre zoude het natuurlyk konnen genoemd worden. Die soo langduurige, en daaglyksche t'samenwerkinge der natuurlyke oorzaken, tot vooytbzenginge van het Manna, in soo grooten menigvuldigheyt, is nochtans mirakuleus en gantschelyk bupren de gewoone opzje geweest. En tot soo verre is het geweest mirakuleus. Wy doen 'er by / dat 'er heden geen Manna bekent en is / het welke gantschelyk van den selven aart met het Manna der Israëlitén zoude zyn. Want om andere dingen over te slaan / het Manna der Israëlitén was van een vaste zelfstandigheyt / hadde het gebuys van koorn, en werd aan het volk tot spyze gegeven. Het gemeene Manna is een medicament, en geen voedsel; ende en kan geen ordinaire spyze des volks zyn / of het moest booz een mirakel geschieden.

XXVI. Allernaast komt aan het Manna der Israëlitén dat Poolische, datse niet heel lang geleden / op het land neder-gespreyde hebben gebonden / zonde syn, en gelykende na suyker, het welke met boter en wat suyker gezoden zonde / met der Italianen lekkerste dunne poragien en gerechten om de pyys wel zoude konnen sirpen; gelykterwys *Keckermannus* het zelve beschryft / *Physic. Lib. 6. Cap. 10.* Wydloopiger handelt daar van *A Lapide* (ad *Exod. 16: 21.*) welke geruypt upt het bestendig verhaal der Polen, dat het zelve in de maand junius en julius des nachts upt de lucht regent, en dat het op de kruyden,

¶ d d d d

kruyden, als een dauw, neder-sigt. Dat het voor den opgang der sonne in een Soeve word versamelt / uytgeschudt / gestoten / met waer gemengt / en dat 'er bry spysen van gemaakt worden. Want indien de son begint heet te worden / soo maakt se het velleken, daer het mede omgewonden is los / en het kornje Mannaas datter in gesloten is / word verhooren. Hy doet 'er by / dat hy de kornjes gezien heeft / en dat se syn als gierst, maar langwerpig, en rood verwig, en dat hy de smaak soodanig bevoonden heeft / als 'er uyt boek weyt geydeft word. Maar ook dit Manna was van het Israëlitische onderscheppen. 1. In gedaante. Want dit is langwerpig, het Israëlitische rond als Coriander-zaat. 2. In verwe. Dit is rood verwig, het andere was wit. 3. Dit word in een velleken of dopken besloten; der Hebreë Manna was sonder dopken. 4. Der Hebreë Manna verstimt door de son, en verdwem; maar het velleken van dit word door de son geopent; en het kornje selve is hard, en valt op de aarde neder.

Meer
nochtans
met een
merkelyk
onderscheyt.

Miraculeu-
se omstan-
digheden.

XXVII. Ondertusschen komen hier by veel omstandigheden, welke roepen dat men hier gantschelyk een mirakel moet toestaan. Want 1. Het Manna, dat aan een geplyk bekent is / word alleenlyk op zekere tyden des jaars versamelt: maar dit Manna regende daaglyks. 2. In zoo grooten langwylghheit van tyd viel het op den Sabbath niet: maar daags voor den Sabbath in een dubbele maate. 3. In zoo grooten overvloed werd het daaglyks gebonden / dat het genoegsaam was om zoo vele duysenden van menschen te vooden. 4. Tot den volgenden dag toe bewaart zijnde / verdorf het: uytgezonderd het bescheyden deel van den Sabbath. 5. Dat gene nachts / dat 'er God van geboden had weg te setten, bleef eenige eeuwen lang buyten verderving. 6. Overal viel het daer de Israëlitzen zich leghden. Maar den nabuurigen volkeren was het onbekend, gewiffelyk van haar niet geknapt door spysen, veel min daaglyksche. 7. Het hielt op na dat se over de Jordane waren gegaan / en het ordinare brood rypelyk vonden bekomen. En zoo 'er eenige dingen meer van dit flag sijn.

Des Man-
naas Oor-
sprong is
van God,
uyt dam-
pen,

XXVIII. De Oorspronk van het Manna is van God, als van de Voornaame Oorsaak. Want het word hem / als een bysondere weldaad dien hy aan sijn volk Israël bewezen heeft / doorgaans toegeschieden / Exod. 16: 4. 8. 16. Dent. 8: 3. 16. Nehem. 9: 15. 20. 21. God nu heeft dit brood gesoyneert in de lucht uyt dampen, of uytwaasseringen, die van de son, en soo 'er de andere gesternten wat toe doen / ook van dezelve / ter degen en volkomelyk gekookt waren. Daarom 'er gesegt word / dat hy den wolken van boven gebod, en de deuren des hemels opende; en aan Israël gaf hemels koornt, Psal. 78: 23. 24. De lucht nu / die de plaats der verhevelingen is / word de hemel geuornt: gelyc de vogelen des hemels; en by Lucretius,

eratus, Caelum qui dicitur aer, dat is/ de Hemel die lucht genoemd word. En nademaal de Engelen godienstige geesten zyn, *Deby.* 1. door den *berg* 14. welker dienst God in de gantsche Duyshoudinge des Oud- dienst der *Testaments* zeer dikwils gebuyt heeft/ en die op andere tpden ook den dienstknechten Gods spys toegebracht hebben/ 1 *Koning.* 19: 5. 6. 7. 300 sie ik niet waarom een zeer vermaerde Iijpt-legger wijer enilwe/ die anderzins de Gemeente van die tpden den Engelen onderwerpt, gaat ontkennen dat deze spys van de Engelen betref is. *Suidas* zegt: Het Manna is een spys van boven gegeven. Een brood der Engelen word het genoemd, om dat het van de Engelen verschaf is.

XXIX. In twyffel nochtang of het betwys/ dat vooz den dienst *Waarom* of arbeyd der Engelen upt *Psal.* 71: 25. gehaalt word/ bondig ge- het ge- noeg is. Daar word wel gezegt *lechem abbirim*, het welke de Seven- noemt *Overfeters* vertaalt hebben/ *Ἀρτοι ἰσχυρίων* het brood der En- word het *gelen: geschtetwys* ook de Schypver van het Boek der Wysheyt het Brood der *zelve* de spys der Engelen noemt. En *R. Salomo* noemt het des- Abbirim, *gheslych* het brood der Engelen. Maar vooz eerst niet dwingt ons of der *vooz Abbirim*, dat is/ Machtigen, Engelen te verstaen. Want Machtigen; *het is* een getetal woord/ en word ook van sterke mannen onder de menschen/ ofte van helden gebuyt/ *Ier.* 46: 15. en kilaagt. *1. Berg* 15. Laat het dan Brood der Machtigen of der Sterken genoemd worden/ om dat het den Israëlit. sterk maakte/ verbuilde de plaats van het ordinaire brood, waar mede de heren gesterkt worden/ hoewel het/ als het allereerst gesien en gemaakt wierd/ licht sehem te zyn: ofte/ het welke ik liever zoude willen/ het Brood der helden, dat is/ voedanigen brood dat zelve de grootste Heeren het vooz een lekenpe zouden gehouden hebben. God word ook genoemd *Abir*, dat is/ de Held, of Machtige Jacobs ofte Israëls, *Genes.* 49: 24. *Ier.* 49: 26. En de Schysmaur is niet ongewoon/ als se van God spreke/ een veelvoudig getal te gebuyten: het welke zelfs vooz de gene niet verhoogen is/ die maat van een middelbaare gelectheyt zyn. Daarom zouden wy dit dan niet mogen verclaren van een brood Gods, het welke de Held Jacobs haar gegeven heeft/ en het welke hem ook geschtetwys wyze betekende? Dit is het dat ook *Drusus* aangemerkt heeft over *Joh.* 6: 31. Waarenboven/ al stonden wy toe dat deze woorden van de Engelen moesten uytgeleyt worden/ (daer wy nochtang niet van voozstaat dat se in de Schysmaur *lechem abbirim* genoemd worden/ maar wel *Gibbore saach*, dat is/ sterke in krachten, *Psal.* 103: 20.) nochtang was daar mede de saak niet gewonnen. Want het zoude het Brood der Engelen konnen genoemd worden om zyn voortreflickheyt en geestelike betekenis. Want het betekende dat God, die het leven en blydschap der Engelen

Abbbb 2

De dienst
van Moses
is 'er tuf-
schen ge-
komen.

is / van den hemel zoude nederdalen / om des gelyks te worden de spy-
se, dat is / de blydschap en het leven der menichen.

XXX. Moses heeft hier ook zyn werk gehad : die na alle waar-
schynelphheit met zijne gebeden God vooz Israël gesmeecht heeft /
dat hy het hongerige volk spyse zoude verleen / van welke gebe-
den *Josephus* verhaalt dat ze op een hooge wacht-tooren zijn gedaen:
doende van het zijne daar by / dat het Manna allereerst aan Moses aan
uytgestreckene handen bestolde / waameer hy God danck sepde.
En dat Moses, (vermoedende wat vooz een ding het was) het ge-
proeft / en vernomen hebbende wat het was / met blydschap aan het
volk de weldaad Gods bekend gemaakt heeft. Want dat het volk /
ziende het voedsel van den hemel bloepen / geoozdeelt heeft dat de
hemel sneeude / het seizoen des jaars sulks alzo mede-blyngende.
Welke dingen niet over een en komen / noch met de reden, (want
het is buiten alle waarschnelphheit dat het in de May-maant, in
welke deze dingen voozgeballen zijn / in dat heete gewest soude sneeu-
wen) noch met de Schriftuare, welke bydelph verhaalt / dat die gene
die des moogens upt het leger gingen / allereerst het Manna gewaar zijn
geworden / *Exod. 16: 15.*

Welke
nochtans
geen ver-
dienstige
oorzaak
geweest is.

XXXI. De *Gemarijsten* gaan hier verder als het betaamt / wan-
neer zy schyppen in *Taanith*, *Fol. 9. col. 1.* Drie goede Herders heeft
Israël gehad, *Moses*, *Aaron*, en *Mirjam*: en drie goede dingen zyn
door haare hand verleent. De *Spring-ader* en de *Wolke*, en het
Manna. De *Spring-ader*, om de verdienste van *Mirjam*. De *Wolk-*
solomms, om de verdienste van *Aaron*. En het *Manna*, om de verdien-
ste van *Moses*. Tegen welke stelling wy setten het zeggen van *Chri-*
stus / *Joh. 6: 32.* Voorwaar, voorwaar zegge ik u, Moses en heeft
u niet gegeven het brood uyt den hemel: maar myn Vader geeft u het
waare brood uyt den hemel. Ook het Voorbeeldige brood en is van
Mose niet geweest / maar van God. Moses was alleenlyc een tuf-
schen-boode van het Goddelph geschenk / geen Verdienstige Oorzaak.
En veel min is van Mose het Tegenbeeldige brood / Christus met
zyn genaade, zijnde het brood dat uyt den derden hemel gekomen is.
Dit ondertusschen heeft Moses te wege gebracht / dat hy / Gods ge-
naade vooz zijn gebeden verwozen hebbende / den volke upt Gods
naam vooslegt heeft wat 'er aangaande haare spyse zoude gebeuren /
en uytgelegd heeft de gantsche gelegentheit van het Manna. *Pbulo* heeft
voozichtiglyc aangemerkt / dat God den volke wel een vertroos-
tinge verlent heeft / maar dat hy die *Mof* allereerst heeft geopen-
baart: Het eerste wel om zyn natuurlyke goedertierenthey en toe-
genegenthey tot de menschen; doch het andere, om dat hy den
leydsman, dien hy na zyn eygen goeddunken gestelt hadde, alzo
heeft willen eer aan doen.

De gedaen-

XXXII. DE BYVOEGSELEN van het Manna zijn of Uyt-
wendige,

wendige, of Inwendige. Tot de eerste behooren / de Gedaante, dets van het Verwe, en de Smaak. VAN DE GEDAANTE wordt ver- Manna.

haalt / 1. Dat het geweest is een kleyn ding, als de rym, op de aarde: Exod. 16: 14. Wel kleyn ten eersten aanzien! nochtan kostelyk in zich zelve / en van zeer groote kracht; gelykterwys Godt gewoon is zyn wonderbaar vermogen in de kleynste dingen te openbaren. 2. Dat het geweest is rondt, in't zelve berg. In't Hebreusch staat *mechyspas*. Welch woordt nergens dan alleenlyk hier in de Schryftuure doorkomt / en daarom verscheptentlyk uytgeleeg woord. In de Gemeene Latynsche Oversettinge word het vertaalt door dize Latynsche woorden / die in't Nederduytsch dezen sin uytleveren / gelyk als met een stamper gestooten, dat is / 300 kleyn / dat het soude konnen schynen door zekere konst / en gelyk als in een mortier, tot die kleynste gebrycht te zyn. Andere setten het over ontschorst, of ontbolstert; *Junius* heeft / rond, gelyk ook de *Arabier* die van *Erpenius* uytgegeven is; en *Kimchi* zegt / dat het van dezelve betekenis is met *gnagool*, dat is / rond. Andere der Hebreen zetten het over ontdekt: en oordeelen dat het Manua in den dauw / als in een haagen / van boven en van beneden is beslooten geweest / en dat het / als de boven-liggende dauw opwaarts trok / ter oorsake dat de Son een wepnig hooger boven het opper-black van de aarde opsteeg / voor het gesicht open lag. Maar dat / op dat ik'er op de sachtste wyze van spreek / is onzeker. 3. Dat het geweest is als Coriander-zaad, vers 31. Niet in verwe, want het Coriander-zaad is swart, maar in kleynste van gedaante / en in rondte. Wel hebben't de *Talmudisten* gebat / als se zeggen dat het was Rond als Coriander, en Wit als een Paerel, in *Joma*, Cap. 8. Fol. 73. col. a.

XXXIII. VAN DE VERWE word gesegt / Exod. 16: 31. De Verwe. dat dezelve was Wit; en Num. 11: 7. En sijne verwe was als de verwe van den Bedolah. Wat nu dezen Bedolah geweest is / daar over zyn de Uitleggers onder malkanderen van het zelve gevoelen niet. De Hebreen willen standvastiglyck dat het een soorte van een kostelyke steen geweest is. Welke tegenspraak lyden van *Junius*, en *Marcus Marinus Brisiannus*, daarom datter Genes. 2: 12. gezegt wordt / daar is ook Bedola, en de steen Sardonix; waar uyt is besluuten / om dat de naam van steen by het laatste woord onderschept is halven gevoegt word / dat Bedola geen steen is. Andere meenen dat het Crystal, en by gevolg het Manna slaat en doorschynende geweest is. De meeste van de jongere Schryvers / hebbende *Josephum* gevolgt / willen uyt de gelykheyt van het woord beweerden dat het is *Bdellium*, waar van *Serapion* die by *Druſius* aange trokken is / aldus schryft / Het Joodische *Bdellium* is een gomme van een Boom die in het land der Arabiers wast. En het beste daar van is, het welke is van een goede reuk, van binnen lymachtig, haast gesmolten wordt, en na wittigheyt helt; in

sich geen hout hebbende, noch eenige vuyligheden, &c. *Plinius* doet 'er bp / dat het doorschynende is / gelyckende na Wasch, *Lib. 12:9.* Over welke plaatse na te sien is *Salmasius*. Waar upt besloten wordt dat de korntjes van het Manna doorschynende, en van een wicachtige verwe geweest zijn. Het welke een bewijs is van een groote suiverheyt, en van een volkomene gaarheyt. *Op* nochtans / om dit niet te verwisgen / heeft *Bochartus* (*Hierozioci Part. 2. Lib. 5. Cap. 5.*) met spij bewys-redenen doen gelooven / dat *Bedola* is een Paarl, van welcke als noch een seer overbloedige visscherp is in die plaatse dien *Moses* beschijft / *Genes. 2: 12.* gelycherwys *Petrus Texeira*, zijnde een oog-getuyge, en *Benjamin* (*in Itinerario p. 105.*) verhalen. *Wier* bp komt dat 'er ook een over een komst van verwe is / die zoo wel in het Manna als in een Paarle wit is: en de gedaante is ook zoo in het zene als in het andere / rondt. En de aanmerckinge van *Junius* of *Brixianus* is van geen kracht of waarde. Want het en volgt niet / om dat de *Sardonix* een steen genoemd wordt / dat *Bedola* geen steen en soude zijn. *Op* dat ich nu niet en segge dat de Kerchtg-gelerden oock de Paarlen stellen byten den rang der Steenen en Edele Gesteenten; in de *Wet* die dus begint: *Quum aurum 19. §. Gemma autem 17. & seq. ff. De auro & argento Legato.* Maar al is 't dat de Paarlen bp den Hebreëen steenen plegen genoemd te worden / nochtans verschillen sy in haar gaurse soorte van die steenen die in de aarde geteelt worden / hoedanige zijn de egyptische genoemde *gemma* of Edele gesteenten. Die gene die betoeren dat men hier door *Bedola* moet verstaan *Bdellium*, hebben nauwelijcs eenig bewys behalven de gelychheyt van den naam / welcke dikwils bedlegt: in de andere dingen is 'er tusschen *Bdellium* en Manna geen over een komst.

De smaak.

XXXIV. Daar en boven wordt DE SMAACK ook seer gepresen / *Exod. 16: 31.* welke was als honing-koeken, waar voor *Junius* in het Latyn heeft *sicut Epiclyti ex melle*, en de getreene Latynsche Oversettingte *quasi simile in melle*. Desgelychs *Rum. 11: 8.* en zyn smaack was als de smaack van de beste vochtigheyt der olye. En nademaal de Schryfure deese dingen van het Manna al zoo bestrykt / soo spij beuselachtig der Joden verdichtselen / van de Papijsten tot bemanteling van het gedrocht der *transubstantiatie* of wesentlicke veranderinge van het Mis-broodt te gretiglyk aangenomen / dat in het Manna allerleye smaken geweest zijn / en dat een pegelich der Israëlitien daar in geproeft heeft al wat hy wilde: de jongelingen broodt, de oude lieben honing, de kinderen olye; gelycherwys in *Schemoth Rabba, Sect. 25.* de Rabbinen beuselen: den welken de Schryver van het Boeck der Wysheyt, *Cap. 16: 20.* schijnt toe te stemmen. Het is wonder hoe neug-wisselich de Papijsten over dese sake twisf-redenen: of dit alleen geweest is een voorrecht der Godsaligen / dan of sy het niet de Godloosen gemeen gehad hebben? Het eerste houdt *Tiri-*

WIL

was' booz vast met *Augustinus*, *Abulenfis*, de *Cardinael Hugo*: *A Lapide* nochtans het zelve met kracht wederfprekende. Dit gestelt zijnde / 300 woorden' er andere vraagstukken gewert: onder andere / of het Manna niet alleen de smaak, maar oock de substantie op de wensch van die gene die het aten verandert heeft / 300 dat het in een ey, hoen, of lams-vleesch verandert zoude zijn / so dikwils als deze dingen begeert wierden; dan of de veranderinge geschiedt in de hoedanigheden alleen? Op beyde wyzen vinden wy booz hare transubstantiatie onderstand in het Manna. Want indien men het eerste zegt / het welke Leetaren van grooten name bejaagt heeft / 300 hebt wy een klnaar voorbeeld van de transubstantiatie. Indien wy het tweede beweert met den *Jesuyt a Lapide*, 300 vloeyt' er ten minsten dat uyt / dat de toevalligheden konnen blijven sonder hare substantie, om dat / nademaal een andere smaak een andere substantie plag te vergeselschappen / de substantie van het Manna blyvende de smaak, na dat de lust was / verandert wierd en boedde / waar uyt volgt dat de toevalligheden van het brood ook konnen blijven en boeden in het getransubstantieerde Ouweltje. Maar dit zijn koddige sufferpen van menschen die haar verstand schandiglyk misbruyken / welke de *Schryfture* niet zle bewijs-redenen om verre stoot / 1. alse de bysondere smaak van het Manna nautokeniglyk beschijft / 2. alse verhaalt de naarsligheyt der *Israeliten*, in het Manna op verschepdene wiffen tot een bequamer gebruyck booz sich te bereyden, 3. alse vermeldt des zelve walging: *Num. 11: 6.* welke geen plaats en zoude konnen hebben / indien het Manna zoobantgen smaak van sich aan den mensche gegeven hadde als wy wilde.

XXXV. Alle swarigheyt nochtans hebben wy noch niet ten bollen opgelost. Want nademaal de smaak van honig verschepden is van de smaak van olye, 300 word' er gebjaagt hoe het Manna by beyde in smaak kan vergeleken worden? Doch deeze swarigheyt kan booz drierley antwoordt wech-genomen worden: eerstelyk, indien wy zeggen dat de smaak van het Manna, wanneer het enkelyk gegeten wierd / een wepnyg verschepden is geweest van die / dien de *Israeliten* booz haer verscheydene kookinge en bereydinge aan het zelve gaven: het eene kan dan van het rauwe, het andere van het gekookte, beslaan worden. Vorder, 't welk ick boven het boorige zoude stellen, dat het in verschepdene opscheten en by honig, en by olye heeft konnen vergeleken worden: en dat de smaak in alles niet en heeft gesleken na olye, ook niet in alles na honig: maar uyt beyde pet-was-gerolsken heeft; en gehadt heeft de soetigheyt van honig, en de vertigheyt van olye, en in het gemeen een smaak die uyt beyde gemengt was. Men zoud' er konnen by doen: dewyle de honig is *αρωματισμενος*, het voornaamste der soetigheden, gelyke van *Sirachs* Soon genoemt word; dat het daar van daan komt / dat alle

Hoe het Manna de smaak van Honig en van Olye heeft konnen hebben.

dingen

dingen die soet van smaak zijn / by honig worden vergeleken. Hier bant daan kan het oock komen dat de smaak van het Manna gezegt wordt gelijk als van honig te zijn / dat is / in het gemeen uytneementlyck aangenaam. Waarom de Schryver van het Boek der Wysheyt, Cap. 19: 20. het selve noemt *ἰνικτωρ γίνος ἀμύρσιος τροφῆς*, een haast-smeltelyke soorte van goddelyk voedsel.

De Plaats. XXXVI. De Uytwendige Byvoegselen zyn Plaats en Tydt. DE PLAATSE, in welke Godt den Israëliten met Manna gespsigt heeft / is geweest de woestyne. De gunste van den Hemel vervulde aan haar het welke de onbuchtbaarheid van de Grond haar wepgerde: en alsge versleken waren van ordinair broodt dat upt de aarde voorszouit / zoo wierden sy verzadigt met broodt dat upt den hemel regende. Moos is het van *Josephus* gezegt: Alzoo was het een goddelyke en wonderbaare spys. En vervulde aan die geene die daar mede gevoed zyn het gebreck van andere. Dus wandelen de geloebigen overal Godt, die haar voorzaagt verpliglyk na, oock door de woestyne en onbesaayden lande, Jerem. 2: 22. De jonge leeuwen lyden armoede en hongeren, maar die den Heere zoeken en hebben geen gebreck van eenig goet, Psal. 34: 11.

De Tydt. XXXVII. Ontrent DEN TYD van het gegebene Manna zyn deze dingen aan te merken: 1. Dat de Israëliten het selve niet en hebben genooten vooz en al-er sy Egypten verlaten hadden. Toen hebben zy eerst de concommenren, pompoenen, en knoploock, en wat'er meer van die slaassche spys was / niet een hemelsch brood en leskhetypen der Engelen verwisselt. 2. Dat dit brood aller-erst op die tyd van den hemel geregent is / als 'er op aarde geen middel vooz handen en was om den honger te stillen. Alzoo is Godt gewoon den synen tydiglyk te verzorgen / en daar ordinare middelen ontbreken / buyten-ordinare te verleenen. Als de honger overal geweldigh woed / byngen de roofachtige ravens haar daaglyks bescheyden deel aan Elias, 1 Koning. 17: 6. 3. Dat'er alle dagen Manna geregent is / uptgenomen op den Sabbath; op welke het niet gesien en wierdt op de aarde; maar daags voor den Sabbath wierd een dubbele maate verzamelt tegen den dag van morgen. Alzoo is Gods goedertierenheyt alle dagen versch: en de onderhoudinge zynet geboden, en insonderheyt des gebods van den Sabbath, zal vooz niemant schadelgh zijn. 4. Dat dit geduurt heeft veertig jaren, tot dat de Israëliten gekomen waren in Canaan, daerse van's landes koozn honden eten; Jos. 5: 12. Want daar ordinare middelen tegen woordigh zijn / moet men geen buyten ordinare begeeten of verwachten.

Der Israë- XXXVIII. DE PLICHTEN der Israëliten ontrent het Manna waren deze: Eerstelyk. Het selve in den vroegen morgenstondt te versamelen: nademaal het / de Sonne boven den aardbodem hooger opklumt.

opklimmende / begon te versmelten. Soo seer haat Godt de luyheyt, Het Mandat hy voor de sijnen / sonder arbeyt, broodt upt den Hemel doende na te ver-
 regenen / haat nochtans gebiedt met de sonne op te staan om het selve samelen in
 te versamelen. Selfs in den Paradyse heeft hy den mensche niet ledig den morgen-
 laten sijn.

XXXIX. Ten tweden. Het selve te versamelen hy een sekere mate, En dat
 een Homer voor pter persoon: hoe veel oock voor de sterckste en eet- by een se-
 achtigste menschen genoeg geweest te sijn seer wel te gelooven is. kere mate.
 Want een Homer was een rupme mate / waar van gezien kan wo-
 den *Waserus de Antiq. Mensur. Lib. 2. Cap. 3.* alwaar hy leert dat een
 Homer 300 veel begrypt als drie-en-veertig eyer schalen, en het
 vyfde deel van een ep. *Tirinus* heeft opgerekent / dat het daaglik-
 sche deel van een pegelph geweest is van ontrent vyftig hierlandsche
 oncen. God heeft haat gebonden aan een maate, op dat hy de al te
 groote begeerte zoude matigen. En 300 grooten maate heeft hy haat
 toegestaan / op dat hy bekenit zoude maken den rykdom van sijn wel-
 dadigheyt.

X L. Het is hier aanmerkinge waardig / 't welk Moses verhaalt / Ontrent
 dat de kinderen Israels, sommige meer / andere min / versamelt heb- welke ee-
 ben / doch dat zy 't daar na met de maate Homer of Gomer gemeten nige swa-
 hebben / en dat als dan die gene die meer versamelt hadde niet over righeden
 en had, en dat die geene die minder versamelt hadde geen gebrek en worden
 had, *Exod. 16: 17.* Sommige begripen hier twee miraculen, het opgelost.
 eene ontrent de versameling van het Manna, en het andere on-
 trent de verteeringe van het selve. Want zy meppen / indien permant
 minder als het verordeneerde versamelt had / dat / voor / en aler men
 quam tot het meten / het geen 'er ontbraz miraculeuslick door een En-
 gel bpgedaan is: maar indien permant meer als hem toequam versa-
 melt had / dat het selve van een Engel weg-genomen is / en op een
 onzenelpke wijze aan andere toegevoegt. Zy meppen des gelphs dat
 van peder mensche daaglicks een geheele Homer Manna verteret is:
 het welke in 300 grooten verscheptenheyt van ouderdom en gesont-
 heyt zonder mirakel niet hebbende konnen geschieden / soo seggen zy
 stoutelph upt / dat God de voedende kracht / die in het Manna in een
 eben gelphke groote was / seer on-eben gelphelick heeft getempert
 na een pegelphs krachten en eet-lust: en dat hy daar en boven voor
 die gene / die eestachtiger waren / het Manna in den Homer dicht op een
 gepakt heeft / maar dat hy het luchtig en dun gemaakt heeft voor de
 swakken en kleppen.

X L I. Maar alle dese dingen worden zonder reden verdracht; en In de ver-
 men moet de miraculen niet vermenigvuldigen zonder noodzakelick- sameling
 heyt. Wat aangaat de versameling, daar mede schijnt het aldus van het
 gelegen geweest te sijn: Zy versamelden alle soo veel zy konden; en / Manna
 gelph het plag te gaan / sommige meer, andere min, na dat de een schynt het
 uaarst-

E e e e

niet miraculeus-
vermeer-
dert of ver-
mindert
gewees-
te zyn.

naastfigt was als de andere. Het gene nu versamelt was van alle die onder dezelve Tente woonden / schijnt alles tot een hoop t'saam-gebracht geweest te zijn / waar van de hups- vader / hebbende de voor-geschreven maate in de hand genomen / aan een pder zijn toebeftemde deel alzoo uyttepkte / dat 'er geen rekeninghe gemaakt wierd na de aangewende arbeyd of naarftigheyt, maate na Gods ordinantie, zoo dat aan een pegelyk een even-groote portie wierd uyt-gebeft. Want lichtelyk heeft van alle gefamentlyk soo veel by een konnen ge-bracht worden / dat 'er voor een pegelyk een Homer tot zijn portie uyt quam. Dit dunkt my dat van den zeer voortreffeliken *Rivetus* wyffe-lich aangemerkt is: en het kan bekrachtigt worden uyt 2 Cor. 8. vers. 14. 15. alwaar Paulus die gene die rijkert waren vermaant / dat ze uyt haren overbloed der armen behoeftegheden zouden te hulpe kom- men / met deze beweeg-redenen / om dat 'er gefchreven is. Die veel versamelt hadde, en hadde niet over, en die weynig versamelt hadde, en hadde niet te weynig. Als of hy zeyde / gelykterwijls God eer-tyds onder de Israëlieten gewilt heeft / dat die gene die zeer veel Man- na versamelt hadden / vervullen zouden het gebrek der gene die min versamelt hadden / op dat 'er een even-gelykheyt gemaakt wierd: Alzoo is het billik onder de Christenen, dat die gene / die voor Gods mildadigheyt een overbloed van goederen bezitten / te hulpe komen de behoefteghet der gene / die min voorzien zijn.

Ook wa-
ren sy alle
niet ver-
bonden om
een even-
groote ma-
te te eeten.

X L I I. Van de eetinge van het Manna oordeel ik met den zelfen *Rivetus* aldus: dat aan een pder wel foodangen maate toegefaan is geweest / als 'er ook voor die gene die eetachtiger waren genoeg was; dat het nochtans aan een pegelyk by stond daar soo veel van te eeten als hem lufte: dat derhalven de meeste meer spys hebben gehad / als de noodfakelicheyt verpichte / of als zy konden op-eeten. Maar datse het overige / nademaal het tot den dag van morgen niet en mocht bewaart worden / tegen den nacht hebben mogen weg-werpen, om alzo te belijden haar geloove in God / van welken zy geloofden dat hy haar den volgenden dag nieuwe spys soude geven. Want het werch- doen van het overschietende Manna was geen teken van versnadinge, mer als de verbrandinge van het geene dat van het Paasch-lam over-ig bleef: maar eer een kenteken van een waar vertrouwen op God.

Nochtans
was het
ongeoor-
loft yetwes
tot den dag
van mor-
gen te be-
waren.

X L I I I. De derde Plegt was niets van het Manne overig te bewa- ren tot den dag van morgen, vers 19. Niet dat pder persoon ge- dwongen is geweest zijn maate alle dagen op te eeten / en tegen luf- en meug in de walgende maag te proppen: want dat komt (gelyk ik verfont aangeroert hebbe) met Gods wyligheyt / Wijsheyt en Goetheyt niet over een. Het was genoeg / indien 'er niets van es- wierd bewaart om 's anderen daags gebruik te worden. Het over- ige konde of met vuut verbrand, of in de aerde begraven, of aan de beesten gegeven, of op enige andere wijze weg gedaan worden. **God**
nu

nu heeft dooz deze weg willen beproeven haar gehoorsaamheyt, *Exod.* 16: 4. haar daaglikche naarstigheyt offenen / haar vergenoegzaamheyt leeren / en haar het geloove inscherpen / op dat ze van zijn voorzienigheyt alleenlijk hangende de sozge booz den dag van morgen aan hem in het geheel zouden vertrouwen / *Matth.* 6: 25. 31.

XLIV. Ten vierden. Daags voor den *Sabbath* moest'er een dubbele Daags maate vergadert worden, vers 17. En wat'er van overig bleef / dat voor den mocht men weg setten om tegen den dag van morgen bewaart te wor- *Sabbath* den, vers 25. Dit nu en stonk niet, gelijk het andere dat op de moest'er andere dagen bewaart wierd; en daar en was geen worm in, een dubbele mate verzamelt worden. vers 26. Alzoo heeft God gewilt / dat ze op den Sabbath allen arbeid / die tot de sozge van dit dierliche leven behoort / nalatende / zich alleen tot zijnen dienst zouden verledigen. En heeft metter Daad getoont / dat hy den genen die zyn Koninkryk zoeken, de andere dingen zal toewerpen; en dat het niemant tot schade zal streken / dat hy / de sozge booz het lichaam aan een zijde stellende / zich op een gesetten tyd in den Gods-dienst oeffent. Beggelijks / dat men gedurende de ses dagen van dit leven die dingen moet vergaderen / die op den Sabbath te passe komen; want op den sevenden dag / dat is / na dit leven, zal'er geen tyd meer zijn om te arbeiden. Alles wat uwe hand vind om te doen, doet dat met uwe macht: want daar en is geen werk, nog verzinninge, noch wetenschap, nog wysheyt in het graf, daar gy heenengaat, *1 Petr.* 9: 10. Wy en meuen niet dat hier de eerste instellinge van den Sabbath is / maar liever een statelijke vernieuwinge van dezelve / als die nu van den aanbeginnder werelt af was ingestelt geweest / doch dooz de Egyptische dienstvaarheyt een tyd lang onderlaten; en een bevestinge van dezelve dooz het mirakel van het Manna. Want Moses redeneert van den Sabbath, als van een saake die aan Israel van ouds af bekend was geweest / alzoo vers 23. Dit is 't dat de Heere gesproken heeft, morgen is de ruste; de Heilige Sabbath des Heeren, &c. Wy weten wel wat de groote *Seldenus* in het byede / en in der daad geleerdelijk / hier tegen disputeert / *De Jure Naturali & Gentium, &c. Lib. 3. Cap. 9. & sequentibus*: nochtans is dat van zulken gewichte niet / dat het mijn toestemminge kan uplocken.

XLV. Eendelijc en ten vyfden. God heeft geboden dat een Men moest Homer mannaas in een Gouden Kruyke, tot een eeuwig gedachte- yetwes beruffe der saake / bewaart, en voor zyn aangesigte, van geslachte tot geslachte / in Israel geplaatst zonde worden. Het welke ook van een eeu- Aaron gedaan is / als nametijk te zijner tyd de Tabernakel en Arke wigduurige gemaakt waren. Want deze dingen worden dooz een baarblijph- ge gedachtenisse der vooz-verhaal / by gelegentheyt dezer geschiedenisse / hier betreft; saake. vers. 33. --- daar nochtans de zaak selve spreekt datse naderhand eerst geschied zijn. God zeker heeft niet gewild dat de gebeugnisse

E e e e 2

van

van 300 groot een zaak in het Israëlitische volk zoude versierben. Daarom heeft hy niet alleen zorg gedragen dat die wonderen beschreven zouden worden; maar heeft ook gewilt dat de overblijfselen van 300 grooten mirakel, op welke niemant eenige uytvlucht konde maken/ en die bequaam waren om alle menschen tot verbaasheit te brengen/ zouden overig blijven. Op datse nochtans niet en zouden misgelyck worden tot by-geloovigheyt of afgoderpe/ 300 heeft hy wysselyk geboden datse zouden worden wechgezet in een plaatse die de heyligste was/ en daar het volk niet en mocht by komen.

Paulus
met Moses
over een
gebracht.

XLVI. In het voorby gaan moet men hier wechnemen een schyn-strydigheyt. Moses verhaalt / Exod. 16: 34. dat de krukke met Manna, volgens Gods bevel / van Aaron gezet is VOOR 'T GETUYGENISSE tot bewaringe. Het Getuygenisse nu is of de Arke, alsoo genoemd / om dat de Tafelen die getuygenisse gaben van het verbondt, in dezelve ingesloten waren / of die Tafelen zelve in de Arke. Maar Paulus schryft / Heb. 9: 4. In welke (Arche) was de gouden krukke daar het Manna in was, en de staf Aarons die gebloeyt hadde, en de tafelen des verbondts. Alwaar hy de krukke met het Manna niet min in de Arke plaatst / als de tafelen van het verbondt. Welke swarigheyt grooter is / indien wy hier mede vergeleken / 1 Koning. 8: 9. en 2 Chron. 5: 10. alwaar dupdelyk gezegt word / dat 'er in de Arke niets geweeft en is dan alleen de twee tafelen der Wet. Veel dingen sijn van Geleerde Mannen schynderlyk uytgebonden om deze schyn-strydigheyt wech te nemen. Wy bejaagt boven alle de andere de aanmerkinge van *Drusius*, over Exod. 16: 34. dat het deeltje IN by den Hebreën, en die de Hebreën in haar stijl navolgen / zomtyds eben 300 veel geld als AAN, BY, NEVENS, om het welke te bewyzen / hy by brengt Jos. 10: 11. en Richt. 18: 12. Een ander Geleert Man doet 'er zeer wel te pag by / Jos. 5: 13. 1 Koning. 17: 3. Jer. 13: 5. Col. 3: 1. Verhalven / in welke, zoude hier ook konnen sijn / aan of nevens welke Arke. *Drusius* zelve nochtans roert een swarigheyt aan / dien hy bekennt niet te konnen wech nemen. Alles zoude my behagen, zegt hy / indien 'er niet en volgde, *de tafelen des verbondts*. Want die waren binnen in de Arke. Doch dat IN twee dingen zoude beteekenen in een plaats, is niet zeer waarschynelyk. Wacht u dan dit te volgen. Maar men moet de moed 300 haast niet verlooren geven. Dat hebben wy ten minsten / dat in zomtyds 300 grooten rupinte van plaats beteekent / dat het ook die dingen behelst / die 'er nevens en dicht by sijn. Woorders de Arke was alsoo gemaakt / dat sommige dingen in haar holligheyt, en sommige van buyten op haar zyden honden gelegd worden / gelykerwijs blyckt uyt het Wet-boeck van Mose beschreven / het welke gelegd is aan de zyde der Arke des Heeren, Deut. 31: 26. Alle de dingen dan / van Paulo vermeldt / sijn geweeft in de Arke, dat is / in den omtrek der Arke; alhoe

alhoewel het eene inwaarder en meer binnen in lag als het andere. En het en is Paulo niet meer ongeoorlooft geweest alzo te spreken / als het ons is; hy voorbeeldt / dat in het menschelike lichaam is het vel, het vleesch, de beenderen, en de ingewanden: alwaar in gebruikt word niet een groote ruimte.

XLVII. DE SONDE der Israëlieten ontrent het Manna word De sonden
berhaalt drierley geweest te zijn. 1. Dat sommige tegen Gods der Israëli-
uptgedrukte gebodt perweg bewaart hebben tegen den dag van mor- ten ontrent
gen, Exod. 16: 20. Dus loopt het bedenken des vleeschet moet wil- het Manna.
liglyk tegen Godt aan / al is't dat hy dooz een wonderbare goetheyt
sich zelven te gelijk beminnelyk en ontfaglyk vertroont; en dooz
geen mirakelen is de sijffinnigheyt der verdoovene nature te tem-
men. Maar dat geene datse bewaarden / begon te kyzelen van wor-
men, en het verrottede. Op dat wy daar dooz zondenleeren / dat
alle dingen die tegen Gods gebodt onrechtveerdiglyk en gieriglyk be-
waart worden / slinken dooz Godt en de menschen, en dat hier wor-
men upt-groeyen / dat is / verscherpdene zoorten van onheylen, booz-
nainelyk de worm der conscientie: daar in tegendeel die dingen /
die tegen den toekomenden Sabbath opgelegd worden eeuwig duurende
en onverderfelyk zijn / Matth. 6: 20. 1 Tim. 6: 19. 2. Dat zy ook
op den Sabbath uptygingen om te zoeken: op welke zy nochtans niets
en bonden / vers 27. Met recht sielt Godt de begeerten van die gene /
die tegen sijn gebodt perweg ondernemen / te leure / en maakt haren
arbejd pdel. En hy en heeft zich niet te beloven dat God sijnen
arbejd zal zegenen / die op den dag van de ruste des Heeren niet na-
latinge van den Godsdienst in die dingen arbejd / die tot den licha-
melphen onderhoud behooren / Jes. 58: 13, 14. 3. Datse het Man-
na; hoewel het de aangenaamste en gesondste kost was boven andere
spysen / versmadelyk verachteten, en minder rekenden als con-
commeren, pompoenen, look, ajaynen, en knoplook, Num. 11.
vers 5, 6. Dus plegen de vleeschelike menschen de vodderyen deser
eeuwe boven de hemelsche schatten, en den draf der aarde boven de
leckernyen der Engelen te waardeeren. En niets is'er op deze aarde
zoo genoeglyk / daar men somtijts niet van en walgt. Ook de booz-
trefstijlste gaven Gods, zoo natuurlike als geestelike / verliesen dooz
de gewoonheyt haar achtlinge / en worden in ons ooydel gering / ter
oorzake van de verkeetheyt onser verstanden op aarde.

XLVIII. Laat ons nu DE VERBORGENTHEYT Het Man-
ban het Manna besien. Dat deze spys een Sacrament is geweest / leert na is een
Paulus 1 Cor. 10: 3. alwaar hy het een Geestelyke spys noemt: soo- Sacrament
danig nu was het niet in sijn natuur, als zijnde veroordineert om het geweest.
dierelyke leven te onderhouden; maar in betekenis, waar in het
over-een komt met ons Godt-geheyme Abondmaal. Geestelyk,
zegt Augustinus, (ad Psal. 77: 1.) dat is, wat geestelyks betekenende.

Eeee 3

En

En Christus predikt Joh. 6: 31. dat hy dat waare broodt is / dat uyt den Hemel is gekomen, en dooz het Manna voorgebeelt. **De Jooden zelve / hoewelse blindt zijn / belooven sich dat dooz den Messias een nieuw Manna aan haar gegeven zal worden.** Want 300 spysen in *Midras Cohelet Fol. 86. col. 4.* De eerste Verlosser heeft voor haar het Manna doen nederdalen, alzo zal ook de laater Verlosser het Manna doen nederdalen; gelyck geschreeven is, En daar zal een handt vol koorn in 't land zyn, *Psal. 72: 16.* Welke sielingen wel vleeschelyck en verdooven zijn / maar nochtang oock overblyfselen van het oude en geestelyke onderwys. Alsoo oock in *Midras Cantici Fol. 16. col. 4.* De tweede Verlosser zal haar geopenbaart worden. En waar henen zal hy haar leyden? Daar zyn 'er die zeggen in de woestyne van Juda; daar zyn 'er die zeggen in de woestyne Sihons en Ogs. En hy zal voor haar het Manna doen nederdalen. Nu moet men aanmerken dat Christus dickwyls in de woestyne van Judea, ja in de woestyne van Og, met het voeder van zijn woord, het welke voorstelt alse alle Manna is / de schaaren geboedt heeft; en / daar het de zaach alzo medebacht / met broodt, dat niet min miraculeuselyk vermenigvuldigt was als eertijds het Manna, den honger des lichaams gestilt heeft. Andere getuigenisse der Joden kan men vinden by *Viegam over Apocal.*

De Over- 2: 17. Maar laat ons volgens de voorgestelde ordje tot bpsonderder dingen komen.

XLIX. Het Manna betreekt een spise van Godt verordineert, voorbereyd, en den Israeliten tot haar bescheyden deel, en onderhoudinge des levens / van Godt gegeven. Christus is de gave Gods, *Joh. 4: 10.* Die uytnemende gave, van Godt voorgekent, *1 Petr. 1: 20.* en dooz sijn onbegrijpelyke goedheyt aan het waare Israël gegeven tot sijn deel, *Jerem. 10: 16.* door het welke het zoude leven. Want Jesus zegt selve: Ik ben dat levende brood, dat uyt den hemel neder gedaalt is: zoo yemant van dit brood eet, die sal in dereeuwighen leven, *Johan. 6: 51.* Het Manna wiert aan Israël gegeven als het selve geensing bekommet was over de goederen Gods, en niet achtende de goederen van Egypten, en Godt wederom verzocht. Christus is in de wereld gekomen als die zeer was verdurven, en hy heeft zijne geestelyke goederen aangeboden / als die gerne die beste waren / naauwlyks boven de aardsche en vleeschelyke dingen opholmen. Het Manna, hoewel het te vooren van Mose was beloofd / wiert nochtang / als het eerst gegeven wierdt / van Israël niet gekent. Christus, hoewel hy zoo dickwyls van Mose en de gantsche rep der heylige Propheten beloofd / en na 't leven afgemaalt is / is nochtang van de werelt / als hy in de wereld quam / niet gekent, *Joh. 1: 10.*

L. De Oorspronck van het Manna was uyt den Hemel, zoo nochtang dat die dampen of uytwasemingen, waar uyt het t'zaam gestreemt wierdt / dooz licht der Sonne uyt de aarde opgetrokken zijn.

Christus

Christus stampt dit verschepten malen zijne toehoorders in / dat hy den hemel, uyt den Hemel nedergedaalt is om aan de werelt het leven te geven, en heeft Johan. 6. Deseive / welke is de Opgang uyt der hoogte, Luc. 1:78. met eenen is oock de vrucht der aarde, Jes. 4:2. Dat ontrent het nederdalen syn oorspronck gescheft. Als Christus eerst in de werelt quam / heeft een groote menighe van Hemelsche Heyrlegers hem een Geboorte-lied gesongen / Luc. 2:13. Mozes heeft wel het Manna niet konnen geven, nochtang heeft hy het Manna beloofd, en de toestandt van het selve bekent gemaakt. Alsoo is hy oock de Auteur niet geweest van de Waare Saligheyt, maar heeft van Christo getuygt, en geleert dat in sijn gemeynschap het leven der ziele is / Joh. 5:46.

L I. Van Farsoen en gedaante was het Manna dun en kleyn, op het eerste aansien niet groot opdoende: alzo hadde ook Christus, indien hy met de oogen des vleeschs allen aanschouwt wierdt / noch gedaante, noch heerlickheyt, noch gestalte om welke men hem soude begeert hebben, Jes. 53:2. Nochtang de Witte Verve van het Manna, zijnde zoodanig als de verwe der Paalen plagte zijn / betekende des Heeren Jesu hoogste suiverheyt en de heerlickheyt der Goddelicke Majesteit blinkende in de aangenomen gestalte van een dienstknecht. De aangenamen smaak van het Manna, zijnde gelijk de smaak van honing en van de voortreffelykke oly, betekent de ongelooftlike leckernyen van die genade die wy dooz Christum bekomen / welkers soetigheyt niemant leert kennen als diese proeft / Psal. 34:9. en den Op dat het vooz Israël bequamer spys soude zijn / soo wierdt het gemalen met meulens / of geelooten met stampers / of gesloeden in het lyck. telz / Num. 11:8. Christus is oock dooz verscheptene lydingen toebereydt tot een niet alleen seer soete, maar oock seer heylsamen spys vooz onze ziele.

L II. Het Manna regende in de woestyne: en Christus is in de woestyne en tot het Israëlitische volk gekomen / als het gelyck een woestyne dooz distelen en doornen afschijffelijck daar upt-sag / en in goede vruchten seer onvruchtbaar was: en heeft met sijn toekomste de woestyne woelte plaatsen Zions getroost, en haare woestyne gemaakt als Eden, en hare wildernisse als den hof des Heeren, Jes. 51:3. Toen bequaam men de Israeliten eerst het Manna, wanneer se opgegeten hebbende alle die dingen diese upt Egypten mede genomen hadden / gevoelden datze van honger zouden hebben moeten vergaan, indien zy dooz een onverwachte gunste des Hemels niet en werden geholpen. Christus uytterst schenkt zijne genade aan die geene alleen / die sich hare gebrecks bewust zijnde / en alle wereldsche troost verlaakt hebbende / haar zaligheyt aan hem alleen willen schuldig zijn / Luc. 1:53. Hongerige den heeft hy met goederen vervult: en rycke heeft hy ledig wech gezonden. Ook mag niemant de vertrooslingen van Gods genade verwachten /

wachten/ ten 3p dat hy eerst het Egypten deser werelt, en de gevangenisse der Sonde verlaten hebbende/ en de Roode Zee van dootbaardige tranen doorgestaan zijnde/ sich overgeeft aan den Heyligen Geest, om van den selven op den weg na het Hemelsche Canaan geleidt en geteget te worden/ Jes. 32: 16, 17.

14. Alle morgenstonden.
15. Op den sevendenden Dag, nochtans wierdt het niet gesien.

LIII. Dagelicks regende het Manna neder/ en wierdt in den vroegen morgenstondt altydt versch van de Israeliten gevonden. Alzo zijn oock de genade en goeder tierentheden des Heeren alse morgen nieuwe, Hlaegl. 3: 23. Alzo nochtans wierdt op de zes dagen dit hooft gegeven/ dat het ten sevendenden dage op de aarde niet en wierdt gesien. Hier dooz schijnt beteekent geweest te zijn/ dat Christus te sijn niet tijdt onder de Israeliten zoude verschijnen/ en daaglicks met haar sprekken: maar dat hy daar na van haar niet en soude gesien worden/ en voortaan niet meer gesocht moeten worden/ of om hem elders op aarde te sien/ of dat men soude gelooven dat hy hier ofte daar was. En om dat die dag de sevende der Weeke geweest is/ 300 is daar mede oock beteekent/ dat hy op den sevendenden dag van de menschen niet en soude gesien worden: maar dat hy op den eersten dag der weeke, upt het graf wederkeerende/ ten naastienby te gelyk met de sonne, sich aan den zijnen zoude vertoonen. Als de Israeliten in Canaan waren gekomen/ hield het Manna op. Die dingen die tot de staat der Gemeyntheit, welke in de woestijne der werelt omstreeft/ zijn behoorende/ en alzo oock alle heelende of geneesende genade, en welke/ eenig gebreck dooz onderstellende/ van Christo, als van de Middelaar, tot ons af-bloeyt/ sullen ophouden na den jongsten dag, waitneer Godt selve aan de Gemeyntheit, die als dan in het Hemelsche Vaderland zal ingebeycht wezen/ zal zijn alles in allen, 1 Cor. 15: 28.

17. Het wierdt aan Israël verleent sonder arbeyt uytgefondt datse 't versamelden.

LIV. Dooz geen zaayinge of bouwinge, dooz geenige naartligheyt van menschen, werd het Manna den Israeliten gegeven: maar het was een genadig geschenk, het welke haar de Goddelijke goeder tierentheyt alleenlik om niet heeft geschonken: Dit alleen wierdt van Israël geboeyert/ dat het dit geschenk Godts soude aannemen, versamelen, en gebruyken tot zijn voordeel. Alzo is oock dat leven en zaligheyt welke wy in den Heere Christo hebben/ niet des genen die wil, nochte des genen die loopt, maar des ontfermenden Godts, Rom. 9: 16. En zijn genade is alseen dauw van den Heere, als dropelen op het kruidt, dat na geen man en wacht, noch geen menschen kinderen en verbeydt, Mich. 5: 6. Dit ondertusschen is onses plichts/ dat wy de aangebodene genade met den geloove aannemen, en ons toepassen. En dit heeft de Saligmaker gewilt/ als hy 3pde/ Joh. 6. vers. 27. Werkt niet om de spyse die vergaet, maar om de spyse die blyft tot in het eeuwige leven, welke de Soone des menschen u lieden geven sal. En dit moet men doen in den vroegen morgenstont, en den bequamen tydt niet doozby laten gaan/ Jes. 55: 6. Soekt den Heere

18. En dat in den vroegen morgenstondt.

Heer-terwyle hy te vinden is. **Psal. 36: 2.** **o! God, gy zyt myn God,** 19. Buyten ik zoek U in den Dageraat. **De Israëlieten moesten gaall buyten het het leger,** leger, indien zy het Manna wilden genieten. **Die Chriistuin zoekt te binden / moet het gemak zijns vleeschies niet te zeer beminnen.** **De Bruyd haren liefste op haar leger zoekende / vond hem niet: Hoogl. 3: 1.** maar vond hem doe zy een weynigskén was buyten getreden, vers 4.

L V. God gaf het Manna by een sekere maate, die nochtans soo groot was / dat ze genoeg was voor een peder / al was hy een zeer groot etre. En Christus deelt een peder uit het toebescheyden deel zynner genade, en dat alsoo / dat niemant perweg ter zaligheyt ontbreekt, 2 Cor. 12: 9. **Ondertusschen is zijne genade allen upverhorenen gelpkelyk voor-geset / op dat peder daar van neme tot versadiging toe / Hoogl. 5: 1.** Als ze haren mond maar opdt open doen / zy zal met de goetheit des Herten vervult worden / **Psal. 81. vers 11.** **Psal 36: 8. 9.** De achtinge van Gods genade, en de begeerte na dezelve kan waarlyk niet te groot zijn; en het is niemant verboden na grooter gaven te staan. Een peder moet oordeelen dat tot hem gesegt word / 1 Cor. 12: 21. Yvert na de beste gaven. **Nochtans moeten wy te vrede zijn met de vrye en wyze uydeeling onses Vaders, met nedigheyt bekennde dat wy de minste kruymel niet waardig en zijn.** En indien niemant / door Gods zegen / bevonden word meer als andere versamelt te hebben / diens plicht is het zijn overvloed tot het gemeene voordeel te besteden / en met de rphelykheyt zijner gaven de behoefstighheyt van andere te hulpe te komen.

L V I. Het Manna tot op den volgenden dag betwaart zijnde / wierd verdorven, en was geen gebruykelyk noch Sacramenteel broodt meer. Alsoo ook het brood des Avontmaals, het welke een tegenbeeld van het Manna is / verliest / buyten het gebruyk van die tyd op welke het upgederft word om te eten / zijn Sacramenteele kracht: en inden op het houd tegen Gods gebod, zoo zult gy / in plaats van geestelyke spyse, wormen van quade by-geloovigheyt vinden. Daags voor den Sabbath wierd een dubbele maate versamelt / wiens maate vergeblyk was voor den dag der ruste; op den selven dag der weeke is / door den verdubbelden arbeyd van Chyristi siele / soo grooten overbloed der genade voor de upverhorenen verwoyden / dat ze genoegzaam is om haar ook op den eeuwigen Sabbath te versadigen / en gelukzalig te maken. En men heeft niet te vreesen / dat die geestelyke gaven, die tegen dien dag weg gelegd zijn / door eenige verderbinge zullen geschonden worden. En udelph de bewaringe van het Manna in een gouden kruyke, en de wegsettinge van het zelve in den tabernakel, voor den Heere, en het getuygenisse, betrekende dat die gene die van den hemel neder gedaalt was om den zondigen mensche tot een brood des levens te zijn / wederom ten hemel zoude

ffff

opgeno

26. Men
moest van
het Manna
niet wal-
gen.

Het Wa-
ter uyt de
Steenrotze.

opgenomen worden / en in het Heyligdom, zonder handen ge-
maakt / en in het eeuwige leven, door Gods aangezichte zoude zijn :
waarom ook de gemeenschap met Christo in heerlijkheyt een Ver-
borgten Manna genoemd word / Openb. 2: 17. Ondertusschen moe-
ten wy door alle dingen toezien / dat we niet de ondankbaare Israe-
liten, van de onvergelykelyke lekkernyen der hemelsche genaade de
walg hebbende / of den draf dezer werelt boven dezelve verheffende / niet
en vervallen in de rechtveerdige wraake van de verhaadde God-
heyt.

LVII. Maar nademaal de genaade der spyse, zonder dat'er drank
by is, niets en is, gelykherwyf *Josephus* Mosem tot God sprekende
inboert; en om dat de volheyt der versadiging die in Christo Jesu is /
aan het oude volk niet min als aan ons heeft moeten verbreed wor-
den: soo heeft Gods goedertierenheyt aan het wederom murmure-
rende Israel drank verleent / die niet min miraculeus was als de spyse.
Want als het volk door dorst versocht wierd / en in de dorre woesty-
ne noch door zich zelven en hunne kinderen / noch door het bee wa-
ter en vond / soo heeft Moses, door Gods bevel / de Steenrotze, die
in Horeb is / op wiens top de heerlyke Majesteit van den tegenwoor-
digen God gezien wierd / met zijn staf slaande / overbloedige water-
aderen geopent / Exod. 17: 1. 6. Dit wonder-werk word in de
Heylige Schryfsuure doorgaans genoemd: Psal. 78: 15. 16. Hy kloof-
de de rotz-steenen in de woestyne, en drenkte overvloedig, als uyt
afgronden. Want hy bracht stroomen voort uyt de Steenrotze, en
deed de wateren afdalen als rivieren. Sommige mapen dat God
de rotz-steen zelve in water-vloeden heeft verandert / uyt Psal. 114: 8.
Het geene de Gemeene Latynsche Oversettingen aldaar heeft / luidt
in het Nederduytsche aldus: Die de Steenrotze in water poelen omge-
keert heeft, en de rotz-steen in water-bronnen. De Seventig Griek-
sche Oversetters hebben hier ook *τὸ πρὸς τὸν*, dat is / die omge-
keert of verandert heeft. Maar het is een Poetische Grootpraak,
gelyk als of permant zeyde dat de Hemel zelve in plas-regenen versmolt.
Niets en is 'er satter als deze dingen te trekken tot Monster der
Transsubstantiatie. Maar of God toen eerst het water aldaar mira-
culeuselyk voortgebracht heeft / dan of hy de water-aderen, die 'er te
vooren water / maar tot noch toe geslooten waren geweest / op de slag
van Moses staf schielijk geopent heeft / dat komt ons niet toe te be-
palen / nademaal de Schryfsuure daar van stil swijgt. De Hebreën
verklaren hier / dat de Staf van Moses uyt Diamant gemaakt is geweest /
en dat hy daarom de Steenrotze met zijn staf doorboort heeft / waar-
om Moses gesegt word geslagen te hebben niet *gwaltszour*, dat is / op
de rotz-steen, maar *batzour*, dat is / in de rotz-steen; verg 6. doch
dese haare gedachten zijn kouder als ys.

Het welc-

L VIII. Nademaal deze Historische Vertellingen gantschelyk gem-
swarig-

Swarticheyt in zich heeft / 300 haasten wy tot de aanmerkinge van de ke desge-
verborgentheyt. Deze word van Paulo aangewezn / 1 Cor. 10: 4. lyks van
Sy hebben alle den zeiven geestelyken drank gedronken. Geestelyk, een geeste-
te weten / gelijk wy van de spyse gesegt hebben / niet in haat nature, ike betee-
maar in betekenisse. Want zy dronken uyt de geestelyke steenrotze, kenisse is
die volgde, dat is / uyt het water der steenrotze, die haat met een geweest.
overbloediger ribder in de woestijne volgde: en de Steenrotze was Christus
Christus, dat is / gelykerwijs Tertullianus wel zegt / (De PATIEN- word een
TIA) betekende Christum. Met welken Augustinus (Quaest. 57. in Steenrotze
Leviticum) over een komt. De Steenrotze was Christus, niet in sub- genoemd
stantie, maar in betekenisse. Laat ons de over een komste zien. om meer
L I X. Het is zeker dat Christus in de Schriftuure dikwyls een rotz- oorsaken
steen word genoemd: om zijn eeuwige valligheyt, Jes. 26: 4. en on- als een.
berwinnelyke sterkte, Psal. 31: 3. en het welke daar uyt volgt / Maar hier
om den zeer veyligen toevlucht die men tot hem heeft / Psal. 71: 3. alleen om
Rochtsang meyn ik niet dat deze dingen nu in aanmerkinge komen. de uytwel-
Want Christus word hier in de Steenrotze alleenlyk ten dien opzichte linge des
booggebeeld door 300 deel deselve wateren gaf om den dorst van Israël waters.
te lesschen.

L X. Dit is dan de waare over een komste. 1. Deze Steenrotze 1. De
heeft haeren naam van een dorre woestigheyt (want dat betekent Ho- Steenrotze
reb in het Hebreesch) en beloofde niets minder als dat ze gaf / na- hadde haar
melyk bloeden / om zulken talryken volk met hume beesten te naam van
dienken. Is Christus desgelijks niet als een wortel uyt een dorre Dorheyt.
aarde, Jes. 53: 2. en is het niet meer als wonder / dat die geene die 2. Gaf
aan den kruyce klaagde van dorst, andere toeroept / Soo yemant dor- geen water
stet die kome tot my en drinke. Die in my geloofst, gelykerwijs de dan gesla-
Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen uyt zynen buyk ynden.
vloeyen, Joh. 7: 37. 38. 2. De Steenrotze gaf geen water ten 3p 3. En dat
dat ze geslagen was. Alzoo ook betaamde het God dat hy den Over- met de staf
sten Leydsman onzer zaligheyt door lyden zoude heyligen, Heb. 2: 10. des Wet-
Als zijn zyde met een speere wierd doorsteeken, quam 'er terstond gevers.
bloed en water uyt / Joh. 19: 34. En op deze wijze is hy gewo- 4. In het
den een geopende fonteyne voor het huys van Juda en de inwoonde- gesichte en
ren van Jerusalem, tegen de sonde en tegen de onreynigheyt, Zachar. tegenwoor-
13: 1. 3. En men mocht met geen ander getreedschap de Steenrotze dighert van
staan / als niet de staf des Wetgevers: op dat aangewezn wierd / de Oudsten
dat Christus het selve lyden, en den selven vloek zoude dragen / die des murmu-
door de Wer aan den sondigen mensche gedreptt waren / Galat. 3: 13. reerenden
4. De Steenrotze wierd geslagen in het byzyn en anschouwen der 5. God
Oudsten van het murmurende volk: Op het roepen van het wo- stond op
dende grauw, en op den eysch der Ouderlingen, is Christus / terwyl den top
'er oock veele van deselve bystonden, aan het kruyce gelicht / Matth. 27. der Steen-
vers 41. 5. Op den top der Steenrotze liet zich zien de Majesteit van rotze.

fffff 2

den

6. De
vloeden
volgden
Isaël in de
woestyne.

den Grooten Godt. **Selfs** toen / als Christus leedt / verbergde sig de **Goddelyke** heerlijkheyt, van hem die vernietigt was / alzo niet / of de belijdenisse der zelve quam / tegen wil en dank / ten boesem der vanden uptbyken / *Matth. 27: 54.* 6. Niet allen brach'er upt de steenrotze zoo grooten overvloed van water, als'er genoeg was om den dorst der Israëlieten te lesschen; maar de vloeden volgden haar waar heenen zy ook in de woestyne quamen te reysen / *Psal. 78: 15, 20. en 105: 41.* Alzo maacht ook de overvloed der genade die in Christo is / dat onse beker zy overvloeyende; en dat het goede en de weldadigheyt des Heeren ons volgen alle de dagen onzes levens, *Psal. 23. vers. 5, 6.*

Geestely-
ke verkla-
ringe van
een andere
Historie
die met
dese over-
een komt.

LXI. Van deze Historie is verscheyden / maar nochtang ook van een geestelycke betekenis / het geene verhaalt word *Rum. 20: 8.* Alwaar Moïse wel geboden word niet de steenrotze met sijn Staf te slaan, maar dezelve door de oogen der Israëlieten aan te spreken, om water upt te geven. Waar mede aangewezen schijnt te worden / dat Christus alleenlyk eenmaal moest lyden, en dat sijn eenige offerhande genoeg was tot volmakinge der geloobigen / *Hebr. 9: 27, 28. en 10: 14.* Welkers kracht door de verkondinge des Evangeliums den uptbehoeren heeft moeten toegeeygent worden. Maar Moïse, tegen de wille van Gods bevel, hoewel volgens de wille des besluyts, de steenrotze tweemaal slaande, is een voorbeeld der genet / die boosaardiglyk, maar nochtang volgens Gods bepaalden raadt, Christum, die eenmaal in den bleesche geleden heeft / wederom vervolgen, en quathandelen in sijn geestelyk lichaam, *Handel. 9: 4. Coloff. 1: 24.* Gesphertwys veel wateren upt de tweemaal geslagene steenrotze voortgehoimen zy / en de vergaderinge gebonden heeft / *Rum. 20: 11.* alzo hebben ook de verdrukkingen der geloobigen gestrekt ten goede van de genepente / *Phil. 1: 12.* Het bloed der martelaaren heeft / als een vruchtbare regen / het Paradys Gods bevochtigt: ende de vanden upt hare byand-stapels / na alle hoeken vliegende / hebben een nieuw licht van geloof / en nieuwe blammen van liefde / woght en zijdt aangesteken. En alzo heeft de Genepente nimmermeer ruymt overbloedt van Goddelyke vertroosting en gebonden en gesmaakt / dan wanneer zy gedwongen is de hardste slagen der verbolgeningen te lyden. Niemand nochtang der Vervolgeren zal zy reukeloos bedryf zonder stasse gepleegt hebben / *Psal. 105: 14. 2 Thess. 1: 6.* nademaal Moïse zelve / zynde andersins Gode zoo getrouwt / en soo waart / om derze daad byten Canaan heeft moeten blyven / *Rum. 20. vers. 11.*

De Histo-
rie van de
Kopere
Slange.

LXII. Is nu overig het Sacrament DER KOPERE SLANGE, welkers Historie beschreeven *Rum. 21: 6* —, *Bochartus (Hierozoici Part. 2. Lib. 3. Cap. 13.)* met een zeer overbloedige verklaringe uptgelegd heeft. Het hoit begrip der Historie komt hier op upt:

De

De Israëlieten tegen Godt en Mosem murmureerende / en betrachtelph van het hemelsche Manna sprekende / zijn vervallen in een grooten toorn Godts. Hierom zijn haar slangen toegesonden die het volk beten / en door een jammerlphe dood zeer veel metter haast van kant hielpen. De Schijfsure noemt deze slangen *Scaphim*: welken naam / komende van Brandinge, 3p met de edelske der Engelen gemeen hebben. Alzo nu worden 3p genoemd / om datse een vlamme uit haar mond stroopen / en met haar vergiftigen aësem branden. Sekt ook de Grieken noemen sommige slangen *ασπίδας* en *καυρώνες*, met namen die van brandt komen. Of nu door *Saraph* hier berekent word een slang dien de Natuur-kundige *Hydrus* of *Cerberus* noemen / gelph *Bochartus* wil / dan of 'er een andere soort van slangen door versaan word / dat en is niet heel zeker / en daar en is ons niet veel aan gelegen dat wy dit weten. Duttigt is het aan te merken / hoe de Goddelpke Goedertierentheyt door de slachten des volks / en door de belpdenisse der misdad / en door de gebeden van Moses verbeden zijnde / een spoedig genees-middel tegen dit quada bpgacht heeft. Volgens Godts bevel is de Kopere Slange van Moses gemaakt / en op een slange gestelt: ten dien cynde / op dat die geene / die deselve / alsge alsoo in de hoogte opgeheven was / zoude aanschouwen, een zeer gewis genees-middel zoude binden tegen de doodelpke beetten der slangen. Het welke ook de upthomst overbloedighk bewezen heeft. Hier zijn onderscheptentpke drie dingen aan te merken. 1. De elendigheyt van het volk. 2. De weldaad Godts. 3. De plicht des menschen / welke beterscht wierd om aan die weldaad deelachtig te worden.

LXIII. In de elendigheyt des volks is aan te merken de Sonde en de straffe der Sonde. De Sonde was de Verachtinge van het Manna, en de murmureeringe tegen Godt en Mosem. Dergens heeft sich de ondeugende verdorventheyt onser natuure overbloediger getoont / als in het Israëlitische volk; het welke met 300 veel weldaden van Godt tegenadigt / en 300 dickwils met Vaderlpke roeden getuchtigt zijnde / t'elkens tot 3p oude nukkien weder keert. En niet alleen staat het op tegen Mosem, onder wiens geleid het 300 veel gevaarlykheden was ontkomen / maar ook tegen Godt zelve / die met zulke wonderlpke bewijzen 3pner Majesteit tegenwoordig was: en het veracht met een duile bzoob-dronkenheyt het Manna, het hemelsche Manna, zeg ik / dat 300 gretighk van het zelve onlangs was ontfangen. Bewijst dit niet op het allerklaarste een ontermielphe boosheyt onzer natuure, en een ongeloofpck misbruyck van Godts goedertierentheyt in den mensche? En nademaal wy alle van het zelve gedichtel 3p / 300 sien wy in de Israëlieten een staaltje van onse verkeertheyt.

LXIV. De straffe, die de zonde volgde / was de beet der branden-

ffff 3

de

de slangen: dooz welke / gelijk men niet ten onrechte geloofst / afgebeeldt zijn des Duyvels (die tot wanhoop verzoekt) booze ingevingen, welke Paulus noemt vuerige pylen des Sathans, Eph. 6:6. en die haar vergift in alle deelen verspreyden. Want de Duyvelen zijn waarlijk *Seraphynen*, die / gelpkse eerst geschapen zijnde / in vlammen van Goddelicke liefde byzandeden / alzo na de sonde scherpelike en dorre slangen geworpen zyn / en gelpkse in het vuer van Gods verbolgentheyt geblaakert worden / alzo in haat tegen Godt en Godts volck gloepen. En waarlijk met recht wordenze aan den Satan ter quellinge overgegeven, die het woordt des Euangeliums, en Godts genade in Christo, die soeter is als enig Manna, versmadelijk verwerpen / of hare lasteringen tegen Godt selve uptyaken / gelijk Hy-menens en Alexander, 1 Tim. 1: 20.

In het geneesmiddel, Christi genade jegers de boedvaardige.

LXV. Maar gelpkerwijls die geene der Israëliken, den welcken / zijnde niet bekommert over het geneesmiddel / de beete der slangen dooddelijk zijn / een afbeeldinge zijn der onboetvaardige, die / Godts genade verachtende / in hare zonden sterben / alzo ook die tot Mosem haren toeblycht nemen / belydende hare zonden, en Godts genade ter hulpe met weenende oogen soeken, betekenen klaarlyk die gene / die dooz het gevoelen der sonden, en dooz de vyerze van Godts oordeel, tot heylzamer voornemens opgewekt worden: hoedanige waren / die / verslagen zijnde in het herte / tot Petrum en de andere Apostelen zeggen / Wat zullen wy doen Mannen Broeders? Hand. 2: 37. en die Stokwaarder, Hand. 16: 29, 30. Ten goede nu van dezen heeft God Mosi geboden een Kopere Slang op een stange te zetten / en belooft dat het zoude geschieden / dat dooz het aanschouwen van dezelve zouden geneesen worden zoo veel er van de slangen waren gebeeten. Het is blyken twyffel dat deze Slang Christum afgeschaduwet heeft. Want dit getuygt hy selve / Johan. 3: 14. Gelyk Moses de Slang in de woestyn verhoogt heeft, alzo moet de Soone des menschen verhoogt worden. Hier wordt aangewesen een verscheyden opscijt van het Voorbeeldt.

De kopere Slang is een voorbeeldt Christi geweest.
1. Ten opscijte van het Fatsoen.

LXVI. Eerstelick ten opscijte van het Fatsoen. Het wepnigh waarschiynelichheyt wordt van een Geleerde Maan beweert / dat de Slang een voorbeeldt geweest is niet van Christus, maar van de Duyvel. Gelpkerwijls de slangen, die de Israëliken met haare vergiftige beetten doodeden, een verbeeldinge waren des Duyvels; alzo roepen alle dingen / dat die Kopere Slang, die dooz Gods bevel gemaakt was / en verordineert om de beetten van andere te geneezen, een Sacrament van Christus geweest is. En het en is niet ongevoegliker / dat Christus dooz de gedaante van een slang vertoont of verbeeldt word / als dat hy verbeeldt zoude worden / het welke die Geleerde Maan eenige reysen inschreyt / dooz de gedaante van een weeldrige boeck. De obereenhornste bestaat in deze dingen: 1. Dat Christus,

flus, hoewel hy selve zonder eenige zonde was / gekomen is in de ge-
lyckheyt des sondigen vleeschens, Rom. 8: 3. 2. Dat hy dooz een vry-
willige borgschap sich zelven gestelt heeft in de plaate der gener / die
van nature / gelijk ook de andere / adderen gebroeders zijn Matth. 3.
vers 7. 3. Dat hy / uyt kracht van zijn borgschap, hare sonden dra-
gende / tot sonde en een vloek geworden is / 2 Cor. 5: 21. Gal. 3: 13.
en alzo heeft hy wel de gedaante van een slange, maar het vergift
niet gehad.

LXVII. Ten tweeden. Ten opsigte der Stoffe, waar dooz ten
verscherpenden aansen de slechtigheyt der Menschelicke Nature, en de
voortreflikheyt der Goddelicke kracht, en de kracht des Euangeliums,
volgens de aanmerkinge van zeer Geleerde Maanen / afgeschaduwet
zijn. 1. Van Koper is de Slange geweest / zijnde gemaakt van een
slechter metaal, niet van goud: om ons Christum te vertoonen / in
welcken noch gedaante, noch heerlikheyt, noch gestalte geweest is,
om welke wy hem souden begeert hebben, Jes. 53: 2. 2. De Godde-
licke kragt Christi heeft betekent kommen worden dooz de vastigheyt en
geduurzaamheyt van het koper. Daarom't staat Job 6: 12. Is myne
kragt steenen kragt? is myn vleesch staal of koper? En hy den
Wichter lesen wy / *monumentum aere perrennius*, dat is / een gedenk-
teken duursamer als koper. 3. Onder alle metalen is koper het aller-
luyd-klinkenste. Daarom Paulus zegt / Ik ben een klinkende metaal,
1 Cor. 13: 1. Alzo schijnt dooz het koper zeel wel betekent te wor-
den de gekruyste Christus, en de prediking van zijn kruyce, welkers
geluydt over de geheele aarde uitgegaan is, Rom. 10: 18.

2. Ten
opsigte
der Stoffe.

LXVIII. Ten derden. Ten opsigte van de Verhooginge. Want
de verhooginge der slange op de slange heeft voorgebeeld Christi ver-
hooginge, niet der heerlikheyt die in den hemel geschiedt / maar der
veragtinge die aan den kruyce geschiedt is / Johan 3: 14. In wel-
ken sin Johannes selven deze spreekwijs verklaart / Cap. 12: 32, 33:
Want volgens het gebruyk der Syrische en Thargumische taale beduydt
verhoogen 300 veel als aan een hout ophangen: want beyde die daden
betekenen sy met het selve woord *sakaph*. En / gelyckertwijs Bo-
chartus zeer geleerdlik aangemerkt heeft / deze spreekwijs schynt
oorspronkelijk te zijn uyt het bevel van Konink Darius, Eze. 6: 11.
Die dit woord zal veranderen, een hout zal uyt zynen huys gerukt
worden, daar aan hy opgeheven zynde, zal verdeelt worden; want
alzo kommen de Chaldeeische woorden van de Gronttext verdupticht
worden: opgeheven, (in het Chaldeeisch *sekipb*,) dat is / opgehan-
gen. Maar ook de brand-offeren, die in het Hebreeuſch *gnoloth*, dat
is / verhoogingen genoemd wierden / om datse in de hoogte wierden
opgeheven / betekenden dat Christus, sich vooz de sonden op-offeren-
de / aan den kruyce zoude verhoogt worden. En het en is niet son-
der reden / dat Godt gewilt heeft dat de verhooginge der slange door
Mofem

3. Ten op-
sigte van
de verho-
ginge.

Mosem zoude geschieden. Want upt kracht van de vloek, dien de Wet, dooz Mosem gegeven / uptdondert / is Christus aan den kruyce gehecht.

4. Ten
opfichte
van de
weldaadt.

LXIX. Ten vierden. Een opfichte van de weldaadt. Want gelyckertwys de Israëlitien de geneesinge der doodelicke herte behoomen hebben van de slange; alzo is 'er geneesinge in de vleugelen Christi, Mal. 4: 2. Hy geneest alle onze kranckheden, Psal. 103: 3. Daarom gelyckertwys de Joden, sich zelven op zulken getreden hulpe verlatende / de beet en angel der slangen wepnig vreesden; alzo ook een geloovige die met Christo vereenigt is / de aanvallen der duyvelen niet achtende / roept met vertrouwen upt / O doode, waar is uwe overwinninge! 1 Cor. 15: 55.

Het aan-
schouwen
der Sange
berekent
het Geloove
in Christum.

LXX. Om aan zoo grooten weldaadt deel te krijgen / berepichte Godt van de Israëlitien niet anders / als alleen dat ze de kopere slange zouden aanschouwen. Desgelycks alleen het aanschouwen van Christus, die aan den kruyce verhoogt is / geneest volkomenlyk de wonden van den Duyvel gegeven: namelick die aanschouwinge des geloofs, dooz welcke Moses den genen / die onsenlick is, gesien heeft, Heb. 11. vers 27. Alzo verklaart het Christus selve / Joh. 3: 14, 15. Gelyk Moses de slange in de woestyne verhoogt heeft, alzo moet ook de Soone des menschen verhoogt worden, op dat een yegelik die in hem gelooft niet en verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Indien derhalven eenige in Israël blindt waren / of hare oogen zelfs afkeerden, die en hadden geen hoop van behoudenisse / gelyckertwys ook heden die gene niet / die ongeloovig sijn / of het licht wederstreven, Job 24: 13. en welcker sinnen de Godt dezer eeuwe verblindt heeft, op dat haar niet en bestraale de verlichtinge des Euangeliums der heerlickheyte Christi, 2 Cor. 4: 4. Gelyckertwys nochtans ook een swak gesigt heeft konnen strecken tot behoudenisse: alzo ruht ons upt de doode een geloove dat noch zwak is. En gelyckertwys die gene die eens was gebeten, en dooz het aanschouwen der slange geneezen, indien hy wederom gebeten wierdt / tot het selvige genees-middel sijn toevlucht nam; alzo komt ook het selvige geloove, dat ons te voren hielp / wederom te hulpe / waermt wy na de herstellinge wederom in zonden komen te vallen.

ELFDE HOOFTSTUCK.

Van de

Goederen des Ouden Testaments.

I. **N**ademaal het Oude Testament niet anders is als het Al wat tot Genaade verbond, gelyk het voor Christi komste in het Genaaden vleesche bedient is / soo moeten alle die goederen, de verdie in het Genaade-verbond, als soodanig, beloofd worden / ook in den Ouden Testamente plaats ge- voor soo had hebben. Woer / de goederen van het Genaade- veel het verbond sijn de eeuwige saligheyt selve / en al wat met de Saligheyt soodanig is, een noodzakelyke t'samen-knoopinghe heeft: hoedanige sijn / Wedergeboorte, Roepinghe dooz het Woord der genaade en den Geest, Ge- behoort, loove, Rechtheerdigmakinge, Geestelyke Vrede, Aanneminghe tot heeft ook kinderen; en eyndelyk alle die / welke wy in het voorszgaande Boek onder het verklaart hebben. Hoewel de meeste van de selve eenige uytmuntend- Oude Te- stament heyt in den Nieuwen Testamente hebben / nochtan en hebbense alle plaats ge- te samen / ten opzichte van het weten der saake / ook in den Ouden had. Testamente haar plaats en kracht gehad. Het welke uyt de natuure der zaake selve / en uyt die dingen die te boozen bewesen sijn / openbaar sijnde; Zoo hebben wy ter dezer plaatse alleenlyk van die Goederen te handelen / die den Ouden Testamente eygen sijn / en wel voorszame- lyk onder de Mosaische Huyshoudinge.

II. Deze nu sijn bys. 1. De Verkiezinghe van het Israelitische volk Goederen tot een eygen volk. 2. De Erffenisse van het Land Canaan. 3. De die den gemeenssaame Betooninge, en Inwooninghe der Goddelyke Majesteit. Ouden Te- 4. De Afschaduwinge, en daaglyksche verzegelinghe der Goddelyke stamente Verborgentheden dooz den Godsdienst der Ceremonien. 5. De by- eygen zyn. hang gedaante reekts der van God gedrevene Propheten.

III. Het was waarlyk een groote weldaad / dat God alle de an- 1. De dere volkeren der werelt vooz bygaande / het Israelitische Volck Verkiezinghe VERKOOR tot gemeynschap aan een zeer naauw verbond met hem. Israe's. God selve roemt dit met deze woorden / Deut. 7:6. Want gy zyt een heylig volk den Heere uwen God. U heeft de Heere uwe God verko- ren, dat gy hein ten volke des eygendoms zoudet zyn uyt alle volken, **GGGG** die

die op den aardbodem zyn. **Uyt kracht van deze verkiezinge is het geschiedt / 1. Dat Israel gendeint word Gods Eerst-geborne Soone, Exod. 4: 22. Dat is/ boven alle andere volkeren/ welker ziele des-zelve God gemaakt heeft/ en aan welke hy het leven, en den adem en alle dingen geeft, uytmuntende, ceniglyk geliefte/ der anderen Heere, een dubbel deel van zegen hebbende/ niet alleen een aardsche erffenisse, maar ook een geestelyke. 2. Dat zy zyn Gods verke- gen goed/ eygendom, schatten/ en gelyk als Koninklyke rijkdom- men/ die hy aan de werelt vertoont/ en in welke hy roemt/ ja een volk zyns eygendoms. 3. Dat zy wederom in God als in haar deel hebben kommen roemen. Want als God haar aangenomen heeft tot zyn volk, heeft hy haar te gelyk het recht gegeven om hem haren God te noemen/ en hem voer haar deel te houden: gelijkerwijs deze dingen te samen gevoegt worden Deut. 26: 17, 18. Heden hebt gy den Heere doen zeggen, dat hy u tot eenen God zal zyn: -- En de Heere heeft u heden doen zeggen, dat gy hem tot een volk des eygendoms zult zyn. En Jerem. 10: 16. De formeerder van alles in Jacobs deel; en Israel is de roede zynner erffenisse. 4. Dat zy het recht hebben gehad om uyt het midden van haar den Messiam, als een hater Broederen, te verwachten/ Deut. 18: 15, 18.**

Welke
een groot
voorrecht
was,

door zich
zelven
nochtans
niet ge-
noeglaam
ter salig-
heyt.

IV. In deze dingen is waarlyk een groote uytnemendheyt van den Joden, en een veelvuldige nuttigheyt der belydenisse, een veelvul- dige, zeg ik/ in alle manieren. Rom. 3: 1. Daarom vergroot d'A- postel met deffige woorden dit voordeel der Joden/ Rom. 9: 4, 5. Welke Israëlitzen zyn, welker is de aanneming tot kinderen, en de heerlykheyt, en de verbonden, en de wet-gevinge, en de dienst Gods, en beloftenissen. Welker zyn de Vaders, en uyt welke Christus is zoo veel het vleesch aangaat. Maar nochtans is niet een van deze dingen, ja zelfs niet alle deze dingen te saamen; zoo gy alleenlyk het uytterlyke bondgenootschap aanmerkt/ haar ge- noeglaam geweest ter saligheyt. Want die en zyn niet alle Israel die uyt Israel zyn; noch om dat zy Abrahams zaad zynen zyn zy alle kinde- ren, Rom. 9: 6, 7. Seer veel van dezelve/ niet tegenstaande dat ze Kinderen des Koninkryks waren/ zyn buyten geworpen, Matth. 8. vers 12. Nochtans in die Verkiezinge van het gantsche volk tot de gemeenschap wel van een naanw, maar echter een Uytterlyk verbond, is een zekere Afbeeldinge geweest der gener/ die eygentlyk en voor- namentlyk tot de genaade en heerlykheyt verkoren waren: ende de Goddzuchtigen in Israel hebben niet alleen behalven die uytwendige voorrechten, maar ook in de zelve, en door de zelve, genoten Gods zaligmakende gunste/ en de gemeenschap van het God geheymde Ver- bond.

2. Het
Land Ca-
naan.

V. Het tweede Goed des Ouden Testaments is HET LAND CANAAN. Dit heeft God aan Abraham en zyn zaad beloofd Genes. 12:

Genes. 12: 7. en 13: 15. en 15: 7. ja met eede toegezegd/ Genes. 26. verff. 3, 4. Exod. 33: 1. Ezech. 20: 6. Deze met eede bevestigde be-
lofte noemt Godt een Verbondt of Testament, dat is/ een uptrekft
en onthetropelph bestel sijner wille/ Genes. 15: 18. Ten dien zelven
dage maakte Godt een Verbondt met Abram, seggende: Uwen zade
hebbe ick dit landt gegeven. En om dat Abrahams zaadt upt trecht
van dit Testament dat Land zoude besitten/ daarom word dat Landt
genaamt sijn ERFDEEL, Klaagl. 5: 2. en Heb. 11: 8.

VI. Het welke nochtan als oot niet en is te verstaan als of deze Het welke
voorbeeldige Erffnisse alleen de gantsche Erffnisse des Ouden Testa-geensins de
ments ware/ of als of het Oude Testament zoude konnen beschreiben
worden te zyn/ de Wille om het land Canaan te geven. Deel min moet
men zeggen/ dat die gene/ die dit ontkennen/ of geen Oude Testament
stellen/ of het selve met het Nieuwe Testament vermengen. Want het
Oude Testament, gelyk ik eenige reysen ingestampt hebbe/ is niet
anderg als het Testament der Genade zelve; voosoo veel het onder de
windel-doecken van Voorbeelden, die t'eniger tyd zouden uitge-
dient hebben/ vooggestelt word. Maar de Erffnisse van Gods Kin-
deren, volgens het Testament der Genade, is de Hemel, de Zalig-
heyt, en Godt selve: en nademaal dat Testament onveranderlyk is/
soo kan het niet wesen dat 'er een anderewesentlyke Erffnisse soude zyn
onder de Oude, en een andere onder de Nieuwe Huyshoudige Bedcelin-
ge van het selve Testament. De verscheydenheyt der Huyshoudige Be-
deeling is allenlyk daar in gelegen/ dat de selve Erffnisse op een an-
dere wyze voorgedragen word: in den Nieuwen Testamente zonder
windel-doecken, en naaktelyk/ in den Ouden beswaart met Voor-
beelden en Aardsche panden, onder welke/ na het Verbondt dat met
Abraham gemaakt is/ de voorbeeldige Erffnisse van het Land Canaan
uptgemunt heeft.

VII. Dat deze Erffnisse Voorbeeldig geweest is leert de Reden, Maar is
en getuygt de Schriftuure. Want nademaal de gantsche werelt geen Voorbeel-
goed van de ziele kan sijn/ en doos de zonde der ydelheyt onder- dig geweest
worden is/ soo en is geen land, in sich zelven aangemerkt zijnde/ gelyk de
van soo grooten waarde/ dat het zoude verdienen de erffnisse van Gods Reden
volk genoemt te worden. En waarlyk Godts Bondgenooten heb- toont.
ben wat meer van hem te verwachten/ als 't welch oock de Godtloo-
sen konnen besitten. En daar en is ook soo grooten onderscheydt
tusschen Syrien, Egypten, en Canaan niet/ indien gy op de vucht-
baarcheyt en vermakelphheyt alleen siet/ dat dit/ ten zj dat 'er wat hoo-
gers onder verhoogen ware/ met zulken nadruk der Israeliten besit-
tinge zoude moeten getoemt worden. Opndelph indien haer gantsche
geluk bestont in het besit van hare ackertjes, wat is aan die geloovi-
gen gedaen/ die gebaat loopende van haer leven en aardsche erffe-
nisse te vertlesien/ haer leven gaarne om de liefde Gods hebben upt-
gestoet?

GGGG 2

gestoet? En wat was epndelph de reden waarom Moses, zjnde nu dicht by de dood / 300 grooten begeerte had om dat Land ten minsten met de oogen te genieten. Deut. 3: 25. als om dat hy van dat hemelpandt, daar hy niet en moecht inkomen / genegen was op eenige wyse de smaak te hebben?

En de
Schrifture
getuygt.

VIII. Maar ook de Schrifture getuygt dit zelve klaar genoeg. Als de ondankbare Israëlieten met hare murmureeringe Godt hadden upgedaagt / 300 heeft hy in sijn gramscchap geswooren / Ik leve, zoo zy het landt, het welke ik haare Vadersen geswooren hebbe, sien zullen! Num. 14: 21, 23. Dit word Psal. 95: 11. aldus upgedrukt: Daarom hebbe ick in mynen toorn geswooren, Soo zy in myne ruste zullen ingaan. Het welke Paulus Hebr. 4: 1--11. tot het Koninkrycke des Messia, en de geestelyke en hemelsche ruste, gaat betrekken. Te kennen gevende dat de geruste besittinge van het landt Canaan in welke Jesus, de Soone van Nun, de kinderen dezer weder-spaninge ingebacht heeft / een voorbeeld geweest is der geestelyke ruste / die den upverhoften bereydt is door Jesum, de Soone Godes en Mariæ.

Het is ge-
weest ver-
makelyk
en vrucht-
baar.

IX. De Over-een-komste bestaat in deze dingen: 1. Het landt Canaan muntede upt in gelogenheyt, vermakelykheyt, vruchtbaarheyt, en voortreflykheyt van vruchten boven zeer vele andere landden der werelt / waarom het 300 dickwils genoemt wordt een goet land, een land vloeyende van melk en honig, (zjnde dit een spreckwys die ook by de Poëten, 300 Griecksche, als Latynsche; gebuyschelyk is) een gewent land, Psal. 106: 14. Zach. 7: 14. en epndelph het cicraad van alle landden, Ezech. 20: 15. alwaar den inwoondersen gegeven wierd te zuppen honig uyt de steenrotze, en olye uyt de keye der rotze: en boer van koeyen, en het druym-bloed, zynde reyne wyn, Deut. 32: 14. Dit verbeelde de byzondere genoglykheyt en overvloedigheyt der Geestelyke Goederen in het Koninkrycke Christi, 300 der Genade, als der Heerlykheyt. Van welke Jeremias gepropheteert heeft / Cap. 31: 12. Dan zullen zy komen, en op de hoogte van Sion juychen, en toevloeyen tot des Heeren goetd, tot het koorn, en tot den most, en tot de olye, en tot de jonge schaapen en runderen: en haare ziele zal zyn als een gewaterden hof, en zy en zullen voortaan niet meer treurig zyn. Vergelykt hier mede Joel 3: 18.

Het landt
van Jeho-
va.

X. 2. Het landt Canaan was op een sonderlinge wyse het Landt des Heeren, Hof. 9: 3. daar hy voorgenomen had te woonen / Psal. 83: 13. Waarom het genoemt wordt de plaats welke de Heere gemaakt heeft tot zyn wooninge, Exod. 15: 17. en de lichlyke wooninge zynen heyligheyt, in het zelve Capittel / vers 13. Alzoo nu wordt het genoemt niet alleen om dat Godt in dat Landt een Tempel zoude hebben / en eenige byzondere tekenen zynet tegenwoordigheyt vertoo-

betrouwen: maar ook om dat hy in dat selvig Land tot haar soude
 senden zynen Soone, ende hem in het midden van haar selven tot een
 Koning en Heere, dooz het uytstooten van zyn Heylige Geest. De
 Israëlieten hebben derhalven in haar landt, dat op een bysondere wyse
 Gods landt was / gehadt een pandt van de openbaringe des Messie in
 het midden van haar. Die inwooninge Gods in Canaan was een
 Waar-teken van die saak die Johannes beschyft / Openb. 21: 3. Siet,
 de Tabernakel Gods is by de menschen, ende hy sal by haar wonen.
 En eyndelph Jerusalem, dat in het landt Canaan was een throon der
 heerlykheyt, Jer. 17: 12. Was een pandt van den hemel, welke is
 de wooninge van Gods Heyligheyt en heerlykheyt, Jes. 63: 15.

XI. 3. Het Landt Canaan wierdt uyt kragt van een genadig Te-
 stament aan Israël gegeven / niet om eenige hater verdiensten of waar-
 digheyt, maar dooz Gods enkele verwaardiging, Deut. 7: 7, 8. Niet
 om uwe veelheyt boven alle andere volken, -- Maar om dat de Heere
 u lieden lief hadde, en op dat hy hielde den eedt dien hy uwe Vade-
 ren geswooren hadde, heeft u de Heere met sterker handt nytgevoert.
 Vergelph hier mede Deut. 4: 37, 38. Ezech. 16: 16. en 36: 32. Al-
 foo wordt ook de Erffenisse des hemels uyt Gods loutere en supbere
 genade, en volgens het bywillige Testament Goddes des Vaders
 en Christi, den geloovigen geschonken / Luc. 12: 32. Ephes. 2: 8. Maar
 nochtans moest Israël een groote woestynedoozwandelen / en inoepe-
 lph oorlogen met de Canaaniten voeren. Die gene ook / aan welke
 het volle recht aanden hemel dooz Christi genade gegeven wordt / moe-
 ten die nauwe, en met distelen en doornen besette weg betreden / en
 dapperlyk regen de vanden hater zaligheyt stryden, en het Konink-
 ryke der hemelen geweldt aan doen.

Voor niet,
 en volgens
 Testament
 aan Israël
 gegeven.

Nogtans
 sonder veel
 arbeydt
 niet te ver-
 krygen.

XII. 4. Eyndelph Moses bracht Israël wel uyt Egypten, maar
 konde het nochtans niet bzingen in het beloofde landt. Dit Ampt
 wierdt dooz Josua bewaart. En waarlyk de Wet kan / alsge het Ge-
 nade-verbondt haren dienst bewys / de uytverkorenen / dooz erken-
 nisse van eppen schande en elende / blytensig selven doen gaen. Maar
 nochtans worden wy ter genade en ter Heerlykheyt niet ingeboert
 als alleen dooz Jesus: het zy het bedyff van Moles, het werk te be-
 ginnen, en de gemoederen dooz te bereyden, en het volk om te ley-
 den dooz de woestyn: Jesu bedyff is het de laatste handt aan het werk
 te leggen / te seggen het is Volbragt, en den zynen de waare ruste der
 zielen toe te bzingen / Matth. 11: 21.

Moses
 heeft het
 volk aan,
 maar Josua
 in Canaan
 gebragt.

XIII. Het derde Goedt des Ouden Testaments is de gemeensame
 en klare BETOONINGE DER GODDELYKE MA-
 JESTEYT: hoedanig was die geschiedt in de verschynningen der
 Engelen, alsge Gods wil bekendt maakten; ja in de verschynningen van
 Godt selve / als hy sich aan de Patriarchen en Propheten, onder een
 sichtbare gedaante / te beschouwen gaf. Dooznamelph is gedenk-
 waardig

3. De Be-
 tooninge
 der Godde-
 lyke Maje-
 steyt.

waardig die heerlyke Verschyninge Gods in de algemeene vergaderinge van het gantsche volck / als hy quam om sijn Wet te geven / en het Verbondt te versiercken. Welk voorrecht van Israel waarlyck zoo groot is / dat diergelijken aan geen volk immermeer verleent is. Deut. 4: 32, 33. Want, vraagt dog na de voorige dagen die voor u geweest zyn, van dien dag af dat Godt den mensche op der aarden geschapen heeft, van 't een eynde des hemels tot aan het ander eynde des hemels; oft alzulk een groot ding geschied ofte gehooft zy als dit? Of een volk gehooft hebbe de stemme Godes, sprekende tyt het midden des vuurs, gelyk als gy gehooft hebt, ende zyn levendig gebleven? Hier zyn hy gekomen sichtbare Waar-tekenen van Godts tegenwoordigheyt / in de Wolk- en Vuur-colomme, in het Heylige en Hemelsche vuur, in de Wolke des Heyligdoms, en merck diergelijke dingen; om welke oorzaak Godt gezegt wordt tot Zion vuur, ende te Jerusalem eenen oven gehadt te hebben, Jes. 31: 9. Welke sichtbare Waar-tekenen van Godts Gemeenschaapheit / na de openbaringe Christi in het vleesch / om welke vooz te beelden zy veroordineert waren alkenckens hebben opgehouden.

4. De
Kerck-ge-
woonten.

XIV. Het vierde Goed des Ouden Testaments was gelegen in de CEREMONIEN, en in der selver dagelychs gebryuch. Ik beken / dat de Ceremonien ten zekeren oplichte een swaar jock geweest sijn / en tot de gebrekkelykheden des Ouden Testaments behooren; maar ook was in deselve een uytneimende affchilderinge van Christus, en van de genade dooz hem te verwerven. En nademaal het Gode luste sijne Verborgentheden in die tyden niet als dooz raadsele, gelykenissen, en voorbeelden vooz te stellen; zoo was het een groot geluck van Israel, dat zy / terwylen andere volckeren aan zich selven waren over-gelaten / deze schilderyen van Godts goedheyt, en van den Saligmaker die komen soude / geduuriglyck vooz oogen hadden. Want om te meer / om dat de uytverkorenen dooz de Patriarchen, Propheten, en die van haar onderwesen waren / aangaande de geestelyke berekenisse der zelve dinghen / na de mate van die tyden / onderricht wierden. En om datse in de selve niet alleen een voorbeeldinge, maar ook een verzegeling van de komste des Messie hadden / tot welken alle de Ceremonien haar met de hand quamen te geleypden / en sonder welke zy maar ghyphelycke en Gode onbetamende boosernakerpen zouden geweest sijn / 1 Petr. 1: 10, 11, 12.

Welker
overgevin-
ge, ten
zekeren
oplichte,
een groote
weldaadt
aan Israël
geweest is.

XV. En hier komt het van daan dat de Schriftuure zoo dichtwyls van deze saak gewag maakt / als van een groote Weldaadt aan Israel bewesen / Psal. 147: 19, 20. Hy maakt Jacob sijne woorden bekend: Israel zyne insettingen en zyne rechten. Alzoo en heeft hy geenē volke gedaan. Jes. 42: 21. De Heere hadde lust aan hem om zynere gerechticheyts wille, dat is / om zynet Waarheyt en Goedheyt wille; Hy maackte hem groot door de Wet, en hy maackte hem heerlick.

heerlick. Hof. 8: 12. Ick schryve hem de voortreffliken myner Wet voor; Welcke getuygenissen niet alleen, ja ik zoude ook durven zeggen/ niet voornamelijk van de zedelike of ook Burgerlike Wet te verstaan zy/ maar voornamelijk van de leere der genade, die in de Ceremonieele Wet afgemaakt is. Want de beginzelen der zedelike Wet, die den mensche ingeschaapen is/ blyven in der menschen conscientie over; al is het dat daar geen nieuwe Openbaringe byquaame. En tot behoudnisse van het gemeene Beste zyn veel dingen geluchtygh van Wyse Mannen uitgevonden. Maar wat aangaat de verborgentheden van de Ceremonieele Wet/ die zyn een eygen goet van Gods volk geweest/ en in dezelve hebben sig de Israëlieten boven de andere volkeren konnen verheffen.

XVI. Om dezelve reden hebben de godzaligen/ met zoo grooten En welke vermaakt/ en wackerheyt des gemoeds deze Ceremonien byge- van de god-woont/ en hielden het in tegendeel voor het grootste gedeelte van- talige met haar ongeluk/ indien het t'reniger tyd gebeurde/ datze/ blypten de hoogste haar Vader-landt als ballingen omdoolende/ gedwongen wierden wacker- verre van de oeffeninge deser heyliger dingen haar verblyf te hebben/ aeyt zyn met geduurige wenschingen begerende dat zy haar leven in Godts bygewoont. hups mochten doorzengen. Siet Ps. 23: 6. 27: 4. 42: 2, 5. 84: 2, 3. 89: 16. Want gelyckertwys zy haare onreynigheyt en strafschuldt tot een heylzaame berouderinge haares gemoeds iust de ceremonien leerden kennen/ alsoo beschouwen zy in dezelve ook de versoeninge der strafschuldt/ de heyligmaackinge van zonden/ de vrykenninge der conscientie, zoo de Voorbeeldige welcke door die Ceremonien gesche- dede/ als ook de waare en geestelyke, door hem die door die Ceremonien wierdt voorgebeeldt.

XVII. Welke dingen alsoo zynde/ zoo schijnen die gene deese heyl- En daarom saamte instellingen Gods al te zeer te verheffen/ die dezelve nauw- moetenze ligs op een andere wyze beschouwen als voor zoo veelze zyn een on- niet alleen draagelike last, en een Handschrift dat zyn hantvaarders tegen was/ aange- en een straffe, van verbondbreuk: ja niet door drift als iust be- merkt wor- dachtzaamheyt beweten datmen op dezelve die dingen moet passen/ den, als die God by Ezechiel/ Cap. 20: 25. verkondigt/ van besluytingen die een last, niet goet en waren, en van de regten daar by zy niet en souden le- maar ook ven. Maar onze zeer Vermaarde en Eensgezinde Nijpt-genoot/ als segelen D. JOHANNES A MARCK, heeft die plaats van verheerde der genaa- uitleggingen zoo uytboertigh gesuyvert dat wy hier wel gantsche- de. lik mogen stilstren. Wy onthemen niet dat in de Ceremonien per- wes is geweest t welk hardt was/ en van der zelviger onvol- maktheyt, en van de nog niet volbrachte verloeninge der zonde ge- tuygenisse gaf; van welke zaaken wy te zyner plaatse sullen sprec- ken. Maar wy houden ook dit staande/ dat dezelve een Evangeli- sche betrecking hebben gehad/ en datze een scylderpe van Christus en

en van zyne weldaaden, en zegelen der genaade geweest zyn: en datse alzoo geen gewrochten van zyn toorn tegen Israël zyn geweest / datse niet en zouden gehouden moeten worden booz kenteekenen van een byzondere gulle aan dat volk betweten. Alzoo hebben waarlijk de Joden zelve geboeldt en gevoelen heden als nog / welke / hoe- welze bekennen dat ze de beduydinge der ceremonien niet en verstaan / nochtan zeggen dat in dezelve een verborgener wysheyt begrepen wordt. In dezer boege schrijft *Abarhamel* van dezelve: Siet de Wortel van het oogmerk in dezelve is, datze zouden zyn gelyk een Boek van Verhevene Wysheyt, en Goddelicke Onderwyfinge, welke de yveraars der Wet hebben te beschouwen, tot datze hare zielen volmaaken door die bevattingen en kennissen.

In Legem
Fol. 197.
col. 2.

5. De
reecks of
het vervolg
der van
Godt ge-
dreven
Mannen.

XVIII. Het vyfde en laatste goedt des Ouden Testaments is de byhang geduurige REECKS DER VAN GODT-GEDRE-
VENE MANNEN, dooz welke de gemeynte van die tyden in haare twijffelingen / zonder gevaar van bedrog / heeft konnen onder-
wezen worden. Want in de eerste eentwen honden zy gaan na de Patriarchen, aan welke Godt sig onmiddellijk geopenbaart hadt / en die in 300 langduurigen tyd van leven gemeenlick in een overbloediger getal te gelyke leefden, of ten minsten die 300 agter een volgenden dat de leeftydt van den eenen tot de leeftydt van den anderen reykete. Naderhand is Moses in haar plaats gekomen. Deze is gevolgt van een lange rijse van Propheten, tot op den tijdt der Babylonische gevanckenisse, 300 of rentige weynige en zeer korte tusschen-stonden uytsondert / hoedanige vermeldt worden 1 Sam. 3: 1. en 2 Chron. 15. In de Babylonische gevanckenisse hebben uptgemunt Ezechiel en Daniël. Na dezelve Haggæus, Zacharias, Malachias, op dat ik nu niet en zegge van Nehemias en Ezras. En na dat de Heylige Geest heeft opgehouden woorden booz te spellen die tot een geloofs-regel van de Israëlitische gemeynte geschreven moesten worden / heeft hy nogtans niet opgehouden tot op de komste Christi toe sommiger zielen dooz een goddelicke aanblasinge boven de gewoone wys te bewegen / geslychterwys in Simeon, Zacharias de Vader van den Doper, en Anna de Prophetesse openbaar is. Maar onder den Nieuwen Testamente, na dat de Regel maat der Schrifture dooz de Apostolische boecken voltrocken is / hebben die Prophetische inblatingen allengskens een eynde genomen.

TWAELF.

TWAALFDE HOOFT-STUCK.

Van de Onvolmaaktheden den Ouden Testamente niet na waarheyt toegeschreven.

1. **D**at het Oude Testament soodaanig niet en is geweest Het Oude Testament heeft zyn gebreke-lykheden.
 dat men in het zelve niets en zoude hebben kunnen verwenschen / blykt zelfs daar uyt / om dat anderszoo; het tweede geen plaats gefogt zoude geweest zyn: gelykerwys d'Apostel kragtiglyk bewijst Heb. 8: 7. Ma dat we van de goederen van dat Testament

gehandelt hebben / soo is het een gevolg dat we nu van zyn ONVOLMAAKTHEDEN en gebreke-lykheden spzeeken. Niet op dat wy der goddelyke genade / soo als die in oude tpden betoont is / petwoes souden te na spzeeken (want de oude Vaders hebben erkent en metter daad zelve ondervonden dat die genade haar ter saligheyt genoegzaam geweest is) maar op dat we de onmeetelyke rphdornmen van Gods goedertierenheyt / die voo; de gelukkiger tyd des Nieuwen Testaments bewaart zyn / te beter zouden waardeeren.

II. Dog in deze Berhandeling moet men voo;zigtelph twee dingen vermpden. 1. Dat we / om onzen staat meer als regt is te verheffen, die van de oude niet al te zeer en verkleynen. 2. Dat we / onse voo;regten min als betaamt erkennende, geen ondankbare waardeerders der Goddelyke genade bevonden en wo;den. Om dat aan wederzide van zommige misverstand word begaan / soo hebben wy voo;genomen op deze o;dz over deze stoffe te handelen / dat we in dit hooftstuk zullen gaan ondersoeken die dingen / die van anderszins geleerde en Regtzinnige Mannen min voorzigtiglyk belangende het Oude Testament schijnen gesegt te wesen: en dat we daar na volgens de Heplige Schysftuure sullen uptspraak doen aangaande die dingen / die waarlyk den Ouden Testamente ontbrooken hebben.

III. Wy zullen ons hier niet ophouden met der Socinianen Ketten / die met een onbeschaamt aangezigt willen staande houden / dat in het Oude Verbond geenige belofte des Eeuwigen Levens staat te vinden / maar dat Jesus Christus de eerste en eenigste verkondiger van soo grooten zaak geweest is. Welke lasteringe wy boven wederlegt hebben. Nu hebben wy met Broeders te doen / die wy achten in den

h h h h

Heere;

Heere; alzo noch tang / dat de Heplige waarheyt ons altpd liever zp.
Twist upt twist te zaejen zonder oorzak / dingen die wel of op een
duidelijke wijze gesegt zijn in een vzeinde zhr te dzaeren / en die alzo
gedjaept zijnde haatelijk over te haalen en dooz te stryken / is
ons werk niet / ende en moet ook niet zyn het werk van eenig Chri-
sten. Men moet dat niet doen aan vyanden, veel min aan Broeders,
Ondertusschen moeten zp alle haar best doen en het daar op toeleg-
gen / dat zp / zoo veel als het mogelijk is / zeer voorzichtig en klaar
spreeken: en men moet het niemant qualijk afnemen / indien die
dingen / die onhebbelijk / en hardelijk / en niet genoeg na waarheyt
gezegt zijn / zeediglijk / en vredszaamelijk / zonder eenydigheyt /
aangewezen / en verbeterd worden. Dooz naamelijk indien zp ver-
maarde mannen in de gemeynte outvallen zijn / en dooz een dyft die
niet goed en is van sommige aangedrongen en gedreven worden / als
of zp overtroffen de gemeene lesse van de Gereformeerde Kerke met
zulk een lof van een gesupberder en hoogdzabender wijsheyt / dat nau-
lijks permant dooz een geleert / en niet geen voozoordelen beset Gods-
geleerde soude mogen gehouden worden / dewelke niet haar in alles
niet over een stemt.

Yemant
isser die
ontkent
dat de waa-
re en Bly-
vende goc-
deren, en
de Salig-
heyt zelve,
den Ouden
verleent,
en geopen-
baart zyn.
Coccej.
Ultim. Mo-
sis. §. 886.

IV. EERSTELYK dan meyn ik dat groote Mannen niet
ten onrecht een mishagen gehad hebben in deze woorden van een
bermaart Uplegger, a. Het oogmerk dezer is te toonen, als de groot-
ste tydelijke goederen den Israëlieten verleent zijn, dat haar nogtans,
voor de laatste tijden, nog niet en zijn verleent DE WAARE
EN BLYVENDE GOEDEREN, EN DAT haar DE
SALIGHEYT SELFS niet en is METTER DAAD
GEOPENBAART geweest.

Met een
spreekwyze
die niet
voor goet
te keuren is.

V. Die isst / dewelke deze woorden lezende ofte hoorende dooz het
geluk selfs van die niet en werd overghehaalt tot dit gevoelen / dat
de Israëlieten wel tydelijke goederen genoten hebben / gelijk als ge-
weest zijn het bezit van het land Canaan / een bevezigde Republyk /
een bloeyend Koninkrijk / voorszpoet van de Onderdaanen / een lang
leven / en dergelyke dingen meer: maar dat zp ondertusschen niet ge-
had hebben de waare en blyvende goederen / dooz welke men nau-
lijks iets anders en kan verstaan / als de gemeenschap met de Wef-
sag / en deelgenootschap aan zijne weldaden / gelijk als zyn de ver-
saminge met God / de vrede van de Conscientie / de herboezminge
na het beelt van Gods Hepligheyt / de voorszinaak van de hemel-
sche vreugde / ende de gelukzalige verhuysinge van de ziel upt dik / na
een onsterffelijk leven. Want deze dingen verdienen boven al en ple-
gen de waare en blyvende goederen / en de saligheyt selfs genoemd te
worden. Die dan seyt dat de grootste tydelijke goederen aan Israël
verleent zijn / en ontkent niet den zelven adem dat de Waare en bly-
vende goederen aan het zelfe zijn verleent, en dat de Saligheyt aan het
zelfe

zelve is geopenbaart; die spreekt alzoo / dat hy den leser dese gedachte inwerpt / dat de geestelijke goederen der ziele, en het eeuwige leven den Israëlitcn nog verlcenr nog geopenbaart zijn.

V I. Het kan ook naauwlijks geschieden / ofte den leser word zeer geftecht in dat vermoeden / wanneer hy op een andere plaats leest / dat het eenige vermaak van de Israëlitcn daar in bestaat heeft / dat zy niet haare gedachten haar uytstrekten tot het geluk van de latere tyden / het welke zy zelfs nochtans niet en zouden zien. Dit nuscherpt ons in de hoopreden van den zelfden Schryver over de Psalmen / niet verre van het begin : Seckerlyk dit is haar eenig vermaak geweest. Want terwylcn zy de meeste Psalmen songen, zoo voorspelden zy in het voorbeeld van David de angsten van Christus, en zijne verhooginge, ofte zy haar ook uyttrekkende tot de latere tyden, en haare tegenwoordige benauthcyt bewenende, trachteden die te veranderen in de vreugde van de toekomende tijd, ja zy matigden haar aan de gemeenschap, yver, strijd, en overwinningen van die geene, welke zien zonden, dat zy niet en saegen, en hooren, dat zy niet en hoorden. De-ze dingen, zeg ik, zijn haar eenige verquikking geweest. Want die dingen, welke zy saegen, en konden haar niet vermaaken, om dat zy schaduwcn waren: noch welke zy hoorden, om dat in dezelve eensdeels maar was een belofte, anderdeels een beschuldiging van de zonde en schult, met welke den mensch geboren werd, en dewelke noch niet vernietigt en uytgewist is: Noch welke zy besaaten: om dat die meesten verlaaten werden, ofte ook te gelyk van de Goddooze bezeten wierden: Met een woord, om dat het geen waare goederen en waaren, dewelke de ziele versaadigen konnen. Wie en soude hier niet uyt beslypen / dat in de Psalmen Davids niet vermeld / getoemt / en geprezen worden de tegenwoordige goederen van de saligmaakende genaaide / en dat derhalven de Israëlitcn die niet gehad en hebben / dewelke niet alleen door hoope als door in genomen / maar ook metter daad beseten zijnde / ten allen tyde densoffe en ootfaak geweest zijn van een onuitroepelyke vreugde? Want indien David in zijne liederen roemt die goederen / dewelke zelfs geschiedlyk zijn / en met de eeuwige saligheyt een t'samenhang hebben / dewelke hy en andere geloofvigen niet hern doen ter tijds zelfs genoten; in wat zin kan dan gesegt werden / dat haar lieder enig vermaak en verquikkinge gelegen is geweest in het overdenken van de vreugde van den toekomenden tijd / en dat die dingen / welke zy besaaten / geen waare goederen geweest zijn / en niet bequaam om de ziele te versaadigen? Wie zoude dese dingen lesende geloven konnen / dat hy door zijne handen en oogen had de schryften van een **Verformt Leeraar**?

Voorna-
mentlyk
indien der
by gedaan
word, dat
het eenige
vermaak
van de ou-
de geloovi-
ge bestaan
heeft in het
overden-
ken van het
geluk des
toekomen-
den tyds.

V II. Wacht u nochtans / van te geloven / dat die geleerde Man / Nochtans

W h h h 2

ter moet men

hier uyt geen quaat vermoeden van Socinianerye opvatten,

terwyl hy dus leert / een overloper soude gewoorden zijn in het **Leger** van de **Sociïanen** / dewelke hy hy na in alle zyne schriften dapper bevochten / en gelukkig verslagen heeft. Dupfentmaal boesemt hy ons in / en beweert met krachtige bewysreden en tegen die zeer verderselpke ketteren / dat de belofte van een geestelike en hemelsche erffenisse den vaderen van het **Oude Testament** gedaen is / en dat de bezittinge van dezelve haar verleent is uyt kracht van het **Testament der genade**: en op die zelfde plaats / dewelke wy het alder eerst aange trokken hebben / §. 885. schryft hy / dat **Jehova** een **Vader** van dit volk geweest is, als die het zelve heeft verkregen, en gemaakt, en met alle goederen toegerust. Het welke niet alleen verstaan moet worden van het voorbeeld, en in een uytwendige weldaad; maar van de weldaad der **Verlossinge**, der **Nieuwe Scheppinge**, en der gevinge aller dingen, die tot het leven en de godsaligheyt behooren, door welke dingen hy be toont word in **Waarheyt** een **Vader** van dat volk te zyn (ten opzichte zyner uytverkoren kinderen, die in het volk zelve, als in een quee kerye, ten allen tyden, maat in soo grooten menigte der **Israëlit**en van die eeuwse seldene, begrepen wierden.) Tot soo verre wel. **Och** of hy hier had blyven staan!

Hoewel het moeyelyk is die dingen, met andere welke wel gesegt zyn, over een te brengen.

Het welke een geleerd Man nochtans poogt te doen.

VIII. Maar deze dingen zijn zoo verschillende dat zy ook tegen strydig schijnen te wesen. Want nademaal de weldaad der **Verlossinge**, der **nieuwe Scheppinge**, en der gevinge aller dingen die tot het leven en de godsaligheyt noodsaakelyk zijn / en eyndelyk **God** zelf niet in een voorbeeld maat in waarheyt tot een **Vader** te hebben / blyven tegenstaak waare en blyvende goederen zijn / ja de saligheyt zelve, soo is 't dat die gene die leert dat deze dingen den **Israëlit**en verleent en geopenbaart zijn / en nochtans ontkent dat haar de waare en blyvende goederen zijn verleent en geopenbaart, sich zelve in een haardblypke zynstrydigheyt komt in te wikkelen.

IX. Wat dan? heeft den geleerde **Man** zyn geheugenisse / zijn oordeel / zijn gesont verstant 't eenemaal begeben / wanneer hy deze dingen soo seer met malhanderen stryden de schreef? boozwaar de beproefde geleertheit van die **Man** en kan niet gebogen / dat wy zulke ongerpimde dingen van hem vermoeden. Laat ons seggen / watter van de zaak is. Booz de waare en blyvende goederen / dewelke hy ontkent / dat den vaderen van het **Oude Testament** verleent zijn / verstaat hy de goederen / die het **Nieuwe Testament** eppen zijn / booz soo beelde waarheyt tegen het boozbeeld / en dat geene / het welke blyft / tegen de verdwynende schaduw gestelt word. Maar de saligheyt be teekent hy hem de volstrekte geluksaligheyt. Daar is een **Man** van topd betoemde geleertheit die met een groote verscherthheyt zegt / dat deze stelling voor het grootste gedeelte uyt de woorden van de **Schriftuere** zelve bestaat, welke van de **Godgeleerden** beter zonden hebben konnen verstaan worden, indien zy zoo veel arbeyds hadden besteedt

besteedt aan het lesen en overdenken van Godts als van der menschen schriften: gelyk hy ook poogt te toonen/ dat sommige van die dingen die den Nieuwen Testamente, als soodaanig/ eygen syn/ somtyds met de naam van Saligheyt, en van Waare en blyvende goederen worden genoemd. Ten dien eynde wordt bygebragt Heb. 2: 3. alwaar de saligheyt gesegt wordt begonnen te zyn verkondigt te worden door den Heere: dat is/ het werk der Saligheyt dat Christus nu begon te volbrengen, of ook die klaare en kragtige Leere des Euangeliums die ons tot de saligheyt roept. Men merkt ook aan/ dat waare goederen altemet die genoemd worden die gestelt worden tegen voorbeeldige: gelyk Joh. 1: 17. De Wet is door Moesen gegeven: de genaade en WAARHEYT is door Christus gewor- den. En als waare goederen worden vermeldt de vernietinge van het handschrift dat ons eenigzins tegen was, en die heerlyke trap van aanneeminge tot kinderen, van welke gesproken wordt Gal. 4: 5. Men segt dat deselve met regt ook blyvende goederen ge- noemt worden/ in onderscheidinge van het genaade-verbondt voór so veel het gemaakt was met de Israëlieten, het welke niet onbe- rispelyk, nog blyvende geweest is. Heb. 8: 7, 9. Waar uyt men besluit/ dat hy met de Schrifture gesproken heeft/ die onthent heeft dat de waare en blyvende goederen/ en de saligheyt selve aan Israël verleent en geopenbaart zyn.

X. Dese dingen verdienen haare oplossing. Ik houd het daar Hoewel
voor dat de geleerde Mannen veel voorzigtiger en edelmoediger sou- misschien
den handelen/ indien zy die gene welke zy tot leydlieden van haare een edel-
benden gestelt hebben somtyds ten gevalle van de waarheyt verkle- moedige
ten: bekennende dat zy menschen geweest syn/ en altemet geslup- herroepinge
mert hebben/ en somtyds wat onopmerkende in haare overdenkin- eerlyker
gen en uitleggingen geweest syn: als dat zy alle dingen/ hoewel soude ge-
onvoorzigtiglyk gesproken/ ten eersten verontschuldigen/ en weest zyn.
daar na deselve/ met een groote stoutmoedigheyt/ maar met een
seer quaden uytslag/ en kleyn-agtinge haarer Goederen/ verbe-
digden/ als dingen van goede munt/ en na de spreekwysen der
Schrifture selve seer nauwkeuriglyk gerigt.

XI. Waar laat ons aanmerken den geduerigen styl van de Wep- Wat de
lige schriften/ die noemen de geestelyke goederen der ziele HET Schriftuur
WAARE, Luc. 16: 11. In tegenstellinge van de onrechtvaardige/ door waare
dat is/ niet waare rykdommen van dese eeuw/ en de genaade den en blyven-
uitherkorenen als soodaanige verleent/ de Waare genaade Godts in de goede-
welke zy staan, 1 Petr. 5: 12. Het zy dat wy dat willen verstaan ren, en de
hebben van de waare Leere der genaade/ het zy van die saligmaaken- saligheyt
de genaade zelfs, die voór die leere den uitherkorenen wordt aangebode zelfs ver-
den en toegebragt/ dewelke hy aan het 10. vers genoemd hadt de eeu- staat.
wige heerlykheyt Godts: immers is het openbaar genoeg/ dat de
waare

waare genaade gestelt is tegens alle valsche inbeeldingen van de saligheyt. De selve worden ook uytduidelijk BLYVENDE goederen genoemd. Heb. 10: 34. Wetende dat gy hebt in u selven een beter en BLYVENDE goet in de hemelen, het welcke niet tegen de boozbeelden en schaduwē / maar tegen de vergankelike / en roof onder hebighe goederen van dese reuwe gestelt wordt. In het grieks staat *ὑποκρίματα* welke woorden over een komen met de Hebreeusche woorden jesch en toutschya, betekenende een waare, bondige en blyvende selfstandigheyt, of wesen. Soodaanigen selfstandigheyt of wesen nu heeft de Opperste wijsheyt van oudts af aan haare dienaarē beloofd en gegeven. Spruik. 2: 7. Hy legt weg voor de opregte een bestendig wesen. en 8: 21. Op dat ik myne liefhebbers doe beerven dat bestendig is. Dese selve goederen noemt de Heere Schatzen in den hemel, daar nog motte nog roeft verderft, nog dieven doorgraven, nog stelen. Matt. 6: 20. De geleerde Maan selve schryft c. elders / dat de Heylige, die de belofte geloofst en de Saligheyt verwacht hebben, hebben gehadt het onverderfelyke van een sagtmoedigen en stillen geest. Nog dat dit blyvende dingen zyn / wordt by niemant in twyffel getrokken. Eyndelph wat beteekent DE SALIGHEYT SELVE in 't gemeen anders / als dat geluk der ziele dat hier op aarde wordt begonnen, in den hemel sal worden voltrokken, en het eynde des geloofs is? 1 Petr. 1: 9. Verkrygende het eynde uwes geloofs, namelyk de saligheyt der zielen. De saligheyt van de ziele is de bevyndinge desselvs van de veroordeelende en heerschende macht der sonde / en de verlustinge in Godt als de fonteyne des heyls; en dese is het eynde des geloofs / niet alleen van dat geloben / 't welcke onder het nieuwe / maar ook onder het Oude Testam. plaetse gehadt heeft. Welke waarlyk aan Jacob geopenbaart was / en door Jacob aan zyn Soonen, als hy seide / Op uwe Saligheyt wagt ik, o Heere! Gen. 49: 19. Nademaal dan die geestelyke goederen / waare, blyvende en selfs de saligheyt, in de Schryfture genoemd worden / en de Boederen niet willen of derben onthennen / dat deselve den Israëlitē zyn verleent en geopenbaart: moet men niet bekennen dat hy de uytgedrukte woorden der Schryfture tegensprekt al wie segt dat de waare en blyvende goederen en de Saligheyt selve den Israëlitē niet verleent noch geopenbaart zyn?

Bysondere
dingen
moet men
niet uni-
verseel uyt
spreken.

XII. Boozders / indien wy toestonden / datter eenige goederen den Nieuwen Testamente eppen zyn / die hy uytnemendheyt / waare en blyvende en de saligheyt selve genoemd souden worden: nogtans volgt daat uyt niet / dat die gene waaragtiglyk en voorsigtiglyk / redenkonstiglyk en godtgeleerdelyk spreekt / die sonder eenige bepaalinge onthent dat de waare en blyvende goederen Israël verleent zyn / nademaal behalven die eygene goederen des Nieuwen Testaments, andere ook waare en blyvende en saligmaakende zyn. Een
Alge-

Algemeente ontkennende Afppraak neemt niet alleen zekere een/ maar alle 300sten wegh/ die onder een algemeen geslacht begrepen worden. Wat anders is het/ dat eenige trap of eenige maate der waare en blyvende goederen den Israeliten ontbzooken heeft/ wat anders/ dat haar de goederen zelve ontbzooken hebben. Die het eerste/ het welke waar is/ wil leeren/ moet die woorden niet gebypfen/ die het laatste/ het welke onwaar is/ beteekenen.

XIII. Maar laat ons nader sien/ hoewel sig de Boeders met de Schijfture verweeren. 1. Wy en ontkennen niet dat d'Apofteel Heb. 2: 3. door de zaligheyt verstaat die groote gelukzaligheyt waar van de oorzaak nu tegenwoordig is/ en het Euangelium der vervulling, waar in de saligheyt nu begonnen zijnde verworven te worden/ en terfount volkomenlik zullende verworpen worden/ uitgelegt wordt. En het is zeker/ dat de zaligheyt of zaligmaakinge/ in dien fin vooz Chyrist verspninge niet geweest en is/ en dat de Israeliten dezelve niet en hebben genoten. Maar die dat wil leeren/ die moet Saligheyt/ vooz 300 veelze verworven is/ in 300 onderschepdinge stellen tegen de zaligheyt 300 alse te verwerven is/ ofte de zaligheyt tegen de belofte der zaligheyt: maar niet/ gelyck onzen Schipper doet/ de Saligheyt tegen de Tydelicke goederen. Want waarlik de Eeuwige Saligheyt is aan Israel gegeven en geopenbaart/ hoewel de oorzaake der saligheyt, als nu tegenwoordig zijnde/ en het werk der saligmakinge, als nu begonnen zijnde/ aan het zelve niet en heeft konnen verkondigt worden. Om dat tot de openbaaringe en toebrenginge der Saligheyt in die tyd genoeg was de Zorgetogt van Chyristo aangenomen.

De Saligheyt wordt Heb. 2: 3. niet gestelt tegen de Tydelicke goederen, maar tegen de belofte-nisse der aligheyt.

XIV. Dat de waare goederen zoimptdys gestelt worden tegen de voorbeeldige, zal niemandt ontkennen. Maar die aanmerckinge komt in dit stuk niet te pas/ ten zy dat dit de mening is van de boederen/ dat de Israeliten alleenlik voorbeeldige goederen hebben gehad/ en van de waare, dat is/ van de geestelicke en die vooz de voorbeeldige beteekent wierden/ 300 versteen geweest. Waar op die dingen schynen upt te lopen/ dewelke wy strax aangetogen hebben upt de voozreden over de Psalmen/ en die ik beken/ dat van my niet genoeg verstaan 300: maar laat dat passeren. Wy bervolgen het gerne hilaar en dupdelik is. Mozes, die een Dienaar was/ heeft wel die waare goederen niet konnen geven. Maar Christus nogtans/ die gisteren en heden deselve is geweest/ heeft ook onder de Mofaische Huyshoudinge de waare goederen/ in en met de voorbeeldige, de gelobigen geschoncken. En alse ontkennen dat de waare goederen aan Israel verleent 300/ 300 en meyne ik niet/ datze de vergevinge der sonde, en de Verlossinge en de nieuwe Scheppinge &c. welke 300 bekenen aan Israel verleent te 300/ onder de Voorbeeldige zullen tellen. Waar toe wordt dan hier de onderschepdinge van waare en Voorbeeldige

Niet alleen de Voorbeeldige, maar oock de Waare goederen zyn aan Israel verleent.

dige goederen ingescherpt? Maar / zeggenze / Waare goederen zyn / de Uytveginge van het Handschrift; en die heerlicke trap van aanneming tot kinderen. Soo dog? Zyn ook niet de vergevinge zelve, het Handschrift nog niet uytgewischt zynde / en de Kinder-aanneming zelve, hoewel niet in die trap, onder de waare goederen? Hebben de voorbeelden der Israëlieten alleenlik die Maer der genaade voorgereelt / die aan den Nieuwen Testamente eygen is: en niet de zalig-maakende genaade zelve, die aan beyde de Huyshoudingen gemeyn is? Waaren haare Sacramenten alleen teekenen van deze genaade die aan ons gegeven wordt, en ook niet van die aan welke zy zelve deelagtig zyn geworden? Dat my dog de geleerde Mannen zeggen / of de Nieuwe Scheppinge, en verlossinge, en Vergevinge der zonde en Aanneming tot kinderen; en Vriendschap met Godt, en Saligheydt der Ziele, 300 in hemel, als op aarde, en diergelpeke geestelike goederen / die de Israëlieten genoten hebben / tot de Wet behoorten / en dooz Mosem gegeven zyn / dan offte behooren tot de Waarheyt en genaade die dooz Christum geworden is? Indien zo het laatste zeggen / gelph ik denke datze zullen doen / 300 bidde ik haar wederom / datze verklaaren / wat de bygebragte plaats van Johannes tot het tegengwoozdige verschil doet; nademaal uyt dezelve openbaar is / dat de Waare goederen / gestelt tegen de Voorbeeldige, aan Israël ook verleent zyn. Het welke nogtans de woorden / die wy nu ondersoeken / ontkennen.

Onder een X V. Het is buyten verschil, dat de Huyshoudinge van het Ouden niet blyvende Testament, niet en is geweest blyvende en bestendigh, hoedaanig is de Huyshoudinge van het N. Test. In't eerste is een veranderinge der beweeglike dingen, gelijk hier de dingen blyven die niet beweeglik en zyn, Heb. 12:27. Maar quaalick wojt hier uyt beslooten / dat onder een Huyshoudinge, die veranderlik is / en te zynertijd heeft moeten verandert worden / geen blyvende goederen gegeven / ofte geopenbaart zijn. Om dat de verleeninge en openbaaringe der Blyvende Goederen, niet voortkomt uyt die omstandigheden die veranderlik zyn / maar uyt het Genaade-verbondt zelve / het welke Godts eeuwige Testament is. Ook daarenboven / laat ons toestaan datter onder het Nieuwe Testament eenig blyvend goet is het welke onder het Oude niet geweest is / nogtans is het my daerom niet geoozloft onbepaaldelik te zeggen / dat de blyvende goederen aan Israël niet en zijn verleent. Ich zal een rasselike bewijsreden geven. d' Apostel segt tot de gelovigen des N. Testaments / terwyle zo omswerben op de aarde / Heb. 13:14. Wy hebben hier geen blyvende Stadt. Seer wel schijft over deze plaats die vermaarde uitlegger: dat is de Christenen eygen, en die sich by Christus voegt, hier geen Stadt te hebben. Yemant zal mogelijk zeggen, den Apostel en ontkent niet, dat zy een Stadt hebben, maar een blyvende Stadt, neen

maar hy ontkent, dat wy hier een Stad hebben, om datter geen blyvende Stad en is. **I**s het nu daarom geoorloofd te beweren / dat zelfs aan de geloovige des Nieuwen Testaments geen blyvende goederen verleent zijn? **I**n meyne van neen. Om te besluyten / soo segge ik: Dat het beter zoude geweest zijn / indien de **W**oeders hadden bekend / dat de geleerde **M**an als hy deze dingen geschreeven heeft wat menschelichs heeft geleden / en onboozigtiglych gespooken / als dat ze niet van alle kanten opgesogte en t'saamgebragte vertwen die dingen zouden verbedigen / die de **B**etrefzomerde Kerke nimmermeer booz de haare zal erkennen.

XVI. TEN TWEEDE. De booytreflichheit van het Oude Testament word al te zier verklepuit / wanneer gestelt word / dat **DE BESNYDENISSE DES HERTEN**, daar **M**oses van spreekt / **Deut. 30: 6.** een eppen goed van het Nieuwe Testament is. **H**et is de yppe waard dat we hooren hoe de geleerde **M**an zig zelve verklaart. **E**erstelij wil hy hier aangemerkt hebben / dat dit vers handelt van de tyd des **M**essie, en dat de booyzeggende tekenen van die tyd in de booygaande versen aangewezen sijn. **E**n daarom telt hy de besnydenisse des herten die hier verhaalt word onder de Goederen des N. Testaments. **W**p gevolg besluyt hy / **6** dat hier van **G**od een zekere besnydenisse beloofd word, welke hy tot die tyd toe niet en hadde gegeven. **W**oeders / welke is nu die besnydenisse des herten die hier beloofd word? **L**aat ons de geleerde **M**an hooren / daar hy sijn werk maakt van over deze plaate sijn uytlegginge te geven. **D**oor de Besnydenisse des Herten moeten hier alle dingen veritaan worden, die op de Besnydenisse, als op een voorbeeld, komen te staan, en in het verbond Gods begrepen worden, uytgenomen die dingen, die dezes levens niet en zyn. **E**n klaarder om bekend te spreken, de Besnydenisse des Herten die hier beloofd is **vers 6.** is de Wedergeboorte door den Geest des Soonschaps. Voor alle dingen beteekent zy de Wedergeboorte of Heyligmaakinge door den Geest des geloofs en der Liefde Gods. Ten tweeden beteekentse de Vertrouwinge in de Hoope des eeuwigen levens, door de Versoeninge Christi. **W**pt de hygebrachte woorden / indien se na den tpsch geboegt worden / ontstaat soodaanigen sluytreden. Welke Besnydenisse des Herten **Deut. 30: 6.** word beloofd, dat is een goed des N. Testaments, en dezelve heeft God tot die tyd toe niet gegeven. Maar de Wedergeboorte door den Geest des Soonschaps, of Heyligmaakinge, door den Geest des geloofs en der liefde Gods, en de Vertrouwinge in de Hoope des Eeuwigen Levens door de versoeninge Christi is de Besnydenisse des Herten die daar beloofd is. Derhalven soodaanigen Wedergeboorte of Heyligmaakinge, en de Vertrouwinge in de Hoope des Eeuwigen Levens is een goed des N. Testaments, dat God voor die tyd niet en heeft gegeven. **D**it besluyt volgt dan uyt de booygaande

De Besnydenisse des Herten word den gelovigen des N. T. ontnomen.

De feed.

Sum.

Theol.

Cap. 53.

5. 7.

Ultim.

Mof. 5. 334.

Om be-

d 5. 336.

337. 338.

stellingen / na den eysch oplozde gestelt zijnde / noodsaakelijk. Doch de voortgaande stellingen zijn de eygene woorden van de geleerde Man zelve.

En wederom toegeschreven niet sonder zinsstrydicheyt.

§ 339.

XV I I. Het beslupt nochtans staat hy niet toe. Maar in tegendeel betuigt hy. Ook de Vaders hebben 't beyde gehad. Want zonder de Geest Gods, 1 Cor. 12: 3. en de Scheppinge van een reyn herte: Ps. 51: 12. en de Besnydenisse des Herten, hebben zy Christum niet konnen noemen den Heere: gelykerwys David Ps. 110: 1. En zy hebben gehad de hoope en blydschap der Saligheyt, Gen. 49: 19. Ps. 51: 14. Ps. 17: 15. en 49: 16. Die deze dingen niet malhanderen kan over een brengen / beginne werk. Ik bekenne dat ik 'er geen raad toe weet. Daar is een enig middel om te ontkomen / te weten de onderscheppinge van de Wedergeboorte / heyligmaakinge / en vertroosting in de hoope des eeuwigen levens. Soo datter een zekere Wedergeboorte is dooz den Geest des Soonschaps; een andere ergens anders van daan / als wt dien Geest: een zekere heyligmaakinge dooz den Geest des geloofs / en der liefde Gods; een andere / dewelke niet en is dooz den Geest des geloofs en der liefde Gods: een zekere vertroosting in de hoope des eeuwigen levens dooz de versoeninge Christi; een andere vertroosting en hoope des eeuwigen levens / die ergens anders van daan te haalen is. Waar van de eerste wel goederen sijn den Nieuwen Testamente eppen; maar de laatste ook den Ouden Testamente toekomen. Maar het belteve die geleerde Mannen my dat te vergeven / indien ik stoutmoedig zegge / dat ik wt de heylige Schryftuure geen Wedergeboorte geleert heb / als welke wt den Geest des Soonschaps is; geen heyligmaakinge / als welke wt den Geest des geloofs / en der liefde is; geen hoope des eeuwigen levens / als dooz de versoeninge Christi / dewelke of stont te geschieden / ofte nu geschiet is.

De Besnydenisse des Herten word gesegt te be tekenen de wegneminge van het dek-kleed en van het jok.

§ 335.

XV I I I. Wat wil dat zeggen de Besnydenisse des Herten die de Vaders niet en zouden gehad hebben? Ik weet niet of dat geene dat ik zeggen zal het geheele zy: maar ik wil liever in dezen deele misdoen / dat ik alles niet en zegge / als dat ik op de reekeninge van den Schryver dingen zoude stellen / die van hem niet en sijn gesegt / of van my niet genoeg verstaan. Het blykt zegt hy / dat hier betekent word de geestelyke genaade, die eenigzins den menschen des Ouden, en des Nieuwen Testaments gemeyn is; maar in haar volbeyt den dezen eygen: en datter alzo beloofd word dat by de dingen die ontfangen waeren yetwes daaren boven zoude worden bygedaan het welkeden N. T. eygen is. f Sy hebben dan gehad de Wedergeboorte, en Heyligmaakinge, en vertroosting, maar eenigzins. Wat is het nu / dat by de dingen die ze ontfangen hadden daar en boven zoude bygedaan worden? dit is het derde dat de Besnydenisse des Herten beteekent / te weten / de wegneminge des dek-kleeds van de oogen, en des

des joks van de Conscientie, om Gode te dienen zonder vreeze des doods in Vryheyt en Blydschap. Want de wegneming van een vleeschige substantie in de Besnydenisse beteekent buyten twyffel de bevryding van het jok van soodanigen Wet g.

XIX. Tegen deze 300 verwerde gedagten siellen wy onderscheppen de volgende aanmerkingen. 1. De Besnydenisse des Hertent is een goed van het genaade-verbond vooz 300 veel het 300daarig is / en komt den geloobigen des Ouden en Nieuwen Testament evengelykelyk toe. Het welke wy alsoo toonen. De Voorhuyt des Hertten beteeft in de Schryfsuure standvastiglyk die onreynigheyt en ondeugtsaamheyt die van de natuure de ziele inkleest, en dooz dwyplige daaden vermeerderd is. Doch de Besnydenisse des Hertten en is niet anders als de wegneming van die voorhuyt, dat is / van de ondeugtsaamheyt / welke geschied dooz de wedergeboorte en Heyligmaakinge. Dit leert ons Mozes / Deut. 10: 16. Besnydet dan de voorhuyt uwes herten: ende en verhardet uwe nekke niet meer. En Paulus desgeliks / welke Col. 2: 11. de Besnydenisse des Hertten / die zonder handen geschied / beschryft een Uyttreckinge van het lichaam der zonden des vleeschs. Maar dat deze in alle geloobigen van alle eeuwen plaats gehad heeft / blykt hier uyt / om dat 300: der de zelve niemant een waare Jode kan zyn / wiens lof uyt God is, Rom. 2: 18. En datter nochtrans uyt kracht van het genaade verbond 300daarig geweest zyn / zoude zelfs de onbeschaarste niet derben ontkennen. En nademaal de Besnydenisse des Hertten de Wedergeboorte, en de Heyligmaakinge zelfs is / zonder welke niemant God zien en kan / 300 is het noodsaakelyk / de zelve aan alle die gene toe te schyppen die immermeer salig geworden zyn. Een meerder of minder trap van heyligmaakinge verandert de zaakte zelfs niet. En si meyne niet dat permant der geloobigen dezer eenwe zich zelven 300 veel zal aanmatigen / dat hy zich in heyligmaakinge vooz David, of Mozes, of Abraham zoude stellen. Soude dan permant zich zelven de Besnydenisse des Hertten toeschryvende / de zelve van die Welken / en die niet haar aan de zelve genaade / hoewel in een ongelijke maate / beelachtig waaren / ontkennen?

XX. 2. Dooz de Besnydenisse des Hertten te herstaan de wegneming van het dek-kleed, en van het jok, of het welke het zelve is / de afschaffingen der Ceremonien, is bymt van alle gezonde godgeleertheit en reden. Want 1. Geef een eenig getuigenisse der heylige Schryfsuure / daar het de heylige Geest alsoo verklaart. 2. In tegendeel word ons geleert dat de Besnydenisse gelik als een intrede geweest is tot de onderhoudinge van die Wet in welke het jok is / Gal. 5: 3. Hoe heeft ze dan den Israëlit den zelve ontfangen de konnen beteeft de afschaffinge van dat jok? 3. De Besnydenisse zelve is een groot deel van dat jok geweest / Handel. 15: 5, vergel.

Alti 2

met

g §. 340.

Ten onrechte. In de Schryfsuure be- teekentse niets anders als de Heyligmaakinge.

Welke allen gelovigen van alle eeuwen is.

met 10. Wat is vorder ongerijnder / als dat de opneminge van het jok zoude betekenen de afschaffinge van het jok? Wat Sacramenteele overeenkomste is hier? 4. Nademaal de besnydenisse en voorhuyl zaaken sijn / die op malhander slaan / indien de besnydenisse des herten de afschaffinge der Ceremonien is / soo is het noodsaakelijk dat de Ceremonien zelve de voorhuyl des herten sijn: doch wat kan 'er satter ding als dit / en dat vromder is van de stijl der Schryfture / gepaart worden? 5. Indien hy aanhoud / de wet der Ceremonien word genoeint een Vleeschelyk gebod, Heb. 7: 16. Verhalven is de afschaffinge van dezelve bequaamelyk voorgebeeld geweest voór de afshydinge van een stückske vleesch. Ik zal het bewijs omkeren / en besnyden. Verhalven is de bevelinge van dezelve in die daad geweest / die / indien eenige / onder de Vleeschelyke, dewyl ze in het vleesch berrigt word / moet getelt worden. Daarom ook dezelve het Verbond Gods in het Vleesch der Abrahamiten genoeint word. Gen. 17: 13. Want d'Apostel noemt dat gebod Vleeschelyk, het welke / ten opzichte der uytwendige plegtelykheden / niet doo; de Geest of Ziele / maar doo; de leden des lichaams word onderhouden. Anders sould gy met het zelve regt mogen zeggen / dat de slagtinge en verbrandinge der offer-beesten de afschaffinge der vleeschelyke Ceremonien heeft voorgebeeld. Welke dingen Godgeleerde Maan niet en passen. In de besnydenisse is wel geweest / gelijk ook in de andere Ceremonien, het gene een onvolmaakt heyt te kennen gaf / en hoop gaf van een blyder tyd / en te voren bedupte dat gene / het welk stantgeppende / de ceremonien moeten afgeschafft worden: de betekende saak der ceremonien is nochtans niet geweest der selver afschaffinge.

En Deut.
30: 6. het
minste van
alle.

XXI. 3. Hoewel somtijts de Besnydenisse des Herten even zoo veel was als de wegneminge van het dek-kleed en van het jok; nochtans word ze in dien zin niet beloofd Deut. 30: 6. Want anders verlaadt dit God in het verhoeg. De woorden luyden alsoo. En de Heere uwe God zal u herte besnyden, en het herte uwes zaads: om den Heere uwen God lief te hebben met u gantsche herte, en met uwe gantsche ziele, op dat gy levet. Verhalven word 'er van die Besnydenisse gehandelt wiens naaste gevolg is / de opregte lief de tot God / en dan daar na / het leven of de saligheyt. Doch wat is derze anders als de Wedergeboorte, of Heyligmaakinge, zonder welke noch Liefde tot God / noch leven kan sijn. Maar dit beyde kan 'er sijn / daar het dek-kleed en het jok der Ceremonien nog niet en is weggenomen. Ook de Hebreusche Leeraaren stemmen hier in over een dat hier van de Heyligmaakinge gesproken word; hoewel ze dit verder trekken als behoorlijk is / en meenen dat hier een volmaakte Heyligmaakinge bedoelt word. Het zal my niet verberlen wepnig woorden upt Gerundensis upt te schryven. Het herte zal haar na geen ding trek doen hebben, dan alleen na dat geene dat ganschelyk eerlijk is.

is. En dit is de besnydenisse daar op deese plaate van gesproken wordt. Want de begeerlykheyt en hertelyke trek is de voorhuyt des herten. Maar het herte te besnyden is het selve van die trek en begeerlykheyt vry te maaken.

XXII. 4. **Indien wy toestaan / dat hier petweg beloofd wordt het** Niet alles
welke den uytverkorenen Israëlieten ten tyde des Messie soude verleent dat den na-
worden: nogtans kan daar nict dit gevolg niet gemaakt worden / dat komelingen
dit goetd aan deese tydt eygen is / en te vooren aan haare vooroude-
ren niet gegeven. Ik sal niet verre gaan om de zwakheden van die
gevolg te toonen. Op het 8 vers beloofd Godt den Israëlieten van des-
selve tydt de Bekeeringe, op datse souden gehoorsaamen de stemme des
Heeren en alle zyne geboden doen. Nogtans is soodaanigen beke-
ringe geen eygen goetd des N. Testaments: Want de Heere schryft
deselve bykans met deselve woorden den Joden toe in de Babyloni-
sche geboortenis vers 2. Waar wy wy besnyden / dat die gene geen-
sins met de Heilige Schryftuure spreken / welke onthennen / in
wat sin het oock soude mogen geschieden / dat de Besnydenisse des
Herten onder het Oude Testament plaats gehad heeft.

XXIII. Ten derden. Wyt deselve verkerde bevattinge komt het De Inschry-
boort / datse DE INSCHRYVINGE DER WET IN HET vinge der
HERTE, tot een eygen goetd des Nieuwen Testamentes maaken: Wet in het
om dat Heb. 8: 10. wyt Jer. 31: 34. gesegt wordt: Want dit is het herte, wordt
verbondt, dat ik met den huyl Israëls maaken sal na die dagen, segt een goetd
de Heere, Ik sal myne Wetten in haar verstandt geven, en in haare des N. T.
herten sal ik die inschryven. Dat is / segdt onse Schryver / Ik sal genoemd.
maaken datse myn Wet aannemen, een vermaak in deselve hebben. In Jer. 31.
en deselve niet vergeten. Welke woorden genomen wordende / so alsse s. 61.
liggen / soo volgt dat de oude gelovigen / die voor de tyden des Nieu-
wen Testamentes hebben geleest / de Wet Gods niet en hebben aan-
genomen / in deselve geen vermaak gehad / deselve hebben verge-
ten. Nog dat deese dingen opentlyk ontwaar sijn / is seifs openbaar
wyt het exempel van eenen David. Welke bejdt dat hy de Wet aan-
genomen hadt, als hy sejt Ps. 119: 11. Ik hebbe uwe reden in myn
herte verborgen. En hy doet er by op het 16. vers / in uwe insettingen
sal ik my VERMAAKEN: u wordt en sal ik niet VERGE-
TEN. Hoe is dat dan een goetd des Nieuwen Testamentes, dat
David sig niet even soo veel woorden toeschryft?

XXIV. Maar daar schuypt wat anders onder. Hier wordt gehan- In een
delt / segt de seer Vermaarde Uitslegger / van de Wet der Liefde nieuwen
Gods. Doch dat gebodt / gy sult lief hebben den Heere uwen Godt, sin,
Deut. 6. kon onder den Ouden Testamenten sijn kragt niet hebben in de
Herten der gelovigen. Om dat waar vrees is (sonder welke die gene
niet en konden sijn die niets en verschilden van dienstknechten Gal. 4: 1.)
aldaar geen volmaakte liefde is, 1 Joh. 4: 18. En als de liefde Gods

In de herten uytgeftort wordt door den Heyligen Geest, Rom. 5: 5. En de Liefde Gods gegeven wordt niet met Droefheyt, gelijk eertyds/maakt met blydschap der Kinderen; soo wordt de Wet Gods by uytne-
menheyt en gelijk als eegentlyk gefeyt in de herten gefchreven te wor-
den. Alle deefe dingen kan men binden/ in Sum. de Fœd. §. 352.

En die te
verwerpen
is.

XXV. Maar ik vinde deefe dingen in de Heplige Schrikture niet. Want die getuygt dat oock de Oude geloovigen Godt hebben lief gehad. Ps. 18: 2. en 116: 1. En zelfs als haren Vader, Jef. 63: 16. En dat met Blydschap der Kinderen, Ps. 43: 4. En sonder vreesde die Gods kinderen niet en betaamt/ Ps. 46: 3. en 23: 4. En datse oock hebben gevoelt dat met blydschap Gods herte in haare herten was uytgeftort, Ps. 4: 8. En datse Godt tot haar ziele hebben hooren seggen, Ik ben u heyl, Ps. 35: 3. En eyndelyk datse sig hebben vermaakt in Gods geboden, diese liefhadden. Ps. 119: 47. Dat isser nu overig/ dat tot de inschryvinge der Wet in het herte bereyscht wordt?

Welke
verbonden
Heb. 8: 10.
tegen mal-
kanderen
gestelt
worden.

XXVI. Maar nogtans/ fult gy seggen/ wordt hier petwoes beloofst dat uyt kragt van een Nieuw verbondt bekomen moest worden/ en dat dooz het Oude, in welkers plaats het Nieuwe ter oorzaak van zijn gezeektheden komt te volgen/ niet en heeft konnen uytge-
werkt worden. Ich antwoorde. De Apostel stelt hier het genade-
verbondt, gelyck het bedeeft wordt na Christus komste/ niet tegen het zelvige genade-verbondt, gelyck het te vooren bedeeft is geweest: Maar hy stelt het genade-verbondt gelyck het sijn kracht in den Nieuwen Testamente heeft/ tegen het Nationale verbondt met de Israe-
lieten gemaakt aan den berg Sinai: als een Geestelyk Verbondt tegen een Voorbeeldig Verbondt. In welk Verbondt het volk aan Godt wel gehoorsaamheyt beloofde: en Godt aan het volk, dat hy die gehoorsaamheyt/ indiense bewesen wiert/ booz aangenaam sou-
de houden/ en vergelden: maar Godt beloofde aan het volk niet, dat hy aan het selve een hert soude geven om hem te gehoorsaamen: gelykterwijls te sijn is in de eerste oplyftinge des verbondes Exod. 19: 5, 6, 8. En in de staatslyke befeftiginge van het selve/ Exod. 24: 7, 8. Alwaar geen belofte van een nieuw herte te lefen is. Ver-
halven is uyt kragt van dit verbondt de Wet in het herte van het Israëlitische volk niet geschreven. En hier is het van daan geko-
men/ datse dit verbondt dooz haar Afval gebooken/ en vernietigt hebben: en dat Godt gewepgert heeft haar Godt genoemt te worden/ en haar booz sijn volk te erkennen/ en veragtelik haar liever het volk van Moses als zyn volk genoemt heeft/ Exod. 32: 7. Tegen dit Israëlitische Verbondt, het welke niet en is wesenlyk het genaade-verbondt, en hier alleenlyk ten opsigte van sijn schaduwagige toefel aangemerkt wordt/ wordt gestelt een uytnemender Verbondt, welkers gewoogt is de inschryvinge der Wet in de herten,

en

en de gemeenschap met Godt als met de fonteyne der Saligheyt. Woorders / dat verbondt wordt gebracht tot de dagen des Messie, niet om dat het dan eerst met deze syne gewogten zoude plaats grijpen: maar om dat het op die tijdt zeer heerlijk zoude zijn / en zeer baar- blyschelike gewogten zoude woortbrengen. Ondertusschen zijn de Wyt- verkorenen upr Israel, ook in die oude tyden / behalven het Sinaitische Verbondt, met Godt vereenigt geweest in het genaade-verbondt, het welke hy met Abraham op een plegtelijke wyse herhaalt hadde. En upr dat Verbondt hebben zy alle dat gene gehad dat onder de inschry- vingen der Wet in de herten begrepen wordt / en Godt selve tot ha- ren Godt, dat is tot een fonteyne der saligheyt. Gelpkierwys het genaade-verbondt onder het welke de Oude geweest zijn / niet en is te vermengen met het Sinaitische, alzo is het ook van het selve niet af te scheuren. En men moet niet meynen / dat de gelobigen alle die dingen hebben gederft / die in het Sinaitische Verbondt niet en wter- den beloofd / en die door het Voorbeeldige verbondt om zyn swack- heyt en onprofytelickheyt wille niet konden gegeven worden / na- demaale daarenboven deelagtig zijn geweest aan het Verbondt dat met Abraham gemaakt / en een enichel supber genaade-verbondt was. En hier zijn de Geestelicke en Saligmaakende Goederen der Israeliten van daan gekomen.

XXVII. TEN VIERDEN. Niet zonder oorzaak hebben de De Verge-
Goddygten en yverige doozstanders der waarheyt sich ook daar vinge en
aan gestoten / alsoe met dwydeliche woorden gescrepen lazen dat de Regteer-
Regteerdigmaakinge in de Schrifture beloofd wordt, als een saak niet digmaa-
van den Ouden Tydt, maar van de laaterre. *a* Dat de Vergevinge be- kinge wort
looft is als een gaye des Nieuwen Testaments. *b* Dat DE VERGEE- van het
VINGE NIET GEWEEST is voor de komste Christi. *c* En Oude T.
epndelick / dat geen sonde eygentlik vergeven is geweest onder niet ont-
het Oude Testament. *d* leent. *a* Sum.
Theol. c.

XXVIII. Maar die alzo spreeket berstaet door de Vergevinge der
sonden en rechtveerdigmakinge dan wat meer / als een wil om de zon-
de niet te straffen / en het eeuwige leven te geven om de misdelaar
met den gelobe aangenomen. Hy wil dat niet die woorden dan uyt-
gesloten wordt de wille om de zonde te kastyden met het opleggen van
een offerhande voor de zonde: en behelst wort een aankondiging en
betuyging dat de zonde uytgedelgt en verzoent is: gelyk hy sich ver-
klaart (in *animadv. ad LXXXIII. Quest. Quest. LXVIII.*) *d* Sum. Th.
Maar in
rechtveerdigmaakinge, welke is een vrykenninge en volmaakinge der
rechtveerdigheyt, deese is te vooren niet geweest. Paukenutiglik en
hoztelick heeft hy de gansche meyninge zyns herten verklaart / in *Com-
ment. ad Col. 11. §. 110.* met deeze woorden: Kort om het onderscheydt
van

van de vergevinge der sonden volgens de tyden is dit. 1. Iffer een vergevinge der zonden geweest wel met een belydenisse van de nog niet verfoende zonde en nog niet aangebragte gerechtigheyt, maar sonder dienstbaarheyt en lastig jok. En dat *voor de Wet*. voor welke de sonde niet en is toegerekent geweest. 2. Iffer een vergevinge der sonden geweest met dienstbaarheyt en een lastig jok en insettingen, welke eyschten een Handschrift dat haar tegen was, zijnde klaar en toon-schnelik. En dat *onder de Wet*. 3. Iffer een vergevinge der sonden met aankondiginge van de aangebragte gerechtigheyt en van de doot Christi tot te niet doeninge der sonde, en van het alzooytgewischte Handschrift. En dat *onder het Nieuwe Testament*.

De Schrif- XXIX. Tegen welke dingen ik de navolgende stelle. Nademaal
ture schryft de Schriftuure de Oude Vadersen de Vergevinge der Sonden en de Regt-
den Ouden veerdigmaakinge met dupdelicke woorden toeschijft/ 300 en is het gem
Vergevin- goetd nog boozigtig werk zulks met even soo veel woorden te onthou-
ge en Regt- nen. Want in wat sin hy dit ook doet/ het heeft ten minste die schijn/
veerdigma- als of gy Godt sogt tegen te spreken/ en zijn woorden te verbeteren.
kinge toe. Waar van een Godt-lievend en Godt-byzend gemoet zeer byzand
moet zijn. Woorders de spreken der Schriftuure zijn zeer klaar. Van
de Vergevinge Ps. 130:4. Want by U is Vergevinge. Exod. 34:7.
Die de ongerechtigheyt, en de overtredinge, en de sonde Vergeeft.
En alzooyt doorgaans. Van de Regtveerdigmaakinge. Jac. 2:21.
Abraham onze Vader is geregtveerdigt. en Rom. 4:2, 3. Wat stout-
heyt is het dan/ die gene Vergevinge en Rechtveerdigmaakinge te
ontseggen, aan welke Godt dezelve toeschryft? Gy zult zeggen/ dat
dit van u geschiedt in een andere sin. Waar laat ons sien/ of dit in een
rechte en goede sin geschiedt.

Of de Regt- XXX. Woor de Vergevinge der sonden en Rechtveerdigmaac-
veerdig- kinge verstaet gy die bykenninge die geschiedt om de metter daadt
maakinge volbrachte betaalinge, en die bergeselschap gaat met een volslagene
en Verge- ontlaffinge van het Handschrift; hoedanig eene het seker is/ dat onder
vinge juyft het Oude Testament niet en is geweest. Waar dat het woort van
betecke- rechveerdigmaakinge in die betekenisze eynis in de Schriftuure ge-
nen een byzucht woort dat het zoude onderschepden worden van die byphen-
vrykennin- ninge welke de Ouden gehad hebben/ gedenkt my niet tot nog toe
ge om de betweten te zijn. Want dat gene dat Handel. 13:19. gesegt woort
Voldoenin- van allen, daar van gy niet en kondet gerechtveerdigt worden door de
ge die met- Wet Moses, wordt door dezen een yegelik die geloof gerechtveerdigt,
ter daat komt hier niet te pas. Daar woort getoont dat top de waarheyt in
volbragt is. de saligmaakende gemaade Christy hebben/ van welke alleenlik een
schaduwe was in de uytwendige ceremonien van Moses Wet. En
tegenstellinge woort daar gemaakt niet van het Oude en Nieuwe
Testament, maar van de inwendige gemeynschap Christi en van de
uytwendige Ceremonien. Waar dat aan dezelve ook de gelovigen on-
der

der het Oude Testament derlachtig geweest zijn is blypen verschild. Het Eijekische woord van *ápheis* dat is Vergevinge word in die zin eens gebonden Heb. 10: 16. Maar alleenlijk eens / soo veel ik wrete. Anders word de vergevinge / niet den naam van *ápheis* uytgedrukt / den Ouden Vaderen dikwils toegeschreven / gelyk wy terstont zullen toonen. Nademaal dan de Schryftuure dikwils leert / dat de Oude Vaderen vergevinge der zonden genoten hebben / en / of eens, of selden, de vergevinge / met zekere aangeliegte bepaalinge / den Nieuwen Testamente, in een tegengestelde onderscheppinge van het Oude, toeschryft / soo schynt het geen werk van Christuselyche voorzigtigheyt te zijn / zoo dikwils te ontkennen dat 'er vergevinge onder het O. T. geweest is. Beter zoude het geweest zijn den aanspoot voorzigtigheyt te komen / en klaarliph en onderscheppendtliph te seggen / dat die manier van vergevinge onder het O. T. niet en is geweest die 'er onder het Nieuwe Testament is. En niemant heeft zich te berontschuldigen met gelyke spreekwyze der Schryftuure alwaar gezegt word dat die dingen onder den Oude Testamente niet geweest syn / die 'er in zoo grooten overvloed niet en waaren / gelyk Joh. 7: 39. Want deze spreekwyzen syn 'er selden. En die syn verklaringen derwaartsgheenen rigt op dat de Schryftuure van de min geoeffende te beter verstaan soude worden / moet zijn spreekwijzen na dat voorbeeld niet fatsoenere: het welke seldener en dupliker is / maar alsoo met de gewoonlyche styl der Schryftuure sprekken / dat hy de dupliere plaatsen en spreekwijzen ligt toebyenge.

XXXI. Epndelph word het van ons niet goed-gekeurt dat hy Van de Vaderen die ontkennt dat voor de wet Moises den vaderen een Handschrift afge-cyft is. Dat de offerhanden, en besnydenisse, welke niet en is uyt Moises, maar voor Moises uyt de Vaderen, Joh. 7: 22. behooren tot de insettingen, en waaren geleest voorbeelden, van den toekomenden Christus / en behelsden een hebben is belydenisse van de noch niet versoende strasschuld, en zijn te niette ook een gedaan dooy het Kruyce Christi. En indien zy tot het Handschrift Handtschrift af niet en behoorden / wat oorsaak kan 'er aangewesen worden / waar-schrift af- omse onder den Nieuwen Testamente ten minsten op die wys niet en geëyscht. zouden konnen onderhouden worden / op welke zy onderhouden zyn voor Moises? De Broederen maaken de staat van de Israëlitische kerk alzo te dienstbaar, boven de andere tydordres, 300 boven die welke voorgegaan is / als boven die welke volgt. Maar deze dingen behooren eygentliph tot dit verschild-stuk niet.

XXXII. Het is voor vele ook aanspootelph geweest / datse de 32. De Psalmen van 51. 103. Psalmen en diergelyke die de verggevinge der sonden, en Onderwyzinge worden ten rechtveerdigmaakinge des sondaars nadrukkelph beschryppen / op onrechte ge-batten als Eijekige gedichten die in zich behelzen een prophetie van het reekent onder de Nieuwe Testament, en dat de Psalmist hy die gelegentheyt zich onder de vermaakt met een voormaak van de Blydschap des Nieuwen Testaments, sche.

kkkkk

ment, *Sum. Tb. Cap. 69. §. 24.* en elders dikwils, *boognaamelyk* in de uytlegginge over die Psalmen. Deze dingen schynen zeer byzond te zyn/ en worden daarvoor gehouden dat se niet en konnen voortkomen/ als van foodaantig eenen die de vergevinge der zonden, vergesellschaft met die heylige onbekommertheyt van een ziele die zich heuglyk in Gode verlustigt/ den Vaderen ontnemt. Nochtans dient men wel te weten dat de Broeders elders met luyder stemme betuygen/ dat se den ouden Vaderen die vergevinge der sonden toeschryven/ welke magtig is toe te zeygen vrymoedigheyt der hoope van geluksaligheyt/ en vertroosting, en roeminge in de dood zelve. En de Liefde/ die geen quaad en denkt/ gebied ons te gelooven dat deze dingen van haar upt een oprecht gemoed en gelyke in haar herte gevoelen gesegt zyn. Ondertusschen oordeel ik nochtans/ dat die manier van uytleggen ongerpmt is/ waar door die deelen der Schryftuure die tot Onderwyzinge en Leeringe zyn beschreven/ en geen opzicht hebben op de verscheppene Bedeeling der tyden/ sonder nootsake in Prophetien van het Nieuwe Testament verandert worden. En ik vinde in die Psalmen niets/ ten minste voor 300 veelse de genade Gods in de vergevinge der sonden vermelden/ het welke niet op David, en op de geloovigen van zyn tyd, kan toegepast worden. Niets komt'er ook in den Nieuwen Testamente voor/ het welke den geloovigen van den laatste tyt macht geeft om deze dingen zich zelve meer als andere aan te matigen. Laat ons nu voor nu inzien.

Het welke
getoont
word
van den 32
Psalm.

XXXIII. In den 32 Psalm is ganschelyk niets dat na een Prophetie riekt. Het Opschrift leert datse is een lied van onderwyzinge, behelsende de leere van de waare geluksaligheyt des sondaars/ welke aan alle eenen gemeyn is. Deze getuygse in de vergevinge der zonden te bestaan. Voorts leert de Psalmist met zyn exempel/ aan welke deze geluksaligheyt gegeven word/ en door wat weg zy word bekomen. Dit zyn exempel stelt hy vers 6. aan andere tot navolginge voor; en vers 8. en in het vervolg drijnt hy het aan met zeer deftige woorden. Wie zal hier een prophetie upt halen/ van foodaantig een die met vooroordeelen ingenomen is? En waarlyk dewyle David die gene gelukzalig roemt dien de Heere de ongerechtigheyt niet toe en reekent &c. soo wilde ik wel weten/ of hy zich zelve in die saligspreekinge insluyt. Indien hy zich zelve in de selve insluyt/ 300 en is het geen prophetie des N. T. Maar indien hy zich zelve upt die saligspreekinge sluyt/ 300 sluyt hy zich zelve ook upt de weldaad van die rechtveerdigmaakinge die bekomen word door het geloove, om welke te beuyzen Paulus deze saligspreekinge Davids byhengt Rom. 4:6. en waar aan hy leerd dat Abraham deelagtig getuogen is. Doch dit meyne ik niet dat permant der Broeders zal zeggen. Ik wensche ook dat men nu leerde wat persoon op het 3. en 4. vers sprekt.

spreekt. **W**oort ons daar gelyk als een Persoon op het **Cooneel** ge-
blycht die ons vertoone een geloovigen des **Nieuwen Testaments**?
Waar wat betoep heeft men voort soodaanigen verdigtst? Of spreekt
David zelve? **Z**eeket het opschyft van den **Psalm** leyd ons daar he-
rien. **E**n niets is in die woorden begrepen het welke in **David** zyn
waargeht niet en heeft: en het welke hy niet elders ook van zich zel-
ven verhaalt. Vergelykt hier mede **Ps. 6: 3, 4.** **D**och indien de **Pro-**
pheet van zich zelve die dingen verhaalt die hier verhaalt worden van
de droefheyt en benaetheyt eener ziele gemoeds / welke den versoenden
God noch niet en geboelt / soo spreekt hy ook waarlyk van zich
zelven vers 5. en gy vergaast d'ongerechtigheyt myner zonde. **W**ant
deze woorden kommen van de voorgegaande niet afgescheurt worden.
Ik bidde den **Godduchtigen Leser** / dat hy dit nieuwe verdigtst /
waar doort een **Psalm** die zoo eenboudig is / in een ik weet niet wat
schouwburgsche vertooning verandert word / alwaar onder het mor-
aanzicht van **David** geheel andere personen schuylen / vergelyke met
de heldere en sappige uitlegginge van **Calvinus**: en zoo ik my niet be-
dijge hy zal al dien toefel klaarlyk zien verdwynen.

XXIV. **E**veneens is het gelegen met den 51 **Psalm**: wiens op- En van den
schyft / en voorbal hy welke zy gedicht is / en welk aldaar verhaalt 51.
word / zoo klaar toonen dat se op **David** past / dat het overtollig sou-
de zyn / een enig woord hier hy te doen. **O**ok de geleerde **Wan**
gaat in zyn verklaringen veel dingen op **David** passen. **I**n over
het opschyft zegt hy rondelyk / zy is een gebed **David**s tot **God**, ge-
volgt op de 1ste saamenpraak met de **Prophet Nathan**. **E**n over vers 43.
Alle zyn gehouden toevlucht te nemen tot de genaade, en die aan te
grypen, en by gevolg de genaade **Gods** **MET DAVID** zich toe te
passen. **W**aarom draeyt hy dan deze dingen elders tot de tyd des **Nieu-**
wen Testaments? **O**f doet hy dit daarom dat de **Psalmist** vers 9. segt /
gy zult my ontfondigen met **Ysop**, doort welke **Ceremonie** **Christi** soen-
offer beteeft wierd? **W**aar is die spreekwys niet soodaanig dat
se meer past op een geloovige onder het **O. T.** als onder het **N**? **H**oe
heeft de werkzaamheyt van het oude geloove doort de dikke wolke der
Ceremonien op den toekomenden **Saligmaaker** van verre ziende
krachtiger konnen uptgedrukt worden? **D**e **Man Gods** wist, dat de
verloeninge der sonde niet en bestont in voorbeduydende handelingen,
maar meer in de genaade en **Geest** **Gods** in den toekomenden **Chri-**
stus, segt **Musculus**. **O**f doet hy dit om dat vers 21. gewach gemaakt
wordt van offerhanden der gerechtigheyt, die na de herbouwinge van
Jerusalem zouden opgeoffert worden; het welke is de offerhande **Chri-**
sti waar mede hy de gerechtigheyt **Gods** op het volkomenst volbaan
heeft? **W**aar wat schyn van gevolg is hier? **W**ebben de geloovige des
O. Testaments niet konnen zingen van de weldaaden aan haar betoe-
fen / en met eenen gedenken aan de toekomende voldoeninge **Christi** /
H k k k k 2 doort

door welkers kracht zy dezelve bequamen? Ook daar en boven / wat verhindert ons door deze offerhanden / met *Bucerus* en *Masculus* die Geestelyke offerhanden te verstaan / van welke Petrus spreekt 1 Petr. 2: 5. en die Gode overvloediglyk opgeoffert worden zoo diu wilz hy by Zion weldoet &c. dat is syn gemeynte met syn geestelyke genaade verpilt / soo onder den O. als onder den N. T. Ten zy datge met *Calvinus*, *Mollerus*, *Piscator*, de Neerlandtsche Uytleggers, en andere dit liever soudet willen uitleggen van die wereltlike Offerhanden zelve / maar na behooren / volgens Gods voorschijft / en uyt den geloove opgeoffert; het welke noch verder van de meyninge van *Coccejus* afwykt.

En van den XXXV. De 103. Ps. heeft desgeelyks niets / het welk alleen op het N. T. zoude zien. En te verkeerz worden hier toe bygebragt vers 19. en 22. even als of daar gehandelt wierd van het Koninkryke der vryheyt en der genaade, zich uytbreydende door de gantsche werelt. Want 1. is het niet zeker / dat deze dingen tot het Koninkryke der hemelen onder den N. T. gebracht moeten worden. Niets isse in die woorden 't welk niet en kan gepast worden op het Koninkryke der Magt. Het is openbaar, zegt *Masculus*, dat deze dingen gezongen worden niet van het Koninkryke der genaade, maar van het Koninkryke van Gods Magt, Regt, en Heerschappye. Want waarom niet? Is het onder den O. T. ook niet waarachtig geweest dat de Heere zynen Throon in de Hemelen heeft bevestigt, en dat zyn Koninkryke over alles heerscht? Wierd aan Micha de staat des Nieuwen Testaments vertoont / als hy den Heere sach zitten op zynen Throon / en het hemelsche heft staande neffens hem? 1 Koning. 22: 19. Propheteerde Nebucadnezar ook van het N. T., als hy God den Konink des Hemels noemde / en hem een eeuwig Koninkryke toeschryft / over alle de inwoonders der aarde? Dan. 4: 36, 37. Kan men alleenlyk onder den Nieuwen Testamente zeggen / Lovet den Heere alle zyne werken. Maar ook onder den O. T. nodigde de Psalmist tot deze plicht al wat in den hemel en op aarde is. Ps. 148. Andere dingen / die noch zouden konnen gezegt worden / laat ik vaaren / op dat ik van geen al te bekommerde naastligheyt in zoo klaren zaake beschuldigt worde. Ondertusschen wil ik niet ontkennen / dat die dingen die van het Koninkryke van Gods Magt, zich uytstrekkende over de gantsche aarde / en van syn uytnemende Majesteit over alle schepselen / hier verhaalt worden / op een doozluchtige wyze uytblinken in het Koninkryke der vryheyt en der genaade / het welke *Mollerus* ook aangemerkt heeft. Maar geen reden nochtans raad ons datse in een louere Voorsegginge van den toekomende tyd zouden herboort worden. Seer wel zegt *Amyraldus*, in den inhoud van desen Psalm. En daarom komt hier niets voor dat eygentlyk Voorbeeldig zoude zyn, of dat, door eenige geestelyke uytlegginge, tot de volheyt

volheyt der tyden soude moeten gebragt worden. 2. Maar indien wy toestaan / dat de Propheet niet de vertigheyt van Godts genaade overstoot zynde / door de smaak van deselve aangedreven is geweest om aan het eynde van den Psalm van het Koninkryk der vryheyt en der genaade te singen; volgt daar uyt dat die dingen die hy te vooren van Godts goedertierenheyt omtrent sich selven / en van de vergevinge aller zynen sonden gesongen hadde / niet op hem, maar op de gelovigen van het N. T. alleen passen?

XXXVI. Ook heeft sommige ontfelt die geduurige / en soo Het onderdijwils ingeboefende onderscheping van *páresis* en *ápbesis*, die scheidt men gewoonlik voorzeest een uytnemende nuttigheyt in de Godt van *Páresis* geleertheyt te hebben. Deese nu verklarense doozgaans alsoo. *Sy* en *Aphesis*. willen dat *páresis* (*πάρεσις*) beteekent een voorby laten gaan, een agterlatinge, een ontveynsinge, waar dooz het geschiedt dat Godt de sonde niet en straft, en niet gesint is deselve van den sondaar af te eysschen, also nochtans dat hy niet en verklaart dat hy is voldaan, maar in tegendeel sich het recht behoudt om den sondaar te maanen, dat is / aan te spreken over denoeh niet afgedaane schuld / en om van den selven af te voerden een Handschrift, waar in hy gelik als met onderschypvinge van syn eygen hand bekennet dat de schuld noch niet afgedaan en versoent is. Dit noemt de Schryfure seggen *3p pariēnai* (*παρίηται*) met welk Grieksch woordt over-een-seint het Hebreusche woordt *וְנָסַח* dat is / swygen, Ps. 50: 21. en Eslj. 7: 4. Deese *páresis* nu willense dat onderschepdentijs rweefing aan te mernen is / 1. Voor de Wet van Moses, wanneer Godt ganscheljk sweg / en de sonde niet en wierdt toegerekent dooz afvoeringe van een Handschrift. 2. Na de Wet, als Godt den sondaar heeft gemaant; en een Handschrift afgevoert. Maar dooz *ápbesis*, (*ἀφῆσις*) epgentlijs en na de nature der zaak 300 genoemt / verstaense die vergevinge der sonde / waar mede Godt verklaart dat zijn rechtveerdigheyt dooz Christus voldaan is / en uytpraak doet van dat de oorzaak van het recht tot het leven metter daad nu daar is / zegt dat de sonde is uytgedelgt, het Handschrift scheurt, en eyndeljk een quyt-brief geeft / als of hy zeyde / Ick hebbe ontfangen, ik zal geen pand nemen. Alle deese dingen syn te vinden / de *Fœd.* §. 339. *Serm. Theol. Cap. 51.* §. 11. *Animadvers.* ad LXXXIII. *Quest.* *Quest.* LXXVIII. ad Rom. 3. §. 72. *More Nebo.* p. 65 &c.

XXXVII. Omtrent welke dingen ik aanmercke. Datter geen Maakt verschil kan syn in het voornaamte wesen der zaak / 300 maar dit geen akebaft staat dat de straf-schuld der zonden op de geloovigen alzo niet en lyk verheeft gelegen / dat *3p* / Christi bozgschap dooz uyt-geselt zijnde / om schil dezelve in eygen persoon te betalen hebben konnen gemaant worden. Tot soo verre hebben *3p* wel gemaant konnen worden / datmen haar indach-

kkkkk 3

indachtig maakte. 1. dat zy na de wet straffschuldig waren. 2. hoewelſe om het Borgſchap des Meſſia ontſlagen waren van de ſtraffe / dat nochtanſ dat borgſchap metter daad noch niet en was voldaan, en dat vooz ſoo veel haar ſtraffſchuld noch niet verloent was: maar dat dezelve alſ noch lag op den Borge, diſe rſchte dat liden en ſterben zoude; en vooz 300 veel ſy ſelve volgens het beſluit der beſtiſfinge een geestelſh lighaam met den Borge zyn / dat vooz ſoo veel op haar lag, datſe / niet ineygen perſoon, maar dooz den Borge, ſouden voldoen. Gelpkerwijs ook de Catechiſmus ſprekt; dat Wy DOOR EEN ANDER moeten betalen. Indien dit de Boederen alſoo verſtaan / geliſh ick inepne / 300 zullen 30 niemant hebben die van haar in gevoelen verſchilt. Maar pdel zal dan ſchynen te zyn die roeminge van de upneemende nuttigheyt haarer onderſchepdinge. Om datſe daar mede niets en zeggen / alſ het gene dat alle ſtrekſinnige Godgeleerden of gezegt hebben / of hebben willen zeggen.

Ende en heeft geen grondſlag in de Schrifture.

XXXVIII. Ik doe'er by / dat upt de Griekſche woorden van *pareſis* en *apheſis* deſe onderſchepdinge niet en kan bewezen worden. Want het iſ zeker dat de *apheſis* den geloobigen vooz de dadelpke verſoeninge der zonde toegedſcheiden wordt. Lev. 5: 10. gelpch de taal-kundige in de Griekſche Overzettinge kan zien. En alſoo doozgaans. En op dat niemand dit verwerpe / en zegge dat deſe dingen gezepd worden van de Voorbeeldige vergebinge / (welke nochtanſ een Waarteken iſ van de waare, en op welke het heetſpke woord van *apheſis* min ſchijnt toegepaſt te moeten worden / alſ op die ſaakelyke welke de Oude gemooten hebben) 300 voeg ick'er by dat Mt. 8: 2. in het Griekſch woorden voozkomen / die aldus liden: Gy hebt u volk *Apheſis* van haare misdaden doen hebben. Want in't Griekſch ſtaat *ἀφῆται*, waar van daan komt het woord *ἀφῆται*, *apheſis*. Ik en ontken niet dat die Psalm gelongen ſal worden van de Iſraeliten die tot den Heere Chriſtum zullen worden bekeert / maar datſe niet gelongen iſ van de geloobigen die upt de Babyloniſche gebankeniffe wedergekeert zyn / met toepaſſinge op haar tegenwoordige ſtaat / dat meen ick dat niet bewezen kan worden. Om andere dingen over te ſlaan / ſoo iſ dit boven alle upvlucht / dat Chriſtus vooz ſijn voldoeninge aan ſommige *apheſis* heeft geſchouken. Geliſ in den Griekſchen text van Matth. 9: 2. en Luc. 7: 47. iſ blykende.

Of in goetgekeurde Schryvers.

XXXIX. Dat *pareſis* nu een agerlatinge, een ontveynſinge, een ſwygingo beteekent / ſien wy noch niet bewezen. Budens leert wel in *Comment. Ling. Graec.* p. 286. dat *parienai* ſomtijts iſ voorby laten gaan of henen laten gaan, maar in een geheel andere ſin / ten dien epne byhengenſe een plaats van *Xenophon* uyt het 4 Boeck van de Griekſche geſchiedeniſſen: Geſegt hebbende tot hem dat hy niemant ſoude laaten henen gaan (*παρίεναι*) op het ſlot. Maar anders ſegt hy dat *parienai*

pariēnai is/ toegeven, beloven, VERGEVEN: *Hefychius* neemt op deselve wijs deeze woorden: *παρῖναι, συγχωρῶ, ἄδιναι*, beteekende 300 wel het eerste/ als de twee laatste/ ik vergeve, en *pāresis*, *ἀρβησις*, *Synchōresis*. Deze woorden zijn 300 seer niet onderschepten/ of het eene wordt dooz/ het andere verklaart. Ik weet dat pemaant schryft/ dat hy sich niet versetten laat door de aansienlikheyt van *Hefychius*, als die voor oogen gehadt heeft deese plaats Pauli, en deselve uytgeleegt heeft na den aart der saake, van welke hy spreekt. *Mor. Nebo* p. 29. Maar ik meyne ook niet dat de Vermaarde *Maan* gewilt heeft dat wy dooz/ zijn aansienlikheyt ons souden laten versetten. *Hefychius* is geen schryver die te veragten is. Men hoort het oordeel van *Daniel Heinsius* (*Aristar. Sac. p. 119. Edit. in 8.*) In *Hefychius* leyt niet alleen de geleertheit van gantsch Griekenland, maar ook ten deelen van het Oosten opgesloten. p. 14. een Letterkundige van een wonderlike en diepe geleertheit. p. 18. die Letterkundige is een afgront van de oude geleertheit. p. 116. *Hefychius* is geen ongeagt schryver, wiens uytleggingen waarlik voor het grooste gedeelte toebereydt zijn om de *Hellenisten* (dat is/ Joden die de Grieksche taal gebuyphen) en voornaamelijk de Seventig Oversetters te verklaren. En indien *Hefychius* deese plaats van Paulus voor oogen gehadt/ en deselve na den aart der saake; en na het gebuyck van die taal/ welke zijn moedertaal was/ verklaart heeft/ 300 en heeft hyse niet qualik verklaart.

X L. De geleerde *Maan* segt wel dat *pariēnai* overeenkomt met hacharisch, dat is/ swygen. Maar dit bewyft hy niet. Hy byngt hy *Esth. 7:4.* maar daar wordt het-woordt *pariēnai* in de *Exempla-* *παρῖναι* ren welke ich hebbe niet gevonden. Dat van *Walton* en het *Lon-* komt niet *dense* in 8. A. 1653. hebben *παρῖναι*, *parēkoufa*, in een ander ex- over een *emplaar* nochtans/ op dat ik niets en ontveynse/ heb ik verstaan met het *dat* het staat. Maar neemt/ dat het in alle de *exemplaren* staat/ wat Hebreeu- *doet* dat tot dese zaak? Want ik zoude geswogen hebben beteekent *daar* niet/ Ik zoude dat ongelyk ongestraft hebben laten passeeren: maar ik soude stilswygende my die oneer onderwoyphen hebben/ en met myn versoek den Konink in het minste geen moepte aangedaan hebben. Maar dooz/ dese onse *pāresis* niets geholpen wort. *Waarenboden* ook als Godt *Ps. 50: 21.* tot den Godloosen segt/ Deese dingen doet gy, en ik swyge, het welke de 70 hebben overgeset *ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσιγῆκα*, 300 wil hy met dat woordt niets minder te kennen geven/ als soodaanigen *pāresis*, als Paulus ons beschryft/ en als de Woederen byben. Want deeze is een vry spraak der gelovigen van de straffe om het Borgschap van Christus. Maar dit swygen is een uytstel van de straffe det godloosen, op dat de langzaamheyt dooz/ de swaarteit betaalt gezet wordde/ welke dingen zeer veel van malhanderen verschillen. Ik kan niet verstaan met wat

oordeel de Vermaarde Man die plaatsen hier toe bygebragt heeft / in welke 300 het wooydt *Párefis* al stondt / 300 woyt echter de zaak selfs / welke hy wil dat dooy dat wooydt betrekent woyt / daar niet gebonden.

Ook wordt niet ge-
noeg ver-
klaart hoe
Godt in de
voorgaan-
de tyden
geswogen
hebbe.

X L I. De geleerde Man hadde ook byder behooren wyt te leggen / hoe Godt in voorgaande tyden geswogen hebbe. Want hy heeft niet geswogen van de sonde, als hy een Handchrift van den son-
daar ge-epscht heeft / en hem aangesprooken heeft over de nog-niet afgedaane strafschuld / het welke volgens het gevoelen van de Ver-
maarde Man geschiedt is dooy de Wet Moſis, volgens myn gevoelen dooy de eerste instellinge der offerhanden, welke ludienſe voorbeelden
geweeſt zyn / van de offerhande Chyiſti / gelyke byten twyfel ge-
weeſt zyn / met eenen betrekent hebben dat het waare soen-offer nog
niet tegenwooydig was. Ook heeft Godt niet geswogen van de
vergifſenisse, maar hy heeft het Testament der genaade verhoudigt /
waar dooy hy de geloovigen verſeerde dat hy nimmermeer de raub-
soen-betalinge voor haare misdaaden van haar soude afepschen / om
het boyſchap des Meſſie. Dat is dan dat groote ſtil wijgen waar-
om die handellinge Godts ontrent de Oude *párefis* genoemd mach
woyden?

Om de
Párefis en
'Aphetis
moet de
Gemeynthe
niet ont-
roert wor-
den.

X L II. Wy beſlupten dat die genoemde onderschepdinge van *ápbeſis*
en *párefis* 300 veel niet waardt is / dat om de zelve de geſtoelten der
Lerraaren in de Academien en de predikſtoelen in de Kerken / en
de perſſen der Boekdrukers / 300 veel jaaren nu warm-gemaakt /
en het twyffelagrige volk in tegen malanderen ſtrepende partij-
ſchappen heeft moeten geſcheurt woyden. Bademaal niet en kan ont-
kent woyden / dat die Vergevinge die de Vaders genoten hebben / vol-
gens het gebuyt der Griekſche Taale *ápbeſis* kan genoemd woy-
den / en niet die naam van de Griekſche Joden genoemd is / en geen
plaats bygebragt woyt daar deſelve *párefis* woijt genoemd / in die ſin
die nu opgedrongen woijt.

De Ver-
klaringe
van Alti-
gius ge-
preſen,

X L III. Doo waar de aantepckeninge van den vermaarde Man
Jacob Alting verdient haare opmerkinge / dewelke *Heptade 2.*
differt. 2. §. 92. Et ſeq bykans op deze maniere het opvat: Tot een
volle en volkomene vergifſenisse (*ἀπορις*) woyden dyle dingen ver-
epscht / namelick de Wegneminge, Overdragt, en Verſoeninge
van de sonde. De Wegneminge van de sonde is, waar dooy
de ſtraffſchuld van den zondaar weg-genomen woijt / 300 dat / of
ſchoon hy gefondigt heeft / hy nochtans van de verbuuteniſſe tot de
ſtraffe ontlafst woijt. Dit woijt te konnen gegeven dooy het bygebru-
ſche wooydt, *κω*, wanneer het weghnemen en weghdragen betrec-
kent. *Exod. 34: 7. Ps. 99: 8. 32: 5. 85: 3. 25: 18.* De overdragt van de
sonde is / waar dooy de ſtraffſchuld van den zondaar weggennomen zyn-
de overgedragen wort op den boyge op darze op hem ligge om betaalt te
woyden: gelykerwijs geſchiede op het offerveeſt dooy de oplegginge-
der

der handen / het welke doen leed en oeroeg de straffchult. Dezelve overdracht meent hy dat te verstaan gegeven woxt doox het Hebreeuſche woot / חָרַב, hy heeft doen overgaan, hy heeft overgedragen. Want als David zeyde 2 Sam. 12: 13. Ik hebbe gezondigt, ofte ben ſchuldig gewoorden / tegen den Heere: 300 antwoorde Nathan / וְגַם יָמָה חָרַבְתָּ אֶת-יְהוָה, De Heere heeft ook uwe ſonde, ofte straffchult / weggenomen, ofte over doen gaan / gy en ſult niet ſterven. En den Engel de Heere ſprik tot Joſua den Hoogen-prieſter Zachar. 3: 4. Siet, חָרַבְתָּ מְלִיךְ עָמְךָ, ik hebbe uwe ongerechtigheden van u weg genomen, ofte over doen gaan: welke ſprekworpen aan God als de ſchultherr / en aan Chriſtus als de hoeg deze overdracht toefchryven. Maar zy komt ook een ſchuldemaar toe: Waarom David deſelve met ſmeekinge verſoekt 2 Sam. 24: 10. zeggende: maar nu, o! Heere, חָרַבְתָּ נָא, neemt doch weg, ofte doet overgaan / de miſdaad uwes knechts. En Salomo gebied den jongeling Eccleſ. 11: 10. om dat hy alle dingen voor God zal moeten verantwoorden in het gerichte / חָרַב, doet het quaade weg van uwen vleefche. Het welke op geen andere wyze en kan verricht worden (nademaal het quaat / dat gedaan iſ / niet wederom en kan ontdaan woorden) als doox de ſonde over te brengen / ofte over te draagen. En deze overdracht meent hy dat van den Apoſtel páreſis genaamt wert. De verſoeninge van de ſonde iſ / waar doox de ſtraffchult van den miſdaadiger weg genomen zijnde / en op den boege overgedragen zijnde / van den boege verſoent woxt / dragende alle de ſtraffe / tot de welken den miſdaadigen verbonden was / ſoo dat Gods gerechtigheyt niet en heeft / het welke zy verder afvoerden / ik laat ſtaan / aandoen zoude. Dit woxt te kennen gegeven doox het Hebreeuſche woot כָּסָה, verſoenen, bedekken doox het bloet der loffinge / 300 dat het geſchryft der ſonde dooxgedaan woxt / dat het niet meer te voorschyn en komt. Op deze laaſte daat volgt erſt de volkomene vergiffeniſſe / אָפְרַיִם, volſtrektelyk byſprekende van allen epych niet alleen voor ſoo veel den ſchuldemaar / maar ook den boeg belangt: 300 dat na die dingen daar geen ſlachtoffer meer van noden is voor de ſonde, Heb. 10: 18. de gantſche geheugenisſe van de ſonde t'eenemaal vernietigt zijnde verſ. 3. vergel. met verſ. 17. Welke dingen den geleerden Schryver dus verklaart hebbende alſoo voortgaar: In het Oude Teſtament heeft de geloovige ontzoooken die laaſte trap van verſoeninge / om dat de beſtimde tyt noch niet gekomen was / en dien volgende ook de ápheliſ, detwelke daar op volgt. Waare ſonden en zyn niet verſoent / en het handſchryft iſ gebleven in zyn volle kracht / zijnde niet wptgeveegt / de geheugenisſe van de overtredingen heeft haar ſtaant gehouden / zijnde dikwoils / herhaalt Ec. welke dingen alle erſt doox de dood / het ſcrupce / en het bloet van Chriſti ſcrupce te niere

XIII

ge

gedaan zijn. Maar nochtan en hebben die gelovige van het Oude Test. niet onthooft die twee eerste trappen / van de Wegneming en Overdragt van de zonde: dewelke destig van Job te samen gevoegt worden Job 7: 20, 21. Hebbe ik gesondigt, wat sal ik u doen, o menschen hoeder? waarom hebt gy my u tot een tegenloop gestelt, tegen welken gy sult aanlopen / dat ik my selven tot een last zy? ומה ואיך אהיה לפניך ומה ואיך אהיה לפניך, en waarom en vergeeft gy niet, ofte neemt gy niet wegh / myne overtredinge, ende en doet myne ongerechtigheyt niet overgaan? zoo dat gy van my wegneemt de straffesult / onder welkers last ik andersins versmachten / en beswippen zal: en deselve overdraagt op een andere / namelijk den Bozege / die machtig zy deselve te dragen: nademaal der doch immers volstaan moet werden. Zeder vervolgt den geleerden Man dese dingen / dewelke het niemant berouwen zal gelezen te hebben. Immers my heeft de saak selfs / dus verklaart zijnde / altyt waarachtig en heylig geschenen te zijn; het welke ik ook betuypt hebbe. Ich twyffelde alleenlik maar / of zulken klare en upgedrukten Leere van de overdragt der zonde op de reekeninge van den Messias niet de eenboudigheyt van het Oude Test. over een quam / en offe den oude gelovige doorgaans wel so bekend is geweest; en of deselve daarenboven wel bondig zoude konnen bewesen worden uit het Hebreeusche woort זכר. Indien pemaant oordeelt / dat ik in die twyffelinghe bedesder geweest ben / als het betaamde / ten lust my nu niet daar hard tegen te stryden. Maar hadde ik uit dien hoofde verdient met zulke straffe woorden overgehaalt te werden van dien Geleerden Man / hoedaanige men sien kan Heptad. 3. Dissert. IV. §. 27. & Heptad. 4. Dissert. 3. §. 14. Het doet my zeerker leet / dat zulke verhemelde zielen soo grooten toozne opvatten. Onderrustschen meyne ik / dat ik mijn best moet doen / dat geen dyfsten of van andere / ofte van my self mijn verstant in het onderschepden van de waarheyt benevelen en verdupstieren. O Heylige oprechtheght! daalt van boven neder in onse gemoederen / op dat wy die dingen / dewelke wy gesegt zijn / selfs van die geene / dewelke op ons toornigh zijn / met een wakere lust aannemen / en die dingen / dewelke niet net genoeg van ons selfs verhandelt zijn / met een gelijke volbeerdigheyt en onderschoomheyt doozhaalen mogen.

Hoewel de Kinder-aanneming in seckere uytmuntenheyt een goet des N. T. kan genoemd worden.

XLIV. TEN VYFDEN. Wy dupen niet quaatheuten / dat DE KINDERAENNEMINGE in secker opigt, en in eenenige Uytmuntenheyt, een Goet des N. T. gesikt wordt: vooz zoo veel zy narnelk die staat medebeyngt / niet waar dooz de Geloovigen onderschepden worden van de Kinderen des Duyvels en des toorns, en gestelt worden tot Erfgenaamen van Godts genaade en heerlikheyt (welke waardigheyt alle gelovigen van alle tyden gemeyn is) maar waar dooz de gelovigen des N. Testaments uytmunten boven de jonge

jonge kinderen, die niet veel en verschilden van dienstknechten. **In** welken zin de Apostel de aanneminghe tot kinderen by uytneemtheit toeschryft aan de volheyt der tyden. Gal. 4: 4. 5. 6. 7. Alwaat Calvinus alzoo schryft. *a* Want de Vaders waren onder den O. T. ook *a* Ad. vers 5: verzeekert van haare aanneminghe tot kinderen: maar zy gepooten haar recht noch zoo volkomen niet. Hier word dan de aanneminghe tot kinderen genomen gelyk Rom. 8: 33. de Verlossinge voor de bezittinge zelve. Want gelykerwys wy ten laasten daage de vrucht van onze Verlossinge zullen genieten: alzoo genieten wy nu de vrucht der Aanneminghe tot kinderen, daar de Heylige Vaders voor Christi komste niet aan deelachtig geweest zyn. En op vers 7. Soo dan gy en zyt niet meer een dienstknecht maar een soone. Dat is, in de Christelijke Gemeeynte is niet meer dienstbaarheid, maar een Milde Staat van Soonen te zijn.... Hy spreekt dan wederom van het onderscheid des Ouden en des Nieuwen Testaments. Ook de Oude zyn Gods Kinderen, en erfgenaamen geweest door Christum: maar wy op een andere wyse: om dat wy Christum tegenwoordig hebben, en daarom zyne goederen genieten. **Betgelykt hier mede die dingen die wy byzeder hebben uytgehaalt / in het 3 Boek / 10. Hoofst. En soo ik geen misverstand hebbe / die zelve willen de Broeders seggen / als zy deezze verklaringe doen.** *b* Men neeme alleenlik waar, dat de aanneminghe tot kinderen den Nieuwen Testamente alzoo niet toegeschreven word, dat se gantschelijk ontkent word van het Oude. Want d'Apostel stelt voor vast, dat ook die geene, die onder de eerste beginneler der werelt zijn dienstbaar gemaakt, erfgenaamen geweest zijn.

X L V. Maar dit is zeer hard / dat elders gesegt word. *c* Hoe wel de heyligen in het Oude Testament den Heyligenden Geest ontfangen hebben, die nochtans heeft in haar niet gewerkt die genegenheit, die Gode als een Vader, en haar, als Kinderen, waardig was: maar is in haar geweest een Geest der Dienstbaarheid tot Vreesse. Daaren tegen, dietot het N. T. behooren, ontfangen zoo haast als se gelooven de belofte des Heyligen Geestes. Gal. 3: 14. dat is, de Geest der Kinderen die belooft was die haar doet roepen, Abba Vader. Rom. 8: 15.

X L V I. Ontrent welke dingen ik aanmerke. 1. **Sonder bewijs word booz uytgesteld als ontegensprekelyk / dat de Geest der Dienstbaarheid, alleen den O. T. eygen geweest is.** Want ook onder den N. Testamente worden die gewoonten des Geestes vernomen / die tot vreesse en dienstbaarheid moeten gebracht worden. **Du ook haart hy in de uytverhorenen schrik, dat se zien dat het qualijk niet haar gestelt is / soo lange als se in de sonden leven / en dat het niet haar niet als qualijk kan gestelt zijn / tot dat se booz oprechten geloove niet God benygdigt zijn.** Luc. 15: 17. **Worder booz dezelve schrik dypt hy haar aan om de sterkte der Saligheyt in Christo aan te grijpen / 2 Cor. 5: 21.** **Booz dezelve schrik trekt hy haar van het sondigen ook te rugge /**

III 2

ende

ende bluscht de begeerte om te sondigen uyt. **E**ndelikh verdubbelt en herhaalt hy zomtyds die schryft / met benautheden en droeftenissen haar conscientie priugende / en doo? die weg / gelijk als langs de kant der helle, haar gelepde / waar doo? hy / seiden met blydichap en verheuginge / meesten tijd met een bangheyt van een beschromt gemoed / nochtans oprechtelikh, haaren **G**od dienen. **O**p welke wijze die geene als noch de geloovige zeer dikwils aangedaan vinden / welker ampt het is haaren staat gemeensamelyk te onderzoeken. **M**en kan niet ontkennen / dat in alle deze dingen vrees is / datter ook perweg in is het welke wat trekt van de dienstbaarheyt, en eenigzins onderscheyden is van een bygeboortene en gulhertige plichtbe-
tragtinge / welke uyt een loutere wakkerheyt van een lief hebbend gemoed voortkomt. **W**aarom zoude van de Geest, die onder den **A. G.** ook deze dingen werkt, geen Geest der Dienstbaarheyt tot Vreesse mogen genoemd worden?

Ook zyn die genegenheden of bewegingen die hy in de Heyligen gewrogt heeft, Gods Kinderen niet onwaardig.

X L V I I. 2. Verkeerdelyk word ook beweert / dat die genegenheden die de Geest der Dienstbaarheyt erttyds in de Heylige gewrogt heeft / Gode, als een Vader, en den Heyligen, als Kinderen, onwaardig geweest sijn. **W**ant nademaal die genegenheden Heylig geweest sijn / en gewrogt van den Heyligmaakenden Geest, den welken **G**od de Vader aan niemant als aan sijn Kinderen geeft / ja nademaal se zeer gewisse kenteekenen geweest sijn van haare aanneminge tot kinderen en van haar recht tot de erffnisse / soo is het onbetamelikh voo? **G**od den Vader en zyne Kinderen, dat se gerekent worden die beyde onwaardig te sijn. **H**et is wel waar / dat in die genegenheden der Heyligen zekere betrekkinge geweest is gelijk als van Dienst-knechten tot haaren Heere, welke nochtans grenzins weggenomen heeft de betrekkinge van Kinderen tot den Vader, al is het dat se deselve eenigzins gematigt heeft. **B**elpertwils **G**od nu ook onder beyde die betrekkinge ons voortkomt.

De Heyligmaakende Geest als foodaanig, is van den Geest der Dienstbaarheyt te onderscheyden.

De Oude hebben ook den Geest der Kinderen gehad.

X L V I I I. 3. De Heyligmaakende Geest, die in de oude geweest is / voo? soo veel hy volstrektelikh Heyligmaakend is / moet onderscheyden worden van de Geest der Dienstbaarheyt, voo? soo veel hy supst vrees in het herte haart. **W**oerwel van de genegenheden van de Geest der Dienstbaarheyt, als foodaanig / voortgebracht: de gulhertige staat van **G**ods Kinderen onwaardig mochten sijn: nochtans de gewrogt van den Heyligmaakende Geest in alle uytverhoornen / sijn een oprechte Liefde **G**ods / en een gehoorzaamheyt uyt liefde voortgekomen / met lust en blydschap in zyne geboden; doch wat isser in de wech / waarom men niet en soude mogen seggen / dat deze dingen de heylige als **G**ods Kinderen zeer waardig sijn en passen?

X L I X. 4. Wypen alle reden word den **O**uden geloovigen ontse? de Geest der Kinderen, wiens het is te roepen **A**bbā **V**ader. **W**ant die en moet soo niet gestelt worden tegen den Geest der Dienstbaarheyt, als

als of zy in eene plaats niet en zouden kunnen woonen. Maar van wy bidden het tegendeel getoont hebben / in het 3. Boek 9. Hoofst. §. 9. Deze Geest dan / gelykwyls hy altijd werkt op een wyze die niet zyn toestand over een komt / heeft alzo ook in de gelovigen des O. T. die genegenheden gewerkt / die Gode als een Vader waardig waren / gelyk hy haar ook heeft leeren roepen / Myn Vader, Job. 34: 36. Jes. 63: 16.

L. TEN SESDEN. Het en komt niet over een met Gods Ge- Den Oun- naade / die ook den Ouden bewezen is / dat haar DE GERUSTE Den geloo- CONSCIEN- TIE word ontfeyt. Dan welke zaak alzo geschy- vigen wort- ben word. a De Conscientie kan niet beruften, voor en al eer de mensch de Geruste door de Offerhande, met en door welke het ons betaamt tot God te Conscientie naderen, versoent zy, en weete dat hy in vertrouwen van die offerhan- ontfeyt. det tot God nadert. Want daar in is de conscientie eerst gerust gemaakt a Ad Hebr. en Volmaakt geworden. En tot hier aan toe heeft de mensch nood- to. §. 15. zaakelyke conscientie der sonde, die hem namelyk by God beschuldigt, en van alle zyne gemeynschap affondert.

L. I. Die gene nochtans die dit zegt / betuygt dat hy den Oude Ge- En noch- loovigen de vrymoedigheyt der hoope, en de blydschap van een con- tans word- scientie die in Gode roemt, geenzyng en ontnemt. Want alzo schryft haar toe- hy elders. b Dit is de Wysheyt Gods, dat hy den sondigen mensch ichreven niet en laat verlooren gaan ... en ten dien eynde den sondaar getuyge- een vry- genisse der Rechtveerdigheyt, en vrymoedigheyt der Hoope van eeuwi- moedigheyt ge gelukzaligheyt geeft, op dat hy met een geduurige blydschap alle der hoope. ge kruyden en verdrukkingen draage, en God verheerlyke, en hem b In Ps. 51. dank-zegge, in leven en in dood gelykerwys Nathan deze wys- §. 15. heyt Gods aan hem (David) door het woord bekend gemaakt hadde, alzo had God dezelve hem in het verborgene versegelt.

L. II. Deze dingen worden waarlyk zeer bezwaarlyk met malkan- Welke- deren over een gebragt / indien se eenigzins over een gebragt kunnen dingen be- worden. Want daar een conscientie der sonde is die den mensch by- swaarlyk God beschuldigt, en van alle gemeynschap met hem affondert, hoe met mal- kan daar een getuygenisse der rechtveerdigheyt aan den sondaar van kanderen God gegeven zijn? En wederom / daar een vrymoedigheyt der hoo- over een- pe van eeuwige gelukzaligheyt is / en een geduurige blydschap, wat gebracht worden. ontbreekt daar tot een gerust gestelde en volmaakte conscientie? Waar laat ons verklaren / wat men van de eerste stelling heeft te oordee- len.

L. III. 1. Nergens zeggen de 12. Bladen dat de oude geloovigen niet De Schrif- en hebben gehad een geruste conscientie; maar wel: dat se aangaan- tuure geeft de Gods gunste seggens haar gerust zijnde in een onbekommerde vry- haar getuy- moedigheyt zich ter slaape gelegd hebben / Ps. 3: 6. dat se niet een genisse van vrymoedigheyt des geloofs geroemt hebben van Gods tegenwoor- een geruste dige genade / Ps. 4: 4. en dat se met dezelve vrymoedigheyt der conscientie.

hoope verwacht hebben de toekomende heerlijkheit / *Ps. 17: 15.*
 2. Nergens desgelijks seggen se / dat de gelovigen des O. T. gehad hebben een conscientie der sonde, als haar by God beschuldigende, en van alle gemeynschap met hem afsonderende. Maar in tegendeel / dat de conscientie haar getupgenisse gegeven heeft van dat haar de sonde was vergeven / *Ps. 32: 5. en 103: 3. 10. 12.* En hoe heeft haar de sonde by God konnen beschuldigen, en van zijn gemeynschap afsonderen, nademaalze gewoopen was op den Borge / en van hem soude gerscht worden? 3. Deselve Heplige Bladen getuppen / dat de gelovigen des Ouden Testaments die dingen gedaan hebben die de Verlosse doen / en datze geroemt en sich verblijdt hebben in Gode. *Ps. 116: 7, 8.* Mijn ziele, keert weder tot uweruske, want de Heere heeft aan u welgedaan. Gy hebt mijne ziele geredt van den doot, mijne oogen van tranen, mijnen voet van aantoot.

Welcke
niet en
hebben ge-
hadt uyt de
Ceremo-
nien.

L I V. 3. Ten onrechte wordt hier toe getrokken *Hebr. 10: 1.* Want d' Apostel ontkent daar niet / dat de oude gelovigen gehad hebben een volmaakte conscientie; maar hy ontkent dat de volmaakinge uyt de Wet is / welke alleenlik een schaduwe der toekomende goederen hadde: hy ontkent / dat de offerhanden die daaglik onophoudelik opgeoffert wierden / die gene die daar toe gingen hebben konnen volmaaken, dat is / gelijk *Pavus* wel verklaart / volmaakt maaken, heyligen, en salig maaken. Doch het gene de Wet niet en konde / dat konde / en deede metter daadt / de Genaade van den Borge Christus, daar ook zy deelachtig aan waaren. 5. De conscientie der sonde, waar van vers 2. gesproken wordt / is niet der sonde als beschuldigende by Godt, en afweerende van alle gemeynschap met hem (want op dat zulks de sonde niet en zoude konnen doen / verhinderde het borgschap Christi / met den geloove aangenomen) maar is een conscientie der sonde, door 300 veel die metter daadt nog niet was versoent, en niet te versoenen was door de offerhanden der beesten: welke daarom wierden herhaalt, op dat de geloovigen zouden getuppen / datse de zelve wel gebuykten als Waartekenen van Godt ingestelt / maar datze nochtans de waare vergevinge niet en hadden / als alleen uyt het borgschap, en de toekomende offerhande des Messie.

Maar uyt
het borg-
schap
Christi.

L V. 6. De gelovigen des O. T. hebben wel niet gehad die gerustigheit der conscientie / welke uyt het randsoen van de Borge volkomelik beraaid komt te ontstaan / en aan haar is zoodaanigen quytbrief niet gegeven / hoedaanig een'er is in de Opwekking Christi uyt den dooden. Nogtans hebben zy in Christi Borgschap gehad 300 veel genoege van de conscientie, niet alleen waarlik, maar ook volkomelik gerust te stellen. Want door dat Borgschap konden zy verzekert zijn / dat alle haare sonden op haare reekening waaren doorgedaan, en op Christi reekening overgedraegen, die dezelve ook

op sich genomen hadde / en booz dezelve sich tot schuldennaars om de straffe te betaalen gestelt hadde: en dat in dier boege datze nimmermeer ten eenige tijde van de gelovigen hebben konnen afge-epscht worden / en nimmermeer in Godt soude konnen zijn een wille om haare sonde in haarte straffen, gelijk de geleerde Man selve elders sprekt. En waarom sijn deeze dingen niet genoeg om een gerustigheyt te baeren / die deese / welke upt het betaalde randsoen boozthout / bphang even-gelijk is? nademaal de gelovigen van alle verbintenisse tot een persoonnee voldoende even vry sijn / het zy dat het randsoen is te betalen, het zy dat het is betaalt van de Booge.

LVI. TEN SEVENDEN. Tot verheylpninge van de Gude Het gevoe-
kerke schijnt ook dat te strecken / datse gesegt wordt op een byson-
dere wyse DE HEERSCHAPPY DER ENGELEN om-Heerschappye der En-
derwoopen geweest te sijn. Van welke zaak alzoo geredeneert wordt. gelen over
a De vorige werelt, dat is het volk van het landt Canaan, is den En-
gelen onderworpen geweest; om dat het is onderworpen geweest den de gelov-
woorde dat door de Engelen is geschiedt, en aan de bestellingen en ordon-
nantien der Engelen, niet minder Hemelsche als der generdie op de stoel O. T.
Mosis geseten hebben, en, gelijkerwys die, Goden genaamt zijn. a Ad Heb.
Want de Hemelsche Engelen die geweest sijn by de verkondinge der 2. §. 39.
Wet, zijnde voorstanders van deselve, sijn geweest gelijk als verdedigers van de Achtbaarheyt der Oudsten. Tweedterlyc Engelen worden'er dan gestelt / Hemelsche Geesten / en Aardsche, Menschen op de stoel Mosis sittende. Men stelt dat het volk van het landt Canaan onderwoopen is geweest aan beyde. Aan de Hemelsche. 1. Booz 300 veel door deselve de Wet verkondigt is. 2. Booz 300 veel zy tot voorstanders der Wet gestelt sijn. 3. Booz 300 veel zy waaten verdedigers van de Achtbaarheyt der Oudsten. Aan de Aardsche. Booz 300 veel het volk gedwongen is geweest tot haar te komen / om het woort en de Wet te zoeken / en haar te gehoozzaamen; niet anders dan als of Godt selve tegenwoordig sijnde met sijn stemme bevelen hadde gegeven. En om deze Heerschappye zouden / soe de Aardsche, als Hemelsche Engelen, Goden genaamt sijn.

LVI. Ik antwoorde. 1. De fonteyne van de misverstant is een Wordt
verkeerde uitlegginge van het seggen des Apostels Heb. 2: 5. Alwaar qualk ge-
wel onthent wordt / dat deese werelt den Engelen onderwoopen is / grondt op
naar geenling wordt zulks bevestigt van de vorige. En upt de Heb. 2: 5.
ontheminge van het eene / kan de bevestiginge van het andere niet
bessoten worden. Daar heren is de gantsche reden des Apostels ge-
richt / op dat hy der Leere Christi de hoogste Ansienelicheyt toe-
bringe. Een derzen eynde hadde hy in het boozgaande Capittel de
boozreelicheyt van sijn persoon met heerliche ernamen beschre-
ven. Daar na heeft hy de groote uytnemendheyt des Euangeliums
boven de Wet beweesen. Nu dingt hy daar op aan dat men Christo
moot

moet gehoorzaam zijn / om dat de Vader hem de heerschappye der gantsche werelt gegeven heeft / van welke eere de Engelen verre zijn. Dan de toekomende werelt nu maakt hy gewag / niet in tegenstellinge tegen een voorledene, als of in die de Engelen heerschappye geoeffent hadden / gelyckertwys Christus in deere: maar om dat het tot de waardigheyt Christi behoort / dat hy van Godt gestelt is tot een Heere van die werelt die veel treflicher is als de voorgaande. Dit is dan de bewijsreden des Apostels. Men moet niet de grootste eerbiedigheyt kuffieren na het woort van Christus: om dat hy tot een Heere van de gantsche werelt gestelt is / en dat wel bysonderlyk ten dien tyde / in welke de staat van alle dingen / en voornamelyk der Kercke / de volmaaktste is. Nog soodanigen eere is noopt aan eenig Engel geschiedt. Hoe zult gy hier uyt dit besluyt haalen dat de Oude Kercke onder de Engelen geweest is ?

Naulicks
wordt haar
aangaande
yetwes ten
opfigte van
de Kercke
des O. T.
getoont,
het welke
ook nu
geen plaats
heeft.

LVIII. 2. De Wet door de Engelen verkondigt, is de Wet der Tien Geboden: welke wy niet min als de Israëlitzen voor een regel-maatte van onse gehoorzaamheyt erkennen moeten. Zijn wy daarom ook den Engelen onderworpen? 3. Der Engelen werck in het verkondigen der Wet is louter bedienlig geweest; en brenge daarom geen heerschappye niet sich: gelyckertwys Johannes daarom den Engel niet en is onderworpen geweest / om dat door den Engel hem de Openbaringe gesonden en te kennen gegeven is / Openb. 1: 1. 4. Dat de Voorstandinge der Wet den Engelen onder den O. Testamente aanbevolen geweest is door een byzonder bevel / het welke onder den N. T. herroepen zoude zijn / weet ik niet hoe het bewesen kan worden. De Broeders selve sullen niet ontkennen dat de woorden van Ps. 35: 5, 6. ook tot de tyden des Nieuwen Testaments / en tot de tyden Christi behooren. De Straffinge der wederspanninge / de kastijdinge der dwyls scrupkelende godsaligen / de Bescherminge der onrechtverdiglik onderdrukte / bewysen wel den dienst der Engelen Heb. 1: 14. maar bewysen geen heerschappye der zelver. En wat aanmerckeliks heeft hier het O. T. welchs gelyc niet en zoude konnen getoont worden in het Nieuwe? Want ook hier drijnt d'Apostel aan op de betrachtinge van eerbearheyt in de Gemeente om de tegenwoordigheyt der Engelen. 1 Cor. 11: 10. 1 Tim. 5: 21. Maar het is de pynne waart te hooren Coccejus selve verklaaringe doende over deese woorden op Joh. 1: 52. Voorders (seggt hy) datter Engelen tegenwoordigh zijn by de Christelicke gemeente, sulks blykt uyt de bewaaringe, vermeerderinge, en suyveringe van de Christelicke Gemeente, en uyt de wonderlicke bescherminge van die geene, die uyt Babel gegaan zijn. Een weynig daar na. Gelyckertwys hy onzen wille onderwerpt de ledemaaten, en ons inblaast een goede wille; Alzoo openbaart hy ook zynen wille aan zyne Engelen, en heyligt haaren wille, en onderwerpt yets, het welke tot het goet van een mensch

mensch behoort, haaren wille. Terwylen hy zoo regeert in de Gemeente, zoo regeert hy in de Engelen, en dezelve Geest is in de Engelen, welke in de Gemeente is: gelijkerwys in het gezichte van Ezechiel, dezelve Geest was in de raaderen, dewelke in de dieren was. Ezech. 1: 20. *Doegt daar by die dingen / welke hy heeft disp. in Matt. 24. 1stf. 38.* De Engelen helpen de verkondigendes Evangeliums niet minder, als zy daar in neerstig geweest zijn, dat de Wet de bestemde tijd door onderhouden wierde. 5. *Wat eertyds de Engelen ijt kracht van een byzonder ampt de Achtenbaareyde der Oudsten hebben verbedigt / weert ik niet op wat grondslag soo seker ter neer geset woerd; ten 3p dat het mischien geschied op dat generaale, dat God haaren dienst gewoon is te gebruiken / om te onderhouden de wyde dien by op aarden geset heeft / het welke 3p ook onder den N. T. niet malaaten te doen.* 6. Goden sijn 3p genoemt om de voortreffelykheyt haarer Natuure en ampt / en om het beeld Gods in dezelve: niet om eenige heerschappye over het volk Gods, die haar nu soude ontnomen sijn: want Paulus noemt haar ook ten zynen tijde Throonen, Heerschappyen, Overheden, en Magten, Colof. 1: 16.

LIX. 7. Het is naamloos van noodde petytoss te zeggen van de menschen die op den Stoel Moïsis zaten / welke aardsche Engelen genoemd Engelen zouden mogen worden. Want wie zal onthouden dat God in de Israëlitische Republyk, welke een Koninklyk Priesterdom was / foodaahier onge-
tugen Overheyt die te gelyk Burgerlyk en Kerkelyk was ingesleef- pastelyk
heeft / met een behooptelike Lichtbaarheyt / om vooy de onderhoudin- ter saake
ge zyner Het gelyk het behoorde sege te draagen? Lichtelyk sal ik vermelt.
ook komen toestaan / dat aan die Overheyt macht gegeven is om
wat strenger niet de gemeente te handelen zoo lange de erfgenaam een
kind zijnde onder voogden en verforers was / als nu op de volwas-
sene en vryer jaaren soude passen. Waar dat den Apostel in de aan-
getogene plaats tot den Hebreëen van deze soude handelen onder den
naam van Engelen, en zie ik niet / hoe dat bewezen kan worden /
vooynameentlyk nademaal hy in dit geheele verscheil dooy de Engelen
volstandiglyk verslaat die gedensfige geesten / de welke God ge-
bed bereyt te staan ten dienste dooy zjner geliefden / cap. 1: 14. Om
dat hy Christus in dit en in het vooygaande capittel / niet met aardsche,
maar met Hemelsche Engelen vergelykt. Daar en boven heeft ook de
Gemeente des N. T. haar Engelen, van welke in de Openbaringe
gehandelt word: sulen wy seggen dat deze daarom ook den Engelen
onderworpen is? 8. Gelyklyk de naam van Goden is gemeen aan
alle Burgerlyke Overheyt, die uyt Gods naam het recht uytspreekt /
ook in geldt-verschillen: gelykertwoys blykt uyt Erod. 21: 6. en 22:
28. Deut. 19: 17. Het verbaalt daardit gevoelen van de Gemeente des
O. T. op een bysondere wyse den Engelen onderworpen.

LX. TEN

In wat zin
de Vreese
des doods
geleegt
wordt onder
den O. T.
geheescht
te hebben.

LX. TEN ACHTSTEN. Het verdient ook onderzocht te worden / of onder de gebruikelijkheden des O. T. getelt moet worden een gebruylike **V. R. E. E. S. E. D. E. S.** tydelyken **DOODS**, aan welken de Geloovigen van die tijd doot al haar leven onderhevig zouden geweest zijn. Van deze vrees te dancken de Verdorren als 300. Sy maakten onderschept tusschen een goede vrees des doods en een quade. Deze zijnde gevoegt met een schrik en haat van Gods Heyligheyt en booghtorrende wraet een quade conscientie, is in alle niet wedergeboortne sondaars / welke weten en denken dat God een Rechter is. De andere is wederom tweederley: of een gemeene, of een byzondere in de Godzalige des O. T. De gemeene is in alle die gene welke rekenen / dat dit leven / byzonderlyk als 't zonder elende is / een uytnemend geschenk Gods is / en dat nuttig kan zijn / zoo doot haar zelve / als doot andere. Deze vrees misvoegt de Godsaligen niet / en maakt haar niet elendig. De byzondere was in de Israëlieten, inwoonders van het land Canaan, ontstaan wraet oorsaken die haar eygen waaren. Naamelyk 1. Wraet liefde van het land Canaan, het welke haar was gegeven / met belofte van een lang leven in het zelve / als een pand van de Hemelsche erffnisse. En daarom was het noodsaakelyk / dat de geloovigen begeerden / dat pand te gelyken. 2. Wraet verlangen en hoop om 'er eniger tyd den Saligmaker in dat land te zien. 3. Wraet dienstbaarheyt onder de eerste beginselen der werelt / aan welke sy met die strengheyt vast gebonden waaren / dat / zoo niet opset deselve verslapden / sy als overtredders des verbonds / schuldigh zouden zijn tydelijke en ewige straffen te dragen; maar soo se doot zwakheyt en onbedagtsaamheyt tegen de insettingen deden / dat se eendood dien God haar soude doen overkomen te vreesen hadden. Waer van haar sonderlyke schynlyke exempelen zijn doot oogen gestelt. Deze vrees was goed, zijnde voorgekomen wraet liefde van een goede conscientie en van Gods Genade: en maakte dat se den dienst der ceremonien naerlyk en met zorg waarnamen. Sy bleef den Godsaligen ook by haar gantsche leven door. Doch valt dese zijn sy bevoet doot de doot Christi. En dit meent men dat Paulus geleert heeft Heb. 2: 15. Dit is het hant begrip der dingen / die bystaen over al verhaalt / en beknoptelyk uytgelegt syn in *Ahimadv. ad Quaest. de V. & N. T. Quaest. 31.*

Waarlyk
in de Mo-
saische
Burger-
heersching
was wat,
het welke
de vrees
des doods
aan joeg.

LXI. Was oordel is dit. Sy zouden niet willen onthemen / dat in de strengheyt van de Moaische Burgerheersching perwoes geweest is / het welke bequaam was om de schyn van een grouwsame doot aan te jagen / Heb. 10: 28. Als yemant de Wet Moïsis heeft te niet gedaan, die sterft zonder barmhertigheyt onder twee ofte drie getuygen. God hadde geboden / dat de soodanige met de doot zouden gestraft worden. Heb. 24: 16. Num. 15: 34. En by zelve heeft sonderlyds / doot een gantsch ongemeene doot, exempelen aan die gene gestelt /

gefelt / die eenige omstandigheden niet boosigtig genoeg hadden waargenoomen. Lev. 10: 2. 1 Sam. 6: 20. 2 Sam. 6: 7, 8, 9. Dit konde niet anders / inzonderheyt als het tegenwoordig of noch vreesch was / dan schrik aanjaagen / en der gelobigen nederligheyt opwekken om op haar hoede te zyn / ten eynde zy sich niet en vergrepen. Nochtans is het niet gelooflik / dat die gene / die in goeder conscientie vooz Godt wandelden / en wisten datse niet een zeer goedertieren Vader te doen hadden / vooz een geduurige vrees des doods, zoo lange zy leefden / gessingert geweest zyn. Want de exempelen van zoo grooten strengheyt waaren 'er weynig: maar de proeven van Vaderlike goedertierenheyt waaren 'er daageliks, en zeer overvloedig en opnemende.

LXII. Het is waar dat een lang leven in het landt Canaan een pandt geweest is van het eeuwige leven in den Hemel, en dat het noodzaak-
 helik geweest is / dit pandt te beminnen, zoo lange het van Godt te verlie-
 verleert wierdt. Maar ik en kan niet begrijpen / hoe de wegnemingen, om
 ge van een uytwendig en verganckelik pandt den Godzaligen / die een grooter
 verzeckert waaren datse teerstont na de dood ja door de dood de goet te
 Hemelsche erffenisse zouden bekomen / om in plaats van dat een een-
 wig goet, van het welke zy alleenlik een verseekeringe in het pandt geen zaak
 hadden gehad / te erlangen; hoe haar / zeg ik / de doodt die haar die te vrees-
 zoo dat pant benam / als een zaak die te vreesen is / in de gedachten
 heeft moeten spelen. Want men moet niet verzen de verwisseling van
 een voorbeeldige erffenisse vooz de waare en Hemelsche: maar dezelve
 liever begeeren / en wenschen.

LXIII. Men leeft niet dat die gerne der Godzaligen des O. T. die Waarom de
 timmermeer een onthijde doot hebben afgebeden / zulks gedaan heb- Godsalige
 ben uyt liefde tot het aardschepand, maar wel datze dit gedaan heb- somtyds
 ben uyt begeerte om Godt onder de levende te verheerlicken. Ps. 6: 5, 6. de doodt
 Jes. 38: 18, 19. Deeze oefeninge van Godzaligheyt maakte haar hebben af-
 het leven genoeglik en waarlik levendig / Ps. 118: 17. Daeromde-
 ben waaren 't ook perzoonen in openbaare ampten en bedieningen
 gefelt / die niet zoo zeer ten opfichte van sig zelve, als wel ten opfichte
 van het Koninkryk en van de Gemeynte, vooz welker welstant
 sy waakten / ingenoomen waaren met begeerte na een langer leven.
 Ondertusschen is niet aan te twyffelen / of alle de heyligen / zoo dik-
 wils zy op sich zelve alleen zagen / en de gebrekelikheden van
 dit leven met de volmaaktheden van het toekomende vergelijken /
 hebben begeerte gehad om ontbonden te worden, en met Godt in
 heerlijkheyt te zyn. Want dat is / gelyk nu vooz ons / al zoo ook
 toen vooz haar / verre het beste geweest.

LXIV. Van Christum in haar landt te sien was den Israeltischen
 volke wel hope gegeven in het gemeen, maar nochtans niet aan
 yeder hooft vooz hooft in het byzonder. En het was haar die beke- een vrees
 en in de geloovigen van den Ouden Tydt soude verwekt hebben, wordt niet bewezen.

wen vooz de komste des Messie in Canaan geleest hebben niet grooz-
loft / 300 langduurigen gebuyph des rijdelphen levens zich te beloooven
dat se den dag Christi zouden zien: of op de gedachte van de dood / die
misschien die hoope soude affnijden / souden schrikken. Die dooz
een verheverer Geest gedreeben zijnde wijs waeren boven het gemee-
ne volk / zijn wel hegeerig geweest om die dingen te zien die van
Christi discipelen gezien zijn / Matt. 13: 17. en hebben ondersocht op
welken ofte hoedaanigen tyd die dingen geschieden zouden / die de
Geest te vooren hen gespelt hadde. 1 Petr. 1: 11. maar dat nochtans
alle die gene hooft vooz hooft / welke van de Woeders aan de vrees-
des doods onderworpen woerden / ofte dat de meeste van dezelve / en-
de de geloovigen doorgaans, gemeynt hebben dat Christus misschien
terwile 3p leefden zoude komen / en daarom de dood geveest hebben /
weet ik niet hoe het bewesen kan woerden. Het tegendeel zegt Pe-
trus, vers 12. dat haar geopenbaart is, dat zy niet haar zelve maar ons
deze dingen bedienden. Hebben de Woeders wel een enig exempel
van hemant / die gesegt woerd upt dien hoofde de dood geveest te
hebben?

Hebr. 2: 15.
wordt niet
gehandelt
van de
Israëlit
alleen in
Canaan.

LXV. Verkeerdelyk woerden die onbetwefene leerstukken gebout
op het zeggen Pauli Hebr. 2: 15. alwaar de vragt van Christi dood
gezegd woerd te zijn de verlossinge van alle de gene die met vrees des
doods door al haar leven der dienstbaarheyt onderworpen waeren.
Want 1. Wat reden raad / ja wat reden laat toe / dat de vragt van
die dood om welke te lijden het noodsaakelyk is geweest dat Chri-
stus mensch wierd / tot de Joden alleen / inwoonders van Canaan,
ingehouden woerde? Nademaal de weldaad van Christi dood tot
alle de uytverkorene van den beginne der werelt af tot den eynde toe
behoort / en den Apostel hier van alle die gene handelt / die dooz Chri-
stum geheylt woerden / de welke Christus zijne broeders noemt en
kinderen hem van zijnen vader gegeven.

Ook niet
van die ge-
ne die als
metter
daad gelo-
vigen wor-
den aange-
merkt.

LXVI. 2. Sonder betwyf neemt men aan / dat die gene die hier
bescheben woerden / aangemerkt woerden als nu geloovige zijnde: daar
het nochtans geboeglijker is te oordeelen / dat hier afgemaalt woerd
de seer eindige staat der uytverkoorenen. 300 lang 3p in zig zelve, buy-
ten Christum zijn. Want het is noodsaakelyk dat 3p in al die tyd
dooz de vrees des doods op een schrikkelijke wijze gequelt woerden /
300 dikwils 3p op God den Rechter denken. En indien de dood
Christi niet en was tusschen beyden gekomen / die vrees soude al haar
leven lang gebuurt hebben.

Ook niet
van de
Dienst-
baarheyt
onder de
eerste be-
ginfelen
der werelt.

LXVII. 3. Het en is niet noodsaakelyk dooz de Dienstbaarheyt
hier te verstaan de Dienstbaarheyt onder de eerste beginfelen der we-
relt: maar nademaal d' Apostel een wepning te vooren gesegt heeft dat
de Duyvel door de dood Christi istenietgedaan, wat isst geredder /
als dat gene dat hy nu van de dienstbaarheyt redeneert / van dien e-
len

lendigen staat der menschen onder de Dwinglandye des Duyvels te ver-
klaaren? En waarlijch het is veel grooter weldaadt / verlost te wor-
den van de dienstbaarheyt des Duyvels, als van die dienstbaarheyt
onder de eerste beginfelen der werelt: en dewijle het beyde een byjgt
van Christi doot is / waarom sullen wy upgerisoten hebbende dat
gene dat het grootste is / de Apostolische spreek in sulken nauwen
sin verstaan datse alleenlijch soude beteekenen dat gene dat veel minder
is? En de vrees des doodts en de dienstbaarheyt onder de Duy-
vel konien soo quaalijch niet over een / dat het onwaarschijnelijch soude
zijn datse in deselve redenering t'saamgeborgt worden. Want het
rene wordt dooz het andere gequeekt. De dienstbaarheyt onder den
Duyvel byngt voort de vrees des Doodts. En de vrees des doodts
vermeerdt in een nog niet gehepligde conscientie den haat tegen
Godt, en by gebolg de dienstbaarheyt onder de sonde en onder den Duy-
vel.

LXVIII. 4. Supten alle reden wordt het woort van doot tot de Ook niet
tydelyke doot ingebonden. Den Apostel redenheylt alsoo: Christus van de ty-
heeft mensch moeten worden om dat hy heeft moeten serven. Hy delyke
heeft moeten serven. 1. Op dat hy dooz zijn doot te niete doen sou- doot of al-
de den Duyvel die het geweldt des doodts hadde. 2. Op dat hy de 33- leen of
ne van de doot selve en van de vrees des doodts verlossen soude. voornaa-
Wat isst openbaarder / als dat hier alleen die doot verstaan wordt melyk.
over welke de Duyvel magt heeft / soo de tydelyke, als de eeuwige,
en deese wel voornamelyk? De vrees van de tydelyke doot, hoe-
daing die ons de Woorders beschrijven / was in sich selven goed en heyl-
lig, maar nochtang eenigfins moejelyk: en het is permant gelooflijch
dat d'Apostel redenerende van de gewrochten van Christi doot, met
seer heylighe woorden uplegt de verlossinge en bynmaakinge van
een saak die in sich selven goet en heylig was / om datse eenige moe-
jelykheyt baarde / verwojgende de verlossinge van dat gene dat een
kort-begrip van alle quaaden en elenden is / En dat hy onderruf-
schen zijn redenering alsoo inselt / dat hy liever schijnt dat gene gesegt
te hebben dat het grootste is / als dat minste / het welke hy nochtang
alleen beoogt.

LXIX. 5. Opndelijch soude ik wel willen dat men my verklaar- Men ver-
de / welke die Algemeynheyt der heyligen (beteekent dooz het klaart niet
woort *die*, dat is / alle, of soo veele) dog 33 / welke Christus genoeg-
van de vrees van het pandt dooz de doot te verliesen verlost heeft. saam, wie
Behooren hier toe ook de heyligen die voor Christi komste gestorven die gene
zijn? het schijnt neen. Want voort upt wordt geselt dat haar de vrees Christus
des doodts het gantsche leven dooz moejelijch gewerst is. Waar van 33 van de
nochtang / soo ik het wel vatte / de doot eens gesmaakt hebbende / vrees van
verlost zijn. Wat heeft haer dan in desen de doot Christi gebaert? Of het pandt
moeten te verliesen
verlost heeft. Ad Heb. 2. §. 86.

moeten dan hier verstaan worden die heiligen / die als Christus stierf geleeft hebben? Dit schijnen de Broeders te willen als zc schryben: Al de gene die met dit gemoedt de dienstbaarheyt verdragen hebben, als Christus gestorven is, zyn door hem verlost. Maar wie zijn die? Niet de Gelovigen upt de Heydenen, aangestien aan deselve gem landt tot een pandt gegeven is. De Joden dan. Maar ook die alle niet. Want seer vele leefden in een vrywillige ballingschap buyten het landt/ en genoten dat pandt niet. Hoe opnemende eng woort dan deese vragt van Christi dootd gemaakt? Maar laat ons stellen / dat die gene die na Christi dootd in het landt Canaan Chrillum met den gelove aannamen deese algemeynheyt uptgemaakt hebben. Maar hoe zijn deese verlost van de vrese van het pandt te verliezen? zijns daatoen verlost om dat na Christi dootd het landt ophield een pandt te zijn / en binnen korten tijdt aan de Heydenen tot volkomener verwoellinge soude overgegeven worden? Is het dat / het gene de Broeders willen? Waarlyc een laffe / en smaakeloofse host. Wel schryft den vermaarden uplegger ober Zach. 9:9, 23. Sy quiteerden van selfs de erfenis van het landt Canaan, en verwisselden die voor de gemeenschap met het hemelsche Jerusalem, en voor de erfenis des werelts. Maar ook alsoo zullen zc alle swarigheyt niet te boben zijn. Want Paulus spreekt van die gene / die door alle haar leven onderwoopen waaren aan de vrese des dootds / het welcke de Broeders anders selve aandringen: maar deese die wv stellen dat dootd Christi verlost zijn / houden niet op te leven / als zc van de vrese des dootds verlost worden. Ik bidde de geleerde Namen hertelph / datse dog ernstlyc aannemen / in hoe verwarde doornstuyphen zc sig zelven komen te werven / terwijl zc / de gebaande en blakke weg verlaten zonder aannemelyke oorsake.

Dat de Vaders onder den toorn en den vloek geweest zyn.

LXX. TEN NEGENDEN. Het is het allerzwaarfte / en het heeft zelfs den zagtmoedighen de gal getoert / dat men dikwyls en vreesdpraakelyc zegt dat de gelovigen des O. T. ONDER DEN TOORN EN VLOEK geweest zyn. En waarlyc dit zeggen is hard voortedere ooren / en onghoort in de Eversozmerende Kerke. Gelegenheyt om alsoo te spreken hebben de Broeders sich genomen upt Gal. 3:10. Soo vele als'er uyt de werken der Wet zyn, die zyn onder den vloek. Welke Schryftuur-plaats zc meppen dat alsoo verklaart moet worden / als of 'er geseyt was / soo veel als'er de Ceremoniele Wet dienen / die geven getuygenisse van dat de vloek dootd Chrillum noch niet weggenomen is / en van dat de segeninge nog niet verworven is. Want hoeweise van den vloek der godloofen vry / en aan de segeninge van Gods Kinderen deelagtig zijn / nochtang dootd het gebuyt der ceremonien besciden zc / dat de verdienstige oorsake van de waare segeninge noch niet tegenwoordig is. Maar laat ons haar woorden hooren. (In com. ad Gal. 3.

S. 104.)

§. 104.) De Oude hebben hier eenigfins afgedwaalt van de fin des Ap- In wat fin
 postels. Want zy en hebben niet aangemerkt, hoe de geloovigen en bey- dit van
 ligen des O. T. gelegd kunnen worden onder den vloek geweest te zyn, sommige
 Want fy meynen dat het noodfaakelik volgt, indien yemant onder den gelegd
 vloek is dat die niet falig kan worden... Waar in zy bedrogen zyn, wordt.
 Want ONDER DEN VLOEK TE ZYN beteekent hier
 by den Apostel niet *buiten het genade-verbond* te zyn; maar *yets te*
lyden om den vloek, die door de betaalde prys nog niet uytgedelgt is: of-
 te gehouden te zyn tot het geven van een Handschrift tegen sich zelve,
 van wegen de zonde en den vloek die deselve aanhangt, en alzoo om
 Godt, die haar sonden niet en straffe, nog oock soude straffen, e-
 ven als of hy een vrykenninge gebruykte, en die den gelovenden het
 leven beloofd hadde, te heyligen door betuyginge van zyn regtveerdig-
 heyt, welke hy zoude openbaren in Christo.

LXXI. Maar al is het dat dooz deese verklaaringe de zaak van der Maar buy-;
 Vaderen saligheyt genoegzaam ongekrencht blijft / nochtans schijnt ten de
 mp deselve van het oogmerk des Apostels, en van de styl der Schrif- meyninge
 ture verre af te wijken. Het oogmerk des Apostels is / te wederleg- des Apof-
 gen het leerstuk der valsche Apostelen waar mede die de Gemeen-
 ten van Galatia berouerden / als of ter rechtveerdigmaachinge niet ge-
 noeg was alleen het Gelove in Christum, maar zelfs den heydenen
 noodzaakelik waar de Mofaische Ceremonien te onderhouden / als
 een gedeelte der Regtveerdigheyt en der Heyligheyt die in de Wet
 geboden is. Want zeker in die ketterpe waaten de Joden, en
 zijn'er als noch in / dat de Ceremonien tot de Regtveerdigmaakin-
 ge te pas kommen. Tegen dat valsche leerstuk stelt d'Apostel be-
 knoptelik de waarheyt Cap. 2: 16. Welke hy met verschepte krag-
 tige bewijzen bevestigt. Ma verle bewijzen / gebruykt hy ook dit.
 Om dat / nademaal aan alle Gods Werren die bevestiging gehegt is /
 waar dooz de vloek aan der zelver overtreders gedruyt word / en
 daar niemant en is / die niet en moet bekennen dat hy de Wet Gods /
 hoedaanig die oock zoude mogen zijn / t'eeniger tijd overtreden heeft /
 zoo is het daar zoo verre vandaan / dat niemant uyt eenige onderhou-
 ding van eenige Wet het leven zoude kunnen hoopen / dat integendeel
 alle die uyt de werken zyn, dat is / in het geboeken van die gene zijn /
 welke dooz de werken gerechtveerdigt willen worden / onder den
 vloek zyn. Dit beslupt is bondig / klaar / en een beslupt dat Pau-
 lus getuoon is te maaken. Siet hem op deselve wijze redenhabelen /
 Rom. 3: 19, 20.

LXXII. Dat nu dooz den vloek hier niet anders kan verstaan Die van
 worden / als de vloek van het werk-verbond, het welke den men- den vloek
 sche uytlayt van de Gemeynschap Gods, en gestelt woyt tegen de des Werk-
 segening van het genade-verbondt, bewijzen veel dingen. 1. Van die verbonds
 vloek woylet gehandelt / niet die op de Godzalige ligt / omdat een spreckt.
 voor

voor soo veelſe in de onderhoudinge van de ceremonieele wet een Handſchrift ſchryben het welk haar eenigſins tegen was / maar die op de hobaardige overtreders der Wet ligt. Want d'Apofiel ſegt niet / de Gode Godſalige om datſe de Ceremonieele Wet onderhielden beleden datze onder den vloek waaren; maar die nyt de wercken zyn, de eppen gerechtigheyt-zoekers / de werkhelygen / die haat eppen gerechtigheyt zoeken op te rechten / nademaalſe de Wet na het vooyſchryft niet en hebben onderhouden ſijn onder den vloek.

Van welke LXXIII. 2. Den zelven vloek verſtaat hier Paulus welke van Moſes verſtaan wierdt / wiens getuygeniſſe upt Deut. 27: 26. hy hier byzyngt om ſijn ſtellinge te beveſtigen. Doch die ſprekwyſe van Deut. 27: 26. Moſes, dewylſe bytzen twyffel begrypt een beveſtiging van het werk-verbondt / ſprekt van die vloek onder welke alle zondaars van nature ſijn / om datze niet gebleven ſijn in die dingen / die in de Wet haar bevolen ſijn / en welke tegen Godts gunſt en Saligmaakende genaade geſtelt woꝝdt. Indien d'Apofiel een andere vloek verſtont / ſoo zoude hy niet redenkavelen, maar ſpeelen: het welke verre moet ſijn.

Waar van LXXIV. 3. Hier woꝝt geſproken van die vloek waar van Christus de zyne verlost heeft. Doch hy heeft de zyne verlost / niet alleen van het vertoonen van het Handſchrift aangaande de noch-niet betaalde pryſ / maar van alle ſtraffchuld en verdoemeniſſe, van alle dien vloek die wy om de zonde waardig waaren: Het iſ een quaa-de manier van doen / welk de zeer vermaarde Coccejus met recht dooꝝgaans in de Socinianen berijpt / deruyne woꝝden der Schryfture alſoo te dyaajen / datze op een magere en ſchraale ſin upthomen. Doch geſchiedt dit niet / als die Goddelijke ſinſpreuk / Christus heeft ons verlost van den vloek der Wet, alſoo verklepnt woꝝdt / hy heeft ons verlost van het jok der Ceremonien? Dit iſ waarlik een van de minſte dier dingen / die upt de verloffinge Chyiſti den gelovigen toe komen.

En welke LXXV. 4. Doet'er hy / dat de vloek van welke wy verlost ſijn hy ſelve ondergaan heeft. dezelve iſ met die / welke Christus voꝝ ons ondergaan heeft. Want daarom heeft hy dezelve voꝝ ons / als een ſoen-offer dat in onſe plaatſe quam / ondergaan / om dat dezelve op ons lag om de zonde. Maar Chyiſtus iſ geen vloek gewoꝝden / voꝝ ſoo veel hy de Ceremonieele Wet heeft onderhouden, doch voꝝ ſoo veel hy den toorn, grimmigheyt/berbolgentheyt Gods tegen onſe zonden heeft gedragen, gehlaagt heeft dat hy van den Vader was verlaaten / met grouwſaame verſchikkingen en benauwtheden des gemoedts en men de kriggs-benden der helle ſelbe hant aan hant geſtreken heeft / en epide-lik alle den vloek, dien de Wet den overtrederen dꝛepde / uptgeſtaan heeft; zijnde niet alleen vervloekt, maar ook een vloek ge-woꝝden /

den/ het welke door de Huzpziging als door een Waarteeken aangewesen is.

LXXVII. Opndelph/ ik en meeme niet dat met eenige Schijftuurplaats een van beyde deze dingen kan bewezen worden; of dat de waare en Geestelyke Kinderen Abrahams die gene genoemd worden die uyt de Werken der Wet zyn: of dat die gene/ die in geloove en goeder consciënte de geboden der Ceremonieele Wet onderhouden, daarom gesegt worden onder den vloek te zyn. Tot betwys van het eerste zie ik dat bygebzacht word/ Rom. 4:16. Ten eynde de belofte vast zy alle den zade, niet alleen dat uyt de Wet is, maar ook dat uyt den geloove Abrahams is, welke is een Vader van ons allen. Maar het is hier heel anders inede gelegen. Want 1. Het is niet ganschelyk dezelfde spreekwys/ uyt de Wet te zyn, en uyt de werken der Wet te zyn. Want die gene konnen eenvoudiglyk gesegt worden uyt de Wet te zyn, welker is geweest de Wetgevinge, Rom. 9:4. dat is/ het Joodsche volk/ aan het welke de Wet des Hertten is overgelevert/ en de welke uyt kracht van die wetgevinge/ en van het verbont/ dat op de zelve gebout is/ geworpen zyn dat gene/ het welke zy zyn/ een Gode eygen volk. Doch nademaal de werken in het stuk der rechtveerdigmaakinge, van het welke onder de Galaten wierd getwistredent/ altyd tegen het geloove gestelt worden/ en dat op de allertegenstelligste wyse/ soo konnen die gene die uyt de werken der Wet zyn/ uyt het rechtveerdigende geloove niet zyn. Indien gy aanhout/ dat de Wet desgeliks tegen het geloove gestelt word: soo antwoorde ik/ dat de zelve tweederley betrekkinge heeft/ een Wettische, in een scharpe zin alsoo genoemd/ door soo veel sy behelst de voorwaarde van de rechtveerdigmaakinge door een personele en eygene gehoozsaamheyt: en een Euangelische door soo veel zy door haare voorbeelden en schaduwten ons tot Christusum leyd. Die volgens de eerste betrekkinge uyt de Wet zyn/ zyn geen erfgenamen/ Rom. 4:14. maar die alsoo uyt de Wet waaren/ dat se in dezelve de beloftenisse der Euangelische genaade erkenden/ behooren tot dat zaad Abrahams aan het welke de belofte gedaen is. En volgens deze verschepte betrekkinge der Wet zegt d' Apostel in een verschepten zin dat enige uyt de Wet zyn. Sommige/ dewelke/ om dat se uyt de Wet willen zyn/ geen erfgenamen zyn; die gene name-lyk/ dewelke haare werken Gode toerekenen als een voorwaarde van haare gerechtigheyt/ ofte tot haare reynigmaakinge/ of voldoeninge; en andere/ de welke uyt de Wet zyn/ en nochtans erfgenaamen zyn/ te weten die gene/ dewelke haer door de Wet/ als een tuchtmeester tot Christusum laten brengen. Maar de werken met tegenstellinge onderschepten wordende van het geloove, konnen in de rechtveerdigmaakinge geen andere betrekkinge hebben als die recht-stydyg is.

Niet de waare geloovigen, maar de geveynsde Eygenerechtigheits-dryvers zyn uyt de werken der wet.

¶¶¶¶

LXXVIII.

LXXVIII. Deze dingen hadde ik in dezen zin eerstpdes geshre-
ven met de meeste opleggers/ en Coccejus zelfs ook/ want ik
de woorden van Paulus aldus verklaarde/ dat al dat zaad/ aan het
welke hy staande houdt dat de belofte vast is in twee hoopen verdeelt
is/ waar van de eene gesegt wort uyt de wet te zyn, ende andere uyt
het geloove Abrahams; de eene van de Israëlitcn/ welker is de wet-
gebinge/ en de andere van de geloobige uyt de Heydenen/ dewelke
zonder besnydenisse/ door een navolginge des geloofs alleen/ Abra-
hams zaat worden. Maar naderhaant zyn my voorgekomen de ver-
klaaringen van Jacob Alting, aanmerkende dat de Grieksche spreek-
wijse van Paulus/ *πῶς τῷ στίματι, ὃ τὸ ἐν τῷ νόμῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ
τὸ ἐν πίστει Ἀβραμ*, niet nootsaakelyk aldus overgeset word: allen
den zaade, niet alleen, dat uyt de wet is, maar ook, dat uyt den
geloove Abrahams is; soo dat het bepaalende woorden alleen ge-
bracht word tot het zaat; maar geboegelyker dus vertaalt word: al-
len den zaade, niet dat uyt de wet alleen is &c. Zoo dat het inbrin-
dende woorden geboegt moet worden by de wet/ en niet by het zaat.
En hy meent dat dit vers vergeleken moet werden met het 13. vers
Hy is een Vader der besnydenisse, den geenen namelyk, die niet al-
leen uyt de besnydenisse zyn, maar die ook wandelen in de voetschap-
pen des geloofs &c. Zoo dat de zin is/ dat die geene eerst Abra-
hams zaat zyn/ tot welke de belofte behoort/ niet die door de be-
snydenisse alleen/ ofte ook enig ander vleeschelyk gebodt/ waar in
zy te vergeefs soemen/ Abraham eenigzins gelyk zyn; maar die
hem gelyk zyn in den geloove. Alsoo behooften beide die leden tot de
Joden/ en die geene worden uytgesloten van deelgenooten te zyn aan
de zegeninge die alleen uyt de wet zyn/ vers 14. Die geene alleen toe-
gelaten zijnde/ die uyt den geloove Abrahams zyn. Maar uyt de wet/
en wel alleen uyt de wet/ zyn die kinderen Abrahams/ de welke het
verhoort haar van God voorgebaagen/ aangenomen hebben als een
verhoort der werken/ en de besnydenisse als een waarteken en ze-
gel van dat verhoort. Welke dingen uytloopig en het van den ge-
leerden Maan werden uytgebyrd. Maar indien deze verklaringe
plaats heeft/ soo binden de woorders soo gansch weynig/ ofte geene
hulpe in deze plaats/ dat haar alle dingen veel eer tegen zyn.

En die de
Ceremo-
niele wet
onderhou-
den, zyn
daarom
niet onder
den vloek.

LXXIX. Tot bewijs van het laatste word bygebragt/ dat de
tyd des Ouden Testaments gemoet word een tyd des toorns en der
gramschap, Jes. 10: 25. Dan; 8: 19. en dat Moyses, die een bedie-
naar der wet was welke gegeven zoude worden/ een bedienaar des
doods en der verdorpenisse genoemd word/ 2 Cor. 3: 7, 9. en
dat de wet toorn werkt, Rom. 4: 15. dat is perwers oplegt/ het
welke de sonde en straffschult/ en alsoo van den toorn voorge-
quam. Maar deze dingen dienen niet ter zaak. Want 1. Niets
wordt daar gesegt van den vloek, of vervloeking, welke gewur-
tiglyk

tiglyk in de heylige Schryffture het beklaaghe lot der Godloosen berekent/ inzonderheyt indien yemant gefegt word onder de zelve te zyn. 2. Wy Jelaías en Daniel word niet gefprooken van de tyd des O. T. in tegenftellinge tegen het N. T. maar daar word berekent die tyd/ in welken God met een ftrenger gerffel-fwierp de misdaaden zynes volks kaffde/ het welke hy ook onder den N. T. diſſ-wilſt doet. 3. Moſes word een bedienaar des doods en der verdoo-meniffe genoemd/ om dat zyn bedieninge voór een groot gebreke ſtrekte om den ſondaar te verſchrikken/ en van zyn zonde en bloek te overtuppen. 4. In den zelve zin word de Wet gefegt toorn te wer-ken, het welke niet alleen van de Ceremonieele Wet is te verſtaan/ maar ook/ en wel voornaamelik/ van de zedelyke Wet/ welke door haar naaukeurige geboden de zonde ondeckt/ en door de ſchrik-kele dreygementen van Gods verbolgentheyt tegen de overtreders/ een gevoel van toorn in de ziele doet ontſtaan. Welke dingen nietſ bidden om te betoopen dat de geloobigen des O. T. onder den vloek geweest zyn.

DERTIENDE HOOFSTUCK.

Van die dingen die waarlyk den Ouden Testamente hebben ontbrooken.

I. **H**et Oude Testament heeft nochtan in der waerheyt eenige eegne gebrekkelykheden gehad/ ter welker oor-zaak het berispt word, Heb. 8: 7, 8. en om welke oor-zaak het Nieuwe plaats heeft moeten gemaakt worden. En dik ſeggende doen wy de Goddelike Wyſhey geen ongelyk, als of het de zelve onbetamende zoude zyn zoodaanigen verbond eerſt met zyn volk te maaken/ het welke daar na eenige verbeteringe zoude van noden hebben. Want gelphertwyſ God in de ſcheydinge der eerſte werelt van ruwe beghinfelen een aanhang gemaakt hebbende dezelve allenighens heeft verſchaft/ niet gemaakt/ en gereguleert/ tot dat ſe die ſchoonheyt bekomen hebben in welke hy heeft geruſt: alſoo heeft hy ook gewilt dat in de ſojmeeringe zynet Kerke de beghinfelen ruwer zouden zyn/ welke/ Gods beſlupten op orde ter opvoeringe gebracht wordende/ tot een ſchoo-
ner

De Ge-
brekkelyk-
heden des
Ouden Te-
ſtaments
bewyſen
niet dat
Gode on-
betamen-
de zoude
zyn.

net nettigheid by verloop van tyd zonden oprypen / tot dat in de bof-
 endinge der eeuwre de laafte hand aan haar gelegte zonde worden.
 En indien het Gode niet onbetaamende is / in het Koninkryke
 der genaade wat onvolmaakis gemaakt te hebben / het welke alle-
 zins volkomen zal zyn in het Koninkryke der heerlijkheyt: zoo en
 is het Gode ook niet onbetaamende / aan het Oude Testament per-
 weg fpaarfamelfcher gegeven te hebben / het welke hy aan het
 Nieuwe seer mildaadtiglyk toegemeten heeft. Ja dat meer is even
 daar dooz heeft hy zyn veelvuldige wpsheyt doen blyphen / dat hy de
 verfchepdenheyt der tyden dooz bequaame en wel-voegende merk-
 teekenen heeft onderfchepden. Paulus stelt de Joden den kinderen,
 maar de Chriſtenen den volwaffenen jongelingen gelyk. Wat ifter
 in deze regeeringe Gods onozdentelyk / dat hy haar niet de eerſte
 begin-ſſen, die na de maate des ouderdoms haar paſſen / opgehou-
 den heeft / maar ons niet een vaſter, en gelyk als mannelyker leerin-
 ge onderwys?

I. Onder
 den O. T.
 is niet ge-
 weest de
 volbrachte
 oorſaake
 der ſalig-
 heyt.

II. Maar laat ons die dingen die den O. T. ontzooeken hebben by-
 ſonderlyk op ozre verhaalen. HET EERSTE is dit / dat de Wa-
 ders onder den O. T. niet gehad hebben DE TEGENWOOR-
 DIGE, laat ſtaan DE VOLMAAKTE OORSAAK
 DER SALIGHEYT. Een afbeeldinge Chriſti hebben zy gehad
 in verſchepdene verſchynningen / zynde voozbeduydingen der toeko-
 mende menſchwerdinge, in de Wolk-en Vuur Colonne, in de Ta-
 bernakel, in den Tempel, in de ſchilderpe der Ceremonien: in de dyp-
 ſtere redenien der Prophetien, maar hem tegenwoordig te aanschou-
 wen, is haar niet gegeven. De Propheten van die tyden hebben
 gepropheteert van de genaade die aan ons zoude geſchieden. En haar
 is geopenbaart, dat ſe niet haar zelve, maar ons bedienden deze din-
 gen, die ons nu aangedient zyn, aangaande het lyden dat op Chriſtum
 komen zoude, en de heerlijkheyt daar na volgende, 1 Petr. 1: 10.
 11, 12.

Noch ook
 dat geene
 om het
 welke wy
 gerecht-
 veerdigt
 worden.

III. En om dat de oorſaake der ſaligheyt niet tegenwoordig
 was / naamelyk God in den vleefche geopenbaart, zoo en was ook
 niet tegenwoordig de vereyſchte rechtverdigheyt, of dat gene om het
 welke wy gerechtveerdigt worden. Om dat de Overſte Leydsman
 haarer ſaligheyt door lyden noch niet volmaakt was / Hebr. 2: 10. ſoo
 en was metter daad dat gene noch niet tegenwoordig / in het welke
 de verfoeninge van onze zonde is / en by gevolg de eeuwige gerecht-
 ticheyt of de gerechtigheyt der eeuwen was noch niet aangebracht,
 Dan. 9: 24. Om dat het randsoen noch niet en was betaalt / ſoo en
 was 'er ook geen dadelyke uytwiſſinge der ſchulden: die dag was
 noch niet verſchenen / op welke Godt de ongerechticheyt des lands
 zoude wegnemen. Zach. 3: 9. De Waders hebben wel gehad een waa-
 re en volle vergevinge der zonden: nochtanſ hadden zy dat gene niet om
 het

het welke de sonden rechtvaardighlyk / en gelyk het Godt betaallende is / vergeven worden / namelikh de voldoeninge en versoeninge Christi. Wel segt PAREUS: ^a De versoenende Offerhande was ^a Ad Hebr. 8: 18. nog niet gedaan in welke de vergevinge der sonden, die aan haar gebeurde, gegrond was.

IV. Een desen opsigte wordt niet ongerijndelikh gesegt / dat de sonden der gelovigen gebleven, en als noch daar geweest zyn, tot datse dooz Christi voldoeninge zyn uytgewischt. Want zy waaren en stonden op de reekeninge van den Borge, op welke zy lagen om betaalt te worden ende en zyn niet uytgedaan, dan wanneer de betaallinge geschiedt was. Men moet niet denken / dat deselve gelegen hebben op de gelovigen, als of die niet de straffschuld haarer sonden belast zynde ten hemel in sonden gegaan zyn: het welke het ongerijmste ding is datter gesegt kan worden. Men moet ooh niet stellen datse gantschelyk uyt Godts reken-Boek zyn uytgedelgt geweest: want dan zoude overtollig geweest zyn de voldoeninge Christi dooz deselve. Maar zy bleven als schulden van den Vry-borg, die dooz deselve moest betaalen. En daarom heeft Godt / die nu seer veel zonden doozhenen vergeben hadt / deselve ter besienender tyde van Christo ge-eyscht, Jes. 53: 7. tot betooninge van zyneregtveerdigheyt, om de vergevinge der sonden die te vooren geschiedt zyn, Rom. 3: 25. PAREUS segt wederom in de aangetogene plaats: De sondendan, ook vergeven zynde sonder waare versoeninge, BLEVEN onder-tusschen, tot datse door de doot des Middelaars eyndelyk versoent wierden: welke versoeninge geschiedt zynde, soo zyn de sonden, soo de haare, als de onse, WAARLYK ten laatste VERNIETIGT in Gods Oordeel. Deselve spreekwys gebuypt *Calvinus*: Op welke wyse d' Apostel schryft, dat eerst Christi doot daar tusschen komende, de Versoeninge der overtredinge is geschiedt, welke BLEVEN onder den Oude Testamente, *Instit. Lib. 2. Cap. 7. §. 17.* Dit zy dan de eerste gebrekkelykheyt des O. T. dat het niet en heeft gehad de volmaakte oorzaak der zaligheyt / en daarom ooh niet de waare versoeninge der sonden.

En daerom bleven de sonden der gelovigen.

Namelyk als schulden van den Vry-borg.

V. DE TWEEDE gebrekkelykheyt der Oude Duyghoudinge is 2. Gebrekkelyckheyt, DUYSTERHEYT. Deese volgt uyt de booggaande: de sonne noch niet opgegaan zynde / wat kan'er ten hoogsten meer wesen als een schemering? De Heere heeft haer dan het ligtings woordt alsoo uytgedelgt / datse het selve als noch van verre en duysterlyk sagen. Werdighlyk heeft Petrus dit verklaart / als hy het Prophetische woordt bergelpcht by een licht of keerse schynende in een duytere plaats. 2 Petr. 1: 19. Als hy het een keerse noemt / soo geeft hy te kennen / dat'er de Sonne niet tegenwoordig geweest is: als hy spreekt van een duytere plaats, zoo verdoont hy dien staat der ouden / welke in het midden der duysternisse tusschen beelden-schynende blammetjes van

Minim 3 een

van lichtende toorts hadt / maar wechtang van een toorts, die in de nacht gezuucht word / niet op den vollen dag. Hier toe dient oock het seggen Christi, Luc. 16: 16. Dat de Wet en de Propheten tot op Johanneum geweest zyn: dat van dier tyd af het Koninkryke Gods verkondigt wordt. Wat hebben de wet en de Propheten aan de menschen van haren tyd gegeven? Sy hebben haar gegeven een smaak van die wijsheyt / die naderhand en na langen tyd klaarliph zoude geopenbaart worden / en hebben deselve van verre te voorschyn komende aan haar te voeren getoont. Daar Christus met de vinger kan aangewisen worden / daar is het Koninkryke Gods geopen.

De Ceremonien
zyn ge-
weest een
deck-kleet.

V. 1. In de Ceremonien is waarliph geweest een onderwys aangande Christi Persoon, Ampten, Wedaaden: en daarom is het een opnemende genaade geweest / dat Godt uit alle andere volckten alleen Israël dit onderwys waardig achtde / gelijk wy boven gezegt hebben. Maar als de Kerck-plichten der Ceremonien wytermaaten vermeerderet wierden / en ondertusschen de herhalinge der genade-beloften spaarsaam was en seiden geschiedde / zoo is die fere grootten overbloet der Kerck-plichten gelijk als een deck-kleedt geweest / waar mede de naakite eenvoudighet der beloftenisse van den ouden tyd zeer dicht bezwachtelt wierd. En de upkornst heeft geleert / dat het grootste gedeelte der Israëliten is blijven hangen in de Ceremonien zelve / dat het in dezelve de rechtveerdigmaakinge en berzoeninge der zonde gezocht heeft / en niet de oogen des verstandes en des geloofs niet en is doorgedrongen tot de Geestelyke verborgenheden die onder het deck-kleedt verborgen waren: en dat wel dooz haar eegen domheyt / maar die dooz die manier van onderwijzen min bequamslyk en krachtiglyk konde verbeteret worden. Dit is oock dooz het voorsbeeld van Moyses afgebeeld / die een deck-zel op zyn aengesichte leyde, op dat de kinderen Israëls niet en zouden sterck zien op het eynde des geenen dat te niere gedaan wordt. 2 Cor. 3: 13. Den Apostel stelt daer by gelykenisse vooz de perzoon van Moyses, als vertoonende de wyshoudinge des O. T. Deselve had wel het licht van de beloften der genaade / gelijk Moyses aangesicht een opnemende glantz hadt verg 7. Maar Moyses, als hy met de Israëliten spack / heeft dien glantz bedeckt met het deck-kleet der Ceremonien die van hem ingevoert zyn / welker eynde wel was Christus met zyne genade / maar met welker beschouwinge Israël sich ophebbende / in de zelve is blijven stilstaen / en heeft alzo vergeten daar na uit te kijken / daar het dooz de Ceremonien na toe zoude geleid geweest zyn / zoo het maar na behooren daar op acht gegeven had en aandachtig geweest was. En dit is dat deckzel dat in het lezen des Ouden Testaments, zonder ontdekt te worden, als noch op Israël blyft. verg 14.

VII. Eker

VII. Hier op sacht ook het voorhangfel van den Tabernaakel en van den Tempel waar door de Israëlieten naar den ingang en inloophinge in het heyligdom afgeweerdt wierden. Welke twee bevelen aldoo met mishandelen konnen vergekeken worden. Door het koorkleedt des tempels wierden zy berigt / datter perweg was dat haar noch niet geoorlooft was te sien / daarom datter wat in de weg was / namelijk de straffchuld, die door Christi vleesch is weggenomen / Hebr. 10: 19. en dat de wegh tot het Hemelsche heyligdom haar noch niet openbaar gemaakt was / Hebr. 9: 8. Door het dekkleedt op Moyses aangesigt gelegd wierden zy berigt / dat de oogen haares verstandes zwacher waaren / dan datze de naakte bekendmaackinge der waarheyt zouden hebben verdraagen. Want indien dit in de Apostel noch plaats gehad heeft / Joh. 16: 12. hoe veel meer in het Oude Israël?

VIII. Gedenkwaaardig is het / dat de Heere Jesus selve in de dagen zijnes vleesches yn leere na die dupstere hupshoudinge geboeyt heeft: en dat hy aan de gemengde schaarde nauwelijcs anders als onder de windel-doeken van gelykenissen de verborgentheden van het Koninkryk der Hemelen voorgeselt heeft / zoo dat het volck daat ert na moest raden / als dat het deselve zoude hebben konnen klaarlick verstaan. Waar van hy selve deeze reden geeft / Matth. 13: 10, 11. Als de discipelen hem vraagden / Waarom sprekt gy tot haar door gelykenissen? zoo heeft hy geantwoort / om dat het u gegeven is de verborgentheden des Koninkryks der Hemelen te weten, maar dien en is het niet gegeven. En vers 13. Daarom spreek ik tot haar door gelykenissen, om datse siende niet en sien, en hoorende niet en hooren, nog ook verstaan. Maar hoe de tyt zynet volmaakinge nader by was / hoe hy ook klaarlick / zonder eenige omwegen meer te gehuychen / de zaligmakende waarheden verkondigt heeft. Joh. 16: 25. Het welcke de discipelen selve aanmerchten vers 29.

IX. DE DERDE gewerkelijchheit is de grootte STRENGHEYT, en harde strafheyt van die hupshoudinge / onder welcke dikwils geschieden de Wettrische predicationen, en zeldener en op een dupstere wyze verhaalt werden de genaade-beloften. Hier toe behoort het gene staat Hebr. 12: 18. dat de gelovigen nu niet en zyn gekomen tot den iustelicken berg, en te brandende vuor, en donkerheyt, en duyternisse, en onweder, alwaar niets gehoopt / of gesien wordt dan dat de gemoederen door schijft verbaalt / zoo dat Moyses selve begint te vreesen; en al waareen verbaatliche stemme dondert / dienze alle bidden niet te mogen hooren: tegen welcke dingen d' Apostel stelt de aangenaamheyt van den berg Zion, en van het Hemelsche Jerusalem. Ende niet zonder reden wasser die strengheyt en schijft. Daar nauwelijcs konde anders getemt worden de moedwillig-

Waar me-
de over-
een komt
het voor-
hangfel
van het
Heylig-
dom.

De Heere
Jesus selve
heeft dik-
maal ge-
lyckenissen
gebruykt.

3. Gebree-
kelikheyt,
strengheyt.

willigheyt van het Israëlitische volck / aan het welcke Moses, en de andere Propheten zoo dichwils een harden nekke, en een diamanten herte betweten hebben.

4. Gebre-
kelykheyt,
Dienst-
baarheyt
onder de
Ceremo-
nien.

X. DE VIERDE gebreke-lykheyt de O. T. is DIENST-BAARHEYT ONDER DE EERSTE BEGINSELEN DER WERELT: van welcke Paulus spreekt Gal. 4: 3, 9. Voór de eerste beginselen der Werelt verstaat hy de Ceremonien van de Oude Duyghoudinge. Welke hy *σχόλια*, elementen, Eerste Beginselen noemt / om der zelver ruwhepds en onvolmaakthepts wille / ende dat voór een dubbele leenspreuck: de ene genomen zijnde van de natuur, de andere van de konst. De Natuur heeft haar elementen eerste beginselen / dat is / enckeler en ruwer lighamen / wít welcker verscheptene t'zamenboeging en menging / de andere volmaakter lighaemen geteelt worden. Ende de begin-lessen der konsten, ofte de eerste lichtere / en voór den leeringens bequaame onderwijss-regelen / plegen elementen of eerste-beginselen genoemd te worden: gelijkertwils Paulus dat woórd in den zelven singebruýcht. Heb. 5: 12. de elementen des beginsels der woorden Gods. Hy doet 'er hy; De Elementen of Eerste-beginselen der Werelt, of om datze aardsch waren / wít de werelt genomen / en wít die dingen die oock de wereltse menschen met de Godzailge gemeen hebben / en die in sich de zegening en effenis-goederen niet behelsen: of om dat Godt de werelt / dat is / de inwoonderen der werelt / willende onderwijzen / van die tedere beginselen aanvang gemaakt heeft / hebbende eerst een lager School / gelijk als in een eenigen hoek der werelt geopent. Aan deeze Elementen of Eerste-beginselen waren de Israëlitien ter dienstbaarheyt onderworpen. Want Godt hadde haar deze eerste beginselen gegeven met een strenge bedrýppling / op datze niet en zouden worden verzumpit / of anders gebreúcht als hy geboden hadde: en daar zijn bygedaan Overheden en Oudsten, voór sien met Macht / en sittende op de Stoel van Moses, die haer zouden hoorden en aandrýben tot de onderhondinge der Kerckgewoonten: en epndelíjk de onderhondinge selve beztoonde wat dienstbaars, het welcke de volle Vryheyt der Kinderen niet en betaamt.

In welke
Dienst-
baarheyt
geweest is
een jock.

XI. Maar laat ons bysonderlíjk besien wat dingen in deeze Dienstbaarheyt hart geweest zijn. 1. Is in die overgroote veelheyt der Kerck-plichten, zijnde den Israëlitien niet zulken straffen bedrýpplinge opgelegd / geweest een wichtig en zwaar draagelph jock. Hand. 15: 10, het welcke d' Apostiel noemt een jock der dienstbaarheyt. Gal. 5: 1. De besnydenisse, welcke gelijk als de eerste opneminge van het jock was / vertwechte zoo groote pijnen / dat zelfs de volwassene daar van swaartlíjk sieh te bedde lagen. Gen. 34: 35. Het getal der andere Ceremonien vermoepde het volk wonderlíck / en verwarde het in becommertingen. Het en was niet grooþloft vuur op den Sabbath aan te

te steeken: noch te zaejen in het sevendē jaar. Alle Manspersoonen moesten jaar op jaar driemaal na Jerusalem gaan. Het opbrengen van eerstelingen en tienden moest soogvuldigh onderhouden worden. Soo veel kosten moesten 'er gebaan worden aan offerhanden van allerley slag. Doet hier by soo veel wasschingen, soo veel onderscheydingen van spysen, soo veel wettische onreynigheden, booyt-komende upt het aantaaiken van een dood lichaam, en van allerley ding dat onreyn was / en soo booyt. Hier by quam dat alle deze dingen met welke zy vermoept wierden niet anders en waaren als zwakke en arme eerste beginfelen, Gal. 4: 9. welke niet en konden volmaaken de geene die daar toe gingen, Heb. 10: 1. en in welker onderhouddinge dooyt zich zelven geen heyligheyt was / noch Gods beed / noch redelyke Godsdienst, Rom. 12: 1. Ondertusschen de geestelike betekenisfe deser dingen / en het opzicht dat ze op den Messias en zyne genaade hadden / maakten dat de geloobige dat jok, zijnde in zich zelven swaar, en affouderlijch van Christus arm en onnut, wackerlijch opnamen / en met blydschap doogen.

XII. 2. In die Dienstaarheyt is geweest een verwyf van kindsheyt: dewyl se geheel een kinder-onderwijs was / Gal. 4: 3. het welke upt slepne lesjes bestont / hoeaanige den kindertjes worden booygheleven / En raakt niet: noch en smaakt niet, noch en roert niet aan, Col. 2: 21. Over welke plaatse THEOPHYLACTUS aardighlyk segt: Siet ook dit, hoe hy haar stilwygende doorstrykt, seggende, word met insettinge belast. Want, segt hy, gy lieden zyt nedergeleeten, als kinderen, die onlangs hebben beginnen te leeren, ende men seyt u voor, en schryft u voor, wat gy doen moet.

XIII. 3. Wasser ook in een middelmuur des afscheydels, welke haar niet alleen onderscheyde van andere volkeren, en wegnam de blydschap / die upt de gemeenschap der Heydenen met God anderszins soude voorgekomen zyn / maar die haar ook eenigzins afwerde van een gemeensamen toegang tot God. Eph. 2: 14, 15. De Apostel schynt te zinnespelen op het tweevoudige besloten park des tempels: waar van het buytenste, binnen welke de Joden, die reyn waaren / te saamen quamen om haaren Godsdienst te oeffenen / een schuttinge had / in welke pilaartjes even wyd van malsanderen staande met Grieksche en Latynsche letteren eenige woorden geschreven waaren / waar mede te kennen werd gegeven / dat het geen vreemdeling geoorloft was / op hals-straf, binnen die schutting in te dringen / en in het binnenste in te breeken. Vergelykt wasser in het binnenste besloten park een andere schuttinge zijnde de eerste geest / waar dooyt het volk van den ingank des tempels en het Voorhof der Priesteren, die in het selve haar heylig tempel-werk deden / afgesloten werd. Het welke upt Josephus LUDOVICUS CAPPELLUS aangemerkt heeft over deze plaatse. Vergelykt hier mede

de het gene te lesen is by *Const. L'Empereur ad Tit. Midast. Cap. 2. §. 3.* en *Selden. de Jure Nativ. Lib. 3. Cap. 6.* Het deze beyde muuren of schuttingen vergelykt d' Apostel ziet wel de Ceremonien, die den Heydenen van de Joden afgescheydeden / (upt welken hoofde zy de schuttinge van het eerste besloten park gelijck waaren) en de Joden selve eenigzins van God, en van een gemeensamine toegang tot hem. Want haar wierd belast van verre te staan / en niet God / die zich in het binnenste heylighdom verborgde / omt de verzoeninge der sonden / niet als door den Priester te handelen. En in dezen deele worden de Ceremonien niet het laatste besloten park vergeleken.

En vyandschappen.

XIV. 4. Doet 'er by / dat d' Apostel de Wet der geboden in insectingen bestaande een vyandschap noemt / om dat se in zeeheren opzigt een sctencken waaren van vyandschap. soo tusschen God en de Menschen, als tusschen Israël en de Heydenen. Want in haare Wettische betrekkinge waaren de Ceremonien een merckteken van den haat waar mede God den sondigen mensche volgens zyne natuurlijcke rechtveerdigheyt vervolgt: dooz soo veel onse strafschuld dooz deselve wierd beteeckent / en het noodsaakelijck was dat de mensch dooz die scteplichten wierd ontfondigt en gereynigt / dooz en al eer het geoorloft was niet hoope van vergiffenis tot God te naderen. Ook baarden zy een onderlinge verachtinge en haat der Joden tegen de Heydenen. De Joden hoovaardig zijnde op de Kerkgewoonten van God ingeselt / verachteten de Heydenen welke slaafsche onderhouden waaren van menschelyke, ja ook Duyvelsche bygelooovigheden. Van de Heydenen wederom werden gehaat / en belacht / ja ongerpint geoordeelt vele Ceremonien der Joden, gelphetwys upt *Tacitus* en andere openbaar is. En hier upt quamen dooz onderlinge haatingen / en vyandschappen deser natien: welke vyandschappen dooz deze wet der onderscheppende scteplichten geenzins geboden zijn (dat zy verre) maar nochtans dooz deselve gelijck als bevestigt. En deze verzoeninge van gemoederen was soo groot / dat de Godsalige selve het een Jode oordeelden ongeoorloft te zyn, zig digt te voegen, of te komen by een vremden, *Hand. 10: 28.*

Eyndelyk een Handschrift.

XV. 5. Epndelijck was in de Godsdienst der Ceremonien een Handschrift, het welke haare onderhouders eenigzins tegen was / *Colloff. 2: 14.* Van welke zaak *Calvinus* ziet geleerdelijck geredeneert heeft / soo elders / als ook in *Institutionibus Lib. 2. Cap. 7. §. 17.* Dat niemant hem in de verklaringe van deze zaak voldaan heeft getuygt by in *Commentario ad Colloff. 2: 14.* Maar ik vertrouw, segt hy / dat ik de rechte zin gevat hebbe, indien my nochtans toegestaan word waar te zyn, het geene elders waarachtelyk van *Augustinus* gescreven is, ja 't geene hy upt de klare woorden des Apostels gehaakt heeft, dat in de Joodsche Ceremonien meer geweest is een belydenisse der

mis-

misdaaden alseen *versoeninge*. Want wat deden zy met de *Offerhanden* anders, als dat se zig beleden des *doods* schuldig te zijn, die in haare plaats *straffe-afweerende offerhanden* stelden? Wat met de *reynigmakingen*, dan dat se betuygden dat se *onreyn* waaren? Alsoo wierd van haar dikwils vernieuwt het *Handschrift* van haar *misdaad* en *onreynigheyt*: de *betaalinge* was in de betuyginge niet. Met regt noemt se dan d' *Apostel Handschriften*, die haare onderhouders tegen waaren: nademaal se door deselve haare verdoemenisse en onreynigheyt in het openbaar ver-
 Telden.

XVI. Welke dingen nochtang alsoo niet te verstaan zijn / als of de geloovigen door het afvoerden van dit Handschrift verbonden wierden / om Gods rechtveerdigheyt in eygen persoon te voldoen. Want dat zoude stryden tegen de belofte der genaade, welke gegrond was op het onherroepelyk Borgschap Christus / het welke van de Vader was aangenomen / en welker onafschepdelijke byzt was de strafvryheyt van den voornaamen schuldenaar. Maar door het schypben van dit handschrift beleden zy twee dingen. 1. Dat se onreyn waaren / en alle verdervinge waardig, indien zy in zich zelven aange-merkt wierden: en dat se het verderf niet en konden ontvlieden, ten zy dat aan Gods rechtveerdigheyt voldaan werd. 2. Dat die voldoeninge noch niet te wege gebracht was; dat de waare versoeninge, door welkers kracht zy gerechtheerdigt moesten worden niet en was geschied. Tot soo verre was dit Handschrift haar tegen. Maar om dat / gelyk ik dikwils hebbe vermaant / de Ceremonien, behalven de Wettische betrekkinge / ook een Evangelische betrekkinge hadden / soo wierden de geloovigen door het gebruik van deselve te gelyk versterkt in het geloof van den Messias, die komen en voer haar voldoen zoude. En alsoo was het Handschrift haar alleenlyk eenigzins tegen. Want gelykterwys het zelve toonde dat de voldoeninge noch niet en was geschied; het welke tegen haar was: alsoo versterkte het haar / dat de voldoeninge nimmermeer van haar zoude gescheit worden / maar sekerlyk volvoert worden van den Borge; het welke waarlyk zeer veel voor haar was.

Het welke nochtans niet als eenigzins Israël tegen was.

XVII. HET VYFDE in het welke het Oude Testament misder is als het Nieuwe, is de Geest die na de dienstbaare huyshouding geboort was / welken Paulus noemt DEN GEEST DER DIENSTBAARHEYT, waantert hy schryft aan de Romeynen Cap. 8: 15. Want gy en hebt niet ontfangen den Geest der Dienstbaare-
 heyt wederom tot vreesse. Alwaar het derde WEDEROM een onderscheydende tegenstellinge beteekent / waar door de tegenwoordige toestand der Christelyke Kerke tegen de voorgaande toestand der Israëlitische Kerke gestelt word / gelykterwys de opkleggers door gaans aanmerken. Maar alsoo verklaaren zy de gantsche kracht van dat deeltje niet. Als oordeel aldus. De Romeynen nu geloovige geworden

5. Gebrekkelykheyt. De Geest der Dienstbaare-
 baareheyt.

zijnde waaren tot een lichaam met het geloobige Israël t'saamgegroeft / Eph. 3: 6. Want in Christus word alles wederom tot een vergadert, Eph. 1: 10. Deze heeft deze beyde een gemaakt. Eph. 2: 14. en gewilt dat de geloovigen uit de Joden, en de geloovigen uit de Heydenen door het eene zaad Abrahams geteekent zouden worden / Gal. 3: 16. En daarom het gene dat van ouds aan Israël gegeven was / wierd gehouden ook aan haar gegeven te zijn. En indien / na dat de bypheyt van een aangenaamert Testament verkondigt was / de Heydenen de oude voet-pers der Israëlieten aantrokken / soo werden zy gesegt tot de dienstbaarheyt weder te keeren. Hoe keert gy u achterwaarts, of WEDEROM, tot de zwakke en arme eerste beginselen, welke gy WEDEROM VAN VOOREN AAN wilt dienen? roept Paulus den Galaten toe Gal. 4: 9. In dezen zijt honde dan ook tot den Romeynen gesegt worden: gy lieben die nu geloovigen zijt / en onder den N. T. levende / en hebt niet wederom ontfangen den Geest der Dienstbaarheyt / of den Geest der Dienstbaarheyt wederom tot vrees: hoedaanigen Geest de Geloovigen des O. T. met welke gy een lichaam getoonden zijt / gehad hebben / en hoedaanigen gy in en met haar haddet.

Die groot-ter vrees, als wakkermoedigheyt werkte. XVIII. **W**onder die Geest der Dienstbaarheyt, soo als hy nu van ons aangemerkt word / is de Goede Geest Gods, werkende in die gene die tot het O. T. behoorden / gelijk als het met de dienstbaare Huyshoudinge van het zelve over een quam. Het is openbaar / dat onder den O. T. die dingen die de Wet en haare verschijkingen aangingen zeer dikwils en zeer klaar herhaalt / en met groote wonderteekenen / en vreeselpke en aan aller oogen baarblphelpke oordeelen / bevestigt zijn: maar dat de andere dingen die tot het Euangelium behooren / en vrymoedigheyt en wakkerheyt konnen baaren / spaarsaamelyker, ja onder een raadsel voorgestelt zijn. De Geest dan / wiens werk het is de uytterelike voorgeselde woorden Gods op het gemoed te drukken / en inwendiglyk krachtig te maaken / heeft zich na die dypshoudinge gevoegt / en heeft gemeenlyk meer schyzik gewerkt / door de Wet, die daaglyks in de ooren klonk / als wakkermoedigheyt / door de Leere der Genaade, die spaarsaamelyker en dypsterlyker gepredikt werd.

En maak-te dat de godsalige het jok des vleeschelyken gebods in den Geloove ondergingen. XIX. **D**aar en boven / nademaal het een groote dienstbaarheyt is zich zelven te vermoeien in het sojgbuldig onderhouden van de Wet des Vleeschelyken gebods, soo verdient de Geest / welke maakt dat se deze dienstbaarheyt gaarn en in den geloove ondergingen / op een byzondere wyse een Geest der Dienstbaarheyt genoemt te worden. Zijne werkingen nu in de geloovigen waaren deze. 1. Leerde hy haar / dat het rechtvaardig / goet voor haar / heetlyk voor God / over een komende met de Bedeeling van Gods Verbond was / de dienstbaarheyt van de eerste beginselen der werelt / zijnde van God geboden /

boden / gaarn te ondergaan. 2. Dief hy haar aan om na de verborgenheit dezter dienstbaarheyt neerstiglyk te onderzoeken / en in de schorseder Ceremonien niet te blyven hangen. 3. Boog hy de wille der geloobigen / om gaarn en in den geloove alzo te dienen / hygende onderruffchen na de byzheyt van een gelukkigert eeuwte.

XX. Welke Geest / deze dingen in haar werkende / wel een wpt. Die Geest nemende gave Godts was / overeenkomende niet die leef-tijt; maar was een nachtang een veel minder gave als daar is die Geest der louteren genade goede gave en vryheyt, leerende / dat het jock is gebroocken, het Handschrift Gods, min-gescheurt, en alzo opwelkende om een Redelyke Godsdienst / der noch-tans als de welken alleen hy gebied / met een byzlyke wakkerheyt te oeffenen. Geest der

XXI. Wederom zeggen wy tot waarschouwinge / dat deze dingen Geest der volle vry- van ons niet en worden gezegt in dien zin / als of wy wilden dat de Geest Gods in de geloobigen des O. T. niet anders als een Geest der Dienstbaarheyt geweest is: ofte als of hy niets dat op zijn wyse Waar-schouwina, ge. Dienstbaar zoude konnen genoemd worden / nu ook zoude werken in de gelovigen des N. T. Het tegendeel van beyde hebben wy in het voor-gaande hoofdstuck bewesen. Wy en oordeelen ook niet dattet geen andere werckinge van den Geest der Dienstbaarheyt zijn als die / wel-

ke wy nu hebben verhaalt / om dat dese alleen tot ons oogmerk dienden. Dit willen wy alleenlyk: dat de werckingen van Gods Geest onder het O. T. vergeleken zijnde met de werkingen van den zelve Geest onder het N. T. gemeenlyk smaaken na pet dat meer dienstbaar is / als dat het met de volle vryheyt van Gods kinderen overeen zoude komen: hoft-om / datse geboegt zijn geweest na die staat / in welke de erfgenaam een kindt zijnde niet veel van een dienstknecht verschildt. Het zy ons geoorloft dit te beslupen met de woorden van *Calvinus*, die wy gantschelyk onderschryppen. 4 Maar 4 Inst. Lib. hier komt het in het kort op uyt, Dat het Oude Testament vrees en bevinge de conscientien aangejaagt heeft: Dat het door de gunste van 2. Cap. 11. het Nieuw geschiedt, datse met blydschap aangedaan worden. Dat het eerste met het jok der Dienstbaarheyt de conscientie gebonden heeft 5. 9. gehouden: datse door de mildadigheyt van dit ter vryheyt worden los-gelaaten. By zoo verre men ons uyt het Israëlitische volk tegenwerpt de Heylige Vaderen, dat het openbaar is datse den zelve Geest des Ge-loofs met ons gehad hebben, en datse bygevolg aan dezelve vryheyt en blydschap deelachtig geweest zyn: zoo antwoorden wy, dat geen 6. Gebrec- van beyde van de wet is voortgekomen. Ten anderen zullen wy ont-kelykheyt, kennen, datse met den Geest der vryheyt alzo begiftigt zyn geweest, Een spaar-samer datse niet eenigfins een vreeze uyt de wet en dienstbaarheyt gewaar-saamer zyn geworden. Siet het overige na. maate van

XXII. TEN SESDEN. Onder den O. T. is ook geweest genade. EEN SPAARSAMER MAATE van gaven DER GE- In Uyt-NADE: 300 ten opzichte van Uytbreyinge, als ten opzichte van breydinge.

Overvloedigheyd. Dat de Uytbreydinge zeer enge is geweest blyft hier uyt. 1. Om dat God sich aan het Israeltische volck alleen mededeelde/ het welke hem geworden is tot een deel en tot het snoet zyner erve. Deut. 32: 9. Ondertusschen liet hy de andere volckeren, als offte met hem niet te doen/ en geen gemeenschap met hem hadden/ in de ydelheyd wandelen. Hand. 14: 16. Soo datte/ alffe vervreemd waren van het burgerschap Israels, zo oock vreemdelingen waren van de verbonden der beloften, geen hoope hebbende, ende zonder God in de wereld. Eph. 2: 12. De duysternisse bedeckte de aarde, ende donkerheyd de volckeren; als de Heere over Israël alleen opging. Jes. 60: 2. 2. In dat eene Israeltische volck waren weynige aan de zaligmakende genade deelachtig. 1 Cor. 10: 5. In't meerderdeel van haar en heeft Godt geen welgevallen gehad. Daarom zepde Moses tot het gantsche volck/ hebbende zjhr ooge op der zelviger saltsche menigte/ Deut. 29: 4. De Heere en heeft u lieden niet gegeven een herte om te verstaan, nog oogen om te zien, nog ooren om te hooren: want die geene aan welke deze genade was betwefen/ met de andere vergeleeken zjnde/ maakten geen getal.

En Overvloedigheyt.

XXIII. Indien wy sien op de Overvloedigheyt, zoo was de mate der genade doorgaans minder. 1. In kennisse der Geestelicheit berbozgentheden. Want het was betaamende/ zoo lange de zonne der gerechtigheyt noch niet was op-gegaan/ datter niet en was nochte zoo grooten glans van openbaringe/ noch oock zoo grooten scherpsinnigheyt om te verstaan. Daarom teekent Paulus deeze kleynheyt van verstand met den naame van Kindsheyd. Staaltjes van een groote domheyt komen ons doorgaans voor/ zelfs in de Discipelen des Heeren. Jes. 42: 19. Wie isser blind dan myn knecht? en doof gelyck myn bode dien ick zende? wie is blind, gelyck de volmaakte? en blind gelyck de knecht des Heeren? 2. In rijkdom van Geestelicheit vertroosting. Het welke uyt die dingen/ die wy van de manier der Hupshoudinge/ en van de werckinge des Geestes/ welke sich na die Hupshoudinge doegde/ boven gezegt hebben noodzakelyk volgt. 3. Heyligheyd. En dit hangt oock aan de voorige dingen. Want waar een minder overvloed van Geestelyk licht is/ een minder stroom van Gods liefde in de herten uptegooten/ een minder gemeensaamheyt van vrendschap met Godt/ daar moet na proportie oock een minder mate van Heyligheyt zyn.

Mits dat de vergelykinge behoortlyck gemaakt zy.

XXIV. Welke dingen nochtans geensins daarom van ons gezegt worden/ als of wy de gemeene geloovigen des N. T. zouden durven of boven die Oude Heiden verheffen/ of niet die even gelyck maken. Want hoe weynige worden 'er doch in de Christelyke Kerke gebonden/ die in uytinnentheyt des geloofs met Abraham zoude mogen vergeleeken worden? In licht van kennisse met de Propheten, welke heden de gantsche wereld verlichten? In overvloed van vertroosting.

oefeningen en uytmuntendheit van Heyligheyt met David, welcke een man na Godts herte gewees is / en zoo dikwils met een ziele die in Gode van vreemde opzorging / vrolieke liederen gesongen heeft. Want hier wordt niet gevraagd / wat genade de Heere aan weinige bevoezien heeft: maar wat gewoonlike bedeeleinge hy in het ganse volk gehouden hebbe. Men moet Gemeeynte met Gemeeynte, Propheten met Apostelen, de Oude Helden met de Bloedgetuygen des Nieuwen Verbonds / en gemeene gelovigen met haars gelyke vergelycken.

XXV. Het zal niet ondienslig zijn / by derse gelegentheit te ver- De Minst klaren het gene de Heere segt / Matt. 11: 11. Voorwaar segge ik in het Koninkrycke u, onder de genede die van vrouwen geboren zyn, en is niemant opge- ninkrycke staan meerder dan Johannes de Dooper: Dog die de minste is in het Kon- der heme- minckrycke der hemelen, is meer dan hy. Niets groots zeggen zy / len. Matth. 11: 11. be- die met zominge der Oude dooz het Koninkrycke der Hemelen ver- teekent niet fraande de staat van de Zegepraalende Kerke, dit den sin van Christi Een Geluk- woorden maachen: De Minste Gelukzalige in den Hemel is Meer- saligen He- der, dat is / gelukzaliger / volmaachter / uytmuntender / heerlicher meling: als Johannes, zijnde derze als noch een sterveling en Keyser: Want wie weet niet / dat de staat van het Hemelsche Vaderlandt voortreflicher is als de vreemdelingschap op aarde? Maar om dat dit dooz sig zelven klaaren bekent was / zoo was het niet van node dat de Heere met zulken bevestiging / en als of hy wat wonders bevestig- de / dit verkondigde.

XXVI. Nadat komense aan de sin des Heeren / welke dooz de Maar liever Minste in het Koninkrycke der hemelen meppen aangewesen te zijn de Minste de minste dienaars der Christelike Kerke, welken het gegeven is het der Aposte- Euangelium der vervulling te verkondigen. Dese wordt vergeleec- len, of der ken met Johannes, niet ten opsichte van wetenschap / heyligheyt / of Dienaaren diergelyke gaben; maar ten opsicht van de bedieninge, gelyck des Nieu- Johannes selve met de voorgaande Propheten. Want Johannes is wen T. meerder geweest dan die alle / om dat hy was de naaste Voorlooper en Bruyloft-gesel van de Messias, en den zelven als tegenwoordig met de binger toonde. Wederom is ten dezen opsichte meerder als Johannes pder verkondiger des Euangeliums, welke niet alleen ver- kondicht dat Jesus gebooren is / maar ook dat hy is geitorven, en op- gewekt, en ten Hemel opgenoomen, en aan de regterhandt Godts geseten, en dat het Koninkrycke der Eerheyt gelukkigli van hem is opgerecht. Het en is derhalven zoo ziet geen vergelyckinge van personen in haare hoedanigheden, als wel van bedieninge. De Bedieninge van Moses en van de andere Propheten zoude men niet on- gerpindelik mogen vergelycken by een naet, die met vele vooz zeggingen van Christus gelyk als met zeeckere sterren onderschey- dentlick is verciert: De Bedieninge van Johannes by den dageraat, wanneer

wanneer de Sonne noch niet opgegaan zijnde / maar nochtans scheidende na de Klim / de Hemel door eenigh licht begint wit te worden : Doch het Evangelium by den dag , wanneer de Sonne opgegaan zijnde alle dingen met een zeer zuiver en zeer helder licht verduist.

Of Christus selve.

XXVII. Het kan nochtans wonder schijnen / dat de Heere Jesus / die in dit zijn gantsel gesprek alle voortreffelijke dingen van Johannes getuigt / terstont daar op niet min als zulks zoude verwacht hebben / hem minder maakt als de minste zijner discipelen. En daarom hebben sommige der Oude grootdeelt / datter liever een vergelijkinge wordt gemaakt tusschen Johannes en Christus : die sig zelven zonde noemen μικρότερος, dat is eegentlijk / den minderen in het Koninkrijcke der Hemelen / of om dat hy zooudanigh was na het geboelen der menschen ; of liever om dat hy minder in ouderdom , en later in bedieninge was. In welken sin Jacobus de soone van Alphéus genoemd wiert : μικρός, de kleyne, Marc. 15: 40. dat is / de jongere, ten opsichte van Jakobus Zebedéi soone / welke de grooter genoemd wort. Dit soude van Christus hebben willen zeggen / dat Johannes wel meerder was als alle de andere Propheten ; maar niet die groote Propheet, niet de Messias, het welke sommige doch verkeerdelych meynen : Luc. 3: 15. Maar dat HY die was / welke hoewel hy minder was als Johannes in ouderdom, en oock later in de verkondinge van het Koninkrijcke der Hemelen / nochtans in waardigheyt zeer veel boven hem uptmuntede. En alzo zoude dit zeggen Christi met het getuigenisse Johannes van sich selve en van Christo zeer wel overeenkorten / Joh. 1: 15. Die na my komt, is voor my gestelt, want hy was eer dan ick. Alzo byhang vatten derse zaak Epiphanius tegen de Gnostici, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Clarinus, Zegerus, Salmero, Jansenius, en andere; van welker geboelen ick bekenne dat ick niet vermt den.

7. Gebrekelykheyd. Een dorst na een beter staat.

XXVIII. TEN SEVENDEN. Alle derze dingen te zamen genomen zijnde / verwekten in de Oude Kerke een brandende BEGEERTE, en zeecken HONGER, en DORST na een beter staat / welke Godt met de komste des Messie belooft had. Want nademaal meest alle dingen die tot noch toe haar verleent waren zelve getuigenisse van haar onvolmaaktheyd gaven / en ondertusschen beter goederen haar van verre vertoont wierden / zoo en konden zy zonder verachtlinge van Godts genade niet nalaaten na dezelve te verlangen. Al wat Gods goedertierenheyt tot noch toe aan haar vergunt hadt / byzonderlyk als daar dierbaarder beloften byquamen / was eer bequaam om haar dorst te verwekken als om haar doofte te lesschen. Selfs Abraham, aan welken God sich zelve zoo gemeensamenlyk openbaarde / heeft met verheuginge verlangd den dag Christi te zien, Joh. 8: 56. De gansche Gemeente riep upt: Och dat gy de Hemelen scheurdet, dat gy nederquaamt? Jes. 64: 1. Och dat gy my

my als een Broeder waart, fuygende de borsten myner moeder. **Woojl.**
8: 1. Dat is/ och dat gy des vleesches en des bloeds deelachtig
 gewoorden zijnde / in het midden van onze vergadering u liet sien /
 in gemeenschap aan den zelven Godsdienst! Geen beter uitlegger
 van deze wensch konnen wy hebben als den Heere zelve / **Matth.**
13: 17. Voorwaar ick zegge u, dat veele Propheten en rechtvee-
 digen hebben begeert te sien de dingen die gy ziet, ende en hebbense niet
 gezien: en te hooren die dingen die gy hoort, ende en hebbense niet
 gehoord. De oude Vaders genoten wel met een gerust en byolph
 gemoedt de Goddelijke genade/ wetende dat deselve haar genoeg-
 saam was ter saligheyt / en verheerlijkten Godt om deselve / en
 dankten hem / maar nochtans / om datter een beter staat van verre
 vertoont wierdt / strekten zy sich ook met haar verlangen daar na
 uyt. Deese alle zyn in het gelove gestorven, en daarom gerustelikh
 gelukzaligh: maar hebbende de beloften niet verkregen, maar de-
 selve van verre gezien, soo hebbense deselve nogtans vastelph geloofd
 en omhelst. **Heb. 11: 13.**

XXIX. Ik soude hier toe niet durben trekken **Deut. 29: 19.** het Nieuwe
 welke gemeenlyk in het Nederlandsch aldus overgeset woordt / om Verklarin-
 de dronken te doen tot de dorstige, ofte om de bevochtigde te doen gen der
 tot de dorstige: even als of hier aangewesen wierdt de tweederlye Mosaïsche
 staat der Gemeynthe, de staat van Dorst, onder het Oude, en de spreekwys.
 staat van Bevogtinge, onder het Nieuwe Testament: en de bevog- De Dron-
 tigde te doen tot de dorstige, soude zyn / de Gemeynthe die door de be- kene te
 schijninge der beloftenisse versadigt is te brengen in den staat van de doen tot
 dorstende Gemeynthe, de Gelovigen des N. T. te beswaaren met de de dorst-
 ige.
 oude Ceremonien: en volgens een andere betekenis van het
 woordt **SEPHOOTH**, te verderven de versadigde met den dorsti-
 gen, daar toe te arbeiden dat Godts bondtgenoten worden verdaan/
 eerselph als zy de zaligheyt Godts verwagten, daar na als zy het
 Evangelium der zaligheyt zullen hebben aangenomen. Zy welke
 uitleggingen een derde gedaan woordt / in desen sin / Dat de versadig-
 de den dorstigen soude verderven: dat is / dat die gene die sig valsche-
 lyk schynen versadigt te zyn / in den tydt der verwagtinge de dorstigen
 souden onderdrukken / sullende daar na de versadigde quellen. En
 deese dingen worden alsoo geboegt / datse t'saamen genomen zijnde
 de geheele sin der woorden uptmaaken. Niet over kan men na sien
Utem. Mosi 9. 121-138. En den *Lexicon* op het woordt **nr.** Maar ik
 oordeel / gelph deese uitleggingen gantschelyk nieuw zyn / datse al-
 soo ook byziet zyn van de sin van Mozes, om deese redenen.

XXX. 1. Om dat Mozes met deese woorden beschryft de rede- Welke
 reering van een Afgodist, wiens gemoedt sich afwendt van den Hee- quaadt ge-
 re Godt / om de Goden der Heidenen te dienen / en verswoeren heb- keurt wor-
 nende de dyerse van den grooten Godt / de be-eedigingen van het ver- den.

pppp

bondt

houdt betracht / en niet tegenstaande deselve zich vrede belooft: berg 18. en 26. hoedaanige die gene waaren van welke Jer. 44: 17. gesproken word. Maar soodaanigen Afgodist zoekt geen ding minder upt te werken / als de vrye geloovigen des N. T. te drijven na het jok der Mosaïsche dienstbaarheid, het welke hy zelve afgeworpen heeft en haat. 2. Die gene dien Moyses vertoont is van een doorbrekende Godloosheyt, welke hy zelve niet en ontbepnt / en een openbaare betrachter van God en Godsdienst: maar die gene / die de Vermaarden Uprlegger inepnt dat hier beteekent worden / vertoonden een groote schyn van Heyligheyt, en bemantelden alle haare handelingen met een boozwensel van Godsdienst: gelijkewijs upt de Evangelische Historie bekend is. 3. Indien de dorstige betekent de Gemeente des O. T. en de Bevogtigde de Gemeente des N. T.; soo zal de bevogtigde te doen tot de dorstige niet anders betekenen / als de Gemeente des N. T. te doen tot de Gemeente des O. T., en die beyde t'saam te voegen. Dit getuygt de Schryfture dat dooz Christum gedaen is / Eph. 2: 13. en 3: 6. Maar wat anders betekent / de Versadigde te doen tot de dorstige, wat anders / de Versadigde te brengen in den staat van de dorstige. Nergens worden de Wederspannige Overaars der Ceremonien gesegt de bype Christenen zich bygevoegt te hebben / maar wel / die van zich afgescheyden: en wyt de synagoge geworpen te hebben / Jer. 65: 5. en 66: 5. 4. Nademaal de letterlyke zin maar een is / soo word tegen alle regelen van een rechtmaatige verklaringe gesegt / dat het woord SEPHOOTH in deze zelve reden, genomen kan worden ten deele booz verderven of vernielen, ten deele booz t'saamenvoegen en t'saamenkoppelen: en het Hobreeusche deeltje ETH, ten deele booz GNIM, dat is / met, ten deele booz een teeken van een *Accusativus Casus*. Wat anders is het onder een generaalte betekenis van een woord meer dingen die tot deselve betekenis behooren te behelfen; wat anders aan het selbige woord betekenisfen die seer verscheyden of rechtstrydig zijn gelykelyk toe te schryven / het welke bukten alle reden is. Indien SEPHOOTH hier beteekent byvoegen, soo en beteekent het niet verderven. Indien ETH beteekent met, soo en is het geen teeken van een *accusativus*. 5. Wat isser byzonder / als wanneer gy niet veel woorden beweert hebt / dat de Versadigde betekent de Gemeente des N. T. en dat dooz de Dorstige die verstaen word die met Ceremonien gedrukt is, terfont de saake een andere swaep te geven / en de woorden in dezen zin te veranderen / dat de versadigde verderven den dorstigen, dat is / dat de Joden die Overaars zijn van de uptgedien der Ceremonien, en zich schynen versadigt te zijn / die gene zouden vervolgen welke hygen na Christum. Wat is wit te veranderen in swart / soo het dat niet en is? Kan'er wel perweg ongerijnder bedagt worden / als dat een woord te gelyc soude betekenen de Christelyke

ke Gemeeynte die vervolginge lyd, en de vergaaderinge der quadaardige Joden die deselve vervolgen? En nochtan in soodanige verdigtselen behaagen zich de geleerde Jhamen.

XXXI. Welke is dan/ zult gy zeggen/ de eygen zin van Moſis De eygen
woorſden? Ik meyn waarlyk dat ſe eenboudig is en van ſelfs den
Leerſ ontmoet. Als yemant een ſchelmſtuk/ dat hy in zyn gemoed
voorgenomen heeft/ met vermaak uytvoert/ ſoo ſegt men voór een
ſprekwoorſde dat hy het onrecht indrinkt als water, Job. 15: 16.
Een Godloofe ziele ſnoode dingen voór hebbende/ en ſcherp lettende
op bequaame gelegentheyt om deselve uyt te voeren/ is gelyk als
dorſtende na het quade. Maar als ſe het voorgenomene uytvoert,
vult ſe zich op met Duyvelſche leekernpen/ ende word gelyk verſa-
digt of dronken. Verhalven de dronkene of verſadigde te doen tot de
dorſtige, is niet alleen te branden in begeerte om quaad te doen/ maar
ook die begeerte voór ondeugende daaden te vervullen; ende het ge-
moed dat na verkerde dingen begeertig is tot verſadinge tot te vol-
doen. Dit doen de veragters van den Grooten God/ welke in haare
ſchelmſtukken ſorgeloos zijnde/ de hovaardigen gelukkig roemen/ ende
haar toorneloofe begeerlykheden in alles opvolgen. Soodanige nu
beſchryft hier Moſes. Soo deze uytlegginge yemant niet en voldoet/
dien wyſe ik boven alle andere aan de Uytleggingen van LUDO-
VICUS DE DIEU, zijnde een zeer Geleerd Man/ die over deze
plaatſe wijsdloopig is.

XXXII. Niet minſchijnſe van de meyninge van Zacharias af Zach. 9: 11.
te dwaalen/ welke oorſdeelen/ dat hy den ſtaat der Vaders des O. T. word Uyt-
vergelijkt by een kuyl daar geen water in is, Cap. 9: 11. Want geleg.

1. Die ſelbige Vaders hebben geſongen Ps. 23: 2. Hy doet my neder-
leggen in graſige weyden, hy voert my ſagtkenſ aan zeer ſtille wateren.
Het welke van een kuyl daar geen water in en is zeer veel verſchilt.
2. Wy nemen voór een zeer baſe regel van uytlegginge aan/ het ge-
ne de Broeders gewoon zyn dikwils te herhaalen/ dat de woorſden/
ten zo dat 'er petweg in de weg is/ in haar volle nadruk moeten ge-
nomen worſden. Maar de nadruk is veel grooter/ indien wy voór
de waterloofe kuyl verſtaan de ſtaat van een onherboren ſondaar/ wel-
ke ſoolange hy in zich ſelven bukten Chriſtum is/ alle dingen die trooſt
kunnen aanbrenghen/ en den dorſt na de gelukſeligheyt ſtillen/ gant-
ſchelp derſt. En niets iſſer waarom wy dit alſo niet en ſouden
uytleggen. Want daar word gehandelt van dat gene/ dat verworpen
is voór Chriſti bloed, het welke is het bloed des verbonds, ofte des
Nieuwen Teſtaments/ en vergoten is niet alleen om weg te nemen het
ſok der ceremonien, maar wel allermeeſt om de dienſtbaarheyt der
ſonde te niete te doen. Waarom ſullen wy die dingen die 'er geſegt
woorſden intrekken tot het gene dat minder is/ daar de woorſden niet al-
leen toelaaten/ maar ook raaden/ ja ophang dwingen/ dat wyſe

pppp 2

uytleg-

uptleggen van dat gene dat meerder is? 3. De Propheet vertrooft hier de treurige Zions, en belooft haar verlossinge van dat quaad waar mede zy voornaamelyk gedrukt wierden / en waar voor zy een geneesmiddel van den toekomenden Messias verwagteden: Dit nu was niet de Dienstbaarheyt der Ceremonien, welke weynig of geen troost bybrachten; maar liever de afgrond der Geestelyke elende, waar in haar de sonde van boven neder geworpen hadde. Welkers jok / onder den Quelgeest den Duyvel, onepndiglyk swaarder is als het jok der kerplichten dat van God opgelegd is. 4. Hoewel de Ceremonien, als se in zich zelve aangemerkt worden en affonderlyk van Christo, zelfs niet een dzoppel van waare vertroostinghe hebben konnen toebrenghen: nochtans zijn de Waders daarom niet geweest in een waterloose kuyl. Want het geen zy niet en konden scheppen upt de Ceremonien, dat dyonkense upt de bloeden der Goddelike genaade, welke bloepden upt een geduurige spynkader / name-lyk upt Christo, op welken haar geloof van verre sag. Wy durben derhalven niet seggen dat de oude staat der Waderen een waterloose kuyl geweest is: hoewel wy met de Schryfture stellen dat se een dorst na beter goederen hebben gehad / alsoo nochtans dat de waderen der saligmaakende genaade tot noodsaakelyke vertroostinghe haar niet en hebben onthoochen.

VEERTIENDE HOOFSTUCK.

Van de Verouderinge des Ouden Testaments.

Kort begrip der saaken die te verhandelen zyn.

I.

In nu obergig dat wy spreken van DE VEROU-
DERINGE DES OUDEN TESTA-
MENTS, ofte van de afschaffinge dier dingen die
ertijds / als schaduwen, en Voorbeelden, en Waar-
teekenen van de Messias die komen soude / den Gena-
de-verbonden zijn bygevoegt. Om deze sasse uptvoe-
riglyk te verhandelen zullen wy op deze ordje voortgaan. 1. Sullen
wy toonen dat de Oude Ceremonien van die natuur zijn dat se Gode
waardiglyk hebben konnen verouderd worden. 2. Sullen wy bewo-
sen / dat God gewillt heeft dat se waarlyk en metter daad verouderd
wierden. 3. Sullen wy leeren / dat se t'eeniger tyd hebben moe-
ten

ten verandert worden, en dat het niet en heeft kunnen geschieden dat het anders ware. 4. Sullen wy verklaren den Voortgang zelve / en verscheydene trappen der veranderinge.

II. Op dat wy van HET EERSTE beginnen. Dat het heel De Zede-
anders gelegen is met de Zedelyke Wetten, welcker geduurigheyt en lyke Wet-
Onderaanderspckheyt byten verschil is / als met de Ceremonieele ten zyn ge-
Insctingen, blijkt hier uit. 1. Om dat die gegrond zyn in de grond in
Natuurlyke en Onveranderlyke Heyligheyt Gods / welcke noot- de Natuur-
zakelyk moet zyn der Aedelijke Schepselen Dooybeeldt daarse sich na- lyke Hey-
fatsomereen moeten; en daarom niet en kunnen vernietigt worden / ligheyt
of Gods beeld zoude vernietigt worden: maar deese zyn gegront Gods, de
in de Vrye en onverschillige wille van den Wetgever; en daarom Ceremo-
alleenlyk goed om datse geboden zyn; en daarom konnense na de nieele in
verscheydene gelegentheyt der tijden / of voorgeschreven, of anders Wyl.
voorgeschreven / of gantschelyk niet voorgeschreven worden. Dit on-
derschepd is den Hebreuschcn Leeraaren niet onbekent geweest;
en hier is van daan gekomen de onderschepdunge van *Maimonides* In Praef.
waar mede hy onderschepd maakt tusschen Verstandelyke Geboden, Abbot.
welcker billigheyt den menscheleken verstande dooy sich zelve baar- Cap. 6.
blykelyk is / en door het gehoor begrepene Wetten, welker gant- Fol. 23.
schen oorspronk afvloeyt van het gehoor / het welke dezelve van col. 3.
Gods mond ontfangt. Van de eerste hebben de Wyse geseggt: In-
diense niet geschreven waren, dat het billyk zoude zyn datse geschre-
ven wierden. Van de laatste leert *Maimonides*: Indien 'er geen Wet
en was, de dingen die tegen deese stryden, zouden gantschelyk niet
quaad zyn.

III. 2. Om dat Godt zelve de Ceremonieele geboden om beele re- Dese wor-
denen dikwyls agter de Zedelyke steld / en gelykterwyls dezelve den meest
Maimonides aangemerkt heeft / dooy de Propheeten zeer meernigmaal achter die
de menschen bestraft / om haer al te grooten pber en al te groote naar- gestelt.
stighet in het aanbeyngen van offerhanden / en haer inscherpt / More Ne-
datse niet vooynamelelyk / noch om sich zelve beooyt worden / en voc. Part.
dat Godt zelve die niet van noden heeft. Alzoo spreekt Samuel, 3. Cap. 23.
1 Sam. 15: 22. Heeft de Heere lust aan brand-offeren, en slagt-offe-
ren, als aan het gehoorsamen der stemme des Heeren? Desgelychs
Jes. 1: 11. Waar toe zal my zyn de veelheyd uwer slacht-offeren? zeyd
de Heere. En Jer. 7: 22, 23. Ick en hebbe niet uwe Vaderen, ten da-
ge als ickse uyt Egyptenland uytvoerde, niet gesproken, nog hen
geboden van zaken des brand-offers ofte slagt-offers. Maar deze zaake
hebbe ick hen geboden, zeggende: Hooret na myne stemme, zoo zal
ick u tot eenen God zyn, en gy zult my tot een volk zyn. Over
welke plaatse *Maimonides* aanmerkt / dat het wonder schijnt / hoe
Jeremias Godt alzoo sprekende invoert / nademaal het grootste deel
der geboden outrent slacht-offeren en brand-offeren besig is; maar hy

pppp 3

antwoydt /

antwoogt/ dat dit het doelwit der woorden Gods is: Het Voor-
naame Oogmerk is waarlyk, dat gyliden my aangriipt, en geen
anderen en dient, op dat ik ulieden zy tot een Godt, en gyliden
my tot een volk. Maar dit gebodt, aangaande de offerhanden en
myn huys, is aan ulieden gegeven ten desen eynde, op dat gyliden
daar door tot u nut het andere soudet leeren. Gelykluydende plaat-
sen zijn'er seer vele/ Ps. 50: 9, 10, 11. Jer. 6: 2. Hos. 6: 6. Amos. 5: 22.
Indien dan Godt/ als die geboden noch in kragt waaren/ om der
selver al te vlytigen onderhouding de menschen bestraft; soo schryven
wy Gode niet onbetaamelgh toe/ betweertende/ dat het om siet ge-
wigtige redenen heeft konnen geschieden dat hy deselve gantscheelyk
afschafte.

De Ge-
meynte
heeft lange
veel Cere-
monien
gemist.

IV. 3. Hier by komt/ dat de Gemeente/ behoudens de Gods-
dienst/ het grootste deel der Ceremonien gemist heeft/ gelykterwyls
de Joden selve twee duysent jaaren vooz het geven van de wet tel-
len; waarom souden zy dan/ sonder nadeel van de Godsdienst/ deselve
Ceremonien, in welker oeffeninge dooz sig selven geen vlyghheit/
nog een gedeelte van Godts beelde is in het toekomende niet kon-
nen missen? Hier uyt blykt ten minsten dit/ datse tot het wesen van
de Godsdienst niet en geven/ en dat het een werk is van Godts
loutere Oppermagt, deselve of op te leggen in een minder getal/ ofte
vermeerderen, en sulx ook niet een nauwer toetrekkinge van haare
banden/ of gantscheelyk wederom te niet te doen.

Die dingen
die op de
eene tydt
wysfelyk
zyn inge-
stelt, kon-
nen op een
andere tydt
wysfelyk
afgeschaft
worden.

V. En om dese waarheyt aan te nenten soo moet hier geen hin-
derpaal zyn dit vooroordel/ dat het wel gevoeglyk is dat Godt som-
tijds nieuwe Ceremonien instelt/ op dat de Godsdienst netter, sier-
lyker, en ryker gemaakt worde; maar dat het alsoo geboegtyk
niet en is/ dat hy de dingen die eens van hem ingestelt zyn afschafte:
Want dat de instellinge van die Kerkplichten die daar na wysfelyk
afgeschaft worden/ en de afschaffinge van de Kerkplichten die wys-
felyk ingestelt zyn/ eben gelykelyk eenig gebrek van wysheyt be-
wysen. Maar men moet dese dingen geheel anders begrypen. Godt
heeft daar in wel sijn beelvdighe/ maar nogtans ook sijn stantva-
stige/ en sig selven altyt seer gelyke wysheyt betoont/ dat hy sig
na pder ouderdom zynet Gemeente geboegt heeft. Een eenvoudiger
en gemakkegher dienst past de eerste en tederste kindsheyt. Met de ja-
ziger Kindsheyt, maar die nogtans een kindsheyt, en dertel genoeg
was/ quam beter over een een strenger en Tugt-Meesterlyker onder-
wys. De volwassene en Mannelyke Ouderdom vereyscht een edele en
betaamelgh vryheyt. De Hemelsche Vader doet derhalven niets dat
zyn wysheyt onbetaamelgh is/ indien hy den Tugtmeester weggeno-
men hebbende/ den welken hy nogtans aan den minderjaargen
Soon wysfelyk gegeven hadt/ den volwassenen Soon niet vryheyt
wil laten hebben.

VI.

VI. Dooders / nademaal de Ceremonien niet om haar zelve in- Voorna-
 gestelt zijn / maar om war anders; gelyk wy *Maimonides* trefstont heb- melyk in-
 ben hooten belijden; 300 betrefst de zelve Wijsheyt / waar doofte dien de
 ingestelt zijn / datse / als de oorzaak der instellinge ophoud, ook oorzaak
 zelve ophouden. Maar dat / als de Messias is gekomen / die oorzake om welke
 hen ophouden om welke de Ceremonien ingestelt zijn / sullen wy sy ingetelt
 niet onwederleggelijke bewijzen te zijner plaats bevestigen. Nu zijn zyn op-
 wy noch daar mede besig / om te toonen dat de Ceremonien konnen houdt.
 afgeschafft worden zonder eenige / ja de minste smette van God's
 Wijsheyt en Staantvastigheyt.

VII. Maar laat ons nu tot HET TWEEDE Hoofdstuk voort De Cere-
 gaan: dat Godt gantscheijh **GEWILT HEEFT** datse te zijner monien
 tijd zouden ophouden. Het welke met de volgende bewijzen vast- zyn aan
 gemaakt word. Eerstelyk de instellinge zelve der Ceremonien leyde een volk
 ons daar henin. Want nademaalse gegeven zijn aan Een Volk, met met bepa-
 Bepaalinge aan een zekere staat van het zelve / en aan een See- linge aan
 ker Land, Stad, Tempel, 300 en is de meyninge van den Wetge- een zekere
 ber niet geweest / datse Alle die geene die hy zijner Saligmakende plaats en
 gemeenschap verwaardigt / Altyd, en Overal zoude verbinden. tyd gege-
 Maar alzo is het gantscheijh met de zaak gelegen. Doorgaans roe- ven.
 men de Hebreëen dat allenlijc aan haar volk gegeven is het Boek der
 Moïsche Wet / tot een erfenis van Jacobs gemeynthe, Deut. 33:4.
 En dit heeft God duydelyc bepaalt / aan haare Gellagten. Gen.
 17:7. Lev. 7:39. en 24:3. Maar dewijle deze geslachten nu dooz
 makanderen vermengt zijn / en dooz geenig zekker kenteeken de
 Leviten van de andere stammen, de Aaroniten van de andere Leviten
 onderkent konnen worden; 300 volgt dat die Wet ophoud welke
 aan de onderscheppinge der geslachten gebonden was / en welke by-
 hang geheel hing aan de stammen van Levi en aan het Priesterlyke ge-
 slagt. Ook heeft Godt een zekker land tot de onderhoudinge der
 Ceremonien betoond. Deut. 4:14. en 6:1. en 11:31, 32. Des-
 gelyk is een zekere stad, en huys. Deut. 12:5, 13. 11:26. Nade-
 maal dan de Propheten doorgaans dooz zegt hebben / dat de Gemeyn-
 the dooz een grooten toebloed van zeer veel volkeren vermeerdert zou-
 de worden / welke gelyke niet en behooren tot de geslachten Israëls;
 alzo ook niet met haar in het zelve land niet en konnen woonen / noch
 in het zelve land, veel min in het zelve huys te zamen komen; 300 is
 het openbaar / dat het oogmerk van de Wetgever niet en is geweest /
 dat zijn volk op die tijd aan de Godsdienst der Ceremonien zoude ge-
 bonden worden. Want gelyk wy in het vervolg breedere zullen be-
 wijzen / de toestand der Israëlitzen zal dan niet verscheyden komen zijn
 van de andere volkeren: alsoe alle met Israel tot een lighaam zullen
 t'zamenroepen.

VIII. Arachtiger zal dit bewijs binden / indien wy zillen hebben En hebben
 gade gemeenlyk

redenen
welke aan
die tyden
en aan dat
volk eygen
waren.

More Part.
3. Cap. 29.

gade geslagen / dat de redenen der meeste Ceremonien gantschelyck
eygen sijn geweest / en genomen upt een byzondere aanmerkinge van
die tyden, en van de nabuurige volkeren der Abrahamiten, van welker
volkeren dwaalingen en dienst de groote Godt gewilt heeft dat
de zijne zeer verre zouden sijn. Upt de Chaldéen was Abraham
gegaan / het eerste hooft van het Israëlitische volck. Daarom heeft
God bykans alle de Ceremonien alzoo gestelt / datse regeltrecht stre-
den tegen de wijzen van Godsdiens der Chaldéen. Honderdmalen
heeft dit *Maimonides* ingestamppt / welke belyd dat de redenen van
veele wetten hem bekend sijn geworden / alleen upt de heimisse van
het geloove / kerck-oeffeningen / en Godsdiens der Chaldéen. By
voorzbeeld. Deze afgodendienaars offerden alleenlyck gedeessemt
broom : koosen zoete dingen upt tot hare offerhanden / en waa-
ren gewoon die met honig te bescrijven / maar sout gebruykten sy niet :
daarom heeft Godt verboden gedeessemt broom / of Honing te offe-
ren / maar uptdrukhelyk geboden sout in alle Offerhanden te gebruy-
ken / Lev. 2: 13. Wederom. De Sonne-dienaars zullende bidden heer-
den sich na het Oosten. Hierom is het Heylige der Heyligen geplaatst
in het Westen. Wederom. Hoewel het bloed zeer onreyn was in de
nogen der Chaldéen, nochtans wierd het van dezelve gegeten, daarom
datse oordeelden / dat dit de spijse was der Geysten / welke temant ge-
geten hebbende eenige gemeynsaamheyt met deselve bequam. Daarom
heeft Godt het eten des bloeds, daar byvoegende een scherpe be-
dreyginge / verboden. Lev. 17: 10. En Godt heeft den zijnen voor-
geschreven kerckplichten / die niet alleen tegen de Chaldéen, maar
ook tegen andere nabuurige volkeren strydig waren. De Eryp-
tenaaren eerden het hemel-tecken van *Aries* of den Ram, en daar-
om is haar verboden geweest Schaapen te slachten. Maar in de Of-
ferhanden der Israeliten was geen beest aangenamer / en dat dich-
twilder geoffert wierd / als een schaap. *Plutarchus* schryft / dat de
conynen en haasen, om haar snelheyt / en volmaaktheyt der natu-
rlyke sinnen / den Egyptenaaren heylig sijn geweest. Maar Godt heeft
gewilt dat deze de zijnen onreyn en onheylig zouden sijn. De die-
naaren van Baal-Peor baden haren afgodt aan met ontdekkinge der
naacktheyd. Daarom heeft God geboden dat sijn Priesteren sich on-
derbroeken zouden maken / om de naacktheyd te bedekken. Erod.
28: 42. En meer dingen / die van dit slag sijn / heeft de Zoon van
Maimon versamelt / in *More*, Part. 2. Cap. 45. en. 46. En volgens
het exempel van dezen! *Hottingerus*, in *Historia Orientali* Lib. 1. Cap. 8.
En desgelijks *Seidenus de Jure Natur. &c.* Lib. 2. Cap. 7. Maar
van ons zijne nu ten dezen eynde bygebacht / op datwe zouden be-
wijzen dat alleenlyk aan dit volck deze en diergelijke geboden gege-
ven sijn / om oorsaken die aan haar, en aan die tyden eygen wa-
ren / en die andere volkeren alzoo niet en raken / en na dat de
duelig-

dulligheyt der oude overtollige Godsdienstigheden nu lange in bergeetinge gekomen zijn / daarom nu niet en gelden / gelyk se wel eertpds deden.

IX. Ten tweeden reden kabeleu wy upt de Propheten, in welke Deut. 18: de verouderinge der Ceremonien klaar genoeg boozt segt is. Deze nu 15. 18. zijn of generaalder of bysonderder. In het generaal heeft Moses zelve van deze zaakke gepropheeteert / Deut. 18: 15. 18. Alwaar God en Moses upt Gods naam aan Israël beloven een Propheet upt het midden haarer broederen te senden / gelyk Moses zelve was geweest / in wiens mond God zegt zyne woorden te zullen geven, met een dergement van wzaak te nemen van die gene die na de woorden van die Propheet niet en zouden hebben gelupstert.

X. Om deze plaatse te verstaan / en de kragt van het betwyg / dat wy daar upt trekken / te zien / soo zijn de volgende dingen aan te merken. 1. Moses verbiedt Israël alle gemeynschap niet vogelschoutwerge en waarsleggers / wpsende op zich zelve / en aanppsende de wet die boozt zijn dienst was gegeven / en die alle dingen behelsde welke boozt die tyd noodig waaren te weten. En op dat se niet en zouden boozt wenden dat haer / by zijn aspyvigheyt / in deze zaak wae meer was toegestaan / soo geeft hy te kennen / dat zijn Wet haer soo lange genoegsaam zoude zijn / tot dat God een andere Propheet, hem gelyk zoude verwekken / aan wiens mond zy naderhand zouden moeten hangen. 2. Die Propheet zoude zijn gelyk als Moses. Maar dat hem / uptgenomen die gene daar wy nu van spreken / niemand in Israël immermeer even gelyk geweest is / is byten ver- Mofi ge- lyk, of even gelyk. schil. Deut. 34: 10. Woorders deze gelykheyt en is niet te stellen in enige kleyngigheden / of in soodaanige deugden als de volgende Propheten met Mose gemeen hebben gehad ; maar booznaamelyk in gesag, en oeffening van het Prophetische ampt. Gelykterwys Moses boozt een Goddelijk gesag de onbeschaafder Godsdienst der Oude gebyt / en tot een volmaakter fatsoen gebracht had ; alsoo zoude deze die vleeschelyke Godsdienst van Moses in een andere die Geestelyker zoude zijn veranderen. 3. God belooft dat hy in de mond van die Propheet zyne woorden zoude geven: niet alleen in dien zin / in welken alle Propheten Gods woorden gesproken hebben / als zijn getrouwe dienaar ; maar die woorden die God boozt zich zelve over- In wiens mond de woorden Gods souden zyn. rig gehouden hadde te zeggen in de laatste daagen / en die niemand dan God kan spreken. Vergelykt hier mede Joh. 3: 34. Waar upt volgt / dat deze Propheet geen blooten Uytlegger van de Mosaische Wet zoude zijn / maar de waare Heere van de Wet / en dat hy die woorden Gods zoude spreken die tot noch toe alsoo niet gesproken en waaren. 4. Deze Propheet kan niemand anders zijn als de Messias: wiens Propheetie / na het getuygenisse van *Abrahamel*, is in den hoogsten trap der Prophetische trappen: en welke / volgens de spreu- Deze is de Messias. In Prophet. Fol. 27. Col. 1. Die een nieuw fatsoen van Leere souden de aanbrengeu.

¶ ¶ ¶ ¶

spreekte der *Rabbijnen* die hy aantrekt verhevener is als Abraham, hooger als Mozes, en boven de Engelen der Bedieninge. vergelykt hier mede Hand. 3: 22. 5. Dat nu de Messias een nieuw satsoen van Leere zonde aanbrenge / scherpt ons de Schriftuur: doorgaans in / (ziet Jes. 42: 4.) en zullen de Hebreusch Leeraeren niet outhemen. *Yonathin* verklaart in zijn *Chaldeeusche* Vertaalinge het derde vers van het twaalfde capittel Iesaja alsoo: En gy lieden zult ontfangen EEN NIEUW LEERE met blydschap van de uytverkorene uyt de mond der rechtveerdigen. *Kimchi* doet'er een aanmerkelijke reden by / waarom de Chaldeeusche Vertaaler deze Leere NIEUW genoemd heeft. Om dat waarlyk die Leere nieuw zal zyn, en alzoo zullen zy dan de kennisse des Heeren leeren, gelyk voor dien dag niemand geleert heeft.

En gehooft
foude moe-
ten worden
in alles.

Anderfins
vervalt
men in de
Wraake
Gods.

Uytlug-
ten.

Sepher
Nitzachon
num. 139.

6. Dezen Propheet gebied God dat men zal hooren, met onderwerping en gebangen-gebinge van alle gedachten die zich tegen hem verheffen. *Baal Hatturim* heeft aangeteekent dat het vyftiende vers tien woorden begrypt / om te kennen te geven / segt hy / dat men hem zoo veel moet gehoorsaamen als de Tien Geboden. Hoewel dit een aanmerkinge van het Joodsche vernuft is / de zaak nochtans is zeker: want de woorden van die Propheet zijn soo wel Gods woorden als de Tien Geboden. 7. Indien permant niet en gehoorzaamt / soo dreygt God wraake te zullen nemen. Deze hebben onderbonden de Wederspannige Joden die voor de uytgebiende ceremonien van Mozes tegen Iesum en syne discipelen Godlooslyk steden. Alle dingen strekken hier toe / om een ander Propheet, zullende een nieuw satsoen van Godsdiens instellen / gelyk ook Mozes gedaen hadde / de Israëlitien aan te wyzen.

XI. Laat ons nu bezien de voornaame uytvluchten der Joden. 1. Deze belofte behelst een genaadig antwoord Gods op de gebeden der Israëlitien in Horeb, alwaar zy gebeden hadden dat God haar aansprekende een tusschen-boode gellefde te gelyphien / op dat misschien de heerlijkheyt zyner Majesteit haar niet en quaame te verflinden. Maar het is zeker dat ze in Horeb niet en hebben gebeden om een Propheet / die de Wet Mozes afgeschafft hebbende een ander in de plaats zonde geven. Alsoo spreekt *Lipman*. 2. Voor den Propheet word hier verstaen de gantsche ordre der Propheten die in peder eeuwe geweest zijn / en Mozi even gelyk konnen gesegt worden in gesag en getrouwigheyt, nademaal se de woorden des leuenigen Gods / gelyk hy / verkondigt hebben. Van deze zijn de Israëlitien alsoo voorzien geweest / dat se geen noodsaake hebben gehad om Vogelschouwers of Waarseggers in twijfelachtige saaken om raad te vzaagen. *De selve*. 3. Indien'er permant in het byzonder betoekent word / dat is of Josua, van welken gesegt word Deut. 34: 9. En de kinderen Israëls hoorden na hem, gelyk *Aben Ezra* en *Bebai* schynen te willen: of *Jeremias*: want de woorden *nabi akim lachem*, dat is / een Pro-

Propheet zal ik hen verwekken, maaken volgens de Kabbalistische Opferkonst *Gematria* genoemd het zelve getal uit dat gebonden word in deze woorden / *zebou Firme jabou*, dat is / deze is Jeremias, na het zeggen van *Baal Hatturim*. En *Abarbanel*, om niet te schynen dat hy In praefat. en Jeremias op. 4. Onze Jesus kan hier niet betekent worden: om am. dat hy / noch na ons, noch na der Joden geboelen / Mofe gelijk is. Niet na ons geboelen: als die wy gelooven dat hy God is. Maar Mofes is een bloot mensche geweest. Niet na het geboelen der Joden, als die vooz vast houden / dat naderhant geen Propheet Mofe immermeer eben gelijk geweest is. Maar het is ongerijmt dat een minder de willekeuren en infectingen van een meerder zoude affchaffen. *Lipman*. 5. Dat onze uitlegginge strijdt tegen de woorden van Christus betuigende dat hy niet en was gekomen om de Wet te ontbinden, *Matth.* 5: 17. *De selve*.

XII. Ik antwoord op Het Eerste. 1. Toegevender-wyze. God antwoord op het verzoek der Israëlieten met deze Propheetie / en zy en hadden rechtvaardig niet versogt de affchaffinge van den Mo- woord somtyds meer als de Israëlieten versogt hadden. faischen Godsdienst. 2. Ontkennender wyze. Dit verhindert noch- tang niet / dat God een Propheet zoude beloven / welke die dingen zoude doen en leeren / waar op zy in dat haar verzoek niet en dachten. God verhoort de gebeden zyner volks dikwils alsoo / dat hy meer geeft als dat gene dat zy wenschten in haar gedachten hadden. De Israëlieten hadden versogt dat God daar na dooz een tusschen-boode zoude spreken. Hy belooft niet alleen dat te zullen doen / maar hy belooft haar ook onder een gemeene naam zeker Propheet, Mofe eben gelijk / die eben gelyke / ja grooter dingen / aan het waare Is- fael zoude doen. 3. Zy manier van retorie. Men moet zien wat er gaans was / als de Israëlieten dezen haaren wensch Gode verklaar- den. Naamelyk zy verwachten / na het hooren der Tien Geboden meer / en tot noch toe van haar ongehoorde infectingen / en eyndelyk een nieuw boozschijst van den geheelen Godsdienst / het welke God haar zoude ontwerpen. *Deut.* 5: 33. Zy baden dat deze dingen haar mogten verklaart worden / niet gelijk de Tien Geboden / met soo groo- ten en soo onmiddelpen betooninge van Gods Majesteit / maar dooz tusschenkomst van Mofes dienst. God staat haar verzoek toe vers 17. Maar hier blyft hy niet stil staan: Hy belooft / dat hy op gelyke wyse met haar zoude handelen / als 'er een gelijc geval geboren wierd. Gelykterwijs hy in het sanfoeneeren van de Oude wyshoudinge den dienst van Mofe gebuypte: alsoo belooft hy ook wanneer het de tyd is dat in plaats van de Oude een Nieuwe home / sullende veel heerlijker zijn als de eerste / dien Taalman te zullen gebuyken / die de verbaatlyke Majesteit der Godheyt verbergende / goedertierent- lijk en zoetelyk met haar zoude handelen. Gelykterwijs God van Mofem

Qqqqq 2

Mofem tot een Middelaar gefteft heeft / wanneer hy in plaats van de oude reinhoudigheyt / een werkhelpher dienft voornam in te stellen : alsoo als hy een ander Propheet die Mofe even gelyk zoude zyn belooft / geeft hy te kennen / dat hy doo den felven petweg zoude doen het welke gelpken zoude na dat gene dat hy doo Mofes gedaen heeft / verbeterende wederom de Mofaïfche huyfthoudinge. Welke gedenkwaardige Goedheyt Gods Mofes hier instampt.

De Propheet be-
teekent
hier niet de
Rye der
volgende
Propheeten.

XIII. Op het Tweede word geantwoord. 1. Door toegevinge. Dat den Israëlitien gewoonlyk geen Propheeten ontbrooken hebben / welke van haar heylighker en beplighker konden om raad gebragt worden als de Vogelschouwers of Wichelaars en diergelpke Guychelaars. 2. Door ontkenninge. Dat dit nochtan zonder eenige uytsonderinge van tyden en sonden altyd niet geduurt heeft. 1 Sam. 3: 1. 2 Chron. 15: 3. 3. Dat men voornam vast aanneemt het gene dat men bewysen moct. Want hier en word niet gefprooken van de rye der Propheeten die op malkanderen volgen / maar van zekker Propheet by uytnemendheyt en op een uytteekende wyze alsoo geroemt. 4. Dat omgekeert worden haar eygen gronden / dewyle zy bekenne / dat in de gantsche rye der Propheeten niemant Mofe even gelyk is geweest. Doch klepnigheden van versierde gelpgheden op te zoeken is het werk van een ondankebaar menfche / die de grootheyt der Goddelyke belofte na behooren niet en waardeert / of het welke het flimfte is / wetende verklepnt. 5. Dat men niet en let op de famenknoppinge van den Text / welke zich aldus heeft. Van Guychelaars en Waarsleggers te hooen maant Mofes het volk af: met deze reden / om dat God een Propheet zoude verwekken / die hem evengelyk zoude zyn / en na welken zy in alles zouden moeten hooen. Maar / zult op zeggen / na zoo veel eeuwen! Wat zouden zy ondertuffchen doen? Sy hadden de gefchryvene Wet / die haar tot op de eerde van die Propheet overbloediglyk zoude genoeg zyn. Tot de zelve moesten zy gaan / indien'er eenige twyffelinghe by haar opquam / Jef. 8: 19, 20. Sy zouden gewoonlyk hebbende Propheeten, Uytleggers van die Wet / en gemeenfaame vrienden van den Grootten God. Maar als de Gemeene Propheeten ophielden / en de Tyd-ordre der Wet na het eynde helde / foo soude die groote Propheet te voorschyn komen / wiens mond zy zouden moeten raad vragen / ende in wiens infettingen zy zouden moeten beruffen. Wat waarschynelpher reden zoude haar dan raden om wederom na de Guychelaars of Waarsleggers te loopen?

Nog Josua. XIV. Op het Derde word geantwoord. 1. Dat de Propheet die hier aangewefen word Josua niet en is / geeft de heylige Text klaarlyk te kennen. Deut. 34: 9, 10. Want na dat verhaalt was dat Josua in de plaats van den overledenen Mofes was gefteft / foo word'er terftont uytdukkelyk ondergevoegt / Ende daar en ftoot geen Propheet

phheet meer op in Israël, gelyk Moses, ofte Mofi even-gelyk. Als of Godt met boozdacht hadde willen verhoeden / dat niet periant zoude meynen dat Josua die Propheet was die Deut. 18. was beloofft. 2. Dat 'er by gedaan woijt / en de kinderen Israels hoorden na hem, kan niet bewyzen het geene zy zoo meesterlyk willen dat haer toegesraan zoude moeten worden. *Abarhanel* zullende bewyzen dat Jeremias verstaan woijt / vecht niet een gantsch recht-stretdig bewijs / en stelt de gelykenisse daar in / dat gelycherwijs Moses van zijn landsglieden tegenspraak geleden heeft / alzo ook Jeremias. Maar het is byde ongerpint. Dit is het gemeene lot der Propheeten geweest / datse dick-wijs gehooft, en dikwyldeit verworpen zijn; datse zomtyds Godzallige toehouders, hebben gehad / welke beelden booz de woorden des levendigen Gods / zomtyds onheylige veragters, den welcken dezelve tot een spot waren. 3. Nergens zult gy een volmaakter verbulginge van dit woordt konnen vinden als in den Heere Jeshu / van welken de Vader upt den Hemel geroepen heeft / HOORT HEM. Matth. 17: 5.

X V. Veel min zijn deeze dingen van Jeremias upt te leggen / op welken de zaaken die van deesen Propheet getuygt worden niet meer en passen als op periant anders van alle de Propheeten. Want 1. Die *Kabbalistische Gematria* of Reeken-konst is een voetsel van leedige verstanden / waar in miffchien zomtyds wel eenige schrandterheyt steekt / maar ganschelyk geen bondigheyt. Met recht zoud gy van dezelve inogen zeggen / het welke in gelyken geval *Aben-Exra* ober Jesh. 7: 6. zepde: Maar dit is ydelheyt. 2. De Leermeeftter van de *Kabbala* fprekt fch zelven duydelyk tegen. Want een werpnuig te dooren hadde hy gezegt dat de hier beloofde Propheet alle de vyftig poorten des verftands grondiglyk zoude kennen: oim dat het 15 vers begint en epudigt met de letter *Nun*, welke een teeken is van het getal van vyftig. Maar dit van Jeremias te zeggen / is gantschelyk tegen het gene hy booz-onder-stelt: want dan zoude Jeremias gefeld moeten worden boven Moses, den welcken zy beuzelen dat alleen negen en veertig poorten des verftands zijn geopen. 3. De gelykheiden van *Abarhanel* aangewezen zijn beufelachtig. Want of zy zijn *Jeremia* met de andere Propheeten gemeen, of alleenlyk van uytwendige omftandigheden genomen / of ook zommige valsch. 4. Daarenboven zijn 'er oock onder de Propheeten andere geweest welke hy zelve boven Jeremias zeer veel verheft. In de Boozreden ober Jeshaias beweert hy wydloopiglyk dat deeze in de uytmuntentheyt van de Propheetische trap de naaste aan Moses is geweest. Gelykerwijs hy oock Ezechiel in vele boven Jeremias stelt. Wonder derhalven is het / dat hy upt de overige rye der Propheeten deezen liever uptgehipt heeft / als lemant anders.

XVI. Op het vierde woijt geantwoort. 1. Deeze Propheetie Maar de
 @qqqq 3 is Messias.

is gantschelyk op den Heere Jesus toe te passen / welke Mose even-
 gelijck is geweest in een nette kennisse van Goddelijke saaken / in
 gemeenszaamheyt met God, in Mirakelen, epndelph in alle uytmun-
 tendheden, waar doo; Moses boven de andere Propheten heeft uytge-
 steeken: welke geweest is uyt haare broederen; welke die woorden
 gesproken heeft die Godt voo; sig selven over-gehouden hadt te ver-
 kondigen in de laaste tyden; den welken de Vader uyt den hemel
 getuygenisse gegeven heeft / met een bevel om hem in alles te hooren.

2. Het verhindert ons niet deese Prophetie van Jesus te verstaan /
 datwe seggen dat hy meerder is als Moses. Want die Meerder is
 heeft alle die dingen die in de Minder sijn / en tot soo verre is hy
 den Minder gelyk. 3. Doet hier hy / dat Moses geen allenthalvige
 evengelykheyt tusschen hem en de beloofde Propheet heeft willen te
 kennen geven; maar ten minsten / dat deese niet minder soude sijn
 als hy. Maar hoe deese meerder is / hoe ook het bewijs krachtiger
 bindt / en die ontpdige en onnutte bekommerning nauwer ingebon-
 den en beteugelt word. 4. Een onrechte word hier tegen geworpen
 dat generaale seggen / datter geen Propheet opgestaan is zijnde Mose
 even-gelyk: want dat word seggt van den voorledenen tydt, en
 geeft geen nadeel aan het gene dat toekomende was; en het blykt
 van selfs / dat doo; dat seggen geensins weder-sprooken word de uyt-
 nementhete van die Propheet / die Moses belooft hem gantschelyk
 even-gelyk te sullen sijn. 5. Verkeerdelyk word dit aangebrongen /
 dat de Minder de insettingen van de Meerder niet en kan afschaffen.
 Want behalven dat de Leere der Propheten haare aansienlykheyt van
 de Propheten niet en heeft / maar van Godt, soo is Christus soo veel
 meerder geweest dan Moses, als de Soone meerder is dan de knecht,
 en de Boumeester dan het huys, Heb. 3: 5, 6.

Die noch- X VII. Op het vyfde word geantwoordt. 1. Als Christus zegt /
 tans niet dat hy niet en is gekomen om de Wet en de Propheten te ontbinden,
 en is geko- so sprekt hy voo; al niet meer van de Ceremonieele Wet als wel
 men om de van de Zedelyke: want dese verklaart / verdeligt / recomman-
 wet te ont- deert hy. En de hooren inhoudt desselfs elders uytgelegte hebben-
 binden. de zoo voegt hy 'er onder / aan deze twee geboden hangt de gantsche
 Wet en de Propheten. Waar uyt wy leeren wat de Heere doo; de
 Wet en de Propheten verstaat. 2. De Wet te ontbinden, en betre-
 kent niet dezelve / als wy nu haar dingen gedaan heeft / af te schaffen,
 maar dezelve te verderven, te verbreeken, te ontzenuwen, of met
 de waare zin desselfs te verkeerren, of met het vernietigen van desselfs
 oogmerk, of met dezelve te vervalschen en te verpöden. In welken
 sin de Heere segt Joh. 10: 35. De Schrift en kan niet gebrooken,
 of ontbonden, of losgemaakt worden. Dat is / onmogelyk is het
 dat dat geene niet en zoude waar sijn dat de Schrift zegt. Hoortelyk /
 de Wet en die Propheten te ontbinden, is haar niet Leeren of niet

Doen

Doen leugenachtigh te maaken. En alzoo is het zeker / dat de Heere niet en is gekomen om de Wet en de Propheeten te ontbinden; ja zelfs de Ceremonieele niet: dewyle hy in tegendeel op het aller-naukeurigste heeft gedaan al wat de Wet geboden heeft / de waar- sin des zelfs zeer getrouwelyk heeft uitgelegt; en op het allermetste heeft vervult al wat of de Ceremonien voorbeduyd, of de Propheeten voorzegt hadden. 3. Die afschaffinge der Ceremonien, welke wy leeren door Christum geschied te zijn / is een heerlyke volbrenginge en volmakinge der zelfver / zijnde nu alle der zelfver beteekenisse vervult; geen schandige ontbindinge, dien de Heere met recht van sich af weert.

XVIII. Niet min doorzuchtig is de Prophetie van Jeremias aan- gaande de verouderinge des Ouden Testaments. Cap. 31: 31, 32, 33, 34. Alwaar men moet aanmerken. 1. Dat door het Oude Ver- bond dat verstaan wordt het welke Godt met de Israeliten alsse upt Egypten gingen gemaakt heeft / welkers gelegentheyt Moses volko- melijk verhaalt / Exod. 24: 3. en in 't vervolg. Moses heeft niet alleen de Tien geboden, maar oock zeer veel Burgelycke en Ceremonieele geboden / welke Cap. 20: 21, 22, 23. verhaalt worden / door Godts bevel den volke opgelezen; en van den volke gehoorzaamheyt afge- eyscht. Welke afeschinge gedaan zijnde / zoo is hy voortgegaan tot de plechtelphheyt des verbonds. En ten volgenden dage heeft hy een Altaar opgerecht / welke Christum vertoonde / en twaalf pilaaren, welke vertoonden de twaalf stammen Israels. Daar na heeft hy / als Godts gezant / alle die Zedelyke, Burgerlyke, Ceremonieele Ge- boden / upt een boek voorgelesen. Het volk heeft geantwoord, dat het alle de voorgelezene geboden zoude onderhouden. Toen heeft Moses met het bloed der offerbeesten besprengt en den Altaar des Heeren / en de twaalf pilaaren des volks. Dit bloed heeft hy ge- noemt / het bloed des Verbonds. Alwaar aan te merken is / dat alle de plechtelphke dingen van dat verbond louter Ceremonieel ge- weest zijn: Den Altaar, de Offerhanden, het bloed, de Bespreng- inge. Daarom is ook dat Verbond zelve Ceremonieel geweest / in infettingen bestaande. Heb. 1: 1. — Want hoewel deze dingen al- leen toevalligheden, of immers ahangelen en byvoegelen des verbonds waren / nochtan om datse werckruppen waren / waar mede het zelve bedient moeste worden / zoo hebben zy den naame van het Verbond. Daarom in het kort / het Oude verbond wordt hier ter plaarfe genoemd de plechtelphke manier op welke het Verbond moest worden beveiligd, in Ceremonien en Offerhanden begrepen.

XIX. 2. Tegen dat Oude wordt gestelt het Nieuwe, het welke niet anders en kan zijn als een Verbond Gods met Israël, zonder swagtelen van ceremonien: in het welk niets voorbeeldig, of scha- duwagtig zoude zijn / maar alle dingen waar en wezentlyk: geen onre-

Wat het Nieuwe?

onredelyke offerhande, maar een redelyke: geen bloedt van beesten, maar het bloed des Messie: geen Besprenginge van een aardfchen Akraan aan de eene zyde / en van Pilaaren welk het volck vertoonden aan de andere zyde / maar een Besprenginge van Hemelsche dingen, die dooz de aardfche vertoont wierden / aan de eene zyde / en van conscientien aan de andere zyde. Gelpcherwys d' Apostel derze dingen tegen malckanderen sielt / Heb. 9. en 10.

Het Oude Verbondt word berispt van gebreckelickheyt.

XX. 3. Het Oude Verbondt wort hier beschuldigt en berispt van gebreckelickheyt: niet alleen om datter een Nieuw beloofst wort / dooz het welke geen plaats zoude hebben: moeten gemaakt worden / in dien het eerste zoodanig geweest ware dat men in het zelve geen gebrekehelphcheyt konde maeken Heb. 8: 7. maar oock om dat het eerste gezegt wort van Israel vernietigt te zijn. Het hadde derhalven / ten minsten voor zoo veel het Oud en Schaduwagtig was / en gelpcherwys het ter genoemder plaats van Moyses upgelegd wort / geen belofte van Heylighmaakende Genaade. Het hadde de Tien Geboden gesneden in Steenen tafelen, de andere witten geschreven in een Boek. Van de inschryvinge der Wet in de herten wort in de gantsche plechtelphcheyt des verbonds geen gewag gemaakt. Het Oude is derhalven van die gelegentheyt geweest / datter plaats overig was dooz een Nieuw en een beter.

Het Nieuwe wordt boven dat geprefen.

XXI. 4. Het Nieuwe Verbondt / het welke beloofst wort in plaats van het Oude: zullen horen / heeft deze upmuntenheden. 1. Het zal bestendig zijn / als zijnde niet uytwendig, maar geestelyk: gesneden niet in Steenen tafelen / maar in Vleeschen tafelen des Herten. 2. Klaarder voorgestelt / en dooz een overvloediger zalvinge des Geestes toegestelt; zoo dat het niet nootzakelich zoude zijn dat de eene van de andere geleerd wiert 1 Joh. 2: 27. gelpcherwys eertyts / wannemen na de voorgezagene verborghentheden der zalghcheit eer moest gissen als dezelve aanschouwen. 3. Het zal hebben een waare versoeninge en vergevinge der zonden, welke dooz de Oude huysshoudinge voor zoo veel die Wettich was niet wiert beloofst / en dooz de zelve huysshoudinge zoo zoo veel die Voorbeeldig was niet en konde te wege gebracht worden. Waarupt blyht / dat het Nieuwe Verbondt het welke hier beloofst wort / bestaat in loutere beloften van onbetrouwelelike genaade, voorgestelt zonder deck-kleed van ceremonien, en dat het de Waarheyd heeft dier zaaken welker schaduwten alleen in de Voorbeelden waren.

En wordt beloofst in de plaats van dat te sullen komen.

XXII. 5. Up deze dingen wort vozer nu lichtelph besloten / dat niet alzo een Nieuw Verbondt beloofst wort dat het niet het Oude te gelyk zoude bestaan / en het zelve bygevoegt worden om de gebrekehelphcheiden te verbullen: maar dat het / het eerste zoo zoo veel het schaduwagtig en Voorbeeldig was gantschelyk wechgenomen zijnde / in plaatze van het zelve zoude komen. Dit leeren die woorden: Niet

Niet na 't verbond, dat ik met haare vaderen gemaakt hebbe, etc. En als hy segt/ EEN NIEUW, soo HEEFT HY het eerste OUD GEMAAKT: dat nu oud gemaakt is en veroudert, is na by de verdwyninge, Heb. 8:13.

XXIII. Tegen zulken bondigen betwys zy van geen gewigte uytvluchts deze uytvluchten der Joden. 1. Dat hier niet en wordt beloofd een vernieuwinge des Verbonds / maar een bevestiginge van het zelve. Alsoo zejt Kimchi. 2. Dat uyt de meldinge van een nieuw verbond niet noodsaakelyk volgt / dat de Heere een nieuwe wet zoude geven; maar dat hy de eerste in haare gemoederen zoude vernieuwen. Want al wat in den beginne niet openbaar genoeg is / word in de D: Schryfs-tuur nieuw genoot / als het verklaard word. Alsoo seide Samuel 1 Sam. 11: 14. tot Saul: Komt, en laat ons na Gilgal gaan, en het Koninkryke aldaar vernieuwen. Alwaer nochtans geen nieuw Koninkryke gegeven is / maar het Oude bevestigt. Alsoo ook Menasse den Israëli, Quest. 7 in Leviticum.

XXIV. In antwoord op het eerste. 1. Dat men vast stelt het gene dat noch niet bewesen is. 2. Dat men Gode in het aangezicht tegen-sprekt. God zegt/ Ik zal een Nieuw verbond maaken, niet gelyk het eerste dat vernietigt is. De Mensch weder-sprekt zulks en zegt / het en is geen maakinge van een Nieuw, maar een herhaalinge van het voorgaande. 3. Men soud' het tegengeworpenen eniger maten konnen toestaan / soo maar de woorden behoorlyk verklaart worden. Want in het Nieuwe verbond is een volbrenginge en toebrenginge hier zaaken die in het Oude voorsegt, beloofd, en voorgedeld waaren: en tot soo verre is het Nieuwe Verbond een bevestiginge van het Oude: alsoo nochtans dat het te gelyk zy een Verouderinge van het zelve / om dat de Tegenwoordigheyt van de Waarheyt en van het Lichaam een Vernietiging is van het Voorbeeld en de Schaduwe. Maar deze dingen heeft de Jode niet verstaan.

XXV. Op het andere. 1. Toegevender wyze. Dat hier niet en wordt beloofd een nieuwe Wet, nademaal 'er geen beter noch volmaakter Wet gegeven zoude konnen worden als de Tien Geboden. Maar datter nochtans beloofd word een Nieuw verbond, niet der Wet maar der Genade, schryvende die selvige Wet in het herte, welke te vooren geschreven was in Steen. 2. Ontkennender wyze. Onthetende dat de vernieuwinge des verbonds bestaat alleen in een klaarder herhaalinge der Wet / of inschryvinge in het herte. Want het Nieuwe Verbond word gestelt tegen het Oude, en in desselfs plaats, en voltrekt het zelve alsoo / dat het dat met eenen eyndigt, gelyk het wps wy boven getoont hebben. 3. Dat men misdoet door een onle wet, kundige vergelykinge van ongelijke plaatsen. Want Samuel zegt tot Saul niet / laat ons na Gilgal gaan / en ik sal u een Nieuw Koninkryke geven, niet gelyk het vorige. Maar alsoo spreekt hier

Arerr

God

God tot Israël. Deze twee spreekwijzen verschilden in galm en beteekenis zeer veel van malkanderen / ik zal met u een Verbond Vernieuwen het welke ik gemaakt hebbe, en ik zal een Nieuw Verbond maaken, niet gelyk het voorige.

Jer. 3: 16. XXVI. Laat ons nu tot byzondere betopzen komen. Alwaar ons eerstelyk ontmoet de voorspelling van de vernietiging DER ARKE DES VERBONDS, zulks dat zy niet alleen niet langer in wesen, maar ook uyt de geheugenisse en het verlangen der Geloovigen weg zoude ghn. Het welke Jeremias met deze woorden uytgedrukt heeft Cap. 3: 16. 17. En het zal geschieden, wanneer gy vermeenigtvuldigt, en vrugtbaar zult geworden zyn in den lande, in die dagen, spreekt de Heere, en zullen zy niet meer zeggen; de Arke des verbonds des Heeren, ook en zal zy in 't herte niet opkomen: en zy en zullen aan haar niet gedenken, en haar niet bezoeken, en zy en zal niet weder gemaakt worden. Te dier tyd zullen zy Jerusaleem noemen, des Heeren thron, en alle Heydenen zullen tot haar vergadert worden.

De Arke XXVII. Omtrent welke Prophetie wy deze dingen aanmerken is het Mid- 1. Dat de Arke des Heeren geweest is aller Ceremonien Middelpunt en delpunt der hoort begrip / de Heyligste Plaats van alle Heylige plaatsen / na Ceremonien welke in alle den Ceremonieelen Godsdiens werd omgezien, by en geweest welke men ook moest aanbidden, 2 Sam. 6: 2. en offerhande doen, de Thron Gods een Pleesterlyk Koninkryke oprechende / en uydelyk het voornaame Waarteeken van het gantsche Voorbeeldige Verbond. Daarom zy ook de Arke des Verbonds, en hier / en voorspelt genoemd word: om dat in de zelve / ten minsten aan haar zyde / het Boek des Verbonds bewaard werd / Deut. 31: 26. 27. en de Arke der Getuygenisse, Exod. 26: 33. of ook het getuygenisse zelve / Lev. 16: 13. om dat se getuygde van het Verbond Gods met Israël, waar 2. Word van zy een pand was. 2. Dat hier voorspelt word een volkomene voorsegt wegdoeninge der Arke, niet allenteh aanzien van haar wesen; maar dat vernietigt ook uyt het geheugen, liefde, en verlangen der Geloovigen / soo dat alle gedachten van Voorspeldige Heyligheyt / die te vooren uytne- worden, soo mende by de Arke was geweest / uyt de gemoederen van Gods volk uyt de natu- zouden weggenomen ghn. Hier op siet die vergrootende herhaalin- ge / zy en zullen niet meer zeggen, zy en zal in 't herte niet meer opko- men, zy en zullen aan haar niet gedenken, zy en zullen haar niet bezoeken, of zoeken, zy en zal niet weder gemaakt worden, zy en zullen geen nieuwe maaken de Oude nu verlooren ghynde / of zy zullen se niets achten. Op welke verdubbelinge / zelfs met een verbaasigheyt / de elen- dige Abrahanel acht gegeven heeft. 3. Dat dit hier voorspelt word / En dat tot een teeken van een seer geluk- een belofte van een zeer gelukhtige tyd / op welke de Gernepnte dat kege tyd, gence

gene metter daad zal hebben het gene 3p eertpds voorbeeldiglyk hadde in de Arke, zullende 3p de Schaduwe niet alleen met een effenmoedig / maar ook met een vryloph herte derben / wanneer se zoude genieten het Lichaam. 4. Hier kan bygedaan worden / dat geheel Jerusalem zoude zijn de Throon der heerlykheyt, welke eertpds was op het dekzel der Arke. Want geheel Jerusalem zal hebben een trap der Arke in de Heyligheyt en Heerlykheyt: zegt *Abrahamel*. Dat is / God zal zich met veel heerlyker kenteekenen 3pner genaade bekend maaken in de Gantsche Gemeynthe, die uyt Geloovige Joden en beherde Heydenen tot eene Heylige Stad zal t' samengevoegt zijn / als eertpds binnen de muuren van het Heyligdom. Welke woorden de Doozbeeldige Weylighet van plaatsen wegnemen. 5. Dat alle deze weldaaden de toekomstige des Messie vergeselschappen / welker merkteekenen zijn / de vernieuwigvuldiging en vrychtbaare voortteeling des volks in het land / ook boven de Doozvaderen / als Edom haar onderdaanig gemaakt / en tot haar vergadert zoude zyn: De gevinge van Herderen na Gods herte, welke / na de verklaringe van *Kimchi*, 3p / De Regeerders Israëls, die metgesellen van de Konink Messias zullen zyn, en welke wy zeggen te zijn de Apostelen des Lams, en haar getrouwe medehelpers / en nabolgers: en eyndelyk de toevergaderinge der heydenen tot de Gemeynthe: welke niet geen Ceremonien konden worden belast / gelyk wy terfont zullen toonen / nochte de Godsdienst der Ceremonien blyvende / zonder de zelve / met de Joden, in de zelve Weylige Stad / vreedzaamelyk leven. Welker dingen kort begrip hier op uyt komt / dat de Messias, die dingen tegenwoordig verzoonde welke dooz de Arke en de andere Ceremonien afgeschaduwt waaren / alle Heylighet der Arke en diergelyke Voorbeelden, en metter daad / en uyt het gemoed der geloovigen zoude wegnemen.

XXVIII. Hier worden deze uytvluchten gebrykt. 1. Dat de Uytvlucht. Arke die in den tweeden Tempel ontzoooken heeft / onder den Messias van God zal herstelt worden. Alsoo spreekt *Sepbar Askat Rochel*, welke de Vermaarde *Hulsius* wederlegt heeft / over het tiende teekenen van de toekomstige des Messie. 2. Dat de zin dezer propheetie is / dat Israël in 300 grooten doozspoed niet en zal hebben te vreesen de nydigheyt der andere volkeren / want dat die haar geen oorlog zullen aandoen / dat se geen noodzaakke zullen hebben om uyt te trekken / en de Arke des verbonds mede te nemen, gelyk 3p gewoon waaren te doen in de tyden van *Eli*, en soo dikwyls als 'ereen oorlog opfont. Dat derhalven de wegdoeninge der Arke voozlegt word niet aflosluit / maar in zeeker opzigt, ten aanzien van desselfs byzondere gebryk in den oorlog. Alsoo pzaaten *Jonatban*, *Kimchi*, *Menasse Quest. 2 in Leviticum*, en andere. 3. Dat uyt de afwesendheyt der Arke niet en kan besloten worden de veroudering der Ceremonien,

nademaal se van de Babylonische gevangenis af gemist is / de Ceremonien nochtan huyten t'onspraak in haar kracht blijvende.
 4. Dat de Tien geboden, die eertids in de Arke gesloten waren / van alle oock noch heden voór eeuwig worden gehouden en bezacht.
Menasse ter zelve plaats.

De Arke XXIX. Th antwoorde op het Eerste. Dat het maar een son-
 zal niet terre soosche overlevering is / ontbloomt van alle vastigheyt in de
 herstelt Schriftuure / en tegen dese voorspelling van Jeremias regel-recht
 worden. standende.

Hier word XXX. Op het Tweede. 1. Dat zonder bewijs voór onderge-
 niet gehan- stelt word / dat het voornaame gebuyph der Arke geweest is in den oor-
 delt van log. Ten tyde van Eli hebben se de zelve medegenomen in den strijd /
 desselfs uit- maar niet een ongelukkigen uitslag / onderbindende dat se te vergeefs
 brenginge op de Arke vertrouwt hadden *Joseph Antiq. Lib. 5. Cap. 11.* 2. Da-
 tot den sryd. de intropinge des Tempels, en staatselph intropinge der Arke in de-
 zelve / is zy nimmermeer van haar plaats beweegt en tot den sryd
 uitgeboert. 1 Koning. 8: 8. 2 Chyon. 5: 9. Waar de tempel genoemd
 word de Ruste des Heeren, en der Arke zyner kracht, 2 Chyon. 6.
 41. en een Huys der ruste voor de Arke des Verbonds des Heeren.
 1 Chyon. 28: 2. soo dat de Leviten versicht zijn geworden van den last
 om de selve te draagen / 2 Chyon 35: 3. Wat nieuws zoude dan Iere-
 mias hier voorspellen / indien hy propheeterde dat de Arke ten tyde
 des Messie niet en zoude gebracht worden in den sryd, nademaal al-
 alle wisten / dat dit nu soo veel eeuwen ongeoorloft geweest was ?
 3. Die herhaalde verdubbelinge der spreekwijzen geeft gantschelp
 een volkomene wegdoeninge der Arke te kennen. En met recht
 heeft *Abrabael* van deze uitlegginge gesegt. Alle deze dingen zyn
 vreemd. Niet een eenig woord is 'er in den Text van oorlog en andere
 zaaken daar zy van spreken, en daarom kan myn gemoed in deze
 verklaringe niet beruften.

Soodaani- XXXI. Op het Derde. 1. De Afwesendheyt der Arke in den
 gen vernie- tweeden tempel, welke bereert zoude worden met de tegenwoordig-
 tiging der heyt van hem die voór de Arke voorspelt geweest is / betekende
 Arke toen ter tyd / dat naderhand de voorbeelden zouden afschaffen worden.
 2. Wy trekken ons bewijs niet uyt de bloote afwesendheyt der Arke,
 brengt met maar daar uyt datter voorspelt word dat se gelph niet in de werelt /
 zich een veroude- alsoo oock niet in het herte, liefde, en verlangen der geloobigen zou-
 ringe der de zyn / en dat dit als een teeken der Vryheyt voór den Messiam ver-
 Ceremo- worden en alsoo als een groote weldaad beloofd word. Het welke
 nien, voór de komste des Messie alsoo niet en is geweest / wanneer de ge-
 bruyenisse der Arke den Godsaligen noch dierbaar was. 3. Wy
 trekken ons bewijs oock daar uyt / dat de Heilighheyt en Heilighheyt
 der Arke aan geheel Ierusalem, soo van Heydenen als van Ioden be-
 waagt / gesegt word medegedeelt te zullen worden / in dien zin dien
 wy

wp tefstont beklaart hebben. Maar upt de veroudering der Voorbeeldige Heyligheid, die eertpts in de Arke uptnuntende wag / zeer oogenschynelyk besloten wozd.

XXXII. Op het Vierde. 1. De Wetten des Verbonds, van het welke de Arke een Waartecken wag / zyn niet alleen geweest die Tien Woorden, maar ook alle de Moaische Wetten : waarom het boech dat dezelve wag behelssende aan de zyde der Arke geplaatst is geweest. Dit waartecken des Verbonds dan also wechgenomen zynde / zoo zyn ook het verbond zelve / en de Wetten vooz 300 werse de Voorwaarde van dat Verbond behelssden / verouderd. 2. De gelegenheyt van de Wet der Tien Geboden is van de andere zeer verscheyden. Want de Wet der Tien Geboden is in steenen tafelen gegravert / en in de Arke ingeslooren geweest / op dat beteehent wozd / dat dezelve een eeuwige regel van Heyligheyt zoude zyn / en geduuriglyk bewaart zoude wozden in de ingewanden / zoo des Messie zelve / als zyns geestelyken lichaams : daar de anderen alleenlyk geschreven waren op papier of pergament, en geplaatst aan de zyde der Arke. Ten onrechte zoude dan upt de wechdoeninge der voozbeeldige Arke de Verouderinge der Tien Geboden besloten wozden / nademaal de graveringe der zelve in steen, en bewaaringe binnende de Arke, der zelve onuytwisschelyke inschryvinge en geduurige bewaaringe in de herten der geloobigen beteehent heeft.

XXXIII. Van de verouderinge DES PRIESTERSCHAPS Ps. 110: 4. heeft David gezongen. Psal. 110: 4. De Heere heeft geswooren, en ten zal hem niet berouwen, אָתָּה כֹהֵן לְעֹלָם עַל כִּנְיָתוֹ מְלִיכִיזֶדֶק, Gy zyt Priester in eeuwigheyt, na de ordeninge Melchizedeks, of na de wyze Melchizedeks. Upt welke plaatze d'Apostel eertpts al zoo gerekenhabelt heeft / Heb. 7: 11, 12, 13. Indien dan nu de volmaaktheyt door het Levitische Priesterchap ware: (want onder het zelve heeft het volk de Wet ontfangen) wat nood was 't nog, dat een ander Priester na de ordeninge Melchisedeks zoude opstaan, ende die niet en zoude gezegt worden te zyn na de ordeninge Aarons? Want het Priesterchap verandert zynde, zoo geschied 'er ook noodzakelyk veranderinge der Wet. Want hy, op welken deeze dingen gezegt worden, behoort tot een ander stamme, van welke niemand hem tot den altaar begeben en heeft. Dat deze redningen bondig en vast zyn / maaken de volgende aanmerkingen opdubaar.

XXIV. 1. Dat David de Dichter van dezen Psalm is / betwist het opschift / Een Psalm Davids, het welk in de titulen der Psalmen die van anderen t'zaangestekt zyn nergens wozd gevonden. 2. Die gene aan welke zoo het Koninkryk als het Priesterchap beloofd wozd / is David zelve niet / maar Davids Heere, gelykwyjs upt de t'samenbrechting van het 4 vers met het eerste klaarlyk byhr. 3. Die Heere Davids en is Abraham niet / maar de Messias. Om dat

niet op den bersten / maar op dezen die dingen passen die in dezen Psalm verhaalt worden / aangaande de sittinge ter rechterhand Godts / aangaande den Scepter der sterkte die uyt Zion zoude doozthomen / aangaande alle de vyanden die tot een voetbank der voeten zouden gezet worden / aangaande de vrywillige offerhanden des volks / aangaande het eeuwige Priesterchap, &c. 4. De Messias en is niet uyt de stamme Levi, aan welke dooz de Wet Mosis het Priesterchap gebonden is; maar uyt de stamme Jude, en uyt het huysgesin Davids, gelykterwys by allen openbaar is. Doch ditzelve was het na de Wet Mosis niet geoorloft het Priesterchap te bedienen. 2. Chyon 26. 18. 5. Den Messias wordt een Priesterchap beloofd / ende dat met eedsweeringe, ja een eenwigh Priesterchap: Vergelykt hier mede Zach. 6. 13. Het welke niet en kan geschieden / indien de Wet Mosis aangaande het Priesterchap in kragt blyft. 6. Dat Priesterchap is van een andere ordre als van de Aaronische, namelijk van de Melchisedekische orde. Het welck niet en kan gelyk niet en kan bestaan: 300 om andere oorzaken / welke uyt te plussen nu niet te passe en komt / als voornamelyk om de verschepdenheyt des geslachts. 7. Indien het Aaronische Priesterchap volmaakt geweest waer / en de conicientien hadde konnen volmaaken, 300 zoud' er vooz deeze veranderinge geen plaats geweest zyn nochte hebben moeten zyn; maar de swakheyt en onprofytelikheyt van het zelve heeft plaats gemaakt vooz de verbeteringe. 8. Met de veranderinge van het Priesterchap is te zaamgevoegt de veranderinge der Wet; om dat het Priesterchap niet alleen een groot gedeelte, maar ook de grondveit van alle de Ceremonien is.

Uytvluchten.

XXXV. Wonderlik dzaajen sich in de verdupfeteringe van 300 doozvluchtingen plaatze de Hebreeusche uytleggers / welke verkeerde uytleggingen alle hier te onderzoeken / de ynnig niet waardt is / 300 veel en 300 bruzelachtig zynse. Alleenlik zullen wy die uytvluchten kortelik wederleggen / die de schoonschijndste zyn / en regel-regt tegen onze gelegde leergronden gestelt worden. Men maakt van deeze Uytvluchten. 1. Dat deezen Psalm niet en is een Psalm Davids, maar datze van zeker Sanger, die van Godts Grest gedzeben geweest is / tot lof van David en om Davids wille is t'zaamgesteld. En dat het opschyft hier niet tegen en steydt: want dat de letter *Lamed*, ook in de opschyften der Psalmen / een teeken van een *Dativus casus* is / en eben 300 veel bitekent als om, of ter oorlaake van, of voor. Gelykterwys Ps 72: 1. *וְיָשִׁיב יְהוָה יְהוֹנָדָב*, voor Salomon, of aangaande Salomon. Ja ook het zelve opschyft 77; in het hoof of begin van die Psalmen staat / die hem nochtans niet en schynen tot een Maacker te hebben. Gelyk Ps. 20. en 21. Alwaer de Sanger vooz de behoudenis des Koninks bidt / onder welke naam dat David vooz sich zelve zoude gebeden hebben niet waarschijnelijk is. 2. Dat derhal-

ven

ben den Sanger hier door synen Heere, David verstaat. Den welken hy oock niet en noemt met den Hebrigen naam *Adonai*; maar *Adoni*. het welke een menschelyke / en een gemeene naam is. 3. Dat het woord *Cobeën* hier niet en beteekent een Priester; maar een Koning en Prince, gelyk 2 Sam. 8: 18. Alwaar Davids Soonen genoemd worden *Cobanim* dat is Princen van het hof; en 2 Sam. 20: 26. alwaar Ira de Jairiter genoemd word *Cobeën le David*, een Prince van David. Dat daarom de Chaldeeische vertaalt het oock overgezet heeft met Chaldeeische woorden die dezen sin hebben / Gy zyt gesteld tot een Prince. 4. Dat de Hebzeusche woorden *al dibratbi malchitzedek*, biterkenen daarom dat gy zyt een Koning der gerechtigheyd, zoo dat de sin is / gy zult Prince syn in eeuwigheyt / gy zult in een lang vervolg van neven en verdere nakomelingen heerschen / niet gelykterwys Saul, wiens macht kort en verbloekt geweest is / om de ongerechtigheyd, om dat gy zyt een rechtveerdig Koning, gelykterwys de Chaldeeische Vertaalt dit verklaart. Welke uitlegginge plaats houdende / soo wordt hier niets gesegt van de veranderinge des Priesterichaps.

XXXVI. Ik antwoorde op het eerste. 1. Indien gy ontkent dat David de Maaker van deesen Psalm is / soo sult gy niet kunnen betwysen dat hy de Maaker is van eenigen Psalm die het selbige opschrift heeft. 2. Datse een Psalm Davids is / hebben de Oude booz gehouwen. Indien zy dit niet geweest en waare / noch daar booz gehouden / Christus en soude dat niet aangenomen hebben als ongetwyffelt Matth. 22: 4. en gemakkelijc souden de Phariseen dat bewijs hebben kunnen beamt worden / op het welke zy verstonden. De Chaldeeische Vertaalt heeft desgelijcs: Een liedt door de handt Davids. 3. Wy ontkennen niet / dat de letter *Lamed*, somtyds een teken van een *Dativus* is; maar dat zy het hier is / of ergens anders gesegt word *mismoor le David*, dat ontkennen wy. Want niet geen ander opschrift waken die Psalmen getituleert / daartoe upt kyacht van dat opschrift alle van vervooren datse Davids Psalmen syn. 4. Oock betwysen de vrygheit exempel en het tegendeel niet. Want Ps. 72. wordt niet geseyt *mismoor lijfblom*, maar enk *lijfblom*. Daarenboven siet niet, waarom dezen Psalm niet en zoude syn Salomons, opgetreken oock als upt Vaders mond; gelykterwys hy oock Spreucken beschreeven heeft / welke hy upt de mond van syn Moeder aangenomen hadde. Sozua. 31: 1. Niets belet ons oock den 20 en 21 Psalm booz Davids Psalmen te houden. Want nademaal hy van God vererft was met de werdigheit van Propheete, zoo heeft hy niet recht den volcke oock die formulier van liden voorgescreven / waar mede zy booz haren koninck zouden bidden: en op dat hy dezelve in eenen Geest met haar zoude kunnen singen / soo spreekt hy niet zonder reden van sijn selben in de derde persoon als van een Koninck. Al-

soo

soo heeft hy sich zelven konnen noemen; maar hy en heeft sich zelven niet konnen noemen Synen Heere, het zy dat hy alleen / het zy dat hy met andere zong. Hier by komt dat de benoeminge van Koninck oock in die Psalmen hooger siet, en tot den Messias gebacht word. Want hoe zoude anders de Gemynte vooz David en vooz zyne nu overledene nakomelingen slugende bidden? en in wat sin zouden zy van een Aardsch Konink deze dingen singen / terwyl'er geen zoodanig in Israël is?

De Heere Davids is de Messias.

XXXVII. Op het Tweede. 1. Sonder betwifl word dit aangenomen dat de zaaken die hier gezegt worden op David passen / na denmaal hy deselve van sijnen Heere verhaalt. 2. De Heere Davids is de Messias; want David was zyn dienstknecht. Die sit aan Gods rechterhand, hebbende de naaste eere aan Godt; en op dezen passen in haar kracht en nadruk alle de andere dingen die in den gantschen Psalm gesezt worden. 3. Gelyck deze van David heeft genoemt konnen worden *Adonai* om de vooztrefphuyt van het Goddelyke wesen, alsoo word hy ook met recht genoemt *Adoni*, om de uytmuntenthyt van macht en heerschappye. 4. De ouder Joden hebben oock deesen Psalm van den Messias uytleegt; welcker getuygenissen te vinden zyn by *Munsterus*, over desen Psalm: en *Coccejus* over den Brief aan de Hebreen Cap. 7. 9. 12.

De betekenis van het woord Coheën

XXXVIII. Op het Derde. 1. Hoewel het woord *Cobeën* somtyds een Burgerlyke waardigheyt beteekent / nimmermeer nochtang word dooz dat woordt uygebruykt een Konincklyke waardigheyt. *Cobeën*, gelyck *Aben Ezra* wel aangemerckt heeft / beteekent een Dienaar die de naaste aan den Konink is. Doch daar is een Konink die heerschappye heeft over de consciencie, hoedanigen Konink Gode alleen is / en daar is een Konink die heerschappye heeft over het lighaam, hoedanige zyn de Heerschers dezer wereld. En derhalven isser een tweederlepe *Cobeën*, ofte ten opfichte van God, ofte ten opfichte der Koningen. Ten opfichte van God zyn die gene *Cobanim* genoemt / die over het volck gestelt waren in het verrichten van den Godsdienst; om datse Gode schijnen de naaste te zyn. Ten opfichte der Koningen zyn die gene *Cobanim*, die de naaste zyn aan de Koningen. In dezen sin was Ira de Jairiter genoemt de *Cobeën* van David, en Davids loonen *Cobanim*: dat is / gelyck het verklaart word 1 Chyon. 18: 17. De Eerste aan de hand des Koninks. En om dat Abisalom, sidden wy de Ioden geloofte geven / niet en was aangenomen tot gemeynschap aan deze waardigheyt / soo heeft hy hier uyt gelegenthyt gesocht tot die voogaardige zamenweering. Nog in geen van beyde deese betekenissen heeft Konink David een *Cobeën* konnen genoemt worden. Niet in de eerste, om dat het *Cehynna* (חַיִּנָּה) dat is / het Priesterschap by de Aaroniten alleen was. Niet in de tweede: want alsoo hadde hy selve zyn *Cobanim*. Maar de Messias, is

is alsoo een Konink, dat hy te gelyk ook een Priester is: gantschelyk gelyk Melchizedek, die beyde die ampten onderschepdentlyk be-
diende. Want daar henen leyd ons de Heilige Geest.

XXIX. Op het Vierde. Wat men verheerdelijk uytlegt de He- Melchizedek
breeusche wooyden *al dibrabi Malchitzedek*. Want 1. *Melchizedek* dek is een
is in de Heilige Schriftuure altyd een eygen naam. Een Konink der eygen
gerechtigheyt zouden de Hebreën met een gemeenen naam noemen naam.
Melech zedek. 2. De wooyden *al dibrabi*, betekenen nimmermeer
daarom dat, maar indien se gestelt worden gelyk hier / soo beteeke-
nen zy na de ordeninge, of na de wyze, Eccl. 3: 18. en 8: 2. indien
'er in het Hebreusche ו, of in het Caldeeusche ܐ, volgt / soo be-
teekentse / met dat oogmerk of ter oorzaake op dat, Eccles 7: 14.
Dan 2: 30. en 4: 14. Nademaal dan noch *cebynna*, noch *Malchitzedek*,
noch *al dibrabi*, dat gene betekenen / dat de Hebreën wils-
len / soo blyft de kracht van ons bewys ongezuikt.

XL. En waarlyk de uytkomst heeft deze Prophezie bevestigd. Want
ontrent die tyd op welke onze waare *Melchizedek* zyn Priesterschap
heeft beginnen te bedienen / heeft het Levitische zyn eer en lustet
verlooren / tot dat het eyndelyk gantschelyk is uytgeblusht / zonder
eenige hoope van herstellinge / nademaal alle onderschepdinge der
stamme verward is. Zelfs de Joden hebben dit niet onaangemerkt
laaten doo; hy gaan / welker zinspreuke / die te binden is in *Misna*,
op den Titul *Sota*, Cap. 9. deze is / Sedert dat *Rabbi Ismael*, de So-
ne *Fabi*, gestorven is, heeft de luyfter van het Priesterschap opgehou-
den. Deze nu is van *Valerius Gratus*, die Stadhouder van Iudea
was onder den Keeser Tiberius, tot Hoogepriester gestelt. Ontrent
dezen tyd is dat Heyligste ampt een kaatsbal en spel geworpen / en
elke ondeugendste hoogswicht / naar dat hy door gunst of geschenken
by de Roomse Stadhouderen veel vermocht / socht doo; een vuple
ersucht / en snoode konsten daar toe te geraaken. En eyndelyk
is men tot die Godloosheyt en ondeugentheyt vervallen / dat de Hoo-
gepriesteren niet alleen doo; het lot zyn verkozen / maar dat ook
doo; het lot het Hoogepriesterschap is gevallen op zekeren Phannias,
die niet alleen het Hoogepriesterschap onwaardig was, maar ook om
zyn boersheyt gantschelyk niet en wist wat het Hoogepriesterschap al
in had. Dezen nochtans / na dat se hem ook tegen zyn wil van het
land hadden getrokken / en gelyk als een kamerspeeler op het too-
neel gebacht / en het Heylighe kled aangedaan / soo hebbense hem met
de grootste spotterny gedwongen de Persoon van Hoogepriester te be-
kleeden: en hebben hem gelyk als of hy een jong kind geweest wa-
re / uur op uur kindermeesters bygevoegt / van welke hy onderregt
zoude worden hoe hy zyn rolle spelen moest. Welke Godloosheyt,
gelyk die *Josephus* met recht genoemd heeft / genoegsaam toont / dat
God van dat ampt gern werk meer en maakte: na dat de Waare

Alle de
luyfter van
het Leviti-
sche Prie-
sterschap is
ontrent de
tyden
Christi
vergaan.

Joseph. De
Bello Ju-
daic. Lib. 4.
Cap. 12.

§ssss

Priester

Priester na de ordeninge Melchisedeks is verscheuen.

Dan 9: 26.

XLI. Laat ons van het Priesterschap tot DE OFFERHANDEN overgaan. Van welker ophoudinge Daniel Cap. 9. op het laatste berg gepropheteert heeft. En hy zal veelen het verbond versterken een weeke: en in de helft der weeke zal hy het slacht-offer, en het spys-offer doen ophouden.

word beschreven de tyd des Messie.

XLII. Men moet hier aamnerken. 1. Dat 'er gesproken word van de tyden des Messie, die berg 25. genoemd word Messias de Vorst, hy uptnemendheyt en vooztreffelicheyt alsoo getituleert / vergelyke hier mede Jes. 55: 4. wiens werk het is de overtredinge te sluyten, de zonden te verlegelen, de ongerechtigheyt te versoenen, en eene eeuwige gerechticheyt aan te brengen, berg 24. Welke ampten en weldaaden des waaren Messie alleen sijn.

Den welken toege-schreven word de vernietiging van het Slacht-offer, Soo ten opzichte van het recht, al ten opzichte van de daad.

XLIII. 2. Dat 'er voozset word de vernietiging van het Slacht-offer en van het Spys-offer, en dat dooz den Messias. Want die gene die velen het verbond zal versterken, den welken Paulus noemt een Borge van een beter verbond, Heb. 7: 22. die selve zal de Slagt-offerden ophouden. Doch al wat de Messias doet / dat is sonder twijffel recht en wel: dewyle hy ten minsten een getrouw Propheet is in Gods gantsche hups.

XLIV. 3. Dat deze vernietiging is te verstaan / soo ten opzichte van het recht, als ten opzichte van de daad. Ten opzichte van het recht geschied se dooz de inboeringe van een nieuw Verbond, het welk bevestigt is / niet dooz offer of bloed van een onvernunftig beest; maar dooz de opofferinge van den Messias selve / dat onbestraffelyke Lam, wiens bloed is het bloed des Nieuwen Testaments, het welke vergoten is om vergevinge vooz vele te verwerven. Hierom word 'er voozset dat de te niete-doening der offerhanden zoude geschieden in de helft van die Weeke, in welke de Messias zoude uptgeroepen worden / stellende zyn ziele tot een schult-offer, Jes. 53: 10. Wiens Offerhande de voorbeeldige Offerhanden deed een eynde nemen. En de vernietiging der Offerhanden, word met de Bevestiging van het Nieuwe Verbond t'saamgehoegt. Want dit dooz het Slacht-offer Christi versegelt, dooz de Apostelen gepredikt, en dooz de upstottinge des Heyligen Geestes, en dooz seer vele mirakelen bevestigt sijn / soo hebben de offerhanden der onvernunftigs Beesten, welke een groot deel des Ouden Verbonds waaren / al haar kracht en waardigheyt terstont verlooren / en sijn alsoo / soo veel het recht van langer onderhouden te moeten worden / aangaat / afgeschafft. Ten opzichte van de daad, niet lange daer na in de verwoestinge van de Stad en Tempel: want daer mede hebben alle de Offerhanden opgehouden. Josephus verhaalt / dat Titus den Priesteren / die na het verbranden des Tempels zeer vooz haar leven baden / grantwoord heeft / dat dat gene vergaan was om welkers wille hy haar met recht zoude behouden hebben, maar dat

De bello
Jud. Lib. 7.
Cap. 15.
juxta Lati-

dat het den Priesteren betaamde te gelyk met den Tempel om te komen. nam : 22
 Waar mede ober een komt het gene *Chrystomus* vertelt / dat de Jo juxta Græ.
 den tot *Julianus*, die haar aanmaande om op de oude wyg te offeren / cam divi-
 segest hebben / Indiengy ons wilt zien offeren , geest ons de Stad weer, sionem.
 herbouwt onzen Tempel , en wy zullen offerhanden slachten ook nu Orat. 3.
 gelyk te voren. Waar als de Godloose Keiser upt haat van het Chri- contra Ju-
 stendom dit sochte te doen / hebbende ook gelt gegeven upt de schat- daos.
 kist van het Ryk om de onkosten die daar aan te doen waren te be-
 taalen / soo heeft God met zyn sterke hand het werk verhindert :
 toonende dat hem geen nieuwe offerhanden behaagden. Deze gesche-
 denisse verhaalen niet alleen onze Schryfberg / maar ook upt de Hey-
 denen *Ammianus Marcellinus Lib. 23.* en ult de Joden *Zemach David*,
part. 2. p. 36. De tweevoudige vernietinge nu der Offerhande soo
 de eene als de andere / kan den Messie toegeschryven worden : De eene
 die op het rechte ziet / vooz soo veel hy een Priester is / welke een be-
 ter offerhande heeft opgeoffert , en vooz soo veel hy Koning is / die
 de upterlyke manieren van Godsdienst de Gemeente voorschryft :
 de andere die op de daad ziet / komt hem toe vooz soo veel hy is
 een weerkende Verdediger van zyn Majesteit en Genaade , wel-
 ke van de wederspannige Joden betracht is : ten welken eynde hy
 Titus en dessels kyngsvolk als zyne dienaaren gebuypt heeft.

XLV. 4. Dat de vernietiging van het Slacht-offer en van het Spys- Welke
 offer medebryngt en vernietiging van den gantschen Ceremonieelen mede
 Godsdienst. Niet alleen om dat de Slacht-offeren het voornaamste ge- brengt
 deelte van de Ceremonien uptmaaken / en ober gelyke dingen ge- een vernie-
 lyke oordeel is te sijnken ; maar ook om dat met den naain van tiging van
 Slacht-offer de gantsche uytwendige Godsdienst geteekent word / ge- schen Ce-
 lyk *Mos. 6: 6.* Ik hebbe lust tot weldadigheyt , en niet tot offer. remonice-
 het Hebreusche woord *chesed*, van de onze overgeset weldadigheyt, len Gods
 en van de Seventig Oversetters dooz *ελεος*, dat is / barmhertigheyt, dienst.
 gelyk ook *Mattheus* doet *Cap. 12: 7.* is van de zelve kracht met het
 Grieksche woord *οσιους*, *οσιotes*, het welke baarbyghelyk genoeg
 zyn afkomst heeft van het Hebreusch *chasidouth* of van het Chal-
 deusch *chasidoutha*, en beteekent een vlytige liefhebbinge Godes.
 Doch deze vlytige liefhebbinge Godes is die inwendige suver-
 heyt en Heyligheyt des gemoeds, alle die deugden begrypende / in
 welke Gods beeld is. Daarom Offer, op dat 'er een rechtmati-
 ge tegenstellinge zy / sal den gantsche uytwendigen en Ceremoniee-
 len Gonsdienst beteekenen. Het welke ook *Kimchi* schijnt aange-
 merkt te hebben / die het Slacht-offer verklaart te zyn / den dienst
 des Heeren in het huys des Heyligdoms. De upfleggingen der blinde
 en dwaase Joden ober deze prophetie Daniels zyn soo byzemd van de
 woorden des Terts / van de aantyzinge des tyds / en van de ge-
 schiednisse der gebeurde zaaken / dat se zich zelden wederleggen en

om verre werpen. Indien nemant dezelve wederlegt wyl zien / die leese den Beroemden *l'Empereur* over Daniel , en de Vermaarde Mannen / *Coccejus*, *Hoornbeek*, *Hulfius* in haare Schriften tegen de Joden.

Veel dingen worden elders beloofd die tegen de Ceremonien stryden.

XLVI. En de Geest / die dooz de Propheten sprek / niet te vzeden zijnde met de voozsegginge van de ophoudinge der Ceremonien , heeft ook gepropheteert datter in de dagen des Messie die Heylige Dingen zouden zijn die tegen de Oude instellingen gantschelyk stryden. Zoo heeft God genadiglyk beloofd dat hy zich Priesteren en Leviten upt allerley Heydenen zoude nemen. *Jes.* 66: 20, 21. Datmen aan alle plaatse zynen naame reukwerk en een rein spys-offer zoude opofferen, *Mal.* 1: 11. Dat hy in het midden van Egyptenland een altaar zoude hebben die hem aangenaam zoude wezen: *Jes.* 19: 19. Dat op de bellen der paarden zoude geschreven worden, **DE HEYLIGHEYT VAN JEHOVA**, het welke ertyd alleen op de goudene plaatse die aan des Hoogenpriesters hoed gebonden was gezabert stont; en dat alle de potten in Jerusalem en in geheel Judea hem Heylig zouden zyn, *Zach* 14: 20, 21. Welke dingen met de oude voozrechten der Leviten en Aaroniten, en met het aardsche Heyligdom, en met de privilegien van Canaan, en met de sonderlinge Heyligheyt van den Hoogepriesterlyken torstel / niet en konnen overrengelycht worden. God geeft te kennen dat hy zoude gebient worden op andere Heylige manieren / welke aan geen voozschyften van oude Kerkplichten gebonden zijnde / van een yder geloofige aan alle plaatzen, in Geest en Waarheyt, behooflyk zouden waargenomen worden.

Deze hebben moeten afgeschafft worden.

XLVII. Laat ons nu komen tot HET DERDE, en toonen dat de Ceremonien hebben moeten afgeschafft worden ten tyde des Messie; en dat het niet anders konde wezen. Het welke tweezins kan getoont worden: eerstelyk indien wy de Ceremonien aanmerken ten opzichte van haar stoffe, voor soo veel se daaden van gehoorzaamheyt zyn / voozgeschyden in de Wet der insettingen: ten anderen indien wy letten op haar eygen wesen, vooz so veel se geweest zyn Voorbeelden en Schaduwen. Op geen van beide dese wyzen konnen zy plaats hebben in het Koninkryke des Messie. Het eerste betwyselk aldus.

Want onder den Messias moeten de Heydenen geroepen worden.

XLVIII. Het is upt de Prophetien openbaar / dat dooz den Messiam een groote meenigte van Heydenen tot de gemeynschap Godes en Israëls zoude geroepen worden. Doozgaang vinden wy in de Heylige Schryftuure / dat God Japhet zoude lokken en dat hy zoude woonen in de tenten Sems, *Gen.* 9: 27. dat in Abrahams zaad alle volkeren der aarde zich zouden legenen, *Gen.* 22: 18. dat de volkeren den Messie zouden gehoorzaam zyn / *Gen.* 49: 10. dat de Egyptenaars en Babyloniers zouden vermeld worden onder die gene die den Heere kennen, en dat van den Philistyn en Tyrier, met den Moor, soude

soude gezegt worden / datse te Zion waren geboren. *Is.* 87: 4. En dat alle de Heydenen zouden toevloeyen tot den berg van het huys des Heeren, *Is.* 2: 2. en dat het volck Israëel de derde zoude zyn met de Egyptenaars en Assyriërs, en dat de Heere zoude zeggen: Gezegt zy myn volk de Egyptenaaren, en de Assyriërs het werck myner handen, en Israel myn erfdeel. *Is.* 19: 24, 25. *Mer diergelike Prophetien binden wy zonder getal in Gods Woord.*

XLIX. *Woorders* dat 300 Israel als de bekeerde Heydenen de zelve Die desel- wetten zouden gehoorzamen / en met de hand van dezelve Gods- ve wetten dienst aan malkanderen verknocht zouden zyn / getuygt *Jesaias* *Cap.* souden ge- 42: 4. En de Eylanden zullen na zyne (namelyk des Messie) leere hoorfa- wachten. En wederom *Cap.* 2: 3. En veele volkeren zullen henen men, wel- gaan, en zeggen, Komt laat ons opgaan tot den berg des Heeren, ke de Israe- tot den Huyze des Gods Jacobs, op dat hy ons leere van zyne wegen, liten sou- en dat wy wandelen in zyne paden: want uyt Zion zal de Wet uyt- den ge- gaan, en des Heeren Woordt uyt Jerusaleem. *Op doet 'er bp / dat de* hoorfaa- vreemde, die sich tot den Heere zal hebben gevoegt, niet en zal zeg- men. gen, de Heere heeft my gantsch en gaar van zynen volke gescheiden: maar dat in tegendeel den Gesneden in Gods huys en binnen zyne muu- ren een plaats zoude gegeven worden, en eenen naam beter dan der zoonen en der dochteren, *Is.* 56: 3. 5. dat is / dat de Bekeerde Hey- denen in de zaken van den Godsdienst een even gelyk recht met de Israeliten zouden gebruiken. Hier toe dient ook dat van *Zephania*, *Cap.* 3: 9, 10. Gewisselyk, dan zal ick tot de volcken een reyne spra- ke wenden: op dat zy alle den naame des Heeren aanroepen, op dat zy hem dienen met eene eenpaarige schouder. Van de zyde der rivieren der Mooren, zullen myne ernstige aanbidders, met de dochter myner verstrooyde, myne offerhande brengen. *Doegt 'er bp Zach.* 14: 9. Te dien dage zal de Heere een zyn, en zyn Name een. Enien dienst / erne Vereteringe van den enen God zal 'er zyn: Sels de Joden leeren dit ook doorgaans / dat ten tyde des Messie zeer veele Heyde- nen zullen bekeert worden / en dan wandelen in de leere van zyn Wet, gelyk de Chaldeeische Vertaalder spreekt over *Is.* 2: 3. en eene gemeene Wet met de Israeliten omhellen; gelykerwijs *Ma- nasse* schryft / de *Resur.* *Lib.* 2. *Cap.* 3. en datse alzo tot een volck met Israel zullen t'samengroejen / verlachtig aan dezelve voordeelen / als zynde Joden-genooten der gerechticheyd.

L. *wanneer* dit zal geschieden / 300 is het openbaar / dat het niet. *Op wel-* en kan zyn dat de Oude Ceremonien van alle de onderdaanen des ken tyd Messie onderhouden worden. Want hoe zullen de betaalinge van ge- het niet loften en tienden, de opofferinge van de eerstegeboorene beesten / de kan ge- onderhoudinge van Paaschen, Pinxteren, Loovertuhten- settinge, wel- schieden, ke gebonden waren aan de plaats die de Heere hadde uytverkoren, dat de Ce- remonien die geene konnen verblinden die verre van Judea zullen afgelegenzyn? van alle de

onderdaan
nen des
Messie on-
derhouden
worden.

En hoe zullen de menschen die op de uiterste grenzen der aarde woonen / om allerlei zonden / om allerlei besmettingen / na Jeruzalem kunnen gaan en daar haar offerhanden brengen / om den vloek te vermijden? Hoe zullen de vrouwen, die terstond eerst van haar bracht verloft zijn / zulken langen reyse kunnen aannemen / en sich stellen in de plaats die van God uytverhooren is om de gebodene heylige plichten waar te nemen? Maar van daan 300 veel heesten, 300 veel Priesteren, 300 veel Altaaren, die 1000 alle de offerhanden genoeg zouden zijn; Dat Landt, ick laat staan Stede, zoude ruim genoeg zijn om 300 veel menschen te laaten; Menasse bezet ergens / indien ik het wel onderhouden hebbe / dat de Poorten van Jeruzalem als dan zullen uytgezet worden tot aan Damascus toe / maar 300 hp ze met eene moeite uytgezet hadde tot over de Caspische Berg-engten, beter zoude'r dan gesoekt zijn 1000 300 grooten toebloedt tot de heylige kerchplichten. Stelt datter voorkomt een geval van Melaatscheyt, en dat eenig huys 1000 die besmettinge berontrentigt wordt / waar van te lezen is Levit. 13. Sullen de Priesteren moeten lopen nabij Poolen, Tartaren, Indiaanen, en Britten die van de gantsche werelt afgeschepden zijn / en na Yslandt dat op het uiterste van den aartskloot gelegen is / om van de schurftheyt te oordeelen: en zeer veel zoondangen dingen kunnen'er aangeboden worden: het welke uyt de Oude Eusebius, Lib. 1. Demonstr. Evang. uyt de Oerleerde van onse eeuw Spanhemius, Dubior. Evang. Part. 3. Dub. 112. overbloediglik en geleerdellik gedaan hebben.

En geen
reden kan
'er gegeven
worden,
waarom
sommige
meer als
andere sou-
den ver-
binden.

L I. Op zoudet misschien zeggen / datter van den Heere eenig ontreding slach en vrydom dezer onnoogelike wetten zal toegestaan worden. Maar / waar is de belofte van dit onslag of vrydom? Zijn niet deze Wetten op de zelve wijze als de andere gegeven? Is niet der selver duurzaamheyt desgelijk uytgestrekt *leolam*, dat is / tot in eeuwigheyt, het welke zy ons anders 300 dyftiglik tegenwerpen? Maachen niet deese / en die dese gelijk zijn / het voornaamste deel der Ceremonien uyt? En indien de zielen van de Godsdienstige onderhoudinge van deese kunnen ontslagen worden / waarom ook niet van de andere die van de zelve gelegenheyt zijn?

Op een an-
dere wyse
is de onder-
houdinge
der Cere-
monien
onmogel-
lik, op
een andere
wyse de
volmaakte

L II. Of zullense alsoo weynig ophouden te verbinden, om dat der zelve onderhoudinge onmogelik is, als wy leeren dat de Zedelicke Wet verbindt, hoewel wy stellen dat het onmogelik is dezelve volmaaktelik te onderhouden? Maar wie ziet niet dat hier een zeer ggoote verscheppdenheyt is? Dat de Zedelicke Wet nu niet volmaaktelik kan onderhouden worden / is by roeval, 1000 onse verdorvenheyt. Dat deese wetten onder het koninkryke des Messie niet en kunnen nagekomen worden / komt voort uyt de nature der Wetten zelve / zonder eenige schuld der menschen. En alsoo is betwefen / dat de Ceremonien, 1000 300 veelze daaden van gehoor-
saam-

saamheyt zyn / boozgeschyden in de oude wet / in de algemeyne Kerke betrach-
die upt Joden en Heydenen vergadert is / onder de Konink Messias , ting der
niet en kunnen onderhouden worden. Zedelyke
Wet.

LIII. Dit zal noch meer openbaar zyn / indien wy daarenboven
op het Eygen Wesen der Ceremonien acht geven. Want in de Cere-
monien is een joek , dat ten tyde der Vryheyd heeft moeten verbzo-
ken worden. In dezelve is een Kinder onderwys en een verwytinge
van Kindsheyd , welke in den volwassenen ouderdom geen plaats han-
hebben. In dezelve is een middelmuur des afscheydels , die verbzo-
ken zoude worden / wanneer de Messias , alle onderschept der vol-
keren wechgenomen zynde / zoude zyn alles in allen. In deselve is een
vyandschap , die te niere gebaan moet worden in dien tyd / in welke de
Messias vrede zoude verhandigen den Heydenen , zoo met Israel , als
met God. In deselve is eendelyk een Handschrift , getuygenisse geven-
de / dat de straffschuld noch niet met Christus bloet niet en is verfoent / en noch
geen betalinge gebaan en is : het welke / wanneer alle dingen door den
Messias volbracht waren / upt het midden moest weggenomen worden /
op dat geenige insettinge Gods tegen de waarheyd en Gods Soon zou-
de bevonden worden te getuygen. Van alle beteekenissen der Ceremo-
nien , en van de ware kragt der zelve zyn zy onkundig / of nemense
wech / die na de volmakinge des Messie aan der zelve Godsdienstige
onderhoudinge de conscientien verbinden.

LIV. HET VIERDE is nu overig / dat wy den voortgang Trappen
dezer vernietiging / ende desselfs verscheydene trappen uitleggen : die van de Ver-
wydinge
wy op deze vyfde achter een boozstellen. 1. Als Christus nu tegen-
woordig was / en aan Israel geopenbaart / hebben de Ceremonien veel
van haar glants verloren , gelyk wanneer de Hemelsche Son de Sterren
monien.
verbooft. Zy verbonden noch wel / zoo lange Christus door lyden
noch niet en was volmaakt , maar zy waren na by de verdwynin-
ge. Jezus zeyde tot haar , Vrouwe , geloof my , de ure komt , wan-
neer dat gy lieden noch op dezen berg , noch te Ierusalem , den Vader
en zult aanbidden. De ure komt , ende is nu , wanneer de waare aan-
bidders den Vadersaanbiden zullen in Geest ende waarheyd. Joh. 4:
21, 23. Hier toe behoort de pzediking van Iohannes , die dikwyls
riep / dat het Koninkryke der Hemelen naby was. 2. Ten opsichte
van het rechte zynse afgeschafte door Christus doodt. Want nade-
maal nu alle haare voorbeeldige voorbeduydinge in Christo is ver-
vult , en het bloed des Nieuwen Testaments vergoten / en de straf-
schuld , om welke te verwyten zy veroorzakeert waren / verfoent ,
met wat recht zoude de eertyds upgediende Ceremonien haar onde-
stantplaatse behouden? Daarom word Christus gezegt het Hand-
schrift , dat hy aan het kruys gehegt heeft , upt het midden wechgeno-
men te hebben , Col. 2: 14. ende door zyn vleesch , dat namelyk door
zyn dood gebroken is / de Wet der geboden in insettingen bestaande

te

te niet gemaakt te hebben, Eph. 2: 15. Want Christi vleesch was het voorhangfel. Dit als noch ongebrooken zynde / stond 'er geen verſche en levendige weg alſoo open / Heb. 10: 20. Want zoo lange Chriſtus dooz lyden noch niet volmaakt was / waren de Ceremonien, welke die volmaeking vereyſchten / in haar macht. Maar zoo haalt in Chriſti dood de laaſte penning iſ betaalt, iſſet een bype toegang tot Godt geweest / zynde nu het voorhangfel en ſcheydingmuur wechgenomen. Het welke dooz de ſcheuringe van het voorhangfel des Tempels, als Chriſtus ſterf / beteekent en beveſtigt iſ. 3. Deeze aſſchaffinge heeft Godt verklaart, verſterckt, en verze-gelt, dooz de opwekkinge Chriſti upt den dooden / en ypn opneminge in den Hemel, en overvloedige uytſtoringe des Heyligen Geestes. Want toen iſ de Quytbrief in plaats van het Handschrift gekomen: Die Kerke die tot noch toe de eerſte beginſelen der wereld, zo wel als Gods andere dienaaren / gedlend hadde / iſ te zamen met haar ge-zet in den Heimel / alwaar geenige zoodaanige dienſthaarheyt plaats heeft: en de Geest iſ gegeven tot een zegel van een blyder ver-bond. 4. Deeze byphert nochtans iſ ook zelf den Apostel een-nigen tyd niet genoegſaam bekend geweest / tot dat Petrus daar over dooz een Hemeliſch geſichte onderweſen wierd / Hand. 10: 11. 5. Daar na iſ dooz een ſtaatelyk beſluyt der Apostoliſche Synode, onder het beſtiet des Heyligen Geestes / vaſtgeſtelt / datmen geen jock op den halſe der Diſci-pelen zoude leggen / behalven weynige dingen die op die tyd noodzakelyk waren; namelyck / datze zich zouden onthouden van 't geene den afgoden geoffert is, en van bloed, en van het ver-ſikte, waar by gevoegt word / hoewel het van een andere natuur iſ / hoererye, Handel. 15: 10, 28, 29. 6. Naderhand heeft Paulus ver-kondigt dat ook deeze dingen vry waren / uptgeſondert de hoererye, welke tegen de zedelyke wet ſtrjdt / 1 Co. 8: 4, 8. en 10: 25-29. 7. Om dat nochtans de Joden die Chriſtum hadden aangenomen / zynde aan de Ceremonien gewent / zeer beſwaarlyk van deſelbe af-getrokken wierden / zoo gebuykten de Apostelen / en andere geloof-bigen met haar / volgens de regelen der Chriſtelyke Liefde en Voorsich-tigheyd, vryelyk de Ceremonien, niet met een meyninge van heylig-heyd, maar op datſe de teder conſcientien niet en zouden verwonden, en op datſe ſich ſelven na allen voegende / allerlepe ſlag van men-ſchen Chriſto zouden gewinnen. ſiet Handel. 21: 20. 8. Maar na dat de Gemeente nu genoegſaam aangaande haare Vryheyt onderwe-ſen ſcheen te zyn / en de liefde tot de Ceremonien niet meer zwack-heyd, maar hardneckigheyd was / zoo heeft Paulus niet gewilt datmen den beſpieders der Chriſtelyke Vryheyd zelfſ een uur zoude wyken: en heeft Petrum die hier te ſlap handelde ſcherpelyk beſtraft: Gal. 2: 5, 14. en heeft alle hooft booz hooft vermaant / datſe ſouden ſtaan in de Vryheyd waar mede ons Chriſtus vrygemaakt heeft / en datſe te rug-ge

ge wphende niet en zouden bevangen worden met het juk der dienst-
naarheyt, en dat se zich Christum zelve niet ydel zonden maaken.
Gal. 5: 1, 2. 9. Enndelph syn alle de Ceremonien in de verwoestinge
van Jerusalem en van den Tempel metter daad weggenomen, en ge-
lyk als onder haare pupinhoopen begraven / zullende niet wederom
levendig gemaakt worden in eeuwigheyt. Vergelykt hier mede het
gene wy van de Besnydenisse gesegt hebben Hoofst. 8. §. 21. en in het
vervolg.

VYFTIENDE HOOFTSTUCK.

Van de Goederen des Nieuwen Testaments.

I.

Elphertops de duyfternisse van de nacht niet verduyzen Overgang
wordt van dooz den glants des rissenden daageraads, tot de goe-
alsoo is het Oude Testament niet anders verouderet deren des
van dooz de instelling des Nieuwen Testaments. Nieuwen
En op wat tyd de zelve eerst heeft begonnen te geschie- Testa-
den / langs wat trappen sy is voorgegaan, en in wat mena.
verloop van achter een volgende tyden sy bevestige

en voltrokken is / dat alles hebben wy in het derde Hoofstuck van
het voorgaande boek uptgelegd. Nu zal 'er gesproken moeten wor-
den eerst van DE GOEDEREN van dit Nieuwe Testament;
en dan van DE SACRAMENTEN: want de overige dingen
worden genoegsaam gebat en begrepen upt het gene wy verhandelt
hebben over het Genadeverbond eenduidighlyk aangemerkt / en upt
vergelijkinge met de zaaken die wy breedspreekeliker hebben gedispu-
teert over het Oude Testament.

II. De goederen des Nieuwen Testaments verhaalen wy op deze Der selver
oorde. 1. De openbaare vertooninge van den Volmaekten Mes- verhaal.
sias. 2. Het Euangelium by uytnemendheyt zoo genoemd. 3. De
roepinge der Heydenen. 4. Een overvloediger maate van den Bly-
moedigmaakenden Geest. 5. Een grooter en beter vryheyt. 6. De
wederbrenginge Israels. 7. Een Nieuw leven der ganstche kerke
upt den dooden.

III. HET EERSTE Hoofstuck van onzen roem / en het hooft- 1. Goed.
berisep van het geluk boven die gene die de verwoestinge Israels De Open-
berwacht hebben / is / dat Jesus Christus in de werelt gekomen is baare Ver-
1 Tim.

tooninge
des Messie.

1 Tim 1:15. Deze zijnde van den beginne beloofd, dooz soe veel boozbeelden afgeschaduwt, met soe veel wenschingen begeert, soe veel eeuwen verwacht, is in de volheyt des tyds, op die plaats, upt die stamme en dat geslacht, op die wyze, upt een maagt, te boozschijn gekomen / en in den vleesche verscheenen / op welke wijze de Heylige Propheten oberlang hadden boozspelt dat de Messias zoude komen. Door de innerlyke bewegingen der barmhertigheyt onzes Gods, heeft ons besocht de Opgang uyt der hoogte, Luc. 1:78. Wy hebben dien gevonden, van welken Moses in de Wet geschreven heeft, en de Propheten, namelyk Jesum de Soone Josephs, van Nazareth, Joh. 1:46. En dat dit een stoffe van groote blipschap is / heeft de Engel den Bethlehemschen Herderen verkondigt / en met haare Gesangen niet alleen Maria, en Zacharias, en Simeon, maar ook de gantsche Hepe der Hemelsche Engelen bewesen. Vergelpt hier mede Zach 9:9.

Volmaakt
doorlyden.

IV. En niet alleen is de Messias openbaarlyk vertoont en verscheenen, maar ook Volmaakt door lyden, Heb. 2:10. En alsoo volmaakt zynde, is hy allen een oorzaak der eeuwige zaligheyt geworden, Heb. 5:9. Want in Christus lyden en dood is een waare versoeninge, uptschabbinge / uytelginge onzer sonden, is een aanbrenge van een eeuwige gerechticheyt, is een scheuringe en vernietiginge van het Handschrift, is een eeuwige vrykoopinge.

En opge-
nomen in
heerlyk-
heyt.

V. En niet alleen dat / maar ook in heerlykheyt opgenomen, en in den Thoon zynner Heerlykheyt geplaatst zynde / heeft hy ons het Koninkryke der Hemelen, toegebracht / weggerupst hebbende alle die dingen waar dooz de Geestelyke en Verborgene Heerichappye Godes over de conscientie, welke der Vryheyt is / eertpds verdupsierd wierd. Als de Koninklyke Propheet zich zelve dooz den Geest dit Koninkryke des Messie verbeeldede / song hy vzolpk / Jehova regeert, de aarde verheugt haar, dat vcele Eylanden zich verblyden; Ps. 97:1. Jehova regeert, dat de volkeren beven, Ps. 99:1. Dit is dat Koninkryke der Hemelen, het welke de Wooper soe dikwils riep na hy te zyn: en waar van de Heere gewag maakte / als hy sepde dat 'er onder zyn toehoorders waaren die den dood niet smaken zouden, tot dat zy den Soone des menschen zouden hebben zien komen in zyn Koninkryke Matth. 16:28. Het kan allen den genen die den Heere Jesum liefhebben niet anders als zeer aangenaam zyn / te zien, dat hy met heerlykheyt en eere gekroont is, die een weynig minder dan de Engelen geworden was, van wegen het lyden des doods, Heb. 2:9. Dit groote goed heeft d' Apostel met deftige woorden verklaart 1 Tim. 3:16. God is geopenbaart in den vleesche, is gerechtheerdigt in den Geest, is gezien van de Engelen, is gepredikt onder de Heydenen, is geloofd in de werelt, is opgenomen in heerlykheyt. Dooders dat in de genietinge van dit goed een groot gedeelte van ons ge-
luk

luk gelegen is / heeft de Saligmaker zelve geleert / Matth. 13: 16. 17.

VI. HET TWEEDE Goed is het Euangelium des Konink- 2. Goed.
ryks , het welke God te voren beloofd hadde door zyne Propheten Het Euan-
in de Heylige Schriften, Rom 1: 2. Naamelyk het Euangelium der gelium des
vervullinge , het welke begonnen zynde verkondigt te worden door Konink-
den Heere zelve , is bevestigd geworden van de gene die hem gehoord ryks.
hebben, Heb. 2: 3. Want deze verborgentheyt is van de tyden der
eeuwen versweegen geweest. Maar nu isle geopenbaart, en door de
Prophetische Schriften, na het bevel des eeuwigen Gods, tot gehoor-
saamheyt des geloofs, onder alle de Heydenen bekend gemaakt, Rom.
16: 25. 26. Niet dat 'er te vooren geen Euangelium geweest is: want
ook den ouden is eertyds het Euangelium verkondigt, Heb. 4: 2.
Maar dat die verkondinge der toekomende genaade een voorlopend
Euangelium geweest is / Gal. 3: 8. daar dese predikingen der tegen-
woordige genaade het Euangelium is by uptuimendheyt. Hierom
word als een bewys van den tegenwoordigen Messias verhaalt / dat
den Armen het Euangelium verkondigt word, Matth. 11: 5.

VII. Woorders heeft het Euangelium des Nieuwen Testaments de- Des selfs
ze uptuimendheden. uytmun-
1. Dat het predikt den tegenwoordigen Chri- tendheden,
stum , en verhaalt dat alle die dingen volbracht zijn die eertyds
als lange daar na zullende geschieden voorlegt wierden. 1 Cor. 2:
7-10. 2. Dat het zonder swagtelen van voorbeelden, zonder om-
wegen van raadelen, met klare woorden, alle die dingen te verstaan
geeft die tot de gemeyne zaligheyt behooren / 2 Cor. 3: 14. 3. Dat
het ter zijden gestelt hebbende die strengheyt, die onder de oude Wett-
sche Huyshoudinge de woorden der genaade met een grootte straf heyt
vermengde / nu met zeer soete en overvloedige vertroosting de gemoe-
deren der geloobigen streelt: waarom het de bedieninge der rechtveer-
digheyt, 2 Cor. 3: 9, en het woord der versoeninge, genoemd word.
2 Cor. 5: 18. Het gehemelte van onzen Bruydegom is enkele soedig-
heyt, Hoogel. 5: 17. en van zijne dienstknechten heeft Jesaias gepro-
pheteert Cap 52: 7. Hoe lieflyk zyn op de bergen de voeten des genen
die het goede bootschap! Doet 'er by Jes. 40: 1 -. en 66: 10. 11.
12. 4. Dat het nu overvloediger in ons woont: en aan meerder men-
schen, en dikwilder, en met grooter betooninge des Geestes, en die-
per inboeseminge in de consciencie / verkondigt word. Rom. 10: 8.

VIII. HET DERDE Goed is de Roeping der Heydenen 3. Goed;
door het Euangelium, welke op de volmaakinge des Messie gevolgt De Roe-
is: volgens de beloftenisse Ps. 2: 8. Eyscht van my, en ik zal de Hey- pinge der
denen geven tot uw erfdeel, en de eynden der aarde tot uwe bezittinge. Heydenen.
Doet 'er by Jes 49: 6. Luc. 3: 40 Gods deugden die in dit wonder-
baare werk upblikken / en voornaamelyk de onnaspeurlyke rphdom-
men van Gods Mogendheyt, Goedheyt en Veelvuldige Wysheyt
in Christo , roemt Paulus zeer heetlyk / soo elders / als inzon-

Demonst. *Eusebius*) wanneer hy ziet dat die gene die van de ſcheppinge des werelds af, ſteenen, en houten, en duyvelen, en beesten die van menſchen vleesch leven, en vergiftige kruypende gedierten, en dieren van alle ſlag, en leelyke wilde beesten, en vuur, en de levenloofe hooftſtoffe van het Geheel-Al zelve, Goddelyke eer en dienſt aandeeden, dat deze den Hoogſten God, en Werkmeester van Hemelen en Aarde, ja den Heere der Propheten zelve, en den God van Abraham en zyner voorouderen, na de komſte van onzen Saligmaaker, aanroepen? Leest doch de woorden die volgen: want het iſ te lange die alle uyt te ſchryven. Deze dingen maaken / dat wy zelfg hier dooz verſekert ſijn / dat onze Heere Jeſus de waareen eenige Meſſias iſ / dooz wiens woord, Geest, en dienſt ſoo wonderbaaren werk uptgevoert iſ / welkers gelijk of byhang gelijk van het begin van alle outheyt af niemant gezien noch gehoopt heeft.

Verrigt
door de
Apoſtelen
met geen
wereldſche
byſtand
en hulpe
toegeruſt

IX. Maar men moet aanmerken / 1. Dat deze dingen verrigt ſijn dooz de Apoſtelen Chriſti, en haare medearbeyders, zijnde niet bekent dooz eenige vermaartheyt van wereldſche wysheyt, niet doozzien met eenige aantadende en ſoetvloeyende redening van Griekſche of Roomeſche Welſpreekentheyt; niet toegeruſt met enige menſchelyke byſtand; maar die / hoe wel de poorten der helle haar bezimden / de Gzooten Heeren dezer werelt en verbaarljke dwingelanden haar wederſtreeden / de Scholen der opgeblaſene Weereldwyzen haar tegenheſten; dooz een naakte openbaaringe der verwondrens waardige / en byhang ongelooſlyke waarheyt zich aangenaam maakten aan de conſcientie: op dat de heerlykheit Gods en zynes Chriſti ſoo veel te klaarder zoude upblikken / hoe hy ſlechter en onbequaamer werktuygen gebuykt heeft / 1 Cor. 2: 4. 5.

Met een
wonderba-
re ſnelheyt

X. 2. Dat met een wonderbaare Snelheyt het Koninkryke Chriſti opgerecht iſ onder de Heydenen. Want gelyk de blikſem, die van 't een eynde onder den Hemel blikſemt, tot het ander onder den Hemel ſchynt: alſoo iſ de Sone des menſchen geweest in dezen zynen dag, Luc. 17: 34. Jeſaias hadde dit met een verbaaſt heyt voorgeſt Cap. 66: 7. 8. Eer zy baarens nood hadde, heeft zy gebaart, eer haar ſmerſte overquam, ſoo iſ zy van een knechtken verloſt. Wie heeft ooyt zulks gehoort? wie heeft diergelyke gezien? zoude een land kunnen geboren worden op eenen eenigen dag? zoude een volk kunnen geboren worden op eene eenige reyse? maar Zion heeft ween gekregen, en zy heeft haare Sonen gebaart.

In de lengte en in de breete zich uytſtrekkende,

XI. 3. Dat deze roepinge zich zeer uyt uptgeſtrekt heeft / Rom. 10: 18. Haar geluyd iſ over de geheele aarde uytgegaan, en haare woorden tot de eynden der werelt. Col. 1: 6. 24. Marc. 16: 20. *Tertullianus*, tegen de Joden Cap. 7. Want in wien anders hebben alle volkeren

keren gelooft, als in Christum die nu gekomen is? Want wien anders hebben geloofd de Volkeren, *Partbers*, *Meders*, *Elamiten*; en die *Mesopotamien*, *Armenien*, *Phrygien* bewoonen; *Romeynen*, en inwoonders, die sig onthouden in *Egypten* en in de landstreek van *Africa* welke over *Cyrenen* is, en dan ook *Joden* in *Jerusalem*, en andere volkeren, gelyk ook de verscheydene volkeren der *Getulers*, en veel landpaalen der *Mooeren*, alle grensen van *Hispanien*, en verscheydene natien van *Vrankryk*, en de *Plaatsen* der *Britten*, die van de *Romeynen* niet en zyn betreden, maar Christo onderworpen, en der *Sarmaters*, en der *Dacers*, en der *Hoogduytschen*, en der *Scythen*, en veeler afgelegene Volkeren, en provincien, en veeler eylanden, die ulieden onbekent zyn, en die wy niet kunnen optellen? Onder welke alle de naame Christi die nu gekomen is regeert. Met gelyke welsprekenheyt heeft *Hieronymus* deesen overvloedt der Hemelsche genaade geroemt (in *epitaphio Nepotiani ad Hilariorum*, en in *Epistola ad Latam*.) en doorgaans andere Oudvaders, die over soo grooten geluk des Nieuwen Testaments van blydschap hebben opgesproongen. Nochtans moet men niet meynen / datter geen hoek der werelt geweest is / alwaar Christ vaame niet en soude gepredikt zyn. Want het en is niet gelooflyk / dat de Apostelen overgebaaren zyn in *Amerika* en in de *Landen* die toen de werelt onbekent waaren. Alleenlyk wordt door dese algemeenheyt der spreekwijzen te kennen gegeven / dat het *Euangelium Christi* / sonder onderscheyt van landen en volkeren, wijs en ydig booztgeplant is. Vergelykt hier mede de spreekwijzen *Rom. 1: 8. Luc. 21: 5.*

XII. 4. Dat men niet en is gegaan tot de Heydenen, dan na dat het *Euangelium* van de *Joden* was verworpen en veracht. Door haaren val is de zaligheyt den Heydenen geworden. Haaren val is geweest de rykdom der werelt, *Rom. 11: 11, 12.* Van welke plaats wy de uitlegginge hebben *Handel. 14: 46, 47.* Alwaar *Paulus* en *Barnabas* alsoo spreken. Het was noodig dat eerst tot u (*Joden*) het woord Gods gesproken soude worden: dog nademaal gy het selve verstoort, en u selven des eeuwigen levens niet weerdig en oordeelt, siet, wy keeren ons tot de Heydenen. Want alsoo heeft ons de Heere geboden *Ec. Doet'er by Handel. 18: 6.*

XIII. 5. Dat nochtans de Burgerlyke Staat der *Joden* niet en is omgekeert / booz en al eer het Koninkryke des Messie doozluchtig was geworden onder de Heydenen, *Matth. 24: 14.* Het *Euangelium* des Koninkryks sal in de geheele werelt gepredikt worden tot een getuygenisse allen volkeren: en dan sal het eynde komen; naamelyk van de *Burger-Jerusalem* en den tempel. Het welke seer wijslyk alsoo van Godt veroordeneert is. 1. Want aldus is selfs niet een schaduw van verontschuldiging den ondankbaaren *Joden* overig gelaaten. Want die gesien hebben dat zyn moedigheid binnen een seer hooge rupste des

De Heydenen isse niet gedaan, dan na datse van de *Joden* was veragt.

Maar nogtans voor de omkeeringe van de Burgerlyke Staat der *Joden*.

tpds dooz de gantsche wereld gelyk als een blicksem gestraalt heeft / wat vergiffenisse zullense hebben / alffe in haare hardigheyt volgheden? Dit is de aanmerkinge van *Crysostomus*, *Serm.* 76. in *Matt.* 2. Heeft hy gewilt dat dooz de predikingen des Evangeliums aan de gantsche wereld bekend zouden worden de misdaden der Joden, het schelmstuk in Christi moord begaan / en de hartnackige en weerbarstige dooghelyt der geener die alle aanbiedinge van vergiffenisse spijffinniglyck verwerpen; vooz en al eer hy tegen een volk dat aan hem 300 veelvuldighlyk verbonden was / zulken verbaarlyken wzaake zoude oeffenen: op dat alle volckeren gedwongen zouden worden zyn rechtveerdigheyt met beevinge te aanbidden. 3. Het oude volck heeft hy dooz een uiterste verdelging niet willen verfooten / vooz en aler hy sich een nieuw volk upt de Heydenen verzamelt hadde: nochte den steenen tempel met den bau staan / dan na datter een Geestelyke upt levende steenen gebout was. Want het was niet behooylyk / dat Christus een Konink zoude zyn zonder Koninkryk.

4. Goed
Een over-
vloediger
en Blyder
Geest.

XIV. HET VIERDE Goed is een Overvloediger en Blyder Geest, van welke de Propheten dikwils voozegt hebben dat met Christo / gevonden) en dooz Christum over de Gemenite upgegoeten zoude worden. Hier toe dient u 300 ich het wel batte / *Zach.* 9: 12. Ook op dezen dag zalick u EEN ANDEREN VERKONDIGER (want soo konnen de Hebreesche woorden *נביא אחר* bequaemlyk overgeset worden) wedergeven. Daar word gehandelt van die dag op welke de koninck Zions dooz het bloed des verbondes de gebodene Zions in byzheyt gestelt / en upt den dood verlost heeft. Op die tyd word beloost een Verkondiger in 't Hebreusch *נביא*, Ja een andere Verkondiger. De eerste verkondiger is Gods Soon, de andere wie anders als de Heylige Geest; Die een Verkondiger is / nademaal hy den uptverkorenen alle dingen leert en indagtig maakt *Joh.* 14: 26. en een ander dan Christus. vers 16. Desen beloost Godt te sullen wedergeven, dat is / te sullen geven in de plaats des Soons die tot den Vader soude henen gegaan zyn / *Joh.* 16: 7. Hier toe byenge ik ook het gene de Messias segt *Jes.* 48: 16. alwaar de woorden / die in den Hebreuschen text staan / seer bequaemlyk aldus konnen overgeset worden / De Heere Jehova heeft gelonden my en zynen Geest. Doet 'er hy diergelyke beloften / *Jes.* 44: 2, 3. en 35: 7. *Joel.* 2: 28. Welker verbullinge in Christo is / die de zyne doopt met den Heyligen Geest en met vuur; *Matth.* 3: 11. Vergelykt hier mede *Joh.* 7: 38, 39. Van welke plaatsen wy elders gesproken hebben.

De ge-
wrochten
van dien.

XV. De gewrochten van desen Geest zyn. 1. Een klaarder en ontwikkelder kennisse van de verborghtheden des geloofs. *Jes.* 11: 9. en 54: 13. *Jer.* 31: 34. *Joh.* 2: 27. 2. Een Edelmoediger, verhever / wakkerder Heyligheyt *Jes.* 33: 24. en 35: 9. en 60: 21, 22 *Zach.*

Zach. 10:5. en 12:8. 3. Een Blyder vertroosting. Jes. 40:1, 2. en 60:1, 2. en 55:11. en 66:12, 13, 14. Joh. 14:16. Handel. 9:31. Eph. 1:13. 2 Cor. 1:22. 4. Een kinderlicke Vrymoedigheyt, welke nu zoo veel te grooter is / als de kinderaanneeminge zelve en deszelfs gewoonten heerlicker zyn / Gal. 4:6. 5. Ongewoone en ganschelik wonderwerckelicke gaven, in den beginne des Euangeliums / niet alleen den Apostelen, maar ook dikwils den anderen Dienaaren, ja den gemeene Gelovigen, en zelfs ook den Maagden, overbloediglik verleent. Mar. 16:16, 17, 18. Handel 10:45, 46. en 19:6. en 21:8. 1 Cor. 12:7-11. Hoe nu deese vergelpchinge des Nieuwen Testaments met het Oude te maachen zy / hebben wy boven eenige repzen aangewesen.

XVI. HET VYFDE Goet / is de Christelicke Vryheyt: die van 5. Goedt. Paulus, zynde een zeer naarstige uitlegger / en een zeer pberige booz- De Chris- stander van deselve / al zoo plag aangemerckt te worden / dat hy de- telycke zelve bykans stelt in de bebrpdinge van die dienstbaarheyt aan welke Vryheyt. de Joden onderwozpen waaren / en dat hy zelden van deselve spreekt van wanneer hy de Christenen met de Joden vergelpt / en de Oude Bedeclinge tegen de Nieuwe stelt. Doozigtiglik nochtans hebben de Godtgelerden uyt Paulo aangetekent / dat de Christelicke Vryheyt kan aangemerckt worden / of booz zoo veelse den Gelovigen van alle Tyden gemeen is / of booz zoo veelse is een bysondere onbelastheyt der Kinderen Gods die onder de luyphoudinge des Nieuwen Testaments leven.

XVII. De gemeene Vryheyt bestaat in bypmaachinge. 1. Van Welcke de Dwinglandy des Satans, wiens te-niet-doening in den Parady- aange- se al beloofd is. Col. 1:13. 2. Van de heerschende, Rom. 6:14. en merkt kan verdoemende macht der sonde, Rom 8:1. 3. Van de strengheyt worden, of der Wet; booz zoo veelse by tegenstellinge van de genaade ondersche- voor soo den wordt. Rom 6:14. Want booz zoo veel is zy den zondigen men- veelse Ge- sche een Wet der sonde en des doods, gestelt zynde tegen de Wet des meen is al- Geest des levens in Christo Jesu; Rom 8:2. Doozder deese strengheyt len Gelovig- bestaat. A. In een straffe en scherpe afvordering van gehoorsaamheyt, gen. zonder belofte der wepligmaakende genaade. B. In een afepsching van een ganschelik volkomene Heyligheyt, booz den mensche selve te volbzngen / als een voorwaarde tot het eeuwige leven. C. In een dreyginge van den vloek op de minste misdaad: Want tot zoo verre behoort de Wet tot het Werkverbondt, het welke ten opsigte van alle Gelovigen afgeschast is dooz de inwoeringe van het Genaadeverbondt. 4. Van de verbloekte doot, zoo des lichaams als der Ziele. Want hoewel het lighaam der geloovige sterft om de sonde, Rom. 8:10. die doot nochtans heeft zy pricckel verloozen / 1 Cor. 15:55. en is een eynde der sonde en der elende / en een overgang tot het eeuwige leven Joh. 5:24. En tot zoo verre zyn de Gelovigen

lovigen by van die doot/ dien Godt als een eegentijck genoemde straffe, en gewoont van zyn verhaarlische verbolgenheyt, den sondigende mensche gedreפט heeft Joh. 8: 51, 52. Ende niet allern is dat gene daar het eegen wezen der straffe in bestaat van de doot der Gelovigen weggenomen / maar ook al wat tot de overblyffelen des doods behoort / sal eendelick te niete gedaan worden door de heerlyke opstandinge, 1 Cor. 15: 54. Gelpckertwijg van de Byppheyt ten opsigte der sonde zoo veel het rechte aangaat den Gelovigen in de rechtveerdigmaakinge toege segt wordt / en zoo veel de oeffening aangaat allenxkens en by zekere trappen voltrokken wordt; alsoo is de zaak ook gelegen ten opsigte van de lighaamelicke doot, welckers vloeck en straffelickheyt (het zy my goedvlooft alsoo te spreken) weggenomen wordt / zoo haast als permant door het gelove / Christus / die de fonteyne des levens is / wordt ingeloft; maar welckers gansche machte tot overwinninge verslonden zat worden ten jongsten dage. 5. Van menschelicke heerschappye in zaaken van den dienst Gods / en ontrent Godsdienslige daaden als zoodaanige; want Godt alleen heeft heerschappye over de conscientien, Jacob. 4: 12. Ende het is den kinderen Gods / welke werten datse diere gekocht zyn / nietgeoorlooft dienstknechten van menschen te worden / 1 Cor. 7: 23. Matth. 15: 9. Col 2: 18, 22, 23. Hoewel zertijds de Schrifgeleerde en Phariseen op den Stoel Moyses hebben geseten / nimmermeer nochtans is haar van Godt magt gegeven / om met nieuwe inzettingen blypen de Wet Gods (aan welke alle gebonden waren Deut. 4: 2. en 12: 34.) de conscientien te belasten. De gansche Achtbaareheyt der Wergevers was daar toe gericht / datse het volck by de onderhoudinge van de Wet Moyses zoude doen verbliven: die verder gingen worden niet recht van Christus bestraft. Alsdit heeft het Godeln den Godsdienslighe haagt / het welke de mensch na zyn eegen goetduncken upgebonden hadde. 6. Van de bandt van Godsdienslighe ontrent middelmatige en onverschillige zaaken / die noch goet noch quaat zyn in het stuck der zeden / noch van Godt geboden noch verboden. Alwaar de kennisse en het geboelen van deese byppheyt ontbrekt / dat hebben de conscientien geen rust / Daar is noch maat noch eynde van opgelovigheden Rom. 14: 5, 14, 23. Ondertusschen moet het eygendom, van hetgebruik; het rechte, van de oeffeninge onderscheiden worden / waar van het eerste de conscientien alstot ongeschonden moet behouden; het andere is niet regelen van Voorbeschijde en Liefde ontfeyt / op dat den zwacken Broedren geen aansloot gegeven en wordt. 1 Cor. 6: 12. en 10: 23. Rom. 14: 19.

Welcke
nogtans
onder den

XVIII. Die Byppheyt welke wy tot noch toe afgemaakt hebben behoort tot de Goederen des genaade-verbonds volstrektelick; ende moet onder de goederen die den Nieuwen Testamente eegen zyn niet getreft

getelt worden / dan voór soo veel se onder den Nieuwen Testamente ^{Ouden Te-}
 klaarder is uptgelept / dikwilder ingescherpt / doór den Geest ^{stamente}
 si krachtiger en overbloediger toegepast , den conscientien tot grooter ^{een wey-}
 vertroosting en blydschap ingeboesemt / en eynbelyk doór heerlyker ^{nig}
 gewroegen aangewesen. Want niemant / gelph ik meyne / zal in ^{nauwer is}
 twyffel trekken / dat de strengheyt van de Oude Huyshoudinge het ge-
 voelen en Blydschap deser vryheyt , welke de gelovigen anderszins ge-
 noten / veel verdonkert heeft. Ten minsten zal niemant ontkennen /
 dat de vryheyt ontrent saaken die in haar natuur middelmatig zijn /
 doór de Mosaische Insettingen zeer veel vermindert is. ^{gewest.}

XIX. Die derhalven / welke den Nieuwen Testamente eppen is / ^{Offsoo als}
 is 1. Een ontslag van Dienstaarheyt der Eerste Beginfelen des we- ^{se den}
 relts , ofte der oude Ceremonien , van welker Godsdienslige onder- ^{Nieuwen}
 houdinge , voór soo veel se te vooren noodzaakelyk waren / de zielen te eygen is. ^{Testamen-}
 eerst zijn ontslagen / Handel. 15: 10. hoewel der zelve vrywillig
 en middelmatig gebruyk eenigen tyd gebleven is / en voorzichtig-
 lyk heeft konnen aangeraaden worden / Handel. 21: 24. Daar na is
 het gebruyk zelve gantschelyk verboden , soo dat men zich nu gehre-
 lyk van de zelve moet onthouden / Gal. 3: 15. en 4: 5. 26. en 5: 1.
 Want van levende zyn se eerst doode , van noodzaakelyke vrywilli-
 ge gewoorden : naderhand zyn se van doode geworden doodelyke ,
 van vrywillige ongeoorlofde , moettende nimmermeer wederom op-
 gegraben worden na dat het Evangelium volkomelyk is verkondigt /
 en de Jerusalemsche Tempel , die de Stoel der Heylige Ceremonien
 was / is afgebrooken. 2 Een vryheyt ontrent zeer veel onverschilli-
 ge zaaken , welker gebruyk of vermydinge reetpds den Israëlitien was
 opgelegd / Tit. 1: 15. Col 2: 20, 21. 1 Cor. 10: 15 3. Een ontbon-
 denheyt van de Burgerlyke Wetten der Israëlitien , niet voór soo veel
 se van een gemeen recht waaren ; maar voór soo veel se waaren
 van een byzonder recht , gegeven aan den Joden als soodaanige / on-
 derscheppende haar van andere Volkeren / geborgt na den aart van
 het volk en het Land , en strekkende voór het grootste gedeelte ten
 dienst van het Levitische Priesterdom , in welk byhang de gantsche
 Burgerlyke Staat ingeblochten was 4. Komt hier by een klaarder
 en volmaakter verhoudinge / kennisse / gebruyk der Christelyke vry-
 heyt na alle deelen en trappen.

XX. TEN SESDEN. Onder de Goederen des Nieuwen Te- ^{6. Goed:}
 staments kan ook getelt worden de Herstellinge van het te vooren ver- ^{De Her-}
 woopene Israëlitische volk , en de Wederbrenginge desselfs tot de ^{stellinge}
 Gemeynschap Gods in Christo. Welke verhoogentheyt Paulus den ^{van het}
 Heydenen verklaart heeft / Rom. 11: 25, 26, 27. Want ik en wil niet , ^{Israëli-}
 broeders , dat u deze verborgentheyt onbekent zy , (op dat gyny niet wys
 en zyt by u zelve) dat de verhardinge voor een deel over Israël geko-
 men is , tot dat de Volheyt der Heydenen zal ingegaan zyn: En al-

W b b b

soo

foo zal geheel Iſraël zalig worden: gelyk geſchreven is, de Verloffer zal uyt Sion komen, en zal de Godloosheden afwenden van Jacob. En dit is haar een verbond van my, als ik haare zonden zal wegnemen.

Deze is een verborgenthey.

Daar de Heydenen niet onkundig van moeten zyn. De verhardinge is over Iſrael gekomen.

Maar alleenlyk voor een deel.

Sullende duuren tot dat de volheyt der Heydenen zal ingegaan zyn.

XXI. Over welke plaats men deze dingen heeft aan te tekenen. 1. Dat d'Apostel hier een zekere verborgenthey uplegt; dat is een verborgene zaak / die niet gekent en word / dan upt openbaaringe / en van wepnige aangemerkt is / en blypen hoop en het oordeel der reden gebeurt / waar van epndelph de gantsche gelegenthey / en manier van upboeringe / voer een groot gebreke / in het verborogen schuilt. Vergelykt hier mede 1 Coz. 2: 7. en 15: 51. en Epl. 3: 3. 2. Dat 'er den Heydenen aan gelegen is deze verborgenthey te kennen, om niet hoogmoediglyk van zig zelve te gevoelen / noch quaaelyk van Iſraël te oordeelen: en dat wy daarom arbeiden moeten / om die dingen die de Propheten over deze zaak voezegt hebben neerstiglyk en aandagtiglyk te onderzoeken. 3. Dat hier gelyk woerd van het Iſraelitiſche volk / niet oneygentlyk, maar eygentlyk soo genoemd: over het welk te dezer tyd gekomen is een verhardinge, een ongevoeligheyt / een eelt: waar van gelyk woerd vers 7. en 2 Coz. 1: 14. Dit oordeel Gods over Iſrael heeft Jelaſias wydloopiglyk voezegt Cap. 6: 9, 10. vergeleken met Handel. 28: 16. Jef. 29: 10. en volg: Hier toe schijnt ook te behooren dat onweder des Heeren, die grimmigheyt, dat aanhoudend onweder, het welke blyven zoude op den kop der Godloosen, waar van te leſen is Jer. 30: 32. Kortom / dit is die jammerlyke toestand van het verblinde en verharde Joodsche volk / welke ten tyde der Apostelen beginnende / tot den hedigen dag toe duurt. 4. Dat deze verhardinge alleenlyk voor een deel over Iſrael gekomen is. Het gantsche volk / van 3yn eerste beginſelen af / tot aan het eynde der werelt toe / word aangemerkt als een geheel; waar van die gene een deel maaken / die in die dagen van Gods toorn en grimmigheyt geleefd hebben / leven / en sullen leven. De verhardinge heeft alleenlyk dat deel ingenomen. 5. Dat de verhardinge niet en zal duuren dan soo lange tot dat de volheyt der Heydenen zal ingegaan zyn: dat is / tot dat het Euangelium onder alle volkeren der werelt zal verkondigt zyn. Het welke wel is begonnen te geſchieden door de Apostelen en haare metgeſellen; maar nochtans niet en heeft volkomenlyk konnen geſchieden / soo om de wyde der werelt en kortheyt des menſchelyken levens / als om dat vele volkeren ten dien tyde onbekent waaren / gelyk wyſe alle de Americanen. Dit ſtaat derhalven noch vervolgens te doen: als de wonderbaare Dooztienigheyt Gods voer 3yn woerd de weg komt baanen. De genaade is eest den Iſraeliten aangeboden. Als deze de ſelve betweterpen / is men gegaan tot de Heydenen. Der zelve volheyt ingegaan zynde / zal men weder-

wederkeren tot de Israëlitē. Op dat de laatste worden de eerste, ende de eerste de laatste. Luc. 13: 30. Vergelphk hier mede Luc. 21: 24. 6. Dat de volheyt der Heydenen ingegaan zynde/geheel Israël zalig zal worden. Dat is / gelphk het onze Nederlandische Uitleggers wel verklaren / met een wepnige / maar een zeer groote meenigte / en gelphk als de gantsche Joodsche natie. Verstandighk heeft M A R T Y R de volheyt der Heydenen, en Algemeenheyt Israëls verklaart met deze woorden: Maar verstaat door de volheyt, een bepaalde bestemde vergadering; welke daarom een *volheyt* genoemd word, om datter zoude zyn een taamelyk en zeer groot getal der geloovigen; alsoo datter in het openbaar onder de Heydenen een zeer groote Gemeente zoude zyn. Gelykerwys ook *geheel Israël* genomen moet worden voor een groot getal der Hebreē, in het welk Christus openbaarlyk erkent zoude worden: niet dat sommige, soo uyt de Heydenen, als uyt de Joden, niet en zouden verlooren gaan.

XXII. Uyt het booz henen geseyde blykt / dat die gene van de zin des Apostels afwyken / die dooz geheel Israël verstaan het Geestelyke Israël, ofte het volk Gods soo uyt de Joden als uyt de Heydenen versamelt / en niet toestaan een bekeeringe van het geheele Joodsche volk tot Christus / in dien zin die van ons aangewesen is: het welke bozder met deze bewysredenen bevestigt word. 1. d' Apostel handelt van dat Israël, tot het welke hy byzengt den oorspronk van zyn geslacht, vers 1. het welke hy zyn vleesch, dat is / zyn bloedverwanten noemt / vers 14. natuurlyke takken, vers 21 / die hy geduurighk tegen de Heydenen stelt / over het welke hy getuygt dat de verhardinge gekomen is / welke dingen alle op het eegentlyk genoemde Israël passen. 2. Hy verklaart een verborgenheyt: maar het was geen verborgenheit dat te gelphk met de Heydenen enige wepnige uyt de Joden tot Christum bekeert worden; want dat sagen se dagelphs. 3. Hy waarschoot de Heydenen, dat se tegen de Joden zich zelven niet en zouden verhovaardigen; met die reden / om dat gelphkterwys zy nu aangenoomen waaren tot Gods volk / alsoo ook de Joden te zner tyd wederom aangenomen zouden worden. Maar indien die de zin des Apostels was / dat het Lichaam der Joodsche natie in zyn verhardinge zoude volharden; dat zeer wepnige der selver zouden behouden worden / welke hy de Heydenen geboert zynde het Geestelyke Israël zouden uptmaaken / soo zoude die gantsche redening meer geschikt zyn om de Heydenen, als om de Israëlitē aan te pypsen: en zoude den Heydenen meer moed geven als haar overmoed neerdukken. 4. Gelpkterwys te verstaan is Israels val en verminderinge vers 12. en verwerpinge vers 15. alsoo is ook te verstaan zyn aanneming en behouding: want hier moet een behoopke tegensellinge zyn. Maar de val, vermindering en verwerpinge Israels moet verstaan worden van de meeste meenigte der Joodsche natie. Verhal-

ben ook de aanneming en Behouding Israels.

Het welke niet en is vervult ontrent de tyd der verwoefing Je-
ruselems.

XXIII. Waar uyt blijkt / dat GROTIUS beuselingen te ber-
de brengh / wanneer hy dyft dat deeze Prophetie vervult is op die
tyd / op welke de Afgoden en oorlogs-teecken der Romeynen in
het gezicht van den tempel wederen gezien. Want datter toen vele het
Christendom aangenomen hebbende / te gelijk met die geene die te voo-
ren Christenen waren geworden vooz de volgende swartigheden be-
vzjnde zyn. Waar by zoude gekomen zyn een bekeeringe van veel Jo-
den, na dat de stad en tempel waren verwoest, nademaal de waar-
heyt der voozzegginge Christi nu veel klaarder bleek / en het jock
van personele dienstbaarheid / veeler trotsheyt hadde gebrooken /
Vespasianus en Tirus zulks niet verhinderende. Om deze zaack
te bewyzen brengh hy zekere plaats by uyt *Justinus* tegen *Tryphon*.
Waar deeze ongerijmde gedachten zyn tegen het licht van alle Histo-
rien. Want ten tyde der belegering heeft de gantsche menigte des
Joodschen Volks / het welke geheel in zyn misdaden en trouwloos-
heyt was versoopt / om haar snoode stukken rechtverdiende straffen
geleden. Het welke van die zaligheyt, die Paulus hier beloof /
zeer veel verschildt. Indien eenige sich doen by de Christenen hebben
verboegt / die waeren zoo weynig in getal / by de andere menigte
vergeleeken zynde / dat het belachelijk zoude zyn dezelve met den
naam van geheel Israel te tekenen. *Justinus* zegt niet anders / als
dat SOMMIGE daaglyks onderwelen zynde in den name Christi,
den weg der dwaalinge verlieten. Het welke zeer veel verschildt van
geheel Israel. Hier by komt / dat dooz dit verdichtfel van *Grotius* de ty-
den der verwerpinge en der aanneming gantschelyk onder malkande-
ren gemengt worden. Want nimmermeer isser tastelphet afbreeking-
en afhouding der natuurlyke takken geweest / volgens de voozze-
ginge van den Dooper / Matt. 3: 10. als in den tyd op welke *Grotius*
meent der zelve inenting geschied te zyn.

Jes. 59:
21, 22.

XXIV. Opndelphk word onse verklaringe bevestigt dooz het
Prophetische getuygenisse van den Apostel bygebracht uyt Jes. 59: 21,
22. Alwaar de Hebreuschke woorden epgentlyck luyden: Een Ver-
losser zal 'er komen 1137, tot Zion, of voor Zion, of gelph de Griek-
sche Oversetters hebben / om Zions wille, en voor die, die haar be-
keeren van de overtredinge in Jacob. Paulus de Grieksche Overset-
ters bphangt gevolgt hebbende / vertaalt de woorden een weynig an-
ders / in den zelve sin.

Zion en
Jacob be-
teekenen
de geheele
natie der
Joden.

XXV. Mercht aan: 1. Dat d'Apostel hier Zion en Jacob oplegt
van de Joden, en niet recht. Want deeze zyn Jacobs natuurlyke zoo-
nen / geborene burgers van Zion, de andere alleenlyk aangenomene.
Waar komt derhalven allereerst en dooz sich zelve die naam toe.
Daarenboven wozt 'er gehandelt van die geene met welken een ver-
bondt gemaakt is; gelph 'er in den text gezegt word: En die is haar
een

een verbond van my. Doch het voorwerp van dit Testament en verbond is Israel. Welker zijn de verbonden en de beloftenissen, Rom. 9: 4. Vergelijkt hier mede Lev. 26: 44, 45. Woerd Zion en Jacob beteekenen niet eenige zeer weynige uit Israel, maar het geheele ligchaam der Israelitische natie. Gelyk Gen. 40: 7. Want aan Zion hadden recht alle de stammen. Ps. 122: 4.

XXVI. 2. Aan Zion wordt beloofd een Goel, een Verlosser; dat Aan deselvs / een Bevryder, welke zeyd / deeze syn de myne, en dat dooz ve wordt het recht van namaagschap: want ick ben de naaste bloedverwant. beloofd een. Het is waar / dat Christus een Goel en nabestaande van alle volkeren Goel. kan genoemd worden om de gemeene menschheyl dien hy aangenoemen heeft; allernaast nochtans is hy een Goel der Israeliten, omdat der zelve zijn de Vaders, en uit deze Christus is zoo veel het vleesch aangaar. Rom. 9: 5. En daarom heeft d'Apostel misfchten gezegt / De Verlosser zal uit Zion komen: want nademaal de bloedverwantschap / die dooz het woord Goel uytgedrukt word / dooz het Grieksche woord *πρόσωπος*, overgezet Verlosser, niet en konde aangewesen worden; zoo heeft hy de onbolmaaktheit der Grieksche tale op derze wyze willen te hulpe komen / in gedachten byzengende / dat de Verlosser alzo tot Zion zoude komen / dat hy te gelyk zoude komen uit Zion, zoo veel den oorspronck van zijn vleesch aangingh. Doch voorszondertst hy zoodanigen tyd van de komste des Bezyders / op welke andere Heeren behalven Jehova over Zion zouden Heerschen, Jes. 26: 13. van welker onwettige Heerschappye hy de zyne met een uytgestrekte handt soude bezyden / en tot syn eygendom maaken.

XXVII. 3. Het werk van dezen Verlosser zal syn / de Godloosheden af te wenden van Jacob. In het Hebreusch staat / Hy zal komen voor die, die haar bekeeren van de overtredinge. De sin komt op een uit. Hy zal syn genade en zaligheyt den genen mededeelen / die met waren geloof en boetvaardigheyt sich tot Godt zullen begeven. En nademaals deeze boetvaardigheyt of bekeeringe van sich zelve niet kunnen hebben / zoo zal de Verlosser haar die ook geven. Vergelijkt hier mede Handel. 5: 31. Niet alleen hebben de Grieken de woorden van den Propheet alzo uytgelegt / maar ook de Chaldeer, en om te bekeeren de wederspannige van het huys Jacobs tot de wet. En hier toe dienen de volgende woorden hy Jesaiaam, aangaande den Geest Gods in Israel, en het woord in synen monde te geven. De sin in het kout is / dat dooz de macht des Verlossers de Joden reemiger tyd souden bekeert worden van haar afval en overtredingen.

XXVIII. 4. Nademaal dit tot noch toe niet en is geschiedt ten Het welke opfichte van het ligchaam en algemeenheyt van Jacobs volk, en de in de laatste tyden. Schijfstuure nochtans vervult moet worden / zoo heeft d'Apostel met recht beslooten / dat het in de laatste tyden volkomenlyk zal volkomenlyk zal.

nytgevoert
worden.

Want nademaal de grondslag dezer zaake het verbond Gods met Israel is / en dit vast / bestendig / onveranderlyk / en aan geen twyffelachtige voorwaarde is hangende : (want wat voorwaarde zoude dat verbondt hebben het welke de vergeevinge aan Israel toefte ?) zoo kan het niet geschieden / dat alle de dingen / gelyckse belooft en voozegt zyn / niet en zouden komen upt te vallen. En dit is haar een verbond van my, zegt Godt. Van dit verbond nu spreekt Godt alsoo. Jes. 54: 10. Bergen zullen wyken, en heuvelen wankelen, maar myne goedertierenheyd en zal van u niet wyken, en het verbond mynes vreedes en zal niet wankelen, zeyd de Heere uwe ontfermer. En wederom Jer. 33: 25, 26. Soo zeyd Jehova, Indien myn verbondt niet en is van dag en nacht: Indien ick de ordeningen des Hemels en der aarde niet gestelt en hebbe: Soo zal ick oock het zaadt Jacobs en mynes knechts Davids verwerpen. Doet 'er by Ps. 105: 8, 9. en Deut. 4: 31. Nademaal alle deze dingen gezegt zyn tot het geheele volck / zoo is het noodzakelyck datse ter bestemder tyd verbult worden.

En door de
misdaaden
der Israë-
liten niet
en kan
worden
vernietigt.

XXIX. 5. Maar om dat men mischlen zoude mogen denken / dat die schrykelyke misdaden, aan welke sich de Israeliten schuldig gemaakt hebben / een hinderpaal zouden zyn / waarom die zegeningen Gods tot haar niet en zouden komen: zoo doet 'er d' Apostel by het getuygenisse Gods / waar mede hy belooft dat hy haar zonden sal wegdoen, welke wegdoeninge der zonden noodzakelyck vergeselschappt gaat met bekeeringe, en met geloove in den Messias; en met gemeenschap aan zyn genaade. Het is wel waar / dat die woorden Jes. 59. niet en worden gebonden. Nochtan worden se gebonden Jes. 27: 9. Alwaar de Griekse oversettinge deselve Griekse woorden heeft die van Paulo gebruykt worden en verduyscht zyn / als ick haare sonnen zal wegnemen. Het en is den Apostel niet ongewoon verscheppende getuygenissen by een te trekken / en de woorden van het ene getuygenisse doot het andere te verklaren. En waarlyk deeze aanmerkinge was van zeer grooten gewigte; want zoo ierweg der Joden herstellinge schijnt te zullen verhindert / zoo is het haar seer groote Godloosheyd. Daarom zyn 'er veelvuldige beloften van de verfoeninge der misdaden die van haar begaan zyn. Deut. 32: 43. Jer. 33: 8 en 50: 20.

Waarom
d' Apostel
geen klaar-
der getuy-
genissen
gebruykt
hebbe.

XXX. Mischlen zal iemand seggen / zyn 'er geen klaarder spreken by de Propheten om dese zaake te bewijzen? Waarom zyn dan deeze van den Apostel uptgehoven / welker hacht ten eersten aansien sich alzo niet en openbaart? Ich antwoord / datter klaarder zyn / die terstont van ons zullen bygebracht worden; maar dat hier upblikint de hoogste en wonderbaare Wysheyd des Heyligen Geestes: ten deele om dat hy doot deeze uptgebrachte ons heeft willen brengen tot aanmercking van geheele Prophetien, op welke hy de vin-
get

ger gelyk als uytgesteken heeft / en welke daar toe bequaam sijn / datze ons tot het volle geloof van deese zaake zouden brengen: ten deele om dat hij uyt min klaare redenkavelende / ons zoo veel te meer heeft willen verbinden om de klaardere te geloven. Want wie zoude mogen oordeelen / dat het hem geoorlooft is klaare getuigenissen / die niet de klancn haarer woorden zelfs hier na toe leyden / elders heen te draagen / welke merkt dat Paulus uyt dese / die daar veel verder scheenen van daan te wesen / redenen neemt?

XXXI. Indien permaant klaarder begeert / die geven wy deese te Hoedant overweegen. Uyt MOSE Lev. 26: 41--45. Deut. 4: 30, 31. Deut. ge't veele 30: 1-6. en 32: 43. Uyt DE PSALMEN, Ps. 102: 14. - 18. en 85: 9. en volg: Uyt JESAIA. Cap. 11: 11. en volg: Cap. 19: 24. 25. Cap. 49: 14. Ec. Cap. 62. het geheele capittel dooz. Uyt JEREMIA Cap. 3: 18. Ec. Cap. 31: 1. en van vers 31. tot het eynde toe. Cap. 32: 37. Ec. Cap. 33: 24, 25, 26. Uyt EZECHIEL Cap. 36: 24. tot het eynde toe. Cap. 37: het geheele capittel dooz / insonderheyt van vers 5. Cap. 32: 25. tot het eynde toe. Doet 'er by HOSEA 3: 5. Welke beloften alle ruymmer sijn / dan datter een tijt zoude konnen aangewezen worden / op welke men zoude achten datze vervult sijn. Doegt 'er by uyt DEN NIEUWEN TESTAMENTE. Matth 23: 39. Luc. 21: 24. 2 Cor. 3: 16.

XXXII. Nademaal uyt alle deese dingen openbaar is / datter De saake eens ren algemeene bekeeringe der Israëlieten te verwachten staat / niet selve moet wel ten opsigte van alle perzoonen hooft dooz hooft / maar ten opsigte men hier van het lighaam der geheele natie en der twaalf stammen, zoo behaagt vasthouden het ons niet / datmen veel geringe vzaagen op malkanderen stapelt; den; het 3p uyt nieuwgierigheyt; het 3p uyt ongeloofigheyt / aangaande de overige is Gode te bevelen. rydt, plaats, manier, middelen, of geijcke omstandigheden dezer verborgentheyt / welke Godt in zijn eygen magt behouden heeft. Laat ons de zaake selve vast houden / de manier der zaake Gode overlaaten; welke wy als dan zeer wel zullen verstaan in de dupstere redenen der Prophetien ook afgemaakt te sijn / wanneer ons gegeven zal worden de uithoofst met de selve te vergelyken. Doozigtiglik en d'istiglik / gelyk by gewoon is zegt onse CALVINUS. Soodikwils het lang vertoeven ons wanhoop inwerpt, moet ons te binnen komen de naam van *verborgentheyt*: waar mede Paulus klaarlik toont, dat de manier der bekeeringe niet gering nog gemeen zal zyn: en datze daarom qualick doen die dezelve na haar eygen verstand zoeken af te meeten. Want wat isser verkeerder als dat gene ongelooft te achten dat boven ons verstand is? naademaal het daarom een *verborgentheyt* genoemd wordt, om dat het onbegrypelijk is tot den tydt der openbaaringe. Vorder is het ons, gelyk den Romeynen geopenbaart, op dat ons gelove niet het woord te vreden zynde, door de verwachtinge ons zoude ondersteunen, tot dat de zaake zelve in het licht.

licht kome. Het lust ons deefe dingen te beflupten met de wensch en woorden van *Maimonides*, welke in het eynde van het Boek *More Nevochim* gelezen worden. Doch de Goede en Groore Godt felve reynige geheel Israël, volgens zyn beloftenisse: dan zullen de oogen der blinden geopent worden, het volk dat in duysternisse sit, heeft een groot licht gesien: den geenen die zaten in de schaduwe des doods is een licht opgegaan.

7. Goedt

XXXIII. EYNDELIK zal met deefe Herstellinge Israëls, gevoegt zyn een Rykdom der gantsche Gemeynthe, en gelyk als een Leven uyt den dooden stam. 11:12. Indien haare val is de rykdom der werelt, en hare verminderinge de rykdom der Heydenen, hoe veel te meer haare volheyten vers 15. Indien haare verwerpinge de verlosseninge is der werelt, wat zal de aanneminghe wesen, anders dan het leven uyt den dooden? De Apostel geest te kennen, datter veel grooter en onbelzompener goederen op de Christeliche Gemeynthe zouden afstroomen uyt der Joden volheyten en weder-aanneminghe, dan 'er uyt der zelver val en verminderinge tot de Heydenen zyn gekomen. Grooter / zeg ick / in overvloedigheyt, en onbelzompener in uytbreyinge.

Welcke
rykdom sal
zyn soo ten
opfigte der
gaven,

XXXIV. Wat aangaat de overvloedigheyt, zoo wordt voornamst gesiet / dat ontrent de tyden van de beherthinge der Joden de werelt der Heydenen zal zyn gelyk doot, gelyckerwys Christus byhangt beschryft de Gemeynthe van Sardis. Openb. 3:1.2. Want het Lige der zaligmaakende Kennisse, en de hitte der Heyligheyt, en die levendige, en wackere eenvoudigheyt van het oude Christendom, zouden by verloop van tyd zeer veel verminderd worden. Veel volckeren / die eertydich met een grooten pver het Evangelium hebben omhelt / ende naderhand dooz het vergift der Muhammedistery, der Papistery, der Vrygectery, der ongodistery byhangt zyn gestorven, doen ons deefe Propheete geloven Deefe zullen / als de Joden herstelt zyn / gelyk als uyt het grut schielik levendig gemaakt worden. Een nieuwe Licht zal haer toerchynen / een nieuwen Yver ontfsteken worden / het leven Christi zal wederom in zyn geestelik lighaam geopenbaart worden / levendiger nusschien en kragiger als ooyt voor deelen. Dan zullen byten twyffel zeer veel voozeggingen der Schryften / hebbende haare verbullinge bekomen / beter verstaan worden; en wy zullen gewaar worden, dat die Propheten, die ons nu bystere raadselen zyn / als dan een zeer nette afinaalinge der gebeurde zaaken behelzen. Mer haarsen te zamen gebreyt soude / geven een heiderder licht van sich. Een nieu vuut digt by een ander aangelept zynde maakt het bejde heeter; also zal het gelyzen zyn mit die toevergaderinge der Joden tot de Gemeynthe der Heydenen

Als ten op-
sichte van
de menigte
der besit-
ters.

XXXV. En niet alleen dat / maar ook veel Heydenen onder welke de naame Christen lange was vergaan, schynen wederom tot die oprechte Banieren der zaligheyt te zullen toevloeden. Want daar

15

is een zekere volheyt der Heydenen, moettende dooz de verkonding des Euangeliums allengskens en by verbolg van tyd versamelt worden / welke de herstellinge Israëls voorgaat: waar van vers 25. gesproken word. En daar is een andere rykdom der Heydenen welke de aanneming Israëls volgt. Want terwyle het Euangelium, by een lang verbolg van eeuwen / nu aan deze, nu aan die natie verkondigt word; soo wyken andere allengskens van Christus af. Dat deze / als de volheyt der Joden ingaat / tot Christum met meenigten zullen wederkeeren, is in alle manieren gelooflyk. In Asia, en Africa, onder de Persianen, Turken, Indianen, Chineesen, Japoneesen en Tartaars, woont schier een ontelbaare meenigte van Joden. Wanneer dan deze / dooz de vermoogende hand Gods tot de gemeenschap des Messie getrokken zynde / hem soo veel te vuriger zullen beminnen als zij hem te voozen met scherper en pveriger dyft hebben gehaat / is het meer dan waarschynelyk / dat de Heydenen in welker midden zij woonen / dooz haar voozbeelt en vermaaningen opgewekt zynde / tot de gemeenschap van het zelve geloove zullen komen. Zeker de woorden des Apostels leeden ons hier henen.

XXXVI. Waar mede over een sernit / het gene Jacobus gesegt heeft De leere Jacobi over deze zaak.
 Wandel. 15: 15, 16, 17. En hier mede stemmen over een de woorden der Propheten: gelyk geschreven is, na dezen zal ik wederkeren, en weder opbouwen den tabernakel Davids, die vervallen is, en 't gene daar van verbrooken is, weder opbouwen, en ik zal den zelve weder oprichten: op dat de overblyvende menschen den Heere zoeken, en alle de Heydenen, over welke mynen naam aangeropen is: spreekt de Heere die dit alles doet. De wederoprechtinge van den verballenen Tabernakel Davids beteehent de herstellinge van den waaren en Geestelyken Godsdienst in het Israëlitische Volk. Als deze zal geschieden / dan zullen de overgeblevene menschen die Christum nimmermeer hebben beleeden / en de Heydenen over welke synen naame te voozen aangeropen was / maar die dooz haar soogeloogheyt het Euangelium hebben verloozen / om slyd den Heere zoeken.

XXXVII. En wat isser klaarder als die voozsegginge die by Jeremias staat te lesen? Deze Cap 59: 20, 21. De herstellinge Israëls, volgens de verklaringe van onzen Apostel, voozsegghende / roept terfont upt Cap. 60: 1. Maakt u op, wordet verlicht, want uw licht komt: en de Heerlykheyt des Heeren gaat over u op. vers 3. En de Heydenen zullen tot uwen lichte gaan, en de Koningen tot den glants die u is opgegaan. Wozder de rykdom der Gemeente op die tyd word vers 17. beschreven / voor koper zal ik gout brengen, en voor gout koper, en voor steenen yzer: en met die zeer heerlyke woorden die in den zelve zin daar op volgen. Dooz welker aanmerkinge PETRUS MARTYR beweegt zynde / gesegt heeft:

¶ ¶ ¶ ¶

Dat

Daer het geluk der Gemeynste waarlyk groot zal zyn, sehryven by alle de Propheten, voornaamelyk Jesaias, en dat se het zelve noch niet en heeft gehad, maar als dan zal hebben (wanneer de Joden zullen bekeert zyn) is waarschynelyk. Wy stellen het byten theffel / dattet soe in den Ouden als in den Nieuwen Testamente veel voorgesegghen zyn van deze saake: en bidden niet overige geboden der Goeten Godt / dat wy den zynen der zohre ganische gelegenheden hier doop de uytkomst, die een gewisse uitlegger der Prophetien is. Ondertusschen is het onze plicht / dat wy de Sedigheyt betrachten / en ons niet vermetelph in de verborghen heiden der Goddelijche bestuyten indyngen / noch stoutelyk verkrachten die Goddijaken die wy niet en kunnen weten / noch mogen onderzoeken.

SESTIENDE HOOFTSTUCK.

Van den Doop.

Geen Sacramenten des Nieuwen Testaments zyn 'er behalven den Doop en het Avontmaal.

Des Nieuwen Testaments zyn niet dan twee: naamelyk DEN DOOP en HET AVONTMAAL DES HEEREN. Deze zyn vermaant doop de Goddelijche instelling van onzen Montel: Deze zyn van den Heere selve tot een Exempel gebruykt, en doop dat gebuyden uytterhornen geheylt. Deze zyn als uytmaende voordeelen der Nieuwe Gemeynste den Corintheren aangevoert / welker gelyke / doch byten gewoonte / aan Israel in de moessene gegeven zyn / 1 Cor. 10: 1-4. Deze zyn als heylige segelen van de vereninge, en gemeynschap der geloouigen, met Christo, en met malkanderen, van den Apostel uytgelegd 1 Cor. 12: 13. welke / indien wy niet van dat sacht geweest waeren / de selve / na zyn naachtigheyt en naachtigheyt / niet aennoemt en zoude hebben laten voorgegants. Deze zyn eyndelyk genoegsaam om de holheyt der genade / die wy in Christo hebben / te besekenen en te versegelen. Want nadernaest tot de volmaakinge van ons: ghelt twee dingen verseghe worden: eenfelyk dat wy van onzen misdaden ontslagen, van onze onreynheyt afgewasschen zynde / doop de gemeynschap des Geestes Christi tot een naachtigen der genade wedergeboren worden: daer na dat wy in dat leven der genade gevoed worden / dat is / onderhouden worden / versterkt worden / wassen / tot dat wy gevoordt worden tot het leuen der haerlykheyt: so is dat dit doop

doop het tweeboudige Sacrament ons genoegzaamelyk bevestigt word. Onze eerste inlyvinge in Christus, en wedergeboorte die van zyn Geest gewoogt word / door den Doop: De voedinge des Geesteliken levens / door het Heylige Avontmaal.

II. Van beide deze Sacramenten des Nieuwen Testaments moet men aanmerken / dat 'er perweg niet de zelve over een komende / doch zijnde alleen van een Kerkelyke gewoonte, niet van een Goddelyke instellinge, van het oude Israël gebuykt is. En daar in heeft de Heere Jesus zyn grootste / soo Wysheyt, als Goedheyt getoont / dat hy de aangenomen Kerkgebuyken behoudende / dezelve niet zyn achtbaareyde versterkende / en door een zeer heerlyke betekenis van Geestelike zaaken / welke alleenlyk van zyn instellinge af hangt / doozluchtiger maakende / de zwakke gemoederen van de zyne door de veel nieuwig in te voeren / niet en heeft willen berouwen.

Yetwes diergelyks, doch zynde alleen van een Kerkelyke gewoonte, heeft in het oude Israël plaats gehad.

III. En wat DEN DOOP belangt / van welke wy in de eerste plaats moeten spreken / soo is het zeker / dat 'er een tweederley Doop bij de Joden gebuykt geweest is / waar van zij de een noemden den Doop der onreynheyt, ofte der Reyninge, waar mede de Wetttiche onreynheyt afgewasschen wierd; de andere den Doop des Jodengenoodichaps ofte der Inwyng, waar mede die gene die uit de Heydenen tot het Jodendom bekeert waren / de Israelitische Gemeente ingewijet wierden. De eerste overstaande / welke tot de tegenwoordige zaake wepnig doet / zullen wy van de laatste eenige dingen moeten in gedachten brengen.

En wel een tweederley Doop.

IV. Als een Heyden in het Israelitische Verbond aangenomen / en gelijk de Hebreëen spreken / een Aankomeling of Jodengenoodt der Gerechtigheyt wierd / soo wierden 'er drie inwyngen gebuykt / zonder welke zelfs de Israeliten, volgens der zelve gemeen geboorten / in dat Verbond niet en traden / namelijk BESNYDENISSE, DOOP, en OFFERHANDE. En dien Doop verstaan der Hebreëen Leermeeesters soo noodsaakelyk te zyn / dat zonder de zelve het Jodengenoodschap alsoo wepnig kan bestaan / als zonder de Besnydenisse: maar dat deze te gelyk niet de offerhande de geheele inwijtinge in een vrouws persoon, die een Jodengenootinne word / volbringt.

En voor naamelyk der inwyng van de Jodegenooten,

V. De manier des Doops was bij de Israeliten deze. 1. Onderbragden zy den Jodengenoort, die ingewijet zoude worden / over oprechtigheyt zijner bekeeringe tot het Jodendom: of hij het zelve beleed / uit hoope van rykdom, of eer, in een bloeiende Gemeene-staat van Regeering; of uit vrees, of uit liefde tot een Israelitische vrouwe; of uit een andere diergelyke oorzaak die niet goed was. En als hij betuygt hadde dat hy alleenlyk door een Godsdienstige beoeynging / en een ongebruyde liefde tot Gods wet gedreven zyn-

Deszelf manier.

de tot haar overquam / zoo onderwefen zy hem over verſcheyden ſtukken der Wet: over de Eenigheyt Gods, over de leerlikheyt der Afgoderye, over den loon der gehoorzaamheyt, over de toekomende werelt, en andere hoofſtſtucken harer Godtgeleertheyt. En als hy openbaarlik beleden had / dat hy die / zonder het minſte ſelfs uyt te ſonderen aannam / zoo wierdt hy terſtont beſneden. 2. Het wondeken der beſnedeniſſe gantschelik genelen zynde / zoo wierde hy gebragt tot den Doop. Deze werd niet verricht dan in tegenwoordigheyt van drie Mannen, die Leerlingen der Wiſſen waaren / die bequaam waaren om wel te oordeelen, dat is / Iſraeliten van het ſupberſte bloed. Dezer werk was / niet alleen toe te zien dat alle dingen behoorlyk gedaen wierden / en getuygeniſſe te geven van dat dezelve na de wyſe der voorzouderen waren volvoert / maar ook den genen die gedoopt zoude worden / zynde nu in het water gelegd / over eenige ſwaardere, en eenige lichter geboden der Wet, wederom te onderwiſſen. 3. Het was ongeoorloft dat de Doop anders geſchiede als in een waterloop of vergadering van wateren, namelikh die natuurlikh was / gelphertwys in een Rivier, ſtaande water, Fonteyn. Want niets ſtaan zy minder toe / als dat iemand met water van elders geſchept / of in konſtige bewaar-plaats ontfangen / ſtarelikh zoude gedoopt worden. 4. Het geheele lichaam moeſte gedompelt worden / met een eenige dompeling. Want indien iemand zyn gantsche lichaam afwieſch / uytgenomen alleenlyk maar een puntje van de kleynſte vinger, die wierd geoordeelt als noch in zyn onreynheyt te blyſſen. Nochtan was het den Doopeling niet noodſaakelyk alle kleederen uyt te trekken, ſoo ſe maar ſoodaanig waaren / dat 'er het water lichtelyk kon doordringen. 5. Inzonderheyt moet men aanrekenen / dat ook de kleyn kindertjes gedoopt zyn / gemeenlyk te gelyk met de Ouders: Want alſoo ſtaat 'er in den *Babylonifchen Talmud* (*Titulo Erub. fol. 11. cap. 1.*) Sy Doopen een kleyn Jodengenoot, volgens het oordeel van den Grooten Raad.

En gewrochten.

V I. De gewrochten dezer inwoyninge waaren. 1. Dat ſoodaangen Gedoopte uyt de algemeynheyt der Heydenen uytgegaen zynde, gehouden wierd voor een Soone des Verbonds, den welken gegeven is in te gaan en een veylige ſtantplaats te hebben onder de vleugelen der Goddelyke Majesteit. 2. Dat hy gehouden wierd gelph als van nieuws geboren te zyn. Hier van daan komt dat gemeene zeggen in den *Talmud*, een Jodengenoot, van die tyd af dat hy een Jodengenoot word, wordt gehouden gelyk als een nieuwgeboren jong kind te zyn. Want zy vertellen / dat 'er in plaats van zyn Heydenſche ziele, zekere nieuwe, uyt een ik wert niet wat Paleys des Hemels, in het lichaam van den Jodengenoot gebacht word / na dat hy gekomen is onder de Vleugelen van Gods Majesteit, en met deſſelfs kus bereert is. Welke woorden / of geen verdraageliken zin hebben / of

of raadtſels- wiſſe beteekenen de Weder-geboorte dooz den Geest Gods. 3. Op deeſe Weder-geboorte volgde een nieuwe maagſchap; ſoo dat hy / noch Broeder / noch Suſter / noch Ouders / noch Kinderen die boozheenen geboren waren / in eenigerley maniere booz de zyne hieldt: en hem na dusdaantigen Wedergeboorte niet meer overig bleef eenige Heydensche Maagſchap, of die ten tijde van zyn Heydendom ontſtaan was / gelpher wijs 'er ten naaſten by volgens het Keyſerlyke Regt, na het onſlag uyt de ſlaverny geen ſlaafſche maagſchap overig komt te blyven. Hierom ſegt Tacitus (*Hiſtor. Lib. 5.*) Geen ding wordt haar eerder ingeſcherpt, als Ouderen, Kinderen, Broederen voor gering te houden. Waar men de bergeteeken kan worden / *Luc. 14: 26.*

VII. Het gebruyk deeſes Doops haalen zy op uyt de eerſte oudheyt. Daar zyn 'er die deſelbe toeſchrijven aan den Patriarch Jacob, neemende de Sichemitiſche Dochtertjes en andere Heydenen / die by hem verliert hadden / in zyn huysgeſin, en in zyn huyselyke Gemeente aan: om datter geſegt wordt Gen. 35: 2. Jacob ſeyde tot zyn huysgeſin, en tot alle die by hem waaren: Doet weg de vreemde Goden, die in 't midden van u zyn, en reynigt u, en verandert uwe klederen. Alwaar *Aben Ezra* het woort reynigt u uytlegt dooz een waſſchinge des lighaams. Andere trekken het eerſte getupgeniſſe / ofte gebryph deeſes Doops uyt dat ſeggen tot Moſes, Exod. 19: 10. Gaat tot den volke, en heyligſe heden en morgen, en datſe haare klederen waſſchen. En wederom vers 14. En hy heyligde 't volk, en zy waſſchen haare klederen. Alſoo wilden dat onder de afwaſſchinge der klederen de afwaſſchinge der gener die gekleedt wierden / begrepen wordt / of daar dooz aangewezen. Waar deeſe dingen komen niet te paſſe. Gevoeglyker ſouden zy geſprooken hebben / indien zy met onſen Paulus aangeſproken hadden / dat de Iſraëlitē met de Wolke en de Zee Gedoopt zyn in Moſem, 1 Cor. 10: 1, 2. Waar van wy boven byzondſpraakelyk hebben gehandelt. Waarschynlyker iſ het gene / 't welkſe elders by overleveringe ſeggen / datter ten tijde van David en van Salomon, wanneer het Gemeene-Beſt der Iſraëlitē in een ſterre bloeiende ſtaat was / een groot getal van Joden-geboorten dooz den Doop iſ ingewyſt. Die meer dingen aangaande deſen Doop, en der Hebreen getupgeniſſen ſelve begeertig iſ te weten / dien wiſſen wy na *Seldenus de Jure Naturæ & Gent. Lib. 2. Cap. 2. en 4.* En drsgelphs / de *Successionibus ad Leges Hebræorum, Cap. 26.* Wederom de *Synedrīs, Lib. 1. Cap. 3.* en na *Ligiſfoot ad Matth. 3: 6.*

VIII. Watter ook zy van de Oudheyt van dit Kerckgebryph: De Doop de Goddelyke inſtellinge van het ſelve kan niet aangewezen worden / heeft geen voor en eer Johannes, Chriſt Doozlooper / van Godt iſ geſonder om Goddelyke te Doopen, Want dat iſ hem dypdelyk geboden / het woordt Gods Aanſien. tot lykheyt.

¶ ¶ ¶ ¶ 3

gehad,
voor de
tyden van
Johannes.

tot hem geschiedende, Luc. 3: 2. Joh. 1: 33. Hierupt blijkt onder-
tusschen / waar het van daan gekomen is / dat de Schrifgeleerden en
Phariseen niet gelezen worden met Johannes over zijn Doop getuist
te hebben / alleenlijk van hem vragende / dooz wat, en wiens Be-
vel-macht hy doopte. Joh. 1: 25. Waar het desgelphs van daan ge-
komen is / dat 'er zulken grooten toevloer van menschen tot zijn
Dooop geweest is. Want hy was vermaart dooz het gerucht van zijn
Heyligheyt en Leere, en hy gehuypte geen nieuwe Kerkwys, en
hy leerde dat het Koninkryke der Hemelen, daar de wenschingen
van alle op die tyd begeeriglyk na verlangden en reikbalden / op
handen was / ja hy vermaande alle die tot hem quamen / dat se zich
in het zelve / het welke nu vooz de deur stond / zouden laten inwyen
dooz het ontfangen van zijn Doop, en belydenisse van boervaardig-
heyt. Van die tyd af is den Doop onder het Joodische Volk geweest
van een Goddelyke inslellinge.

Wiens
Dooop nog-
tans noch
niet en was
een Sacra-
ment des
Nieuwen
Testa-
ments.

I X. Noch niet ebenwel een Sacrament des Nieuwen Testaments.
Want gelykterwys de gantsche bedieninge van Johannes tusschen bey-
de de Testamenten gelyk als midden in quam / en strekte om de
weg te bereyden vooz den Heere, de Insteller en Verkondiger van het
Nieuwe Testament: alsoo is 't ook dat zijn Doop de boervaardigen
en geloobigen inwyde in het Koninkryke der Hemelen, het welke wel
dicht by, maar niet 'er daad noch niet tegenwoordig was. Marc.
1: 8. Daarom ook Tertullianus (*adversus Marcionem Lib. 4. Cap. 33.*)
Johannes noemt een Scheyding-paal gestelt tusschen de Oude en Nieu-
we dingen, by welke het Jodendom ophield, en van welke het Chri-
stendom begon. Desgelphs Nazianzenus, (*Orat. 39. Quae est in Sancta
Lumina*) een Midden-in-komer tusschen het Oude, en het Nieuwe
Testament. Meer nachtang behoorde zijn bedieninge tot het Nieuwe
Testament als tot het Oude. Want van een Voorlooper oordeelt
men na den Konink, en hy word gerekent onder den Konink dien
hy vooz loopt. Daarom den Doop Johannes van iemand genoemd wort
* een voortpeeling van het Euangelium der genaade. Tot het welke
allernaast quam die Doop van Johannes, dien hy bediende tot be-
dieninge des geloofs op den nu tegenwoordigen en zich aan Israel open-
baarenden Messias, Joh. 1: 29. 31.

* Scriptor.
Quaest. ad
Orthodoxos,
qui in operi-
bus Justini
invenitur,
Quaest. 37.

Maar die
eerst, wel-
ke van
Christi
Discipelen
in het ge-
loove van
den tegen-
woordigen
Messias is
bedient.

X. Den eersten Doop des Nieuwen Testaments meyn ik dat die
gewest is / die van Christi Discipelen, dooz het bevel harez Mee-
sters, tot belydenisse van den tegenwoordigen Messias, bedient is.
Joh. 3: 22. Toen nochtans wasse meestendeel aan de Joden gebor-
den. Maar een Sacrament van de Algemeyne Kerke isse geworpen /
na dat het Nieuwe Testament, met Christi bloed versegelt, en dooz
zijn opstandinge bevestigd was / zullende van de Apostelen, die nu
met den Geest Gedoopt zouden worden / verkondigt worden in al-
le landen. Matth. 28: 19.

XI. Dan

XI. **Wan** deffen Doop, door Christi Discipelen beblent / befehlt. De over-
de Johannis doop, niet in wezen, maar alleen in omftandigheden. eenkomste
Want 1. Bejde waartuse vyt den Hemel, en rusteden op Gods van Johan-
bevel. Het welke van den Doop Christi angetwiffelt is; van den nis Doop
Doop Johannes bl, is het wpt Joh. 1:33. Luc. 7:30. Matth. 21:25. met die van
2. In beide gefchiedde de Dooplinge met water, Matth. 2:11. Hand. Christus,
8:36. 3. Bejde gefchiedden op het gelooft en de Belydenisse en het onder-
van Christus, Handel. 19:4, 5. 4. Bejde waartuse een teeken en fcheyt.
de een felgel van de Vergevinge der sonden. Marc. 1:4. Luc. 3:3.
Handel. 2:38. 5. In de ontfanginge van beide was een Verbin-
niffe tot bekeeringe, ter felver plaatfe. Dochtafs verschillense,
1. Dat Johannis Doop wel van Godt was / maar nochtans niet van
Christo, als den menich geworden Middelaar, en sch op deefwyfe
dyagende als konink zijner Gemeynthe. 2. Watse / gelyc wy ge-
fegt hebben / eer een voorbereydinge tot het Nieuwe Testament, als
een Sacrament des Nieuwen Testaments was. *Basilias, (TRACTA-
TU, Quomodo baptizetur aliquis baptisate, quod est in Euangelio Di.
N. J. C.)* den Doop Johannis van den Doop Christi onderscheydende /
scheyft zeer wel: Joannes Doop was om te beginnen: maar deefe om
te volmaaken. 3. Dat Godt een spaarfamer maate des Geestes by
de zelve geboegt heeft: daat aan de andere yde in den beginne des
Evangeliums aan zeer vele die met den Doop Christigeboopt wter-
den gegeven wterdt de gave der taalen, ander prophetie; welke in de
Schryffture onder den naame van den Geest voorszant.

XII. En van derfen Doop / welke Christum tot een Insteller
heeft / moeten wy voornamelyk handelen: tot welkers volkomment Wat din-
verftaande onderscheydentlik te verftaaren zijn: 1. Het opwend- gen in den
ge teeken. 2. De geestelike beteeckende zaak. In het teeken Doop aan
moeten onderscheyden het Element, en de Ceremonie, of het te merken
heylige Kerckgebruyck ontrent het Element. Het Element dat hier zyn.
gebruykt moet woden is Water, naamelyk waer / naturelike /
enkel water. Het hoedanig men leest dat Johannes gedoopt heeft
Matth. 3:6, 16. Joh. 3:23. Desgelyc de Apostelen, en andere / ge-
lyc Handel. 8:28. en 10:47. Waartuse ook Eph. 5:26. her bade
des Waters genant wterdt. Het Heylige Kerckgebruyck bestaat /
1. In een toepallinge des Waters, op het lighaam van den Doop-
ling. 2. In een uytpraak van zeechere woorden.

XIII. Wangaande het eerste woort gezaagt / of den Doop alleen-
lik door indompeling, dan ofse ook door uytloringe van water Hoewel de
wpt een bad / of door besprenginge, na behooren dient wter? Op Oude mer
welcke ysaage wy met deefe hoxte regelen antwoyden. 1. Het is Dompelinge
zecher dat joo Johannes, als Christi Discipelen, gewoonlik gedom- ten.
pelt hebben. Welcher exempel de Oude Kercke gevolgt heeft:
gelichetwys met vele getuygenissen soo oer Grieken als der Latynen
getoont

En dit
Kerkge-
bruyck op
groote re-
denen
schynt te
rullen.

getoont wordt by *Vossius*, *Disp. 1. De Baptismo*, *Thef. 6. en Hoorn-
beek de Baptismo Veterum Sectione 4.* 2. Men kan niet ontkennen/
dat de natuurlijke beteekenisse van het woort *Baptein* en *Baptizein*
(daar de Doop in de Grieksche taal *baptismo* van genoemd wordt)
is dompelen, indooopen. Soo dat het waarlijk meer zij als *epipola-
zein*, het welk is boven op-dobberen: maar minder als *dynein*,
het welk is onder-sinken, of tot zijn verderf na de gront gaan:
gelijckertwys dezelve *Vossius* aanteeckent *ibid. Thef. 1.* Ich hebbe
nochtans aangemerkt dat de oude het woort *Katadyfis*, dat is / een
na-de-grondt-dompelinge dikwils in het siuk des Doops gebruikt
hebben. De taalkundige kan dit vinden by *Arbanasius Quaest. 94.*
en by *Sozomenus Lib. 6. Cap. 26.* en elders doozgaans. 2. Men
moet ook niet ontkennen datter in de indompelinge een veel ruymere
beteekenisse is / en een volkomenere overeenkomste des teekens
met de beteekende saake: gelijckertwys wy zullen toonen / wanneer
wy tot die zaak zullen gekomen zijn. 4. Dat de indompelinge ook
in koude Landen zonder groot gevaar van gesontheyt en van leven ge-
schiedt / bewijzen de Moscoviters met haare exempel / welke de jonge
kinderen die te doopen zijn bylemaal in het water geheel indompelen /
niet gelovende dat den doop op een andere wijze na behoozen geschiedt:
nimmermeer gebruikense laauw water / dan alleen booz die gene
die swak zijn. Gelijckertwys de schryver van de Moscovische
zaaken in het byzede verhaalen by *Georgius Feblavius in Amortationi-
bus ad Enchiridium Christophori Angeli de statu bodiornorum Græcorum*,
p. 470. &c. 5. Indien nochtans koudt water onbequaamer of ge-
vaarlijker mogt geoordeelt worden / zoo zoude men het zelve konnen
laauw maken: het welke by de Grieken gebruikelijk te zijn de ter-
siont geprefene *Christophorus* getuygt *Cap. 24.* De Grieken, zegt hij /
bewaaren in haar Kerck eenige ruymere vaten, die sy *Baptisteria* (Doo-
kuppen) noemen, dat is, vaten van soo groot een vatbaarheid, datse een
jong Kind, zoo groot als het is, in dezelve konnen inwerpen. Als
dan eenig jong kindt in de heylige vonte zal gedoopt worden / zoo be-
sorgen de bloedverwanten van het jonge Kind dat het water te vooren
warm gemaakt worde, en strooijen 'er welriekende bloemen in. By
zoo verre deze warm-maakinge des waters in onse Landen desgelijck
geschiedde / het gebaar in de indompelinge van de doopelingen zoude
zoo groot niet schijnen te zijn.

Nochtans
wordt den
Dooft ook
betaame-
lijk door
een opstor-
tinge of
bespreng-
ginge be-
dient.

XIV. 6. Men moet nochtans niet meynen dat de indompelinge
tot den doop zoo noodsaakelijk is / datse dooz opstortinge of bespreng-
ginge niet behooyph zoude konnen verrigt worden. Want de opstor-
tinge en besprenging hebben ook daarse sich mede konnen verbedi-
gen. 1. Indien wy bevinden dat de Apostelen gedoopt hebben /
zoo volgt daarom niet datse dit kerkgebruyk alrydt hebben onderhou-
den. Het is waarschyneliker / dat die drie duysent die op een dag wier-
den

den gedoopt *Handel. 2: 41.* met water zijn overgoten of besprengt, als dat se zijn gedompelt. Want het en is niet waarschnelyk / dat menschen die zeer bezig waaren in de verkondinge des woords / hoe- daanige de Apostelen waaren / tyds genoeg hebben konnen vinden om zulken arbeidsaamen indompeling van soo veel duysenden te ver- richten. En het en is niet gelooslyk dat Cornelius, en Lydia, en de Stokwaarder, die in bysondere hupsen / te gelyk met de haare ge- doopt zijn / Doopkuypen by der hand hebben gehad daar se geheel zouden hebben konnen ingedompelt worden. Exempelen van op- stoztinge heeft *Vossius* uyt de oudheyt bygebracht / *Disput. 1. De bap- tist. Tbes. 9.* Welke van *Josua Arndius*, op de selve ordze / met ver- swijginge nochtans van *Vossii* naam / in zijn Woordboek der Ker- kelyke Outheden worden ingevoegt. 2. Hoewel *Baptizein* epgent- lyk beteekent dompelen, nochtans word het ook in een gemeener zin gebuypt van allerhande afwasschinge, gelykwtijls *Luc. 11: 38.* Wel is het derhalven geseyt van *Dominicus a Soto. Distinct. 3. Quæst. un. art. 7.* In den Doop is yetwes dat behoort tot het wesen, gelykerwys de afwasschinge; volgens dat *Eph. 5: 26.* Alwaar d'Apostel den Doop noemt HET BAD DES WATERS: maar wat anders toe- vallig, namelyk dat de afwasschinge geschiedde op deze, ofte op die wyze. 3. De beteekende zaake des Doops word dooz de woorden van begieren en besprengen soo in den Ouden als in den Nieuwen Testa- mente uytgelegd. Siet van de Opgietinge *Ies. 44: 3.* Van de Besprenginge, *Ies. 52: 15.* *Ezech. 36: 25.* *Hebr. 12: 24.* 1 *Petr. 1: 2.* Ik en ontkenne niet / dat in de bygebrachte plaatsen gezinspeelt word op de Levitische besprengingen; nochtans blykt daar uyt / dat de toe- passinge van Christi bloed en Geest, die de geloovigen des Nieuwen Testaments genieten / dooz het Kerckgebuyt van besprengen be- quaamelyk afgebeeld word. Waar henen ons d'Apostel met duy- delyke woorden leyd / *Hebr. 9: 13, 14.* Want indien het bloed der Stieren en Bokken, en de asche der jonge koe **BESPREN- GEND** de onreynen, haar heyligt tot de reynigheyt des vleeschens: hoe veel te meer zal het bloed Christi uwe conscientie reynigen van doode werken? 4. Hier by komt / dat de gantsche gelegentheyt des Nieuwen Testaments, zijnde geheelijk toegestelt tot gemakkelykheyt en vryheyt, dien tederen ouderdom der jonge kinderen die te Doop- pen zijn / voornamelyk in de Noortsche gewesten / van de nootsaake- lykheyt van soodaauigen ontblooting en indompeling ontslaat. Welke dingen / al is 't dat se misschten zonder levensgevaar zouden konnen gedaan worden / nochtans niet en zouden geschieden zonder enig on- gemak. 5. Enige doen 'er by / dat in de oude tyden, in welke de zupbere eenvoudighen niet in haacht was / de Doopelingen op een eerlyke wyse geheel ontbloot zijn: maar na dat de ondeugentheyt soo van andere / als ook van die gene die den doop bedienden / toe- geno-

pppp

geno-

genomen heeft / dat zulks / de erbaarentheyt dit klaerlyk aan de gantsche werelt getuigende / niet meer eerlyk heeft konnen geschieden: en dat hierom sekerlyk opf' booghaande eeren hierwaerts deze gewoonte opkams in alle de wester-deelen des werelts afstemsing is te niete gegaan. Siet *Vossius* in de aangedrooken plaetse. Die dit heeft uyt *Josephus Vicecomes de ritibus Baptismi Lib. 4. Cap. 10. en 17.* Tegen welken nochtans zyn geleerde aanmerkingen heeft **GISBERTUS VOETIUS**, een Godgeleerde van een omterfseleke naam // *Polit. Ecclesiast. 1. p. 690.* betwispende niet geen veragtelijke bedenken tegen *Vicetomes*, en *Vossius*, dat die geschele ontblootinge der Doopelingen in de Oude Kerke geen plaats en heeft gehad. Maar hoewel die ontblootinge minder en eerbaarder geweest mocht zyn / gelykelyk zy van de Schilders vertoont pleeg te worden / nochtans om de boogheyt der menschen schynt nu veeliger te zyn het Kerckgebruik van Opgietinge of Besprenginge / tot welcke gerne dusdanige ontblootinge des lichaams verperscht word. Daar npt wy besluyten / dat de Latynen, zeer ongenadelijk / ja zondert reden / van zomtwilge Grieken in het Concilie van Florensen *Apart. 150.*, dat is / Ongedoopte genoemd zyn / om dat se in het water niet en waren getreden en alsoo in de golven niet gedompelt. Siet de Historie van dat Concilie, *Seck. 9. Cap. 9.*

Of de Doop-
pinge een-
voudig of
drievoudig
zy, is
evenveel.

XV. Of de indompeling ofte besprenginge eenmaal, dan offe driemaal geschiede / acht ik evenveel te zyn. Want wy hebben daar van geen bevel des Heeren. Een drievoudige indompeling nochtans is op de Oude gedruyphelpker geweest. Die daar in ook eenige verborghenheyt selden. Want zy wilden / dat daar doop beteekent wierdt / 1. De Belydenisse van de Aanbiddelyke Drie-Eenheyt in welkers naame de Doop ontfangen wierdt. 2. De Dood en Opstandinge Christi ten Derden dage, gelyk *Athanasius* spreekt *Quest. 94.* Een derde reden / doch die minder klemt / doet *et* / *Ambrosius* op *Lib. 2. De Sacram. Cap. 7.* Tot driemaal toe zyt gy gedompelt / op dat de drievoudige belydenisse den veelvoudigen val der voorgaande leestyd zoude eyndigen. Naderhant nochtans in Hispanien, als de Arianen de dompeling seiden om de Goddelijcheit te deelen / heeft Leander Bisschop van Sevilien, over het verschil van de Drievoudige of Eenvoudige dompeling *Gregorius de 1. Bisschop van Rome* om raad gebaat; welke hoewel de Roomsche Kerke driemaal dompelde / geantwoorde heeft / dat de Spaansche Kerke gelycelyk niet een eenvoudige dompeling zoude te vreden houden. Het welke ook in het Vierde Concilie van Toleren in den jaare 633. alsoo is besloren. Alwaar in den vyfden / of volgens een ander druk / in den zelden *Canon* staat: Het word beyde voor rechtmatig, het word beyde voor onberispelyk in Gods Heylige Kerke gehouden. Om de verborghene betekenisse van het Sacrament word de eenvoudige

doop

hoor de andere gestelt / op dat een pegelph zoude zien dat daar in ver-
toont wierd de Eenheyt der Godtheyt en de Drieheyt der Persoonen :
De Eenbeyt, seyt het / als wy eenmaal indompelen : De Driebeyt,
wanneer wy in den naame des Vaders, des Soons, en des Heyligen
Geestes doopen. *Siet Vossius, Disp. 2. De baptis. en Forbescius Lib. 10,*
Cap. 5. §. 48. en volg.

XVI. Het en is wel niet betaamende / den Doop te bedienen jon-
der eenige woorden te spreken : (volgens dat bekende zeggen van
Augustinus, Trekt'er het woord af, en wat is het water, dan water ?)
nochtang meenen wy niet dat 'er van Christo hoorgeschreeven is een
noodsaakelyk Formulier van woorden / die wy altyd, en overal ge-
houden zouden zijn te gebruiken. Christus heeft wel geboden te doo-
pen in den naame des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geestes ;
maar hy en heeft niet geboden juist te zeggen / Ik Doope u in den
naame des Vaders, &c. De Apostelen worden gesegt gedoopt te heb-
ben in den naame Jesu, *Handel 2: 38. en 8: 16. en 19: 5* ; en nochtang
volgt daar uyt niet / dat se dit Formulier hebben gebruikt / Ik
Doope u in den naame Jesu. Maar nademaal nochtang de Doop
verricht moet worden in de naame der Heylige Drie Eenheyt, aan
welke wy door de afwassinghe toegeheyligt worden / om de zelve te
dienem en te eeren ; soo schryft het ook noodsaakelyk te zyn / dat in de
bedieninge des Doops / of een uytgedrukte, of ten minsten eeninge-
wikkelde meldinge der Drie-Eenheyt gemaakt worde. En het
is blyken twyffel / dat 'er wat quaads by die gene in 't verboorgen ge-
hoesiert word / die de gewoonte / welke in de gelyke Christen we-
relt gebruikelyk is / en welke waarschyndelyk van der Apostelen exem-
pelen herkomstig is / weggert te volgen. Nochtang zoude ik niet
volstrektelyk durven quaadheuren den Doop die in Christi naame
is bedient en ontfangen / zonder dat 'er eenige uytgedrukte meldin-
ge gemaakt is van Vader en van Heyligen Geest ; soo om dat de Doop
der Apostelen met de zelve woorden van Lucas beschreeven word : als
om dat / gelykterwys scherpzinniglyk aangemerkt is van *Basilius*
(de *Spiritu Sancto*) De noeminghe Christi een belydenisse van het Geheel
is. Want zy beteekent en hem die gesalfd heeft, naamelyk God ; en
hem die gesalfd is, te weten den Sone ; en de Salvinge, namelyk den
Geest. Gelyke uytdukkinge heeft *Ambrosius De Spir. Sancto. Lib. 1.*
Cap. 3. Welke ook van *Lombardus*, daar hy van het Formulier des
Doops handelt / bygebracht is. *Sentent. Lib. 4. Distinct. 3.* Het en
is ook geen onnutte aanmerkinge / dat de gelegentheyt der gener die
uyt het Jodendom, en der gener die uyt het Heydendom, tot het
Christendom overgaande / gedoopt werden / een wepnig verschey-
den schijnt te zyn. Want het is billyk dat de Heydenen, die van de
Afgoden tot den waaren God bekeert worden / tot dien God / zeg-
th / die door het onderscheyd der Drie Persoonen in het zelve wezen

Aan gees-
nig For-
mulier van
woorden
heeft ons
Christus in
den Doop
verbonden.

van die gene / die geen Goden en zijn / onderschepten woꝝd / op een dubbelijke belijdenisse der Drie-Eenheyt gedoopt woꝝden. Maar nademaal de God der Oude Israëlitē en der Christenen een en deselve God is / soo schijnt de belijdenisse des Heeren Jesu in den Doop der Israëlitē genoeg geweest te zijn. En misschien woꝝd om deze reden geboden Matth. 28. dat de Heydenen zouden gedoopt woꝝden in den naame des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geests: maar de Joden, die of dooꝝ geboorte, of dooꝝ belydenisse van Godsdiens te boren soodaanig waaren / leeft men dat gedoopt zijn in den naame Jesu.

De Doop
is een Af-
beeldzel.

XVII. Dat de Doop een Afbeeldzel of Schilderye is / die de kragt heeft om wat Goddelickers, en verheveners in gedachte te brengen en te leeren / wijst Petrus aan 1 Petr. 3: 21. En daarom uptgelegt hebbende dat gene dat uytterlyk is / en onder de zinnen valt / zoo zullen wy nu handelen van de Geestelycke berekende Saake. Deze kan woꝝder aangemerkt woꝝden / of in het gemeen, of in het bysonder.

En betee-
kent in het
gemeen de
aannemin-
ge in het
Genaade-
verbond
onder den
Nieuwen
Testamen-
te.

XVIII. De berekende zaake des Doops in het gemeen, is de Aanneming in het Verbond der Genaade, soo als het bedient woꝝd onder den Nieuwen Testamente. Belykterwys de Besnydenisse was een Teeken en Segel des Ouden Testaments, Gen. 17: 11. alsoo is de Doop, die in de plaatsē der Besnydenisse gekomen is / Col. 2: 11. een Teeken van het Nieuwe Verbond, en / gelikh *Basilius* gesegt heeft / een onschendbaar Segel van het zelve. Woꝝder deze aanneming in het Genaade-Verbond brengt met zich twee dingen 1. Een gemeynschap met Christo, en met zyn Geestelyk lichaam, en bygevolg een deelgenootschap aan alle zyn weldaaden 2. Een afeyfchingē van den schuldigen pligt. Wepde woꝝd het beteekent en versgelt dooꝝ den Doop. Een oplichte van het eerste woꝝden wy gesegt in Christum gedoopt te zyn, Rom. 6: 3. Gal. 3: 17. en door eenen Geest tot een lighaam gedoopt te zyn, 1 Cor. 12: 13. en door den Doop gesaligt te zyn, Tit. 3: 5. 1 Petr. 3: 21. Het een opzicht tot het tweede woꝝd de Doop genoemd *συνειδήσεως ἄκαθαρτος ἐπερώτις* *ἐς Θεόν*, 1 Petr. 3: 21. Het welke overgeset is van onze Neerlandtche Vertaalbers / Een vraage eener goeder conscientie tot God.

1 Pet. 3:
21. Word
verklaart.
Wat een
goede con-
scientie zy:

XIX. Een plaatsē woꝝwaar die waardig is dat wy se dooꝝ een soꝝg-
vuldig onderzoek verklaren. In dezer voege / dat wy eerslyk on-
derzoeken wat een Goede Conscientie zy: dan wat hier beteekent
in volle kragt het Grieksche woꝝd *ἐπερώτις*, het welke overge-
set woꝝd een Vraage: daar na waar toe te brengen zyn de woꝝ-
den *eis Θεόν*, tot God, of se te brengen zyn tot *ἐπερώτις*, overgeset
een Vraage: dan of se te brengen zyn tot een Goede conscientie. De
Conscientie is goed tweezins. 1. Op een eerlyke wyze Goed, wan-
neer se den mensche upt Gods naame getrouwelikh voorstelt wat hy
heeft te doen, wat hy heeft te vlieden, en hem tot de betrachtinge

2c

ge van een nette Vessigheid gedueriglyk aanpøyt. 2. Op een genoeglyke wyse Goedt, wannertse / den mensche getuygenisse gevende van een oprechte Vespilghept / hem vervrolykt. Terhalven een goede conscientie te hebben / gelpkerwys onsen Apostel sprekent berg 16. is alsoo volgens de wooystellinge des gemoedts te leben dat gy verseekert zyt dat gy wel dort en Gode behaagt. Dit noemt Paulus een onergerlyke conscientie, Wand. 24: 16.

XX. Het wooydt *eperotema* wordt van de geleerde niet op eene wyse uytgelegd. *Oecumenius* legt het uyt dooy een onderpant, een verseekerend-pand, een bewys. Het welke de vermaarde *Coccejus* aangenomen heeft / welke dooygaang instampt dat *ἐπερωτήματα* is een bewys, en een grondslag om Godt te vraagen als een Vader / en een teeken en segel, het welke wy konnen gebuyken in vrymoedigheyt, en tot Godt naderende sonder vrees van hem begeren de dingen die met de zalighept gevoegt zyn. Maar die verklaaringe schijnt met den oorspronk des wooydts niet over een te komen: en ik twissel of 'er wel eenig exempel van die betekenis uyt een goetd Schryver kan bygebracht worden. Veler / myns ooydeels / heeft *Vossius* aangemerkt / dat *ἐπερωτήματα* niet eenboudiglyk een vrage teekent: maar een vrage die op een andere vrage slaat. Want de Doopelingen vraagen Godt, of hy haar Godt wil zyn: en Godt wederom aan zyn zyde vraagt haar, en vooydert haar deese wederbelofte af / offe een goede conscientie jegens Godt zullen hebben. Maar de aantekeningen van *Grotius* zyn hier seer geleert. Deese merkt aan / dat *ἐπερωτήματα* een wooydt van de regten is / en dat het dooygaang by *Theophilus*, en andere uytleggers van het Roomsche Regt, wooy een beding gebuykt wooydt. Gelpker ook in den Uptleg staat / *Ἐπερωτώ*, ik beding. Maar hy doet'er by / dat dooy een verbloemde spreekwys / gemeenlyk gendemt *metonymia*, dat is / naam-wisseling, gelyk dikwyls in de rechten geschiedt / onder den naam van beding ook begrepen wooydt de antwooydt, of belofte. Daarom staat'er in den zelden Uptleg / *Ἐπερωτώμαι*, ik belove, ik zegge toe. Indien *Beza* hier op gelet hadt / misschien soude hy niet gesegt hebben / dat het hardt was *ἐπερωτᾶν* over te setten dooy het wooydt van Antwooyden, gelyk *Erasmus* gedaan heeft.

XXI. Doch welke betekenis nu van deese twee / of de betekenis van bedingen of afeychen, dan of de betekenis van beloven, hier plaats moet hebben / sulks hangt seer veel aan de t'saamenvoeginge der wooyden / tot Godt. Welke of alsoo konnen wooyden gevoegt / dat de goede conscientie gesegt wooyde te zyn tot Godt, dat is / jegens Godt / wooy Godt / ende na hem in alle hare handelingen omfende: gelyk Wandel. 24: 16. of alsoo dat de *ἐπερωτήματα* tot Godt gesegt wooyde te geschieden. Indien het eerste pinant behaagt / soo schijnt het gevoeglyker te zyn dat men *ἐπερωτήματα* oversette

Wartoe te
brengen
zyn de
woorden
Tot Godt.

een afeyfching, of een-beding, gelpherwijs geleerdelyk van *Beza* gedaan is. Want het is Godt die den Christen mensche afeyfcht, dat hy zich der goeder conscientie jegens hem beylprige. Maar in dien het laatste pman beter aanslaat / en de conscientie zelve aange-merkt wordt als belovende, of de Christen mensch als een belofte doende aan Godt van een goede conscientie; soo is het openbaar / dat de betekenisse van een antwoorde, of van een belofte beter ter snee komt. Maar het past beyde zoo net op het oogmerk van den Apostel, dat ik niet lichtelyk met onderscheydt kan ooydeelen / welk van beyde te vrchiefen zy.

In den
Doop be-
dingt Godt
een goede
Conscien-
tie jegens
hem, en
de mensch
beloofte de-
felve aan
Godt.

XXII. Want deese twee dingen zyn in den Doop. Godt bedingt een Goede Conscientie jegens hem; en de Conscientie keert sig antwoordende tot Godt, en belooft Gode datse neerstigheyt zal aanwenden om goede getuamte te mogen worden / of / het welke eenvoudiger schyn te zyn / de Mensch belooft Gode / dat hy een Goede Conscientie zal behouden. Certyfs is 't dat de Bisschop / of ymant uit zyn naam / in den Doop alzo ooyzande / *Ἀποτάσσει τὸ σατάν*; Ontsegt gy den Satan? De Doopeling antwoorde / *Ἀποτάσσομαι*, Ik ontfegge. Wederom gebragt zynde / *Συντάσσει τὸ Χριστῷ*; Stemt gy Christo toe? soo antwoorde hy / *Συντάσσομαι*. Ik stemmetoe. Dit noemt *Tertullianus*, Een belofte der zalgheyt; *de Baptismo*. Deselve (de *Resurrectione carnis*;) Want de ziele words bevestigt, niet door de Wafchingen maar door het antwoorde, *Cyprianus* heeft het getuamt, een ondervraginge des Doops; *Epist.* 76. en 80. De woorden der Vaderen sien gantschelyk op het selve: want het is gelooflyk / dat van de eerwe der Apostelen af / soo niet het selve / ten minsten een gelyk en ebengelbig Formulier van vragen en beloven in de ontfanginge des Doops gebruykelyk geweest is. En al wasser geenig uytgedrukt Formulier van deese zaak gewest / zoo ist nochtans dat de Doop, als een inlyvinge in het verbondt, in haar kyacht soodanig een afeyfching en belofte vervat.

Het Water
des Doops
Beteekent
Christi
bloedt en
Geest

XXIII. Maar byzonderlyker moet men ook uytleggen; eerstelyk wat dooz het Water des Doops; daar na wat dooz de Ceremonien die outrent het water plegen waargenomen te worden / beteeckent wordt. En wat het Water aangaat / dat beteeckent soo Christi Bloedt, als Geest: aan welke / als aan een Geestelyk Water, in de Heylige Schyssture die gewochten worden toegeschreven / welker gemeynschap het openbaar is dat dooz den Doop beteeckent en hersegelt wordt: te weten aan her Bloedt als aan een verwerende oorsaak, aan den Geest als aan een wepaffende oorsaak. Van Christi bloedt, waar mede wy besprengt worden / secht *Paulus* *Heb.* 12: 24. *Petrus* 1 *Petr.* 1: 2. En de Geest komt uytdukkelyk vooz / onder den naame van Water *Jes.* 44: 3. *Ezech.* 36: 25, 26, 27.

De over-

XXIV. De overeenkomste: bestaat voornaamelyk in dese drie dingen-

dingen. 1. Het water is een ding / dat / het 3^e doop de zalpeeter daar eenkomst
 van het gesegte woest vol te zijn / het 3^e doop eenige andere kracht / van beyde.
 het allerbequaamste is om de vuyligheden des lichaams af te wasschen.
 En Christi bloedt reynigt de ziele van alle onreynigheyt der zonde,
 1 Joh. 1:7. om dat Christus doop zijn tyden verdient heeft dat wy reyn
 doop Godt gestelt worden / Eph. 5: 25, 26. En de Geest Christi,
 roepallende de verdienste des bloeds, maakt ons witter daadt reyn.
 1 Cor. 6:11, 2. Het water heeft ook een kracht om te dopen en
 te versmooren. De zelve krachtadigheyt tot doodinge van den
 Ouden mensche vertoonen Christi Bloedt, en Geest; waar van wy
 versfont meer dingen zullen hooren. En upt desen hoofde heeft Grego-
 rius Nazianzenus den doop genoemd *κατακλυσμός μαρτίας*, een verdel-
 gende vloedt der sonde. Hier mede stemt over een Ambrosius, *Lib. de*
Initiandis Cap. 3 Het water is, waar in het Vleesch verdroncken wordt,
 op dat alle sonde afgewasschen worde. 3. Het water is een beginfel van
 zeer veel levende dingen / en in der zelve scheppinge sweefde de Geest
 op de waateren, Gen. 1: 3. Niets bykans brengt de aarde voort / het
 3^e van planten / het 3^e van kuppende gedierten / ten 3^e datse vruchtbaar
 gemaacht worde doop het water, Ps. 65: 10. Selfs de voortteeling
 van een menschelike lyfsvrucht wordt geseght upt het water te geschie-
 den / Jes. 48: 1. Psal. 68: 27. Alsoo ook Christi bloeten Geest, als
 een Geestelick Water / zijn beginselen van onse Wedergeboorte en Her-
 scheppinge, Joh. 3: 5. Om dat dit doop het Water des Doops be-
 reekent wordt / zoo wordt de Doop selve daarvan genoemd Het Badt
 der Wedergeboorte, en der Vernieuwinge des Heyligen Geestes
 Act. 3: 5.

XXV. In de bygeboegde Ceremonien moet men ondersche-
 dentlijk aanmercken / 1. De indompeling in het Water en daar
 upt volgende Afwasschingen. 2. De vertoevinge onder het Water.
 3. De Oprysinge upt het Water. Welcke Ceremonien, ten dee-
 le gebragt worden tot de gehenginge dier dingen die Christo over-
 gekomen zijn / ten deele betrekenen de weldaaden die Christus doop
 deeze dingen aan ons verleent; ten deele ons vermaanen van onsen
 plicht.

De Geest-
 lycke
 Kerck-ge-
 bruicken
 in den
 Doop.

XXVI. Geestelick dan geeft ons de indompeling in het Water Worden
 te beschouwen dien afgrondt der Goddelicke Rechtveerdigheyt, waar ten deele
 doop Christus, om onse zonden die hy op sich genomen hadde / doop betrokken
 een tyd eenigst is versonden geweest: gevechtelyk hy in het tot Chris-
 doop beeldt Davids klaagde Psalm. 69: 3. Ik ben gesonken in gron- tum.
 deloose modder, daar men niet staan en kan: Ik ben gekomen in de
 diepte der wateren, en de vloedt oversroomt my. En bysonder-
 licker, nademaal dusdanigen indompeling wegneemt het gebuyt
 des ligts en der andere dingen die in de werelt 3^e; zoo verbeeldtse
 zeer wel Den doot Christi. De vertoevinge onder het water doop een
 hoer-

kozten tydt duurende / betreekent zyn begraffenisfe, en dien laagften trap der verneederinge / wanneer hy in een versegelt / en met wagtterg bezet graf / geheelik vooz verdelgt gehouden is. De opryfsinge nyt het water, vertoont een zeker afbeeldfel der Wederopftandinge, ofte der overwinninge / dien hy geftozven zynde heeft bebochten tegen de doot / welke hy binnen zyn eppen diepste vertrekplaats / nameelik in het graf / overwonnen heeft. Alle deefe dingen geeft d'Apoftel te kennen / Rom. 6: 3, 4.

Ten deele tot de wel-
daaden van
Christo af-
vloeyende;
foe tegen-
woordigc.

XXVII. Daarenboven betreekent de Doop ook die Weldaden die de gelovigen in Christo bekomen: zoo wel tegenwoordige, als toekomstende. Onder de tegenwoordige is de vooznaamste / de gemeynfchap aan Christi doot / begraaffenisfe / en wederopftandinge; en het geene daar upt volgt / de doodfinge / en begraavinge van onzen ouden mensch / en de opwekkinge van den nieuwen / dooz kzych van Christi bloed en Geest. Want de indompeling in het water verbeeldt de doot van den Ouden mensch, alfoe dat hy niet en kan ftaan in het gerigte tot onfer veroordeeling, noch Heerlichappye oefstien in onze lichaaften dat wy zyn begeerlikheden zouden dienen. Een opzichte van het eerfte behoort de doot van den Ouden menfche tot de Regtveerdigmaackinge; ten opfigt van het tweede tot de Heyligmaackinge. De vertroeyinge onder het water vertoont de begraaffenisfe van het lichaam der zonden / waar dooz alle hoop van herlevinge het zelve afgefneeden wordt: op dat het nimmer meer na defen / of den uptverhoeren zonde konnen verdoemen, of over dezelve heerschen. Want gelyckerwoz in een begraafnis het lyk met aarde overfultpt zynde / upt het gefigte van alle menfchen weggedaan wozt / en dooz de boven-op-gewoopen aarde alfoe gedzucht wozt / dat indien wy verfteren datter eenig leven in den begraven mensch overgebleven is / of datter eenig leven hem dooz een mirakel van nieuw ingeftozt wordt / het zelve nochtans noodzaackelik dooz het boven op getwoopen gewigte der aarde moet verfmoozt worden / en niet weder en kan opryzen: alfoe ook / als de mensch in den Doop onder het water gedompelt zynde renigen tydt daar onder gehouden wordt / wozt betreekent en versegelt / dat onfe zonden van het gefigte der Goddelicke rechtveerdigheyt zyn weggedaan / en nimmermeer tot verdoemenisse zullen toegereekent worden / ofte gelyck Micha fpreekt / Cap. 7: 19. dat onfe ongerechtigheden gedempt zyn, en dat alle onfe zonden in de diepten der zee geworpen zyn: en dat des gelycks de kzych der zonden alfoe gedzucht en ontfenut wozt / datfe ons niet meer en dyppe waar henen zy wil / ofte onfe zaligheyt verfhinder / ofte de eenmaal verlorene fterchte herneeme / om ons wederom onder haar macht te hzegen. De opryfsinge upt het water is een finnebeeld van den nieuwen menfche, welke / na dat de zonden nu te gronde gegaen zyn / ten Geestliken leven / dooz Christi weder-

wederopstandinge, opgewekt is. Ende deze dingen leert ook d'Apostel / Rom. 6: 3, 4, 5, 6. en Collos. 2: 11, 12. alwaar hy aanwijst dat onze Doop alsoo een gedenkteeken is van die dingen die Christo wederbaaren zijn / dat se met eenen versegelt onze gemeynschap met Christo in alle die dingen, en een t'saamengroeiinge gelijk als tot een plante.

XXVIII. Maar ook toekomstende Weldaaden worden door den Doop beteekent. Want gelijkertwys wy in den Doop onder het water gedompelt zijnde / terskont behouden daar upt opryzen, alsoo zal het ook geschieden / dat wy / hoewel we met elenden in dit leven gedrukt worden / nochtans niet gantschelijk worden onderdrukt; maar dat we / van de zelve epndelijk verlost zijnde / tot de eeuwige bregden overgebracht worden. Want dat de elenden by wateren in de Heilige Schifstuure vergeleken worden / blykt upt zeer veel plaatsen Ps. 18: 17. Ps. 32: 6. Ps. 42: 8. Ps. 144: 7. En de verdrukkingen komen zomtijds booz onder de benaaminge van een Doop. Matth. 20: 22. Marc. 10: 32. Luc. 12: 50. Verhalven de opryzinge upt het water, of de afwasschinge van het water, beteekent de gelukzalige overwinninge van alle zwaarigheeden dezer eeuwe. Hier inede kan vergeleken worden 1 Petr. 3: 20, 21. In welke (Arke Noachs) weynige, dat is acht zielen behouden wierden door het water. Waar van het tegenbeeld de Doop ons ook behoud. En gelijkertwys de Israëlieten niet zonder een groote verbaartheyt in de Roode Zee gegaan zijnde / na dat de Egyptenaaren waaren verdronken / met ontsettingezich verwonderden dat se epndelijk behouden aan het drooge waren opgekomen; alsoo zullen ook de geloovigen / zijnde alle elende dezes levens te boven gekomen / staande aan de glazen Zee, zingen het gezang Moïsis des dienstknechts Godts, en het gezang des Lams, Openb. 15: 3. seggende: Jehova heeft my vyt eenen ruyschenden kuyl, vyt modderig slyk opgehaalt, en heeft myne voeten op eenen rotsteen gestelt, hy heeft myne gangen vast gemaakt, Ps. 40: 3.

XXIX. Verder / nademaal in den Doop beteekent word de dood, begraafnisse, en wederopstandinge Christi: en zyn wederopstandinge een pand is van onze heerlyke wederopstandinge: soo kan men upt onzen Doop ook kennen; dat gelijkertwys wy onder het water als begraven zijnde van onder het zelve terskont opryzen; wy alsoo ten jongsten dage upt de graven zullen opgewekt worden ten eeuwigten leven. Hierom zegt Theodoretus, van den Doop: zy is een onderpand der toekomstende goederen, en een voorbeeld der toekomstende wederopstandinge: en een gemeynschap van des Heeren lyden, en een deelachtigheyt aan des Heeren wederopstandinge. Welk zeggen overeenkomt met de woorden van Christus Marc. 16: 16. Die geloof zal hebben, en gedoopt zal zyn, zal zalig worden.

Welke
dingen wel
wat klaar-
der door
de Onder-
dompe-
ling,
genoeg-
saamelyk
nochtans
door de Be-
sprenge
afgebeeld
worden.

XXX. Uyt het gene wy gesegt hebben blijkt / dat de Ceremonie van Onderdompeling in het Water / op welke de Opryzinge volgt / soo als se van de Oude meesentijds gebruik is / een eenyging groo- ter kracht en gelykformigheyt heeft / soo om het gewrocht als ook om de oorzake van het gewrocht af te breiden; maar men moet noch- tang niet meppen / dat dooz de Besprenginge, of Boven-op-gietinge des waters / alle gelykformigheyt weggenomen word. Want met de onderdompeling in het water komt over een de uytstorting of op- sprenginge van het zelve / het welke misschien beter in zulken over- bloed opgesprengt zoude worden dat het over het gantsche aangesigt vloesen ende het zelve gelyk als bedekken zoude konnen / gelykterwoys met de opryzinge uyt het water overeenkomt de verstrooyinge van het zelve. Ende het aangezicht en het hooft vertoont gelyk als de ge- heele persoon, soo dat die dingen die in dat deel geschieden / in het geheele lichaam gerekent worden te geschieden: ende als het aan- gezicht met water overstulpt word / soo schijnt de geheele persoon ondergedompelt te worden; ende als het water van alle kanten weg- vloeyt / soo word de geheele persoon gerekent uyt het zelve opge- trokken te worden. Ook moet men uyt de hoegrootheyt van het uytwendige teeken niet oordeelen van de gemeynichap aan de betee- kende zaak. Een kleyn deeltje waters kan den overvloed der God- delijke genaade niet min in den Doop versegeln / als een kleyn brokje broods, en een kleyn teugje wyns in het Heylige Avontmaal.

De verbor-
genheyt
der afwas-
schinge.

XXXI. Tot noch toe hebben wy gesproken van de Ceremonie der Onderdompeling en der Opryzinge: laat ons nu bezien de Af- waschinge, welke is een werk van het water dat op het lichaam gegooten is. In den uytwendigen Doop is een aflegginge van de vuy- ligheyt des lichaams; 1 Petr. 3: 21. Deze beteekent een afwaschinge der vuyligheyt der ziele van de zonden / Handel. 22: 16. Staar op, ende laat u doopen, ende uwe zonden afwassen, aanroepende den naame des Heeren. De vuyligheyt nu der zonden kan aangemerkt worden / of ten opzichte der strafschuld die aan de smerte vastgeheyt is / ende alsoo wordse weg genomen dooz de vergevinge, welke een deel der rechtveerdigmaakinge is; ofte ten opzichte der smerte zelve / dat is / ten opzichte der Geestelijke mismaakt heyt en misvormigheyt van Gods beeld / ende alsoo word se weg genomen dooz de genaade van den Verpligmakenden Geest. Bepde word het versegelt in den Doop. Van het eerste predikt Petrus. Handel. 2: 38. Een yegelyk van u wer- de gedoopt in den naame Jesu Christi, tot vergevinge der zonden: Van het tweede schryft Paulus, Ephes. 5: 25, 26. Christus heeft de Gemeynthe lief gehad, en zich zelve voor haar overgegeven: op dat hy se heyligen zoude, haar gereynigt hebbende met het bad des Waters door het Woord. Bepde te saamen word het voorgestelt 1 Cor. 6: 11. Maar gy zyt AFGEWASSCHEN, maar gy zyt GE-

GEHEYLIGT, maar gy zyt **GERECHTVEERDIGT**, in den naame des Heeren Jesu, en door den Geest onzes Gods. Gy zyt afgewasschen, op een Sacramentele wijze in den Doop, welke afwasschinge een waarteeken is van de Geestelyke afwasschinge. Doch de Geestelyke Afwasschinge behelst soo de Rechrveerdig- maakinge, als de Heyligmaakinge, welke beyde verricht worden in den naame des Heeren Jesu, dat is / door de kracht van zyn Verdiensten / en door den Geest onzes Gods, die Christus Verdiensten den Overvloedigen krachtelyk roepst.

XXII. Maar om dat wy / die bevuyt zynde met de zonden in het Water gedompelt wierden / reyn daar upt opryzen, en gelijck als met het licht des Heyligen Geestes, als met een blinkend kleed; omgeven: soo worden wy geset in den Doop Christum aan te doen, Gal. 3: 26. 27. Want gy zyt alle kinderen Gods door het geloove in Christo Jesu. Want soo veele als gy in Christum gedoopt zyt, hebt gy Christum aangedaan. Welke aandoeninge Christi twee- zing- haan uptgelegt worden. Of booz soo veel wy booz den Heyligen Geest Christo ingeslakt worden / en booz deze onze t'saamenvoeging- ge met den Eeniggeborenen en natuurlijken Soone upt genaade kinderen Gods worden. Of ook booz soo veel wy booz den Geest Gods inwendig vernieuwt worden tot een nieuws leven, en daer mede als met een blinkend kleed omhangen worden; alsoo dat de aangeborene smetten en rimpelen van den ouden mensche bedekt worden; en in plaats van de selve / godsaligheyt / en heyligheyt uptglissieren in wandel en leven. Alsoo zyn de gedoopten als een Kude schaapen die geschooren zyn, wanneer se uyt de wasch-stede opkomen. Hoogl. 4: 2. En alsoo wederbaart haer het selve het welke eertijds den Hoogepriester Josua gebaude / wiens vuple klederen / booz Gods bevel / booz repne klederen verwisselt wierden / worden- de daar by geset / Siet, ik hebbe uwe ongerechtigheyt van u weg- genomen. Zach. 3: 3. 4. 5. Tot een Sinnebeeld dezer zaak / wiert by de oude den nieu- gedoopten een wikkeld aangedaan: het welke se een geheele week na den Doop droegen; en niet afleiden dan op den achtien dag na Paaschen of Pinxteren: welke daartom ge- noemt wierd *Dominica in Albis*, dat is / Des Heeren Dag in Witte Kleederen, gelijckwoys de Gedoopte genoemd wierden *Candidati in Albis*, dat is / Mer witte Kleederen vercierde. De meeste der dingen die wy geset hebben heeft *Basilius Caesariensis* met een nadrukke- lyke Roetheyt verbat / in zyn Aanmaaninge tot den Doop: alwaar hy den Doop noemt: Een vergevinge der schulden, een dood der zonde, een wedergeboorte der ziele, een helder Kleed, een on- schendbaar segel, een wagen na den Hemel, een toebrengeinge des Koninkryks, een genaade-gaaf van aanneminge tot Kinderen.

Ook is in den Doop een aandoeninge Christi.

Eyndelyk is in desel- ve een aandoeninge

XXXIII. Nu is overig de derde betekenisse des Doops; welke

maaninge
tot onsen
pligt:

Ontrent
God;

en Chri-
stum.

Ontrent
ons zel-
ven:

welke is een aanmaaninge tot onsen pligt. En deze is bylede-
lyp / ontrent God en Christus, ontrent onszelven, ontrent den naa-
sten.

XXXIV. Nademaal wy in den naame van de Heylige Drie-
Eenheyt gedoopt worden / soo worden wy de zelve ook toegehepligt
om die te eren en te dienen; en den Duppel / Werelt / en Begere-
lykheden des Vlesches afweerende / soo worden wy geleert om ons
geheel aan Gode over te geven. Hierom worden deze dingen t'saamen-
gevoegt / Matth. 28: 19. 20. Gaat henen onderwyft alle volkeren,
de zelve doopende in den naame des Vaders, en des Soons, en des
Heyligen Geests: leerende haar onderhouden alles wat ik u geboden
hebbe.

XXXV. En nademaal wy byzonderlyk in Christum gedoopt
worden / soo word ons geboden hem voor onzen Heere, Bruyde-
gom, en Hoof te erkennen / en ons gantsche leven alsoo aan te stel-
len / dat we noch hem, met welken wy soo naauw vereenigt zijn / noch
zijn Geest, die de band van deze vereeniging is / gebonden worden
tot onerre te zijn: maar in tegendeel / dat die Heyligmaakende kragt,
soo van zijn bloed, als van zijn Geest in het gantsche belep van
ons leven openbaar worde. Eyndelyk / nademaal wy op de by-
zonderste wyze in de gemeynschap van Christi dood en opstandinge ge-
doopt zijn / soo word ons in beyde een upnemend voorbeeld voor-
sogen gestelt / na welkers gelijkenisse wy moeten gesatsoeneert
worden. Want gelijkerwys Christus, als hy de dood was gestor-
ven / van alle gebuyk des lichts / en van alle hebetningen der
zinnen / en van alle andere werkingen des levens berooft was /
en alsoo alle gemeynschap met de werelt afgebrooken had / om
niets meer met haar gemeen te hebben: alsoo betaamt het ons / in-
dien wy met Christo een waare vereeniging willen hebben / dat we
de werelt afweeren, bykans niet anders als of wy gestorven waa-
ren. En gelijkerwys Christus, als hy was opgestaan, in een nieuw
slag van leven is getreden / het welk gantschelyk verscheyden was
van dat natuurlyke leven dat hy op aarde voor zijn dood leefde; alsoo
moeten wy / soo wy eulge gemeynschap met zijn opstandinge heb-
ben / opstaan tot een nieuw leven, het welk geheelik verscheyden is
van dat verdorven en met zonde besmette leven / daar wy toe genegen
waren voor onze roeping. Gelijkerwys deze dingen aangedrongen
worden van den Apostel Rom. 6: 3. 6.

XXXVI. Wat ons zelve aangaat / soo worden wy in den Doop
vermaant / dat we eenmaal afgewassen zijnde / ons niet wederom
met de vuyligheyt der zonden besmetten; of dat we Christo ingelyfe
zijnde / ons niet wederom met de werelt vermengen, ofte in dezel-
ve indompelen: op dat ons ook niet over en kome / 't gene met een
spreckwoord gesegt word, de hand is wedergekeert tot zyn eygen
uyt-

nytbraakfel, en de gewasschene seuge tot de wenteling in het slyk.

2 Petr. 2: 22.

XXXVII. Daarenboven / nademaal wy alle door Eenen Geest Ontrent tot Een lighaam gedoopt zyn, 1 Cor. 12: 13. soo worden wy ook onsen Naab vermaant / dat we als leden van een lighaam malkanderen liefhebben / sten. en een broederlijke eendragt onderhouden: soekende te behouden de eenheyt des Geestes door den bant des vreesdes: want het is Een Doop. Eph. 4: 3, 5. Hoortom / dewijle de Doop een segel van Godts verbond is, 300 verbinden wy ons doo; het ontfangen van den Doop tot die Heyligheyt des levens die Godts bondgenooten past.

XXXVIII. By alle deese dingen komt een seer groot gewichte ^{Wat het in-} daarupt / dat de Doop bedient wordt in den naame des Vaders, en ^{hebbe Ge-} des Soons, en des Heyligen Geests. Want doo; dat selve is het dat ^{doopt te} Godt de Vader, den genen die gelijk 't behoort gedoopt worden / be- ^{worden in} looft / dat hy ontrent haar niets zal nalaaten het welk zy van een seer ^{den naame} liefhebbende Vader souden kommen verwachten: Godt de Soon belooft ^{des Vaders,} desgelijks / dat hy jegens haar alle plichten van een volkomen Sa- ^{en des} ligmaaker zal vervullen: Een eens segt haar de Heylige Geest ^{des Heyli-} toe Heyligmakinge, en Vertrouwinge, en Inwooninge, en een gedue- ^{gen Geests!} rige Bewaringe. En die gene die alsoo gedoopt worden / belyden niet alleen haar geloove van de verhoogentheyt der Drie-Eenheyt, het welke wy elders breedter hebben verhandelt / maar zy verbinden sich ook aan Godt de Vader, tot een Kinderlyke gehoorzaamheyt: zy geven sich over aan Christo, als Propheet, om van hem onderwezen te worden; als Koning, om hem te dienen; als Priester, tot versoeninge haarer sonden: en eyndelijk verbinden zy sich aan den Heyligen Geest, om hem niet te bedroeven, maar zijn inblaasingen en betoelingen eerbiediglijk te gehoorsaamen.

XXXIX. De dingen / die tot noch toe van de beteekenisse des Vossius, en ^{en} Doops gesegt zijn / hebbe ik vooz een groot gedeelte genomen upt andere ge- ^{de} de nu dikwils geprefene dispuen van VOSSIUS, het welke presen. ik merke dat ook andere desgelijks gedaan hebben. Dierge- ^{lyke} lijke dingen worden ook gebonden in de Stellingen van GOMARUS, somtijds bpkans met deselve woorden. Maar welke van deese bepde seer Geleerde Mannen den anderen zulke nette en waar- ^{lijke} lijke bondige bevattingen eerst opgegeven en voozgeboymt hebbe / dat hebbe ik nu niet te seggen. De andere dingen die over den Doop plegen gedisperuteert te worden / zijn overvloediglijk van de onse uptgelegt / en worden doozgaans in de Gemeene Plaatfen gebonden / en zijn niet nodig hier herhaalt te worden. Indien yemant de kerkgehuysen der Oude Kerke ontrent den Doop begeert te ^{weeten} / dien senden wy na *Josephi Vicecomitis Observationes Ecclesiasticas de Antiquis Baptismi ritibus*. En upt de onse kan hy vergelijken Vossius, Voetius Polit. Eccles. Part. 1. Lib. 2. Tract. 2. Forbesius, Lib.

10. *Hoornbeek in Disputationibus de Baptismo Veterum.* Het Grieken en Moscoviten Kerk-gewoonten ontrent den Doop / heeft upt verscheyden Schijpders by een vergadert *Georgius Feblavius ad Cap. 24. Christophori Angeli de Statu Hodiernorum Græcorum.*

De Kinderdoop is in de Schrifture gegrondt.

XL. Dit eene schijnt hier niet overgeslagen te moeten worden / dewijle het een seer groot gewichte heeft tot onser vertroosting; nameelijc dat de Doop / volgens de wille Godts / niet alleen aan de volwassene gelovigen / maar ook aan haare kleyne kinderen moet bedient worden. Van welke saake in de Heylige Schijfthuure grondten gebonden worden / die vaster zijn dan datse dooz eenige upvoluchten souden kunnen omgeschooten worden; soo dat het niet noodsaakelijc is met de Papisten, die de goede saake verraden / tot een onbeschrevene overlevering in dit stuk onsen toelucht te nemen.

En steunt op eenige generaale geboden soo van Godt,

XLI. Wy ontkennen wel niet / datter geenig uytgedrukt en bysonder bevel Godts ofte zynes Christi aangaande den Kinder-Doop te vinden is: maar nochtan zijn 'er Generaale bevelen / upt welke dat bysondere dooz een klaar gevolg getrokken wordt. Want / om van dat gene te beginnen dat het generaalse is / Godt heeft aan Abraham verklaart / zijn gebuurige en stantvastige wille te zijn / dat het Teeken des Verbonds zynen bondtgenooten niet en soude gewepget worden: als hy seide: Gen. 17: 13. En myn Verbondt sal in uw lieder vleesch zyn, ten eeuwigen Verbonde. Het welke woorden hy gebiedt dat van alle de nakomelingschap Abrahams, met het welke hy het Genaade-verbondt gemaakt hadde / het Teeken zyns Verbonds in het Vleesch soude gebaagen worden. Upt deese generaale upspaake besluyt hy de noodsaakelijcheit der Besnydenisse, vers 14. om dat hy deselve toen tot een Teeken des Verbonds gaf. Wanneer hy dan / de Huyshoudinge verandert zijnde / in plaatte der Besnydenisse een ander Verbonds-Teeken instelt / soo worden alle de Bondtgenooten upt kracht van dat algemeene Bevel verbonden tot ontfanginge van dat Nieuwe Teeken. Dooders de Gelovige des Nieuwen Testaments behooren tot de Geestelyke nakomelingschap van Abraham, en zijn deelgenooten van het selve Verbondt der genaade / soo veel het Wesen aangaat. Rom. 4: 16, 17. En niet alleen de Volwassene, maar ook haare Kinderen; gelijk wy terstont sullen toonen. Waar upt volgt / datmen niet meer den jongen kinderen der Gelovigen als den Gelovigen selve het Teeken des Verbonds in haer lighaam moet wepgeten.

a's van Christus,

XLII. Hier by komt een ander Bevel van Christus, Matth. 28: 19. Gaat henen onderwyf (in het Grieksch *μαθητεύετε*, dat is op-gedijckelijc maakt tot Leerlingen) alle de Volkeren &c. Christus gebiedt daar / datmen Leerlingen in zijn School soude brengen / en deselve / als zijne Bondtgenooten / met het Segel des Doops soude Segelen. Doch het is openbaar / als de Ouders Christi Leerlingen woz-

woyden / dat haare kinderen desgelychs onder het getal der Leerlingen gereekent woyden. Gantschelijk op dezelve wyze gelyk by den Hebreëen te gelyk met de ouders die Joden wierden / der zelve kinderen in de Kerkgenueynschap des Jodendoms wierden ingelyft. Chrystus derhalven hadde niet van noden uydruckelik te melden van de jonge kinderen te doopen. Want nademaal in het Jodendom zeer gebuyckelick was / dat te gelyk met de ouders, die in den dienst van den Godt Israëls traden / der zelve kinderen gedoopt wierden / (gelyckertwys boozhenen van ons is getoont) zoo konden de Apostelen, die uytgezonden waaren om de Heydenen te doopen / en gewent aan de Kerkgebuycchen van haar Volck / niet anders oozderen / als dat te gelyk met de ouders, die het gelobe Chrysti beleden / de jonge kinderen van haar gedoopt moesten woyden / ten ware dat Chrystus dooz een strydbige ordinantie de aangenomene gewoonte verandert had. Doch dewijle wy nergens lesen dat hy dit gedaan heeft / zoo moeten gantschelijk besluyten / dat dit de meynlinge des Heeren is geweest / die wy terstont uytgelegt hebben.

XLIII. Een ander bewijs stelt ons Petrus ter hant Hand. 2:38, 39. En op de redenkave. Een yegelik van u werde gedoopt in den naame Jesu Christi, tot ver-
gevinge der sonden: en gy zult de gave des Heyligen Geestes ontfan-
gen. Want u komt de belofte toe en uwen kinderen &c. Alwaar ling van
d'Apostel in deser boege redenkebelt: Den welken de belofte der Handel, 2.
genaade gedaan is / die moeten doopen. Wy vervolgen dese re-
denkavelinge / en zeggen: Maar niet alleen den ouden, doch ook
haare kinderen, is de belofte der genaade gedaan. Derhalven niet
alleen de ouden, maar ook haare kinderen moeten gedoopt werden.
Beyde de voozstellingen zijn des Apostels Petri. De geheele zwaartg-
heyt is nu alleen daar in / wie hier dooz de kinderen, die deelgenoo-
ten zijn van de belofte der genaade / verstaan moeten woyden; of
baar dooz alleen verstaan moeten woyden de volwassene die metter
daadt zijn geroepen, en helpdenisse van haar gelobe konnen doen; dan
of men daar dooz ook moet verstaan de minderjarige, en jonge kin-
deren. Het laatste betoeten ten rechte de Regtsinnigen. Niet alleen
om datter eenboudiglik van kinderen gewag gemaakt woijt / zon-
der onderschept van ouderdom: maar ook / om dat Godt uytzuc-
kelijk aan Abraham belooft heeft / dat hy de Godt van zijn zaad zou-
de zijn / het welke hy op een jong kindt van acht dagen toepast. Gen.
17: 7, 12. Hier by komt dat Chrystus gewillt heeft dat de kindertjes
tot hem zouden komen / haare de handen opgelegd / en verklaart
heeft / dat der zoodaanige is het Koninkrycke der Hemelen. Mat.
19: 13, 14, 15. Doch die Mattheus noemt *paidia*, deeze syn by Lu-
cas, Cap. 18: 15. *brebe*; welck wooydt egentlik beteekent / een
nieuw geboore kindeken, dat onder de voedster gevoedt wordt, na
de verklaringe van Eusebius, Waaronk ook Petrus zegt nieu ge-
borene:

borene kinderkens (ὡς ἀπριέννυτα βρέφη) 1 Petr. 2: 2. En de eigenschap der woorden schijnt hier gantschelijk vastgehouden te moeten worden/ gelyk in den naam *brépbos*, alzo ook in het werk-woordt *prospberein* (προςφέρειν) dat is/ aandragen, na toe dragen, toebrengen: alser geseggt wordt/ zy bragten de kinderkens tothem, (προςφέρειν δὲ αὐτῷ τὰ βρέφη) het welke egentlijk is/ zy droegen de kinderkens tot hem; zoo dat het schijnt datse op de armen gedragen zijn. Het is derhalven klaar dat ook den jongen kinderen de beloften der genade en der zaligheyt gedaan zijn.

als Handel.
10: 47.

XLIV. Het vierde bewijs 3p dit. Die des Heyligen Geestes deelachtig geworden zijn/ dezelve magmen van den Doop niet afweeren. Want alzo redenert Petrus Handel. 10: 47. Kan ook yemant het water weeren, dat deese niet gedoopt en zouden worden, welke den Heyligen Geest ontfangen hebben, gelyk als ook wy? Het is wel waar/ dat de Heylige Geest in de gene/ van welke Petrus daar spreekt/ sich vertoont heeft door eenige ongewoone en door sich zelve niet de zaligheyt niet gevoegde genaade-gaven: nochtan kanmen daar uyt niet voornamelijk het bewijs haalen tot het recht des Doops. Den Apostel dan merkt die ongewoone gaven aan/ als gewoachten van den Heyligmaakenden Geest, die aan alle de upverkorene gegeven wort; en als byzondere bewyssteekenen van Godts goedertierenheyt ontrent haar/ waar mede de waarheyt des Evangeliums in haar verzegelt/ ende de oprechtigheyt van haat geloofte verciert is (vergelijkt hier mede Gal. 3: 2.) ende daar van/ als van de berekende zaake/ redenkabelt hy tot het deelgenootschap van het teeken. Wyder zeggen wy ook/ dat de Jonge kinderen der gelovigen hebben den Heyligen Geest ontfangen. Andersints zouden 3p ook niet Heylig konnen zijn/ het welke Paulus nochtan getuygt 1 Cor. 7: 14. noch Christi konnen zyn, wien niemant toe en komt die zynen Geest niet heeft Rom. 8: 9. noch het Koninkryke der Hemelen sien, in het welke niemant ingelaten wordt/ dan die gebooren is uyt water en Geest Joh. 3: 5. Waar uyt volgt/ dat het water niet en kan geveert worden/ in voegen dat ook de jonge kinderen niet en zouden gedoopt worden.

Hier by
komt, dat
de jonge
Kinderen
een deel
maaken
der Gemeen-
te, die
gereynigt
wordt door
het bad des
waters.

XLV. Een vyfden. Die tot de Gemeente Godts behooren/ den zelve komt ook de Doop toe. De reden is/ om dat de Doop is een teeken der toevergaderinge tot/ ende een zegel der inplunge in de Gemeente. Handel. 2: 41. Ontrent drie duysent zielen zyn'er gedoopt, ende toegedaan, namelijk der gemeente. Daarenboven wordet het ook als een voorschiet der geheele Gemeente beschreven/ datse is gereynigt van Christo met het bad des waters, door het woord, Eph. 5: 26. Doch dat de jonge Kinderen ook tot de Gemeente behooren/ blykt daar uyt/ om dat Godt gebiedende dat de Gemeente by een geroepen zoude worden/ gewilt heeft dat de Kinderkens, en die

die de borsten saygen, mede zouden tegenwoordig zyn. Deut. 29:10.
11. Joël. 2:16. ende betuygdat de zelve hem gebaart waren. Ezech.
16:20.

XLVI. En sesden redenhabden wy daar uyt / dat de Doop in de plaats der besnydenisse gekomen is. Dit leert d'Apostel, Col. 2:11, 12. Alwaar hy de afschaffinge der Ceremonieele Wet, en inzonderheyt der Besnydenisse, ten opzichte der geloobigen des Nieuwen Testaments, met die reden bewijst / om dat die Geestelyke zaak die eertyds dooz de Besnydenisse is beteekent en versgelt is, weest / haar nu beteekent en versgelt is dooz den Doop, te kennen gebende / dat dat gerne het welke de Besnydenisse aan de Oude Gemeynthe was / de Doop nu is aan de Nieuwe Gemeynthe: ende dat wel op veel uytmemender en volmaakter wyse; nademaal de Doop tegelyk is een inleydinge in de vryheyt en genade des Nieuwen Testaments, doch de Besnydenisse een belydenisse van een dienstbaarheyt en van een jok behelgde. Maar dat de Besnydenisse aan de jonge Kinderen bedient is gewozen is openbaar. Waar uyt volgt dat men het zelve oordeel moet streken over den Doop. En waarlyk niets kan er tegen den Doop der jonge Kinderen ingezacht worden / welke niet alsoo veel tegen der zelve Besnydenisse zoude strijden.

XLVII. Ende dit is in der daat een uytstekende liede van onzen Godt / dat hy geboden heeft / dat wy / soo als wy eerst geboren zyn van 'smoeders schoot' tegelyk als in syn armen op een staatelike wyse zouden ingezacht worden: dat hy de eerteekenen van onze waardigheyt, een uyt-en van het toekomende Koninkryke aan ons in de wiege zelfs gegeven heeft: dat hy dit lied gelegd heeft in onzen monde: Gy hebt my doen vertrouwen, zynde aan myner moeders borsten: Op u ben-ik geworpen van de Baarmoeder af, van den buyk myner Moeder aan zyt gy myn Godt Ps. 22:10, 11. Dat hy eyndelyk van onze eerste en tederste kindsheyt af ons aan zich verknocht heeft dooz een Hoog-Heylig verbond, welkers herdenkinge / tegelyk se dooz ons heerlyk is / en vol van vertroosting, alsoo ook bebozdet de oefeninge der Christelyke deugden, en boozet de betrachtling van een zerr nette Heyligheyt het gantsche leven dooz.

XLVIII. Want niets moet ons meer ter herte gaan / als dat we dat verbond onzer jonckheyt, ende die eerste en heyligste belofte / die uyt onzen naam aan Gode gedaan is / heylig ende ongeschonden bewaaren. Ende hier tegen doet niet / dat we in den allereersten buyten onze kennisse dooz deze beloften zyn verbonden. Want geen volwassene, na dat hy van de genade des Heyligen Doops / die aan hem noch een jong kind zynde bewaen is / is onderricht, kan het quaalp nemen / dat hy toen / volgens Gods wille / van syn Godvruchtige ouders / aan den Grooten Godt is verlooft; ten zy dat hy

AAAAA

met

met eenen in syn gemoed voorgenomen hebbe het gantsche Christendom, en alle hoop der eeuwige saligheyt / af te zuieren.

als de Ouderen opwekkende.

XLIX. Ook kan het den Godvruchtigen ouderen niet als zeer aangenaam syn / dat se haare voardste penden / ynde met het gebryph van het nieuwe licht bevestight / en door indooptinge in een geestelph bronwater / ofte / gelych eertpds *Dionysius Pseudareopagita* sprek / door een Goddelyk waarteeken van een Goddeelyke Geboorte geheylht / Gode en synem Christo voorsstellen / en dat de zelve door de gebeden der gaantscher Gemeente aan Gods genaade bevolen worden. Dit moet de eerste sege haarer Godvruchtigheyt syn. *Gregorius Nazianzenus* zegt / in syn 40 Orat: welke is over den Heyligen Doop. Hebt gy een jong kind: Draagtzorge, dat de Godloosheyt geen tyd kryge. Laat het van de jonge kindsheyt af geheylht, van de eerste tederheyt af aan den Geest toegewydt worden. En voorswaar / indien 'er geen ander voordeel upt de Kinder-doop quam / dit zullen alle voorszichtege bekennen een zeer groot voorsdeel te syn / dat se den Ouderen een heylht noodzaakelykheyt oplegt / om haare kinderen die se soo vroeg aan Gode hebben verlooft, in de verborgentheiden der Christelyke Religie, en in waare Heyligheyt des levens, soo met leeringe en vermaaninge, als met een goet exempel, sorgvuldighlyk te onderwysen. Zy maaken zy schuldig aan een Godloose menschen-dieverye, gelychertwyls bestighlyk aangemerkht is van *Bucerus* (*de Regno Christi*, Lib. 2. cap. 9.) die die gene, die se door den Doop den Heere Christo toegeheylht hebben, ook niet en arbeiden met de grootste naarsigheyt te onderwyzen en te satisfoneeren tot Christi gehoorsaamheyt. Want dit versuymende, het welke in haar machts is, soo roovense wederom haare Kinderen, die se den Heere toegelegh hebben, en verraaden de zelve, en maakense tot slaven van den Satan.

Pryfelyke gewoonte der Boheemers.

L. Daarom siet losstik is geweest de gewoonte van de Boheemsche Broederfchap, die haare jonge kinderen / ontrent het twaalfde Jaar des ouderdoms / aan den Leeraar in de Gemeente plachten voorsstellen / op dat se haar geloof in het openbaar zouden helpen / en blyphen mochte / of de Ouders haar plicht in het onderwysen van de zelve hadden waargenomen / waar toe zy zich in den Doop haarer jonge kinderen verbonden hadden / na het verhaal van *Lafirius*, *de Moribus & Institutis Fratrum Bobemorum*, Cap. 12 §. 28. 29. En met wat staatelphheyt dit van haar placht te geschieden / word in het byzede verhaalt in *Ratione Discipline Ordin Frat. Bobem.* p. 46. Dat 'er pet dergelyks in de Oude Kerke plaats gehabt heeft / en dat daar upt in de volgende tyden het verclerde Sacrament des Vormfels ontstaan is / heeft onse *Calvinus* geoordeelt / *Instit. Lib. 4. Cap. 19. §. 4.* En dat de zelve manier in de Gemeente van Engeland als noch onderhouden word / geeft *Durellus* te kennen in *Vindiciis Ecclesie Anglicanae*, Cap. 23.

SEVEN-

SEVENTIENDE HOOFT STUK.

Van het Heylige Avontmaal.

I. Et andere Sacrament des Nieuwen Testaments is Het Avont-
HET HEYLIGE AVONTMAAL: het maal is in
welke de Heere Jesus na zijn laatste Pascha, als in de de plaatse
plaatsen van het Pascha komende / heeft ingestelt / tot van het Pa-
het zelve ook overgebracht hebbende de meeste / so scha gako-
Ceremonien, als spreekwysen, die van de Oude He- men.

breën in haar Pascha gebruykt zijn: het welke gelph het van zeer ge-
leerde Maamen over lange is aangemerkt / alsoo ook zal blyken up
de beknopte verklaringe van dit Heylige Waartecken / welke wy
nu geven zullen.

II. EEN AVONTMAAL word dit Sacrament genoemd Waarom
het EEN
AVONT-
MAAL ge-
noemt
word.
I Coz. 11: 20. niet dat het noodsaakelyk is dat het des avonts ofte
des nachts gehouden werde. Want hoewel dit in de Oude Kerke
dikwyls gedaan is: nochtan moet men dat niet aan der Christenen
Godsdienstigheyt, maar aan de wreedheyt der vervolgers toeschry-
ven / die den Geloovigen door haare dwinglandige noodzaaken om
haare byeenkomsten des nachts en in het verbergen te houden.
Maar omdat de Heere na het Pascha, het welke tusschen de twee
avonden moest worden geslacht, doch des nachts gegeten, dit Gast-
maal ingestelt heeft / en byzonderlyk in den nacht in welken hy
verraiden wierd, I Coz. 11: 23. en welke hem de laatste vooz zijn
dood geweest is. Hier van daan heeft deze Heyligste Maaltijd den
Naam van Avontmaal behouden. Hier by komt / dat de koste-
lykste Gastmaalen der Ouden, inzonderheyt in de Joodsche natie /
immer de Bruylofts-maaltyden, meesten tyd des avonds gehou-
den zijn: waar toe dient de gelykenisse van de tien Maagden
Matth. 25. En daarom was het geboegh / dat de Maaltijd die
de onbegryppelyke betmaakeligheden des Hemels vertoont / en een
onderpant is des Avontmaals van de Bruylot des Lams, Openb. 19:
9. onder den Naam en het Schynen van een Avontmaal voop-
gesteld wierd. En niet te vergeten is het van Paulus aangeteekent /
dat Christus aan de Gemeente het Avontmaal gegeven heeft in die
nacht in welken hy verraden is. Want behalven dat de onafmarte-
lyke menschen liefde Christi daar in uytblykt / dat hy inzonderheyt
zulken getrouwen forge voor ons op die tyd heeft willen dragen /
op welke wy ziele anderzins op een opsteevende wyze was aange-
daan

AAAAA 2

daan met een schrik voor alle het lyden dat hem aanstaande was: soo moet ons dat gene boven alles heylig, en zeer waardig zyn / dat van den Heere / als hy zich nu voor ons tot de daad bereyde, ingestelt is.

Waarom
het Avont-
maal DES
HEEREN.

III. Dorders word het Avontmaal genoemd DES HEEREN, Avontmaal / 1 Cor. 11: 29 soo om dat het den Heere tot een Insteller heeft / als ook om dat het geheel tot den Heere, en tot zynner gedachtenisse / gericht is / en daarenboven de Heere zelve in desselfs wettige gebruik aan de Geloovigen gegeven word; en epudelyk / om dat het niet van na des Heeren willen voorschrift van ons gebruyt moet worden.

Desselfs
beschry-
vinge.

IV. Het Avontmaal nu des Heeren (om van de verklaaringe des Saaks tot de Verklaaringe der Saake over te gaan) is het Sacrament der Opvoedinge in de Gemeynthe des Nieuwen Testaments, waar mede door de Waartekenen des Gebrooken Broods en des Vergooten Wyns, herschrikkelyke lyden Christi den Geloovigen ver- toont word, en aan de zelve de beloften des Nieuwen Testaments, en de levendigmaakende gemeynschap Christi, die door lyden vol- maakt is, soo in genaade, als in heerlijkheyt, beteekent en versgelt word.

Waarom
Christus
tot waar-
teekenen
gegeven
hebbe
Brooden
wyn.

V. Om deze Beschryvinge te Verklaaren zal het nuttig zyn dat wy eerst de uytwendige TEEKENEN, daar na DE BETEEKENDE SAAKE, onderschepdentlyk overwegen. DE TEEKENEN nu zyn / of DE VERBEELDENDE TEEKENEN, of eenige DOENINGEN onttrent de Verbeeldende Teekenen. HET VERBEELDENDE TEEKEN is tweederley / HET BROOD ende DE WYN; en dit beyde by mal- kanderen, om te betekenen de volheyt der versadinge, die wy in Christo hebben. Hier moeten wy de Goddelijke Woortzenigheyt aanbidden / welke zulke eenvoudige, en soo licht bekomelyke din- gen / aan zyn Gemeynthe tot een pand van Hemelsche zaaken ge- geven heeft. Van deze saake schynst meer als een reden te zyn. 1. Op dat dit Sacrament overal, en tot den eynde der Werelt toe / by de Geloovigen in een geduurig gebruik zoude zyn / soo is het geboegelyk geweest dat die Verbeeldende Teekenen inge- stelt wierden / welke de Gemeynthe altyd, en overal by de hand zoude konnen hebben. 2. Is het met de Geestelyke Huyshoudinge des Nieuwen Testaments meer over een komende / dat men doo- eenig slecht daaglyks teeken / het welke noch de oogen noch het ver- stant zoude ophouden / terstont tot het beschouwen, overdenken, en ontfangen dit beteekende saake zoude geleyd worden / als dat men zich aan eenig aanzienlyk en miraculeus teeken / hoedanige der Israëlieten in de Woestyne gegeven zyn / alsoo zoude vergaapen, dat men te minder op de Geestelyke beteekenisse zoude letten. 3. Hier by

hy komt het gebaar van bygelovigheyt. het welke / dewijle het ontrent het Broodt en de Wyn niet gantschelyk en heeft konnen vermpdt worden / in een Doorlugtiger teeken veel grooter soude geweest zijn. 4. En het is niet sonder reden dat Christus ons niet wederom gegeven heeft het Vleesch van geslagte beesten, noch bloedige Spys-geregtten, hoedaanige de Vaders eertijds in haar Heylige Maaltijden dikwils gegeten hebben; maar dat hy zijn tafel met eenvoudig Broodt en Wyn toegerust heeft. Want Christi Bloedt eenmaal vergooten zijnde / waar mede onse schulden zijn uytgewischt / en de brande van Godts toorn is gebluscht / soo was het onbehoorlijk datter eenig Bloedt in de Heylige Oeffeningen der Christenen zoude vergoten worden.

VI. Men moet gebuyken gemeen en gebuykelyk BROODT, gelijkerwys Christus dat gebuykt heeft / het welke toen voor handten was: Matth. 26: 29. Het is een oudt verschil tusschen de Grieken en Latynen, of het Ongehevelt, dan of het Gehevelt moet zijn. Bepde beroepen sich op het exempel des Heeren Christi. De Latynen beweerden / dat Christus ongehevelt Broodt gebuykt heeft / naademaal hy terstont na het Paasch-maal het Avondmaal ingesiet heeft: op welke tijdt het gantschelyk ongeoorloft was hevel of suerdeessem in het Landt Israëls te sien. De Grieken in tegendeel dijsben / dat het Paaschlam daagsch te vooren / eer de Joden het Pascha hielden / van Christo gegeten is; waar uyt sy besluyten / dat de dagen der Ongehevelde Brooden noch niet gekomen en waaren / als het eerste Avondmaal van den Heere gebiert wierdt / en dat het daarom seer waarschijnelyk is / dat de Heere gehevelt Broodt gebuykt heeft / het welke buyten de Dagen der Ongehevelde Brooden het allergebuykelykste was. En wat aangaat het exempel Christi, soo houden wy buyten twijffel / dat het geboelen der Latynen voor dat van de Grieken te stellen is. Want het sy / dat de Heere Jesus op den selvigen dag met de andere Joden het Pascha gehouden hebbe / het sy dat hy het gehouden hebbe op een andere dag; die selvige dag / die hem de Paaschdag was / was hem ook de dag der Ongehevelde Brooden: het welke de Evangelisten duydelyk seggen. Matth. 26: 17. Marc. 14: 12. Luc. 22: 7. En het is soo seker niet / dat Christus eerder dan de Joden het Pascha gebiert heeft / gelijk de seer Historikundige Vossius dit met de Grieken oordeelt. Wat voor bepde geboeleng waarschijnelyk kan bygebracht worden / hebben aan de Geleerde Werelt openbaar gemaakt de onderlinge redenwisselingen der seer Vermaarde Mannen / *Jobannes Cloppenburgius*, en *Ludovicus Capellus*. Ja het tegengesteld geboelen / soo ik het wel begryp / steunt op een veel vaster grondslag / gelijkerwys met sterke bewysen bedesticht heeft die van ons meermaalen nu geprefene *Bocbartus*, die al de zwaa- righeyt van dit verschil schynt weg-genomen te hebben. *Hierozoici*

Of het Broodt ge-
deessent of
ongedee-
sent moet
zyn.

Ma a a a a 3.

Lix.

Lib. 2. Cap. 50. Mochtang stemmen wy den Latynen daar niet in toe / dat se willen / dat het exempel Christi , in zulken geringen omstandigheyt, de kracht heeft van een geduurige Wer. Want nademaal deze zaak tot het welen van het Sacrament niet en behoort / soo is het vry en middelmatig, soodaanigen Brood / als de gelegentheit verleent / in deze Heilige Maaltijd te gebruiken: gelykertwys ook Christus, zonder eenige bepaalinge dezer zaak; vooz het ene of vooz het andere / dat Brood gebruikt heeft het welke toen by der hand was. Daarom het soo zeer te verwonderen als te beklagen is / dat 'er over zulken geringen zaak / met soo grooten hebigheit van gemoederen / tusschen de Grieksche en Latynsche Kerken / nu vyf honderd jaaren en langer / gekrakeit is. Waar van onder andere gezien kan worden *Plessæus de Eucharistia, Lib. 2. Cap. 5.*

De kley-
ne ronde
schyffjes
worden
quaad ge-
keurt.

VII. Maar die meelige en ronde stukjes / die men gemeenelyk Hofien of Ouwels noemt / konnen wy geenszins goetkeuren / 1. Om dat se van Christi instellinge en exempel allezins vzeetnd zyn. Want het is gantschelyk niet te gelooven / dat Christus soodaanigen ongehevelde brood koek gebruikt heeft / hoedaanige die Vader des huysgezins, in wolens huys by het Pascha gehouden heeft / na de gewoonte der Joden, hem heeft opgedist. Deze koeken nu waaren grootachtig, welke by stukken onder de Gasten der geheyle Casel konden omgedreest worden / wel dun en breed / maar hebbende nochtang een middelbaare dikte, na de gelykentisse van onze ronde Taarten, soo dat se bequaam en dienstig waaren tot voedinge des lichaams: van welker stoffe / farsoen / en gantsche toemaakinge / gezien kan worden *Buxtorfi Synagoga Judaica Cap. 12. 2.* Om dat 'er van tusschen het Teeken en de berekende zaake, of geene, of een duytere overeenkomst is. Want in die klepne schpffjes en is die niet om het lichaam te onderhouden / of die voedende vastigheyt, of die soetigheyt van smaak / hoedaanige men heeft in het gebruykelyke brood, door welke saaken / en de noodzankelykheyt, en de voedende kracht, en de aangename soetigheyt van Christi genaade, afgebeeld word. 3. Om dat se duyent Jaaren of daat ontrent / in de Gemeynthe onbekent geweest zyn. Der zelviger oorspronk heeft *Vossius (in Thesibus de S. Cæne Dominice Symbolis)* opgehaalt uyt *Honorius Augustodunensis*. De woorden van dien *Honorius* zyn deze. Men zegt dat eertyds de Priesteren uyt alle huizen of huysgezinnen in het byzonder veel naamen, het welke de Grieken noch onderhouden, en daar van het Brood des Heeren maakten, het welke zy voor het volk offerden, en dit geheylicht hebbende, deelden zy het aan het volk uyt. Maar na dat de Gemeynthe wel aangewasschen is in getal, doch afgenomen in Heyligheyt: soo is om de vleeschbelyke menschen geordineert, dat die gene die konden, alle Sondagen, of op den Derden Sondag, of op de booge vierdagen, of driemaal in het jaar communiceeren. En om

om dat als het volk niet en Communiceerde, het niet noodfaakelik was dat het broodt *foo groot* gemaakt wierdt, zoo is geordineert, dat het na 't satfoen van een *schelling* soude geformeert worden. Dit is de waare oorzaak waarom de Hostie het satfoen van een Schelling heeft; maar naderhand hebben loose Menschen / na haar gewoonte / een verborgentheyt gesogt / daar geen verborgentheyt en was / waarom hy 'er terstont ondervoegt; en op dat het volk, voor de opofferinge van het *meel*, penningen zouden offeren, voor welke het erkennen zoude dat de Heere is overgelevert. Dezelve dingen bpkans heeft *Duranus in Rationali*, Lib. 4 Cap. 14. Het wordt gemaakt na het satfoen van een penning, foo om dat het broodt des levens voor penningen is overgelevert: als oock om dat dezelve penning den goeden die in de wyn-gaart wercken tot een loon zal gegeven worden. Het welk elaffe dingen syn / en brennen van de Heerliche verborgentheyt des Hepligen Avondmaals.

VIII. Het andere Verbodend Teeken is DE WYN. Welke d'Evangelisten noemen / de vrugt des Wynstoks, gelykertops de Hebreen gewent syn te spreken / *Matth. 26:29. Marc. 14:25. Luc. 22:18.* Of deese geweest sy Rode, of Witte, zulks en blykt niet zekerlik. De Joden hebben geboden datmen de beste en Edelste wyn in het Pascha zoude maaken te hebben. Doch zodanig wierdt in dat landt gemeenlik gracht de Rode Wyn te syn. *Spreuk. 23:31. Jes. 27:3.* Hierom staat 'er in den *Jerusalemischen Talmud* (*Tract. de Sabbato, fol. 11.*) Geboden isser dat hy met Rode wyn die pligt soude doen. Indien het nochtans bleek dat de Witte Wyn beter was als de Rode, zoo wierdt de eerste gekosen. Het is derhalven waar-schynelik / maar ook niet meer als waarschynelik / dat van Christo Rode Wyn gebuykt is. Ook schijnt niet gantschelik verwaarloost te moeten worden die overeenkomst die 'er is tusschen het bloed der druiven, met welke naam de Rode Wyn alckmaast betrekent woijt / en het bloedt Christ.

Of Christus Witte dan of hy Rode Wyn gebruykt heeft.

IX. Het geen meer zekerheyt kan men bepaalen / of Christus loutere wyn gebuykt heeft / dan of hy 'er water onder heeft gemengt. Al te mild spreken / die zeggen dat het de gewoonte van dat landt geweest is / dat / om de sterkheyt van de wyn te matigen / de wyn met water gemengt synde van alle gedronken woijt. Want dat die Joden vry, en middelmatig geweest is / zelfs in de staatelikeit van het Pascha, blykt uyt *Sepher Mitzvot Haggadol, fol. 11. Col. 1.* De maate des Beekers is een vierling wyns, het zy nieuwe, het zy oude; het zy loutere, het zy gewaterde. Van de andere synde is ook zwak het bewijs der genet / welke druppen dat van Christo suyvere en loutere wyn gebuykt is / om dat hy die de vrucht des wynstoks noemt: een wynstok na brengt wyn, en geen water voijt. Want dat Christus na de gewoonte van syn volk gesproken heeft / heb-ben

En of hy die gebruykt heeft louter, of hy gemengt.

ben top boben ter neder gestelt. De Joden nu plegen de wyn, ook die niet water gemengt is / in haar staateliche zegeningen over desel-
ve / ter oorzake van het grooter en meerder deel / de vrugt des wyn-
stocks te noemen. Alsoo lerren dupbellik haare Meesters / in *Talm.*
Babyl. Tit. Berachot, Fol. 50. col. 2. Over de wyn daar geen water in
gemengt wordt, spreken sy den zegen niet uyt, met deese woorden,
Geleget zy die gene die de vrucht des Wynstocks geschapen heeft; maar
aldus, Geleget zy, die de vrucht des Booms geschapen heeft.

Waarom
de Oude de
wyn met
water ge-
mengt heb-
ben.

X. Van Christi exempel kan men dan hier niets zeechers betwee-
ren. Nochtan heeft in de oude, 300 Westersche, als Ooster-
sche Kereke, uptgenoomen by de Armeniers, deese gewoonte plaats
gehad / dat in de wyn water gemengt wierdt. Want om datse na
het Avondmaal met dezelve wyn haare Liefde-Maaltyden hielden /
300 hebbense den Heydenen geen gelegenthey van opspraak willen
geven / als 'offe de loutere wyn tot dronckenschap misbruykten. Hier
by komt een verborgenthey, in welke te verstanen / by sich al te veel
toegegeven hebben; en wel een drievoudige. 1. Op dat dooz de wyn
en het wazer betekent zoude worden het bloedt en het water welke
uyt de doozsteeken zyde Christi gebloeyt syn. 2. Op dat dooz
die menginge de vereeninge der twee natuuren in Christo afgescha-
dwt zoude worden. 3. Nademaal de wateren in de Openbaaringe
van Johannes volkeren genoemd worden / 300 woijt dooz deese ver-
menginge afgebeeldt de vereeninge van het gelovige volk met het
hoofd Christo. En gelykwtys het de gewoonte is van het men-
schelike verstant veel van syn verbidselen te houden / 300 gieten de
Grieken in de wyn, niet alleen water, maar zelsf siedend water, en
doen zulks / eerst op dat het niet eenigins dooz dat het genomen
woijt wederom zoude koudt worden / na dat hy opgeheven is : om
te beteckenen / zeggense / dat het water en het bloedt, siedende
uyt des Heeren zyde aan den kruyce gebloeyt syn / gelyk als leven-
digmaakende uyt een levendigmaakend lichaam : of ook (doet 'er
Cassilas by) in *Expositione Liturgiae Cap. 37.* om te heyligen de ne-
derdaalinge des Heyligen Geestes, die anders by uwer vergeleken wordt,
op de Gemeynthe. En hier by is de lichtvaardigheyt om perweg te
bepaalen en geestelike beduydingen te sin eden / niet gebleven. In de
Synode van Drieburg, onder Keyzer Arnulphus, in den jaare 895.
of / gelyk andere meynen / 899. is geordineert / dat niemant son-
der menginge van wyn en water de Heylige verborgentheden zoude be-
dienen; maar dat de twee deelen van wyn soude zyn : om dat de maje-
steit van Christi bloedt grooter is, als de brofcheyt van het volck.

Het ge-
bruyk van
loutere of
gemengde

XI. Ons oordeel is dit. Het en blykt niet of Christus de wyn
gemengt heeft / dan of hyse ongemengt heeft gedronken. Nochtan
staen wy toe dat het eerste waarschyndelk is : om dat dit / van we-
gen de eelheyt van de wyn / dikwylt by de Joden geschiedde : daar-
om

om gebzupken zy (in *Rubrica fectorum*), als 'er van wyn gewag ge-
 maakt word / althd deze spreekwys zy mengen hem den beeker. middelma-
 Daar zijn 'er ook die verbieden den segen over de wyn upt te spree-
 ken vooz en al eet hy met water gemengt is. Het is gelooflyk dat
 Christus gedaant heeft het gene meest met de matigheyt over een scheen
 te komen. Maar nochtans meynen wy niet dat daar upt betwefen
 kan wordten / dat Christus niet dat zijn exempel petywes heeft willen
 voorschryven; Inzonderheyt aan die volkeren die zulke sterke wy-
 nen niet en hebben / dat se vooz haar daaglyks gebzup die zonden be-
 hoeven te mengen. Want al wat Christus volgens de gewoonte van
 zijn volk, en by gelegentheyt van het Pascha gedaen heeft / behoort tot
 het wesen van het Sacrament niet / of heeft geen Geestelyke beteeke-
 nisse, nochte in alle zijne omstandigheden de kracht van een geduurige
 wet. De verbloemde upleggingen der oude schynen laf te wesen;
 ende en hebben geen grond in de Heylige Schriftuure. Ook moet de
 gewoonte der oude Kerke in dit stuk niet te zeer aangedrongen wor-
 den: want / nademaal de zaak middelmatig is / soo heeft de heden-
 daagsche het zelve recht / het welke de oude had. In foodaantge din-
 gen moet ongekreukt blyven de vryheyt / welke Christus den zy-
 nen nagelaaten heeft: den welken zijn woord alleen een dienstbaar-
 heyt en noodzaakelykheyt is. Ja dat meer is / na dat het kerk-
 gebzup van te mengen vooz noodzaakelyk heeft beginnen gehou-
 den te worden / soo is voorzichtiglyk in de Gereformeerde Kerken,
 tot bewaaringe van de vryheyt, de loutere wyn vooz de andere ghe-
 sen. Gelpkerwys / indien men een noodzaakelykheyt in de loutere
 begon te stellen / het mischten ook beter zoude zijn dat men tot de
 menginge wederkerde. Die gene toonen zekerlyk / dat haar ver-
 bictelen by haar niet gelden als Christus instellingen zelve / die ge-
 oordeelt hebben / dat de wyn in het h. Avontmaal overvullig was / de-
 welke na des Heeren bevel en voorszijst noodzaakelyk is: maar
 in tegendeel het water, zynde van een menschelyke instellinge, nood-
 zaakelyk hebben gestelt te zyn / daar het evenwel na de Goddelijke
 instellinge aan ons wyse goeddunken gelaaten is.

XII. Maar nademaal het kan gebeuren / ja dikwyls in sommi-
 ge landen gebeurt / dat 'er geen brood noch wyn gebzupkt word / in die lan-
 gelpkerwys in America en in andere gedeelten der werelt / al-
 waar se hebben een spys die upt peulgewasschen, of kruiden, of boom-
 vruchten, ofte ook upt basten gemaakt is / in plaats van brood: en
 drank upt honig, of suiker ofte ander speceryen, of ook upt het
 sap van Cocos-boomen, in plaats van wyn: soo word niet ten on-
 rechte gezaagt / of men in die landen de bedieninge van het Avont-
 maal des Heeren gantschelyk moet nalaaten, dan of men in plaats
 van brood en wyn die spys in het Avontmaal mag gebzupken / die
 het werk van brood en wyn doet / en bequaam is om het lig-

Wat men
 den moet
 doen, daar
 brood en
 wyn in
 geen ge-
 bruyk
 zyn.

255555

haam

haam te versierken en het herte te verblipden. **Wp** oordeelen wel dat men in het gebruik der Sacramenten niet lichtvaardiglyk pet nieuws moet inwoeten: maar de noodzakelykheyt is boven de wt-
En het schynt zeer hard te zijn / indien vermaant zoude willen hebben dat zulke ruyme gewesten der werelt / met ingehorenen en inhoutingen / het Avontmaal des Heeren zouden oerveu / en dat haar Christendom, zonder de gntbrengte des Sacraments, verminkt zoude zijn. **Woo**naamelyk / om dat het gene dat in de overeenkomste het voornaamste is / behouden word / waameer die spys en drank gebruikt word / waar mede het lichaam bequaamelyk gevoed en de Geest vervrolykt kan worden. **Tot** hier aan toe van **DE VERBEELDENDE TEEKENEN.**

De Doen- **XIII. Laat ons in bezien DE DOENINGEN of handel-**
ningen on- **gen ontrent de Verbeeldende Teeken.** Deze syn / of **CHRISTI,**
trent de **die insgelyklyk waar te nemen zijn van DE BEDIENAARS,**
Verbeel- **ofte DER DISCIPEELEN,** na te volgen van **DE GASTEN,**
dende **ofte Diffsnooten. DE DOENINGEN CHRISTI** zijn / of
Teeken **WOORDEN of DAADEN,** heide wederom of ontrent **HET**
worden **BROOD,** of ontrent **DE WYN.**

Christus **XIV. Ontrent HET BROOD** worden vier dingen / die van
heeft ge- **Christo** gebaan zijn / verhaalt. 1. **HY HEEFT** het brood **GE-**
nommen. te weten in zijn Hand. Want doo een uptgebruikt
 regel van het Joodsche recht is vast gestelt / dat geen Vader des huys-
 gezins den segen uitspreke / tot dat hy het brood in zijn hand heb-
 be genomen / op dat se alle zien over wat zaak hy den segen uyt-
 spreke.

Gefegent.

XV. 2. HY HEEFT het **GESEGET.** Welken handel hy
 de Evangelisten nu een segening genoemd word / gelyk **Matth.**
 26: 26. **Maar.** 14: 22. nu een danksegging, **Luc.** 22: 19. **Schoon** is
 de ordinantie der Joden, die Buxtorfius hy deze gelegentheit verhaalt.
 Het is den mensche verboden eenige zaak in deze werelt te genieten
 zonder segening. Het gewoontslike Formulier der zegeninge over het
 brood was dit: Gezegent zyt gy Heere onze God, Konink der We-
 relt, die brood voortbrengt uit de Aarde. **Waar**schynelyker nachtaug
 is het / dat Christus eenig Formulier gebruikte heeft / dat hem eygen
 was / en op de tegenwoordige zaak paste / waar mede hy het brood
 tot een heylig Waarteeken synes lichaams gehepligt heeft. **Want**
 gelykerwoys Christus op andere tyden doo segening en danksegginge,
 brooden en andere spysen tot een natuuryk gebruik heeft gehep-
 ligt / **Matth.** 14: 19. **Luc.** 9: 16. **Alsoo** heeft hy doo deze segening en
 danksegging, het Brood, gelyk naderhant ook de Wijn, van het
 natuuryk gebruik afgesondert / en tot Sacramenten van zijn lichaam
 en bloed gehepligt.

Gebroo-
ken.

XVI 3. HY HEEFT het brood **GEBROOKEN.** **En**
 dit.

Dit is ook geschied na de gewoonte der Joden. Want alfoo staat 'er in den *Talmud*, *Titulo Berachot*, *Fol. 39. Col. 2.* Hy (namely/ de Vader des Hugsgezings) segent, en daar na breekt hy. Dit hebben de Apostelen ook ovgvuldiglyk onderhouden. Hierom wort 'er gesegt / *1 Cor. 10: 16.* Het brood dat wy breeken. En daarom is dat Kerkgebyuh aan het Heylige Avontmaal ook gelijk als Wesentlyk, ten minste tot desselfs geheelheyt soo noodzaakelyk, dat die geheele Maaltyd daarom genoemt word een brekinge des broods, *Handel. 2: 42. en 20: 7.* En van de schendinge der instellinge des Herren supberen zy zich niet genoegsaamelijc / welke haer brood (soo het brood mag genoemt wyden) geheel bewaarende / staande willen houden volstaan te hebben / daarom dat hy haer het deeg in veel klepne bricketjes van ouweltjes van een gebyooken word. Want die breekinge des deegs is keuken-werk, geen kerk-werk: het geschied in de keuken, niet in de kerk: het geschied voor het Sacrament, niet in het Sacramentele gebruyk. Te vergerffch gebyupht men ook die uptblucht / dat breeken by de Hebreen somtids even soo verdield als uytheelen of mededeelen: gelijk *Jes. 58: 7.* Breekt den hungerigen uw brood: en *Matth. 4: 4.* de kinderkens eyschen brood, daar en is niemand die het hen breekte. Want daar word breeken door een verbloemde spreekwijs genamen voor die uytheeling die op de breeking volgt. Maar op dat niemand gelijke verbloemde spreekwijs in die woorden des Avontmaals zoude vertellen / soo word den deze twee daaden Christi onderscheppendelyk verhaalt / hy heeft gebyooken en hy heeft gegeven.

XVII. 4. Het gebyooken brood GAF HY DEN DISCIPELEN, *Matth. 26: 26.* Wederom volgens de oude gewoonte der Joden, welker upgedrukke siegel over deze zaake by *Maimonides* is. Gegeven den Discipelen. Breekende geeft hy een stukje voor een yegelyk, en de ander (aan welken het gegeven word) neemt het op met zyn hand: en het is hem niet geoorloft het zelve in de hand van den eeter te geven, ten zy dathy rouwe draage. Indien het dan by de Joden geen gebyupht geweest is het afgebyooken stukje aan den eeter in de hand te geven / maar voor hem neder te leggen / op dat hy zelve niet zyn eygen hand het zelve na zich zoude nemen: hoe veel minder is het waarschynelyk / dat Christus dat stukje zynen Discipelen in de mond heeft gesieken? Die heden deze gewoonte onderhouden / wijken af / en van Christi exempel, en van de suyvere oudheyt; want eerstids plachten de geloovigen de handen om het Heylige voedsel te ontfangen, uyt te steeken, gelijkerwijs *Dionysius Alexandrinus* spreekt by *Eusebius Lib. 7. Cap. 8.* Doch de andere gewoonte van het brood in de mond te steeken / schijnt eerst ontrent het jaar Seshonderd begonnen te hebben; en is nergens anders uyt ontstaan als uyt een bygeloovige vereeringe der reekenen, welke eyndelijc in een Gods-

dienstige vereeringe of aanbiddinge des broods is verandert. Men kan *Vossius* hier over nazien / *de Sacr. Cæn. Dom. Symb. Disp.* 3. §. 4. en 5.

Christi Be- **XVIIII. En dit zijn DE DAADEN Christi ontrent het**
velende Brood. Laat ons nu DE WOORDEN overwegen. Deze zijn
Woorden **twederley: of BEVELENDE, of UYTLEGGENDE.**
ontrent het De Bevelende gebieden enkele daaden, of toonen ook het eyn-
brood. de van die daaden. De eerste worden aldus voorgestelt. NEMET:
dat gene naemelyk dat gebrooken is / en voer u lieden op de tafel
nedergelegd is. EDET, gantschelyk gelyk in *Aggada Paschali*
gesegt word: Alle die hongert, come en eete van dit brood der ver-
drukkinge. De volgende / waar mede het eynde uitgedagt word /
zyn deze: DOET DAT TOT MYNER GEDAGTE-
NISSE. Doen (in het Latyn, *facere*) beteekent hier niet / het lig-
haam Christi maaken, of opofferen, gelykterwoys by *Virgilius* die La-
tynsche woord alsoo genomen word / *Quum faciam vitula*, dat is / Als
ik mer een veers kalf offerhande zal doen, het welke van zommige
belagchelyk beweert word: maar het moet gebacht worden / ten
derle tot dat gene dat de Heere gedaen hadde / het welke van de A-
postelen in de bedieninge van haar ampt moest nagedaan worden:
ten derle tot dat gene dat hy den Discipelen als disgenooten, gebo-
den hadde te doen: en ziet soo op de Uydeelingen, als op de Aan-
neminge. En dit bevel moet vergeleken worden met het bevel
van het Pascha, *Exod.* 12: 24. Onderhoud dan deze zaake, tot
eene insettinge voor u, en voor uwe kinderen tot in eeuwigheyt. Voer
ders het gene hy bevelst aangaande zynen gedagenisse, dat is ook
uyt de Ceremonien van het Pascha genomen. Want het gantsche
Pascha werd gebiert ter gedachtenisse der wonderwerklike verlossin-
ge uyt Egypten, *Exod.* 12: 14. En bykans alle dingen stuk voer stuk /
ook die de nakomelingen by de instellinge des Heeren hebben gedaen /
hadden haare byzondere gedachtenisse. Hoe nu in het Avontmaal een
Gedagenisse des Heeren zy / zal daar na van ons uytgelegd moeten
worden.

Uytleg- **XIX. DE UYTLEGGENDE woorden / waar mede de**
gende Derbysontheit des Sacraments uytgelegd word / zyn die. DAT
Woorden. **IS MYN LICHAAM.** *Mat.* 26: 26. *Marc.* 14: 22. welk voor
u gegeven word, *Luc.* 22: 18. en voor u gebrooken word, *1 Cor.* 11:
24. En ook deze zyn genomen uyt de Joodsche oudheyt en spreek-
wijzen van het Pascha. Want de Israëlieten, etende haare Paasch-Broo-
den, plachten te zeggen: Dit is dat brood der verdrukkinge, 't welk on-
ze Vaders in den Lande van Egypten gegeten hebben. En dat hier nog
naader aan schijnt te komen / zy noemden het gebzade Lam, dat in
het Paasch-maal opgebist werd / Het Lichaam des Paschaes. Doch
niemand verstant dit anders / of konde het ook anders verstaan / als
dat

dat het broodt datse op die feestdag jaacphs aten / een Waartee-
ken en een Gedagtenis-reenen was van dat broodt waar mede eer-
tijds haare voorouderen waaren geboed in Egypten. In den zel-
ven sin dan wordt het broodt des Heyligen Avontmaals het lighaam
Christi genoemt. Tot nu toe hadden zy geslacht en gegeten het lig-
haam van het Paaschlam; het welk een voorbeeldt was van het
lighaam Christi, die voór haer te zynen tijdt in de doodt zoude over-
gegeven worden: nu gaf haer Christus in plaace van het Paaschlam
het broodt, tot een Waarteeken syns lighaams; op datse in de ge-
nietinge van dit Heylige bysode na desen niet eenig voorbeeldt van
naamaals toekomende dingen / of een gedenkteeken van een voor-
beeldige verlossinge, maar het lighaam Christi zelve / Col. 2: 14. en
gelph als het wesen der nu volbrachte zaaken / en der boudige en eeu-
wige verlossinge, souden hebben. Waar uyt blykt / dat die geue van
het oogin. ch der woorden des Heeren zeer verre afswaalen / die hier
uut een wesenlyke veranderinge des broodts in Christi lighaam beslu-
ten: het welke gelph het van alle reden, alsoo ook van de nature der
Sacramenten, en Sacramentele spreekwyfen, gantschelyk bynie-
t. Dit zy genoeg gezegt van Christi Daaden en Woorden omtrent
het Broodt.

XX. Volgen nu die dingen die hy 300 GEDAAN als GE-Christus
SPROOKEN HEEFT, omtrent DEN DRINKBEE- heeft ook
KER. De daaden Christi omtrent den drinkbeeker zyn die den Bee-
1. HEEFT HY den drinkbeeker GENOEMEN. Christus ker geno-
wys de Vader des hups gesins hy de Joden plag te doen / nemende men.
dezelve met beyde zyne handen, voór en al eer hy den zegen over dezel-
ve uitspreekt.

XXI. 2. HEEFT HY GEDANKT. Over den drink- Over de-
beeker byzonderlyk. Want hoewel de zegeninge des broodts alle deselve ge-
andere spyen en vogtigheden beyligt / zonder eenige verder zegenspre- dankt.
kinge; nochtans / volgens het oordeel der Leermeeesteren van het
Hebreusche recht / geldt zulks van de wyn niet: maar voór deselve
is verordinet een bysondere Segening om zyn uytnemende voortref-
lykheyt. Het gewoone Formulier der zegeninge was dit: Gesegent
zyt gy Heere onse Godt, Koning der werelt, die de vrugt des Wyn-
stoks schept. Maar het zelve moet men hier vasthouden / het welke
wy aangaande de zegeninge des broodts gesegt hebben / dat het waar-
schynelyk is / dat Christus nu een bysonder Formulier van zegeninge
gebruykt heeft. Om deese zegening wordt de Beeker van Paulo ge-
noemt de Drinkbeeker der zegeninge, 1 Cor. 10: 16. in nabolginge /
gelph het schyn / van die Drinkbeeker dien de Hebreen noemden de
Drinkbeeker van de zegeninge des tafels, ofte der Danksegginge,
waar mede het gastaal besloten wierdt. Want ook deese Drinkbeeker
is van Christo genomen / na het eten des Avontmaals. 1 Cor. 11: 25.

En den
Discipelen
gegeven.

XXII. **3. HEEFT HY** die aan haar / naamelyk aan den Discipelen **GEGEVEN**. Want ook dat was van de Joodsche gewoonte) dat alle de Gasten van den heeker der segeninge, na dat de Vader des huysgezins die geproeft hadde / petweg dronken. Hier uyt is het waarcschynelyk / dat Christus na den segen eerst uyt de Beeker gedronken heeft / het welke ook die wooyden schynen te kennen te geven / welke staan Matth. 26: 29. Ik zal van nu aan niet drinken van deze vrucht des wyntoks &c. en dat hy hem daar na onder zijne Discipelen gedeylet heeft.

Waarom
'er van de
ingietinge
geen ge-
wag ge-
maakt
word.

XXIII. Men zoude hier konnen vraagen / waarom 'er geen gewag gemaakt word van de Ingieting des wynt / welke anders sluyt op de Breeking des broods. Maar de reden hier van heeft Buxtorfius geleerdelyk aangevoesen / in *Exercitatione de primæ Cænæ ritibus* &c forma, waar uyt wy in deze stoffe zeer veel geleert hebben / het welke wy met dankbaarheid bekenen. Want de Hebreën onderhielden niets byzonders in haare gewoone maaltijden ontrent de ingietinge des wynt. Zy geschiedde zonder onderscheyd van een knecht, of yemand anders, na dat de gelegentheit medebzacht. Maar in het Paasch-feeft bevelen zy / indien het eenzyg kan geschieden / dat de Vader des Huysgezins zelve niet in en giete / maar dat dooz een andere dienaar laat ingieten; om dat alle dingen bi dat Feeft op een heerlyke wyse moeten geschieden / om de herselfde vryheyt uyt de Egyptische slavernye te beteekenen. En daarom is het gantschelyk waarcschynelyk / dat niet de Heere zelve / ofte de Apostelen, maar eenig bedienaar van de Maaltijd / uyt het dienstvoolk van die gene die deze toegeruste eetsaale Christo ingeruymt hadde / op het bevel des Heeren / de wyn ingelchonken heeft. Waar uyt besloten word / dat ook in dezen deele allernaast aan de oudheyt komen onze Gemeynten / in welke de Diaconen dit werk gewoon zyn waat te nemen.

DeWoor-
den Christi
ontrent
den Drink-
beeker.

XXIV. **DE WOORDEN** Christ ontrent **DEN DRINK-BEEKER**, komen over een met die / welke hy ontrent het Brood gesproken heeft. En zyn eerst enkelyk **BEVELENDE**; Drinkte alle daar uyt, Matth. 26: 27. alwaar dat wooyden Alle zyn nadruk heeft. Daar na met aantuyginge van het eynde. Doet dat, soo dikwils als gy dien zult drinken, tot myner gedachtenisse. 1 Cor. 11: 24. Welke wooyden uyt het wooyden gesegde klaar zyn. Hier by komen **DE UYTLEGGENDE**: Dat is myn bloed, het bloed des Nieuwen Testaments, het welk voor veele vergoten word tot vergevinge der zonden, Mat 26: 28. Dat is / de Wyn, die in deze Drink beeker is verbat / is een Waarteeken van het bloed, niet van het voorbeeldige bloed, hoedaanig was het bloed des Paasch-lams; maar van myn bloed: waar mede bevestigt word niet dat zelve Oude Testament, tot welkers bevesting het bloed van het terstont ge-

gegetene Lam bleef; maar een nieuw en beter Testament; het welke behoort en schenkt een vergeevinge, niet een voorbeeldige, maar een ware; geboegt niet met een afschijning van een Handschrift, maar met een gebruyge van een quytbrief, niet kracht van mijn bloed, dat nu vergoten zal worden; torgebracht niet aan eenige weynige Israëlieten; maar aan zeer veele volkeren int de gantsche werelt. **En hier toe van DE DOENINGEN CHRISTI ontrent de Verbeeldende Teekenen.**

XXV. Volgen DE DOENINGEN DER DISCIPLE. De Doeninge-
LIEN, en bagevolg der andere disgenooten. **Deft** zijn volgens ningen der
Christi voorschijft drie. Voor eerst, **TE NEMEN**, zoo het brood, disgenoo-
als den Drinkbecker; maar beyde bysonderlik: want zoo heeft den.

Christus opgederft: zoo heeft hy de syne geboden te nemen: zoo wort
kwaader het lighaam Christi, als voer ons gebrooken zynde / het
bloed, als int lighaam vergooten zynde / afgebeeld: zoo wort
syndelick / menmaet een volkomen gastmaal syne en draank onder-
schepdenelick verpicht / allerbest afgeschaduwet die volkomenste ge-
stelijke verversinge die wy tot Christo hebben. Ende daarom en is
niet goet te leuen die gewoonte / die ten tyde van *Cyprianus* plaats
heeft gehad / dat een stukje broods in de wyn gedoopt, aan de
kleyne kinderen gegeven zoude worden: het welke / ontrent den
jaare Christi driehondert en veertig, ook in de openbaare en gewoone
23ebianinge des Avondmaals, in sommige plaatsen gebruyckelick is
gewoest. Het zelve oordeel moeten straffen over de gewoonte der
Grieken, die het gegende broodt in de wyn kruymelen, en niet
een lepel daar int nemen.

XXVI. De andere doeninge der Disgenooten is / het genomen 2. Het
broodt **TE EETEN**. Want die is het naaste eynde der uyndeelinge broodt te-
en der neminge. Maar int volgt / dat die geme van het eynde des eten.
Sacraments verhoelen / die het broodt, gelijk zy het noemen / nemen /
om in een doot erckelicklyk te dwaalen. Het welke / en van de in-
stellinge Christi, en van de gewoonte der oude Kerke niet afkent is.
Want Christus heeft syndelick geboden / datze het terstont zouden
eten. En wat aangaat de oude Christenen, die hebben wel ouer de
Heydenische Keyseren, om dat men om het gebaar der vervoelinge
alle dagen geen spijster honden hebben / om gedeelte van het heylige
Broodt voer dat tegenwoordigen tyd gegeten; en ten gedeelte na-
hoyt genomen; geensins nochtans / om het Godsdienstelick te bewa-
ren, verlieten om het aan te bidden, maar om het by de naaste ge-
genheyt te eten. Hier toe dient het besluit van het Concilie van
Saraagossa, het welke gehouden is in den jaare 381. in den derden Ca-
non: indien men bewys dat yemant het genaade broodt des Avon-
maals niet opgegeten heeft, die zy een vervloeking in eeuwigheyt.
En sijnen eynde wylde ook het broodt des Avondmaals openbaar-
lik van den Priester bewaart, om luyden de gewoone tyd tot de-
sicken.

sieken gebracht te worden: niet op dat men het zoude aanbidden; maar op datmen het zoude eten. Maar in de alleroudste tyden, als het Heylige Avontmaal daagliks gehouden wierdt / zoo quam het niet te pas / datmen het Heylige Avont wég zoude leggen; maar het zelve kost op die tyd / op welke het Avontmaal in het openbaar bedient wierdt / na de sieken, of die gene die om een andere oorsaak afwesig waaren / door een Diaken gezonden worden. Het welke *Julinus* verhaalt ten zynen tyde dikwils geschiedt te syn / *Apologia secundæ*. En de overblyfselen des Avontmaals, en alle die dingen die ongeozbert quamen over te blyven / wierden / of aan het vuur overgegeven / of van de kinderen die School quamen genuttigt tot datse op waaren; gelphertwys *Vossius* toont ypt het tweede Concilie van *Mafcon*, *Hefychius* en *Euagrius*, *Disput. 3. de S. Cæn. Dom. Symb.* §. 8.

3. Den wyn
te drin-
ken.

XXVII. De derde doeninge der Disgenooten is / den Gesegen- den Wyn ypt den Drinkbecker TE DRINCKEN. Manmerkelik is het / dat Christus van den drinkbecker niet alleen gesegt heeft / Neemt desen, en deelt hem onder u lieden, *Luc. 22: 17.* Maar dat hy 'er ook bygedaan heeft een teeken van algemeenheyt / Drinkt ALLE daar yte. *Mat. 26: 27.* De gehoorzaaming van dit bevel wordt van *Marcus* verhaalt / *Cap. 14: 23.* En zy dronken ALLE ytyden zelve. Eben als of de Heere Jesus met opset sich hadde willen stellen tegen de heerschendige stoutheyt der gener / die den Leeken, gelphert de gemeene Christenen noemen / den Heyligen Drinkbeker verbieden. Bruselachtig is die uytvlugt / dat het woogdeken ALLE moet ingetrocken worden tot de Apostelen, welke alleen de Heere aldaar aanspreekt. Want de Apostelen vertoonden daar de gantsche Gemeynthe. En indien dit de Papisten niet ong niet en zullen willen bekenen / waar ypt zullen zy doch betwysen / dat de eetinge des Avonts tot de Leeken behoort? inzonderheyt / dewyle hy het bevel van het zelve geen teeken van algemeynheyt geboegt is. Hier by komt het gesag van den Apostel Paulus, die de gantsche Gemeynthe der Corintheren met deese bewysreden van den dienst der afgoden afsmaant; om dat gy, segt hy / den Drinkbecker des Heeren niet en kondt drinken, en den Drinkbecker der Duyvelen. *1 Cor. 10: 12.* En wederom schryft hy aan de gantsche Gemeynthe: Soo dikwils als gy dit broodt zult eten, en desen drinkbecker zult drinken, zoo verkondigt den doot des Heeren, en het geme volgt / alwaar hy doozgaans het eten van het broodt, en het drinken ypt den drinkhecker, als handelingen die van de zelve menichen te gelijk moesten waargenoomen worden / te saemen boegt. *1 Cor. 11: 26, 27, 28, 29.*

De Gesel- XXVIII. Maar wie syn eyndelik die gene / den welken deese
tenissen die plichten / na Christi voorschrift / te betrachten staan? Paulus leert
dit

dit beknoptelyk 1 Cor. 11: 28, 29. De mensche beproeve hem zelven, in de Dis-
 en eete alsoo van het brood, en drinke van de Drinkbecker. Want genoten
 die onweerdiglyk eet en drinkt, die eet en drinkt hem zelven een vereycht
 oordeel, niet onderscheydende het lichaam des Heeren. **Maer welke**
 woorden hy toont. 1. Dat het niemant geoorlooft is tot de tafel
 des Heeren te naderen / dan die niet de kennisse van de Heylige
 Verboogenheden voossien zijnde / het lichaam des Heeren weet te
 onderscheyden, en de overeenkomst der Heylige waarteekenen
 met de berekende zaake eenigzins ten minsten verstaet / en hy die
 gelegentheyt den dood des Heeren weet te verkondigen. 2. Dat
 'er ook in den disgenoot vereyscht word die onderbindinge van de
 wegen Gods ontrent de uytverkorenen / dat hy zich zelven weete
 te onderzoeken, of hy behalven de uytwendige belydenisse des ge-
 loofs ook hebbe de rechte kenteekenen van den Heyligen Geest in
 hem wonende, ofte, het welke het selve is / des oprechten en in-
 wendigen Christendoms. **Voedzaamige** zijn / een droefheyt van een
 boetvaardig gethoet na God: een Lebend / en op Christum, als
 hy de eenige oorzaak des levens / steunende Geloove: epndelyk een
 Ongebruygde Liefde segens God en den naasten, geboogt niet een
 krachtig voorneemen om het leven te herboymen en te verbeteren.
 Die gene / die dooz een vooggaande ondersoek bevind dat dese din-
 gen by hem zijn / heeft het epndelyk daar booz te houden dat hy geen
 onwaardig Disgenoot des Heeren is.

XXIX. **Sozgbuldigh** zijn dese dingen in de Oude Kerke on- Welke in
 derhouden / als de puer noch brandende / en de sterktucht in kracht de Oude
 was. Hoe sozgbuldig ze geweest zijn in de onderwyzinge der Aan- Kerke
 komelingen, hoe omzichtiglyk ze gehandelt hebben in het toelaten sorgvul-
 van de selve tot het Heylige Nachmaal, kan die gene niet onbekent diglyk zyn
 zijn / die maar van den byempel de Schyften van de Oudbaderen inge-
 ingeheeren hebben. En op dat niemant / dan alleen weerdiglyk tot scherpt.
 de gemeynschap van des Heeren Tafel zoude naderen / soo riep booz
 de selve / met een verheven stemme / de Diaken een pegelyk toe /
Sancta Sanctis, dat is / De Heylige dingen zyn voor de Heyligen.
 En de *Priester / Sursum corda*, dat is / De Herten na omhoog.
 Op welke woorden de geloobige antwoorde / *Habemus ad Domi-*
num, dat is / wy hebben se na den Heere. Ook by *Clemens Constit.*
Lib. 2. Cap. 61. sept / ter rechter tyd in het begin van het genieten
 des Avontmaals / de Diaken tot het volk: *Ne quis contra aliquem:*
ne quis in Hypocrisi. dat is / dat niemant tegen iemant: dat niemant
 in Geveynstheyt. Waar van niet en verschilt de als noch hebendaag-
 sche gewoonte der Grieken: by welke die gene die het Avontmaal zul-
 len genieten zich omkeeren na alle hoeken van de Kerk / en met
 gebogen knien de omstanders aanspreken / Vergeestons, Broeders,
 wy hebben met werken en woorden gelondigt. Waar op de tegen-

Ccccc

woor-

woozdige in deser voegen antwoozden: Godt zal 't ons vergeven, Broeders, Woizers die gene / die het Avontmaal zal ontfangen / spreekt op dien zelven punt des tyds / op welke hy het Heilige maal zal nemen / met deze woozden Christus aan: Ik zal u niet kussen gelyk Judas, maar na 't voorbeeld van den Moordenaar zal ik aan u belyden: Gedenkt myner Heere, als gy in uw Koninkryke zult gekomen zyn. *Deze dingen staan te lesen by Christopborus Angelus; de Statu bodiernorum Græcorum, Cap. 23.*

Eertyds gaven de Oude, en nu geven de Oosterlingen het Avontmaal aan de jonge Kinderen.

XXX. Niet beswaarlijk kan upt het gene dat wy upt den Apostel Paulus bygebracht hebben beslooten wozen / wat men van het Avontmaal det jonge Kinderen heeft te oozderen. Het is bekend / dat het in de Oude Kerke gebruyphelijk gewest is / dat den jongen kinderen terstont na den Doop, de Waartekenen des Heyligen Avontmaals in de mond gestookt wierden. Het welke als noch van de Oostersche Kerken onderhouden word. Het lust my hier by te schryven de woozden van *Metrophanes Critopulus, Hieromonachus, Confess. Cap. 9.* Ja dat meer is de jonge kinderen zelve, beginnende terstont van den Heyligen Doop, daar na soo dikwils de ouders willen, zyn 'er deelachtig aan. By zoo vereons yemant daarom, dat wy van het Avontmaal des Heeren den jongen kinderen mededeelen, zoude willen berispen, dien stoppen wy lichtelyk de mond. Want indien deze yemant uyt de wederdoopers is, tegen dien gebruyken wy deze spreuke: *Laat af van de Kinderkens, ende en verbindt haar niet tot my te komen, Mat. 19: 14.* Desgelyks die: *'t en zy dat gy bet vleesch des Soons des Menschens etet, en zyn bloed drinket, soo en beht gy geen leven in u zelven, Joh. 6: 53.* Maar ook *Anna de Prophetesse*, is hier zeer op onse zyde; welke *Samuel* terstont van de kindsheyt af aan Gode toegheyligt heeft: die ook wil dat der Joden eerstgeboorene van de geboorte af, zynde noch niet voorzien met foodaelligen verstandigheyt, aan hem gegeven worden. Maar indien de Wederpartyder geen Wederdooper is, soo zullen wy de zelve bewysredenen, welke hy tegen de Wederdooperen voor de jonge kinderen gebruykt, ook tegen hem gebruyken; dat gelyker wys de jonge kinderen gedoopt worden, zy alsoo ook deelachtig moeten worden aan des Heeren Avontmaal. En alsoo hebben wy 't met Godt gewonnen. Tot soo verre die *Metrophanes*.

Maarten onrechte.

XXXI. Wy nochtang zyn van een geheel ander oozdeel. Want alle de woozden van des Heeren bevel zyn soo gestelt / dat se in de jonge kinderen geen plaats konnen hebben. Zy konnen het byood niet nemen, zy konnen het zelve niet eten, ten zy dat het haar voorgekautw / of gewepkt worde. Want de jonge kinderen worden met melk gevoed, niet met vaste spysen, *1 Cor. 3: 2. Heb. 5: 12.* Zy konnen zich zelven niet beproeven, nochte het lichaam des Heeren onderscheyden; nochte den dood des Heeren verkondigen; welke dingen

gen alle den Apostel van de Disgenooten berepscht / gelijk wy terstont hebben gehoozt.

XXXII. De bewoogredenen van *Metrophanes* zyn zeer licht te we- De Tegen
derleggen. 1. Want het volgt niet dat men den jonge Kinderen het Redenen
Avontmaal moet geven; om dat de Heere gewilt heeft dat te tot hem worden be-
zouden komen, en verklaart heeft dat haarer is het Koninkryke der antwoord.
Hemelen. Christus handelt daar van de Geestelyke en Godgehey-
me gemeynschap aan hem / welke niet medebzengt een allerhande
Sacramentele gemeynschap; maar alleenlyk die / aan welke de on-
derwerpen / van welke wy spreken / deel kunnen hebben. 2. An-
ders is het gelegen met den Doop, anders met het Avontmaal. De
Doop is het Sacrament der wedergeboorte en der inlyvinge in de
Geneypte: in de bedieninge desselfs heeft zich de Doopeling alleen
lydelyk: tot het ontfangen van de zelve berepscht de Schyn tuure soo
algemeenlyk niet een beproevinge zyns zelfs, en een verkondinge van
den dood des Heeren. Daarom kan de zelve bequaamelyk den jon-
gen kinderen toegepast worden. Maar het Avontmaal is het Sa-
crament der voedinge dooz vaste spyle: tot desselfs genietinge worden
berepscht eenige handelingen der Disgenooten, soo met den lichaame,
als met den geest te verrichten: en daarom is het niet der jonge kin-
deren, maar der volwassene. 3. Joh. 6: 53. handelt de Heere Jesus
niet van een Sacramentele eetinge, maar van een Geestelyke en ver-
borgene, die dooz den geloof geschiedt. Want het Avontmaal was
toen niet ingestelt of bekend: en niemant zal lichtelyk byvan zul-
ken volstreken noodzaakelykheyt des Avontmaals, dat zonder het
zelve geen mensch en zoude kunnen zalig worden; het welke de Hee-
re Jesus nochtans van die eetinge zyns vleesch es gelykt. 4. Het
exempel van Anna de Prophetesse, die het jongken Samuel aan Go-
de toehypligde / komt gantschelyk niet te passe. Want daar up kan
niet anders besloten worden / dan dat het tot der ouden plicht be-
hoozt / dat se haare kinderen Gode ter gehoorsaamheyt en ten dienste
op het spoedigste overgeven. 5. Noch minder sluyt het / dat men
voozwend van de eerstgeboorene der Joden die Gode heylig waren.
Want die Heypliginge der eerstgeborenen gaf aan haar / soo sommige
meenen / vooz de affonderinge van de stamme van Levi, het recht des
Priesterschaps: in haar wierden de andere kinderen / en alsoo ook het
gantsche huysgesin heylig gerekent: en eyndelyk waren zy vooz-
beelden van Christus, in welken / als in den eerstgeborenen onder vee-
le broederen, alle geslachten der aarde gesegent worden. Welke din-
gen met de genietinge des Avontmaals niets gemeen hebben.

XXXIII. In de oude Kerke geschiedde de genietinge des Hey- De dik-
ligen Avontmaals veel dikwilder. Het was de raad van *Basilus* wylige
aan *Casaria Patricia*, *Epistola* 289. Het is goed en nuttig alle Avontmaal
dagen te communicereen, en deelachtig te zyn aan het Heylige Lig- genietin-
haam

CCCCC 2

ge der Ou-
den.

haam en bloed des Heeren Christi. Alsoo verhaalt ook *Augustinus* in zyn eerste Brief aan *Januarius*, dat sommige alle dagen met malkanderen genooten het lichaam en het bloed des Heeren. *Vaderhand* als het getal toenam / maar de pver asnam / communiceerden de Kerkelyke Persoonen daaglyks met haar Priester, maar het volk oordeelde zyn plicht ten vollen te voldoen / indien het op pver dag des Heeren communiceerde. Maar ook binnen dese paalen is men niet gebleven. Want als het volk geen maat in onachtsaamheyt wiste te houden / soo is in verscheyden Synodens beslooten / dat indien permant selfs op ieder derde dag des Heeren het Avontmaal niet en nam / hy van de Gemeeynte zoude afgescheyden worden. Eyndelyk is men daar toe gekomen / dat het Avontmaal naautwylphs op eenige andere dan op de statelykste Feesten, en inzonderheyt op de vierdagen van Paaschen, van het volk genoten wierd. Vergelphit hier mede het gene wy §. 7. uyt *Honorius Augustinodunensis* opgebrachte hebben. Welke stoffigheyt des gemeenen volks met ernstige bestraffingen van de Heylige Mannen Gods dikwyls is berispt. En die gewoonte / welke beveelt het Avontmaal maar eens des jaars te houden / heeft onsen *Calvinus* soo misghaagt / dat hy de zelve een gewisse vond des Duyvels heeft genoemd: en dat hy oordeelt / dat men gantschelyk alsoo moeste handelen / dat'er geen byeenkomste der Gemeeynte gehouden wierd zonder woord, gebeden, en genietinge des Avontmaals: Besluytende dat soodaanig geweest is het gebuyph der Apostolische Kerke, uyt *Handel. 2: 42.* alwaar *Lucas* segt / dat de geloovigen waren volherdende in de leere der Apostelen, in de breekinge des broods, en in de gebeden. Een minsten meent hy dat het Avontmaal op het betaamelphste bedient soude worden / indien het op het seldenste alle weeken aan de Gemeeynte voorgestelt wierd. Siet *Instit. Lib. 4. Cap. 17. §. 43-49.* Och! hoe verre zyn wy heden afgeweken van de Heyligheyt en Pver der oude! Maar nochtans / nademaal de Heere van de tyd niets en heeft bepaalt / en in het gemeen alleenlyk een dikwylige genietinge des Avontmaals bevoelen heeft / in dat woord soo dikwyls, *1 Cor. 11: 25, 26* soo schyn't er een zekere middelmaat, voornaamelph in soo grooten verdorvenheyt van zeden / gehouden te moeten worden; op dat dese Heylige synse door een al te menigvuldig gebuyph in geen verachtinge en kome / of die heerlyke tafel des Heeren niet bebonden en woode versmaad / en van ons versloft te worden.

De Geestelyke be-
tekenis-
sen des Avontmaals.

XXXIV. Laat ons nu komen tot DE GEESTELYKE BETEKENISSEN des Avontmaals, en Christi gelliefde Bruyd-
kintjengen in de blanneste Bruylotfchamer, alwaar zy zich niet en zal vermaaken met enige vertoondinge en afbeeldinge, maar in een seer gewenschte genietinge haarts Bruydegoms, en van bzuugde in de vermaakelpheden van de huyselphste liefde zal opspringen / en versmelten /

ten / en de werelt en zich zelven vergeten hebbende / maar vol syn-
de van Christus / in weder-zydsche bewegingen van onderlinge toe-
genegentheyt zich zelven zal inlaaten. Ten dien eynde moet het heyl-
lige Avondmaal aangemerkt worden. 1. ALS EEN TEE-
KEN, volgens Christi instellinge ONDERWYSENDE.
2. ALS EEN SEGEL, de beloften des Nieuwen Testaments
VERSEGELENDE. 3. ALS EEN VERPLIGTING,
tot alle plichten van Godsaligheyt ons verbindende.

XXXV. Indien men het Avondmaal aanmerkt als EEN De over-
TEEKEN, het welke aan ons ter onderwyzinge gegeven is / eenkomst
is in het zelve een wedergedagtenisse Christi, en een levendige af- van het
maaltige van de meest gedugte verborgentheden onzer Godzaligheyt, Brood en
gelijk de Griekse Oudvaders dikwils spreken. HET BROOD het Lig-
beteekent Christi LICHAAM. Want gelijk het brood het herte haam
des menschen sterkt, Ps. 104: 15. Alsoo zijn Christi vleesch, en Christi.
weldaden, en Geestelyke genaaden / door den bebleschten Christum
ons verwooven / de spyze onzer ziele, de zelve onderhoudende en
versterkende in het Geestelyke leven / tot de hoop des eeuwigen le-
vens. Ik ben dat levende Brood, dat uyt den Hemel nedergedaalt
is: soo yemant van dit Brood eet, die zal in der eeuwigheyt leven.
En het Brood dat ik geven zal, is myn vleesch, het welk ik geven
zal voor het leven der werelt, Joh. 6: 51. Daarenboven gelyker-
wys het koorn, daar het brood van gemaakt word / word gedorst,
gemaalen, gebakken, gekneet, en in den oven gaar gemaakt, voos-
en al eet het een aangename / en voos de mensch een heylsaame
spysse word; alsoo is ook de Overste Leydsman onser Saligheyt door
heel lyden volmaakt, Heb. 2: 10. en gebraden, soo in het vuur
van Gods verbolgentheyt tegen onze zonden / als in de vlammen van
syn eygen liefde.

XXXVI. DE WYN, beteekent Christi BLOED. Want Gelyker-
gelykterwys de Wyn den dorst stilt, de dierlyke Geesten verquikt, wys ook des wys
het herte vervolykt, Ps. 134: 15. Spreuk. 31: 6, 7. en de jonk-
vrouwen spreekende maakt, Zach. 9: 17. Alsoo de genaade door en des
Christi Bloed verwooven / bluscht den dorst onzer ziele, voldoende Bloeds.
overbloediglyk onse heylige begeerten / Joh. 4: 14. tot een heyligen
Geestelyken dronkenschap toe, Ps. 36: 9. Hoogl. 5: 1. ondersteunt de
siele / als sy krank is van liefde, Hoogl. 2: 5. en grest vreugde in
het herte / grooter als des tyds op welke het koorn en de most der we-
reltliche menschen overvloediglyk van haar genooten worden, Ps. 4: 8.
en doet eyndelyk de lippen der slapende spreken, Hoogl. 7: 9.
en maakste welspreekende tot lof van Godt en Christus. En hier
van daan is het / dat de Heere de genietinge synner genaade ver-
gelijkt by een vette maaltyd, een maaltyd van reynen wyne, van
vette volmergs, van reyne wyne die gesuyvert zyn, Jes. 25: 6. En

Cccccc 3.

men:

men moet niet overslaan / dat gelyktyds de Wyn upt de Druyven, die in de persse getreeden worden / met groote kracht uytgedrukt word; dat alsoo ook de Heere Jesus van seer veel benauwteden geperst, Luc. 12: 50. en gedrukt is / op dat het bloed upt syn gesegent lichaam / en met het bloed syn Geestelyke genaade, tot ons zoude afvloejen.

Wat de doeningen des Bedieners ontrent de Verbeeldende Teekenbeduyden.

XXXVII. Als de Uytdeeler der Verborgentheden Godts het Brood en den Drinkbeeker der Danksegginge in de hand NEEMT, onder het gezichte van het geloobig volk / soo schijnt aangewesen te worden / dat Christus alsoo van den Vader geset en aangenomen is tot een Middelaar, en den geloobigen voorgeset tot een versoeninge door het geloove in synen bloede, Rom. 3: 25. DE SEGGINGE en DANKSEGGINGE over het Brood en de Wyn, leert dat Christus is dat gesegende zaad Abrahams, in welk God ons segent mer alle Geestelyke seggingen in den Hemel, Eph. 1: 3. en het grootste geschenk der Goddelijke mildaadigheyt / voor het welke wy in eeuwigheyt geen genoegsaame Dankbaarheyt zullen kunnen betaalen / en dat wy die heylige Maaltijd op geen andere wyse en moeten beginnen / als met ootmoedige gebeden, en een Dankbaare erkentnisse van die oneindige barmhertigheyt / waar mede Godt ons onwaardige omhelt. DE BREEKINGE des Broods beteekent de brekinge van Christi lichaam, die voornaamelyk / die doot de dood geschied is. Want de ziele is de band, waar mede alle de deelen des lichaams vereenigt gehouden worden. Maar als die vertrekt / soo en is het lyk niet anders als een hoop stoffige deeltjes / dewelke doot de terstont volgende betrottinge van massanderen gescheppen worden. Het welke ook in het doode lichaam Christi plaats zoude gehad hebben / ten zy dat het doot de spoedige wederopwekkinge was geschied / dat die Heylige des Heren geen verdervinge zoude zien. DE GIETINGE des Wyns vertoont de vergietinge van Christi Bloed, voornaamelyk die / welke aan den Kruyce geschied is / tot bevestinge des Nieuwen Testaments. En alsoo geschied 'er in het heylige Avontmaal een Gedachtenisse van Christi doot. niet alleen met woorden / maar ook doot die beduydende Ceremonien. DE UYTDEELINGE der heylige panden is een afbeeldinge van die genaadige aanbiedinge, waar mede de Heere Jesus, met alle syn zaligmaakende gaben / den uytverkorenen aangeboden word / met een zeer vrylidelijke nodiging / dat se hem aannemen; en niet alleen aangeboden word / maar ook met 'er daad toegereykt, en den geloobigen gegeven word / tot haare eeuwige zaligheyt. In de prediking des Euangeliums is ook eenige aanbiedinge Christi / maar die is algemeener, welke aan alle / die syne genaade ernstelyk begeeren / gedaen word.

Wat de doeningen

XXXVIII. Maar als de Geloobigen het Brood en de Wyn NEMMEN,

MEN, 300 betuppen *zp* met die daadt / datse Christum *zelve* / 300 groot als *hp* is / met waare gelove aannemen, om te genieten het recht der kinderen Godts. Joh. 1: 12. Maar DE EETINGE des Broodts en DE DRINKINGE des Wyns berekenen wat meer. En wel eerstelik de werkzaamheyt der godsdienstige / en met *W*erplige overdenkingen bezige ziele ontrent Christum, daar *zp* begeertig na is / om upt hem te haalen alle die dingen / dieze weet haar dienstig te wesen tot het Gheestelijke leven. Want hebgene aan het lighaam is de etinge, dat is aan de ziele de overdenckinge; waar mede *zp* upt die dingen ontrent welke *zp* denckende besich is / boedtsel zuygt dat haar dient / gelyk het lichaam geboedt wordt dooz de etinge der spijse. Ten anderen betrekenen *zp* ook die zeer nauwe vereeniging, die 'er tusschen Christum en de gelovige plaats heeft: gelykterwijs de spijse en de drank in de mond gebacht zynde / niet alleen in de binnenste ingewanden ontfangen worden / maar ook in de substantie des menschen *zelve* veranderen. Dese vereeniging noemt de Schrifture een inwooning, Joh. 14: 23. een aanginge, 1 Cor. 6: 17, een zaamengroeyinge tot een lighaam, Eph. 3: 6. Eynelik vertoonense die zeer lieflyke soetigheyt, die de hongertige en dorstige ziele / upt de genietinge Christi en *z*ynner genaade gewaar wordt; niet alleen gelovende, maar ook siende en imaaekende dat de Heere goedt is, Ps. 34: 9. 1 Pet. 2: 3. Maar dat *zp* alle EENS Broodts en EENS Wyns deelagtig *zyn* / is een afbeeldinge van die vrendeliche eenigheyt, waar mede *zp* als Huysgenooten van dezelfde Huysvader, als Disgenooten van dezelfde Heplige maalydt, aan malkanderen verknocht *zyn*. Want een Broot is het, zoo *zyn* wy veele een lighaam: dewyle wy alle eenes Broodts deelagtig *zyn*. 1 Cor. 10: 17.

XXXIX. Maar ebenwel hebben *wy* in het Heplige Avontmaal wat meer als een Onderwysend Teeken. Daarenboven is het EEN SEGEL ons VERSEGELENDE Gods belofte en genaade. En wel eerstelik alle de beloften des Genaade-verbondts, die eertijds den gelovigen versgelt wierden dooz het Pascha, en alle die offermaalyden, tot welke *zp* toegelaaten wierden: Ten anderen, in het byzonder de beloften des Nieuwen Testaments, welke beter *zyn* als die oude, met welke de Vaders moesten te vreden wesen. En in desen deele is het Avontmaal der Christenen veel voortrefflicher als het Pascha der Hebreën. Dat is myn Bloedt, het Bloedt des Nieuwen Testaments, het welk voor veele vergoten wordt, tot vergevinge der sonden. Marth. 26: 28. tot een daadelicke, niet alleen een voorbeeldige versoeninge der misdadert / en tot uytwisschinge van het handschrift en lesschinge van den dorst, en genietinge van volle blydichap in volkomene vryheyt: Eynelik in het byzonderst eenige zaligmaackende goederen, 300 deses, als deses toekomstende Levens.

Der disgenooten be-
teekenen.

In het Avontmaal is ook een versegelinge van de beloften des Genaade-verbondts.

en des Nieuwen Testaments.

XL. De Goederen deses levens, die dooz het Avontmaal ons versegelt. En eeniger zaligmaa-

kende goe-
deren, soo
in dit le-
ven,

segelt worden / **zyn** voornamelyk dyle. 1. **De innigste vereeniging en Gemeenschap met Christo**, die dooz hyden volmaakt is. Indien het den Heere behaagt hadde een afgesneden deeltje zyns lichaams aan zyne Discipelen te eeten, of eenige druppelen zyns Bloeds te drinken te geven / dat zoude wel dooz zich zelve ter saligheyt niet genoegsaam geweest zyn / nochte voltrokken hebben de saligmaakende Gemeenschap met Christo, welke niet vleeschelyk, maar geestelyk is: maar nochtans souden de Discipelen daar in gehad hebben een seer haestig segel der geestelyke vereeniging. Doch nu stelt hy brood in plaate van zyn lichaam, en wyn in plaate van zyn bloed, als hy segt / dat is myn Lichaam, dat is myn Bloed, en bebreit ons dooz dit pand niet min verseekert te zyn van de Geestelyke gemeenschap aan hem / als wy zouden zyn indien wy zyn Lichaam zelve en zyn Bloed met de handen en den monde namen. 2. **De Bewaaringe, voedinge, versterkinge, en aanwas des geestelyken levens uit de gemeenschap met Christo vloeyende.** Als die gene die het Abontmaal gebruypt / onderblyd / dat dooz de genietinge des Broods en des Wyns, de krachten des lichaams vernieuwt worden; soo woijt met eenen aan de geloovende ziele te kennen gegeven / dat haar niet en zal ontbreken die genaade Christi, welke den moeden kracht geeft, en sterkte vermenigvuldigt dien, die geen krachten en heeft, Jes. 40: 29. 3. **De volle verlaadinge van alle gewenscht goed, welke de werelt aan niemant, noch ook de arme eerste beginfelen der werelt / affonderlyk van Christo, aan de oude Hebreen, hebben konnen geven.** Want de Heere Jesus roept tot de geloovigen in de aanblijdinge deeser Waartrekken: O! Alle gy dorstige, komt tot de wateren, en gy die geen geld en hebt, komt koopt en etet, ja komt koopt zonder geld, en zonder prys wyn en melk. Waarom weegt gy lieden geld uyt voor 't gene dat geen brood en is? en uwen arbeyd voor 't gene dat niet versadigen en kan? Hooret aandagtelyk na my, en etet het goede, en laat uwe ziele in vettygheyt haar verlusten, Jes. 55: 1, 2.

als in het
toekomen-
de,

XLI. Het goed des toekomenden levens, waar van Christus ons het onderpand geeft in het Abontmaal / is die alleroverbloedigste versadiging der heerlykheyt, soo in ziele, als in lichaam, welke de Psalmit beschryft / Ps. 16: 11. en 17: 15. en welke dikwils onder de gelykenisse van een Bruylofs Maaltyd voorgesteld wordt.

Eyndelyk
brengt het
gebruik
des Avont-
maals me-
de een ver-
bintenisse
tot

XLII. Eyndelyk is het Gelyke Abontmaal ten opzichte van ons een seker VERPLIGTING, waar dooz wy tot alle plichten van Godsalgheyt / soo jegens Christum, als jegens den naasten, krach-
tiglyk verbonden worden. Jegens Christum op verscheydene wyzen
1. In het gemeen, dit onderpand des Genaade-verbonds / in het
welke Christus zich aan ons verlooft, ontfangende / soo beloven, betuy-
gen / en sweeren wy daar mede / dat wy alle plichten van een kuy-
sche

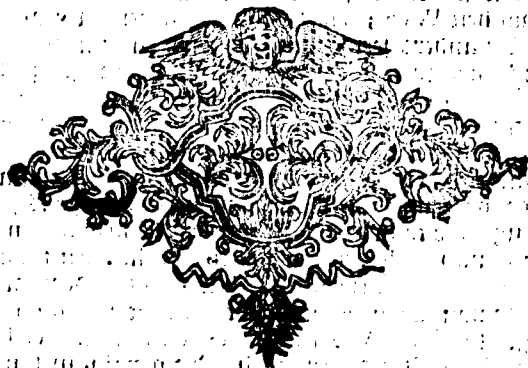
sche, getrouwe, en liefhebbende Bruydt jegens hem sullen verbullen. verschey-
 Dit helpt in deese openbaare en statelike maaltpt / tot bevesti- dene plig-
 ging van dit Geestelike huwelik ingestelt / een yder der Wilsgeuo- ten van
 ten / dooz Godt, de Engelen, en de gantsche Gemeynthe. Die gene Godsalg-
 die aan het gebruooken bzoott / en aan de uytgegote wyn derlachtig heyt je-
 is / die segt tot Christus, indien niet met duydelske woorden, en met gens Chri-
 een uytgedrukte overdenkinge desir saake / nochtans niet de inge- stum,
 wickelde kracht van zyn bedryf: Gelykertwijls ik begerrig ben / Wee-
 re / aan uw gebrooken Lighaam, en vergoren Bloedt, tot myner zalig-
 hept deelagtig te zyn: alsoo verklaarde ik weerdig te zyn / dat myn
 lighaam, niet min als dit Bzoott / in stukken gebrooken worde /
 en dat myn Bloedt, niet min als deese Wyn / uytgegoten worde /
 indien ik in de vernieuwinge van dit verbondt met quaaden geinoe-
 de / en troulooselijk u liege. 2. Daar-en-boven / nademaal in de ge-
 meynschap des Heiligen Avontmaals / de grootste en opkang on-
 gelooflike liefde des Heeren Jesu jegens ons / niet alleen ons dooz
 oogen gestelt wordt / maar ook te smaaken wordt gegeven; soo is het
 betamelijk / dat de vlammen van onse liefde jegens hem / dooz het
 gemeten van die maaltpt / alsoo wederom ontfreken worden / dat
 zyne liefde ons heplig en wonderbaar zo boven alle liefde. Op de sel-
 ve manier op welke de Bruydt de liefde haares Lieftens toemde be-
 ter te zyn als den Wyn; en zyn kussingen seer verre verheft boven
 alle dingen / die anders seer gewenscht zyn; en hem toesjupt / dat hy
 daarom van de maagden gelieft wierdt. Cant. 1: 2, 3. 3. Nademaal
 het Heilige Avontmaal opsonderlijk ingestelt is ter gedachtenisse des
 Heeren, en ter verkondinge zynes doods; soo worden de gelovigen
 dooz deszelfs gebruyk verbonden / om Christum, en het schijnelijke ly-
 den dat hy ondergaan heeft / het welke de bondigste grondslag van on-
 se hoope / en de eenige stoffe van onse vertroosting is / altpd in
 verschet geheugenisse te hebben: en om den Gekruyschten Christum
 dooz haar te houden / als een bundelken myrrhe, dat tusschen haare
 borsten vernacht, Hoogl. 1: 13. 4. Opndelijk / nademaal tot groo-
 ter versterkinge van Gemeynsaamhept / de Heere een onderling A-
 vontmaal begeert / Ik sal Avontmaal met hem houden, en hy met my.
 Openb. 3: 30. soo is 't betamelijk / dat die gene die met sulken Heer-
 lijken maaltpt van den Heere onthaalt zyn / ook bekommet zyn om
 hem wederom weerdiglijk te onthaalen: hem nodigende / dat hy tot
 sijnen hof kome, en eete sijne edele vruchten, Hoogl. 4: 16. en hem
 te drinken gevende van specerye-wyn, en van 't sap van granaat-ap-
 pelen, Hoogl. 8: 2. Dat is / hem vermaak aandoende dooz een op-
 rechte oeffening van het inwendige Christendom / welke hem soeter
 is als geperpen of honigaten met honig / of als wyn of melk.

XLIII. Opndelijk worden wy ook dooz het gebruyk des Avont- En den
 maals verbonden tot de betrachttingen van Broederlike vrede en op- naasten.
 rechte

D d d d d

rechte liefde, jegens de Broeders en de Susters, die met ons aan dezelfde tafel deelachtig zijn. Op dat men in de Gemeente onses Godts / terwyl en de Engelen het hooren en daar over ons toejuichen / met een mondt / en met een herte / singe / Siet, hoe goêdt en hoe lieflijk is het, dat Broeders ook t'samen wonen ! Ps. 133: 1. Alsoo heeft ons de Apostolische Kerke voorgegaan. En dagelijks cendragtelijk in den tempel volherdende, en van Huys tot Huys Broodt breekende, aten sy te samen met verheuginge en eenvoudigheyt des herten. Handel. 2: 46. Hier toe diende die Heilige kusse, waar mede sy doorgaans haar vreedzaamheyt aan alle verklaarden ; waar van in de Schrifture dikwils gewag gemaakt wordt / en welkers gebuyk / insonderheyt in deese plegtelykheden des Avontmaals / onder de Christenen eenigen tyd lang is in een eenvoudige onderhoudinge geweest. Godt maake dat wy dit Geestelyke Avontmaal alsoo bieren op der Aarde / dat wy eeuwiglyk met Christo maaldyt houden in de Hemelen.

A M E N.

R E.

R E G I S T E R

Der Texten die in dit Boeck
verklaert worden.

Cap.	Verf. Genes.	Pag.	Cap.	Verf. Numer.	Pag.
2:	2.	92, 93	14:	21.	57
	16, 17.	29, 30	18:	19.	5
	17.	44	23:	9.	453
3:	14, 17.	565		Deuteron.	
	19.	46	5:	2, 3.	298
	20.	579	18:	15, 18.	859
	21.	669	26:	17.	9
4:	1.	582	29:	12.	7
	25.	585		19.	851
	26.	585		21.	7
5:	29.	587		Josua.	
6:	3.	691	24:	19.	60
9:	12, 16.	703		2 Koning.	
	26, 27.	594	23:	25.	502
17:	14.	712		2 Chronic.	
18:	1, 2.	602	13:	5.	1
25:	23.	612	15:	12.	502
49:	10.	613		Job.	
	18.	271	7:	20.	616
	21.	614	19:	25, 27.	271
	Exod.		22:	25.	697
14:	22.	425	33:	23, 24.	146, 617
19:	5.	455		Pfalm.	
24:	8.	5	5:	5, 6, 7.	59
34:	14.	56	16:	2.	140
	Levit.		19:	2, 3, 15.	325
19:	3.	60	27:	8.	177
16:	5.	976	40:	7, 8, 9.	173
		Dddd			45

R E G I S T E R

Cap.	Verf.	Pag.	Cap.	Verf.	Pag.
45:	8.	159	13:	11.	57
	14.	475	17:	8.	511
50:	5.	4	30:	21.	135, 172
	21.	59	31:	22.	165
51:	13.	524		31, 34.	865
69:	6.	177	32:	38, 39, 40.	517
	29.	316	33:	20.	3
78:	15, 16.	778	34:	13, 14.	3
	23, 24.	762		18, 19, 20.	5
103:	14.	46		Ezech.	
106:	30, 31.	378	44:	9.	723
110:	3.	475	47:	12.	74
	4.	871		Dani.	
	Ecclef.		9:	26.	850, 876
12:	7.	544	10:	13.	147
	Cantic.		12:	2.	273
1:	9.	476		3.	377
4:	16.	947		Hofe.	
8:	2.	947	6:	6.	877
	Jesai.			Mich.	
15:	16.	60	7:	3.	461
27:	5.	361		Zachar.	
28:	21.	63	3:	9.	208
38:	14.	135	6:	13.	135
43:	7.	94, 97	9:	11.	853
50:	8.	249	10:	3.	478
53:	5.	176		Malach.	
54:	9.	703	2:	15.	101
	10.	516		Marth.	
58:	7.	933	3:	11.	442
59:	21, 22.	894	15:	17.	861
63:	10.	525	11:	11.	849
	Jerem.		16:	18.	520
3:	11.	379	19:	14.	940
	16, 17.	868	22:	31, 32.	267
5:	9, 29.	62	24:	24.	514
					25

R E G I S T E R.

Cap.	Verf.	Pag.	Cap.	Verf.	Pag.
25:	34.	306	4:	16.	835
	41.	53	5:	12.	113
26:	28.	945		16, 19.	178
	29.	929	6:	2.	464
28:	19, 20.	918	7:	23.	463
	Luc.		8:	2.	388
3:	38.	426		3.	34, 186
15:	7.	503		4.	388
16:	22.	551		15, 16, 444, 820,	854
20:	38.	547		30.	173
23:	43.	550	11:	25, 26, 27.	866, 891
	Johan.		14:	23.	480
1:	13.	427		1 Cor.	
	29.	236	6:	11.	379
3:	5.	349	10:	1, 2.	753
5:	39.	266	11:	20.	925
6:	51.	232		26, 27, 28, 29.	938
	53.	941	15:	19, 30, 31, 32.	549
10:	15, 16, 28.	239		50.	558
	29.	515		2 Cor.	
14:	16, 17.	524	1:	21, 22.	529
17:	18, 20.	519	3:	13.	840
	Actor.		5:	1.	550
2:	38, 39.	921		9.	476
	42.	933		19.	235
4:	12.	278	8:	16.	332
10:	47.	922		Ephes.	
15:	11.	276	1:	13.	528
	15, 17.	899	2:	1, 2.	336
20:	28.	236	4:	24.	15
	7.	933		Gal.	
21:	21.	722	3:	6, 7, 8.	608
	Rom.			10.	832
1:	32.	62		16, 17.	134, 608
3:	24.	387		23.	280
	25.	222	4:	4, 5, 6, 7.	433
4:	13.	435		3, 9.	842
					Phi.

Ddddd 3

R E G I S T E R.

Cap.	Vers.	Page.	Cap.	Vers.	Page.
	Philipp.				
1:	23:	544, 548	2:	15:	178
2:	9:	158	10:	18:	297
4:	3:	304		1:	824
	Colof.		11:	20:	186
2:	11, 12:	923		1:	157
2:	14:	844		6:	479
3:	3:	528	13:	10:	270
	10:	15		2:	604
	2 Thess.			8:	277
2:	13:	311	2:	Jac:	
	1 Tim.			21:	380
1:	9:	25	1:	1 Petr.	
2:	4, 6:	231		5:	518
	14:	105		19:	839
3:	16:	249	2:	23:	349
	2 Tim.			9:	455
13:	9:	308	3:	24:	188
	10:	275		19, 20:	590
2:	13:	56		21:	910
	19:	530		2 Petr.	
	Tit.		1:	3:	537
13:	2:	310	2:	1:	509
2:	11:	240		5:	590
7:	14:	455	2:	1 Johan.	
3:	7:	375		2:	235
	Hebr.			Jude:	
2:	3:	275, 801		7:	53
2:	5:	825		14, 15:	585
7:	1, 10:	807	4:	Apoc.	
	10:	185	7:	3:	705
6:	16:	161	10:	2, 3:	456
7:	6:	225	13:	1:	705
8:	22:	134	14:	8:	307
	6:	275	22:	13:	548
9:	4:	772		2:	76
	8:	276		11:	375

BLAD-

B L A D - W Y S E R

Van de Hoofd-stukken die in dit Boek
vervat zyn.

Hoofd-stuk.	Pag.
I. An de verbonden Gods in 't gemeen.	1
II. Van de Bondt-genoten in 't Werk-verbond.	11
III. Van de Wet des Werk-verbonds.	21
IV. Van de beloften des Werk-verbonds.	33
V. Van de straf-dreygingen des Werk-verbonds.	44
VI. Van de Sacramenten des Werk-verbonds.	68
VII. Van den Eersten Sabbat.	81
VIII. Van de schendinge des Werk-verbonds aan 's menschen zyde.	100
IX. Van de afschaffinge des Werk-verbonds aan Gods zyde.	118

Tweede Boek.

Hoofd-stuk.	Pag.
I. Nleyding tot de verhandelinge van het genada-verbond.	139
II. Van het verdrag tusschen God den Vader en de Soen.	133
III. De Nature van dit verdrag word verklaart.	145
IV. Van de persoon des Borgs.	167
V. Van het Borgschap en voldoeninge Christi.	177
VI. Van de voldoende lydingen Christi.	181
VII. Van de vruchten der voldoeninge.	205
VIII. Van de noodsaakelykheyt der voldoeninge Christi.	217
IX. Voor welke Christus borge geworden is en voldaan heeft.	228
X. Hoe Christus de Sacramenten gebruykt heeft.	244

Derde Boek.

Hoofd-stuk.	Pag.
I. An het verbond Gods met de uytverkorene.	255
II. Van de Eenheit des genaden-verbonds ten opzichte van 't wesen der saaken.	265
III. Van	

B L A D - W Y Z E R.

III.	<i>Van de verscheyden Bedelingen des Genaden-verbonds.</i>	281
IV.	<i>Van de verkiefsinge.</i>	300
V.	<i>Van de Roepinge.</i>	321
VI.	<i>Van de Wedergeboorte.</i>	334
VII.	<i>Van het Geloove.</i>	352
VIII.	<i>Van de Regtverdigmaakinge.</i>	370
IX.	<i>Van de Geestelyke Vrede.</i>	410
X.	<i>Van de aanneming tot Kinderen.</i>	424
XI.	<i>Van de Geest der aanneming tot Kinderen.</i>	439
XII.	<i>Van de Heyligmaakinge.</i>	452
XIII.	<i>Van de Bewaringe.</i>	508
XIV.	<i>Van de Heerlykmaakinge.</i>	536

Vierde Boek.

Hoofd-stuk.	Pag.
I. V <i>An de Leere der zaligheyt in de eerste leeftyt der Wereld.</i>	564
II. <i>Leere der genade onder Noach.</i>	587
III. <i>Leere der genade onder Abraham tot Moses.</i>	601
IV. <i>Van de tien Woorden.</i>	623
V. <i>Van de Leere der Propheten.</i>	650
VI. <i>Van de voorbeelden.</i>	651
VII. <i>Van de Sacramenten der genade tot op Abraham toe.</i>	694
VIII. <i>Van de Besnydenisse.</i>	707
IX. <i>Van het Pascha.</i>	725
X. <i>Van de Extraordinaire Sacramenten in de Woestyne.</i>	748
XI. <i>Van de Goederen des O. T.</i>	785
XII. <i>Van de onvolmaaktbeden den O. T. niet na waarbeyt toegeschreven.</i>	795
XIII. <i>Van de dingen die waarlyk onder het O. T. ontbroken hebben.</i>	837
XIV. <i>Van de verouderinge des O. T.</i>	854
XV. <i>Van de Goederen des N. T.</i>	883
XVI. <i>Van den Doop.</i>	900
XVII. <i>Van het Heylige Avontmaal.</i>	925

B L A D -

BLAD-WYSER

Der voornaamste saaken , die in dit Boek vervat zyn.

A.

 Aron was een voorbeeld Christi.	668
in zyn Kleedren , Staf , Offerhanden en Voorbid-	669
dingen,	683
in het Heyligdom in te gaan.	441
Abba Vader wat beteekent.	709
de Abrahamiten waren verbonden tot de besnydenis.	37
of Adam in den Hemel of Paradys soude geleest hebben?	91
Adam en God maakten het werk-verbond.	11
is van God geschapen, en hoe?	12
hadde kennis van de Drie-eenheyd.	14
heeft veel door openbaring geleerd.	18
konde Gods Beelt behouden.	19
was het Hooft der Menschen door natuur en verbond.	32
was voor den val geen aangenomen Soon.	20
om hem mogt God ons straffen.	101
heeft eerst gesondigt. Hoe?	105
is met Eva verleid geweest.	117
Adams eerste sonde is ons toegerekent.	106
zyn val was voorkent en voor verordineert.	113
met zyn val zyn alle menschen gevallen.	426
Adam was een Kint Gods door de scheppinge.	19
de eerste gestelt tegen den tweeden.	469
Aandoen den nieuwen Mensch. Wat?	434
Aanneming der Kinderen wat,	441
wat liet begrypt,	441
is overvloediger in 't N. T. als in het O. T.	361
Aanneming van Christus wat,	6
een Aankondiging van straffen is in het verbond.	108
Afhanging aller dingen van de eerste oorzaak hoe,	109
is ook in het werken,	111
bewyst geen verbinding tot onmogelykheid,	112
hoewel den mensch moest zondigen,	112
maakt God geen oorzaak der zonden.	113, 126.
Afschaffing van 't werk-verbond, wat?	afge-
Eccccc	

Afgefondert land wat,	681
Azazel wort beteikent,	678
Alles is goed door het geloove,	479
Alle geregtheid heeft Christus verruit,	177
Alleen voor de Geloovige heeft Christus geleden,	238
voor alle te lyden was Gods nog Christi wil.	241
Alle beteikent ook vele,	273
aan de Almagtigheid Gods magmen niet twyfelden.	217
Arke des verbonds wat,	670
beteikende Christum en zyn gemaakte ,	671
was niet in den tweeden tempel,	675
was het middel-punt der Ceremonien,	868
deffels vernietiging wort voorlegt,	868
sal nooit herstelt werden.	870
Avontmaal Christi wat beteikent,	253, 942
waarom soo genaamt,	939
wert den Kinderen ten onrechte gegeven,	940
versegelt Goederen van dit leven, welke?	946
en van 't toekoomende leven,	946
leyt ons tot verscheide pligten der Godsaligheid.	946
ontrent God en ons selve,	947
en ontrent onsen naasten.	947

B.

B ekeeringe is den Rechtveerdigen niet van nooden.	504
krygen wy van Godt om Christum.	213
Bekeerde Sondaars verwecken blydschap in den Hemel. Hoe?	504
't Beding van Gods Verbondt is gehoorzaamheid.	643
hebben de Israëlitzen aangenomen.	644
Bedreyging van straf is onveranderlyk.	125
't Beeld Gods is onveranderlyk.	15
Begreep Verstand en wille, en ontfangkheid der Ziele.	18
Bestond in rechtschaapenheid.	15
konde van den Menfche bewaart werden.	19
Beloften waren in het Werk-verbondt.	33
die in Gods genietinge en het leven bestonden.	34
vloejen uyt Gods wille.	38
die grooter dingen bevatten als Adam hadde.	41
Beloften Gods in het genaden-verbondt.	257
verschillen in het genaden- en werke-verbond.	258
Beloften Gods aan Christus als Mensch welke.	247
zyn door de Sacramenten versegelt.	248
waren oorfaak van Christi wyfpreekinge.	249
Beloften Christi in het genaden-verbond, welke.	248
zyn door de Sacramenten bevestig.	250

BLADWYSER.

de Beloften in het genade-verbond zyn tweezydig.	261
zyn alle op geen voorwaarden.	263
zyn in het N. Test. beter als in het O. Test.	275
Beloften voor de tyden der Eeuwen.	310
stellen de eeuwigheyd voor uyt.	311
Beloften aan Abraham gedaan, welke.	608
aan Jacob en Juda.	613
die tegen de Ceremonien stryden, welke.	878
Belydenis van sonden was in de offerhande.	701
Befnering der Posten in 't Pascha.	744
Befnyt over de uytverkoorende is onveranderlyk.	315
Befnydenisse Christi, wat.	244, 251
de Befnydenisse was een jock.	295
deffels uysterlyck bedryf.	702
deffels werktuyg.	708
instellinge.	708
wierdt van andere volkeren aengenoomen.	710
wert den vrouwen qualyck opgedrongen.	712
was nootfakelyck.	712
van wie bedient.	714
wat beteykent.	716
was aan het O. Test. gebonden en is afgeschaft.	718
is bekeerde Joden niet nuttig.	721
Befnydenisse des herten, wat.	804
't Bevel des geloofs verbint alle.	330
Bevestigingen van 't verbond zyn de Sacramenten.	244
Bewaringe der Heyligen.	509
in Bewaaring van heyligheyd bestaat de proefwet.	31
Bewys der faken wat.	358
Bileam heeft van de Messias voorseyt.	745
deffels lofytelen.	620
Bittere sausen in het Pascha, wat.	620
de Bock was een voorbeeldt Christi.	681, 690
de Boeken Gods zyn verscheyden.	302
in deselve in te schryven, wat.	303
uyt dezelve uytgewist te werden.	316
Boom des leevens, wat.	74
pligten daer ontrent.	76
Boom der kennis, wat.	19, 76
de Borgerlycke wet was Christus onderworpen.	148
Borge wat beteykent.	161
moest mensch zyn.	161
moest heylig zyn.	164
moest Sone des Menschen zyn en van een Maegt.	165
	moest

B L A D - W Y S E R.

moest ware God zyn.	167
is de Zoon Gods Jesus Christus.	168
Brood en Wyn zyn waarteekenen in 't Avontmaal.	926
of gedeefemt of ongedeefemt Broodt moet zyn.	927
komt overeen met Christi lighzaam.	943
C.	
C anaan is Japhet tot een knecht gegeven.	599
Canaan was een vermakelyk Land.	788
is het Landt des Heeren genaamt.	788
is voor niet gegeven, en met arbeydt verkregen.	789
Ceremonien des O. Test. vertoonen de Messias.	652
op den dag der verfoeninge.	676
waren een deekkleet.	840
quamen met het voorhangfel over een.	841
deffelfs wetten steunden op Gods wil.	855
werden achter de zedelyke Wet gefet.	855
was Christus als Israëlyt onderworpen.	148
waren wylyk ingestelt en afgeschafft.	856
waren met bepaling aan een volk gegeven.	857
verbinden de Christenen nu niet meer.	879
Cherubinen beteykenen Engelen, geen menschen.	673
Christus noemt den Vader zyn God.	138
heeft voor ons konnen voldoen.	174
als Middelaar was minder als de Vader.	152
heeft voor ons voldaan.	153
moest Borge zyn om des Vaders wil.	175
heeft de geheele Wet vervult.	175
konde voor ons gestraft werden.	176
heeft de Sacramenten genoten.	244
heeft alle gerechtigheyd vervult.	177
heeft alles voor ons geleden.	181
heeft meer geleden als aan het Kruys.	196
is van geboorte Priester geweest.	198
is van de geboorte een Offerhande geweest.	198
bemide als mensch alle menschen.	229
verdient de Weder-geboorte.	348
is oorzaak der Regtveerdigmaking.	371
heeft alles tot Regtveerdigheyd voldaan.	382
heeft door zyn Sterven voldaan.	397
is Regter in het laatste Oordeel.	399
sal de vrome uyt de werken Heylig verklaren.	400
werkt de Heyligmaking.	471
is ons tot een voorbeeld gestelt.	488
is het Saat der Vrouwe, niet Adams.	573
	heeft

BLAD-WYSER.

heeft de Duivel den kop vermorfelt.	575
is de ziele des Ouden Testaments.	651
is van de oude gefogt in fchaduwen.	652
Christus komt met den Bok Azazel over een.	691
moet met den Geloove aangenomen werden.	744
verloft de zyne van den vloek des werk-verbonds.	834
heeft felve den vloek ondergaan.	834
Christi voorfpraak even na den Val. hoe?	146
aanneming des vlees is het eynde van den raad des vredes.	147
wille was het niet voor alle te lyden.	241
voldoening is genoegzaam.	179
lyden in Getfemane.	188
lyden is al Rigtelyk geweest.	194
regtveerdigheyd is onfe.	216
voldoening was nootfakelyk.	217
en voor alle genoegzaam.	229
gerechtigheyd is volmaakt.	386
Navolging is een middel tot Heyligheid.	493
Christum betaamde het de Sacramenten te gebruyken.	246
in Christo is Saligheid voor 't O. Test. en het Nieuwe.	279
Christendoms verborgentheid, welke?	170
Christelyke deugden onderscheyden van de Heydensche.	478
haar eynde.	488
haar regelmate.	484
vryheid is een goet des N. Test. meer als des O. Test.	890
Confcientie vertoont ons onfen Staat.	447
fchryft den Mensch wetten voor.	22
D.	
Daden Christi in 't Avontmaal.	932
der disgenooten.	937, 944
Daden van Gods liefde. welke?	449
David is door Overspel niet afgevallen.	523
een Dekkleet is op Moſis aangeſigt gelegd.	635
de Deugden der Heydenen ſpruyten uyt de natuur.	478
verſchillen van de Chriſtelyke.	478
Der ſelven regel.	483
Διςτρίτης verſchilt van Κύριος.	509
Dienſt der Engelen in de wet-geving. hoe?	626
Moſis in de ſelve.	627
De Dienſtknechten Gods zyn van God geteykent.	456
Der Dingen goetheid hangt niet altyd aan Gods wil.	29
Der Diſcipulen naam is in den Hemel geſchreven.	304
De Doorgang door de Roodde Zee was een Sacrament.	748
De Dood is in de ſtraf bedreiginge begrepen.	44
Eeeee 3	begrypt

B L A D - W Y S E R.

begrypt de Lighamelyke Dood.	45
begrypt ook Ellenden des Levens.	48
is ook Geestelyk en Eeuwig.	49
de Dood Christi is Lighamelyk en Geestelyk geweest.	201
tegen Arminius.	211
Der Dooden opstanding is van Job voorsegt.	271
en van Daniel.	273
wat de Doop Christi beteykende.	252
wat Doorsnyding der Offerhande beteykende.	4
Dompelinge in den Doop geoorloft.	905
Dryeenheid is van Adam gekent.	12
heeft sig in de Scheppinge vertoont.	13
desselfs huyshouding in het genade-verbondt.	145, 357
is aan Abraham verichenen.	602
is van Abraham als een aangesprooken.	603
De Dreygemeten zyn niet uyt het genade-verbondt.	264
maar zyn alle uyt de Wet.	264
Drunkene te doen tot de Dorstige. wat?	851
De Duyvel was de Slange den Bedrieger.	101
leerde eerst twyffelen.	103
verandert de dreygemeten in beloften.	103
riep God tot een Getuyge aan.	104
hadde magt om Christum te quellen.	195
desselfs slaaf is een sondig mensch.	130
is in de Slange veroordeelt.	563
wert een Slange genaamt.	566
is tot de eeuwige Dood toebereyd.	566
heeft Christus de versenen vernorselt.	575
Doop hadt voor Johannes geen Godlyke instelling.	903
van Johannes, was niet een Sacrament des N. T.	904
wert bequameelyk door besprenging bedient.	906
die geschiet eens of driemaal.	908
is aan geen Formulier van woorden gebonden.	909
wat beteykent.	910
is gekomen in de plaats van de Besnydenis.	923
wat in de naam des Vaders &c. in heeft.	919
Johannis komt met Christi Doop over een.	905
E.	
E Delmoedige geeft, wat.	474
Eedswearing is een bevestiging van 't verbond.	244
wat het Eerste Euangelium zy.	365
Eerste goed den Menschen belooft.	367
d'Eerste Scheppinge is een voorbeeld der Herscheppinge.	655
Eeten het stof der Aarden, wat.	865
	Eeuwi-

BLAD-WYSER.

Eeuwige straffen vloezen uyt Gods Natuur.	65
bestaan ook in gevoelen.	67
Een Heerlykheid zyn beloften van 't genade-verbond.	257
Eerst heeft Adam gefondigt. hoe?	101
Eerste fonde Adams is onfe, en waarom.	117
Eerste oorzaak, fiet Afhanginge.	
d'Eerste Sabbath was een Sacrament.	801
was geen voorverhaal.	82
waar in fy bestond.	83
wat beteykent.	86
het Eeuwige leven is een belofte van 't Werk-verbond.	35
vloeit uyt Gods goedheid.	42
vereycht volkomen gehoorsaamheid.	125
is onder beyde de Verbonden beloofd.	266
hebben de Patriarchen verwagt.	270
Eygen voordeel is niet verboden.	482
't Kynde der Chriftelyke deugden. wat?	487
Eyfching van gehoorsaamheid is geen straf.	121
den Engel vertroofte Chriftum in Getfemane.	203
der Engelen val bedorf den Hemel niet.	98
den Engel wert van Abraham nym genaamt.	604
d'Engelen zyn dienaaren Gods in de wetgeving.	625
zyn kinderen Gods.	476
Erfgenamen der Belofte in 't Evangelium.	577
Eva is na den Val alfof genaamt.	579
wat dat beteykent.	580
Rabbinen hier ontreut wederleyd.	580
Evangelium des Koningryks wat.	885
G.	
Gaan op den buyk, wat beteykent.	568
Gaftmalen plegen in het maken van verbonden te gefchieden.	4
Gebreckelykheid des Ouden Testaments is Gods niet onbetzaamlyk.	
bestaat.	837
in Duyfterheyd.	839
in Geftrengheyd.	841
in Dienfthaarheid der Ceremonien.	842
in den Geest der Dienfthaarheyd.	845
in een Dorft naar een beter ftat.	850
in een kleinder maate der Genaden.	847
Geboden van Deugtfamheid verbinden alle.	637
der Wet ftonden op twee Tafelen. hoe?	632
Gebruyk der wet is volftrekt of betreckelyk.	640
Gedaante Gods is niet gezien in de Wetgeving.	631
Geestelyke Dood, wat.	49
heeft	heeft

B L A D - W Y S E R .

heeft zyne trappen.	344
de Geest der Wedergeboorte is verborgen.	345
der dienftbaarhejd is een gebrek des O. Test.	345
is niet alleen des Ouden Testaments.	321
verschilt van den heyligmakenden Geest.	322
onderwierp de vrome het vleeschlyke gebod.	346
was een gave Gods.	346
Geestelyke vrede is geen Vleeschelyke sorgelooshejd.	423
Geest der aanneminge tot kinderen.	439
heeft in 't O. Test. geweest.	423
verschilt van den Geest der Dienftbaarhejd.	439
is allen Geloovigen gemeen.	439
werkt verferkerthejd en gehoorzaamhejd der liefde en verwachting der Erffenisfe.	440, 441
Geest beteykent ook Conscientie.	446
Geestelyke kinderen Abrahams zyn uyt Geloove.	835
Geestelyke Beduydenisse der Sundvloed en Duyve.	662, 663
Geestelyke Beduydenisse der Kerkgebruyken in den Doop.	913
Gehoorzaamheys eys is geen straf.	121
wert vereyscht tot het Eeuwig leven.	125
tot deselve zyn ook fondaars verbonden.	118
Adams gaf recht tot loon.	32
Gelyk , wat beteykent.	503
't Geloove is geen eygendyke Voorwaarde in 't Genade-verbond.	215
begrypt kennisse, en liefde.	354 359
en toestemming.	356
maakt ons Christi deelachtig.	363
is Historisch.	364
is Tydelyk.	365
is een middel der Regtveerdighejdt.	390
maakt ons Gode deelachtig.	399
maakt alles goed.	979
Abrahams tot Regtveerdighejt gerekent.	411
Geloovige des N. Test. zyn sonder rugtmeeft.	431
werden in de Verborgenthejt des Vaders onderwefen.	432
Geloovige des N. Test. hebben een vryen toegang tot Godt.	432
werden tot de Geestelyke Erffenis geroepen.	432
werden kinderen Gods genaamt by uytmenethejt.	433
Geloovige zyn in Christi opftandinge vry verklaart.	397
is na den val Salighejd toegeseyt.	397
kennen van God eyschen om Christus.	214
zyn in haar selven swak.	510

hebben

BLAD-WYSER.

hebben het Geestelyk leven altyd.	511
zyn fomtyds van goede daden ontbloom.	512
konnen niet afvallen.	512
zyn geroepen tot Heerlykmaking.	538
de Gemeenschap in 't genade-verbond is in en uytwendig.	257
Gemeenschap hebben wy met Christus door 't Geloove.	279
de Gemeenschap Christi is in de Kerk.	747
Gemeene geboden konnen aangedrongen werden.	638
Gemeynte wert door Schapen beteikent.	237
De gemeynte sal God onmiddelyk genieten.	560
de Genade Godts is oorzaak van den vrede.	412
't Genaden-verbond bied God aan den Mensch.	256
Genade is een belofte van 't Genade-verbond.	257
en Heerlykheid verschillen.	257
't Genade-verbond is een Testament.	259
heeft geen eigentlyke voorwaarden.	258
en Werk-verbonds beloften verschillen.	258
is een Verbond met de Borge.	261
begrypt Geloove.	263
heeft geen Dreygementen.	263
is eenig.	265
heeft Zaligmaker, Zaligheyt en Gelove.	266
hoe verdeelt.	281
heeft zyne Goederen.	300
wert beschreven.	132, 9
begrypt een verdrag met Vader en Soon.	133
volgt na het Werk-verbond.	131
wert ook een Raad des Vreedes genaamt.	136
De Genietinge Godts vloeit uit zyn Goedheid.	40
Genoegzaamheid der voldoening.	179
bevryd ons niet van Gehoorzaamheid.	180
Geruste Conscientie is den Ouden toegezeyt.	823
Spruyt uyt de Borgtogt Christi.	824
tot Gerechtigheyt is Pineas daad gereekent.	378
Gesteltenissen in de Disgenooten vereyscht.	938
Getuigenisse aller Propheten van Christus.	650
Gewoonte der Bohemers gepresen.	924
Glans van Mosis Aangesigte.	635
Glandula Pinealis is geen oorzaak van de onvolmaaktheid.	499
God reykent zyne knechten.	456
bewaart de Heiligen.	508
is de wetgever.	624
antwoorde meer als versogt wierd fomtyds.	861
is den Mensch niet schuldig.	38
F f f f f f	kan

B L A D - W Y S E R.

kan de onnossele niet straffen.	39
moest de Middelaar zyn.	167
maakte met Adam 't Werk-verbond.	11
God heeft in de Schepping sig Drie-eenig vertoont.	12, 13
mag de menschen om Adam straffen.	20
moet gebieden hem te lieven.	27
Geeft Genade, Geloove en Bekeeringe.	213
kan niet doen tegen sijn volmaaktheden.	217
betoont sijn Regt in de Voldoeninge.	218
van iemand te zyn begrypt het leven,	267
is der Patriarchen God geweest.	268
werkt de Wedergeboorte.	348
is oorzaak der Regtveerdigmakinge.	371
is voldaan door Christi Dood.	397
Godts Natuur vereyft straffen.	56
goedheid belooft het eeuwig leven.	42
Ruste, siet Ruste.	
voorsienigheidt, siet Voorsienigheidt.	
goedheid vereyft Godts genietinge.	40
Verbondt, siet Verbondt.	
wil maakt niet de natuurlyke Wet.	26
liefde maakt liefde des Naasten.	28
Beeld, siet Beeld.	
Goddelyk Testament, wat	434
Goddelloose hebben eeuwige pynen. siet Pynen.	53
Godtsalige hebben de Dood afgebeden.	829
Godtsaligheidt waar in bestaat.	454
Goederen des O. Test. zyn Israëls verkiefing en Canaan.	785
der Geloovige na dit leven. Welke?	556
des Testaments zyn de besittinge des Wereldts.	435
en Geestelyk Koningryk, en Godt selve.	437
des Nieuwen Testaments. welke?	883
van 't Genaden-verbondt.	300
Goedheid der dingen hangt niet altydt aan Godts wil.	29
Goede Conscientie werdt in den Doop beloofd.	912
Goël is aan Israël beloofd geweest.	895
Sal de ongerechtigheden Jacobs afwenden.	895
H.	
de H aastinge tot Christi gemeenschap is noodig.	747
de H antboömen der Arke beteykenden Christus.	674
Habel was een voorbeeld van Christi vernieting.	658
een Handt-schrift is den Vaderen afgeeyft.	811
wat Heerlykmakinge zy en begrypt.	538
werdt gevoegt met Godts Heerlykheidt.	536
	Heer-

B L A D - W Y S E R.

Heerlykheytd der Kercken-dienaars in 't toekomende.	562
de Heerschappye der Engelen over de Menschen.	825
Heerlykheytd en genade verschillen.	257
een Heere Davids was de Messias.	874
Heyligheytd is een Cieraad.	452
de Heydenen sullen geroepen werden onder de Messias.	878
de Heydenen zyn gehouden aan de Wet der Nature.	637
sullen met de Joden deselve Wet hebben.	879
Heylige Maelytd wat beteyckent.	701
Geest is in de Uytverkorene en werckt daer.	524
Heyligen werden by Paerden vergeleken.	476
Heyligheytd en Regtveerdigheytd verschillen.	16
en Heerschappye was in Gods Beeld.	18
Heyliging Gods van den Sabbath. hoe?	84
Heyligmaking hoord niet onder Regtveerdigmaking.	374
wat Helle beteyckent.	521
den Hemel wordt het Paradys genaemt.	71
of Adam in deselve geleest zou hebben?	37
is niet bedorven door der Engelen val.	98
desselfs leven verwagteden de Patriarchen.	268
Henog was een voorbeeld van Christus.	659
Historisch Geloove , wat.	364
vervulling van Jacob en Esau.	613
Hoedanigheytd van Christi Koningryck.	622
Het hooft der Menschen was Adam.	19
of de Hoope van Christus te sien verweckte vreeze des Doods in de Ge-	
loovige.	829
Huyshouding der Drie-eenheytd in 't Scheppen.	14
in 't Genaden-verbond.	257
I.	
Jacob beteyckent het Joodsche volck.	894
Japhet waerom soo genaamt.	595
heeft in de Tenten Sems gewoond.	597
Jesus , siet Christus.	
Iemands God te zyn wat beteyckent.	267
Inklevende Heyligheytd is Regtvaardigheytds begin.	380
Ingang van Pharao in 't Roode Meer. wat beteyckent?	756
Ingeschapene Wet is die der 10 Geboden.	24
de Joden dragen der Geloovigen zonden niet.	689
Inhoudt der Thien Woorden.	637
Inschryving der wet is een goet des N. Test.	807
Invoering van 't N. Test. is de bevestiging van 't O. Test.	867
Inwendige Roeping , wat.	331
geschiet door Hert verandering.	331
F f f f f 2	
	belet

B L A D - W Y S E R :

belet niet den vryen wil.	332
Inwyinge der Jode-genooten hoe gefchiedt.	903
Job noemt Godt יְהוָה. waerom.	616
Isaak is geweest een voorbeeld Christi,	663
en der Gemeynthe.	665
Israëlitis Verbondt is geen Werck-verbond, maer is van 't Volck soo	646
aengenomen.	647
is geen Genade-verbond geweest.	648
is een Nationael Verbond geweest.	753
Israëlitzen waren onder de Wolke. hoe?	753
zyn onder de Wolke gedoopt en in de Zee.	757
de Schelfzee wat beteykent.	751
of se regt door de Zee gegaan zyn.	
K.	
K ains naam-geving werdt verklaart.	582
Kastydinge van een Vader verschilt van Richters straf.	192
Kennis wert in 't Gelove vereyft.	354
is somwylen seer ingewikkelt.	355
Kentekenen der Kinderen Godts.	447
Kerk-gewoonten behoorden tot het O. Test.	790
waren weldaden aan Israël.	790
zyn van de Godtzalige by-gewoont.	791
waren segelen der Genade.	791
de Kinder-doopt is in de Schrift gegronde.	920
Kinderen maken een deel der Gemeynthe.	922
Klievinge van 't Water was een Mirakel.	750
deffelfs gedachtenis is bewaart van Heidenen.	751
Kopere Slange wat beteykent.	780
was een Sacrament.	79
was een voorbeeldt Christi.	782
Kruyke met Man was een voorbeeldt Christi.	676
het Kruys wert versoeninge toegeschreven.	197.
L.	
L amech heeft hem in Noë geboorte getrooft.	588
Langleventheid der Vaderen, waar toe.	600
was een Pand van 't Eeuwig leven.	829
Leere der Genade onder Noach.	587
onder Abraham.	601
der Voorbestemming is Isaak verklaard.	612
des Werk-verbondts herhaald Moses aan Sinai.	644
der Rechtveerdigmaking is nuttig.	370
Leuning op Christus, wat.	361
Lighamelyke beloften zyn aan Abraham gedaan.	611
en Geestelyke Doodt heeft Christus ondergaan.	201
	het

B L A D - W Y S E R.

het Lighaem sal verheerlyckt werden.	557
Liefde tot Godt werckt in de Heyligen:	481
is de derde daedt des Geloofs.	359
aen Godt te betoonen moet Godt gebieden.	27
des Naesten vloeyt uyt Godts Liefde.	28
het Lyden Christi is aengekondigt.	176
is voor ons voldoende.	181
in Getzemane.	188
na Arminii gevoelen.	210
is niet voor alle geweest.	241
de Luyster des Levitischen Priesterdoms is vergaan	875
M.	
Maimonides verklaert.	540
Makers van 't Genaede-verbondt zyn Vader en Zoon.	133
van 't Werck-verbondt zyn Godt met Adam.	11
Maniere Gods om vrede te maken met ons.	411
Manna beteyckent by de Hebreëen niet wat.	758
der Israëlitē was Natuurlyck.	760
hadden boven natuurlyke oorsaecken.	761
hadde miraculeuse omstandigheden.	762
hadde Godt als Oorsaeck.	762
wierdt door den Dienst der Engelen gegeven.	763
wordt Broodt der Abbarim genaamt.	763
is door den Dienst Moyses gegeven.	764
hoe van Gedaente.	764
hoe van Verwe.	765
hoe van Smaeck.	766
plaats, tyd en pligten daer ontrent gebruyckt.	768
mate deffels.	770
moest niet over gehouden werden.	770
moest voor den Sabbath dubbelt zyn.	771
stond in de Arcke.	771
ontrent dit begongen de Israëlitē zonden.	773
was een Sacrament.	773
Melchizedeck is een eygen Naem.	875
Menschen ruste, siet Ruste.	
aen Menschen is Godt niet schuldig	38
als zondaers biēt Godt 't Genade-verbondt.	256
Menschen zyn in Adam gevallen.	113
zyn door de zonde slaven.	130
Natuur vereyft een Wet.	25
zyn onvolmaeckt. Waerom?	499
Messias wordt genaemt een uyt Duyfent.	617
een Engel, een Uytlegger.	618
F f f f f 3	een

B L A D W Y S E R

een Verloffer.	618
bevredigt en verloft de fyne.	619
is niet gekomen om de Wet t'ontbinden.	864
is volmaect door lyden en is opgenomen in Heerlickheyt.	884
Middel tot bevordering der Heyligheydt.	491
tot de gemeenfchap des Euangeliums.	578
Middelaar was als menfch onder de Zedelycke en Goddelycke Wet.	148
en aen de Ceremonien als Ifraëlyt.	148
Was als Godt onder geen Wet.	147
Was als Godt en Menfch onder de Wet.	149
was als Middelaar minder als de Vader.	152
de overige fiet by Borge en Meffias.	
Middelaerfchap in 't Genade-verbondt.	146
Mofes was een Dienaar in de Wet-geving.	627
Brack de eerfte Tafelen.	638
maeckte nieuwe Tafelen.	634
verbeeldt de Wet en Chriftum.	665, 666
Mofaïfche Wetten joegen aen vrefe des Doodts.	828
N.	
het N Achtmael heeft Chriftus genoten.	244
Naem-gevinge van Cain werdt verklaert.	582
en van Seth.	485
en van Noach.	587
Namen der Discipelen waren in den Hemel gefchreven.	304
de Natuur Gods vereyft straffen der fonden.	56
vereyft een Wet voor den Menfch.	21, 26
Christi was onder de Wet.	151
der Menfchen vereyft een Wet.	25
van Nature was Adam het Hooft der Menfchen.	19
Nieuwen Menfche, wat?	464
waar uyt die voort-komt	464
aen te doen wat?	469
Nieuwen Testaments beloften zyn beter als van 't O. Test.	275
wat beteyckent.	281
verfchilt van 't Oude Testament.	282
waer 't begint.	283
is niet gelyckelyck opgekomen.	290
is met het Oude vereenigt geweest.	291
is gekomen in de plaats van het Oude.	867
brengt geen nieuwe wet in.	867
Noach was een Prediker der Gerechtigheydt.	590
bevestigt de Predicatie Chrifti.	591
was een voorbeeldt Chrifti.	660
Noo-	

BLADWYSE R.

Noodiging der Natuur is niet genoeg tot Saligheid.	327
is evenwel niet onnut.	328
Noodzakelykheid van Christi voldoeninge.	217
Nuttigheit der Sacramenten.	68
O.	
Offerhanden zyn terstond na de belofte ingezet.	697
zyn ook Sacramenten geweest.	697
met deselve plegen Verbonden te geschieden.	4
't Offer was een waarteeken Christi.	697
Onderscheidt tusschen Paresis en Apathis.	815
is niet gegrondt in de Schrift nog goede Schryvers.	816
moet de gemeeynte niet ontroeren.	818
Onderhouding van de Proefwet is gehoorzaamheid.	30
Onevengelykheyd der trappen in 't toekomende.	561
voor Ongeloovige is voldoeninge onnut.	242
en is onbetamelyk.	243
den Onmagtige kan God gehoorzaamheid eyschen.	121
Onnossele kan Godt niet straffen.	39
Onreyne hebben geen deel aen Christum.	746
Onschuldige wel te doen vereyft Gods Goedheid.	40
Onsekerheyd der vrome in het sekerste.	359
Onvolmaektheyd des ouden Testaments.	793
in dit leven.	497
waer van daen.	498
wat beteykent.	501
in 't Oordeel is Christus rigter.	400
het Oordeel sal wesen over den mensch in sich selfs, of op zyn bor-	
ge.	379
zal altydt na waerheydt zyn.	379
in 't selve sal Genade met Regtveerdigheyd zyn.	401
in 't selve sal God geen Aennemer des Persoons zyn.	403
Oplegginge der handen wat beteykent.	680
Opstandinge der Dooden is van Job voorsegd.	271
en van Daniel.	273
sal met dit selve Lighaem geschieden.	557
na der Socinianen gevoelen.	542
in d'Opstandinge Christi zyn de Gelovige vrygesprooken.	397
Ordre der Heyligmaking.	472
de Oude zyn door Christus zalig geworden.	276
werdt een goede Conscientie toegeseyt.	823
het Oude Testament, wat.	281
verschilt van 't Nieuwe.	282
wanneer 't begonnen zy?	295, 283
wert in tyd-orders verdeylt.	287
	wat

-wat daer toe behoort.	284
hoe aen Sinai nieuw.	296
wort van Gebrekkelykheyd berispt.	866
Ouden Mensch uyt te trekken wat.	463
Overdragt der Sonden is de wegneming.	818
Overtuygende straffen zyn ook vergeldende.	193
hebben in Christo plaets gehad.	194
P.	
P aradys, wat beteykent.	70
den Hemel wert soo genaemt.	71
Paresis, wat beteykent.	815
Pascha, wat beteykent.	725
desselfs Maendr, Dag en Uren.	726
desselfs plaets der Slagting.	727
is een eygentlyke Offerhande.	727
desselfs Bedienaers.	729
desselfs Gasten.	730
ten tweeden male voor de onreyne.	732
wat daar door beteykent wert.	739
moest geëten en de Posten besmeert zyn.	744
moet met bittere Sauzen gegeten zyn.	736
Christi beteykent het Kruys.	253
Paesvee was een Geeytenbok of Oylam.	732
was geen Os.	733
moest Geslagt en Gebraden werden.	734, 735
moest vier dagen alleen gestaan hebben.	734
moest niet gebroken of overgelaten werden.	737, 745
vrugten der Offerhande.	742
de Patriarchen verwagteden het Eeuwig leven.	268
die Dood zyn hebben Godt noch tot haar Godt.	268
de Phariseen waren in de Schrift niet ervaren.	269
Pineas Daadt is tot Gerechtigheyd gerekent.	378
Pynen der Godtloose, hoe?	52
Plaets der Wet-geving.	629
Plichten ontrent den Boom des Levens.	76
der Leeraren waer in bestaen.	653
ontrent en na het Avontmael.	946
Poorten der Hellen, wat.	522
Predikinge Elihu van den Messias.	617
Priester was Christus voor sijn geboorte.	198
Priesters waren Voorbeelden van de Borge.	698
de Prophetie van Henoch wert verklaert.	585
de Proefwet, wat en waer in bestaet.	30
Psalmen van Onderwyfing zyn geen Prophetien.	811
	de

B L A D - W Y S E R .

R.

de R Aet des Vredes is niet nieuw.	143
deffels eynde is de Mensch-werding Christi.	147
Randfoening wert de Voldoening genaemt.	207
Reeks van Godgedrevene Mannen was onder 't O. Test.	792
Regel der Heydensche deugden welke.	483
der Christelyke Heyligheyd.	484
om Voorbeelden te verklaren.	653
de Regenboog hoe een Sacrament.	704
wat beteykent.	705
watse voor verwen heeft.	706
Regt van 't leven begrypt niet vryheyd van zonden.	390
der zonde op den Mensch.	388
Regter in 't laetste Oordeel is Christus.	400
Regtveerdige die geen bekeering van noden hebben.	503
Regtveerdigheyd der Wet en Euangelium.	36
wat beteykent.	16
en Heyligheyd zyn onderscheyden.	17
is by Adam geweest.	16
Christi is onse.	216
by gelykenisse wat beteykent.	379
beteykent ook waarheyd.	402
sal in 't Oordeel vermengt zyn met Genade.	401
Rechtveerdigmakinge wat beteykent.	370, 400
is onder het Oude Test. geweest.	810
deffels leere is nootsakelyk.	370
wert van Godt en Christus geseyd.	371
beteykent Vryspreken.	375
is geen Heyligmaking.	374
deffels grond is heyligheyd.	380
geschiet ook in den Borg.	382
deffels Rigter is Godt.	382
hoe se geschiet.	388
Rigterlyk lyden wat beteykent.	192
is ook stryd-oeffenende.	196
Rykdom des N. Test. is een Goedt deffels.	898
Rocken van Godt aan de Menschen gegeven waren een Sacrament.	696
Roem der Uytverkoorene.	533
Roepinge wat.	321
geschiet tot gemeenschap der Drie-eenheyd.	322
is inwendig en uytwendig.	323
de Roepinge heeft ook een Nodiging.	323
roept den Mensch tot Godt.	324

G g g g g g

is

B L A D W Y S E R.

is des Wets en des Euangeliums.	328
is alle' Geloovigen verkondigt.	329
Roeping der Heydenen was een Goed des N. Test.	885
is verrigt van de Apostelen.	886
is eerst van de Joden veracht geweest.	887
Rode Zee waerom Schelfzee genaemt.	749
Ruste Gods wat, en wat beteyckent.	83, 87
der Menschen, wat beteyckent.	85, 88
van de vernieuwing, is verdedigt.	89
S.	
Sabbaths Heyliging, wat.	84
de eerste Sabbath, siet eerste.	
Sacramenten, wat	244
heeft Christus alle ontfangen.	244
moest Christus ontfangen.	246
nuttigheden der selve.	68
welcke waren in 't Werck-verbond.	69
bestonden oock in aenschouwen.	79
sommige bestonden in onthouding.	79
sommige versgelden de Doodt.	80
Verstercken het Verbondt.	139
der genade.	694
des Nieuwen Testaments zyn twee.	900
Saedit der Vrouwen, wat.	572
Saligheydt is alleen in Christo.	278
is na den Val de Geloovige beloof.	397, 799
en Saligmaker zyn in 't Werck-verbondt.	266
deffels Voorbeelden zyn aen Israël gegeven.	801
Saligmaker en Saligheydt zyn in 't Verbondt.	266
zyn den geheelen Mensch beloof.	268
siet Borge, Messias.	
het Saligmakend Geloof is niet tydelyck.	365
Satan, siet Duyvel.	
Schapen beteyckenen de Gemeynthe somtyds.	237
Scheppers Recht is door de zonde niet vernietigt.	122
Schending van 't Werck-verbondt waer in bestaet.	100
de Schriftuur spreeckt niet dubbelt.	94
in deselve waren de Phariſeen niet ervaren.	269
Schepping der Wereld beteyckent de Herschepping.	655
Schepter en Ster, wat beteyckenen.	621
Segening van den Sabbath.	84
Sens werden uytleeyt.	594
wert anders aen Abraham en Christo gegeven.	610
van Naphtali.	614
	Sede-

B L A D - W Y S E R.

Sedelyke Wetten steunen op Godts Heyligheyd.	855
Sevenden Dags' volbrenging.	84
Sielen zyn overig na de Dood en eeuwig.	51, 543
sullen na de Dood gevoelen.	546
der Vroome zyn in den Hemel.	550
veranderen ook van plaats.	553
zyn by Christo en sien hem in Heerlykheyd.	554
worden Christo gelyk in Heerlykheyd.	556
ontfangen een onuytsprekelyke Blydschap.	556
sullen na 't Oordeel Godt klaarder sien.	559
Sion beteykent het Joodse volk.	894
Slang van Moses was een Sacrament.	79
als soo een vertoonde hem de Duyvel.	101
d'eerste Sonde van Adam is ons toegerekent.	117
de Sond-offers waren voor de Wet.	294
de Sondaars zyn tot Gehoorzaamheyd verbonden.	118
en tot de geheele Wet.	122
zyn in de Borg rechtveerdig.	382
de Sonde maakt de Menschen slaven.	130
de Soon moest Borge werden.	168
een Sout-verbondt wat beteykent.	5
Staat der Regtschapentheyd.	641
der Wanschapentheyd.	641
der Herscheppinge.	642
der zielen na de Dood.	543
Ster en Schepter wat beteykent.	621
Stof wat beteykent.	46
Strafbedreyging was in 't Werk-verbondt.	44
begreep de Doodt.	44
is onveranderlyk.	125
Straffe vloeyt uyt Godts Natuur.	56
ook de Eeuwige.	66
volgt uyt de zonde.	116
der Godloofen zyn vergeldende.	193
Gods is tegen schuldige.	39
Stryd tegen de Duyvel is Christo lof.	195
Stryd-oeffenend lyden wat.	192
T.	
de T Afelen der Wet waren twee.	633
wierden in de Arke geleyt.	636
een Testament is het genade-verbond.	261
de Thien geboden zyn een Wet der Liefde.	631
werden de thien Woorden genaamt.	631
zyn Gods Verbondt.	3

G g g g g g 2

ver-

B L A D - W Y S E R.

verbinden alle Menschen.	637
zyn niet als andere Wetten.	639
zyn onder het N. Test. aangedrongen.	639
zyn niet afgeschafft.	640
zyn geen Formulier des Verbonds.	648
Tydt van het Koningryke Christi.	622
der Wergeving	629
van de Messias wert beschreven.	876
die een vernietiging van de Ceremonien mede bragt.	877
voor de Tyden der Eeuwen zyn beloften gedaan.	309
Tydelyk Geloove, wat.	365
verschilt van 't Saligmakent.	365
Toestemming werdt in 't Gelove vereyft.	356
Toppunt van heylichheydt is niet ongebondentheydt.	25
Trappen van vernietiging der Ceremonien.	881
Tweede Goed is den Mensch in 't Euangelium beloofft.	568
V.	
de V Ader is meer als de Middelaar.	152
de Vaders des O. Test. waren onder het Jok.	293
hoe haar het Verbondt voorgestelt is.	298
waren niet onder des toorn en vloek.	832
den Val Adams was voorkent en verordineert.	106
in dien zyn alle Menschen gevallen.	113
Vaste Grondt, wat beteykent.	357
Veele beteykent somtyds Alle.	273
Verbintenis aan Godt is niet door 't Verbondt.	120
het Verbondt zyn de thien Geboden.	3
wert beschreven.	6
wat begrypt.	6
maken, geschiedde in Gastmalen.	4
der Werken, siet Werk-verbondt:	
der Genade, siet Genade-verbondt.	
der Werken en Genade verschillen en gelyken:	9
beloofft den geheelen Mensche Saligheydt.	268
Godts met Abraham gemaakt.	605
tydt, inhoudt, eyschingen en beloften deszelfs.	605
Godts, welke.	564
der Israëlitzen was geen Werk-verbondt.	646
met Noach is door de Regenboog bevestigt:	703
stelt een Genade-verbondt voor uyt.	703
Verbonds Heylichheydt.	1
beteykenissen zyn verscheyden:	2
hoedanigheden.	7
versterkingen zyn de Sacramenten.	139
	Ver-

BLAD-W-Y S E R.

Verborgentheyt van de Afwaffching in den Doop.	916
der Opofferinge.	699
in de toefteilinge van 't Pascha.	746
Verbrokene Vriendfchap Godts, hoe vernieuwt.	422
Verdrag onder de Drie-eenheyt.	145
des Middelaars met de Vader.	158
Verdeeling van 't Genade-verbondt.	281
Vergelykinge tuffchen de Gelovige des O. en N. Test.	848
Vergeldent lyden, wat beteykent.	192
Vernarding Israëls is tot der Heydenen bekeering.	892
de Verkiefinge Chrifti en der Geloovigen.	300
wat die zy.	301
wert een Raadtflot genaamt.	301
is tot Genade en Heerlykheid.	301
Godts is Eeuwig.	311
is vry.	314
is onveranderlyk, en een Oorfaak des Goeds.	315
is noorzakelyk.	318
deszelfs ordre.	318
Verklaren, wat beteykent.	377
ziet op ftaat en daad der Menfchen.	377
Verleydinge Adams en Eva.	105
het Vermogen der zielen is niet verfcheyden.	353
Vermorfeling van de Kop der Slange.	570
Vernietiging der arke bewyft die der Ceremonien.	870
Veroudering des Ouden Testaments.	854
Verfekertheyt des Verbonds in 't Avontmaal.	945
Verfeekertheyt des Geloofs door den Geest.	446
Verfoendekfel beteykent Chriftus.	672
Verfeening der fonden het Kruys toegepaf.	197
Verfcheyde boeken Gods.	302
Vertooning van de Meffias is een Goed des N. Test.	883
Vertroofting des Engels, waar toe.	203
Verwyrt der Confcientie, wat.	52
Uytroeying eener ziele uyt haar Volk, wat.	713
behoort tot de volwaffene, niet de kinders.	713
Uyttrecken des Ouden Menfches.	463
Uytverkoorene konnen feker zyn van de verkiefing.	317
werden Heylig genaamt.	453, 455
zyn kinderen Godts.	427
waren in 't Oude en N. Test.	430
Uytwerping uyt het Paradys, is geen Sacrament.	695
Uytwiffen uyt het Boek des Levens, wat.	316
Volbrenging van den Sevenften dag, wat.	95
	Vol-

G88888 3

B L A D - W Y S E R.

Volbragte Oorfaack der Saligheyt was niet onder het Oude Testa- ment.	838
Voldoening Christi voor ons is mogelyk.	174
wat beteykent.	173
wert Rantfoening genaamt.	207
is ook een Kooping.	207
is nootfakelyk.	217
is voor de Geloovige alleen.	228
was voor alle genoegzaam.	229
geeft aan de verworpenen ook voordeel.	229
Volmaaktheyt der deelen, trappen, en volherding.	31
wat beteykent.	501
der Rechtveerdigen in 't Oordeel.	404
is niet uyt de Werken.	404
der Werken is verdienftig.	405
alleen, gelt in Rechtveerdigmakinge.	388
Voorbeeldige verfoeninge, welke.	700
Voorbeelden van Christus zyn in de Schrifture.	651
moet een Leeraar verklaren.	653
zyn drierley.	655
Christi, zyn geweest Abel.	658
Henoeh.	659
Noach.	666
Arke Noachs.	661
Ifaack.	663
Mofes.	665
Aaron.	683, 668
Arke des Verbonds.	697
den Bock.	682
Voordeelen der Vrome voor de Roeping.	242
door de Roeping.	242
de Voorfienigheyt Godts was in den Val.	106
Voorfegginge Bileams van de Meffias.	620
Vooftreffelyke ftat van Godts kinderen.	433
Voorwaarde, wat.	258
is niet in 't Genade-verbondt.	258
is een Testament.	438
Voorwerp van Abraham's Geloove.	611
de Vrede, wat beteykent.	410
ftelt een Oorlog voor uyt.	410
is een oorfaak alles Goeds.	417
moet gefocht werden.	417
moet bewaart werden.	418
is fomwylen ongevoelig.	419
Vreeden.	

B L A D - W Y S E R :

Vreeden-raat, fiet Raedt des Vreedes.	831
Vreese des Doodts onder het O. Test.	414
Vriendſchap is met vrede vermengt.	414
vereenigt Godt met den Menſch.	415
maeckt vrede der Conſcientie en Vriendſchap met Gods Volk.	416
met Godt kan geen ſchepſel breken.	390
Vryheydt van ſonden is geen recht tot 't leven.	384
Vryſpraeck van ſtraffen is in Chriſto.	400
der Salige is in de Opſtandinge.	205
Vruchten der Voldoeninge.	

W.

W ater uyt de Rotſe beteyckent Chriſtus.	779
van de Schelfzee, wat.	749
in den Doop wat beteeckent.	912
de Wedergeboorte, wat.	334
is vol Verborgentheydt; maer Nootſakelyck.	334
is van de Geestelycke Dood, tot het Leven.	339
wanneerſe begint.	337
heeft geen Voorbereydingen.	338
is ontrent redelycke Menſchen.	344
Geſchied ſomtyds in de Geboorte.	345
werkt Godt, en Chriſtus verdientſe.	348
Saet deſſelfs, is Gods Woordt.	349
middelen tot deſelve.	351
Wegdoening des Suerdeegs hoort tot de Seden.	746
Wercken in 't Oordeel. waer toe.	401
des Geestes, welcke.	444
het Werck verbondt.	11
heeft Godt met Adam gemaakt.	11
Voorwaerden.	21
Beloften.	33
dreygingen.	44
is geſchonden door de ſonde.	100
is afgeſchaft.	126
kan niet weder vernieuwt werden.	126
hier door is 't Genade-verbondt veroorſaekt.	131
is met Iſraël niet op-gerecht.	645
de wereldt beteyckent oock de uytverkoorene.	233
de Wet gebiedt op Godt te vertrouwen.	123
moeten de Sondaers ook onderhouden.	123
gebiedt Godt voor ſyn Godt te houden.	123
moet volmaackt onderhouden zyn.	124
is niet geheel afgeſchaft.	127
	de

BLAD-WYSER.

de Wet der Nature.	21
der Beproeving.	29
des Verbonds.	21
der Nature, hangt niet aen Gods wil.	26
is geen kennis van Goedt en quaedt.	22
is al voor den Val geweest.	22
de Wet der Thien Geboden is een Wet der Liefde.	631
is van Godt op steene Tafelen geschreven.	631
verbindt alle Menschen.	637
verbindt altydt, tot se afgeschafft werdt.	638
is onder 't N. Test. aengedrongen.	639
is nergens afgeschafft.	640
van 't Werck-verbondt, is afgeschafft.	640
Wetgeving is onder Moses geschiet.	623
is door den Dienst Molis geschiet.	627
desselfs tydt en plaets.	629
desselfs vervaerlycke Teecken.	630
de Wyn in 't Avontmael beteeckent het Bloedt.	943
offe wir of root wesen moet.	929
offe gemengt of ongemengt wesen moet.	929
is van den Ouden vermengt.	930
mag ongemengt gebruyckt werden.	930
de wil Godts en Christi was niet voor alle te lyden.	241
Wolck Colomme.	755
het Woordt Godts is het saet der Weder-geboorte.	350
Woorden Christi in 't Avontmael.	934
ontrent het Broodt.	934
ontrent de Wyn.	936

E Y N D E.

